DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

KLASİK MİTOLOJİ

BARRY B. POWELL

WISCONSIN-MADISON ÜNİVERSİTESİ

KLASİK MİTOLOJİ

BARRY B. POWELL

WISCONSIN-MADISON ÜNİVERSİTESİ

7. baskıdan çeviri

Çeviri / Sinan Okan Çavuş

Bilge
Kültür·Sanat

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

MAP I. The Ancient Mediterranean

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KLASİK MİTOLOJİ

BARRY B. POWELL
WISCONSIN-MADISON ÜNİVERSİTESİ

Çeviri
Sinan Okan Çavuş

Bilge
Kültür·Sanat

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

YAYIN NO: 869

KLASİK MİTOLOJİ
Barry B. Powell
Wisconsin-Madison Üniversitesi

Özgün Adı: *Classical Myth*

© Barry B. Powell, 2012
© Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sertifika No: 16228

1. Basım: Mart 2018

ISBN: 978-605-9521-69-7

Genel Yayın Yönetmeni: *Ahmet Nuri Yüksel*
Çeviri: *Sinan Okan Çavuş*
Grafik Tasarım ve Uygulama: *Nurel Naycı*
Baskı ve Cilt: *Gezegen Basım San. Tic. Ltd. Şti.*
100. Yıl Mah. Massit Matbaacılar Sitesi 2. Cad. No: 202/A Bağcılar/İstanbul
Tel: (0212) 325 71 25
Sertifika No: 12002

BİLGE KÜLTÜR SANAT
Nuruosmaniye Cad. Kardeşler Han No: 1 Kat: 1 34110 Cağaloğlu / İstanbul
Tel: (0212) 520 72 53 (Pbx) Faks: (0212) 511 47 74
bilge@bilgeyayincilik.com www.bilgeyayincilik.com

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇİNDEKİLER

Önsöz 8
Teşekkür 10
Çevirmenin Notu 11

I. Kısım
Tanımlar ve Tarihçe

1. **Mitosların Doğası** 13
2. **Klasik Mitosların Kültürel Bağlamları** 31
3. **Klasik Mitosların Gelişimi** 69

II. Kısım
İlahî Mitoslar

4. **Yaratılış Mitosları: Zeus'un Yükselişi** 97
5. **Yaratılış Mitosları: Ölümlülerin Doğuşu** 131
6. **Zeus, Karısı Hera ve Kardeşleri Poseidon ve Hades** 161
7. **Apollon** 184
8. **Hermes, Pan, Hephaistos ve Ares** 203
9. **Kadın Tanrıçalar: Aphrodite, Artemis ve Athena** 229
10. **Bereket Mitosları: Demeter ve Demeter ile İlgili Mitoslar** 255
11. **Bereket Mitosları: Dionysos** 292
12. **Ölüm Mitosları: Ölüler Diyarıyla İlişkiler** 322

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

III. Kısım
Efsaneler

13. Gılgamış: Kahramanlık Mitoslarına Giriş 358
14. Perseus ve Argos Ovası Mitosları 373
15. Herakles 397
16. Theseus ve Atina Mitosları 437
17. Girit Mitosları 474
18. Oidipus ve Thebai Mitosları 500
19. İason: İolkos ve Kalydon Mitosları 526
20. Troia Savaşı 563
21. Troia'nın Düşüşü ve Sonrasında Olanlar 603
22. Odysseus'un Eve Dönüşü 628

IV. Kısım
Roma Mitosları

23. Aineias ile İlgili Efsaneler 660
24. Erken Dönem Roma Efsaneleri 690

V. Kısım
Yorumlar

25. Mitos Yorumlama Teorileri 715
Referans Tabloları 745
Grek ve Roma Pantheonu 747
Alıntı Yapılan Eserler Listesi 748
Dizin 749

PERSPEKTİFLER

1.1 Atlantis Mitosu 16
1.2 Grimm Kardeşler 24
2 Frank Miller: *300* 43
4.1 Goya: *Çocuklarını Yiyen Satürn* 112
4.2 İncil'e Göre Yaratılış Hikâyesi 129
5.1 Kratos: Savaş Tanrısı 135
5.2 Prometheus ve Romantikler 142
6.1 Üç Su Perisi ya da Üç Güzeller 170
6.2 Avrupa Sanatında Zeus'un Aşkları (Renkli İnsert)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

7.1 Bernini: *Apollon ile Daphne* 199
8.1 Pastoral Gelenek ve Pan 220
9 Venüs: Avrupa Sanatında Güzellik İmgeleri (Renkli İnsert)
10.1 Rossetti: *Nar Tutan Proserpina* 268
10.2 Hilda Doolittle "H.D.": *Adonis* 288
11.1 Titian: *Bakkhos ile Ariadne* 296
11.2 Nietzsche: *Tragedyanın Doğuşu* 318
12.1 Vampirler 327
12.2 Michelangelo: *Kumaili Sibyl* 349
12.3 Dante: *Cehennem* 353
13 *Yüzüklerin Efendisi (The Lord of the Rings)* ve J. R. R. Tolkien'in Modern Kahramanı 368
14.1 Vasari: *Perseus ile Andromeda* 387
14.2 Klasik Mitoloji ve Yıldızlar 392
15.1 Daumier: *Herkül Augias'ın Ahırında* 412
16 Boccaccio: *Ünlü Erkeklerin Düşüşü* 465
17.1 Rick Riordan: *Percy Jackson* 482
17.2 Picasso: *Minotauromakhia* 486
17.3 Brueghel: *İkarus'un Düşüşü* 491
18.1 Gustave Moreau: *Oidipus ile Sphinks* 512
19.1 Seneca'nın *Medea*'sı 552
19.2 Delacroix'nın *Medee*'si 554
20.1 Yeats: *Leda ile Kuğu* 570
20.2 Helen'in Güzelliği 583
21.1 Avrupa Sanatında Troia Savaşı (Renkli İnsert)
21.2 Shakespeare: *Troilus ile Cressida* 620
22.1 Ulysses 629
22.2 Avrupa Sanatında Odysseus Efsaneleri (Renkli İnsert)
22.3 Kavafis: İthaka 653
23 Aineias, Augustus ve Mussolini 684
24.1 Jacques-Louis David: *Horasların Yemini* 700
24.2 Rembrandt ve Shakespeare: İki Lucretia 703
25 Apuleius'un Cupid ile Psyche Alegorisi 720

HARİTALAR

I. Antik Dönemde Akdeniz (ön kapak içi)
II. Güney ve Orta Yunanistan (2. Bölüm) 33
III. Antik Çağda Yakın Doğu (3. Bölüm) 76

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

IV. Argos Ovası (14. Bölüm) 374
V. Herakles'in Yunanistan'daki Maceraları (15. Bölüm) 409
VI. Herakles'in Yunanistan Dışındaki İşleri (15. Bölüm) 414
VII. Theseus'un Maceraları (16. Bölüm) 453
VIII. Argo'nun Güzergâhı (19. Bölüm) 531
IX. Troia ve Çevresi (Troas) (20. Bölüm) 580
X. Antik Çağda İtalya (23. Bölüm) 664
XI. Aineias'ın Yolculukları (23. Bölüm) 678
XII. İmparatorluk Döneminde Roma (24. Bölüm) 691
XIII. Yunanistan, Ege Denizi ve Batı Anadolu (arka kapak içi)

TABLOLAR

3.1 Yakın Doğu Tanrı ve Tanrıçaları 80
4.1 İlk Tanrılar Kuşağı 98
4.2 Gaia ile Uranos'un Dölleri 100
4.3 Gaia ile Pontos'un Dölleri 107
4.4 Karşılaştırmalı Hitit ve Grek Theogoniaları 128
5 Titanlar Soyundan Gelen Grek Boyları 158
6.1 On İki Olymposlu 162
6.2 Zeus'un Tanrıça Eşleri ve Onlardan Olan Çocukları 169
14 Perseus'un Soyu 376
15.1 Herakles'in Soyu 398
15.2 Herakles'in Karıları ve Onlardan Olan Çocukları 405
16.1 Kekrops ve Soyu 438
16.2 Erikhtonios Soyu 440
17.1 Giritliler Soyu 475
18.1 Kadmos Soyu 505
19.1 Aiolos Soyu 527
19.2 Kalydon Soyu 555
20.1 Atreus Soyu 564
20.2 Tyndareos Soyu 568
20.3 Troia Soyu 573
Referans Tabloları 745
Antik Dünyanın Kronolojisi 745
Grek ve Roma Pantheonu 747

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÖNSÖZ

Doyumsuz modern kültürün muazzam tarihsel gereksinimi, başka sayısız kültürü etrafına toplayışı, tüketen tanımak isteyişi, mitosun, mitsel vatanın yitirilişine, mitsel ana karnının yitirilişine işaret etmiyorsa, başka neye işaret ediyor?

F. NIETZSCHE, *Tragedyanın Doğuşu*, s.137

"KLASİK MİTOLOJİ," ANTİK dünyadan çok, günümüz akademisyenlerinin entelektüel dünyasında yer alan bir kategori olmakla birlikte, önemli bir eğitsel işlevi de yerine getirir. Klasik mitoloji veya benzer isimler altında okutulan dersler, uzunca bir süredir, üniversite öğrencilerinin antik Yunan ve Roma kültürleriyle, dolayısıyla Batı uygarlığının kökenleriyle tanışmalarına vesile olmaktadır. Eski çağların söylencelerini günümüze kadar korumuş edebî eserleri inceleyen öğrenciler yalnızca önemli klasik yazarlarla değil, Batı'nın kültür tarihi boyunca insanların ilgisini çekmiş ve hayal güçlerini ateşlemiş -ve hâlâ da ateşlemeye devam eden- hikâyeler ve hikâye kahramanlarıyla da tanışma fırsatı bulmaktadır.

Elinizdeki metin, Wisconsin Üniversitesi'nde verdiğim ve klasik mitoslara modern bir bakış getirmeyi hedefleyen ders için hazırladığım notlardan doğdu. Notların amacı, mitoslarla ilgili ulaşılan en son ve en üst düzey akademik bilgiyi üniversite öğrencilerine ulaştırabilmek için geniş kapsamlı ve esnek bir kaynak oluşturmaktı. İlk altı baskının ABD, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda ve hatta Tayvan gibi ülkelerdeki üniversitelerde, çok farklı akademik geçmişlere sahip ve çok farklı alanlarda eğitim veren akademisyenler tarafından kullanılıyor olması, böyle bir kitabın gerekliliği konusundaki sezgilerimi haklı çıkarmıştır. Pek çok mitolojik figürle ilk defa ne zaman ve nerede karşılaştığımı, ne zaman benim için önemli olmaya başladıklarını hatırlıyorum da, bu durumu, pek çok bakımdan kendi entelektüel kariyerimin bir özetine benzetiyorum. Bu açıdan bakıldığında bu kitabın benim için ifade ettiği kişisel anlam, "klasik mitosların" nesnel normlarından daha ağır basmaktadır

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ve diğerlerinin yanı sıra bir amacım da, kendi klasik geçmişimizi keşfettikçe duyduğum heyecanı okurla paylaşmaktır.

Bu yedinci baskıda kitabı, önceki baskılarından daha ileri bir noktaya taşımak için pek çok şey yaptım. Kullandığım malzemelerden bazılarını yeniden düzenledim, genel ifadeyi daha akıcı hâle getirmeye çalıştım ve yeni perspektifler, haritalar ve resimler ekledim. Yapılan bütün değişiklikler, kendi deneyimlerimin yanı sıra, derslerinde kitabın önceki baskılarından yararlanan akademisyenlerden gelen önerilere de dayanmaktadır. Belli bir konuda daha fazla bilgi edinmek isteyen ilgili okurları masraftan kurtarmak amacıyla, antik metinlerin tam çevirilerini veren web sayfalarının linklerini ekledim. Bütün bu yenilik ve değişikliklere rağmen hedefler değişmedi. İlk altı baskıyı klasik mitoslar üzerine yazılmış diğer metinlerden ayıran en önemli özellik, antik öykülerin ilk anlatılmaya başlandığı dönemin bağlamsal özelliklerine yaptığım vurguydu. Mitosları kendi antropolojik, tarihsel, dinsel, sosyolojik ve ekonomik bağlamları içinde verme çabasını yedinci baskıda da sürdürdüm ve bir önceki baskıdaki bölüm sıralamasını, 7. Bölümü ikiye bölerek toplam bölüm sayısını yirmi beşe çıkarmak dışında, değiştirmedim.

İlk altı baskıda klasik mitosların tarihsel süreç içindeki gelişimi üzerinde durulmaktaydı; bu yaklaşım da aynı kaldı. Mitosların zaman içinde değişime uğramalarına rağmen bazı yönlerinin bir şekilde aynı kaldığını görmeden onların özünü kavrayamayacağımızı düşünmekteyim. Şurası unutulmamalıdır ki kitapta yer alan mitoslar, eski Yunanlıların tanrıları ve kahramanları ile ilgili anlattıkları öykülerin birbirinden çok farklı ve hatta bazı durumlarda birbiriyle çelişen çok sayıdaki versiyonlarından yalnızca biridir.

Orijinal Yunan ve Roma kaynaklarının neredeyse tamamına İnternet üzerinden kolaylıkla erişilebilmekte. Pek çoğunun Türkçe çevirileri de mevcut. İngilizce bilenler için, en kıyıda köşede kalmış mitolojik konularda bile bir metne rastlamak mümkün (bunun için Google'da "classical myth" diye aratmak yeterli). Google'da, mitolojik olsun olmasın, bir isim ya da yer arattığınızda karşınıza tonlarca bilgi ve binlerce görsel çıkıyor. Bilginin sayısallaşması ve İnternet üzerinden kolay ulaşılabilirliği son yıllarda muazzam bir ilerleme kaydetti ve bu olanaklar herkesin olduğu kadar mitoloji öğrencilerinin de işini çok kolaylaştırıyor. Wikipedia'daki konu başlıkları da genelde çok iyi ve görsel malzeme, bibliyografya ve dış bağlantıların çeşitliliği açısından oldukça zengin.

Antik edebiyat eserlerden alıp burada alıntıladığım pasajların çoğu, iyi bilinen kaynaklarda yer almaktadır, fakat gereken yerlerde daha az bilinen, kıyıda köşede kalmış metinleri de kullanmaktan kaçınmadım. Yapabildiğim ölçüde Latince değil de orijinal Yunanca kaynakları kullanmaya gayret ettim; ancak, bir mitosun farklı versiyonlarını başka hiçbir antik kaynakta bulamadığım durumlarda Ovidius'un (ve Latince yazan bazı yazarların) Latince versiyonlarına başvurdum. Ovidius'un *Dönüşümler*'inin (*Metamorphoses*) tam metni ve antik Yunan tragedyalarının tam metin çevirileri, doğal olarak, elinizdeki bu kitap için uygun ama gereksiz yere uzun bir ek olurdu (bu metinlere ulaşmak isterseniz kitap içinde verilen linkleri kullanabilirsiniz).

İlk altı baskıda olduğu gibi bu baskıda da, tek bir bakış açısına bağlı kalmadan mitosların yorumları üzerinde duruluyor. Kaldı ki hiçbir tekil yorum

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

ya da bakış açısı, klasik mitoslar gibi son derece geniş ve çetrefilli bir konuya yeterli bir açıklama getiremez. Bu yorum konusuna 1. Bölümde kısaca değindim ve kitabın geri kalanı boyunca gereken yerlerde, bahsi geçen mitosla ilgili yorumsal analizlere yer vermeye çalıştım (ve bunun illa da doğru bir yöntem olduğu iddiasında değilim, itiraz da edilebilir). Mitosların yorumlanması konusunu ayrıntılı olarak açmayı, öğrencilerin o noktaya kadar mitoslarla ilgili yeterli bir ön bilgiye sahip olacakları düşüncesiyle, "Mitosların Yorumu İle İlgili Kuramlar" başlıklı son bölüme kadar erteledim. Çoğu öğretim elemanı elbette bu konuya daha erken bir zamanda girmeyi tercih edebilir, dolayısıyla o son bölümü istediğiniz zamanda okuyabilirsiniz, kitabın akıcılığı ve bütünlüğü bozulmuş olmaz.

Bu yedinci baskı, klasik mitosları incelemek Batı kültürünün kökenlerini de incelemek demektir ilkesine bağlı kalmaya devam ediyor. Antik sanat eserleri, öğrencilerin, mitolojik figürleri ve olayları o dönemde yaşamış insanların gözünden görebilmelerini kolaylaştırmaktadır, bu nedenle bu kitapta hem antik döneme hem de günümüze ait toprak kap resimlerinin, heykellerin, mimari eserlerin ve diğer sanat eserlerinin -bazıları ilk defa bu baskıda kullanılan- iki yüzden fazla reprodüksiyonundan yararlandım. Ön ve arka kapaktaki haritalar, mitoslarda adı geçen bütün önemli yerlerin nerelerde olduğunu gösteriyor, ama ben, bu baskıda, mitolojik yerler üzerine yoğunlaşan bölümlerde yeni haritalar da kullandım. Haritada yer alan bir yer adı bölüm içinde ilk defa geçtiğinde, o yerin adını küçük puntolu BÜYÜK HARFLERLE verdim.

İlk altı baskıda olduğu gibi, bölüm içlerinde klasik mitosların Ortaçağ, Rönesans veya modern dönemlerde nasıl algılandığını inceleyen "Perspektif" kutuları bulunmakta. Bu baskıda bazı yeni örnekler eklendi. Bu Perspektiflerin çoğunda edebiyat ya da sanat eserlerinden alıntılar veya bunların reprodüksiyonları yer almakta. Amacım öğrencilerin, klasik mitoslardaki hikâyelerin ve karakterlerin tarihin ilerleyen dönemlerinde ne şekilde sahiplenildiğini ve nasıl yorumlandığını, insanların bunu yapmadaki amaçlarının eskiye oranla nasıl ve ne yönde değiştiğini görmelerine yardımcı olmaktır.

Klasik mitoslarla uğraşırken öğrencilerin karşısına ister istemez yüzlerce yeni ve oldukça yabancı isim çıkar. Öğrencilere bu konuda yardımcı olabilmek amacıyla, konuya hâkimiyet açısından bilinmesi gereken önemli isimleri **kalın harflerle** yazdım. Bu isimler, her bölümün sonunda yer alan önemli isim ve terimler listesinde, bölüm içinde ilk olarak geçtiği sayfa numarasıyla birlikte tekrar veriliyor. Çok önemli olmayan isimler için özel bir vurgu kullanmadım.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

TEŞEKKÜR

Bu kitap, Wisconsin-Madison Üniversitesinde uzun yıllardır kesintisiz verilmekte olan klasik mitoloji dersinden doğmuştur. Kendi türünün ilk örneklerinden olan bu ders 1930'larda, Amherst'te görevliyken ünlü eğitimci Alexander Meiklejohn tarafından Meiklejohn Proje Üniversitesinde çalışmak üzere Madison'a transfer edilen Walter "Ray" Agard'ın çabalarıyla açılmıştır. Ray'den sonra bayrağı Herbert M. Howe teslim aldı (ki kitaptaki çoğu alıntıyı İngilizceye çeviren kendisidir). Howe'dan sonra da ben. Büyüleyici derecede muhteşem bir öğretmen ve şampiyonlarla yarışabilecek kadar iyi bir yüzücü olan Herb 2010'da, 98 yaşında öldü ve ben bu kitabı ona adıyorum. Uzun soluklu dostluğumuz benim için daima bir hazine değerindeydi. Ders, lisans müfredatının en sevilen konularından biri olarak halen sürmektedir.

Bu yeni baskının hazırlanmasına büyük neşe ve enerjiyle katkıda bulunan editörüm Vivian Garcia'ya şükranlarımı sunmak isterim. Yardımlarını esirgemeyen daha pek çok isme, özellikle değerli önerileri ve Roma mitoslarıyla ilgili bölümler için sağladığı önemli malzemeler için William Aylward'a müteşekkirim. Üniversitedeki dersi şu anda kendisi yürütmektedir. Ayrıca, metnin içeriğini ve değerini zenginleştiren Web sayfasının hazırlanmasında ve güncel tutulmasında büyük emeği geçen Dale Grote'a da teşekkür etmek isterim.

Akadca, Mısırca ve modern Grekçe metinleri İngilizceye kendim çevirdim, sorumlusu benim. Çevirmenin elinden, bizimkinden çok uzak düşünce ve yaşantıları kendi zamanında ve dilinde canlandırmaya çalışmaktan başka bir şey gelmiyor. Envanterlerinde bulunan eserlerin kopyalanmasına izin veren ve gerekli fotoğrafları sağlayan müzelere, kütüphanelere, galerilere ve diğer koleksiyonlara da değerli katkılarından dolayı teşekkür etmek isteriz. Bu ve diğer kaynaklardan sağlanan fotoğrafların kaynaklarına metin içinde gerekli şekilde referans vermeye özen gösterdik.

Kitaptan yararlanan akademisyen ve öğrencilerden gelecek eleştirileri memnuniyetle karşılayacağım, zira bütün bunlar ileriki baskıları daha iyi hale getirmek için yol gösterici olacaklar. Bana aşağıdaki e-posta adresinden ulaşabilirsiniz.

Barry B. Powell
Halls-Bascom Professor of Classics Emeritus
University of Wisconsin-Madison

e-posta: bbpowell@wisc.edu

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÇEVİRMENİN NOTU

Çeviri sürecinde karşılaştığım güçlüklerden en büyüğü, Türkçe yazım (imla) kurallarının (belki de kuralsızlığı demek daha doğru olacaktır) zaman içinde uğradığı inanılmaz değişim oldu. Bu nedenle kitabı okurken, özellikle tarihî/özel isimlerin yazımında fark edeceğiniz bazı tutarsızlıkların kaçınılmaz olarak ortaya çıktığını belirtmek isterim. Kaçınılmazdı, çünkü alıntı yapılan metinlerin (kendi çevirilerim dışında) hemen hepsi, çeşitli yayınevleri tarafından basılan ve telif hakları ile ilgili kanunlar tarafından korunma altında olan (veya olması gereken) basılı çevirilerdi; dolayısıyla, çevirmenlerin ve/veya yayınevlerinin izni olmaksızın -artık "arkaik" ya da tamamen kullanım dışı kalmış bile olsalar- kimi sözcüklerin yazımını değiştirmek etik açıdan doğru olmazdı. Bu nedenle alıntılarda, dizgi yanlışları gibi zaruri durumlar dışında, hiçbir şeye dokunmadım.

Alıntılar dışında, mitolojik/tarihî özel isimlerde orijinal dilindeki yazım şeklini korumaya çalıştım. Orijinali Latince olan metinlerde fazla bir zorluk çıkmasa da, farklı bir alfabede yazılmış/yazılmakta olan Grekçe metinlerde oldukça zorlayıcı durumlarla karşılaştım. Örneğin "Afrodit," "Atena" veya "Ödipus" gibi Türkçeye de yerleşmiş Grek isimlerinde yerleşik yazımı değil, Latin alfabesine uyarlanmış orijinal yazımı, yani "Aphrodite," "Athena" ve "Oidipus" yazımını tercih ettim.

Orijinal metindeki alıntıların Türkçeye çevrilmemiş olduğu veya çevrilmiş olsalar da çeviri metinlere ulaşılamadığı durumlarda çevirileri kendim yaptım. Bu örnekler, alıntıların en sonunda (*) işareti ile belirtildi. Böyle durumlarda metinlerin şiirselliğinden önce, alıntılanma nedenlerine uygun olarak, içeriği ön planda tuttum.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1. BÖLÜM

MİTOSLARIN DOĞASI

Antik mitolojinin sorularıyla uğraştıkça, çözüm bulabileceğime olan inancım daha zayıflıyor. Kanımca, bu çözümsüz sorulara cevap aramak için yıllarını vermiş olan bizler tıpkı Sisyphos gibiyiz: kayayı bin bir güçlükle tam tepenin üstüne çıkardık derken kaya geri yuvarlanıyor ve her şeye yeniden başlıyoruz ve bu sonsuza kadar böyle sürüp gidiyor.

Sir James G. Frazer (1854-1941)
Altın Dal, Dinin ve Folklorun Kökleri'nin• yazarı

Batı Roma İmparatorluğu sona ereli bin beş yüz yıldan fazla olmasına karşın Klasik Dönem tanrı ve tanrıçalarının, Yunan ve Roma savaşçıları ve kahramanlarının öyküleri ilk günkü canlılıklarından hiçbir şey yitirmeden yaşamaya devam ediyorlar. Zeus, Venüs, Helen, Odysseus, Akhilleus, Aineias gibi bize eski Yunan ve Roma yazılı kaynaklarından miras kalan tanıdık isimler günümüz Batı sanatı ve edebiyatının başlangıcından bu yana perde arkasında var olagelmişlerdir, ancak isimleri ve hikâyeleri yazıdan çok daha önceki zamanlara, klasik mitosların bizim bildiğimiz şeklini yeni almaya başladığı bir döneme kadar gider.

Bundan sonraki bölümlerde Yunanlılardan ve Romalılardan bize kadar gelen belli bazı mitoslar ele alınacaktır, fakat bu bölümde kendimizi, genelde klasik mitosları daha iyi anlayabilmemiz için gerekli olan hazırlık sorularıyla sınırlayacak, mitosun ne olduğunu tanımlamaya çalışacak ve üç ana mitos türünden -*ilahî mitos*, *efsane* ve *halk hikâyesi*- bahsedeceğiz. Ayrıca, mitoslar üzerine yapılan akademik çalışmaların bazı özelliklerine kısa bir bakış atacağız.

MİTOS NEDİR?

İnsanlar ezelden beri birbirlerine hikâyeler anlatmaktadır, çünkü hikâyeler sözlü dilin doğal bir ürünü, bizi zekâ sahibi diğer canlılardan net bir şekilde ayıran hayal gücümüzün bir uzantısıdır. Gündelik yaşamın sıkıntılarını üzerimizden

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

atmamızı sağlayan ve dinleyenlere kendi öz değerlerini, inançlarını ve tarihlerini hatırlatan hikâyeler, gelmiş geçmiş bütün kültürlerin ortak paydasıdır.

Bu kitap, *mitos* olarak bilinen özel bir anlatı türü üzerinde durmaktadır. *Mitos* terimini tanımlamak oldukça güçtür. Bunun bir nedeni etnograflar, antropologlar ve edebiyat tarihçileri tarafından pek çok farklı kültürden derlenen hikâyelerin sayısız çeşitlilikte olmasıdır. Başlangıçta, *mythos* sözcüğü Yunancada sadece "söylev," "hikâye" veya "anlatılan olay" anlamlarında kullanılmaktaydı, fakat sonraları yazarlar *mitos* terimini sınırları daha belirgin anlamlarda kullanmaya başladılar. Son zamanlarda, kavramın karmaşıklığından sıdkı sıyrılmış bazı akademisyenler, bu kavramın tutarlı bir karşılığının bile olmadığını öne sürmeye başlamışlardır. Üzerinde genel olarak anlaşmaya varılmış bir tanım, terimi, ***belli bir topluluk için kolektif bir önem taşıyan geleneksel hikâye*** olarak açıklar. Bu tanımı kabul edebiliriz, fakat önce ne anlama geldiği üzerinde dikkatle düşünmeliyiz.

Mitosların birer hikâye olduklarını söylemek, her şeyden önce, mitoslarda giriş-gelişme-sonuç şeklindeki klasik anlatı yapısına uygun bir olay örgüsünün bulunduğunu söylemektir. Tipik bir hikâyenin başında, genellikle ya birbirleriyle ya kara bahtlarıyla ya da kendi kendileriyle çatışma içinde bulunan karakterlerle tanışırız. Karakter sözcüğü, Yunancada "zihinde oluşan kalıcı iz" anlamına gelen *kharakter* sözcüğünden gelir. Hamlet bir türlü kesin bir karar veremez, Macbeth hırslıdır, Kral Lear etrafındakilerin gerçek karakterlerini göremeyecek kadar kördür. Karakter, kişinin yaptığı seçimlerin toplamıdır. Mitosların karakterleri tanrılar, tanrıçalar ya da diğer doğaüstü varlıklar olabileceği gibi, sıradan insanlar veya insan gibi konuşup hareket eden yaratıklar da olabilir.

Tipik bir hikâyenin ortalarında bir yerde işler karmaşıklaşmaya başlar, gerilim yükselir ve bir çatışma ortaya çıkar. Hikâye bittiğinde bu gerilim de bir şekilde çözülmüş olur. Bu temel yapının örneklerine günümüzdeki sayısız roman ve filmde de rastlarız: Kız oğlanla karşılaşır (başlangıç), kızla oğlan ayrılır (orta), kız oğlana kavuşur (son). Olay örgüsü, mitosların olmazsa olmaz bir ögesidir. Bir başı, bir ortası ve bir sonu olmadan hiçbir hikâye, dolayısıyla mitos, olamaz. Bazen laf arasında, örneğin, Yunan tanrısı Zeus mitosundan bahsederiz. Ne var ki Zeus bir mitos değil, kahramanlıklarının anlatıldığı efsanelerin merkezinde yer alan bir mitos karakteridir. Belli bir tanrının varlığına inanmak, onuruna ayinler düzenlemek ve dinsel semboller mitos değildir.

Mitosların bir diğer ögesi, hikâye edilen olayların gerçekleştiği yeri ve zamanı veren zaman ve mekân ögesidir. Mitoslar hiçbir zaman içinde bulunduğumuz zamanda veya yakın geçmişte gerçekleşmez; olaylar ya çok eski bir geçmişte veya bilinen kronolojik düzenin tamamen dışında, belirsiz bir zamanda geçer. Mekân, Atina veya Thebai gibi gerçek bir şehir olabileceği gibi, izleyicilerin aşina olduğu herhangi başka bir yer de olabilir. Kimi bazı mitoslarda ise mekân, gerçek dünyada kimsenin gidip görmediği yer altındaki karanlıklar ülkesi veya aslında var olan, ancak mitoslarda tanrıların yaşadığı yer olarak geçen Olympos Dağı, ya da kadim zamanların Girit'i gibi, belirsiz bir yerdir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Görüldüğü gibi diğer bütün anlatılar gibi mitoslarda da karakterler, olay örgüsü, zaman ve mekân bulunur. Ne var ki mitos sıradan bir anlatı değil, geleneksel olarak tanımladığımız özel bir tür anlatıdır.

Geleneksel sözcüğünün İngilizcedeki karşılığı olan *traditional*, Latincede "aktarmak, elden ele geçirmek, devretmek" anlamlarına gelen *trado* sözcüğünden gelir ve geleneksel anlatı da, bir anlatıcıdan diğerine, arada yazılı bir aktarım aracı olmaksızın sözlü olarak "aktarılan" (ya da önceki anlatıcılardan "gelen") bir anlatıdır. Yazının olmadığı toplumlarda hikâyelerin sözlü olarak aktarılması gerekir, bu yüzden geleneksel hikâyeler bir kuşaktan diğerine düşünce aktarım aracıdır. Bu şekilde geleneksel anlatılar bir yandan (hakkında çok az gerçek bilgi bulunan) geçmişle bağı sürdürürken, diğer yandan önceki kuşakların deneyim ve bilgisini geleceğe taşırlar. Önem verdiklerine ve ortak değerlerine ayna tutarak, bir toplumun kendini daha iyi tanımasını sağlarlar.

Mitosların yalnızca tek bir kişi değil, bütün topluluk için bir anlam ifade ettiği "kolektif önem", işte bu işlevden doğar. Mitoslar, özellikle kriz zamanlarında, topluluk üyelerinden beklenen örnek davranış modelleri sunar. Örneğin Homeros, İ.Ö. 8. yüzyılda yazdığı *İlyada* destanında, ölen oğlu Hektor'un üzüntüsünden hayata küsen Troia (Truva) kralı Priamos'u yemek yemeye ikna etmek için Thebaili Niobe'nin öyküsünü anlatan Akhilleus'tan bahseder (üstelik Hektor'u öldüren, Akhilleus'un kendisidir). Yedi oğlu ve yedi kızı birden Artemis ile Apollon tarafından öldürülen Niobe yine de yemeden içmeden kesilmemiştir. Priamos da öyle yapmalıdır. Bundan dört yüz yıl sonra, ölüm cezasıyla yargılanırken Sokrates, bütün tehditlere rağmen gerçekleri söylemede ısrar etmesini, bir korkak olarak utanç içinde yaşamaktansa Troia'nın surları önünde kahramanca ölmeyi yeğleyen Akhilleus örneğini vererek savunur.

Mitoslar, geleneksel oldukları için anonimlerdir de. Tolstoy'un *Savaş ve Barış*'ı, J.R.R. Tolkien'in *Yüzüklerin Efendisi* roman dizisi, J.D. Salinger'ın *Gönülçelen*'i (*Catcher in the Rye*) veya George Lucas'ın *Yıldız Savaşları* film serisi gibi modern anlatı biçimlerinin tersine mitosların belli bir yazarı veya yaratıcısı yoktur. Mitosları konu alan edebî eserlerin bilinen bir yazarı olabilir, ama mitosların yoktur. Sophokles Kral Oidipus'la ilgili bir tragedya yazmıştır, fakat Oidipus mitosu Sophokles'ten çok daha önce vardı ve kimse bu hikâyeyi ilk kimin anlattığını, yaratıcısının kim olduğunu bilmiyordu.

Mitosların bu anonim özelliği, Platon'un izinden giden Yunanlıların *mythos* (kurmaca hikâye, efsane) ile *logos* (kurmaca olmayan hikâye, sözlü nakil) kavramlarını neden karşıt uçlara yerleştirdiklerini anlamamızı sağlar. *Logos* anlatıcısı, olanı olduğu gibi anlatmakla yükümlüdür ve sözlerinin doğruluğundan sorumludur. *Logos*, yaşanan sıradan olaylara getirilen akılcı bir açıklamadır. Antropoloji, *insan ırkını inceleyen bilim dalı*; biyoloji, *yaşam biçimlerini inceleyen ilim dalı*; hatta mitoloji, (çoğu zaman *mitos* sözcüğüyle eş anlamlı kullanılsa da) *mitosları inceleyen bilim dalı* örneklerinde olduğu gibi, belli bir konuya getirilen akılcı/bilimsel yaklaşımları tanımlamak için hâlâ *-loji* sonekini kullanmaktayız. Buna karşılık bir mitos anlatıcısı anlattıklarının doğru olup olmadığından kişisel olarak sorumlu değildir. Ne de olsa anlatıcı, anlattıklarını kendisi üretmemiştir, yalnızca duyduklarını aktarıyordur.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

PERSPEKTİF 1.1

"ATLANTİS MİTOSU"

Timaeus diyaloğunda Platon, Atinalı devlet adamı ve kanun yapıcı Solon'un (İ.Ö. 638-559 civarı) Mısır'a yaptığı yolculuğu kendi ağzından aktarır. Bu yolculuk sırasında Solon batı denizlerinde, Herakles Sütunları'nın (Cebelitarık Boğazı) ötesinde bir yerde bir zamanlar var olmuş *ütopik** bir ada krallığından bahsedildiğini duyar. Ada, Libya ile Asya'nın toplamından daha büyükmüş. Günlerden bir gün şiddetli bir deprem ve ardından gelen sel bu koca adayı sulara gömene kadar, yüksek uygarlık sahibi insanlar yaşarmış burada. Yine Platon, *Critias* adlı bir başka diyaloğunda, artık (Dünyayı sırtında taşıdığına inanılan Titan "Atlas'ın Ülkesi" anlamına gelen) Atlantis adını verdiği bu ada ile ilgili çok daha ayrıntılı şeyler anlatır.

Hikâyesini, Herakles Sütunları'nın ötesindeki bir adanın üzerinde bulunan kutsal bir ağacı korumakla görevli *Hesperid*ler (Batı *nympha*ları) hikâyesi üzerine kurmuş olması kuvvetle muhtemel Platon'dan önce Atlantis'ten bahseden kimse yoktur. Bu hikâye, günümüzde kullandığımız anlamda bir mit değildir çünkü kuşaktan kuşağa aktarılan geleneksel bir anlatı değil, ideal bir devleti tanımlamak için Platon tarafından "kurulmuş" bir ilk örnektir. "Atlantis," uzunca bir süre ütopik, 'ideal' bir devletle eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Kraliçe I. Elizabeth döneminin önde gelen filozof ve edebiyatçılarından biri olan Francis Bacon'ın (1561-1626), ütopik bir dünyayı anlattığı *Yeni Atlantis*'i Platon'un orijinalini temel alır.

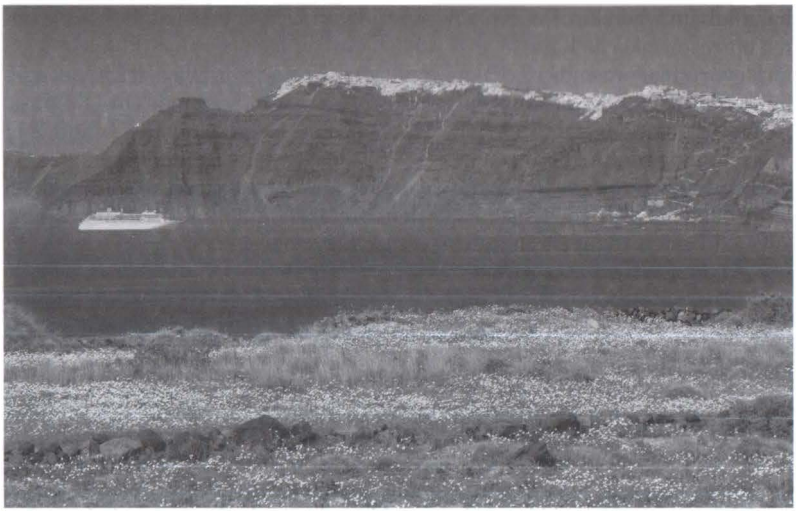
Atlantik Okyanusunun, ya da dünyanın herhangi bir yerindeki herhangi bir denizin derinliklerine gömülmüş gerçek Atlantis'i bulmak için girişilen modern araştırmalar, Ignatius Donnelly adlı bir yazarın 1882'de basılan *Atlantis: Tufandan Önceki Dünya (Atlantis: The Antediluvian World)* kitabıyla başlar. Donnelly, kitabında, Platon'un tasvirlerinin kelimesi kelimesine doğru olduğunu iddia ediyordu. Ona göre ilk medeniyet bu yitik Atlantis adasında kurulmuş, buradan dünyaya yayılmıştı. Cennet Bahçesi, İrem Bağları gibi hikâyeler Atlantis'ten yadigârdır ve bu adadaki krallar ve kraliçeler zaman içinde Yunanlıların, Finikelilerin, Hinduların ve İskandinavların tanrıları ve tanrıçalarına dönüşmüşlerdir. Atlantis'in ilk dini olan güneşe tapma, Mısır ve Peru'da varlığını sürdürmüştür. Tunç çağı olarak adlandırdığımız dönemin yüksek medeniyetlerinin kalıntıları aslında önce Atlantis'te doğmuş, oradan da, Büyük Tufan'la ilgili hikâyeleri de beraberinde taşıyarak, anakaraya yayılmıştır.

Kısa bir süre önce yapılan araştırmalarda, Ege Denizinde, Yunanistan'ın güneydoğusunda uzanan Kyklad takımadalarının en güney ucundaki Thera (Santorini) adasının büyük bir volkanik patlamada yok olmanın eşiğine gelmiş olduğunun keşfedilmesi, Platon'un Atlantis efsanesinin kökleriyle ilgili yeni umutlar yeşertmiştir. (Perspektif Resim 1.1).

Bulgular, Girit adasındaki uygarlığın, büyük bir ihtimalle, bu volkanik patlama sonucu İ.Ö. yaklaşık 1450'lerde yok olduğunu düşündürtmektedir. Ne var ki, 1991'de Grönland'dan çıkarılan buz örnekleri üzerinde yapılan radyokarbon tarihlendirme çalışmaları ve ağaç halkalarında gözlemlenen buzullaşma olayları sayesinde volkanik patlamanın İ.Ö. 1620'lerde, yani Girit uygarlığını yok edemeyecek kadar erken bir tarihte gerçekleştiğini ortaya konmuştur.

* Grekçede "yok-yer (olmayan yer)" anlamına gelen utopia sözcüğü ilk defa Sir Thomas More (1478-1535) tarafından kullanılmıştır. İngiltere kralı VIII. Henry'nin başdanışmanı ve en yakın arkadaşı olan More, aynı kral tarafından idam ettirilmiştir.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

PERSPEKTİFRESİM 1.1 Kyklad takımadalarından Thera adasının ortasındaki volkanik çöküntü krateri; jeoloji tarihinde kayda geçmiş en büyük volkanik hareket olan İ.Ö. yaklaşık 1620'deki büyük patlamadan önce burası kuru bir toprak parçasıydı. (©Mikel Bilbao Gorostiaga/Alamy)

Atlantis hikâyesi bir mit olmasa da, geleneksel mitleri incelemek için başvurulan aynı yöntemlerle incelenmektedir. Yerleşik bütün tanımların sınırlarında, hiçbir yere tam olarak uymayan bir "istisna," kuraldışı bir olgu her zaman bulunur. Akademisyenlere göre Platon, mitlerin ait olduğu "sözlü" dünya ile günümüzün yazılı kültürü arasında duran bu kuraldışı isimlerden biridir.

Geleneksel bir hikâye, sözlü aktarım sırasında sürekli bir değişime uğrar. Aynı hikâyeyi aktaran her anlatıcının farklı bir amacı vardır ve hikâyenin içinde farklı yerleri vurgular veya farklı yerleri daha ayrıntılı anlatırlar. Niobe'nin hikâyesi, kendini üstün görmenin tehlikeleri konusunda çok güzel bir örnek olabilirken (Niobe, Apollon ile Artemis'in annesinden daha çok çocuğu olmakla böbürlenmektedir), Akhilleus aynı hikâyeyi, yemek yemenin evlat acısını hafifletebileceğini göstermek için kullanır. Homeros, Akhilleus'un zorlu seçimini, kısa ama şerefli bir yaşamla uzun ama utanç dolu bir yaşam arasında yapılmış bir seçim olarak tanımlar, fakat cesaret ile korkaklık arasındaki seçimden hiç bahsetmez. Yunan mitoslarının yer aldığı yazılı kaynaklarda aynı mitosun çarpıcı şekilde farklı versiyonlarına sıkça rastlarız. Hem Homeros hem de Sophokles, Thebai kralı Oidipus'un kendi babasını öldürüp öz annesiyle evlendiğini aktarır, ancak Homeros'un versiyonunda Oidipus gerçek ortaya çıktıktan sonra tacını bırakmazken, Sophokles'in yazdığı tragedyada gözlerini kör eder ve meczup bir gezgin gibi kendini yollara vurur. Ne Homeros'un ne de Sophokles'in versiyonu "asıl" versiyondur; her biri, bir diğerinin "varyantıdır." Oidipus mitosu, bütün varyantlarını birden kendinde barındırır.

Bütün Yunan mitoslarının bütün varyantlarını bir araya getirmeye çalışsak, devasa bir kitap yazmamız ya da gigabaytlar boyutunda bir web sitesi

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

hazırlamamız gerekirdi ve yine de sonunda ortaya, bu geleneğin eksik ve hatalı bir resmi çıkardı. Kaldı ki, bizim asıl ilgimizi çeken şey bu farklılıklar değil, farklı yorumlar arasında öne çıkan, kalıcı olmayı başarmış, bazıları büyük edebî eser mertebesine ulaşmış versiyonlardır. Örneğin Sophokles'in Oidipus'u Homeros'unkinden daha çok benimsenmiş, daha kalıcı olmuştur. Aslında her insan topluluğunun kendi geleneksel anlatı dağarcığı vardır, fakat bu kitapta biz kendimizi Yunan ve Roma mitoslarıyla sınırlandıracak, ancak gereken yerlerde daha önceki paralel geleneklerden, özellikle Yunan mitoslarının çoğuna kaynaklık eden Yakın Doğu mitoslarından bahsedeceğiz.

MİTOS TÜRLERİ

Günümüz akademisyenleri mitosları, ana karakterleri ve anlatıcı/dinleyici için yüklendiği işlevine göre aşağıdaki türlere ayırırlar. **İlahî mitoslar** (gerçek mitoslar olarak da bilinirler), ana karakterlerin doğaüstü varlıklar olduğu, yaşadığımız dünyanın, ya da bazı yönlerinin, neden öyle olduğunu açıklayan hikâyelerdir. **Efsaneler** (ya da *sagalar*), kadın veya erkek, geçmişte yaşamış insanların gerçekleştirdikleri kahramanlıkları konu alır. Sözcüğün kökeni, Latincede "okunması gereken şeyler" anlamında kullanılan *legenda* sözcüğünden gelir. Okunması gereken şeylerden kasıt, Hristiyan azizlerinin başından geçen, moral yükseltici hikâyelerdir. **Halk hikâyeleri** ise, kahramanları sıradan insanlar ya da hayvanlar olan hikâyelerdir. Dinleyicilerini eğlendirir, bazı istenen davranış kalıplarını öğretmeyi veya pekiştirmeyi hedeflerler.

Mitoslar hakkındaki bilgilerimiz arttıkça, bu türleri birbirinden ayırmanın ne kadar zor olduğunun farkına varıyoruz. Örneğin, ilk bakışta efsane gibi görünen bir hikâyenin içinde halk hikâyelerine veya ilahî mitoslara özgü pek çok unsura rastlanabilmektedir. Yine de bu tür ayrımların yararları da yok değildir, çünkü bize, mitosların çeşitli özelliklerini diğerlerinden ayırıp bağımsız olarak inceleyebilme fırsatı vermektedir. Şimdi, bu mitos türlerinin her birine yakından bakalım.

İlahî Mitos

İlahî mitosların temel özelliği olan doğaüstü varlıklar, sıradan insanlara göre daha güçlü ve gösterişli olarak resmedilir. Bazı durumlarda insan veya hayvan kılığına girip çıkabilirler. Yıldırım, fırtına, yağmur, ateş, deprem veya cansıza can verme gibi bazı doğal olaylara hükmedebilirler. Bu doğaüstü varlıklar kendi suretlerinde ortaya çıktıklarında insan gözüne olağanüstü büyüklükte, nefes kesici güzellikte veya korkunç çirkinlikte görünürler. Birbirleriyle çatıştıkları zaman neredeyse kıyamet kopar, dağlar yerinden oynar, denizler taşar.

Bazen bu doğaüstü karakterlerin görünür bir sureti veya belirgin kişisel özellikleri olmaz. Yunan mitoslarındaki Nike (zafer), örneğin, yalnızca soyut bir kavramdır (Resim 1.1).

Diğer bazı durumlarda bu doğaüstü karakterler, kendilerine özgü güçlü kişisel özellikleri olan tanrı, tanrıça veya kötü ruhlu varlıklardır. Yunan mitosunun gökyüzü tanrısı Zeus, sadece gökyüzünün kişileşmiş hâli değildir; güçlü bir baba, sık sık eşini aldatan bir koca ve insanların arasındaki anlaşmazlıkları çözen bir yargıç olarak da resmedilir.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

RESİM 1.1 Güneşin önünde alçalan yıldızlar. Attika şarap kâsesi, İÖ yaklaşık 435. Erkek çocuklar olarak temsil edilen yıldızlar, atlar tarafından çekilen arabasındaki Helios gelmeden önce denize doğru alçalıp gözden kayboluyorlar (Klasik resimlerdeki Hristiyan azizlerinin başını çevreleyen nur çemberin kökeni, Helios'un başını çevreleyen ışıklı halkaya dayanır). Tanrıça Nike bir olayı temsil ederken, Helios ile yıldızlar doğal güçleri temsil etmektedir. (British Museum koleksiyonundan / Art Resourche, New York)

İlahî mitoslarda olaylar, genelde, çok eskilerde kalmış veya içinde yaşadığımız düzenden farklı, zaman ve mekân kavramlarının sıradan insanların algıladığından farklı anlamlar taşıdığı bir dünyada geçer. Yunan mitoslarından birinde, örneğin, Zeus'un dünyaya nasıl hükmetmeye başladığı şöyle açıklanır: Tanrıların* ilk soyu olan Titanlarla savaşmış, korkunç ve kanlı bir çarpışma sonucu onları yenmiş ve onların kalıntıları üzerine kendi krallığını kurmuş. Bu olayların ne zaman gerçekleştiğini sormak anlamsızdır, çünkü bütün her şey, insanlık tarihinin başlangıcından çok önce olup bitmiştir. Dahası, Yunan ilahî mitoslarının çoğu, insanoğlunun tanıdık dünyasının dışında, Olympos Dağı gibi çok uzak ve hiçbir ölümlünün ulaşamayacağı bir yerde geçer.

Görülebileceği üzere, pek çok geleneksel söylenceye konu olmuş tanrılar hem hikâye edilen olayların aktörleri hem de saygı gösterilen kutsal varlıklardır. Zeus, Yunan mitoslarındaki karakterlerden biri olmasının yanı sıra, Yunanlıların onuruna tapınaklar diktikleri, kurbanlar adadıkları ve şölenler düzenledikleri bir tanrıdır da. Tanrıların bu çifte hayatı nedeniyle ilahî mitoslar, dinî metinlermiş gibi algılanabilir, fakat bu ikisini birbirinden net bir şekilde ayırmak gerekir. Mitoslar geleneksel anlatı biçimleridir; dinî metinlerin temeli dinî inançlar ve inançlardan kaynaklanan davranış kalıplarıdır. İnanç, en yalın şekliyle, "bütün eylemlerimizin temelinde bulunan ve (kanıt olsun olmasın) sorgusuz kabul ettiğimiz şeyler," olarak tanımlanabilir. Örneğin Yunanlılar yağmuru Zeus'un yağdırdığına inanıyorlardı. Bu nedenle, kuraklık zamanlarında yağmur yağdırsın diye onun adına hayvanlar kurban ediyorlardı. Mitoslar, sıklıkla, dinî bir ritüele veya dinî bir davranış biçimine akılcı bir açıklama getirir, fakat bir mitosu, hatta ilahî varlıklarla ilgili olanları bile, dinî hiçbir bağlama oturtmaksızın,

* Büyük [T] ile yazılan Tanrı, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam gibi dinlerdeki tek, kadir-i mutlak yaratıcı anlamındadır. Küçük [t] ile yazılan (ve çoğul olarak kullanılabilen) tanrı ise, antik inanışlarda yer alan ve olağanüstü güçlere sahip çok sayıdaki ilahî varlıklardan biri anlamındadır. *Yarıtanrı* kavramı, bir tanrı ile ölümlü bir insanın birlikteliğinden doğanlara karşılık gelmektedir. Bazı yarıtanrılar öldükten sonra tanrılaşırar. İlah (veya mabut) sözcüğü ise, hem Tanrı hem de tanrılar anlamında kullanılan bir terimdir.Buradaki tanrı, küçük [t] ile yazılan tanrıdır.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rahtey.org

dinî bir eylemde bulunuyormuş gibi olmadan aktarabiliriz. İlahî mitoslarla din arasındaki ilişki oldukça karışıktır ve bu konuya ileride geri döneceğiz; şimdilik mitosların, topluluk üyeleri için kolektif önem taşıyan geleneksel anlatı biçimleri olduğunun, dinin ise belli durumlarda belli davranış biçimlerini harekete geçiren inançlar dizgesi olduğunun altını çizmekle yetinelim.

İlahî mitosların antik dünyadaki işlevi, dünyanın neden öyle olduğuna bir açıklama getirmekti; günümüzde bu işlevi kuramsal bilim üstlenmiştir. Mitosların çoğu evren, tanrılar, tanrıların hem birbirleriyle hem de insanlarla ilişkileri gibi büyük olayların; ekinlerin yetişmesi, mevsimlerin döngüsü, şarap yapımı, kehanet ve keramet gibi insanoğluyla ilgili ekonomik ve toplumsal olguların nasıl ortaya çıktığıyla ve nasıl sona erdiğiyle ilgili hikâyeler anlatır. Bazı mitoslar ise, yerel töreler ve gelenekler gibi daha sınırlı konularla ilgilenir.

Konunun teknik ayrıntılarına girecek olursak, bu tür açıklayıcı mitosları etiyolojik* mitoslar olarak tanımlayabiliriz. Yaratılış mitosu etiyolojik anlatıya örnek olarak verilebilir, çünkü dünyanın nasıl var olduğuna dair bir açıklama sunar. Sicilya'daki meşhur yanardağ Etna'nın nasıl doğduğunu anlatan mitos da etiyolojik bir mitostur. Zeus, ağzından alev püskürten canavar Typhoeus'u Etna Dağının altına hapseder, ama canavar ağzından duman ve lav püskürtmekten vazgeçmez. Bir diğer örnek de Persephone mitosudur. Ekinlerin tanrıçası Demeter'in kızı olan Persephone yılın dört ayını yer altı dünyasında geçirmek zorundadır ve Demeter, bu zaman süresince -sıcak, kurak yaz ayları boyuncatoprakta hiçbir şeyin yetişmesine izin vermez. Çoğu kişiye göre mitos, mevsimlerin değişimini "izah etmektedir." Etiyolojik hikâyeler, günümüzdeki anlamıyla (mantıksal/bilimsel) "açıklama" yöntemlerinin ortaya çıkışından çok zaman önce var olmuş şeylerin varoluş nedenlerini "akıl yürütme" yoluyla anlamlandırma çabalarından doğar.

Hem ilahî mitosların hem de modern bilimin hedefi dünyayı olduğu şekliyle açıklamaktır, ama bunu farklı biçimlerde yaparlar. Bilimsel açıklama yöntemi, tekrarlanabilir nicel deneyler yoluyla bulunmuş, ya da en azından varlığı doğrulanmış istatistiksel olasılıklar ve kişisel etkilerden arındırılmış genel kanunlara dayanır. Öte yandan geleneksel anlatı/hikâye formatında ifadesini bulan mitosların giriştiği açıklamalar, dünyayı, doğaüstü güçlere sahip varlıkların/tanrıların kendi uygun gördükleri şekilde yönettiklerini varsayar. Doğa olaylarının arkasındaki güçlere, özellikle tutarsızlık, önceden kestirilemezlik gibi insani özellikler atfetmek, mitosların en önemli karakteristiklerindendir. Yıldırım, örneğin, fiziksel güçlerin doğal bir sonucu değil, Zeus'un öfkesinin dışavurumudur. Dolayısıyla, Yunan mitosları, sırf bir garez uğruna Niobe'nin on dört çocuğunu birden katleden Artemis ve Apollon'un hikâyesinde olduğu gibi, beklenmedik ve sarsıcı ölümlerden tanrıları sorumlu tutabilir. Modern bilim insanları kanser karşısında çaresiz kalabilir, ama gerçekleşen ölümleri hiçbir zaman doğaüstü ve akıl dışı güçlere bağlamayı düşünmezler. Modern dünya, bilimsel düşünce ile geleneksel (determinist) düşünce arasındaki -hâlâ devam eden- işte bu mücadeleden doğmuştur.

Antik Yunan ilahî mitosları II. Bölümde daha ayrıntılı incelenecektir.

* Nedenbilim (İng. *Etiology*). Etiology sözcüğü, Yunancada neden, sebep anlamına gelen *aition* sözcüğünden türetilmiş bir terimdir. Genelde nesnelerin ve olguların, günümüzdeki yaygın kullanımıyla hastalıkların nedenlerini açıklamayı amaçlayan bilim dalı karşılığında kullanılmaktadır. (Ç.N.)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Efsane

Sözlü kültürlerdeki ilahî mitosların modern Batı toplumlarının yazılı kültür dünyasındaki karşılığı bilimse, efsanenin karşılığı tarihtir. Gerek efsane gerekse modern tarihî metinler, "Geçmişte neler oldu?" sorusuna karşılık arar. Geçmiş, bugün olanların nedenlerini gösterir ve bugünü anlamamıza yardımcı olur, bu nedenle efsane anlatımı, sözlü kültür zamanında yaşamış pek çok insan için ayrı bir önem taşır. Bu durum, eski Yunanlılar için de aynıydı. Efsanelerin ana karakterleri tanrılar ve tanrıçalar değil, sıradan insanlardır. Sık sık işin içine doğaüstü güçler karışsa da, oynadıkları roller insan kahramanların rollerinin yanında ikinci planda kalır. Orestes efsanesi örneğinde olduğu gibi, tanrı Apollon, Orestes'e annesini öldürmesini buyurur, fakat hikâyede asıl vurgulanan nokta Orestes'in buyruğu yerine getirmesi ve bu eyleminin sonucunda başına korkunç olayların gelmesidir.

Efsanelerin başaktörleri kadın ve erkek kahramanlardır. Soyluluk derecelerine göre kendi aralarında sıralanan kral ve kraliçeler, prens ve prensesler ve seçkin aristokratlar grubunun diğer üyeleridirler. Olağanüstü fiziksel ve kişisel özellikleri vardır ve sıradan insanlardan daha güçlü, daha güzel veya daha cesurdurlar. Pek çok Yunanlı böyle efsane kahramanlarının gerçekten yaşamış olduğuna, hatta bazı köklü aileler, soylarının o kahramanlara dayandığına tereddütsüz inanmaktadır. İlahî mitoslar bizimkinden çok farklı veya çok eski bir dünyada geçerken efsanelere konu olan olaylar zamanın başlangıcında, muazzam şehirlerin kurulduğu, efsanevi kahramanların imkânsız işlerin üstesinden geldiği, korkunç canavarların alt edildiği ve dehşetli savaşların patlak verdiği çok eski bir zamanda ama bizim dünyamızda bir yerde geçer.

Dolayısıyla eski Yunanlıların çoğu, efsanevi kahramanların lahitlerine ve anlatılan maceralara mekân olmuş ve gerçekten var olan yerlere bakıp, Troia Savaşı gibi olayların gerçekliğinden şüphe duymuyorlardı; ne var ki, geleneklerini tarihî gerçeklerle karşılaştırmak için ellerinde güvenilir bir araç yoktu. Günümüzde, arkeolojik bulgular ve tarihi araştırma teknikleri ile donanmış akademisyenler, geleneksel anlatıların sözlü olarak aktarılması sürecinde tarihî gerçeklere pek dikkat edilmediğinin farkındadırlar. Yunan mitosları uzak bir geçmişteki yaşam koşullarından çok, bu mitosları kuşaktan kuşağa aktaran anlatıcıların yaşam koşulları ve gündelik dertleriyle ilgili bilgi vermektedir.

Yine de efsanelerde bazı tarihî gerçeklere rastlamak mümkündür. Günümüz akademisyenleri uzunca bir zamandır Yunan efsanelerinin, arkeolojik kazılar sonucu varlığından haberdar olduğumuz belli bazı tarihî dönemlerdeki önemli olaylar ve güç ilişkileri hakkında, biraz bulanık da olsa gerçek bilgiler içerdiğini düşünüyorlar. Efsanelerde adı geçen çoğu ismin tarihin bir döneminde, büyük olasılıkla Geç Tunç çağına (İ.Ö. yaklaşık 1600-1150) denk gelen Mykenai uygarlığı zamanında gerçekten yaşamış olması kuvvetle muhtemel. Örneğin, Troialı Helen'in efsanevi kocası Menelaos'un adı, "insanların koruyup kollayıcısı" anlamına gelmektedir. Böylesi belirgin bir anlamı olan bu isim, o dönemde var olduğu artık kesinleşmiş aristokrasiye özgü bir isimdir ve benzerlerine (2. Bölümde tartışacağımız, Mykenaili ait Lineer-B tabletleri gibi) yazılı kaynaklarda sık rastlanmaktadır.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

RESİM 1.2 Troia'nın şehir duvarları. Troia'daki en erken yerleşim, İ.Ö. 3000'lere kadar gider, ancak burada görülen kale duvarları altıncı yerleşim katmanında bulunur (Troia VI), İ.Ö. 1400'lerde inşa edilmiş ve İ.Ö. 1230 civarı yıkılmıştır. Düzgün kesilmiş kireçtaşı bloklarından, içeri doğru açı yapacak şekilde inşa edilen duvarlarda, ikisi kulelerle korunmuş en az dört cümle kapısı bulunmaktadır. Yunanlıların Troia Savaşı efsanelerine ilham kaynağı olan Troia, büyük ihtimalle ya Troia VI'da ya da onun daha sönük halefi, İ.Ö. 1180 civarı yıkılan Troia VIIa katmanındaki Troia'dır. (Fotoğraf yazara aittir.)

Diğer kanıtlar ise arkeoloji tarafından sağlanmakta. Yapılan kazılarda da görüldüğü üzere, efsanelerde anlatılan önemli olaylara mekân olmuş yerlerin çoğu Geç Tunç Çağının büyük yerleşim merkezleridir. Troia, örneğin, İ.Ö. 1230'da tamamen yerle bir olana kadar oldukça önemli bir yerleşim yeriydi. Yunan efsanelerinde anlatıldığı gibi, Yunan savaşçılar tarafından yok edildiğine dair elimizde bir kanıt olmasa da, efsane ile arkeolojik bulgular arasında şaşırtıcı paralellikler bulunmaktadır (Resim 1.2).

İlahî mitoslar gibi bazı efsaneler de belli bazı etiyolojik işlevlere sahiptir. Yunan efsanelerinden biri Atinalıların, daha önceki bahar şarap festivallerinde hep ortak çanaktan şarap içerken neden en son festivalde yanlarında kendi şarap testilerini getirdiklerini şöyle açıklar: Babasının öcünü almak için kendi öz annesini öldüren Mykenaili prens Orestes, festival zamanı Atina'ya gelir. Atina kralı, Orestes'i onursuz bir şekilde kovmak istemez, ama Atinalıların, elini öz annesinin kanına bulamış biriyle aynı şarap çanağını paylaşarak küçük düşmelerine de gönlü razı olmaz. Bu nedenle her bir Atinalıya kendi şarap testilerini getirmelerini ve şaraplarını kendi çanaklarından içmelerini söyler. Gerçekte, ayrı testilerden ve çanaklardan şarap içme olayı, o mevsimde ortalıkta dolaştığına inanılan ruhlardan illet kapılmasın diye alınan bir önlemden kaynaklanmıştır. Orestes'in ziyaretiyle bir ilgisi yoktur ve bu hikâye, ayrı testiler geleneğinin başlamasından çok sonra ortaya çıkmıştır. Çoğu mitosun kökeninde bu tür gerçekler yatar.

Antik Yunan ve Roma efsaneleri, epik mitosların genel özellikleriyle birlikte 3. Kısımda ayrıntılarıyla incelenecektir (12. Bölüm).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Halk Hikâyesi

Aynı başlık altına alınabilecek geleneksel anlatı çeşitlerinin bolluğu nedeniyle halk hikâyesini tanımlamak, ilahî mitosları ya da efsaneleri tanımlamaktan daha zordur. Bazı akademisyenler halk hikâyelerini, ilahî mitos veya efsane kategorisine girmeyen bütün geleneksel anlatılar olarak tanımlıyor. Bu tanımlamaya göre, "Külkedisi" ve "Pamuk Prenses" gibi tanınmış masalların da aralarında olduğu, on dokuzuncu yüzyılın başlarında Jacob ve Wilhelm Grimm kardeşler tarafından yazıya aktarılan pek çok Alman hikâyesi bu kategori içine alınabilir. Benzer bir şekilde, Yunanlı yazar Aesop/Ezop'a (İ.Ö. 6. yy.) atfedilen "Kaplumbağa ile Tavşan" gibi fabllar, *Bin Bir Gece Masalları*'nda geçen "Gemici Sinbad" ya da son iki yüz yıl içinde Kuzey Amerika ve Afrika'da kayda geçirilen pek çok sözlü anlatı da halk hikâyesi olarak ele alınabilir. Çoğu kültürün "mitolojisinde" son derece az sayıda ilahî mitos veya efsane varken, neredeyse bütün anlatılar halk hikâyesidir.

Bu kadar çeşitlilik arasında yine de bazı ortak noktalar yok değildir. Efsanede olduğu gibi halk hikâyesinde de -arada bir tanrılar ve ilahî güçler araya girip önemli roller oynasalar da- ana karakterler insanlardır. Fakat halk hikâyelerinin insan kahramanları krallar, kraliçeler ve onlar gibi yüce insani özellikleri veya toplumsal statüleri olan kişiler değil, sıradan erkekler, kadınlar ve çocuklardır (ki onlara *halk* hikâyesi denmesinin nedeni de budur). Bir tür halk hikâyesi olan ve karakterlerin hayvanlar olduğu fablda bile, hayvanlar sıradan insanlar gibi konuşur ve hareket eder (Fabllar, Yunanlıların ayrı bir isim verdiği tek masal türüdür. Türkçede bilinmeyen, gizem, muamma anlamlarına gelen *enigma* ["fabl gibi"] sözcüğünün kökeni de bu sözcüktür: *ainos*).

Halk hikâyeleri, efsanelerin aksine, insanoğlunun başına geçmişte neler geldiğini anlatmaya kalkışmaz. Yunanlılar Akhilleus'un, Helen'in ve Orestes'in bir zamanlar gerçekten yaşadığına inanmış olabilirler, ama kimse Pamuk Prenses'in, Külkedisi'nin, Hansel ve Gretel'in ya da Kızılderili mitolojisindeki kurnaz Karga'nın gerçekten var olduğuna inanmaz. Halk hikâyelerinin kahramanları -en azından başlangıçta- toplumun alt tabakalarındandır ve bir şekilde başka karakterlerin hışmına uğrarlar. Halk hikâyesi kahramanı, zekâsı ve becerileri yukarıdakiler tarafından takdir edilmeyen, dışlanmış bir kişidir. Tipik olarak, üç kardeşin en küçüğüdür ve diğer kardeşleri ya da üvey annesi tarafından kötü davranılır. Hikâyenin sonunda genellikle talihsiz olaylar tersine döner, her şey mutlu sona bağlanır (ki bu, halk hikâyelerinin en bilinen özelliğidir). Başlangıçta akılsız ya da beceriksiz olarak görülen kahraman bütün güçlükleri aşar ve sonunda hak ettiği ödülünü alır. Halk hikâyelerinin bir başka tipik özelliği ise istediklerini beklenmedik, şaşırtıcı yollarla elde eden hilebaz -ya da kimi zaman düzenbaz- karakteridir.

İlahî mitoslar dünyanın neden böyle olduğuyla ilgili cevaplar arar, efsaneler geçmişte neler olduğunu anlatırken, halk hikâyelerinin birincil işlevi eğlendirmektir. Bunun yanı sıra halk hikâyeleri, bazı davranış kalıplarını öğretmede ve pekiştirmede önemli roller de üstlenebilir. Ailenin hiyerarşik yapısı içinde çocukların yeri gibi evrensel denebilecek konulara değinirler. İnsanın başına gelenler ne olursa olsun sonunda iyinin ödülünü alacağı, kötünün de cezasını çekeceğine olan inanç gibi evrensel denebilecek duygulara hitap ederler. O

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

zamanların dünyasında halk hikâyelerinin üstlendiği işlevi, günümüz modern yazılı kültüründe romanlar ve filmler üstlenmiştir. Bu nedenledir ki ana akım filmlerin neredeyse tamamı "mutlu sonla" biter.

Eski Yunan ve Roma'dan günümüze kadar bozulmadan gelmeyi başaran çok az örnek olmasına karşın halk hikâyesi, Yunan mitosları üzerine yapılan çalışmaların önemli bir parçasını oluşturur. Bunun nedenini anlamak için halk hikâyelerinin ayırt edici bir özelliğini hatırlamamız yeterlidir. Halk hikâyelerinin, daha ilk görüşte kolaylıkla tanıyabildiğimiz, tipik özelliklere sahip türleri vardır ve birbirinden zaman ve yer açısından çok uzak kültürlerde anlatılagelen hikâyelerde bile ortaktırlar. Araştırmacılar, dünya üzerindeki farklı kültürlerde ortak yedi yüzden fazla **halk hikâyesi türü** tespit etmişlerdir. Bazı durumlarda bir tür, o türe ait ünlü bir örneğin adıyla anılır. Örneğin "Külkedisi türü," ablaları veya üvey annesi tarafından kötü davranılan, bir perinin yardımıyla prensesler gibi giyinerek bir baloya giden ve orada prensin dikkatini çektikten sonra ortadan kaybolan ama daha sonra bir şekilde bulunan ve sonunda prensle evlenen bir kızın anlatıldığı hikâyelerin genel adıdır.

Halk hikâyesi türleri, **halk hikâyesi motifleri** denen daha küçük unsurlardan oluşur ve bu unsurlar sonsuz sayıda kombinasyonlarla bir araya getirilebilir. Bir edebî türde bazen tek bir motif bulunabilir, fakat halk hikâyelerinde genelde birden fazla motif vardır. Bu halk hikâyesi motiflerini, bir araya gelerek masalın gövdesini oluşturan hücreler olarak düşünebiliriz. Dolayısıyla bir halk hikâyesi türü, sonunda bağımsız bir öykü oluşturan motifler yumağıdır. Bağımsız öyküden kasıt, anlam kazanmak için daha büyük çapta başka bir öyküye ihtiyacı olmayan, kendi içinde başı sonu belli bir anlam bütünlüğü taşıyan öyküdür. "Külkedisi türünü" oluşturan motiflerden bazıları, örneğin, "kötü davranılan küçük kız kardeş," "yardımsever peri," "geride kalan cam ayakkabı" ve "prensle evlilik" olarak sayılabilir. Bir motif, birden fazla farklı türde ortak olabilir. Örneğin, pek çok halk hikâyesinde kahraman büyüyüp belli bir yaşa geldiğinde kısmetini aramak için evinden veya yurdundan ayrılır. Bu motif tek başına bir tür oluşturamaz. Bir türün ayırt edici özelliği, yinelenen motif öbekleridir.

PERSPEKTİF 1.2
GRİMM KARDEŞLER

Grimm Masalları'nı duymayan yok gibidir. Almanca orijinal adı *Kinder- und Hausmärchen* (*Çocuk ve Yuva Masalları*) olan bu derleme 1857'de bugün bilinen şeklini almış, fakat bütün masalların bir araya getirilmesi elli yıl sürmüştür. Jacob ve Wilhelm Grimm kardeşler, derlemenin daha birinci baskısında bile (1812-1815) Almanya ve diğer Cermen ülkelerde bulunan neredeyse bütün halk hikâyesi türlerinden birer örneği bir araya getirmeyi başarmışlardı. Daha sonraki bütün halk hikâyesi çalışmaları, varlıklarını Grimm Kardeşler'in bu muazzam eserine borçludur.

Grimm Kardeşler dünyaca ünlü bu masalları nereden buldular? Kaynakları basılı belgeler değildi. En iyi kaynaklarının, "halis Hessian (orta batı Almanya) masallarını" çok iyi bilen ve çok güzel anlatan bir "köylü kadın" olduğunu söylüyorlardı. Fakat bu

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kadının, gerçekte, Fransız Protestan bir aileye mensup bir terzinin karısı olduğunu ve Grimm Kardeşler'in kaynakları arasında hiçbir zaman gerçek köylü olmadığını, hepsinin de iyi eğitim almış, hatta bazılarının aristokrat kadınlar olduğunu biliyoruz. Dönemin romantik ruhuna uysun diye olsa gerek, Grimm Kardeşler derledikleri masalların, gerçeklerin bozulmadan korunduğuna inanılan "halk" arasından gelmelerini uygun görmüşlerdir.

Geleneksel masallarla çalışırken hep şu sorunla karşı karşıya kalınır: Elimizdeki yazılı versiyon, yazının olmadığı zamanlarda sözlü olarak kulaktan kulağa aktarılan masala ne kadar yakındır? Grimm Kardeşler bilim adamıydılar, ama yine de orijinal kaynaklarını "daha güzel" kılmak için metne müdahale etmede, hatta kimi durumlarda yeniden yaratmada bir beis görmemişlerdi. Örneğin, 1812-1815 tarihli ilk baskılarında "Kurbağa Kral" masalı şöyle başlar:

> Bir zamanlar bir kral ve bu kralın bir kızı varmış. Bu kız ormana gidip soğuk bir pınarın başında oturmayı pek severmiş. Eline de en sevdiği oyuncağı olan altın bir top alır, onu havaya atıp tutarak oynar, zamanını böyle geçirirmiş. (*Kinder- und Hausmärchen*, 1812-1815, 1:1)

Daha sonraki baskılarda bu sahne geliştikçe gelişmiş ve Wilhelm Grimm tarafından yayına hazırlanan 1857'deki son baskıda şu hâli almıştır:

> Dilek dilemenin hâlâ işe yaradığı çok eski zamanlarda bir kral varmış. Bu kralın kızları pek güzelmişler. Ama en küçüğü o kadar güzelmiş ki görmüş geçirmiş güneş bile ne vakit bu kıza rastgelse hayran olurmuş. Kralın sarayına yakın bir yerde büyük, karanlık bir orman, bu ormanda yaşlı bir ıhlamur ağacı, ağacın altında da bir pınar varmış. Pek sıcak günlerde prenses ormana gider, bu serin pınarın kıyısında otururmuş. Canı sıkkınsa eğer, yanında bir altın top götürür, havaya atıp tutarmış. Bu, kızın en sevdiği oyunmuş. (*Kinder- und Hausmärchen, Son Basım*, 1857, 1:29)

Bu son versiyonda okuduklarımız halktan bir "köylünün" sözleri değildir; hatta iyi eğitimli ve aristokrat bir aktarıcının bile değildir; bu cümleler bizzat Grimm Kardeşler'in cümleleridir. Wilhelm Grimm bu "stilistik süslemelerin" nihai misyonuna (yani Alman "Çocuk ve Yuva Masallarını" kayıt altına alma amacına) zarar vereceğini hiç düşünmemişti, çünkü kullanılan kelimeler ne olursa olsun masaldaki temel motiflerin değişmediğini düşünüyordu. Muhtemelen pek çok mitos anlatıcısı ona hak verirdi.

Halk hikâyeleri motiflerinde hemen hemen hiçbir zaman sıradan olaylara, insanlara veya durumlara rastlanmaz. Bir "kız kardeş" motif değildir, fakat "ablalarından kötülük gören küçük kız kardeş" motiftir. "Kadın evinden çıkıp çarşıya gitti" durumunda bir motif yoktur, fakat "kahramanımız kendini görünmez kılan şapkasını giydi, uçan halısına atladığı gibi Kaf Dağının ardındaki ülkeye gitti" örneğinde tam dört motif vardır: "görünmezlik şapkası," "uçan halı," "sihirli bir şekilde havada uçmak" ve "harikalar diyarı." Bunların dışında, "su kaynağını/kuyuyu koruyan ejderha" veya "sahibini kötülüklerden koruyan tılsım" gibi motifler de oldukça sık rastlanan motiflerdir. Çağdaş akademisyen ve araştırmacılar, sayıları binleri bulan halk hikâyesi motiflerini büyük bir titizlikle tasnif edip tanımlamışlardır. Bu sayede elimizdeki motife bakıp, aynı motifin dünyanın başka neresinde ve hangi halk hikâyesinde de olduğunu kolayca görebiliyoruz.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yunan mitoslarında sık rastlanan türlerden biri de **arayıştır** (İng. *quest*). Bu türde, özel bir nesneyi arayıp bulmak zorunda bırakılan hikâye kahramanı yabancı, korkutucu veya çok güzel bir diyara doğru yolculuğa çıkar. Gittiği yerde genellikle bir ejderha, canavar, dev veya son derece kötü ruhlu bir kişi olarak somutlaşan zorlu bir hasımla karşılaşır. Bu hasmı tek başına alt etmesi mümkün olmadığı için kahramanın hayvanlardan, cinlerden/perilerden, doğaüstü güçlerden veya sihirli güçleri olan silah ya da nesnelerden yardım alması gerekir. Kahraman çoğu zaman zeki, kurnaz ve becerikli biriyken hasmı aptal ve zalim bir zorbadır. Kötü karakter kahramanı tutsak eder, büyüler, hatta öldürür, fakat hikâyenin sonunda kahraman, genelde hile yoluyla, kaçmayı başarır, büyüden kurtulur ve hasmını genellikle acımasız veya korkunç bir cezayla bertaraf eder. Kahraman, aradığı şey her ne ise onunla evine döner ve prensesle evlenerek ya da krallığa veya büyük bir hazineye ortak olarak emeklerinin karşılığını alır.

Bu motiflerin pek çoğu, Yunan mitolojisindeki Perseus hikâyesinde mevcuttur (bkz. Bölüm 14). Perseus, annesine göz koyan zalim bir kral tarafından tehlikelerle dolu bir yolculuğa gönderilir. Tanrıça Athena, **nympha**lar ve bir sürü sihirli nesnenin de yardımıyla Perseus, dünyanın öbür ucuna kadar gider ve korkunç Gorgon'u öldürür. Canavarın ölüm saçan başını bir torbaya koyarak dönüş yoluna koyulur. Yolda, kayaya zincirlenmiş bir kadını tehdit eden bir deniz canavarını öldürür. Kadını da yanına alarak Yunanistan'a döner, kadınla evlenir ve zalim kralı öldürür. Bu hikâye Yunan mitoslarının, normalde efsane olarak görülebilecek bir anlatıyı halk hikâyesi motiflerini kullanarak nasıl daha çok yönlü olarak işlediğini göstermesi açısından ilginçtir. Örneğin, hikâye boyunca Perseus'un Argos'ta doğduğunu ve Seriphus adasında yoksul bir balıkçı tarafından büyütüldüğünü, Larissa'dayken dedesi Akrisios'u kazara öldürdüğünü, Tirnys'e göçtüğünü ve orada, daha sonra kendi çocuklarının hükmedeceği Mykenai'yi kurduğunu da öğreniriz. Bu ayrıntılar aslında yaygın olarak efsaneye özgü ayrıntılardır. Dolayısıyla Perseus mitosu, ne tam olarak bir efsane ne de tam olarak bir halk hikâyesidir, ikisinin karışımıdır.

Genel olarak özetleyecek olursak, Yunan mitoslarının büyük çoğunluğunun halk hikâyeleri ile bezenmiş efsaneler olduğunu söyleyebiliriz. Bu hikâyelerin karakterleri, genelde, gerçekten yaşamış olma ihtimali olan, başlarından geçen olaylar önde gelen Yunan şehirleriyle özdeşleşmiş, toplumun yüksek tabakasına ait kadın ve erkek isimlerine sahiptirler. Bununla birlikte, yaşadıkları maceralar halk hikâyelerine yakıştırdığımız türden maceralardır. Mitos türlerini birbirinden ayırt edebilmek için aralarına çektiğimiz çizgiler, mitoslarla ilgili düşünce biçimimizi düzenlemede oldukça önemli bir rol oynarlar, fakat şunu akıldan çıkartmamamız gerekir ki tanımladığımız bu ayrımlar bugünkü entelektüel analizlerin sonucudur; o dönemde yaşayan Yunanlılar için bu tür ayrımlar söz konusu değildi.

MİTOSBİLİM

Biyoloji ve antropoloji gibi örneklerden yola çıkacak olursak, *mitoloji* sözcüğünün aslında "mitosları inceleyen bilim" anlamında kullanılması gerekiyor,

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

fakat gündelik kullanımda mitolojinin bir bilim dalına değil de mitosların kendisine ya da belli bir grup mitosa karşılık olarak kullanıldığını görüyoruz. Dolayısıyla, örneğin birisi "mitolojiyi severim" dediğinde, aslında "mitosları severim," demek istemektedir. Ayrıca, Yunan ve Roma mitosları da sıklıkla "klasik mitoloji" olarak anılmaktadır. Açıkça belirtmemiz gerekirse biz, hangi bağlamda olursa olsun *mitoloji* terimini kullanmaktan kaçınıyor, bunun yerine terimin bir anlamını karşılamak için *mitos* veya *mitoslar* sözcüğünü, diğer anlamını karşılamak içinse *mitosbilim* terimlerini kullanmayı tercih ediyoruz.

Mitosların bilimsel olarak incelenmesi çok yönlü bir süreçtir. Günümüz akademisyenlerinin mitosbilime çok farklı yaklaşımları bulunmaktadır, fakat bu süreç kabaca dört ana kategoriye bölünebilir:

- Verili bir kültüre ait mitosların derlenip kayıt altına alınması
- Belli bazı mitosların o kültür içinde oynadıkları/oynamış oldukları rolün analizi
- Bir kültüre ait mitoslarla, başka kültürlerdeki mitoslar arasındaki ilişkinin incelenmesi
- İnsanlık açısından anlamını ve etkisini bugün bile koruyan belli bazı mitosların veya mitos gruplarının bu özelliklerinin değerlendirilmesi

Önce birinci kategoriye, verili bir kültüre ait mitosların derlenip kayıt altına alınmasına bakalım. Matbaanın icadından bu yana gittikçe yaygınlaşan okuryazarlık ve şimdi de İnternet sayesinde çağ atlayan iletişim, mitosların insanlara günlük yaşamlarında yol gösterici olma işlevini büyük ölçüde azaltmış olsa da, sözlü geleneğe büyük önem veren ve bu geleneği hâlâ sürdüren pek çok kültür mevcuttur. Antropologların ve bu kültürleri inceleyen diğer akademisyenlerin üstlendiği görevlerden biri, hâlâ kuşaktan kuşağa aktarılmakta olan sözlü hikâyeleri, yazılı olsun olmasın, kayıt altına almaktır.

Eski Yunan ve Roma gibi artık yok olmuş antik kültürlerin sözlü hikâyeleri için doğrudan uygulanabilecek bir kayıt yöntemi, doğal olarak, yoktur. Yapabildiğimiz tek şey, bu kültürlerin daha önceden yazıya aktarılmış mitoslarını incelemektir. Antik mitoslar, onlarla akademik anlamda ilgilenenler tarafından değil, farklı hedefleri olan kişiler tarafından yazıya aktarılmışlardır ve bu kişiler neredeyse hep erkektir. Bunun yanı sıra, kayda alınan sözlü anlatıların pek çok farklı versiyonu bulunur; bir yerde ve zamanda yazıya aktarılmış bir versiyon, başka bir yerde ve zamanda kaydedilmiş versiyondan neredeyse tamamen farklı olabilmektedir. Bunun bir sonucu olarak, elimizdeki kayıtlar tutarsız, kafa karıştırıcı ve eksiktir. Şu anda var olan örneklerden yola çıkarak herhangi bir mitosun tutarlı bir profilini çıkarabilmek için hatırı sayılır bir deneyim ve son derece titiz bir çalışma gerekmektedir.

Antik mitoslarla ilgili en zengin bilgi kaynağı edebiyat eserleridir. Edebî bir eser genelde anlatı formundadır ve bu nedenle sözlü geleneğe ait anlatılarla ortak bir yapısı vardır (giriş-gelişme-sonuç; olay örgüsü, karakterler, zaman-mekân). Yazılı dilin kodlarıyla üretilmiş edebî eserler bu yapısal ögelerini doğrudan doğruya sözlü anlatı geleneğinden alır. Dolayısıyla mitosbilim ile edebiyat incelemeleri arasında büyük benzerlikler vardır. Bununla birlikte, orijinal

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sözlü anlatı ile bu anlatının kaydedildiği yazılı edebiyat eseri arasındaki yapısal benzerlikler aldatıcı olabilir. Bir edebiyat eserinin yazarı genelde tek bir kişidir ve bu yazarın adı sanı bilinir, oysa mitoslar anonimdir. Edebiyat eserinin yazarı, belli bir mitosu kendi bakış açısından yeniden üretirken, orijinal hikâyenin farklı yer ve zamanlardaki yeniden-anlatımlarında bulunmayan varyasyonları üretir. Dahası, yazar, mitosu doğrudan doğruya sözlü gelenekten almamış, kendinden önceki edebî eserlerdeki varyasyonlardan yola çıkmış da olabilir. Klasik kültürlerde bunun örneklerine o kadar sık rastlıyoruz ki çoğu zaman yaptığımız işin mitosbilim mi yoksa edebiyat incelemeleri mi olduğunu karıştırıyoruz.

Antik dönemlerde yaşamış halkların mitoslarıyla ilgili bir başka önemli bilgi kaynağı da arkeolojik kayıtlardır. Resim, heykel ve diğer edebiyat dışı eserler, yazılı kayıtlarda yer almayan varyantlar ile belli bazı mitosları kimin, nerede, ne zaman ve neden anlatmış olduğuyla ilgili önemli ipuçları sağlayabilmektedir. Yunan ve Roma sanatı antik mitosların yeniden canlandırılması sürecinde çok yararlıdırlar, ancak bir resim tek başına bir hikâye değildir. Resim, en fazla, mitostan bir sahne veya bir karakter gösterebilir. Ama yine de, görsel malzemeleri başka kaynaklar dolayısıyla bildiğimiz anlatılarla karşılaştırarak, çok daha fazla şey öğrenebiliriz. Görsel tasvirlerde kimin kim olduğunu, hangi mitostan hangi sahnenin anlatıldığını isabetli bir şekilde tahmin etmek genelde zordur, fakat bazı örneklerde karakterlerin isimleri resmin üzerinde bir yerde yazılıdır veya diğer kaynaklarla bağlantı kurabilmemize olanak sağlayan bazı görsel işaretler bulunur. Bunun olmadığı durumlarda sezgilerimize ve tecrübeli gözlerimize güvenmekten başka bir şey gelmez elimizden. Mitosları konu alan antik görsel eserlerle ilgili karşılaştığımız en zor problemlerden birisi de, resmedilen sahnenin veya karakterlerin yazılı kaynaklardan mı yoksa doğrudan doğruya sözlü kaynaklardan mı alınmış olduklarıdır. Öyle ya da böyle, antik Yunan ve Roma'dan günümüze sayısız görsel eser kalmış, bunlar üzerine yapılan araştırmalar sonucu çok değerli bilgilere ulaşılmıştır. Bu nedenle, elinizdeki kitapta Yunan keramiklerinden ve diğer sanat eserlerinden bol miktarda örnek bulunmaktadır.

Mitosları inceleyebilmek için akademisyenlerin başvurdukları ikinci yol, bazı belirli mitosların, ait oldukları kültür içinde üstlendikleri işlevlere bakmaktır. Sözlü geleneğin aktif olarak var olduğu bir toplulukta mitoslar birisi tarafından, birisine, bir vesileyle anlatılır. Hem anlatan kişinin hem de onu dinleyenlerin bir kimliği ve o kültür içinde belli konumları vardır. Erkek veya kadındırlar, zengin veya yoksuldurlar, toplum içinde sözü geçen nüfuzlu birileridirler veya değildirler. Bir mitosu tam olarak anlayabilmek için o mitosun, yeniden anlatım süreci içinde yer alan kişiler için ne ifade ettiğini, onlar nezdinde nasıl bir işlev yüklendiğini de bilmemiz gerekir. Mitosların, inançlara ya da hâlihazırda var olan pratiklere akılcı açıklamalar getirmeye çalışmaları nedeniyle etiyolojik olabildiklerinden daha önce bahsetmiştik. Fakat bir mitos başka şekillerde de iş görebilir. Onu anlatanların ya da dinleyenlerin toplum içindeki prestijlerini arttırmış mıydı, örneğin. Ya da, o günkü ekonomik-politik sistemi, iktidar ilişkilerini haklı çıkarmaya, düzeni

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

olumlamaya mı soyunmuştu yoksa bir karşı çıkışı mı dile getiriyordu? Eylemin ve insan hayatının anlamını öğrenmeye duyulan o evrensel arzuyu harekete geçirebilmiş miydi?

Mitosları incelemenin üçüncü bir yolu da bir kültürdeki mitoslarla diğer kültürlerdeki mitoslar arasındaki ilişkilere bakmaktır. Dünyanın farklı yerlerindeki pek çok farklı kültürlerde ortak olarak görülen pek çok halk hikâyesi motifi olduğunu daha önce görmüştük. Bunun yanı sıra, bazı mitosların bir kültürden diğerine nasıl geçtiği, yeni kültür içinde o kültürün gelenek ve ihtiyaçlarına göre nasıl yeni biçimler aldığı da inceleme konusudur. Mitosların antik Orta Doğu'dan Yunanistan'a doğru yolculukları medeniyet tarihi içinde çok önemli bir yer tutar ve bu nedenle bu konuya da kısaca değineceğiz.

Mitoslar üzerine araştırma yapan akademisyenlerin başvurduğu son ve en çok önem verdikleri yol, mitosların yorumlanmasıdır. Bu eski hikâyelerin altında insanlık için önemli anlamı olan bir şeyler mi yatmaktadır? Bu hikâyeleri üreten kültür çoktan yok olmuşken, nasıl oluyor da bu kadar uzun zamandır bunca insanı etkilemeyi başarıyorlar? Hayal ürünü bu fantastik hikâyelerin altında derin gerçeklerin yatıyor olmasının özel bir anlamı mı var?

Gizli derin anlamlar ve mitosların gerçeklikle bağlantısı, antik dönemden beri sorulan soruların başında gelir. Kimileri, yüzeysel anlamın ötesine geçip derinlerde yatan gizli bir anlamın peşine düşerek mitoslarda felsefi veya psikolojik bir gerçeklik bulmaya çalışmışlardır. Ne var ki, bir mitos aslında şunu ya da bunu söylemek istiyor, demek her zaman ciddi bir tartışma konusu olmuştur. Arada bir bazı yorumlar diğer bazı yorumlardan daha başarılı olsa da, kesin bir yargıya varmak veya bu yolda kanıtlar gösterebilmek neredeyse imkânsızdır. Bununla birlikte iyi bir yorum için konuya hassasiyet göstermek, sezgi sahibi olmak, o mitosu üreten toplumla ilgili bilgi sahibi olmak ve aslında görmek istediğini gören ve kendi taraflılığının bilincinde olmayan insan zihnini iyi tanımak gerekir. 'Mitosyorumbilim' tarihini incelerken aslında mitosların kendisinden çok, insanların değer yargılarının zaman içinde nasıl bir değişime uğradığına şahit oluruz. Yine de, mitosların ne demek istediklerini yorumlamak, bazı akademisyenlere göre, bu işin en önemli parçasıdır. Dolayısıyla bu kitapta tartışmalarımızın temeli olarak pek çok farklı yoruma yer verdik. 25. Bölümün tamamı, mitosların nasıl yorumlandığına ve bu konuda ortaya atılmış pek çok kuramsal yaklaşıma ayrılmıştır.

ÖNEMLİ İSİM VE TERİMLER

ilahî mitos, 18
efsane, 18
halk hikâyesi, 18
etiyolojik hikâye, 20
halk hikayesi türleri, 24
halk hikayesi motifleri, 24

OKUMA LİSTESİ 1. BÖLÜM

Aarne, Antti, and Stith Thompson, *The Types of the Folktale: A Classification and Bibliography,* 2nd rev. ed., trans. and enlarged by Stith Thompson (Helsinki, 1961).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Grimms' Fairy Tales, Collection of eighteenth-century German folktales by Jacob and Wilhelm Grimm; Masal dediğimiz anlatı biçimine diğer kitaplardan daha çok kaynaklık eden bu eserin İnternetteki İngilizce versiyonları için: http://worldoftales.com/fairy_tales/Grimm_fairy_tales.html Türkçesi için: Grimm Masalları 1-2, Çev. Kamuran Şipal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016)

Hansen, William F., *Ariadne's Thread: A Guide to International Tales Found in Classical Literature* (Ithaca, NY, 2002).

Mayor, Adrienne, *Bibliography of Classical Folklore Scholarship: Myths, Legends, and Popular Beliefs of Ancient Greece and Rome,* in Folklore, April 2000, on the Web at http://www.worldag-esarchive.com/Referance_Links/Myth_Bibliograpgy.htm

Thompson, Stith, *The Folktale* (New York, 1946; reprinted Berkeley. CA. 1977).

————, *Motif-index of Folk-literature,* 6 vols. (Bloomington. IN. 1993). Dünyanın dört bir yanındaki halk hikâyeleri motifleri ile ilgili temel referans eseridir. Altıncı cildin başlığı İndeks'tir ve bu cildin indeksi tam 893 sayfadır! İnternet sayfasına şuradan ulaşılabilir: http://www.ruthenia.ru/folklore/thompson/index.htm

Mitosların yorumuyla ilgili daha ayrıntılı kaynaklar için, 25. Bölüm'ün sonundaki listeye bakınız.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

2. BÖLÜM

KLASİK MİTOSLARIN KÜLTÜREL BAĞLAMLARI

Ciddi konuları konuşurken karından başka güvenebileceğin bir sırdaşın var mı? Ve daha az sohbet ettiğin?

Sokrates Kritobulos'a Hitaben,
Ksenophon'un *Oikonomikos* eserinden, 3.11-13♦

Mitoslar, Onları Üreten toplumun aynalarıdır. Ama aynı zamanda o toplumun en temel özelliklerini de belirlerler. Bir halkın yaşadığı fiziksel, toplumsal ve manevi dünyalardan veya o halkın geçmişinden ayrı düşünülemezler. Bu bölümde Greklerin (ve kısaca Romalıların) arka planını, yaşadıkları coğrafyanın genel özelliklerini, halk olarak geçmişlerini ve tarihlerini, gerek topluluk gerekse bireysel olarak nasıl yaşadıklarını ve benimsedikleri değerleri -örneğin hayattaki hedefleri neydi ve bu hedeflere nasıl ulaşmaya çalışıyorlardı- inceleyeceğiz. Dikkatimizi Roma mitoslarına çevireceğimiz ileriki bölümlerde (23. ve 24. Bölümler) Greklerinkinden oldukça farklı Roma dünyasını daha ayrıntılı olarak ele alacağız.

GREK COĞRAFYASI

Grek toprakları, şimdi olduğu gibi o günlerde de çorak ve verimsizdi. Günümüz Yunanistan'ının on bir milyon civarında olan toplam nüfusu, tek başına İstanbul'un nüfusundan daha azdır. Avrupa'nın en güneydoğu ucunu oluşturan engebeli Balkan yarımadası, Mısır ve Mezopotamya'daki verimli nehir vadilerinin aksine, üzerinde yeşeren antik dönem uygarlığı için pek uygun bir yerleşim yeri sayılmazdı (bkz. Harita I, ön kapak içi). Nehirler suyolu ulaşımı için elverişsizdir ve çoğu, kurak ve oldukça sıcak geçen uzun yaz

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

mevsimlerinde kurur. Ülkenin yaklaşık dörtte üçü irili ufaklı dağlarla kaplıdır. Balkan yarımadasının ortalarından başlayıp denize kadar uzanan heybetli Pindus sıradağları denizin altında da yoluna devam eder; denizin içinden yükselen çorak, kayalık adalar, bu sıradağın denizin üzerinde kalan kısımlarıdır. Pinduslar, yarımadayı çapraz geçen başka sıradağlar tarafından kesilir. Bu sıradağların aralarında uzanan bir dizi küçük ova, Yunanistan'ın tarıma uygun yegâne arazileridir. Grek medeniyeti, deniz ile dağların arasına sıkışmış bu izole topraklarda doğup büyümüştür.

Balkan yarımadasının kuzeydoğusuna doğru Tesalya ve Makedonya ovaları uzanır (bkz. Harita XIII, arka kapak içi). Bunların güneyinde, antik dönemin en önemli şehirlerinden biri olan Thebai'nin bulunduğu **Boiotia** (inekler diyarı) ovası yer alır. Boiotia'nın güneydoğusunda **Attika** ovası (başkenti Atina), ve hepsinin de güneyinde daha küçük ve anakaraya daracık bir kıstakla bağlı olan Mora (Peloponez) yarımadası bulunur (bkz. Harita II, Güney ve Orta Yunanistan). Yunanistan'ın tarıma elverişli toprakları bu kadardır. Argolis bölgesinde Tunç Çağının en önemli yerleşim yerleri Tirnys ve Mykenai iken Klasik Dönemde Argos şehri ön plana çıkar. Sparta şehrinin etrafında, Lakedaimon olarak da bilinen **Lakonia** adlı topraklar yer alır. Batıdaki dağlık bölgeye doğru uzanan bölge Messenia'dır ve en önemli yerleşim yeri Pylos'tur. Buranın kuzeyinde, Olimpiyat Oyunlarının doğuşuna sahne olmuş Elis ovası uzanır. Bütün bu yerler, Grek mitoslarında önemli roller oynayan yerlerdir.

Antik Grekler bu topraklarda buğday ve arpa yetiştirmiş, yağmur mevsiminin başladığı kış aylarının ilk günlerinde toprağı ekip ürünlerini mayıs ayında hasat etmişlerdi. Yemeklerde, temizlikte, dinî amaçlarla vücudu meshetmekte, hatta kandillerde yakmakta kullanılan yağın kaynağı olan ve küçük, sağlam yaprakları kavurucu yaz sıcağına dayanabilen zeytin bu topraklarda bol miktarda yetişiyordu. Yunanistan'ın zeytinyağı bugün bile dünyanın en kaliteli zeytinyağları arasındadır. Ovaları çevreleyen dağların eteklerindeki bağlarda şaraplık üzüm yetiştirilmekteydi. Yün, süt, peynir, deri ve et ihtiyacı için keçi, koyun ve domuz besleniyordu. Otlakların yetersizliği nedeniyle çok az sayıda büyükbaş hayvan vardı. Atlar da ender bulunan ve son derece değerli hayvanlardı; bu nedenle at sahipliği yönetici sınıf için büyük bir prestij ve gurur kaynağıydı.

Greklerin tarıma elverişli arazileri kadar diğer kaynakları da sınırlıydı. En kuzeydeki Trakya bölgesinde biraz altın vardı, ama merkezî bölgelerde çıkmıyordu. Az sayıda gümüş madeni bulunuyordu (bunlardan biri olan Attika bölgesindeki Laurium'un, Atina'nın ekonomik ve askerî yönden sahip olduğu üstünlükte büyük payı vardı). Lakonia'daki demir rezervleri Sparta'nın askerî üstünlüğüne katkıda bulunsa da, demirin büyük kısmı ithal ediliyordu. Bakır Kıbrıs adasından alınıyordu. Tunç yapmak için bakırla karıştırılan kalayın kaynağı hakkında herhangi bir bilgimiz yok.

Buna rağmen Grek toprakları kireçtaşı ve kil kaynakları bakımından son derece zengindi. En kaliteli kireçtaşı Atina açıklarında kıyıya oldukça yakın bir ada olan **Euboia**'da ve Tesalya'da çıkıyordu. Kireçtaşı yüksek basınç altında kristalleşerek mermere dönüşür. Grekler kolay işlenen bu güzel taşı kullanarak, tanrıça Athena'ya adadıkları Parthenon tapınağı (Atina) gibi zarif anıtlar ve sayısız heykel yapmışlardır. Ayrıca, Atina yakınlarındaki Pantelikon Dağından (Resim 2.1), Naksos ve Paros adalarındaki yataklardan da bol miktarda mermer çıkarılıyordu.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

SOUTHERN AND CENTRAL GREECE

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

HARİTA II Güney ve Orta Yunanistan

RESİM 2.1 Atina'nın batıdan görünüşü. Soldaki yapı, aslında yüksek bir kireçtaşı çıkıntısı olan Akropolis tepesi üzerinde yükselen Parthenon (Bakireye Adanmış Tapınak). Daha küçük olan Nike ("zafer") tapınağı ve Akropolis'in süslü girişi fotoğrafın en sol kenarında zorlukla görülebiliyor. Parthenon'un altında uzanan agora düzlüğünde bir zamanlar Sokrates dersler veriyor, Atina'nın iş dünyası yönetiliyordu. Ön plandaki yükseltide, halk meclisinin bir araya gelip savaş ve barış meselelerini konuştukları yer olan Pnyks tepesine (fotoğrafın sağında, çerçevenin dışında) çıkan merdivenler görülüyor. En arkadaki başı dumanlı dağ, Parthenon'un yapımında kullanılan mermerin çıkarıldığı Pantelikon Dağı. Bu fotoğraf, gelişigüzel yapılaşma Atina'yı yutmadan önceki bir tarihte, 1940'larda çekilmiş. (Wisconsin-Madison Üniversitesi Fotoğraf Arşivi)

Fakat Greklerin belki de en zengin doğal kaynağı denizdi. Balkan yarımadası ile Küçük Asya (Anadolu) arasında uzanan **Ege Denizi**nin antik Greklerin hayatında önemli bir yeri vardı. Nüfusun büyük kısmı denize yakın yerlerde yaşar, Homeros'un anlattığı kahramanlar yalnızca et yemeyi tercih etseler de, gündelik diyetlerinin en önemli parçasını oluşturan balığı bu denizden çıkarırdı. İzole Grek topluluklarını neredeyse hapsetmiş olan dağların ötesindeki dünyayla iletişimlerini sağlayan kanal, yine bu denizdi.

Ege Denizinin her yanına dağılmış irili ufaklı adalar nedeniyle denize açılan bir gemici neredeyse hiçbir zaman kara görünmez olana kadar uzaklaşamıyordu ve bu nedenle olsa gerek, Grekler küçük, açık teknelerle uzun mesafeler kat edebilmeyi çok önceden öğrenmişlerdi. Bu ada bolluğu içinde göze çarpan birkaç büyük ada vardı. Bunlardan biri olan ve Ege adalarının en güney ucunda yer alan Girit erken Grek tarihinde önemli bir rol oynamış olsa da Euboia, Rodos, Kos (İstanköy), Samos (Sisam) ve Lesbos da (Midilli) önemli yerlerdir.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

İki tane önemli ada grubu vardır: Apollon ve Artemis'e adanmış küçük bir ada olan Delos'un etrafında toplanmış gibi duran **Kyklad** adaları (Cyclades, "halka adalar") ve İyonya (Batı Anadolu) sahili boyunca uzanan Sporades adaları ("dağınık adalar"). İlginçtir, İon Denizi ve İonia Adaları, asıl İonia'dan çok uzakta, Yunanistan'ın batısındadır.

Ekilebilir toprakların ve doğal kaynakların azlığı Grekleri denizciliğe yöneltti ve kısa sürede uzak ülkelerle ticaret yapabilir seviyeye geldiler. Yanlarında götürdükleri şarap, zeytinyağı ve keramik karşılığında maden ve ihtiyaç duydukları diğer malları, özellikle tahıl ve yüksek kaliteli lüks tüketim malları getirdiler. Daha sonraları doğuda Anadolu kıyılarında, batıda İtalya'da, Güney Fransa'da, Karadeniz kıyılarında ve hatta Kuzey Afrika'da denizaşırı koloniler bile kurdular.

Balkan yarımadasının coğrafi özellikleri Greklerin hem tarihi hem de mitosları üzerinde etkili olmuştur. Son derece engebeli arazi, bölük pörçük yaşayan toplulukların birbiriyle iletişimini zorlaştırmış, politik bağımsızlığı kolaylaştırmıştır. Antik Grek tarihi boyunca, küçük, izole düzlüklerde kurulan sayısız şehir oldukça uzun bir süre siyasi olarak otonom kalmıştır. Pek çok Grek efsanesi bu şehirlerin kurucularının ve ilk yöneticilerinin başardığı büyük işlerden bahseder. Troia Savaşından sonra evine doğru çıktığı deniz yolculuğu tam on yıl süren Odysseus'un hikâyesi örneğinde olduğu gibi, mitoslar da Greklerin (Sami ırkından olan Fenikelilerle birlikte) antik dünyanın en büyük denizci ulusu olduğunu gösterir.

YUNAN TARİHİ

Yunanistan'da ta İ.Ö. 7000'lerde, yani Paleolitik Çağda (Yontma Taş Devri) bile yerleşim olduğu biliniyor, fakat bu insanların kimler olduğuyla ilgili elimizde neredeyse hiçbir bilgi yok. Neolitik Çağdan (Cilalı Taş Devri, İ.Ö. 6000-3000 arası) ise günümüze bazı evlerin taş temel kalıntıları, keramik parçaları, taş aletler ve mezarlar kalmıştır. Anlaşıldığı kadarıyla bu insanlar yerleşik gruplar hâlinde yaşıyor ve iptidai yöntemlerle tarım yapıyorlardı. İ.Ö. 3000'lerde Tunç Çağının başlangıcıyla beraber elimizdeki veriler de zenginleşmeye başlar. Tunç Çağından sonraki arkeolojik ve tarihî kayıtlar aşağıdaki şekilde sınıflandırılır:

Erken/Orta Tunç Çağı	İ.Ö. 3000-1600
Geç Tunç Çağı (ya da Mykenai Çağı)	İ.Ö. 1600-1150
Karanlık Dönem	İ.Ö. 1150-800
Arkaik Dönem	İ.Ö. 800-480
Klasik Dönem	İ.Ö. 480-323
Helenistik Dönem	İ.Ö. 323-30

Bu tarihlerin karşılık geldiği tarihsel olaylar ise şöyledir: Medeniyetin ortaya çıkışı ("şehirlerde yaşam" ve yazının icadı), İ.Ö. 3000 civarı; Yunan anakarasında Greklerin yükselişi (Mykenailer), İ.Ö. 1600 civarı; şehirlerin yağmalanması ve uluslararası ticaretin sekteye uğraması, İ.Ö. 1150 civarı; Grek alfabesinin icadı, İ.Ö. 800'ler; ilk Pers saldırısı ve Perslerin bozgunuyla sonuçlanan Marathon ve Salamis savaşları, İ.Ö. 490; Büyük İskender'in ölümü, İ.Ö.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

323 ve Roma'nın Kleopatra'nın hükümranlığındaki Mısır'ı istilası, İ.Ö. 30. Bu tarihler hiçbir şekilde tamamen kesin olmamakla birlikte, dönemin siyasi arka planıyla ilgili önemli bir fikir verir. (Bu kitapta bahsi geçen önemli kişiler ve olayların kronolojisiyle ilgili daha ayrıntılı bilgi için lütfen en sondaki Antik Dünyanın Kronolojisi tablosuna bakınız.)

Erken/Orta Tunç Çağı (İ.Ö. 3000-1600): Greklerin Kökeni

Kültürel gelenekleri, daha sonraları Grekler olarak tanınacak insanlardan çok farklı olduğu için Erken Tunç Çağında Yunanistan anakarasında yaşayanları Grek olarak adlandırmıyoruz. Bu ilk yerleşimcilerin etnik kökenleri veya konuştukları dil hakkında bir bilgimiz yok. Eldeki çok az veriden anlayabildiğimiz kadarıyla, ektikleri ekin daha verimli olsun diye bereket tanrıçalarına tapınan kendi hallerinde çiftçilermiş (bu dinî inançların belirgin izine, kendilerinden sonra gelen Grek halkının dinî inançlarında ve bazı Grek mitoslarında rastlıyoruz).

Bununla birlikte, Girit adasının ilk sakinleriyle, yani efsanevi kralları Minos'un adıyla anılan halkla ilgili çok daha fazla bilgi sahibiyiz, ancak bunların da kökenleri ya da dilleriyle ilgili bir bilgimiz yok. İ.Ö. 2200'lerden itibaren İ.Ö. 1450 civarına denk gelen Mykenai dönemine kadar son derece süslü ve zengin saraylar inşa eden Minosluların dinsel ayinlerinde boğa ile muhtemelen boğa kurban etmekte kullandıkları çift ağızlı özel bir balta olan *labrys* ("labirent" sözcüğü buradan gelir) önemli rol oynamıştır. Minos kentlerinin etrafında savunma surları yoktu ki bu olgu, efsanevi "Minos Krallığının" denizlerin tek hâkimi olduğunu söyleyen Grek tarihçi Tukidides'in (İ.Ö. 460-400 civarı) savını doğrular niteliktedir. Yani, kendilerini korumaları gerekecek bir düşmanları yoktu.

Daha sonraları Grekler olarak adlandırılacak olan halk, ilk çıkış yeri orta Asya, büyük ihtimalle Hazar Denizinin doğusu olan ve **Hint-Avrupa** olarak bilinen kültürel ve dilsel bir grubun mensubuydu. Hint-Avrupa kökenli halklar İ.Ö. dördüncü binlerden başlayarak çeşitli kollardan Avrupa ve Asya yönünde göç etmeye başlamış, kendi dilleri ve kültürlerini de beraberlerinde götürmüşlerdir. Yunanistan'a tam olarak ne zaman ulaştıklarını bilemiyoruz, fakat İ.Ö. 2100 civarına rastlayan dönemde, yani Erken Tunç Çağında Orta Tunç Çağına geçişte, o zamana kadar var olan yerleşim yerlerinin yok olması, bölgeye yeni halkların geldiğine işaret etmektedir. Başka yerlerde Hint-Avrupalı halklarla özdeşleştirilen evcil atlarla ilgili Yunan anakarasında bulunan en eski örnekler tam da bu döneme aittir.

Bugün sahip olduğumuz az miktardaki bilginin çoğu, akademisyenlerin, Hint-Avrupalı halkların konuştuğu dili yeniden kurarak oluşturdukları ve adına ön-Hint Avrupa dili dedikleri modele bakarak bulundukları varsayımlara dayanmaktadır. Çok uzun zaman önce yok olmuş bu varsayımsal dil hakkında elimizde yazılı bir kayıt veya varlığını doğrudan gösterecek bir kanıt olmasa da bazı sözcüklerinin, hatta bazı gramer özelliklerinin, bu dilden türediği kabul edilen eski, yeni pek çok dilde varlığını sürdürmüş olduğunu görebiliyoruz. Bugün Avrupa'da konuşulmakta olan (Fince, Macarca, Estonyaca ve Bask dili dışında) bütün diller bu dil ailesine mensuptur. Günümüzde her kıtadan 1.8 milyardan fazla kişi Hint-Avrupa dillerinden birini ya konuşmakta

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ya da anlamaktadır. Avrupalı ulusların Amerika kıtasında, Afrika'da, Asya'da ve Avustralya'da kurdukları koloniler İngilizce, İspanyolca, Portekizce, Rusça ve Fransızca gibi Hint-Avrupa dillerini yeni topraklara taşımış; bu diller yerel dilleri kendi içinde eriterek onların yerini almıştır. Günümüzde bile, İnternet sayesinde katlanarak artan bir hızda devam eden bu yayılma süreci, insanlık tarihinin en dikkat çekici olaylarından biridir.

Çok da güvenilir olmayan bulgulara göre tipik bir Hint-Avrupa toplumu, doğuştan belirlenen özelliklere dayanan üç ana gruba ayrılmaktaydı: krallar ve rahipler, savaşçılar ve çiftçiler (ya da besin üreticileri). Oldukça gelişmiş bir aile düzenleri vardı ve kendilerini savaşmaya adamışlardı. Bazı akademisyenlere göre Grek mitoslarının bazı karakteristik temaları Hint-Avrupalı atalarından gelmektedir.

Daha sonraları konuşulmaya başlanan Grek dili, eski Hint-Avrupalı atalarının konuştuğu değil, ilk yerleşimden sonraki yüzyıllar boyunca gelişen ve kendi karakteristiğini kazanan dildi. Grekçenin çekirdek kelime dağarcığı varsayımsal ön-Hint-Avrupa dilinden kalan kelimelerdir, fakat geri kalan büyük çoğunluk -özellikle yer, bitki, hayvan ve tanrı isimleri- nasıl ki Amerika'daki Manhattan, Chicago, Wisconsin gibi yer isimleri Avrupalı yerleşimcilerden önceki yerlilerin dilinden alınmaysa, bu topraklara kendilerinden önce gelip yerleşmiş olan insanların dilinden alınmadır. Grekçede, ayrıca, Sami dillerinden gelen ve Greklerin kadim Sami kültürüne ne kadar çok şey borçlu olduklarını gösteren sözcükler de vardır.

Geç Tunç Çağı (Mykenai Dönemi) (İ.Ö. 1600-1150)

Erken ve Orta Tunç Çağındaki Yunanistan'la ilgili çok az arkeolojik bulgu olmasına karşın **Geç Tunç Çağı**na, ya da Peloponez (Mora) yarımadasındaki muazzam taş kaleden aldığı adıyla **Mykenai Dönemi**ne ait çok sayıda kalıntı ve yazılı eser bulunmaktadır (karşılaştırma için bkz. Resim 14.1). Grekçe konuşan Hint-Avrupa halkları şehrin yönetimini İ.Ö. yaklaşık 1650'de ele geçirmiş. İ.Ö. 1600'lerden kalan muhteşem mezarlar şehrin ne kadar zengin ve önemli bir yer olduğunu gösterdiği kadar, Mykenai Döneminin başlangıcıyla ilgili güvenilir bir tarihlendirmeyi de mümkün kılmakta.

Mykenai Döneminde Grekleri güçlü krallar yönetti. Krallar ve maiyetlerindeki askerler militer ve aristokrat bir seçkinler sınıfı oluşturmuşlardı. Savaşı çok seviyorlar, tunçtan silahlar ve atlı savaş arabaları kullanıyorlardı; bu sayede pek çok savaş kazanmış, büyük ganimetler elde etmişlerdi. Kendilerine muazzam korunaklar yaptıran bağımsız krallar küçük çaplı olsa da son derece iyi idare edilen yerel ekonomileri kontrolleri altında tutuyorlardı. Mykenai dışındaki en önemli yönetim merkezleri Boiotia bölgesinde Thebai ve Orkhomenos, Attika bölgesinde Atina, Messenia bölgesinde Pylos ve Lakonia bölgesinde Sparta yakınlarında bir siteydi. Bütün bu merkezler (Orkhomenos dışında) Grek mitoslarında çok sık adı geçen ve ileriki bölümlerde de sık sık karşımıza çıkacak olan yerlerdir. Minos kentlerinin aksine, Mykenai sarayları güçlü savunma duvarlarıyla korunuyordu. Büyük ihtimalle Mykenai Grekleri kendilerine **Akhalılar** diyorlardı ki Homeros, Troia'ya saldıranları aynı isimle tanımlamıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Minos uygarlığı İ.Ö. 1450 civarında, eldeki bulgulardan da görüldüğü kadarıyla, anakaradan gelerek adayı ele geçiren ve Knossos'taki sarayı yeniden inşa eden Mykenailer tarafından yakılıp yıkıldı. Bu saray İ.Ö. 1400'lerde bilinmeyen birileri tarafından yeniden yıkıldı ve bir daha ayağa kalkmadı. Saray kalıntılarında **Lineer-B** adı verilen bir yazı biçimiyle yazılmış Grekçe belgeler bulunmuştur. Minos sanatı ve dini Mykenai Grekleri, onlar aracılığıyla da daha sonraki Avrupa kültürü üzerinde derin izler bırakmıştır.

1952'de yirminci yüzyılın en büyük entelektüel başarılarından biri gerçekleşti ve İngiliz mimar Michael Ventris, Mykenailerin kullandığı Lineer-B yazısının şifresini çözdü. Ventris, yazının her biri bir heceye karşılık gelen seksen adet sembolden oluştuğunu ortaya koydu. Knossos ve Girit'teki diğer yerlerde bulunan tabletlerin dışında Pylos'ta, Mykenai'de, Thebai'de ve Yunan anakarasının başka yerlerinde de Lineer-B yazısıyla yazılmış belgeler bulunması bize Mykenai kültürünün ne kadar yaygın ve homojen olduğunu göstermektedir. Kil tabletler sayesinde günümüze kadar gelebilmiş olan Lineer-B yazısı, daha eski ve Grekçeden çok farklı bir dil olan Minos dilinin hâlâ çözülememiş yazısı olan Girit Lineer-A yazısından türemiştir. Lineer-B yazısı yalnızca ticaretle ilgili sayısal kayıtların tutulmasında kullanılıyordu. Bu kayıtlar bize son derece değerli bilgiler sunsa da, belirli bir yapısı olmayan Lineer-B yazısı edebî metinler üretmek için kullanılmamıştır.

Grek efsanelerinde geçen önemli yer isimlerinin genelde Mykenai döneminin önemli yerleşim yerleri olması -örneğin Agamemnon'un Mykenai'si, Herakles'in Tiryns'i ve Oidipus'un Thebai'si- bize, çoğu Grek efsanesinin ilk olarak Mykenai döneminde ortaya çıktığını gösteriyor. Anlatılanları kayıt altına almaya uygun bir yazı aracı olmadığı için bu hikâyeler kuşaktan kuşağa ancak sözlü aktarım yoluyla geçmiş olabilir. Bazı efsanelerde -Girit'teki Knossos veya Anadolu'daki Troia gibi- Grek olmayan şehirlerin adı geçse de, olaylar hep Greklerin gözünden anlatılır; Knossos veya Troia'daki yerel kültürlerle ilgili birinci elden bilgimiz yoktur.

Tunç Çağı Troia'sında dokuz yerleşim katı vardır (bkz. Resim 21.6). Troia VI katı İ.Ö. 1230'da insan eliyle yıkıldığında oranın sakinleri at yetiştiriyor, Yunanistan'da bulunanlara benzeyen çanak çömlekler kullanıyordu. O dönemde Troia'da yaşayan Grekler var mıydı? Troia harabelerinde yakın bir zaman önce bulunan ve üzerinde Hititçe yazılar bulunan küçük bir tunç mühürden yola çıkan bazı araştırmacılar Troialıların aslında Hititlerden bir grup ya da Troia'nın Hititlerin idaresi altına girmiş olabileceğini ileri sürdüler. Hint-Avrupa kökenli bir halk olan Hititler Anadolu'da son derece güçlü bir medeniyet kurmuş, başkent olarak da Ankara yakınlarındaki Hattuşaş'ı seçmişlerdi. Aslına bakılırsa Troialıların gerçekte kim olduklarını bilmiyoruz. İ.Ö. 1150'ye gelinceye kadar Yunan anakarasındaki Mykenai saraylarının pek çoğu yangınlar yüzünden çoktan yıkılmıştı. Bu sarayların ekonomisini işler halde tutan Lineer-B yazısı sonsuza kadar yok oldu ve Grek dünyası neredeyse dört yüzyıl sürecek olan bir **Karanlık Döneme** girdi.

Karanlık Dönem (İ.Ö. 1150-800)

Mykenai dünyasının, Kuzeybatı Yunanistan'dan gelen ve Grekçe konuşan Dorlar tarafından yok edildiğine inanılır. Grek efsanelerinde Dorların soyu,

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Heraklesoğullarına bağlanır ve bu konuda pek çok önemli hikâye vardır. Konuştukları dil Grekçenin çok farklı bir diyalektiydi. Günümüz araştırmacıları gerçekten böyle bir Dor istilasının olduğunu belgeleyemeseler de, Mykenailerin sonuyla ilgili bu açıklama akla yatkın görünmektedir. Herakles'in soyundan olsunlar ya da olmasınlar, Mykenai Greklerinin Yunanistan'daki hâkimiyetine, orta Arkadia ve Mora'daki ulaşılması zor birkaç dağlık bölgeler dışında, Dor Grekleri tarafından son verildiği açıktır. Kıyıda köşede sıkışmış olan bu Mykenailer de zamanla daha uzaklara, kıyıya yakın bazı adalara, Girit'e ve Klasik Dönemde Dor diyalektlerinden birinin konuşulduğu Batı Anadolu'nun güney kıyılarına göçe zorlanmışlardır.

Anlatılanlara göre anakarada istilaya karşı yalnızca Atina dayanabildi. Greklerin büyük çoğunluğu doğuya doğru göç ederek Ege adalarına yerleşti. Mora yarımadasından gelerek Atina'dan geçen göçmenler -ki artık İonialılar olarak anılmaktadırlar- Orta Ege'deki adalara ve Batı Anadolu'nun o günden itibaren **İonia** olarak anılacak orta kısımlarına yerleştiler. En önemli şehirleri Miletos'tu (bkz. Harita XIII, arka kapak içi). Daha kuzeydeki Tesalya bölgesinden geçen göçmenler, yani Aiolonlar, Lesbos (Midilli) adasına ve Batı Anadolu'nun o günden itibaren **Aiolonya** olarak anılacak kuzey bölgesine, Troia yakınlarına yerleştiler. İ.Ö. 900'lere gelindiğinde Yunanistan haritası tamamen yeni baştan çizilmişti.

Muazzam bir toplumsal kargaşanın, kütlesel nüfus değişimlerinin ve yoksullaşmanın yaşandığı bu Karanlık Dönemden günümüze çok az arkeolojik bulgu kalmıştır. Mykenai döneminin büyük hükümdarları gitmiş, yerlerini yalnızca dar bir bölgede sözü geçen küçük krallar almıştı. Yerleşim yerlerinin çoğu aileler ve klanlar arasındaki kavgalar ve kan davaları, Dorların idaresi altındaki yerlerde ise yöneticiler ile halk arasındaki çekişmeler yüzünden parçalanmıştı. Eski medeniyetten geriye kalanlar ise, anakaranın doğusunda kıyıya paralel uzanan Euboia adasında sıkışıp kalmış gibidir. Burada yapılan arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan ve İ.Ö. 1000 gibi tarihlenen bir savaşçı ve eşine ait muhteşem bir mezarda çok sayıda değerli eşya ve bir miktar altın bulunmuştur. Karanlık Dönem boyunca Yakın Doğu ile doğrudan ticaret yapmayı sürdüren tek Grek bölgesi, Euboia idi; Grek kültürünün daha sonra yeniden canlanabilmesini sağlayan şey de bu ilişkidir. Grek alfabesi ilk olarak Euboia'da kullanılmaya başlandığı gibi, Arkaik Dönemin başlangıcı sayılan Homeros'un ve Hesiodos'un şiirleri burada yazılmış olabilir.

Arkaik Dönem (İ.Ö. 800-480)

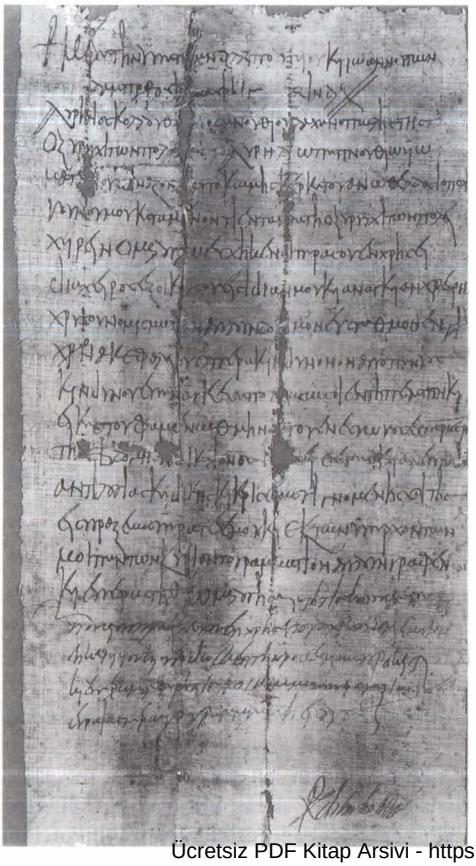
İ.Ö. 800 civarında, Fenike yazısına aşina biri, büyük ihtimalle bir Sami, her bir ünsüz harften önce ya da sonra gelen ünlü sesin bir şekilde gösterilmesi ihtiyacını duydu ve Grek alfabesini icat etti (bir örneği için bkz. Resim 2.2). Fenike yazısında yalnızca ünsüzler gösterilirdi, dolayısıyla anadili Fenikece olmayan biri sözcükleri doğru okuyamıyordu. Yalnızca yirmi iki hece-harfi olan Fenike yazısı garip görünmesine karşın (Lineer-B gibi) fonetik açıdan sorunsuz bir hece yazısıydı. Grek alfabesi insanların konuşurken çıkarttığı bütün sesleri yaklaşık olarak gösteren, dolayısıyla potansiyel olarak bütün insan dillerine uygun olan ilk yazıydı. Kültür tarihinde yazının icadından sonraki ikinci en

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

önemli icat olduğu kadar Batı medeniyetinin de temelidir. Bu sayfalarda kullanılan yazı, birkaç küçük değişiklik dışında, ilk Grek yazı sistemiyle aynıdır.

Devrim niteliğindeki bu yazı tekniği, icadının üzerinden daha bir kuşak bile geçmeden bütün Grek halkı arasında yaygın olarak kullanılmaya başladı. Bu esnada Euboia liderliğinde Grekler, batıya, Güney İtalya ve Sicilya'ya koloniler göndererek oralarda da muazzam şehirler kuruyordu. Alfabe ile başlayan siyasi ve kültürel canlanma süreci, Grek tarihinde yeni bir dönemin, **Arkaik Dönem**in başlangıcının habercisi oldu (İ.Ö. 800-480).

Arkaik Dönem Grek **polis**lerinin, yani siyasi olarak bağımsız şehir-devletlerinin ortaya çıkışına tanıklık etti. Toplumsal konumlarını aile ilişkileriyle tanımlayan daha önceki zamanların çiftçilerinden farklı olarak polis sakinlerinin toplumsal aidiyetleri coğrafya tarafından belirleniyordu. Modern devlet anlayışında çok önemli bir kavram olan vatandaşlık (citizenship= "city membership") kavramı ilk olarak bu *polis*lerde ortaya çıkmıştır. Yalnızca erkekler vatandaş sayılıyordu ve yalnızca erkekler siyasi faaliyetlerde bulunabiliyordu; kadınlar ise, bugünün İslam devletlerinde olduğu gibi, ayrı bir dünyada yaşıyordu. *Polis*te yaşayan bir Grek vatandaşı komşusuyla acımasız bir rekabet

RESİM 2.2 Grekçe yazılı papirüs. İ.S. beşinci yüzyıla ait, altında noterin de imzası bulunan bir borç senedi. Antik Grek literatürünün tamamı, birbirlerine çapraz olarak dizildikten sonra preslenerek yazı yazmaya uygun hale getirilen papirüs bitkisinin liflerinden yapılma papirüs üzerine yazılıdır. İşlem bittikten sonra papirüs tabakası, yazılanlar görülmesin diye rulo halinde kıvrılırdı (Türkçedeki kitap cildi sözcüğünün İngilizce karşılıklarından biri olan *volume* sözcüğünün kökeni, Latincede "rulo halinde kıvrılmış şey" anlamına gelen *volumen* sözcüğüdür). İlk lirik şairlerin eserlerinin de içinde olduğu binlerce papirüs rulosu, Mısır'ın kuru kumları içinde korunarak günümüze kadar gelebilmiştir. Sappho'nun papirüs üzerine yazılmış ve yeni bulunan bir şiiri 2005'te yayımlandı. ("Wisconsin Papirüsleri"nden, no. 76, cilt 1, no. 10. İ.S. 468. Wisconsin-Madison Üniversitesi Fotoğraf Arşivi)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://ahtey.org

içindeydi. Grek kültürü, birliğin ve dayanışmanın yüce bir toplumsal değer olduğu Mısır kültürünün aksine, erkek bireyler arasındaki katı rekabete dayanıyordu ve bu değerler anlatılan mitosların içine işlemişti.

Arkaik Dönemde yaşanan diğer bir gelişme de, Karanlık Dönem boyunca gerilemiş olan ticaretin yeniden doğuşuydu. Greklerin ulusal karakteri ve toplumsal yapıları ticaret, ulaşım ve gıda temini için bağımlı oldukları deniz tarafından şekillenmiştir. Yunanistan'da hiçbir zaman Nil kıyısı boyunca ve Mezopotamya'da, Dicle ile Fırat arasındaki bereketli topraklarda yeşeren kalabalık ve müsrifliğe varan derecede zengin nehir hükümdarlıkları gibi çok sınıflı bir toplum düzeni olmadı, çünkü denize olan bağımlılık sınıfsal farklılıkları da en aza indiriyordu. Ege'nin apansız ve şiddetli fırtınalarından birine tutulan bir gemide mürettebat ile kaptan eşitti. Ailenizin soylu olup olmaması, aldığınız eğitim gibi şeyler karaya sağ salim çıkmanızı sağlamıyordu. Denizcilik katı bireyciliği besliyor, riskleri göze alan yetenekli maceraperestlere zenginlik vaat eden fırsatlar sunuyordu. Denizcilerin neredeyse tamamı özgür yurttaşlardı. Grekler, *Odysseia* ile, dünyanın ilk macera ve açık deniz yolculuğu türünü icat etmiş oldular. Bu yolculuk, zamanla, bilgi arayışını (*quest*) sembolize eden bir yolculuk olacaktır.

İ.Ö. altıncı yüzyılda, bir şehrin yetkili kişileri tarafından onaylanmış ve genel olarak kabul gören bir değere sahip kolay taşınabilen, üzerine özel işaretler basılı metal parçaların, yani paranın yaygın olarak kullanılmaya başlanmasıyla birlikte ticaret müthiş bir ivme kazandı. Bundan önce bizim bildiğimiz şekliyle para yoktu. Basılı para sayesinde, ticaretle uğraşan ve çoğu mütevazı ailelere mensup kişiler ve bu kişilerin oluşturduğu yeni toplumsal sınıflar (geleceğin kapitalistleri) refaha ve zenginliğe kavuştu. Geleneksel soylular, servet biriktirmekten başka pek bir şey beceremeyen bu "nevzuhur" kişileri küçük görüyor, varlıklarına şiddetle karşı çıkıyor ve kendilerini *aristoi* ("en iyiler") olarak tanımlarken onlara *kakoi* ("kötü adamlar") diyorlardı (Türkçede de kullanılan "aristokrat" sözcüğünün kökeni de budur). *Aristoi* haklarında ne düşünürse düşünsün, ekonomik ve siyasi güç hızla *kakoi*nin eline geçmekteydi.

İ.Ö. 650 ile 500 arasında pek çok Grek şehir devleti, geleneksel değerlere bağlı aristokratlara karşı ticaretle uğraşan sınıfın çıkarlarını temsil eden ve *tiran* (*tyrant*)adı verilen güçlü kişiler tarafından yönetilmekteydi. *Tiran* sözcüğü, Küçük Asya'daki Grekçe dışındaki dillerden birinden gelir ve "yönetici" gibi bir anlamı vardır, fakat İ.Ö. altıncı yüzyıla gelindiğinde bu sözcük, "yasal" olmayan (dolayısıyla gelenek dışı) yollarla iktidara gelen liderler için kullanılmaya başlandı. Aristokrat muhaliflerinin gözünde tiranlar zalim despotlardı, ama tiranlar genellikle yönettikleri şehirlerin siyasi ve ekonomik refahı için çalışan kişilerdi. Çok az da olsa, görevini kendi isteğiyle bırakan tiranlar da oluyordu.

Ne var ki aristokratlar kültürel konulardaki başatlıklarını sürdürdüler. Nüfusun en iyi eğitimli kesimi olduklarından Grek edebiyatının, sanatının ve felsefesinin önde gelen üreticileri ve destekleyicileri aristokratlardı. *Tiran* sözcüğüne, bugün de kullanılan olumsuz anlamını veren de onlardır. Günümüzde Grek kültürü dendiğinde, bir iki istisna dışında, asıl kastedilen şey, köklü ailelerden gelen özgür erkeklerden oluşan *aristoi* tarafından veya onlar için üretilmiş büyük edebiyat ve sanat eserleridir. Yoksullar, köleler, kadınlar ve yurttaş sayılmayan diğer gruplar, yani *kakoi* ile ilgili elimizde birinci elden net bir bilgi yoktur.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Arkaik Dönemin sonlarına doğru Grekler, doğudan gelen güçlü bir rakip tarafından tehdit edilmeye başladı. Mezopotamya'nın doğusundaki İran platosunda yaşayan ve Hint-Avrupa kökenli bir halk olan Persler, Büyük Serhas (Keyhüsrev, İ.Ö. 600?-529) önderliğinde güçlü ve dinamik bir askerî birlik kurmuşlardı. Önce Mezopotamya'daki Sami devletleri, ardından Mısır'ı fethettikten sonra Anadolu'ya ve Güney Rusya'ya doğru ilerleyen Persler dünyanın o zamana kadar gördüğü en büyük imparatorluk hâline geldiler. Çok geçmeden Küçük Asya'nın batı kıyılarındaki Grek kolonilerini de topraklarına kattılar.

Klasik Dönem (İ.Ö. 480-323)

İ.Ö. 508 Atina'sında olağanüstü bir yenilik yaşandı: dünyanın ilk demokrasisi. "Halkın yönetimi" (*démos*= "halk") anlamına gelen bu yenilik, *kakoi* ("*kötüler*") ile *aristoi* ("*iyiler*") arasında yüzyıllardır süren çekişme sonucunda ortaya çıkmış, Klisthenes adlı birinin liderliğinde gelişmiş ve idari konularda karar alma yetkisini şehrin yetişkin erkeklerine (toplam sayılarının yirmi beş bin civarında olduğunu

RESİM 2.3 Ağır silahlarla donatılmış bir Grek askeri (*hoplit*) Pers düşmanın böğrüne mızrağını saplarken. Attika su testisi (İ.Ö. 480 – 470 civarı). Grek askerin başındaki tunç miğfer, vücudunun üst kısmını koruyan keten göğüslük (*cuirass*) ve özel saplarından tutarak taşıdığı tunç kalkan dikkat çekicidir. Gerçekte askerler ayaklarını ve kaval kemiklerini de tunç zırhlarla koruyorlardı. Uzun bir pantolon, gömlek ve püsküllü bir deri başlık giymiş olan Pers askeri ise kendini yalnızca keten bir göğüslükle korumaktadır. Bir elinde kılıç, diğerinde yay ve belinde içi ok dolu bir sadak (okluk) görünüyor. Daha sonra Amazonlar da aynı savaş kıyafeti içinde resmedilecek ve Pers düşmanlarla özdeşleştirilecektir. Atinalıların özgürlük sevdaları ve üstün savaş zırhlarının Persler karşısında 490 ve 480/479'da kazandıkları zaferlerde büyük payı vardır. (© The Metropolitan Museum of Art/Art Resource, New York)

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

söyleyebiliriz) devrederek Atina *polis*inin sosyal ve siyasi yapısını kökten değiştirmiş bir hareketti. Şehirde yaşayan insanlar olduğu gibi kırsal kesimde yaşayanlar da vardı. Dolayısıyla iktidar yetkisinin kaynağı kişisel servet ve aile bağları değil, kişinin çok farklı kesimlerden gelen şekilsiz bir kalabalığa söz geçirebilme becerisiydi.

Yazılı kanunlarla yönetim, alınacak kararlara temel olarak kanıtlarla desteklenen akıl yürütmeyi alma, din işlerini devlet işlerinden ayırma gibi günümüz Batı dünyasına tanıdık gelen pek çok medeni uygulama işte bu siyasi iklimde doğdu. Tarih yazıcılığı, pozitif bilim ve felsefe bu dönemde yükseldi. Antik mitoslar Atina'daki yıllık tragedya festivallerinde yeni bir eğlence biçimi ve toplumsal ders verme aracı olarak sergilenmek üzere yeniden yazıldı. Demokrasi sayesinde sıradan yurttaş, kendi kaderi üzerinde söz sahibi olabileceğine inandı.

Pers ordusu, İ.Ö. 490'da Yunan anakarasını ele geçirmeye çalıştığında bu yeni yönetim biçiminin ne denli yıkıcı bir güç üretebileceğini bizzat ve acı bir şekilde gördü. Atina'nın elli kilometre kadar kuzeydoğusundaki Marathon yakınlarında tutuştukları amansız bir savaşta Atinalı yurttaş-askerler profesyonel Pers ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı ve istilacıları denize döktü. "İlla ki kanıt istiyorsanız alın size kanıt," diye yazıyordu İ.Ö. beşinci yüzyılda yaşayan tarihçi Herodotos, "özgürlük işte böylesine soylu bir şeydir" (*Tarihler* 5.78). On yıl sonra (İ.Ö. 480) çok daha güçlü bir orduyla çok daha sert bir saldırıya girişen Persler, Spartalıların üç yüz askerle son savaşçı da ölene kadar korudukları Termopylae'de yeni bir hezimetin ilk yudumlarını tattıktan sonra asıl felaketle, önce Atina yakınlarındaki Salamis adası açıklarında bir deniz savaşında, ardından da karada, Plataia (Boiotia) yakınlarındaki savaşta (İ.Ö. 479) karşılaştılar (Resim 2.3; Perspektif 2).

PERSPEKTİF 2

FRANK MILLER: "300"

2007 ABD yapımı film *300* (Türkiye'de bilinen adıyla *300 Spartalı*) yaklaşık 500 milyon dolarlık bir hasılat elde etti. Filmin gösterime girdiği ilk gün elde ettiği hasılat, tüm gişe hasılatı tarihinde yirmi dördüncü, R-Kategorisi* filmler arasında ise üçüncü en büyük hasılattı. Frank Miller'ın (doğ. 1967) çizgi romanından uyarlanan film, Termopylae Savaşı'nın kurmaca ile karışık yeniden canlandırılmasıdır. Savaş, Kral Leonidas (Gerard Butler) komutasındaki üç yüz Spartalı ile Pers kralı Serhas/Kserkses (Rodrigo Santoro) komutasındaki yaklaşık bir milyonluk ordu arasında geçer. Miller'ın çizgi romanının neredeyse bire bir uyarlaması olan film, mavi ekran tekniği ile çekilmiştir. Bu teknikte gerçek oyuncular mavi renkli bir perde/ekran önünde oynamakta, arka plan görüntüleri bilgisayar programları sayesinde daha sonra yerleştirilmektedir. Bin beş yüzden fazla özel efekt çekim filme bu şekilde entegre edilmiştir.

Dilios adlı bir Sparta askeri, Leonidas'ın çocukluğundan Sparta kralı olana dek hayat hikâyesini anlatır. Pers ordusundan bir elçi Sparta'ya gelir ve Kral Serhas'a teslim olmalarını söyler. Leonidas ve askerleri elçiyi bir kuyuya atarlar. Çok geçmeden Perslerin saldıracağından emin olan Leonidas, *Ephor*ları ziyaret eder. Ephorlar cüzzamlı

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

rahiplerdir ve Leonidas'ın, Sparta konseyinden savaş izni almadan önce bu rahiplerin onayına ihtiyacı vardır. Leonidas'a göre muazzam Pers ordusunu kuzeydeki Termopylae ("sıcak kapı") geçidinde karşılamaları gerekmektedir. Ephorlar bir biliciye başvururlar. Bilici onlara, Sparta'nın dinî bir bayram sırasında savaşa girmemesi gerektiğini söyler. Serhas'ın iki casusu Ephorlara yaklaşıp, onları fahişeler ve altınla kandırırlar. Savaş onayı çıkmaz.

Her şeye rağmen Leonidas kendi planını uygulamaya koyulur ve elindeki hepi topu üç yüz askerle birlikte Termopylae'ye gider. Yaptığının intiharla eş olduğunun farkındadır, fakat kendilerini feda etmenin, konseyi harekete geçireceğini ümit eder. Yolda onlara katılan diğer Greklerle birlikte Termopylae geçidine bir duvar örerler. Leonidas, Trakhisli Ephialtes adında kambur bir Spartalıyla karşılaşır. Ephialtes'in ana babası, oğullarının hayatını kurtarmak için Sparta'dan kaçmak zorunda kalmışlardır. Ephialtes savaşa katılmak istediğini söyler ve Leonidas'ı, geçidin kenarından dolaşan gizli bir yol olduğu ve Perslerin bu yolu kullanarak Spartalıları kuşatabileceği konusunda uyarır. Leonidas Ephialtes'in isteğini geri çevirir; kamburundan dolayı doğru dürüst kalkan tutamamaktadır ve bu yüzden Spartalıların savaş düzenini bozma tehlikesi vardır.

Persler gelir ve teslim olmalarını isterler. Leonidas reddeder. Kol kola girmiş askerlerin oluşturduğu sıkı savaş düzeni sayesinde Spartalılar, daracık geçitte Pers ordusunu geri püskürtmeyi başarırlar. Serhas, Leonidas'la konuşup, iktidar ve servet vaatlerinde bulunur. Leonidas yine reddeder. Serhas, Ölümsüzler denen seçkin askerlerini Spartalıların üzerine gönderir, fakat Spartalılar hepsini teker teker öldürür. Bunun üzerine Serhas kara barut topları ve dev savaş canavarları gönderir, fakat onlar da başarısız olurlar.

Leonidas tarafından reddedilmeyi gururuna yediremeyen Ephialtes Perslere gizli geçitten bahseder. Ephialtes'in kendilerine ihanet ettiğini fark eden Grekler geri çekilmeye başlar. Leonidas, başlarına gelecek felaketi konseye bildirmesi için Dilios'u Sparta'ya gönderir.

Haber Sparta'ya ulaştığında hain Theron, Leonidas'ın karısı, Sparta kraliçesi Gorgo'ya gidip, destek kuvvetleri gönderilmesini istiyorsa önce kendisiyle yatması gerektiğini söyleyerek şantaj yapar. Gorgo boyun eğer, fakat Theron sözünü tutmaz. Gorgo Theron'u öldürür; adam son nefesini verirken kulağına, ona tecavüz ederken söylediği sözleri fısıldar: "O kadar çabuk kurtulamayacaksın!" Bu arada Gorgo'nun hançeri Theron'un para kesesini yırtar ve Pers paraları ortalığa saçılır. Theron'un hıyanetini sonunda gören konsey, Perslere karşı birleşmeyi kabul eder.

Bu sırada Termopylae'de Persler, Ephialtes'in bahsettiği gizli geçidi kullanarak Spartalıları kuşatmışlardır. Leonidas son bir çabayla kargısını Serhas'a doğru fırlatır, ama kargı kralın yalnızca yanağını çizer. Ölüme çok yaklaşan Serhas dehşete kapılmıştır. Arkada canlı kimsenin bırakılmamasını emreder ve Spartalılar korkunç bir ok yağmuru altında teker teker ölürken olan biteni soğukkanlılıkla izler. Leonidas son nefesini vermeden hemen önce Gorgo'yu sonsuza dek seveceğine söz verir.

Hikâyesini anlatmayı, Termopylae'den bir yıl sonra, savaş meydanının kenarında Spartalı bir grup dinleyicinin huzurunda bitiren Dilios, Pers ordusunun, sadece üç yüz Spartalının gözü kara cesareti karşısında kapıldıkları hayranlık ve şaşkınlığı uzun süre üzerlerinden atamadıklarını söyler. Kahramanca direnişleri Yunanistan'ın her yerinde duyulur ve şehir devletlere, Perslere karşı birleşme cesareti verir. Perslerin karşısında artık on bin Spartalının önderlik ettiği otuz bin özgür Grek askeri vardır. Dilios komutasındaki Grekler, Plataia Muharebesinde Perslere karşı önemli bir zafer elde ederler.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Film, Spartalıların kahramanlığını başarıyla yansıttığı için övgüler almakla birlikte, Persleri vahşi, acımasız bir barbarlar sürüsü olarak gösterdiği için ağır eleştirilere maruz kalmıştır. Cumhurbaşkanları Mahmud Ahmedinejad'ın da aralarında olduğu pek çok İranlı devlet görevlisi filmi ağır bir dille kınamış, film İran'da yasaklanmıştır. Filmin, güncel politik sorunlarla ilgili düşünceler üretmeyi hedeflediği açık bir gerçektir. *300 Spartalı* çizgi romanının yaratıcısı Frank Miller, film gösterime girmeden hemen önce şöyle demiştir: "Nedense kimse kimlere karşı savaştığımızdan ve onların temsil ettiği altıncı yüzyıl barbarlığından bahsetmiyor. Bunlar insanların kafalarını kesiyor. Kadınları köle gibi kullanıyorlar. Kızlarının cinsel organlarını sakatlıyorlar. Bize anlaşılır gelen hiçbir kültürel koda göre hareket etmiyorlar. Onların, icat etmenin yakınından bile geçemedikleri bir mikrofona konuşuyor, kendilerinin yapamadığı uçakları çalan hırsızların üç bin sakinini öldürdüğü bir şehirde yaşıyorum."

Denizde Atinalılar karada da Spartalıların liderliğinde kazanılan göz kamaştırıcı bu ikinci zafer, Arkaik Dönem ile kısa ömürlü **Klasik Dönem** arasında bir dönüm noktasıdır. Beklenmedik zafer Grekleri, özellikle Atinalıları, cesaretlendirdi. Daha önce benzeri görülmedik şekilde özgüvenleri artan Grekler, yeni düşünce biçimlerini, yeni sosyal düzenleri ve yeni sanatsal ifade biçimlerini hevesle denediler. Bu inanılmaz zaferler ve yenilikler, aslında "sorgulamak, araştırmak" anlamına gelen *history* (tarih) sözcüğünü türeten Herodotos'a ilham verdi. Herodotos'un amacı Perslerin neden yenildiğini araştırmaktı. Modern olimpiyatların popüler maraton yarışı, Atinalıların İ.Ö. 490'daki zaferinden esinlenilmiştir. Efsaneye göre Persler yenilince bir haberci Atina'ya kadar olan yirmi beş millik (40 km'den fazla) yolu koşarak katetmiş, müjdeli haberi verdikten hemen sonra bitkinlikten yere yığılıp ölmüştür.

Dünya üzerindeki gelmiş geçmiş en önemli filozof, sanatçı ve siyasetçilerinin çoğu, Greklerin Altın Çağı sayılan Klasik Dönemde yaşamıştır. Birkaç örnek vermek gerekirse: Tarihçiler Herodotos ve Tukidides; tragedya yazarları Aiskhylos, Sophokles ve Euripides; komedya yazarı Aristophanes; devlet adamı Perikles; filozoflar Sokrates, Platon (Eflatun) ve Aristoteles; Parthenon'un mimarı Iktinos; heykeltıraş Phidias ve hatip Demosthenes. Bu listedeki herkes Atina'da yaşıyordu (ve birçoğu orada doğmuştu), bu da şehrin, radikal demokrasi anlayışından kaynaklanan kültürel üstünlüğünün bir göstergesiydi. Klasik Dönemde Atina dışından gelen bir tek şair Pindaros, atom kavramını ilk olarak ortaya atan Demokritos ve "tıp biliminin babası" Hippokratos (Hipokrat) vardı.

*Polis*ler Klasik Dönem boyunca bir yandan en parlak günlerini yaşarken diğer yandan en kötü yanlarını da gösterdi. Bu dönemde yazılan bazı tragedyalar, pek çok yurttaşın geleneksel yaşam (aileye sadakat) ile çağdaş yaşam (devlete sadakat) arasında yaşadığı sancılı ikilemi yansıtır. Bu çatışmanın galibi, ideal toplumsal düzen olarak üstünlüğünü koruyan *polis*ler oldu. Aristoteles, İ.Ö. dördüncü yüzyılda, *polis*i uzun bir toplumsal evrimin doğal ve kusursuz meyvesi olarak tanımlar. Ona göre insan, "politik bir hayvan," yani gelişimini ancak ve ancak bir *polis*te yaşayarak tamamlayabilen biridir.

Mağrur ve bağımsız şehir-devletler sürekli olarak birbirleriyle, kimi zaman ölümcül sonuçlara varan bir şiddette mücadele etseler de, Grekler tek bir ulus gibi davranabiliyorlardı. Ortak bir dilleri vardı, kullandıkları yazı aynıydı

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ve efsanevi Hellên'in (Troialı Helen'in değil!) soyundan olduklarına inandıkları için kendilerine Helenler diyorlardı. Sonradan Grek'e dönüşecek olan "Graioi" sözcüğü Romalılardan gelir; onlar da bu sözcüğü, Yunanistan'ın kuzeybatısında, İtalya ile Yunanistan arasındaki İon Denizinin kıyısındaki Epirus'ta yaşayan bir Grek halkından almışlardır. Greklerin tanrıları da ortaktı ve yalnızca Greklere açık olan dinî törenlere ve atletizm müsabakalarına -özellikle Olympia'dakilere- katılıyorlardı. Atina'da her yıl düzenlenen Panathenaia festivali gibi bölgesel etkinlikler Greklerin etnik birlik duygusunu güçlendiriyordu.

Ne var ki siyasi birlik, özgürlüklerine çok düşkün Greklere çok uzaktı. Perslerle yaptıkları savaşlar sırasında, istilacılar karşısında kısa bir süreliğine de olsa birlikte hareket etmeyi başarmışlardı. Ancak Pers tehdidi geçer geçmez, biri Spartalıların başını çektiği ve eski usul aristokratik düzenle yönetilen bir askerî birlik, diğeri de demokratik Atinalıların oluşturduğu birlik olmak üzere birbiri ile sürekli bir rekabet içinde iki kutba bölündüler (Resim 2.4). Bu iki birlik İ.Ö. 431'den 404'e kadar süren ve **Peloponez Savaşı** olarak bilinen kanlı bir savaşa tutuştu. Savaş sona erse de Grekler bir daha hiçbir zaman eskisi gibi olamadılar.

Klasik Dönem, Grek felsefesinin ve tarih yazımının geleneksel mitoslara karşı güçlü entelektüel rakipler olarak yükselişine tanıklık etti. Hippokratos gibi tıp bilimcileri, Protagoras, Platon ve Aristoteles gibi filozoflar mitosların evrenin doğuşu ve doğası ile ilgili getirdiği açıklamalara karşı yeni fikirler geliştirdiler ve tarihçi Tukidides, insan davranışlarının sonucunun tanrılar tarafından belirlendiği -o zamanın evrensel- görüşünü reddetti. Tüm Greklerin ortak mirası olan ve etkilerine resim sanatında, heykellerde, şarkılarda ve dramada bolca rastlanan Tanrı ve kahraman hikâyeleri bu olağanüstü dönemin ateşli entelektüel ortamında yeni anlamlar kazandılar.

Helenistik Dönem (İ.Ö. 323-30)

Makedonyalı II. Philip (Philippos) İ.Ö. 338'de Grek şehir-devletlerini ele geçirip kendi kontrolü altına aldığında *polis* sistemine dayanan sosyal ve siyasi sistem büyük yara aldı. Makedon devlet sistemi monarşik bir sistemdi ve Grek *polis* sisteminin neredeyse tam zıddıydı. Philip Greklerin entelektüel kültürüne ve ekonomik girişimciliğine hayran olsa da, "özgürlük" adına yaşanan didişmelere ve dalaşmalara tahammülü yoktu. İ.Ö. 336'da bir saray entrikası sonucunda öldürüldüğünde imparatorluğunun idaresini yirmi yaşındaki oğlu İskender devraldı.

Dinlediği Troia Savaşı efsanelerinden çok etkilenen ve kendisini modern zamanların Akhilleus'u olarak gören İskender, görünüşte, yüz elli yıl önceki Pers istilalarının öcünü almak için koca Pers İmparatorluğuna savaş açtı. Bir dizi başarılı muharebe sonunda Pers İmparatorluğunu ortadan kaldırdı ve bütün topraklarını ele geçirdi. O zamana kadar gelmiş geçmiş bütün büyük komutanlardan katbekat daha başarılıydı. Acımasız ve kanlı zaferleri onu Pers topraklarının da ötesine, ta Hindistan'a kadar götürdü. Babil'de, henüz otuz iki yaşındayken hummadan öldüğü yıl olan İ.Ö. 323 (bazı kaynaklar düşmanları tarafından zehirlendiğini yazar), **Helenistik Dönem**in başlangıcı olarak kabul edilir. Grek soyunun atası efsanevi Hellên'den gelen *Helenistik* sözcüğü hem Greklerle ilgili her şeyi hem de Büyük İskender'in ölümüyle başlayan tarihî dönemi ifade etmektedir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

RESİM 2.4 Heybetli Taygetos Dağının altındaki düzlükte uzanan modern Sparta. Antik şehirden geriye çok az şey kalmıştır. Bu durum, Grek tarihçi Tukidides'in Peloponez Savaşıyla ilgili yazdığı tarihçede yer alan (1.10.2) şu kehanetini haklı çıkarır gibidir: "Spartalılar bir gün, yaşadıkları şehri terk etmek, tapınaklarını ve ortak yapılarını arkalarında bırakıp gitmek durumunda kalırlarsa, aradan bir süre geçtikten sonra gelecek kuşakların Spartalıların bir zamanlar güçlü bir devlet kurmuş olduklarına inanmakta zorluk çekecekleri aşikârdır... Çünkü Spartalılar ne gerçek bir şehirde yaşıyorlar ne de doğru dürüst tapınakları ve kamu binaları var; oraya buraya dağılmış köylerde eski Grekler gibi yaşayıp gidiyorlar... Diğer yandan, şayet aynı şey Atinalıların başına gelse, insanlar göz önündeki somut kanıtlara bakıp, vakti zamanında bu şehrin gerçekte olduğundan iki kat daha güçlü olduğunu düşünebilirler." (Wisconsin-Madison Üniversitesi Fotoğraf Arşivi)

Ölümünün ardından İskender'in imparatorluğu birbiriyle düşman küçük krallıklara bölünse de Grek kültürü bir dünya kültürü hâline geldi. O zamanın Doğusunda -yani Suriye'de, Mezopotamya'da, Filistin'de ve Mısır'da- Grek modeli şehirler kuruluyor, binalar Grek tarzı süsleniyor, Grekler ve Grekçe konuşanlar tarafından yönetiliyordu. Kültür başkenti artık Atina değil, bizzat İskender tarafından Mısır deltasının batısında kurulan İskenderiye idi.

İ.Ö. 146'da Yunan anakarası Romalılar tarafından istila edildi. Helenistik kültürü sürdüren diğer yerleri de benzer bir son bekliyordu. Mısır'ın son firavunu, İskender'in kurmaylarından biri olan Ptolemaios'un soyundan gelen VII. Cleopatra'nın intiharının ardından İ.Ö. 30'da İskenderiye de Romalıların eline geçti ve böylece Helenistik Dönem sona ermiş oldu. Ne var ki Romalıların toplumsal yapısı ve kültürü, pek çok yönden Grek Helenistik kültürün devamıdır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

GREK TOPLUMU

Grek mitosları kendilerini kuşaktan kuşağa aktaran toplumun özelliklerini yansıtır; dolayısıyla, mitosları anlamak için antik Greklerin toplumsal düzenleri ve özellikleriyle ilgili bazı şeyleri bilmemiz gerekir. Ancak, bu konuda elimizde yeterli bilgi, ne yazık ki, yoktur. Tunç ve Demir Çağlarındaki durumla ilgili arkeolojik bulgular olmasına karşın, Lineer-B yazısıyla tutulmuş muhasebe kayıtları dışında herhangi bir yazılı belge yoktur. Arkaik Dönemden kalan, muhtemelen İ.Ö. sekizinci yüzyılda yaşamış olan Homeros ve Hesiodos'un uzun manzum eserleri vardır, fakat onlardan sonra gelenlerden neredeyse hiçbir şey kalmamıştır. O dönemde yazılmış olan tragedyalar ve diğer edebî eserler sayesinde Klasik Dönem Grekleri hakkında önceki dönemlere oranla daha çok, ama yine de yetersiz bilgimiz vardır. Edebî kaynakların hemen hemen tamamı Atina'da ve aristokrat erkekler tarafından üretilmiş eserlerdir. Eldeki bulgulardan yola çıkılarak yapılan ve Greklerin toplumsal yaşamlarını açıklama iddiasında olan kaynakların çoğu İ.Ö. beşinci ve dördüncü yüzyıl Atina'sındaki toplumsal yaşamı tasvir eden eserlerdir, çünkü elimizdeki bulguların büyük çoğunluğu o döneme aittir. Antik zamanların Atina'sı pek çok bakımdan benzersiz bir toplumsal yapıya sahip olsa da biz, bu bölümde, Grek toplumunun mitoslara da yansıyan genel özellikleri, özellikle de bize en uzak ve yabancı görünen yanları, üzerinde duracağız.

Grek Erkekleri

Grek toplumsal yaşamının büyük kısmı, hem özel hem de kamu alanında baskın olan özgür erkekler etrafında yoğunlaşmaktaydı. Klasik Dönem Atinası'nın iki yüz bin civarı olan toplam nüfusunun yaklaşık yirmi beş bini bu kategorideki erkeklerdi. Bu erkeklerin, eşleri ve evdeki diğer bireyler üzerinde mutlak hâkimiyetleri vardı. Yalnızca bu erkekler savaşa gidebiliyor, yalnızca bu erkekler resmî olarak *polis* yurttaşı sayılıyorlardı.

Erken yaşta başlayan eğitim çocukları bu rollere hazırlıyordu. Eğitimleri süresince yalnızca okuma yazma değil, atletizm, katı bir nefis hâkimiyeti ve korkusuz birer savaşçı ve avcı olmak da öğretiliyordu. Çocuklar, katı bir rekabetin egemen olduğu, herkesin birbirinin zayıf ve güçlü yönlerini bildiği, başarısızlığın ve zayıflığın hiçbir şekilde hoş görülmediği küçük gruplar içinde büyürdü. Savaşta ve siyasi arenada rakipleri karşısında zafer kazanan, tamamen erkeklerden oluşan *symposium*larda *(içkili toplantı)* arkadaşlarını eğlendirebilen bireyler yüceltiliyordu. Bu *symposium*lar Grek erkekleri için tek sosyalleşme şekliydi ve hem Arkaik hem de Klasik Dönemlerde mitosların anlatıldığı neredeyse yegâne sosyal ortamdı.

Klasik Dönemde, bir oğlan çocuğu altı yaşından on üç yaşına kadar bir *pedagog* (erkek çocukların eğitmeni) tarafından eğitilirdi. Bu süre içinde okuma yazma öğrenmenin yanı sıra, erkek arkadaşlarının yanında ezberden okuyabilsinler diye Homeros'un ve diğer ozanların şiirlerini de ezberlerlerdi. Buna rağmen çocuk evin kadınlara ayrılmış yerinde yaşardı, fakat bedeni güçlensin, zorlu iklim koşullarına alışsın ve günü geldiğinde zırhlarını kuşanıp yaşadığı

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

*polis*i düşmana karşı savunabilsin diye her gün düzenli olarak arkadaşlarıyla çırılçıplak antrenman yapardı.

Yirmili yaşlarına kadar karşı cinsten tamamen uzak yaşayan gençler antrenman sahasında toplaşır ve aralarındaki henüz ergenliğe ulaşmamış oğlan çocuklarına şiirler okuyarak, hediyeler vererek kur yaparlardı. Buna Grekçede **pederasti** (erkek çocuklara duyulan sevgi, oğlancılık) deniyordu. Grek kültürünün başka hiçbir yönü bu pederasti kadar garip ve anlaşılmaz değildir ve sırf bu farklılık bile günümüz modern Batı dünyasının Klasik Dönemde yaşayan Greklerden ne denli uzaklaşmış olduğunun göstergesidir. Bu genç oğlanlar, ayrıca, saki olarak *symposium*lara da katılırlardı ve kurlaşma burada da devam ederdi. Genç erkek talibinin ilgisine karşılık verirse (ki vermek zorunda değildi) çiftler öpüşür, birbirine dokunur ve en nihayetinde cinsel birleşme gerçekleşirdi. Bu birleşme iki türlü olurdu. Birinci ve en yaygın olan şeklinde genç çocuk bacakları kapalı şekilde yatar, partneri birleşmeyi önden, gencin baldırları arasından gerçekleştirirdi. İkinci yöntem ise, bilinen şekliyle tam anal birleşmeydi (Resim 2.5).

Genç olanın bu birleşmeden zevk alması beklenmiyor, hatta zevk alması ayıp bile sayılıyordu, çünkü Greklerin ahlaki eğitiminde nefis kontrolü çok önemliydi. Keramikler sayesinde günümüze ulaşan ve bu tür pederastik sahneler içeren resimlerde, yetişkin erkekler hemen her zaman sakallıdır ve çoğunlukla ereksiyon hâlinde gösterilirler, fakat genç oğlanların ne sakalları vardır ne de kabarmış cinsel organları. İskender'in erkek bir sevgilisi olduğu

RESİM 2.5 Çift kulplu Attik içki kabı üzerine resmedilmiş bir pederasti sahnesi. İ.Ö. altıncı yüzyıl. Daha yaşlı olan partner genç çocuğun cinsel organlarını okşarken genç çocuk elini uzatmış, adamın çenesine ilgiyle dokunuyor. Her iki yanda görülen asma yaprakları, kabın kullanım amacını göstermekte. *Symposium*larda kullanılan toprak kapların üzerinde, eşcinsel olsun olmasın, bu türlü erotik sahnelere çok sık rastlanmaktadır. Japonlarınki dışında başka hiçbir sanat geleneği, cinsel birleşmeyi Grekler kadar açık resmetmemiştir. (© 2011, Boston Güzel Sanatlar Müzesi)

bilinse de, yetişkin erkekler arasındaki eşcinsel ilişkilerden bahseden çok az örnek vardır. Ayrıca, komedya yazarı Aristophanes (İ.Ö. 450-338) bu tür eşcinsel ilişkileri acımasız bir şekilde eleştiriyordu. Pederasti, Greklerin erkekliğe ve savaşa hazırlık süreçlerinin bir parçasıydı ve sadakat, saygı, şefkat ve cesaret gibi gerekli ahlaki özellikleri güçlendirdiğine inanılıyordu.

Atinalı gençler on sekiz yaşına geldiğinde (ki bu yaşa kadar gençlerin yarısı babalarını savaşta yitirmiş oluyordu) resmen yurttaş olarak kabul ediliyor, yani seçimlerde oy kullanma ve topluluk önünde konuşma yapma haklarına sahip oluyorlardı. On sekiz ila yirmi yaş arasındaki gençlere *ephebe* (rüşdünü ispat etmiş, reşit) deniyordu ve bu dönem içinde her gencin, bir tür erginlik töreni olarak, askerlik ve avcılık becerilerini geliştirmek için talimler yaparak belli bir süre boyunca şehir surlarının dışında yaşaması gerekiyordu. Kahraman Theseus adına düzenlenen bir "erginlik" festivalinde erkekler kadın kılığına girerdi -ki bu uygulama çoğu kabile toplumunda ergenlikten tam erkekliğe geçişi simgeler. Bu uygulamanın, genç erkeklerin o güne kadar etkisi ve kontrolünde büyüdüğü kadın cinsiyetini önce nesneleştirip, ardından kadın giysilerini çıkararak, kadınların/kadınlığın etkisinden temelli kurtulmak anlamına geldiği rahatlıkla söylenebilir. Bu dönemde genç erkekler evin kadınların yaşadığı alanını terk etmeye hazırdır.

Yirmili yaşlarının başındaki bir genç, kendine hem sosyal hem de cinsel olarak arkadaşlık edecek bir ergen bulurdu. Bir kadınla evlenmek için en az on yıl daha beklemesi gerekirdi ve bir erkek, isterse, pederastik ilişkisini evlilikten sonra bile sürdürebilirdi. Symposiumlara artık saki olarak değil, diğerleriyle eşit bir üye olarak katılmaya başlayan genç erkek, evin "selamlık" da diyebileceğimiz erkeklere ayrılmış ve ayrı bir giriş kapısı bulunan bölümünde (*andreion*) bulunan yedi veya dokuz sedirden birine uzanır, yemeğini burada yer, içkisini burada içer, pek çoğu çocukluk arkadaşı olan erkek misafirleriyle şiirler okuyup eğlenceli hikâyeler anlatarak burada eğlenirdi.

Erkeklerin bu meşhur içkili toplantıları, Platon'un (İ.Ö. 427-347), bir arada eğlenen sarhoş arkadaşların *eros*un, yani "cinsel arzunun" ne olduğunu tarif etmeye çalıştıkları ünlü *Symposium* diyaloğunda da önemli bir yer tutar. Sohbet konusu ortama çok uygundur, zira yanlarında şarap servisi yapan genç ve yakışıklı oğlanların yanı sıra *hetaira* ("kadın arkadaş") denen ve para karşılığı her türlü cinsel hizmet sunan kadın "eskortlar" da vardır. Ayrıca çok iyi şarkı söyleyen ve dans eden bu *hetaira*lara, *symposium*larda kullanılmak üzere yapılmış toprak kapların üzerindeki resimlerde çok sık rastlanır. Bu kadınların çoğu yabancı ülkelerden geliyorlardı veya köleydiler ve toplum içinde pek saygın bir konumları yoktu (Resim 2.6).

Savaş, her Grek erkeğinin hayatındaki en önemli konulardan biriydi. Bir ömür süresince en az bir defa düşmanla göğüs göğüse çarpışma ihtimali çok yüksekti ve her erkek kendini bu âna hazırlardı. Sürekli bir savaş hâli söz konusuydu ve Grek erkeklerinin yarısı çarpışmalarda ölüyordu. Tunç Çağında ve Karanlık Dönemde savaşlar, anladığımız kadarıyla, düzensiz bir şekilde toplanmış iki "çete" arasında geçiyordu. Arada bir aralarından bir kahraman, kişisel şan ve şeref peşinde bir Akhilleus çıkıp, karşı tarafın en yiğit savaşçısına meydan okurdu; Homeros'un *İlyada*'sındaki erkekler de böyle savaşır. Ne

RESİM 2.6 Symposium (içkili toplantı, içki âlemi). İ.Ö. beşinci yüzyıla ait bu Attik vazoda, kısa kesilmiş saçları nedeniyle bir köle olduğu anlaşılan çıplak bir *hetaira*, çifte flüt çalarak erkek konukları eğlendirirken görülüyor. En sağdaki erkek *kottabos* adlı bir oyun oynuyor. Bu oyundaki amaç, *kyliks* denilen yayvan içki kadehini işaret parmağının ucunda çevirdikten sonra kalan şarabı fırlatarak, odanın öbür tarafında, küçük bir kaide üzerine yerleştirilmiş bir heykelciği (ki genellikle bir satir heykelciğidir) vurarak devirmeye çalışmaktır. Onun solundaki erkek kolunu *hetaira*ya doğru uzatmış, en soldaki daha yaşlıca iki erkek, kendi dünyalarında, daha çok şaraplarıyla ilgileniyor; birinin elinde iki *kyliks* birden var. Bu sahnenin kendisi de bir *kyliks*in üzerine resmedilmiştir. Duvara asılı görünen lir, *symposium*larda okunan şiirlere eşlik etmede kullanılırdı. (Corpus Christi College koleksiyonundan, Cambridge, İngiltere)

var ki Klasik Dönemde bir yurttaş, daha öncekilerin tersine, düzenli bir ekibin parçası olarak ve *polis*in zaferi için savaşırdı.

Bu savaşlar açık arazide, ağır silahlarla donatılmış, **hoplit** (bkz. Resim 2.3; *hoplon*= "kalkan," "zırh") adı verilen piyadelerden oluşan ve sayısı on altıya kadar çıkabilen saflar halinde karşılıklı olarak pozisyon alan iki ordu arasında gerçekleşirdi. Her erkek kendi donanımını kendisi temin ederdi. Savaş araç gereçleri genellikle oldukça gösterişli ve süslüydü. En önemli silahları uzun saplı mızraktı, ama savaşçılar, yakın muharebede kullanılmak üzere tek ağzı keskin bir kılıç da taşırlardı. Falanks adı verilen yanaşık düzende ilerleyen savaşçılar ağır zırhlarının içinde sıcaktan bunalır, etraflarını iyi göremezlerdi. Emir-komuta zinciri de pek iyi işlemezdi; öyle bir durumda bir savaşçının hayatta kalmak ve silah arkadaşlarının önünde kendini ispatlamak için içgüdülerine ve yıllardır düzenli olarak yaptığı talimlere güvenmekten başka bir çaresi yoktu. Falanksın en önündeki saf, düşman falanksın en önündeki safın üzerine doğru hücuma geçerdi. Üçüncü ya da dördüncü saftan daha gerideki piyadelerin, başlangıçta, arkadan gelen baskı yüzünden ön saftakileri ileri doğru itmek dışında savaşa pek bir katkıları olmazdı. Ön saftaki piyadeler öldükçe yerlerini bir arka sıradaki piyadeler alırdı.

Eninde sonunda bu falankslardan biri bozguna uğrar ve böylece savaş sona ererdi. Bir ateşkes anlaşması yapılır, ölüler gömülür ve galip taraf tarafından, mağlup falanksın bozguna uğradığı yerde bir *tropaion* (=zafer anıtı; "kupa, ödül, zafer

hatırası" anlamlarına gelen İngilizce *trophy* sözcüğü buradan gelir) dikilirdi. Homeros'un anlattığı hikâyelerde kahramanlar savaşa önce özel savaş arabalarıyla girer, sonra bu arabalardan inip dövüşe ayakta devam ederler, fakat *hoplit* düzeninde savaş arabaları yoktu. Aslında, atın Helenistik Döneme kadar Grek ordularında önemli bir yeri olsa da, düzenli bir süvari birliği de yoktu -at üzerinde savaşan askerler birbirinden bağımsızdı. Ayrıca, atın önemli olduğu dönemde bile ne eyer bilinirdi ne de üzengi. Bu iki koşum ögesi Avrupa'ya Çin'den ve ancak Ortaçağ'da geldi; kaldı ki, o dönemde kullanılan atlar ufak tefekti ve binicisinin hareket kabiliyetini sınırlıyordu.

Grek savaşçıların maneviyatlarına da önem gösteriliyordu. Erkekler, *gymnasium* adı verilen yerlerde (*gymnos*=çıplak) silahsız ve ölüm tehlikesi içermeyen savaş oyunları oynuyorlardı. Günümüzde bilindiği şekliyle atletizm (Grekçe *athlos*, "yarışma, çekişme") o dönemin Yunanistan'ında başlamıştır (bkz. Resim 2.7).

Grekler için spor savaşa hazırlık olduğu gibi, savaşın kendisi de bir tür spordu ve hür vatandaşlardan kurulu *hoplit* birlikleri çok sıkı kurallara tâbiydi. Askerler arasında geçerli rekabetçi kuralların sınırı yalnızca ordu ve savaşla da sınırlı değildi, benzer katı kurallar gündelik hayatın her alanında kendini gösteriyordu.

Arkaik ve Klasik Dönemlerde bir erkeğin sosyal hayatı, dostlar ve düşmanlar olmak üzere net iki kutba bölünmüştü. Bir erkeğin topluluk içindeki değeri, dostlarına verdiği armağanların değeri ve düşmanlarına verdiği cezanın ağırlığı ile ölçülmekteydi. Atina tragedya dünyasında, bir yandan diğer yurttaşların

RESİM 2.7 Bir Atina amforası üzerinde yer alan koşu yarışı sahnesi. İ.Ö. 530 civarı. Bu tür amforalar, dört yılda bir düzenlenen Panathenaia şenliklerde atletizm yarışlarını kazanan atletlere ödül olarak veriliyordu. Homeros'un Akhilleus'a verdiği isimlerden biri de "ayağına çabuk"tur (ki bu özellik, her başarılı savaşçıda olması gereken özelliklerin başında geliyordu). (Metropolitan Museum of Art, New York)

katı eleştirel bakışları altında birincilik ödülü için birbirleriyle kıyasıya yarışan yazarlar, diğer yandan, eski mitosları alıp yaşadıkları dönemin değer yargılarını ve ideallerini yansıtacak şekilde yeniden yazıyorlardı. Atina'daki mahkemelerde aranılan şey adalet değil zaferdi. Günümüzde bireyin "doğuştan sahip olduğu" kabul edilen yaşama, mülkiyet, mutlu olma hakkı vb. gibi bizim için vazgeçilmez hakların o dönemde düşüncesi bile yoktu.

Grek Kadınları

Yetersiz kaynak nedeniyle antik Grek toplumunu her yönüyle incelememiz zaten zorken, kadınların durumuyla ilgili net bir resim çizebilmek imkânsıza yakındır. Elimizdeki edebî kaynakların neredeyse tamamını üreten erkeklerin kadınlarla ilgili taraflı, önyargılı ve eksik bir profil çizmiş olmaları ihtimali oldukça yüksektir. Bu kaynaklara bakılacak olursa ideal Grek kadını uzun boylu, alımlı, uysal, doğurgan, iffetli ve evin dışındayken neredeyse görünmez olacak kadar sessiz birisidir. Ünlü devlet adamı Perikles'in, savaşta ölen askerlerin dul eşlerine hitaben söylediği gibi, "Kendi tabiatınıza boyun eğmez, erkekler arasında -ister iyi ister kötü niyetle- adınızı geçirmezseniz kıymetiniz katlanarak artar" (Tukidides 1.45.2). Kaynaklar, ayrıca, kadınların genelde bu ideale tamamen zıt bir şekilde davrandığını da belirtir. Literatürde doymak bilmez cinsel arzularının esiri olarak resmedilen kadın, kendi bencil amaçlarına ulaşabilmek için her türlü yalanı söylemeye, her türlü oyunu oynamaya hazırdır. Elimizdeki kaynaklardan kadınların gerçek dünyalarıyla ilgili ayrıntıları süzüp çıkarmak oldukça zor olsa da, bir dereceye kadar güvenilir bazı çıkarımlarda bulunabiliyoruz.

Klasik Dönemde, iyi bir aileye mensup bir genç kız, evin haremi diyebileceğimiz *gynaikeion* kısmında (genellikle evin arka kısmında veya üst katta olurdu) mürebbiyelerin eğitimi ve gözetimi altında yetişirken her şeyden önce ağırbaşlı olmanın, itaatin ve nefse hâkimiyetin önemini öğrenirdi. Bunların yanı sıra yün eğirme ve kumaş dokuma gibi, kadının, çocuk yetiştirme ve ölüleri cenaze törenine hazırlama gibi görevleri dışında, temel görevlerinden sayılan beceriler de *gynaikeion*da öğretilirdi (Resim 2.8).

Bir kadının okuma yazma bilmesi çok ender rastlanan bir şeydi. Kadınlar, *gynakeion*un iç odalarında komşu kadınlarla toplaşır, sohbet edip müzik dinleyerek eğlenirlerdi. Platon'un *Devlet*'inde (2.376c) yalnızca bir yerde, kadınların çocuklarına hikâyeler anlattıklarıyla ilgili üstü kapalı bir bahis geçiyor olsa da, bu hikâyelerin mahiyetleriyle ilgili doğrudan bir bilgimiz yoktur. İkincil kaynaklara göre, anlatılanlar Ezop masalları veya gulyabani hikâyeleri türünden hikâyelerdi. Anlaşıldığı kadarıyla Greklerde eğitim gibi mitoslar da yalnızca erkeklerin girebildiği özel alanlardı. Mitosların özünü anlayabilmemiz için bu gerçeğin her zaman göz önünde tutulması gerekir.

Bir Grek özdeyişi kadının hayatında en önemli iki olay olduğunu söyler: evlilik ve ölüm. Diğer antik halkların aksine (belki Etrüskler hariç) Grekler tek eşliydi; yani, bir kerede yalnızca bir eşleri olurdu ve bu eşten doğan çocuklar erkeğin yasal vârisleri sayılırdı. Grek tek eşliliğinin kökenleri bilinmemekle birlikte, başka hiçbir toplumsal kural Grek erkekleri ve kadınlarının birbirlerine karşı olan davranışlarını bu denli derinden etkilememiştir.

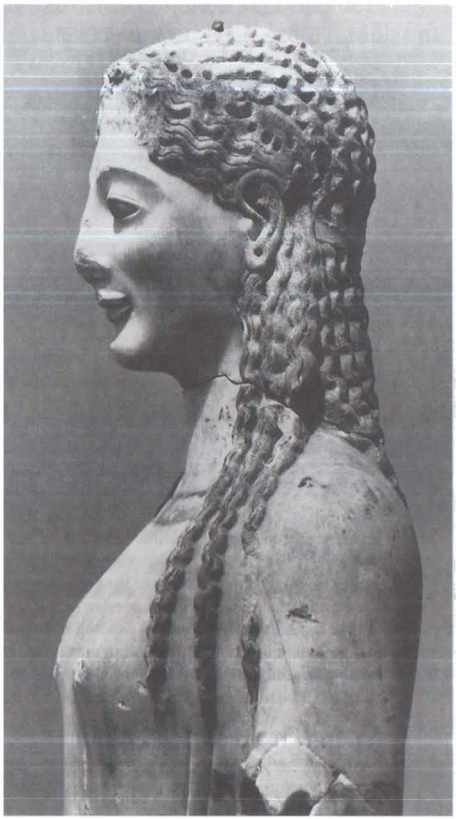

RESİM 2.8 Yün eğiren Yunan köylü kadınları. 1920'ler. Resimde her yaş grubundan kadın birlikte görülüyor: en solda, bir ağaca dayanmış ayakta duran ve yüzünün bir kısmı elindeki örekе tarafından gizlenmiş bir kadın ve hemen önündeki çocuk; sonra yine yün eğiren başka bir kadın ve kızı; onların yanında genç bir kız; henüz ergenliğe girmemiş genç bir kız çocuğunu arkalarına almış duran yaşlıca iki kadın; arkada, yüksekçe bir yere çıkmış başka bir genç kız. Sağ kollarının altına sıkıştırarak tuttukları ve uçlarına yün topakları astıkları örekeler sayesinde elleri boşta kalabiliyor. Sol elleriyle hızla çevirdikleri iğ döndükçe, sağ elleriyle örekeden azar azar alıp düzelterek aşağı saldıkları yün lifleri iplik haline gelir. Eğrilen ip uzadıkça iğ yere yaklaşır, bu sırada yün eğiren kişi iği durdurup, ipin uzayan kısmını iğin sapına sarar. Antik dönemlerde yün eğirme aynen bu şekilde yapılırdı (Çok yakın bir geçmişe kadar Anadolu'nun kimi bölgelerinde hâlâ bu şekilde yapılıyordu. Ç.N.) Dokuma kumaş imali için gereken sürenin onda yedisi, bu yün eğirme işlemiyle geçer. Buradaki kadınların yaptıkları işin yanı sıra üzerlerindeki koyu renk giysiler ve başörtüleri, antik Grek dönemindeki kadınlarınkiyle çarpıcı bir benzerlik göstermektedir. (Wisconsin-Madison Üniversitesi Fotoğraf Arşivi)

Evliliğin temeli karşılıklı sevgi veya aşk değildi; evlilikler aileler arasında yapılan siyasi ve ekonomik çıkarlara dayalı bir anlaşmaydı. Kocasını ilk defa düğün günlerinde gören gelinlerin sayısı hiç de az değildi. Pek çok demokratik kurumun varlığına rağmen Atina şehri bile aslında güçlü aileler tarafından yönetilmekteydi. Kadının ailesi erkek tarafına, bir tür başlık parası olan drahoma verirdi; bu da gelinin ailesinin evlilikte, az da olsa, bir söz sahibi olma şansı veriyordu, çünkü boşanma durumunda erkek, alınan drahomayı eksiksiz olarak geri vermek zorundaydı. Erkekler otuz yaş civarında, savaşa/savaşlara

girip çıkmış ve bir hayli hayat tecrübesi edinmiş olarak evleniyorlardı. Kızlar ise olabildiğince erken, genellikle on dört yaşlarındayken evlendirilirlerdi ve evlenmeden önce kızların yaptıkları son şey, oyuncak bebeklerini tapınağa götürüp tanrılara sunmak olurdu. Erkeğin hem erkekler hem de kadınlarla, kimi zaman toplu seks partilerinde edindiği, engin cinsel deneyimi olurdu, ancak gelinin **parthenos** (erkeklerle hiçbir şekilde cinsel ilişkiye girmemiş, bakire) olması gerekiyordu (Resim 2.9).

Toplum içinde belli bir saygınlığı olan hiçbir erkek daha önce cinsel ilişki yaşamış bir genç kadınla bile bile evlenmezdi ve kızı bakire olmayan bir baba kızını (tecavüz kurbanı bile olsa) köle olarak verirdi. Bundan dolayı Grek kızları ilk âdetlerini gördükten sonra zaman geçirmeden, en kısa zamanda evlendirilirlerdi. İlk görülen âdetten evliliğe kadar geçen süre genç kızın kendisi, ailesi ve toplum için büyük tehlikelerle dolu bir dönem olarak görülüyordu. Bir *parthenos* olarak genç kız, toplumun ve ailesinin gözünde, tanrıça Artemis gibi, yabani ve tehlikeli bir yaratık gibiydi. Zaten tanrıça Artemis ile kıyaslanan *parthenos*lar, Artemis kültüne mensuptular. Grek mitoslarındaki kadın kahramanların çoğu, özgürlükleri nedeniyle halklarının başına korkunç bir felaket getirebilecek veya onları esenliğe kavuşturabilecek potansiyele

RESİM 2.9 Bir *koré* (bakire) heykeli. Büyük ihtimalle bekaretleri Athena'nın koruyucu kanatları altında güvende olsun umuduyla varlıklı yurttaşların kızları adına yaptırılan bu tür heykellere Akropolis'te sıkça rastlanmaktaydı. *Koré*lerin saçları ince ince örülür ve *peplos* denilen keten elbiselerinin üzerine dökülürdü. Mermerden yapılan bu heykeller canlı renklere boyanırdı. Dudaklarındaki "arkaik tebessüm," İ.Ö. altıncı yüzyılın sonlarından itibaren yapılan heykellere özgü bir özelliktir. Resimde görülen heykel, İ.Ö. 480'deki Pers istilasından sonra Akropolis'i temizleyen Atinalılar tarafından bir kuyuya atılan ve bu sayede günümüze kadar gelmeyi başarmış kırık heykeller arasında bulunmuştur. (Akropolis Müzesi, Atina. Fotoğraf, yazarın kendisine aittir)

sahip *parthenos*lar olarak karşımıza çıkarlar. Evlilik sayesinde kadın *sophrosyné* (öz-denetim, deyim yerindeyse "izan") sahibi olur. Doğuştan sahip olduğu zayıflığının üstesinden gelebilmesi ve 'el âlemin' bakışlarından uzakta sakin ve mütevazı bir hayat sürebilmesi için bir kadının, koca otoritesi altında terbiye edilmesi, kocasının her türlü cinsel isteğini gönüllü olarak yerine getirmek ve ona çocuklar doğurmak üzere yetiştirilmesi gerekiyordu.

Bir genç kızın hayatının en önemli olayı olan evlilik töreni, geleneksel olarak gece vakti ve gelin, annesinin *gynaikeion*undan alınıp ilk cinsel ilişkisini yaşayacağı, çocuklar doğuracağı ve -genellikle genç yaşta ve doğum sırasında- ölene dek yaşayacağı kocasının evine getirildiği akşam düzenlenirdi. Persephone'in kaçırılışı mitosu (10. Bölüm), genç Grek kızlarının düğün gecelerindeki psikolojilerinin erkekler tarafından nasıl algılandığını gösteriyor olmalı. Kendisi gibi bakire arkadaşlarıyla oyun oynarken ölüler diyarının efendisi Hades tarafından kaçırıldığında korkudan ölecek gibi olsa da Persephone, çok geçmeden yeni hayatına alışır.

RESİM 2.10 Bir Grek düğünü. Attika düğün kupası (*loutrophoros* = "törensel su testisi"), İ.Ö. 430-420 civarı. Gelinin arınma ritüelinde kullandığı su, kendine özgü bir formu olan bu testilerde taşınırdı. Testinin üzerine resmedilen sahnede damat, gelinin bileğinden tutmuş, sağ tarafa doğru yürüyor (Grek düğünleri, özü itibarıyla, kız kaçırma eylemini yansılar). Damadın gözü, duvağı daha yeni açılmış gelinin yüzünde. Başının üzerindeki yazıda, Grekçe "yakışıklı" sözcüğü okunuyor. Gelin, kendisinden beklendiği gibi, uysal bir biçimde başını hafifçe yana eğmiş. Başı örtülü (karşılaştırma için bkz. Resim 2.8) ve bir gelin tacı takmış. Başının üzerinde uçuşan kanatlı iki figür, cinsel arzuyu sembolize eden *eros* figürleridir (çoğulu *erotês*). Her iki yanda görülenler, geline eşlik eden kadınlardır. Kabın en sağındaki sütun (burada görünmüyor), damadın gelini götürdüğü zifaf odasını temsil eder. Kupanın boyun kısmında gördüğümüz kadın da gelindir. Burada görülmemekle birlikte elinde, bu resimdekine benzeyen bir *loutrophoros* taşımaktadır ve süs olarak boynunda bir kolye vardır. (Fotoğraf ©2011, Museum of Fine Arts, Boston)

Damat gelinin evine atlı bir arabayla gider, orada kızla ilk karşılaşmalarında, sanki zorla kaçırıyormuş gibi kızın bileğinden yakalayarak arabaya doğru götürürdü (Resim 2.10). Böylece kız, sembolik olarak, babasının otoritesinden çıkıp kocasının ve kaynanasının otoritesi altına girmiş olurdu. Müzik, dans, şarkılar ve yanan meşalelerin çıtırtısı eşliğinde araba damadın evine doğru yola çıkardı. Zifaf odasının önünde, genellikle cinsel içerikli şarkılar söylenirdi (ünlü şair Sappho İ.Ö. yedinci yüzyılda bu tür şarkılar yazmıştır). İlk gecenin sabahında gelinin arkadaşları gelini ziyaret eder ve çeşitli hediyeler verirlerdi (Resim 2.11).

Bakire Grek kızlarına, yani *parthenos*lara, *koré* denilirdi (ki Persephone'in diğer adı da buydu). Evlilikten, yani cinsel ilişkiden sonra *nimphé* (gelin) olurlardı. Bir Grek kadınının *gyné* olması, yani yalnızca evin kadınlarını ve evlenmemiş genç erkeklerini değil, sahip olunan köleleri, evcil hayvanları, evin kendisini ve yiyecek ve içecekle dolu küplerin saklandığı kileri veya mahzeni de içine alan *oikos* (aile) üzerinde tam olarak söz sahibi olabilmesi için önce çocuk doğurması gerekiyordu (dilimizde de olan ve etimolojik olarak "ailenin geçimi" anlamına gelen *eko*nomi sözcüğü ile "yaşanılan yer bilimi" anlamına gelen *eko*loji sözcüklerinin kökeni Grekçedeki bu *oikos* sözcüğüdür). Mitoslarda kadınlar dokumacılıkla olduğu kadar, toprak kaplarla da bağdaştırılır. Grek kadınları daha yirmisine bile basmadan anne, otuz beşinde de büyükanne olurlardı. Ömürleri vefa eder de ellili yaşlarını görürlerse (ki bu yaşa kadar yaşayan kadınların sayısı azdı), torunlarının çocuklarını görebilirlerdi.

RESİM 2.11 Evin kadınlara ayrılan kısmında (harem) evlilik hayatının ilk sabahı. İ.Ö. beşinci yüzyıldan kalma kırmızı figürlü bir *epinétron*dan. *Epinétron*lar yukarı bakan yüzleri özellikle pürüzlü bırakılmış, yün işi yaparken dizlerin üzerine konmak üzere yapılmış ilginç seramik nesnelerdi. Sağda, bir divana uzanmış yatan kadın, gelin. Onun arkasında, çift kanatlı kapısını açık olarak gördüğümüz yer zifaf odası. Gelinin önündeki sütun, bulunduğu yerin evin içi olduğunu gösteriyor. Dışarıda, gelinin arkadaşları hediyelerini sunmak üzere bekliyorlar. Oturan, Aphrodite'nin kuşu sayılan bir güvercinle konuşuyor. İsimleri başlarının üzerlerinde yazılı. Soldaki kadın, bir *loutrophoros*un (bkz. Resim 2.10) içindeki mersin dallarını düzeltiyor. (Fotoğraf ©2011 Museum of Fine Arts, Boston)

Evli bir Grek kadını yemeğini bile kocasıyla beraber yemezdi. Bununla birlikte, zamanın Grek toplumuna özgü monogami sayesinde kadının elinde büyük bir güç bulunurdu (mitoslarda bununla ilgili sayısız yakınma ve serzeniş vardır). Yine bu tek eşli (monogamik) yapı yüzünden Grek kadınları son derece içe kapanık, izole bir hayat sürüyorlardı, oysa zamanın çok eşli (poligamik) medeniyetlerinde, yani antik dünyanın geri kalanında harem içindeki kadınlar, sert rekabet ortamının bile kolay kolay bozamadığı sıkı bir dayanışma içindeydiler. Klasik Dönem Atinası'nda ailenin zenginliği arttıkça kadının yalnızlığı ve yalıtılmışlığı daha da artıyordu, çünkü eve su taşımak, çocuk bakmak gibi kadının arada bir dışarı çıkmasını gerektirecek işleri aile servetiyle birlikte sayıları artan köleler yapıyordu. Böyle varlıklı ailelerin kadınları, normalde, yalnızca bazı belli dinî kutlamalarda dışarı çıkar, onda da başlarını örter ve erkeklerle göz göze gelmekten özenle kaçınırlardı.

Bu kutlamalardan bazıları yalnızca kadınlar içindi. Ritüellerini ve sembollerini daha yakından incelediğimizde toprağın bereketi, dolayısıyla toplumun refahı ile kadının kendi bedeninden yeni bir canlı üretebilme kabiliyeti arasında yakın bir bağ kurulmuş olduğu görülmektedir. Doğum, bir kadının hayatı için büyük tehlikeydi ve pek çok kadın doğum sırasında ölüyordu; bu yetmezmiş gibi, doğuma eşlik eden kan ve diğer "kirli" sıvılar (**miasma**) nedeniyle doğuran kadın kirli sayılıyordu. Hiçbir erkek doğuran bir kadının yanına yaklaşmazdı.

Kadınların doğumdan sonra odayı ve bebeği arındırıp temizleme becerileri, ölülerle ilgilenme işinin de onların üzerine kalmasına yol açmıştır denebilir. Ölüleri, defin için kadınlar hazırlardı çünkü ölü birinin bedenine yalnızca kadınlar dokunabilirdi. Definden sonra aile mezarlarıyla yine kadınlar ilgilenir, mezarları kadınlar sular, mezar taşlarına kurdeleleri kadınlar bağlardı. Mitoslar doğum ve ölümle, her insanoğlunun mutlak yazgısı olan bu iki büyük krize göğüs gerebilen ve onları bir şekilde kontrol edebilen kadınların özel güçleriyle ilgili hikâyelerle doludur.

Klasik Dönemdeki ailelerin büyüklüğü ile ilgili eldeki veriler yetersiz olsa da, Helenistik Dönemde ortalama bir ailenin üç çocuğu olduğu biliniyor. Bu üç çocuğun ikisi oğlan biri kız olsun istenirdi, çünkü oğlanlardan biri sonu gelmeyen savaşlardan birinde ölürse nesli diğeri sürdürebilir, kız ise aileler arası ittifakların kurulmasında işe yarardı. Kızlar ekonomik olarak dezavantaj sayılıyorlardı çünkü evlendirmek için drahoma vermek gerekiyordu ve aile adını yaşatamıyorlardı. İstenenden fazla çocuk doğarsa bunlar çoğunlukla kırlık bir yerde kurda kuşa yem olsun diye terk edilirdi. Bunların çoğu ölürdü, fakat şanslı olup birileri tarafından bulunup ölümden kurtarılanlar da ya köle ya da fahişe olmak üzere yetiştirilirlerdi. Mitoslarda, Thebaili Oidipus ve Troialı Paris gibi bebekken terk edilmiş ünlü isimlere sıkça rastlanır.

Atinalı kadınların genel durumu, şehri büyük ailelerin yönettiği Arkaik Dönemde, yurttaşlığın her şeyden önemli sayıldığı demokrasi altındaki Klasik Dönemde olduğundan muhtemelen çok daha iyiydi, zira yurttaşlık kavramı yalnızca erkekleri kapsıyordu. Kadın, köle veya yabancıysanız, yurttaş sayılmıyordunuz. Atinalı erkekler birlik ve dayanışma duygularını pekiştirmek amacıyla her yıl şarap tanrısı Dionysos adına düzenlenen büyük bir şenlikte bir araya gelir, tragedyalar ve koro elemanlarının azmış at kılığına girdiği satirik oyunlar

izlerlerdi. Dionysos şenliklerinde kadınların da olup olmadığıyla ilgili kesin bir veri yoktur; ancak, tamamen erkeklere özgü ve erkeklik duygusunu yüceltmeye ve olumlamaya yönelik böyle bir şenlikte kadınların varlığı hem olayın ruhuna hem de kadınların genel 'kadınsı' imgesine aykırı bir durum yaratmış olacaktı. Bu nedenle çoğu akademisyen, Grek tragedyalarını izleyenlerin yalnızca erkekler olduğu fikrindedir.

Grek mitoslarında güçlü kadın figürlerine sıklıkla rastlansa da kadınları asıl ilginç kılan şey, sıradan bir kadının beklenmedik bir şekilde geçirdiği değişimdir. Aiskhylos'un tragedyası *Agamemnon*'da, örneğin, Agamemnon ülkeyi karısı Klytaimnestra'ya emanet ederek Troia'ya savaşmaya gider, fakat Klytaimnestra kendine genç bir âşık bularak kocasını aldatır ve savaşın sonunda eve dönen kocasını öldürür. Aristophanes'in komedyası *Lysistrata*'da Grek kentlerinin kadınları birleşerek kocalarına karşı seks grevine giderler ve Atina'yı ele geçirirler. Erkek izleyicilerin gözünde bu komik durum, gökteki kuşların dünyayı ele geçirmeleri kadar saçmadır -ki Aristophanes'in bir başka komedyasında bu da olur!

Grek erkekleri ile kadınları arasındaki sert ve çözümsüz sosyal çatışmaların varlığına rağmen cinsler yine de birbirlerini çekebiliyordu. Hikâyeye göre Troia savaşının nedeni Helen'in kocasına karşı sadakatsizliğidir, fakat Odysseus, karısına ve çocuklarına karşı duyduğu özlem nedeniyle karısından kat kat güzel bir *nympha* ile geçirebileceği güzel bir hayat teklifini geri çevirir. Grek sanatının en dokunaklı eserleri arasında, ölen kişiyi kocaları, karıları veya çocukları ile birlikte gösteren mezar taşları yer alır. Çok ender görülse de kadınlar kamusal alanda etkin bir rol bile alırlardı. Perikles'in dostu ve metresi Miletoslu Aspasia oldukça kültürlü biriydi, nüfuzlu kişileri tanırdı ve Perikles'e dış politika konularında tavsiyeler verirdi.

Kölelik

Köleler olmasaydı antik medeniyetler var olamazdı. Kabile halklar savaş esirlerini öldürür, bazı durumlarda kadınları ve çocukları alıkoyarlardı, fakat Grek ya da Roma gibi antik Akdeniz medeniyetleri çok sayıda köle sahibi olabilecek kadar zengindi ve ekonomileri büyük oranda bu kölelere dayanmaktaydı. Klasik Dönem Atinası'nda toplam işgücünün dörtte birini veya üçte birini köleler oluşturmaktaydı. Köle sahibi olmak için çok zengin de olmak gerekmiyordu; orta halli ailelerin bile kölesi vardı. Atina demokrasisinin temel taşlarından biri olan bireysel boş zaman köleler sayesinde mümkün oluyordu. Böylece, yurttaşlar mahkeme salonlarında tartışabiliyor, mecliste politik konuları görüşebiliyor, karada ve denizde düşmanlarıyla savaşabiliyor ve retorik, felsefe, tarih ve bilim gibi sanatlar icra edebiliyorlardı (Resim 2.12).

Köleler alınıp satılabiliyordu ve hiçbir yasal hakları yoktu. Sahipleri isterlerse kölelerini öldürebilir veya onlarla istedikleri gibi cinsel ilişkiye girebilir ve hiçbir yasal yükümlülük altına girmezlerdi. Örneğin Herakles, maceralarının birinde, yabancı ülkelerden birinin kraliçesine seks kölesi olarak satılır. Kölelerin kendilerine ait, resmî olarak kabul gören aileleri yoktu. Evin içinde, evle ilgili işler kölelerin üzerindeydi; erkek köleler, ayrıca, ev dışında da bazı

işleri de görürler, özgür yurttaşlarla aynı işleri yapar, tarlalarda veya imalathanelerde onlarla yan yana çalışırlardı. En talihsiz olanlar, Laurium'daki gümüş madenlerinde, en insanlık dışı koşullar altında çalışmak durumunda kalan kölelerdi. Bununla birlikte köleler yaptıkları işler karşılığında belli bir ücret alırlar ve özgürlüklerini satın alabilecek miktarda para biriktirmeyi çoğunlukla başarırlardı. Roma medeniyetinde "özgürleşmişler" -köle olarak doğan ama sonradan özgürlüklerini satın alanlar- güçlü bir kast oluşturmuşlardı ve İmparatorluğun siyasi kararlarında hayli etkili olabiliyorlardı.

Din

Hristiyanlar, Yahudiler ve Müslümanlar dünyayı yaratan tek bir tanrı olduğuna inanırlar. Evrenin dışındadır, ama aynı zamanda her bir insanın yüreğindedir. Dünyada iyilik olsun diye çalışır. Özü sevgidir. Sözlerini insanlara kutsal metinler aracılığıyla bildirir; ancak bu metinlerin anlaşılması için bu metinleri okuyup anlayacak ve kitlelere, sırf bu amaçla inşa edilmiş binalarda (kiliselerde, sinagoglarda, camilerde) anlatacak aracılara (rahiplere, hahamlara, imamlara) ihtiyaç vardır. Tanrı, inananlara sevmeyi, inanmayı ve katı bir ahlaki kurallar bütününe uymalarını buyurur. Bu ahlaki kodlar, cinsel konu-

RESİM 2.12 Kil ocağında çalışan işçiler. İ.Ö. altıncı yüzyıla ait, Poseidon ve karısı Amphitrite'a adanmış siyah figürlü bir Korinthos süs tabağından. Antik Yunanistan'daki maden ve ocak işçilerinin çoğu kölelerdi. Yunanistan'daki köleler, köle tacirleri tarafından genellikle Trakya veya daha kuzeydeki Tuna bölgesinden ya da Küçük Asya'dan getirilip satılıyorlardı. Orta, duvara asılı olarak görülen figür, su testisi. (Bildarchiv Preußischer Kulturbesitz [Prusya Kültür Mirası Görsel Arşivi] Berlin / Staatliche Museen) /Juergen Liepe / Art Resource. New York)

larda istenen davranış biçimlerini de içerir. Bu dinlerin önemli toplumsal ve politik misyonları vardı ve bir dereceye kadar hâlâ da olduğu söylenebilir.

Bunların aksine Greklerin, bizzat kendilerinin yaratmadığı dünyada diğer insanlar gibi yaşayan çok sayıda tanrıları vardı. Liderleri Zeus'tu, fakat Zeus ilk tanrı değildi; Boşluk (Khaos), Toprak (Gaia), Gece (Nyks) ve diğer tanrılar Zeus'tan, onun kız ve erkek kardeşlerinden önce de varlardı. Zeus zorbalıkla başa geçtikten sonra da varlıklarını sürdürdüler. Grek tanrılarının hiçbiri mutlak bir güce sahip değildi; her birinin kendine özgü güçleri, arada bir başka tanrılarınkiyle çakışan farklı 'sorumluluk' alanları vardı. Sıradan insanlarınki gibi kendilerine özgü kişilik özellikleri olan bu tanrılar mevki ve iktidar için sürekli olarak birbirleriyle çekişirlerdi. Bazılarının insanlar arasında özellikle kayırdıkları bir iki kişi olsa da genelde insanları sevmezlerdi ve onlardan da sevgi beklemezlerdi. İnsanların uymasını istedikleri belli davranış kuralları yoktu. Onurlandırılmak ve saygı görmek isterlerdi, fakat kendileri insanların istek ve arzularının tam tersi yönde davranabilirlerdi. İsteklerini insanlara yazılı olarak bildirmezlerdi. Yorumlayacak yazılı bir kaynak olmadığı için rahiplere düşen, dinsel ritüeller düzenleyip yönetmekti. Olympos panteonunda tanrıların yanı sıra tanrıçalar da olduğu için rahiplerin yanı sıra, kadınları ilgilendiren ya da kadınlara özgü ritüelleri yönetecek rahibeler de vardı.

Bu ritüeller hemen her zaman bir adak törenini de içermekteydi ve bu adak genellikle bir ya da birçok hayvanın kurban edilmesi olduğu gibi, yiyecek sunumu da olabiliyordu. Grek mitoslarında sık sık insan kurban edilmesinden söz edilse de, eldeki verilere göre bunun pek yaygın bir uygulama olmadığı görülmektedir; arkeolojik bulgular arasında yalnızca iki tanesi, Tunç Çağında ve yalnızca Girit'te insan kurban edilmiş olduğunu göstermektedir. Türü ne olursa olsun, kurban geleneğinin altında yatan mantık her zaman aynıydı: 'tanrının lütfuna mazhar olmak' için sahip olduğunuz en değerli şeyi öldürmek veya ondan vazgeçmek, böylece tanrıyı bir şekilde bize borçlu kılmak.

Kurban töreni genellikle kurbanın adandığı tanrının adına yapılan tapınağın dışında, genellikle de doğusunda bulunan sunak taşının üstünde gerçekleştirilirdi. Tapınağın kendisi bir ibadet yeri değildi. Toplumsal ya da siyasi bir misyon üstlenmiş resmî bir ruhban sınıfı veya kurumu yoktu. Rahip ve rahibeler yerel ailelerden çıkıyor ya da bazen kurayla seçiliyorlardı. Birisi belli bir konuda tanrıların ne diyeceğini öğrenmek için bir 'bakıcı' ya da kâhine giderdi. Dinî faaliyetler -yani tanrılara kurban sunmak- yalnızca bu hayatta işe yarıyordu, öbür dünyadaki işlerle ilgili bir etkisi yoktu (*Eleusis gizemleri* buna ilginç bir istisnadır; bkz. 10. Bölüm). Kişinin tanrının evrensel kurallarına uymamasından kaynaklanan suç ya da günah gibi kavramlar bilinmiyordu. Uyulması gereken bu tür kurallar yoktu.

Grek tanrıları kaprisli, gaddar tanrılardı; hafife almaya gelmezlerdi. Buna rağmen Atinalı komedyenler tanrılarla dalga geçerler, Grek entelektüelleri, mitoslara da konu olan ahlak dışı davranışları nedeniyle onları eleştirirlerdi. Hatta küçük bir grup 'ateist' Grek, tanrıların varlığını sorguluyor, doğal olayların ardında ilahî güçlerden başka bir gücün var olduğunu ileri sürüyordu. Bu radikal entelektüellerin düşünceleri, insanın mutlu veya mutsuz olmasının, savaşlardaki başarının, aşkın veya başka herhangi bir şeyin tanrıların işi olmadığı

önermesinin ortaya atılmasına önayak oldu -ki Batı medeniyeti olarak sahip olduğumuz düşünce/inanç sisteminin temel ilkelerinden biri olan 'insanın kendi edimlerinden kendisinin sorumlu olması,' bu önermeden doğmuştur.

İnanç ve Gelenekler

Çoğu Grek mitosunun altında, pek çoğumuzun bugün, en azından prensipte, reddedeceği bir düşünce biçimi yatmaktadır. Bu mitosları hakkıyla anlayabilmek için yazının icat edilmesinden önceki dünyanın genelinde farklı kültürler tarafından ortak olarak paylaşılan dünya görüşünü anlamak için çaba sarf etmeliyiz.

Bu dünya görüşünün bir özelliği, büyüye olan inançtır. Doğa olaylarına insani özellikler atfedildiğinden daha önce, ilahî mitoslarla ilgili bilgi verirken bahsetmiştik. Modern bilim böyle bir düşünce biçimini reddetse de, kadim toplulukların hemen hepsine hâkim dünya görüşü buydu. Dünyayı bu şekilde açıklamak günümüzde bile çok sayıda taraftar bulabilmektedir. Bugün bile doğadan ve zamandan birer insanmış gibi bahsediyoruz. Modern bilim doğa olaylarının dinsel ayinler ve büyülerle kontrol altında tutulabileceği düşüncesini reddeder, fakat kadim halklar büyünün gerçekten etkili olduğuna kesin olarak inanıyordu. Mitoslarda sürekli olarak lanet veya uğur getiren kolyeler, giyeni görünmez kılan şapkalar, uçuran sandaletler ya da yiyeni ölümsüz kılan meyveler gibi sihirli nesnelerden bahsedilir.

Bugün sözcüklerin, karşılık geldiği nesnelerden veya kavramlardan bağımsız oldukları (aynı düşüncenin farklı dillerde bu sayede ifade edilebildiği) görüşü hâkimdir, fakat sihre ve büyüye olan inancın temelinde, sözcüklerin yaratıcı ve nesneler üzerinde etkili güçleri olduğu inancı yatar. Eğer birisi ısrarla bir şeyin olmasını söylerse o şey olur (ya da Türkçede de olan bir deyişle, 'bir şeyi kırk kere söylersen olur'). Ölen birinin son nefesini vermeden önce ettiği beddua en kötü bedduadır. Sözcük ya da isim, o şeyin kendisi, özü ya da ruhudur (kutsal kitaptaki "Rab'bın ismini boş yere ağzına almayacaksın," emri de buradan gelir).

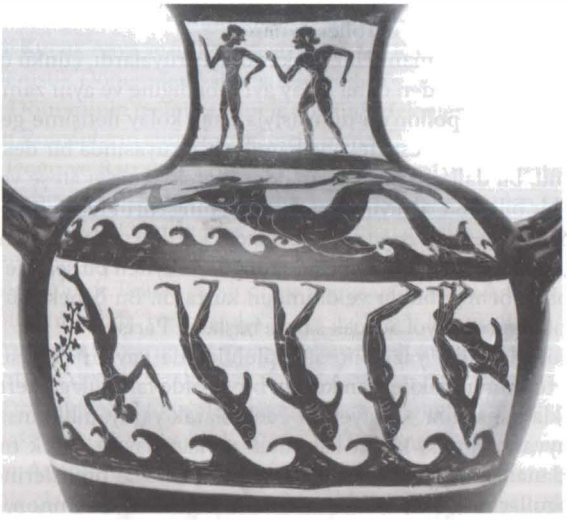
Sihir ve büyüye olan inançla yakından bağlantılı bir başka inanış da ölmüşlerin ruhlarının aramızda yaşadığıdır (bkz. 12. Bölüm). Greklerin *miasma* dediği (zehirli kan; çocuk doğururken kadından çıkan 'kirli sıvılar' için kullandıkları kelime de budur), haksız yere kan dökmenin suç sayılmasının kökeninde ruhlara karşı duyulan bu korku yatmaktadır. *Miasma*nın, haksız yere adam öldüren bir katilin başına bela olacağına, çünkü dökülen kanın içinde yaşayan ruhun, o kanı döken katilin peşini bırakmayacağına inanılırdı. Bu nedenle katiller ve caniler uzak durulması, ahbaplık edilmemesi gereken kişilerdi. Eninde sonunda başlarına gelecek felaket etrafındakilere de zarar verebilirdi. Fakat bu sorun çözümsüz değildi: ruhların ve hayaletlerin zarar vermesi ayinler veya büyüler yoluyla önlenebilir ya da kurban ve dua ile ikna edilebilirlerdi.

Biz, insanların dünyasını hayvanların, bitkilerin ve cansız nesnelerin dünyasından kesin çizgilerle ayırıyoruz, fakat antik Grekler için bu tür ayrımlar söz konusu değildi. Hayvanlar, konuşmak dâhil, her türlü insan özelliklerine sahip olabilirdi. Örneğin Homeros'un *İlyada*'sında Akhilleus'un atları son derece kritik bir anda dile gelir ve Akhilleus'a ölümünün çok yakın olduğunu söylerler. Bir insan anadan değil de, doğadaki başka herhangi bir şeyden doğabilir.

Yakışıklı Adonis, örneğin, bir ağacın gövdesinden doğmuştur. Bebekken terk edildikten sonra tam ölmek üzereyken bir kurt tarafından bulunup emzirilen ve ileride Roma'nın kurucuları olacak ikizler Remus ile Romulus hikâyesinde olduğu gibi, insanları hayvanlar büyütüp yetiştirebilir. İnsanların hayvana veya doğadaki başka nesnelere (örneğin taşa, ağaca, dağa veya yıldıza) dönüşmesi de sık rastlanan bir durumdur (bkz. Resim 2.13).

Olağanüstü güzellikte bir yüzü olan **Narkissos** ile ilgili anlatılan ünlü hikâyede Narkissos'un ana babası oğullarının uzun bir hayat yaşayıp yaşamayacağını merak eder. "Eğer kendi yüzüne bakmazsa," der bir kâhin, "oğlunuz çok uzun yaşayacak." Narkissos büyüdüğünde bir gün, bir pınarın durgun suyu üzerinde yüzünün yansımasını görür. Gördüğü bu güzel yüze dokunmak için elini uzatır, fakat dengesini kaybeder ve suya düşerek boğulur (Türkçede de kullanılan ve özseverlik, kişinin kendisine duyduğu marazi sevgi anlamlarında kullanılan "narsisizm" terimi de buradan gelir). Suyun içindeki bedeni bir çiçeğe (nergis çiçeğine) dönüşür; bu çiçek günümüzde bile hâlâ bu adla anılmaktadır.

Diğer yandan insanlar da doğaüstü dünyayla iç içeydiler. Anası ya da babası bir tanrı olan insanlar olabiliyordu. Örneğin Akhilleus'un annesi, deniz perilerinden biri olan Thetis'ti. Erkek tanrılar sık sık ölümlü kadınlarla cinsel ilişkiye giriyor, bu ilişkilerden ölümlü fakat üstün özelliklere sahip çocuklar doğuyordu. Örnekleri daha az olmakla birlikte, ölümlü erkeklerle birleşen tanrıçalar da vardı. İnsanlar ile ilahî güçler arasındaki sınır, görüldüğü gibi,

RESİM 2.13 Yunus balığına dönüşen adamlar. Siyah figürlü bir Etrüsk su testisi, İ.Ö. 510-500 civarı. Yarı insan yarı yunus altı adam, panelin alt tarafında dalgalarla temsil edilen denize dalmak üzere. Bu dönüşümün nedeni Dionysos'un güçleridir. Dionysos'un oradaki varlığı panelin en solundaki, belden yukarısı hâlâ insan belden aşağısı yunus olan figürün arkasında kalan asma yapraklarından anlaşılıyor. En sağda görülen ve bacakları "uçuş" pozisyonu adı verilen bir şekilde dizlerden kıvrık figür özellikle dikkat çekici. Testinin boynuna yakın yerdeki üst panelde, her iki elinde de birer balık tutan bir 'deniz adamı' (*merman*), diğer adıyla triton figürü yer alıyor. Boyun kısmındaki panelde ise iki oğlan çocuğu görülmekte. (Toledo Museum of Arts, Ohio)

çok da katı değildi. Herakles ölümlü bir insan olarak doğmuş olmasına rağmen bir tanrı olarak ölmüştür. Dionysos ile Zeus tanrıydılar, ama insanlar kendi ölüleri için ne yapıyorlarsa onların ruhu için de aynısını yapıyorlardı.

Biz dünyayı, fizik kanunlarının geçerli olduğu, kötülüklerden uzak durup elimizden gelenin en iyisini yapmaya çalışarak içinde serbestçe dolaşabildiğimiz karmaşık bir makine olarak görürüz. Tanrı dünyayı yaratmış olabilir, fakat (Hristiyan doktrinine göre biricik Oğlunu elçi olarak göndermiş olsa da) olanlara doğrudan müdahale etmez. Ne var ki bu doğa kuramı Greklerin İ.Ö. beşinci yüzyılda icat ettikleri bir şeydir. Mitoslar döneminde böyle bir şey yoktu ve muhtemelen pek çok Grek tarafından hiçbir zaman ciddiye bile alınmadı.

Greklerin geleneksel inancına göre tesadüfî hiçbir şey yoktu. Dünyada olup biten her şey, biz göremesek ya da anlayamasak bile, birbiriyle bağlantılıydı. Yunanistan'ın kuzeybatısında ücra bir tapınak olan **Dodona**'da, Zeus ve eşlerinden Dioné'nin hizmetkârları, kurşun tabletler üzerine yazılıp bırakılan sorulara cevap bulmak için rüzgârın meşe ağacının yapraklarında çıkarttığı hışırtıyı yorumlayabiliyorlardı -bu tabletlerden bazıları günümüze kadar gelebilmiştir. Kurban edilen hayvanın iç organlarına ya da havada uçan kuşlara bakarak çıkarımlarda bulunmak Etrüsklerde, daha sonra da Romalılarda özellikle önemli bir kehanet yöntemiydi. Kuşların uçuşlarına bakıp, özellikle yeni bir kral ya da imparator tahta çıkmadan önce kehanetlerde bulunma işine Romalılar *augury*, bunu yapan kâhine de *augur* diyorlardı; İngilizcedeki *inauguration* (törenle göreve başlama) sözcüğü buradan gelir. Kâhinler ve biliciler Grek mitoslarında da önemli roller oynarlar.

Gelecekten haber almanın bir başka yolu da rüyalardı, çünkü uykudayken insanın ruhunun bedenden daha kolay ayrılabildiğine ve aynı zamanda kehanet tanrısı da olan Apollon'un dünyasıyla daha kolay iletişime geçebildiğine inanılıyordu. Troia kraliçesi Hekabe hamileyken rüyasında bir deste ağaç dalı doğurduğunu, bu dalların birer yılana dönüşerek Troia'yı ateşe verdiğini görür. Troialı bir bilici bu rüyayı, doğacak çocuğun şehrin felaketine yol açacağı şeklinde yorumladı ve çocuğun dağ başında, kurda kuşa yem olması için bırakılması gerektiğini söyledi. Bebek doğduğunda aynen bu şekilde terk edildi, fakat bir çoban bebeği buldu ve ölümden kurtardı. Bu bebek, büyüdüğünde Troia'nın yok olmasına yol açacak savaşı başlatan Paris'ti.

Grek mitoslarında, yazı öncesi topluluklarda yaygın olmasına rağmen klasik Grek toplumundakilerden keskin bir şekilde farklılık gösteren geleneklerden sıklıkla bahsedilir. Cinayetin bedeli olarak yamyamlık, insan kurbanı, sürüden hayvan çalmak, kadın kaçırmak ve kan davası, Grek mitoslarında çok sık rastlanan sıradan olaylardır. Örneğin, Mykenai prenslerinden Thyestes kendi oğullarını pişirip yemiştir. Onun yeğeni Agamemnon, Artemis'in gazabına uğramamak için öz kızı İphigenia'yı öldürür. Herakles'in işlerinden biri üç başlı dev Geryoneus'un sürüsündeki hayvanları çalmaktır. Troia savaşı Paris'in, Menelaos'un karısı Helen'i kaçırdığı için başlar. Orestes, babası Agamemnon'u öldürdüğü için annesini öldürür. Fakat bu eylemler Arkaik ve Klasik Dönemlerdeki Grek toplumunda yaygın olan eylemler değildi. Yamyamlık çok uzun zaman önce yok olmuştu; kan davası ve insan kurbanı ise hızla unutulmaktaydı. Ancak, günümüz korku filmi yapımcılarının hemfikir

olacağı üzere, geçmişte kalmış veya şoke edici bir geleneği kan donduran ayrıntılarıyla anlatmak yerinde duramayan, dikkati kolaylıkla dağılan dinleyicilerin ilgisini çekmenin iyi bir yoludur.

YUNANİSTAN VE ROMA

Klasik mitoloji deyince akla yalnızca Grek mitosları gelmemelidir. Greklerin anlattıkları hikâyelerin Roma versiyonları ve bazı orijinal Roma hikâyeleri de klasik mitolojinin ilgi alanındadır. Grek kültürünü Avrupa'ya taşıyanlar Grekler değil, Grek kültürünü kendi açılarından yeniden yorumlayan Romalılardır.

Büyük İskender'in İ.Ö. 336 ile 323 arasında fethettiği "dünya"nın içinde İtalya veya Adriyatik Denizinin batısında kalan toprakların hiçbiri bulunmuyordu. İtalya ve Sicilya'da İ.Ö. sekizinci yüzyıldan itibaren boy göstermeye başlayan Grek şehirlerine rağmen batı toprakları hâlâ ücra yerlerdi. Bununla birlikte, Tiber nehrinin güneyinde kalan Roma kentinde ve çevresinde yaşayan, askerî ve siyasi açıdan üstün bir toplumsal düzene sahip, Hint-Avrupa kökenli bir dil konuşan küçük bir halk, doğuda İskender'in varlığına rağmen tarihte eşi benzeri görülmedik bir hızda güçlenip gelişmeye, topraklarını genişletmeye başlamıştı. İ.Ö. altıncı yüzyılda birkaç yüz kilometrekarelik bir bölgeye egemenken, İsa'nın doğumuna kadar olan beş yüz küsur yıllık dönem içinde, bütün Akdeniz bölgesini, Akdeniz'in kuzey, doğu ve güneyinde kalan geniş toprakları fetheden Romalılar koskoca bir imparatorluk hâline gelmişlerdi. İ.Ö. 146'da tüm Yunanistan, 133'te Küçük Asya ve 63'te Suriye toprakları Romalıların egemenliği altına girdi. Helenistik Dönemden bağımsız, kendine özgü karakteristik özelliklere sahip **Roma Dönemi**nin resmî başlangıç tarihini, Helenlerin kültür merkezi sayılan Mısır'ın Romalıların eline geçtiği tarih olan İ.Ö. 30 olarak kabul edebiliriz. Daha sonra Doğu ve Batı Roma olmak üzere ikiye ayrılan İmparatorluğun batıda kalanı İ.S. beşinci yüzyılda dağılsa da, resmî dili Grekçe olan Doğu Roma, İ.S. 1453'e kadar ayakta kalmayı ve antik Greklerden günümüze kalan kayıtların neredeyse tamamını korumayı başardı.

Erken dönemlerde Roma, farklı diller konuşan düşman halklar tarafından kuşatılmış olduğu kadar, coğrafi olarak da izole bir konumdaydı. Greklerin yurdu olan Yunanistan yarımadasını çevreleyen irili ufaklı sayısız ada ve anakaradaki kıyıların coğrafi özellikleri, yerel ve uluslararası deniz ticaretini olduğu kadar Doğu ülkeleri (ve onların son derece zengin kültürleri) ile iletişimi kolaylaştırmaktaydı. Buna karşılık, Doğu ile bağlantıyı neredeyse tamamen koparan sarp Apenin sıradağları tarafından uzunlamasına âdeta ikiye bölünen İtalya, bir çizme gibi ince ve uzun bir coğrafi şekle sahipti (bkz. 23. Bölüm, Harita X). İtalyan yarımadasının doğusunda ve batısında kalan denizler, aniden patlayan güçlü fırtınalarıyla meşhurdur ve uzun kıyı şeridine rağmen yalnızca birkaç tane işe yarar liman bulunmaktadır (doğu tarafında Yunanistan'a bakan yalnızca bir tane vardı). İtalya'yı doğudan batıya katetmek için sarp, eşkıya kaynayan dağları aşmak gerekiyordu. Ünlü Roma askerî yolları inşa edilene kadar kuzey-güney seçeneği ise uzun, yavaş ve çok zahmetli bir işti. Bu yolların ilki olan Appius Yolu ise ancak İ.Ö. 312'de tamamlanabilmişti.

Dolayısıyla İtalya'nın uzunca bir süre Akdeniz medeniyetinin neredeyse dışında kalmış olması şaşırtıcı değildir.

İtalya farklı diller konuşan, birbirinden çok farklı halklar mozaiğiydi. Romalıların konuştuğu dil olan Latince Hint-Avrupa ailesine aitti, fakat yine Hint-Avrupa dil ailesinden olan, ancak birbirleriyle güçlükle anlaşabilen pek çok farklı diyalekt de konuşulmaktaydı. Roma'nın kuzeyinde, Grekler gibi bağımsız şehir devletler hâlinde yaşayan ve güçlü bir birlik oluşturmuş **Etrüskler** vardı. Konuştukları dilin Grekçe ve Latinceyle hiçbir ilgisi yoktu. Etrüsklerin yaşadığı ve günümüzde Toskana olarak anılan bölgenin adı, antik dönemlerdeki adı olan ve Etrüsklerin yurdu anlamında kullanılan Etruria'dan gelmektedir. Bu halkın kökeni, nereden geldikleri hakkında bir bilgi yoktur, fakat bazılarına göre İ.Ö. on ikinci yüzyıl civarlarında Küçük Asya'dan göç etmişlerdir. Güçlü bir kültüre sahip Etrüskler, Hint-Avrupa ailesinden olmadığı gibi hangi dille akraba olduğu da bilinmeyen bir dil konuşmalarına rağmen, İ.Ö. 800'lerde, icadından birkaç on yıl sonra, Napoli körfezi yakınlarında yaşayan Greklerden öğrendikleri Grek alfabesini kullanmaya başlamışlardı. Grek kültürünün zenginliklerini ve en önemlisi Grek mitoslarını da beraberinde getiren bu alfabe, Etrüsklerden Romalılara, onlardan da günümüz Avrupa medeniyetlerine geçmiştir.

Roma şehri İ.Ö. altıncı yüzyıl boyunca Etrüskler tarafından yönetildi. Her ne kadar *Roma* adı Grekçe kökenli gibi görünse de (roma=güç, kuvvet) Roma'nın toplumsal, idari ve dinî pek çok özelliği Etrüsklerin mirasıdır. Roma'daki gladyatör dövüşleri, Etrüsklerin cenaze törenlerinde düzenledikleri ve ölünün onuruna mahkûmların kurban edildiği oyunlardan doğmuştur. Romalıların, onları bu kadar büyük ve güçlü bir imparatorluk yapan en önemli özelliklerinden biri, yabancı halkların kültürel başarılarını benimsemeleri ama aynı zamanda kendi kimliklerini de koruyabilmeleridir. Öyle ki, İ.S. dördüncü yüzyılda din değiştirerek, aslında Yahudi kökenli bir din olan Hristiyanlığa geçmişleridir. Diğer halklar göze hoş görünen sanat eserleri üretirken Romalıların kaderine incelikli, yetkin ve adil bir yönetim sistemi kurmak düşmüştü.

İlk başlarda Roma'nın oligarşik bir yapısı vardı. Devleti Senato (*Senate*= "ihtiyarlar meclisi") adı verilen soylular konseyi yönetiyordu. Bu dönem tarihte Cumhuriyet dönemi olarak anılır (Cumhuriyet sözcüğünün İngilizcedeki karşılığı olan *Republic*, Latincedeki *res publica* sözcüğünden gelir ve kabaca anlamı, "kamuya ait, kamu ile ilgili"dir). Cumhuriyet, oligarşi içindeki fraksiyonların sürtüşmesinden doğan ve yüz yıl kadar süren bir iç savaşın sonunda parçalandı ve Julius Sezar'ın büyük yeğeni Augustus Sezar rakiplerini yenmeyi başararak, tam da İsa'nın doğduğu yıllarda iktidarı ele geçirdi. Augustus Cumhuriyeti resmen lağvetmemiş olsa da, adının önünde *princeps* (= "baş yurttaş, birinci yurttaş"; İngilizcedeki *prince* -prens- sözcüğünün kökeni) ve *imperator* (= "başkomutan"; imparator) sıfatlarını kullanmaya başladı. Roma, resmî olmasa da uygulamada tek bir adam tarafından yönetilen bir monarşiydi artık.

Romalıların kendi dinî geçmişleri olmasına rağmen, bildiğimiz kadarıyla, çok az sayıda geleneksel hikâyeleri bulunmaktadır. Büyük çoğunluğunu Helenistik Dönem Grek ozanlardan duydukları Grek efsanelerini memnuniyetle benimsemişlerdir. Bunların içinde tartışmasız en büyük önemi verdikleri hikâye,

Homeros'un *İlyada*'sında geçen Troialı efsanevi kahraman Aineias'ın hikâyesidir. Aineias'ı soylarının gerçek kurucusu olarak gören Romalılar, Greklerin son derece zengin ve saygın kültürel gelenekleri üzerinde şiddetle hak iddia etmişlerdir. Bununla birlikte, 23. ve 24. Bölümlerde göreceğimiz gibi mitosların Romalılar için işlevi, Grekler için olan işlevlerinden oldukça farklıdır.

ÖNEMLİ İSİM VE TERİMLER

Boiotia, 32
Attika, 32
Peloponez, 32
Lakonia, 32
Euboia, 32
Ege Denizi, 34
Kyklad, 35
Hint-Avrupa, 36
Geç Tunç Çağı, 37
Mykenai Dönemi, 37
Akhalılar, 37
Lineer-B, 38
Karanlık Dönem, 38
İonia, 39
Arkaik Dönem, 40
polis, 40
Klasik Dönem, 45
Peloponez Savaşı, 46
Helenistik Dönem, 46
pederasti, 49
hoplit, 51
parthenos, 55
miasma, 58
Narkissos, 63
Roma Dönemi, 65
Etrüskler, 66

OKUMA LİSTESİ 2. BÖLÜM

TARİH VE ARKEOLOJİ

Chadwick, John, *The Mycenaean World* (Cambridge, UK, 1976). Güzel illüstrasyonları olan bu eserinde Chadwick, Lineer-B yazısını deşifre eden Michael Ventris ile beraber çalışmıştır.

Drews, Robert, *The Coming of the Greeks* (Princeton, NJ, 1988). Hint-Avrupa kökenli grupların Ege ve Yakın Doğu'ya gelişlerini anlatır.

Finley, M. I., *The Ancient Greeks* (New York, 1987).

Mallory, J. P., *In Search of the Indo-Europeans: Language, Archaeology and Myth* (London, 1989). Bu konuda yazılmış en iyi kitap.

Morris, I., and Barry B. Powell, *The Greeks: History, Culture, Society*, 2nd ed. (Upper Saddle River, NJ. 20008). Greklerin kim olduklarını, neler yaptıklarını ve neden önemli olduklarını çok sayıda illüstrasyonla anlatan, sıklıkla başvurulan bir metindir.

Murray, Oswyn, *Early Greece* (Stanford, CA, 1983). *İlyada* ile *Odisseia*'dan yola çıkarak Homeros'un yaşadığı dönemi nasıl yeniden kurabileceğimizi anlatır.

Snodgrass, A. M., *Archaic Greece: The Age of Experiment* (Berkeley, CA, 1980).

DİN

Burkert, Walter, *Greek Religion*, trans. John Raffan (Cambridge, MA, 1985). Grek dininin kapsamlı ve bilimsel tanımını yapan standart başvuru kaynağı.

Mikalson, Jon D., *Ancient Grek Religion* (Oxford, UK, 2005).

Nilsson, Martin, *A History of Greek Religion*, 3rd ed. (New York, 1980). Almanca basılan muazzam eserinin İngilizce versiyonu: Nilsson, Greklerin dinî inançları üzerine çalışan en büyük akademisyenlerden biriydi.

CİNSİYET VE CİNSELLİK

Dover, K. J., *Grek Homosexuality* (Cambridge, MA, 1978). Zor bir konuyu bilimsel açıdan ele alan bir eser.

Fantham, E., H. P. Foley, N. B. Kampen, and S. B. Pomeroy, *Women in the Classical World* (Oxford, UK, 1994).

Larson, Jennifer, *Greek Heroine Cults* (Madison, WI, 1995). Bu konu üzerine yazılmış en iyi eserdir.

Lefkowitz, Mary R., *Women in Greek Myth* (Baltimore, MD, 1990). Grek tragedyalarındaki kadınlar ile onların gerçek Grek kadınları ile ilişkisi.

Peradotto, J., and J. P. Sullivan, eds., *Women in the Ancient World* (Albany, NY, 1987). Feminist bakış açısından yazılmış denemeler.

Pomeroy, Sarah, *Goddesses, Whores, Wives, and Slaves* (New York, 1975).

Stewart, Andrew, *Art, Desire and the Body in Ancient Greece* (Cambridge, UK, 1997).

TOPLUM

Golden, Mark, *Sport and Society in Ancient Greece* (Cambridge, UK, 1998).

Vernant, Jean-Pierre, *Myth and Society in Ancient Greece* (New York, 1988). Eski kavramlara ve yargılara karşı çıkan bu öndegelen Fransız akademisyen, antik dünyadaki kölecilik, kurban kanı akıtma, törenselleşmiş savaş manevraları, törensel av ve coşku hali ile ilgili gerçekleri gözler önüne seriyor.

3. BÖLÜM

KLASİK MİTOSLARIN GELİŞİMİ

İnsanoğlu tanrıların yalnızca görünüşlerini değil, yaşam biçimlerini de kendilerininkine benzer hayal etmiştir.

ARISTOTELES, *Politika* 1252B

MİTOSLARIN BAŞLANGICI ÇOK eskilere gider. Klasik Dönem mitoslarında görülen bazı özelliklerin ilk olarak on bin, hatta yüz bin yıl önce, yani ne Grek ne de Roma medeniyeti diye bir şey yokken ortaya çıkmış olması mümkündür. Klasik mitosların veya dinî inanışların ilk nasıl ortaya çıktığı sorusuna cevap ararken gözlerimizi, elimizdeki en eski yazılı kaynaktan da eskiye, tarih öncesi zamanlara çevirmemiz gerekir. İster arkeolojik olsun ister dilsel, karşılaştırma yapabilmemizi mümkün kılan malzemeler, yazıdan önce mitosların kuşaktan kuşağa nasıl aktarıldığıyla ilgili olarak bize güzel fırsatlar sunar. Bu bölümde mitoslarla ilgili ulaşabildiğimiz en eski bilgileri gözden geçirecek, ardından mitosların Grek ve Roma'nın yanı sıra antik Yakın Doğu coğrafyasındaki Helen öncesi kültürlerde geçirdiği gelişim süreci üzerinde duracağız. İlginçtir, Grekler bizzat istila ettikleri Güney Balkanlardaki yerli kültürlerden değil de, coğrafi olarak çok uzakta bulunan Mezopotamya kültüründen daha çok etkilenmişlerdir. Hatta tıpkı Grek kültürünün bir uzantısı olan Roma kültürü gibi Grek kültürünün de Mezopotamya kültürünün bir uzantısı olduğu görüşü akademisyenler arasında gün geçtikçe daha çok taraftar bulmaktadır.

GREK MİTOSLARININ İLK GÜNLERİ

Güneydoğu Avrupa ve Yakın Doğudaki müzelerin başköşelerini abartılı cinsel organları, dolgun kalçaları ve dolgun memeleriyle dikkat çeken figürler süsler.

Bu objeler, dünyada bilinen en eski heykelciklerdir. Genellikle ereksiyon hâlinde gösterilen erkek figürleri de bulunmaktadır, fakat sayıları çok azdır. Çoğu kişiye göre bunlar, mitoslarda da adları çok sık geçen kadim bereket tanrıçaları ve tanrılarının figürleridir.

Resim 3.1'deki heykelcik bunların en meşhurudur. Yaklaşık kırk santimetre boyunda ve İ.Ö. 6500-5700 arasına tarihlenen bu heykelcik, dünyanın bilinen ilk tarım yerleşimi olan Çatalhöyük'te (Konya ilinin güneyi) bulunmuştur. İki tarafında leopar figürleri bulunan bir tahtta oturan ve başındaki bere hariç (heykelciğin orijinali başsızdır) tamamen çıplak bir kadın, doğum yaparken gösterilmiş. Bebeğin başı, kadının bacaklarının arasından görülüyor. İ.Ö. üçüncü binyıla tarihlenen bir başka kadın heykelciği ise Ege Denizindeki Kyklad adalarında bulunmuştur (resim 3.2).

RESİM 3.1 Doğum yapan tanrıça heykelciği. Yaklaşık 40 cm. Çatalhöyük, İ.Ö. 6500-5700 civarı. (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara)

Düz yüzeylerle tatlı bir açıyla kesişen keskin açılar. Burun ve göğüsler birer çıkıntı gibi görünecek seviyede küçültülmüş; kasık üçgeni abartılı denebilecek kadar geniş ve çentik çizgilerle vurgulanmış (orijinalinde bu bölge renkli boyayla boyalıydı). Bu tür figürlerin çoğu küçük olmasına karşın bu heykel bire bir insan boyutunda, 153 santimetredir. Yirminci yüzyılın başlarında pek çok Avrupalı heykeltıraş, yeniden keşfettikleri bu Kyklad idollerinden güçlü bir şekilde etkilenmişlerdir.

Yazı öncesi bir dönemde yapıldıkları için bu heykellerin ne adlarını biliriz ne de yapılış amaçlarını. Müzelerdeki örneklerin çoğu ya usulüne uymayan, hatta kanunsuz kazılardan çıkarılan eserler ya da orijinallerinin taklitleridir. Kazılarda çıkarılan eserlerden bazıları hem erkek hem de kadınlara ait çeşitli mezarlarda bulunmuştur. Tahminlerimize göre bu objelerin yeni bir yaşam üretecek sihirli güçleri olduğuna, ölenin ruhunu rahat ettireceğine

RESİM 3.2 Kyklad adasında bulunan ana heykeli. İ.Ö. 3000 civarı. 153 cm boyuyla bu heykel, o döneme ait heykeller arasında bilinen en büyüğüdür. (N. P. Goulandris Vakfı, Museum of Cycladic Art, Atina. Fotoğraf yazara aittir)

inanılıyordu. Bereket/Doğurganlık, kadim kabilelerden modern toplumlara kadar bütün insanların kafasını kurcalayan ortak ve temel sorunlardan biri olduğu için, bereket tanrılarının o dönemde de önemli tanrılar olduğunu söyleyebiliriz.

Resim 3.3'te görülen figür İ.Ö. altıncı yüzyıla ait bir Grek vazosunda yer alır; yani, Çatalhöyük'teki heykelcikten yaklaşık altı bin yıl sonra yapılmıştır, ama kadın, benzer bir şekilde, iki yaban hayvanı arasında gösterilmiştir. Sağ elinde benekli bir panter, sol elinde de bir erkek geyik tutmaktadır. Grekler, inanışlarına göre avın bereketli geçmesini sağlayan bu Artemis figürüne **Potnia Theron** (yaban hayvanlarının efendisi/sahibesi) diyorlardı. Yabani hayvan avının koruyucusu olan tanrıça Artemis kültünün geçmişi binlerce yıl daha eskiye dayanıyor gibidir. Artemis'le ilgili var olan mitosların temel ögeleri de çok eskilerden kalma olabilir. Ancak, bu hikâyelerde geçen ayrıntıların hangilerinin eski hangilerinin yeni olduğunu kestirmemiz, ne yazık ki, mümkün değil. Arkeolojik bulgular ile yazılı kaynaklar arasındaki ilişki her zaman zor olmuştur, fakat en zoru tarih öncesi mitoslarla dinî inanışlar arasındaki ilişkiyle uğraşmaktır.

Tarih öncesi mitosları yeniden kurmanın bir başka yolu, farklı Hint-Avrupa kökenli halkların mitoslarını karşılaştırmaktır. Hint-Avrupa kavimleri anayurtlarından kalkıp Avrupa'nın içlerine doğru göç ederken, mitoslarını ve dinî inanışlarını da beraberlerinde getirmiş olmalılar, dolayısıyla karşılaştırma yoluyla bunlar hakkında önemli şeyler öğrenebiliriz. Örneğin, sözcük kökenlerine baktığımızda Grek tanrısı Zeus ile Romalı tanrı Jüpiter'in isimlerinin kabaca "parlamak" anlamına gelen aynı Hint-Avrupa kökenli sözcükten türediğini görebiliyoruz ki buradan, Hint-Avrupa halklarının bir gök-tanrıya tapındıkları sonucunu çıkarabiliriz. Ama ne yazık ki bundan daha ileriye gidemiyoruz. Tanrıların adları belki pek değişmiyor, fakat kişilikleri ve yaptıkları zaman içinde ve kültüre göre değiştiği için bu tanrının Hint-Avrupa topluluğunda nasıl bir rol üstlendiğini kestiremiyoruz.

Hint-Avrupa halklarının mitoslarında geçen bazı karakterlerin "ikiz" anlamına gelen isimleri olduğundan ve klasik mitolojide ikizler hakkında anlatılan hikâyeler bulunmasından dolayı bazı akademisyenler tarih öncesi Hint-Avrupa mitoslarında bir ikizler mitosu olduğunu düşünmektedirler. Bazı akademisyenler, sol

RESİM 3.3 Artemis *Potnia Theron*, İ.Ö. 570 civarı. Figür, Floransa'daki ünlü François Vazosu'nun sap kısmındadır. Sağ elinde tuttuğu bir panter, sol elindeki ise bir erkek geyiktir. Yakın Doğu sanat geleneklerine göre kanatlar, kadının bir tanrıça olduğunu gösterir. (Museo Archeologico Nazionale, Florence)

(tekinsizlik, kötülük) ile sağ (şans, iyilik) arasındaki kültürel ikilikten (düalizm), hatta o dönemde üçe ayrılmış toplumsal sınıfların ikisi olan rahipler ve askerler ile çiftçiler arasındaki ezelî savaştan da bahsetmektedirler. Ne var ki bütün bu düşünceler varsayıma ve hayal gücüne dayanan birer spekülasyondan öte gidememektedir ve elimizde kanıt sayılabilecek veriler birbiriyle o kadar çok çelişmektedir ve farklı yorumlara o kadar çok açıklardır ki bu varsayımlar çok az destek bulmaktadır. Dahası, Hint-Avrupa kültürünün Grek kültürü üzerinde ne kadar az bir etkisinin olduğunu görmek şaşırtıcıdır (Hint-Avrupa mitosları ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. 25. Bölüm).

Lineer-B tabletlerinde rastlanılan tanrı isimlerinden bazıları klasik mitosların doğuşuyla ilgilenen öğrencilerin özellikle ilgisini çekecektir. Bunların arasında Zeus, Hera, Poseidon, Athena, Artemis ve Hermes gibi bazı tanrılar daha sonraki Grek kaynaklarından tanıdık gelecektir. Uzunca bir zaman Greklerin dinine Tunç Çağından sonra girdiği düşünülen Dionysos'un adı da bu listededir. *Potnia Theron*'daki *potnia* ("kadın efendi, hanım"), öyle görünüyor ki, o zamanlar ayrı bir tanrıçaymış (büyük olasılıkla Mykenaili bir ana tanrıçanın adıydı). Bunların dışında adı geçen tanrı ve tanrıçalar Klasik Döneme kadar ulaşmayı başaramamış, tamamen unutulup gitmişlerdir.

Dolayısıyla, Klasik Dönem Grek tanrılarının bazılarının Mykenai Çağında da var olduğunu, fakat dinî birer kült nesneleri olmaktan öte işlevleri olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Lineer-B kayıtlarında herhangi bir hikâyeye veya herhangi bir hikâyeye yapılan göndermeye rastlayamıyoruz. Kyklad takımadalarından biri olan Thera adasında bir deniz savaşını ve geçit törenini tasvir eden ilginç freskler bulunmuş olsa da, bu fresklerin hiçbirinde ne Minos ne de Mykenai uygarlıklarına ait ve mitos olarak adlandırabileceğimiz bir şeye rastlayamayız. Bu durumu iki şekilde yorumlayabiliriz: Ya o dönemde mitos yoktu, ya da mitosları ifade edecek sanatsal araçlardan yoksundular.

Grek mitoslarının kökenine ışık tutmanın belki de en iyi yolu mitosların kendilerinden çok, yazının olmadığı dönemde kuşaktan kuşağa nasıl aktarıldıklarına bakmaktır. Bize karşılaştırma imkânı sunan verilere dayanarak, tarih öncesi Yunanistan'ından Arkaik Döneme kadar uzanan zaman içinde, aristokratları ve belki de şenlik zamanlarında halkı okuma yazması olmayan ve kendilerine *aoidoi* denilen şarkıcıların eğlendirdiğini söyleyebiliyoruz. Sözcüğün tekil formu olan *aoidos* dilimize kabaca "ozan" ya da "halk şairi" (İng. "bard" veya "oral poet") olarak çevrilebilir (Resim 3.4). Bu ozanlar erken yaşta başladıkları eğitimlerinde çağrışım ve bilinçdışı öğrenme teknikleriyle özel bir tür şiirsel kompozisyon dili öğrenirlerdi. Nasıl ki gündelik dil bilincinde olmadığımız gramer kalıplarıyla kurulmuşsa, bu özel dil de bilincinde olmadan kullanılan (ve yazılı dilde, bir açık iki kapalı heceden ve toplam altı ayaktan oluşan "dactylic hexameter" olarak adlandırılan) bir ritim kalıbıyla kurulmuştur. Bu dilde, "ayağına çabuk Akhilleus" gibi ozana (*aidoi*) bir lir eşliğinde şarkı söylerken bile doğaçlama şiir üretebilmesine olanak sağlayan çok sayıda kalıplaşmış ritmik deyişler bulunmaktadır.

Homeros ile Hesiodos da böyle ozanlardandı. Hatta bizzat Homeros, *Odysseia*'nın 8. Kitabında Demodokos adlı kör bir *aoidos*'un hikâyesinden bahseder. Sabah eğlencelerinden birinde Odysseus, ulaklardan birine şöyle der: "Git çağır

şanlı *aoidos*'umuzu /Ölümsüz tanrıların eşsiz bir hitap yeteneği bahşettiği Demodokos'u/İçimizi açacaktır şarkısı, fark etmez neden bahsettiği." Demodokos gelir, lir eşliğinde bir iki şarkı söyler: "Önlerindeki yemeklere uzandılar;/karınları doyup, susuzlukları gidince," Esin perisi (Musa) *aoidos*'a, Odysseus ile Akhilleus arasındaki tartışmayı (ki bu konuda bir bilgimiz yoktur) anlatan

RESİM 3.4 Lir çalıp şarkı söyleyen bir *aoidos*. Attik su kabı, İ.Ö. 515 civarı. Başında ilginç bir türban olan ozan, harmaniyesinin bir ucunu omzunun üzerinde geriye atmış. Söylediği şarkıyı temsilen, ağzından anlamsız harfler dökülmekte. Müziğin artık alfabetik sembollerle gösterilmeye başlandığı görülüyor. (Chazen Museum of Art, University of Wisconsin-Madison)

bir şarkıyı hatırlatır, Demodokos bunu da söyler. Verilen kısa bir aradan sonra, dans eden bir grup gence müziğiyle eşlik eder; görülen odur ki Demodokos yalnızca usta bir şarkıcı değil, aynı zamanda yetenekli bir müzisyendir de. Ardından, seviştikleri yatakta kıskıvrak yakalanan Ares ile Aphrodite'in iç gıcıklayıcı hikâyesini anlatan bir şarkı söyler (bkz. 8. Bölüm). Söylediği şarkılardan memnun kalan Odysseus *aoidos*'a bir armağan verir ve son bir şarkı daha söylemesini ister. Demodokos yine esin perisine başvurur ve Troia Atı'nın şarkısını söyler.

Çoğu kişiye göre Demodokos aslında Homeros'un kendisidir ve dönemin müzikal-toplumsal arka planıyla ile ilgili bildiklerimizin büyük kısmı da burada anlatılanlara dayanır. Geleneksel hikâye ve motiflerden yararlansalar da *aoidos*lar her zaman güncel sorunları dile getirmek durumundaydılar ve, tahmin edileceği üzere, pek bir tarih bilinçleri yoktu. *Aoidos*lar eski Yunan'ın mitos üreticileriydiler. Bu kitapta onların ve onlardan sonra gelen ozanların anlattığı hikâyelerden öne çıkanlar üzerinde duracağız. Gerçek savaşçılar gerçek savaşlarla, özellikle de kendilerinin veya babalarının ve dedelerinin bizzat yer aldığı savaşlarla ilgili hikâyeler dinlemek ister. Dolayısıyla Troia ve Thebai savaşlarının etrafında dönen sayısız mitosun asıl çıkış yerinin Tunç Çağında patlak veren savaşlar olduğunu, bunlarla ilgili bilgilerin ozanlar tarafından sözlü olarak kuşaktan kuşağa aktarılmış olduğunu söylemek yanlış olmaz.

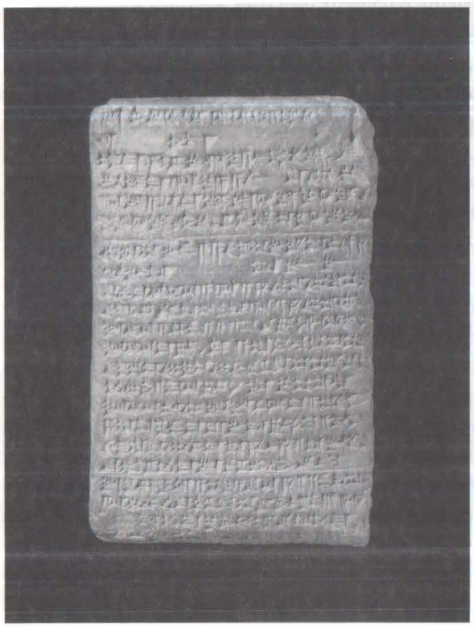
YAKIN DOĞU MİTOSLARININ ETKİSİ

Troia Savaşıyla ilgili mitoslar gibi mitoslar, orijinalinde Grek olsalar ve Tunç Çağına, hatta daha öncesine kadar gitseler de en az onlar kadar önemli bazı başka mitoslar Yunan anakarasında değil, Hint-Avrupa halklarıyla ilgisi olmayan Yakın Doğu topraklarında doğmuştur. Dicle ve Fırat nehirleri arasında, günümüz Irak'ını da içine alan topraklar, yani **Mezopotamya** (="iki nehir arası,"

"el-cezire", bkz. Harita I, ön kapak içi), özellikle önemli ve verimli bir kaynaktı. Örneğin Grek mitolojisindeki dünya düzeni ve tanrılar arasındaki çekişmeli ilişki tartışmasız Mezopotamya kökenlidir. Bu hikâyelerin Grek topraklarına Tunç Çağında gelmiş olma ihtimali bulunmakla birlikte, Greklerin eski Fenike yazısını temel alarak kendilerine yeni bir alfabe icat ettikleri dönem olan Karanlık Dönemin sonlarına doğru (İ.Ö. 800 civarı), doğudaki limanlar aracılığıyla gelmiş olması, ya da Greklerin bu hikâyeleri o dönemlerde Grek topraklarında yaşayan Sami kökenli halklardan duymuş olmaları daha akla yakındır.

Yaklaşık üç yüz yıl öncesine kadar Batı dünyasının antik Yakın Doğu ile ilgili neredeyse hiçbir bilgisi yoktu. Bilinen az buçuk bilginin kaynağı ise, orijinal İbranice ve İbraniceye çok yakın Aramca dillerinde yazılmış Eski Ahit'te veya Eski Ahit'in Grekçe (İ.Ö. 300 civarı) ve Latince (İ.S. 400 civarı) çevirilerinde yazılanlardı. Ayrıca, Grek ve Latin yazarların yanı sıra Hristiyan Kilisesinin kurucuları arasında Yakın Doğuya yapılan çok sayıda, bazıları pek de doğru olmayan göndermeler de bulunmaktadır. Fakat on yedinci yüzyılda Avrupalı gezginler antik Yakın Doğu topraklarına yolculuklar yapmaya ve orada anlatılan hikâyeleri ilk ağızdan aktarmaya başladılar. İtalyan bir asilzade olan Pietro della Valle (1586-1682) Constantinople (İstanbul), Mısır, Filistin ve Suriye'ye yolculuklar yaptı, Perslerin eski başkenti (İ.Ö. 559-332) Persepolis'teki saray kapısında yer alan ve bilinmeyen üç farklı yazı biçimiyle yazılmış bir yazıttan kopyalar çıkardı. 1700 yılında Oxford üniversitesinden bir profesör, yazılanları anlayamamasına rağmen, bu yazı biçimine *cuneiform* (="kama şeklinde," çiviyazısı; Resim 3.5) adını vermiştir.

O günden itibaren Yakın Doğudan toplanan arkeolojik malzemeler Avrupa'daki müzelere âdeta akmaya başladı ve bunların arasında önemli bir yer tutan yazılı kil tabletler sayesinde bölgenin dilleri birer birer çözüldü. 1872'de, George Smith adında bir İngiliz bu tabletlerden birinde, bütün insanlığı yok eden büyük bir tufandan bahsedildiğini çözdü. Ertesi yıl Smith, Mezopotamya'da, Babil yaratılış efsanesinin yazılı olduğu metni buldu *(Enuma eliş)*. Çok daha sonraları, Eski Ahit'teki Yaratılış babını (Genesis) yazıya

RESİM 3.5 1887'de Amarna'da (orta Mısır) bulunan, Babil kralı Burna-Buriash'ın zamanın Mısır firavunu Akhenaton'a gönderdiği mektup-tablet. İ.Ö. 1359-1333 civarı. Dönemin diplomasi dili olan Mezopotamya Akadcasında yazılmış. (British Museum, London; ©The Trustees of the British Museum / Art Resource, New York)

aktaran her kimse, anlattıklarını büyük ölçüde burada anlatılanlardan almış olmalı. Eski Ahit'teki Yaratılış hikâyesinin nasıl olup da hâlâ orijinal ve tanrısal bir vahiymiş gibi algılanması, hâlâ buna inananların olması çoğu kişi için ciddi bir merak konusu olmuştur. Bu ve bunun gibi keşiflerin, bilim insanlarını mitosların önemini yeniden gözden geçirmeye zorlaması şaşırtıcı değildir.

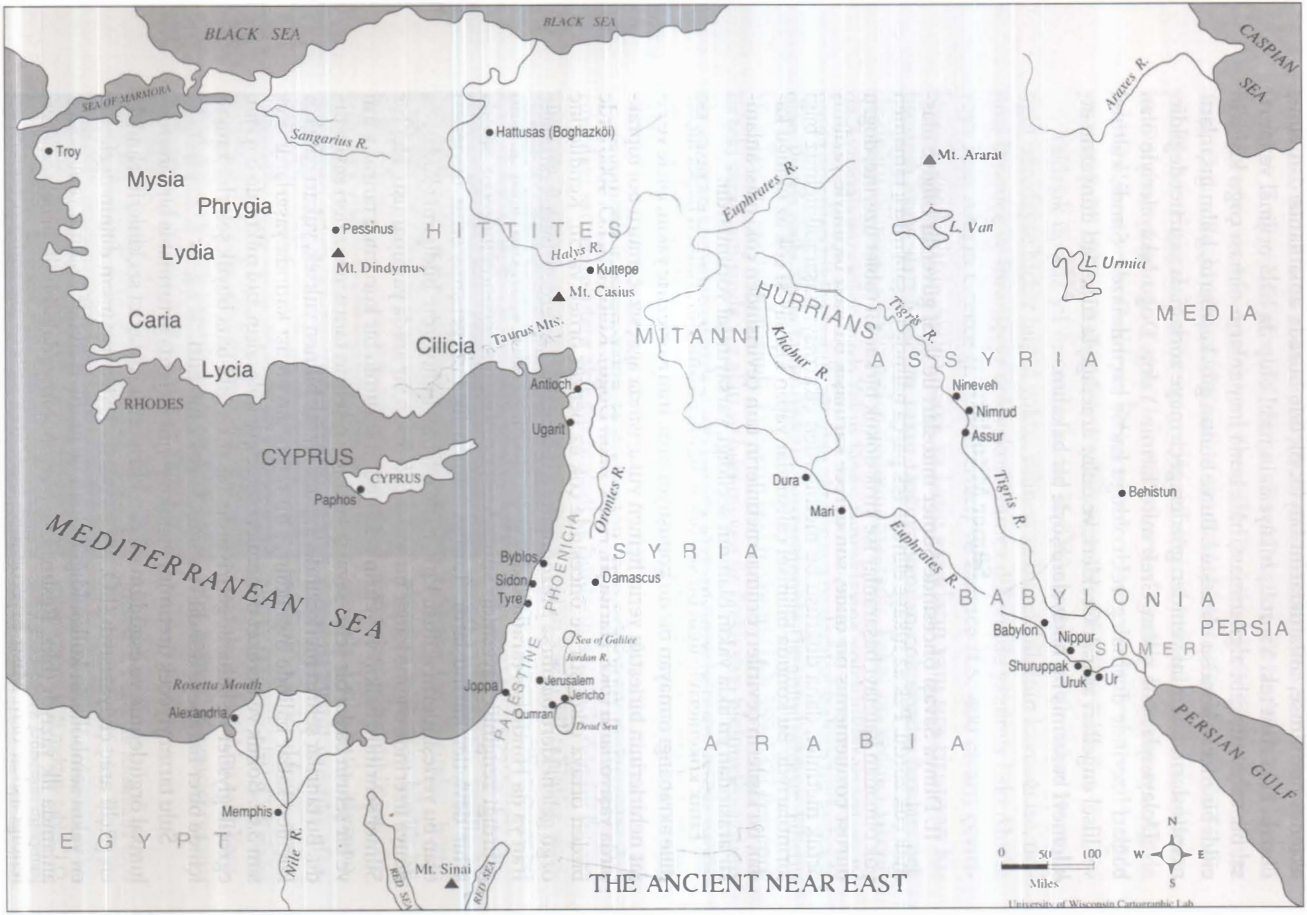
Dolayısıyla, öne çıkan Grek mitoslarının Yakın Doğu hikâyeleriyle olan bağları üzerinde durmak gerekli olduğu kadar kaçınılmazdır. Şimdi, kültürel ve dilsel engelleri aşarak Grekleri, ve onlar aracılığıyla tüm Batı dünyasını etkilemeyi başarmış bu hikâyelere şöyle bir bakalım.

Sümer Mitosları

II. Dünya Savaşı öncesinde Sümer mitosları ile ilgili güvenilir bilgiye ulaşmak çok zordu. Pek az hikâye elimize tek parça hâlinde ulaşabilmişti; tamamen yok olmadan kalmayı başaranlar ise kırık dökük birkaç kil tablet üzerine, doğru dürüst çözülememiş bir dilde, son derece karmaşık bir yazı biçimiyle yazılmış örtük metinler, daha doğrusu bu metinlerden çıkarmayı başarabildiğimiz bilgi kırıntılarıydı. Bu konuda bilimsel çalışmalar yapan kişi sayısı çok az olduğu kadar, bu kişilerin çevirileri orijinal metinlerin tam çevirisinden çok, olası anlamlar arasından en akla yakın olanının seçildiği, varsayımsal yorumlardır.

Etnik kökenleriyle ilgili bir şey bilmediğimiz **Sümerler**, bilinen başka hiçbir dille akrabalığı olmayan bir dil konuşuyorlardı. İran Körfezine yakın, Dicle ve Fırat nehirlerinin birleştiği yerin hemen yukarısında ağaçsız, çamuru bol topraklarda yaşıyorlardı (bkz. Harita III, Antik Yakın Doğu). Kültürleri, İ.Ö. 4000'lerde birden ortaya çıkmıştır ve öncesinde çok az benzer örnek vardır. Kendilerine özgü geleneklere bakılırsa Mezopotamya dışında bir yerlerden, büyük ihtimalle İran ya da Hindistan taraflarından gelmişlerdi. Kendi icatları olan sulu tarımın getirdiği zenginlik sayesinde Sümerler, İ.Ö. 3000'lere gelindiğinde çok sayıda şehir devletler kurmuşlardı. Tarihin bilinen ilk tam gelişmiş şehir devletleri olan bu yerleşimlerin nüfusu kırk, hatta elli bini buluyordu; bildiğimiz kadarıyla dünya üzerinde o güne kadar bu kadar çok insan bir arada yaşamamıştı. Her bir Sümer şehrinin, halkın ve şehrin refahından sorumlu bir koruyucu tanrısı vardı ve bir şehrin başka bir şehri savaşta yenmesi o şehrin tanrısının zaferi sayılıyordu. Bu tanrılar şehrin merkezinde, zigurat olarak bilinen yüksek, yukarı çıktıkça küçülen katlar hâlinde inşa edilmiş bir tapınağın en üst katında yaşarlardı (Resim 3.6). Bolluk ve bereket dönemleri şehirlere köle, altın, bol miktarda hayvan, egzotik giysiler ve baharat getiriyordu, fakat Ur gibi bazı büyük şehirler zaman içinde birer harabeye döndü ve sonunda yok olup gitti.

Sulu tarım yiyecek üretimini inanılmaz miktarlarda arttırmakla birlikte, toplumsal örgütlenme ve eşgüdüm de gerektiriyordu. Yönetici seçkinlerin elindeki en güçlü araç çiviyazısıydı (İ.Ö. 3400 civarı). Çiviyazısı, insan dilinin ögelerine en yakın sembollerin kullanıldığı bilinen ilk grafik işaretler sistemi, yani gerçek anlamda ilk yazıydı (bkz. Resim 3.5). Mezopotamya'daki bu ilk örnekten etkilendiği aşikâr olan Mısır hiyeroglifleri bundan kısa bir süre sonra ortaya çıkar. İnanılmaz derecede karmaşık olmasına rağmen çiviyazısı, Grek alfabesi icat edilene kadar antik dünyanın en yaygın kullanılan alfabesi olmuş, üç bin yıllık

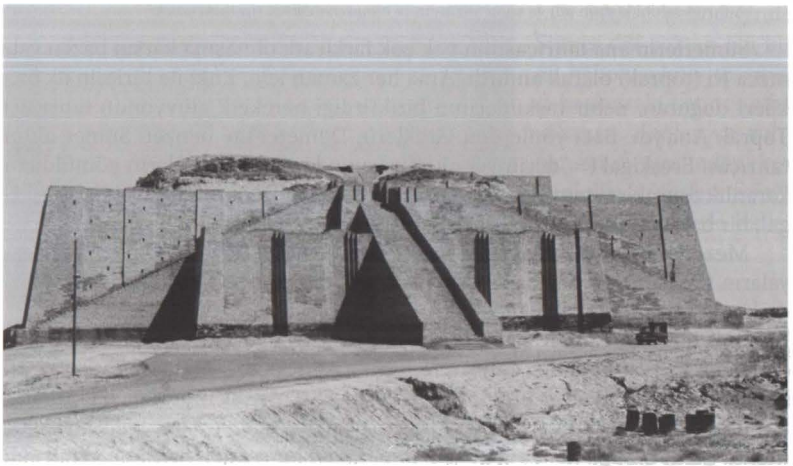

HARİTA III Antik Çağda Yakın Doğu

şaşırtıcı tarihi süresince, bazıları birbirinden çok farklı pek çok dilin yazı aracı olmuştur. Dünyanın en eski mitosları çiviyazısıyla kayıt altına alınmıştır.

Çoktanrılı bütün dinlerde olduğu gibi Sümer panteonunda da onlarca, hatta yüzlerce tanrı ve tanrıça vardı, fakat bazıları diğerlerinin arasında öne çıkmaktadır. **An**, yani "gökyüzü", üzerimizde uzanan, güneşin her gün boydan boya katettiği ve yağmur damlalarının geldiği uçsuz bucaksız gök kubbenin tanrısıydı. Tanrılar katında ve onların altındaki insanlar dünyasında düzenin kaynağı, mutlak hâkimiyet sahibiydi. *Anitu*, yani Mezopotamya medeniyetini mümkün kılan insan krallar düzeni "Anu-luk", gökyüzünden inmiştir. *An*, ilk başlarda, yaratılış mitoslarının en önemli figürlerinden biri olsa da zamanla, tıpkı Grek mitolojisindeki Uranos gibi, insanlar üzerinde çok az etkisi olan, silik bir isim hâline gelmiştir. An'ın kızı olarak bilinen **İnanna** (= "cennetin kraliçesi") cinsel aşk ve -ilginçtir- savaş tanrıçasıydı. Şehveti doymak bilmez, şiddetli ve son derece tehlikeliydi. Bir Sümer metni, 120 âşığın bile İnanna'yı tatmin edemediğini yazmaktadır. Semitik Akadlarda adı İshtar olan İnanna, Grek mitolojisindeki Aphrodite gibidir ve isimleri bir şekilde birbiriyle alakalı gibi görünmektedir.

An tanrısal otoriteyi temsil ederken **Enlil** (= "fırtına tanrısı") fiziksel gücü, kuvveti, fırtınanın kontrolsüz şiddetini temsil eder. Fakat aynı zamanda An'ın dünya üzerindeki temsilcisi bir kraldır ve dünyevi işlerin bilfiil içindedir. Tanrıların ve insanların kaderlerini belirleyen **Yazgılar Tableti** (Sümer toplumunda çiviyazısının sahip olduğu gücün bir yansıması) Enlil'in elindeydi. Enlil isterse iyi olabilir, bereketli yağmurlar getirebilir, isterse de yıkıcı olabilir, toprağa bereket getiren taşkın sularını kurutabilir, insanların başına çekirgeleri ve dağlardan inen kana susamış kabileleri musallat edebilirdi. Bu bakımdan Grek mitolojisindeki Zeus'a benzer.

RESİM 3.6 Ur kentinde bulunan ve kerpiç bloklardan inşa edilmiş bu zigurat, Üçüncü Ur Hanedanlığı zamanında, İ.Ö. yaklaşık 2050'lerde Ur-Nammu tarafından ay tanrıçası Nanna'nın adına yaptırılmıştır. Uzun kenarı 64 metre, kısa kenarı 45 metre olan, gerçek yüksekliği bilinmeyen bu muazzam yapı, İ.Ö. 6. yüzyılda Kral Nabonidus zamanında büyük bir restorasyondan geçmiştir. (World Religions Photo Library/Alamy)

Enki ("yer tanrısı), yer altındaki tatlı suya hükmederdi (bkz. Resim 3.7). Bolluk ve bereketin kaynağıydı. Engel tanımayan, önüne çıkan engelleri bir şekilde aşmayı başaran su gibi Enki de kurnaz ve becerikli bir tanrıydı. Aynı zamanda bilgelik ve büyü tanrısıydı da; insanlara her türlü el becerisini ve zanaatı öğreten oydu. Bu yönlerden Enki daha çok Hermes'e benzese de Hephaistos, Prometheus ve Dionysos'la da ortak yönleri vardır.

RESİM 3.7 Bir Akad mührü. İ.Ö. 2360-2180 civarı. Ortada, omzundan ışınlar saçan figür, doğu ufkundan yükselen güneş tanrısı Şamaş (Sümerlerdeki Utu). Elinde tuttuğu şey, dağların arasındaki yolculuğunda yolunu açmak için kullandığı (ya da yargıç olarak üstlendiği rolü sembolize eden) testeredir. Şamaş'ın solunda, İştar (Sümerlerdeki İnanna) ile kahraman Gılgamış (elinde yay tutan) yer alır. Sağdaki kuş, büyük ihtimalle, bir efsaneye göre Yazgılar Tableti çalan kuş Enzu'dur. Onun yanındaki figür, suyla bağlantısı omzundan fışkıran ve içinde balıklar oynaşan derelerle sembolize edilen Ea (Sümerlerdeki Enki), onun yanındaki ise iki yüzlü haber tanrısı İsimut'tur. Sol üstte görünen çerçevede, çiviyazısıyla mührün sahibi kişinin adı ve sıfatı yazılıdır. (© Beltmann/CORBIS. Her hakkı saklıdır)

Sümerlerin ana tanrıçasının pek çok farklı adı olmasına karşın bazen yalnızca Ki (toprak) olarak anılırdı. Ama her zaman için, Enki ile birleşip ilk bitkileri doğuran, nehir taşkınlarının biriktirdiği bereketli alüvyonun tanrıçası Toprak Ana'ydı. Bazı yönlerden Greklerin Demeter'ine benzer. Sümer ölüm tanrıçası Ereşkigal (= "derin yer altı diyarının kraliçesi"), ölülerin gömüldüğü karanlık toprakları temsil eder ve aslında Ki'nin suretlerinden biridir. Ereşkigal, bir bakıma Grek mitolojisindeki Persephone gibidir.

Mezopotamya mitleri tanrıların suretleri konusunda net değildir. Çeşitli eşyaların üzerinde çok sayıda "mitolojik" tasvire rastlarız, fakat bunların çoğunda kimin kim olduğu, hangi olayın tasvir edildiği kolay anlaşılmaz (Resim 3.8). Bununla birlikte bütün Mezopotamya tanrıları hem görünüm hem de davranış olarak insan biçimindedir (=antropomorfik). Ayrıcalıklı bir liderin, yani bir kralın başkanlığı altında toplanmış "ihtiyarlar meclisi" olarak örgütlenen tanrıların toplumsal davranışları insan topluluklarına benzer. Oldukça kalabalık bu ailede herkes (nasıl olduğu her zaman açık olmasa da) bir şekilde herkesle akrabadır. Sümer kaynaklarından anlaşıldığı kadarıyla bu tanrılar, tıpkı insanlar gibi, ya fedakâr ya da bencildirler ve hırs, öfke ve şehvet gibi insani zaafları vardır. Dedikodu eder, birbirlerinin arkalarından işler çevirir, nutuklar atar, zaferler kazanır, yenilgilerde ağıtlar yakar ve sürekli olarak birbirleriyle çekişirler.

Kahraman Gılgamış ile ilgili anlatılan efsanelerde pek çok Sümer tanrısının adı sık sık geçse de, çoğu Sümer mitosu, üstün özelliklere sahip insanların başından geçen olayları anlatan ilahî mitoslar kategorisindedir. Anlatılan konular evrenin ve yer altı dünyasının yaratılışından insanın yaratılışına ve Büyük Tufan'a kadar çeşitlilik gösterir. Bütün bu hikâyeler bir şekilde Mezopotamya sınırlarını aşarak Akdeniz'e kadar ulaşmayı başarmış, Batı medeniyetinin kültürel mirasının temelleri bu şekilde atılmıştır.

Semitik Mitoslar

İ.Ö. 2300'lere gelindiğinde Sümerler, Arabistan çölünü çevreleyen stepleri yurt tutmuş ve Mezopotamya'nın su medeniyetlerini sürekli olarak zorlayan yarı göçebe bir kavim olan **Samilerin** kontrolüne girmişti. Samiler belli bir birlik oluşturabilmiş bir halk ya da kavim değildi. 'Sami' sözcüğü sonradan kullanılmaya başlanmıştır ve Nuh'un oğlu Sam'dan (ki Sami sözcüğü buradan gelir) ve Sam'ın oğulları Asur ile Aram'dan (biri "Asurluların" diğeri de Şam'ı yurt tutan "Aramilerin" atasıdır) ve torunu Eber'den ("İbraniler" -İng. Hebrew) bahseden Eski Ahit'ten (Tekvin 10.21-31) alınmadır. *Semitik* sözcüğü, hem bir dil grubunu hem de bu dil grubuyla bağlantılı kültürel özellikleri ifade eder.

İsimlerini başkentleri Akad'dan alan (ki bu şehirden geriye hiçbir iz kalmamıştır) ve Semitik bir kavim olan **Akadlar**, Sargon (İ.Ö. 2340 civarı) önderliğinde, güneydeki Sümer şehirlerini ele geçirmiş ve Sümer kültürünü benimsemişlerdir. Sümerlerin tanrılarını kendi tanrılarıyla özdeşleştiren Akadlar, Sümer mitoslarını da sahiplenmiş, onlara yeni biçimler kazandırmış ve kil tabletler üzerinde çiviyazısı metinler hâlinde korumuşlardır. İ.Ö. 2000'e gelindiğinde Sümer dili çoktan ölü bir dil hâline gelmiş ve, tıpkı daha sonraki Latince gibi, yalnızca âlimler ve ruhban sınıfı tarafından, çoğunlukla mitosları yazıya aktarmak amacıyla kullanılır olmuştu.

RESİM 3.8 Khafaje'de (Irak) bulunmuş, İ.Ö. yaklaşık 1700'lere ait bir kabartma resim (rölyef). Bir tanrının, başından ışınlar çıkan, kolları arkasında bağlı tek gözlü dişi bir ifriti öldürme sahnesi. Genellikle az bilinen mitoslardan sahneler aktaran Mezopotamya sanatının tipik özelliği olduğu üzere, ne tanrının ne de canavarın kim oldukları açıkça belli. (Scala/Art Resource, New York)

Sümerce Adı	*Akadca/Babilce Adı*	*Sorumluluk Alanı*
An	Anu	gök-tanrı
İnanna	İştar	cinsel aşk ve savaş tanrıçası
Enlil	Enlil, Marduk	fırtına tanrısı
Enki	Ea	tatlı su, bilgelik ve büyü tanrısı
Ninhursag, Ki	—	yeryüzü/toprak tanrıçası
Ereşkigal	—	ölüm tanrıçası
Utu	Şamaş	güneş tanrısı

TABLO 3.1 Yakın Doğu Tanrı ve Tanrıçaları

Daha sonraları, Mezopotamya'nın coğrafi sınırları belirsiz nehir havzasında doğan otorite boşluğu yeni isimlerin tarih sahnesine çıkmasına yol açtı. Bunlardan en önemlisi, ünlü Babil şehri etrafında yükselen ve yine bir Semitik kavim olan Babillilerdi. Kralları Hammurabi önderliğinde (İ.Ö. 1750) Babilliler, güney Mezopotamya'nın dağınık şehir devletlerinden, geçici de olsa, siyasi bir birlik kurmayı başardılar. Hammurabi'nin ölümünden sonra krallık, doğudan gelen göçebe ve yarı-göçebe dağlı kavimlerin saldırılarına uğramaya başladı. Tevrat'ta da geçen Babil (="Tanrının Kapısı") Kulesi hikâyesi, Hammurabi tarafından Babil'de yaptırılan büyük zigurattan esinlenilmiş olabilir. Ayrıca, Grek öncesi mitosların en önemlilerinden biri olan *Enuma eliş* de Babil çıkışlıdır. Evrenin ve insanın yaratılışı üzerine yazılmış bu epik manzume adını, "bir zamanlar yukarıda" anlamına gelen ilk iki sözcüğünden alır. Mezopotamya'da bulunan çiviyazısı belgelerin çoğu, yazıcılar (kâtipler) tarafından başka yazıcıların eğitimi amaçlı yazılmış metinlerdir, fakat *Enuma eliş*, anlaşıldığı kadarıyla, her yıl düzenlenen Yeni Yıl şenliklerinde kalabalık önünde yüksek sesle okunan bir metindi (Greklere göre yaratılışı ele alacağımız kısmında bu metni etraflıca tartışacağız).

Semitik kavimlerin en iyi bilineni **İbraniler** (İng. Hebrews) kökenlerini, güney Mezopotamya, yani Sümer topraklarındaki "Keldanilerin Ur'undan" (Ur şehrinden) gelen İbrahim'e (İ.Ö. 2000 civarı?) dayandırırlar (Tevrat'ta, aslında daha ileriki bir zamanda yaşamış olan Semitik Keldanilere yapılan atıf, dolayısıyla, anakronik bir atıftır). Geleneksel inanışa göre Tanrı, İbrahim'e, güçlü bir kavmin atası olacağını ve bu kavmin ileride tüm Kenan iline (günümüzdeki İsrail ve Ürdün'ü içine alan topraklar) hükmedeceğini vaat eder. Bunun üzerine İbrahim kenti terk ederek Kenan'a göçer. İbrahim'in halkı zamanla Mısır'a kadar sürüklenir, firavunların tebaası ve köleleri hâline gelir ve birkaç yüz yıl boyunca bu şekilde yaşar. Bu inanış, bugün bile Yahudi kimliğinin temel taşı olmaya devam etmektedir.

Bir ihtimal Mısır'ın tek tanrıcı firavunu Akhenaton'un (İ.Ö. on dördüncü yüzyıl) öğretilerini miras alan Musa (İ.Ö. 1200 civarı?) İbranileri Mısır'dan çıkararak Sina yarımadasına kadar önderlik etmiş ve onlara, Yahudiliğin ahlaki temeli olan On Emri vermiştir. Tanrının İbranilere ilk emri, "Benden başka tanrı tanımayacaksın"dır. Musa, halkından, Mısır ve Mezopotamya'ya özgü çok tanrılı inanışları terk ederek, onları Mısırlıların boyunduruğundan kurtaran Yahweh adındaki tek ve kudretli bir tanrıya inanmalarını ister. Musa'nın bu tek tanrılı dini tutunur ve kök salar, fakat İbranilerin kökenleri ve tanrıları

ile ilgili anlattıkları hikâyeler -örneğin yaratılış ve Büyük Tufan'la ilgili olanlar- Mezopotamya mitoslarından alınmadır.

Musa'nın halefleri döneminde İbraniler Kenan topraklarını ele geçirirler ve Filistinlilerle giriştikleri savaşı kazanarak bölgedeki kontrollerini sağlamlaştırırlar. Deniz kıyısı boyunca uzanan, şimdiki Tel Aviv yakınlarındaki beş ayrı şehirde yaşayan Filistinliler, anladığımız kadarıyla, uzun zaman önce Girit adasından kalkıp gelen Mykenaili Grek göçmenlerdi. İbraniler siyasi iktidarlarının doruğuna, İ.Ö. 1000'lerde, Kudüs'teki ilk tapınağı inşa ettiren Süleyman'ın zamanında ulaşmıştır. İ.Ö. 586'da, Babil hanedanlarından biri olan Keldaniler, kralları efsanevi Nebukadnezar önderliğinde Kudüs'e saldırır ve ele geçirir (bu tarihsel gerçek, "Keldanilerden" olduğu söylenen İbrahim ile ilgili kafa karışıklığını yol açmıştır). Nebukadnezar, Süleyman'ın tapınağını yıkar ve önde gelen İbrani önderleri, yaklaşık elli yıl boyunca Mezopotamya kültürünün etkisi altında yaşayacakları Babil'e sürgüne gönderir.

Babil esareti dönemi İbraniler için bir içe dönüş ve tefekkür fırsatı olur. Yahweh'nin kendilerine neden sırt çevirdiğinin cevabını arayan İbraniler, pek çoğu İ.Ö. 800'lere, hatta daha eskilere dayanan yazılı metinler sayesinde korunmuş eski inanış ve geleneklerini toparlayıp, bunları Babil mitoslarıyla bir araya getirerek Yahudilerin tarihiyle ilgili, başlangıcı ta evrenin yaratılışına kadar uzanan kimi zaman mistik, kimi zaman efsaneye kayan, ama yine de kendi içinde tutarlı bir bütün oluşturmayı başarırlar. İbrani din adamları bu metinlere Mısır dilinden yaptıkları çevirileri (örneğin Mezmurlar ve Özdeyişler baplarının bazı kısımları) ve "peygamberlerin" farklı zamanlarda ve farklı dillerde yazılmış nasihatlerini de eklemişler ve böylece çok daha sonraları, İ.S. yaklaşık 90'larda, İbrani İncili (veya Hristiyanlarca bilinen adıyla Eski Ahit) olarak anılacak kitap ortaya çıkmıştır.

İbranilerin kullandığı yazı sistemi genelde Fenike alfabesi olarak bilinse de, aslında, her biri farklı bir hecenin yalnızca ünsüz seslerini gösteren yirmi iki işaretlik oldukça kısaltılmış bir hece-yazısıdır. Hayli karmaşık ve kaba çiviyazısından sonra Fenike yazısı büyük bir ilerlemeydi ve İ.Ö. 1000'lerden itibaren pek çok Semitik dilin ortak yazı aracı hâline geldi. Bununla birlikte, ünlü sesler yazıda gösterilmediğinden, Fenike yazısını doğru okumak bir hayli zordu. Aynı derecede zor olan ve günümüzde pek çok ülkede kullanılan modern Arap alfabesi Fenike yazısının hafif değiştirilmiş şeklidir; hem ünsüzleri hem de ünlüleri gösteren devrim niteliğindeki Grek alfabesi de Fenike hece sisteminden uyarlanmıştır.

Diğer Kaynaklar

Geç Tunç Çağının en güçlü ve önemli halklarından biri olan ve orta Anadolu bölgesine İ.Ö. 1600'den 1200'e kadar hükmetmiş **Hititler**in mitosları, kendine özgü özelliklere sahip olsa da, Grek mitosları üzerinde etkili olmuştur. Hitit mitosları da, İ.Ö. on üçüncü yüzyıldan itibaren, kil tabletler üzerine çiviyazısıyla fakat Hitit dilinde kaydedilmiştir. Bu tabletler başkentleri Hattuşaş'ın (Çorum yakınlarındaki Boğazkale) arşivlerinde bulunmuştur. Hititlerin dilleri Hint-Avrupa dil ailesinden olsa da kültürleri önce Sümerler tarafından oluşturulan, sonra Sümerlerin Semitik ardılları tarafından geliştirilen kültürden gelir.

Mısır dili yapı olarak Semitik dillere benzese de neredeyse hiç ortak sözcükleri yoktur. Dil bilimciler Mısır dili ile diğer Semitik dilleri, Afro-Asyatik adı verilen oldukça geniş bir gruba dâhil ederler (eski adı Hami-Sami dilleri). Antik Mısır dönemine ait az sayıda mitos vardır. Mısır kaynaklı edebî metinlerin büyük çoğunluğu derleme özdeyişler (İbrani atasözlerinin çoğu bunlardan gelir), bir kişinin başarılarını anlatan yazılar, yazıcıların eğitimi ve hoş vakit geçirmeleri amacıyla yazılmış incelikli ve eğlenceli hikâyeler ve tanrıları öven ama belli bir hikâye anlatmayan ilahilerdir. Antik Mısır'ın bu az sayıdaki mitosları içinde en önemlisi, tanrı Osiris'in öldürülmesi ve kız kardeşi İsis'in sihirli güçleri sayesinde yeniden dirilişini anlatan mitostur, fakat Mısırlılar hiçbir yerde bu mitostan bahsetmez; bu konuda Greklere ait bir yazıdan başka güvenebileceğimiz kaynak yoktur.

Bazı önemli Yakın Doğu mitoslarından ileriki bölümlerde, kaynağını bunlardan alan Grek mitoslarını incelerken ayrıntılı olarak bahsedeceğiz.

ARKAİK DÖNEMDE GREK MİTOSLARI

Grek mitoslarının çoğu Mykenai Döneminde, Greklerin Karanlık Döneminde, hatta çok daha önceki zamanlarda şekillenmiş olmasına rağmen ancak Arkaik Dönemde yazıya geçirilmişlerdir. Dolayısıyla Grek mitoslarıyla ilgili bilgilerimiz bu ve daha sonraki dönemlere ait yazılı kaynaklardan edindiğimiz bilgilerdir. Arkaik ve Klasik Dönemlere ait diğer bilgiler ise günümüze kadar sağlam kalmış elli bin kadar vazo resimlerinden ve az da olsa heykellerden gelmektedir. Arkeologlar elimizdeki resimli vazoların, orijinal üretimin yüzde birini temsil ettiğini tahmin etmektedirler; bu da, antik Yunanistan ve İtalya'da nasıl eşi benzeri olmayan bir görsel patlama yaşanmış olduğuyla ilgili bir fikir verebilir. Grek vazolarını süsleyen pek çok resim, sıklıkla edebî kaynaklardan esinlenen ve bazıları bu kitapta da yer alan mitolojik sahneleri tasvir etmektedir.

Mitosların aslında sözlü anlatı geleneği ürünleri olduğunu, yazıya daha sonra aktarıldıklarını daha önce tartışmıştık. Greklerin bilinen en eski edebiyat eserleri **Homeros**'un şiirleri *İlyada* ile *Odysseia*'dır. Homeros'un hayatıyla ilgili elimizde kesin bilgiler yoktur. Daha sonraki kaynaklar Anadolu'da, büyük ihtimalle Smyrna'da (İzmir) ya da Chios adasında (Sakız) doğmuş olabileceğini söyler, fakat şiirleri Ege ve Yunanistan ile ilgili engin bir bilgisinin olduğunu göstermektedir. Alfabenin Yunanistan'da ilk defa kullanılmaya başladığı dönemde yaşamış olmalı, çünkü anlattığı hikâyelerde yazıya ilişkin (bir tek örnek hariç) hiçbir gönderme bulunmaz. Alfabetik yazının toplumsal davranış üzerindeki muazzam etkisinin farkında değil gibidir. Şiirlerinde yazıyla ilgili referansların olmaması, Homeros'un, alfabenin henüz çok yeni ve yabancı bir icat olduğu İ.Ö. sekizinci yüzyıla konumlandırılmasının başlıca nedenidir. Daha önceki Lineer-B yazısına veya hecesel Fenike alfabesi dönemlerinde yaşamış olamaz, zira manzum eserlerinde kullandığı karmaşık dize ölçüleri ardışık uzun ve kısa seslere dayalıydı ve ne Lineer-B yazısı ne de Fenike alfabesi bu sesleri gösterebiliyordu. Homeros'un şiirlerinin yazıya aktarılabilmesini mümkün kılan şey devrim niteliğindeki Grek alfabesiydi ve bir görüşe göre bu alfabe, sırf Homeros'un şiirlerini yazıya aktarabilmek için icat edilmişti.

Oldukça uzun bir manzum eser olan *İlyada* (yaklaşık on altı bin dize kadar), Troia Savaşının onuncu yılında birkaç hafta süren olayları anlatır. Ana teması, Troia üzerine yapılan seferin komutanı Agamemnon tarafından hor görülen Akhilleus'un öfkesidir. Homeros, bu çerçeve içine pek çok alt mitoslar yerleştirir. Yaklaşık on iki bin dizelik *Odysseia* ise yirmi yıllık yokluktan sonra evine dönen Odysseus'un yolculuğunu anlatır. *İlyada* ve *Odysseia*, **epik** olarak adlandırdığımız ve kahramanların işlerini öven uzun manzum anlatılar olarak tanımlanan türe adını veren örneklerdir (epos= "şarkı/türkü"). Homeros'un *İlyada* ve *Odysseia* kadar uzun 'şarkıları' nasıl 'okuduğu' hâlâ bir muammadır. Büyük ihtimalle bu şiirlerin o günlerdeki biçimleri şimdiki gibi değildi. Günümüzdeki şiirler, artık ozanların şarkılarını kısıtlı olan zamana sığdırmak için aceleyle okumak zorunda kalmadıkları, eğlendirilecek bir izleyici/dinleyici kalabalığının olmadığı, dolayısıyla anlatının/içeriğin serbest bir şekilde genişletilip süslenebildiği yapay "yazı" süreçlerinin ürünüdür.

Fakat *Homerik İlahiler* gizemlidir. Yüzlerce yıllık analitik ve tarihsel akademik araştırmaya rağmen bu şiirlerin amacını şimdiye dek kimse açıklayabilmiş değildir. Homerik İlahiler'in ortaya çıkışı konusunda hâlâ tam olarak cevaplanamamış ve çoğu hâlâ ateşli tartışmalara yol açan sorular Homerik Problem olarak adlandırılmaktadır.

Homeros'un anlattığı dünyanın gerçekliği konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. 1876'da, Troia kentinin kalıntılarını Türkiye'nin kuzeybatısında bulduğunu iddia eden ünlü arkeolog Heinrich Schliemann, bu manzum eserlerin Tunç Çağındaki hayatı birebir anlattığı kanısına varmıştır; ayrıca, Troia Savaşıyla ilgili anlatılan hikâyelerin gerçekten de o döneme dek uzanabileceğini düşündürecek nedenlerimiz de vardır. Ancak, başka açılardan baktığımızda, Homeros'un Tunç Çağıyla ilgili neredeyse hiçbir şey bilmediğini görürüz. Örneğin, Homeros'ta ölüler büyük bir odun yığınının üzerinde yakılır ve külleri özel kaplara konularak gömülür. Oysa Mykenai Grekleri ölülerini doğrudan doğruya, taş levhalar döşeli mezarlara veya, eğer ölen kişi soylu biriyse, arı kovanına benzeyen devasa yer altı mezarlarına defnederlerdi. Homeros'un anlattığı toplumda, her biri küçük bir bölgeyi yöneten kabile şefleri bulunmaktadır, fakat Tunç Çağında büyük güç ve iktidar merkezleri ile iyi eğitimli profesyonel bürokratlar tarafından sıkı bir kontrol altında tutulan bir ekonomik düzen vardı. Homeros, yaban domuzu dişlerinden yapılma özel bir tür miğferden ve yalnızca Tunç Çağında bilinen diğer birkaç nesneden bahsetse de, bu türlü eşyalar aile yadigârları olarak kuşaktan kuşağa aktarılarak Mykenai uygarlığının yıkılışından çok sonraya kalmış olabilir. Bazılarına göre Homeros'un anlattıkları aslında Karanlık Döneme aittir, ya da Homeros aslında birkaç farklı döneme ait ayrıntıları kullanarak hayalî bir dünya yaratmıştır. Bir orta yol bulacak olursak en makul açıklama, Homeros'un daha önceki dönemlere ait ve sözlü gelenek yoluyla aktarılmış çeşitli özellikleri bir arada kullandığı, fakat manzum eserlerinin, özellikle karakterlere hayat veren toplumsal ve dinî değerlerin, kendi dönemini, yani İ.Ö. sekizinci yüzyılı yansıttığıdır.

Homeros'un şiirlerinin amacını bilmiyor olsak da, gerek Grek kültürü gerekse onlardan sonra gelen kültürler üzerindeki etkileri hiçbir şüpheye yer bırakmayacak kadar açıktır. Homeros'un çağdaşı sayılabilecek **Hesiodos** (İ.Ö.

750-700?) da en az Homeros kadar, hatta daha fazla, önemlidir. Eserlerinde kendi kimliğini açık etmeyen Homeros'un aksine Hesiodos günümüze kalan iki adet manzum eserinde (*Theogonia*, "tanrıların kökeni", ile İşler ve Günler) az da olsa kendinden bahseder.

Hesiodos, babasının Küçük Asya'da yaşadıktan sonra, Yunanistan anakarasında, Thebai'nin yakınlarındaki Helikon Dağının eteklerinde ücra bir köye göçtüğünü, kendisinin de orada doğup büyüdüğünü yazar. Homeros gibi o da bir *aoidos* olur. *Theogonia*'nın açılış dizelerine bakılırsa, Hesiodos Helikon Dağında sürüsünü otlatırken Musalar (=esin perileri) görünür ve ona şarkı söyleme yeteneği bahşederler ("Helikon"un Batı edebiyat geleneğinde "şiirsel esin" ile eş anlamlı olmasının nedeni budur). Hesiodos'un Musaları ve onlarla karşılaşma anını anlattığı olağanüstü dizeler, pek duyulmamış çok sayıda isimle doludur. Bunları daha sonra inceleyeceğiz, fakat bu dizelerde Hesiodos kendini Avrupa'nın ilk yazarı olarak betimlediği (Homeros kendinden hiç bahsetmez), ilk "şair" tanımını yaptığı (*İng.* Poet, yani hikâye yaratan, kuran) ve bir şairin geçmiş, şimdi ve gelecekten rahatlıkla bahsedebileceğini, hatta buna yetkisi olduğunu açıkladığı için (çünkü tanrılar tarafından verilen bu görevi ona Musalar vahyetmiştir) önce burada alıntılamak yerinde olacaktır. Hesiodos şarkısına Musalarla başlar. Musaların şarkısında uzun bir tanrılar listesi vardır -Hesiodos'a şarkı söyleme gücünü (=*aoidê*=*aoidos*) veren de bu Musalardır (Resim 3.9):

[1] Helikon Musalarını övmekle başlayalım
Ulu ve kutsal Helikon dağının konuklarını,
Narin ayaklarıyla oynar durur onlar
Suları menekşe rengi kaynağın başında
Ve Güçlü Kronosoğlu'nun sunağı çevresinde,
5 Çok kez de yıkayıp nazik tenlerini
Permessos, Hippokrene ya da Olmeios sularında
Güzelim korolar kurarlar halka
Adımlarının uçuştuğu Helikon tepelerinde,
Sonra sarınıp yoğun bulutlara
Yürür giderler gecenin karanlığında
10 Övgüler okuyarak hep bir ağızdan
Kalkanlı Zeus'la altın sandallı Hera'ya,
Zeus'un çakır gözlü kızı Athene'ye,
Işıl ışıl Apollon'a, yaylı oklu Artemis'e,
Toprağı kuşatan, yeri sarsan Poseidon'a
15 Saygın Themis'e, gözleri fırıl fırıl Aphrodite'ye,
Altın çelenkli Hebe'ye, güzel Dione'ye,
Leto'ya, İapetos'a, kurnaz Kronos'a,
Eos'a, koca Helios'a, ışık saçan Selene'ye,
20 Gaia'ya, engin Okeanos'a ve kara Gece'ye
Ve bütün ölümsüz tanrılar soyuna.
Bir güzel ezgiyi onlardan öğrendi Hesiodos bir gün
Ulu Helikon'un yamaçlarında koyun güderken

RESİM 3.9 Romalı şair Vergilius iki esin perisi arasında. Sağdaki, elinde bir papirüs rulosu tutan şiir perisi (Calliopé, "güzel sesli"); elinde tragedya maskesi tutan soldaki ise tragedya perisi (Melpomené, "şarkıcı"). Vergilius'un sol eliyle kucağında tuttuğu kâğıtlarda, 8. ve 9. dizelerinde Musalara seslendiği şiiri "Aeneis" bulunuyor. Bu dizelerin Latincesi şöyledir: "Musa, mihi causas memora, quo numine laeso quidve, (Ey Peri, ...) Vergilius, şiirlerini sözlü olarak üreten bir ozan değildi, fakat Musalar şiirsel esinle eş anlamlı anılır olmuşlardı. Sousse (Tunus)'ta bulunan İ.S. üçüncü yüzyıla ait bir mozaikten. (Musée National du Bardo, Tunis, Tunisia; Gilles Mermet/Art Resource, New York)

Aşağıdaki dizelerde Hesiodos, Avrupa edebiyat eleştirisi tarihindeki ilk ve üzerinde en uzun süreli kafa yorulan sorusunun tohumlarını atar: Mitosların ne kadarı gerçektir?

ilkin şu sözleri söylediler bana
Kalkanlı Zeus'un kızları, Olympos'un tanrıçaları:
"Siz ey kırlarda yatıp kalkan çobanlar,
Dünyanın yüz karası zavallı yaratıklar!
Sizler ki hep birer karınsınız sadece,
Biz yalan söylemesini biliriz gerçeğe benzer,
Ama istersek dile getiririz gerçekleri de."
Böyle konuştu ulu Zeus'un kızları
Ve çiçek açan bir defneden koparıp
Güzel bir dal verdiler bana asa diye,
Sonra tanrısal sesler üflediler içime
Olacakları ve olmuşları yüceltmek için,
Ölümsüz mutlular soyunu kutlamak için
Ve hele övmek için kendilerini
Her söylediğim destanın başında ve sonunda.

HESIODOS, *Theogonia* 1-33

Şiirin, dolayısıyla mitosun bize söyledikleri gerçek de olabilir hayal ürünü de; aradaki farkı anlamak zordur. Tarihsel gerçekleri edebî belgelerden toparlayıp geçmişi yeniden kurmaya her kalkıştığımızda karşımıza bu acı gerçek çıkar.

Yaşadığımız dünyanın nasıl doğduğuna bir açıklama getirmeye çalışan *Theogonia* Mezopotamya mitoslarına çok şey borçludur. Zeus'un, kendinden önceki tanrılar kuşağını ve canavarları bir savaşta yenerek kendi iktidarını nasıl kurduğunu anlatır. *Theogonia* ilk çağlardan kalan en önemli mitolojik metinlerden biridir ve bir sonraki bölümün tamamı ona ayrılmıştır. Hesiodos'un diğer manzum eseri İşler ve Günler, Hesiodos ile kardeşi arasında babalarının mülkünün paylaşımı yüzünden çıkan anlaşmazlık üzerinedir. Bu örnekten yola çıkan Hesiodos, doğru ve yanlış konuları üzerinde uzun uzun kafa yormuş ve Pandora'nın hikâyesi gibi mitosları örnek olarak kullanmıştır. Bu tür metinler, Hesiodos'tan iki bin yıl öncesine dayanan bir geçmişe sahip, Yakın Doğu coğrafyasının en köklü edebî türü olan "bilgelik edebiyatı" dediğimiz türden metinlerdir ve bu da Hesiodos'un Doğu kaynaklarına ne kadar yakın olduğunun bir başka göstergesidir. İşler ve Günler'de Hesiodos, ayrıca, Euboia adasında bir cenaze töreninde, merhum prensin onuruna şarkılar söylediğini de yazar ki bu ayrıntı bu ozanın şiirlerinin nasıl yazıya döküldüğüne de bir fikir verebilir, zira Grek alfabesini ilk sahipleri Euboialılardı.

Çoktan yok olup gitmiş pek çok epik şiirin Arkaik Dönemde yazıya aktarıldığını ve bunlarla birlikte aktarılan pek çok mitosun olduğunu biliyoruz. Bu bilgimizin kaynağı, daha sonraki dönemlerde yazılan ve günümüze kadar gelmeyi başaran yorumlardır. Troia Savaşının Homeros'un anlatmadığı bölümlerini konu alan bu "post-Homerik" şiirler, *İlyada* ve *Odysseia* çevresinde döndükleri için "Çember Şiirler (Cycladic Poems)" olarak da anılırlar (*kuklos*= İng. "circle", "çember"). Bu şiirlerin İ.Ö. beşinci yüzyılın Grek sanatı ve Atinalı tragedya yazarları üzerinde olağanüstü bir etkisi olmuştur. Arkaik Döneme ait bir başka önemli kaynak, **Homerik İlahiler** olarak bilinen bir dizi şiirdir. Homeros ve Hesiodos'un şiirleri gibi bu şiirler de ilk önce sözlü olarak üretilmişlerdi ve bizzat Homeros'a ait olduklarına inanılıyordu. Aslında daha sonraki bir döneme, çoğunlukla İ.Ö. yedinci ve altıncı yüzyıla aittirler. Bunların dördü birkaç yüz dize uzunluğundadır, Demeter, Apollon, Hermes ve Aphrodite'ye ithafen yazılmışlardır ve ileriki sayfalarda karşınıza bu şiirlerden hatırı sayılır uzunlukta alıntılar çıkacaktır.

İlahi (İng. "hymn"), hitap edilen tanrı veya tanrıçayla ilgili önemli bir olay anlatarak o tanrı veya tanrıçaya övgüler düzen veya yakarışlarda bulunan, belli bir ölçüye göre söylenen şiirlerdir. Homerik İlahiler eski bir dinsel geleneğin edebî söylenişe aktarılmış şeklidir, fakat mitik anlatıya, yani tanrıyla ilgili anlatılan hikâyeye daha çok önem vermesi bakımından Yakın Doğu ilahilerinden net bir şekilde ayrılır. Anladığımız kadarıyla epik şiirler (destanlar) seçkin bir erkek dinleyici grubu önünde okunurken ilahiler, kadınların ve çok daha çeşitli toplumsal sınıflara mensup kişilerin de bulunduğu şenliklerde ve halka açık yerlerde okunuyordu. Her durumda Homerik İlahiler, epik şiirler gibi, özel eğitimli *aoidos*lar tarafından sözlü olarak ve doğaçlama olarak "yakılıyorlardı."

Homeros'un şiirlerinde olay daima üçüncü şahıs kipinde anlatılır. İ.Ö. yedinci ve altıncı yüzyıllarda çeşitli konular üzerine, fakat en çok aşk acısı ve savaşın belirsizliği konularında yazılmış, bir zamanlar oldukça geniş ama şimdi

çok az sayıda örneği kalmış (Sappho'nun meşhur fragmanları da dâhil) bir dizi kişisel lirik şiir vardır. Bu şiirlerin pek çoğu mitolojik konulara da değinmektedir. Ne var ki bu şiirler Homerik, Hesiodik ve Çember şiirleri gibi ozanlar tarafından doğaçlama olarak söylenip sonradan yazıya aktarılmamış, başkaları tarafından ezberlenebilsin ve sözlü olarak tekrarlanabilsin diye doğrudan doğruya yazılı olarak üretilmişlerdir. Edebî eserlerin üretilmesinde ortaya çıkan bu değişiklik ileride çığır açıcı sonuçlar doğuracaktır.

KLASİK DÖNEMDE GREK MİTOSLARI

Grek mitoslarından hiçbirinin standart başvuru metni sayılabilecek bir versiyonu yoktur, çünkü ne (İncil gibi) kutsal sayılan, dolayısıyla dokunulmazlığı olan tek bir kaynak metin ne de hangi versiyonun resmî versiyon olacağına karar verecek (Hristiyan Kilisesi gibi) bir kurum vardı. Hesiodos'un metnindeki Musaların da belirttiği gibi, Musaların söyledikleri doğru da olabilir yalan da. Tanrılar da her zaman doğruyu söylemiyordu. Grek kültüründe mevcut bu peşin hüküm, *etik* kavramının ve *laik hukukun* doğmasına vesile oldu. Etik ve laik hukuk birlikte, Batı medeniyetinin temel değerlerinden biri olan **hümanizm**in çekirdeğini oluşturmuşlardır. Ozanlar Grek mitoslarına hayat vermişlerdir, ancak hiçbir ozan, Homeros bile, resmî versiyonun hangisi olması gerektiğini söyleyememiştir.

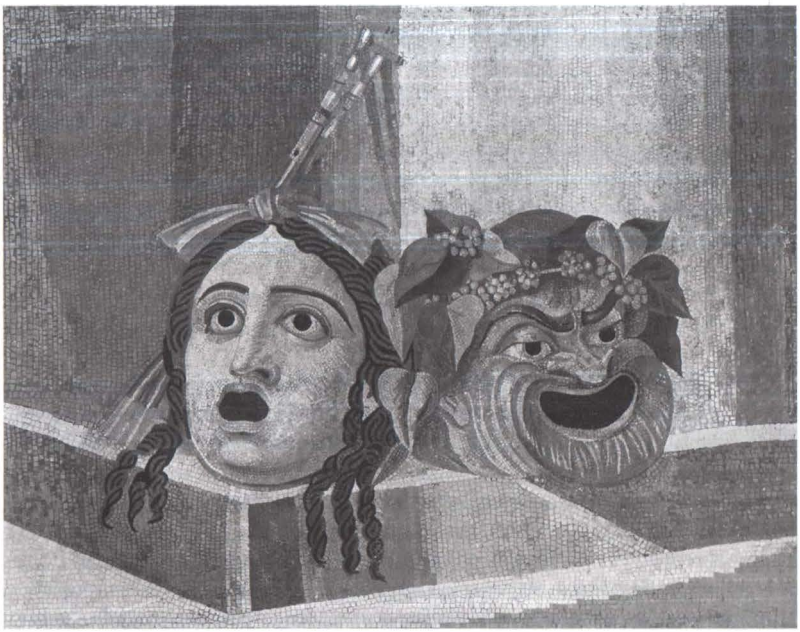
Yazılı destanları iyi ezberleyebilen ve ezberledikleri metinleri dinleyiciler/halk önünde etkili bir şekilde okuyabilen kişilere *rapsot* (Yun. *Rhapsode*) deniyordu (Türkçeye de girmiş *rapsodi* sözcüğü buradan gelir). "Rhapsode" sözcüğü Yunanca *rhabdos* (asa, değnek) sözcüğünden türemiş gibi görünmektedir, çünkü bu rapsotlar performansları süresince uzun bir asaya dayanarak dururlardı. Rapsotların kendileri ozan değillerdi. Ozanlar, yani *aoidos*lar, ellerinde yazılı bir nota metni olmayan ve bir parçayı hiçbir zaman aynı şekilde iki kere çalmayan caz müzisyenleri gibiydiler; rapsotlar ise başka birinin eseri olan ve yazılı olarak notaya dökülmüş bir eseri "icra eden" klasik müzisyenlere benzetilebilir. Geçmişleri, varlık nedeni sayılabilecek alfabenin icadına kadar giden rapsotların İ.Ö. dördüncü yüzyılda bile Grek sosyal hayatında göze çarpacak kadar belirgin bir yeri vardı, zira Platon rapsotlardan, kendilerine ait olmayan bilgilerle caka sattıklarından şikâyet etmekteydi. Fakat şurası kesindir ki destanların rapsodik icraatı, daha önceleri az sayıdaki *aoidos*ların yine az sayıdaki aristokrat dinleyicileri dışında pek bilinmeyen Grek mitoslarının büyük bir hızla yaygınlaşmasını ve popüler olmasını sağlamıştır.

*Aoidos*lar Arkaik Dönem boyunca halka açık yerlerde sanatlarını icra etmeyi ve, seyrek de olsa, şarkılarını kayda geçsin diye yazıcıların önünde de söylemeyi sürdürdüler, fakat İ.Ö. beşinci yüzyıla, yani eserlerin sözlü olarak icra edilmeden önce yazılı olarak üretilmesinin standart prosedür olduğu bir döneme gelindiğinde çoktan ortadan kaybolmuşlardı. Bu yeni yazılı kompozisyon tekniği sayesinde lirik şiirin yanı sıra **koral şarkı** (İng. "choral song") da doğmuş ve oldukça popüler olmuştur. Koral şarkılar, on ya da daha fazla genç kız ve oğlan dansçı tarafından ezberleniyor ve izleyicilerin önünde icra ediliyordu (*Yun. choros*= "dans"). Koral ozanların en ünlüsü olan Pindaros'un (İ.Ö. 522-443 civarı) günümüze kadar ulaşan eserlerinin merkezinde, hakkında methiyeler

düzülen atletin ihtişamını yansıtan bir mitos bulunurdu. Erken dönem Grek mitoslarının diğer örnekleri, Pindaros'un çağdaşı Bakkhylides'in günümüze kadar gelmeyi başarmış koral şarkılarında görülebilir (Bakkhylides'in Perseus üzerine yazdığı bir şiirini ileride göreceğiz).

Klasik Döneme ait en önemli kaynak, İ.Ö. beşinci yüzyılda Atina'da sahnelenen **tragedya**lardır. Tragedyanın nasıl ortaya çıktığı belirsizdir. Yunancadaki *tragoidia* sözcüğü, "keçi türküsü" anlamına gelmektedir. Keçi, Dionysos ile özdeşleştirilen bir hayvandı ve Atina'da Dionysos adına düzenlenen bahar şenliklerinde şarkılar eşliğinde keçi kurban edilirdi. Belki bu yüzden, yine şenlikler boyunca sahnelenen oyunlar için de aynı sözcük kullanılmaya başlanmış olabilir. Tragedya metinleri yazılı olurdu ve izleyici önünde okunmak için değil, canlı performans sırasında sufle metni olarak kullanmak için yazılırlardı. Öğrenciler ve entelektüeller tragedya metinlerini akademik inceleme veya başvuru kaynağı olarak kullanıyorlardı, fakat bütün Grek edebî eserleri, aslında, birileri sessizce okuyup analiz etsin diye değil, dinlesin diye üretilirdi.

Tragedya, oyuncularının tamamı (büyük ihtimalle izleyiciler gibi) erkekti ve ilginçtir, sayıları üçü geçmezdi. Farklı karakterler (örneğin, yaşlı adam, genç kız veya kral rolleri) için farklı maskeler takarlardı, dolayısıyla duyguları yüz ifadeleriyle değil, yalnızca sözleri ve beden hareketleriyle yansıtabiliyorlardı (Resim 3.10).

RESİM 3.10 Tragedya (solda) ve komedya (sağda) maskeleri. Tragedya maskesi, saçları büyük iğnelerle toplanmış genç bir kız yüzü olarak temsil ediliyordu. Komedya maskesindeki yüz ise muhtemelen bir satir yüzüydü ve başının üzerinde, Dionysos'u temsilen, asma yaprakları ve üzüm salkımları bulunurdu. Pompeii'de bulunan ve İ.S. 70'lere ait bir mozaikten. (Museo Archeologico Nazionale, Napoli; © Bettmann/CORBIS)

Tragedya zamanının popüler eğlence biçimlerinden biriydi. Konularını, Atinalı erkek yurttaşların ilgisini çeken yurtseverlik, korku, şiddet ve kadın-erkek çatışması gibi karmaşık ve bugün bile ilgi çeken konulardan alırdı. Tragedyanın tanrılar arasındaki hamisi Dionysos, *demos* (yani "halkın", diğer bir deyişle erkek yurttaşların) tanrısıydı. İ.Ö. altıncı yüzyılda yaşamış Atina tiranlarından biri olan Pisistratos tragedya yazımını, özellikle kendisini iktidara getiren ve o günlerde yeni yükselmekte olan tüccarlar sınıfını öven tragedyaları teşvik etmişti.

İ.Ö. dördüncü yüzyılda, tarihin ilk sistematik edebiyat eleştirmeni sayılan Aristoteles, pek çok tragedyanın ortak teması olan şiddetin dramatik işlevini açıklamak için, (kadın ya da erkek) soylu bir kahramanın sahne üzerindeki felaketine şahit olan izleyicinin, kahramanın (*protagonist*) başına gelenler karşısında acıma, aynı kaderin kendi başlarına da gelebileceği ihtimali karşısında ise korku ve dehşet duygularına kapıldığını, bu sayede de bir tür "arınma" (*katharsis*) yaşadığını ileri sürmüştür (*Poetika* 6.2). Tragedya sayesinde izleyici, gerçek hayatta ağır bir bedel ödemeden yaşayamayacağı yoğun, çoğu zaman da rahatsız edici duyguları güvenli bir şekilde tecrübe edebiliyordu. Tragedya, bireylerin insan olma deneyimlerini acısız bir şekilde zenginleştiriyordu. Bu yönüyle tragedya, insanlık tarihi boyunca kitlesel eğlence biçimlerini iktidarın uygun gördüğü sınırlar içinde tutmak için uğraş vermiş sansürcüler için mükemmel bir çözüm olmuştur.

Aristoteles ayrıca Grek tragedyalarının biçimsel özelliklerini de incelemiş ve tipik olarak başkarakterin/kahramanın (protagonist) sıradan insanların sahip olduklarından daha üstün özelliklere sahip olduğuna, büyük başarılar elde ettikten ve yüksek yerlere ulaştıktan sonra, "işaretleri okuyamama" veya "yanlış karar" (*hamartia*) nedeniyle bir "baht dönüşü" (*peripeteia*) yaşadığına ve bunun ardından talihi tersine dönen kahramanın başına bir felaket (*katastrophe*) geldiğine işaret etmiştir. Grekçedeki *hamartia* sözcüğü İngilizceye ilk çevrilirken, yanlış bir yorumla, tragedya kahramanının karakter zayıflığı veya bu zayıflık nedeniyle aldığı yanlış karar anlamına gelen "flaw" sözcüğüyle karşılanmış, bu da günümüze kadar uzanan bir yanlış anlamaya yol açmıştır ve "trajik hata" kavramının her kullanılışında aslında bu hata tekrar edilmektedir. Kahramanın başına gelen felaket, sıklıkla "kibir" olarak yanlış çevrilen hubris kavramına da bağlanabilmektedir, fakat hubris aslında "şiddet", veya daha özel karşılığıyla, düşüncesizce yapılan ve şiddete yol açan davranış anlamına gelmektedir. Grek mitoslarında hubris, yani "şiddet", hiçbir şekilde cezasız kalmaz -Klytaimnestra kocası Agamemnon'u öldürür, çünkü Agamemnon, kızları İphigenia'yı öldürmüştür; Troia'daki tapınağı yakıp yıktığı için tanrılar da Agamemnon'a öfkelidir- ancak, Grek tragedyalarını ve bu tragedyalarda yer alan mitosları doğru bir şekilde anlayabilmek için "trajik hata" ve "kibir" kavramları yetersiz kalmaktadır.

Aiskhylos (İ.Ö. 525-456) eserleri günümüze kadar gelebilmiş en eski tragedya yazarıdır. Yazdığı bilinen seksenden fazla oyundan sadece yedisi elimizdedir. Aiskhylos uzun ve abartılı tasvirleri, özellikle yabancı ülkelerden bahsetmeyi ve tumturaklı metaforları severdi. Bireysel irade ile ilahî yazgı arasındaki çatışma gibi önemli konuları ele alırken mitoslardan yararlanmıştır ve oyun kişileri birer karakterden çok, belli karakter özelliklerini temsil eden tiplere daha

yakındır. Atina'nın en parlak döneminde yaşamış olan Aiskhylos, mezar taşına sadece Maraton'da savaştığını yazdırmıştır. Aiskhylos'un günümüze ulaşan eserleri arasında konusunu herhangi bir mitostan almayan tek örnek, güncel olaylardan bahseden *Persler* tragedyasıdır.

Sophokles'in (İ.Ö. 496-406) kariyeri, Atina'nın siyasi ve kültürel egemenlik süreciyle neredeyse bire bir örtüşmektedir. Maraton Savaşından altı yıl önce doğmuş ve Atinalılar Peloponez Savaşında Spartalılar karşısında hezimete uğramadan iki yıl önce de ölmüştür. Yazdığı 123 oyundan sadece yedisi günümüze kalmıştır. Akıcı bir şekilde kurgulanmış oyunlarının canlı karakterleri, hemen her zaman şiddetli bir çatışma içindedir. Kendinden daha kudretli, genellikle tanrısal güçlerle çatışma içinde olan insanoğlunun, ya da felaketle sonuçlanacak bir kriz içindeki bir soylunun, her şeye rağmen onurunu koruduğu konular, Sophokles'in en sevdiği konulardır. Kahramanları, verdikleri kararlardan kolay kolay dönmeyen, yalnız insanlardır. Yaptıkları hataların çok geç farkına varırlar ve ödedikleri bedel ağır olur. Halk hikâyelerinden, özellikle kaçınılmaz olarak gerçekleşen kehanetleri anlatan hikâyelerden çok etkilenmiştir: Bütün oyunlarında mutlaka beklenmedik, şaşırtıcı kehanetlerde bulunan bir kâhin vardır.

Euripides'ten (İ.Ö. 484-406) günümüze kalan oyun sayısı (toplam doksandan fazla oyundan on dokuzu), Aiskhylos ile Sophokles'inkilerin toplamından daha fazladır. Euripides, ilgi alanı son derece geniş bir ozandı ve geleneksel mitosları, kimi zaman acımasız bir eleştiriye varan derecede sıkı bir incelemeye tâbi tutardı. Karakterleri genellikle gözden düşmüş, fazlasıyla sıradan ve dünyevi çekişmeler içinde sıkışıp kalmış birer ölümlü olmuş kahramanlardır ve sık sık anormal ruh hallerine girip çıkarlar. Aristoteles'in de belirttiği gibi Sophokles insanları ideal halleriyle, olmaları gerektiği gibi, Euripides ise oldukları gibi göstermiştir. Kullandığı dil Atina'nın o dönemdeki popüler retorik anlayışına uygundur; tragedyalarının çoğunda karakterler bir konu üzerinde uzun uzun tartışır. Euripides, duyguların akıldan üstün olduğunu savunduğu için irrasyonel bir yazar olarak da bilinmektedir.

Aiskhylos'un tragedyalarında dramatik eylemi harekete geçiren şey bir soyun üzerindeki lanet ve bu lanetle ilgili bir kehanettir; Sophokles'te, yaşananların arkasında yazgı vardır; Euripides'in tragedyalarında ise dramatik eylemin itici gücü, genellikle bir kadının kimi zaman erotik, ama hep tutkulu duygularıdır. Tragedya yazarları arasında en modern olanı Euripides, gösterişli ve oldukça kanlı sahneleri özellikle sever, mutlu sonlara pek rağbet etmezdi. Eserleri, antik dönemde olduğu kadar bugün de ilgiyle izlenmektedir.

Tragedyalarda yer alan mitoslar, soylu ailelerin birbirinin içine geçmiş hikâyelerini anlatır. Bildiğimiz kadarıyla, İ.Ö. altıncı yüzyılın sonundan beşinci yüzyılın sonuna dek sahnelenen bin kadar tragedyanın bir tanesinde bile sadece tanrı ve tanrıçaların işlerini anlatan bir mitos, yani bir *ilahî mitos* bulunmaz. Her ne kadar kimi sahnelerde tanrı ve tanrıçalar ortaya çıkıp önemli bazı konulara müdahale etseler de, tragedyaların odak noktasında hep Grek tarihinin efsanevi isimleri ile aile içinde yaşanan kanlı ve tutkulu ilişkiler vardır.

Bu ilişkiler ağında akla gelebilecek her türlü olay mevcuttur: Annelerini öldüren oğullar, kocalarını öldüren kadınlar, babalarını öldüren oğullar, çocuklarını öldüren anneler, kızını, oğlunu veya bütün çocuklarını öldüren baba, babasını öldüren kız, birbirlerini öldüren erkek kardeşler, üvey annelerini

öldüren oğullar, yeni doğmuş çocuklarını ölüme terk eden anneler, kendilerini öldüren kadınlar ve erkekler. Cinsel ilişkiler konusunda da dokunulmadık tel kalmamıştır: Annesiyle cinsel ilişkiye giren oğul, kızına tecavüz eden baba, sıradan bir olay hâline gelmiş zina, namuslu ve saygın erkekleri baştan çıkaran şehvet düşkünü kadınlar (tersi hiçbir zaman söz konusu değildir), karılarını ve metreslerini terk eden kocalar. Öte yandan erkek kardeş ile kız kardeş, iki erkek kardeş, baba ile oğul, karı ile koca, baba ile kızı arasında geçen ve yoğun bir sevgi ve fedakârlık üzerine kurulu sıcak aile ilişkilerini işleyen konular, böylesi uç noktalardaki ahlak yoksunluğunu dengelemektedir.

Attika tiyatrosunun karakterleri sevgi ve nefretlerini olabilecek en uç noktalarda yaşarlar ve anlatılan olaylar hiçbir şekilde sıradan dünyayı yansıtmaz. Sahnedeki olayların gerçek dışılığına rağmen izleyiciler benzer duyguları büyük bir ihtimalle kendi yaşantılarında, sessiz sedasız da olsa, bizzat yaşıyorlardı, zira bu duyguların hiçbiri günümüz insanının da yabancısı olduğu duygular değil. Bir yandan amfitiyatrolarda bütün o kanlı cinayetler ve abartılı duygular sahnelenmekteyken, diğer yandan felsefe ve bilim filizlenmekteydi. Anaksagoras (İ.Ö. 500-428) gibi kimi düşünürler zaten uzun zamandan beri mitosların yaşadığımız dünyayı anlamak ve anlatmak için yetersiz birer araç olduklarını savunmakta ve onları ciddi anlamda eleştirmekteydiler (rasyonalizmin doğuşu ve mitoslara eleştirel yaklaşım için bkz. 25. Bölüm).

HELENİSTİK DÖNEMDE GREK MİTOSLARI

Büyük İskender'in fetihleri Grek kültürünü doğu Akdeniz'den Asya'nın içlerine kadar ulaştırdı. İ.Ö. 331'de Mısır'ın batı deltası üzerinde İskenderiye kentini kurdu. İlginçtir, sonraki üç yüz yıl boyunca Grek kültürünün merkezi hep Yunanistan anakarası dışında bir yerde olacaktır. Grek edebiyatının klasiklerinin toplandığı ve korunduğu gerçek anlamda ilk kütüphane -*Mouseion* (="Musaların Evi")- İskenderiye'de kurulur. Bugün kullandığımız anlamıyla bilginlerin ilk ortaya çıkışı da bu döneme rastlar. Bu kişiler, matbaa olmadığı için elle kopyalanarak çoğaltılan ve bu yüzden orijinalliği bozulan metinlerin asıl biçimlerini güvenilir bir şekilde tespit edebilmek için bazı temel ilkeler belirlemişlerdir. Günümüze kadar ulaşmayı başaran bütün Grek metinleri, farklı bilim alanlarında, özellikle matematik, astronomi ve tıp konularında da faaliyet gösteren bu İskenderiyelilerin ellerinden geçen metinlerdir.

Ozanların (*aoidoi*) şiirlerini performans sırasında, doğaçlama olarak kurdukları, rapsotların ve tragedya oyuncularının sözlerini/repliklerini yazılı metinlerden ezberledikten sonra dinleyici/izleyici önüne çıktıkları düşünülürse, Helenistik Dönemdeki edebiyat eserlerinin papirüs rulolarından, muhtemelen küçük bir arkadaş grubu önünde yüksek sesle okunduğunu söyleyebiliriz. (Bize çok doğal gelen sessiz okuma, İ.S. dördüncü yüzyıla kadar pek bilinen ve tercih edilen bir uygulama değildi) Sözden yazıya bu geçişin psikolojik etkisi muazzam olmuştur. Eserler artık icra edilmek için değil, okunmak için yazılıyorlardı. Bunun sonucu olarak edebiyat içerik olarak çok daha teknik ve çok daha bilgi-yoğun hale geldi. Hatta bazı durumlarda son derece soyut ve anlaşılması zor bile olabiliyordu.

Mitoslara karşı özel bir ilgileri olan İskenderiyeli kütüphaneciler, mitolojik olayları konu alan ve İskenderiye şiiri olarak anılan yoğun içerikli, entelektüel seviyesi yüksek şiirler yazmışlardır. Bu şiirlerden biri, Lycophron'un yazdığı *Alexandra* (= Troialı prenses Kassandra), yaklaşık üç bin sözcükten oluşur ve bunların 518'i ilk defa bu şiirde karşımıza çıkan sözcüklerdir. İlk bilimsel edebiyat tarihi araştırmasının sahibi büyük âlim Callimakhos, Romalı ozanları ve onlar aracılığıyla tüm Batı edebiyatını derinden etkilemiştir. Bir başka örnek, onun en gözde öğrencisi ve *Argonautika*'nın yazarı **Rodoslu Apollonios**'tur (İ.Ö. 3. yüzyıl). Homeros tarzında yazılmış ve 19. Bölümde ayrıntılı olarak inceleyeceğimiz bu eser, ünlü mitolojik kahraman İason üzerine şu ana kadar yazılmış en kapsamlı ve yetkin eserdir.

Helenistik Dönem Grekleri de mitosların ardındaki gerçeklerle yakından ilgileniyorlardı. Kıbrıslı Zenon'un kurduğu Stoacılık felsefesinden etkilenen Grekler, alegorik bir yöntem geliştirmiş ve bu sayede antik hikâyeleri kendilerine özgü bir tarzda yorumlamışlardır (bkz. 25. Bölüm). *Mitograf* (mitos yazıcılar) olarak anılan Grek âlimler daha İ.Ö. beşinci yüzyıldan bile, tanrıların ve kahramanların işlerinin anlatan geleneksel hikâyeleri derliyorlardı. Helenistik Dönemde bu faaliyetler daha da yoğunlaşmıştır.

O günlerden günümüze kadar gelmeyi başaran eserler arasında en önemlisi **Apollodoros Kitaplığı**'dır (İ.S. 120). Edebî açıdan o kadar değerli olmasa da, dünyanın yaratılışından Odysseus'un ölümüne kadar olan mitolojik olayları açık, anlaşılır bir şekilde aktarır ve pek çok Grek mitosu, özellikle kayıp Syklik (Cyclic) Şiirlerde bahsedilenlerle ilgili en iyi bilgi kaynağımızdır. Pausanias'ın yazdığı (İ.S. 150 civarı) ve Yunanistan coğrafyasını inceleyen çalışmada bile mitoslarla ilgili bilgilere ulaşılabilmektedir. Modern antropolojinin kurucusu, *Altın Dal*'ın yazarı (bkz. 25. Bölüm) Sir James Frazer (1854-1941) mitoslarla ilgili kuramlarının çoğunu, Pausanias üzerine yazdığı inceleme yazısından üretmiştir. İ.S. ikinci yüzyılda yaşamış Hyginos adlı bir bilginin Grekçe kaynaklardan derlediği ve Latince olarak yayımlanan bir el kitabında, başka hiçbir yerde rastlamadığımız varyantlar bulunmaktadır.

GREK MİTLERİNİN ROMA VERSİYONLARI

Daha ilk günlerinden itibaren Grek kültürünü çok iyi öğrenen çalışkan Romalılar zaman içinde Grek mitoslarını, birkaç ufak tefek değişiklik yaparak ve Grek panteonunundakilerin yerine kendi tanrı ve tanrıçalarını getirerek tamamen devralmışlardır (Grek ve Roma Panteonları için kitabın sonunda, İndeksten önce yer alan Referans Tablosuna bakınız). Julius Sezar'la aynı dönemde yaşamış olan Catullus (İ.Ö. 84-54) daha çok aşk şiirleriyle tanınsa da, mitolojik temalara da değinmiştir. Romalı ozanların en ünlüsü olan **Vergilius** (İ.Ö. 70-19), yer altı dünyasının şimdiye dek gördüğümüz en kapsamlı betimlemesinin yer aldığı ve Troia'nın yağmalanışını son derece canlı ve gerçekçi bir biçimde anlatan *Aeneis* destanında Aineias'ın hikâyesini aktarır. Bu eserde ayrıca Kartaca kraliçesi Dido'nun efsanesi ve Herakles'in Gigant Cacus (Kakos) ile savaşı da yer almaktadır.

Vergilius'tan bir kuşak sonra doğmuş **Ovidius**'un (İ.Ö. 43 - İ.S. 17) şiirleri, Roma İmparatorluğunun erken dönemine ait elimizde bulunan en önemli kaynaktır. Romalı zengin bir ailenin hayta oğlu Ovidius, kıvrak ve esprili üslubuyla tanındı. Yüksek sosyetenin tanınmış bir siması iken, ucu İmparator Augustus'un kendi evine kadar uzanan bir seks skandalına adının karışması üzerine, İ.S. 8'de, Karadeniz kıyısındaki uzak, ıssız ve soğuk Tomis (şimdiki Köstence) kentine sürgüne gönderildi ve orada öldü.

Ovidius geriye çok sayıda şiir bırakmıştır, fakat bunların hiçbiri, Grek mitoslarının şu ana kadar tartışmasız en zengin ve etkin bir derlemesi sayılan *Dönüşümler* (*Metamorphoses*) kadar etkili olamamıştır. Oldukça özgün olan bu eser, aslında, zekice bir düşünceyle şekil değiştirme veya biçimsel dönüşüm teması etrafında toplanmış iki yüzden fazla hikâyenin ayrıntılı özetlerini içeren bir tür rehber kitap niteliğindedir. Şiirin kendisi de sürekli bir değişim içindedir; kaosun kozmosa dönüşümüyle başlar, Augustus'un büyük amcası Julius Sezar'ın bir yıldıza dönüşmesiyle biter.

Fakat eski Grek mitosları Ovidius'un ince ve edebî üslubuyla yeniden aktarılırken dinsel alt-motiflerini yitirmişlerdir. Anlattığı neredeyse her hikâye, siyasi açıdan güçlü olsa da entelektüel açıdan oldukça tembel Romalı seçkinler sınıfının ince zevkine daha çok hitap eden birer aşk hikâyesine dönüşmüştür. Birbiriyle bağlantısız gibi görünse de zekice bir araya getirilmiş hoş, kimi zaman oldukça müstehcen hikâyelerden oluşan *Dönüşümler*, ilginçtir, klasik mitos deyince ilk akla gelen eserdir. *Dönüşümler*'in yanı sıra, yine mitoslara gönderme yapan sayısız aşk şiiri de yazan Ovidius, Roma Döneminden Orta Çağ ve Rönesans'a dek yüzyıllar boyunca klasik mitoloji konusunda ressamlar, yazarlar ve diğerleri için en önemli ve en değerli kaynak olmuştur. Hiçbir büyük resim müzesi yoktur ki, koleksiyonu içinde ilhamını onun eserlerinden almamış bir resim bulunsun.

Ovidius çağdaşı, tarihçi Livius (İ.Ö. 59 - İ.S. 17), Roma İmparatorluğunun başlangıcından kendi içinde bulunduğu döneme kadarki tarihini anlatan ve günümüze yalnızca dörtte biri ulaşabilmiş muazzam bir eser yazmıştır. Livius'un daha önce yazdığı kitaplar, tarihten çok mitolojinin alanına giren konular üzerineydi (bazılarını 24. Bölümde inceleyeceğiz). Roma İmparatorluğuna İ.S. 54'ten 68'e kadar hükmetmiş olan Neron'un özel hocalığını yapmış ve onun işlediği suçları Roma senatosu önünde savunmuş olan Seneca, mitolojik hikâyeleri konu alan birkaç tragedya da dâhil olmak üzere, sayısız eser yazmıştır. Aşırı şiddet ve engel tanımayan duygularla dolu sahneleriyle ilk bakışta tanınan bu tragedyalar (ki "Seneca tarzı tragedya" terimi de buradan gelmektedir) Rönesans edebiyatı ve en önemlisi Shakespeare üzerinde derin etkiler bırakmıştır.

Yazıdan önceki dönemde mitoslar kuşaktan kuşağa sözlü olarak aktarılırdı ve bu süreçte zamana ve mekâna bağlı olarak sürekli bir değişime uğrarlardı. Bu değişim, yazıdan sonra da yaşam koşullarına ve güncel konulara bağlı olarak devam etti. Ancak, Helenistik Döneme gelindiğinde, Homeros ve Sophokles gibi isimlerin sayesinde bazı mitoslar son şekillerini almaya başlamıştı.

Grek mitoslarını incelerken karşılaştığımız sorunlardan biri, mitos (içerik) ile mitosu içinde barındıran edebî metni (biçim) birbirinden ayırmanın

gerekip gerekmediğidir. Bütünün yalnızca mitos kısmı üzerinde durursak hikâyenin, örneğin Oidipus efsanesinin, günümüze kadar gelmeyi başarmış bütün varyasyonlarını bir arada görebiliriz. Öte yandan, metnin yalnızca edebî özellikleri üzerinde durmak, *Kral Oidipus* tragedyasında Sophokles'in karakterleri nasıl işlediğini gösterecektir. Elinizdeki kitap ağırlıklı olarak mitosları ele alsa da, bazı mitosların diğerlerinden daha ünlü olmasının başlıca nedeni olan edebî özellikler üzerinde de durmaktadır. Zira Akhilleus'a duyduğumuz ilginin nedeni Troia savaşındaki rolü değil, Homeros'un dizeleri sayesinde bir insan olarak Akhilleus'u kendimize yakın hissetmemizdir.

Bu kitabın, özellikle Arkaik ve Klasik Dönemlerdeki edebî mitos kaynaklarından çok Helenistik mitografların yöntem ve entelektüel ilgileriyle ortak noktası bulunmaktadır. Geniş bir zamana, ilgi alanlarına, bakış açılarına, hatta farklı dillere (bkz. 11. Bölüm) yayılmış kaynakları bir araya getirerek bir mitosu, örneğin "Dionysos mitosunu" yeniden kurduğumuzda elde ettiğimiz şey, aslında, antik dünyada kimsenin gerçekten yaşamadığı bir mitosun özel bir versiyonudur. Fakat bu durum, yani günün gereklerine göre yeni kalıplara dökülmek, yeni biçimler almak zaten mitosların değişmeyen kaderidir. Asıl merak konusu, bu mitosların nasıl olup da hâlâ ilgimizi çekiyor olmasıdır.

ÖNEMLİ İSİM VE TERİMLER

Potnia Theron, 71
Mezopotamya, 73
Sümerler, 75
An, 77
İnanna, 77
Enlil, 77
Enki, 78
Samiler, 79
Akadlar, 79
İbraniler, 80
Hititler, 81
Homeros, 82
epik, 83
Hesiodos, 83
Homerik İlahiler, 86
hümanizm, 87
koral şarkı, 87
tragedya, 88
Aiskhylos, 89
Sophokles, 90
Euripides, 90
Rodoslu Apollonios, 92
Apollodoros Kitaplığı, 92
Vergilius, 92
Ovidius, 93
Dönüşümler, 93

OKUMA LİSTESİ 3. BÖLÜM

Ana Tanrıça

Gimbutas, Marija, *The Language of the Goddess* (San Francisco, 1989). Sunuş yazısını yazan Joseph Campbell, "günümüzde genel bir bilinç dönüşümüne duyulan ihtiyaca" hizmet ettiğini söylediği bu eseri önemli bulurken, pek çok kişi tarihsel olmayan bu tür yaklaşımlara karşı çıkmaktadır.

Goodison, Lucy, and Christine Morris, *Ancient Goddesses: The Myths and the evidence* (Madison, WI, 1999). "Büyük Ana Tanrıça" düşüncesinin modern çağın bir kurgusu olduğunu öne süren makalelerden bir derleme. Gimbutas'ın düşüncelerine karşı çıkmaktadır (bir önceki eser).

YAKIN DOĞU'NUN GEÇMİŞİ (AYRICA BKZ. OKUMA LİSTESİ 13. BÖLÜM)

Frankfort, H., et al., *The Intellectual Adventure of Ancient Man* (Chicago, 1946). Tunç Çağındaki Mısır, Mezopotamya ve Filistin'in mitosları ve kültürleri üzerine yazılmış heyecan verici ve etkili bir eser. Ayrıca, aynı eserin kısaltılmış versiyonu olan *Before Philosophy* (New York, 1949) adlı kitaba da bakabilirsiniz.

Friedman, Richard Elliott, *Who Wrote the Bible?* (New York, 1989).

McCall, Henrietta, *Mesopotamian Myths* (Austin, TX, 1990).

Pritchard, James B., ed., *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, 3rd ed. (Princeton, NJ, 1969).

West, M. L., *The East Face of Helicon: West Asiatic Elements in Greek Poetry and Myth* (Oxford, UK, 1997). Grek edebiyatının Yakın Doğu kökenli olduğunu öne sürer.

GREK MİTOSLARI ÜZERİNE GENEL KAYNAKÇA

Gantz, Timoth, *Early Grek Myth, A Guide to Literary and artistic Sources* (Baltimore, MD, 1993).

Graf, Fritz, *Greek Mythology, An Introduction*, trans. Thomas Marier (Baltimore, MD, 1993).

Powell, Barry B., *A Short Introduction to Classical Myth* (Upper Saddle River, NJ, 2002). Klasik Mitoloji'nin kısa versiyonu.

Smtih, R. Scott, and Stephen M. Trzaskoma, *Apollodoros' Library and Hyginus' Fabulae. Two Handbooks of Grek Mythology* (Indianapolis, IN, 2007).

Tripp, Edward, *The Meridian Handbook of Classical Mythology* (New York, 1974).

EPİK VE SÖZLÜ GELENEK KURAMI

Foley, J. M., *The Theory of Oral Composition: History and Methodology* (Bloomington, IN, 1988; reprint 1992).

Huxley, G. L..., *Grek Epic Poetry* (Cambridge, MA, 1969). Kayıp Syklik (Cyclic) şiirlerin içeriklerini yeniden kurar.

Lord, Albert, *The Singer of Tales*, 2nd ed., S. Mitchell and Gregory Nagy, eds. (Cambridge, MA, 2000). Homeros'un yazı öncesi dönemde, sözlü geleneğe ait bir ozan olduğunu ileri süren kuram. Milman Parry'nin bir öğrencisi tarafından ortaya atılan bu kuram, yirminci yüzyılın en etkili eleştiri kuramlarından biridir. 1965'teki baskının yeniden basımı olan bu kitapta, ayrıca Parry'nin çektiği ve kaydettiği Güneyli Slav ozanlara ait fotoğrafları ve ses kayıtlarını içeren bir de CD-ROM vardır.

Powell, Barry B., *Homer and the origin of the Greek Alphabet* (Cambridge, UK, 1991). Grek alfabesinin Euboealılar tarafından, İ.Ö. 800'lerde, Homeros'un şiirlerini kayda geçirmek amacıyla icat edildiği iddiasını destekleyen karmaşık kaynakları bir araya getirir.

————, *Writing and the Origins of Greek Literature* (Cambridge, UK, 2002).

Shelmerdine, Susan, *The Homeric Hymns* (Newburyport, MA, 1995).

TRAGEDYA (AYRICA BKZ. OKUMA LİSTESİ 11. BÖLÜM)

Baldry, H. C., *The Greek Tragic Theatre* (New York, 1973). Atina'daki sahnelerin neye benzediğini, oyuncuların tragedyaları nasıl oynadıklarını, Atina tragedya yarışmalarını ve benzeri konuları ele alır.

Easterling, P. E., ed., *The Cambridge Companion to Grek Tragedy* (Cambridge, UK, 1997). Tragedyaların nasıl sahneye konduğu ve algılandıkları ile ilgili farklı yazarlara ait yazılar. Rönesanstan bu yana sahneye ya da filme aktarılmış tragedyalar da tartışılmakta.

Lesky, Ablin, *Greek Tragedy* (London, 1976).

Lewis, David M., and Arthur Pickard-Cambridge, *The Dramatic Festivals of Athens*, 2nd ed., ed. John Gould (Oxford, UK, 1989). Tragedyaların sahnelendiği festivaller, tragedya kostümleri, ödüllerin nasıl sunulduğu, izleyicilerin kimlerden oluştuğu ve oyuncuların eğitimi ile ilgili akademik bir çalışma.

Storey, I, C., and A. Allan, *A Guide to Ancient Greek Drama* (Madlen, MA, 2004).

Ovidius

Bogel, B., ed., *Brill's Companion to Ovid* (Leiden, Netherlands, 2002).

Galinsky, G. Karl, *Ovid's Metamorphoses, An Introduction to the Basic Aspercts* (Oxford, UK, 1975).

Hardie, Philip, ed., *The Cambridge Companion to Ovid* (Cambridge, UK, 2002).

Mitos ve Sanat

Carpenter, Thomas H., *Art and Myth in Ancient Greece* (London, 1991).

Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae (LIMC) Zurich, 1981-1999). Bütün mitosların her temsilini, farklı dillerdeki akademik yorumlarıyla birlikte bir araya getiren muazzam bir eser. Sadece belli başlı araştırma kütüphanelerinde bulunabilir.

Woodford, Susan, *Images of Myths in Classical Antiquity* (Cambridge, UK, 2002).

Web Sayfaları

The *Bryn Mawr Classical Review* at http://bmcr.brynmawr.edu/, eds. R. Hamilton and J. J. O'Donnell. Klasik Dönemi konu alan yeni yayınların ve dergilerin araştırılabildiği bir arşiv.

The *Perseus Project* at www.perseus.tufts.edu, ed. G. Crane and others, Mitosları ve Klasik Dönem dünyasını açıklayan binlerce metin, sanat eseri, harita, terimce ve benzer kaynak bağlantıları mevcuttur.

4. BÖLÜM

YARATILIŞ MİTOSLARI

ZEUS'UN YÜKSELİŞİ

Şakıyın kulağıma ey Olympos perileri, başlangıçta, ilk hangi tanrı geldi dünyaya.

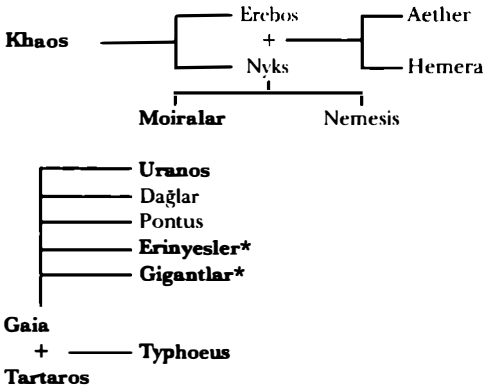
HESIODOS, *Theogonia*, 114 - 115

KLASİK MİTOSLAR ARASINDA daima bir hikâyenin farklı, hatta birbiriyle çelişen versiyonları olsa da, "Dünya nasıl yaratıldı?" sorusuna en genel geçer ve en iyi bilinen yanıtı ozan Hesiodos vermiştir. Tevrat'ın Yaratılış babında anlatılan ve Tanrı'nın yaratılış dışında durduğunu ve ondan çok uzun zaman öncesinden beri var olduğunu söyleyen meşhur bahsin aksine Hesiodos, evrenin yaratılışını birbirinin ardılı olan tanrılar zincirinin işi olarak anlatır. Hesiodos'a göre, dünyanın doğuşunu anlatan **kozmogoni** (*kosmos*= "dünya") ile tanrıların doğuşunu ve dünyaya nasıl egemen olduklarını anlatan **teogoni** (*theos*= "tanrı") aynı şeydir. Hesiodos'un İ.Ö. sekizinci yüzyılda yazdığı bin mısralık *Theogonia* şiiri, dışarıdan bakıldığında, Zeus adına yazılmış ağdalı bir ilahidir (ki, bu ilahiyi söyleyebilmesini sağlayan şairlik gücünü ona bahşeden Musalara nasıl hayır duaları ettiğini daha önce görmüştük). Aslında Hint-Avrupa kültüründeki gök tanrısının Yunan versiyonu olan Zeus'un üstünlüğünü göstermek için Hesiodos, her şeyin başlangıcına, yani ilk tanrılar kuşağı olan **Khaos** (boşluk, hiçlik), **Gaia** (toprak) ve **Uranos**'a (gökyüzü) kadar gitmek zorunda kalır.

KHAOS'UN ÇOCUKLARI

Şöyle başlar hikâyesine Hesiodos (bkz. Tablo 4.1):

|116] Khaos'tu hepsinden önce var olan,
Sonra geniş göğüslü Gaia, Ana Toprak,
Sürekli, sağlam tabanı bütün ölümsüzlerin,
Onlar ki tepelerinde otururlar karlı Olympos'un
Ve yol yol toprağın dibindeki karanlık Tartaros'ta,

*Uranos'un Gaia'nın üzerine damlayan kanından

TABLO 4.1 İlk Tanrılar Kuşağı

Ve sonra Eros en güzeli ölümsüz tanrıların,
O Eros ki elini ayağını çözer canlıların,
Ve insanların da tanrıların da ellerinden alır
Yüreklerini, akıl ve istem güçlerini.
Khaos'tan Erebos ve kara Gece doğdu
Erebos'la sevişip birleşmesinden.

Hesiodos, *Theogonia* 116 -125

Hesiodos'un kozmogonisini çözmek oldukça zordur ve ne demek istediği hâlâ tartışılmaktadır. Evet, önce Khaos ortaya çıkmış, ama anladığımız kadarıyla hep orada değilmiş. Nereden geldiğini söylemez Hesiodos. Sözleri muğlaktır, tam olarak neyi kastettiğini anlayamayız. Khaos sözcüğü, İngilizcedeki *gap* (boşluk) ve *yawn* (geniş açıklık, yarık) sözcükleriyle etimolojik olarak bağlantılıdır (Türkçeye, kabaca, "sonsuz boşluk" olarak çevrilebilir) ve bazılarına göre Hesiodos'un kastettiği, içinden ilk tanrıların çıktığı boşluktur.

Sözcüğün bize üstü kapalı olarak işaret ettiği şey iki varlığın, aralarında bir boşluk kalacak şekilde birbirinden ayrıldığıdır. Khaos'tan sonra Gaia, yani ayağımızı bastığımız zemin, dünyanın sağlam, sarsılmaz temeli toprağın kişileşmiş hâli olan Toprak Ana gelir. Onun altında, sözcük anlamı belirsiz Tartaros yer alır. Tartaros, Yunan mitolojisinde Hades'in yaşadığı yerle karıştırılır genellikle, fakat Hesiodos Tartaros'u ilk yaratılanlar arasında, sonraları Gaia'dan dölleri olacak biri olarak kişileştirir. Hesiodos'un yapmaya çalıştığı şey, boşluğu mitolojik anlamda tasvir etmektir ve Olympos'un en tepede, Gaia'nın ortada, Tartaros'un da en altta yer aldığı bir şema çizer bizlere.

Khaos'un ardından, cinsiyet sahibi varlıkları üremek üzere bir araya getiren gücün kaynağı "cinsel aşk" veya "tensel çekim"in tanrısı **Eros** çıkar ortaya. Eros, hem bir varlık hem de Hesiodos'un karmaşık tanrılar soy ağacını hayata geçiren güçtür. Hesiodos Gaia, Tartaros ve Eros'un Khaos'tan çıktığını açık

açık söylemez; bazılarına göre Hesiodos'un kastettiği, dördünün de birbirinden bağımsız olduğu ve birlikte dünyanın ilk malzemesini oluşturduklarıdır: Boşluk/hiçlik (Khaos); sonradan gelecekler için sağlam bir temel (Gaia); o temelin altı (Tartaros) ve gelecek nesillerin varlığını garanti altına alacak cinsel çekimin ve değişimin temel ilkesi (Eros). Tablo 4.1'de bu yoruma bağlı kalsam da, Hesiodos'un sözleriyle, Erebos (karanlık) ve Nyks'in (gece) de Khaos'tan doğmuş olması, diğerlerinin de ondan doğmuş olabileceğini akla getirmektedir, zira Hesiodos'un temel aldığı Yakın Doğu mitleri, dünyadaki çeşitliliğin tek bir kaynaktan doğduğu fikrini benimseyen mitlerdir.

Gaia'nın Çocukları: Titanlar ve Kuzenleri

Her şeyin temeli Toprak Ana'dan kökenleri ve huyları anlaşılmaz, baş döndürücü çeşitlilikte bir sürü varlık çıkar. Bunların arasında en önemlileri **Titanlar**dır, ama devasa canavar **Kyklop**lar ve onlardan daha acayip olan **Hekatonkheirler** de dünyanın bu erken dönemlerinde önemli roller oynar (Tablo 4.2).

Titanlar

Hesiodos'a göre Gaia ilk önce, kimseyle cinsel olarak birleşmeksizin Uranos'u ("gök") ve göğe uzanan dağları, ardından da kendisinin -ama daha ıslak- eşitini, Pontos'u (deniz) doğurur. Sonra kendi oğlu Uranos'la cinsel olarak birleşerek altısı erkek altısı dişi on iki Titan doğurur. Titan sözcüğünün ne anlama geldiği ve etimolojisi belirsizdir (Tablo 4.2). En son, ileride Uranos'la iktidar mücadelesine girecek olan **Kronos** doğar. Titanlar sanat eserlerine ender olarak konu olmuşlardır ve daha sonraki hikâye ve dinî kültlerde adları pek anılmaz. Bununla birlikte, onların dölleri bütün bir tanrılar kuşağının başlangıcı olacaktır:

Toprak bir varlık yarattı kendine eşit:
Dört bir yanını saran Uranos, yıldızlı Gök'ü,
Mutlu tanrıların sürekli, sağlam yurdunu.
Yüksek dağları yarattı sonra,
Konaklarında tanrıçalar oturan dağları.
Sonra denizi yarattı, ekin vermez denizi:
Azgın dalgalarıyla şişen Pontos'u.
Kimseyle sevişip birleşmeden yaptı bunu.
Sonra sarmaşıp kucaklaşıp Uranos'la
Doğurdu derin anaforlu Okeanos'u
Ve Koios'u, Krios'u, Hyperion'u, İapetos'u,
Theia, Rheia, Themis ve Mnemosyne'yi,
Altın taçlı Phoibe'yi, sevimli Tethys'ü.
Bunlardan sonra Kronos geldi dünyaya,
O ard düşünceli tanrı,
En belalısı Toprak oğullarının.
Ve Kronos diş biledi yıldızlı babasına.

HESIODOS, *Theogonia*, 126 - 138

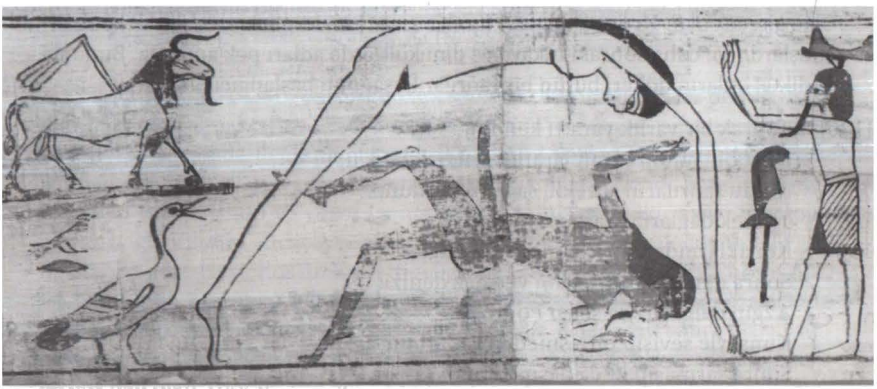
Gaia + Uranos ⟶ Aphrodite

12 Titanlar:	Kykloplar	Hekatonkheirler
Rhea	("yuvarlak gözlüler")	("yüz kollular")
Kronos		
Okeanos		

TABLO 4.2 Gaia ile Uranos'un Dölleri

Gördüğümüz kadarıyla Uranos Gaia ile aynı boyuttadır ve sanki sürekli bir halvet hâlindeymişçesine Gaia'nın üzerini örter (Resim 4.1). Pontos'un (deniz) doğuşu, bu bölümün ilerleyen sayfalarında inceleyeceğimiz Mezopotamya mitolojisindeki ilk tanrılar kuşağının suyla yakın bağlantısını hatırlatır bize. Yukarı/aşağı, Gökyüzü/Yeryüzü karşıtlıkları bu şekilde ortaya çıkmış olsa da, ilk tanrılar arasındaki karşıt ayrımlar bu aşamada henüz tam olarak netleşmemiştir.

Titanlardan ikisi, **Okeanos** ile **Tethys**, özellikle önemlidir. Homeros'a göre bütün tanrılar Okeanos ile Tethys'ten doğmuştur. Homeros'un bu yorumu Hesiodos'unkine paralel farklı bir kozmogoniye güzel bir örnek teşkil eder. Yeryüzünün düz, yuvarlak diskinin gök kubbeyle temas ettiği yerde bulunan Okeanos dünyayı çepeçevre saran bir nehirdir. Kuyulardan ve kaynaklardan çıkan, çeşmelerden ve nehirlerden akan bütün sular Okeanos'tan gelir. Çiftin birlikteliğinden altı bin **Okeanid** (denizin, nehirlerin ve su kaynaklarının ruhları) doğar.

RESİM 4.1 Gök ile Yer; Tameniu papirüsünden, Mısır, İ.Ö. 1000 civarı. Gök ile Yer'i, bir zamanlar birbiriyle cinsel ilişki içinde olan ve tam yaratılış anında ayrılan iki varlık olarak tanımlayan görüş, Gök'ü bir kadın (= Nut), Yer'i de (= Geb) kadınıyla yekvücut olmak için yanıp tutuşan bir erkek olarak gösteren bu tasvirden de anlaşılacağı üzere kadim zamanlarda oldukça rağbet gören bir görüştü. Bununla birlikte antik dünyanın diğer halkları Yer'i dişi, Gök'ü erkek olarak görüyorlardı, fakat Grek tarihçi Herodotos'un da belirttiği gibi Mısırlılar "her şeyi tersinden yapıyorlardı." Sağda, Gök'ü Yer'den ayıran hava tanrısı Shu, anne babasına şükranlarını sunuyor. Hemen önündeki hiyeroglifin anlamı, güneşin sonsuza dek yeniden doğmak üzere batışını simgeleyen "Batı." Soldaki hayvan biçimli tanrılar yaratıcı gücü temsil ediyorlar. Koç, büyük ihtimalle yaratan-tanrı; onun altındaki, gün doğumunda dünyayı çığlık çığlığa selamlayan "ulu" kaz (solundaki hiyeroglifte "ulu/büyük" yazıyor). (British Museum, London; ©The Trustees of the British Museum / Art Resource, New York)

Coeus, Crius ve Theia ("ilahî, kutsal") birer isim olmanın ötesinde pek fazla anlam taşımıyor. "Parlak, ışıltılı" anlamına gelen Phoebé'nin gökyüzündeki parlak ışıkla, "kanun, yasa" anlamına gelen Themis'in ise, tıpkı kendi adına bulunulan kehanetler gibi sağlam ve güvenilir yeryüzü ile bir ilgisi olmalı. Kâhin tapınaklarının en ünlüsü Delphoi, Apollon'dan önce Themis'e aitti. Mnemosyne ("hafıza, hatıra") gibi Themis de Zeus'a çocuklar doğuracaktır. İapetus ile, İncil'de adı geçen İapeth (Nuh'un oğlu, Avrupalıların babası) arasında bir bağlantı var gibi görünmektedir. Hesiodos'un destanının başkarakteri, tanrılar tanrısı Zeus'un da arasında olduğu on iki Olympos tanrısı, Kronos ile **Rhea**'nın çocukları veya torunlarıdır.

Kykloplar, Hekatonkheirler

Gaia'nın dölleri arasında, Titanlardan başka, üç Kyklop ("yuvarlak gözlü") ve üç Hekatonkheir ("yüz-elli, yüz-kollu") bulunur. Bunların isimlerinin anlamını, kısmen alegorik oldukları için kabaca çıkarabiliriz, ama bu her zaman mümkün olmaz. Ayrıca, bu karakterlerin mitlerdeki bireysel rolleri yok denecek kadar azdır:

[139] Sonra Toprak Kyklopları doğurdu, azgın yürekli,
Brontes'i, Steropes'i ve belalı Arges'i
-ki bunlar vermiştir Zeus'a şimşekleri, yıldırımı-
Her bakımdan tanrıya benziyordu bunlar
Ama bir tek gözleri vardı alınlarında.
145 Yuvarlak tek gözlerinden geliyordu adları,
Zorlu, başarılıydılar hep yaptıklarında.
Başka çocukları da oldu Gaia ile Uranos'un,
Üç yaman oğul ki korku ile anılır adları:
Kottos, Briareus, Gyes, başı göklerde çocuklar.
150 Her birinin yüz kolu vardı
Omuzlarından sarkan, korkunç,
Ve elli başı güçlü omuzları üstünde.
Korkunçtu koca bedenlerinin amansız gücü.

HESIODOS, *Theogonia* 139-155

Odysseus'u denizin altındaki mağarasında hapseden Poseidon'un oğlu, ünlü çoban Kyklop Polyphemus'un aksine (bkz. Bölüm 22), Hesiodos'un zeki Kyklopları metal işleme konusunda uzmandılar ve tanrıların demircileriydiler. Toprak analarının derinliklerinden çıkarttıkları demirden, karşı konulmaz zafer silahını, yani yıldırımı yapanlar onlardı. İsimleri olan Brontes ("gürleyen"), Steropes ("çakan") ve Arges ("her yeri aydınlatan") sözcükleri yaptıkları bu muhteşem silahın çıkarttığı sesi ve parıltıyı yansıtır.

Uranos ile Gaia, son olarak, her birinin omuzlarından yüz kol sarkan, elli başlı ve düşmanlarını kolayca ezip parçalayabilecek kudrette Hekatonkheirleri dünyaya getirir.

Hyperion'un Çocukları: Güneş, Ay, Şafak

Titan Hyperion ("yukarıdan giden") güneş-tanrıdır ve kendisinden daha ünlü ve yine bir güneş-tanrı olan **Helios**'un (bkz. Resim 1.1), **Selene**'nin ("ay") ve **Eos**'un ("şafak") babasıdır. *Helios İçin Homerik İlahi*, günümüz sanat tarihi dünyasında çok tanıdık bir imge olan atlı arabasında gökyüzünü bir uçtan diğerine geçen Helios'un yolculuğunu anlatır. Ovidius sayesinde ünlü olan bir hikâyede Helios ile Klymene'nin oğullarından biri olan **Phaeton**'un başına gelenler anlatılır. Hikâyenin bu versiyonu dünyanın ilk günlerinde yaşananların, nazik bir Romalı asilzade olan Ovidius'un elinde nasıl bu hikâyede vücut bulmuş şu muzip ahlak dersine dönüştüğüne güzel bir örnektir: "Nereden geldiğini fazla merak etme ve kendini dev aynasında görme."

Phaeton'un annesi Klymene Ethiopia kralıyla evlidir, ama oğluna babasının Helios olduğunu söylemiştir. Nesebiyle ilgili şüpheler olduğunu duyan Phaeton, annesine doğruyu söylemesi için yalvarır. Annesi ise, Helios'un evine bizzat giderek babasıyla görüşmesi, gerçeği ondan öğrenmesi gerektiğini söyler.

Phaeton, güneş-tanrının ışıklar içindeki sarayına gider. Helios, oğluna doğru dürüst sarılabilmek için etrafa ışık demetleri saçan tacını çıkarıp bir kenara koyar. Phaeton'un öz babası olduğunu kanıtlamak için oğluna bir dilek dilemesini, ne isterse yapacağını söyler. Phaeton, Helios'u bile dehşete düşüren bir dilekte bulunur: Güneşin arabasını alıp gökyüzünde dolaşmak istiyordur.

Helios Phaeton'u uyarır fakat sözünden de dönemez. Phaeton başlarda çok dikkatlidir, arabayı her zamanki yolunda sürer. Fakat çok geçmeden atlar dizginlerini tutan elin acemi bir el olduğunu sezer ve deli gibi atılıp başlarına buyruk koşturmaya başlar. Üzerlerinden akıp giden burçların sembolü hayvanlardan ürken Phaeton kontrolü yitirir ve araba dünyaya fazla yaklaşır. O zamanlar yemyeşil ormanlarla kaplı Libya, arabanın hızından ve sıcaklığından yanıp kavrulur ve bir çöle döner; Ethiopia'da yaşayanların cildi simsiyah kesilir. Sonra atlar tekrar göğe yükselmeye başlar. Zeus, dünyayı kurtarmak için Phaeton'u arabadan atar. Oğlan Eriadnus nehrine düşer (Kuzey İtalya'daki Po nehri).

Hem antik dünyanın hem modern zamanların aşk şiirleri yazarlarının gözdesi Selene (= Ay) ile ilgili bir tek hikâye bulunmaktadır. Yakışıklı çoban Endymion'a aşık olan Selene, oğlana mağarasında uyurken yaklaşıp baştan çıkarır; elli kızları olur. Selene'nin isteği üzerine Zeus Endymion'u sonsuz bir uykuya yatırır; böylece delikanlı hiç yaşlanmayacak, sonsuza dek yakışıklı kalacaktır.

Şafak tanrıçası Eos, Selene'den daha şehvetlidir ve sayısız ilişkisi olur. Gözdesi, Troialı bir prens olan **Tithonos**'tur. Tithonos da benzer bir inayete mazhar olur, fakat sonucu Endymion'unki kadar huzurlu olmaz. Hikâye, *Aphrodite İçin Homerik İlahi*'de bir yan tema olarak geçer (şiirin kalanı için bkz. 9. Bölüm):

[218] Yine aynı şekilde, altın tahtlı Eos kaçırdı Tithonos'u
sizin soyunuzdan gelen ve boyu bosuyla
ölümsüzlere benzeyen kahramanı.
220 Sonra da kara bulutlu Kronosoğlu'na gidip
diledi onun ölümsüz olmasını ve sonsuza kadar yaşamasını.
Zeus kulak verdi onun yakarışına ve yerine getirdi dileğini.
Ne aptallıktı yaptığı! Aklına bile gelmemişti tanrıça Eos'un
dilemek hep genç kalmasını sevgilisinin ve yıkım getiren yaşlılığa
uğramamasını.

Tatlı gençliğe sahip oldukları sürece
altın tahtlı, erken doğan Eos ile eğlendiler doya doya
ve yaşadılar dünyanın bir ucunda, Okeanos'un kıyılarında.
Sonra, ilk aklar düşmeye başlayınca saçlarına,
güzel başına, soylu çenesinde sakalları ağarınca Tithonos'un
tanrıça Eos sokmaz oldu onu yatağına,
ama gene de ilgilendi onunla sarayında Eos, yedirip içirdi;
ekmek verdi, ambrosia verdi, hatta güzel elbiseler de verdi ona.
Fakat nefret uyandırıcı ihtiyarlık tamamen çökünce,
Tutmaz olunca eli ayağı Tithonos'un,
aklına gelen en güzel kararı uyguladı Eos:
Kapattı onu bir odaya, ışıltılı kapıları da örttü üstüne.
Bundan böyle ağzından çıkar durur anlaşılmaz sesler, artık ne eski
Kuvveti var bedeninin ne de esnekliği adalelerinin.

Aphrodite İçin Homerik İlahi 218-238

Daha sonraki versiyonlarda Tithonus'un kuruyup büzüşerek bir çekirgeye döndüğü ve rüzgâra karşı amaçsızca cırlayıp durduğundan bahsedilir.

URANOS'A KARŞI KRONOS

Uranos ile Gaia'nın sayısız çocukları olmasına rağmen, Uranos/Gök kendi döllerinden nefret ettiğinden, hiçbiri gün ışığına çıkamamıştır:

[156] Doğar doğmaz gün ışığına çıkaracak yerde
Toprağın° bağrına saklamıştı onları
Ve Uranos sürdürürken bu korkunç oyunu
Koca Toprak inim inim inliyordu zorundan.
Kurnazca bir düzen kuruyor o zaman
Ak çeliği° yaratıveriyor çabucak
Ve koca bir tırpan yapıp o çelikten
Kışkırtıyor oğullarını kızgın yüreğiyle:
"Benden ve bir azılı varlıktan doğan oğullarım,
Suçlu bir babanın cezasını verelim,
Dinleyin beni, ne kadar babanız da olsa bu varlık
Odur kötülükleri ilkin tasarlamış olan."
Böyle dedi, korktu herkes, tek ses çıkmadı,
Yalnız ard düşünceli koca Kronos
Şöyle söyledi anasına korkmadan:
"Ana, ben göreceğim bu işi, sözüm söz,
Kötü bir babaya acımam, babamız da olsa,
Kötülükleri ilk tasarlayan odur madem."
Böyle dedi ve koca Toprak için için sevindi,

157. *Toprak*: Gaia. 161. çelik: Oğrağın, kırılmaz olduğuna inanılan efsanevi bir madde olan *adamant* taşından yapılmış olduğu söylenir. Adamant sözcüğü çoğu yerde "çelik" olarak yorumlansa da, muhtemelen yanlış bir çeviridir. İngilizcede elmas anlamına gelen *diamond* sözcüğü, buradan gelir.

Sakladı onu, pusuya yatırdı,
Bir tırpan verdi eline, keskin dişli,
ve oynayacağı oyunu öğretti ona.
Koca Uranos geldi geceyle,
İndi yere arzudan yanıp tutuşarak,
Yaklaşıp sardı Toprağı boydan boya.
Ama pusuda bekleyen oğlu
Uzattı sağ elini ve sol elindeki tırpanla
Koskoca, upuzun, sivri dişli tırpanla
Bir anda kesti babasının hayalarını
Ve kaldırıp attı arkasında bir yere.
Ama hoş bir şey değildi elinden savrulup giden:
Kanlar fışkırıp saçıldı içinden
Ve hepsi gömülü kaldı Toprağın bağrında,
Ve bunlardan gebe kalan Toprak yıllar sonra
Doğurdu yaman Erinys'leri, öç tanrıçalarını,
Parlak zırhlı, uzun kargılı Devleri°,
Bir de yeryüzüne yayılan Orman Perilerini°.

Hesiodos, *Theogonia* 156-187

186. *Devler*: Gigantlar. 187. *Orman Perileri*: Nymphalar.

Hesiodos Uranos'tan, "nereye gitse yanında karanlığı ve azgın teke nefesini götürür," diye bahsetse de hikâyenin anlamı sonsuz bir cinsel birleşme hâlindeki Uranos/Gök ile Gaia/Yer imgesi üzerine kuruludur. Uranos/Gök, Gaia/Yer'in üzerinden kalkmak bilmez ve onu sürekli döller fakat yavruların Gaia'nın bedenini terk etmelerine asla izin vermez. Kronos, gökten babasının cinsel organlarını parçalayarak iner ve onu Gaia'dan ayırarak ait olduğu yere, Gökyüzündeki yerine gönderir. İki "ilksel" element böylece kalıcı bir biçimde birbirinden ayrılmış olur. Dünya olması gerektiği gibidir artık, Gök yukarıda, Yer aşağıda, Tartaros onun da altında bir yerlerdedir. Bunların etrafında Okeanos'un zaman öncesi suları akar.

Fakat olması gereken kesin ayrılığın bedeli ağır olmuş, bir oğul babasına karşı çıkmış, hatta ona şiddet uygulamıştır. Uranos/Gök, hain evladı Kronos'u ağır bir şekilde lanetler. Uranos'un yarasından akan kanlardan, akraba kanı dökenlerin başına musallat olup onları delirten korkunç öç tanrıçaları **Erinysler** (Furialar) doğar. Erinysler özellikle acımasızdır, çünkü akraba kanı bir anlamda insanın kendi kanıdır. Yaradan akıp toprağa dökülen kanın diğer kısmından, acı kuvvetlerine kimsenin karşı koyamadığı, ileride Zeus'a ve onun Olymposlu kardeşlerine kafa tutacak olan **Gigantlar** (Devler) doğar.

Aphrodite'nin, Canavarların ve Deniz İlahlarının Doğuşu

Hesiodos Aphrodite'nin doğuşunu şöyle anlatır:

[188] Ak çeliğin kestiği hayalara gelince
Dalgalı denize atar atmaz onları

Gittiler engine doğru uzun zaman
Ak köpükler çıkıyordu tanrısal uzuvdan:
Bir kız türeyiverdi bu ak köpükten.
Önce kutsal Kythera'ya° uğradı bu kız,
Oradan da denizle çevrili Kıbrıs'a gitti.
Orda karaya çıktı güzeller güzeli tanrıça,
Yürüdükçe yeşil çimenler fışkırıyordu
Narin ayaklarının bastığı yerden.
Aphrodite dediler ona tanrılar ve insanlar
Bir köpükten doğmuş olduğu için,
Güzel çelenkli Kythera'lı da dediler ona
O adanın kıyılarına uğradığı için,
Kıbrıslı da derler orda sulardan çıktığı için,
Philomedeia da derler hayalardan türedi diye.
Doğup da yürüyünce tanrılara doğru
Eros'la Himeros° takıldılar hemen peşine,
İlk günden bu oldu onun tanrılık payı
İnsanlar arasında da, ölümsüzler arasında da;
ona düştü kız cilveleri, gülüşmeleri, oynaşmaları,
Sevmenin, sevişmenin tadı, büyüsü.

HESIODOS, *Theogonia* 188-206

192. *Kythera*: Mora yarımadasının güneydoğusunda, çok eski bir Aphrodite tapınağının bulunduğu bir ada. 202. *Himeros*: Arzuyu, aşk isteğini simgeleyen soyut bir kavram.

Uranos'un kanı toprağa dökülmüştür, ama cinsel organların kendileri denize düşer. Kesik organlardan sızan sperm, denizin köpüğüyle karışarak parçaların etrafını sarar ve bu köpükten (Yun. *aphros*), cinsel aşk tanrıçası Aphrodite doğar

RESİM 4.2 Aphrodite, denizin sularından yükselirken; Ludovisi Tahtı olarak bilinen mermer divandan, İ.Ö. 465 civarı. Rönesans döneminde Roma'da gün yüzüne çıkarılan rölyefin, güney İtalya'daki bir Grek şehrinde sunak süsü olarak kullanıldığı düşünülüyor. Tanrıçanın üzerinde giysi olarak, *chiton* denilen şeffaf bir üstlük var. Her iki yanında, denizin çakıllı kıyısında duran kadınlar, muhtemelen Horalar ("mevsimler"), tanrıçanın sudan çıkmasına yardım ediyorlar. (Museo Nazionale delle Terme, Rome; fotoğraf yazara aittir)

(Resim 4.2; karşılaştırma için bkz. Perspektif Resim 9a). Kanlı cinsel organlardan doğmuş kozmik bir tanrıça olarak Aphrodite, içinde hep kanlı bedenler ve şiddet barındıran, karşı konulmaz cinsel aşkı temsil eder. Cinsel cazibenin yıkıcı gücü, Grek mitoslarının en merkezî temasıdır.

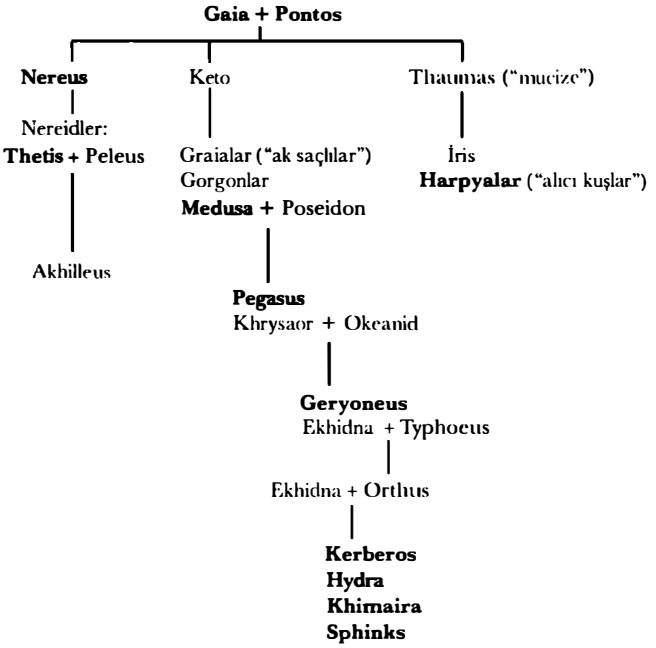
Titanlar, Kykloplar ve Hekatonkheirler Gaia'nın, oğlu Uranos ile birleşmesinden doğmuşlardır, fakat Gaia'nın, bir diğer oğlu Pontos ("deniz") ile de cinsel ilişkisi olur. Bu birleşmesinden, çoğu önemsiz veya kahramanlık efsanelerinde adlarından şöyle bir bahsedilen birçok çocuğu olur (Tablo 4.3). Bazıları korkunç görünümleri, bazıları da -babaları deniz gibi- görünümlerini değiştirebilmeleri nedeniyle tanınırlar.

Canavar anlamına gelen *monster* sözcüğünün etimolojik olarak anlamı "görünce şaşkınlıkla işaret edilen" demektir ve Grek sanatında Yer ile Deniz'in korkunç görünümlü dölleri, çoğunlukla, yarı insan yarı hayvan olarak tasvir edilmişlerdir. Bu gelenek Mısır ve Mezopotamya sanatından gelmiş olsa da, Grekler biçim olarak kopya ettikleri yaratıkların anlamlarını kendilerine göre değiştirmişlerdir. Örneğin Mısırlılar kutsal ölülerin ruhlarını insan başlı kuşlar olarak tasvir etmişlerdir. Birer ruh oldukları için istedikleri yere uçabiliyor, mezarlarının önündeki bahçelerin ve dini bütün akrabalarının oraya bıraktıkları hediyelerin tadını çıkarıyorlardı. Fakat Grek sanatında insan başlı kuşlar, Gaia ile Pontos'un torunları Harpyalar olmuşlardır. Harpyalar ("alıcı kuşlar"), birdenbire ortaya çıkarak yaşayanları alıp ölüler diyarına götüren, kötü kalpli fırtına cinleridir (Resim 4.3)

Denizcileri yollarından sapıtıp ölüme sürükleyen Sirenler de, Gaia ile Pontos'un soyundan olmamalarına rağmen, benzer bir şekilde tasvir edilmişlerdir (bkz. Resim 22.3). Bir başka örnek, Gaia ile Pontos'un soyundan gelen

RESİM 4.3 Likya'da, Ksantos yakınlarında (Türkiye'nin güneyi) bulunan **Harpya mezarına ait rölyef panel. Likyalılar Grek kökenli olmamalarına rağmen Grek mitoslarından çok etkilenmişlerdir. Her iki yandaki harpyalar, ölen kişinin küçük bedenli insan formunda tasvir edilmiş ruhunu alıp giderlerken, ortada, ayakta duran bir kadın, cinsiyeti belirsiz oturan birine bir güvercin veriyor. Oturan kişinin sol elinde bir nar, sağ elinde ise ne olduğu anlaşılamayan bir nesne (büyük ihtimalle bir meyve veya yumurta) var. Kireçtaşı, İ.Ö. 480-470 civarı. (British Museum, London; ©Trustees of the British Museum / Art Resource, New York)**

TABLO 4.3 Gaia ile Pontos'un Dölleri

Sphinks'tir. Mısırlılar, firavunlarının yüce gönüllü ve kutsal gücünü insan başlı aslan biçiminde sembolize etmişlerdi ve firavun bu şekilde hem hayattayken hem öldükten sonra Mısır'ı gözetip kollayabiliyordu. Grekler, Mısırlılarda erkek olan Sphinks'i dişi yapıp bir çift de kanat takmış, adına da "boğan, nefessiz bırakan" anlamını yüklemişlerdir. Grek mitoslarında Thebai şehrine korkunç veba salgınını musallat eden kötü ruh, bu Sphinks'tir (bkz. Resim 18.3, Perspektif Resim 18.1).

Grekler, Yakın Doğu'nun farklı yaratıkların farklı vücut parçalarını bir araya getirme veya normal parçaların sayısını arttırma geleneğini korumuş olsalar da, sanat eserlerinde canavarları da kendilerine özgü bir şekilde tasvir etmişlerdir. Gorgonlar, örneğin, kadın vücutlu ama kanatlı, yılan saçlı ve yaban domuzu dişli yaratıklardır (bkz. Resim 14.7). Herakles'in baş düşmanlarından Geryoneus'un birbirlerine belden bitişik üç vücudu vardır; köpeği Orthos'un da iki başı. Hesiodos'un "toprağın derinliklerindeki zifirî mağaralarda ışıldayan et yiyici" olarak tasvir ettiği Ekhidna'nın belden yukarısı normal bir kadın, aşağısı yılandı. **Kerberos**, Hades'in ölüler ülkesinin kapılarını bekleyen elli (bazılarına göre de üç) başlı bir köpekti (Resim 4.4).

Su yılanı Hydra'nın bazen yedi başı bulunur. Bu yaratıkların en acayibi, yılan kuyruklu ve sırtından ayrıca bir keçi başı çıkan aslan **Khimaira**'dır ("dişi keçi," Resim 4.5). Gaia ile Pontos'un dölleri arasında, sahip oldukları güçler doğaüstü olsa da şekillerini doğadan alanlar da vardır. Keto ("deniz canavarı") kimi

RESİM 4.4 Herakles ile Kerberos. Tiran Eurystheus, Herakles'e on iki görev verir ve hepsini de yerine getirmeye zorlar. Sonuncu görev Kerberos'u yakalayıp yeryüzüne, yaşayanların dünyasına çıkarmaktır. Burada Herakles Kerberos'u getirmiş, Eurystheus'a gösteriyor. Kendini korumak için koca bir kazanın içine girmiş Eurystheus kollarını korkuyla havaya kaldırmış. Köpeği tasmasından tutarak zapt etmeye çalışan Herakles ise sağ elindeki sopasını gösteriyor. Kerberos'un ön ayaklarından ve başından uzanan şeyler, yılanlar. Bu tasvirin yer aldığı ve İtalya'da, Cerveteri şehrinde (eski Etrüsk Caere) bulunmuş bu çömlek ya İ.Ö. 530 civarında Grek bir göçmen tarafından orada yapılmış ya da Küçük Asya'dan ithal edilmiş olmalı. (Musée du Louvre, Paris; Reunion des Musees Nationaux/Art Resource, New York)

kaynaklara göre bir balina, kimilerine göre de devasa bir balıktır. Graialar ("ak saçlılar"), Hesiodos'un tarifiyle, "güzel yüzlü, doğuştan ak saçlı kocakarılardır." Nemea aslanı görünüşte sıradan bir aslandır, fakat sıradan yöntemlerle öldürülemez (bkz. Resim 15.2).

Nereus, pek çok deniz-tanrı gibi, geleceği görebilen bilge Denizler İhtiyarıdır. Normalde insan görünümündedir, fakat istediği zaman ateşe, leopara, yılana veya ağaca dönüşebilir. Kuzenleri Okeanos kızlarına çok benzeyen ve bu yüzden sık sık onlarla karıştırılan elli deniz perisi Nereidin ("Nereus kızları") babasıdır. Nereidler denizin dibinde altın tahtlarda yaşarlar ve denizin güzel, yumuşak yüzünü temsil ederler. Nereidlerin en tanınmışı, Akhilleus'un annesi **Thetis**'tir. Babası gibi Thetis de istediği zaman görünüşünü değiştirebilmektedir (bkz. Resim 20.3).

ZEUS KRONOS'A KARŞI: TİTANLARLA SAVAŞ

Hesiodos, Uranos'un, olmadık cinsel taleplerde bulunarak, nefes alacak fırsat tanımayarak, onu ve diğer her şeyi ağır bir baskı altında tutarak Gaia üzerinde nasıl bir zorbalık uyguladığını anlatır. Uranos'un devrilmesiyle Kronos dünyanın ilk kralı olur. Sayısız yeni canlıyla dolu karmaşık bir hükümranlığı olur Kronos'un. İktidarını korumak için ince hesaplar peşinde koşması, şiddete başvurması ve her şeyden şüphelenmesi gerekmektedir. Ana babası, sonunun

RESİM 4.5 Aslan başlı ve vücutlu, yılan kuyruklu ve sırtından bir keçi başı çıkan Khimaira, Etrüsk dönemi tunç heykel, İ.Ö. beşinci yüzyıl. "Potiphar'ın Karısı" adlı bir halk hikâyesinde Khimaira, Bellerophontes tarafından öldürülür (bkz. 16. Bölüm). Khimaira'nın kökeninin Hititlere kadar dayandığı düşünülmektedir. (Museo Archeologico Nazionale, Florence; Wisconsin-Madison Üniversitesi Fotoğraf Arşivi)

çocuklarından birinin elinden olacağını söylediği için Kronos kendi çocuklarından korkar ve karısı (aynı zamanda kız kardeşi) Rhea'dan doğar doğmaz onları yiyerek yok eder. Bu çocuklar, ileride iktidarı aralarında paylaşarak birlikte dünyayı yönetecek olan Hestia, Demeter, Hera, Hades, Poseidon ve Zeus'tur:

[453] Rhea Kronos'un yatağına girince
Şanlı evlatlar doğurdu ona:
Hestia, Demeter, altın sandallı Hera
455 Ve güçlü Hades, yerin altında oturan,
Yüreği acımak nedir bilmeyen tanrı,
Toprağı sarsan, uğultulu tanrı Poseidon,
Ve temkinli Zeus, tanrıların ve insanların babası,
Yıldırımları yeryüzünü titreten.
Ama koskoca Kronos yiyordu ilk çocuklarını
460 Analarının kutsal karnından çıkıp ta
Dizleri üstüne oturdukça her biri.
Korkuyordu Uranos'un mağrur torunlarından biri
Ölümsüzler arasında kral olacak diye.
Gaia ve Uranos bildirmişlerdi ki ona
Ne kadar güçlüler güçlüsü de olsa
465 Kendi oğluna yenilmekti kaderi.
Buydu çünkü Zeus'un istediği.
Onun için gözü pusudaydı her zaman,
Doğan çocuklarını yiyordu birer birer
Ve Rhea sonsuz yaslar içindeydi.

HESIODOS, *Theogonia* 453-467

Rhea, akıl danışmak için annesi ve babası Gaia ile Uranos'a gider ve en küçük çocuğunu, yani Zeus'u doğurmak için Girit'e gitmesi gerektiğini öğrenir. Öyle de yapar. Doğan çocuğu bir mağaraya saklar. Bebeği nymphalar bulur ve onu keçi Amalthea'nın sütüyle ve arı Melissa'nın balıyla besleyerek büyütürler. *Kureteler* ("genç erkekler") olarak da bilinen Korybantlar ("dansçılar") veya savaşçılar tarafından çalınan ziller, bebeğin güçlü çığlıklarını bastırır. Kronos en son doğan çocuğunun nerede olduğunu sorduğunda Rhea ona kundak bezine sarılmış bir kaya parçası verir. Akılsız Kronos beze sarılı taşı bir lokmada yutar. Hayatı böylece kurtulan Zeus, büyüyüp yetişkin bir erkek olur.

İlginç bir şekilde, Hesiodos bundan sonrasıyla ilgili olarak, kardeşlerini geri kusması için Zeus'un, babası Kronos'u zorladığının dışında, pek bir şey söylemez. Daha sonraki kaynaklara göre Okeanid Metis ("akıl, bilgelik") Kronos'a kusturucu bir ilaç verir ve Kronos, son yuttuğu önce olmak üzere bütün çocuklarını teker teker kusar. Çıkanların arasında taş da vardır ve bu taş, herkes görsün diye Delphoi'deki Apollon tapınağında sergilenir. Koni şeklinde ve üzeri oyma desenlerle dolu olan taşa *omphalos* ("göbek deliği") adı verilir. Rahipler her gün taşın üzerine yağ dökeler ve festival zamanları eğrilmemiş yünle süslerler (Resim 7.5).

Zeus artık tanrıların kralı olmuş ve (yer altındaki ölüler ülkesinin hükümdarı Hades dışında) diğer kardeşleriyle birlikte Olympos Dağındaki yerlerini almışlardır. Fakat Titanlar Zeus'un iktidarından hoşnut değillerdir. Bir araya gelip Olymposlulara karşı savaş açarlar. **Titanomakhia** olarak bilinen bu korkunç savaşta (Yun. *-makhia*= savaş) Titanlardan bir tek Themis ile oğlu Prometheus Zeus'un tarafını tutma cesareti gösterirler:

[630] Titan tanrılarla Kronosoğulları
Ki birileri, mağrur Titanlar, Othrys'te°,
Öbürleri, tüm nimetleri verenler,
Gür saçlı Rhea'nın doğurdukları,
Olympos'un° tepesinde oturanlar,
Uzun zamandan beri savaşıyorlardı
Güçlü saldırılarla birbirlerine girerek.
635 Yürekleri hınçla dolup taşarak
Tam on yıl cenkleşti durdular,
Bitip tükenmek bilmiyordu bu kavga,
Belli değildi kimin kazanacağı.

Hesiodos, *Theogonia* 629-638

631. *Othrys*: Yunanistan'ın kuzeyinde, Tesalya ovasının güneyinde bir dağ. 633. *Olympos*: Tesalya ovasının kuzeyi.

Zeus, Gaia'dan, Hekatonkheirlerin ("yüz elliler") yardımı olmadan savaşı kazanamayacağını öğrenir. Güçlerinden korkan Uranos, zamanında, Kyklopla rla birlikte Hekatonkheirleri de Tartaros'a kapatmıştır; Zeus hepsini salıverir. Kapalı yerde uzun zaman hareketsiz kalmaktan zayıf düşmüş Hekatonkheirler, *nektar* (muhtemel anlamı "ölüme çare olan") adında mitolojik bir içki ve *ambrosia* ("ölümsüzlük maddesi") denen bir yiyecek sayesinde güçlerini

geri kazanırlar. Zeus'un kendilerini özgür bırakmasına müteşekkir olan Kyklopslar Zeus'un meşhur alameti farika silahını, yani yıldırım demetini yaparlar:

O gün tanrı ve tanrıça, hepsi
Azgın bir cenk havası estirdiler.
Hepsi, Titan tanrılar, Kronosoğulları
Ve Zeus'un gün ışığına çıkardığı °
Güçlerine dayanılmaz azgın devler.
Her birinin yüz kolu vardı onların
Omuzlarında heybetle savrulan,
Her birinin elli de kafası vardı
Güçlü bedenlerinin omuz başlarında.
Dikildiler Titanlara karşı korkunç savaşta
Koca ellerinde yalçın kayalarla.
Titanlar da atılıyordu şevkle sıra sıra,
Her iki taraf gösteriyordu var gücünü.
Çevrede sonsuz deniz homurdanıyordu,
Toprak kükredi birden gür sesiyle,
Engin gökler yankılanıp inildedi
Ölümsüzlerin saldırıları altında,
Koca Olympos sarsılıyordu temelinden,
Ağır bir deprem iniyordu Tartaros'a kadar
Karışarak gümbürtüsüne korkunç saldırışların,
Savrulan kayaların, gürzlerin.
Haykırışlarla yüklüydü atılan her şey,
İki tarafın birbirine karışan sesleri
Yükseliyordu yıldızlı göklere kadar,
Korkunç bir kargaşaya dönerken boğuşmaları.
Zeus da artık tutmaz oldu öfkesini.
Yüreği dolar dolmaz öfkesiyle
Bütün gücünü salıveriyordu ortaya.
Şimşekler saçıyordu gökten ve Olympos'tan,
Gürbüz elinden fırlayıp uçuyordu yıldırım
Gök gürültüleri arasında parıl parıl,
Sallayıp savuruyordu kutsal alevi
Gittikçe sıklaşan şimşekleriyle.
Dört bir yanda, çatır çatır yanıyordu
Canlılara can veren Ana Toprak,
Bar bar bağırıyordu ateş alan ormanlar,
Kaynıyordu karalar ve ekinsiz denizler,
yakıcı bir soluk sarıyordu yeroğlu Titanları
Koskoca alevler karışırken bulutlara;
Ne kadar güçlü de olsa Titan tanrılar
Kamaşıyordu gözleri şimşek ve yıldırımlardan.

HESIODOS, *Theogonia* 666-698

668. *gün ışığına çıkardığı*: "Karanlıktan," yani Erebos/Tartaros'tan.

PERSPEKTİF 4.1

GOYA: ÇOCUKLARINI YİYEN SATÜRN

Ünlü İspanyol ressam Francisco de Goya (1746-1828), şeytani güçlere ve insanlık deneyimlerinin dehşetine yaklaşım şekliyle çağdaşlarından çok farklı bir yere sahiptir. Duyma yetisini kaybettiği ve dehşet veren pek çok olaya tanıklık etmiş olduğu yaşlılık yıllarında kendini evine kapatır ve duvarları şeytana tapanların, insansı canavarların ve sayısız korkunç yaratığın karanlık imgeleriyle doldurur. Bunların arasında çocuklarını yiyen Satürn de vardır (Perspektif Resim 4.1).

İtalya topraklarında aslında harman yeri cini olarak bilinen Satürn ("eken/ekici") Latin yazarlar sayesinde İtalya'nın Altın Çağdaki koruyucusu, ama aynı zamanda aksi, meyus bir ihtiyar olarak karşımıza çıkar. Grek entelektüellerinin *Khronos* (=zaman) ile özdeş gördükleri Kronos'un Latinlerdeki karşılığıdır. Bu şekilde, kendi çocuklarını yiyen Kronos mitosu "her şeyi yiyip yutan zamanın" bir alegorisi olarak açıklanmış olur (bkz. 25. Bölüm); "Zaman/ Azrail"in elindeki tırpan, Kronos=Khronos'un babasının cinsel organlarını kesmede kullandığı tırpandır. Hesiodos, Kronos'un çocuklarını tek lokmada, çiğnemeden yuttuğunu söyler fakat Goya, Satürn'ü, çocuklarından birini -kız mı erkek mi olduğu anlaşılmaz- lokma lokma ısırarak yiyen yamyam bir dev olarak tasvir etmiş, böylece olayın dehşetini abartılı da olsa daha etkili bir şekilde yansıtmıştır. Doymak bilmeyen, acımasız Zaman da herkesi ve her şeyi aynı şekilde yiyip yutmakta; vahşi doğanın bir yansıması olan insan doğasının şeytani güçleri de çocuksu ve masum her ne varsa aynı şekilde yok etmektedir.

PERSPEKTİF RESİM 4.1 Francisco Goya (1746-1828), *Çocuklarını Yiyen Satürn* (ayrıntı), 1819-1823, duvar sıvası üzerine yağlı boya. Tuvale daha sonra aktarılmıştır. (Museo del Prado, Madrid; Wisconsin-Madison Üniversitesi Fotoğraf Arşivi)

Savaşın kaderi değişir. Üç Hekatonkheirin yardımıyla (Hesiodos isimlerini belirtir) Zeus, Titanları Tartaros'un karanlığına göndermeyi başarır:

[713] Ama ön saftaki Kottos, Briareus, Gyes,
Savaşa doymayan bu yüz kollu devler
Azdırdılar yeni baştan savaşı:
Üç yüz taş birden fırladı
715 Bu devlerin güçlü kollarından,
Kapkara saldırılarla ezdiler Titanları,
Yol yol toprağın altına tıktılar onları,
Vurdular zincire yendiklerini
720 Ve gökler ne kadar uzaksa topraktan
Toprağın o kadar altına gömdüler onları.
Bir örs gökten düşse dokuz gün dokuz gece
Ancak onuncu gün varabilirdi yeryüzüne
Ve tunç bir örs düşse yeryüzünden ancak
725 Dokuz gün dokuz gece sonra varabilir Tartaros'a.
Tunçtan bir duvar çevirmiştir orayı,
Üç kat karanlık sarar dar boğazını,
Üstünde kökleri bitegelmiştir toprağın,
Ve ekinsiz, uçsuz bucaksız denizin.
İşte orada saklıdır Titanlar karanlıkta
730 Bulutları toplayan Zeus'un istemiyle.
Güçleri yetmez çıkmaya ordan
Poseidon kapamıştır tunç kapıları,
Dört bir yanda yükselir duvarlar.
Kalkan tutan Zeus'un buyruğuyla
735 Durur orda sadık birer bekçi gibi
Gyes, Kottos ve coşkun yürekli Briareus.

HESIODOS, *Theogonia* 713-736

Titan **Atlas**'a kızan Zeus, ceza olarak onu dünyanın batı ucuna gönderir ve gökyüzünü sırtında taşıma cezası verir (böylece yer ile gök sonsuza kadar ayrı kalacaktır; bkz. Resim 5.1). Atlas'ın adı daha sonra Fas'taki sıradağlara ve Platon'un, uzak batıda, Herakles'in Sütunlarının (yani Cebelitarık Boğazının) ötesinde olduğunu söylediği efsanevi kıta Atlantis'e verilir (bkz. Perspektif 1.1).

ZEUS'UN TYPHOEUS İLE SAVAŞI

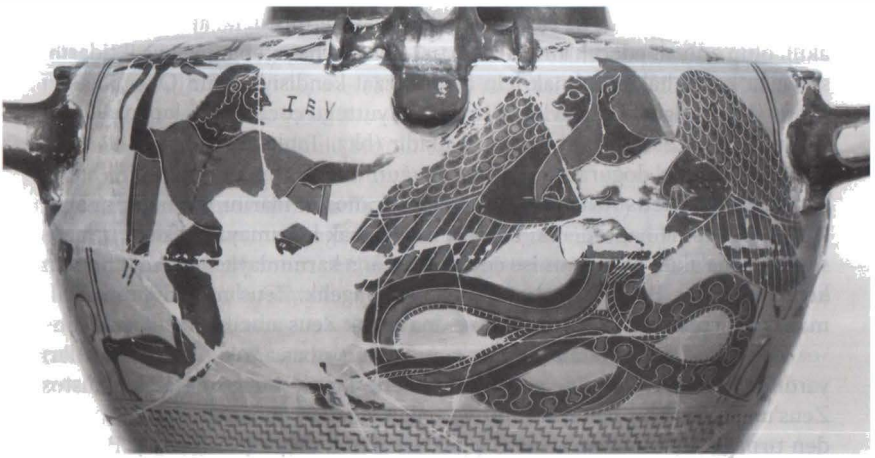
Fakat Zeus'un mücadelesi bitmemiştir. Kendi çocukları olan Titanlara karşı Hekatonkheirlerden yardım alması gerektiğini söyleyen Gaia, nedense daha sonra Zeus'a bozulur ve en büyük düşmanı olur. Tartaros'la çiftleşerek canavar **Typhoeus**'u (Typhon olarak da bilinir) doğurur:

[820] Ama Zeus Titanları kovunca gökten
Ana Toprak son oğlu Typhon'u doğurdu
Sevişip Tartaros'la, altın Aphrodite yüzünden.
Zor işler için yaratılmıştır kolları,
Ayakları yorulmak bilmez bu yaman tanrının,
825 Yüz yılan başı yükselir omuzlarından
Çıkarıp korkunç kara dillerini,
Bu ejder kafasındaki gözler de
Ateş alev saçar kara kaşları altından,
Sesler yükselir bu korkunç başlardan
830 Akılları donduran türlü türlü sesler:
Kimi zaman yalnız tanrıların
Anlayacağı seslerdir bunlar,
Kimi zaman azgın bir boğanın böğürtüsü,
Kimi zaman amansız bir aslanın kükremesi,
Kimi zaman köpek yavrularının bağrışması,
835 Kimi zaman dağlarda yankılanan ıslık.
Az kalsın bir kıyamet kopacaktı o gün,
Typhon kralı olacaktı ölümlü ve ölümsüzlerin;
Ama tanrılar ve insanlar babası Zeus
Keskin görüşüyle farkına vardı onun,
Birden gürledi olanca öfkesiyle,
840 Yer yerinden oynayıp sarsıldı,
İnledi kat kat gökler ve denizler,
Okeanos'un suları ve yeraltı karanlıkları.
Koca Olympos titredi ayakları altında
Savaşa kalkan tanrılar kralının.
Dağ taş da inledi onunla birlikte,
Bir yangın sardı menekşe rengi suları.
845 Bir yandan gök gürültüsü ve şimşekler,
Bir yandan ejderhanın saldığı alevler,
Bir yandan azgın rüzgârlar ve yıldırımlar.
Kaynıyordu yer gök deniz baştan başa,
Dört bir yandan kıyılara yükseliyordu
Ölümsüzlerin ittiği dağ gibi dalgalar;
Bir depremdir başlıyordu önü alınmaz,
850 Ürpertiler içindeydi Hades bile,
Yokluk ülkesinde ölülerin sultanı
Ve Titanlar, yerin altında Kronos'la birlikte
Sarsılıp belâlı savaşın gümbürtüsünden.
Zeus toparlayıp var gücünü, hışmını,
Yakalayıp şimşeklerini, yıldırımlarını
Dikildi Olympos'un başına ve vurdu!
Birden ateşe boğdu, çepeçevre,
Korkunç canavarın inanılmaz başlarını.
Yediği kamçıyla duraklayan Typhon
Yıkıldı yere, kolu kanadı kırılarak

Ve Toprak Ana inledi inim inim.
Bir alev fışkırdı yıldırım yiyen devden,
Yükselti sarp, kara vadilerinden yukarı
Dibine düştüğü Etna Dağının.
Geniş bir ağızdan yanıyordu koca toprak
Aklı durduran dumanlar salarak,
Eriyordu toprak nasıl erirse kalay
Kızdırılan delikli potanın dibinde,
Nasıl erirse en zor eriyen demir
Bir dağ koyağında ateşle kemirilince,
Düşünce tanrısal ocağına Hephaistos'un
Öyle eriyordu toprak ateş alev içinde.

HESIODOS, *Theogonia* 820-867

Günümüze kalan en eski "Grek mitosları el kitabının" yazarı Apollodoros (İ.S. ikinci yüzyıl), Hesiodos'un bu anlattıklarına ilginç eklemeler yapar. Kilikya'da (Şimdiki Türkiye'nin güney kıyıları) doğan Typhoeus, der, o kadar uzun boylu ve iridir ki dağlar yanında ufak görünür, başı yıldızlara çarpar. Bir eli batı ufkundayken diğer eli doğu ufkuna uzanır. Belden aşağısı, tıslayarak kıvrım kıvrım kıvrılan zehirli yılanlardan oluşur. Görkemli kanatları vardır ve vücudu uzun kıllarla kaplıdır (Resim 4.6). Bir gün Typhoeus Olympos Dağına devasa taşlar fırlatır ve ardından korkunç böğürtülerle, ağzından alevler saçarak saldırıya geçer. Olymposlu tanrılar Mısır'a kaçar ve hayvan kılığına girerek saklanırlar -Mısır tanrılarının hayvan suretinde olmaları bu yüzdendir! Zeus Typhoeus'a direnir; üzerine yıldırımlarını fırlatır ve Kronos'un Uranos'u hadım ettiği orağı çıkarıp Typhoeus'u kovalamaya başlar. Typhoeus kuzey

RESİM 4.6 Typhonomakhia ("Typhon Savaşı"); Etruria'da bulunmuş fakat muhtemelen Euboialı bir Grek tarafından çizilip boyanmış bir vazodan, İ.Ö. 525 civarı. Zeus sol eliyle nişan almış, sağ elinde tuttuğu yıldırımları savurmak üzere. Sağdaki uzun sakallı, sivri kulaklı, bacakları yerinde yılanlar kıvrılan kanatlı yaratık, Typhoeus. Zeus'un adı, başının hemen önüne yazılmış. (Staatliche Antikensammlungen und Glyptothek, Munich; Hirmer Fotoarchiv, Munich)

Suriye'deki Casius Dağına (Silpius; günümüzde Hatay-Suriye sınırındaki Kel Dağı) sığınır. Zeus elindeki orağı atıp, canavara çıplak elleriyle saldırır, fakat Typhoeus Zeus'un bir anlık şaşkınlığından yararlanıp yerdeki orağı kaptığı gibi Zeus'un el ve ayak tendonlarını kesip alır. Kesik tendonları küçük bir küpe koyar, boş bir çuval gibi yere yığılıvermiş Zeus'u sırtlar ve Kilikya'da bir mağaraya götürüp bırakır. Tendonların olduğu küpü ayı postundan bir örtünün altına sakladıktan sonra, mağaranın girişine bir ejder diker.

Neyse ki Zeus'un oğlu Hermes ile keçi suretli bir orman cini olan Aegipan ("keçi-pan"), Typhoeus'u atlatmayı başarır, tendonları küpten alır ve ait oldukları yerlere geri takarlar. Tekrar hareket edebilen Zeus kanatlı atların çektiği muhteşem bir savaş arabasına atladığı gibi arkasından yıldırımlar fırlatarak Typhoeus'u kovalamaya başlar. Canavar Trakya'da durup direnmeyi dener; dağları yerinden söküp Zeus'un üzerine fırlatır. Zeus da dağları alıp Typhoeus'a geri atar. Typhoeus kötü bir yara alır, yarasından akan kanlar koca bir dağı kaplar; "kanlı" anlamındaki Haemus Dağının adı (Türkçedeki Balkan Dağları) buradan gelir.

En nihayetinde Zeus Typhoeus'u uzak batıda, Sicilya'da kesin olarak ele geçirir ve Etna Yanardağının altına gömer. Dağdan ne zaman duman çıkmaya başlasa bunun, Zeus'un canavarın üzerine yığdığı yıldırımlardan ya da Typhoeus'un kendi ağzından çıkan duman olduğuna inanılır.

ZEUS'UN GİGANTLARLA SAVAŞI

Titanlarla ve Typhoeus ile girdiği savaşları kazanmasına rağmen Zeus'un iktidarı tam olarak güvence altında değildir. İlk kuşaklara egemen olan **veraset mitosu**nun mantığına göre Zeus'un da iktidardan düşmesi gerekiyordur. Kronos Uranos'u, Zeus da Kronos'u zekâsıyla alt etmiştir, fakat Zeus'tan daha akıllı olup onu alt edecek kim çıkacaktır? Zeus, kehaneti bozmak ve iktidarını sonsuza kadar hâkim kılmak için aklın bizzat kendisiyle, yani Okeanos kızı Metis ("akıl, bilgelik") ile evlenir. Kronos'a, yuttuğu çocuklarını kusturan ilacı veren Metis, Zeus'un yedi karısının ilkidir (bkz. Tablo 6.2). Uranos ile Gaia Zeus'a, karısının doğuracağı ikinci çocuğun onu tahtından edeceğini haber verdiklerinde Metis Athena'ya hamiledir. Uranos iktidarını, çocuklarını analarının bedenine hapsederek, Kronos ise yutarak korumaya çalışmıştır; hepsinden daha akıllı olan Zeus ise çocuk daha ana karnındayken bizzat annenin kendisini yutar. Böylece Metis, yani akıl ve bilgelik, Zeus'un varlığının ayrılmaz bir parçası hâline gelmiş olur ve ona ancak Zeus aracılığı ile ulaşılabilir.

Zeus Metis'i yuttuktan bir süre sonra ağır bir baş ağrısı tutar ve tanrıları yardıma çağırır. Kimilerine göre Prometheus, kimilerine göre ise Hephaistos Zeus'un kafasını bir baltayla yarar ve açılan yaradan tamamen yetişkin, tepeden tırnağa silahlı Athena, savaş çığlıkları atarak doğar (Resim 4.7). Bundan dolayıdır ki bir kız olarak doğan ama bir erkek gibi düşünüp bir erkek gibi davranan Athena, yalnızca Zeus'un kızıdır. Zeus'u tahtından edecek ikinci çocuk doğmaz. Güçlü ve bilge Zeus, yalnızca kadınların doğurabileceğini öngören biyolojik mantığı bozarak kehaneti boşa çıkarmıştır.

RESİM 4.7 Athena'nın Zeus'un kafasından doğuşu; Attik şarap kabı, İ.Ö. 560 civarı. Zeus'un kafasını bir baltayla yaran ve bunun sonucunda olanlardan korkan Hephaistos dönmüş, kaçıyor. Kargısı ve kalkanıyla donanmış Athena kafasından çıkarken Zeus, olandan pek etkilenmiş gibi görünmüyor. (British Museum, London; ©Trustees of the British Museum/Art Resource, New York)

Hesiodos anlatmasa da Klasik Dönem sanatında oldukça popüler olan bir hikâye daha vardır: Gigantlar. Uranos'un kesik cinsel organlarından akan kandan doğan ve zamanla Zeus'un azılı can düşmanı olan Gigantlar, Gaia'nın kışkırtmasıyla Olymposlulara koca koca kayalar ve yanan ağaçlarla saldırırlar (**Gigantomakhia** -"Gigantlar Savaşı"). Yazılı ve resimli kaynaklara göre tanrılarla Gigantlar bire bir eşleşerek kavgaya tutuşurlar. Gigantlar uzun dağınık saçlı, sakallı ve genelde yılan bacaklı devler olarak tasvir edilmişlerdir (Resim 4.8). Kâhinlerden biri, ölümlü birinin yardımı olmaksızın tanrıların savaşı kazanamayacağını söyler. Bunun üzerine Zeus'un oğlu, ölümlü Herakles Olymposlulara katılır. Dünyanın ilk günleriyle ilgili kronolojik sıralama pek net olmasa da Herakles'in varlığı, Gigantomakhianın Titanomakhiadan ve Typhonomakhiadan çok sonra gerçekleştiğini göstermektedir.

Savaşın sonunda Gigantlar yenilir. Savaştan daha da güçlenerek çıkan üç erkek tanrı Zeus, Hades ve Poseidon, dünyayı aralarında paylaşmak için kura çekerler. Zeus'a gökteki cennet, Poseidon'a denizler, Hades'e de dünyanın sonundaki sisli karanlıklar kalır. Yeryüzü ve Olympos'un yüksek tepeleri hepsinin ortak malıdır.

GREK YARATILIŞ HİKÂYELERİNDEKİ BAŞLICA TEMALAR

Grek Hesiodos ile Apollodoros'un anlattığı dünyanın ve tanrıların yaratılış hikâyesi ilahî mitos dediğimiz mitos türüne örnektir; konusu, tanrıların eylemleri ve

RESİM 4.8 Tanrılar ile Gigantların savaşı; Bergama'daki (Batı Anadolu) Büyük Sunak'ın doğu frizinden, İ.Ö. üçüncü ila ikinci yüzyıllar arası. Yılan bacaklı bir Gigant, kavşakların tanrıçası Hekate'ye doğru saldırıya geçmiş; Hekate ise elindeki meşaleyle karşılık veriyor. Gigantın yılan bacaklarından birinin başı, Hekate'nin kalkanını ısırmış. Sağda, yere düşmüş arkadaşının başucunda ayakta duran bir başka Gigant, (resimde görülmeyen) tanrıça Artemis'e saldırıyor. Şiddet dolu pozlarda tasvir edilmiş, vücutları kasılmış figürler ve kıvrımlı hatlar Helenistik sanatın karakteristik özelliklerindendir (karşılaştırma için bkz. Resim 20.4). (Staatliche Museen, Berlin; Bildarchiv Preußischer Kulturbesitz/Art Resource, New York)

büyük olayların tasvirleri ve sonuçlarıdır. Bununla birlikte hikâyenin temelini oluşturan anlatı yapısı varlığını büyük ölçüde halk hikâyelerine borçludur. Burada tanrılar korkunç canavarlar (Uranos, Kronos) ve düzenbazlar (Kronos, Zeus); tanrıçalar ise cinsel taciz kurbanları (Gaia, Rhea), tehlikeli düşmanlar (Gaia) ve iyiliksever koruyucular (Gaia, Rhea) olarak davranırlar. Typhoeus ejderdir, Zeus ise onun düşmanı. Hikâyenin eylem çizgisini acımasız aile içi çatışmalar belirler: Kadın kocasına (Gaia, Uranos'a), oğul babasına (Kronos Uranos'a, Zeus Kronos'a), baba çocuklarına (Uranos Titanlara, Kronos Olymposlulara) karşı kumpas çevirir. Bütün bunlar şu soruya cevap aramak için yeniden modellenir: "Nasıl oldu da dünyayı Zeus yönetmeye başladı?"

Hesiodos'un tarif ettiği evren hiç de durağan bir yer değildir; tanrının bir sözüyle bir kerede var olmuştur, fakat öncesinde uzun bir gelişim ve değişim süreci vardır. En başta Khaos vardı; ondan ilk varlıklar olan Gece ve Karanlık doğdu ve onlar da kendi zıtlarını, yani Günü ve Işığı yarattılar. Ardından, gerçek anlamda ilk canlı varlık olan Gaia/Toprak geldi. Dişi olarak yaratılan Gaia, herhangi bir cinsel birleşme olmaksızın Pontos'u/Deniz'i ve Uranos'u/Gök'ü doğurdu. Fakat Eros/Aşk, işin içine cinsel üremeyi dâhil ederek yaratım sürecini

hızlandırdı ve daha sonra Gaia/Toprak kendi çocuklarıyla cinsel ilişkiye girdi. O günden itibaren üreme, birkaç istisna dışında, hep cinsel birleşme yoluyla oldu.

Grek kozmogonisi/teogonisi iktidarın kadından erkeğe geçiş sürecinin hikâyesidir. Başlangıçta her şeyin anası, dişi Gaia/Toprak vardır; sonda ise, evrenin yöneticisi erkek Zeus. Tanrılar zürriyetinin başlangıcında Gaia çocuklarını cinsel ilişki olmadan doğurur, sonunda Zeus da aynısını, Athena'yı kafasından doğurarak yapar. Grekler için, düzenli bir ev veya şehir gibi düzenli bir evrenin de güçlü ve akıllı bir erkek tarafından yönetilmesi çok doğaldı; toplumsal ideal böyleydi. Fakat Gaia/Toprak dünyanın olmazsa olmaz temeldir, dolayısıyla iktidarı hiçbir zaman tamamen yok edilemez.

Uranos'un/Gök'ün hem annesi hem karısı olmasına rağmen Gaia, oğlu Kronos ile bir olur ve Uranos'u hadım ederek iktidarına son verir. Uranos zalim bir canavardır, hayatın ve geleceğin düşmanıdır, kendi zevkinin dışında bir şeye önem vermez. Kronos, halk hikâyelerindeki bir kahraman gibi gizlendiği yerden fırlayıp, kadını cinsel olarak tehdit eden canavarı yok eder. Halk hikâyesi kahramanlarının düşmanlarını alt etmek için kullandığı özel silahlara benzeyen çelik bir orakla babasını hadım eder. Pek çok halk hikâyesinde olduğu gibi, olaylar aile içi çatışmalar etrafında döner. Baba, oğlunun bir gün yerine geçmesini ümit eder, onu yok etmesini değil.

Uranos kötü bir babadır ve sonunu hak etmiştir, fakat Kronos ondan çok daha iyi değildir. Uranos, çocuklarının anneleri Gaia'nın rahmini terk etmelerine izin vermez. Yamyam Kronos ise çocuklarını yutarak mideye indirir (Grekçedeki *nédus* sözcüğü hem "rahim" hem de "mide" anlamına gelir). Daha sonra Uranos ile Gaia bir olur ve Rhea'ya kocasını zekâsıyla nasıl alt edebileceği konusunda akıl verirler. Bir zamanlar akıllı biri olan Kronos, kendi çocuğu olduğuna inanarak koca bir taş parçasını mideye indirdiği anda kafasız bir canavar oluverir. Gaia'nın ruh ikizi olan Rhea, oğlu Zeus'u Girit'e götürerek bir mağaraya (toprağın rahmine) kapatır ve Zeus orada büyüyerek zeki ve güçlü bir delikanlı olur.

Zeus'un Girit adasındaki büyüme hikâyesinin ayrıntılarına baktığımızda, halk hikâyesinin dönemin dinî ortamından etkilenmiş olduğunu görürüz. Vakti zamanında Girit adasında, muhtemelen mağaraların derinliklerinde tapınılan Giritli kadim bir ana tanrıçaya kocalık yapmış genç bir tanrı kültü doğmuştur. Adayı işgal eden Hint-Avrupa kavimleri adanın yerlisi bu genç tanrıyla karşılaştıklarında, Giritlilerin ölümlü doğa tanrısı ile (bkz. 11. Bölüm) Hint-Avrupalıların fırtına tanrısı Zeus arasında hiçbir benzerlik olmasa da, onu kendi tanrıları Zeus'la özdeşleştirmiş olmalılar. Grekler bu tanrıyı Olymposlu tanrılardan ayırmak için ondan kimi zaman "Giritli Zeus" olarak bahsetmişlerdir; adalılara sorduğunuzda Giritli Zeus'un mezarını gösterebiliyorlardı. Girit kaynaklarına göre Rhea bebek Zeus'u *Kurete*lere ("gençler") teslim eder. Bu sırada *Kurete*ler, ağlayan bebeğin sesi Kronos'a gitmesin diye kargılarını tunç kalkanlarına vura vura coşkulu bir şekilde dans ederler. Tarihin bir döneminde Girit'te, gerçekten de *Kurete* denilen ve bir ana tanrıçaya tapınan erkekler yaşamıştır.

Kökenleri tam olarak bilinmeyen Titanlar, genel olarak doğadaki kontrolsüz güçleri temsil ederler. Dölleri denizler, nehirler ve gök cisimleridir. Greklerin tam anlamıyla antropomorfik tanrıları bilge Zeus Titanlarla tek başına, yalnızca

kaba kuvvetle baş edemez. Baştan aşağı yeni bir iktidar sistemi kurar; geçmişin yanlışlarını düzelterek Kykloplarla Hekatonkheirleri Kronos tarafından hapsedildikleri Tartaros'tan kurtarır ve böylece tanrıdan çok bir devlet adamı gibi davranır. Kykloplar Zeus'un "silahtarı" olurlar; alameti farikası meşhur yıldırım silahını yapanlar onlardır. Hekatonkheirler ise Zeus'un özel ordusu gibi olurlar ve Zeus ancak onların yardımıyla Titanları yenip yerin dibine gömebilir.

Kadınların "çiftdeğerlilikleri" (*ambivalence*, değişkenlikleri) Grek hikâyelerinde önemli bir yer tutar. Gaia ilk başta değişimden yanadır; sonra Titanların tasfiyesine canı sıkılır ve değişime karşı çıkar. Yeni dünya düzeninin can düşmanı Typhoeus'u doğurur. Gaia/Toprak daha sonra Gigantları isyana da teşvik eder. Uranos'un kanından doğmuş olsalar da Gigantlar Gaia'nın çocuklarıdır ve onun çıkarlarını temsil ederler.

Apollodoros'un anlattığı Typhoeus hikâyesinde Zeus'un özel silahı, Kronos'un babası Uranos'u hadım ettiği çelik oraktır. Diğer pek çok halk hikâyesi kahramanı gibi Zeus da ilk mücadeleyi kaybeder. El ve ayak bileklerindeki tendonları kesilip alındığı için kıpırdayamaz duruma gelen Zeus, hem ana rahmini hem de bir mezarı andıran mağaranın karanlığında öylece yatmaktadır. Bu dünya ile öbürü arasında bağlantı kuran haberci tanrı Hermes ile yabani hayat tanrısı "keçi-tanrı" Aegipan sayesinde hayata döner. Zeus, Gaia'yı tam olarak alt edemediği gibi Typhoeus'u da tam anlamıyla yok edemez; onun yerine canavarı Etna Dağının altına gömer; dağdan yükselen volkanik ateşin nedeni budur. Hesiodos'un versiyonunda Typhoeus yerin altında değildir; denizi allak bullak eden sert rüzgârlarla aramızda dolaşmaya devam etmektedir. (Hem İngilizcede hem de Türkçede bulunan ve Çincedeki *tai fung* sözcüğünden gelen ve "çok sert esen rüzgâr" anlamında kullanılan *typhoon/tayfun* sözcüğü, analoji yoluyla "Typhon"dan gelir; *tifüs* ve *tifo* -İng. *typhus* ve *typhoid*- hastalıkları da isimlerini bu Grek canavara borçludur, çünkü her iki hastalık da hastada şiddetli sanrılara yol açmaktadır.) Korkunç canavarı alt etmesinin ödülü olarak Zeus kral olur, kendine bir eş alır ve pek çok çocuğu olur.

Grek yaratılış mitoslarında ayrılık, oğulun babanın yerini alması ve canavarlarla mücadele motifleri hayli incelikli bir biçimde bir araya getirilir ve bu şekilde eskinin kaotik ama homojen dünyasından Greklerin düzenli ve çeşitliliğe dayanan dünyasına geçişin hikâyesi ortaya çıkar.

DOĞU'NUN YARATILIŞ HİKÂYELERİ

Bir süre öncesine kadar akademisyenler Zeus'un Titanlarla savaşının, gerçekte, Hint-Avrupa kökenli Grek istilacıların yeni tanrılarıyla (özellikle Zeus'la) bölgenin yerli halkının (çoğu kadın olan) kadim tanrıları arasındaki çatışmayı yansıtıyor olabileceğini düşünüyorlardı. Ne var ki kadim Yakın Doğu mitoslarının gün yüzüne çıkarılması, tanrılar katındaki savaş hikâyesinin ve Grek kaynaklarında geçen diğer olayların, daha eski Doğu kültürlerinden alınmış olduğunu şüpheye yer bırakmayacak şekilde ortaya koydu. Hikâyenin çıkış noktası (en azından Yunanistan'da) tarihî bir gerçeğe dayanmamaktadır. Bununla birlikte, Doğu'daki hikâyelerin dil ve kültür engelini aşarak Yunanistan'a nasıl ulaştığı bilinmezliğini hâlâ korumaktadır.

Babil ve *Enuma eliş*

Mezopotamya yaratılış mitosuna en iyi örnek, Babil'de her yıl düzenlenen Yeni Yıl bayramının dördüncü gününde şehrin tanrısı Marduk onuruna okunan manzum eser *Enuma eliş*'tir (*"Bir zamanlar gökyüzünde"*). Anlatılanlar çok daha eskiye dayansa da metin şimdiki hâlini İ.Ö. 1100'den önce almıştır. Yaratılışın ilk günlerini anlatan hikâyede ana tema, eski yılın bitip yeni bir yılın başladığı o gizemli anda dünyanın kendini yenilemesidir. Geleneksel olarak dinî bir ritüel sırasında anlatılagelmiş olsa da metinde ne dramatik ögeler vardır ne de gizemli olaylar.

Şiir, evrenin ilk anlarında var olan suların tanrıları erkek Apsu (tatlı su) ile **Tiamat**'ın (tuzlu su) birleşerek belirsiz bir madde oluşturmasıyla başlar:

> Üstte değirmi gök daha adsızken,
> altta da yağız yer ad almamışken;
> onları doğurtan ilk öncel Apsu,
> Mummu ve Tiamat, hepsini doğuran,
> hâlâ sularını ayırmamışken,
> otlaklar da yoktu, bir sazlık bile görünmüyordu;
> (öteki) tanrıların hiçbiri var edilmemişti henüz;
> daha adlarıyla çağrılmamış, yazgıları yazılmamıştı;
> (işte o zamanlarda) yaratıldı tanrılar onların bağrından.°
> Lahmu'yla Lahamu° geldiler dünyaya, (ve) aldılar adlarını.
> Büyüyüp boy atmamışlardı ki daha,
> Anşar'la Kişar° yaratıldılar; geçtiler boyca onları.
> Günler günü ömür sürdüler, ekleyip (günlere) yılları.
> Anu'ydu atanmış ardılları, atalarına rakip.
>
> ALEXANDER HEIDEL (Çev. İsmet Berkan), 1. Tablet 1-14

bağrından: Yani, Apsu ile Tiamat'ın suyundan. Ad koymak yaratmaktır; bir varlığın özü, ona ad olan sözcükte gizlidir. *Lahmu'yla Lahamu*: İlk yaratılan balçık. *Anşar'la Kişar*: İsimlerindeki An ("gökyüzü") ve Ki ("yeryüzü") anlamına gelen köklerden yola çıkacak olursak, büyük ihtimalle Gök/Cennet ile Yer/Cehennem.

Lahmu ve Lahamu (erkek ve dişi "Çamur") ile birlikte yaratılış süreci başlamış olur (Greklerde de Gaia/Toprak Khaos'tan sonra ortaya çıkar). Anşar ile Kişar, anlaşılacağı üzere, Cennet/Gökyüzü ve Cehennem/Yeryüzü'dür. Dördüncü kuşakta yaratılan **Anu**'yu ("gökyüzü;" Sümerlerde, An) **Ea** (Sümerlerde, Enki) ile birlikte pek çok tanrı takip eder. Cinsel çekim veya ilk hareket kavramını temsil eden Eros Gaia, Tartaros ve Khaos'a eşlik eder; *Enuma eliş*'te yeni tanrılar bir araya gelir "ve bağırış çağırışları dünyayı tutar." Gürültüleri Apsu'yu rahatsız eder, yanına veziri Mummu'yu da alarak Tiamat'a gidip şikâyet eder:

> "Tutumları bana acı verir oldu artık;
> gündüz dinlenemiyor, gece uyuyamıyorum;
> yok edeceğim (onları), son vereceğim yaptıklarına,
> öyle ki sessizlik sağlansın da uyuyabilelim!"
>
> HEIDEL, 1. Tablet 37-40

Sevecen ana Tiamat, Apsu'nun teklifi karşısında dehşete kapılır ve reddeder, fakat vezir Mummu Apsu'ya arka çıkar; vezirinin sözleri Apsu'yu öyle mutlu eder ki yüzü aydınlanır, boynuna sarılıp öper.

Genç tanrılar ortadan kaldırılacaklarını duyduklarında telaşa kapılırlar. Yalnızca "anlayışı sonsuz, becerikli ve bilge" Ea sükûnetini korur. Apsu ile Mummu'ya bir büyü yapıp ikisini de derin bir uykuya daldırır. ardından Apsu'yu öldürür, Mummu'yu da burnuna bir ip geçirerek esir alır. Apu'nun cansız bedeninin üzerine bir ev inşa eder ve karısını da alarak bu eve taşınır.

Karısı Damkina çok geçmeden eserin gerçek kahramanı, Babil'in tanrısı, her bakımdan olağanüstü varlık **Marduk**'u doğurur:

Tanrıçaların memelerini emdi.
Bakıcısı sütnine yürek titreten haşmetle doldurdu (onu).
Çekiciydi siması, şimşek çakardı bakışlarında.
Erkekçeydi ilerleyişi, bir önderdi o daha baştan.
Ea, (onu) doğurtan babası, onu görünce,
sevindi, gülümsedi, sevinçle doldu yüreği.
Ayırt etti onu ötekilerden, tanrılarla çifte eşitlik verdi ona,
öyle ki pek çok ululandı (Marduk) ve her şeyde geçti onları.
Anlaşılmaz bir ustalıkla düzenlenmişti organları,
insan anlağına göre değil, bakılması bile zor.
Dörttü gözleri, dörttü kulakları.
Ateş fışkırırdı kımıldasa dudakları.
Dört kulağının her biri büyüdü büyüdükçe,
gözleri de öyle, her şeyi görmek için.
Tanrılar arasında ululanırdı, aşardı hepsini boyu posu.
Kolları bacakları devler gibiydi, boyu herkesten yüksek.
Gün-tanrının oğlu, tanrıların gün-tanrısı!
On tanrının ışınlarına bürünmüştü, güçlüydü alabildiğine;
dehşet salan haşmeti yakıcı parlaklığıyla hep üstündeydi.

Heidel, I. Tablet 85-104

Marduk'un büyükbabası Anu torunuyla öyle gurur duymaktadır ki dört yönden eser rüzgâr yaratıp oynasın diye torununa verir. Rüzgârlar bir o yandan bir bu yandan esip durur ve bu sefer yalnızca yaşlı tanrıları değil, Tiamat'ı da rahatsız eder. Daha önceki olayda genç tanrıları koruyan Tiamat (Greklerin sağı solu belli olmayan Gaia'sı gibi) fikir değiştirir ve hepsinin yok edilmesine karar verir; hatta kendisine yardım etsinler diye koca bir canavarlar ordusu yaratır:

Yırtıcı ejderhaları giydirip kuşattı dehşetle,
korku salıcı görkemle taçlandırdı (onları), eş kıldı tanrılara,
ta ki onlara bakan korkudan ölüp gitsin,
ta ki vücutları ileri atılsın, hiçbiri göğsünü geri döndürmesin.
Ortaya çıkardı engereği, ejderhayı ve *Lahamu*'yu°
büyük aslanı, kuduz köpeği ve akrep-adamı,
sürerek önü sıra fırtına cinlerini, yusufçuğu ve bizonu,

Heidel, I. Tablet 136-142

Lahamu: Buradaki *Lahamu* bir tür canavar olup, bu tabletin başında adı geçen tanrıça *Lahamu* ile ilgisi yoktur.

Yeni ordusuna komuta etmesi için kendine yeni bir koca alır: Kingu ("tek aşkı"). Onu bir tahta oturtur ve eline çok güçlü bir silah, sahibine evreni yönetme gücü veren gizemli Yazgılar Tabletini verir.

Bu yeni gelişmeyi duyan Ea çok sinirlenir ve tanrı Anşar'a koşar. Duyduklarına inanamayan Anşar endişeyle dudaklarını ısırıp eliyle dizlerini döver ve Ea'ya gidip Tiamat'la savaşması gerektiğini söyler. Tablet tam burada kırılmış olduğu için gerisini öğrenemeyiz, fakat anladığımız kadarıyla Ea başarısız olur çünkü metnin devamında Tiamat'a saldıranın Anu olduğunu okuruz. Fakat Tiamat Anu'yu eliyle durdurur; Tiamat'ın gücü karşısında dehşete kapılan Anu dönüp kaçar. Bu kriz anında tanrılar bütün ümitlerini kaybederler ve pek çok Mezopotamya mitosunda olduğu gibi derin bir yeise kapılırlar.

Sonra Anşar'ın aklına Marduk gelir. Gidip Marduk'a durumu anlatır, dudaklarından öper ve Marduk, Tiamat'la ve onun canavarlar ordusuyla savaşmayı kabul eder. Fakat bir şartı vardır; ödül olarak iktidar kayıtsız şartsız ona bırakılacaktır:

> Siz Kurultay Sarayında topluca oturup keyif çatarken,
> ben yazayım yazgıları ağzımdan çıkan sözle, senin yerine.
> Her ne yaratırsam bozulmadan kalacak,
> dudaklarımdan çıkan buyruk (etkisiz) kalmayacak, ve asla
> değiştirilmeyecek."
>
> HEIDEL, II. Tablet 126-129

Oklarını, yayını, gürzünü ve ağını alan Marduk, önünde yıldırımlar, ardında yedi rüzgâr, fırtına arabasına biner (ki bu aynı zamanda tipik bir fırtına imgesidir). Araba "Yokeden, Acımasız, Çiğneyen ve Uçan" adlarında, dişlerinden zehir damlayan yaratıklar tarafından çekilmektedir. Hep birlikte Tiamat'ın üzerine saldırırlar. Marduk Tiamat'ı gördüğü an (tıpkı kendinden önceki Ea ile Anu gibi) donakalır, alay ve hakaretlerini sineye çekmek zorunda kalır. Fakat çok geçmeden cesareti geri gelir ve Tiamat'a söylemediğini bırakmaz, bir bir sayıp döker yaptığı kötülükleri; Tiamat öyle öfkelenir ki kendini tutamaz, korkunç bir böğürtü koparır ve Marduk'a saldırır:

> Tiamat'la Marduk, tanrıların en bilgesi, yürüdüler birbirinin üstüne;
> bastırdılar teke tek dövüş için, yaklaştılar vuruşmak üzere.
> Yüce Han ağını attı ve avladı onu;
> salıverdi yüzüne arkadan gelen kötülük yelini.
> Ağzını açınca Tiamat onu yutmak için,
> sürdü içeri kötü yeli, dudaklarını kapayamasın diye.
> Kudurmuş rüzgârlar doldurdu karnını (Tiamat'ın).
> Karnı şişip gerildi, gepgeniş açtı ağzını.
> Bir ok attı (Marduk), ok yırttı içlerini Tiamat'ın;
> iç organlarını kesip geçti, yardı yüreğini.
> Marduk bastırıp yenince, yok etti diriliğini Tiamat'ın.
> Yere attı cesedini ve üstüne çıkıp durdu.
>
> HEIDEL, IV. Tablet 93-104

Tiamat'ın canavarlar ordusu kaçmaya yeltenir, fakat Marduk ağını üzerlerine atarak yakalar hepsini; burunlarından ip geçirip kollarını bağlar. Tiamat'ın âşığı Kingu'yu da tutsak alır ve böylece Yazgılar Tabletinin kontrolünü de ele geçirmiş olur. Sonra (Resim 4.9):

Han, arka bölümlerine bastı Tiamat'ın,
ve şaşmaz topuzuyla kafasını yardı.
Kesti kanını taşıyan ana damarlarını,
ve taşıttı kuzey yeliyle sapa yerlere.
Ataları sevinip göyündüler (bunu) görünce,
ve ücretlerle kutlama armağanları gönderdiler ona.
Han dinlendi, Tiamat'ın ölü gövdesini inceleyerek.
Ucubeyi kesip biçerek parçalarla ilginç şeyler yaratmak için,
ayırdı onu bir midye gibi iki parçaya;
yarısını yerleştirip yukarı, göğü yaptı onunla yere dam olsun diye.
Kol demirini vurdu, nöbetçiler dikti;
buyurdu onlara ki, suları kaçırmasınlar aşağı.

Heidel, IV. Tablet 129-140

Marduk, Tiamat'ın cesedinin üzerine büyük bir tapınak ve Anu, Enlil ve Ea için birer kült merkezi yaptırır. Gökteki takımyıldızları yerlerine yerleştirir, takvimi başlatır, Kutup Yıldızını yerine asar, güneşi ve ayı getirir. Tiamat'ın tükürüğünden bulutları, rüzgârı ve yağmuru, zehrinden de dalga dalga yayılan sisi yaratır. Başının üzerine koca bir dağ oturtur ve gözlerini oyar; oyuklardan Dicle ve Fırat nehirleri akar. Memelerinin üzerine de birer dağ oturttuktan sonra kuyruğunu gökyüzüne doğru kıvırır (Samanyolu böyle oluşur). Kasıklarını da gökyüzüne destek yapar.

Marduk zafer kazanmış olarak evine döner, Yazgılar Tabletini Anu'ya teslim eder ve esir aldıklarını tanrılara kurban eder. Savaştan kalan kanı ve pisliği üzerinden temizler, kraliyet giysilerini giyerek tahtına oturur ve tanrıların tebriklerini ve bağlılık bildirimlerini kabul eder. Kendisi için güzel bir "ikametgâh," ziyaretine gelecek tanrılar için de gösterişli bir konuk evi işlevi de görecek büyük bir tapınak yaptıracağını bildirir. Başka planları da vardır:

RESİM 4.9 Bir koçun üzerine basarken tasvir edilmiş dört yüzlü tanrının tunç heykeli; Tell İshchali, Irak, İ.Ö. 1800 civarı. Vücudunu döne döne saran uzun bir giysi giymiş ve sağ elinde orak ağızlı bir balta tutuyor. Bu tanrının hangi tanrı olduğu bilinmemekle birlikte bazılarına göre tanrı Marduk, ayağıyla bastığı koç ise Tiamat. (Oriental Institute of the University of Chicago)

"Kan yaratacağım ve kemik olduracağım;
sonra *lutru*'yu çıkaracağım ortaya, 'İnsan' olacak adı!
Evet, yaratacağım *lullu*'yu: İnsan'ı!
(Onun üstüne) yıkılacak tanrıların hizmeti, dinlenebilsinler diye.
"Kingu'ydu yaratan (bu) çatışmayı,
başkaldırtan Tiamat'a, vuruşmaya hazırlandıran onu."
Bağladılar Kingu'yu, Ea'nın önünde tuttular;
ceza verdiler ona, keserek kanını(n ana damarlarını).
Kanından yarattılar insan soyunu;
Ea zorunlu tuttu (onları) tanrılara hizmetle, ve serbest bıraktı tanrıları.

HEIDEL, VI. Tablet 5-8, 29-34

Marduk daha sonra tanrıları gökte ve yerin altında yaşayanlar olarak ikiye ayırır. Durumdan memnun tanrılar Marduk'un bahsettiği tapınağı yapmaya girişirler ve iki yıl sonra büyük Babil ziguratı ortaya çıkar (bkz. Resim 3.6). Tapınağı büyük bir şölenle açarlar ve Marduk evrenin efendisi ilan edilir. Hikâye, Marduk'un anlamları teker teker açıklanan elli adının sıralandığı uzun bir listeyle sona erer. Bu isimler listesi bütün eserin dörtte birinden fazladır. Dünya bu şekilde yaratılmış ve krallar arasındaki düzenin aynısı Babil tanrıları arasında da kurulmuş olur.

Ara Yorum: Canavarlarla Savaş ve Kozmogoni

Enuma eliş'te ve diğer Mezopotamya mitoslarında ilk yaratıcı güç hep suyla ilgilidir, dişidir ve çiftdeğerlidir (hem hayat verir hem can alır). Yer üstünde su, hayat veren yağmur şeklinde yere iner, fakat aynı su, yerin altındayken ölüler ülkesini çevreler. Evrenin ilk yaratıcı elementiyle, yani suyla ilgili bu "çift değerlilik," hem doğuran hem yok eden dişi ilahlar/tanrıçalarda açıkça görülür. Tehlikelerle dolu, kaotik sular, kahramanın, kozmosu yaratmak için savaşıp alt ettiği canavar veya ejder suretinde temsil edilmiştir. Su, kaos, canavarlar ve kadın ile ölüm arasında karmaşık bir ilişki bulunmaktadır. Mitoslara bakıldığında canavarlarla yapılan savaşlar ile kozmogoninin aynı şey olduğu görülebilir. Erkek kahraman dünya düzenini ve kendi kalıcı iktidarını, dişi canavarın ölüsü üzerine kurar.

Hesiodos'un aktardığı hikâye gibi, Mezopotamya ilahî mitosları da dünyanın ve insan topluluklarının oluşumunu ve düzenini, sürekli bir değişim içinde ilerleyen bir süreç olarak tasavvur eder. Dünya başlangıçta böyle değildir, değişip gelişerek böyle olmuştur. Başlangıçtaki su hâli tekil/bütüncül durumundan koparak bugünkü çoğul/karmaşık yapısına geçmiştir. Varlık hiçlikten doğmamıştır; Hesiodos'un da dediği gibi, başlangıçtaki kaostan, cinsel üreme yoluyla üreyen ve bir öncekinden daha güçlü doğan kuşaklar sayesinde var olmuştur. Genç kuşak, kendinden önce gelen kuşağa karşı çıkar, onunla mücadeleye girer, kazanır veya onu kontrol altına alır ya da yok eder. Bugünkü dünya düzenine böyle bir sürecin sonucu olarak ulaşmışızdır.

Hititlerin Cennetteki Krallığı

Klasik gelenek için önem taşıyan Doğu mitosları içinde en önemlileri, Geç Tunç Çağı boyunca Orta Anadolu topraklarına egemen olan Hint-Avrupa kökenli Hititlerden çıkmıştır. Güçlü başkentleri, modern Türkiye'nin başkenti Ankara yakınlarındaydı. Hititlerin kültür ve sanatı gücünü ve etkisini ta İ.Ö. sekizinci yüzyıla ve bugünkü Türkiye'nin güneydoğusuna ve kuzey Suriye'ye dek korumayı başardı. *Cennetteki Krallık* adlı bir şiirin çok küçük bir kısmı günümüze kadar gelebilmiş olsa da, şiirde anlatılanlar ile Grek kozmogonisi arasında açık benzerlikler kolayca görülebilmektedir:

[1] İlk günlerde, Alaluş kraldı cennette
Alaluş oturur orda, tahtında.
Ve tanrıların ilki, güçlü Anuş [=Anu] onun hizmetkârıdır.
Önüne kapanıp yüz sürer ayağına.
Verir koca kadehler eline,
İçsin diye.
Dokuz yıl boyunca Alaluş kraldı cennette.
Dokuz yıl sonra, Anuş Alaluş'a savaş açtı.
Yerin altına, karanlığa kaçan
Alaluş'u yendi,
Ve oturdu tahta Anuş.
Anüs orada, tahtında
Ve hizmetkârı güçlü Kumarbi iyi besler onu
Ve yüz sürer ayağına
Ve verir koca kadehler eline.
Dokuz yıl yönetti Anuş dünyayı, cennetten
Dokuzuncu yılında Anuş, Kumarbi'yle savaşa tutuştu.
Yenemedi bir tek gözlerini Kumarbi'nin.
Kurtuldu elinden Kumarbi'nin ve kaçtı ardına bakmadan.
Kartal Anuş kanat açtı gökyüzüne
Kumarbi yaklaştı ona iyice,
Yakaladı ayağını
Ve çekiverdi sertçe, indirdi yer yüzüne.
Isırıp kopardı Kumarbi, Anuş'un hayalarını
Tohumu Kumarbi'nin midesine kaçtı.
Yutmuştu Anuş'un tohumlarını
Ve mutluydu, gülüyordu.
Ve Anuş dönüp baktı ona
Ve Kumarbi'ye konuştu.
"Miden bayram ediyor olmalı,
Yuttuğu için tohumlarımı.
Ama sevinme!
Bir yük koydum karnına.
Yükledim önce fırtına tanrıyı;

Ardından, Aranzakh'ı;[35]
Üçüncü olarak ağır Tasmişu.[36]
Ve yükledim seni, tanrıların en korkunçlarıyla.
Başını Taşşu Dağına çarparak öleceksin."
Böyle bitirdi sözlerini Anuş ve sonra kayboluverdi ortadan.
Onun ardından Kumarbi çıktı göğe.
Tükürdü.
Lanetli kral başını kaldırıp tükürdü
Tükürdü Kumarbi, yuttuklarını.

35. *Aranzakh*: Dicle. 36. *Tasmişu*: Fırtına tanrının hizmetkârlarından biri.

Tabletin bundan sonrası okunamaz durumdadır. Metnin devamından çıkarabildiğimiz kadarıyla Anuş, Kumarbi'nin bedeninde kısılıp kalmış fırtına tanrısıyla, Kumarbi'nin bedeninden nasıl kurtulması gerektiği konusunda tartışır. Kumarbi'nin başı döner; Aya'dan (=Ea) yiyecek bir şeyler ister. Yediği şey ağzını acıtır. Fırtına tanrısı daha önceden, Kumarbi'nin bedeninden çıkarken hangi deliğin daha iyi olduğu, hangi delikten kaçınması gerektiği konusunda uyarılmıştır (özellikle anüsten uzak durması tavsiye edilir). Sonunda Kumarbi'nin bedeninden çıkarken "iyi yerden," muhtemelen Kumarbi'nin penisinden çıkmayı başarır. Hikâyenin gerisi kayıptır, fakat fırtına tanrısı Teşub, bedenini terk ettikten sonra bir şekilde Kumarbi'yi tahtından indirir ve cennetin yeni kralı olur.

Ara Yorum: Hesiodos ve Yakın Doğuda Veraset Mitosları

Enuma eliş'te önce Apsu ile Tiamat'ın ve onların döllerinin hikâyesi anlatılır. Bu yeni tanrılar, gürültü patırtılarıyla birlikte dünyaya hareket ilkesini getirirler. Bu kargaşa, başlangıçtaki (uyku isteğiyle sembolize edilen) hareketsizlik ve eylemsizlik durumuyla, yani kaosla taban tabana zıttır. İlk tanrıların değişime karşı gösterdikleri direnç, yeni tanrıların eskileri alaşağı edecekleri bir çatışmaya yol açar. Yeninin eskinin yerini aldığı bu "veraset" motifi, daha önce gördüğümüz gibi, Grek mitoslarında da önemli bir yer tutar.

Genç tanrılarla yaşlılar arasındaki çatışmanın ilk raundunda akıllı ve bilge Ea, bir büyü sayesinde zalim Apsu'yu yener. Ea'nın aklı ve bilgeliği Apsu'nun kaba gücüyle ve yakıp yıkma isteğiyle tezat oluşturur ki bu, halk hikâyelerinde sıkça rastlanan bir motiftir; canavarı/ejderi yenen kahraman akıllı ve kurnaz, rakibinin ise kafası pek çalışmaz. Gaia gibi Tiamat da aynı anda hem iyilik hem kötülük kaynağı olabilmektedir. İlk başlarda kocası Apsu'nun yıkıp yok etme planlarına karşı çıksa da, Apsu öldürüldükten sonra bizzat kendisi bir canavara dönüşür.

Daha ilerde veraset motifi yine tekrarlanır; bu sefer Tiamat, kendi soyundan olan Marduk tarafından öldürülür ve dünyanın yeni hükümdarı Marduk olur. Marduk Babillilerin şehir-tanrılarındandır, fakat mitosta kadim Mezopotamya fırtına tanrısı Enlil'in karşılığı oluverir. Benzer bir

şekilde, Hititlerin *Cennetteki Krallık*'ı da veraset motifi üzerine kuruludur. İlk başta kral Alaluş'tur, ardından sırasıyla Anuş, Kumarbi ve fırtına tanrısı Teşub gelir.

Hem *Enuma eliş*'te hem Hesiodos'un *Theogonia*'sında ilk tanrılar kuşağı, ilksel element çiftleri olarak karşımıza çıkarlar: erkek/tatlı su Apsu ile dişi/tuzlu su Tiamat; Uranos ile Gaia. Her iki çiftin de ilk çocukları annenin bedeninden doğar ve babalar -Apsu ve Uranos- bu çocuklardan nefret ederler. Her iki baba da bu çocuklarıyla çatışırlar ve çatışmanın ilk raundunda akıllı oğullar Ea ve Kronos babalarının iktidarına son verir. İkinci rauntta, üçüncü kuşak tanrılar -Marduk ile fırtına tanrısı Zeus- kendinden önceki tanrılar kuşağına baş kaldırırlar. Korkunç canavarlar alt edilir: *Enuma eliş*'te Tiamat ile ordusu; Greklerde Gaia'nın bütün çocukları Titanlar, Typhoeus ve Gigantlar. Daha sonra hükümdarlık fırtına tanrılarına geçer. Hem Mezopotamya hem Grek mitosları, muazzam doğa güçleriyle başlayan ve evrenin bir krallıkmış gibi düzenlendiği ataerkil bir sonla tamamlanan bir kozmik tarihten bahseder. Her iki mitos geleneğinde de iktidarın babadan oğula geçmesi ve canavar savaşı motifleri kullanılır.

Hitit ve Grek mitosları arasındaki benzerlikler de dikkat çekicidir (Tablo 4.4). *Cennetteki Krallık*'a göre başlangıçta bir ilk kral vardır (Alaluş), krallık ondan sonra gök tanrıya (Anuş), ondan Kumarbi'ye, ondan da muhtemelen fırtına tanrısına (Teşub) geçer. Hesiodos da aynı sırayı takip eder: Önce Khaos (=Alaluş?) vardır. Sonra Uranos/Gök (=Anuş), ondan sonra Kronos (=Kumarbi) ve onun ardından Kronos, Kronos'tan sonra da Zeus (=Teşub) gelir. Hem Anu ("gök") hem Uranos ("gök") kendi oğulları tarafından iğdiş edilirler ve sonraki tanrılar bu kesik organlardan doğarlar. Gökyüzü ile yeryüzü birbirine cinsel olarak kenetli kaldığı ve kararlı bir bütünlük oluşturduğu sürece dünyanın yaratılabileceği bir boşluk yoktur. İğdiş etme, savaş esirlerine gerçekten uygulanan bir cezaydı, fakat mitosun kendi mantığı içinde iğdiş/kastrasyon ayrılık demektir; ayrılık ise yaratım. Hem Kumarbi'nin hem Kronos'un çocukları kendi bedenlerinden doğar. Her ikisinin oğlu, yani Teşub ile Zeus da fırtına tanrısıdır ve babalarını tahttan indirip yerine geçerler.

Hititlerin *Cennetteki Krallık*'ı	Hesiod'un *Theogonia*'sı
Alaluş	Khaos
↓	↓
Anuş (=Sümerlerdeki Anu, "Gök"); öz oğlu tarafından iğdiş edilmiştir	Uranos ("Gök"); öz oğlu tarafından iğdiş edilmiştir
↓	↓
Kumarbi	Kronos
↓	↓
Teşub (fırtına tanrısı)	Zeus (fırtına tanrısı)

TABLO 4.4 Karşılaştırmalı Hitit ve Grek Theogoniaları

PERSPEKTİF 4.2

İNCİL'E GÖRE YARATILIŞ HİKÂYESİ

Pek çok Batılının en iyi bildiği yaratılış hikâyesi, Eski Ahit'in Yaratılış kitabında anlatılandır (1.1-2). Hikâye o kadar tanıdıktır ki pek çok kişi sözcüklerin çok daha eski bir döneme ait olduklarını fark edemez bile, fakat İbranice metnin ilk satırlarını dikkatle okumak, kadim Mezopotamya yaratılış mitoslarıyla çarpıcı benzerlikleri açık bir şekilde görmemize yetecektir:

> Başlangıçta Tanrı (Elohim°) göğü ve yeri yarattı. Yer boştu, yeryüzü şekilleri yoktu; engin karanlıklarla kaplıydı. Tanrı'nın Ruhu° suların üzerinde dalgalanıyordu. Tanrı, "Işık olsun" diye buyurdu ve ışık° oldu. Tanrı ışığın iyi olduğunu gördü ve onu karanlıktan ayırdı. Işığa "Gündüz", karanlığa "Gece" adını verdi.° Akşam oldu, sabah oldu ve ilk gün oluştu. Tanrı, "Suların ortasında bir kubbe° olsun, suları birbirinden ayırsın" diye buyurdu. Ve öyle oldu. Tanrı gökkubbeyi yarattı. Kubbenin altındaki suları üstündeki sulardan ayırdı. Tanrı kubbeye "Gök" adını verdi. Akşam oldu, sabah oldu ve ikinci gün oluştu.
>
> *Yaratılış* 1.1-8

Elohim: İbranicede "tanrılar" anlamındadır fakat tekil olarak kabul edilir. *Ruh*: İbranice metinde kullanılan *ruach* sözcüğü, Grekçedeki *pneuma* ve Latincedeki *spiritus* sözcüğü gibi hareket hâlindeki hava, nefes veya psikolojik kudret anlamlarına gelmektedir. *ışık*: Işık, nesneleri birbirinden ayırt edebilmemizi sağlar. *ad vermek*: Ad vermek yaratmaktır. *kubbe*: İbranice metindeki sözcüğün sözlük anlamı "katı bir şey" demektir.

Son şeklini ancak İ.Ö. 400'lerde alabilen İbranice Yaratılış metni, Tanrı için farklı isimlerin kullanıldığı daha eski birkaç kaynağı temel alan gözden geçirilmiş bir metindir. İbrani din adamları bu kaynaklardan yola çıkarak, tek tanrılı bir dinin ideolojik ihtiyaçlarına uygun bir metin yaratmışlardır. Aralarındaki temel fark, İbrani metnindeki tanrının eşsiz ve tek, yaratılışın öncesinde ve sonrasında var olan aşkın bir tanrı olmasıdır. Bununla birlikte, koca bir su kütlesi olarak başlayan evrenin sonradan alt ve üst (Cennet ile Cehennem/An ile Ki) şeklinde ikiye bölünerek ayrılması düşüncesi, her iki gelenekte de ortaktır. Mezopotamya ve Hitit kaynaklarında doğadaki başlıca unsurlar ilahlaştırılmışken İbrani metninde dünyayı oluşturan güçler insani isimlerden ve özelliklerden soyutlanmıştır. Dolayısıyla An/Anu/Anuş sadece "gök"e; fırtına tanrıları Enlil/Teşub/Marduk, suyun üzerinde esen "rüzgâr"a; Ki, kuru toprağa; Enki/Ea ise kuru topraktan ayrılmış suya, ama yaratılıştan önceki değil, bildiğimiz dünyevi suya dönüşür. Hristiyan teologlar yüzyıllar boyunca, yaratılışın *ex nihilo* mu ("yoktan/hiçten") olduğu yoksa başlangıçta şekilsiz bir maddenin mi var olduğunu tartışıp durmuşlardır, fakat kendinden önceki Mezopotamya metinleri gibi İbrani metni de yaratılışı bir ayrılma veya kopma süreci olarak görür.

Enuma eliş'te yaratılış öncesi sular, Tiamat adında dev bir ejder olarak kişileştirilmiştir ve kozmosun yaratıcısının bu canavarı alt etmesi gerekmektedir. Bu mitos İncil'deki yaratılış hikâyesinde olmasa da, ileriki kısımlarda bahsi geçmektedir: "O gün RAB (Yahweh) Livyatan'ı, o kaçan yılanı, o kıvrıla kıvrıla giden yılanı acımasız, kocaman, güçlü kılıcıyla cezalandıracak, denizdeki canavarı öldürecek" (Yeşaya 27.1).

Bununla birlikte Doğu mitosları ile Grek mitosları arasında ayrıntıda ve tonda muazzam farklılıklar vardır. Mezopotamyalıların ve Hititlerin yazı sistemi, Greklerinkinin aksine, konuşma dilinin zenginliğini ve rengini kayıt altına almada yetersiz kalıyordu. Bununla birlikte mitoslar arasındaki çarpıcı benzerlikler, çıkış yerinin Doğu olduğunu göstermektedir. Greklerin kozmogonik geleneği eskidir ve günümüze dek pek çok dil bilimsel, kültürel ve ırksal sınırları aşmıştır. Greklerin kozmogonik mitosları kısmen Greklerin kendi davranışlarını yansıtsa da bu mitosların temel yapıları ve kültürel varsayımlarının çoğu, Grek olmayan kültürlerden gelir. Grek mitoslarını anlamak demek, Greklerden çok önce yaşamış "öncüleri" anlamak demektir ve Grekler o öncülere çok şey borçludur.

ÖNEMLİ İSİM VE TERİMLER

kozmogoni, 97
teogoni, 97
Khaos, 97
Gaia, 97
Uranos, 97
Eros, 98
Titanlar, 99
Kykloplar, 99
Hekatonkheirler, 99
Kronos, 99
Okeanos, 100
Rhea, 101
Helios, 102
Eos, 102
Phaeton, 102
Tithonos, 102
Erinysler, 104
Gigantlar, 104
Sphinks, 107
Kerberos, 107
Khimaira, 107
Thetis, 108
Titanomakhia, 110
Atlas, 113
Typhoeus, 113
Typhonomakhia, 115
veraset mitosu, 116
Gigantomakhia, 117
Tiamat, 121
Anu, 121
Ea, 121
Marduk, 122

ANTİK KAYNAKLARDAN BAZILARI

Gigantomakhia'dan Ovidius da bahseder (*Dönüşümler* 1.151-162) ve hayvan suretine bürünebilen Mısır tanrılarının hikâyelerini aktarır (*Dönüşümler* 5.325-341). Typhoeus'un Etna'nın altına hapsedilmesi, Aiskhylos'un *Zincire Vurulmuş Prometheus*'unda (351-372) ve Ovidius'un *Dönüşümler*'inde (5.346-378) de yer alır.

OKUMA LİSTESİ 4. BÖLÜM

Athanassakis, Apostolos, *Hesiod: Theogony, Works and Days* (Baltimore. MD, 1983).

Brown, Norman O., *Theogony, Hesiod* (New York, 1953).

Hoffner, Harry A., and Gary M. Beckman, eds., *Hittite Myths* (New York, 1998).

Lamberton, Robert, *Hesiod* (New Haven, CT, 1988).

Sasson, J. M., ed., *Civilization of the Ancient Near Etrst,* 4 vols. (New York, 1995).

West, M.L., *Theogony* (Oxford, UK. 1966) and *Works and Days* (Oxford, UK, 1978).

5. BÖLÜM

YARATILIŞ MİTOSLARI

ÖLÜMLERİN DOĞUŞU

Amansız zamanın bozmadığı ne var ki?
Babalarımızın zamanı, babalarınınkinden daha kötüydü,
O babaların çocukları, bizler, babalarımızdan daha kötüyüz
Ve bizim çocuklarımız daha kötü olacak bizden

HORATIUS, *Odes* 3.6.45-48•

ÖLÜMLÜLER, YANİ İNSANLAR nasıl doğdu? Onları diğer yaratıklardan ayıran ne? Neden kaderlerinde çalışmak, acı çekmek ve ölmek var? Antik Yunan ve Roma mitosları bu sorulara alternatif cevaplar öneriyordu. Onların anlattıkları ile antik Mezopotamya'da ve İncil'de anlatılanlar arasında şaşırtıcı benzerlikler bulunsa da, Hesiodos'un, Aeskylus ve Ovidius'un anlattığı hikâyeler Yunan (ve Roma) yaşam biçiminin ve dünya algısının kendine özgü özelliklerini yansıtır.

ÖLÜMLÜLERİN YARATICISI PROMETHEUS

Yunan mitosları, ölümlü insanların ilk olarak nasıl ortaya çıktığı konusuna ilgi çekici derecede az ilgi göstermektedir. Bu bölümün ilerleyen sayfalarında göreceğimiz üzere Hesiodos, insanoğlunun bu dünyadaki ilk günleriyle ilgili başka konulara eğilse de, bu konuda hiçbir şey söylemez. Ondan sonra gelen yazarlar arada bir de olsa bu konuda bir şeyler söyler, ancak bilgiler birbiriyle çelişkilidir. Ölümlülerin yaratıcısı olarak bazen tek başına Zeus, bazen de beraber çalışan çeşitli tanrılar gösterilmektedir. Ama üzerinde sık olarak görüş birliğine varılmış isim, kendisi de bir Titan olmasına rağmen, Titan kuzenlerine karşı giriştiği savaşta Zeus'un tarafını tutan **Prometheus**'tur.

Kronos ve Zeus gibi Prometheus da zekâsıyla ünlüdür. Ölümlülerin de aralarında bulunduğu pek çok şeyin yaratıcısıdır. Ölümlüler soyunun nasıl ortaya çıktığıyla ilgili elimizdeki en kapsamlı hikâye, İsa peygamberin zamanında yaşamış olan Romalı ozan Ovidius'a aittir. Ovidius, dünyanın Khaos'tan doğuşunu anlattıktan sonra (ki anlattıkları Hesiodos'a dayanmaktadır) Prometheus'un dünya üzerindeki ilk toprak ve sudan birer parça alıp karıştırarak insan soyunu yaratmasından bahseder. O toprağın içinde kutsal tohum olduğu için insan, üstün bir canlıdır:

[76] Daha yoktu soylu, yüce değer taşıyan
Derin düşünen, bütün yaratıklara buyuran.
Evreni yöneteni yaratılışın kaynağı olan °
Tanrısal özlerden donatmış insanı, yaratan.
80 Başlangıçta, yüce Aether'den° ayrılan,
Yüce özlerden oluşan yeryüzü gibi, yapmış
İapetos oğlu°, karmış yumuş akan sularla,
Kurmuş insanı, benzer kılmış yüce tanrılarla.
Yere doğru eğilmişken öteki canlılar,
85 İnsanda dimdik, göğe yönelik bir duruş var,
Bak ışıldayan yıldızlara, döndür yüzünü, demiş.

Ovidius, *Dönüşümler* 1.76-86

78. *yaratılışın kaynağı olan*: Jupiter. 80. *Aether* (Ether): Dünyayı saran ışıklı boşluk. 82. *İapetos oğlu*: Prometheus.

Enuma eliş'te anlatılanları, yani insanların tanrılara hizmet etsinler diye Kingu'nun kanından yaratıldığını, bu nedenle günah işlemeye meyilli olduklarını ve günahtan uzak durmak için sürekli çalışmaları gerektiğini daha önce görmüştük (4. Bölüm). Buna benzer bir Doğu hikâyesi de insanın çamur ya da kil gibi bir maddeden yaratıldığını anlatır. Öldüğümüzde bedenimizin toprak olmasının nedeni budur. Hikâyenin bu şekli Tevrat'ta da geçer: "RAB Tanrı Âdem'i topraktan yarattı ve burnuna yaşam soluğunu üfledi. Böylece Âdem yaşayan bir varlık oldu." (Yaratılış 2:7)

ÖLÜMLÜLERİN KORUYUCUSU PROMETHEUS

Prometheus ile Doğu kültürlerindeki selefi bilge Enki/Ea arasında oldukça fazla ortak özellik vardır. Modern Avrupa kültüründe önemli bir karakter olan Prometheus, klasik gelenekte ölümlülerin yalnızca yaratıcısı değil, koruyucusudur da. Soy ağacı, en az Zeus'unki kadar görkemlidir: Babası İapetos, Kronos'un kardeşidir ve ilk Titanlar soyundan gelir. Prometheus'un en önemli özelliği adında gizlidir: "Önceden bilen." Adı "zekâ, bilgelik" anlamına gelen Metis (Zeus'un ilk karısı) ile Prometheus arasında etimolojik olarak bağlantı varmış ve kıvrak, üretken zekâsına bir atıfmış gibi görünse de, sözcüğün Hint-Avrupa köküne bakıldığında Prometheus'un adının aslında "hırsız" anlamına gelmesi daha muhtemeldir. İnsanların koruyucusu olan Prometheus, aynı zamanda, zekâ olarak kendinden daha üstünmüş gibi görünenleri alt etmekten zevk alan hınzır, oyunbaz bir halk hikâyesi kahramanı gibidir.

Halk hikâyelerinde âdet olduğu üzere, Prometheus'un bir de erkek kardeşi vardır: Epimetheus, yani "sonradan bilen," yani "kıt akıllı."

4. Bölüm'de, Hesiodos'un anlattığı Zeus'un yükseliş öyküsünü görmüştük. Zeus kâh şiddete kâh hileye başvurarak önceki kuşak tanrıları alt etmiş ve evrenin hâkimi olmuştur. Ne var ki, birinin çıkıp iktidarını elinden alacağı korkusuyla sürekli tetiktedir ve Hesiodos'un, Meconé'de (Mora yarımadasının kuzeyinde, Korinthos Körfezi kıyısındaki Sicyon kentinin diğer adı) geçen bir olayı anlattığı aşağıdaki dizelerinde gördüğümüz gibi, özellikle Prometheus'u hem kıskanmakta hem de ondan çekinmektedir. Zeus'un, ölümlüleri seven, tehlikeli bu Titan'dan neden korktuğu açıkça anlaşılıyor:

[535] Ölümsüz tanrılarla ölümlü insanların
Mekoné'de çatıştığı zamanlardı o zamanlar,
O günlerden bir gün, Prometheus yaranmak için
Koca bir öküzü ikiye bölüp getirdi sofraya:
Zeus'u aldatmak istiyordu aslında;
Öküzün yarısı yağlı etler ve bağırsaklardı
Karın derisinin altında saklı,
540 Öbür yarısıysa yalın kemiklerdi sadece
Ak yağlar altında kurnazca saklanmış.
Bunun üzerine tanrıların ve insanların babası:
"Ey İapetosoğlu, soyluların soylusu," dedi ona,
"Hiç de haklı bir paylaştırma değil bu, dostum."
545 Böyle alaylı alaylı konuştu engin akıllı Zeus,
Sinsi düşünceli Prometheus hafifçe gülümseyip
Kurnazlığını saklamaya çalıştı ve dedi:
"Ulular ulusu Zeus, ölmez tanrıların en şanlısı,
Göğsündeki yürek hangi payı istiyorsa onu al!"
Böyle dedi içten pazarlıklı Prometheus
550 Ama engin akıllı Zeus anladı kurnazlığını
Ve başladı için için kurmaya
Ölümlülerin nasıl hakkından geleceğini.
İki eliyle kaldırdı öküzün ak yağlarını;
Öfke sardı içini, safrası kabardı
555 Görünce öküzün yalın kemiklerini,
Apaçık ortaya çıkan sinsi kurnazlığı.
İşte bu yüzdendir dünyada insanoğullarının
Kurbanların yalın kemiklerini yakmaları
Duman duman sunaklarda tanrılar için.

HESIODOS, *Theogonia*, 535-559

Pırıl pırıl parlayan ak yağlar, iğrenç karın derisinden çok daha iştah açıcıdır ve Zeus yağı, dolayısıyla altındaki kuru kemikleri seçer. Eski Yunanlıların, kurban edilen hayvanın etini yiyip kemiklerini yakmaları bu yüzdendir. "Prometeus Meconé'de" mitosu, Yunanlıların kurban âdetlerinde göze çarpan bu ayrıntıya bir açıklama getiren etiyolojik bir mitostur. Hesiodos'a göre Zeus kemikleri bilerek seçmiştir, çünkü asıl amacı insanlara vermek üzere olduğu acı dolu cezayı haklı çıkaracak bir bahane bulmaktır. Ne var ki, aynı olay mitosun daha önceki bir

versiyonunda öyle bir anlatılır ki, Zeus'un, tıpkı Uranos'u zekâsıyla alt eden ama paçavralara sarılmış bir kaya parçasını canlı bir bebek zanneden babası Kronos gibi kolaylıkla kandırılabilen ahmak bir dev olduğundan şüphe duymayız.

Zeus Meconé'de olanlara o kadar öfkelenir ki, Prometheus'un sevgili ölümlülerini cezalandırmak için ateşi ellerinden alır. İnsanlar, uzunca bir zamandır, yıldırım çarpan ağaçları ya da birbirine sürtüldüğünde alev alan ağaç dallarını kullanarak ateşten yararlanmaktaydı ve pişmiş et yemeye alışmışlardı. Ateşin olmaması, açlıktan ölüm demekti. Ama pek sevdiği ölümlülere acıyan Prometheus ateşi dev bir rezene sapının içine gizleyerek Zeus'tan çaldı ve insanlara geri verdi. Rezene, Akdeniz coğrafyasına özgü, dış kabuğu sert ve ateşe dayanıklı, içinde kolay tutuşan yumuşak bir öz bulunan, eski zamanlarda köz taşımak için kullanılmış bir bitkidir. Prometheus'un hırsızlığından bu yana insanlar tekrar kaybetme korkusu olmaksızın ateşin tadını çıkarmaktadır. Tek sorun, yakıt olmadan ateşi canlı tutmak mümkün değildi ve yakıt bulmak için sürekli olarak emek harcamak gerekiyordu. Meconé'deki olaydan sonra insan yaşamı sürekli çalışmayla geçen uzun, ağır ve soluksuz bir mesai hâline geldi.

Zeus'un hedefinde, kendisini iki kere kandırmayı başarmış, daha da ileri giderek iktidarını bile tehdit etmiş bu Titan vardır artık. Yer altı nehri Styks'in çocukları Güç (*Kratos*) ile Şiddet'e (*Bia*), Prometheus'u Karadeniz'in doğu ucundaki Kafkas Dağlarına çıkarıp bir sütuna bağlamalarını buyurur (Resim 5.1):

RESİM 5.1 İ.Ö. altıncı yüzyıla ait, Titanlardan Atlas ve Prometheus'u cezalarını çekerken gösteren siyah figürlü bir kiliks (ayaklı içki kabı). Solda, gökyüzünü omuzlarında taşıyan Atlas; en soldaki yılan, muhtemelen, dünyanın öbür ucundaki efsanevi Hesperides Bahçesindeki hayat ağacını koruduğuna inanılan Ladon adındaki yılan. Elleri ve ayaklarından, o zamanlarda gerçek mahkûmların bağlandığı şekilde bir sütuna bağlanmış Prometheus, bir kartal tarafından karaciğeri deşilirken tasvir edilmiş. (Vatikan Müzesi koleksiyonundan)

[521] Cin fikirli Prometheus'a gelince, Zeus
Çözülmez zincirlere vurdu onu,
Boyunu iki kat aşan bir sütuna bağladı.
Sonra bir kartal saldı üstüne gergin kanatlı;
Ölümsüz karaciğerini yiyordu kartal,
Ve karaciğer geceleri büyüyordu yeniden
525 Gergin kanatlı kuşun gündüz yediği kadar.

HESIODOS, *Theogonia* 521-525

Gerçek hayatta azılı suçlular bulundukları yerleşim alanının sınırlarında bir yere götürülüp çırılçıplak soyulur, ellerinden bir direğe çivilenir ve leş yiyicilerin dişleri ve pençeleri altında sefil bir ölüme terk edilirlerdi. (İsa da "şehrin dışında" çarmıha gerilmişti.) Fakat Prometheus ölümsüzdür, yani ölemez; gündüz kartalın deştiği karaciğeri geceleri kendini yeniler. Tipik bir 'sonsuza kadar süren dayanılmaz azap' örneği. Bizim için, insanlar için katlanılan bir azap. Aiskhylos'un ilginç tragedyası *Zincire Vurulmuş Prometheus*'da (İ.Ö. 430 civarı) Prometheus, adına acı çektiği ölümlülere yaptığı iyiliklerden şöyle bahseder:

PERSPEKTİF 5.1
SAVAŞ TANRISI KRATOS

Yunan mitolojisinin bu ilginç kahramanı birkaç bilgisayar oyununun ilham kaynağı olmuştur. İlk defa 2005'te piyasaya sürülen *God of War* (*Savaş Tanrısı*) oyunu toplam sekiz milyon kopya satmış ve sonrasında devam bölümleri yapılmıştır. Ana fikrini orijinal mitten alan ama senaryosunu serbest bir şekilde işleyen oyunun merkezinde, Aiskhylos'a göre Prometheus'u kayaya bağlayan varlıklardan biri olan Kratos (Yun. "güç, iktidar") yer alır. Oyunda, Kratos ilk başlarda tanrı değil, sıradan bir ölümlüdür. Görevi, Pandora'nın Kutusunu bularak savaş tanrısı Ares'in Atina'yı yok etmesini önlemektir.

Bu tür oyunlarda âdet olduğu üzere oyuncunun, bir seviyeyi atlayıp bir üst seviyeye geçebilmek için Kratos'u zorlu ve dolambaçlı yollardan geçirmesi gerekmektedir. Kahramanın başlıca silahları sihirli Artemis ve Khaos Kılıçlarıdır. Ayrıca Poseidon Öfkesi, Medusa Bakışı, Zeus Gazabı ve Hades Ordusu gibi sihirli güçler de edinebilir. Poseidon'un üç dişli çatalı (Trident), Kratos'un su altında nefes alabilmesini sağlamaktadır. Bunların dışında, ona geçici olarak ölümsüzlük kazandıran ve Tanrıların Gazabı denen özel bir yetenek de edinebilmektedir. Düşmanları öldürdükçe bu yeteneği yenilenir.

Maceralı yolculukları boyunca Kratos sandıklarda gizli yeni Gorgon Gözleri (sağlık) ve Zümrüdü Anka Tüyleri (sihir) güçleri bulup, elindekileri yenileyebilmektedir. Diğer sandıklarda, Kratos'un sahip olduğu sihir güçlerini ve silahlarını yükseltebilmesini sağlayan renkli kürecikler bulunur. Gemisinde bulunan iki kadın hizmetkârla karşılaşması ise, kısa bir seks molası olarak kullanılabilir.

Kratos Olympos tanrılarının hizmetindedir. Bir dizi geri dönüşle onun bir zamanlar Sparta ordusunun başında, askerlerini zaferden zafere koşturan bir komutan olduğunu öğreniriz. Ta ki bir gün vahşi bir çapulcu sürüsüne rastlayıncaya dek (bkz. Perspektif 2). Spartalılar yenilir. Barbarların başındaki kral tam Kratos'u öldürmek üzereyken Kratos savaş tanrısı Ares'i yardıma çağırır ve hayatını bağışlayıp ona düşmanlarını yok edecek güç verirse hizmetinden çıkmayacağını söyler.

Ares bu yalvarışı duyar ve Kratos'a Khaos Kılıcını -Tartaros'ta dövülmüş bir zincirin iki ucuna tutturulmuş iki adet kılıç- verir. Kratos derhal barbarlar kralının kellesini uçurur. Bu zaferin ardından, Ares'in, Kratos'un karısı ve çocuğunu kendisinden habersiz yerleştirdiği bir köye saldırarak Yunanlılara karşı savaş açar. Öldürdükleri arasında kendi karısı ve çocuğunun da olduğunu çok geç anlar.

Ares'in amacı Kratos'un elindeki her şeyi alarak onu öldürmekten ve yok etmekten başka bir hedefi olmayan kusursuz bir savaşçı yapmaktır, ama planı ters teper ve Kratos Ares'e bağlılık yeminini bozar. Yerle bir edilen köyün kâhini Kratos'u lanetlemiştir. Bu lanet sonucu karısının ve çocuğunun külleri derisine yapışan Kratos kül beyazı bir varlığa dönüşür. Artık adı Sparta'nın Hayaletidir. Hayatı kâbuslarla allak bullak olur. Yaptıklarından pişman olan Kratos, kendini on yıllığına diğer Olympos tanrılarının hizmetine sunar.

Fakat Kratos bu kulluktan sıkılır ve kendi ailesini öldürdüğü için çektiği cezadan nasıl kurtulabileceğini öğrenmek üzere Athena'ya danışır. Athena, bunun ancak hain Ares'i öldürürse mümkün olabileceğini söyler.

Athena Kratos'u, Ares'in tarafına geçen askerlerin kuşatması altındaki Atina'ya götürür. Kratos savaşa savaşa kuşatmayı geçer ve Atina'nın baş kâhinine ulaşır. Ondan, Ares'i alt etmenin tek yolunun Pandora'nın Kutusunu bulmak olduğunu, çünkü bir tanrıyı öldürebilmek için gereken özel gücün o kutuda olduğunu öğrenir. Kratos yola koyulur, *Kayıp Ruhlar Çölünü* (*The Desert of Lost Souls*) geçerek Titan Kronos'a ulaşır. Pandora'nın Kutusu Pandora tapınağının içindedir ve tapınak, Titanomakhia'daki rolü yüzünden Zeus tarafından ceza olarak Kronos'un sırtına zincirlenmiştir. Kratos tam üç gün üç gece boyunca tapınağın merdivenlerine tırmanarak ancak giriş kapısına ulaşır. İçeri girebilmek için bir dizi tuzağı ve sürüyle canavarı geçmesi gerekmektedir.

Kratos Pandora'nın Kutusunu bulur, fakat tam tapınaktan çıkacakken Ares üzerine atılır ve Kratos'u öldürür. Harpyalar kutuyu alıp Ares'e verir ve Kratos yer altı dünyasına düşer. Atina'dayken tanıştığı gizemli bir mezar kazıcısının yardımıyla yer altından kurtulan Kratos, tekrar Atina'ya döner.

Kratos Pandora'nın Kutusunu Ares'ten geri alır, açar ve içindeki gücü tanrılar gibi olmak için kullanır. Ares Khaos Kılıcını Kratos'un elinden almak için çok uğraşır, ama başaramaz. Mücadele sonunda Kratos Ares'i öldürür. Atina kurtulmuştur.

Athena'nın dediği gibi, Kratos'un günahları affedilir, ancak tanrılar onu kâbuslarından kurtarmayı başaramaz. Kratos Ege Denizine atlayarak kendini öldürmeye çalışır, fakat Athena onu alıp Olympos'a götürür. Hizmetlerinin karşılığında ona kendi kılıcını armağan eder. Yeni savaş tanrısı Kratos'tur artık.

Oyun şu ana kadar pek çok ödül kazandı ve devam serileri yapıldı. Oyunun yaratıcıları bir Yunan mitinden alınma karakterler ve geleneksel ögeler kullanarak yeni bir "mit" yaratmış olsalar da, bir Olympos tanrısını yenerek onun yerine geçen bir ölümlünün öyküsünü anlatan yeni "mit", Yunan mitlerinin özünden çok uzaktır. Spartalı Kratos, Termopylae Savaşında barbarlara karşı direnen Leonidas'ı hatırlatır. Homeros'ta da Athena ile Ares pek geçinemezler, hatta bir keresinde Ares'in yaralanması olayında parmağı bile vardır, ama ne olursa olsun onun yerine bir ölümlünün geçmesi söz konusu bile olamaz. Bir ölümlünün karısını ve çocuğunu yağmalanmış bir köye kimseye söylemeden saklamak, Ares gibi kafası pek çalışmayan bir tanrıdan çok Hermes'in yapacağı bir şeydir. Kratos'un yer altı dünyasına düşmesi, Herakles'in oraya yaptığı yolculuğu akla getirir, fakat oyundaki kötülük ve uğursuzluk kaynağı, orijinal Yunan versiyonundaki gibi Pandora'nın Kutusu değildir. Oyundaki kutu, zaferin sırrını barındıran sihirli bir kutudur. Khaos Kılıcı, Artemis Kılıcı ve bunlara benzer sihirli alet edevatın antik tarihi hatırlatan isimleri vardır, ama gerçeklerle pek ilgileri yoktur.

[442] Buna karşılık, dinleyin ne kadar düşkündü ölümlüler,
Ve ben bu ağızsız, dilsiz çocuksu varlıklara
Nasıl verdim aklı, düşünceyi,
Anlatayım bunu, insanları küçültmek için değil,
Onlara ne büyük iyilikler ettiğimi göstermek için.
445 Önceleri insanlar görmeden bakıyor,
Dinlediklerini anlamıyorlardı,
Uzun ömürleri boyunca düş görüntüleri gibi
Düzensiz, gelişigüzel yaşıyorlardı.
Bilmiyorlardı duvar örmesini.
İçine güneş giren evler yapmasını,
Ağacı kullanmasını bilmiyorlardı.
Yerin altında, karanlık mağaralarda
450 Karınca sürüleri gibi yaşıyorlardı.
Ne kışın geleceği belliydi onlar için,
Ne çiçekli baharın, ne hareketli yazın.
Bilinç yoktu hiçbir yaptıklarında
Ben gösterinceye kadar onlara yıldızların
Doğuş batışlarını kestirmenin yolunu.
455 Sonra sayı bilgisini verdim onlara,
Bu kaynak bilgiyi onlar için ben bulup çıkardım.
Sonra harf dizilerine geldi sıra,
O dizilerdir ki belleği her şeyin,
Anasıdır bilimlerin ve sanatların.
Hayvanlara da ilk boyunduruk vuran ben oldum
Ölümlüleri kurtarmak için kaba işlerden;
Atları dizginleyip arabalara koştum,
460 Zenginlerin şanını artıran arabalara.
Denizler aşan gemilerin bez kanatlarını
Bulan da benim, başkası değil.
Evet, ölümlüler için neler bulmuşken,
Bugün, zavallı ben bulamıyorum yolunu
Kendi başımı dertten kurtarmanın.

AISKHYLOS, *Zincire Vurulmuş Prometheus* 442-471

Antik mitoslar ilk insanların, İncil'de bahsi geçen Cennet Bahçesi/İrem Bağı gibi bir tür cennette yaşamış olduğunu ama sonradan bu cenneti yitirdiğimizi anlatır. Yunanlılar (ve Mezopotamyalılar da), ayrıca, çok eski zamanlarda yaşanmış daha güzel günlerden bahseden öyküler anlatmışlardır, fakat Aiskhylos'un anlattıklarına göre bunların hiçbiri doğru değildir. İlk insanlar kaba saba, akılsız, vahşi ve kim olduklarından habersiz yaratıklardır. Onlara tuğla yapmasını, ağacı işlemeyi, takvimi, sayıları, yazmayı, hayvan yetiştirmeyi ve denizlerde yolculuk yapmayı Prometheus öğretmiştir. Böbürlenmesine şöyle devam eder:

[476] Dahası var, dinledikçe şaşıracaksın:
Ne bilimler, ne sanatlar daha çıkardım!
En önemlilerinden biri de şu:
İnsanlar hasta düştükleri zaman
480 Ölüp gidiyorlardı devasızlık yüzünden;
Ne yiyecekleri şeyi biliyorlardı
Ne içecekleri, ne de sürünecekleri şeyi.
Ben öğrettim onlara otları, bir bir karıştırıp
Bütün hastalıklara karşı ilaçlar,
Cana can katan merhemler yapmasını.
.....
Ya toprağın insanlardan sakladığı hazineler?
Tunç, demir, gümüş, altın ve bütün madenler,
Kim buldum diyebilir bunları benden önce?
500 Hiç kimse... Yalan söyler kim buldum derse.
Uzun sözün kısası, şunu bilmiş ol:
Bütün sanatları Prometheus verdi insanlara.

Aiskhylos, *Zincire Vurulmuş Prometheus* 476-506

Buradan anladığımız kadarıyla tıp bilgisi, metal işleme ve rüyalara, bağırsakların şekline, astronomik olaylara bakarak geleceği tahmin etme gibi insanoğlunun en üst becerileri, sahip olduğumuz kültür, yaşadığımız şekliyle hayat, demek ki, hep Prometheus sayesinde olmuş.

Sonunda kahraman Herakles gelip kartalı öldürür ve Prometheus'u özgürlüğüne kavuşturur. Zeus'un buna bir itirazı olmaz, zira Prometheus çoktan ona büyük bir iyilik yapmıştır. Kâhinlerden biri, yakınlarda bir çocuğun doğacağı ve bu çocuğun babasından daha büyük işler başaracağı kehanetinde bulunduğunda Prometheus, bu çocuğu doğuracak kadının, Zeus'un göz koyduğu Nereidlerden Thetis olacağını anlamıştır. Zincirlere bağlı cezasını çekmekteyken bu sırrı açık eder. Zeus Prometheus'un yakasını bırakır ve Thetis'i zorla Paleus adlı bir ölümlüyle evlendirir. Doğacak çocuk, babasından çok daha büyük işler başaracak olan Akhilleus'tan başkası değildir.

PANDORA

Zeus yalnızca Prometheus'u ateşi çaldığı için cezalandırmakla kalmaz, insanoğlunu da, Hesiodos'un gelmiş geçmiş en katmerli bela olarak gördüğü kadını başına musallat ederek cezalandırır. Hesiodos bu hikâyeyi hem *Thegonia*'da hem de *İşler ve Günler* eserinde, neredeyse cinsel düşmanlığa vardıran imgelerle anlatır. *İşler ve Günler*'den şu alıntıya bakalım:

[42] Tanrılar yer altına gizlemiş besinleri.
Yoksa insan bir gün çalışıp rızkını sağlar,
Sonra bir yıl sırtüstü yatardı,
45 Asar bırakırdı sapanını ocak başında,
Çözerdi çiftini çubuğunu, öküzlerini.

Zeus kızınca Prometheus'a,
Kendisini aldatan o sivri akıllıya,
Sakladı varını yoğunu insandan.
O gün bu gündür dertlere boğdu insanoğlunu,
Zeus gizledi ateşini insandan.
Ama İapetos'un güçlü oğlu Prometheus
Çaldı Zeus'un ateşini insanlar için,
Sakladı onu narthex kamışının içinde.
Kızdı bulut devşiren Zeus, dedi ki ona:
"İapetos oğlu, sivri akıllı kişi,
Seviniyorsun ateşi çaldın, beni aldattın diye,
Ama bil ki dert açtın kendi başına da:
Çaldığın ateşe karşılık bir bela,
Öyle bir bela salacağım ki insanlara,
Sevmeye okşamaya doyamıyacaklar bu belayı."
Böyle dedi ve kah kah güldü insanların, tanrıların babası,
Namlı şanlı Hephaistos'u çağırdı hemen:
Bir parça toprak al, suyla karıştır, dedi,
İçine insan sesi koy, insan gücü koy,
Bir varlık yap ki yüzü ölümsüz tanrıçalara benzesin,
Bedeni güzelim genç kızlara.
Athena, sen de ona el işlerini öğret, dedi,
Renk renk kumaşlar dokumasını öğret.
Nur topu Aphrodite, sen de büyülerinle kuşat onu,
İstekler, arzularla tutuştur onu.
Yüz gözlü devi öldüren Hermes, sen de
Bir köpek yüreği, bir tilki huyu koy içine.
Böyle dedi Zeus, onlar da yaptılar dediğini:
Koca Hephaistos, topal tanrı hemen

RESİM 5.2 Prometheus ile satirler. Şarap kâsesi, İ.Ö. 420 civarı. Elinde cennetten kaçırdığı ateşi gizlediği çakşır otu (narthex) kamışıyla görülen Prometheus (ortadaki figür), bu hırsızlığı engellemeye çalışan satirlerle çarpışırken. Muhtemelen, Aiskhylos'un kayıp satir tragedyası *Ateş Hırsızı Prometheus*'dan bir sahne. (Ashmolean Museum, Oxford, England)

Bir kız biçimine soktu toprağı
Gökgözlü Athena süslü kuşağını sarıverdi beline,
O canım Kharit'ler ve o güzelim Peitho
Altın gerdanlıklar taktılar boynuna
Hora'lar bahar çiçekleriyle donattılar saçlarını,
Hermes doldurdu göğsüne yalan dolanı,
Uzaktan gürleyen Zeus'un oluyordu istediği,
Ses koydu içine o tanrılar kılavuzu
Ve Pandora adını taktı.
Pandora bütün tanrıların armağanı demekti,
Tanrıların babası kurunca bu düzeni,
Epimetheus'a gönderdi Pandora'yı
Kılavuz tanrı Hermes'le.
Epimetheus unuttu Prometheus'un dediğini:
Zeus'tan armağan alma demişti ona Prometheus,
Alırsan, ölümlüleri derde sokarsın demişti.
Armağanı aldı ve alınca anladı
Başına bela aldığını.
Eskiden insanoğulları bu dünyada
Dertlerden, kaygılardan uzak yaşarlardı,
Bilmezlerdi ölüm getiren hastalıkları.
Pandora açınca kutunun [o] kapağını,
Dağıttı insanlara acıları dertleri.
Bir tek Umut kaldı dışarı çıkmadık
Kapağı açılan dert kutusundan.
Umut tam çıkacakken Pandora kapamıştı kapağı,
Böyle istemişti bulutları devşiren Zeus.

Hesiodos, *İşler ve Günler* 42-105

93. *kutu*: Hesiodos Pandora'nın elindeki kaptan, daha önce hiçbir bilgi vermeksizin, ilk defa burada bahseder. Orijinal metninde toprak bir küp olan kap, Ortaçağ çevirilerinde kutu olarak yorumlanmış ve o günden bu yana kutu olarak anılagelmiştir ("Pandora'nın kutusu" deyiminin kökeni de bu yanlış yoruma dayanır. Türkçedeki diğer metinlerle tutarlılık açısından bu çeviride de "kutu" olarak anılacaktır. Ç.N.).

İncil'de geçen Âdem ile Havva hikâyesi gibi **Pandora**'nınki de etiyolojik bir hikâyedir: Kadının doğuşu, evlilik ve bu dünyada çekilen acılara bir açıklık getirmeyi amaçlar ve vardığı sonuç, bütün bunların birbirinden ayırt edilemeyecek biçimde iç içe geçmiş olduklarıdır. Prometheus Zeus'a dıştan bakıldığında iyi görünen ama özünde tam tersi bir şey sunar (parlak, iştah açıcı yağlar altında yavan kemikler gizlidir). Zeus ise bunun karşılığında, Prometheus'u kendisini değil ama insanoğlunu, benzer bir şekilde kandırır. Dışarıdan güzel görünen ama içi "yalan-dolan, hile ve türlü fesatla" dolu bir armağan sunar. Ama yine de şanslıyızdır, çünkü elimizde Umut vardır (anlatılandan çıkarılacak makul sonuç bu gibi görünmektedir, ancak Hesiodos, Umut'un küpün içinde kapalı kalmasına neden sevinmemiz gerektiği konusunda bir şey söylemez).

Aiskhylos'a göre Prometheus, insanlığın ilk günlerindeki koşulların uğradığı köklü dönüşümü temsil eder ki bu dönüşümü, insanoğluna medeni bir

dünyanın nimetlerini sunarak Prometheus'un kendisi başlatmıştır. Hesiodos'un kadın düşmanı hikâyesinde bir zamanlar, yani Pandora küpü/kutuyu açmadan önce hayat güzeldir -cinsiyet ayrımının olmadığı bir dünyada kimse üreme diye bir sorunla uğraşmak zorunda değildir. Ama kutu açıldıktan sonra hayat sürekli çabalama, sefalet ve hastalık dolu, sonu ölümle biten uzun bir işkence hâline gelir. Gariptir, Hesiodos, büyük ihtimalle gereksiz gördüğü için, kutuyu açmanın yasaklanmış olduğundan hiç bahsetmez. Bununla birlikte Epimetheus'a tanrılardan gelecek hiçbir armağanı kabul etmemesi gerektiği açık ve kesin bir şekilde söylenir, ama o dinlemez (Resim 5.3). Tıpkı İncil'de de geçen ve benzer bir şekilde, uyulmayan bir yasağa ("Sakın İyilik ve Kötülük Bilgisi Ağacının meyvesini yeme") dayanan hikâyede olduğu gibi, dünyadaki acıların sebebi ve sorumlusu kadındır.

RESİM 5.3 Pandora'nın Epimetheus'u baştan çıkarması. Attik vazo, İ.Ö. 450 civarı. En solda, asasına dayanmış dikilen Zeus, Pandora'yı Epimetheus'a sunan oğlu ve suç ortağı Hermes'le anlamlı bir şekilde bakışıyor. Pandora, sahip olduğu olumsuz özelliklerin bazılarını düzenbaz tanrı Hermes sayesinde edinmiştir. Hermes'in sol elindeki çiçek, birilerine bir armağan vermek üzere olduğunu gösterir. Sağ elinde ise, kendisiyle özdeşleşmiş asası *caduceus*u tutmaktadır. Tehlikeden habersiz Epimetheus, topraktan yükselmekte olan Pandora'ya yardım etmek için elini uzatmış. Pandora'nın üzerindeki giysiler, Hesiodos'un tarif ettiği giysilerdir: güzel bir elbise, tül başörtüsü ve taç. Gözleri birbirine kenetlenmiş; aralarındaki cinsel çekim, Pandora'nın başının üzerinde uçan küçük, kanatlı Eros figürüyle sembolize edilmiş. Pandora'nın kolları, o günlerde mütevazı gelinlerden beklenen şekilde, iki yana açılmış. Epimetheus'un elindeki çekiç genellikle Hephaistos ile özdeşleştirilir ve bu nedenle burada, Epimetheus'un elinde görmek şaşırtıcıdır. Büyük bir ihtimalle burada resmedilen sahne, Sophokles'in kayıp oyunu *Pandora, ya da Çekiç Sallayanlar* tragedyasından (İ.Ö. 460 civarı) alınmadır. (Ashmolean Museum, Oxford, England)

Pandora'nın kızları, yani kadın "soyu" (*genos*), tam bir "kaşık düşmanıdır":

[591] Çünkü bu kaynaktan çıkmıştır aslında
O kadın dediklerimizin belalı soyu,
O ölümlü insanların baş belası.
Fukaralığa bir türlü alışamaz kadınlar,
Hep bolluktur onların özledikleri.
Nasıl ki arı oğullarının sığındığı yerde
595 Hep beslerse verimli bal arıları
İşi gücü kötülük olan yaban arılarını,
Bal arıları her gün güneş batıncaya dek
Bembeyaz petekleri öredururken
Ötekiler sığınıp kovanların içine
Başkalarının emeğiyle beslenirler.
İşte bunun gibi bulutlarda gümbürdeyen Zeus
600 Yarattı baş belası olarak
Kadınlar soyunu ölümlü insanlara,
O kadınlar ki kötülüktür işleri güçleri
İyiliğe karşı kötülük sağladı onlarla.

Hesiodos, *Theogonia* 591-602

PERSPEKTİF 5.2

PROMETHEUS VE ROMANTİKLER

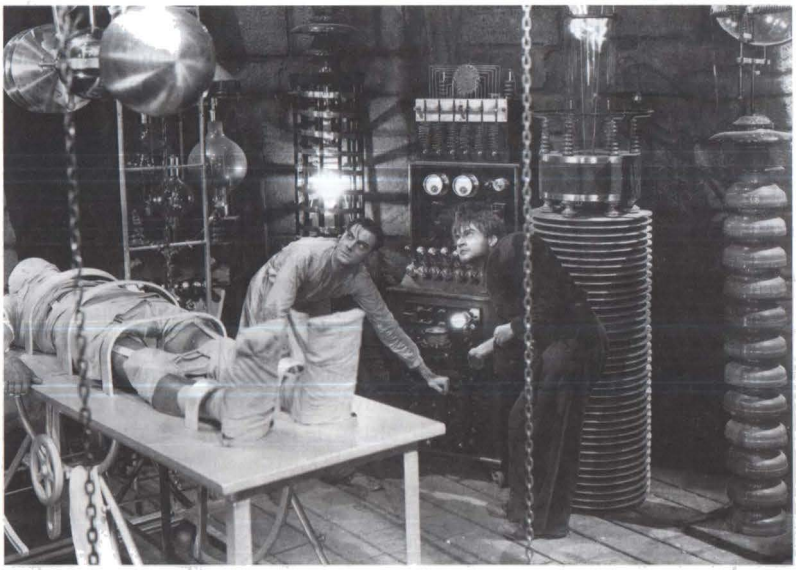
On sekizinci yüzyılda Avrupa'daki yerleşik siyasi sistem neredeyse tamamen yozlaşmış durumdaydı ve Prometheus, özellikle Fransız Devrimi boyunca ve sonrasında, sistem karşıtı pek çok romantik isyancının ilham kaynağı hâline gelmişti. Bu asi ruhların başını çektiği romantik edebiyat akımının başlangıcı olarak, Fransız ve Amerikan devrimlerinin entelektüel vârislerinden Coleridge ve Wordsworth'ün birlikte yayımladıkları *Lyrical Ballads* (1798) kabul edilir. Varlıklı ama hayalperest bir siyasi ve ahlaki radikal olan İngiliz Percy Bysshe Shelley (1792-1822) bu ikilinin yeni bir dünya düzeni çağrısından etkilenir ve manzum bir oyun yazar. Bir bakıma Aiskhylos'un *Zincire Vurulmuş Prometheus* (*Prometheus Bound*) tragedyasının bir devamı olan bu oyuna *Zincirden Kurtulan Prometheus* (*Prometheus Unbound*) adını verir. Shelley'nin Titan'ı insanlık adına başkaldıran bir kahraman, hasmı Jüpiter ise acımasız, kötülük dolu bir tanrıdır. Sonunda Prometheus çektiği acılardan kurtulur, Jüpiter tahtından indirilir ve yeni bir sevgi çağı başlar.

Shelley *Zincirden Kurtulan Prometheus*'u yazarken eşi Mary Wollstonecraft Shelley de *Frankenstein, ya da Modern Prometheus*'u yazmaktaydı. Zevk düşkünü, sorumsuz bir tıp öğrencisi olan genç Frankenstein, fakültenin otopsi odasından ve mezarlıklardan topladığı ceset parçalarından insana benzeyen, etrafından görüp öğrendiği her şeyi olduğu gibi kabul etmeye hazır yeni bir yaratık yapar (roman adını buradan alır, çünkü tıpkı Prometheus gibi Frankenstein da bir insan yaratmıştır) (Perspektif Resim

5.1). Adsız yaratık, önce, bir aileyi gizlice gözleyerek sevgi ve erdemi öğrenir. Daha sonra, kendini yaratan Frankenstein'ın peşine düşüp, aradığı sevgi ve saygıyı bulamadığında öfkeyi ve şiddeti öğrenir. Frankenstein'ın erkek kardeşini, ardından Frankenstein'ın karısını, en nihayetinde Frankenstein'ın kendisini öldürür ve ortadan kaybolur.

O zamanlar Osmanlı egemenliği altında olan Yunanistan'ın bağımsızlığı için savaşırken otuz altı yaşında hummadan ölen Lord Byron (1788-1824) gibi diğer romantikler de benzer konularla ilgilenmekteydi. Renkli hayatı ve yaşadığı iç gıcıklayıcı skandallarla da tanınan Byron'ın şiirleri büyük ve haklı bir üne sahipti ve o da *Prometheus* adlı kısa şiirinde (1816) bu çilekeş isyancıyı yüceltmişti.

Romantik şairlerin ruhu günümüz popüler kültür ikonlarında yaşamakta. Jimi Hendrix, Janis Joplin, Jim Morrison ve Kurt Cobain gibi rock müzisyenleri, tıpkı Byron ve Shelley gibi, sıra dışı hayatlarını dolu dolu yaşadılar, milyonların esin kaynağı oldular ve genç yaşta öldüler. Bu modern romantikler ve kendilerinden sonra gelen pek çok diğer müzisyen, geleneksel olanın kısıtlayıcılığına baş kaldırmış ve hayatın anlamını akılları ile değil duyguları ile bulmaya çalışmışlardır.

PERSPEKTİF RESİM 5.1 Mary Shelley'nin "Frankenstein"ının 1931 tarihli uyarlamasından bir sahne. Dr. Frankenstein (Boris Karloff) ile Fritz (Dwight Frye) yaratıklarına hayat vermeye hazırlanıyor. (Everett koleksiyonundan)

Pandora, Prometheus'un kurbanının en iyi parçalarını içine gizlediği tatsız tuzsuz işkembe gibidir: işe yaramazdır, çalışıp üretmeden evin yemeğini ve parasını tüketir. Eve ekmeği erkek getirir, kadın da oturup yer. Hesiodos, ne kadının çocuk sahibi olma sürecinde çektiklerinden, kumaş ve giysi üretiminden, evi çekip çevirmeden bahseder, ne de bunlar için kadınlara saygı duyar. Ayrıca, ne yaparsanız yapın, kadınlardan kurtuluş da yoktur:

[603] Her kim ki, sakınır evlenmekten
Kadın derdini sarmamak için başına,
Olmaz olası ihtiyarlık bir geldi mi
605 Desteksiz kalır yaşlı günlerinde;
Yaşadıkça ekmeksiz kalmaz gerçi,
Ama ölünce varını yoğunu yakınları bölüşür*.
Buna karşılık bahtında evlenme olan da
Aklı başında bir kadına düşse bile,
610 İyi şeyler kadar kötü şeyler de gelir başına;

Hesiodos, *Theogonia* 603-610

606 *bölüşür*: Bildiğimiz kadarıyla Hesiodos'un zamanında erkeğin mirası önce oğlu, sonra erkek kardeşleri, ardından da daha uzak akrabaları arasında pay ediliyordu.

Günümüz okurları Hesiodos'un kadınlardan bahsederken kullandığı dilin sertliği, onları baştan atmak isteyip atamadığı kötülük kumkumaları ve tanrıların erkeklerin başına musallat ettiği cezalar olarak tanımlaması karşısında dehşete düşebilir (ki eski Yunan edebiyatında bunun gibi örneklere sıkça rastlanır). Havva'nın ihaneti öyküsünde benzer bir mesaj taşıyan İncil bile, Hesiodos'un şöyle bir değinip geçtiği üreme ve soyun devamı konusunda kadınlara hakkını teslim eder. Bu kadın düşmanlığının kökenleri çok daha karmaşıktır ve anlaşılması güçtür. Eskilerde, kadının âdet kanı son derece tehlikeli ve kirli bir şey olarak görülür ve bu yüzden kadın erkeklerden ayrı tutulurdu. İncil'deki şu yasanın nedeni de buymuş gibi görünmektedir: "Âdet gördüğü için kan kaybeden kadın yedi gün kirli sayılacak. Ona dokunan da akşama kadar kirli sayılacak. Âdet gördüğü günlerde kadının üzerinde yattığı ya da oturduğu her şey kirli sayılacaktır" (Levililer 15:19-20).

Bununla birlikte, Yunanlılar arasındaki bu kadın düşmanlığı, bilinmeyene karşı duyulan ilkel bir korku ya da Hesiodos'un hırçın şikâyetlerindeki gibi ekonomik bir çekememezlikten çok, erkeklerin tek eşlilik kurumuna karşı besledikleri hınca dayanıyor gibi görünüyor. Yunan mitoslarında en çok işlenen konu kadın ile erkek, özellikle birbiriyle evli olanlar arasındaki -kimi zaman düşmanlığa kadar varan- çatışmalı ilişkilerdir. Yukarıda gördüğümüz pasajları değerlendirirken, antik dünya edebiyatı ve mitoslarının (birkaç küçük örnek dışında) tamamen erkeklerin hükmettiği bir ortamda erkekler tarafından erkekler için üretildiğini akıldan çıkarmamak gerek.

Hesiodos'a göre Pandora'nın adı (armağanlarla donatılmış) tanrı ve tanrıçalar tarafından armağan edilen efsunlu güçlerle donatıldığı anlamına gelmektedir, ancak etimolojik olarak büyük ihtimalle "yaşamın kaynağı, karşılık beklemeksizin veren, cömert" anlamına gelmektedir. Bu isim genelde Gaia gibi bir ana tanrıçaya verilir, ama burada "bir hırsızın ahlakına" ve "şirret bir yosmanın ruhuna" sahip bir genç kıza verilmiş gibidir. Zavallı kıt akıllı Epimetheus, bir yasağa karşı gelerek, Aphrodite'nin armağanı olan güzelliğine kanar ve onu kendine eş alır. Pandora, Gaia/Rhea arasındaki muazzam mitik ikiliğin küçük ölçekli bir yansımasıdır aslında. Güzel giysileri ve göz alıcı altın mücevherleri ile dışarıdan bakıldığında çok hoş görünür, ama içine bakıldığında Toprak Ana gibidir: mallarını ve dölünü gelecek kuşaklara aktarmak, böylece ölümlülüğü bir anlamda yenmek isteyen her erkeğin tohumunu onun içine bırakması gerekir.

Ara Yorum: Kadın ve Kutu

Pandora'nın bir kabı/testisi vardır. Yunan toplumunda kadınlar evin günlük ihtiyacı olan suyu *hydriae* (su testisi) denen şişkin göbekli toprak küplerde taşırlardı ve bazı küplerin üzerinde, kadınların gündelik yaşamlarından sahneleri gösteren resimler bulunurdu (Resim 5.4).

Amnion sözcüğü hem fetüsü saran zar ("amniyotik sıvı" terimi de buradan gelir) hem de kurban kanının konduğu toprak kap için kullanılır. Yunanistan'daki dinî törenlerin bazılarında kurban kesilmeden önce köyün kadınları, içi buğday veya arpa dolu sepetler taşır. Kurban bıçağı bu sepetlerden birinin içinde gizlidir. Tahıl tohumları yaşamı, akıttığı kanla yeni bir yaşamı garantileyen bıçak ise ölümü simgeler. Sepet ve içindeki, tıpkı kadın gibi, bir sırdır. Bir Atina mitosuna göre, içinde Atinalı genç prens Erichthonios'un olduğu söylenen sepete bakan genç bakire Arrhephoroilar ("sepetli kızlar," bkz. Bölüm 16) delirir ve kendilerini Akropolis'ten aşağı atarlar. Yunanistan'da bulunan pek çok toprak kap birbirlerine kutular, sepetler, su kapları ve testiler veren kadın figürleriyle süslüdür. Tipik bir Yunan düğününde gelinin etrafında çok sayıda kutu bulunur (Resim 5.5).

Cenazelerde, kadınlar mezarlığa giderken içinde ölen kişi için önem taşıyan nesnelerin bulunduğu özel, yayvan bir sepet taşırlardı. Parthenon tapınağındaki (Atina) duvar kabartmalarında, bolluk ve bereket tanrıçaları Demeter ile Persephone birer sepetin üzerinde otururken gösterilmiştir. Çok genç yaşta ölen Adonis adına düzenlenen ve antik dünyada oldukça yaygın ilginç bir ayinde kadınlar kırık toprak kaplara tohumlar eker, sonra da bu kaplarda

RESİM 5.4 Çeşme başında su dolduran kadınlar. Sağdaki ve soldaki kadınlar iki ayrı çeşmeden testilerini doldururken, boş testisini başının üzerinde dengede tutan kadın sırasını bekliyor. Siyah figürlü su testisi, İ.Ö. 530-520 civarı. (Louvre Müzesi koleksiyonundan)

RESİM 5.5 Aphrodite bir sandığın üzerinde oturmuş, aynada kendine bakarken, önünde ayakta duran kanatlı Eros elinde uzun bir kuşak tutuyor. Apulian vazo, Güney İtalya, İ.Ö. 360 civarı. Muhtemelen ayna ve diğer değerli eşyalar, Aphrodite'in üzerinde oturduğu ve genelde kadınlarla özdeşleştirilen bir eşya olan sandıkta tutulmaktaydı. Tanrıçanın arkasındaki *stel*in üzerinde APHRODITE yazıyor. (Cleveland Sanat Müzesi, 2002)

yeşeren filizleri güneşin altında kuruyup yok olmaya terk ederlerdi. Bunun anlamı, belki de genç insan yavrularını kötü ruhların hışmından korumak için bir fidye, bir tür kurban sunmaktı; böylece testi ile sembolize edilen kadının rahmi zarar görmeyecek ve içindeki tohum büyüyüp gelişebilecekti. Yunanlılar hamile bir kadına "kapalı testi/kutu" derlerdi. Gerdek gecelerinde kocalarını öldürerek evliliği ve çocuk doğurmayı radikal bir şekilde reddeden Danaidler, sonsuza kadar kırık testilerle su taşımakla cezalandırıldılar. Burada testi, kadın bedenidir.

Toprak, tohumların (ve ölülerin) konduğu kapların en büyüğüdür. Evlilikle ilgili bir Yunan deyişi kocalara, "ona çocuklar versin diye karılarını bir tarla gibi sürmelerini" öğütler. Kadın da içindeki hazineyi örten, gizleyen, muhafaza eden toprak gibidir. Erkek, başlı başına ayrı bir hazine olan bakire kadının bedeninin derinliklerine girer ve sütsü sıvısını, kadının içindeki çamursu maddeyle karışıp geleceğin garantisi olacak yeni bir hazineye şekil versin diye boşaltır.

Erkekleri içlerindeki kaplardan çıkartıp var edenler kadınlardır, ama öldüklerinde gömülmeleri için gerekli hazırlıkları yapanlar da kadınlardır. Yalnızca kadınlar yeni doğmuş bir bebeğin kanlı, 'kirli' bedenine dokunur, onu temizleyip hazırlarlardı ve ölü bir bedene dokunma, ölüyü temizleyip hoş kokulu otlarla ovalama cesaretini yalnızca kadınlar gösterirdi.

Toprak ve kap: ikisi de hem korur hem de tüketip yok eder. Hesiodos, kadının boğaz derdi yüzünden çekilen ekonomik sıkıntılar karşısında umutsuzluğa

kapılır. Perseus'un öyküsünde olduğu gibi, mitoslardaki bebekler, daha sonra içinden bir anlamda yeniden doğmuş olarak çıkacakları toprak kaplara veya sandıklara koyulur, fakat ölülerin kemiklerinin konduğu yer de aynı kaplardır. Eski Yunan'da yeni doğmuş bir bebeğin ölüme terk edilmesi için "çömleğe koymak" deyimi kullanılırdı.

Pandora mitosundaki kap/kutu, Pandora'nın, yani ilk kadının simgesiydi. Bütün kötülükler ondan, onun (aynı zamanda mezara da benzeyen) rahminden çıkıp dünyaya yayıldı. Kutuda kapalı kalan Umut, rahimdeki bebek gibidir: tamamlanmamıştır, iyi de olabilir kötü de. İleride ana babasını öldürecek veya lanetlenmelerine sebep olacak, onlarla yatağa girecek ya da onların gurur kaynağı olacak çocuklar bu rahimden doğar. Ve fakat Umut kabın içinde kalacaktır, başka türlüsü mümkün değildir.

BEŞ SOY MİTOSU

İşler ve Günler'de Hesiodos, kadim zamanlarla ilgili bir başka hikâyeden daha bahseder. Beş Soy mitosu olarak anılan bu hikâye (Hesiodos'un kadın 'soyu' için kullandığı sözcük olan *genos* ile mitosta geçen soy için kullanılan *genea* sözcüğünün aynı kökten olması ilginçtir), insanoğlunun görkemli bir geçmişten acınası şimdiye 'düşüşünün' hikâyesidir:

[107] İstersen bu sözlerime başka sözler katayım da,
Daha düzenli, daha bilgince olsun söylediklerim.
Sen de iyi dinle, iyi belle.
Olympos'ta oturan ölümsüzler yarattı
Ölümlü insanların ilk soyunu, altından.
O zamanlar Kronos'un gökleri tuttuğu zamanlardı,
Tanrılar gibi yaşıyordu insanlar
Kaygısız, rahat, acısız, dertsiz.
Belalı ihtiyarlık çökmüyordu üstlerine,
Kolları bacakları her zaman dipdiri
Sevinip coşuyorlardı gamsız şölenlerde,
Tatlı uykulara dalar gibi ölüyorlardı.
Dünyanın varı yoğu onlarındı,
Toprak kendiliğinden bereket saçıyordu.
Sayısız nimetler ortasında rahat, memnun
Yaşayıp gidiyordu insanoğulları tarlalarında.
Bu ilk insanlar ölüp toprağa karışınca
Birer cin oldular Zeus'un dileğiyle,
İyi birer cin, toprağı ve insanları koruyan.
Yaman bir şerefe konmuş oldular böylece.
Sonra gümüşten ikinci bir soy yarattı
Olympos'ta oturan ölümsüzler.
Bunların boyları bosları da, akılları da
Çok başka türlüydü altın soylulardan.

Çocuklar yüz yıl çocuk kalıyordu
Evde, analarının dizinde çocukça oynaşarak.
Büyüyüp ergin çağa gelince,
Pek uzun sürmüyordu rahatları,
Başlarını derde sokuyorlardı çılgınlıklarıyla,
Ölçü nedir bilmiyordu coşkunlukları.
Ölümsüzleri saymıyor, tapınaklara gitmiyorlardı,
Oysa uygar insanların yasasıydı bu.
Kronosoğlu Zeus kızdı onlara,
Gömdü toprağa bu saygısız yaratıkları,
Yer altı cinleri oldu gümüş soylular.
Bunlar şerefçe altındadır ötekilerin.
Bir üçüncü soy yarattı tanrılar babası Zeus.
Bu tunç soylular gümüş soylulara hiç benzemiyordu,
Birer kütük gibiydi bunlar, güçlü kuvvetli, korkunç,
İşleri güçleri azıtmak, saldırmak, öldürmekti,
Bunlar ekmek yemiyordu, taş gibiydi yürekleri,
Korku salıyorlardı gittikleri yere.
Önünde durulmuyordu güçlerinin,
Yenilmek nedir bilmiyordu
Gürbüz omuzlarına çakılı kolları.
Tunçtandı silahları, tunçtandı evleri,
Tunçla kazıyorlardı toprağı,
Çünkü kara demir yoktu henüz.
Bunlar kendi elleriyle yok olup,
Çekti gittiler öbür dünyaya.
Ve dünyada ad bırakmadan gittiler
Küflü paslı Hades'in ürpertili karanlıklarına.
Kapkara ölüm rüzgârları aldı onları,
Bırakıp gittiler pırıl pırıl ışıklarını.
Toprak yeniden örtünce bu soyu da,
Bir kuşak daha yarattı Zeus, Kronos'un oğlu.
Daha bereketli, daha doğru, daha yürekli olan bu soy
Yarı-tanrı kahramanlar getirdi dünyaya.
İşte onlardır bu sınırsız topraklarda
Bizlerden önce gelen koca yiğitler.
Çetin savaşlarda, yürekler acısı kargaşalıklarda
Yitti gitti bu kahramanların hepsi.
Kimi yedi kapılı Thebai'nin duvarları önünde,
Oidipus sürüleri uğruna Kadmos'un[164] toprağında,
Kimi gemilerde, denizler ötesindeki Troia'da,
Güzel saçlı Helene uğruna.
Sarıldılar her şeyi örten ölüm yorganlarına.
Kimilerine de Kronosoğlu Zeus, tanrıların babası,
İnsanlardan uzakta, dünyanın sınırlarında
Bir yurt ve bir hayat verdi mutlu ve ölümsüz.

164. *Kadmos*: Thebai kentinin kurucusu.

Orda, o mutlu adalarda yaşıyorlar şimdi onlar,
Engin, derin Okeanos'un kıyılarında.
O mutlu yiğitlere yılda üç kez ürün verir
Çiçekler, tatlı meyveler saçan Toprak Ana.
İnsanoğullarının beşinci soyuna gelince,
Keşke o soydakilerden biri olmasaydım ben,
Keşke daha önce ölsem, ya da daha doğmasaydım!
Çünkü bu beşinci soy demir soyudur.
Onlar gündüzleri didinir ezilirler,
Geceleri kıvranır dururlar
Tanrıların yolladığı türlü dertlerle.
Belalarla karışık birkaç sevinçtir bulabildikleri.
Ama bir gün gelecek, Zeus, Kronos'un oğlu
Bu ölümlü insan soyunu da yok ediverecek.
O zaman ak saçlı insanlar soyu gelecek.
O zaman ne baba oğullarına benzeyecek,
Ne de oğulları babalarına,
Ne ev sahibi konuğunu bilecek, sevecek,
Ne dost dostunu, ne kardeş kardeşini bugünkü gibi.
Yaşlanır yaşlanmaz hor görülecek ana baba,
Kaba kaba çatacaklar onlara.
Tanrı saygısı nedir bilmeyecek bu mutsuzlar,
Karınlarını doyuranların karınlarını doyurmayacaklar.
Ne yeminin değeri kalacak, ne doğrunun, ne iyinin,
Yalnız kötülere, azgınlara gidecek saygıları,
Hak güçlünün yanında olacak yalnız, vicdan kalmayacak.
Kötü insan saldıracak iyi insana,
Yalana dolana kaçıp, andlarını çiğneyecekler,
Zavallı insanların ayaklarına dolanacak
Kıskançlığın kem gözleri, kem dilleri.
O zaman bırakıp yeryüzünü Olympos'a gidecek
İnsanları bırakıp tanrılara sığınacak
Ak yüzlü, ak alınlı Aidos'lar, Nemesis'ler.
Yalnız acılar kalacak ölümlü insanlara,
Çare bulunmaz olacak kötülüklere karşı.

HESIODOS, *İşler ve Günler* 107-201

Daha sonraki zamanlarda altın çağa yapılan bütün göndermeler, Hesiodos'un bu pasajına ve Kronos'un zamanında yaşamış olan *altın* soy tarifine dayanır. Mutlu mesut yaşarlar, öldüklerinde ise ölümlüleri koruyup kollayan iyi birer 'cin' olurlardı. Altın Soy dönemi, Zeus'un Pandora'yı dünyaya göndermeden önceki zamanları andırır, fakat Hesiodos Pandora ile Soylar mitosu arasında açık bir bağ kurmaz.

Altından sonra gelen *gümüş* soy, ilk soydan çok daha şanssızdır. Bir çocuk yüz yıl boyunca hiç yaşlanmaz, ama sonra büyük bir hızla büyür, kısa zamanda

yaşlanır ve ölür. Sık sık şiddete başvuran gümüş soy tanrılara da saygı göstermiyordu. Yine de, ölünce birer cin oldular ve yer altı dünyasında yaşadılar.

Üçüncü soy olan *tunç* (tunç) soyu gümüşten de beterdi. Mızrak gövdelerinin de yapıldığı dişbudak ağacından doğan bu soy korkunç görünümlü, son derece güçlü ve vahşiydi. Silahları gibi evleri de tunçtandı, demiri işlemeyi bilmiyorlardı. Kendilerinden önceki iki soyun aksine, ölünce Hades'in ölüler ülkesine gidiyor ve orada sonsuza kadar karanlıklar içinde yaşıyorlardı.

Kahramanlar soyu olarak da bilinen dördüncü soy bazı yönlerden tunç soyundan daha iyiydi. Bu soy yedi kapılı Thebai şehrinde ve güzel Helen'i geri almak için Troia'nın rüzgârlı düzlüklerinde savaşmıştı. Bunlar ölmüyor, ama dünyanın sonunda yer alan ve Zeus'un (Tartaros'tan) kurtardığı Kronos'un egemenliği altındaki Kutsanmışlar Adalarına gidiyorlar, orada her türlü acıdan uzak, sakin bir yaşam sürüyorlardı.

Beşinci soy, yani *demir* soyu, Hesiodos'un soyudur.

Hesiodos, insanoğlunun altın, gümüş, tunç ve demir olarak iyiden kötüye doğru giden bu varlık aşamalarını Doğu'dan almıştır. Eski İran'da, aynı metalik metaforu kullanan (ve çoğu kişinin Hesiodos'un hikâyesinin asıl kaynağı olduğunu düşündüğü) benzer bir hikâye anlatılmaktaydı. Tevrat'ta bahsi geçen, Nabukadnezzar'ın rüyasında gördüğü heykel de Hesiodos'un anlattıklarıyla karşılaştırılabilir: "Ey kral, düşünde önünde duran büyük bir heykel gördün. Çok büyük ve olağanüstü parlaktı, görünüşü ürkütücüydü. Başı saf altından, göğsüyle kolları gümüşten, karnıyla kalçaları tunçtan, bacakları demirden, ayaklarının bir kesimi demirden, bir kesimi kildendi" (Daniel 2:31-33). Ne var ki, Thebai ve Troia savaşlarından söz eden Yunan sözlü edebiyat geleneğinin etkisiyle Hesiodos, tunç soyu ile mensubu olduğu vahşet ve acı soyu olan demir soyu arasına beşinci bir soyu, kahramanlar soyunu eklemiştir.

Hesiodos'un şiirleri, Yunanistan'ın o günlerde geçmekte olduğu radikal toplumsal ve ekonomik değişim sürecinin sıkıntılarını yansıtır. Ortak toprak mülkiyeti yerini yavaş yavaş özel mülkiyete bırakıyordu. Borçlarına karşı ellerindeki toprakları rehin vermeye zorlanan yoksullar nihayetinde varlarını yoklarını kaybederek birer köle hâline geliyor veya yurtlarından uzağa, Sicilya, İtalya ya da başka bir yerdeki şehir veya kolonilerden birine göç ettiriliyorlardı. Zeytinyağı ve şarap ticareti uluslararası çapta büyüyor, ticarette para kullanımı yaygınlaşıyor ve hiyerarşiye dayanan geleneksel toplumsal düzenin temelleri sarsılıyordu. MÖ 800'lerde Yunan alfabesinin icadı âdeta atom bombası etkisi yarattı: hiçbir tür yazılı metnin bulunmadığı eski düzen paramparça olmakla kalmadı, Yunanlılarla birlikte bütün insanlığın yaşamı da kökünden değişti. Nüfusu küçük esnaf, denizci ve tüccarlardan oluşan şehirler büyüyüp genişlerken, siyasi ve hukuki sistemler bu hıza ayak uyduramadı.

Daha sonraki uzmanlar Hesiodos'un anlattıklarını kronolojik bir düzen içindeymiş gibi yorumladılar ve Büyük Tufan ile Prometheus'un işleri gibi birbiriyle bağlantısız mitik olayları, biraz da başarısız biçimde, aynı zaman dilimine sığdırmaya çalıştılar. Varlığını hâlâ sürdüren çelişkilerden biri, altın soyun, Hesiodos'un diğer anlatılarında zorba ve kötü bir tanrı olarak betimlediği Kronos'un zamanında yaşamış olarak gösterilmesidir. *İşler ve Günler*'de Hesiodos Kronos'un Mutlular Adalarına ve kahramanlar soyundan hayatta

kalanların arasından seçilmiş olanlara hükmetmek için geri döndüğünü söyler. Hesiodos'un içine düştüğü bu çelişkinin nasıl ortaya çıktığını tahmin edebiliriz: Kronos ilk tanrılar kuşağındandır, altın soy da soyların ilkidir, öyleyse Kronos altın soy zamanında hüküm sürmüştür. Kronos, aynı zamanda, Mutlular Adalarına da hükmetmektedir ve bu cennet adalar, altın soyun yaşadığı zamanların cenneti andıran dünyasına benzemektedir.

Her ne kadar "Keşke daha önce ölsem, ya da daha doğmasaydım!" diyerek durumun gelecekte daha iyiye gidebileceğini, hatta yeni bir altın çağın gelebileceğini ima etse de, Hesiodos'un kendi dönemi, yani MÖ 8. yüzyıl hakkında söyledikleri, Mezopotamya mitoslarının en belirgin özelliği olan karamsarlıkla aynı tınıları yansıtmaktadır. Hesiodos, cennette yaşayan altın soydan sonra gelen ve hepsi de hem altın soydan hem de bir öncekinden daha kötü olan gümüş, tunç, kahramanlar ve demir soylarından bahsetse de, sürekli olarak kötüye giden bir dünya resmi çizmez. Yüz yıl süren ve daha önce eşi benzeri görülmemiş vahşette bir iç savaşın ardından, İsa ile aynı zaman diliminde yaşamış ve Hesiodos'tan etkilenmiş Romalı yazar Vergilius, Hesiodos'un bu mitosunu, zaman içinde kendini tekrar eden olaylar dizisi olarak açımlayabileceğimiz döngüsel bir tarihsellik içinde yorumlamış ve yeni bir döngünün başladığını ilan etmiştir. Antonius ve Kleopatra'yı hezimete uğratan ve eski güzel günlerin ihtişamını geri getiren imparator Augustus'un (23. ve 24. Bölümler) aydınlık hükümdarlığı altında Altın Çağ (altın soy değil) geri gelmiştir. Pek çok kişi, Vergilius'un bu kehanetine inanır.

BÜYÜK TUFAN

"RAB baktı, yeryüzünde insanın yaptığı kötülük çok, aklı fikri hep kötülükte. İnsanı yarattığına pişman oldu. Yüreği sızladı. 'Yarattığım insanları, hayvanları, sürüngenleri, kuşları yeryüzünden silip atacağım' dedi, 'çünkü onları yarattığıma pişman oldum" (Yaratılış, 6:5-7). Büyük Tufan hikâyesi Tevrat'ta böyle başlar. Tanrı'nın (Yahweh) gönderdiği tufandan yalnızca Nuh kurtulur, çünkü 'Nuh doğru bir insandır.' Sular çekildiğinde Nuh bir güvercin gönderir. Konacak bir yer bulamayan güvercin geri döner. Nuh yedi gün bekledikten sonra güvercini tekrar salar; güvercin bu sefer gagasında bir zeytin dalıyla geri döner. Nuh güvercini üçüncü kez gönderir, ama güvercin geri dönmez. Nuh suların tamamen çekildiğini anlar, hemen bir sunak yapar ve Rabbine kurbanlar sunar.

Nuh'un hikâyesinin dünyanın belki de en çok bilinen hikâyesi olmasını sağlayan Tevrat olsa da, bu hikâye Tevrat'tan çok daha eskidir. Biz, burada, önce Mezopotamya'daki tufan hikâyesinin kökenini araştıracağız. Sonra da, Yunanistan'ın kuru ve çorak topraklarını göz önüne aldığımızda Yunan literatürüne dışarıdan girdiği hemen anlaşılan bu hikâyenin klasik Yunan versiyonunu inceleyeceğiz.

Ziusudra, Atrahasis ve Nuh

1872'de, genç Asur bilimci George Smith'in Tevrat öncesi bir dönemde tufandan bahseden bir metin keşfedip bunu dünyaya duyurmasıyla yaşanan şoktan Bölüm 3'te bahsetmiştik. Smith bu hikâyeyi Asur kralı Asurbanipal'in MÖ

612'de tahrip olan kütüphanesine ait çiviyazısı bir tablette okumuştu. O günden bu yana pek çok akademisyen Mezopotamya'da tufandan bahseden ve Tevrat öncesi döneme ait birkaç kaynak daha buldu. Bunların içinde bir tanesi MÖ 3. bin yıla ait Sümer döneminden kalmaydı. Çok kötü durumda olmasına rağmen eldeki en eski yazılı kaynak budur.

Tufan hikâyesinin Sümer versiyonu insanlarla hayvanların yaratılışı ve beş önemli şehrin kuruluşuyla başlar. Tabletin bundan sonraki bölümü okunamaz haldedir. Metnin devamında, tanrıların büyük bir tufan göndererek insanları yok etmeye karar verdiklerini öğreniriz. Tanrıların arasında bazıları bu plana karşı çıkmıştır. Hatta kurnaz Enki (tatlı su tanrısı) olaya müdahale ederek, dindar ve iyi ahlaklı biri olan Ziusudra'yı ("uzun ömür") kurtarır. Enki Ziusudra'ya büyük bir gemi inşa etmesini söyler:

Güçlü ve kudretli rüzgârlar esti önce,
Sonra tufanın suları kapladı bütün dünyayı.
Yedi gün ve yedi gece sürdü bu.
Koca bir gemi indirildi uçsuz bucaksız sulara.
Sonra, yeryüzüne ve gökyüzüne ışık saçan Utu * geldi.
Ziusudra koca geminin pencerelerinden birini açtı,
Kral Ziusudra attı kendini aşağı,
Utu'nun ayaklarına kapandı.
Bir öküz boğazladı, kurban etti bir koyunu.

Utu: Güneş tanrısı

Tabletin bundan sonrasının büyük kısmı kayıptır. Eldekilerden anlayabildiğimiz kadarıyla Ziusudra tanrılarla eş tutulmuş ve Sümer ülkesinin doğusunda bulunan ve Yunan mitoslarındaki acı ve üzüntünün olmadığı Mutlular Adalarına benzeyen Dilmun adlı gizemli bir yere -Sümer cennetine- gönderilmiştir.

Daha sonraki bir döneme ait (İ.Ö. 1700 civarı) ve bir Sami dili olan Akad dilinde yazılmış olan Atrahasis efsanesi, aynı hikâyeye pek çok ayrıntı eklemiştir. Bu efsanenin kahramanı Atrahasis'tir. Atrahasis, Ziusudra'nın bir başka adıdır ve "olağanüstü hikmet sahibi" anlamına gelmektedir. İnsanların, tanrılara hizmet etmeleri amacıyla çamurdan yaratılmalarından on iki yüzyıl sonra dünya çok kalabalıklaşmış, fırtına tanrısı Enlil (*Enuma eliş*'teki Apsu gibi) ortalıkta bağıra çağıra dolaşan insanlar yüzünden uyuyamaz olmuştur. Enlil, diğer tanrıların da onayıyla, insan nüfusunu azaltmak için önce bir veba salgını, sonra kuraklık, ardından da açlık gönderir, fakat her seferinde önce azalan nüfus çok geçmeden eski sayısına ulaşır. Son bir çare gelir aklına: bütün insanları yeryüzünden silecek boyutta bir tufan. Bütün tanrılar Enlil'in planını kimseye söylememeye yemin etmişlerdir, fakat Ea (=Enki) iyi bir insan olduğu için takdir ettiği Atrahasis'e büyük bir gemi yapmasını ve kendi ailesiyle birlikte her tür hayvanı bu gemiye bindirip kapılarını kilitlemesini söyler:

Büyük Tufan bir boğa gibi gürledi,
Rüzgârlar yaban eşeği gibi uğuldadı,
Her yer kapkaranlık oldu, güneş görünmez oldu.

Tufanın şiddeti tanrıları da dehşete sürükler. Atrahasis ve ailesi dışında herkes yok olduğu için tanrılara kurban verecek kimse kalmamış, dolayısıyla tanrılar açlık çekmeye başlamıştır. Yedi gün yedi gece süren şiddetli fırtınadan sonra yağmur durur ve gemi karaya oturur. Atrahasis hemen bir kurban keser ve -ölümlü birinin kurtulmuş olmasına çok öfkelenen fırtına tanrısı Enlil dışında- bütün tanrılar, leşe üşüşen sinekler gibi, kurbanın başında toplanırlar. Fakat tanrılar nüfusu kontrol altında tutmanın başka yollarını bularak Enlil'i sakinleştirmeyi başarırlar. O günden itibaren bazı kadınlar kısır olacak, bazıları dinî amaçlarla ömürleri boyunca bakire kalacak ve doğum yapan kadınları ziyaret eden bir iblis, bazı bebekleri öldürecektir. Bu önlemler sayesinde insanlar kontrolsüz bir şekilde çoğalmayacak, dünyanın yine insanlar tarafından istila edilmesinin önüne geçilmiş olacaktır.

Arkeolojik bulgular, Fırat Nehrinin zaman zaman kabaran sularının, aşağı Dicle bölgesindeki düzlüklerde yıkıcı sellere ve su baskınlarına neden olduğunu göstermektedir. Her ne kadar Mezopotamya'nın genelinde herhangi bir kültürel kesintiye rastlanmasa da, bu hikâyenin temelinde böyle gerçek bir sel olayı yatıyor olabilir. Gerçek ne olursa olsun, hikâyenin pek çok farklı versiyonu Mezopotamya'nın farklı bölgelerini dolaştıktan sonra Filistin'e, oradan Anadolu ve Yunanistan yarımadasına kadar yayılmıştır. Bu süreç içinde ana temalar aynı kalmış, fakat ayrıntılar farklı çevresel koşulları ve halkların/ulusların farklı değerlerini yansıtacak şekilde değişmiştir.

Aşırı nüfus artışının önüne geçmek için tanrıların felaketler gönderdiği Mezopotamya Ziusudra/Atrahasis hikâyesi, şımarık tanrıların olur olmadık istekleri karşısında insanların çaresizliğini yansıttığı kadar, kısır kadınlar ve ölü doğum temalarının nasıl ortaya çıktığını da açıklar. Öte yandan, hikâyenin Tevrat'taki versiyonu Yahweh'yi (YHVH, Yehova, ya da Tevrat'ın Türkçe çevirilerinde söylendiği şekliyle, RAB) işledikleri günahlar ve ahlak dışı yaşamları nedeniyle insanları toptan yok eden bir tanrı olarak resmeder. Güçleri sonsuz olsa da Yahweh, tufandan sonra Nuh ve çocuklarıyla bir anlaşma yapmak suretiyle güçlerini kendi isteğiyle sınırlar. Bir daha insanları suyla yok etmeyeceğine söz verir, fakat insanlar da bunun karşılığında hayvanların kanını içmeyecek ve başka bir insanı öldüren insanları idam edeceklerdir (Yaratılış, 9:4-6). Hayvanların kanını tüketmeyi ve cinayeti yasaklayan İbrani geleneğinin kökenlerine ve Yahweh ile İbraniler arasındaki özel ilişkiye dair bir açıklama getirmesi açısından Tevrat'taki hikâye de etiyolojiktir.

Tufan mitosunun, Mezopotamya kozmogonisi bağlamında da ele alınması gereklidir. Büyük Tufan, bir anlamda, yaratılıştan önceki 'ıslak' döneme, yani Tiamat'ın (tuzlu su) Apsu (tatlı su) ile birleştiği zamana geri dönüştür. Bu 'birleşme' bize, kutsal kitaptaki "enginlerin üzerindeki karanlık" bahsini hatırlattığı gibi, tufanı tarif eden Tevrat'taki şu cümleler Mezopotamya mitosunun bir tekrarı gibidir: "(...) enginlerin bütün kaynakları fışkırdı, göklerin kapakları açıldı" (Yaratılış, 7:11). Yaratılış babının ilk bölümünde "engin karanlıklar" olarak çevrilen İbranice *tehom* sözcüğü Akadcadaki *Tiamat* adıyla, o da büyük ihtimalle Yunan mitoslarında adı geçen ve ilk yaratılan on iki Titan'dan biri ve Okeanos'un kadın versiyonu olan *Thetis* ile bağlantılıdır.

Lykaon, Deukalion ve Pyrrha

Roma Dönemi yazarlarından Ovidius ve Apollodoros'tan önceki Klasik Döneme ait kaynaklarda tufan mitosuna ayrıntılı olarak yer veren bir esere rastlayamıyoruz, fakat günümüze ulaşan tufan hikâyelerinin, çok uzun zaman önce kaybolmuş olmalarına rağmen, erken dönem Yunanca örneklere dayandığı açık. Bütün insanların gaddar ve sapkın olduğunu duyan Zeus, sıradan bir insan kılığına girerek aralarına karışır. Bu gaddarlığın nerelere kadar gidebileceğine, işi insan kurban edip etini yemeye kadar götüren Arkadia kralı Lykaon çok güzel bir örnektir. Ovidius'un sözleriyle, Zeus/Jüpiter olanları diğer tanrılara şöyle anlatır:

Anlatayım duyduğumu, yapılanları, o çağın yaygın ününü,
Ağır suçları, kıyımları, dedim öğreneyim yalanı,
İndim yüksek Olympos'tan görmeye dünyayı,
Çıktım tanrılıktan girdim insan kılığına.
Çok sürer saymak yeryüzünde olup bitenleri,
Suçları, yıkımları. Azmış anlatılan; olanlardan.
Geçtim korkunç yaratıklar ülkesi Maenela'yı,
Buzlarla kaplı Lycae'yı, çamlı Cyllene'yi °
İndim Arcadia'da sarayına konuk sevmez
Tiran'ın, bastırmıştı gece
Çekilmiş akşamın alaca karanlığı.
İlkin alaya almış beni Lycaon, güldü halkın
Bana tapmasına, kutlamasına, tanrı mıyım,
İnsan mıyım diye eğlendi benimle toplum içinde.
Bir sınayalım seni, dedi, gitsin kuşkular. Gece
Bastırıp uykuya dalınca halk öldürmek istedi
Beni. Buydu onun sınama dediği, yetmezdi bu da.
Kesmiş başını kılıçla Molassa'lı ° tutsağın.
Daha sıcakken suda pişirmiş bir bölümünü,
Bir bölümünü de kızartmış ocakta. Gelince
Ortaya yemek yok ettim öç alan yıldırımla
Evini, çoluk çocuğunu, tanrılarını, ona yaraşan.
Titremiş, kaçmış sessiz kırlara korkudan, ulumuş,
Boşuna didinmiş konuşmaya toplanmış ağzında
Bütün hıncı, saldırmış azgınca hayvanlara,
Sevincinden uçuyor kan döktükçe, şimdi de.
Giyekleri tüye dönüştü kolları bacağa,
Kurt oldu, gene de bellidir eski biçimi.
Ak saçlı, yırtıcı, gözleri pınl pırıl
Kudurganlığından bu. Bir evdi yıkılan.
Oysa daha niceleri yıkılmalıydı.
Taş yürekli Erynnis'lerin buyruğunda dünya.

217. *Cyllene/Kyllene:* Maenala, Lykaeus ve Kyllene Arkadia'daki dağlardan üçüdür. İlki adını, Lykaon'un oğlu Maenalus'tan alır; kurban edilen insanlar Zeus'a Lykaeus'un zirvesinde sunulmuştur; Arkadia'nın kuzeydoğusundaki Kyllene, tanrı Hermes'in doğduğu yerdir. 227. *Molassalılar*: Kuzeybatı Yunanistan'daki Epirus'ta yaşamış olan bir halk.

Ant içmiş sanırsın bütün kişiler can almaya,
Bulsun ettiğini, gereğince, düşüncem bu.
Kimi sözle, kimi susarak onaylamış Jüpiter'i,°
Tanrılar, üzmüş onları kişi soyunun yok olması,
Sormuşlar Jüpiter'den: Neye yarar boş dünya
Kim götürür sunaklara günlük, yabanlara mı
Kalsın ortalık? Karşılık vermiş başbuğ tanrı
Yüklenmiş sorumluluğu. Üzülmeyin, demiş,
Yeni bir kuşak yarattım eskiye benzemeyen
Yüce bir kuşak. Yasaklamış acınmayı sızlanmayı.
Fırlatayım diye kalktı yıldırımları yeryüzüne,
Sonra korktu yanmasından kutlu Aetherin,
Bu büyük yalımlarla bütün evrenin, denizlerin,
Karaların, yüce gök konağının, yeryüzünün
İstememiş yansın, yok olup gitsin yalımlarla...°
Atmış bir yana Cyclops'ların oklarını
Bambaşka bir ceza düşünmüş kendince,
Yağmurlar boşalacak göklerden, sular akacak,
Yok olup gidecek bütün ölümlüler soyu
Dalgalar arasında.

OVIDIUS, *Dönüşümler* 211-261

244: *Jüpiter:* Ovidius, doğal olarak, Yunan tanrılarının Roma mitoslarındaki karşılıklarını kullanıyor (tam listeyi kitabın sonunda, indeksten önceki karşılaştırma tablosunda bulabilirsiniz). 255: *yok olup gitsin yalımlarla*: Dünyanın bu şekilde yok olacağını öngören Stoacı kozmogoniye yapılan bir gönderme.

Ovidius insan soyunun nasıl yok olduğunu anlatmaya devam eder. Felaketten yalnızca Prometheus'un oğlu **Deukalion** ve Deukalion'un karısı ve Pandora ile Epimetheus'un kızı **Pyrrha** kurtulmuştur:

Parnassus° denen
Yıldızlara değen, bir dağdır iki tepeli aşan
Bulutları. Sular ortalığı kaplayınca, burada,
Deucalion'la karısı küçük kayıkla çıkmış karaya.
Yakarmışlar Corycidas'a, nymphalara, dağ tanrılarına,
Geleceği bildiren Themis'e. Ne Deucalion'dan
Daha çok doğruluğu seven, ne de karısından çok
Tanrılara saygı gösteren bir kadın vardı.
Görmüş Jüpiter; sular kaplamış yeryüzü, bir erkek
Bir kadındı kalan, kişi soyundan, suçsuz tanrısever,
Dağıtmış bulutları, götürmüş Aquilon sisleri,
Göstermiş göğe toprağı, toprağa göğü, çıkmış bir
Tepeler, yükselirken karalar yer yer,
Gitmiş bütün dumanlar, geçmiş öfkesi denizin,
Atmış bir yana üç çatallı mızrağını, yatıştırdı
Suları deniz tanrısı, çağırdı Triton'u°, yükseldi

317. *Parnassus*: Apollon'un klasik zamanlardaki bilicilik merkezi olan Delphoi tapınağı, bu sarp dağın güney yamacında kurulmuştur. Ağrı Dağının Yunan mitoslarındaki karşılığı olduğu söylenebilir. 331. *Triton:* Poseidon/Neptün'ün oğlu, bir deniz tanrısı.

Yeryüzünde kavkılarla kaplı omuzları, buyurdu;
Çalınsın, dedi, boynuz boru, birden belirdi yer yer
Dalgalar, ırmaklar, öttürdü borusunu,
Giderdi borunun sesi diplerine denizlerin,
Karaların, sesler yayılırdı denizlere, kıyılara,
Bu sesle çıkardı denizden batardı Phoebus,
Rüzgârda savrulan sakallarından dökülen
Sularla ıslanmış ağzına götürdü kıvrık
Boruyu üfledi, verdi dönüş buyruğunu.
Duyulmuş bu çınlayış dağlarca, dalgalarca
Bütün, duyanlar baş eğdiler verilen buyruğa,
Toplandılar, dalgalandı yataklarında ırmaklar,
Tepeler yükseldi, belirdi deniz kıyıları,
Karalar göründü, çekildikçe yükselen sular,
Uzun günlerden sonra görünmüş ağaç dorukları,
Ormanlar, sıyrılmış çamurlardan dallar...
Gelmiş eski durumuna yeryüzü. Bir boşluk,
Bir ıssızlık görünce dört bir yanda
Acı göz yaşları döken Deucalion dedi Pyrrha'ya:
Ey bacım, ey karım, bir sensin kurtulan
Bütün tanıdıklardan, birdir soyumuz sopumuz.
İlkin onlardır bizi birleştiren,
Bugün de çektiğimiz ortaklaşa korkular, biziz
Kalan günün doğup battığı ülkelerde yalnız.
Yutmuş bütün varlıkları deniz, güven altında
Değiliz gene, korku salıyor bulutlar içimize.
Ne olurdu sonun bensiz kalsan, bu yıkımlardan
Yalnız sen kurtulsan? Nasıl çekerdin bu korkuyu,
Bu acıları, kimler avuturdu seni?
İnan bana karıcığım ardından gelirdim, seninle
Boğulurdum sularda, deniz alaydı seni de.
Yapabilsem ataların yaptıklarını, yeniden
Yaratabilsem insanları, diriltsem, soluk versem
Düzenli toprağa, bizde yaşıyor kişisoyu.
Böyle uygun görmüş yüceler, biz kalmışız
Kişisoyundan. Ağlamışlar, sığınmışlar tanrılara,
Yardım dilemişler bu kutlu güçlerden... Durmadan
Koşmuşlar Cephisis° kıyılarına, daha durulmadan
Eski yatağından akan sulara. Kutlu sularda
Islatmışlar yüzlerini, giysilerini. Sonra
Yöneldiler yüce tanrıçanın tapınağına.
Yosun tutmuş çatısı, daha yanıyordu ocağı
Sunağın. Birden kapandılar yere ikisi de,
Basar basmaz tapınağın basamaklarına. Titrek
Dudaklarla öptüler soğuk taşları, bildirdiler
Dileklerini bir bir, yumuşatsın diye yüreğini

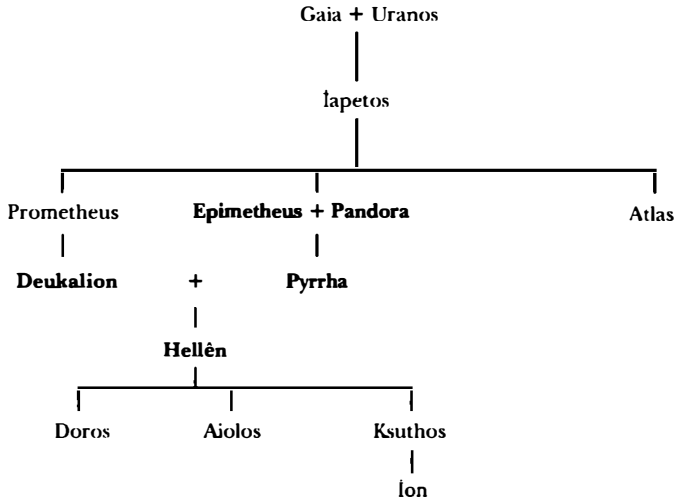
369. *Cephisus:* Delphoi'nin kuzeydoğusunda bir nehir.

Tanrıların, yakarışları doğruların. Geçsin öfkeleri,
Söyle ey Themis°, nasıl onarılır bu yıkım,
Ey acıyan, yüce tanrıça, yaşamı koru.
Davrandı, bilgece konuştu tanrıça: Çıkın
Tapınaktan, örtün başınızı, çözün kuşağınızı,°
Atın ananızın bütün kemiklerini arkaya...
Donakalmışlar korkudan. Sonra yükseltmiş sesini
Pyrrha, dinlemeyiz seni, demiş, ey tanrıça.
Yakardı titrek sesle, bağışlanmak istedi,
Dağıtmam anamın kemiklerini, incitemem, dedi,
Tinini. Düşündüler tanrıçanın gizemli sözlerini,
Bir anlam çıkarmaya çalışmışlar onlardan:
Prometheusoğlunun bu tatlı sözleri dile
Getirdi sonunda Epimethida'yı. Ya benim aldanan
Ya da tanrıça istemiyor kötülük etmeyi, bize.
Ulu topraktır anamız-atamız: taşlar da atılası
Kemiklerdir arkaya, bize önceden buyurduğu.
Sarsıldı Titania, bu bilici sözleriyle, ürküttü,
Kuşkuluydu ikisi de. Bir yıkım gelmez miydi yoksa?
Çekildiler, örttüler başlarını, çözdüler kuşakları,
Attılar arkaya taşları buyruk gereğince.
Tanıklık etmeseydi eski çağlar
Kim inanırdı bunlara daha? Taşların
Yumuşak olacağına katıyken, yeni biçimler
Alacağına kolayca? Yumuşamış taşlar yavaştan,
Dönüşmek için kişiye, çoğalmışlar,
İşlenen kaskatı bir mermer gibi kolayca
Seçilebilen kabataslak çizgilerle
Kişi kılığına girmeye başladılar, az boz...
Ete dönüşmüş toprağın özsuyla karışan bölümleri,
Yumuşamak bilmeyen bölümler de kemiğe.
Damarlar kalmış olduğu gibi adları da öyle...
Tanrıların buyruğuyla kısa bir sürede
Erkeğin attığı taşlardan erkekler türemiş,
Kadının attıklarından kadınlar,
İşte bundandır yorgunluklara, sıkıntılara
Katlanır oluşumuz, bir kanıttır bunlara
Kaynağımız, doğuşumuz bizim, onlardan olmuşuz.
Değişik biçimlerde yaratmış toprak kendince
Öteki dirileri. Isınmış güneşten toprağın suyu,
Mayalanmış bataklıkların balçığı da sıcaktan,
Yoğunlaşmış dirilik veren özler bütün,
Kazanmış yaşama yetisini toprak da
Kanundaki gibi bir ananın beslenmiş,
Eşkin çekmiş almış son biçimini.

OVIDIUS, *Dönüşümler* 1.313-421

379. *Themis:* Delphoi'de, Apollon'un devralmasından önce dişi Titanların kehanette bulundukları tapınak. 382. *çözün kuşağınızı:* Düğümün, Deukalion'un sihirli güçlerine karşı koruma sağladığına inanılırdı.

Deukalion ile Pyrrha'nın çocukları arasında en önemlisi, bütün Yunan soyuna adını veren oğulları **Hellên**'dir (Tablo 5). Hellên'in üç oğlu olur: Doros, Aiolos ve Ksuthos. Doros ile Aiolos, Yunancanın başlıca diyalektlerinden ikisini konuşan Dor ve Aiolon halklarının kurucularıdır. Üçüncü kardeş Ksuthos, Atinalıları da içine alan üçüncü ana Yunan topluluğu olan İon halkının atası Ion'un babasıdır. Bu dört isim, bütün Yunanlıların (Helenler) ve üç büyük etnik grubun (Dorlar, İonlar ve Aiolonlar) hem atası hem de isim babasıdır. Buna, yani "bir şeye, yere, kişi grubuna, şehre veya kuruma adını verme" işine İngilizcede **eponymy** denir. Yunan mitoslarında böyle kişi adına dayalı adlandırma örneklere çok rastlanmakla birlikte, bunların çoğu aslında tersine bir yön izler. Yani, önce Dorlar denilen bir halk gelmiş, efsanevi kurucu Doros sonradan ortaya çıkmıştır.

TABLO 5 Titanlar Soyundan Gelen Grek Boyları

İNSANIN KÖKENİ ÜZERİNE ANLATILAN KLASİK HİKÂYELERDE ÖNE ÇIKAN TEMALAR

Eski Yunan ve Romalıların ellerinde, insanın kökeni ve dünyadaki ilk günleri hakkında nelere inanılıp nelere inanılmaması gerektiğini kesin olarak emreden bir Yaratılış kitapları yoktu. Olanlar ise, örneğin Hesiodos'unkiler derleme hikâyelere benziyordu. Bu kaynaklar, ayrıntılarda birbirinden farklı olsalar da, ilk defa Mezopotamya mitoslarında ortaya çıkan tema üzerinde, yani insanın topraktan geldiğinde hemfikirdi. Elbette ki toprağa bir ana gözüyle bakılması mantıklıdır ve herhangi bir kültürde, başka bir kültürün etkisinden bağımsız, kendi başına ortaya çıkabilir.

Dolayısıyla insanlar, bir tohumdan veya yere düşen birkaç damla spermden büyüyüp yeşeren bitkiler gibi, topraktan öylesine çıkmış olabilirdi. Deucalion, tıpkı toprağa ekin eken bir çiftçi gibi, omzunun üzerinden geriye birkaç taş atmış ve taşların düştüğü yerden insanlar fışkırıvermiş. Yunanca kaynaklarda, insanlar anlamına gelen *laos* sözcüğü ile taş anlamına gelen *laas* sözcüğü arasındaki yakınlık

üzerine yapılan söz oyunlarına sıkça rastlanmaktadır. Gigantlar da, benzer bir şekilde, Uranos'un kesilen cinsel organlarından toprağa akan kan-sperm karışımından doğmuşlardır. Aynı konu üzerine bir başka çeşitlemede, Hesiodos'un tunç soyu dişbudak ağacından doğmuştur. Ölümlüler için ikinci bir yol da, zanaatkâr bir tanrı tarafından, yine topraktan, yaratılmaktır. Örneğin Hephaistos Pandora'yı topraktan yapmıştır. Hesiodos'tan sonraki bir geleneğe göre Prometheus ilk insanları (topraktan yarattığı Âdem'in burnuna kendi soluğunu üfleyerek can veren Tevrat'taki yaratıcı gibi) kil ile rüzgârı karıştırarak yaratmıştır. Topraktan doğan insan imgesinin kökü, toprağa bağlı yaşam biçimine, yani tarıma; çamurdan insan yapıp nefesini üfleyen tanrı imgesi ise çömlekçiliğe dayanır. Birinci imge daha yaygındır. Zamanın pek çok şehir-devletinde, oranın ilk sakinlerinin, yani ilk insanların, topraktan çıktığını söyleyen pek çok yerel mitos vardır.

Bütün bu anlatılanların ortak noktası, insanların dünyasının bir kerede ve kısa sürede kurulmadığıdır. Arada gecikmeler ve yeni başlangıçlar olmuştur. Önce erkekler gelmiş, kadınlar daha sonra ortaya çıkmıştır, örneğin. Ya da tanrılar önce altın soyu, ardından gümüş, tunç, kahramanlar ve demir soylarını yaratmışlardır. Hatta Zeus bir ara tüm insanları bir tufan ile yok etmiş, tufandan yalnızca Deukalion ve Pyrrha kurtulmuş, bunlar da toprağa taşlar ekerek bütün süreci yeniden başlatmıştır.

İnsanları tanrılardan kesin olarak ayıran şey, ölümlü olmalarıydı. Bununla birlikte, ölümsüz tanrılar da Gaia/Toprak Ana'dan çıktıkları için kökenleri ölümlülerle aynıydı. Ölümlü erkekler, bir zamanlar, tanrılarla özdeşleştirilen ambrosia ve nektar ile besleniyor, işten güçten, kadınlardan, hastalıktan, yoksulluktan, hatta ölümden uzak mutlu mesut yaşıyorlardı. Altın soyun insanları ölümden sonra bedenlerinden kurtulup özgürce gezinen ruhlara dönüştüklerinden, pek ölüyor sayılmazlardı. Fakat bir şeyler tersine gitti ve ölümlülerle tanrılar arasındaki yakın ilişki bozuldu. Artık tanrılardan ayrı yaşıyor, pişmiş et yiyor, geçinmek için kan ter içinde çalışıyor, üreyebilmek için evleniyor ve ölüyorlardı.

Hesiodos'un Meconé'deki olayla ilgili anlattığı hikâye bu kopuşun nasıl olduğuna bir açıklık getiriyor. Kurban töreniyle ilgili kurallar belirlenirken Prometheus, hile yoluyla, ölümlü insanlara avantaj sağlamaya çalıştı. Zeus buna çok öfkelendi ve insanlar, kurban paylaşımı yüzünden gücenen Zeus'un gönlünü yine kurban yoluyla almayı denediler. Bu nedenledir ki kurbanın Yunanlıların dinsel geleneklerinde çok önemli bir yeri vardı ve ölümlü insanları dünyadaki düzen içinde hayvanlarla tanrılar arasında tam ortaya koyuyordu. Yiyeceklerini çiğ yiyen hayvanlar kurban ediliyor, yiyeceklerini pişirerek yiyen insanlar tanrıları onurlandırmak için hayvanları kurban edip etlerini pişiriyor ve yiyor, ne çiğ ne de pişmiş yiyecek yiyen, sadece ambrosia ve nektarla beslenen tanrılara, onurlarına kurban edilen hayvanların pişirildiği ateşin dumanı yetiyordu.

Ölümlülerle ölümsüzler arasındaki farklılaşma süreci, Zeus'un, Prometheus'un ikinci kabahati, yani ateşi çalması yüzünden insanları cezalandırmasıyla dönüşü olmayan bir yöne kaymıştır. Zeus ceza olarak insanın başına kadını musallat eder. Kadın güzel, şeytani, masraflı ve sinsi, yani tam bir baş belasıdır. Hesiodos'un Pandora'dan önce insanların geneli için kullandığı sözcük "erkekler" anlamına gelen *andres* değil, "insan" anlamına gelen *anthropoi*dir (günümüzde *anthropology*nin insanbilim, *androgen*in de erkeklik hormonu için kullanılmasının nedeni budur). Pandora geldikten sonra erkekler, *andres*, ile kadınlar, *gynaikes*, arasına bir ayrım getirir, her iki cins de *anthropoi*, yani insandır. Hikâye, kadının olmadığı bir Altın Çağ resmi çizen bir egemen erkek fantezisidir aslında.

Peki, erkekten bu kadar farklı, neredeyse bambaşka bir *genos* (tür) olan kadın, bütün insanlık (*anthropoi*) içinde nereye konacaktır? Tevrat'a göre Havva, Âdem'in bedeninin bir parçasıdır. Kadının ancak günah işledikten, yani yasak meyveyi yedikten sonra bir adı olur: Havva, bütün canlıların anası (bu ismin, İbranicede "yaşamak" anlamına gelen bir kökten türemiş olma ihtimali yüksek). Buna karşılık Pandora'nın erkekten tamamen farklı bir yaratılış süreci vardır. Pandora, Hephaistos'un kendi elleriyle yaptığı bir "artefakt," bir "ürün"dür. Hesiodos Pandora'nın nesli konusunda çelişkili bilgiler verir bize. Bir yerde bütün kadınların Pandora'dan doğduğunu söyler; bir başka yerde kadın erkek bütün insanların onun rahminden çıkacağından bahseder. Dolayısıyla Gaia/Toprak Ana'nın dünyanın ilk yaratılışındaki rolü neyse, Pandora'nın ("her şeyin kaynağı") insanoğlunun yaratılışında oynadığı rol aynıdır. Her hâlükârda, evlilik yoluyla erkeğin kadın ile birleşerek oluşturduğu toplumsal birlik, insanların dünyasının tanrıların dünyasından kesin olarak kopuşu, yani Zeus'un erkeğe ceza olsun diye kadını göndermesi neticesinde başlar.

İlk kadınlar ve ilk erkeklerle ilgili hikâyeler ve bunların pek çok yerel versiyonu vardır ve Deukalion ile Pyrrha bütün Yunanlıların atasıdır; ancak, bir tür olarak insanın ilk olarak nasıl ortaya çıktığıyla ilgili olarak anlatılan bir Yunan mitosu bulunmamaktadır. Kendilerini ilk insanlardan türeyen tek soy olarak gören Yunanlılar aslında çok tanıdık bir geleneği sürdürüyorlardı. Antik dönemlerde yaşayan halkların çoğu, kendi dil ve etnik sınırlarının dışında kalanları "insan" sınıfına almıyorlardı. Romalı Ovidius'un modern anlatıları ve Âdem'in Tevrat'ta geçen ve bütün insan soyunun nasıl ortaya çıktığını anlatan öyküsü, bu bakımdan, oldukça sıra dışıdır.

ÖNEMLİ İSİM VE TERİMLER

Prometheus, 131
Pandora, 140
Deukalion, 155
Pyrrha, 155
Hellên, 158
eponymy, 158

ANTİK KAYNAKLARDAN BAZILARI

Prometheus: Hesiodos, *İşler ve Günler* 47-105; Apollodoros, 1.2.3., 1.3.6, 1.71-72, 2.5.4, 2.5.11, 3.13.5; Hyginus, *Fabulae* 54, 1444; Pausanias, 1.30.2, 2.19.5, 2.19.8

OKUMA LİSTESİ 5. BÖLÜM

Detienne, Marcel, and Jean-Pierre Vernant, *Cunning Intelligence in Greek Culture and Society,* trans. Janet Lloyd (Chicago, 1991).

Dundes, Alan, ed., *The Flood Myth* (Berkeley, CA, 1988). İncil öncesi Büyük Tufan hikâyesinin tarihçesini ve çeşitli yorumlarını içerir.

Panofsky, Dora, and erwin Panofsky, *Pandora's Box, The Changing Aspects of a Mythical Symbol* (New York, 1962; reprinted Princeton, NJ, 1991).

Penglase, C., *Greek Myths and Mesopotamia* (New York, 1994). *Homerik İlahiler* ile Hesiodos arasındaki paralellikler ve etkileşimler.

Reeder, Ellen D., ed., *Pandora: Women in Classical Greece* (Princeton, NJ, 1995).

Vermant, Jean-Pierre, *Myth and Society in Ancient Greece,* trans. Janet Lloyd (New York, 1980). Prometheus mitosu üzerine önemli bir makale içerir.

6. BÖLÜM

ZEUS, KARISI HERA, KARDEŞLERİ POSEIDON VE HADES

Tanrılar, insanların şikâyet ettiği ve hiç hoş görmediği bütün özelliklerini -çalıp çırpma, zina, düzenbazlık- Homeros ve Hesiodos sayesinde kazanmışlardır.

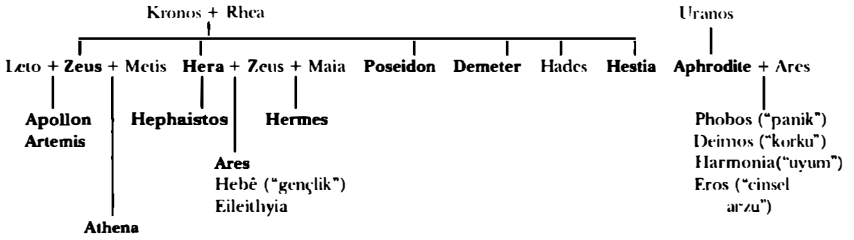
KOLOPHON'LU KSENOPHANES,
Fragman 11 (DIELS-KRANZ)*

KRONOS DÖNEMİNE ATFEDİLEN ve birbiriyle çelişen kaynakların olduğundan daha önce bahsetmiştik. Bir anlatılana göre Kronos, kendi çocuklarını yiyen yamyam bir zorbaydı; bir diğerine göre ise hiçbir hastalık ve musibetin bilinmediği altın soyun 'devr-i saadetinin' en önemli ismiydi. Kesin olan şey, hükmünün geçtiği zamanların, Rhea'dan olma çocuklarından önceki bir döneme ait olmasıdır. Üçü erkek üçü kız olan bu çocuklar Zeus, Hera, Poseidon, Demeter, Hestia ve Hades'ti. Hesiodos'a göre Aphrodite, Uranos'un kesik cinsel organının etrafında oluşan köpükten doğmuştu ve Kronos'un çocuklarından daha önceki ilk tanrı ve tanrıçalar kuşağındandı. Diğer kaynaklara göre ise Zeus'un kızıydı. Genel kabul görmüş geleneğe göre, yer altı dünyasının tanrısı Hades dışındaki tüm tanrı ve tanrıçalar, Tesalya bölgesinin kuzey sınırında yer alan ve ülkenin en yüksek dağı olan Olympos Dağında yaşıyordu. Zeus, Hera, Poseidon, Demeter, Hestia ve Aphrodite ile Zeus'un Hera'dan olma altı çocuğuyla birlikte topluca Olymposlular olarak anılmaktaydı.

ON İKİ OLYMPOSLU

MÖ altıncı yüzyıla gelindiğinde Grekler toplam on iki Olymposlu tanrı ve tanrıça üzerinde karar kılmışlardı; Atina'da "On İkiler"e adanmış bir sunak taşının

dikilmesi ve Attika'daki bütün mesafelerin bu sunak taşının merkez alınarak ölçülmeye başlanması bu döneme rastlar (Tablo 6.1). Bununla birlikte bu liste sabit değildi. Zaman içinde, en azından bazı kaynaklara göre, renksiz bir kişiliğe sahip olan Hestia (aile ve kutsal ateş -ocak- tanrıçası) listeden çıkarılıp yerine Zeus'un oğlu Dionysos (11. Bölümde incelenecek) getirilmiştir.

TABLO 6.1 On İki Olymposlu

Zeki, dik başlı, kavgacı, fesat, yiyip içmeyi seven, âşık olan, nefret eden, ölümsüz ve ahlaksız bu on iki Olymposlu, hep birlikte, tanrılar ailesini oluşturur. En başlarında **Zeus** -"tanrıların ve insanların babası"- bulunur. Son söz hep kendisine ait olsa da güzel sözlere, baştan çıkarmalara, hileye ve rüşvete kolay kanar. Kardeşi Poseidon denizlere, kız kardeşi Hestia ateşe hükmeder, diğer kız kardeşi Demeter toprağa bereket getirirken, hem kız kardeşi hem de karısı olan Hera tüm aileyi çekip çevirir. Hephaistos, madenleri işleyen, dolayısıyla medeniyetin temel taşları olan zanaatkârların tanrısıdır. Ares savaştır. Hades Zeus'un kardeşi olmasına rağmen yer altında yaşadığından dolayı Olymposlulardan sayılmaz.

Çocukların da kendilerine ait sorumluluk alanları vardır. Zeus'un başından doğan Athena, kadınlara ait becerilerin ve savaş sanatı da dâhil olmak üzere her tür pratik bilginin tanrıçasıdır. Zeus'un kızı olup olmadığı tartışmalı Aphrodite cinsel aşkla neredeyse eş anlamlıdır. Kehanet ve hekimlik tanrısı Apollon en önemli Grek tanrılarından olduğu kadar en karmaşık ve anlaşılması zor olanıdır. Pek çok mitosta adı hep Artemis (vahşi hayvanların ve avcılığın tanrıçası, Roma mitolojisindeki Diana) ile birlikte anılır. Diğer bazı mitoslarda ise Artemis tek başınadır ve kendine ait bir karaktere sahiptir. Sonuncu olarak, kırların ve açık alanların tanrısı hilebaz Hermes yükseklerden alçaklara, yakınlardan uzaklara, hatta bu dünyadan öbürüne gidip gelir. Kıvrak zekâsından başka güveneceği bir şeyi olmayan bu seyyah tanrı göz boyamanın, hilenin, yalan dolanın ve (dolayısıyla) ticaretin tanrısıdır.

Bu Olympos tanrıları, o dönemki Greklerin dünyevi endişelerinin ve gündelik hayatlarının kozmik ölçeğe yansıtılmış sembolleridir. Geleneksel Grek aile yapısı ve kadın-erkek çekişmesi tanrılar katında bire bir karşılığını bulur. Kudretli Zeus Olympos'un tepesindeki sarayını demir yumrukla yönetir, fakat kıskanç ve dırdırcı karısı Hera karşısında otoritesi iki paralık olur. Kendisi kadınların ve genç oğlanların peşinden koşarken Hera ona lanetler yağdırır, damarına basmak için her türlü yolu dener ve -ister tatlı sözlerine kanarak kendini

ona teslim etmiş isterse tecavüzüne uğramış olsun- Zeus'un bütün kadınlarına hayatı zindan eder.

Athena ile Artemis iktidar sahibi, çok güçlü figürler olmalarına rağmen, kocasız ve çocuksuz bakirelerdir. İnsanların dünyasında kadınlar bu tür bir gücü ancak evlilik yoluyla elde edebilirler. Demeter bereket (=doğurganlık) tanrıçasıydı, fakat kendisinin bir erkeği yoktu; kadınların çocuk doğurabilmesi anlaşılmaz, kavraması imkânsız bir gizemdi. Aphrodite, tıpkı genç erkeklerin kontrol edilemez cinsel istekleri gibi, vahşi ve coşkundu.

Aile içi ilişkiler Homeros ve Hesiodos'ta ayrıntılı bir şekildeverilmiş olmasına karşın tanrı ve tanrıçaların nesepleri karışıktır. Bu bölümde ailenin büyükleri Zeus ile Hera ve Zeus'un kudretli kardeşleri Poseidon ile Hades'i inceleyeceğiz.

GÖKLERİN HÂKİMİ ZEUS

Grek tanrılarının arasında, teoride de olsa, en büyüğü Zeus'tur (Resim 6.1). Zeus'un adı, eski Hint-Avrupa dillerinde "parlamak" veya "gökyüzü" anlamına gelen *di-* kökünden türemiştir. 3. Bölümde de bahsettiğimiz gibi, diğer bazı

RESİM 6.1 Atina'daki büyük Zeus tapınağı, İ.Ö. 550 – İ.S. 130 civarı. Arkadaki yapı, Akropolis'in tepesindeki Parthenon. Yunanistan'daki en büyük tapınak olan bu eserin yapımına İ.Ö. altıncı yüzyılda Atinalı tiran Pisistratus'un zamanında başlanmış olsa da, Roma imparatoru Hadrian zamanına kadar tamamlanamadı. Korint üslubunda yapılmış muhteşem sütunları, Parthenon'dakiler gibi, Pantelik mermerindendir. Buradaki fotoğraf 1920'lere aittir. (Wisconsin-Madison Üniversitesi Fotoğraf Arşivi)

Hint-Avrupa kökenli halkların da adı bu kökten türemiş tanrıları vardı. Cermen tanrısı Tiu'nun adı da "gökyüzü" anlamındadır (İngilizcedeki *tuesday* (salı) -Tiu'nun günü- buradan gelir). Hint tanrılarından Dyaus Pitar ile Zeus'un Roma panteonundaki karşılığı olan Jüpiter'in adları "gök baba" anlamına gelmektedir. Zeus dâhil, bütün bu tanrıların ortak atası, muhtemelen daha eski, fakat aynı şekilde gökyüzüyle ilişkilendirilmiş Hint-Avrupa tanrılarından biriydi.

Grek mitolojisinde ve inanç sisteminde Zeus genelde gökyüzü, özelde ise hava olayları ile özdeşti. Bulutları toplayıp yağmurları yağdıran oydu. Homeros ondan "bulut devşiren" olarak da bahseder. Evi yüksek dağların zirvesinde, yani fırtına öncesi kara bulutların toplandığı yerdedir. Grek ozanların, Troia yakınlarındaki İda Dağında da bir evi olmasına rağmen Zeus'un asıl ikamet yerini Yunanistan'ın en yüksek dağı olan Olympos'ta tasavvur etmiş olmalarının nedeni bu olsa gerek.

Zeus'un en önemli özelliği Titanlara, Typhoeus'a ve Gigantlara karşı kullanmaktan çekinmediği acı kuvvetidir. *İlyada*'da, diğer tanrılara Troia'daki savaştan uzak durmalarını söyler. Aksi takdirde neler yapacağını şöyle anlatır:

[17] Görürüsünüz o vakit ben neyim
İsterseniz, Tanrılar, gelin deneyin,
Altın bir halat sarkıtın gökten,
20 Tekmil tanrılar, tanrıçalar, tutun çekin o halatı,
Harcayın olanca gücünüzü,
Gene indiremezsiniz efendiniz Zeus'u yeryüzüne.
Ama ben bir çekersem şöyle iyicene,
Alırım yukarı sizi de, toprağı da, denizi de,
25 Bağlarım Olympos'un bir sivri doruğuna halatı,
Havalarda uçuşur ne var ne yok hepsi.
Tanrılardan, insanlardan üstünüm ben böylesine.

Homeros, *İlyada* 8.17-27

Aegis, yani "keçi derisi", Zeus'un gücünün sembollerinden biriydi. Gören herkesin içine dehşet salan bu sihirli nesne, büyük ihtimalle, eski çağlarda fırtına tanrısının kara bulutlarını sembolize eden ve keçi derisinden yapılmış kalkandan türemiş bir semboldü. Kalkanın ortasında, kafasında yılan başlı püsküller bulunan bir figür yer alır. Zeus kalkanı Athena'ya ödünç verir, ama Athena onu genellikle göğüs zırhı olarak kullanır (bkz. Resim 9.7 ve 20.4). Zeus'un silahı, dev Titanlar ve canavar Typhoeus'la savaşırken de kullandığı şimşektir. Grekler, yıldırım düşen bir yere Zeus *kataibates* (Zeus'un dünyaya indiği yer) der ve hemen bir sunak yaparlardı. Zeus'un şimşeği, sanat eserlerinde, iki tarafı da çatal uçlu uzun bir obje olarak tasvir edilir (bkz. Resim 4.6 ve 4.7). Acı kuvveti ve cinsel gücü nedeniyle boğa Zeus'un sembol hayvanıydı ve dinî törenlerde Zeus'a boğa kurban edilirdi. Zeus ile özdeşleştirilen bir diğer hayvan da, göklerin hâkimi kartaldı.

Adalet Tanrısı Zeus

Dünyanın hâkimi olarak Zeus kanun ve adaletten de sorumluydu. Fakat kanun ve adalet, en azından başlangıçta, soyut idealler değildi; uzun zamandır

yapılagelen, dolayısıyla doğru olduğu varsayılan uygulamalara -diğer bir değişle geleneğe- dayanıyordu. Grekçede adalet sözcüğünün karşılığı, "işaret etmek" anlamına gelen *diké* sözcüğüydü ("parmak" anlamına gelen *digit* sözcüğü de aynı kökten gelir). *Diké*, Grek tarihi ve Batı felsefesi için önemli bir kavramdır. Platon ünlü *Devlet*'inde, adalet kavramını anlaşılır bir şekilde açıklamak için oldukça büyük bir çaba sarf eder. Yasalara karşı gelen veya adaletsiz davranan -yani *dikéye*, yani geleneklere karşı gelen- bir kişi Zeus'a da karşı gelmiş sayılıyordu.

Zeus, her şeyden önce, **xenia** denilen ve dilimize kabaca "resmî arkadaşlık kurumu" olarak çevrilebilecek geleneğin koruyucusuydu (*xenos* "konuk" veya "yabancı" anlamına gelir ve İngilizcedeki *xenophobia*, ksenofobi, "yabancı korkusu/düşmanlığı" kavramının kökeni bu sözcüktür). *Xenia* sayesinde Grekler, başka Greklerin yaşadığı uzak diyarlara güven içinde, rahatlıkla gidip gelebiliyordu. Bir yolcuyu evinizde misafir ettiğinizde, yedirip içirip bir hediye verdiğinizde aranızda bir bağ kurulmuş olurdu. Bir gün siz de yollara düşüp, daha önce misafir ettiğiniz bu yolcunun evine giderseniz aynı ilgi ve alakayla ağırlanmayı beklemek hakkınızdı.

Bu karşılıklı misafirperverlik yalnızca ev sahibi-misafir arasında sınırlı değildi; her iki tarafın aileleri ve yakın akrabaları da aynı şekilde ağırlanmak durumundaydı. Ev sahibi misafirini öldürür veya malını çalar, aynı şekilde misafir ev sahibinin evinde hırsızlık yapar ya da karısının ırzına tasallut ederse *xenia* bozulmuş olurdu. Bunun mitolojideki en güzel örneği Paris'tir. Paris, ev sahibi Menelaos'un karısı Helen'i baştan çıkararak *xenia*yı bozmuş, bunun sonucu olarak Troia Savaşı patlak vermiş ve Zeus, burayı çok sevmesine rağmen, şehrin yok edilmesine göz yummak zorunda kalmıştır. Benzer bir şekilde Odysseus'da da *xenia* geleneklerine uygun ve ters pek çok uygulamaya rastlayabiliriz.

Hera'nın Zeus'u Baştan Çıkarışı

Doğada fırtına tanrısı, şehirde *xenia*nın koruyucusu olan Zeus, mecazi anlamda "tanrıların ve insanın babası," dünyada ve tanrılar katında olan biten her şeyi gören ve kontrol edendir. Bu "baba" kavramına daha düzanlamsal açıdan bakıldığında ise bir dizi başka tanrının yanı sıra Grek şehirlerinin ve halklarının kurucusu pek çok ölümlü kahramanın babasıdır. Troialı Helen de onun kızıdır. Bu kadar çok sayıda çocuğu olan bir tanrıdan bekleneceği üzere Zeus'un pek çok karısı ve gönül eğlendirdiği sayısız ölümlü sevgilisi ve oynaşı bulunmaktadır. Helenistik dönem tarihçileri bunlardan tam 115 kişi saymışlardır!

Daha sonraki ahlakçı akademisyenlerin yüzünü epey kızartan bu aşk hikâyelerinin ilk nasıl ortaya çıktığı belirsizdir. Bu tür hikâyelerin nihai amacı eğlendirmekti; ancak, buradaki cinsel üreme her şeyden önce tanrısal inayetin bir dışavurumu, dünyanın ve dünya üzerindeki her şeyin "sebeb-i hikmetinin" bir eğretilemesiydi. Bu tür mitosların ortaya çıkmasında, tarımsal faaliyetlere yüklenen cinsel üreme metaforunun büyük katkısı olmuştur: Yağmur erkeğin "bel suyu," toprak ise kadının, içinde yeni bir canın büyüdüğü rahmidir. Bazı Grek gizem-kültlerinde (bkz. 10. Bölüm) kült önderi önce göğe bakar ve "Yağmur gönder!" diye seslenir, sonra yere bakarak "Döllen!" derdi (bu iki sözcük Yunancada kafiyelidir).

İlyada'da yer alan eğlenceli bir pasaj, Zeus'un cinsel maceraları ile bitkilerin büyümesi arasında kurulan ilişkiye işaret eder. Aşk tanrıçası Aphrodite'nin verdiği büyülü güçlere sahip işlemeli bir kuşak sayesinde Hera, İda Dağının tepesinde oturmuş Troia Savaşını izlemekte olan kocası Zeus'u ayartmayı başarır (Resim 6.2). Asıl amacı Zeus'un dikkatini başka yöne çekip, aşağıda savaşan Greklere ona sezdirmeden yardım etmektir. Sihirli kuşak Hera'yı öylesine güzel ve alımlı gösterir ki, normalde çirkin ve itici bulduğu karısının bu hâli karşısında Zeus'un ayranı fena kabarır. Öyle ki, o anki hislerini daha önceki pek çok kadına karşı hissettikleriyle şöyle karşılaştırmaktan kendini alamaz:

[314] "Sonra da gidersin oraya, ne olur Hera,
315 Yatalım gel, sarmaş dolaş olalım yatakta, doyasıya,
Bugüne dek ne bir tanrıçaya, ne bir kadına karşı
Yüreğime akan aşk böyle alt üst etmedi beni,

RESİM 6.2 Zeus ile Hera'nın birleşmesi. İ.Ö. 550'lere ait bu kabartma, Sicilya'nın güneybatı kıyısında yer alan Selinus'taki bir tapınaktadır. Biraz sonra gerçekleşecek cinsel birleşmeye hazırlanan Hera yüzündeki örtüyü açarken Zeus, Grek evlilik törenlerinde âdet olduğu üzere Hera'nın kolundan tutmuş kendine doğru çekiyor. (Museo Archeologico Nazionale, Palermo; fotoğraf yazar tarafından çekilmiştir)

Ne İksion'un karısı olacak kadını° sevdiğimde,
Tanrılara denk danışman Peirithoos'u° doğurdu o kadın;
Ne Akrision'un° güzel topuklu kızını sevdiğimde,
Ne üstün yiğit Perseus'un anası Danae'yi;
Ne çok ünlü Phoiniks'in kızını° sevdiğimde,
Minos'la tanrıya benzer Rhadamantys'ü doğurdu o;
Ne Semele'yi° sevdiğimde, ne Alkemene'yi° sevdiğimde,
Semele Dionysos'u doğurdu, ölümlülerin neşesini,
Alkemene Thebai'de otururdu,
Bana üstün yürekli Herakles oğlumu doğurdu;
Ne güzel saçlı Kraliçe Demeter'i° sevdiğimde,
Ne ünü uzaklara yayılan Leto'yu° sevdiğimde.
Seni bile hiçbir zaman sevmemiştim şimdiki gibi."

Homeros, *Ilyada* 14.314-328

317. *İksion'un karısı*: Bu mitosta adı buradan başka bir yerde geçmeyen Dia'yı kastediyor. 318. *Peirithoos*: Atinalı kahraman Theseus'un bir arkadaşı. 319. *Akrision*: Danae'yi yer altındaki bir odaya hapsetmiş, fakat Zeus havalandırma ızgarasının arasından akan altın yağmuru olup kıza ulaşmayı başarmıştır. 321. *Poiniks'in kızı*: Europa. Zeus Europa'nın karşısına boğa kılığında çıkar, kız boğanın sırtına biner ve birlikte Girit Adasına kadar yüzerler; Zeus Europa'ya orada sahip olur. 323. *Semele*: Zeus'u "Hera'ya göründüğü gibi" gören Semele yanıp kavrulmuştur. 323. *Alkmene*: Zeus ona kendi kocası kılığına bürünerek sahip olmuştur. 326. *Demeter*: Ekin ve hasat tanrıçası. 327. *Leto*: Apollon ile Artemis'in annesi.

Homeros'u dinleyen erkekler, kendi karısını baştan çıkarmak için beraber olduğu -dolayısıyla onu aldattığı- bütün kadınları tek tek sayan bir koca figürü karşısında keyifli kahkahalar atmıştırlar muhakkak. Bununla birlikte, bu eğlenceli görüntünün ardında antik mitolojinin ve dinlerin temelini oluşturan Gök Baba ile Toprak Ana'nın bereketli dinsel/cinsel birleşmesi yer almaktadır. Bulut toplayan Zeus karısını kollarına alır, tamamen gözlerden ırak olduklarını, onları kimsenin göremeyeceğini söyler ve bu esnada etraflarında çiçekler açmaya başlar:

[342] "Tanrılar, insanlar görecek diye korkma,
Altın gibi bir sisle örterim dört bir yanımızı,
Güneş bile onu geçip göremez bizi,
Her şeyi keskin ışıklarıyla gören güneş bile."
Böyle dedi, aldı karısını koynuna, sarıldı,
Taptaze lotos bir halı serdi toprakla aralarına,
Safranlardan, sümbüllerden, tatlı bir halı,
Uzanıverdi ikisi de halının üstüne,
Sardı onları güzel bir altın bulut,
Buluttan çiy damlaları akıyordu pırıl.

Homeros, *Ilyada* 14.342-351

Halvetin ardından Zeus uykuya dalar. Uyandığında Hera'nın gizlice savuşup, diğer tanrıları Troialılara karşı kışkırttığını görür. Göklerin erkeklik ve bereket timsali babası bir anda fitneci karısı tarafından kandırılmış öfkeli bir tirana dönüşür:

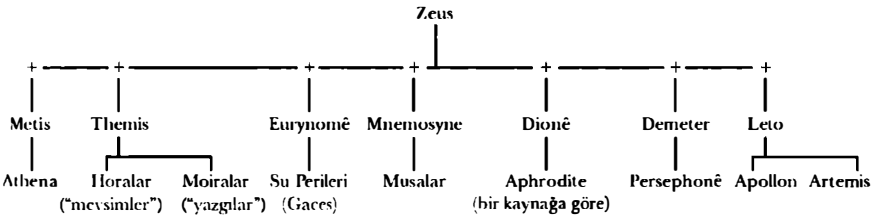
[13] Korkunç bir bakışla baktı Hera'ya, dedi ki,
"Amma da düzen kurdun, yola gelmez Here,
Savaş dışı ettin tanrısal Hektor'u,
Uğrattın orduyu bozguna.
Bu kötülüğün meyvesini sen toplayacaksın önce,
Seni bir güzel pataklayayım da gör.
Unuttun mu seni havalara astığım günü,
Bir örs bağlamıştım iki ayağına,
Çözülmez bir altın zincir vurmuştum ellerine,
Asılı kalmıştın havalarda, bulutların arasında,
Koca Olympos'ta söylenip durduydu tanrılar,
Ama yanına varıp seni kurtaramıyordu hiçbiri,
Geleni tutup atardım eşikten aşağıya,
Yeryüzüne vardı mı kalmazdı iler tutar yeri.
Ama çıkmıyordu yüreğinden tanrısal Herakles'in acısı,
Hani Boreas'la bir olmuş, fırtınaları kandırmıştın,
Ekin vermeyen denize salmıştın kötü niyetle Herakles'i,
Sonra da düzenli Kos şehrine sürmüştün onu.
Ben çıkarmıştım Herakles'i oradan,
Gerisin geri götürmüştüm at besleyen Argos'a,
Ne çok acı çekmişti o, ne çok acı.
Beni aldatmaktan vazgeçesin diye söylüyorum bunları sana,
Göreceksin yatakta sevişmemiz ne işe yarayacak,
Beni aldatmak için düzenlediğin bu sevişme,
Bütün öbür tanrılardan uzak."

Homeros, *İlyada* 15.13-33

Zeus ile Yazgı

Zeus'un, Tablo 6.2'de listesi verilen tanrıçalarla kurduğu cinsel ilişkilerin tarihî bir gerçeğin, yani Greklerin erkek gök-tanrısının, yönetimleri altına aldıkları yerli halkların dişi ana tanrıçası üzerindeki egemenliğinin mitoslara yansıması denebilir. Bunların dışında kalan ilişkilerin her birinin farklı anlamı vardır. Bazıları, Zeus'un ve evrenin özüne bir açıklama getiren alegorilerdir (alegoriler ile ayrıntılı bilgi için bkz. 25. Bölüm). Zeus'un Metis'le (zekâ ve bilgelik) evlenmesi, daha sonra Athena'ya hamileyken onu yutması böyle bir alegoridir ve Zeus'un iktidarını zekâ ve bilgelikle güçlendirmesi olarak yorumlanabilir. İkinci karısı Themis ("kurulu düzen," diğer bir deyişle "evrenin değiştirilemez yasaları"), dünyanın yasalarla yönetildiği düşüncesini temsil eden dişi bir Titan'dı. Zeus'un Themis ile birlikteliği, alegorik olarak, Zeus'un evreni kaba kuvvet ve gelgeç heveslerle değil, kanun ve düzenle yöneteceği anlamına geliyordu. Bu birliktelikten doğan çocuklar dünyanın gözle görülebilen düzenini temsil ediyorlardı. Sayıları çoğu yerde üç olan *Hora*lar ("mevsimler"), bir "tarım yılının" şaşmaz bir düzen izleyen döngülerini olduğu kadar, toplumsal düzeni ve güzel gelenekleri de temsil ediyordu. Görsel olarak, ellerinde ot, buğday başağı ve meyve tutan kadınlar olarak resmediliyorlardı.

Hesiodos'un *Theogonia*'sı bize önce **Moiraların** ("yazgılar"), karanlığı ve acımasız kaderin sembolü olan Gece'nin çocukları olduğunu, ama sonra bunların Zeus ile Themis'in çocukları, *Hora*ların ("mevsimler") kız kardeşleri olduğunu söyler. Romalılarda "doğuran," "müsebbip" anlamına gelen *Parcae* adını alan *Moira*lar Helenistik dönem görsellerinde "yazgı" çilesini eğiren çok yaşlı üç kadın olarak resmedilirler. Bunlardan Clotho ("eğiren") ip eğirir; Lakhesis ("üleştiren," "bölüştüren") eğrilen ipi ölçer, Atropos ("yolundan çevrilemez," "saptırılamaz") ise bu ölçüye göre keser.

TABLO 6.2 Zeus'un Tanrıça Eşleri ve Onlardan Olan Çocukları

Greklerin yaygın inancına göre bir kişinin kaderi, yani hayattan payına düşen, asla değişmez ve değiştirilemez. Herkesin, kudretli Zeus'un bile başına gelecekler önceden belirlenmiştir ve değiştirilemez. *İlyada*'nın bir yerinde Zeus bir an durup, kadere karşı gelmeyi ve oğlu Sarpedon'u ölümden kurtarmayı düşünürse de Hera hemen araya girer:

[440] "Korkunç Kronosoğlu, ne biçim söz bu?
Nasıl kaçırmak istersin kötü ölümden
Kader payını çoktan almış bir ölümlüyü?
Yap yapacağını, şunu da bil ama,
Biz öbür Tanrılar tekmil, övmeyeceğiz seni.
Sana şunu da diyeyim, iyice aklına koy,
445 Diri gönderirsen evine Sarpedon'u,
Bir başka Tanrı da kaçırmak istemesin sakın
Zorlu kargaşalıktan sevgili oğlunu.
Priamos'un büyük ilinin ° çevresinde
Çarpışan birçok Tanrı oğulları var,
Korkunç bir kin sokarsın onların yüreğine.

HOMEROS, *İlyada*, 16.440-449

448. *Priamos'un büyük ili*: Troia

Bu alıntıdan da anlaşılacağı üzere Zeus aslında kadere karşı gelebilir, fakat bu durumda, kozmostaki kanun ve düzenin koruyucusu olarak üstlendiği role karşı gelmiş olacak, var olan düzen bozulacaktır. Zaten böyle bir şeye kalkışmaz da. Zeus'un kaderinin, kendi öz kızları olan *Moira*ların elinde olması da ilginç bir çelişkidir. Klasik Dönem ve sonrasında tanrılar tanrısı olarak yüceltilmiş olsa da Zeus, aslında kader karşısında diğer herkes gibidir ve bu yüzden Grekler, Yahudi/Hristiyan ve İslam dinlerindeki gibi kadir-i mutlak bir Tanrı'nın her şeye egemen olduğu tek tanrılı bir din geliştirememişlerdir.

Zeus'un Diğer Gönül Maceraları

Zeus'un Eurynome ile ilişkisinden sayıları, tıpkı Mevsimler ve Yazgı gibi, üç olduğuna inanılan kızları **Su Perileri** (İng. *Graces*, Yun. *Charites*, Lat. *Gratiae*) doğar. Bu Periler erkeklere çekici gelen kadınsı özellikleri sembolize ederler; genellikle tanrıça Aphrodite ile birlikte resmedilmişlerdir.

Daha sonra kendine eş olarak Mnemosyne'yi (hafıza) seçen Zeus'un bu birlikteliğinden, ozanlara ve müzisyenlere esin veren Musalar (esin perileri) doğar. Homeros ve Hesiodos gibi sözlü geleneğe ait ozanların eserlerini, bu Musaların akıllarında tuttukları muazzam miktardaki konu ve hikâye kalıbından yararlanarak ürettiklerine inanılmaktadır. Daha önce de gördüğümüz gibi Homeros ve Hesiodos şiirlerine başlamadan önce Musalara uzun methiyeler düzmüş, bu uygulama, neredeyse günümüze kadar büyük bir sadakatle sürdürülen bir geleneğe dönüşmüştür.

PERSPEKTİF 6.1

ÜÇ SU PERİSİ YA DA ÜÇ GÜZELLER

Antik dönemde Üç Güzeller hep aşağıdaki resimde görüldüğü şekilde tasvir edilmişlerdir (Perspektif Resim 6.1a). Bu tasvir Pompeii'de (İ.S. 60 civarı) bulunan bir duvar resmindedir ve büyük ihtimalle çok daha önceki bir heykel kompozisyonunun taklididir. Sol ve sağdaki figürler yüzleri izleyiciye doğru dönük dururken ortadaki figürün sırtı bize dönüktür. Üçü de çıplaktır. Saçlarında ağaç dallarından birer taç, sağ ve soldaki figürün ellerinde birer bahar dalı vardır. Burada nymphalar -küçük göğüslü, hoş, bakire kızlar- gibi gösterilen tanrıçalar, arka plandaki bitkiler ve kayalardan anladığımız gibi kırlık bir yerdedirler. Bakışları mahcup ve dalgın, hepsi farklı bir yöne bakarlar.

Üç Güzeller'in ikonografisi ("tasvir biçimi"), İ.S. on beşinci yüzyılda Roma'da Helenistik bir heykel grubunun gün yüzüne çıkarılmasıyla, yeniden keşfedildi. Rönesans dönemi ressamlarından Rafael'in (1483-1520) tablosunun ardından Üç Güzeller teması o kadar popüler oldu ki Rönesans İtalyası'ndaki genelevlerde bile en az bir Üç Güzeller tasviri bulunuyordu!

Pompeii'deki duvar resminden 1600 yıl sonra Flaman ressam Peter Paul Rubens (1577-1640) tarafından yapılan bu örnekte (Perspektif Resim 6.1b) Güzeller, o günlerin ideal kadın güzelliği standartlarına uygun tasvir edilmişlerdir, fakat günümüz standartlarına göre idealden çok uzaktırlar. Rubens'in figürleri nefes alıyor, hareket ediyormuş gibidirler. Duruşları geleneksel duruşu andırsa da soldaki tanrıça hafifçe içe doğru dönmüş, ortadaki figürün gözlerine, sağdaki üçüncü tanrıça ise diğer ikisine bakmakta. Pompeii'deki resimde Güzeller birbirleriyle temas hâlindedir, fakat Rubens'in yorumunda tanrıçaların dokunuşları çok daha samimi ve gerçektir; birbirlerinin bedenlerini âdeta yokluyor gibidirler. Ortadaki tanrıça soldaki tanrıçanın kolunu sıkıca tutmuş, belki de gülümsemesi için cesaretlendiriyor gibidir. Sağ kolu ise sevgi dolu bir ifadeyle üçüncü tanrıçanın omzuna sarılmış. Tanrıçaların saç renkleri ve şekilleri kadar yüzleri de birbirinden çok farklıdır, çünkü on yedinci yüzyıl Avrupa sanatında oldukça yaygın olduğu üzere, Rubens kendi çevresinden gerçek kadınları model almıştır.

Pompeii'deki resmin oldukça formel arka planının aksine Rubens'in arka planı geyik, ağaçlar, çiçekler ve bir kulübe gibi ayrıntılarla yarı gerçekçi bir arka plandır. Tanrıçaların

PERSPEKTİF RESİM 6.1a Üç Güzeller, Pompeii'de bulunan bir duvar resminden, İ.S. 60 civarı. (Wisconsin-Madison Üniversitesi Fotoğraf Arşivi)

giysileri soldaki ağacın dalına gelişigüzel atılıvermiş. Anladığımız üzere kendilerini bu kırlık alanda bulan tanrıçalar giysilerini çıkarmış, dans etmeye hazırlanıyorlar. Fakat kimi bazı semboller de yok değil. Başlarının üzerinde asılı duran gül çelengi güzelliklerinin sembolüyken sağ üstte, elinde boynuz biçimli bir kap tutan melek-çocuk figürü tanrıçaların kadın olarak doğurganlıklarını, filizlenen yeni yaşamın bolluk ve bereketini simgelemektedir.

PERSPEKTİF RESİM 6.1b Peter Paul Rubens (1577-1640). Üç Su Perisi, 1620 civarı, tuval üstüne yağlı boya. (Museo del Prado, Madrid; Wisconsin-Madison Üniversitesi Fotoğraf Arşivi)

Görüldüğü üzere, Zeus'un ilk dört partneri alegorik isimlerdir. Beşincisi, öncekilerden farklı olarak, bir Titan kadını veya Okeanid olan Dione idi. Dione adı, sözcük olarak, Zeus'un adının dişil biçimidir. Zeus'un, Grekler Balkan yarımadasına gelip yerleşmeden önceki ilk eşinin Dione olduğu, Hera'nın onun yerine daha sonra geçtiği düşünülebilir. Kuzeybatı Yunanistan'daki Didona tapınağında Dione, Hristiyanlık döneminin başlarına kadar Zeus'un eşi olmayı sürdürmüştür. Babasının Zeus olduğu (yani denizin sularından doğmadığı) versiyonda Aphrodite'nin annesi Dione'dir.

Ölümlü kadınlarla olan ilişkisi ayrı bir bölüm konusu olmakla birlikte Zeus'un listesinde genç oğlanlar da bulunmaktaydı (ki bu durum, Grek aristokratları söz konusu olduğunda normaldi). Troialı prenslerden biri olan ve ölümlülerin en güzeli olarak tanınan **Ganymede** ile yaşadığı aşk ünlüdür. Ganymede bir gün İda Dağında (Kaz Dağları) sürülerini güderken, bir söylenene göre Zeus (Resim 6.3), bir diğerine göre Zeus'un gönderdiği bir kartal Ganymede'yi kaptığı gibi Olympos'a götürür. Ganymede orada, tıpkı Grek *symposium*larındaki genç ve yakışıklı oğlanlar gibi, tanrılara içki sunan bir saki olarak çalışır. (Ganymede'nin adı Roma'da *catamitus*'a dönüşür ki İngilizcede "erkekler arası eşcinsel ilişkide edilgen olan taraf -Türkçe argodaki 'oğlan'" anlamına gelen *catamite* sözcüğü de buradan gelir).

RESİM 6.3 Zeus ile Ganymede, Attik kupa, İ.Ö. 455 civarı. Zeus yakışıklı Ganymede'yi tutabilmek için, iktidarının sembolleri olan yıldırımını ve asasını yere bırakmış. Zeus Ganymede'nin gözlerinin içine bakarken o, utangaç bir şekilde gözlerini yere indirmiş. Sağda görülen horoz, eşcinsel ilişkilerde sıkça verilen bir hediyedir. (Museo Archeologico Nazionale, Ferrera; Scala/Art Resource, New York)

CENNETİN ECESİ HERA

Zeus'un "resmî" eşi (Roma'da Juno adını alacak olan) **Hera**'dır. Helenist dönem öncesine dayandığı düşünülen Hera sözcüğünün köken anlamı kesin olmamakla birlikte bazılarına göre İngilizcedeki *hero* sözcüğünün dişil formudur ve "hâkim" veya "hanım efendi" anlamına gelmektedir. Hera öncelikli olarak evlilik ve kadın doğurganlığı tanrıçasıydı, fakat daha eskilere gidildiğinde büyükbaş hayvanların üremesinden ve ekinlerin bereketinden de sorumlu bir ana tanrıça olduğu düşünülebilir. Sembol hayvanı inektir; Homeros ondan "inek gözlü" olarak bahseder. Yunanistan'daki en eski, en gösterişli ve en kutsal sayılan tapınakların çoğu -örneğin Samos (Sisam) adasındaki Argos kentinde bulunan Heraeum, Olympia'da, Zeus'unkinden daha eski olan tapınak (Resim 6.4)- onun adına inşa edilmiş olanlardır. Argos kentiyle olan yakın ilişkisi nedeniyle olsa gerek Hera, Troia Savaşında Grekleri desteklemiştir. Homeros pek çok yerde Greklerden "Argives", yani Argoslular olarak bahseder. Grek ordusunun komutanı Agamemnon kalesini, Heraeum'un yanı başındaki Argos ovasında kurdurmuştur.

Evlilik dışı ilişkiler tek eşli aile sistemi, dolayısıyla mal paylaşımı ve toplumsal hiyerarşi için büyük bir tehlikeydi; Hera'nın, Zeus'un ilişkiye girdiği kadınları ve gayrimeşru döllerini, özellikle Herakles'i acımasızca cezalandırmasının nedeni belki de budur. Aileyi koruyucu rolüne rağmen Hera dinî kültte hiçbir zaman ne "anne" olarak tanımlanmış ne de yanında çocuklarla

RESİM 6.4 Olympia'daki Hera tapınağı, İ.Ö. 600 civarı. Yunanistan'daki en eski anıtsal tapınaklardan biri olan bu tapınak, yakınında bulunan ve antik dünyanın yedi harikasından biri olan Zeus heykelinin bulunduğu büyük Zeus tapınağından yüz yıl daha eskidir. Hera'ya verilen önem ve adına yapılan tapınağın Zeus'unkinden daha eski olması nedeniyle eski çağlarda bu kutsal arazinin bir ana tanrıçaya ait olması kuvvetle muhtemeldir. (Wisconsin-Madison Üniversitesi Fotoğraf Arşivi)

gösterilmiştir. Mitoslarda anlatılan Hera'nın ise çalkantılı evliliğinden üç çocuğu olur: Zeus'un "tanrıların en nefret edileni" dediği Ares; adı büyük ihtimal (çocuğun doğumunda olduğu gibi) "geliş" anlamına gelen ve ayrıcalıklı çocuk doğurma eyleminin hamisi kutsal ebe Eileithyia; ve belirli bir anlamı veya gönderme alanı olmayan Hebe ("gençlik"). Bu çocuklardan hiçbiri Grek mitolojisinde önemli bir rol oynamamıştır.

Daha sonraki kimi kaynaklara göre Hephaistos da Zeus ile Hera'nın dölüdür, fakat Hesiodos, Athena'yı tek başına, kendi bedeninden doğuran Zeus'u kıskanan Hera'nın Hephaistos'u bir erkeğin katkısı olmadan tek başına doğurduğunu söyler. Bir babasının olmaması, Hephaistos'un sakat bir çocuk olarak doğmasının açıklaması olabilir (ki Hera oğlunun bu durumu karşısında ufak çaplı bir dehşet yaşamıştır). *İlyada*'nın bir yerinde (bu bölümün ilerleyen sayfalarında göreceğiz) Hephaistos Zeus'un kendisini cennetten kovduğundan yakınır, fakat yine *İlyada*'nın bir başka yerinde onu cennetten kovanın, öz oğlunun sakatlığından iğrenen Hera olduğundan bahsedilir (ozan Homeros'un aynı mitosun iki farklı versiyonunu birden sunduğu tek örnek budur). Oraya buraya serpiştirilmiş ayrıntılardan çıkardığımız kadarıyla Hera, Poseidon ve Athena ile bir olup Zeus'a karşı bir komplo kurar. Hatta onu yakalayıp ellerini ve ayaklarını bağlamayı başarırlar, fakat Thetis Tartaros'ta yaşayan yüz elli Briareus'u yardıma çağırır ve Zeus'u bağlarından kurtarırlar.

ZEUS İLE HERA OLYMPOS'TAKİ EVLERİNDE

Kral Zeus, kraliçe Hera ile evden uzakta, **Hesperid**ler ("Batı *nympha*ları") adalarından birinde düzenlenen resmî bir törenle evlenir. Hera'nın büyükannesi Gaia/Toprak Ana, düğün hediyesi olarak torununa büyülü bir ağaçta yetişen altın elmalardan verir (Resim 6.5). Evli (ve Hera karşısında oldukça uysal, hatta kılıbık bir koca) olmasına rağmen, burada daha önce saydığımız uzun gönül maceraları listesinden de anlaşılacağı üzere, Zeus'un bir gözü hep dışarıdadır. Mutsuz giden herhangi bir evlilikte olduğu gibi, bu evlilikte de kısa sürede ciddi sürtüşmeler yaşanmaya başlar. *İlyada*'nın açılış kısımlarında, sürekli olarak birbirleriyle didişen, fazlasıyla insana benzeyen bu tanrıları anlatan Homeros, Grek sözlü edebiyat geleneği üzerinde silinmez bir etki bırakmıştır. Nereidlerden biri olan Thetis, oğlu Akhilleus'a yardım etmesi için Zeus'a yalvarırken, kıskanç Hera, aralarında geçen konuşmaya kulak misafiri olur:

[536] Ama anlamıştı Hera görür görmez onu,
Denizler babasının kızı gümüş ayaklı Thetis'in
Kendisiyle de bir şeyler konuştuğunu.
Kronosoğlu Zeus'a hemencecik batırdı iğneyi, dedi ki:
540 "Hangi tanrıyla neler alıp verdin ey düzenbaz?
Hep bensiz gizli işler düşünür, karar verir, hoşlanırsın.
Şöyle candan söylemeye yanaşmazsın düşündüğünü."

Homeros, *İlyada* 1.536-542

RESİM 6.5 Hesperidlerin bahçesinde, Gaia'nın Hera'ya armağan ettiğiağaç ve onu koruyan yılan Ladon; Attik su testisi, İ.Ö. 460 civarı. Herakles'in işlerinden biri bu ağacın, yiyene ölümsüzlük veren altın elmalarından birini çalmaktı. Bu resimde solda, çaldığı üç elmayla kaçarken görülen Herakles ve onu durdurmaya çalışan bir *nymph*; ortadaki *nymph* bir elini korku ve çaresizlikle kaldırmış, sağdaki üçüncü *nymph* ise yılanı sakinleştirmeye çalışıyor. (Nimatallah/Art Resource, New York)

Tanrıların ve ölümlülerin babası, karısını öfkeyle azarlar:

[531] Kur bakalım, alık kadın,
gizli kalmasın senden hiçbir şeyim,
tek kazancın benden uzaklaşmak olacak sonunda.
Kötü bir şey olur mu senin için bu.
Doğruysa bütün bu dediklerin,
ben istedim böyle olmasını demek.
565 Sus, otur yerine, buyruğuma boyun eğ.
Üzerine yürür, indirirsem korkunç ellerimi,
Olympos'taki tanrıların hiçbiri yaramaz işine."
Zeus böyle dedi, inek gözlü Here ürktü,
oturdu ses çıkarmadan, tuttu kendini.
570 Zeus'un evinde gök Tanrıları üzüldüler.
Çıktı sevgili anası ak kollu Hera'dan yana
ünlü usta Hephaistos, konuştu, dedi ki:
"Ölümlüler yüzünden böyle dövüşürseniz,
böyle gürültü patırtı yaparsanız tanrılar arasında,
575 ortaya, dayanılmaz, belalı işler çıkar.
İşin sonu varırsa daha da kötüye
canım şölenin kalmaz tadı tuzu.
Aklı başındadır, ben bilirim anamı,
ona öğüt vermeden edemem gene de:
Sevgili babam Zeus'u hoş tutsun, ne olur,

bir daha da böyle azarlamasın babam onu,
berbat etmesin şölenimizi.
Olymposlu ya atmak isterse onu bu ocaktan,
olur a, hepimizden güçlü o.
Tatlı konuş, onun gönlünü almaya bak, ana,
Olymposlu hemen yumuşar, yâr olur bize."
İki kulplu tası kaldırıp verdi anasına, dedi ki:
"Aldırma anacığım, sık dişini, bağrına taş bas,
Seni çok severim, görmek istemem dayak yediğin
Tepem atsa bile koşamam yardımına;
ne yapayım, Olymposluya karşı gelmek çok zor.
Bir gün sana yardım etmek istedimdi hani,
yakalıydı beni bacağımdan,
attıydı tanrısal eşikten aşağı,
yuvarlandım gittiydim tam bir gün.
Düştüydüm Lemnos° adasına, batan günle,
birazcık canım kalmıştı, ha çıktı ha çıkacak.
Sintiler° yerden kaldırdılardı orda beni."
Hephaistos böyle dedi, ak kollu Here gülümsedi,
oğlunun elinden aldı tası,
Hephaistos boşalttı tanrı balını bir sağraktan°
sundu tanrıların hepsine.
Koştu durdu ordan oraya, soluya soluya,
Tanrılarda gürül gürül bir kahkaha koptu.
Şölen böylece sürdü gün batıncaya dek.
Ne eşit paylı şölenden yakındı bir tek kişi,
Ne Apollon'un elindeki güzel çalgıdan,
Musaların karşılıklı söyledikleri şarkılardan ne de,
Güneşin parlak ışınları söndü,
hepsi birer birer yatmaya gitti,
ünlü topal Hephaistos'un usta elleriyle yaptığı evlere.
Şimşek savuran Zeus da gitti doğruca
tatlı uykusu gelince girdiği yatağına çıktı uyudu.
Altın tahtlı Here de geldi uzandı yanına.

Homeros, *İlyada* 1.561-611

593. *Lemnos* (Limni): Kuzey Ege'de büyük bir ada. 594. *Sintiler:* Lemnos adasının yerlileri. 598. *sağrak*: Servis edilmeden önce şarabın suyla karıştırıldığı büyük kap.

Homeros'un tek eşli ve genelde kadınlarla araları pek iyi olmayan erkek dinleyicileri, kocası tarafından haddi bu şekilde bildirilen "nemrut" bir eşin hikâyesini dinlemekten büyük zevk almışlardır.

Homeros, *İlyada*'da, tanrıların siyasi ve toplumsal hayatlarının bir tablosunu çizer. Siyasal açıdan hiyerarşik, toplumsal olarak tek eşli bir düzen içinde olan tanrılar, bu özellikleriyle yazı öncesi Grek toplumunun bir yansımasıdır. Zeus ile Hera'nın (aslında tek başına Hera'nın) oğlu, demircilerin tanrısı Hephaistos, anne babasının kavgalarını üzüntüyle izleyen bir çocuktur aslında.

PERSPEKTİF 6.2

AVRUPA SANATINDA ZEUS'UN AŞKLARI

Tanrılar tanrısının yaşadığı sayısız gönül macerası, Avrupalı sanatçılara eserlerinde bol miktarda erotik temalar işleme ve çıplak kadınlar resmetme fırsatı sunmuştur. Klasik yazarların, özellikle Ovidius'un sahip olduğu saygınlık, sanatçıları kilisenin veya diğer otoritelerin hışmından korumuştur. Apollodoros da iyi bilinen ve ayrıntısıyla incelenmiş isimler arasındadır ve Titian'ın (İtalyan, 1488-1576, Perspektif Resim 6.2a), beş farklı versiyonu olan *Danaë* adlı eserini yaratırken ondan ilham aldığı açıktır. Tipik olarak dinî konular, portreler ve kendisi gibi sıradan insanların yaşadığı doğal ortamlarda yorumladığı mitolojik sahnelerle ünlü Titan, günümüzde, Eski Ustalar'ın en saygınlarından biri olarak bilinir, fakat yaşadığı dönemde de son derece başarılı ve saygı duyulan bir ressamdı.

Apollodoros'un *Kütüphane/Biblioteka* adlı eserinin İkinci Kitabına göre Akrisios'un kızı (=*Danaë*) yerin altında tunçtan yapılma bir odaya hapsedilir, fakat Titian kızı, on altıncı yüzyıla özgü bir yatak odası ortamında, sağdan soldan dökülen şaşaalı kumaşlar arasında yatarken gösterir. Bu resimde *Danaë*, Rönesans boyunca Venedik saray çevrelerinde, hele de mitolojik bir bağlam içinde işlenmişse, en sevilen resim konularından olan "uzanmış yatan güzeldir." Titan burada gerçek modeller kullanmıştır. Apollodoros'un eserinde adı geçmeyen çirkin ve açgözlü bir kadın,

PERSPEKTİF RESİM 6.2a Titan (Tiziano Vecelli, İtalyan, 1488-1576), *Danaë* (1533-1534), tuval üzerine yağlı boya. (Museo del Prado, Madrid, İspanya. Erich Lessing/Art Resource, New York)

bakirenin davetkâr bir biçimde hafif açık bacaklarına doğru dökülen altın sikkeleri yakalamaya çalışıyor.

Meşhur Leda ile kuğu hikâyesi ne Homeros'un ne de Hesiodos'un metinlerinde geçmektedir; olaydan ilk olarak Euripides'in *Helen* tragedyasının giriş bölümünde bahsedilir. Bu hikâye de antik geçmişi yeniden canlandırmaya çalışan Rönesans ressamlarının en sevdiği temalardandır. Burada (Perspektif Resim 6.2b), Leonardo da Vinci ve Michalengelo'dan etkilenmiş ve kimi zaman onlarla eş tutulan İtalyan ressam Antonio Allegri Correggio (1489-1534), kuğu suretindeki Zeus ile Leda'nın üç farklı kompozisyonda gösterildiği naratif (=anlatısal) bir teknik kullanmıştır. Sağ altta kuğu, Leda bir gölette yıkanırken gelir; Leda şaşırmış ve korkmuştur. Merkezdeki kompozisyonda kuğu, Leda ile cinsel ilişki içindedir. Leda burada olan bitenden memnun gibidir. Sağ üstte kuğuyu uçarak uzaklaşırken görürüz. Leda ile iki kadın hizmetkârı gidişini izlemektedir. Sol altta, biri lir çalan, biri boru üfleyen ve biri de panflüt çalan üç müzisyen küpid görürüz. Correggio'nun yumuşak hatlı figürleri sağ üstten gelen ışıkla aydınlatılmıştır. Ağaçların ve toprağın koyu, loş renkleri kadınların çıplak bedenlerini ve kuğunun beyazlığını vurgular.

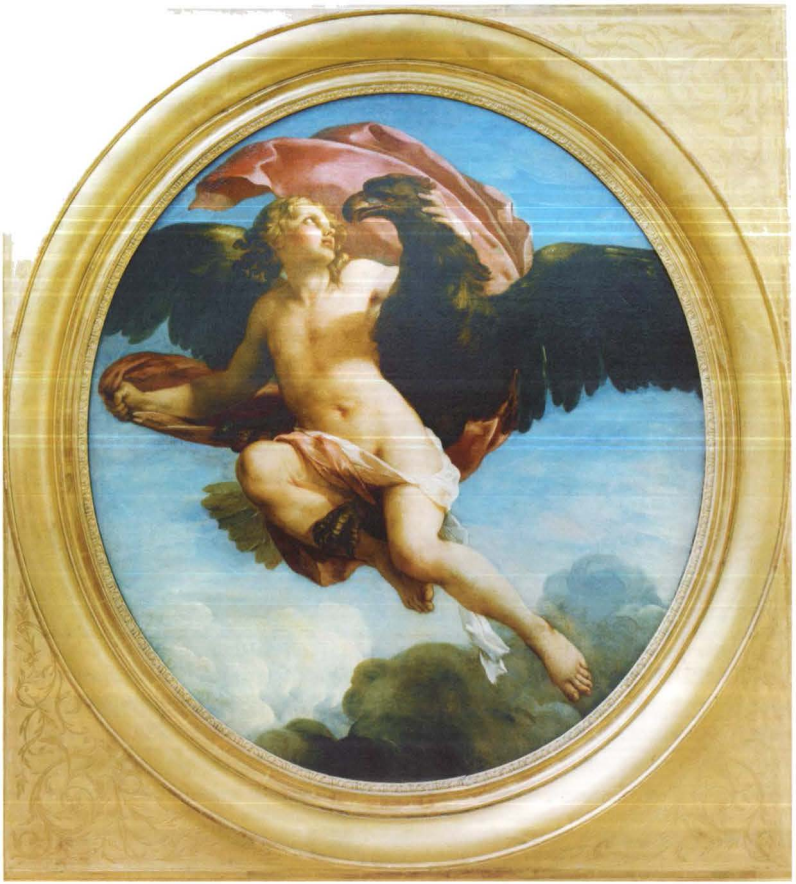
Fransız ressam Charles-Joseph Natoire'nın (1700-1777), Ovidius'un *Dönüşümler* eserinin 10. Kitabındaki tasvire dayanan *Ganymede'yi Kaçıran Jüpiter* tablosu (Perspektif Resim 6.2c) ünlü kaçırılış sahnesini tutku ve şefkat karışımı bir ifadeyle

PERSPEKTİF RESİM 6.2b Antonio Allegri Correggio, (İtalyan, 1489-1534), *Leda ile Kuğu* (1534) **tuval üzerine yağlı boya.** (Staatliche Museen zu Berlin, Gemaldegalerie/Bildarchiv Preußischer Kulturbesitz, Berlin; fotoğraf: Jorg P. Anders)

resmetmiştir. Natoire'nın hamileri hem kral hem de evlerini mitolojik konulu tablolarla süslediği saray erkânıydı, fakat arada dinî konulu siparişleri de kabul ediyor, Roma'daki ünlü Fransız Akademisi'nin 1751'de devraldığı başkanlığını da yürütüyordu. Tabloda Ganymede, hülyalı bakışlarla kartalın gözlerinin içine bakarken sol eliyle hayvanın başını okşarcasına tutuyor. Sağ eliyle, hem kartalı hem de kısmen kendi vücudunu örten kırmızı bir kumaşı kavramış. Delikanlının sağ bacağına sıkı sıkı dolanmış devasa pençe, Jüpiter'in niyetini şüpheye yer bırakmayacak şekilde açık ediyor. Natoire bu tabloyu, özel bir kır evinin tamamı Jüpiter'in gönül maceralarını tasvir eden tablolarla dolu bir odası için yapmıştır (bu tabloların arasında Leda, Europa ve Danaë de bulunmaktadır).

Perspektif Resim 6.2d'de, Jean-Baptiste-Marie Pierre (Fransız, 1713-1789) Jüpiter'in (bir sağdaki karanlık buluttaki kartal, bir de Europa'nın bindiği boğa olarak) iki kere göründüğü bu tabloda *Europa'nın İğfali* (1750) konusunu işlemiştir. Ovidius'un hikâ-

PERSPEKTİF RESİM 6.2c Charles-Joseph Natoire (Fransız, 1700-1777), ***Ganymede'yi Kaçıran Jüpiter*** (1731 civarı), tuval üzerine yağlı boya. (Musée d'Art et d'Histoire de Troyes; Réunion des Musées Nationaux/Art Resource, New York)

yesine sadık kalan Pierre, boğanın kaslı omuzlarını, çiçekten taçlarla süslü küçük parlak boynuzlarını ve gözlerindeki dostça ifadeyi açıkça vurgulamıştır. Tabloda, Europa'nın duygularının tam da Ovidius'un anlattığı gibi neşeden korkuya dönüştüğü anı resmetmiş olsa da, kızcağızın kıyıya doğru endişe dolu bakışlarını pek vurgulamadan verir. Gerçek anlamda tehlikeli bir durumdan çok şaşkınlık ve merak duygusu hâkimdir atmosfere. Ellerinde aşk çiçekleri taşıyan üç küpid gökyüzünden onları izlerken, etraflarında *tritonlar*la (deniz kızlarının erkeği) deniz perileri yüzmekte. Devasa gözleri dalgaların arasından görünen bir deniz canavarına binmiş tritonlardan biri boğanın ağzına çiçek uzatmış.

PERSPEKTİF RESİM 6.2d Jean-Baptiste-Marie Pierre (Fransız, 1713-1789), *Europa'nın İğfali* (1750), tuval üzerine yağlı boya, 244x276 cm. (Dallas Museum of Art, Foundation for the Arts Collection, Mrs. John B. O'Hara Fund)

Müzisyen tanrı Apollon, Homeros gibi ozanların toplum içinde oynadığı rolün aynısını Olympos'ta oynar: şölenlerde, Musalara* eşlik edip onlarla birlikte şarkılar söyleyerek insanları eğlendirmek.

ENGİNLERİN TANRISI POSEİDON

Titanlar karşısında kazandıkları zaferin ardından üç kardeş -Zeus, Poseidon ve Hades- dünyayı kendi aralarında bölüşürler. Payına denizler düşen **Poseidon** (Romalıların Neptün'ü) insanlara karşı Zeus kadar hoşgörülü değildir. Toprağın ve denizlerin insanın içine dehşet salan hareketlerinden, atların toprağı döven toynaklarının gümbürtüsünü andıran fırtınalardan o sorumludur. Homeros ondan "dünyayı sarsan" olarak bahseder.

Poseidon adının ilk kısmı, Grekçede "koca" veya "efendi" anlamındadır (*posis*), fakat ikinci kısma bir anlam vermek zordur. Bazı akademisyenler *De*-meter'deki durumun aynısının Poseidon'da da söz konusu olduğunu, yani ikinci kısmın "buğday" gibi bir anlamı olabileceğini ileri sürer. Dolayısıyla bu durumda Poseidon sözcüğünün "buğday-efendi" gibi bir anlamı olacaktır ki bu bakış açısı Poseidon'un Toprak Ana'nın erkek karşılığı ve, onun gibi, bir bereket tanrısı olduğunu akla getirmektedir. Bu görüşü destekleyen bir örneği, Poseidon'un Arkadia'nın düzlüklerinde Demeter'i kovaladığı mitosta bulmak mümkündür. Demeter kendini kurtarmak için kısrak olur fakat yine de kaçamaz, çünkü Poseidon da kendini bir aygıra dönüştürür. Bu, Peloponez'de bulunan ve bir tanrıyı/tanrıçayı daha çok Mısırlılara özgü bir şekilde (yani hayvan başlı olarak) tasvir eden tek Grek örnek olan at başlı Demeter heykelinin sebeb-i hikmetini gösteren etiyolojik bir hikâyedir. Bu birleşmeden doğan Arion bir attır ve ileride, "Thebai'ye Karşı Yediler" savaşında Argoslu kahraman Adrastos'un hayatını kurtaracaktır.

Poseidon'un Grek topraklarındaki varlığının daha eskilere dayandığı, Peloponez'in güneybatısındaki Pylos'ta bulunan (İ.Ö. 1200 civarı) Lineer-B tabletinde onun da adının geçmesinden anlaşılmaktadır. Bazılarına göre bu, Poseidon'un aslında eski Hint-Avrupa bereket tanrılarından biri olduğu, o zamanlar tatlı su kaynakları ve akarsularla ilişkiliyken, Greklerin Balkanlara göçünden sonra denizlerle özdeşleştirildiği şeklinde yorumlanmaktadır. Üç dişli çatalını ("*trident*") nereye vursa oradan suların fışkırdığına inanılırdı. Atina'yı kendine bağlamak konusunda Athena ile büyük bir rekabet içinde olan Poseidon, gücünü çatalını Akropolis'e indirerek gösterir. Vurduğu kayada, içi suyla dolu derin bir kuyu açılır, fakat bu seferki su deniz suyudur. Atinalıların koruyucu olarak, kendilerine zeytin ağacı sunan Athena'yı seçmelerine şaşmamak gerek (ki zeytincilik Atina ekonomisinin temelini oluşturmaktadır). Bu karara çok bozulan Poseidon, tüm Attika ovasını suya boğar. Klasik Dönemde, Akropolis'teki tapınağın (Erektheum) yanı başında bizzat Athena tarafından armağan edilen orijinal ağaç olduğuna inanılan bir zeytin ağacı vardı ve tapınağın

* Musaların yaptığı bütün işler hep iletişimle ilgilidir: Kleio (Clio, "ünlendiren" ya da "bildiren, duyuran") tarihî konulardan sorumluydu; Euterpe ("zevk kaynağı," "hoşnut eden") flüt çalardı; Thalia ("çiçek açan") komediden, Melpomené ("şarkıcı") tragedyadan sorumluydu (karşılaştırma için bkz. Resim 3.9). Erato ("sevilen," "sevilesi") aşk konularını içeren şiirlerin, Terpsikhore ("zevkle dans eden") dansın, Polymnia ("kutsal ilahiler") kutsal şiirlerin ve pandomimin, Urania ("göksel") astrolojinin ve Kaliope ("güzel sesli") epik şiirin ilham perisiydi (karşılaştırma için bkz. Resim 3.9).

*portiko*sunun çatısında ve tabanında, Poseidon'un çatalını toprağa vurduğu yeri göstermek için bir boşluk bırakılmıştı (bkz. Resim 16.1)

Poseidon, sıklıkla ve özellikle Homeros'un zamanında Derin Denizin, yani engin Akdeniz'in Efendisi idi ve Nereidlerden Amphitrite ile evliydi. Oğulları Triton sanat eserlerinde yarı balık yarı insan olarak tasvir edilir. Triton, deniz kabuğundan borusunu üflediğinde azgın denizler yatışırdı. Daha az önemli diğer tanrılarda olduğu gibi Triton'dan da çoğul, yani Tritonlar olarak söz edilebilmektedir (karşılaştırma için bkz. Perspektif 6, Resim 6.2d).

Sağı solu belli olmayan, tehlikeli Poseidon denizin derinliklerinde yaşardı ve denizcilerin çektiği sıkıntıların başlıca sebebi oydu. Çocuklarından biri olan Kyklop Polyphemus, Odysseus'u lanetleyen ve onun on yıl boyunca evinden uzak, oradan oraya sürüklenmesine sebep olan kişidir. Homeros, *Odysseia*'da, eve dönüş yolunun sonuna çok yaklaşan Odysseus'un teknesini parçalayan fırtınayı anlattığı kısımda Poseidon'un ne kadar acımasız olabileceğini oldukça canlı bir şekilde anlatır:

[281] Yanık Yüzlüler ülkesinden ° dönen Poseidon o ara
gördü onu Solymos ° dağı tepesinden,
ilişti gözüne denizde yüzen sal,
yeri sarsan tanrı öfkelendi yüreğinde adamakıllı,
285 söylendi kendi kendine, sallaya sallaya başını:
"Odysseus için verilmiş kararı tanrılar
ben Yanık Yüzlülerdeyken değiştirdiler demek!
Phaiak'ların toprağına yanaşacak nerdeyse,
orda kurtulacak başına gelen belalardan.
290 Ama ben daha bir sürü bela getirebilirim onun başına."
Böyle dedi, yığdı bulutları üst üste,
bir anda allak bullak etti denizi,
üçlü yabasını tutuyordu elinde,
salıverdi çeşitli yellerin kasırgalarını tekmil,
toprağı, denizi kapladı bulutlarla,
karanlıklar boşandı göklerden.
295 Euros'la Notos ve uluyan Zephyros,
ve koca dalgalarla açık gökten kopan Boreas,
estiler dört bir yandan boğuşa boğuşa.
Sızladı yüreği Odysseus'un, çözüldü dizlerinin bağı,
inleye inleye şöyle dedi ulu canlı yüreğine:
"Vay benim talihsiz başım, vay!
Bunu da mı görecektim sonunda?
300 Tanrıçanın ° dediği doğru mu çıkıyor ne?
Daha çok çile dolduracaksın, demişti,
baba toprağına varmadan önce.
İşte hepsi gerçek oluyor şimdi."

Homeros, *Odysseia*, 5.281-301

281 *Yanık Yüzlüler ülkesi:* Ethiopia. Güneyde, uzak bir diyarda yaşarlar. 282. *Solymos*: Küçük Asya'nın güneyinde olsa gerek. Buraya gelinceye dek Ethiopialılardan kuzeye doğru yol alan Poseidon burada batıya yönelir. 300. *tanrıça*: Büyücü tanrıça Kirke.

Ölümlülerin derme çatma teknelere ve sallara binmekten başka çareleri yoktur, ama Poseidon denizi atların veya deniz canavarlarının çektiği bir arabada geçer. Poseidon'un zihnimizdeki görüntüsüne renk katan şey, Homeros'un, Troia'ya savaşmaya giden Poseidon'u tasviridir:

[17] Sarp kayalardan aşağılara indi birdenbire,
Yürüdü geniş adımlarla.
Koca dağlar, ormanlar tir tir titredi
Ölümsüz ayakları altında Poseidon'un.
Üç adım attı, vardı Aigai'ya° dördüncü adımda.
Ünlü bir evi vardı Aigai'da, denizin dibinde.
Tekmil altındandı bu ev, pırıl,
Hiç eskimezdi, yok olmazdı.
Orda tunç ayaklı atları koştu arabasına,
Altın yeleli uçan atlardı bunlar.
Kendi bedenini de kapladı altınla.
Ustaca işlenmiş altın kamçısını aldı eline,
Bindi arabasına, sürdü dalgaların üstüne.
Altında deniz canavarları sevindiler, hopladılar,
Tanımışlardı efendilerini, çıktılar mağaralarından.
Mutlu deniz yol verdi, geç dedi Poseidon'a,
Atlar uçtular rüzgâr gibi.
Tanrı'yı Akhalıların gemilerine götürdü atlar,
Arabanın altında tunç dingil bile ıslanmadı.
Denizin diplerinde, ta uçurumlarda,
Tenedos'la kayalık İmros° arasında
Bir mağara vardır, geniş, kocaman.
Durdurdu orada atları Poseidon, yeri sarsan.
Çözdü arabadan, Tanrısal yemlerini koydu önlerine,
Bağladı ayaklarına altın zincirler,
Bunlar kırılmaz, çözülmez zincirlerdi,
Efendileri gelene dek ayrılmazlardı oradan.
Kendi de Akhalıların ordusuna doğru yürüdü gitti.

Homeros, *Ilyada* 13.17-38

21. *Aigai*: Kuzey Peloponez'de bir şehir. 32. *Bozcaada ile Gökçeada*: Bkz. 20. Bölüm, Harita IX.

Grekler denizi pek sevmezdi; tehlikelerinin fazlasıyla farkındaydılar. Poseidon'a depremlerle ilgili olarak atfedilen tanrılık rolü, derinlerde yaşayan bir tanrı için mantıklıydı. Yunanistan anakarası ve Ege Denizi jeolojik olarak oldukça hareketlidir ve burada sık sık ve çok güçlü depremler yaşanır. O zamanlarda bu yıkımların Poseidon'un işi olduğuna inanılıyordu. Atlarla arasında kurulan yakın ilişki, büyük bir at sürüsünün toynaklarının çıkardığı gürültüyü depreme benzeten Greklerin, Poseidon'u deprem tanrısı olarak da görmelerine neden olmuş olabilir. Ya da, denizle hiçbir ilişkileri olmayan, dolayısıyla atları denizden çok daha iyi tanıyan Hint-Avrupa kavimlerinin bir mirası da olabilir. Poseidon'a at kurban edilirdi ve kurban edilecek at kesilmez, suda

boğulurdu. Poseidon, Gorgon kız kardeşlerden Medusa'yı hamile bırakır. Perseus, Medusa'nın başını kestiğinde boynundan Khrysaor/Hrisaor ve kanatlı at Pegasus çıkar (bkz. Tablo 4.3). Bellerophontes'un Khimaira'yı öldürmeye giderken bindiği at, Pegasus'tur.

Poseidon ile Zeus'un ortak noktaları çoktur. Zeus gibi Poseidon da kadın düşkünüdür ve arada sırada onlara zorla sahip olur. Sanat eserlerinde ikisi de heybetli, tanrısal figürler olarak tasvir edilir, fakat -Poseidon'un elinde tuttuğu üç dişli çatalı *trident* dışında- dış görünüş açısından ayırt edici özellikleri yoktur (Resim 6.6).

ÖLÜLERİN TANRISI HADES

Olympos'ta yaşamasa da **Hades**, Zeus ve Poseidon ile birlikte evreni yöneten üç tanrıdan biridir. "Görünmez" anlamına gelen adı, arada bir ortalığa çıkıp yaşayanları korkutan ruhlar şeklinde görünür olsalar da, toprağa gömülerek gizlenen

RESİM 6.6 Poseidon veya Zeus, İÖ. 470-450 civarı. Antik dünyadan günümüze ulaşan en ünlü eserlerden biri olan bu muazzam tunç figürün elindeki silahın üç **dişli mızrak mı yoksa** bir yıldırım demeti mi olduğu, dolayısıyla heykelin Poseidon'u mu yoksa **Zeus'u mu temsil** ettiği kesin olarak tespit edilememiştir (heykel gün yüzüne bu şekilde, elindeki **nesne kayıp** olarak çıkarılmıştır). Heykel Euboia adasının kuzeyinde, denizden çıkarıldığı **için bir gemi** kazasında kaybolduğu tahmin **edilmektedir. Tunç** değerli **bir metal olduğu ve pek çok heykel belli bir zaman sonra 'geri dönüşüm' amacıyla eritildiği için antik dünyadan günümüze çok az sayıda tunç heykel kalmıştır.** (Ulusal Arkeoloji Müzesi, Atina; Wisconsin-Madison Üniversitesi Fotoğraf Arşivi)

ölüleri temsil eden bir tanrıya son derece uygundur. Adının uluorta söylenmesi pek tekin olmayan bu ölüm tanrısı, sıklıkla, "bereket sağlayan" anlamına gelen Pluton adıyla da anılmaktaydı. Bu ada layık görülmesinin nedeni, yerden fışkıran mahsuller ve toprağın derinliklerinde yatan değerli madenler olabilir. Görünmez olmasını, Kyklopların armağanı olan ve sık sık başka tanrılar, hatta ölümlü kahramanlar tarafından ödünç alınan sihirli bir miğfere borçludur. Ayrıca, zebaniler ordusunun da komutanı, yanına inenlerin bir daha hiçbir zaman yaşayanların yanına dönmelerine izin vermeyen acımasız bir efendidir. Demeter'in kızı Persephone ile yaptığı çocuksuz evliliğinin ayrıntıları 10. Bölümde, egemenliği altında olan dünyanın coğrafyası ve orada yaşayanlar 12. Bölümde verilecektir.

Ara Yorum: Greklerde Antropomorfizm (İnsanbiçimcilik)

Mezopotamya geleneğinden etkilenen Grekler tanrılarını tıpkı insanlar gibi hareket eden, insanlar gibi düşünen, aileler hâlinde yaşayan, evlenen, üreyen, cinsel ilişkiler kuran, birbiriyle kavga eden, entrikalar çeviren, içkileri genç oğlanların sunduğu ziyafet masalarında lir eşliğinde söylenen şarkıları dinleyerek eğlenen erkek ve kadınlar olarak tasvir etmişlerdir. Grek **antropomorfizm**inin temel özelliği budur. Bu tanrılar yiyip içer, fakat tuvalet ihtiyacı duymazlardı (bir tanrıyı oturmuş dışkılarken tasavvur etmek pek hoş olmasa gerek); ancak, damarlarında kan değil, *ikhor* adı verilen tanrısal bir sıvı dolaşırdı. Her ne kadar bu tanrılar ölümsüz olsalar da, Troia'nın düzlüklerinde Greklerin ünlü kahramanı Diomedes ile çarpışırken yaralanan savaş tanrısı Ares gibi, yaralanabiliyorlardı:

[855] Gür naralı Diomedes de atıldı tunç kargısıyla,
Pallas Athena tutup yönetti kargıyı
Tam Ares'in göbeği altına,
Karınlığın bağlandığı yere tam;
Vurdu onu, yaraladı karnından,
Sonra derisini yırtıp kargıyı çekti çıkardı.
860 Ares kavgasına tutuşmuş dokuz on bin kişi,
Savaşta nasıl bağırır çağırırsa, tunç Ares de öyle bağırdı.
Akhalılarla Troialıları yakaladı bir titreme.
Savaşa doymaz Ares öylesine bağırmıştı.

Homeros, *Ilyada* 5.855-863

Ares cennete kaçarak kurtulur. Yaraları, Paian tarafından tedavi edilir (Paian, şifacı tanrı Apollon için kullanılan isimlerden biridir):

[899] Böyle dedi, onu iyileştirmesini buyurdu Paian tanrıya
900 İyileştirdi yaraları Paian tanrı
Acı dindiren ilaçlar serpti üstüne,
Ölümlü yaratılmış değildi ki o.
Ak sütle incir özü karıştırılır da hani,
Çarçabuk koyulaşıverir sulu süt,

Mayalanıverir göz önünde,
Saldırgan Ares'i öylece iyileştirdi o,
Göz açıp kapayıncaya dek.
Hebe ° bir güzel yıkadı onu,
Giydirdi temiz rubalar,
Geldi o da göz kamaştıran çalımıyla,
Oturdu Kronosoğlu Zeus'un yanına.

Homeros, *İlyada* 5.899-906

Hebe: "Gençlik"

Grek mitolojisini inanılır kılan, bu antropomorfizmdir. Tekdüze, sıkıcı Romalı tanrılar ya da Mısırlıların pek çoğu hayvan veya insan-dışı yaratık biçimindeki tanrıları gibi tanrılar mitoslar için pek uygun karakterler değildir, çünkü bu tür karakterlere, sonu önceden belirlenmemiş 'kurgular' içinde bir yer bulmak zordur. Öte yandan Homeros'un tanrıları tıpkı bizim gibidir; bizimkilere benzeyen, ama bizden farklı olarak bol miktarda güçleri vardır. Fakat yaşam, biz "ölümlüler"(insanlar) için sonu belli bir macerayken, "ölümsüzler" (tanrılar) onu sonsuza kadar yaşarlar. Grek tanrılarının ölümsüzlüğü onları komedinin, hatta ağır hiciv içeren eserlerin sevilen konuları olmasına da yol açmıştır. Çünkü insanoğlunun hayat boyu yaptıklarına bir anlam kazandıran, fakat tanrıların sahip olamadığı bir ayrıcalık olan şey, ölümdür.

Homeros'un ölümsüzlüğe mahkûm tanrılarının eğlencesi de sonsuzdu. Tanrılarını kendilerine benzer biçimlerde tasarlayan insanlar, onların sürdüğü hayatı dertten kederden uzak, eğlenceli -yani, sahip olmak istedikleri- bir hayat olarak idealize etmişlerdi. Bununla birlikte Homeros'un yaşadığı günlerde -ve takip eden bin yıl boyunca- Grekler bu tanrıların adına pahalı tapınaklar inşa edip kurbanlar adadı, huzurlarına çıkıp korku ve hayranlık karışımı duygularla ibadet ettiler. Dolayısıyla, mitoslarda anlatılan hikâyelerin aktörleri olan tanrıları, adlarına kurbanlar adanıp dinî törenler düzenlenecek kadar kudretli tanrılardan ayırmamız gerek. Grek mitosları, dini bütün Grekler için hiçbir şekilde ne inançlarının esaslarını oluşturan metinler, ne de hayatlarımıza yön veren ilahî varlıkların işleri veya onların özleriyle ilgili bilgiler veren güvenilir kaynaklardı.

Grek mitolojisinde evreni yaratan ve Olympos'ta veya yer altında yaşayan büyük tanrıların yanı sıra, çoğu doğal güçlerin insan görünümünde somut birer yansıması olan sayısız ilahî varlık da yer almaktadır. Bunların arasında en kalabalık grup, sözcük anlamı "genç kadınlar" ve gerçek yaşamdaki karşılıkları henüz doğum yapmamış yeni evli kadınlar olan (2. Bölüm), fakat mitolojide büyük tanrı ve tanrıçalara eşlik eden veya insanlardan uzak kırlık yerlerde yaşayan güzel, çoğunlukla cinsel çekicilikleri ile ön plana çıkan genç kızlar olarak tasvir edilen **nymphalar**dır (periler). İlahî birer varlık olmalarına karşın ölümsüz değillerdir. Bu özellikleriyle daha çok, Avrupa folklorundaki masal perilerine benzerler. Antik dönem boyunca yazılan aşk şiirlerinin en sevilen konuları olan *nympha*lar, genellikle belli bir yerle birlikte anılırlar. Ovidius'un *Dönüşümler* adlı eserindeki pek çok hikâye *nympha*lar üzerindedir. Nereidler ve Okeanidler deniz *nympha*larıdır; Thetis, oldukça önemli bir *nympha*dır. Diğer *nympha*lar ve ilahî varlıklarla ilgili daha ayrıntılı bilgiler kitabın ilerleyen sayfalarında verilecektir.

ÖNEMLİ İSİM VE TERİMLER

Zeus, 162
aegis, 164
xenia, 165
Moiralar, 169
Su Perileri, 170
Ganymede, 172
Hera, 173
Poseidon, 177
Hades, 180
antropomorfizm, 181
nymphalar, 182

ANTİK KAYNAKLARDAN BAZILARI

Zeus ile ilgili sayısız kaynak bulunmakla birlikte en tipik Zeus portrelerini Homeros *İlyada*'da tanrıların ve ölümlü insanların babası olarak, Hesiodos ise *Theogonia*'da düşmanları karşısında muzaffer bir tanrı olarak çizmiştir. Aiskhylos'un *Kolları Bağlı Prometheus*'unda yaşanan olayları çizen Zeus'un kendisi olsa da, Plautus'un komedyası *Amphitryon* dışında (İ.Ö. ikinci yüzyıl) hiçbir klasik eserde doğrudan doğruya bir karakter olarak karşımıza çıkmaz. Hera ile ilgili de çok sayıda atıfta bulunulmuştur. *İlyada*'da oldukça ayrıntılı ve renkli bir şekilde anlatılır ve Rodoslu Apollonios'un *Argonautica*'sının başaktörlerinden biridir. Poseidon'la ilgili olarak, Poseidon'a yazılmış 22 numaralı *Homerik İlahi*'ye ve Ovidius'un *Dönüşümler*'inde 4.531-542. ve 12.580-596. satırlara bakabilirsiniz. Sanat eserlerinde Hades'in adını anmak tehlikeli sayılırdı ve çok az yerde görsel olarak tasvir edilmişti; bununla birlikte, Hesiodos'un *Theogonia*'sının 453-506. satırlarına bir göz atılabilir.

OKUMA LİSTESİ 6. BÖLÜM

Burkert, Walter, *Greek Religion*, trans. John Raffan (Cambridge, MA, 1985), section III.ii.1.

Cook, A. B., *Zeus*, 3 parts (New York, 1964; orig. 1914-1940).

Farnell, Lewis Richard, *Cults of the Greek States*, 5 vols. (Oxford, UK, 1896-1909).

Jacobsen, Michael A., Karl Kilinski II, and Frances Van Keuren, eds., *Jupiter's Loves and His Children* (Athens, GA, 1997). Zeus'un erotik mitoslarının post Klasik Dönem yorumlarının yer aldığı bir sergi katalogu.

Larson, Jennifer, *Grek Nymphs: Myth, Cult, Lore* (Oxford, UK, 2001).

O'Brien, Joan V., *The Transformations of Hera: A Study of Ritual, Hero, and the Goddess in the Iliad* (Savage, MD, 1993).

7. BÖLÜM

APOLLON

Uzaktan her şeyi gören tanrı Apollon bilir kimin başına
ne geleceğini, kimi beklediğini hangi kötülüklerin.
Başka tanrılar da görür ve kötülükleri, uyarırlar, fakat
Ne bilmek bunları önceden ne de adamak tanrılara yağlı kurbanlar
Geri çevirebilir Yazgıyı çıktığı yoldan.

SOLON, *Fragman 1* 53-60•

İNSANOĞLU KENDİSİ İÇİN önemli konuları tanrılarına yansıttığı için, erkek tanrılar erkeklere özgü aktiviteler üzerine yoğunlaşmışlardır. Zeus ailenin ve tüm insan ırkının yöneticisiydi, çünkü gerçek dünyada erkeğin başlıca görevi tam da buydu. Yerin altındaki dünya üzerindeki dünyanın bir yansıması olduğundan Hades, Ölülerin efendisiydi (antik Sümer'de Ölüler diyarına bir kadın hükmediyordu: Ereşkigal). Poseidon, bir yandan tamamı erkeklerden oluşan denizcileri etkileyen muazzam fırtınalardan sorumluyken, diğer yandan kadın erkek, herkesi birden etkileyen depremlerin de tanrısıydı. Antik Yunan'da eğitim ve entelektüel bilgi yalnızca erkeklere açıktı ve erkeklere rehberlik eden tanrı, her ne kadar iletişimini çoğu zaman bir kadının ağzından gerçekleştirse de, Apollon'du.

GELECEĞİ GÖREN, AYAĞINA ÇABUK APOLLON

Apollon'un adının ne anlama geldiği kadar tarihsel kökenleri de meçhuldür. Kendisinin Likyalı olarak anılması ve Anadolu'nun pek çok yerinde, özellikle güney kıyılarındaki Likya bölgesinde Apollon kültüne ait pek çok tapınak bulunması nedeniyle çoğu kişiye göre Apollon kültünün doğum yeri Küçük Asya'dır (Anadolu). Ne var ki, belki ilk başlarda çobanları kurtlardan koruyan bir tanrı olması veya bir şekilde kurtlarla bir alakasının bulunması nedeniyle, Likya sözcüğü (dolayısıyla İngilizcedeki "Lycian" sıfatı) "kurt gibi", "kurda

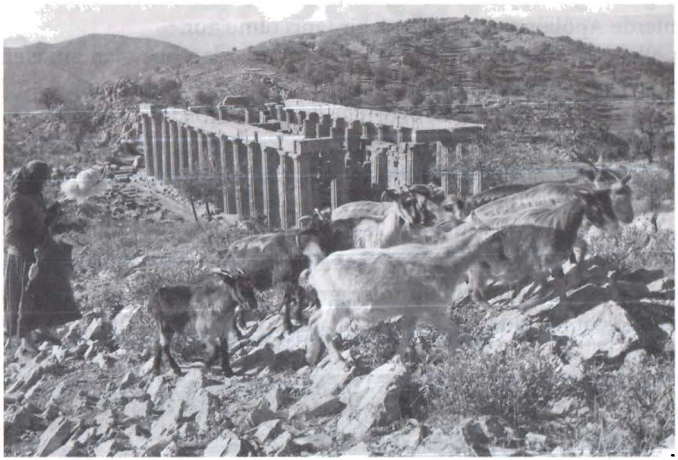
benzeyen" anlamlarında da kullanılmış olabilir. Kökeni neresi olursa olsun Apollon'un adı zaman içinde ücra kuzey topraklarıyla birlikte anılır olmuştur: Kışın Dionysos **Delphoi**'de hüküm sürerken Apollon zamanını *Hyperboreoi*, yani "Kuzey Rüzgarının ötesinde yaşayan adamlar" arasında geçirir (Resim 7.1). Lineer-B tabletlerde Apollon'un adına rastlanmaz, fakat İ.Ö. sekizinci yüzyıla gelindiğinde, yani alfabeye dayalı yazı ve eğitim sistemi iyice yerleştiği dönemlerde Apollon çoktan büyük bir tanrı olmuştur.

Apollon, kız kardeşi Artemis ve dişi Titanlardan biri olan anneleri Leto birlikte tanrısal bir aileymiş gibi dursalar da, Leto'nun kökenine baktığımızda aralarında bir bağ olmadığı görülür. Leto'nun çok daha eski bir ana-tanrıça olduğu, Likya ve muhtemelen Girit'te kendisine bir ana tanrıça olarak tapınıldığı açıktır, fakat Grek mitoslarında adı sadece Apollon ile Artemis'in annesi olarak geçer. Klasik Döneme gelinceye kadar Artemis karanlığın ve ayın temsilcisi olarak görüldüğünden, Apollon'a zaman zaman güneş tanrısı da denildiği olmuştur, fakat aslında güneşle hiçbir ilgisi yoktur. Aynı şekilde, okçu tanrı olarak tasvir edilmesine rağmen avcıların da tanrısı değildir: Sadağındaki oklar, aslında, bir kere yakalanıldı mı kurtulmanın yolu olmayan,

RESİM 7.1 Apollon ile Dionysos Delphoi'de; Attik vazo, İ.Ö. dördüncü yüzyıl. Apollon kültü esrimeye, kendinden geçmeye karşı ılımlı tutumu nedeniyle, Dionysos dininin doğal müttefiki gibidir: Dionysos, üç aylık kış mevsimi boyunca Delphoi'de kalıp işleri idare ederken Apollon, zamanını dünyanın kuzey ucunda, Hyperbore'liler arasında geçirir. Burada, başında defne yapraklarından yapılma bir taç taşıyan, sakalsız bir genç olarak gösterilen Apollon, elinde alameti farikası asasıyla (*thyrsos*) süslü giysiler içindeki sakallı Dionysos'a veda ediyor. Ayaklarının altında görülen nesne, Kronos'un Zeus yerine yuttuğu taş olduğu söylenen Delphoi omfalosu (dünyanın merkezini simgeleyen konik taş). Arkalarındaki ağaç, Apollon'un simgelerinden biri olan palmiye ağacı. Vazo üzerinde görülen diğer kişiler ise, Dionysos'un maiyetindeki *maenad*lar ile satirlerdir (bkz.10. Bölüm). (State Hermitage Müzesi, St. Petersburg, Rusya)

ruhlar dünyasından yükselerek talihsizlerin başına musallat olan görünmez bir illetin/hastalığın oklarıdır (Resim 7.2). Apollon'un adının geçtiği en eski kaynak *İlyada*'nın başında yer alan satırlardır (İ.Ö. 800 civarı) ve burada Apollon'un aynı zamanda Farelerin (yani, veba yayan hayvanların) Efendisi olarak da anılan tekinsiz bir veba tanrısı olduğundan bahsedilmektedir.

RESİM 7.2 Apollon Tapınağı, Bassae, Güneybatı Arkadia, İ.Ö. 450 civarı. Veba salgınından kurtulmaları üzerine Apollon'a şükranlarını sunmak üzere inşa edilen tapınak, tüm Grek tapınakları içinde en iyi korunmuş olanıdır. Planı, Parthenon'un mimarı İktinus'a aittir. Buradaki fotoğraf 1950 yılında çekilmiştir; tapınak şu anda devasa ve son derece çirkin bir çatının altında korunmaya alınmış durumdadır. (Wisconsin-Madison Üniversitesi Fotoğraf Arşivi)

Grekler, Troialı bir Apollon rahibi olan Khryses'in kızını kaçırıp, savaş ganimeti olarak Agamemnon'a sunmuşlardır. Khryses Greklerin ordugâhına gelerek, kızını geri vermeleri için yalvarır. Yüklü de bir kurtarmalık teklif eder, fakat Agamemnon, ağır hakaretler ederek Khryses'i kovar. Öfke ve aşağılanmadan deliye dönen Khryses deniz kenarına gider, kollarını gökyüzüne kaldırarak hamisi ve efendisi Apollon'a dua eder:

[35] "Ey Khryse'yi, Killa'yı koruyan, gümüş yaylı,
Tenedos'un ° güçlü kralı, Smintheus, dinle beni,
Bir gün sana yaraşır bir tapınak yaptıysam,
40 Boğaların, keçilerin yağlı butlarını yaktıysam senin uğruna,
Şu dileğimi tez elden yerine getiriver:
Göz yaşlarımın öcünü al Danaolardan, oklarınla."
Böyle yakardı o, Phoibos Apollon da dinledi onu,
İndi Olympos'un doruklarından, köpürmüş öfkeli,
45 Omuzlarında yayı, iki ucu kapalı okluğu.
Kımıldandı mı, oklar omuzlarında çangırdıyordu.

35. *Khryse ... Tenedos*: Khryse ile Killa'nın Troia yakınlarında, İda Dağının eteklerinde iki köy olma ihtimali yüksektir ve rahip Khryses'in adını bu köylerin ilkinden aldığı söylenebilir. Tenedos ise, Troia açıklarındaki Bozcaada'nın antik dönemdeki adıdır.

Kızgın tanrı yürüyordu gece gibi.
Yerleşti gemilerin ardına, saldı okunu,
Bir vınlama çıktı gümüş yaydan, korkunç, acı.
Önce katırların, köpeklerin düştü peşinde.
Sonra saldı bir sivri ok insanların üstüne.
Kavruluyordu birbiri peşi sıra bir yığın ölü.

Homeros, *İlyada* 1.35-52

Apollon'un Delos'ta Doğuşu

Homerik İlahiler'in en uzunlarından biri Apollon'a yazılmış olandır. Önceleri birbirinden ayrı olan iki şarkının sonradan birleştirilmiş hâli olduğu düşünülmektedir. Akademisyenlerin "Deloslu Apollon'a" adını verdikleri ve büyük ihtimalle İ.Ö. yedinci yüzyılda yazılmış olan birinci şarkı, Apollon'un doğumundan, ondan türeyen soylardan ve ne kadar kudretli bir tanrı olduğundan bahseder. "Delphoili Apollon'a" adı verilen ve daha sonraları yazıldığı anlaşılan ikinci şarkı ise Apollon'un Delphoi'deki kehanet merkezinin kuruluşunu anlatır.

Şiir, Zeus'un metresi Titan Leto (Koeus ile Phoebe'nin kızı) ile başlar. Leto, kendi durumundaki diğer kadınlarla aynı kaderi paylaşır ve Hera'nın hışmına uğrar. Hamile Leto'nun doğum sancıları başladığında Hera, gün ışığının ulaştığı hiçbir yerin doğacak çocukları kabul etmemesini buyurur. Acılar içinde kıvranan Leto çocuğunu doğurabilecek bir yer bulmak için bütün dünyayı dolaşır, ama hiçbir yer onu kabul etmez. En sonunda, Kyklad'ların ortasında ufacık iki kurak ada, **Delos** ile Ortygia ("bıldırcın adası"), bu biçare tanrıçaya kucak açar.

Delos ile Ortygia adaları Hera'nın buyurduğu yükümlülükten muaftır, çünkü bu iki ada denizin üzerinde yüzen adalardır ve bazen tamamen batarak deniz yüzeyinin altında bir yerlerde asılı kalırlar -dolayısıyla "gün ışığı" görmezler. Apollon Delos'ta, Artemis ise Ortygia'da doğar. *Homerik İlahiler*'de Artemis'in doğumuna çok kısa olarak değinilirken, başka kaynaklarda önce Artemis'in doğduğundan, ardından Artemis'in -tanrılara özgü erken gelişim sayesinde- ikiz kardeşi Apollon'un doğumuna yardım ettiğinden bahsedilir.

Şiir, Apollon'un Olympos'taki ayrıcalıklı yerini anlatarak başlar:

[1] Hatırlayacağım ve hiç unutmayacağım uzakları vuran Apollon'u.
Zeus'un sarayında yürüdüğünde o, titrer bütün tanrılar
ve yaklaşıp da parlak yayını gerdiğinde
hepsi fırlayarak ayağa, kaçışırlardı.
Yalnız Leto kalırdı yıldırım saçan Zeus'un yanında,
yayı gevşetir, çıkarırdı ve koyardı sadağa,
sonra kendi elleriyle çıkarırdı oğlunun güçlü omuzlarından sadağı,
babasının sarayında bir sütunun üzerindeki
altın bir çiviye asar, sonra da ona bir yer gösterir ve oturmasını söylerdi.
Altın bir kupayla nektar sunardı babası
"hoş geldin" demek için sevgili oğluna, öbür tanrılar
ancak ondan sonra otururdu. Övünür tanrıça Leto
böyle ok taşıyabilen ve güçlü bir oğlan doğurduğu için.
Mutlu ol, sevin, ey ulu Leto! Bu güzel çocukları sen doğurdun,

kral Apollon'u ve ok saçan Artemis'i,
kızım Orthygia'da, oğlunu kayalık Delos'ta,
yaslanarak büyük dağa karşı, Kynthos tepelerinde°,
kızını akıntılı İnopos'un° hemen kıyısında, bir palmiye ağacının altında.
Nasıl öveyim seni, şarkıların en güzeliyle?
Ey Phoibos! Her yerde şarkılar senin için söylenirdi,
bizleri besleyip doyuran toprakların ve adaların her yerinde.
Seversin yüksek tepeleri, ulu doruklarını
yüce dağların, sularım denizlere gönderen nehirleri,
ve denize uzanmış burunları, deniz kıyısına serilmiş limanları.
Ölümlülere sevinç veren seni Leto'nun nasıl doğurduğu mu anlatayım
kayalık adada Kynthos dağına yaslanıp,
yoksa her bir yanım karanlık dalgaların dövdüğü,
akıntılı suların ortasındaki Delos'u mu?

Apollon için Homerik İlahi 1-29

17. *Kynthos tepeleri*: Kynthos, Delos adasındaki tek dağ zirvesidir (yaklaşık 110 metre). İngilizcedeki kadın isimlerinden Cynthia'nın kökeni, "Kynthos Dağı, yani Artemis (Roma mitolojisindeki Diana) gibi," bu dağdır. 18. *İnopos*: Küçük bir dere.

Şiir, doğum yapacak bir yer arayan Leto'nun uğradığı otuz iki yeri tek tek sıralayarak devam eder. Hera'nın korkusuna, hiçbir yer onu kabul etmeyecektir. Leto sonunda kuraklıktan ve yoksulluktan kırılan Delos'a ulaştığında, gelecek büyük tanrının doğumuna kucak açacak yeri ileride bolluk ve refahın beklediğini duyurur:

Miletos'u ve Merops adamlarının kenti Kos'u,
sarp Knidos'u ve rüzgârlı Karpathos'u
Naksos'u, Paros'u, kayalık Rhenaia'yı
dolaştı gebe Leto uzağı vuran okçu tanrı ile birlikte
sevgili oğluna gönüllü yurt olacak yerler aramak için.
Ama herkes korkuyla titredi ve hiçbiri cesaret edemedi,
korkacak zenginliği olmayanlar bile kabul etmedi Phoibos'u.
Dolaştı tanrıça Leto Delos'a gelinceye kadar
ve sonra seslendi kanatlı sözlerle Delos'a:
"Ey Delos! Eğer sen oğlumun burada kalmasına razı olursan,
Phoibos Apollon'un, zengin tapınağının burada kurulmasını istersen,
hiç kimse dokunamayacak sana, senin de bildiğin gibi,
inanıyorum ki, senin ne semiz sığırların ne yağlı sürülerin
ne ekin yığınların ne de olgun yemişler veren ağaçların olacak.
Ama senin olursa koruyucu Apollon'un tapınağı
bütün insanlar sana yüz sığırlık kurbanlar getirecekler,
sonsuza kadar da sunacaklar burada toplananlar, tarifsiz güzellikte
kokularla, yükselecek ve besleneceksin orada sen de
başkalarının ellerinden, madem ki senin toprağın bereketsiz."
Böyle konuştu Leto, sevindi Delos ve şöyle cevap verdi:
"Ey büyük Koios'un en ünlü kızı Leto!
Büyük mutluluk duyarım uzağı vuran tanrıyı
kabul etmekten, gerçekten doğru kötü şöhretimin olduğu

insanlar arasında. Öte yandan ona yardım etmekten de büyük onur
duyacağım. Ey Leto! Bu sözü söylerken korkuyorum. Çünkü beni korkutan
bir söylenti var, onu senden gizlemeyeceğim.
Apollon'un dayanılmaz derecede kibirli olacağını söylerler.
Büyük bir kral olacağını ölümsüzler
ve bereketli topraklarda yaşayan insanlar arasında,
yüreğimde ve ruhumda büyük bir korku duyuyorum bu yüzden.
Parlak güneş ışığını görmeye görsün ilk olarak
kayalık, bereketsiz toprağım yüzünden küçümser bu adayı.
Önce ayaklarıyla alt üst ederek sürükleyecek beni açık denizlere
sonra enginlerin güçlü dalgalarıyla beni sonsuza kadar
dövecek, sonunda memnun edileceği başka ülkelere gidecek: O
ülkelerde ona kurulsun diye tapınak ve gür ağaçlarla kaplı korular.
Oysa bende sadece deniz canavarları ve siyah foklar yuva yaparlar
o denli bereketsiz ki benim toprağım, yurt edinen halkım yok.
Cesaretin varsa, ey tanrıça! Bana büyük bir yemin etmeye
o çok güzel bir tapınak kursun ilk önce burada
sonra da insanlar arasında iyi ünlenecek bir kehanet ocağı,
bütün insanlar arasında dillere destan olsun."
Böyle söyledi Delos. Leto tanrıların büyük yeminini etti:
"Şimdi dinle bu yemini yeryüzü ve uçsuz bucaksız gökyüzü
ve de Styks'in° yer altında çağlayan suları."

Apollon için Homerik İlahi 45-85

85. *Styks*: Yer altı dünyasındaki nehirlerden biri; "nefret dolu" anlamındadır. Tanrıların bu nehrin şahitliğinde ettiği yeminler hiçbir surette bozulamaz.

Dokuz gün boyunca sancı çekmesine karşın Leto henüz doğuramamıştır. Bütün tanrıçalar (tabii ki Hera hariç) yardıma gelmiştir, fakat bebek tanrı bir türlü doğmaz. İris ("gökkuşağı," müjdeli haber tanrıçası), kızlarından ebe olan Eileithyia'yı yardıma göndermesi için ricacı olmak üzere Hera'nın huzuruna çıkarılır. Hera, bir kaynağa göre ancak rüşvet olarak dokuz metrelik bir kehribar ve altından yapılma bir gerdanlık aldıktan sonra, kızını göndermeye razı olur.

[116] Delos'a varır varmaz doğum sancılarını getiren Eileithyia,
O anda başladı doğurmaya can atan Leto'nun sancıları,
Kollarını doladı bir palmiye ağacına, dayadı dizlerini
Yumuşacık çimenlere, gülümsedi altındaki toprak ona,
Çıktı gün ışığına çocuk, sevinç çığlıkları attı tanrıçalar hep bir ağızdan.

Apollon için Homerik İlahi 116-119

Apollon ile Artemis'in doğumlarının hemen ardından Delos ve Ortygia adaları oldukları yere âdeta demir atar, diğerleri gibi sabit birer ada olurlar. Çorak ada üzerinde yalnız bir palmiyeden başka bir şey bulamayan Leto doğum sırasında can havliyle bu ağaca sarılır. Klasik Dönemde bu kutsal ağacın hemen yanı başında heybetli bir tapınak kompleksi inşa edilmiştir (Resim 7.3). Leto'nun kehaneti gerçek olur ve hepi topu beş küsur kilometrekarelik Delos

adası Yunanistan'ın en meşhur ve en zengin dinî merkezlerinden biri olur (günümüzde ada tamamen ıssızdır). Başka bazı kaynaklara göre Hera, ikizlerin doğumunun üzerinden henüz birkaç gün geçmişken Gigant Tityus'u topraktan çıkarıp, tecavüz etsin diye Leto'nun üzerine saldırtır, fakat Apollon ile Artemis öyle bir ok yağmuruna tutarlar ki korkunç dev Leto'nun yanına bile yaklaşamaz ve Zeus onu sonsuza kadar Hades'e kapatır (bkz. Resim 12.2).

RESİM 7.3 Yazarımız, Delos adasındaki meşhur palmiye ağacının önünde (buradaki ağaç, orijinalini temsilen sonradan dikilmiştir); Leto'nun sarıldığı bu palmiye bir zamanlar Artemis sunağının içinde kalıyordu. Solda yükselen yamaç, Cynthos Dağı. (Yazarın kendi arşivinden)

Apollon Delphoi'de

Apollon'un kâhinliği, Korint Körfezi yakınlarındaki Parnassos Dağının sarp yamaçlarından birinde kurulu Delphoi'de adına inşa edilmiş kehanet merkezi ile yakından ilişkilidir. *Apollon İçin Homerik İlahi*'nin ikinci kısmı olan "Delphoili Apollon'a", yeni doğmuş Apollon'un Olympos tanrılarının arasına katılışını ayrıntılarıyla anlatır:

[185] Şimdi bir düşünce gibi hızlı yeryüzünden ayrılır ve Olympos'a
gider, Zeus'un sarayındaki tanrıların toplantısına.
Varır varmaz oraya lir çalmasını ve şarkı söylemesini ister ölümsüzler.
Musaların hepsi birden tanrısal sesle cevap verirler,
190 şarkılar söylerler tanrıların ölümsüz armağanlarına ve insanların
çektiği acı ve cefaya; ölümsüz tanrıların lütufları üzerindedir gerçi ama,
düşünmek istemezler ve yaşarlar umarsızca, düşkünlük içinde
bulamazlar ölüme bir ilaç ve de yaşlılığa bir çare.
Güzel saçlı Kharitler ve soğukkanlı *Hora*lar,
Harmonia [195] ve Hebe ve Zeus'un kızı Aphrodite,

195. *Harmonia*: (Bir kaynağa göre) Ares ile Aphrodite'nin kızı.

hep birlikte dans ederler ellerini birbirlerinin bileklerine kenetleyerek,
dans edenlerin arasında yoktur çirkin ya da çelimsiz biri,
ama en endamlı ve seyrine doyulmaz güzellikte olanı,
Apollon'un kız kardeşi, ok saçan Artemis'tir.
Onların arasında Ares ve keskin gözlü Argos'u öldüren de
oynar. Phoibos Apollon dans edenlerin ortasında çalar lirini
mağrur ve çevik adımlarla yürür ve etrafa ışıltılar saçar,
ışıl ışıldır ayakları ve güzel dokunmuş khitonu
Kıvançla dolar içi ve kabarır göğsü
altın bukleli Leto ve bilge Zeus'un
ölümsüz tanrılar arasında şarkı söyleyen oğullarının görüntüsü karşısında.

Apollon İçin Homerik İlahi 186-202

Apollon şölenlerde çalgı çalarak, şarkı söyleyip konukları eğlendirerek, ölümlü insanların ozanlarıyla aynı işlevi tanrılar katında yerine getirir. Ozanlar, erkek merkezli geleneksel Grek aristokrat kültürünün (ve dolayısıyla mitosların) taşıyıcısıydılar. *Aristoi* denilen Grek elitler, "ozan" Apollon'a kendi öz imgelerini yansıtmışlar ve onu kendi tanrıları olarak benimsemişlerdir. Apollon'un yalnızca ok ve yay kullanma becerisi değil, lir çalma yeteneği üzerine de sayısız hikâye bulunmaktadır. Ovidius sayesinde meşhur olan ve on altıncı ila on yedinci yüzyıl ressamları arasında oldukça popüler olan bir hikâyeye göre, çifte kaval üstadı *satyr* Marsyas Apollon'un lirine meydan okur. Yenen, yenilene istediğini yapmakta özgür olacaktır. Yarışmayı zorlanmadan kazanan Apollon, Marsyas'ın canlı canlı derisini yüzdürür.

Olympos tanrılarının arasına kabul edilmesinin ardından Apollon, kehanet merkezine uygun bir yer aramaya koyulur. Güneydeki Boiotia'dan geçerken, adını orada yaşayan ve geleceği görebilen bir periden alan Telphusa pınarına gelir. Apollon periye orada bir tapınak inşa etmek istediğini söyler, fakat rekabetten çekinen Telphusa, Apollon'un aklını çeler ve onu Parnassos'un yalçın yamaçlarına yönlendirir (Resim 7.4).

RESİM 7.4 Delphoi'deki Apollon tapınağı. Arkada, sislerin arasında bir duvar gibi yükselen, Parnassos Dağının yamaçları. Resimde görülen sütunlar sonradan ayağa kaldırılmıştır ve doğudaki giriş kısmında yer alırlar. Tapınağın *adytum*u (halka kapalı olan özel yer) solda, öbür uçtadır. (V. Papaioannou; Wisconsin-Madison Üniversitesi Fotoğraf Arşivi)

[282] Buradan dosdoğru yürüdün dağın tepesine ve
geldin karla kaplı Parnassos'un yamacındaki Krisa'ya,
Batı rüzgârının dört ay boyunca estiği tepenin yukarısından
sarkan kayanın altında ağaçlıklı bir vadi
285 uzanmıştı. Tanrı Phoibos Apollon niyet etti burada
kurmaya dillere destan tapınağını ve şöyle dedi:
"Burada kurmayı düşünüyorum güzel tapınağımı
insanlara kehanet hizmeti versin diye, ki onlar bana daima
getirecekler buraya kusursuz, yüzlük kurbanları,
290 gelecekler hem bereketli Peloponnesos'tan,
hem Europa'dan hem de dalgaların yıkadığı adalardan,
geleceği öğrenmek isteyenler. Onlara doğru ve güvenilir vargımı
bildireceğim güzel tapınağımda."
Böyle konuştu Phoibos Apollon ve attı temellerini tapınağının
295 geniş ve alabildiğine uzun tutarak. Sonra temellerin üzerine
taştan eşiği koydu Trophonios ve Agamedes,
ölümsüz tanrıların sevdiği Erginosoğulları.°
Sayısız insanoğlu soyu inşa etti tapınağı
işlenmiş taşlardan, sonsuza kadar dillere destan olsun diye.
300 Tatlı tatlı akan pınarın° hemen yanındaki dişi canavarı°
öldürdü güçlü okunun atışıyla tanrı Zeus'un oğlu
bu iri cüsseli, canavar yılanı yaşadığı yerde; yaptığı kötülüklerle
kasıp kavurmuştu yeryüzündeki insanları; hem insanlara
304 hem de onların yünü bol sürülerine kanlı bir lanetti o.
(...)
356 Ama dişi canavarla karşılaşansa, karşılaşış olurdu tecellisiyle
böyleydi bu, hedefi vuran Apollon onu güçlü okuyla vurmadan önce.
Dayanılmaz acılarla kıvranan koca gövdesiyle
yatıyordu soluk soluğa yuvarlanarak yerde.
360 Nefesi kesilmiş korkunç çığlıklar atarak ormanın
içlerine doğru yuvarlandı ve orada teslim etti ruhunu o anda
kanlar fışkırarak, kapladı gözlerini karanlık.
Övündü yaptığıyla Phoibos Apollon.
"Şimdi çürü burada, insanoğlunu besleyen toprakta,
Sen artık yaşayan ölümlülere hiçbir kötülük
365 yapamayacaksın, onlar yiyecek cömert yeryüzünün meyvelerini
getirecekler buraya bana kusursuz yüzlük kurbanlarını,
bu acılı ölümden seni ne Typhon
kurtarabilir ne de kötü şöhretli Khimaira, şimdi seni burada
çürütsün kara toprak ve ışıltılı Hyperion."
370 Böyle övünerek konuştu Apollon, o anda ölüm kapladı canavarın gözlerini,
Helios'un kutsal gücü çürüttü onu burada.

297. *Erginos*: Orkhomenos (Boiotia) kralı, Herakles'in düşmanı. Oğulları Agamedes ile Trophonios meşhur mimarlardır. 300. *pınar*: Kastalya Pınarı. 300. *dişi canavar*: Python.

O zamandan beri Python[372] denir ona, insanlar da tanrıyı
Pythios (Pythialı) diye çağırır, çünkü burada çürüttü
canavarı Helios'un yakıp kavuran gücü.

Apollon İçin Homerik İlahi 282-374

372. *Python*: (Grekçede 'çürüme,' 'kokuşma' anlamına gelen *pytho* sözcüğünden türemiştir.

Apollon'un yılan Python ile savaşıp onu yok etmesi, Doğu'nun "Marduk ile Tiamat" gibi ejder savaşlarının Grek versiyonudur. Şiirin geri kalan kısmında, Apollon'un kendisini canavarların kucağına gönderen Telphusa'dan nasıl intikam aldığı anlatılır. Apollon, perinin cesedini bir uçurumun dibine gömer ve mezarın üzerine kendi adına küçük bir sunak inşa eder.

Delphoi'deki yeni tapınağına rahip bulmanın yollarını düşünen Apollon, denize açılmış bir Girit gemisine göz koyar. Yunus kılığına girerek geminin güvertesine atlar. Denizciler için bu, uğursuzluk işaretidir. Dehşet içinde birbirlerine sarılmış mürettebatın korku dolu bakışları eşliğinde dümene geçer ve gemiyi Delphoi yakınlarında bir sahil köyü olan Krisa'ya kadar götürür. Burada kendini gemi mürettebatına saçları omuzlarına dökülen, yakışıklı bir erkek olarak gösterir ve onları tapınağına rahip yapar. (Ozanın, Delphoi adasının adını Grekçedeki *delphis*, "dolphin/yunus," sözcüğünden türetmiş olduğu rahatlıkla söylenebilir.) Adanın sarp yamaçlarından birine kurulu tapınağı ve etrafta ne ekip biçmeye ne de hayvan yetiştirmeye uygun arazi olmadığını gören Giritli denizciler ümitsizliğe kapılacak gibi olsalar da Apollon, merak etmemelerini, tapınağa getirilecek adaklar ve sunular sayesinde bol bol yiyecekleri olacağını söyler. Öyle de olur.

Hikâyenin bütünü farklı kaynaklardaki parçaların bir araya gelmesiyle tamamlanır. Ejderi öldüren Apollon'un *miasma*dan (kirli kandan) arınması gerekmektedir. Arınma töreni, Tesalya bölgesinde, Olympos Dağının eteğindeki Tempe Vadisinde gerçekleşir. Delphoi sakinleri her sekiz yılda bir Pytho'nun öldürülüşünü ve Apollon'un arınışını kutlamaya başlar. Apollon, kendisi *miasma*dan arınmış olduğu için başkalarını da arındırma gücüne sahiptir artık; bu nedenledir ki arınma törenlerine katılabilmek ve bir tür hacı olabilmek için pek çok insan Delphoi'ye akın eder (Resim 7.5).

Ara Yorum: Delphoi Tapınağı ve Bilicilik

Apollon İçin Homerik İlahi'nin ikinci kısmı tapınağın tarihçesi ve orada uygulanan kurallardan çok, getireceği ün ve maddi kazanca bir an evvel kavuşmak isteyen Apollon'un çabalarına ayrılmıştır. Delos'taki tapınak gibi Delphoi'deki de politik konumları ne olursa olsun bütün Greklere açık (Panhellenic) bir dinî merkezdi. Delphoi'deki tapınak bin yıldan fazla bir süre boyunca (İ.Ö. 800 ila İ.S. 390 arası) Apollon'un adı altında faaliyet gösterdi. Antik dünyanın en tanınmış tapınak ve bilicilik merkeziydi. Grekler tapınağı dünyanın merkezi olarak kabul ediyorlardı, çünkü Zeus, tapınağın nereye inşa edileceğine karar vermek için her biri farklı iki ufka doğru uçan iki adet kartal göndermiş, tapınağın tam da kartalların yollarının kesiştiği noktaya yapılması gerektiğini söylemişti. Bu noktayı sembolize eden konik taşın (*omphalos*) "dünyanın göbeği" olarak adlandırılmasının nedeni budur (bkz. Resim 7.1 ve 7.5).

RESİM 7.5 Apollon tarafından arındırılan Orestes; Güney İtalya'da bulunan bir vazo resminden, İ.Ö. 400 civarı. Soldaki figür, Orestes'in kendi elleriyle öldürdüğü annesi Klytaimnestra, oğlunun başına musallat olsunlar diye öç perileri Erinyesleri uyandırıyor. Delphoi omphalosunun (sırtını dayadığı yumurtaya benzer taş) önünde oturmuş Orestes, kılıcını çekmiş Erinyesleri kendinden uzak tutmaya çalışırken, sol elinde kutsal defne dalı tutan Apollon, yavru bir domuzun kanını Orestes'in başına akıtıyor: Kanı yine kan temizleyecektir. (Erich Lessing / Art Resource, New York)

Efsaneye göre Deplhoi'de daha önceleri Gaia veya Themis adına yapılmış bir tapınak varmış. Bazı araştırmacılar Apollon'un toprak canavarı yılan Python'u öldürmesinin, bu eski tapınağı ortadan kaldırmasını sembolize ettiği şeklinde yorumlamaktadır. "Dünyanın göbeği" kavramı tapınaktaki kehanetlerin tamamının kadınlar tarafından yapıldığı gerçeği ile birleştiğinde, aynı yerin daha önceleri bir toprak tanrıçasına ait olduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir, fakat arkeologlar bunu destekleyecek herhangi bir bulguya henüz rastlamamışlardır.

Delphoi'nin kadın kâhinlerine, ejder Python'a ithafen **Pythia** deniliyordu. Başlangıçta bütün kâhinler genç bakire kızlardı, fakat zamanla daha yaşlı kadınlar da tapınakta çalışmaya başladılar. Bu kadın kâhinler özel bir eğitim almıyorlardı. Çoğu akademisyene göre bu kadınlar, ruhlarla iletişim kurmak için kendi bedenlerini kullanan birer medyum ya da şamandılar, fakat esinlenmelerini tam olarak hangi kaynaktan aldıkları gizemini hâlâ korumaktadır. Antik kaynaklara göre, ruhani esrime durumuna geçmek için yerdeki bir yarıktan yükselen dumanı içlerine çekiyorlardı. Ne var ki, bölgede ilk kazı yapan arkeologlar böyle bir yarığın izine rastlamamışlardır; daha yakın zamanlarda ağır basan bir görüşe göre ise kayalardaki çatlaklardan zihni etkileyici gazların sızması pek olası değildir. Bazı başka kaynaklara göre de bu kadınlar transa geçmek için sanrı verici (*halüsinojenik*) etkileri olan defne yaprakları çiğniyorlardı; ne var ki, gerçekte, Apollon'un bu kutsal ağacının yapraklarının sanrı verici etkileri bulunmamaktadır. Pythialaın kehanetlerini nasıl yaptıkları bizim için olduğu kadar o zamanın Grekleri için de tam bir muammaydı.

Kehanet ritüeli başlamadan önce Pythialar, tapınağın sıradan insanlara yasak olan iç odasında, diğer adıyla *adytum*da, üç bacaklı tunç bir kaidenin

üzerine oturarak beklerlerdi. *Adytum*, odanın bir kenarına yakın, çukurca bir yerde bulunurdu (Resim 7.6). "Ricacı", uygun şekilde kurban kestikten sonra hayvanın derisini ve etlerini erkek bir rahibe teslim eder, sorusunu da bu rahibe söylerdi. Erkek rahip soruyu rahibelere iletir, 'bedeni tanrı tarafından ele geçirilen' rahibe birtakım cevaplar verir, rahip söylenenleri "*daktilik heksametre*" adı verilen bir vezin ölçüsüyle yazıya aktararak sualciye verirdi.

Arkeologlar, Pythialara sorulan gerçek soruların yazılı olduğu kurşun tabletler bulmuşlardır. Bu soruların çoğu, 'şu kişiyle evlensem mi?' 'Syracuse'e taşınsam mı?' 'karımın çocuğunun babası ben miyim?' gibi sadece 'evet' veya 'hayır' olarak cevaplandırılamayacak kişisel sorulardı. Bununla birlikte, herkesi ilgilendiren sorular da sorulmuyor değildi. İ.Ö. sekizinci yüzyıl ve sonrasında batıdaki toprakların kolonileştirilmesi süresince Apollon'a nerede yerleşilmesi gerektiği, hangi tanrılara tapınılacağı ve hangi yönetim şeklinin uygulanmasının daha iyi olacağı konularında danışılmış ve Delphoi, tüm Akdeniz dünyasının bilgi alışverişi merkezi hâline gelmiştir.

Delphoi'de verilen kehanetlerle ilgili elimizdeki edebî kaynaklar ile arkeolojik bulgular birbirini pek tutmamaktadır. Edebî kaynaklardaki kehanetler her türlü anlaşılabilecek, oldukça muğlak ifadelerdir. Herodot'un aktardığı Kroisos hikâyesinde olduğu gibi, örneğin. İ.Ö. altıncı yüzyılda, Perslerin tehdidi

RESİM 7.6 Aegeus, Delphoi'deki tapınakta Themis'e akıl danışırken; Attik içki kabı, İ.Ö. 450 civarı. Atinalı kahraman Theseus'un babası olan Aigeus, bir oğul babası olup olamayacağını öğrenmek için Delphoi'ye gider. Pythia (Themis) kutsal sacayağına oturur ve elindeki *phiale*ye (sunulan içkileri içmek için kullanılan yayvan bir kap) bakar. Öbür elinde tuttuğu, yeni yaprak vermiş bir defne dalıdır. Ortadaki sütun iç mekânda, Delphoi tapınağının *adytum*unda olduklarını gösterir. Kişilerin isimleri başlarının üzerinde yazılıdır. (Staatliche Museen, Berlin; Bildarchiv Preußischer Kulturbesitz/Art Resource, New York)

altındaki zengin ve güçlü Lydia kralı Kroisos (Karun) önce davranıp, Persleri gafil avlamak ister. Kendisi bir Grek olmasa da, Delphoi'ye elçiler ve hediyeler göndererek savaşın sonucunun ne olacağını sorar. "Perslerle savaşırsan, büyük bir imparatorluk yıkılacak" cevabını alan Kroisos iyice cesaretlenir ve Perslere savaş açar. Fena bir bozguna uğradığı yetmez gibi, bir de esir düşer. Kehanet gerçekleşmiştir aslında: büyük bir imparatorluk yıkılmıştır, fakat yıkılan büyük imparatorluk, kendi imparatorluğudur. Kehanetlerle ilgili buna benzer edebî kaynaklarda aslı amacın okuyanın ilgisini çekmek ve iyi bir hikâye anlatmak olduğunu unutmamak gerek.

İtidali ve nefis terbiyesini birer erdem olarak teşvik, gözü kara yapılan işleri veya dünya hep aynı kalacakmış gibi sürdürülen yaşam biçimlerini reddeden Delphoi tapınağı, zaman içinde, kehanet işinin yanı sıra önemli bir ahlaki otorite hâline de geldi. Tapınağın duvarlarında "Kendini bil" ve "Her işin başı itidal" gibi nasihatler yazılıydı; verilmek istenen mesaj, insan olduğumuzu hatırlamamız, dolayısıyla kapasitemizi ve yeteneklerimizi aşan (ya da sonuçlarına katlanamayacağımız) işlere kalkışmamamız gerektiğiydi. Böyle durumlar, Grek mitoslarında çok sık karşımıza çıkan temalardan biridir: İnsanoğlunun sınırlarını göremeyen ve sanki ölümsüzlerden biriymiş gibi davranan -ve sonunda korkunç bir bedel ödemek durumunda kalan ölümlü insanlar.

Apollon'un Mutsuz Aşkları

Apollon'un çok sayıda ilişkisinden pek çok çocuğu olmuş, kehanetle uğraşan pek çok aile Apollon'un soyundan geldiklerini iddia etmiştir. Ne var ki, başarısız aşk serüvenlerinden bahseden ve o zamanlar oldukça popüler olmuş çok sayıda hikâye de mevcuttur. Ovidius, *Dönüşümler*'inde bunlardan çokça bahseder.

Bu hikâyelerden bazılarında Apollon'un insanlara geleceği görme gücü verebildiğinden ve bu durumun yol açtığı tehlikelerden bahsedilir. Troia kralı Priamos ile karısı Hekabe'nin Helenus ve **Kassandra** adında ikiz kızları vardır. Kassandra büyüyüp güzel ve çekici bir genç kız olduğunda Apollon'un dikkatini çeker. Fakat aynı zamanda oldukça kurnazdır da: sunacağı cinsel hizmetlerinin karşılığında kendisine geleceği görme gücü vermesini ister. Apollon kabul eder, fakat istediğini elde eden Kassandra sözünden cayar. Verdiği armağanı geri almak yerine Apollon, Kassandra'yı bir bakıma lanetler: Kassandra daima gerçeği söyleyecek, fakat kimse ona inanmayacaktır. Troia Savaşı sırasında kentin yok olacağını söyler durur. Kimse ona kulak asmaz. Troia düştüğünde Agamemnon Kassandra'yı savaş ganimeti olarak alır. Agamemnon'un karısı Klytaimnestra Agamemnon'la birlikte Kassandra'yı da öldürür (bkz. 21. Bölüm). Günümüzde, psikolojide, doğruyu söyleyen ama dediklerine kulak asılmayan kişilerin durumuna "Kassandra Kompleksi" denmesinin altında bu hikâye yatar.

Benzer bir hikâyede Apollon, **Kumaili Sibyl**'e (ilk kadın kâhinlerden biri) âşık olur ve ona, yerden avuçlarında tutabildiği kadar kum almasını, ömrünü oradaki kum taneleri kadar uzatacağını söyler. Antik dünyada sayıları oldukça fazla olan kadın kâhinler (Sibyller), adlarını büyük ihtimalle Anadolu'nun en eski ana tanrıçası Kybele (*Kubaba/Sibel*)'den almışlardır. Yine aynı şeyler olur,

önce teklifi kabul eden Sibyl sonra fikir değiştirir ve Apollon'la sevişmekten vazgeçer. Sözüne yine de sadık kalan Apollon kadına upuzun bir ömür bahşeder, fakat en önemli şeyi bilerek eksik bırakır: uzun ömürle orantılı gençlik. Sibyl normal hızda yaşlanmaya devam eder, sonunda sesi bir mağarada kapalı kalmış bir cırcırböceğininki gibi çıkana dek yaşlandıkça yaşlanır. Petronius'un ünlü eseri *Satyricon*'da (İ.S. birinci yüzyıl), imparator Neron'un "zarafetbaşı"sı (ki kendisi güney İtalyalı eski bir esir ve bütün cahilliğine rağmen kendisiyle övünen biridir) ziyafet sofrasında şöyle bir hikâye anlatır: "Bir keresinde, şişenin içinde asılı duran bir Sibyl gördüm ve çocuklar ona 'Ne istiyorsun?' diye sorduklarında [burada Latinceden Grekçeye döner] 'Ölmek istiyorum,' dedi." (Ünlü İngiliz şair T.S. Eliot, "The Waste Land" şiirinin en başında [1922] bu sözleri hem Latince hem Grekçe alıntılamıştır).

Apollon'un en meşhur aşklarından biri, nehir tanrısı Tesalyalı Peneus'un kızı ve bir su perisi olan **Daphne**'dir. Her zaman olduğu gibi reddedilen Apollon, Daphne'nin peşine düşer ve onu dağlara kadar kovalar (Resim 7.7; Perspektif 7.1). Sonunda tam yakalamış, ırzına geçecekken Daphne, kendisini kurtarması için babasına yakarır, babası da onu bir defne ağacına çevirir. Bu nedenle defne ağacı, Apollon'un kutsal ağacı olarak kabul edilmiş ve gerek Delphoi'deki atletizm yarışmalarında gerekse Apollon'la ilişkilendirilen sanat dallarında üstün başarı gösterenlere defne yapraklarından yapılma taç takılmaya başlanmıştır.*

RESİM 7.7 Apollon Daphne'yi kovalarken; Attik vazo, İ.Ö. 450 civarı. Başında defne yapraklarından yapılma taç olan ve elinde bir defne dalı tutan, Apollon. Solda, Hermes kanatlı bir arabaya binmiş, uzaklaşıyor. Bazen su perilerini kovalayan tanrıların, bazen de bir kadını kovalayan kahramanların veya sıradan erkeklerin resmedildiği bu kovalamaca sahnelerine İ.Ö. beşinci yüzyılın ilk yarısına ait vazolarda oldukça sık rastlanmaktadır. Benzer sahneler, evlenen kızlar için özel olarak yapılan banyo kaplarında da (*loutrophoros*; bkz.Resim 2.10) görülmektedir. Burada Daphne olduğu tahmin edilen kadın figürü panik içinde kollarını açmış kaçıyor gibi görünse de, sanki yakalanmak istiyormuş gibi, hafif geri dönmüş, Apollon'a bakıyor. (British Museum, Londra; © Trustees of the British Museum / Art Resource, New York)

* Akdeniz iklimine özgü bu bitkinin adı Türkçeye Yunancadan girmiştir. Aynı bitkinin İngilizce adı "laurel"dir ve "poet laureates" (saray şairi, şair-i azam) ve "Nobel laureates" (Nobel ödülü sahibi) deyimlerinin kökeni bu uygulamadır.

Zeus'tan aşağı kalır yanı olmayan Apollon genç oğlanlara da düşkündü. Başka bir etiyolojik hikâyede, genç ve güzel bir oğlan olan Hyakinthos'e âşık olduğundan bahsedilir. Bir gün, iyi yetişmiş aristokratlar arasında popüler olduğu üzere, disk atma çalışması yapmaktadırlar. Apollon tam diskini atmışken, çıkan ters bir rüzgâr nedeniyle yönü değişen disk Hyakinthos'in başına gelir ve genç oğlan oracıkta can verir. Apollon, sevdiği oğlanın anısına, akan kanının içinden sümbül çiçeği (üzerinde kırmızı lekeler olan beyaz yapraklı bir çiçek, Hyakinthos) çıkartır. Genç oğlanın Sparta yakınlarındaki mezarı uzunca bir zaman boyunca her yıl ziyaretçi akınına uğramıştır. Grek öncesi bir dile ait olduğu açıkça anlaşılan Hyakinthos isminin, ölmekte olan bir bereket tanrısına ait olma ihtimali yüksektir (bkz. 10. Bölüm).

Kehanet tanrısı Apollon'un şifacılıkla (hastalıkları iyileştirme) da ilgisi vardı. Trajik gönül maceralarının birinin sonucunda, Grek tıbbının ve bütün doktorların babası **Asklepios** doğar. Ölümlü bir kadın olan **Koronis**, Apollon'dan hamile kalır. Kadın bir aptallık yapar ve Asklepios'a hamileyken, yine ölümlü bir insan olan Iskhis ile beraber olur. Bu kaçamağa şahit olan bir karga hemen gidip Apollon'a haber verir. Ovidius bu hikâyeyi şöyle dile getirmiştir:

[542] Yokken daha güzeli Larissalı Coronis'ten tüm Haemonia'da °
Ne çok beğenirdin onu ey Delphis tanrısı, kılına
Dokundurmadığı, kendini koruduğu oynak günlerinde.
Gene kaçmamış Phoebus kuşunun gözünden, kaypak
Davranışları, uçmuş efendisine boşboğaz kuş
Bütün gizemlerini, suçlarını iletmek için, uçmuş
Tüm gücüyle gitmiş ardından kanatlarının çenesi
Düşük karga bırakmamış onu, öğrensin diye hepsini,
Düşmüştü defne başlığı duyunca bu yıkımı
Karısını çılgınca seven tanrının. Değişti
Yüzü, gözü düştü kavalı elinden, içi yalımlandı.
Aldı çok sevdiği silahlarını, germiş yayını,
Delip geçmiş bağrına bastığı karısını ok.
Basmış çığlığı vurulan kadın, çıkarınca gövdesinden
Oku kızıla boyamış ak tüylerini katılaşan kan.
Bağırmış: ey Phoebus doğurunca vereydin cezamı,
Vurduğun bir kişi ölümün aldığı can iki.
Gitmiş kanı da canı da bunu söyleyince.
Ayrılmış gövdeden can, ölümün soğukluğu gelmiş
Ardından. Üzüldü bu kanlı cezayı verdiğine,
Bir dedikodu yüzünden öfkelendiğine. Bitmiş iş,
Kargışlar yağdırmış kendi kendine, bu acı savı veren
Kan döktüren kuşa. Atmaz olsam demiş, yermiş elini de,
Yayını da, çekince atılan okları da, mızrakları da.
Yerden kadını kaldırıyor sarılıyor, ısıtıyor, yenmek
İstiyor acıların, gecikmiş yardımlarla, işe yaramaz
Onarımlarla, didinmelerle. Görmüş,

542. *Haemoniai*: Tesalya, kuzeydoğu Yunanistan.

PERSPEKTİF 7

BERNİNİ: *APOLLON İLE DAPHNÊ*

Avrupa sanatı ve mimarisinde yaklaşık 1550 ila 1700 arasında baskın olan akım dramatik, abartılı, kıvrımlı formlar ve karmaşık süslemelerle kendini belli eden barok akımıydı. Gianlorenzo Bernini (1598-1680) dönemin en büyük heykeltıraş-mimarıydı. Kariyerinin ilerleyen dönemlerinde Roma'daki St. Peter bazilikasının önündeki meydanı ve bazilikanın içinde, muazzam kubbenin tam altına denk gelen ana sunağı (altar) koruyan ve dört adet burma sütunla destekli tunç kanopiyi tasarlamıştır. Barok akımın heykelciliğe getirdiği en büyük yenilik, figürler sanki gözümüzün önünde gerçekten hareket ediyorlarmış izlenimi yaratan akıcı tekniktir.

Ünlü *Apollon ile Daphnê* eseri (Perspektif Resim 7.1) gerilim ve heyecan dolu, kıpır kıpır bir eserdir. Figürler gerçek birer insan boyutundadır. Ovidius'un anlattıklarına sadık kalan Bernini Daphne'yi, yakarışlarını duyan tanrıların kızı tam bir defne ağacına dönüştürmeye başladığı anda tasvir etmiştir. Daphne, kasıklarını ve kalçalarını son derece stratejik bir şekilde örten bir parça ağaç kabuğu dışında tamamen çıplaktır. Arkasında duran genç, sakalsız Apollon sol kolunu tam kızın çıplak beline sarmak için uzatmışken, aslında avını elinden kaçırdığını anlıyor.

Heykeldeki heyecan, güzellik, cinsel arzu ve dokunaklı duyguların karışımı, Ovidius'a ve onun Roma'nın vakti bol zenginleri için yazdıklarına hayran on yedinci yüzyıl Avrupa aristokrasisinin estetik zevkini mükemmel bir şekilde yansıtmaktadır. Kendileri de vakti bol zenginlerdi. Bernini, kumaşın kıvrımlarını, uçuşan saçları, ağaç kabuğunu, yaprakları ve dalları mermere öylesine büyük bir ustalıkla işlemiştir ki taş âdeta canlıymış gibi görünmektedir.

PERSPEKTİF RESİM 7.1 Gianlorenzo Bernini (İtalyan, 1598-1680), *Apollon ile Daphnê*, 1622-1625, mermer, figürler gerçek boyutlarda. (Villa Borghese, Rome; ©Alinari/Art Resource, New York)

Odunların yığıldığını ölüyü yakmak için, hepsi boş.
Yalımlar yayılırken inledi, sarsıldı yüreği. Islatmaz
Göz yaşları tanrıların yüzünü, bilinmez ağlamaları.
Emzirdiği genç bir boğanın ezilirken güçlü elin
Tuttuğu çekiç vuruşlarıyla başı, dağıtılırken,
Böyle çıkar onu gören ineğin böğürmeleri.
Kadının sevmediği kokuları serpmiş göğsüne,
Sonra kucaklamış onu, doğru olmayan bir ölüm
Ne gerektirmişse yapmış. Phoebus acıdı, istemedi
Soyundan gelenin yok olmasını, çıkarmış anasının
Karnından, götürmüş dölü bozuk Chiron'un oyuğuna,
Önlemiş yanmasını. İstemedi Phoebus yalan
Sözlerle ödül bekleyen boşboğaz karganın
Ak tüylü kuşlar arasında kalmasını, kovulsun demiş.

Ovidius, *Dönüşümler*, 2.542-547, 598-632

Apollon, doğan bebeğe Asklepios adını koyar ve onu, daha önce pek çok kahraman yetiştirmiş ve (nereden öğrendiğini bilmesek de) tıp sanatından iyi anlayan kentaur Khiron'a emanet eder. Khiron, Asklepios'a bildiği her şeyi öğretir. Asklepios, gelmiş geçmiş en büyük hekim olur. Tıpkı İsa peygamber gibi, ölüleri bile diriltir. Derisini yenileyerek sağlığını ve yaşam enerjisini tazeleyebildiği için olsa gerek Asklepios, genellikle, uzun bir asanın etrafına sarılmış yılanla temsil ediliyor, adına yapılmış sunak ve tapınaklarda yılan besleniyordu (Resim 7.8). Asklepios'un kimi yerde kızı, kimi yerde de karısı olarak adı geçen Hygieia, "sağlık", İngilizcedeki *hygiene* sözcüğüne kaynaklık yapmıştır (Türkçedeki *hijyen* sözcüğü de buradan gelir).

RESİM 7.8 Peloponez'in doğusunda, Epidaurus kentindeki Asklepios tapınağı / şifahanesinde bulunan 1:1 ölçeğinde mermer Asklepios heykeli; İ.Ö. 200 civarı. Bir omuz üzerinden serbestçe dökülen pelerin, kahraman tanrılara özgü bir semboldür. Dayandığı asanın etrafına dolanan şifa yılanı dünya çapında tıp biliminin sembolü olagelmiştir (Amerikan Tıp Derneği'nin sembolü olan yılanlı figür, aslında, Asklepios'un tek yılanlı asası değil, Hermes'in taşıdığı çiftleşen iki yılanın sarıldığı asadır!) (Epidaurus Müzesi)

Ara Yorum: Şamanların Tanrısı Apollon

Yazı öncesi toplumların çoğunda ortak olarak, sıradan olayların ardındaki gizli gerçekleri görebilen, sıradan insanların anlayamadığı olaylara vâkıf olabilen, genelde erkek bir figür vardır. Toplumun her kesiminden saygı gören bu kişi, kuşların uçuşundan tutun kurban edilmiş hayvanlardan dökülen iç organların görünüşüne, yıldırım ve şimşek gibi doğa olaylarına kadar pek çok şeyin ardındaki "gizli" anlamı okuyabiliyor, ölülerin ruhlarıyla temasa geçebiliyor ve gelecekte olacakları rüyasında görebiliyordu. Bu üstün yeteneği sayesinde, insanların başına bela olan pek çok görünmez ve tehlikeli güçleri -ki bunların en tehlikeli ve anlaşılmaz olanı hastalıklardı- kontrol edebiliyordu. Günümüzdeki 'doktorların' atası olan şifacılar böyle doğmuştu. Sorunu gören, çaresini de bulabiliyordu.

Bu tür şifacıların bir türü olan şamanlar (ki sözcük anlamı Sibirya dilinde "bilen adam"dır) hastalıklara neden olan kötü ruhlarla bizzat savaşıyor, trans hâlindeyken ruhlarını bedenlerinden ayırıp, gelecekte ne olacağını görebilmek için uzak diyarları dolaşabiliyorlardı. Şamanların ruhlar dünyasında yardımcıları vardı; bu yardımcılar bazı durumlarda şamanın bedenine giriyor, farklı bir sesle de olsa onun ağzından konuşuyorlardı. Antropolojik literatür, bu tür deneyimlerin anlatıldığı olaylarla doludur. Kadim kültürlerdeki şamanların bu işlevini Greklerde Apollon üstlenmiş gibidir (bununla birlikte, 12. Bölümde de göreceğimiz gibi, Orpheus da şamanlara özgü pek çok özelliğe sahiptir).

Grek teolojisi ve mitolojisinde Apollon, farklı biçimlerde de olsa, hem kadın hem de erkek kâhinlerin esin kaynağıydı. Erkekler, yükseltilmiş farkındalık yoluyla görünenin ardındaki gizli anlamları görebilen ve hastaları iyileştiren Apollon'u kendilerine örnek alırken kadın kâhinler, kimi zaman iradeleri dışında, bilinç durumundan tamamen sıyırıp kendilerini tanrının ellerine teslim ederek geçmiş, şimdi ve gelecekle ilgili bilgilerini insanlara aktarırlardı.

Kehanet ve şifanın yanı sıra Grek aristokratlar arasında pek revaçta olan müzik ve şiir tanrısı da olan Apollon zaman içinde barbarlık karşısında düzenin, akıldışı olanın karşısında aklın ve çoğu kişinin "Helen ruhu" olarak adlandırdığı şeyin temsilcisi hâline geldi. Klasik Dönemdeki Apollon Grek aristokratlarının genç ve dinamik erkek idealini simgeliyordu. Olympia'daki Zeus tapınağının alınlığında yer alan kabartmalarda Apollon, sakalsız, büyük bir sükunet ve cesaretle kolunu kaldırmış, Grek kadınlarını (barbar Persler gibi) sırtlayıp kaçırmaya çalışan Kentaurları durdurmaya çalışırken tasvir edilmiştir (Resim 7.9).

Pers Savaşı sırasında işgalcilere karşı direnilmemesi telkininde bulunan Delphoi tapınağı eski saygınlığını büyük oranda yitirmesine karşın, insanların bireysel yaşantıları düzeyinde etkin konumunu korumuştur. Sokrates'in bir arkadaşı sorar: "İnsanların en bilgesi kimdir?" Kâhin yanıtlar: "Sokrates." Bu yanıt Sokrates'i şaşırtsa da, çok şey bildiklerini zanneden diğerlerine karşı kendi cehaletini kabul eden tek kişinin kendisi olduğunu fark edince, şaşkınlığı geçer. İ.S. 100 civarında, kendisi de bir Apollon rahibi olan Plutarkhos, kehanet tapınaklarının gittikçe artan yozlaşması üzerine karamsar bir yazı yazar. En nihayetinde İ.S. 390'da, Hristiyan Roma imparatoru Theodosius bu tapınakları temelli olarak kapatır.

RESİM 7.9 Olympia'daki Zeus tapınağının batı alınlığında yer alan Apollon. Kompozisyonun konusu (Tesalyalı) Lapith kadınlarının ırzına geçen Kentaurlardır. Kargaşanın ortasındaki Apollon, sakin bir şekilde kolunu uzatmış duruyor. İ.Ö. 5. yüzyılın ortalarında mermere işlenmiş bu mitolojik sahne, Greklerin Persler karşısında kazandığı ve barbarlar karşısında aklın ve düzenin zaferi olarak yorumlanan savaşın açık bir alegorisidir. (Olympia Museum; Alinari/Art Resource, New York)

ÖNEMLİ İSİM VE TERİMLER

Apollon, 184
Delphoi, 185
Delos, 187
Pythia, 194
Kassandra, 196
Kumai Sibly, 196
Daphne, 197
Asklepios, 198
Koronis, 198

ANTİK KAYNAKLARDAN BAZILARI

Apollon'a atıfta bulunan sayısız metinler arasında diğerlerine göre daha ayrıntılı bilgiler içerenler şunlardır: Homeros, *Odysseia 15.243-253*; Aiskhylos, *Agamemnon 1202-1212*; Pindaros, *Pythian Odes 3.1-67*; Ovidius, *Dönüşümler 5.204-266*.

OKUMA LİSTESİ 7. BÖLÜM

Calasso, Roberto, *The Marriage of Cadmus and Harmony* (New York, 1993). Apollon ile Dionysos arasındaki ilişki üzerine iyi bir tartışma.

Fontenrose, J., *Python, A Study of Delphic Myth and Its Origins* (Berkeley, CA, 1959).

———— , *The Delphic Oracle: Its Responses and Operations* (Berkeley, CA, 1978). Pythia'nın bir medyum olduğunu ve kâhinin kasıtlı olarak belirsiz konuştuğunu savunan görüşe karşı ilginç bir çalışma.

Graf, F., *Apollo* (NewYork, 2008).

8. BÖLÜM

HERMES, PAN, HEPHAİSTOS VE ARES

Kylleneli Hermes'in şarkısını söylüyorum, Argeiphontes'in
Kyllene'nin efendisinin ve koyunları bol Arkadia'nın bekçisinin,
Ölümsüzlerin yardımsever habercisinin şarkısını.
Atlas'ın kızı Maia doğurdu onu Zeus ile aşkla birleşmesinden.
ölümsüz tanrılar arasına karışmaktan çekip uzak dururdu
Ve yaşardı gölgeli mağarada.

Hermes için Homerik İlahi, no. 18, 1-6

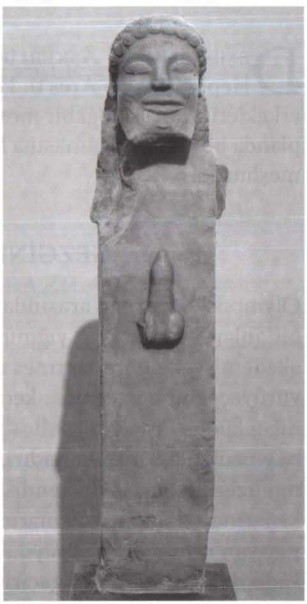
Demircilik ve Askerlik Yalnızca erkeklere özgü işlerdi ve hamileri Hephaistos ile Ares'ti. Hermes'in sorumluluk alanında ise, yine yalnızca erkeklerin yapabildiği bir meslek olan gezgin tüccarlık vardı. Oğlu Pan, pek ön planda bir tanrı olmamasına karşın, yaban hayatındaki rolü nedeniyle oldukça meşhurdu.

GEZGİNLERİN TANRISI HERMES

Olymposlu tanrılar arasında Zeus'tan sonra bir tek **Hermes**'in adının açık bir anlamı vardır: "taş yığınından gelen" (Grekçe herma= taş yığını). Pek çok akademisyene göre Hermes adının kökeni, ücra yerlerde yolcuların nereden yürüyeceğini göstermek, keçiyollarını veya patikaları işaretlemek için kullanılan küçük taş yığınlarıdır (bu, yolu olmayan yerlerde bugün bile yaygın olan başvurulan bir uygulamadır). Yoldan geçen her yolcu, şans getirsin diye yığının üzerine bir taş da kendisi atardı. Dolayısıyla, seyyahların ve medeniyetin kenarında dolaşan yolcuların koruyucusu olan Hermes, taş yığınının içinde yaşayan ruhun ta kendisiydi. Artemis ve Pan gibi Hermes de çoğunlukla, Arkadia'daki evinde vakit geçiriyor, çobanlara ve sürülerine göz kulak oluyordu.

Zamanla bu taş yığınları **herm** adı verilen, insan başlı küçük sütunlara dönüştü (Resim 8.1). Figürler çoğunlukla sakallıydı ve penisleri ereksiyon hâlinde gösteriliyordu. Bu sütunlar sınır taşı ve yol işaretleri olarak kullanılmalarının yanı sıra, kötü niyetli yabancıları uzak tutmak amacıyla Atina'daki evlerin girişine de yerleştiriliyordu. Fallusun "kötülükleri uzak tutmak" şeklinde açıklanabilecek bu işlevi, büyük ihtimalle insanlık tarihinden çok daha öncelere dayanmaktadır. Gelişmiş primatlar arasında baskın erkekler, sürüye dışarıdan yaklaşan erkekleri uzak tutmak için tehditkâr bir şekilde erekte olmuş penislerini gösterirler (Batı kültürlerinde uygunsuz davranışlarda bulunanlara ya da istenmeyen kişilere karşı gösterilen 'orta parmak', bu eylemin günümüzdeki sembolik karşılığıdır). İ.Ö. 415'te, Atinalılar Syracuse'e karşı sonu felaketle bitecek harekâta başlamadan hemen önce vandallar şehirdeki neredeyse bütün *herm*leri bir gece içinde tahrip etmişlerdir. Şüpheler anında, "bir devrim başlatarak demokrasiye zarar vermek"le suçlanan muhafazakâr fraksiyon üzerinde yoğunlaşıvermişti. Zaten kendi içinde bölünmüş komuta kademesi bu olaydan öylesine kötü bir şekilde etkilenmişti ki gereken kararlar alınamamış, harekât felaketle sonuçlanmıştı.

Hermes'in seyyahların koruyucusu olarak üstlendiği rol ona ek bir işlev daha kazandırmış, geceleri dolaşan ve insanları zekâları ve kurnazlıklarıyla kandırarak istediklerini alan hırsızların da koruyucusu olmuştur. Hermes pazarlara mal temin etmek için yolculuk yapmak zorunda olan tacirlerin koruyucusudur. Aynı pazarlarda, başkalarından aldıklarını satan hırsızlar da bulunmaktadır. İngilizcedeki *merchant* (tacir/tüccar) ve *commerce* (ticaret) sözcükleri Latincedeki *merx* (meta/ticaret eşyası) sözcüğünden gelir. Hermes'in Romalılardaki karşılığı olan *Mercury* (Merkür) sözcüğü de aynı kökten türemiştir. Tanrıların habercisiydi ve insan habercilerin, yani tehlikelerle dolu bir diyardan diğerine yolculuk ederek haber getirip götüren ve "zeval olmaması" gereken elçilerin koruyucusuydu. Hermes'in hamiliği altındaki tacirler, mesleklerinin bir sembolü olarak tanrının alâmetifarikası asayı, yani etrafında çiftleşen iki yılan figürünün dolandığı uzunca bir sopa olan ve adına **caduceus** denilen bir asa taşırlardı. Hermes aynı zamanda hatiplerin de tanrısıydı, çünkü hatipler insanları elçiler ve diplomatlarla aynı şekilde ikna ediyorlardı. Hermes'in son ve en özel görevi de, yolculukların en anlamlı ve önemli olanı son yolculukta, yani ölüm yolculuğunda oynadığı roldü. Bir **psychopompos** (ruhların rehberi) olarak görevi, ölenlerin ruhlarına bu dünyadan Hades'in Evine kadar olan yolculukta eşlik etmekti (bkz. Resim 12.1 ve 12.4).

RESİM 8.1 Siphnos adasında bulunan bir *herm*, İ.Ö. 520 civarı. (Vanni/Art Resource, New York)

Hermes'in en ünlü işlerinden biri, Zeus'un gönül düşürdüğü kadınlardan biri olan Io'ya göz kulak olsun diye Hera tarafından görevlendirilen "yüz gözlü canavar" **Argus**'u öldürmesidir (bkz. Resim 14.2). Bu başarısından sonra Hermes'e verilen **Argeiphontes** ("Argus'u yenen tanrı") adı, onun âdeta ikinci adı oldu.

HERMES İÇİN HOMERİK ŞİİR

Sözlü gelenek döneminden günümüze kadar gelmeyi başarmış eserlerden en eğlencelisi, muhtemelen İ.Ö. altıncı yüzyılda yazıya aktarılmış olan ve bu oyunbaz tanrının doğumunu ve olağanüstü bir hızda büyüyüp gelişmesini anlatan *Hermes İçin Homerik İlahi*'dir. Hermes, doğumunun üzerinden daha henüz birkaç saat bile geçmemişken lir çalgısını icat etmiş, kardeşi Apollon'un sığırlarını çalmış, sonra da hem Zeus'a hem de Apollon'a kırk yalan uydurmuştur. Burnu büyük otorite karşısında arsız haylazlığı metheden şiir bu yönüyle hafif, eğlenceli bir hava tutturmuş olsa da, bir yanıyla dönemin toplumsal ilişkilerinde belirginleşmeye başlayan derin sınıfsal ayrışmayı, yani Hermes'in hamiliğini yaptığı nevzuhur toplumsal sınıfın -tüccarların- Apollon'un köhne aristokrasisi karşısında gittikçe artan nüfuzunu da yansıtmaktadır:

[1] Ey Musalar! Zeus ile **Maia**'nın [o] oğlu Hermes'in şarkısına başlıyorum,
Kyllene'nin [o] ve sürüleri bol Arkadia'nın efendisinin,
ölümsüzlerin kılavuzu tanrının şarkısına; güzel örgülü, utangaç nympha
Maia doğurdu Zeus ile aşkla sevişmesinden onu.
5 Yaşardı loş gölgeli mağarada; işte burada
Kronosoğlu ile sevişti geceleyin güzel örgülü nympha,
ak kollu Hera derin uykulara dalmış uyurken
görünüp duyurmadan ölümsüz tanrılara, ölümlü insanlara.
10 İşte böylece yüce Zeus gerçekleştirince aklından geçenleri,
yükseltti göğe onuncu ay[o] dolduğunda Maia'yı
ve bir yıldız yaptı onu. Böylelikle çıktı ortaya Zeus'un hilesi.
Öyle bir oğlan doğurdu ki Maia her işe eli yatkın, kurnaz,
hırsız, sığırtmaç, rüya taşıyıcı,
15 gecenin casusu, kapıların bekçisi; Hemen
çıkarır açığa ölümsüz tanrıların işlerini.
Şafakta doğan tanrı, vakit öğle olunca başlar çalmaya lirini,
vakit akşam olunca da çalar okçu tanrı Apollon'un sığırlarını,
ay başının dördüncü günü[o] tanrıça Maia doğurdu onu.
20 Doğduğu andan itibaren annesinin ölümsüz rahminden
yatmadı kutsal beşiğinde[o] daha uzun süre artık,
fırlayarak kalktı ayağa ve başladı Apollon'un sığırlarını aramaya.

1. *Maia*: Sözcük anlamı "saygıdeğer yaşlı kadın" veya "ebe." Atlas ile Okeanidlerden birinin kızı olan Maia'nın adı, mitoslarda, Hermes'in annesi olmanın dışında geçmez. 2. *Kyllene*: Peloponez bölgesinde, Arkadia'nın kuzeydoğu köşesinde bulunan bir dağ. 11. *on ay*: Antik dönemde zaman uzunlukları hesaplanırken en baş ile en son da hesaba katılırdı; bu durumda bizim hesabımıza göre dokuz ay. 19. *ayın dördü*: Dördüncü gün gibi bazı günler uğurlu günler olarak kabul edilirdi; diğer günler uğursuzdu. Hem Aphrodite hem de Hermes ayın dördünde doğmuştur.

Sonra yüksek tavanlı mağaranın vardı eşiğine Hermes
sevinçten çılgına döndüren bir kaplumbağa buldu tam burada.
İlk kişidir Hermes, kaplumbağa kabuğunda yapılmış liri icat eden. °
Avlu kapısının eşiğinde rastladı kaplumbağaya,
orada, evin önünde biten gür çimenlerle besleniyordu kaplumbağa,
bir yandan da ağır ağır yürürken. Tanrıların habercisi oğlunu
bu halde görünce güldü Zeus ve şöyle söyledi ona:
"Şimdiye kadar gördüğüm en kullanışlı alet bu! Yabana atılmayacak bir şey!
Aman ne büyüleyici, şirin bir alet; hora tepmede, şölende yoldaş!
Seninle karşılaşmak ne hoş! Nereden buldun
dağlarda yaşayan kaplumbağanın tırtıklı kabuğundan yapılmış bu oyuncağı?
Haydi! Şimdi izin ver de seni eve götüreyim. Yararlı biri olacaksın sen bana.
Sana saygıda kusur etmeyeceğim. Sen de bana hizmet edeceksin ilkin ama.
Dışarısı tehlikeli, evin içi daha güvenli olur senin için.
Koruyucu kalkan olacaksın öldürücü büyüye karşı sen yaşarken.
Yok, ölürsen de o zaman tatlı bir şarkı olursun."
Böyle konuştu Zeus. Ve ellerinin arasına alıp
taşıyarak yeni oyuncağı döndü eve.
Burada, demirden bir bıçakla parçalara ayırdı organlarını,
sona erdi böylece dağ kaplumbağasının yaşamı.
Hermes'in yüreğinden hızla bir düşünce geçti
Tıpkı tarifsiz sıkıntılar içinde çaresizlikle kıvranan
ya da gözlerinden kıvılcımlar saçan bir adamın yüreğinde hissettikleri gibi.
Hemen o anda, şanlı Hermes bir plan yapıp koyuldu işe.
Keserek kamış dallarını ayarladı perde aralığım
ve yerleştirdi boydan boya kaplumbağa kabuğunun kusursuz oyuğuna,
bağladı birbirine.
Birden aklına gelen fikirle oyuğun üstüne de gerdi öküz derisini
ve iki boru ilave edip yanlarına bağladı bir sürgü ile.
Sonra da yedi tel takıp ekledi koyun bağırsağından.
tamamladıktan sonra işini, taşıdı bu hoş oyuncağı
ve becerisini sınamak için, sıra ile her bir teline vurdu mızrap ile: Elinin
dokunuşuyla
o ana kadar duyulamamış hoş bir ses çıkıyordu lirden. Hermes güzel güzel çaldı
rastgele söz ve vuruşlarla eline alıp denerken, tıpkı
gençliğinin baharındaki oğlanların şenliklerde sağa sola sataşmaları gibi.
Kronosoğlu Zeus ve güzel sandaletli Maia'nın şarkısından başlayarak anlattı
onların geçmişteki büyük aşkları ve beraberliklerini,
kendisinin dünyaya gelişinin ünlü öyküsünü, anlattı Hermes
ve onurlandırdı nymphanın hizmetkârları ve onun ünlü evini
ve baştan başa evi dolduran tripodlar ile sayısız kazanı da unutmadı
anlatmayı. Şarkısını sürdürürken böyle Hermes'in birden aklına bir fikir geldi

21. *kutsal beşik*: Antik Grekler harman yerinde tınar savurmak (ekinin tanesini samandan ayırmak) için sazdan ördükleri bir tür yaba kullanırlardı. Mahsul önce harman yerinde yere serilerek öküzlerin çektiği düvenlerle kıyılır, sonra bu örgü yabalarla havaya savrulur, rüzgâr hafif samanı uzağa savurur ve geriye tane kalırdı. Hermes doğduğunda beşik yerine bu örme yabalardan birine yatırılmıştı (bkz. Resim 8.2). 25. *kaplumbağa kabuğundan lir*: Grek lirlerinde rezonans kutusu olarak kaplumbağa kabukları kullanılırdı (bkz. Resim 12.3).

ve hemen alıp götürdü kutsal beşiğine
oyuk lirini, boylu boyunca uzatıp bıraktı
ortasına; sonra da fırladı mis kokulu odasından dışarıya, et yemeye can atarak.
Uzun uzun düşündü yüreğinde bir düzen,
tıpkı gece karanlığında hırsızların yaptığı hilekârlıklar gibi.
Helios, yeryüzünden Okeanos'a doğru sürerken atları ve arabasını, vardı
hemen Hermes
süratle Pieria'nın [70] gölgeli dağlarına.
Burada kutsal sığırların ahırı vardı mutlu tanrıların
ve sürüler iştahla otluyorlardı biçilmemiş yemyeşil çayırlarda.
Maia'nın oğlu keskin gözlü Argeiphontes
kutsal sürüden ayırdı böğüren elli sığın.
Sürdü sığırları rastgele kumlu topraklar boyunca
toynak izlerini tersine çevirerek. [80] Hırsızlığı belli olmasın diye
tersine çevirdi onları, böylece ön ayakları arkaya
arka ayakları da öne geldi sığırların; kendisi de yürüdü arkasından onların.
Sonra denizin kıyısında, kumların üzerinde söğütten sandallar ördü kendine,
bu tuhaf, tarifsiz, akla hayale gelmez bir işti:
Ilgın ve mersin ağaçlarının körpe dallarını birbirine dokumak.
Bir kucak dolusu topladı ağaçların tomurcuklu, körpecik dallarından
ve canını hiç acıtmayacak şekilde sandallar yaptı çevik ayaklarına;
şanlı Argeiphontes ağaç destelerini topladı.
Henüz gün aydınlıkken ve Fieria'ya doğru çıktı aceleyle yola,
tıpkı uzun bir yolculuğa çıkacak biri gibi hazırlanarak.
Fakat, çiçek açmış üzüm bağını kazmakta olan yaşlı bir adam
gördü onu çimenli Onkhestos'tan[90] ovaya doğru aceleyle giderken.
Maia'nın şanlı oğlu seslenerek şöyle dedi ona:
"Ey kamburlaşmış omuzlarıyla bağı kazan ihtiyar!
Şarabın bol olacak eğer her şeyi yüreğinde tutup saklar
ve gördüklerini görmemiş, duyduklarını da duymamış olursan.
Şahsına bir zarar gelmedikçe de sessiz kal emi!"
Böyle konuştu Hermes ve geniş alınlı güçlü sığırlarla devam etti yoluna;
Sayısız gölgeli dağlardan, yankılı vadilerden
ve çiçekli ovalardan sürdü şanlı Hermes sığırları.
Karanlığın müttefiki tanrısal gece tamamlayana kadar
büyük bir kısmını yolunun ve insanları işe çağıran şafak hızla sökene kadar,
gözetleme kulesine henüz yeni yükseldiğinde Selene,
Titan Megmedes'in oğlu Pallas'ın[100] ışıltılı kızı ay tanrıçası,
işte tam o zaman Zeus'un güçlü oğlu Alpheos[101] nehrine doğru
sürdü Phoibos Apollon'un geniş alınlı sığırlarını.

70. *Pieria*: Makedonya'da, Kyllene'nin oldukça kuzeyinde, Olympos'un hemen yukarısında, Musalar tarafından kutsal kabul edilen bir dağ. 81. *...toynak izlerini tersine çevirerek*: Grek sığır çobanları sürünün nereye gittiğini gizlemek için yirminci yüzyılın başlarına kadar aynı yöntemi kullandılar. 88. *Onkhestos*: Thebai'nin kuzeybatısında, Boiotia'da bir şehir. 100. *Pallas*: Hesiodos, Selene ve Helios'un Hyperion ile Theia'nın çocukları olduğunu söyler, fakat bu şiire göre Selene'nin babası Titan Pallas'tır (Athena Pallas'la karıştırmamak gerek, zira adı Pallas olan birden fazla mitolojik kahraman vardır). Megamedes'in kim olduğu ise meçhuldür. 101. *Alpheos*: Peloponez'deki en büyük akarsu. Arkadia'da doğar, Olympia'nın batısından geçerek İon Denizine dökülür. Meşhur bir hikâyeye göre denize kavuştuğu noktada yer altına girmiş ve Sicilya'daki Syracuse limanında tekrar yüzeye çıkmıştır.

Sonunda getirdi hiç yorulmadan sığırları yüksek tavanlı ahıra
ve yemyeşil çayırların önündeki yalaklara.
Bitek çayırlarda böğüren sığırları otlattıktan sonra
bir araya toplayıp onların hepsini sürüp soktu ahıra.
Hâlâ ağızlarında çiğniyordu sığırlar çiy damlalı havlıcan ve lotusu.
Sonra tanrı Hermes bir kucak dolusu odun bulup getirdi ve aradı ateş
yakmanın yolunu.
Önce parlak bir defne dalı alarak soydu kabuğunu bıçakla,
sonra, elinin ayasına alarak sıkıca tuttu ve o anda canlanıp gürüldedi ateşin
nefesi. İlk olarak Hermes vermiş oldu böylelikle insanoğluna çırayı ve ateşi.
Ardından toprağa kazılmış bir çukura üst üste istifledi
kuru odunları bol bol. Tutuştu ateş yalım yalım
ve yayıldı kızılca yanan ateşin kıvılcımları çok uzaklara.
Ünlü Hephaistos'un gücü beslemeye devam ederken ateşi
çekip sürükledi ahırdan Hermes kıvrık boynuzlu böğüren iki sığın,
getirdi ateşin yakınına, büyük bir güç sergileyip harcayarak
itip devirdi sığırları sırtüstü yere, onlar daha nefes nefeseyken
kırıp boyunlarını aldı canlarını ve yuvarladı sonra çukura.
İşine iş ekledi Hermes, yağlı etleri kesip
parçalayarak geçirdi tahtadan şişlere ve bir güzel kızarttı onları.
Sırt ve gerdanından ayırdı onur payı olarak tanrılara ve kara kanla
dolu bağırsaktan da ekledi bunlara. Sonra koydu yere etleri,
derilerini de gerip serdi sert bir kayanın üzerine. °
Şimdi bile hâlâ orada dururlar, konuldukları
çok uzun zamandan beri ve orada hiç değişmeden durmaktadırlar. Bunun
ardından Hermes'in yüreği neşeyle dolu dolu, sürükleyerek taşıdı etleri
üzeri aşınmış düz bir kayaya ve ayırdı eşit on iki parçaya. °
Bölüştürerek etleri, her bir tanrıya verdi hak ettiği onur payını.
O anda canı çekti Hermes'in tanrılara ayrılmamış etten
bir ölümsüz olduğu halde etin güzel kokusu
cezbetti onu. Ama yiğit kalbi uymadı bu isteğe
ve çok istemesine rağmen kutsal boğazından geçmedi bir lokma bile.
Ama bunun yerine taşıdı etleri yüksek tavanlı ahıra,
yağ ve et yığınlarını astı sonra hemen tavana,
genç yaşında yaptığı bu hırsızlığının nişanesi olarak. Sonra istifledi kuru
odunları üst üste, hayvanların ayaklarını ve kellelerini attı kor ateşin içine
ve bütün bu işleri tamamladıktan sonra tanrı Hermes
sandallarını fırlatıp attı girdaplı Alpheos'un derinliklerine.
Ardından söndürdü korları kum serpti kurum ve közlerin üzerine
bütün gece boyunca. Selene'nin güzel ışığı aydınlatırken yeryüzünü
döndü aceleyle Kyllene'nin ışıyan tepelerine
sabaha karşı: Uzun yolunda kimse rastlamamıştı ona
ne mutlu tanrılardan ne de ölümlülerden biri,

124. ...*kayanın üzerine*: Bu kayalar, günümüzde bölgeyi ziyarete gelenlere Hermes'in sığır derilerini kurusun diye serdiği kayalar diye gösterilir. Şiir, büyük bir ihtimalle, bu tür kaya oluşumlarının sık rastlandığı bir bölge olan Peloponez'de doğmuş olmalı. 128. *on ikiparça*: Olympos'lu her tanrı için bir adet; On İki tanrıya yapılan bilinen ilk gönderme budur.

ve havlamadı bir köpek bile. Zeus'un şans getiren oğlu Hermes
büzülerek girdi anahtar deliğinden eve,
tıpkı bir güz rüzgârı ya da bir sis bulutu gibi.
Mağaranın içindeki zengin odasına süzüldü usulca
sessiz adımlarla yürüyerek vakit kaybetmeden ve hiç gürültü yapmadan
çabucak tırmandı beşiğine şanlı Hermes.
Hemen sardı omuzlarına kundağı, daha yeni doğmuş
bir çocuk gibi, elleriyle dizlerinin üzerindeki yorganla oynayarak
yattı beşiğinde ve sol kolunun altında sıkıca tuttu sevgili kaplumbağasını.
Fakat annesi tanrıçayı atlatamadı tanrı Hermes. Şöyle konuştu annesi ona:
"Seni gidi kurnaz, seni gidi düzenbaz seni! Gecenin bu vaktinde
gelmeye utanmıyor musun eve, edepsiz? Şimdi, şu anda
ya gelip kopmaz iplerle kaburgalarından sımsıkı
bağlayacak ve fırlatıp atacak kapının önüne seni Leto'nun oğlu Apollon
ya da dizginsiz davranışların seni kuytu yerlerde
hırsızlık yapan biri yapacak sonunda.
Haydi, çek git geldiğin yere şimdi! Baban seni büyük bir bela olasın diye verdi
zaten ölümlü insanlara ve ölümsüz tanrılara."
Şu tatlı sözlerle cevap verdi Hermes annesine:
"Anacığım, niçin beni korkutmaya çalışıyorsun? Yeni doğmuş bir
çocuğu azarlıyorsun. Oysa bir çocuğun yüreği pek az bilir böylesine tehditleri
hem de çekinip korkar annesinin kendisini paylamasından.
Ayrıca ben bilinen en iyi sanatı icra edeceğim.
Böylece geçindireceğim kendimi ve seni sonsuza kadar. Ölümsüz
tanrılar arasında armağanlar almadan ve dualar işitmeden
kalmak istemeyiz mağarada, hem sen de en çok bunu istiyorsun zaten.
Hem daha iyi tüm günlerimizi ölümsüzlerle konuşarak geçirmek,
pek çok tarla ve mal mülk edinmek. O karanlık
kasvetli mağarada oturmaktan daha iyi tüm bunlar. Saygı bakımından
ben de aşağı kalmayacağım Apollon'dan.
Eğer babam vermezse bana bu saygıyı, ben de
gayret edeceğim, elimden geldiğince hırsızların tanrısı olmaya.
Yok, eğer Leto'nun şanlı oğlu arayıp bulursa beni
başka türlü ve de daha büyük bir bela açacağım onun başına.
Pytho'nun büyük evinden çalıp çırpmaya gidiyorum şimdi
ne kadar tripod ve eşsiz güzellikte kazan varsa hepsini.
Yağmalayacağım ne kadar altın, ışıldayan demir
ve giysi varsa. Sen de göreceksin bu yaptıklarımı anacığım."
Bu sözlerle konuşturlar karşılıklı
kalkanlı Zeus'un oğlu Hermes ile anası tanrısal Maia.
Erken doğan, ölümlülere aydınlığı getiren şafak
söktü derin akışlı Okeanos'tan. İşte o anda Apollon
tez geldi Onkhestos'a, yeri sarsan tanrının[o] şirin korusu
ve kutsal yeri olan bu yere. Burada yaşlı bir adam
buldu; sürüsünü otlatıyordu bu adam yol kenarındaki otlakta.
Önce Apollon konuşmaya başladı ve dedi ki:

186. *yeri sarsan tanrı*: Deprem tanrısı Poseidon.

"Ey Onkhestos'un dikenlerini toplayan ihtiyar!
Ben buraya Pieria'dan geldim buraya sığırlarımı aramaya.
sürüme ait birçok düve, hepsinin de kıvrık boynuzları olan
sığırlarımı bulmaya. Kara boğa sürüden ayrı yerde otluyordu.
Gözleri ateş saçan dört köpek kovaladı arkasından
kara boğayı; tıpkı insan gibi düşünüp hareket etti köpekler. Arka tarafta kaldı
hem köpekler hem de boğa: Bu mucizeden de öte bir şeydi.
Sonra da, tam güneş batarken inekleri götürdü
yumuşacık çimenlerden, tatlı çayırlardan.
Söyle bana çok uzun zaman önce doğmuş ihtiyar!
Nerede bunu yapan adamlar, sığırları alıp götürenler?
Gördüysen anlat bana!"
Yaşlı adam şöyle cevap verdi ona:
"Dostum! Gözlerimle birini gördüğümü söylemek çok zor
bir iş. Sayısız yolcu gelir geçer yoldan;
yolcuların kimisi büyük kötülüklere can atarak kimisi de iyiliklere
geçip giderler. Zordur bu yolcuların her birini bilmek.
Bütün gün boyunca, sabahtan güneş batana kadar
kazıp durdum üzüm dolu bağımı.
Belki de gördüğümü sandım: Kesin olarak da bilmiyorum, ama
sağlam boynuzlu sığırları sürüp götüren bir çocuk gördüm galiba.
Henüz konuşamayan bu çocuk sopa elinde tutmuş
Koşturup duruyordu dört bir yana.
Sürüyordu sığırları tersine, başları kendisine gelecek şekilde."
Böyle konuştu yaşlı adam. Bu sözleri duyan Apollon hemen çıktı yola.
Geniş kanatlı kehanet kuşunun uçuşuna bakar bakmaz da hemen anladı
hırsızın Kronosoğlu Zeus'un çocuğu olduğunu.
Hiç oyalanmadan Zeus'un oğlu tanrı Apollon çıktı
tanrısal Pylos'a[o] doğru yola, kaybolan paytak yürüyüşlü sığırlarını bulmaya.
Yola çıkarken de gizledi geniş omuzlarını mor renkli bir bulutla.
Sığırlarının toynak izlerini görünce şöyle söyledi okçu tanrı kendi kendine:
"Bakın hele! Gözlerimle gördüğüm gerçekten büyük bir mucize, bak, bak!
Şu izler benim düz boynuzlu sığırlarımın
ama nasıl olup da dönmüşler çirişotlu çayıra.
Bu adımlar, ne bir erkeğin ne de bir kadının adımları olabilir.
Boz kurtların, ayıların, aslanların da değil bu adımlar.
Kabarık yeleli Kentauros'un adımları olabileceğini ise düşünmek bile
istemiyorum.
Çünkü ancak onun gibi bir yaratık hızlı ayaklarıyla bu izleri bırakabilir.
Yolun bu tarafındaki izler korkunç, diğer tarafındakiler ise daha da korkunç."
Böyle konuştu Zeus'un oğlu tanrı Apollon kendi kendine ve tez geldi
ormanla kaplı Kyllene Dağının zirvesine
ve burada, bir kaya oyuğuna gizlenmiş gölgeli mağaraya. Burada

216. *Pylos*: Anlaşıldığı kadarıyla kastedilen yer, Peloponesos'in güneybatı kıyısındaki meşhur Pylos değil, buranın yaklaşık elli beş kilometre kuzeyinde, Elis'teki Pylos.

gizlice doğurdu tanrısal nympha Maia, Kronosoğlu Zeus'tan olan çocuğu.
Özlemle dolu bir koku yayılmıştı tanrısal dağa
ve sürüler hâlinde uzun bacaklı koyunlar otluyordu çayırda.
İşte buraya geldi aceleyle ve kasvetli mağaranın taştan eşiğine
bıraktı kendini hedefi vuran okçu Apollon.
Zeus ile Maia'nın oğlu Hermes görür görmez
sığırları nedeniyle öfkeden deliye dönmüş okçu Apollon'u
sarıp sarmaladı hemen mis kokulu kundağını üstüne (Resim 8.2)
Ormanın külleri nasıl örtüp saklarsa hâlâ yanmakta olan korları
okçu tanrıyı görünce Hermes de tıpkı böyle sarıp sarmaladı kundağına kendini.
Küçücük beşiğinde başını, ellerini ve ayaklarını topladı karnına,
sanki daha yeni banyodan çıkmış da tatlı bir uykuya dalmış gibi,
gerçekte ise uyanıkta tamamen. Koltuğunun altına da tutuyordu
kaplumbağasını.
Fakat tüm çabasına rağmen Zeus ve Leto'nun oğlunu beceremedi kandırmayı
güzel dağ nymphası ve onun sevgili oğlu Hermes,
ustaca sarılıp sarmalanmış olan bu küçücük çocuk.
Koca mağaranın her bir köşesini gözden geçirdikten
sonra bir anahtar alıp açtı hiç kullanılmayan küçük odayı
içleri nektar ve bal gibi tatlı ambrosia ile dolu odacıkları.
Bırakıldıkları yerde duruyordu öylece sayısız altın ve gümüş,

RESİM 8.2 Hermes ile Apollon'un sığırları; Attik vazo, İ.Ö. 490 civarı. Sığırları çaldıktan sonra Maia'nın mağarasına dönen Hermes, kundak bezi hâlâ üzerinde, başından çıkarmadığı seyyah şapkasıyla (*petasos*), sepet örme beşiğine kıvrılıp yatar. Maia (soldaki figür) yaptığı hırsızlık nedeniyle onu azarlarken, ineklerden biri beşiği yalıyor. (Photo Vatican Museums)

ve de nymphanın gümüşi beyaz ile erguvan renkli sayısız elbisesi:
Böylelerini ancak mutlu tanrılar saklar kutsal evlerinde.
Koca mağarayı köşe bucak araştırdıktan sonra
Leto'nun oğlu Apollon, şöyle konuştu şanlı Hermes'e
"Ey beşiğinde uzanmış yatan çocuk! Sığırlarıma ne yaptın
çabuk söyle! Yoksa biz, ikimiz kavga edeceğiz yakışık almaz biçimde.
Çünkü seni alacağım ve fırlatıp atacağım kara dumanlı
Tartaros'a sisli karanlıklar ülkesine,
kara kadere ve çaresizliğe. Seni oradan ne annen
ne de baban gün ışığına çıkarabilecek. Yerin altındaki
küçük insanlara liderlik ederek dolaşıp durursun orada."
Bunun üzerine Hermes sanatlı sözlerle şöyle cevap verdi ona:
"Leto'nun oğlu, sarf ettiğin bütün bu korkunç sözler de nedir böyle?
Çayırlarda otlayan sığırlarını aramak için mi geldin buraya?
Ben, sığırlarını ne gördüm ne duydum ne de başka birinden işittim.
Onlar hakkında hiçbir şey söyleyemem sana: Hatta ucunda bir ödül olsa bile.
Ben, güçlü kuvvetli bir sığır hırsızına da benzemiyorum ayrıca.
Bu benim yapabileceğim bir iş değil, şu anda beni başka şeyler ilgilendiriyor:
Şu durumda ben tatlı tatlı uyumaktan ve annemin sütünü emmekten
hoşlanıyorum.
Ben, kundağımı omuzlarıma sarmaktan ve sıcacık banyolardan
haz duyuyorum. Bu anlaşmazlığın sebebini hiç kimse duymasın sakın!
Ölümsüzler arasında da büyük bir şaşkınlık yaratırsın.
Yeni doğmuş bir bebeciğin yalnız başına evinin dışına çıkıp da
otlaklardaki sığırları gütmüş olması: Neler saçmalıyorsun sen!
Ben daha dün doğdum, ayacıklarım çok narin oysa sert ve engebeli toprak.
Eğer istersen babamın başı için büyük yemini de ederim sana.
Bütün bu olanların suçlusu ben değilim yemin ederim
ve ben sığırlarını çalan başka birini de görmedim.
Hatta sığırların olup olmadığını da bilmiyorum.
Sadece bir söylenti duydum onlar hakkında."
Böyle konuştu Hermes, gözlerinde kurnaz pırıltılarla baktı
ve kaşlarını kaldıra kaldıra kaçırıp durdu bakışlarını sağa sola.
Uzun uzun ıslık çaldı sonra da, boş laflar dinliyormuşçasına.
Bıyık altından gülerek koruyucu tanrı Apollon şöyle dedi ona:
"Seni küçük yaramaz, seni yalancı, düzenbaz seni! Çok iyi biliyorum ki
sağlam yapılmış, güzel döşenmiş birçok eve girdin dün gece sen
ve ne var ne yoksa alıp götürdün, tamtakır bir oda bıraktın geriye.
Sessizce dolaşarak tüm evi, toparlayıp götürdün ne varsa, şimdi de
konuşuyorsun masumca.
Musallat olursun sürülerini otlatan çobanlara
dağ yamaçlarında, canın ne zaman et çekecek olsa,
çökersin tepesine sığır sürülerinin ve yünleri bol koyunların.
Şimdi bunları bırakalım bir yana da gel!
Eğer bu senin son uykun olmayacaksa, çık beşiğinden, kara gecenin dostu
ve yoldaşı.

Bundan böyle her zaman ölümsüzler arasında onur payın olacak senin.
Sonsuza kadar da tanınacaksın "Hırsızlar Kralı" olarak."
Böyle konuştu Phoibos Apollon ve elinden tutup zorla götürdü çocuğu.
Tam da o anda derin bir düşünceye daldı güçlü Argeiphontes
ve Apollon'un elinden kurtularak tasarladı bir alamet;
korkunç, yıkıcı ve can sıkıcı; midesinden gelen geğirtiyle,
arkasından da art arda gelen aksırıklarla° verdi işaret ona. Apollon bu laneti
duyunca ellerinden bıraktı yere şanlı Hermes'i
ve bir an önce yola çıkmaya can atarak sabırla diz çöktü önüne
Hermes'in. Ve kışkırtıcı sözlerle şöyle seslendi ona:
"Yürekli ol, Zeus ve Maia'nın kundaklı, korkusuz oğlu!
Er ya da geç bulacağım nasılsa başları kalkık sığırlarımı
kehanet kuşunun uçuşuna bakarak. Şimdi düşeceksin önüme, göstereceksin
yolu bana."
Böyle söyledi Apollon. Kylleneli Hermes fırlayıp kalktı ayağa
ve başladı hızla koşmaya. İki eliyle düzeltti kulaklarına doğru
omuzlarını kaldırarak kundağının sargılarını.
Sonra döndü ve şöyle dedi Apollon'a:
"Ey bütün tanrıların en cesuru! Beni nereye götürüyorsun?
Sığırların için mi böyle bağırıp çağırıyorsun durmadan? Bak!
Eğer ben olsaydım çalan, güçlü sığırlarının kururdu soyu;
ama senin sığırlarını ben çalmadım, çalan kişiyi de görmedim.
Kimler alıp götürdü sığırlarını bilmiyorum, inan!
Ben sadece onların ününü duydum.
Yok, eğer inanmazsan bana, Kronosoğlu Zeus'a gidelim.
O versin doğru ve adil kararı."
Her bir şeyi açık açık sorup soruşturdu
çoban Hermes ve Leto'nun ünlü oğlu
yüreklerindeki tüm kuşkuları. Yersiz, boşuna değildi
Apollon'un şanlı Hermes ile münakaşa etmesi: Hep sığırlar yüzündendi.
Sonra gönül alan, göklere çıkaran sözlerle
Kylleneli kandırmaya çalıştı gümüş yaylı tanrıyı.
Başka çareler de buldu çok becerikli ve düşünceli biri olarak
ve hemen kumların üzerinde başladı koşmaya
önden Hermes, hemen arkasından da geliyordu Zeus ile Leto'nun oğlu.
Tez vardılar mis kokulu Olympos'un doruğuna,
Kronosoğlu babaları Zeus'un yanına geldiler bu çok güzel çocuklar.
Burada duruyordu ikisinin de hakkını gözetecek adaletin terazisi.
Bir meclis vardı karla kaplı Olympos'un üzerinde, ölümsüzler
altın tahtlı şafak söktükten hemen sonra toplanırlardı burada.
Hermes ve altın yaylı Apollon durdular ikisi yan yana
Zeus'un dizlerinin önünde. Ünlü oğluna dönüp seslendi
yükseklerden gürleyen Zeus ve şöyle dedi:

297. ...*aksırıklarla*: Hermes aslında gaz kaçırmıştır. Hapşırmak -yani nefesin bedeni terk etmesi- dikkat edilmesi gereken kötü bir haber olarak görülür ve ulu orta bahsedilmezdi.

"Phoibos, bu sevimli tutsağı nereden bulup getirdin?
Bu bir haberci görünümünde daha yeni doğmuş bir çocuk!
Oysa tanrıların toplantısına getirdiğin bu iş çok ciddi bir mesele."
Bunun üzerine önce okçu tanrı Apollon söz aldı ve dedi ki:
"Baba, sözümü dinlemeye sabır göstermeyip
azarlıyorsun beni, sanki ganimetten ben pay istermişim gibi.
Tam bir yavuz hırsız ve yağmacı bir çocuk buldum,
her yeri bir baştan bir başa gezip dolaştıktan sonra Kyllene tepelerinde.
Bunun gibi alaya, düzenbaz ve kurnaz birini ben görmedim ne tanrılar
ne de insanlar arasında, ki yeryüzünde bu kadar çok dolandırıcı olmasına
rağmen.
İşte bu çocuk çaldı benim sığırlarımı çayırdan ve sürüp götürdü
onları akşamüstü uğuldayan denizin kıyıları boyunca,
Pylos'a doğru güderek. Arkasındaki izler çiftti, bir canavarın izleriymiş gibi:
İzlerini kaybettirmeye çalışan bir canavarın. Ama bu izler zeki bir
yaratığın işi.
Sığırlarına gelince, çirişotlu çayırlara doğru onların
adımlarını çevirerek, akşamın alacakaranlığı gösterdi bana onların izlerini.
Hermes izleri bizzat kendisi yaptı, yardımsız ve tek başına. Ne ayaklarıyla
ne de elleriyle ama, yürüdü geçti kumlu toprakları bir baştan bir başa.
Bildiği başka bir biçimde donatıp giydirdi onları,
şaşılacak bir şekilde, sanki biri meşe dallarıyla yürümüş gibi.
Kumlu topraklar üzerinde onları sürdüğü müddetçe
akşamın alacakaranlığı gösterdi tüm izleri bütün çıplaklığıyla.
Kumların üstünden geçen uzun yolun sonuna geldiğinde
görülmez oldu sığırların ve kendisinin izleri
sert toprağa geçtiğinde. Ancak, ölümlü bir adam onu gördü
geniş alınlı sığırları Pylos'a doğru sürerken.
Sessizce sığırları ahıra soktuktan sonra
ateş gibi hızlı katetti hoplaya zıplaya gidiş ve dönüş yolunu.
Sonra da girip yattı beşiğine tıpkı kara gece gibi
kasvetli mağarada, karanlıklar içinde. Onu
bir kartal bile seçemezdi keskin gözleriyle." Ardından elleriyle
gözlerini ovuşturdu kafasında bin bir düzen kurarak.
Sonra kendi kendine konuşuyormuşçasına şöyle dedi Hermes açıkça:
"Ben görmedim, duymadım, kimin yaptığını da duymadım,
ucunda bir ödül olsa da bir şey söyleyemem."
Hermes bunları söyledikten sonra, oturdu Phoibos Apollon.
Ardından Hermes savunmasını yaptı şu sözlerle ölümsüzlere,
bütün tanrıların önderi Kronosoğlu'na hitaben:
"Ey Zeus, Babacığım! Ben sana anlatacağım tüm gerçeği.
Ben doğru sözlü ve masum bir çocuğum. Yalan söylemeyi bilmem ben.
Bu adam, paytak yürüyüşlü sığırlarını aramak için geldi bizim mağaramıza
bu sabah erkenden, güneş daha yeni doğduğunda.
Bize gelirken yanında hırsızı gören ne mutlu tanrılardan birini ne de başka
bir tanık getirdi.
Bana büyük şiddet uygulayarak hırsız olduğuma itirafa zorladı,
hatta beni geniş Tartaros'a atmakla tehdit etti,

çünkü o, gençlik saçan bir delikanlıyken
ben daha dün geldim dünyaya, bunu kendisi de biliyor zaten.
Ben, güçlü kuvvetli bir sığır hırsızına da benzemiyorum ayrıca.
İnan bana, madem benim sevgili babamsın, inan!
Sığırları eve ben getirmedim inan bana, öyleyse göneneyim ben!
Onları o yoldan ben geçirmedim. İnan ki doğru söylüyorum.
Helios ve diğer kutsal tanrılar huzurunda saygıyla eğiliyorum
ve seni seviyorum, ama öfkenden de çekiniyorum baba. Sen de biliyorsun ki
ben suçlu değilim. Ama gene de büyük bir yemin edeceğim.
tanrıların süslü kapısı önünde edeceğim bu yemini.
Acımasız hırsıza bir gün nasılsa ödeteceğim yaptıklarını,
onun kadar güçlü olduğumda vereceğim cezasını.
Ama şimdi genç olana, bana yardım et!"
Kylleneli Argeiphontes bunları söyledi gözlerini kırpıştıra kırpıştıra
ve çekiştirip durdu kundağını dirseklerinden aşağıya,
ama tamamen de çıkarmadı üstünden.
Kahkahalarla güldü Zeus düzenbaz çocuğun görünüşüne
ve sığırları çalmış olduğunu büyük bir ustalıkla inkâr edişine.
Bunun üzerine ikisine emretti uyum içinde tez elden
sığırları aramalarını. Hermes'in yolda rehberlik etmesine
ve kalbinde fesatlık olmadan Apollon'a göstermesini
sakladığı yeri başları kalkık sığırları; işte bunları emretti.
Ve sonra Kronosoğlu başıyla işaret verdi, şanlı Hermes de boyun eğdi
hemen. Kalkanlı, bilge Zeus'un buyruğuna karşı gelinmezdi zaten.
Zeus'un şanlı çocukları hemen çıktılar ikisi birden
kumlu Pylos'a doğru yola ve tez ulaştılar Alpheos nehrinin geçtiği yere.
Geldiler sonra da kırlara ve yüksek tavanlı ahıra,
sığırların geceleyin barınıp bakıldıkları bu yere.
Hermes girdi kayanın dibindeki mağaradan içeri
ve sürdü başları kalkık sığırları gün ışığına, dışarıya.
Leto'nun oğlu etrafa göz gezdirirken gördü
sarp bir kayanın üzerine serilmiş derileri. O hızla dönüp
şanlı Hermes'e şöyle dedi:
"Nasıl becerdin, iki sığırın derisini böyle ustaca yüzmeyi? Seni gidi düzenbaz!
Şu yeni doğmuş hâlinle, hem de yardım almaksızın.
Senin bu denli güçlü kuvvetli oluşuna şaşırdım kaldım. Artık senin
daha fazla büyümeye ihtiyacın yok, ey Maia'nın oğlu Kylleneli!"
Böyle konuştu Apollon ve ellerini bağladı Hermes'in söğütten
yapılmış sağlam iplerle. Ama ipler düştü yere ve ayaklarının dibinde hızla
büyüdüler.
Birbirlerine dolaşarak yere kök salan söğütler
hızla sarıp sarmaladılar ve aldılar içlerine her şeyi, otlaklardaki sığırları
tıpkı içinden pazarlıklı Hermes'in planladığı gibi. Bu gören
Apollon donakaldı hayretten. Sonra da güçlü Argeiphontes'in
toprağa şöyle bir göz ucuyla bakmasıyla bir ateş parlayıp
söndü hemen. Leto'nun ünlü oğlu,
hedefi vuran tanrı yumuşayıp yatıştı kolayca, tam Hermes'in istediği gibi,

katı kalbi hiç zorlanmadan yumuşadı. Sol eline aldı
liri Hermes ve mızrap ile tınlattı telleri tek tek. Elindeki lirden,
sesler çın çın çınladı, güldü Phoibos Apollon
tatlı tatlı, işledi kalbine tanrısal müziğin hoş tınısı
ve tatlı bir özlem sardı onu dinlerken müziği.
Gönül çelen lirini çalmaya devam etti. Maia'nın oğlu sol tarafına geçti
Phoibos Apollon'un, billur sesli lir
hoş tınılarla çalarken başladı Hermes tatlı sesiyle şarkıya
ölümsüz tanrıların ve kara toprağın nasıl oluştuğunu
her birinin kendi payına düşeni nasıl aldıklarını anlattı şarkısıyla:
Yüceltti ezgisiyle Mnemosyne'yi, tanrıların ilkini
Maia'nın oğlunun da bağlı olduğu Musaların anasını.
Her birinin dünyaya geliş öyküsünü yaş sırasıyla anlattı
ve onurlandırdı şarkısıyla ölümsüz tanrıları Zeus'un ünlü oğlu.
Anlattı her bir şeyi sırasıyla, düzen içinde, kolundaki lir eşliğinde.
Apollon'un gönlünde derin, giderilemez bir özlem uyandı lire.
Bunun üzerine şu kanatlı sözlerle seslendi Hermes'e:
"Ey sığır katili, düzenbaz, işgüzar ve şölenlerin yoldaşı!
Bu icadın senin elli sığır değerindedir!
Hem böylelikle de çözeceğiz sanırım aramızdaki anlaşmazlığı tatlılıkla.
Şimdi gel, anlat bana bunu ey Maia'nın oyunbaz oğlu!
Bu olağanüstü aleti sen doğduğundan bu yana biliyor muydun?
Yoksa onu sana ölümsüzlerden ya da ölümlü insanlardan biri mi
verdi, soylu bir armağan olarak ve onlar mı öğretti sana böyle şarkı söylemeyi?
Söylediğin bu şarkı gerçekten de büyüleyici güzellikte.
Yemin ederim ki bunun gibi güzel şarkıyı önceden ne insanoğlundan
ne de Olympos'ta oturan ölümsüzlerden duymadım ben;
ilk kez senden dinledim şimdi, Zeus ve Maia'nın hırsız oğlu.
Nasıl becerdin bunu, insanın iğne işleyen bu ezgileri nasıl besteledin?
Nedir senin bu yaşam tarzının sırrı? Ezgilerinin içinden seçilesi üç şey var
birbirine kaynaşmış: Neşe, aşk ve tatlı uyku. Ben,
Olymposlu Musalarla icracısıyım
korolar, danslar ve şarkıların berrak tınıların.
Yükselen nağmelerin, flütlerin özlemli ötüşlerini hep onlar tasarlar inceden inceye.
Ancak ben, daha önce gönlümü bu kadar hoş etmemişti,
şenliklerde gösteriler sunan yetenekli delikanlılardan hiçbiri.
Lirinin böylesine hoş çalışına hayran oldum ey Zeus'un oğlu!
Bu kadar küçük olmana rağmen böylesine soylu bir yeteneğin var madem,
haydi gel, otur şimdi ve dinle büyüklerinin dediklerini:
Bundan böyle artık ünlü olacaksın ölümsüz tanrılar arasında
hem sen hem de annen. İnan doğru söylüyorum.
Şu kızılcık ağacından asanın üzerine söz veriyorum ki
saygın ve mutlu tanrılar arasında bir önder yapacağım seni,
sana zengin armağanlar vereceğim ve hiç ihanet etmeyeceğim sana."
Bunun üzerine Hermes yüreğe işleyen sözlerle cevap verdi ona:
"Ey Apollon, sorularınla beni köşeye sıkıştırıyorsun. Benim

sanatımı öğrenmek istemeni anlayışla karşılıyorum.
Kıskanmıyorum sanatımı senden.
Bugün bunu öğreneceksin zaten. Sana karşı kibar olacağım
sözlerim ve düşüncelerimle, ama sen zaten her şeyi biliyorsun kalbinde.
Bu ölümsüz tanrılar arasında sen başta gelensin,
sen cesur ve güçlüsün. Sever hem seni bilge Zeus
ve bütün hakkaniyetiyle ünlü armağanlar bahşetti sana.
Zeus'un tanrısal sesinden öğrendiğini söylerler tanrılara yakışan onuru
ve ey Apollon, Zeus'un vereceği bütün hükümleri de bitirmişsin önceden sen.
İşte tüm bunları, hatta sahip olduğun zenginlikleri hep kendim öğrendim ben.
Sana kalmış arzu ettiğin şeyleri seçip öğrenmek
ama mademki şimdi can atıyorsun çalmak için liri
haydi durma bir yandan çal bir yandan oyna, hazırlat güzel sofraları.
Şimdi al bu liri benden, sen de bana bağışla saygın bir ün.
Güzel şarkılar söyle ellerinde tuttuğun billur sesli yoldaşınla,
çünkü sen mahirsin düzgün ve güzel konuşma sanatında.
Sonra zengin şölenlere onunla neşe götür
özlem yüklü korolara ve göz kamaştıran güzel şenliklere,
eğlencelere gece gündüz hiç durmadan. Her kim ki onu
beceri ve bilgelikle araştırıp sorarsa
o kişinin dile getirmek istediği her düşünceyi söyler
yumuşacık dokunuşlarla çalınca söyler durur şarkıyı;
acı veren, yorucu işlerden kaçar ama. Fakat her kim ki
öfkeli öfkeli akılsız sorular sormaya kalkışırsa ona
tıngırdayıp durur manasız ve sesler çıkarır ahenksiz.
Sana kalmış arzu ettiğin, hoşlandığın şeyleri seçip öğrenmek.
Sana vereceğim bu liri Zeus'un ünlü oğlu,
ben de gidip dağların yamaçlarına ve atları besleyen ovalara
yayılan sığırları mı otlatacağım çayırlarda, ey okçu tanrı!
Burada ineklerle boğalar çiftleşip doğuracaklar
hem erkek hem dişi buzağılar. Bir neden yok
böylesine öfkelenmeye hem sen zaten külyutmazın tekisin."
Verdi lirini konuştuktan sonra Hermes. Aldı Phoibos Apollon liri
ve verdi Hermes'e karşılığında elinde taşıdığı parlak değneği
Sığırtmaç yaptı onu çobanların başına. Maia'nın oğlu değneği aldı
büyük memnuniyetle. Sonra sol eline liri alan
Leto'nun ünlü oğlu, okçu tanrı Apollon
mızrap ile tınlattı lirinin her bir telini, yer gök
çınladı tanrısal sesle, tanrı tatlı şarkıyı söylerken.
Sonra da ikisi birlikte kutsal çayırlardaki sığırların yanına
geldiler geri, Zeus'un çok güzel çocuktan.
Oradan da hızla hareket ettiler karla kaplı Olympos'a doğru
lirin tadına vara vara: Neşelendi bilge Zeus
iki oğlunu sevgi ve dostlukta birleştirdi diye.
Hermes hep sevdi Leto'nun oğlunu; bir armağan
olarak okçu tanrının eline verdiğinden beri

510 paylaşılamayan liri ve o da kolunda tutarak ustalıkla çaldığından beri.
Hemen ardından kendi kendine icat etti Hermes ustaca bir başka sanat:
Bir kaval° yaptı kendine sesi çok uzaklardan duyulan.

Hermes İçin Homerik İlahi, 1 - 512

512. *kaval:* Aslında, farklı uzunluktaki kamış boruları yan yana bağlanmasıyla yapılan Pan flüt.

Şiire göre Apollon ile Hermes birbirlerinin hem sosyal hem de siyasi zıddıdır. Besili sığır sürülerine sahip zengin Apollon yerleşik düzeni temsil ederken Hermes, göründüğü kadarıyla kundaklanıp bir mağaraya konmuş biçare bir bebektir. Tanrılardan birinin gayrimeşru oğludur, çulsuzun tekidir ve sıradandır. İ.Ö. altıncı yüzyılda aristokratların alametifarikası, *symposium*larda konuklarını eğlendirmek için çaldıkları lirdi. Genellikle elinde bir lirle tasvir edilen Apollon aristokratların tanrısıydı. Aristokratlar yazı yazmayı okulda öğrenir, ileride lir eşliğinde söylemek üzere yazılı metinlerden şiirler ezberlerlerdi. Peki, ama şiiri ilk icat eden kimdi? Şiirin varlık nedeni liri ilk kim yapmıştı?

Hermes, Grek toplumunda başını alt tabakadan gelen yoksul ozanların çektiği ve gerçekten bir şeyler üretebilen bir sınıfı temsil ediyordu. Aristokratların sembolü ve gurur kaynağı olan lir, şiire göre, tam da hiç sevmedikleri, hatta yok saydıkları sosyal sınıfın ürettiği bir çalgıydı. Grek toplumu zekâya çok değer veren bir toplumdu. Bu hınzır tanrı, yani Hermes, aristokratik düzenin temellerini tehdit etse de zekâsıyla saygıyı ve hatta hayranlığı hak ediyordu.

Hermes *hakoi*'yi, yani "kötü adamları" temsil ederken Apollon *aristoi*'nin, yani "seçkinlerin" ya da "iyi adamların" temsilcisiydi. Kendinden önceki yönetim biçimlerinden radikal bir şekilde ayrılan Atina demokrasisi bu tür toplumsal ayrımları en aza indirmek için verilen yüz yıllık bir mücadelenin sonucunda ortaya çıkmış ve bu şiir tam da böyle bir dönemde yakılmıştır. Bu açıdan bakıldığında şiir şöyle de okunabilir: nasıl ki aynı aileye mensup fakat iki zıt görüşte olan iki tanrı bir araya gelip görüş birliğine varabiliyorsa, *aristoi* ile *hakoi* de farklılıklarını bir kenara bırakıp ortak bir siyasi çıkar etrafında birleşebilir. Hermes'in icat ettiği ocak ateşi pis bir iş olabilir, fakat zenginlerin parasıyla sağlanan eti pişirip yemek güzeldir.

Şiirin burasına kadar Hermes, Apollon ile zekâsı ve kurnazlığıyla mücadele ederek kurulu düzen içinde kendine bir yer edinmeye çalışır ve sempatimizi toplar; fakat şiirin geri kalanı sanki aristokrasinin tarafını tutan, Apollon'un tartışmasız üstünlüğünü ispatlamaya çalışan başka bir ozanın dilinden çıkmış gibidir. Şiirin bütünden kopuk gibi duran bu son bölümünde Hermes, Apollon'un armağan ettiği kutsal asaya (**caduceus**) karşılık olarak bir daha ondan bir şey çalmayacağına söz verir. Önemli tanrısal güçler Apollon'da kalacaktır; Hermes ise çakıl taşlarını atıp gördüklerinden anlam çıkarma gibi (günümüzdeki zar atmanın ilk şekli olsa gerek) önemsiz tanrısal güçlerini kullanmayı sürdürebilecektir. Bu eğlenceli şiirin yukarıda verdiğimiz kısmı Hermes'in yalnızca kanunlara ve kurulu düzene karşı isyankâr yanını değil, sahip olduğu diğer bütün özellikleri toplu olarak resmeden kısmıdır.

KEÇİ ÇOBANLARININ TANRISI PAN

Hermes'in iki özelliği -büyük ve küçük hayvan sürülerinin koruyuculuğu ile hırsızlık, yalancılık ve üçkâğıtçılık becerileri- oğullarına da geçmiştir. Bu çocuklardan biri ve döneminin en yaman yalancısı ve hırsızı olan Autolykos yalnızca kendisini değil çaldığı eşyaları da görünmez yapabiliyordu. Düzenbaz tanrı Odysseus da onun torunudur. Bunlar, Hermes'in yalnızca bir yönünü gösterir bize. Doğa ve toprağın bereketi ile ilişkili diğer yönü ise oğlu **Pan**'da vücut bulur. Pan, Grek mitolojisinde yarı insan yarı hayvan olarak tasvir edilen çok az sayıdaki tanrıdan biridir; bacakları keçi bacağı, ayakları keçi tırnağı, başı bazen sivri kulaklı bir insan başı bazen de tamamen keçi başıdır, küçük bir keçi kuyruğu ve boynuzları da vardır (bkz. Resim 8.3; fakat Resim 11.3'te insan formunda resmedilmiştir. Ayrıca bkz. Perspektif Resim 11.1'deki görselin alt orta figürü).

Pan'ın adı, büyük ihtimalle, "beslemek" anlamına gelen Hint-Avrupa kökenli bir sözcükten gelmektedir (İngilizcedeki *pastor*, "çoban" ve *pastures* "otlak" sözcükleri de aynı kökten türemiştir). Dolayısıyla Pan, çobanların güttüğü hayvanların semirmesini sağlayan gücün bir sembolüdür. Genelde Hermes ile su perisi Dryope'nin ("meşe ağacı") oğlu olarak bilinir, fakat farklı hikâyeler

RESİM 8.3 Ereksiyon halindeki (*ithyphallic*) Pan bir çobanı kovalarken. Arkadaki figür (abartılı bir ereksiyon halinde tasvir edilen bir *herm*), Pan'ın Hermes ile olan akrabalığının sembolü olduğu kadar, olayın kırsal bir bölgede geçtiğini de gösterir. Kaçan çobanın elinde tuttuğu nesne, kısa bir iple birbirine bağlanmış iki uzun sopadan oluşan ve ekin dövmekte veya kendini savunmada kullanılan bir alettir. Kırmızı figürlü vazo, İÖ. 470 civarı. (©2007 Museum of Fine Arts, Boston)

anlatan kaynaklar da mevcuttur. Pan doğduğunda o kadar çirkindir ki, dehşete kapılan annesi onu bırakıp kaçar. Benzetildiği keçiler gibi şehvet düşkünü olarak bilinen Pan, ileriki yaşlarında su perisi Syrinks'e göz koyar, fakat o da Pan'ın çirkinliğinden dehşete kapılıp kaçar. Sonunda bir su kıyısına gelen Syrinks, saz bir kamışa dönüşüp kendini gizlemeye çalışsa da Pan kıyıdaki bütün kamışları keser, sonra da farklı boylarda birkaç kamış boruyu bir araya getirip bağlayarak kendisine bir flüt yapar (Pan flütün, ya da diğer adıyla "Syrinks"in orijiniyle ilgili anlatılan bu hikâye, *Hermes için Homerik İlahi*'de geçen ve çalgının mucidi olarak Pan'ın babası Hermes'i gösteren hikâye ile çelişmektedir).

Bir tanrı olmasına rağmen Pan Olympos Dağında yaşamıyordu; onun yurdu, Yunanistan'ın denize kıyısı olmayan tek bölgesi Arkadia'nın yabani tepeleriydi. Bulduğu mağaralarda konaklar, o tepe senin bu tepe benim dans ederek dolaşır ve su perileriyle birlikte kurduğu korolarla şarkılar söylerdi. Greklerin dünyaya garip bir sessizliğin çöktüğüne inandıkları öğlen vaktinde uykuya yatardı. Olur da bir çoban onu uyandırırsa korkunç bir böğürtüyle bağırır, duyan herkeste bir *pan*-ik (yani insanın tanımadığı ücra bir yerde kapıldığı açıklanamayan ve kontrol edilemez türden bir korku) uyandırırdı.

Pan, bir zamanlar Hera'nın hizmetçisi olan su perisi Ekho'ya da âşıktı. Ekho'nun görevi, Zeus diğer su perilerinin peşinde koşarken, eğlenceli hikâyeler anlatarak Hera'nın gönlünü hoş tutmaktı. Ta ki Hera onu garip bir şekilde cezalandırana kadar: Ekho bir daha asla kendi cümlelerini kuramayacak, yalnızca başkalarının sözlerini tekrar edip duracak, en nihayetinde hiç duyulmaz olana kadar zayıflayan bir sese, yani bir "eko"ya (yankı) dönüşecekti.

Pan, Romalı yazarların elinde ikiye bölünerek Faunus ile Silvanus'a dönüşür. Hristiyanlığa geçiş döneminde baskılara sonuna kadar direnen pagan figürlerin arasında yer alan bu kır perileri genelde çoğul olarak anılırlar, fakat aralarındaki farklar belirsizdir ve kolaylıkla birbirlerinin yerine geçebilirler. Günümüzde boynuzlu, keçi ayaklı, sivri kulaklı ve şehvet düşkünü olarak betimlenen şeytan figürünün Pan'dan ve onun Latin ardılları Faunus ile Silvanus'tan kaynaklandığı düşünülebilir.

PERSPEKTİF 8.1

PASTORAL GELENEK VE PAN

İmparator Tiberius'un hükümdarlığı zamanında, İsa'nın çarmıha gerilişiyle hemen hemen aynı zamanda, Yunanistan'dan İtalya'ya doğru yol alan bir gemidekiler, müretebattan birine hitap eden güçlü bir sesle irkildi: "Thamus, karaya çıktığında herkese ilan et: Ulu Pan öldü!" Thamus söyleneni yapar ve etrafındaki bütün dağlardan acı bir inilti kopar. Pan, yaşanılan tarihte öldüğünü duyduğumuz ilk tanrıdır.

Ama Pan ölmemiştir. İ.S. beşinci yüzyılda yaşayan bir yazar tanrının adını yanlış yorumlamış ve Pan adının aslında Doğanın birliği/bütünlüğü (*Gr.* pan= "bütün") anlamına geldiğini söylemiştir. Bu yaklaşım, antik çağların sonlarında yaşayan şehirli okur yazar kesime daha makul gelir. Yaklaşık aynı zamanlarda, şeytanların -yani pagan

tanrıların- alaşağı edilmesinden son derece memnun bir Hristiyan piskopos, Pan kültünün cahil cühela köylüler arasında hâlâ güçlü olduğundan yakınıyordu. *Pagan* sözcüğü Latincede "rustik" (köyle ilgili veya kırsal) anlamına gelen *paganus* sözcüğünden gelmektedir. Vergilius'un şu sözleri, köylülerin kırları ve vahşi doğayı yöneten güçlere hâlâ güçlü bir saygı duymakta olduklarını ortaya koymaktadır: "Çiftçilerin tanrısı Silvanus'u ("ormandan gelen") ve etrafındaki *nympha*ları onurlandıranlar da tanrının kutsanmış kullarıdır."

Pan ve diğer rustik cinler Avrupa edebiyatı ve resim sanatında şehrin rafine fakat yozlaşmış hayatı karşısında kır hayatını yücelten pastoral gelenek içindeki varlıklarını antik çağların sona ermesinden çok sonra bile sürdürmüştür. Ünlü İngiliz şair John Milton (1608-1674), insanoğlunun çöküşünü anlattığı *Kayıp Cennet* (*Paradise Lost*) adlı epik şiirinde bu duyguya atıfta bulunur (IV. Kitap):

> Daha gölgeli kulübelerde daha
> Kutsal ve tecrit edilmiş Pan, Sylvanus, orman tanrıları ve su perileri
> Oluyordu ama onlar da görünmezlerdi.

Fransız şair Stéphane Mallarmé (1842-1898) *L'Apres-midi d'un faune* (*Faun'la Bir Öğle Üzeri*) başlıklı şiirinde, bir yandan tatlı ikindi güneşi altında uyuklar, çalgı çalar, nympha kovalar ve etrafındaki güzelliklerin tadını çıkarırken diğer yandan hayatı üzerine derin düşüncelere dalan bir *faun*un (yarı insan yarı keçi mitolojik bir yaratık; *satyr*) iç konuşmasını verir. Şiir Claude Debussy'nin, daha sonra Sergei Diaghilev tarafından baleye uyarlanan (Paris, 1913) unutulmaz *Prelude a l'apres-midi d'un faune* (1894) bestesine ilham kaynağı olmuştur.

TÜM ZANAATKÂRLARIN TANRISI HEPHAİSTOS

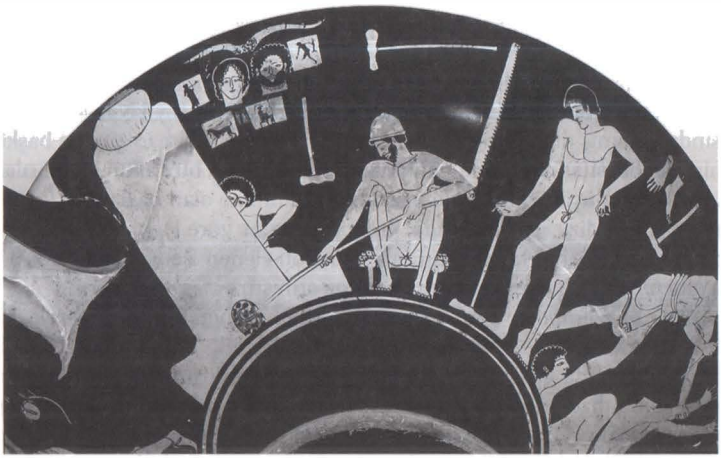
Hephaistos (Romalılarda Volkan) büyük ihtimalle **Lemnos/Limni** adasının yerlilerinden, Grek öncesi döneme ait bir figürdür. İ.Ö. altıncı yüzyıla kadar Limni adasında yaşamış olan Tyrsenoi halkının Grek kökenli olmadığını ve başkentlerinin Hephaestias olduğunu biliyoruz. Hephaistos'un bu halkın ilk tanrılarından olduğunu düşünebiliriz. Hephaistos'un Limni ile olan bağlantısı *İlyada*'da da geçer (1597. dize ve sonrasında). Kendi ifadesine göre Hephaistos bir tartışmada annesi Hera'nın tarafını tutmuş, buna öfkelenen Zeus Hephaistos'u tuttuğu gibi Olympos'tan aşağı, Limni adasına atmıştır.

Adada bir zamanlar aktif bir yanardağ bulunduğu için olsa gerek, Hephaistos yanardağlar ve yanardağların derinliklerinde bulunduğuna inanılan demir ocaklarında çalışan Kykloplarla da ilişkilendirilmiştir. Bazen yalnızca ateşi sembolize eder, fakat bu ateş Hestia'da vücut bulan ocak ateşi ya da Zeus'un yıldırımından doğan kutsal ateş değil, demir ocağının ateşidir. Dolayısıyla Hephaistos, metali ateşte dövüp onlardan yararlı aletler ve güzel sanat eserleri üreten demircilerin tanrısı ve piridir. Bu nedenledir ki medeniyetin ve şehir hayatının başlaması ve gelişmesini sağlayan tanrılar arasında önemli bir yeri vardır. Adına yapılmış tapınak (ki günümüzde Yunanistan'ın en iyi korunmuş antik yapısıdır), Atina'da, zanaatkârların el emeklerinin alınıp satıldığı agoraya hâkim bir tepenin üzerinde yer almaktadır.

O dönemin Grek halkı zanaatkârlara karşı karışık duygular beslemekteydi. Tunç ve demir işleme işi dönemin en önemli teknolojisiydi; Homeros savaşçılarını tepeden tırnağa "tunç zırhlar" kuşanmış olarak tasvir ediyordu ve Grek sanatının baş döndürücü başarıları, özellikle gerçekçi heykel sanatı, işlenmesi zor bakır filizinin eritilerek saf bakır elde edilebilmesi sayesinde ilerlemiştir (tunç, bakır ile kalay alaşımıdır) (Resim 8.4).

Ama diğer yandan metal işçiliği, bedensel çalışmayı hakaret sayan Grek aristokratları için düşünülemeyecek kadar kirli bir işti ve zanaatkârlar hakir görülürdü. Bugün, Greklerin zarif desenli toprak kaplarını hayranlıkla seyretmemize karşın, süslemeli çömleklerden koskoca antik Grek literatüründe yalnızca iki defa -biri komedya yazarı Aristophanes, diğeri de lirik ozan Pindaros tarafından- bahsedilir. Çoğu okuryazar olmasına ve eserlerini imzalamalarına karşın, demirci ustaları gibi çömlekçiler de toplumsal olarak dışlanmışlardı. Grek *aristoi*si, ayrıca, sakatlardan ve çirkinlerden de hiç hazzetmezdi; bedensel olarak hareketleri kısıtlı olan sakatların gerçek hayatta çoğu zaman demircilik ve çömlekçilik gibi hızlı hareket etmeyi gerektirmeyen meslekleri seçmeleri, bu olumsuz yargıyı daha da derinleştiriyordu.

Zanaatkârlara karşı bu çelişkili tutum, Hephaistos'un adının geçtiği mitoslarda da aynen görülür. Silahların ve günlük hayatta çok işe yarayan pek çok aletin yanı sıra göze hoş görünen ve ustalıkla üretilmiş bütün eserler Hephaistos ile özdeşleştirilmiştir. Çamura şekil vererek Pandora'yı yaratan ve Kafkas dağlarında Prometheus'u kayalara bağlayan pranga ve zincirleri üreten

RESİM 8.4 Bir demirci atölyesi; içki kadehi, İ.Ö. 460 civarı. Tam ortada, genelde Hephaistos'ta görülen bir başlık giymiş olan tunç döküm ustası, dikey döküm fırınındaki kömürleri eşelerken, yanında, uzun saplı bir çekice dayanmış çırağı onu izliyor. En sağdaki işçi tunç dökümü bir heykelin parçalarını birleştiriyor (karşılaştırma için bkz. Resim 6.6). Heykelin gövdesiyle birleştirilmeyi bekleyen baş, çırağın ayağının hemen altında, yerde. Duvarda değişik heykellere ait çeşitli parçalar ve el aletleri asılı. (Staatliche Museen, Berlin; Bildarchiv Preußischer Kulturbesitz/Art Resource, New York)

Hephaistos'tur. Olympos tanrıları arasındadır, ama nesebindeki karışıklık nedeniyle alay konusu olmaktan kurtulamamış, cinsel aşk tanrıçası Aphrodite ile olan evliliği de ayrı bir alay konusu olmuş ve Aphrodite'nin sevgili olarak yakışıklı ve heybetli Ares'i tercih etmesine kimse şaşırmamıştır.

İlyada'da yer alan ikinci bir versiyona göre Hephaistos'u Olympos'tan (=cennetten) kovan Zeus değil, Hera'dır (18395. satır ve sonrası). Öz oğlu olmasına rağmen Hephaistos'un sakatlığından iğrenen Hera oğlunu tutup dağdan aşağı fırlatır, ama Hephaistos Lemnos adasına değil, denize düşer ve Thetis ile kız kardeşleri diğer Nereidler tarafından kurtarılır. Nereidler ona çok iyi davranırlar ve dokuz yıl boyunca onunla birlikte yer altındaki bir mağarada yaşarlar. Hephaistos demir işleme sanatını orada öğrenir.

Hikâyenin geri kalanında Hephaistos'un Olympos'a dönüşü anlatılır. Annesinin kendisine yaptığı kötülüğü bir türlü unutamayan Hephaistos, gözle görülmesi neredeyse imkânsız incelikte bir ağ dokur ve onu altından yaptığı bir tahta yerleştirerek annesinin doğum günü hediyesi olarak Olympos'a gönderir. Tahta oturur oturmaz ağ sımsıkı kapanarak Hera'yı esir alır. Bütün uğraşılara rağmen kimse ağı açmayı beceremez. Çaresiz kalan tanrılar Hephaistos'u çağırırlar, fakat o geri dönmeyi reddeder. En nihayetinde Dionysos Hephaistos'un güvenini kazanmayı başarır, içki masasına oturup onu bir güzel sarhoş eder ve Olympos'a geri götürür. Hephaistos ayıldığında ağı çözmeyi reddetse de sonunda razı olur ve annesini serbest bırakır. Hephaistos'un Olympos'a geri dönüşü hikâyesi Grek sanatında yaygın olarak işlenen bir konu olmasına karşın, Klasik Dönemden kalan hiçbir eserde nedense bundan bahsedilmez (Resim 8.5).

RESİM 8.5 Hephaistos'un Olympos'a dönüşü; Attik vazo, İ.Ö. 430 civarı. Başında sarmaşıktan yapılma bir taç olan sarhoş Hephaistos bir *satyr*e yaslanmış, sallana sallana yürürken en sağda görülen Dionysos onları Olympos'a doğru götürüyor. Hephaistos'un sağ elindeki maşa ile sol elindeki çekiç, demircilerin sembolik aletleridir. (Museum Antiker Kleinkunst, Munich/Hirmer Fotoarchiv, Munich, Germany)

GÖZÜNÜ KAN BÜRÜMÜŞ VAHŞETİN VÜCUT BULMUŞ HALİ: ARES

Zeus ile Hera'nın diğer oğlu olan **Ares**, çoğunlukla savaş tanrısı olarak bilinir. Romalılardaki karşılığı Mars'tır ve insandaki kan dökme isteğini, savaşta galip olan tarafın yenik düşenleri öldürmek için duyduğu abartılı öldürme arzusunu temsil eder. Büyük ihtimalle "lanet okuyan" anlamına gelen Ares adı Lineer-B tabletlerinde geçmektedir ve anayurdunun Trakya olduğu düşünülmektedir. Ares'in etkisi altındaki askerler acımasız, korkusuz ve acıya karşı duyarsız hâle gelirler.

Greklerin dinî düzeninde Ares'in adı çok az geçtiği gibi onunla ilgili mitoslar da azdır. Görsel kaynaklarda çoğunlukla diğer askerlerden ayırt edilemez şekilde resmedilmiştir. Çok sayıda çocuğu vardır, fakat resmî bir eşi olmamıştır. En uzun süren ilişkisi, Hephaistos'la evli olmasına rağmen, Aphrodite iledir ve ondan dört çocuğu olmuştur. Bu çocuklardan Phobos (panik) ile Deimos (korku) tam da savaş tanrısına yakışan evlatlardır ve yüzyıllar sonra Mars gezegeninin iki uydusuna onların adı verilmiştir. Üçüncü çocuk olan Harmonia (uyum, armoni) Thebaili Kadmos ile evlenir. Dördüncüsü, bazı kaynaklara göre, Hesiodos'un bahsettiği evrensel cazibe ilkesinin daha basite indirgenmiş karşılığı ve cinsel çekimin kişileşmiş hâli olan Eros'tur (*Lat.* Cupid).

Ares'in Aphrodite ile kurduğu yasak ilişki onunla ilgili çok az sayıdaki mitosun en çok bilinenidir (Resim 8.6; karşılaştırma için bkz. Perspektif Resim 9b). Gayri ahlaki içeriği yüzünden bu hikâye Klasik Dönem Greklerinin kendi mitoslarının gerçeklikle bağlantılarını sorgulamalarına yol açmıştır. Fakat Homeros, *Odysseia*'da, aynı olayı komik bir hikâyeye dönüştürerek ozan Demodokos'un ağzından, bir spor sahasında, aristokrat erkeklerden oluşan bir izleyici grubunun önünde şarkılar eşliğinde ve işin içine oldukça müstehcen ve biraz da kaba ayrıntılar eklenmiş bir şekilde aktarır:

[266] Demodokos, elinde sazı, güzel bir ezgiye koyuldu,
Ares'le güzel belikli Aphrodite'nin sevgileri üstüne,
bunlar Hephaistos'un evinde bir gün nasıl gizlice sevişmiştiler,
Ares bol armağanlar vermişti nasıl,
ve nasıl kirletmişti yatağını kral Hephaistos'un.
270 Güneş° de ossaat yetiştirmişti ona bunu
birleştiklerini onların bir oydu gören
bu acı haberi duyar duymaz Hephaistos
yürüdü gitti demir ocağına doğru
çok kötü şeyler kuruyordu kafasında
koca bir örs yerleştirdi orda kütüğe,
bir ağ ördü kırılmaz ve çözülmez zincirden
275 kıskıvrak kapatacaktı içine iki sevgiliyi.
Bitirince bu tuzağı Ares'e köpüre köpüre,
gitti güzelim yatağının bulunduğu odasına,
demirleri yatağın ayaklarına çepeçevre doladı,
bir sürü zincir yaydı üstüne, dam yaptı,

bunlar örümcek ağı gibi inceciktiler,
hiç kimse göremezdi onları, mutlu tanrılar bile,
öylesine bir düzen kurmuştu Hephaistos, kurnazca.
Yatağın çevresine sarınca tekmil ağı,
Lemnos'un güzel yapılı kentine gitti,
en çok sevdiği insanlardı yeryüzünde Lemnos halkı.
Ama altın dizginli Ares kör değildi ki,
ünlü sanatçı Hephaistos'un gittiğini pusuda görmüştü,
bu çok ünlü tanrının evine koştu ossaat,
güzel çelenkli Aphrodite'ye yanıyordu ölesiye.
Aphrodite, babası yaygın güçlü Kronosoğlu'nun yanından
yeni gelmiş, tam oturacakken,
girdi yanına Ares, aldı elini, konuştu, diller döktü:
– Yatalım sevgilim gel, sevişelim doyasıya,
Hephaistos burda yok, yola çıktı,
Lemnos'a gidiyor, kaba konuşan Sintililere.°

RESİM 8.6 Aphrodite ile Ares'in yasak aşkı, Pompeii'de bulunan bir freskten, İ.S. birinci yüzyıl. Ares (=Mars) elini Aphrodite'nin giysisinin yakasından içeri uzatmış; Eros (=Küpid) onları izliyor. (Museo Archeologico Nazionale, Naples; fotoğraf yazara aittir.)

Böyle dedi, yatmayı tanrıçanın da içi çekti,
ama uzanır uzanmaz yatağa, sardı onları.
çok akıllı Hephaistos'un ustaca yaptığı demir ağ.
Ne kollarını kımıldatabiliyorlardı şimdi, ne bacaklarını,
kaçıp kurtulmanın artık hiç yolu yoktu.
Derken çok ünlü topal geldi yanlarına,
Lemnos toprağına varmadan geri dönmüştü,
Güneş haber vermişti olanı biteni ona,
O da döndü evine ossaat, yüreğinde acılarla.
Durdu kapının önünde, öfkeden kudurmuş gibi,
bağırdı avaz avaz, bütün tanrılar duydu onu:
– Zeus baba ve hep var olan öbür mutlu tanrılar,
gelin, şu gülünç, bayağı işlere bir kadın!
Zeus'un kızı Aphrodite hor gördü beni,
topalım diye hor gördü, sevdi Ares'i
sevdi onu, yakışıklı, çevik ayaklı diye,
kabahat bende değil, sakat doğmuşsam,
kabahat anamda babamda, beni dünyaya getirmeselerdi!
Bakın şunlara, nasıl yatmış sevişirler benim yatağımda!
Bunu gören nasıl çıkmaz çileden, nasıl!
Sanmam burda yatmak istesinler bundan böyle,
ne kadar severlerse sevsinler birbirlerini
artık istemezler uyumak burda yan yana,
ama zincirlerle kurduğum kapan tutacak onları,
tutacak, kızın babası geri verene dek
benim ağırlığı, sunduğum armağanları tekmil,
onun kızı güzelliğine güzel ama, namuslu değil.-
Böyle dedi, toplandı tanrılar tunç evin önünde,
yeri sarsan Poseidon da geldi, koşucu Hermes de,
ok atan kral Apollon da geldi,
ama bütün dişi tanrıçalar utandı, evde kaldı.
İnsanlara varlık bağışlayan tanrılar durdular avluda,
ve gördüler marifetlerini çok akıllı Hephaistos'un,
dinmez bir kahkaha yükseldi mutlu tanrılar arasında.
Hepsi şöyle diyorlardı sokulup birbirlerine:
– Kötü işten hiçbir zaman hayır bekleme,
yetişir hızlı koşana ağır giden,
bizim Hephaistos ağır gitti ama,
baksana sonunda yakaladı Ares'i,
en hızlısını Olympos'ta oturan tanrıların
Hephaistos topal ama, çok becerikli,
bu gizli çiftleşmenin bedelini ödetecek ona.-
Böyle söyleyip dururken onlar birbirlerine,
kral Apollon, Zeus'un oğlu, seslendi Hermes'e:
– Hermes, Zeus'un oğlu, kılavuz tanrı, varlık bağışlayan,
istemez miydin yatmak Aphrodite'yle bir yatakta,
zorlu zincirler altında da olsa, böyle ezile ezile?-

Argos'u öldüren kılavuz tanrı da dedi ki:
– Nerde o günler, kral Apollon, hedefi vuran, nerde,
vurulsam razıydım üç kat ağır zincirlere!
Tekmil tanrılar, tanrıçalar gelseydiniz görmeye beni
altın Aphrodite'nin koynunda yatmış uyurken!
Böyle dedi, gene bir kahkaha yükseldi ölümsüz tanrılar arasında,°
ama Poseidon gülmüyor, kurtarsın diye Ares'i,
yalvarıyordu boyuna ünlü eserler yapan Hephaistos'a,
seslenip kanatlı sözler söylüyordu:
– Haydi çöz zincirleri,° sözüm söz işte,
ben yapacağım tanrılar arasında ne dersen.
ben ödeyeceğim bütün haklarını senin.
Çok ünlü topal da şöyle dedi ona:
– Bana buyurmaya kalkma, Poseidon, yeri sarsan.
Kötü şeydir arka olmak kötü kişiye,
unutursa borcunu Ares kurtulunca zincirlerinden,
ölümsüz tanrılar arasında ben nasıl sorumlu tutarım seni?
Yeri sarsan Poseidon da ona şöyle dedi:
– Kurtulunca Ares bu zordan, Hephaistos,
kaçıp gitse bile, ben öderim borcunu.
Çok ünlü topal da şöyle karşılık verdi:
– Yakışık almaz yabana atmak senin sözünü.
Güçlü tanrı böyle dedi, ağı çözdü,
onlar da kurtulur kurtulmaz ağır zincirler altından,
uçup gittiler göz açıp, kapayıncaya dek,
Ares yol aldı Trakya'ya° doğru,
gülümser Aphrodite de Kıbrıs a gitti Phapos'a
kutsal bir koru, tüten sunaklar vardır ya, işte oraya
Üç Güzeller yıkadılar orda onu
ve ovdular ölümsüz tanrıların bedenini parlatan yağlarla
güzelim rubalar giydirdiler, gözlere şenlik

HOMEROS, *Odysseia*, 8.266-366

270. *Güneş*: Helios; Güneş tanrısı olduğundan her şeyi görür. 294. *Sintililer*: Lemnos adasının yerlileri. 342. *ölümsüz tanrılar arasında*: Atina ve Girit'te uygulanan zamanın Grek yasalarına göre, zina hâlinde yakalanan kişi, uygun bir kefalet veya tazminat ödenene kadar hapsedilebiliyordu. Hatta Atina'da, zinacı erkeğin yakalanır yakalanmaz öldürülmesi suç değildi. Burada, Poseidon Ares için kefalet ödemeye gönüllü oluyor. 347. *zincirleri*: Hephaistos, Poseidon'un kefaletine rağmen Ares'in salıverilmesine önce razı olmaz. Fakat Ares, tabii ki yükümlülüğünü yerine getirmez ve Hephaistos'u, hiç istemese de Poseidon'a karşı harekete geçmeye zorlar. 355. *Trakya*: Anlaşıldığı üzere, Ares'in anayurdu.

Odysseia'nın içinde geçen bu hikâye her ne kadar tanrıların ahlaki zaaflarını, kökeni ta Mısır ve Mezopotamya'ya kadar uzanan bir parodi geleneğini kullanarak alaya alıyor olsa da, bir zinayı ve bu zinanın ortaya çıkışını anlatış şekli, hem Paris ile Helen arasındaki yasak ilişkiyi çağrıştırır (ki, Troia Savaşına yol açmıştır) hem de o ilişkiyle dalgasını geçer. Hikâye bununla da kalmaz, bir tanrıça olmasına rağmen cinsel isteklerine karşı gelemeyip kendini yasak bir ilişkinin kollarına atan Aphrodite karşısında vakarını ve iffetini koruyan Penelopeia'nın erdemini daha bir ön plana çıkarır.

ÖNEMLİ İSİM VE TERİMLER

Hermes, 203
herm, 204
caduceus, 204
psychopompos, 204
Argeiphontes, 205
Maia, 205
Kyllene, 205
Pan, 219
Hephaistos, 221
Lemnos/Limni, 221
Ares, 224

ANTİK KAYNAKLARDAN BAZILARI

Hermes, antik literatürde oldukça popüler olmakla birlikte adı Homeros (*İlyada* 24.334-469; *Odysseia* 5.28-148) ve Ovidius tarafından (Merkür olarak, *Dönüşümler* 2.685-835, 8.618-724) daha sık anılmıştır. Hephaistos: Aiskhylos, *Zincire Vurulmuş Prometheus* 1-81-369. Ares: Aiskhylos, *Eumenidler* 685-690.

OKUMA LİSTESİ 8. BÖLÜM

Borgeaud, P., *The Cult of Pan in Ancient Greece* (Chicago, 1988).

Brown, N. O., *Hermes the Thief* (New York, 1969; originally 1947). Hermes'in, Apollon tarafından temsil edilen yerleşik aristokrasinin karşısında yükselen yeni tüccar sınıfını temsil ettiğini ileri sürer.

9. BÖLÜM

KADIN TANRIÇALAR: APHRODİTE, ARTEMİS VE ATHENA

Tanrılar ve insan ırkı aynıdır ve aynı anadan alırız nefeslerimizi. Fakat güçlerimiz arasındaki farktır bizi onlardan ayıran; tanrıların cennetinin tunçtan zemininin sarsılmazlığı karşısında insanoğlu bir hiçtir.

PİNDAROS, *Nemean* 6 1-4•

OLYMPOS'UN ERKEK TANRILARININ faaliyet veya sorumluluk alanları oldukça belirsizdir; bazen bir tanrının işine başka bir tanrı da bakıyor olabilir, bazen de kimin neyle neden ilgilendiği anlaşılmaz (örneğin, Poseidon'un atlarla ilgisinin nedeni nedir?). Buna karşılık kadın Olymposlular, hem doğadaki hem de insan türündeki doğurganlığa karşılık gelen tek ve belirli bir dinsel işlev üstlenmişlerdir. Dolayısıyla Demeter, toprağa düşen tohumdan ekin üreten güçtür. Hestia eve, yani ocak ateşinin yandığı ve yemeğin hazırlandığı yere can verendir. Aphrodite öncelikli amacı yeni nesillerin üremesini sağlamak olan, dolayısıyla insanın iç dünyasıyla ilgilenmeyen cinsel cazibenin karşı konulmaz gücüdür. Artemis av hayvanlarının bol olduğu yaban dünyanın tanrıçasıdır. Bir tek Athena'nın doğurganlıkla/bereketle doğrudan bir bağlantısı yoktur, fakat onun da egemenlik alanı, Grek kadınlarının çocuk yetiştirme dışında kalan tüm hayatlarını işgal eden el işleri, özellikle de dokumacılıktır. Bununla birlikte Grek mitoslarındaki tanrı ve tanrıçaları incelerken aklımızdan çıkarmamamız gereken nokta, bütün bu karakterlerin aslında Grek erkeklerinin hayal gücünün birer ürünü olduğu, bu mitosların temel izleklerinin, gerçek yaşamdaki erkeklerin karşı cinsle kurdukları karmaşık ilişkilerin birer yansıması olduğudur. Grek kadınlarının tanrı ve tanrıçaları nasıl gördükleriyle, onlarla ilgili gerçekten ne düşündükleriyle ilgili elimizde hemen hemen hiçbir bilgi yoktur.

EKİNLERİN ECESİ DEMETER

Gaia/Toprak, yeryüzünün var olmasını sağlayan dişil güçken Demeter, tarım ürünlerinin, özellikle de buğdayın bereketini sağlayan ana tanrıçadır. Adının *-meter* kısmı "ana" anlamındadır, fakat De- için makul bir açıklama henüz getirilememiştir. Gönlümüzden geçen "buğday" anlamına geliyor olmasıdır (Demeter="buğdayların anası"), fakat herhangi bir etimolojik açıklama pek mümkün görünmemektedir. Kesin olan şey, buğday ürününün bol olduğu yerlerde, özellikle Atina yakınlarındaki Eleusis kentinde ve Sicilya'da Demeter kültünün güçlü olduğudur. Hem mitoslarda hem de gerçek hayattaki dinî inanışlarda Demeter ile kızı Persephone arasındaki sıkı bağ ön plandadır; ikisi birlikte kısaca "tanrıçalar" olarak anılır. 10. Bölümün tamamı, Demeter ile kızı Persephone mitoslarına ve onlarla ilgili anlatılan hikâyelere ayrılmıştır.

OCAK ATEŞİ HESTİA

Hestia Kronos ile Rhea'nın en büyük, ilk yutulan ve yutulduğu yerden en son çıkan çocuğudur. Adı, "ocak" anlamına gelir. Romalılarda Vesta olan Hestia, her evde bulunan sıradan ocakları temsil etmesi nedeniyle Olymposluların arasındaki en renksiz isimdir. Evlerdeki ocaklar Hestia kültünün kutsal sunaklarıdır ve evi koruduğuna inanılır. Ocak ateşini yakmak, beslemek ve bu ateşi kullanarak yemek yapmak kadınların görevi olduğundan Hestia, kadınların dünyasının iç mekânını -evi- temsil eder. Buna ek olarak Hestia, bir anlamda ailenin daha geniş hâli olan ve çoğu zaman orta yerinde yanan bir ateş/ocak bulunan şehrin de koruyucusudur. Atina'da, şehrin yöneticilerinin bir araya gelip birlikte yemek yedikleri özel bir bina da Hestia ile ilişkilendirilmektedir. Kendisiyle ilgili pek az sayıda hikâye vardır ve anlatılanların çoğuna göre on iki Olymposlu arasındaki yerini Dionysos almıştır. Bekâretini sonsuza kadar korumuş ve diğer tanrılar gibi Olympos'tan hiç ayrılmamıştır. Orada da kutsal evin merkezinde yer almıştır. Romalı eşdeğeri Vesta Roma şehrinin ana sembolü olmuş ve altı bakire tarafından korunan Vesta tapınağındaki ateş sürekli canlı tutulmuştur.

CİNSEL AŞK TANRIÇASI APHRODİTE

Aphrodite (Romalıların Venüs'ü) insan cinselliğinin karşı konulmaz gücünü temsil eder. Ezelî eşlikçisi, ya da bazı kaynaklara göre Ares'ten olma oğlu Eros (Romalıların Cupid'i) "cinsel arzu"dur. Resim sanatında kanatlı, elinde ok ve yay veya yanan bir meşale taşıyan, uyandıracağı cinsel arzunun muhtemel zararlı sonuçlarına aldırmadan oklarını insanların üzerine rastgele yağdıran, yaramaz bir oğlan çocuk olarak tasvir edilir (yanan meşale günümüze kadar Sevgililer Gününe özgü bir sembol olarak gelmiştir; bkz. Resim 2.10, 5.5 ve 8.6).

Hesiodos, yanlış bir inanıştan yola çıkarak, Aphrodite'nin adının "köpük" anlamına gelen *aphros* sözcüğünden türediğini söylese de, tanrıçanın ne kendisi ne de adı Grek kökenlidir. Pek çok akademisyene göre tanrıçanın adı, bazı

yerlerde İnanna, bazı yerlerde İshtar, bazılarında ise Astarte olarak bilinen Doğulu bir bereket tanrıçasının adının (ki bu üç isim de etimolojik olarak aynı isimden türemiş gibi görünmektedir) Greklerde aldığı biçimdir. Aphrodite'nin Grek topraklarına o dönemde Doğu ile Batı kültürleri arasında işlek bir geçiş noktası olan Kıbrıs üzerinden geldiği bilinmektedir. Güneybatı Kıbrıs'ta bulunan antik Paphos kentinde daha İ.Ö. on ikinci yüzyılda bile, koni biçiminde cilalı bir taş formunda sembolize edilen Aphrodite'ye tapınılmaktaydı (günümüze kadar ulaşmayı başaran bu taş hâlen aynı yerde, Paphos Müzesi'nde sergilenmektedir). Grekler Aphrodite'nin varlığını ilk defa orada duymuş olabilir. Aphrodite kültü Peloponez'in güneyinde, Fenikelilerin yerleşim yeri Kythera adasında da önemliydi. Yine Fenike yerleşimleri bulunan Sicilya'da ve çeşitli milletlerden denizcilerin bir araya geldiği Korinthos'ta da önemli tapınaklar bulunmaktaydı. Aphrodite'nin Kıbrıs ve Kythera ile olan ilişkisi Grek mitoslarında sık sık vurgulanmaktadır: deniz dalgalarının köpüğünden doğduktan sonra karaya ilk çıktığı yer kimi kaynaklara göre Kıbrıs, kimi kaynaklara göre ise Kythera'dır ve Aphrodite'den çoğu yerde **Kypris** (Kıbrıslı) ya da **Kytheria** (Kytheralı) olarak bahsedilmektedir.

Aphrodite ve İnanna/İshtar/Astarte kültlerinin ritüelleri arasında en çarpıcı olanı tapınak fahişeliğidir. Çoğunluğu iyi ailelerden gelen kadınlar Aphrodite'ye adanmış tapınaklarda gönüllü olarak erkeklerle cinsel ilişkiye girer, erkekler de bu hizmetin bedelini tanrıçaya sundukları hediyelerle öderlerdi. Tapınak fahişeliğini, tanrıçanın kadınlara bağışladığı doğurganlık gücüne karşılık olarak verilen bir bedel, evlendiklerinde çok çocuk doğurabilmek, büyük ailelere sahip olabilmek için ödenen bir kefaret olarak görebiliriz. Bu uygulama, prehistorik dönemdeki bakire kurbanı ritüelinin bir uzantısı olabilir: Bakire kızlar, zaman içinde, "tanrıçalarını onurlandırmak için" canını vermek yerine bekâretinden olmayı tercih etmişlerdir. Cinsel konularda zaman zaman fazlasıyla tutucu olabilen Grekler pek rağbet göstermemiş olsalar da tapınak fahişeliği, Korinthos ve Kythera'daki Aphrodite tapınaklarında varlığını sürdürmüştür.

Aphrodite için yazılmış en güzel şiirlerden birini, İ.Ö. yedinci yüzyılın sonları ya da altıncı yüzyılın başlarında Lesbos adasında yaşamış olan ve "onuncu Musa" olarak da ün salmış Sappho yazmıştır. Sappho'nun kim olduğuyla ya da şiirlerini kimlerin okuduğuyla ilgili elimizde kesin bir bilgi yoktur. Kadınları yücelten erotik şiirleri ünlüdür, fakat bu tür şiirlerin nasıl ve hangi sosyal ortamlarda icra edildiğine dair antik dönemlerden bu yana süren çeşitli ve çoğu birbiriyle zıt tartışmalar vardır. Klasik Döneme kadar *homoerotik* olarak görülmeyen bu şiirler, günümüzdeki *lezbiyen* sözcüğüne de kaynaklık etmiştir.

Sappho'nun şiirlerinin ilk defa nasıl ve nerede icra edildiğini bilmiyoruz dedik, fakat halka açık bir yerde ve bir grup izleyicinin/dinleyicinin önünde olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bazıları büyük ihtimalle, genç bir kızın erotik cazibesini açıkça övmenin mümkün olduğu nadir vesilelerden biri olan evlilik eğlencelerinde de icra edilmiş olmalı. "Aphrodite İçin Şiir"inde bir yandan aşk tanrıçasının en isteksizlerin bile aklını çelebileceğini söylerken diğer yandan, ironik bir şekilde, bu durumun daha önce pek çok kereler gerçekleştiğini de ima eder:

Tahtı görkemli ölümsüz Aphrodite
oyunbaz kızı Zeus'un, hanımım,
ezme yüreğimi yalvarırım
acı verip kaygılarla

Gel yine eskisi gibi
duyunca sesimi uzaktan
koşup arabanı hemen
altın evinden babanın

tez uçuşlu güzelim serçeler
pırpır edip kanatçıklarını
getirirdi seni tez elden
göklerden kara toprağa

ve sen, ölümsüz tanrıça
gülümseyip ölümsüz yüzünle
sorardın: ne oldu yine,
neden çağırdın beni?

Niçin tutuştuğunu deli gönlümün:
"Kimi getireyim bu kez aşkına,
kimdir ey Sappho
seni böyle dertlere salan?

Kaçıp gitse de şimdi, tez düşer
peşine, getirir elceğiziyle
geri çevirdiği armağanı, bir gün
olur elbet, gönlü yoksa sende."

Gel, şimdi bana yeniden
kurtar beni zulmünden kaygının
söndür yanıp tutuşan gönlümü
kavgaya katıl benim safımda.

Sappho, *Fragmanlar 1*

Hermaphroditos ile Priapos

Aphrodite Ares'ten başka bir de haberci tanrı Hermes ile ilişkiye girmiş ve bu ilişkiden **Hermaphroditos** adında, olağanüstü güzellikte bir oğlu olmuştur. Ovidius bu çocukla ilgili ilginç bir hikâyeyi şöyle anlatır: Günlerden bir gün, Salmakis adlı bir su perisi ormanda dolaşırken Hermaphroditos'a rastlar, oğlanı görür görmez âşık olur ve onunla oracıkta sevişmek ister. Tecrübesiz Hermaphroditos utanır ve kaçar. Biraz sonra yıkanmak için bir pınara girdiğinde Salmakis suya atlar, Hermaphroditos'a sıkıca sarılır ve sonsuza kadar ayrılmamaları için yakarır. Duası kabul olunur ve iki beden birbirinin içinde

eriyerek, memeleri kadın memesi, cinsel organı erkek cinsel organı olacak şekilde tek bir bedene dönüşürler. Hafif iç gıcıklayıcı bu "çift cinsiyetli" Hermaphroditos, antik dönemin sonlarına doğru resim sanatında en çok işlenen imgelerden biri olmuştur.

Aphrodite'nin, Dionysos'tan mı yoksa Hermes'ten mi olduğu tartışmalı diğer oğlu **Priapos**'tu. Asya kökenli olan ve erkek üreme gücünü sembolize eden bu tanrı, devasa boyutlarda bir penisle tasvir edilir ve (herm taşlarındaki fallusun işlevine eş bir şekilde) bağları ve bahçeleri kötülüklerden koruduğuna inanılırdı. Adı Grekçe kökenli değildir ve tarih sahnesine ilk defa Helenistik dönemin sonlarına doğru çıkar. Özellikle Romalılar arasında meşhur olmuştur. Davetsiz misafirlerin gözünü korkutmak, başlarına gelebilecek tatsız cinsel deneyimleri hatırlatmak isteyen Romalılar, üzerinde zekice yazılmış fakat hayli müstehcen şiirler bulunan küçük tabletleri tanrının devasa penisinin ucuna asar, heykeli de evin giriş kapısına yakın bir yere yerleştirirlerdi (Resim 9.1).

RESİM 9.1 Bağ bahçe tanrısı Priapos teraziyi almış, bir torba altın ile penisini tartarken (görünüşe göre iki tarafın da ağırlıkları aynı!); İ.S. 70 civarı. Başındaki, bereket / doğurganlık kültlerinin ana yurdu Phyrigya'ya özgü bir başlık. Priapos'un Dionysos ile olan bağı, sol elinde tuttuğu uzun değnekle (thyrsus), bağlar ve bahçeler üzerindeki gücü ise ayak ucunda duran ve içi çeşitli meyveyle dolu sepetle gösterilmiş. (Pompeii, House of the Vettii; Scala/Art Resource, New York)

Pygmalion

Ares ile olan ilişkisini anlatan hikâye dışında Aphrodite'yle ilgili bütün önemli hikâyeler, onun Doğulu köklerini vurgular bir biçimde, Grek topraklarının dışında geçer. Aphrodite'nin Kıbrıs ve Doğu mitosları ile yakın bağı, Ovidius'un özellikle **Pygmalion** eseri sayesinde tanınan Kıbrıs krallığı ile ilgili hikâyelerde de görünür. Kıbrıs kralı Pygmalion tebaasındaki zevk düşkünü kadınların ahlaksız davranışlarından bıkıp usanmıştır artık. Hikâye pek çok açıdan Hesiodos'un Pandora'sını anımsatmakla birlikte olaylar dünyanın ilk günlerinde değil, zamanın kahramanlar çağında geçmektedir:

[243] Görünce, Pygmalion, yıkımlar içinde geçen
Yaşamını kadının, uyarmak istedi onu doğanın
Bir dişiye bolundan verdiği yanılgılarla,
Düşündü kadınsız yaşamayı yatağında, yalnız.
Bir yontu yaptı pırıl pırıl fildişinden, eşsiz
Bir kadın biçimi verip donattı benzersiz
Takılarla, bir kadında bulunmayan. Sonra sevmiş
Bu cansız kızı, onunla yatmak istemiş,
Utançtan, yasaklardan uzak tutkular içinde.
Görülmedik bir beceriydi bu, şaşılacak işti,
Tutuşmuş gönlü Pygmalion'un, dayanamaz olmuş.
Sık sık sarılır, kucaklar, öperdi bu yontuyu,
Bir fildişi olduğunu düşünmez bile, öper
Söyler, söyleşir, karşılık beklerdi ondan,
Eli el, kolu kol sanır okşardı, parmağıyla dokunsa
İncinir üzülür diye korkardı, bir olur yakınlık
Bir olur ondan karşılık umardı. Bir kız sayar

RESİM 9.2 Capitol Aphrodite'i; Roma kopyası, İ.S. 100 civarı. Heykelin aslı İ.Ö. dördüncü yüzyılda Praksiteles tarafından, Anadolu'nun güneybatı ucunda bulunan Knidos kentindeki Aphrodite tapınağı için yapılan Aphrodite heykelidir. Ovidius'un hikâyesinin arka planında bu tür heykellerden bol miktarda bulunur. Erken dönem Grek heykellerinde erkekler tamamen çıplak olarak tasvir edilirken kadınlar neredeyse her zaman giyinik olarak gösterilmişlerdir. Ancak Roma kopyaları sayesinde haberdar olduğumuz bu heykelle ilgili Aphrodite'nin, "Praksiteles beni ne zaman çıplak görmüş ki?" diye sorduğu rivayet edilir. Praksiteles'in erotiğe yakın duygular uyandıran yumuşak, gevşek tekniği ve vücuda verdiği S biçimli duruş, kendinden sonraki heykeltıraşları yüzyıllar boyunca etkilemiştir. Tanrıçanın çıplaklığı, daha yeni banyo yapmış olmasıyla açıklanmaktadır. O dönemlerde bir testiden vücudun üzerine dökülen suyla banyo yapılırdı (testi burada, tanrıçanın hemen yanında yerde, kısmen örtük olarak görünüyor). Venüs tepesini örten sol elin duruşu ve hareketi antik Doğu heykellerinden alınmıştır. (Museo Capitolino, Rome; fotoğraf yazara aittir)

Midye kabuklarıyla, değerli taşlarla, takılarla
Süslerdi. Bir yavru kuş, çiçekler içinde çiçek
Bilirdi. Zambak, ufak yumrular, süsleyen çizgiler,
Ağaçlardan damlayan göz yaşları, ağlayan Heliadlar,
Giyimle donanmış gövde, yüzüklü parmak, inci küpeli
Kulak, gerdanlıklı boyun, dolgun göğüsler alımlı,
Hepsi uygun, çıplak olsa bile böyle çekiciydi
Başka değil. Özenle yatırdı onu erguvan yatağa,
Yatak arkadaşım diyerek dolandı boynuna, içinde
Bir duygu uyandı yumuşak kuştüyü yataktaymış gibi.
Venüs'ün kutsal günü doğdu görkemle Kıbrıs
Tepelerinde, altın kaplı boynuzlar kuşattı
Ortalığı, ışıldadı genç ineklerin ak boyunları.
Kutsal kokular yükseldi. Adak sunarken Pygmalion
Dikildi sunakta, umutsuzca dedi ki: siz, tanrılar
Bir kadın verin bana, elinizden gelir bu, benzesin
Bu fildişi kadına, onun gibi olmasın, yardımcım
Olsun. Ürkerek söyledi bunları. Yaklaştı tören,
Sezdi bunu altın Venüs, anladı dileğini; bir
Belirti koruyucu tanrıdan, üç kez ışık, yalım,
Gönderdi. Yöneldi Pygmalion fildişi yontusuna
Kızın, eğildi yatağa öptü onu. Bir sıcaklık duydu.
Yine yaklaştırdı ağzını, ellerini koydu göğsüne,
Okşadı. Sezdi yumuşadığını fildişinin, parmağını
Değdirince katılığın azaldığını, Hymettus°
Mumu gibiydi, güneşte yumuşayan, parmaklar arasında
Gevşeyip istenen biçime sokulan, yoğrulan.
O, şaşırmış, korkuya kapılmış, ürpermişken
Sevecen bir elle değindi fildişi kadına yeniden.
Bir diri gövde; parmakları, damarları devinen.
Kıvançla yöneldi Paphos'lu yiğit övgülü
Sözlerle Venüs'e yürekten, sonunda geldi
Sevgilisiyle dudak dudağa, sezdi
Genç kız erkeğin öpüşünü. Ürkerek çevirdi ışıyan
Gözlerini ışığa baktı seven bir yüzün gözüyle
Gördü sevgilisini. Geldi birliği sağlayan tanrıça.
O evre on kez kuşatmış dolunayı boynuzlar,
Orada, doğdu adıyla anılan adada Paphos.

OVIDIUS, *Dönüşümler* 10.243-297

284. *Hymettos*: Atina yakınlarında, günümüzde de balıyla ünlü bir dağ.

Canlanan heykel, Aphrodite'nin kutsal şehrine adını veren Paphos'un annesi Galatea'dır. Paphos da **Kinyras**'ı doğurmuş; Kinyras'ın karısı Kenkhreis, kızları **Myrrha**'nın (ya da Smyrna) Aphrodite'den daha güzel olduğunu iddia etmiştir. Aphrodite ise bu hakaretin cezasını, Myrrha'yı öz babası Kinyras'a âşık ederek vermiştir. Myrrha, kendini göstermeden, babasını karanlık bir odaya çeker ve

orada birlikte olurlar. O anda sarhoş olan Kinyras kızını, cariyelerden biri sanmıştır. Bu on iki gece boyunca böyle devam eder ve Myrrha hamile kalır. Sonunda gerçeğin farkına vardığında Kinyras kılıcını kaptığı gibi kızını kovalamaya başlar, fakat tanrılar araya girerek kızı bir mür (sakız) ağacına çevirirler. Kızın acı göz yaşları, daha sonra Aphrodite kültüne ait tapınakların sunaklarında yakılacak olan değerli sakız damlalarına dönüşür. Farkında olmadan da olsa bu ensest ilişkinin utancını kaldıramayan Kinyras kendini öldürür. Dokuz ay sonra bu mür ağacı ikiye yarılır ve içinden güzel yüzlü kahraman Adonis çıkar (hikâyesi 10. Bölümde ayrıca ele alınacaktır; karşılaştırma için bkz. Perspektif Resim 9c).

Aphrodite ile Ankhises

Aphrodite'nin sonu yine kötü biten bir başka aşk hikâyesine, İ.Ö. yedinci yüzyılın başlarında yazılmış olan *Aphrodite İçin Homerik İlahi*'de rastlarız. Her zamanki gidişata uygun olarak Aphrodite, biraz da Zeus'un sayesinde, Troia'nın kraliyet ailesiyle akraba **Ankhises** adında bir prense âşık ve sonrasında kendi gücünün kurbanı olur. Erkek tanrıların sık sık ve düzenli olarak ölümlü kadınların peşine düşmeleri olağan karşılansa da, bir tanrıça için ölümlü bir erkeği eş tutmak son derece utanç verici bir şeydi. Şiirde Aphrodite, incelikli bir şekilde, hepsi de bakire kalmış tanrıçalar olan Athena, Artemis ve Hestia ile karşılaştırılır:

[1] Ey Musalar! Anlatın bana altın Aphrodite'nin yaptığı işleri,
Kypros'un tanrıçasının işlerini! O uyandırdı tanrılarda tatlı arzuyu,
Ölümlü insan soylarına o boyun eğdirdi,
Havada uçan kuşlara, tüm hayvan sürülerine;
5 Denizin ve karanın beslediği ne kadar hayvan varsa yeryüzünde hepsine.
Güzel çelenkli Kytheralı ilgilenir işte bunların hepsiyle;
Ne var ki, üç kişinin ne gönlünü çelebildi ne kandırabildi:
Kalkanlı Zeus'un gök gözlü kızı Athena'dır bunlardan ilki,
Hoşlanmaz o, altın Aphrodite'nin işlerinden,
10 Savaşları ve Ares'in işlerini sever, bir de
Çatışmaları, kavga gürültüleri; tanrıçalara yakışan zarif ve parlak işleri,
O öğretti yeryüzünde elleri sanata yatkın insanlara
Renk renk tunçla süslenmiş çeşit çeşit arabalar yapmasını.
Yumuşacık tenli genç kızlara evlerinde
15 Soylu ve güzel işler yapmasını o öğretti, bu hevesi o yerleştirdi her birinin yüreğine.
İkinci olarak da altın oklu, gürültücü tanrıça Artemis'in
Gönlünü çelemedi gülümser Aphrodite.
Hoşlanır çünkü Artemis oklardan ve dağlarda vahşi hayvan öldürmekten
Ve lirden, danslardan, içe işleyen tiz seslerden,
20 Gölgeli korulardan adil insanların yaşadığı kentlerden.
Hoşlanmaz Aphrodite'nin işlerinden saygın tanrıça Hestia da,
Art düşünceli Kronos'un ilk doğan çocuğu,
Kalkanlı Zeus'un iradesiyle de en sonuncusu
Talip olmuştu ona, Apollon ve Poseidon.

Kendinden emin bir edayla geri çevirdi tekliflerini Hestia,
Büyük bir yemin etti bozulmadan kalan,
Babası kolu kalkanlı Zeus'un başını ellerinin arasına alarak;
Tanrıçaların arasında sonsuza kadar genç kız kalmaya.
Baba Zeus, evlenmedi diye kızına verdi güzel onur payları:
Evin tam orta yerine yerleştirdi onu, burada alsın istediği yağlı kurbanları.
Tanrıların bütün tapınaklarında saygındır o,
En üstünü sayar ölümlülerin hepsi onu.
Üçünün: Athena, Artemis ve Hestia'nın gönlünü çelmek gelmez elinden onun.
Bunların dışında hiç kimse kaçamaz Aphrodite'den,
Ne mutlu tanrılardan biri ne de ölümlü insanlardan biri.
O, yıldırım seven Zeus'un bile gizlice aklını çeler.
O ki hepsinin en büyüğü, en yüce onura erendir.
Gene de onun kendinden emin gönlünü çeler
Ve kolayca getirir onu ölümlü kadınlarla karşı karşıya.
Ruhu bile duymaz bunları eşi ve kız kardeşi Hera'nın
Tanrıçalar arasında görünüşü en güzeli,
En şanslısı olan Hera'yı doğurdu art düşünceli Kronos ile
Ana Rhea. Zeus da tükenmez planlarına uyarak
Saygın, vefalı ve sadık bir eş yaptı onu kendine.
Gel gör ki, Zeus da Aphrodite'nin yüreğine attı tatlı bir arzu,
Ölümlü bir erkekle birleşme arzusu; uzak
Kalmasın istiyordu bir ölümlünün yatağından
Ve övünemesin diye bütün tanrılar arasında
Tatlı gülüşüyle gülümser Aphrodite:
"Ölümlü kadınlarla birleştirdim tanrıları
Ve ölümlü çocuklar doğurdu onlar da ölümsüzlere
Tanrıçaları da ölümlü insanlarla birleştirdim" diye.
Ve böylece Zeus, tatlı bir arzu uyandırdı onun gönlünde Ankhises'e.
O ki, çok pınarlı İda'nın sarp yamaçlarında
Ölümsüzlere benzer bir endamla çobanlık ederdi sığırlara.
Görür görmez onu gülümser Aphrodite
Âşık oldu o anda ve büyük bir arzu kapladı gönlünü.
Kypros'a gidip girdi Paphos'taki mis kokulu tapınağına.
Buradadır kutsal alanı ve mis kokulu sunağı, Paphos'ta.
Girince buradaki tapınağına tez kapadı ışıl ışıl kapıları.
Yıkadılar orada onu Kharitler ve ovdular mis kokulu yağlarla.
Tanrıların bedenini parlatan, içine
tanrısal kokular eklenmiş o güzelim yağlarla.
Giyindi sonra göz kamaştıran güzel elbiselerini,
ve altından süslerini de taktıktan sonra gülümser Aphrodite,
geride bırakıp mis kokulu Kypros'u Troia'ya doğru
çıktı yola, göklerde bulutların arasından geçip
vardı vahşi hayvanların yatağı, çok pınarlı İda'ya,
ve ulaştı dağın kuytusundaki ağıllara. Onun ardı sıra da

kuyruklarını sallayan boz renkli kurtlar, azgın bakışlı aslanlar,
ayılar, karacalara doymayan çevik parslar
geliyordu. Görünce bu hayvanları bir sevinç kapladı yüreğini Aphrodite'nin
saldı hemen içlerine tatlı arzuyu, o anda hepsi
bir çift oluşturup çiftleştiler gölgeli kuytularda.
Tez vardı Aphrodite de sağlam yapılmış kulübelere.
Diğerlerinden uzakta, yalnız buldu
tanrılar kadar yakışıklı kahraman Ankhises'i.
Ötekilerin hepsi sığırlarla bitek çayırlara gidince
bir başına, herkesten uzak kalmıştı ağıllarda,
bir ileri bir geri adımlarla oynayarak çalmaktaydı yanık lirini.
Tam yanına gelip durdu Zeus'un kızı Aphrodite,
güzellik ve endamca kız oğlan kız görünümündeydi tanrıça.
Ancak istemiyordu göz göze geldiğinde Ankhises'in korkmasını,
görür görmez onu Ankhises vuruldu güzelliğine,
endamına, görkemine ve ışıl ışıl elbiselerine.
O elbiseler ki ateşin alevinden bile daha parlaktı;
göğsünde sarmal biçimli iğneler, kulaklarında gül goncası ışıltılı küpeler,
narin boynunda olağanüstü güzellikte kolyeler vardı.
Hepsi de birbirinden güzel, çeşit çeşit altın kolyelerdi bunlar. Ay ışığı gibi
parlıyordu o güzelim göğsünde eşi görülmedik güzellikle.
Aşk sarıverdi Ankhises'i o anda ve şöyle dedi:
"Selam sana ey hanımefendi! Buraya, evime gelen mutlulardan hangisiysen:
Kimbilir? Belki Artemis, belki Leto, belki altın Aphrodite,
belki soylu Themis, belki de parlak bakışlı Athena'sın;
ya da buraya gelen Kharitlerden birisin sen: Çünkü onlar tanrılara
yoldaşlık ederler her zaman ve 'ölümsüzler' diye anılırlar;
belki de nymphalardan birisin, kimbilir? Gölgeli, güzel korulardaki
nymphalardan ya da yüce dağlarda yaşayanlardan, belki de
ırmakların pınarlarında ya da yumuşacık çayırların sakini nymphalardan
birisin!
Ben, uzaktan çepeçevre görünen bir dağ doruğunda senin için
sunak hazırlayacağım ve burada güzel kurbanlar keseceğim
her mevsimde. Ama sen de yüreğimi şenlendir benim,
Troialıların arasında seçkin bir kişi olmayı nasip et bana!
Sağlıklı, sağlam, gürbüz bir soyum olsun gelecekte, sonra da
uzun ve güzel bir ömür bahşet bana ki güneş ışığını görebileyim,
halkımın arasında mutlu bir hayat süreyim ve de ihtiyarlığın eşiğine varayım!"
Şu sözlerle karşılık verdi ona Zeus'un kızı Aphrodite:
"Ey Ankhises! Yeryüzünde yaşayan insanların en şanlısı!
Ben tanrıça değilim; neden beni ölümsüzlere benzetiyorsun?
Ölümlü yaratıldım ben, beni doğuran anam da bir ölümlü.
Babamın adı şanlı Otreus'tur, belki duymuşsundur bu adı,
güzel surlarla çevrili bütün Phrygia'nın kralıdır çünkü o.
Hem, sizin dilinizi de bizimkini de konuşmayı bilirim ben.
Troialı bir dadı baktı bana sarayımızda,

bebekliğimden itibaren annemden alıp büyüttü sevgiyle beni.
Bu nedenle biliyorum sizin dilinizi.
Altın asalı Argeiphontes kaçırdı beni
altın oklu Artemis'in gürültülü korolarından.
Sayısız nympha ve ailelerine öküzler kazandıracak genç kızlar
oynuyorduk o anda ve büyük bir kalabalık toplanmıştı etrafımıza.
İşte buradan kaçırdı beni altın asalı Argeiphontes,
ölümlü insanların sürülmüş tarlalarından,
sahipsiz, ıssız ve sürülmemiş topraklardan geçirdi beni.
Buralarda, gölgeli kuytularda çiğ et yiyen vahşi hayvanlar dolaşıyordu,
ben sandım ki ayaklarım yaşam veren toprağa bir daha hiç dokunmayacak.
Ve Argeiphontes bana her şeyi bir bir anlattı: Ankhises'in yatağına girince
bana onun karısı diyeceklerini ve benim de sana şanlı çocuklar doğuracağımı.
İşte bunları bana anlattıktan sonra tez
döndü güçtü Argeiphontes ölümsüzler arasına.
Sonra da ben sana geldim, zorluyor kader beni buna.
Şimdi sana Zeus'un ve soylu ailenin aşkı için yalvarıyorum.
Senin gibi birisi sıradan insanlardan doğmuş olamaz.
Aşkta lekesiz, tertemiz ve de deneyimsiz biriyim ben.
Al götür beni babana, gün görmüş anana
ve ana baba bir kardeşlerine.
Ben utanılacak bir gelin değilim, onlara layık biri olacağım.
Atları dörtnala giden Phrygialılara bir haberci gönder hemen
babama ve kaygılı anama haber götürsün benden.
Onlar da sana bol bol altın ve elbiselik kumaş
gönderirler; sen de kabul et onlardan gelecek sayısız, göz kamaştıran
armağanları.
Sonra da emret kursunlar düğün sofralarını,
başlatsınlar insanların ve ölümsüz tanrıların onurlandıracağı düğünü."
Böyle konuşarak tanrıça, tatlı bir arzu attı onun içine.
Kapıldı o anda onun aşkına Ankhises ve sonunda şöyle söyledi ona:
"Eğer sen ve seni doğuran annen de bir ölümlüyse,
baban da söylediğin gibi, şanlı Otreus ise,
ve sen de buraya ölümsüz haberci Hermes'in isteğiyle gelmişsen,
bundan sonra herkes sana 'benim karım' olduğunu söyleyecek.
Ne bir tanrı ne de ölümlü bir insan bozabilecek bunu.
Sana aşkla sarılıp kucaklaşıncaya kadar bekle, gitme!
Sonra isterse okçu Apollon'un kendisi bile gelse
ve acı veren oklarını gümüş yayından fırlatsa da razıyım.
Ey tanrıçalara benzeyen kadın! Senin yatağına gireyim de sonra isterse
Hades'in evine gideyim ve yok olayım onun karanlıklarında."
Böyle konuşarak elini tuttu onun Ankhises. Gülümser Aphrodite ise
güzel gözlerini kaçırarak yürüdü
nakışlı örtüler serilmiş yatağa; kahraman Ankhises için
yumuşacık örtüler sermişlerdi üzerine döşeğin. En üstünde de
postları duruyordu ayıların, kükreyen aslanların,

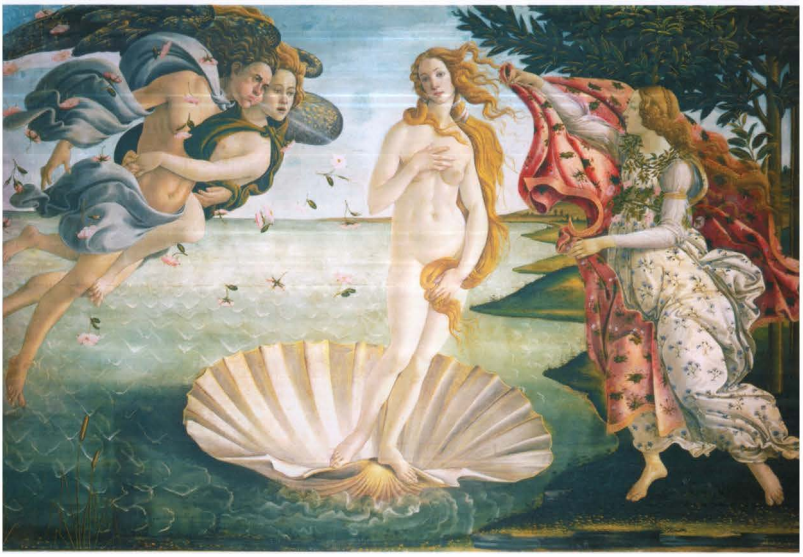
bizzat kendisinin avladığı yüce dağlarda.
Girer girmez özenle hazırlanmış yatağa
çıkardı Ankhises Aphrodite'nin ışıltılar saçan süslerini:
Sarmal biçimli iğneleri, gül goncası küpeleri ve kolyeleri.
Çözdü tanrıçanın belindeki kemeri, soydu üstündeki giysileri
çıkardı üstünde ne varsa ve koydu hepsini gümüş kakmalı koltuğa
Ankhises. Sonra tanrıların kararı ve buyruğuyla
ölümlü adam, ölümsüz tanrıçaya sarılıp yattı, gerçeği bilmeden.
Çobanlar ağıllardan alıp da sığırları
ve semiz koyunları tekrar çiçekli çayırlardan geri getirdikleri vakte kadar
üzerine derin ve tatlı bir uyku yaydı Ankhises'in Aphrodite,
sonra da giydi göz alıcı elbiselerini güzel bedenine.
Her şeyini takıp takıştırdıktan sonra ulu tanrıça
doğrulup kalkınca yataktan sağlam yapılmış çatıya
değdi başı, tanrılara özgü ışıklar saçıldı yanaklarından,
güzel çelenkli Kytheralıya aittir bu güzellik.
Sonra uyandırarak Ankhises'i Aphrodite şu sözlerle seslendi ona:
"Kalk Dardanasoğlu! Niçin böyle derin uykulara dalmış uyuyorsun?
Söyle bana Ankhises, benziyor muyum
ben kendi gözlerinle gördüğün ilk gördüğün kadına?"
Böyle söyledi Aphrodite. Uyandı o anda Ankhises ve uydu söylediklerine.
Ürperdi görür görmez Aphrodite'nin boynunu ve güzel gözlerini
ve tez çevirdi bakışlarını başka yana,
sonra da gizledi yakışıklı yüzünü mantosunun altına,
ve yalvaran bir sesle seslendi ona şu kanatlı sözlerle:
"Seni görür görmez ey tanrıçam,
anlamıştım bir tanrıça olduğunu senin, ama söylemedin bana gerçeği.
Kalkanlı Zeus'un aşkına dizlerine kapanıp yalvarıyorum sana
ölümlü insanlar arasında güçsüz bir yaşam sürmeme izin verme!
Acı bana tanrıçam! Çünkü sağlam olmaz bir adam
seviştikten sonra ölümsüz tanrıçalarla."
Bunun üzerine şöyle cevap verdi Zeus'un kızı Aphrodite ona:
"Ey ölümlü insanların en şanlısı Ankhises!
Cesur ol, kaygılanma bu kadar!
Hiçbir kötülük gelmeyecek başına tanrıdan, benden
ya da diğer mutlu tanrılardan; tersine bundan böyle dost olacaksın tanrılara.
Troialılara hükümdarlık edecek bir oğlun olacak senin,
onun oğullarından oğullar doğacak ve bu sonsuza kadar sürüp gidecek,
Aineias olacak onun adı. Ben de büyük bir acı çektim
ölümlü bir erkeğin yatağına girdiğim için.
Ölümlü insanların arasında tanrılara en yakın kişiler,
güzellik ve endam bakımından, sizin soyunuzdan çıktı hep:
Bilge Zeus, sansın Ganymede'yi
güzelliği yüzünden kaçırdı; ölümsüzlerin arasında yaşasın
ve tanrılara şakilik yapsın diye Zeus'un sarayında.

PERSPEKTİF 9

VENÜS: AVRUPA SANATINDA GÜZELLİK İMGELERİ

Venüs'ün doğuşu (Venüs=Aphrodite), İtalyan Rönesansı'nın en ünlü tablolarından biri olan ve İtalyan usta Sandro Boticelli'nin (1445-1510) zengin hamisinin Floransa yakınlarındaki evinin duvarlarını süslesin diye yaptığı şahesere konu olmuştur (Perspektif Resim 9a). O dönemde sanatçılar eskinin sıkıcı, stilize dinî konulu sanatını reddetmiş ve büyük bir coşkuyla doğaya, natüralist betimlemeye ve klasik mitolojiye yönelmişlerdi. Çıplak kadın figürleri Ortaçağ sanatında neredeyse hiç yoktur, bu nedenle Boticelli'nin tablosu özellikle önemlidir. Bununla birlikte kadim mitolojik hikâyeleri konu alan bu tür tasvirler daima alegorik, neoplatonik açıdan ele alınıyordu (bkz. 25. Bölüm).

Venüs'ün, klasik heykellerinden alınan duruşu (bkz. Resim 9.2) her ölümlü ruhun ulaşmayı arzuladığı iç güzelliğini sembolize eder. Tanrıça, tatlı bir esintinin denizin üzerinde hafif hafif salladığı bir istiridye kabuğunun içinde, ayakta durmaktadır. Hesiodos, içinden lezzetli bir et parçasının, burada insan ruhunun çıktığı herhangi bir deniz kabuklusundan bahsetmez. Hesiodos rüzgârlardan da bahsetmez, fakat burada Zephyr ("Batı Rüzgârı") ile Aura ("esinti"), erkek ile dişi, kutsal ruhu (*spiritus*= "rüzgâr"), yani tanrının her şeyi harekete geçiren iradesidir. Aşkın sembolü gül yaprakları, rüzgârın çalkaladığı dalgaların beyaz köpükleri üzerine düşmektedir,

PERSPEKTİF RESİM 9a Sandro Boticelli (İtalyan, 1445-1510), *Venüs'ün Doğuşu*, 1482 civarı, tuval üzerine yağlı boya. (Galleria degli Uffizi, Florence; Erich Lessing/Art Resource, New York)

çünkü tanrının iradesi ilahî aşkın bir ifadesidir. Bir Hora -Bahar- elindeki brokar örtüyü kaldırmış, tanrıçayı karşılıyor; hareketi, ruhu örten bedeni andırmakta. Doğum anında lekesiz ve masum olan ruh artık kaba, sıradan maddenin -*nympha*nın attığı örtünün- içine hapsolmuştur.

Floransa doğumlu Piero di Cosimo (1462-1521) pagan ve Hristiyan dini konularını kimi zaman tuhafa kaçan yaratıcılıkta, alışılmış kalıpların dışında ve çarpıcı imgelerle işlemesiyle ünlüdür. Homeros *Odysseia*'da Aphrodite ile Ares'in gülünç ve müstehcen hikâyesini anlatırken (8.266-366; 8. Bölüm), daha çok, yakalanan âşıkların yaşadığı hüsrana ve kandıkları numaraya odaklanır. Buna karşılık, Flaman ressamların manzara teknikleri ve gerçekçi yaklaşımlarından etkilenen Piero, hikâyeyi aşkın gerçek doğasının bir alegorisi olarak görür: Aşk dayanma gücünden daha güçlüdür (Perspektif Resim 9b).

Resimde Hephaistos'un tuzağını anıştıracak herhangi bir şey görmeyiz. İki âşık, sevişmenin sonrasında otların üzerine uzanmış dinleniyorlardır. Sevişmekten yorgun düşmüş Mars, sağda, derin bir uykuya dalmıştır. Soldaki Aphrodite/Venüs ise uyanıktır ve kucağındaki bebek ve kalçasının üzerine çıkmış doğurgan tavşanla sembolize edilen doğacak çocuğunu düşünmektedir. Yerdeki biri siyah biri beyaz iki kumru büyük ihtimalle aynı Mars/Venüs zıtlığını temsil ediyor; bununla birlikte ikisi de kumru, yani Venüs'ün sembol kuşudur. Yeni hayatı sembolize eden bir kelebek, Venüs'ün dizine konmuştur. Aşkın çocuğu kanatlı küpidler arkada, savaş tanrısının bu etkileyici aşk ortamında oyuncak olmaktan başka bir işe yaramayan zırhıyla oynamaktadır.

Ovidius, *Dönüşümler* adlı eserinde (bkz. 10. Bölüm) Venüs ile Adonis'in aşk hikâyesini anlatır: Venüs, oğlu Küpid'in oklarından biriyle kazara yaralanır ve ensest bir ilişki sonucu doğmuş güzel Adonis'e âşık olur. Çift, mutlu bir şekilde dere tepe dolaşıp aşklarının tadını çıkarır. Bir gün, bir kavak ağacının gölgesinde çimlere uzanmış, Venüs'ün anlattığı avcı Atalanta hikâyesini dinleyen Adonis, tatlı bir uykuya dalar. O sırada, yanlarına bir domuz yanaşır, fakat köpekleri havlayarak Adonis'i uyandırır. Domuzun peşine düşen Adonis avın sonunda canından olacaktır. Veronalı olduğu için kısaca Veronese (Veronalı) olarak anılan Paolo Caliari (1528-1588) mitolojik konuları bile gerçekçi bir teknikle resmetmesiyle tanınmıştır. Burada, Ovidius'un

PERSPEKTİF RESİM 9b Piero di Cosimo (İtalyan, 1462-1521), *Venüs ile Mars*, 1498, ahşap panel üzerine yağlı boya. (Staatliche Museen, Berlin, Gemaldegalerie; Bildarchiv Preußischer Kulturbesitz/ Art Resource, New York)

hikâyesini kendi yorumuyla işlediğini görürüz (Perspektif Resim 9c). Venüs olacakları sezmiştir, deli gibi havlayan ve oğlu Küpid'in zorlukla zapt etmeye çalıştığı köpeği (sol alt), kucağında uyumakta olan Adonis'i uyandırmadan susturup uzaklaştırmaya çalışmaktadır. Bir alegori olmamasına karşın tablo, Ovidius'un gönderme yaptığı şu popüler özdeyişi vurgulamaktadır: Gerçek aşkın ömrü az olur.

Aynalı Venüs (*The Toilet of Venus*), on altıncı yüzyılın en ünlü İspanyol ressamı ve tüm zamanların en ünlü sanatçılarından biri olan Velázquez'den (1599-1660) günümüze kalan tek çıplak kadın figürüdür. Katı İspanyol engizisyonunun sansüründen kurtulmuş olması şaşırtıcıdır. Tablonun finansal desteği kraldan ya da krala yakın birinden gelmiş olmalı (Perspektif Resim 9d). Napolyon Savaşları sırasında tablo İspanya'nın başbakanı ve fiilî yöneticisinin mülkiyeti altındaydı. Tablonun konusu herhangi bir mitolojik hikâye değildir; antik dönemlerde başlayan bir geleneğe uygun olarak, yalnızca aşk tanrıçasını ve onun muhteşem çıplaklığını görürüz. Buna benzer bir örnek, Praksiteles'in Aphrodite heykelidir (bkz. Resim 9.2). Venüs, kendi güzelliğini

PERSPEKTİF RESİM 9c Veronese (Paolo Caliari, İtalyan, 1528-1588) *Venüs ile Adonis*, tuval üzerine yağlı boya. (Museo del Prado, Madrid; Scala/White Images/Art Resource, New York)

izlemeye dalmıştır; ayna, kadınların kendilerine duyduğu sevginin/aşkın kadim sembolüdür (karşılaştırma için bkz. Resim 5.5). Velázquez aynadan yansıyan görüntüyü olması gerekenden daha büyük çizmiştir ve daha dikkatli incelendiğinde Venüs'ün bakışlarının izleyiciye yönelik olduğu görülür; yani Venüs, sizi izleyen kendisini izliyordur. Rönesans İtalyası'nda, evli çiftleri sevişmeye ve güzel çocuklar üretmeye teşvik amacıyla yatak odalarına bu tür tablolar asılıyordu. 1914'te, radikal kadın hakları savunucularından (süfrajet) Mary Richardson, erkeklerin kadınları sömürmesinin bir sembolü olarak gördüğü tabloya satırla saldırmış ve oldukça ciddi zararlar vermiş olsa da tablo daha sonra oldukça başarılı bir şekilde onarılmıştır.

PERSPEKTİF RESİM 9d Diego Velázquez (İspanyol, 1599-1660). *Aynalı Venüs*, 1650, tuval üzerine yağlı boya. (©National Gallery, London; Art Resource, New York)

Eşi görülmedik güzelliğiyle bütün ölümsüzlerin saygısını kazanarak
altın kraterden nektar alıp sunacaktı onlara.
İşte o zaman keskin bir acı saplandı Tros'un[207] yüreğine, hiçbir şey
bilmiyordu, hatta korkunç fırtınanın sevgili oğlunu nereye sürüklediğini bile.
Bu yüzden günlerdir hiç durmadan ağlıyordu Tros.
Acıdı Zeus onun bu durumuna ve tutsun diye oğlunun yerini
sırtlarında ölümsüzleri taşıyan çevik ayaklı atlar verdi ona:
Armağan diye verdi atları Zeus Tros'a. Sonra da her şeyi anlattı
Zeus'un buyruğuyla yol gösterici Argeiphontes:
Bundan böyle oğlunun bir ölümsüz olduğunu ve tıpkı tanrılar gibi
yaşlanmayacağını.
Zeus'tan gelen bu haberden sonra bir daha
ağlamadı Tros, bundan sonra ancak huzur buldu yüreği,
neşeyle bindi yel gibi giden atlarına

Aphrodite İçin Homerik İlahi 1-197

207. *Tros*: Troia'nın ilk krallarından biri, Ganymede'nin babası.

Burada Aphrodite, Ankhises'e duyduğu tutkuya mitolojik bir örnek olarak Eos'un Tithonos'a olan aşkını anlatıyor (bkz. 4. Bölüm). Sonra şöyle devam eder:

[239] Oysa ben mahkûm edemem Tithonos gibi seni ölümsüzler arasına katlamaya,
bu şekilde ölümsüz olmanı ve sonsuza kadar yaşamını da istemem.
Fakat keşke şimdi göründüğün gibi, bu hâlinle
yaşayabilsen ve benim kocam olarak çağrılabilsen,
o zaman saramazdı yüreğimi hiçbir elem.
Çünkü saracak seni de yakında hızla aynı zalim ihtiyarlık;
insanların üzerine çöküveren o acımasız,
lanetli, uğursuz yaş: Tanrılar bile nefret ederler ondan.
Ben ise, ölümsüz tanrıların arasında büyük bir utanç içinde
yaşayacağım sonsuza kadar senin yüzünden.
Onların hepsi çekinirler niyetlerimden ve sözlerimden,
ölümsüz oldukları halde, ölümlü kadınlarla birleştirdiğim için
korkarlardı benden, öylesine saygı duyarlardı düşünceme benim.
Ama bu konuda ağzımı bile açamam utancımdan artık
ölümsüzler arasında; çok büyük bir suç işledim,
amansız bir suç, anlatılacak gibi değil, aklımı başımdan alan
bir ölümlüyle yattım ve şimdi ondan bir çocuk taşıyorum kemerimin altında.
Gün ışığına gözlerini açar açmaz bu çocuk,
bakıp büyütecek onu koca memeli dağ nymphaları:
Yaşarlar onlar şu kutsal ve ulu dağda.
Ne ölümlülerden sayılır onlar ne de ölümsüzlerden.
Sürerler uzun bir ömür ambrosia ile beslenerek
ve de onlar ölümsüzlerle beraber seyrine doyulmaz danslar ederler korolarda.
Seilenler ve keskin gözlü Argeiphontes
eşlik ederler neşeyle onlara, büyüleyici güzellikteki mağaraların kuytularında.
Başları göğe eren gümüş renkli köknarlar ve meşeler

çıkar insanoğlunu besleyen topraktan onlar doğdukları zaman.
Bu güzelim ağaçlar yeşerip boy atarlar ulu dağlarda,
sarp kayalıklarda, "Ölümsüzlerin kutsal alanı" derler bunlara.
Ölümlüler de budayıp kesmezlerdi onları demir baltalarla.
Ama ölüm anı geldiğinde ağaçlar için,
sararıp solar ilkin toprağın üzerinde, durdukları yerde bu güzelim ağaçlar,
kabukları başlar çürümeye ağaçlar daha ayaktayken, sonra da düşer dalları
ve onlarla beraber nymphaların da ruhları terk eder güneş ışığını.
Çocuğunu işte bu nymphalar yanlarına alıp büyütecek,
ve tatlı gençliğe gelir gelmez çocuk
tanrıçalar onu alıp buraya getirecekler, sana oğlunu gösterecekler.
Ben aklımda ne varsa söyledim sana,
oğlumu alarak dört yıl sonra tekrar geleceğim.
Evladını, o taze fidanını gözlerinle görmek
yüreğini sevince boğacak senin. Tanrıya benzer bir çocuk olacak o.
Onu alıp hemen götüreceksin rüzgârlı İlion'a[o]
ama ölümlü insanlardan biri sana soracak olursa
Gözbebeğin oğlunu kemerinin altında taşıyan ana kimdir diye
sana şimdi sen de ona anlatmayı unutma sakın:
'Gül goncası kadar güzel bir nymphadan doğduğunu söylerler' diyeceksin,
'Ormanla kaplı bu dağda yaşayan nymphalardan birinin oğluymuş.'
Yok, eğer aptallık edip anlatırsan övüne övüne
güzel çelenkli Kytheralıyla aşkla sevişiğini,
Zeus seni çarpacak alev saçan yıldırımlarıyla.
Söyleyeceğim her şeyi söyledim sana. Bu sırrı sen içinde sakla.
Adımı unut benim tanrıların öfkesinden sakın!"
Böyle konuştu tanrıça ve yükseldi bir sıçrayışta rüzgarların estiği göğe.
Selam sana, ey evleri güzel Kypros'un tanrıçası!
Ben senden başladım, şimdi başka bir hymnosa geçebilirim.

Aphrodite İçin Homerik İlahi 248-297

280. *Ilium*: Troia'nın diğer adı.

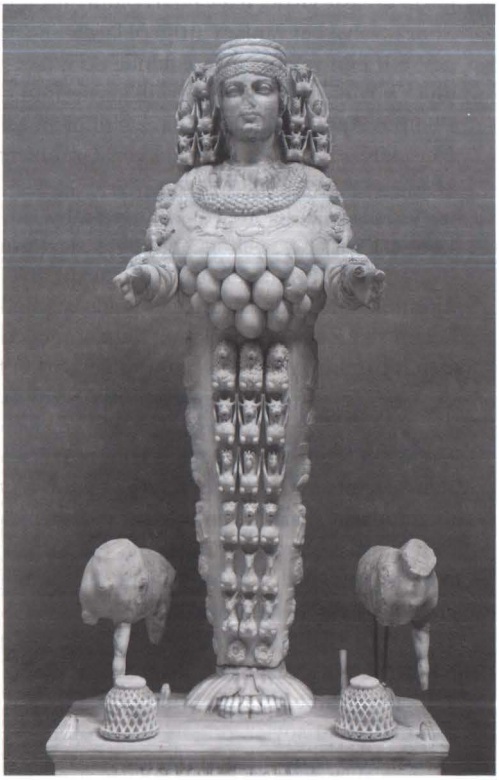
Bazı başka kaynaklara göre Ankhises bu sırrı saklayamaz ve çocuğunun annesinin Aphrodite olduğunu başkalarına da söyler. Daha önceleri Aphrodite Ankhises'i tehdit etmiş, sırlarını açık ederse Zeus'un onu yıldırımıyla çarpacağını söylemiştir. Bunu bilen ve Ankhises'e çok öfkelenen Zeus adamcağızı yıldırımıyla baldırından vurur ve ömür boyu sakat bırakır. Böylece Ankhises'in en çok korktuğu şey başına gelmiş, bir tanrıçayla cinsel ilişkiye girdiği için kendi adamları tarafından dışlanmıştır.

Ankhises ile Aphrodite'nin oğlu olan Aineias, Troia yangınından kurtulan az sayıdaki kahramandan birisidir; topal babası ve küçük oğluyla birlikte batıya doğru kaçmış, yerleştiği topraklarda çoğalan soyu Romalıların başlangıcını oluşturmuştur (23. Bölüm).

HAYVANLARIN KORUYUCUSU ARTEMİS

Artemis'in adı Grekçe kökenli değildir ve elimizdeki bilgilere göre Artemis kültünün kökeni, avcılığın başlıca yiyecek bulma yöntemi olduğu Paleolitik Döneme kadar gider. Homeros ona, "hayvanların (kadın) efendisi" anlamına gelen **Potnia Theron** der. Hayvanlara hükmeden kadın imgesinin kökeni, Tunç Çağı kadar eskilere gider ve sanat eserlerinde iki yanında kanatlı birer hayvan bulunan ve çoğunlukla kendisi de kanatlı genç bir kadın olarak tasvir edilmektedir (bkz. Resim 3.3). Artemis, aynı şekilde, yanında genellikle aslanlarla tasvir edilen Phyrig tanrıçası Kybele ile de ilişkilendirilmektedir.

Dolayısıyla Artemis'in, köken olarak, insan ve hayvan yavrularını koruyan, doğadaki doğurganlığın kaynağı olan bir ana tanrıça olduğu açıktır. Anadolu'nun batısında yer alan ve Artemis kültünün en önemli merkezi ve Greklerin inşa ettiği en büyük tapınaklarından birine -Antik Dünyanın Yedi Harikasından biri olan Artemis tapınağına- ev sahipliği yapan Efes'te, Artemis'in bu eski rolünün hiçbir zaman unutulmadığı açıkça görülebilir. Orada bulunan ünlü kült heykeli, Artemis'i göğsünden üzüm salkımı gibi sallanan çok sayıda meme ile tasvir etmektedir (bazılarına göre bu salkımlar, çok daha eski çağlarda kurban törenlerinden sonra bir sopanın ucuna asılarak sergilenen boğa testislerini temsil etmektedir) (Resim 9.3). Aziz Paulus Efes'te konuşma yapmak istediğinde halk iki saat boyunca "Yaşasın Efeslilerin Artemis'i, En Büyük Artemis" diye bağırarak adamcağızı konuşturmamış (Resullerin İşleri 19:28), can güvenliğinden endişe eden Paulus, gece olunca şehirden gizlice ayrılmıştır.

RESİM 9.3 Efes Artemis'i; mermer malzeme, İ.S. ikinci yüzyıl. Boynunda Zodyak işaretlerinden örülmüş bir gerdanlık taşır. Her iki yanında bulunan geyiklerin yanı sıra vücudunu ve başlığını süsleyen boğa, griffon (kartal başlı aslan) ve sfenks figürleri, hayvanlar dünyasındaki egemenliğinin işaretleridir. Kendinden altı bin yıl önce, Çatalhöyüklülerin tanrıçası da benzer bir şekilde tasvir edilmiştir (Resim 3.1). (Efes Müzesi; Vanni/Art Resource, New York)

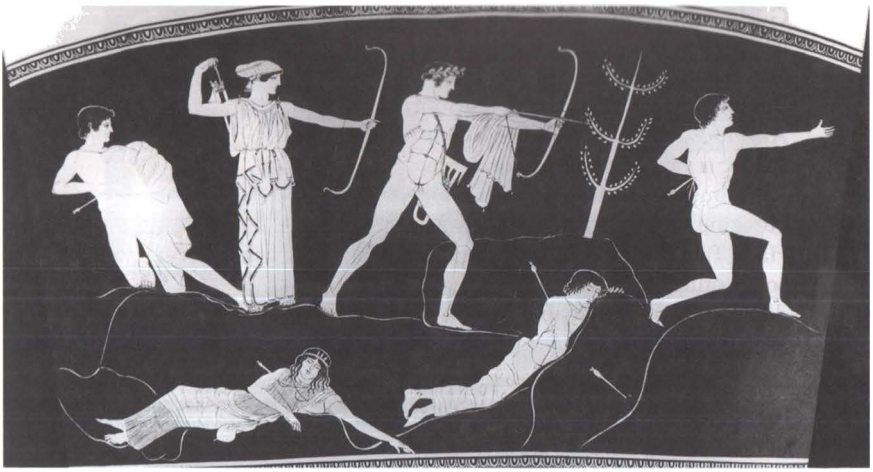
Başlangıçtaki ana tanrıça kimliğine rağmen Artemis klasik Grek teolojisinde, şaşırtıcı bir biçimde, önde gelen bir bakire tanrıçaya dönüşür. Aslında cinsiyetsiz olan Athena gibi erkeksi olmasa da, tehlikeli şekilde cazibelidir: Bakiredir ve hep öyle kalacaktır, yani sonsuza dek her an döllenmeye, hamile kalmaya açık ve hazırdır. Yaşadığı her yerden uzak, saf ve bakir ormana ancak kalben ve bedenen temiz olanlar girebilir. Artemis, aynı zamanda, vahşi doğada korkmadan dolaşıp hayvan avlayan aman vermez, attığını vuran bir avcıdır da. Bu av gezilerinde kendisine eşlik eden bakire orman perilerinin adı, *Artemis İçin Homerik İlahi*'de (tahminen İ.Ö. altıncı yüzyıl) şöyle geçer:

[1] Şarkısına başlıyorum altın ipli Artemis'in, sesi dört bir yanda yankılanan
kutsal bakirenin, geyikleri yaralayan, oklardan hoşlanan
altın kılıçlı Apollon'un kız kardeşinin şarkısına.
O, gölgeli dağlarda ve rüzgârlı tepelerde
5 avlanmayı sever. Gerdiği gibi som altından yayını
fırlatır hemen vınlayan oklarını. Yankılanır dorukları
yüce dağların, çınlar gür çalılı orman
vahşi hayvanların korkunç feryatlarıyla. Sarsılır yeryüzü
ve balık dolu deniz. Soğukkanlı tanrıça
10 gezip dolaşır yırtıcı hayvanları öldürmek için her tarafı.
Sonra, vahşi hayvanlara attığı oklardan hoşlanan tanrıça
gevşetir eğri yayını ve neşe içinde
gider büyük, güzel evine sevgili kardeşinin,
Phoibos Apollon'un yurduna, Delphoi'un zengin halkına;
15 Musalar ve Kharitler ile güzel korolar düzenlemek için.
Orada asar sadağını ve yayını,
gösterişli süsler içinde yönetir zarafetle
koroları. Bir araya gelince nymphalarla, tanrısal bir sesle
överler güzel topuklu Leto'yu, doğurdu diye
20 ölümlüler arasında düşünce ve güzel işler bakımından en üstün çocukları.
Selam size Zeus ve güzel saçlı Leto'nun çocukları!
Ben hiç unutmayacağım sizi ve diğer şarkıları.

Artemis İçin Homerik İlahi

Doğduğu topraklarda, kardeşi gibi müziksever, barışçıl bir tanrıça olarak görülen Artemis, yabancı topraklarda okunu ve yayını doğum yapan kadınları veya kanunlarına karşı gelenleri vurup devirmek için kullanan gaddar, nefret dolu bir tanrıça olarak görülüyordu. Ne zaman sebepsiz yere bir kadın ölse "Artemis'in oku vurdu" denirdi (aynı şekilde bir erkek öldüğünde ise, "Apollon'un oku vurdu" deniliyordu).

Homeros, Thebai kentinin kuranlardan biri olan efsanevi Amphion'un karısı **Niobe** ile ilgili meşhur bir hikâyeyi *İlyada*'da Akhilleus'un ağzından özetle şöyle aktarır: Niobe altı oğlu altı da kızı olduğunu, oysa Leto'nun yalnızca iki çocuğu olduğunu söyler, ondan üstün olmakla böbürlenirmiş. Buna öfkelenen Artemis ile Apollon'un intikamı kanlı olur (Resim 9.4).

RESİM 9.4 Niobe'nin çocuklarının ölümü; Attik vazo, İ.Ö. 450 civarı. Apollon ile Artemis, Niobe'nin çocuklarını bir bir oklarken. Çocuklardan ikisi kayaların arasında cansız yatıyor. Sağda, oğlanlardan biri kaçmaya çalışırken sırtından vurulmuş. Soldaki oğlan, karnına yediği oku çıkarmaya çalışıyor. Sanatçı burada, vazo resimlerinde görmeye alışık olduğumuz yere paralel, tek ufuk çizgili bakış açısından uzaklaşarak, büyük ihtimalle zamanın duvar resimlerinde moda haline gelen tekniğe özenerek, yeni bir bakış açısı denemiş. (Musée du Louvre, Paris; Wisconsin-Madison Üniversitesi Fotoğraf Arşivi)

İlyada'nın sonlarına yakın bir yerde anlatılan bu ve böyle hikâyelere *exemplum* (insanların örnek alması gereken, ders veren olaylar, mesel) denirdi ve mitosların Grek toplumundaki temel işlevi, insan davranışlarıyla ilgili konularda (1. Bölüm'de de gördüğümüz gibi) örneklerle ders vermekti. Kederinden yemeden içmeden kesilmiş olan Troia kralı Priamos, oğlu Hektor'un cansız bedenini teslim almak için Akhilleus'tan yardım diler; onun haline acıyan Akhilleus dileğini kabul eder ve bir iki lokma yemesi için onu şöyle ikna etmeye çalışır:

"Oğlun serbest, ihtiyar, istediğin oldu.
Bir döşekte yatar, şafak sökünce götür onu.
Hadi bakalım, şimdi doyuralım karnımızı.
Güzel saçlı Niobe'nin de yemek geldi aklına,
oysa on iki çocuğu ölmüştü sarayında,
altı kızı, ergen altı oğlu.
Apollon öfkelenmişti Niobe'ye,
öldürmüştü oğullarını gümüş yayıyla,
kızlarını da okçu Artemis öldürmüştü,
Niobe güzel yanaklı Leto ile bir tutuyordu kendini,
diyordu, Leto iki çocuk doğurdu, bense bir düzine. °
İki kişi, Apollon'la Artemis, öldürdü hepsini.
Ölüler yatıp kaldılar kanlar içinde,
Kimsecikler yoktu onları gömecek,
Herkesi taşa çevirmişti Kronosoğlu.

608. *düzine*: Niobe'nin kaç çocuğu olduğu kesin değildir. Farklı kaynaklarda dört ile yirmi arasında değişen rakamlar vardır.

Göklü Tanrılar gömdü ölüleri onuncu günü,
işte o gün yemek geldi Niobe'nin aklına,
göz yaşı dökmekten yorgun düşmüştü.
Bugün Sipylos° kayalarında, ıssız doruklarında,
Akheloos Irmağı° kıyısında oynaşan su perilerinin
yatakları var derler ya, işte oralarda,
Tanrı buyruğuyla taş olmuştur Niobe,
yüreğine sindirir durur acılarını.
Hadi, Tanrısal ihtiyar, biz de doyuralım karnımızı gel,
sonra oturur ağlarsın sevgili oğluna,
dönünce İlyon'a ağlarsın bol bol.

Homeros, *İlyada* 24.600-619

613. *Sipylos*: Ege bölgesinde, Manisa ili sınırları içinde bir dağ. Burada, yamaçlardan birindeki bir kayaya Niobe'nin olduğu söylenen bir figür kazınmıştır. Yağmur yağdığında kayanın ince gözeneklerinden sızan su nedeniyle figürdeki kadın ağlıyormuş gibi görünür. Belli belirsiz de olsa günümüzde hâlâ ayırt edilebilen figür aslında, Phyriglerin ana tanrıçası Kybele'nin figürüdür. 614. *Akheloos Irmağı*: Sipylos Dağında bir dere. Yunanistan'ın kuzeybatısında aynı adı taşıyan fakat bundan daha çok tanınan bir nehir daha vardır.

Orion ile Aktaion

Artemis mitoslarının çoğu avcılık ve avlanmakla ilgilidir. Bunların en iyi bilineni Poseidon'un oğlu, Artemis'in sadık hayranlarından yaman avcı Gigant **Orion**'un hikâyesidir. Babasının bahşettiği bir yetenek sayesinde su üzerinde yürüyebilir. Khios krallarından biri olan ve adı "şarap yüzlü" anlamına gelen Oinopion'un kızına tutulur ve uzunca bir süre peşinde koşar (İngilizcede şarap yapımcılığı anlamına gelen *oinology* sözcüğü, bu kralın adından gelmektedir). Kral, kızını verme konusunda pek bir gönülsüzdür; sonunda sabrı taşan Orion kızla zorla ilişkiye girer. Oinopion ise intikamını, Orion'un uykusunda gözlerini çıkararak alır. Orion yol göstermesi için bir oğlan çocuğunu omzuna alarak doğuya doğru yola çıkar. Doğu ufkuna ulaştığında göz kamaştırıcı güneşin ışınları mucizevi bir şekilde gözlerini iyileştiriverir. Oinopion'u bulup öldürmek istese de saklandığı yeri bulmayı başaramaz. Bu arada şafak tanrıçası Eos ile aralarında bir ilişki başlar.

Bu ilişki yüzünden midir yoksa Artemis'e tecavüze yeltenmiş olmasından mıdır, bilinmez, ama Artemis Orion'un kafasının üstüne bir akrep koyar, o da Orion'u sokup öldürür. Bu hizmeti karşılığında Artemis akrebi bir takımyıldıza, Scorpio (Akrep) takımyıldızına çevirir. Orion da, hâlâ kendi adıyla anılan bir takımyıldıza dönüşür. Gökyüzünün tam zıt yerlerinde olmalarına rağmen Orion'un durmamacasına Akrep'ten kaçıyormuş gibi görünmesinin ve Orion takımyıldızının adı ilk konulan takımyıldız olmasının (*Odysseia*'da) ardındaki hikâye budur.

Thebaili **Aktaion** da, yine cinsel sınırları çiğneme nedeniyle Artemis'in gazabına uğramış kurbanlardan biridir. Hikâyenin ilk versiyonlarında Aktaion'un, Dionysos'un annesi ve kendi öz teyzesi Semele ile evlenmek istediğinden bahsedilirken, sonraki kaynaklara göre Thebai yakınlarındaki Kitharion Dağında avlanırken, tesadüfen, derede yıkanmakta olan Artemis/Diana'yı çıplak görme talihsizliğinde bulunur. Grek mitoslarının bu en ünlü hikâyesini (Resim 9.5) Ovidius şöyle aktarır:

RESİM 9.5 Aktaion, kendi av köpekleri tarafından boğazlanırken; Attik vazo, İ.Ö. 470 civarı. Anlatılanlarda ortak olarak, Aktaion'un bir geyiğe dönüştüğü söylense de vazoları resimleyen sanatçılar onu insan formunda betimlemeyi tercih etmişlerdir. (©2011 Museum of Fine Arts, Boston)

[138] Ey Cadmus° yeğenindendir başına gelen. Bunca işler, acılar
Arasında bir de boynuz çıkmış alnında, neden bilinmez.
Kanınızla giderilmiş susuzluğu köpeklerin,
iyi düşünür irdelersen, suç yok yazgıda.
Ortalıkta görülür gibi. Kan dökme denir mi yanılmaya?
Bir dağ vardı yırtıcıların kanına bulanmış, değişmiş,
Günün yarısına gelmiş güneş, kısaltmış gölgeleri,
Geçmiş yörüngesinin ortasını bile. Sözler çıkmış
Ağzından Hyantius'un. Karanlık, eğri, daracık bir
Yolda dağılan arkadaşlarına seslenmiş:
Ayaktaşlar kızıla dönmüş yırtıcıların kanından
Ağlarımız da, mızraklarımız, oklarımız da.
Elvermiş bize mutlu bir gün. Yeni bir gün
Getirince bize, altın şanslı arabasında Aurora
Yeniden başlarız işimize. Görüyor Phoebus° şimdi
Dünyanın uzaklaştığını, yakıcı sıcakların
Ovaları yakıp çatlaklar açtığını. Dinlenin,
Toplayın ağlarınızı. Bu buyrukla işler bırakıldı.
Bir yer vardı yüksek çamların, sivri uçlu servilerin
Altında, Gargaphia derlerdi, kutlu Diana'nındı.
Son ucunda bu oylumun karanlık, oyuk vardı
Kırda, ıssızdı. Doğa bezemiş, donatmış, düzenlemiş

138. *Cadmus*: Thebai'nin kurucusu 152. *Phoebus*: Ovidius, Apollon'u güneşle özdeşleştiriyor.

işlemiş orayı. Bir kemer yapmış oyukta yeğnik
Küfekiler, sünger taşları oluşmuş. Sağda bir
Kaynak dupduru suları, iki yanında yeşil otlar.
Ormanlar tanrıçası genç kız burada dönerken
Avdan yorgun alışmıştı soyunup yıkanmaya,
Işıyan suda. Oraya gelince tanrıça bıraktı
Mızrağını, okunu bir nymphaya, sadağını, okunu,
Yayını, sakınmadan girdi suya. Kollarında tutardı
Bir nympha tanrıçanın giyeklerini. Ayakkabılarını
Onlar çıkarırdı ayağından. En becerikli Ismenus kızı
Crocal topladı, toplardı dağınık saçlarını Diana'nın
Yumak bağlardı boynunda. Kendisi saçları
Dağınıktı, öyle alışmıştı. Nephele, Hyale, Rhanis,
Psecas, Phiale su çekerlerdi bu kaynaktan, gelir
Boşaltırlardı dolmuş seğekleri. Bu kaynakta yıkanırdı
Titanın kızı, öyle alışmıştı. Cadmus oğlu işi bırakmış
Dolaşırken uğramış ormana yolu, girmiş oyuğa bilmeden,
Böyle gerektirmiş demek yazgı. Görünce bir erkeğin
Geldiğini serin suların fışkırdığı pınara doğru,
Utanmış nymphalar örtmüşler göğüslerini, ürperten
Bir çığlıkla çınlatmışlar ormanı. Koşup sardılar
Diana'yı, gövdeleriyle sakladılar. Hepsinden uzun olan
Tanrıça açıkta kalıyordu gene. Güneş ışığında
Aurora, bulutlar kızıla boyanırsa öyle
Oldu bir erkeği görünce Diana, böyle çıplak.
Arkadaşları arasındayken yine yana doğru eğildi,
Çevirdi yüzünü, ne çok isterdi elinde bir mızrak
Olmasını şimdi. Mızrak yoksa ne var, su serpti
Yüzüne, sudan kendisine bakan erkeğin. Islatırken
Sularla saçlarını Cadmus oğlunun durmadı,
Şu yıkımlı sözleri söyledi: Git söyle bakalım
Beni çıplak gördüğünü, hadi yap elinden geleni.
Korku salan sözlerini kesti, oğlanın başında
Çevik bir geyiğin boynuzları çıkıverdi.
Uzadı boynu, diklendi iki kulağı da.
Eller ayaklara dönüştü, kollar da
Uzun bacaklara. Bir alaca deri kapladı gövdesini,
Korku sarmış onu ayrıca, kaçmış yarı tanrı olan
Autonoe'nin oğlu°, şaşmış kendisi de hızlı kaçışına.
Görünce suda yansıyan yüzünü, boynuzlarını
Bağırmak istemiş "oy ben zavallı" diye,
Ağzından bir söz bile çıkmamış. İnledi,
Bundan başka yapacağı da yoktu. Bağdaşmazdı
Yüzüyle göz yaşları, bilinci yerindeydi daha.
Ne yapsın, eski görkemli konağına mı dönsün?
Ormanlarda mı saklanmalıydı yoksa? Bir yanı
Utanç bir yanı korku titretiyordu onu.
Görmüş onu böyle düşünüp dururken köpekler.

198. *Autonoe'nin oğlu*: Autonoe, (Dionysos'un annesi) Semele'nin kız kardeşiydi.

Buradan sonraki yirmi mısrada Aktaion'un bütün tazılarının isimleri tek tek sayılır (toplamda otuz beş tanedir!).

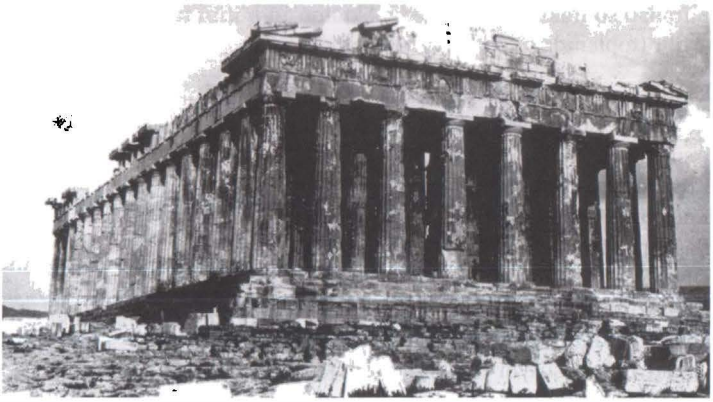
Uzun sürer hepsini burada anmak adlarıyla,
Bol besine susamış bir sürü köpek. Atılmış
Aşılmaz kayalar arasına, geçit vermeyen.
Koşuştular bütün hızlarıyla, kendi köpeklerinden
Kaçıyordu şimdi, eskiden buralarda avlanan Aktaion.
Bağırmak istedi: tanımadınız mı beyiniz Aktaion'um
Diye. Sözleri uymuyordu dileğine, havlamalar boşluğa
Yayılıyordu ancak. İlk yarayı Melanchtaetes açmış
Sırtında, sonrakileri Theridamas, asılmış omuzlarına
Oresitrophus ısırıyor bırakmıyordu hep. Ötekilerden
Sonra çıkmış bu köpekler yola, kestirmeden geçmiş,
Böyle bir yol vardı. Bunlar tutarken beylerini yetişmiş
Öteki sürü saldırmış diş koparmaya koyulmuş
Aktaion'un gövdesini. Yaralar içinde bütün.
İnledi, insan sesine benzemezdi sesi, bir geyik
Sesi olmadığı da sezilirdi. Bu acı iniltiler
Doldurdu çok iyi bildiği dağları.

OVIDIUS, *Dönüşümler* 3.138-199. 225-241

Bu hikâyenin diğer versiyonları, Aktaion'un tazılarının daha sonra dağ bayır uluyarak dolaşarak sahiplerini aradıklarından da bahseder. Bu mitosun, ilkel dönemlerdeki insan kurban etme geleneğinin, yani avın başarılı geçmesini sağlamak için tanrıçaya insan adamanın bir yansıması olduğu söylenebilir. Benzer bir şekilde, Troia Savaşıyla ilgili anlatılanlarda, Mykenai kralı Agamemnon (veya kardeşi Menelaos) Artemis'in kutsal avlağında yaşayan bir geyik vurmuştur ve af edilmek için kendi öz kızını Artemis'e kurban eder. Romalıların gladyatör dövüşlerinde Etrüsklerden kalma insan kurban etme geleneği devam ettirilmiş, vahşi hayvan kılığındaki insanlar törensel bir şekilde avlanarak öldürülmüştür.

ŞEHRİN KORUYUCUSU ATHENA

Romalıların Minerva olarak andığı **Athena**, Atina kentine adını vermek yerine adını o şehirden almış gibi görünmektedir. Grek topraklarında yerleşmiş ve tanrıça kimliğini orada almış olsa da, doğuştan Grek değildir. Adı Lineer-B tabletlerinde geçer (İ.Ö. 1200 civarı). Mykenai döneminde, Atina kentindeki Akropolis olarak bilinen müstahkem tepenin ve o tepe üzerinde inşa edilmiş kral evinin koruyucusu olma ihtimali yüksektir. Klasik Dönemde Atinalılar, aynı yerde, bu bakire tanrıçanın onuruna tamamen mermerden, günümüzde bile dünyanın en güzel ve en çok ziyaret edilen binalarından biri olan bir tapınak inşa etmişler ve tapınağa, "bakirenin evi" anlamına gelen Parthenon adını vermişlerdir (Resim 9.6; karşılaştırma için bkz. Resim 2.1).

RESİM 9.6 Parthenon. İ.Ö. 447-433 arasında tamamen mermerden inşa edilmiş, kullanılan mermerler kuzeybatıdaki ocaktan getirilmiştir. Fotoğrafta görülen batı alınlığında (sütunların üzerinde, çatı hattıyla çatı tepe noktası arasındaki üçgen kısımda) şehrin kimin yöneteceği konusunda Athena ile Poseidon arasındaki mücadeleyi anlatan heykeller bulunmaktadır; binanın diğer ucunda olan doğu alınlığında ise Zeus'un Athena'yı kafasından doğuruşunu anlatan mitos işlenmiştir. Hristiyanlık döneminde kilise, Osmanlı döneminde ise cami olarak kullanılan yapı 1687'ye kadar sapasağlam kalmıştır. 1687'de, Osmanlı ile savaşta olan Venedikliler, mühimmat atık deposu olarak kullandıkları binanın içinden çatısına doğru bir top mermisi ateşlemişler, çatıyla beraber güney tarafının büyük bir kısmını havaya uçurmuşlardır. Napolyon savaşları sırasında İngiltere'nin Osmanlı elçisi Lord Elgin Parthenon'daki heykellerin çoğunu Londra'ya götürmüştür. Klasik Çağın en parlak günlerinden günümüze kalmayı başarmış orijinal sanat eserleri arasında en ünlüleri olan ve Elgin Mermerleri olarak da bilinen heykeller halen Londra'da, British Museum'da sergilenmektedir. Bu fotoğraf 1920'lerde çekilmiştir; bugünlerde tapınak binası restorasyon iskeleleri yüzünden görünmez durumdadır. (Wisconsin-Madison Üniversitesi Fotoğraf Arşivi)

Athena'nın sembolü baykuş ve zeytin ağacıdır. Zeytin ağacı Athena'nın kente armağanıydı ve baykuşlara, sarayın çatı kirişleri arasında bolca rastlanıyordu. Bu nedenle Atina şehrinin sikkelerinde baykuş ve körpe bir zeytin dalı bulunurdu. Athena için kullanılan lakaplardan biri olan *glaukopos*, "gri gözlü" olduğu kadar "baykuş gözlü" anlamına da geliyordu. Bazı yerlerde yanında bir yılanla gösterildiği için kimi yorumcular, elinde yılanlar tutan Minos tanrıçası ile Athena'nın aynı tanrıçalar olduğunu düşünmüşlerdir. Klasik Dönemde (aralarında birkaç tanesini özellikle kayırsa da) bütün şehirlerin ve şehir hayatı sayesinde var olan sanat ve zanaatların koruyucusuydu. Özellikle kadınlara özgü olan dokumacılığı himaye ediyordu, fakat erkek işi olan marangozluğun da koruyucu tanrıçasıydı: İason'un teknesi Argo'nun yapımını o yönetmişti ve Troia Atının inşasının arkasında o vardı.

Bütün tasvirlerinde Athena, üzerinde zırhı ve miğferi, elinde mızrağı ve kalkanıyla görünmektedir Göğüs zırhı yerine kimi zaman bir şal gibi omzuna attığı, kimi zaman da koluna astığı ve Zeus'un armağanı olan *aegis*i taşır (Resim 9.7). Başka bir kaynağa göre bu *aegis*, Athena'nın Gigantların Savaşında (Gigantomakhia) yendiği ve canlı canlı derisini yüzdüğü Gigant Pallas'ın derisinden yapılmadır. Adının önüne aldığı Pallas isminin nedeni bu hikâye olabilir. *Pallas* adının etimolojisi net değildir. Grekçe kökenli ise anlamı, "bakire" veya "silah sallayan" olabilir, fakat Grek öncesi bir döneme ait olma ihtimali daha yüksektir.

RESİM 9.7 Athena'nın onuruna düzenlenen Panathenaia festivallerine özgü bir vazonun üstündeki Athena figürü, İ.Ö. 525 civarı. İçine zeytinyağı konulan bu tür vazolar festivaldeki yarışmaları kazananlara ödül olarak verilirdi ve hemen hepsinin üzerinde aynı sahne vardı: mızrağı, kalkanı, kenarları yılan desenli *aegis*i ile iki sütunun arasında duran Athena. Sütunların üzerinde birer horoz dururdu ve bir sütunun ön yüzünde "Atina'nın size armağanıyım" yazısı bulunurdu. Büyük ihtimalle sütunlar, Athena'nın yaşadığı yer olan tapınağı simgeliyordu. Buradaki örnekte, kalkanın üzerinde bir göğüs zırhı (curiass) süslemesi vardır çünkü bu vazo, zırhlı koşu yarışını kazanan atlete verilmiştir. (Vatican Museums, Museo Gregoriano Etrusco' Alinari/Art Resource, New York)

Bir kadının rahmi yerine Zeus'un kafasından doğduğu için Athena sonsuza dek hiçbir erkekle cinsel ilişkiye girmemiş, babasının en sadık hizmetkârı ve erkek kahramanların koruyucusu olmuştur. Perseus'u, Herakles'i, Odysseus'u ve İason'u kollayıp gözetmiştir. *İlyada*'da Grekleri cesaretlendirerek muhteşem zaferler kazanmalarını sağlayan, savaşın en kritik anlarında onlara bizzat yardım eden odur. Örneğin komutanlar askerlerini bir araya toplar; Athena da onlarla birliktedir:

[446] Gök gözlü Athena da didindi durdu onlarla,
elinde değerli, hiç eskimeyen, ölümsüz kalkanı,
som altın yüz püskül dalgalanıyordu kalkanda,
püsküller örülmüştü sımsıkı,
her biri yüz sığır değerindeydi.
450 Athena onunla ışık saçıyordu dört yana,
Akha ordusunun üzerinde uçuyordu,
güç katıyordu erlerin gücüne.
Savaş özlemiyle yürekler başladı kaynamaya.
Onlara savaş daha tatlı göründü,
koca karınlı gemileriyle baba toprağına dönmekten.

HOMEROS, *İlyada* 2.446-456

Athena mantığın, insan aklının doğadaki güçler üzerindeki kontrolünü temsil eder. Ares, savaşta, kontrolsüz şiddet demektir; Athena ona strateji, disiplin ve taktik öğretir. Poseidon Demeter'i hamile bırakır ve doğaüstü güçlere sahip bir at olan Arion doğar, fakat Athena dünyadaki ilk arabayı yapar ve atı kontrol altına alır. Poseidon dağ gibi dalgalar kabartır, ama Athena bu dalgaları da aşan gemiyi inşa eder. Hermes, kuş uçmaz kervan geçmez yerlerdeki sürüleri korurken

Athena insanlara yünü eğirip iplik yapmayı, o ipliklerden kumaşlar dokumayı, o kumaşlardan da elbiseler yapıp giyinmeyi öğretir. Ezelden beri insanlar kargaşa içinde yaşarken Athena kanun ve düzen getirir. Fakat soyut anlamda "bilgelik tanrıçası" olması ancak Klasik Çağın sonlarını bulur. Asıl faaliyet alanı, insanları hayvandan ayıran ve onları doğanın açıklanamayan, nedensiz şiddetinden koruyan gündelik, pratik bilgilerdir. Onun ilgilendiği şeyler ile Prometheus'un insanlığa kazandırdıkları arasında pek çok paralellikler bulabiliriz.

Atina'da her yıl bir şenlik düzenlenerek Athena'nın doğum günü kutlanırdı (Panathenaia). Törenler her dört yılda bir daha şatafatlı bir şekilde düzenlenir, beraberlerinde kutsal eşyalar ve kurbanlık hayvanlar bulunan aristokrat gençler ve hizmetkârlar süslü arabalarla Akropolis'e doğru törensel bir yolculuk yapar ve orada, özel olarak dokunmuş bir giysiyi Athena heykeline giydirirlerdi. Bu geçit töreni, Parthenon'un iç rölyeflerinde gösterilmiştir.

Arakhne

Mitosa göre, kadın olarak ortak çıkarları tehlikeye girdiğinde Athena bütün ilgi ve dikkatini tek bir kadına yönlendiriyordu. Kadının (çocuk doğurma dışında) başlıca görevi dokuma işleriydi. Ovidius sayesinde meşhur olmuş bir hikâyede, Anadolu'nun Lydia bölgesinde yaşayan **Arakhne** adlı genç bir kız, dokumacılıktaki hünerinin Athena/Minerva'ya eş olduğunu söyleyerek böbürlenir. Ovidius'un tipik özelliği olan 'tanrı/tanrıçaların insanların elde ettiği başarıları kıskanma' teması bu hikâyede de karşımıza çıksa da, Athena'nın kadınların dokumacılıktaki üstün başarılarına destek olduğu gözden kaçmaz:

[3] Kendi kendini övmek yetmez, övülelim biz de
Cezasız komayalım tanrılığımızın yerilmesini,
Dedi, yok etmeyi düşündü Maeonia'lı° Arachne'yi.
Duymuştu yün örme, dokuma sanatında ona eşit
Olduğunu, doğduğu yerden, soyundan değil,
Sanatından geliyordu Arachne'nin bütün ünü.
Babası Kolophon'lu° Idmon erguvan boyasıyla
Boyardı Phocacia'nın yüzünü, ölmüştü annesi.
Halktandı o da babası gibi, Lydia illerinde
Büyük bir ün kazanmıştı, küçük bir soydan
Gelmesine, Hypaepa'da küçük bir evde oturmasına
Karşın, sanatıyla Arachne. Timolus Nymphaları
Bayır bağları, Pactale° Nymphaları da
Suları o bırakır giderdi onun olağanüstü işlerini
Görmeye. Dokuduğu kumaşları yalnızca bitince değil,
Yapılırken de görmeyi çok severlerdi.
Öylesine becerikliydi işinde, onu ilkin işlenmemiş
Yünü yumak yaparken, parmaklarıyla yuvarlarken,
Topallayıp yumuşatırken bir bulut yığınına benzeyen
Yünleri, çevik başparmağıyla örekeyi döndürür oya

5. *Maeonia*: Homeros İonia bölgesine "Maeonia" der. 8. *Kolophon*: Greklerin Batı Anadolu'daki kolonilerinden biri (Değirmendere). 15. *Paktolos*: Lydia bölgesinde, Sardis/Sart yakınlarındaki Tmolos Dağından (Bozdağ) doğan küçük ama altın yüklü suları olan bir dere; Sart Çayı.

İşlerken gören, iğneyle anlar Pallas'ın öğrencisidir.
Bunu yadsır Arachne, küçüklük sayar böyle bir ustası
Olduğunu. Üstelik: yarışalım, yenilirsem boynum kıldan
ince, derdi. Bir kocakarı kılığına girdi Pallas,
Yapmacıktan ak saçlar çıktı şakaklarında, dayandı
Değneğe güçsüz gövdesiyle. Şöyle başladı söze:
Yalnızca iğrenç sayrılıklar değil yaşlılığı üleşi,
Yıllar yetiştirir bizi, dinle öğüdümü ölümlüler
Arasında işinle önde gitmeye çalış, ün kazan,
Tanrıçaya karşı gelme, bağışlanmanı dile yalvaran
Bir sesle yumuşar yüreği yakarışınla. Gelip
Bağışlayacak seni dedi. Hınçla baktı ona Arachne,
Bıraktı başladığı örgüyü. Güç tutuyordu elini,
Yüzünde okunan bir hınçla şöyle dedi; tanımadığı
Pallas'a: yaşlılık almış usunu senin, tükenmiş, çok
Yaşam işte böyle yıkım da getirir başa. Git gelinin
Varsa gelinin, kızın varsa kızın dinlesin sözlerini,
Öğüdün bana yeter, sanma beni etkilediğini öğüdünle,
Değişmemiş düşüncem, neden kendi gelmiyor?
Neden kaçınır yarışmadan? O zaman tanrıça:
O geldi, dedi, çıktı kocakarı kılığından, gösterdi
Pallas olduğunu. Saygı duydu ona Phyrigya kızları,
Nymphaları, bir Arachne aldırmadı, yüzü kızardı
Sonra gitti bu kızarma da. Böyle olurdu gün doğar
Doğmaz Doğu da, biraz sonra aklaşır ufuk
Işınlarıyla güneşin. Direndi düşüncesinde, basan
Kazanma tutkusu uçuruma sürükledi onu sonunda.
Artık ne geri dönüyor Jüpiter kızı, ne öğüt
Veriyor, ne de yarışmayı geciktiriyor. Birden
Karşılıklı iki dokuma aygıtı kurdular, iki dizi
İplik gerdiler, bağladılar. Bir kamış ayırıyordu
Aralarını.

OVIDIUS, *Dönüşümler* 6.5-54

Athena da Arakhne de, mitolojik sahneleri gösteren desenlerle süslü birer elbise dokuyarak yeteneklerini ortaya döker. Athena/Minerva tüm Attika bölgesinin yönetimi konusunda Poseidon/Neptün ile girdiği mücadeleyi resmeder ve, tahmin edilebileceği üzere, tanrılarla boy ölçüşmeye kalkışan ölümlülerin çektiği cezaları gösteren görüntüler ekler. Kibrinden gözü kararan Arakhne, tanrıların seks skandallarını küstah bir şekilde gösteren işlemeler yapar. İşini bitirdiğinde Arakhne şöyle der:

[129] Dokumanın uçları çiçekli, sarmaşıklı. Ne Pallas,
Ne Liuor bir eksik görebilirdi. Üzüldü buna
Sarı saçlı tanrıça. Yırttı tanrısal suçları gösteren
Oyaların işlendiği dokumayı. Elinde tutuyordu
Cytor ağacından mekiği. Vurdu onunla üç dört kez

İdmon kızı Arachne'nin alnına. Dayanamadı bu yergiye
Yapıştı bir kaytana kendini boğmak için. Acıdı
Ona Pallas, yumuşattı cezasını asıldığını görünce,
Yaşa be Pallas, böyle asılı kalacaksın boyuna
Ettiğini bulmak için. Soyun da çekecek çektiğini.
Son kuşağına dek, dedi. Sonra Hecate'nin° seçtiği
Otun özünden yapılan ilacı serpti üzerine, büzüldü
Saçları, yok oldu kulakları, burnu, başı ufaldı, nesi
Varsa. Böğürlerine yapıştı ince parmakları, kanat
Oldu bütün karın. Buradan çıkarır bir gün örümcek
Adıyla eskisi gibi ördüğü iplikleri.

OVIDIUS, *Dönüşümler* 6.129-143

140. *Hekate*: Yazılı kaynaklarda bir Titan olduğu belirtilmesine rağmen, ayın karanlık yüzü, yani karanlık, korku ve ölümü çağrıştıran bir tanrıça olan Hekate Artemis'in şeytani eşdeğeri haline gelmiştir. Ayın alacakaranlığında dolaşarak uğursuz otlarını arayan, bulduklarını tunç bir orakla kesen ve onları akıl almaz kötülükler gerçekleştirmek için kullanan Hekate, cadılar ve zehirlerle uğraşanlara özellikle ilgi gösterirdi.

Günümüzde örümcekler, akrepler, pireler ve 'akar'ları içeren eklembacaklıları tanımlamak için kullanılan *araknid* terimi, bu hikâyeden türemiştir.

ÖNEMLİ İSİM VE TERİMLER

Hestia, 230
Aphrodite, 230
Kypris, 231
Kytheria, 231
Hermaphroditos, 232
Priapos, 233
Pygmalion, 233
Kinyras, 235
Myrrha, 235
Ankhises, 236
Artemis, 243
Potnia Theron, 243
Niobe, 244
Orion, 246
Aktaion, 246
Athena, 249
Arakhne, 252

ANTİK KAYNAKLARDAN BAZILARI

Klasik edebiyatta büyük tanrıçalara yapılan sayısız atıf bulunmaktadır. *Hestia İçin Homerik İlahi*'lerden ikisi (24 ve 33) günümüze kadar gelmeyi başarmıştır. *Hippolytos* adlı tragedyasına yazdığı önsözünde Euripides, Aphrodite'nin pek de hoş olmayan bir portresini çizer. Rodoslu Apollonios onu delişmen *Eros*'a annelik ederken tasvir eder (2.25-155). savaştaki zayıflığı, Homeros'un *İlyada*'sında karşımıza çıkar (4.311-430, 21.416-433). Venüs olarak, Vergilius'un *Aeneis*'inde önemli bir yeri vardır. *Artemis*, Euripides'in *Hippolytos* tragedyasının son bölümünde düğümü çözmek için ortaya çıkar; yine Euripides, *İphygenia Aulis*'te adlı tragedyasında Artemis'in onuruna neredeyse bir insanın kurban edilmesi hikâyesini anlatır. Aiskhylos'un *Eumenidler*, Sophokles'in *Aias* ve Euripides'in beş oyunu (*Yalvaranlar*, *Ion*, *Rhesus*, *Troialı Kadınlar* ve İphygenia *Tauris'te*) gibi konuları çoğunlukla Atina'da geçen Attika tragedyalarında *Athena*'nın adı çok sık geçer. Rodoslu Apollonios'un *Argonautika*'sında önemli bir yeri vardır.

OKUMA LİSTESİ 9. BÖLÜM

Baring, Anne, and Jules Cashford, *The Myth of the Goddess: The Evolution of an Image* (New York, 1993).
Delcourt, Maric, *Hermaphrodite: Myths and Rites of the Bisexual Figure in Classical Antiquity* (London, 1961).
Neils, Jenifer, ed., *Worshipping Athena: Panathanaia and Parthenon* (Madison, WI, 1996).
Stehle, Eva, *Performance and Gender in Ancient Greece: Nondramatic Poetry in Its Setting* (Princeton, NJ, 1996). Sappho (ve erken dönem Grek şiiri ve toplumsal hayatı) ile ilgili güzel bir bölüm içerir.

10. BÖLÜM

BEREKET MİTOSLARI

DEMETER VE DEMETER İLE İLGİLİ MİTOSLAR

Üç kat daha kutsaldır o ölümlüler ki Hades'in evine varmadan önce
[Eleusis'teki] görevlerini yerine getirmişlerdir.
Bir tek onlar mutlu olacaklardır [Hades'te]; gerisini bekleyen sonsuz acıdır.

SOPHOKLES, *Fragman* 837•

4. BÖLÜMDEN HATIRLAYACAĞIMIZ gibi Grek yaratılış mitoslarına göre cinsiyetsiz Khaos'un ardından dişi Gaia/Toprak Ana gelir; ondan da sırasıyla Gökyüzü, Deniz, Dağlar ve en nihayetinde de Olymposlu tanrılar ve insanlar doğar. Fakat Grekler dişil gücü yalnızca dünyanın yaratılışıyla ilişkilendirmekle yetinmemişlerdir. Onlara göre, dünyadaki bitkiler ve hayvanlar âlemindeki sonsuz yenilenme döngüsü de dişil bir güce dayanmaktaydı. Bu nedenledir ki Grekler toprağın bereketi, yabanıl hayattaki üreme düzeni ve kadınla erkek arasındaki cinsel yakınlaşma gibi birbirinden oldukça farklı olguları, hepsi de dişi olan tanrısal güçlerle ilişkilendirmişlerdir. Sayıları ve isimleri çok olsa da bütün bu tanrıçaların oldukça belirgin ortak özellikleri vardır; hepsinin de temsil ettikleri değerler kendi kültlerinin ve mitoslarının etnik ve dilsel sınırlarını aşmış, yalnızca antik dönemlerde yaşamış olan insanlar değil günümüzde yaşayan insanlar üzerinde de büyük etkiler bırakmıştır. Günümüz akademisyenleri tanrıçalardaki bu "ortak" karakteristiğin kaynağı olarak tek bir *Tanrıçalar Tanrıçası*, ya da *Büyük Ana Tanrıça*nın varlığından söz etmektedirler.

Ne var ki hiçbir Grek mitosunda böyle bir büyük ana tanrıçadan söz edilmez. Kadınlara özgü işler net bir biçimde birkaç grup tanrıça arasında paylaştırılmıştır: Artemis yaban hayvanlarının üremesi işlerine bakar, insanların cinsel yaşamı Aphrodite'den sorulur, Hera ise evlilik ve ailenin korunup kollanmasından sorumludur. Akdeniz'in diğer bölgelerinde bol miktarda

görülen büyük ana tanrıçaların Greklerdeki en yakın karşılığı, buğday ve bereketli hasat tanrıçası **Demeter**'dir. Bu bölümde *Homerik İlahiler*'in en eskilerinden birinde (muhtemelen İ.Ö. yedinci yüzyıl) aktarıldığı şekliyle Demeter ve kızı **Persephone** üzerinde duracak, ardından Demeter'in bağlantılı olduğu ve çok daha eski dönemlere ait Mezopotamya ve Mısır kültürlerinde anlatılan hikâyelerden bazılarına değineceğiz. Bütün bu anlatılanlarda dikkat çekici bir şekilde kendini tekrar eden ortak nokta kadınlar ile yer altı dünyası ve erkeklerin ölümü arasında yakın bir ilişki kurulmuş olması ve canlılar dünyasındaki sürekli dönüşüm -ölüm ve yeniden doğum- üzerinde özellikle durulmasıdır.

DEMETER İLE PERSEPHONE

Demeter adının *–meter* kısmının "ana/anne" anlamına geldiğini biliyor olmamıza karşın (*De-* ön ekinin anlamı belirsizdir) Persephone adının ne anlamı ne de etimolojisi konusunda bir görüş birliği vardır. Çoğu yerde sadece **Koré** ("kız evlat" ya da "kız çocuğu") olarak anılan Persephone bir *parthenos*, yani evlenmemiş, bakire bir genç kızdır. Oldukça sık bir şekilde bu iki tanrıçayı birden kast ederek Çifte Demeter ya da İki Tanrıça dendiğinden dolayı çoğu kişiye göre Demeter ve Persephone, tükenmez bereketiyle mevsimsel döngülerle tahıllara bereket veren toprak anayı temsil eden tek bir figürün iki farklı yüzüdür. Mitosa göre ölüm/yer altı tanrısı Hades, Demeter ile Zeus'un kızı Persephone'yi karısı olarak almak ister; olmayınca, tutar kızı yer altı dünyasına kaçırır. Öfkeden deliye dönen Demeter, bir uzlaşma sağlanana kadar ekinlerin yeşermesine izin vermeyeceğini söyler. Sonunda varılan anlaşmaya göre Persephone yılın üçte birini yer altında Hades'in evinde, üçte ikisini de yer üstündeki dünyada geçirecektir. Şiirin, Eleusis'te (Atina'nın on kilometre batısında bir şehir) doğan ve Grekler için son derece önemli Demeter kültünün kökenleri hakkında bilgi verici olması açısından etiyolojik bir özelliği de vardır.

[1] Demeter'in şarkısına başlıyorum, güzel örgülü, yüce tanrıçanın,
onun ve narin ayaklı kızının. Aidoneos
kaçırdı onu; gürleyen güçlü sesli Zeus verdi bu izni ona,
altın kılıçlı, toprağa bereket bağışlayan Demeter'in rızasını almadan,
5 Okeanos'un tombul memeli kızlarıyla oynuyordu,
bitek çayırlarda çiçek topluyordu o: Güller, safranlar,
güzel menekşeler, irisler, sümbüller ve nergisler
gül goncası yüzlü kıza tuzak olarak yetiştirir bunları
Gaia; Zeus'un iradesiyle Hades'e bir lütuf olarak.
10 Görülesi güzellikteki çiçekleri seyretmek huşu verir
hem ölümsüz tanrılara hem de ölümlü insanlara.
Her birinin kökünden yüzlerce tomurcuk patlayıp açıldı
ve o anda sarhoş eden kokularla uçsuz bucaksız gökyüzü,
tüm yeryüzü ve tuzlu denizin dalgaları güldü.

Genç kız büyülenmiş biçimde iki eliyle birden uzanmıştı
bu güzelim çiçekleri toplamaya. Aniden esneyip yarıldı yer
Nysa° ovası boyunca; ağları yarıktan fırladı tanrı Hades,
Kronos'un çok adlı oğlu, ölümsüz atlarıyla;
altın arabasına attığı gibi kaçırdı onu karşı koymasına
ve ağlayıp yakarmasına aldırmadan. Tiz çığlıklarla haykırarak bağırdı
imdadına yetişsin diye Kronosoğlu yüceler yücesi babası.
Ne var ki, ne ölümsüzlerden ne ölümlü insanlardan biri
duydu onun sesini, ne de parlak meyveli zeytin ağaçları.
Fakat Perses'in gençliği besleyen duyarlı kızı,
parlak başörtülü Hekate° duydu mağarasından.
Ve bir de Hyperion'un göz alıcı oğlu tanrı Helios duydu
genç kızın Kronosoğlu babasını imdada çağırdığını. Fakat o ayrı
yaşıyordu tanrılardan uzakta,° duacılarla çevrili bir tapınakta
ve kabul ediyordu burada ölümlü insanların seçkin sunularını.
Zeus'un öğütlerine uyarak, götürdü onu istemeyerek
babasının erkek kardeşi, Lider, orduların yöneticisi
ölümsüz atlarıyla, Kronos'un oğlu çok adlı Hades.
Sonra, o kadar uzun süre yeryüzüne ve yıldızlı gökyüzüne
bakıp durdu tanrıça akıntıları güçlü ve balığı bol denize
ve güneş ışınlarına; hâlâ da umut eder soylu annesi
ile hep var olan tanrı soylarını görmeyi.
Yüreğindeki yasa karşın çok uzun zaman hep umut etti büyüleyici iradesiyle.
Dağların tepeleri ve denizin derinlikleri çınlayıp yankılandı
Ölümsüz sesiyle ve sonunda tanrıça annesi duydu kızının sesini.
Keskin bir acı saplandı o anda Demeter'in yüreğine. Mis kokulu
Kutsal saçlarını örten başörtüsünü elceğizleriyle parçalarcasına çekip çıkardı,
lacivert mantosunu fırlatıp attı omuzlarından yere
ve bir kuş gibi hızla uçtu kuru toprakların ve denizin üzerinden
araştıra araştıra kızını. Hiç kimse gerçeği söylemek
istemedi, ne tanrılardan ne de ölümlülerden biri.
Ne de kehanet kuşlarına bakıp gerçeği söyleyen bir haber geldi.
Dokuz uzun gün boyunca tanrıça Demeter bütün yeryüzünü
gezip dolaştı boşu boşuna. Yanan meşaleler tutuyordu ellerinde.
Kederinden ne leziz ambrosia ne de içmesi hoş nektardan
bir lokma geçti boğazından, bedenini de yıkamadı tanrıça.
Ama onuncu gün Eos'un ışığı onun üzerini aydınlattığı zaman,
ellerinde yanan meşalelerle Hekate buldu onu
haberleri vermek için ve şu sözlerle seslendi ona:
"Ey soylu Demeter, mevsimler ve şanlı armağanlar bağışlayıcı tanrıça!
Gökyüzünün tanrılarından ya da ölümlü insanlardan hangisi
kaçırdı Persophane'yi ve yasa bürüdü sevgili yüreğini?
Gerçi ben bir ses duydum ama görmedim gözlerimle
kaçıranın kim olduğunu. Sana söyledim işte bütün gerçeği."
Böyle konuştu Hekate. Hiçbir şey söylemedi

Rhea'nın güzel örgülü kızı Demeter, ama ikisi birlikte
çıktılar ellerine yanan meşaleleri alarak yola.
Çabucak geldiler tanrıların ve insanların gözcüsü Helios'a,
durdular onun atlarının önünde ve tanrıçalar tanrıçası Demeter şöyle
seslendi ona:
"Ey Helios! Bir tanrının bir tanrıçaya yaptığı gibi, saygı göster bana. Zamanı
gelince ben de memnun ederim seni bir söz ya da hareketle.
Doğurduğum kızım, tatlım, canımın içi yavrum, güzel kızımın
uçsuz bucaksız hasat vermez semada yankılanan çığlığını duydum,
şiddetli acı çekiyor gibiydi. Ama gözlerimle görmedim.°
Ancak, sen yeryüzünde ve denizdeki her şeyi
havadan görürsün aydınlanan ışığınla.
Eğer biliyorsan sevgili yavruma ne olduğunu anlat bana!
Benim rızamı almadan zorla kaçıranı, anlat!
Tanrılardan ya da ölümlü insanlardan hangisi götürdü yavrumu, söyle!"
Böyle konuştu Demeter. Hyperion'un oğlu şu sözlerle cevap verdi ona:
"Güzel saçlı Rhea'nın kızı, soylu tanrıça Demeter!
Öğreneceksin gerçeği. Sana saygım büyük gerçekten ve burkuyor yüreğimi
narin bilekli kızın için böylesine büyük acılar çekmen. Diğer
tanrılardan hiçbiri suçlu değil, sorumlusu yalnızca bulutları devşiren
Zeus'tur bunun.
Çünkü o verdi karısı olsun diye Hades'e,
kendi erkek kardeşine. O da karanlık ölüler ülkesine
kaçırıp götürdü arabasıyla acı çığlıklarla yalvaran kızını.
Ama vazgeç tanrıçam, ağlayıp yas tutmaktan. Boş yere
Besleme dinmek bilmez korkunç öfkeyi. Değerli
Bir damat olur Aidoneos, ölümsüzler arasında senin için.
Çünkü o senin de kardeşin, aynı soydan seninle. Onur payı olarak
aldı dünya üçe bölündüğünde en okkalı payı ilk başta
ve yönetir payına düşen yeni ülkesindeki ölüleri."
Böyle konuştu Helios ve seslendi atlarına. Emri duyan atlar
çektiler geniş kanatlı kuşlar gibi arabayı hızla;
çok daha korkunç ve dayanılmaz bir acı kapladı Demeter'in yüreğini.
Depreşip kabardı öfkesi Kronosoğlu kara bulutluya,
Ayrıldı hemen tanrılar meclisinden, yüce Olympos'tan.
Yaşadı bundan böyle insanların yaşadığı kentlerde, bereketli topraklarda.
Gizledi görünüşünü çok uzun zaman. Ne erkekler

17. *Nysia ovası*: Akademisyenlerin, Nysia ovasının tam olarak neresi olduğu konusunda farklı fikirleri vardır, fakat Eleusis yakınlarında bir yerde olması daha aklı yakındır. 25. *Hekate*: Perses (Perseus değil!) Helios'un oğlu, Kirke'nin kardeşi, Medea'nın amcası ve (bu kaynağa göre) Hekate'nin babasıdır. Başlarda gökyüzüne, yeryüzüne ve denizlere hükmeden, zenginliklerin kaynağı bir ana tanrıça olan Hekate zaman içinde kesişen yolların/kavşakların ve cadıların/kötücül büyünün tanrıçasına dönüşmüştür. 28. *tanrılardan uzakta*: Zeus, Hades'in Persephone'yi kaçırmasına izin verse de, sorumluluk yüklenmekten özenle kaçınır. 68. *gözlerimle göremedim*: Birkaç satır yukarıda Persephone'nin sesini duyan ama kendisini göremeyen kişi Demeter değil Hekate idi; sözlü olarak düzülen ve yazılı bir metin olmadan ezberden okunan şiirlerde böyle hatalara sıklıkla rastlanır ve normaldir.

görünce tanıdı onu ne de güzel kuşaklı kadınlar.
Hemen vardı çok kudretli Keleos'un yurduna.
Yöneticisiydi bu adam güzel kokulu Eleusis'in.
Yüreğini sızlatan acıyla oturdu hemen yol kenarına,
kadınların su aldıkları Parthenia kuyusunun yanına,
oturdu oracıkta büyüyen sık yapraklı zeytin ağacının gölgesine,
çok ama çok yaşlı bir kadın görünümündeydi tanrıça:
Sevgi çelenkli Aphrodite'nin armağanını alma ve doğurma yaşını çoktan geçmiş
bir kadın. Yasaları ve adaleti sağlayan kralların dadıları vardır ya,
çocuklarına bakan ya da konağı çekip çeviren kahya kadın gibiydi tıpkı.
Eleusis'in oğlu Keleos'un kızları gördüler onu
kuyudan su çekip doldurmak ve götürmek için geldiklerinde
ellerinde tunç kovalarla, babalarının güzel konağına,
tanrıçalara benzeyen dört genç kız; dördü de gençliklerinin baharında:
Kallidike, Kleisidike, Demo ve sevimli
Kallithoe, yaşça hepsinin büyüğü,
tanımadı kızlar onu. Zordur zaten ayırt etmek ölümlüler için tanrıları.
Yaklaşıp yanına yaşlı kadının söylediler şu kanatlı sözleri:
"Ey insanların en yaşlısı! Sen kimsin ve nerelisin?
Ne diye ayrıldın kentinden? Neden evlere
yaklaşmıyorsun? Orada gölgeli megaronlarda kadınlar ve
gençlerin yanı sıra, senin yaşında kadınlar da var,
seni sevgi ve saygıyla buyur edip aralarına alacak."
Bunları söyledi kızlar. Şöyle cevap verdi tanrıça da onlara:
"Sevgili yavrularım! Hangi soylu kadından olursanız olun,

RESİM 10.1 Eleusis'te, tapınağın kutsal iç odasının klasik süslemelerle bezeli girişine yakın bir yerde bulunan ve Demeter'in dinlenmek için başına oturduğuna inanılan Bakireler Kuyusu. Poligonal biçimli ince taş işçiliği büyük olasılıkla İ.Ö. altıncı yüzyıla ait. (Fotoğraf yazara aittir)

selam size. Madem ki soruyorsunuz anlatayım öykümü size. Utanç vermez
bana sorduklarınızı doğru biçimde anlatmak.
Doso benim adım. Annem koydu bu adı bana.
Denizin kara dalgaları üzerinden Girit'ten yeni
geldim istemeye istemeye, zorla
getirildim korsanlar tarafından, böyleymiş yazgım.
Hızlı giden gemiyle getirip bıraktılar Thorikos'a;° burada biz kadınlar
çıktık karaya diğer insanlarla birlikte.
Geminin kıçında bir şölen hazırladılar.
Ama canım çekmedi benim bal gibi lezzetli yemekleri.
Koştum gizlice kara topraklara doğru,
kaçtım beni esir alan küstah efendilerimden, beni
satıp da üzerimden kazanç elde etmesinler diye.
İşte böyle dolaşa dolaşa geldim buraya, bu yüzden de hiçbir şey bilmiyorum,
kimin bu ülke ve kimler yaşar burada?
Dilerim Olympos'ta yaşayan tanrılar
size evleneceğiniz kocalar ve doğuracağınız çocuklar bahşetsin,
tıpkı bir ailenin isteyeceği gibi. Acıyıp da
bir iyilik yapın bana, anlatın bana sevgili yavrularım, kimin bu geldiğim konak?
Bir erkeğe mi yoksa bir kadına mı ait? Onlar için çalışayım
memnuniyetle, gençliğim geride bırakan bir kadının yapabileceği işlerde.
Yeni doğmuş bir çocuğu kollarımla basarım bağrıma,
hem iyi bir dadı olurum ben hem de bir konağı çekip çevirecek iyi bir kâhya.
Sağlam yapılmış odalarda, efendimin yatağının kıvrılırım bir köşeciğine,
kadınlara da öğretirim yapmaları gereken güzel işleri."
Böyle konuştu tanrıça. Şöyle cevap verdi ona kız oğlan kız
Kallidike, Keleos kızlarının güzellikte en üstünü:
"Ey anacığım! Tanrıların armağanlarına da, verdikleri ıstıraplara da
katlanmak zorundadır insanlar. Çünkü onlar çok daha güçlüdür bizden.
Açıkça anlatayım sana bilmek istediğin şeyleri, sayayım adlarını
büyük gücü elinde tutan adamların; önde
gelenlerini halkın, kentimizin baş tacı olan yöneticilerin,
bilgece buyruklar verip adaleti sağlayanların adlarını:
Kentimizde yaşar bilge Triptolemos ve Dioklos,
Polyksenos ve soylu Eumolpos,
ve Dolikhos ve bizim cesur yürekli babamız.
Bunların hepsinin karıları var evlerini çekip çeviren.
İşte bu kadınların hiçbiri daha ilk görüşte
hor görüp kovmaz seni evlerinden,
aksine buyur ederler seni. Çünkü sen tanrıya benzersin gerçekten.
Ama eğer istersen bekle burada, babamızın konağına
gidelim ve güzel kuşaklı annemiz Metaneira'ya
anlatalım bütün bunları eksiksiz, şayet buyur ederse seni
gelirsin bizim konağımıza, başka konaklar aramak zorunda kalmazsın böylece.
Annemiz şimdi sağlam yapılı konağımızda gözünün bebeği yavrusunu

126. *Thorikos*: Atina'nın güneydoğusunda, Sunium burnunun kuzeyinde bir sahil köyü.

ilerlemiş yaşında bağrına bastığı, doğsun diye çok dua ettiği tek oğlunu
büyütüyor. Eğer sen bu çocuğu yetiştirip delikanlılık çağına kadar getirirsen
bunu gören kadınların her biri
kıskanmalı seni; ancak bu koşulda böylesine büyük bir dadılık ödülü vere-
bilir sana annemiz."
Böyle konuştu Kallidike. Demeter başını eğip uzaklaştı. Kızlar neşe içinde
suyla doldurup kovalarını taşıdılar çalımlana çalımlana.
Hemencecik varıp babalarının büyük konağına, çabucak annelerine
anlattılar görüp işittiklerini. Anneleri de hiç zaman kaybetmeden
çok yüksek bir maaş teklif edip söyledi kızlarına kadını getirmelerini.
Kızlar, tıpkı ömürlerinin ilk baharlarını yaşayan geyik ve buzağılar gibi
karınlarını güzelce doyurmuş; otla kaplı çayırlardan
güzel elbiselerinin eteklerini toplayıp gittiler hoplaya zıplaya.
Koştular daracık araba yolu boyunca.
Çiğdem çiçeklerine benzeyen uzun sarı saçları dans ediyordu omuzlarında.
Buldular mağrur tanrıçayı yolun kenarında, daha önce
bıraktıktan yerde. Sonra onu hemen babalarının konağına
davet ettiler, kızının üzüntüsünden yüreği kaygı içinde tanrıça,
örtülü başı öne eğik yürüdü lacivert elbiseli tanrıça,
etekleri narin ayaklarına dolana dolana.
Tez ulaştılar tanrıların büyüttüğü Keleos'un konağına
ve yaklaştılar sütunlu girişe, kızların tanrısal anneleri
oturuyordu ustaca yapılmış saçağın altındaki bir sütunun yanında.
En son doğurduğu o narin çocuğunu tutuyordu dizlerinde. Kızlar annelerine
doğru koştular. Ama tanrıça durup bekledi eşikte. Çatının kirişine
erişti başı, o anda ondan yayılan tanrısal bir ışık doldurdu kapıyı.
Elinde olmadan sapsarı, dehşetli bir korku kapladı Metaneira'yı.
Buyur edip bir koltuk gösterdi ve oturup rahatına bakmasını söyledi
konuğuna.
Fakat mevsimleri getiren ve değerli armağanlar bağışlayan Demeter
oturmak istemedi kendisine verilen güzel koltuğa.
Bekledi öylece sakin ve sessiz bir biçimde, güzel gözlerini indirip yere.
Ta ki onu gören akıllı İambe[o] uzatıncaya kadar
usta bir zanaatkârın elinden çıkma gümüşi koyun postuyla kaplı sandalye.
Buraya oturdu tanrıça ve iyice çekip örttü yüzünü başındaki örtüyle.
Uzun süre konuşmadan oturdu sandalyenin üzerinde,
ne bir söz söyledi ne de bir jestte bulundu onlara;
gülümsemeden oturdu, ne bir lokma geçmişti boğazından ne de bir damla.
Sararıp solmuştu güzel kuşaklı kızının hasretinden.
Onu bu halde gören kurnaz İambe şakaları
ve nükteli sözleriyle başardı kutsal tanrıçayı güldürmeyi.
İçinde sevinç uyanıp güldü tanrıça ve yatıştı yüreği merhametle kuşanıp.
İambe idi bunca karamsarlığında tanrıçayı neşelendiren.
Tanrıçaya içmesi için sundu Metaneira bal gibi tatlı şarapla
dolu bir kap; "hayır, istemem" anlamında kaldırdı başını ve sonra da caiz
olmadığını söyledi
kırmızı şarap içmenin. Ancak şarabın yerine, arpa ve suyu
yumuşacık nane yapraklarıyla karıştırıp kendisine sunmalarını istedi.

Metaneira, tıpkı tanrıçanın istediği gibi hazırladı içeceği ve sundu ona içsin diye.
Çok kutsal tanrıça Deo° aldı hazırlanan içkiyi ve içti töresine uygun biçimde.
Bunun üzerine önce güzel kuşaklı Metaneira söz aldı ve şöyle dedi:
"Selam sana ey saygıdeğer kadın! Senin aşağı tabakadan biri olmadığını sanıyorum.
Aksine, soylu birine benziyorsun sen. Bu anlaşılıyor gözlerinin sevecen
ve hoşgörülü bakışlarından. Çünkü adaleti bol krallara özgüdür bu bakışlar.
Ne var ki, tanrılardan gelen armağanlara da güçlüklere de katlanmak zorundayız
biz insanlar yas tutarak. Çünkü kulluk boynumuzun borcudur bizim.
Madem geldin şimdi buraya, benim neyim varsa senindir.
Büyüt benim çocuğumu, geç yaşımda ve hiç ummadığım bir anda doğan yavrumu.
Geç yaşımda bağışladığı için onu bana ölümsüzler, o benim için değerlidir her şeyden.
Sen bu çocuğu yetiştirip delikanlılık çağına kadar getirdiğinde
bunu gören kadınların her biri
kıskanmalı seni; ancak bu koşulla böylesine büyük bir dadılık ödülünü verebilirim sana."
Güzel saçlı Demeter de şöyle cevap verdi ona;
Sana da selam ey saygıdeğer kadın! Eksik olmasın tanrıların inayeti üzerinden!
Çocuğunu tıpkı bana emrettiğin gibi yetiştirip basacağım bağrıma.
Seni temin ederim ki, ihtimamla büyüteceğim onu, izin vermeyeceğim
ne büyünün° ona zarar vermesine ne de kökünden kesilmiş otun.
Çünkü ben biliyorum çok daha güçlü bir çare ve
insana zarar veren büyünün karşısında nasıl durulması gerektiğini."
Bunları söyleyerek hemen aldı çocuğu Demeter tanrısal kokulu kucağına
ölümsüz kollarıyla. Sevinçle doldu Metaneira'nın yüreği.
Böylece çok akıllı Keleos'un ünlü oğlu
Demophoon'u, güzel kuşaklı Metaneira'nın doğurduğu yavruyu
büyüttü Demeter onların konağında. Çocuk büyüdü tıpkı ölümsüzler gibi.
Demeter ona ne yemek yedirdi ne de annesinin memesinden emzirtti.
Her gün ovdu onu ambrosia ile, sanki bir tanrı çocuğuymuş gibi.
Hoş kokular yayılıyordu çocuktan, göğsünde tutuyordu tanrıça bir çiçek gibi onu. Fakat geceleyin bir ucu yanmış bir odun gibi ateşin içine batırdı onu
değerli ailesinden gizli gizli. Ana babası hayretten şaşırıp kalmıştı
çocuklarının bu denli hızlı büyümesine; çocuk giderek tanrılara benziyordu.
Demeter onu ebediyen genç ve ölümsüz kılacaktı,
şayet kendi dikkatsizliği yüzünden güzel kuşaklı Metaneira
mis kokulu odada geceleyin olup biteni öğrenmek için gözetlememiş

195. *Iambe*: Grek şiirinde açık saçık, bol küfürlü ve ağır hakaretli içeriğiyle karakterize olmuş "iambic" ölçüsünün isim 'anasıdır'. Daha sonraki yazarlara göre Iambe Demeter'i, eteğini kaldırıp edep yerlerini göstererek gülümsetmeyi başarmıştır. Böyle bir şeyin, bu şiirdeki edebî tarz için biraz fazla 'kaba' kaçacağını hemen belirtelim. 211. *Deo*: Demeter için kullanılan bir başka isim; büyük ihtimalle Demeter'in kısaltması. 228. *büyü*: Yeni doğan bebeklerin aniden ve açıklanamaz bir şekilde ölmeleri genelde büyüyle ve büyücülerle ilişkilendirilirdi.

olsaydı onu. Olanları görünce bastı feryadı Metaneira ve başladı dövünmeye,
çocuğuna bir şey olacağı korkusundan, gitti aklı başından.
Ağıtlar yakarak konuştu şu kanatlı sözlerle:
"Demophoon! Yavrum! Bu yabani kadın seni har har yanan bir ateşin içine
gömüyor, ben yas tutayım ve korkunç kederlere düşeyim diye."
Hüngür hüngür ağlayarak bunları söyledi Metaneira. Dinledi onu yüce
tanrıça. Duyduklarından deliye dönen güzel çelenkli Demeter,
sevgili çocuğu, hiç umulmadık bir anda sarayda doğan yavruyu
ölümsüz elleriyle ayaklarından tuttuğu çocuğu
çekti ateşin üzerinden ve yüreğindeki korkunç öfkeyle fırlatıp attı yere
bir yandan da şöyle konuştu güzel kuşaklı Metaneira'ya hitaben:
"Cahil, sağduyusuz insanlar, yazgınızdaki bahtı da
bahtsızlığı da görmeyi bilmiyorsunuz!
Sen şimdi aptallığın yüzünden telafisi olmayan bir yanlış yaptın.
Tanrıların yeminini dinleyen Styks'ün suları tanığım olsun ki,
sonsuza kadar ölümsüz ve yaşlanmaz
yapacaktım sevgili çocuğunuzu ve sonsuz onur bağışlayacaktım ona.
Ama artık ona ölümden ve kaderden kurtuluş olmayacak.
Sadece sonsuz onur onun olacak. Çünkü dizlerimde
yattı benim ve kollarımda uyudu o benim.
Yıllar yılları kovalayıp gençlik çağına geldiğinde
Eleusisli oğlanlar savaş° ve korkunç çatışmayı
sürdürecekler birbirlerine karşı her yıl durmadan.
Ben onur veren Demeter'im, en büyük
iyilikleri ve sevinci veren benim ölümlüler ve ölümsüzlere.
Şimdi bana büyük bir tapınak ve onun hemen altında bir sunak
inşa etsin bütün halk; dik kent surları altında; tam da
Kallikhoron'un° yukarısında yükselen tepenin üzerinde.
Bizzat ben öğreteceğim ritüellerimi. Ancak bunları
saygı ile icra edenler kazanacaklar benim teveccühümü."
Böyle konuştu tanrıça. O anda değişiverdi görünüşü ve endamı:
Sıyrıldı yaşlı görünümünden. Göz kamaştırıcı bir ışık yayıldı etrafa ondan
ve mis kokulu elbiselerinden güzel kokular
saçıldı, ölümsüz bedeninden de ışıl ışıl bir ışık
parladı, tanrıçanın altın sarısı saçları omuzlarına döküldüğünde
aydınlandı sağlam yapılmış ev ondan yayılan parlak ışıkla.
Çıktı gitti sonra da saraydan. O anda dizlerinin bağı çözüldü Metaneira'nın,
dili tutuldu uzun zaman, çocuğunu da
unuttu yerden kaldırmayı, yerde yatan son doğurduğu yavrusunu.
Demophoon'un merhamet uyandıran sesini duydu kız kardeşleri,
sıçrayıp kalktılar hemen güzel örtülü yataklarından. Kızlardan biri
çocuğu kollarına alıp bastı bağrına,
diğeri ateşi yaktı, üçüncüsü narin ayaklarıyla gitti
mis kokulu odasından annesini getirmeye.
Toplandılar çırpınmaktan nefesi kesilen çocuğun başına, yıkadılar onu,

266. *savaş*: Burada ileride olacağı bildirilen iç savaşla ilgili hiçbir bilgi yoktur. 273. *Kallikhoron*: "Güzel Dans Kuyusu," olarak anılan yerin adı, 99. satırdaki *Parthenia kuyusu*, "Bakireler Kuyusu" olarak geçmektedir (tabii ikisi farklı yerler değilse); bkz. Resim 10.1.

sevgiyle kucaklarlar sonra da. Ama hâlâ yatışmamıştı Demophoon'un yüreği.
Çünkü şimdi onu kucağında tutanlar daha az becerikliydi onun dadısından.
Onlar bütün gece boyunca ünlü tanrıyı yatıştırmaya çalıştılar
korkuyla titreye titreye. Şafak sökünce de
güçlü Keleos'a eksiksiz anlattılar olup biteni,
tıpkı güzel çelenkli tanrıça Demeter'in onlara emrettiği gibi.
Bunun üzerine Keleos tüm halkı çağırdı toplantıya
ve emretti güzel çelenkli tanrıça Demeter için güzel bir tapınak
ile bir sunak yapmalarını yüksek tepenin üzerinde.
Bu insanlar Keleos'un konuşmasını saygıyla dinlediler ve duyduklarını harfiyen yerine
Getirdiler, kendilerine anlatıldığı biçimde. Çocuk da büyüdü bir ölümsüz gibi.
Tapınağın inşasını bitirdiler çok büyük emek sarf ederek.
İşleri bitince de gitti her biri kendi evine, yurduna. Altın saçlı Demeter
gelip yerleşti buraya diğer mutlu ölümsüzlerden ayrılarak.
Geçirdi zamanın geri kalanını güzel kuşaklı kızının özlemiyle günden güne sararıp solarak.
Bereketli yeryüzünde korkunç, acımasız bir yıl oldu
İnsanlara toprağı tohumsuz bıraktığı için. Çünkü güzel çelenkli Demeter gizledi kendini.
Boş yere çekti öküzler tarlalarda kıvrık sabanları,
boş yere saçıp ektiler toprağa beyaz arpayı.
O, bütün ölümlü insan soyunu yok edecekti
dayanılması zor kıtlıkla; verdikleri değerli armağanları
ve kurbanları, yok edecekti Olympos'ta oturanların bahşettiği her şeyi.
Eğer Zeus yüreğinde hissederek görmemiş olsaydı olup biteni.
Haberci saldı Zeus, altın kanatlı İris'i° çağırsın diye
güzel örgülü Demeter'i, endamı hoş tanrıçayı
konuşmak için olup biteni. İris, kara bulutlu tanrının emrine
uydu ve dünya ile yıldızlı gök arasında koştu çevik ayaklarıyla.
Tez vardı mis kokulu Eleusis'in hisarına.
Buldu buradaki tapınağında lacivert elbiseli Demeter'i
ve seslendi hemen ona şu kanatlı sözlerle:
"Demeter, bilgeliği sonsuz baba Zeus sana emrediyor
Katılmanı hep var olan ünlü tanrı soylarına.
Haydi gel. Gel de Zeus'un emri yerine ulaşmamış olmasın!."
Böyle yakararak konuştu İris. Ama gene de kanmadı yüreği Demeter'in.
Bunun üzerine baba Zeus, hep var olan mutlu tanrıların
hepsini haberci gönderdi ona. Tüm tanrılar sırayla gidip
çağırdılar ve çok değerli armağanlar verdiler,
ölümsüzleri aldıklarında hep mutlu etmiş olan onurlar bahşettiler.
Ama gene de yumuşatamadılar onun inatçı yüreğini, çelemediler aklını.

314. *İris*: İris, ya da diğer adıyla "gökkuşağı", Hermes'in de aralarında olduğu birkaç tanrının habercisiydi. Gözbebeğinin etrafındaki kahverengi, mavi, yeşil ya da ela renkli halka onun adını taşımaktadır.
335. *Erebos*: "Karanlık," yani yer altı dünyası.

Demeter daha gazaba geldi ve boyun eğmeden geri çevirdi tüm önerileri.
Asla konuşmadı mis kokulu Olympos'a
çıkmadan önce ve göndermedi yeryüzünün meyvelerini mevsimlerinde.
Ta ki güzel yüzlü kızım kendi gözleriyle görene dek.
Olup biteni duyan yıldırım savuran, gür sesli Zeus
gönderdi Erebos'a° altın asalı Argeiphontes'i
tatlı sözlerle yalvararak kandırsın diye Hades'i
ve alıp getirsin Persephone'yi sisli karanlıklardan
ışığa, katılsın diye tanrılar arasına; hem böylece annesi
kendi gözleriyle görünce kızını geçecekti öfkesi.
Dikkatle dinledi Zeus'u Hermes ve hiç zaman kaybetmeden yer altının
daldı derinliklerine, çabucak ayrılarak yurdu Olympos'tan.
Evinde bir sedirde otururken buldu yer altının efendisini.
Oturuyordu Hades narin karısıyla birlikte sedirde
annesinin özlemiyle yanıp tutuşan, gönlü kırık karısıyla yan yana. (Demeter
çok uzaklardaydı
ve mutlu tanrıların yaptıkları nedeniyle öç almayı tasarlıyordu.)
O anda yaklaştı güçlü Argeiphontes ve şöyle dedi ona:
"Ey siyah saçlı Hades! Ey ölülerin efendisi!
Beni baba Zeus gönderdi soylu Persephone'yi alıp
götüreyim diye Erebos'tan: Hem biz tanrılara katılsın hem de annesi
kendi gözleriyle görsün kızını da korkunç öfkesi ve gazabı
dinsin diye ölümsüzlere. Demeter şimdi uğursuz planlar
hazırlıyor yok etmek için yeryüzünde doğup büyüyen güçsüz insanları;
gizleyerek toprağın altına tohumları, hiçe sayarak
ölümsüzlerin onurunu. Korkunç bir kin duyuyor Demeter, tanrılar
arasına da
katılmıyor bu yüzden, öylece oturuyor tek başına mis kokulu tapınağında.
Şimdi yarenlik ediyor Eleusis'in kayalık hisarıyla."
Böyle konuştu Hermes. Ölülere hükmeden Aidoneos güldü
alaylı biçimde, ama hemen de uydu kral Zeus'un emrine.
Çağırdı yanına kederli Persephone'yi ve şöyle dedi ona:
"Git Persephone, lacivert elbiseli annenin yanına
isteye isteye git de yumuşasın yüreğin hem
üzülüp durma artık çoktan geride kalan acı duygulara.
Çünkü ben, ölümsüzler arasında sana layık bir koca olacağım,
hem baba Zeus'un kardeşiyim ben. Burada, yerin altında yaşadığın sürece
yöneteceksin hareket eden ve yaşayan her şeyi.
Ölümsüzler arasında en yüce onurlara sen sahip olacaksın,
saygıda kusur ederek seni gücendirenler ve küçümseyenler yaşadıkları
sürece yatıştıramayacaklar senin öfkeni ne değerli sunularıyla
ne de tanrılara yaraşan saygın armağanlar vermeyle. Sonsuza kadar
cezalandırılacak bunlar."
Böyle konuştu Hades. Sevindi düşünceli Persephone,
ve neşeyle hemen kalktı ayağa. Fakat Hades
gizlice tatlı bir nar tanesi verdi ona yesin diye,°
yesin de kendisine geri dönsün geçirmesin bütün ömrünü
lacivert elbiseli, çok onurlu annesi Demeter'in yanında diye.

372. *yesin diye*: hemen hemen bütün halkların kültürlerinde bir şey yemek -örneğin sevgililerin buluşmasında yenen bir dilim pizza, düğün töreninde yenilen bir dilim pasta veya cenazenin ardından yenen yemek ya da içilen bir içki- yiyeceği paylaşanlar arasında özel bir bağ, bir birlik duygusu yaratır. Nar, Kybele ile Attis mitosunda da önemlidir (aşağıda).

Altın arabasının koşum takımlarını ölümsüz atlarına
bağladı sayısız insanın efendisi Hades.
Bindi arabaya Persephone, güçlü Argeiphontes de oturdu onun yanına,
dizgin ile kamçıyı aldı değerli ellerine
hiç vakit kaybetmeden ayrıldılar Hades'in evinden. Atlar çekti arabayı istekle.
Süratle geçtiler upuzun yolları: Ne denizler,
ne akıntılı nehirler, ne çimenli vadiler,
ne dağ dorukları engel olabildi ölümsüz atlara;
aşıp geçtiler onlar uçsuz bucaksız gökyüzünü bir baştan bir başa.
Sonunda ulaştılar güzel çelenkli Demeter'in onları beklediği yere,
mis kokulu tapınağının önüne. Tanrıça, görür görmez onları
ağaçların gölgelediği ormanla kaplı dağdan aşağıya koşan bir Mainad° gibi
fırladı yerinden
Persephone de [güzel gözlerini görünce]
annesinin, hemen fırlayıp atladı atların çektiği arabadan
aşağıya ve [birbirlerine doğru koşarak kavuşup kucaklaştılar.
Sevgili yavrusunu kollarında tutarken] Demeter'in
[bir ihanetin kuşkusu düştü birden aklına, ürpertiyle titredi]
bıraktı kucaklamayı ve [şöyle dedi sevgili yavrusuna:]
"Anlat bana yavrucuğum, bir lokma bir şey
yedin mi? Konuş haydi, [gerçeği öğrenmemiz için hiçbir şeyi gizleme benden].
Ancak bir lokma geçmediyse boğazından kapıları kapalı Hades'in yer altı
ülkesinden çıkarsın yukarı.
Benimle ve Kronosoğlu kara bulutlu babanla
yaşarsın yanımızda ve de onurlandırılırsın tüm ölümsüzler tarafından.
Ama bir lokma da olsa yediysen eğer geri dönmek zorunda kalacaksın yer
altındaki gizli yere.
Geçireceksin her yılın üçte birini burada oturarak
yılın üçte ikisini ise geçireceksin benimle ve diğer ölümsüzlerle.
Ne zaman ki yeryüzünde çeşit çeşit mis kokulu çiçekler
açar baharda, işte o zaman sen de sisli karanlıklar ülkesinden çıkacaksın
yeryüzüne.
Büyük bir mucize olacak bu hem ölümlü insanlara hem de tanrılara.
Ama anlat sen şimdi bana, neyle kandırıp götürdü seni sayısız insanın
efendisi güçlü Hades?"
Güzel Persephone şöyle cevap verdi annesine:
"Her şeyi eksiksiz anlatacağım sana anneciğim.
Şans getiren Hermes gelip de bana bir haber
getirince Kronosoğlu babamdan ve diğer tanrılardan
gönderdi Hades beni Erebos'tan, sen beni gözlerinle göresin diye.
Böylece bitecekti senin ölümsüzlere beslediğin korkunç öfke ile gazabın.
Ben sevinçle fırladığımda havaya, işte tam o anda gizlice
koydu ağzıma tatlı nar tanesini, tadı hoş o meyveyi
ve karşı koymama rağmen zorladı beni nar tanesini yutmaya.

Persephone burada Hades'in kendisini nasıl kaçırdığını yeniden anlatır. Sonra:

kucaklaştılar sevgiyle ve yatıştırdı biri diğerinin yüreğinin acısını,
birbirlerine verdikleri mutlulukla acılarından arındı yürekleri.
Alıp verdiler uzun süre birbirlerine mutluluğu.
O anda parlak başörtülü Hekate geldi yanlarına
uzun uzun okşayıp sevdi kutsal Demeter'in kızını
ve o andan sonra Hekate sadık yoldaşı ve sırdaşı oldu Persephone'nin.
Her şeyi önceden gören gür sesli Zeus gönderdi onlara
güzel saçlı Rhea'yı, lacivert elbiseli Demeter'i
tanrı soylarına katılması için getirmeye; söz verdi
vereceğine ölümsüz tanrılar arasında memnun olacağı onurları ona.
Kabul etti geçirmesini her yılın
üçte birini karanlık ve sisli yer altında, geri kalan
üçte ikisini ise annesi ve diğer ölümsüzlerin yanında.
Böyle olmasını emretti Zeus. Uygun buldu tanrıça, Zeus'un teklifini.
Bunun üzerine hemen indi Demeter Olympos'un doruğundan
ve geldi Rharos ovasına,° bir zamanlar bereket fışkıran zengin
topraklara; ama şimdi hiç yaşam yok ovada. Aksine tamamen
çorak ve bereketsiz öylece uzanıp durmakta ova. Çünkü gizlenmişti beyaz arpa
narin ayaklı Demeter'in iradesiyle. Ama kısa bir zaman sonra
dalgalanmaya başladı uzun buğday başakları
gelir gelmez ilkbahar. Ovanın bereketli toprağı
dolup taştı kuşaklarla bağlanmış buğday demetleriyle.
Çünkü ilkin buradan uzaklaştırmıştı tanrıça hasatsız, ürün vermez havayı.
Anne ile kızı mutlu oldular birbirlerini görmekten, şenlendi gönülleri.
Sonra parlak başörtülü Rhea şöyle dedi kızı Demeter'e:
"Haydi gel kızım, seni çağırıyor geleceği gören, yıldırım savuran Zeus
katılman için tanrı soylarına, söz verdi sana
vermeye ölümsüz tanrılar arasından memnun olacağın onurları.
Kabul etti kızının geçirmesini her yılın
üçte birini sisli ve karanlık yer altında
ama geçirecek üçte ikisini senin ve diğer ölümsüzlerin yanında.
Böyle olacağını bildirdi Zeus ve işmar etti başıyla.
Şimdi haydi gel yavrum ve kabul et bu teklifi, bu kadar çok
öfkelenme kara bulutlu Kronosoğlu'na.
Haydi daha da çoğalt hemen insanoğluna yaşam veren ürünlerin bereketini."
Böyle konuştu Rhea. Güzel çelenkli Demeter kabul etti teklifi.
İzin verdi tohumların bereketli topraklarda yeşerip büyümesine.
Böylece uçsuz bucaksız yeryüzünün her yeri yaprak ve çiçeklerle
bezendi. Sonra da gitti Demeter adalet dağıtan krallar
Triptolemos'a, binici Diokles'e, güçlü Eumolpos'a ve halkın önderi Keleos'a,
açıkladı ritüellerinin nasıl yapılacağını ve öğretti bütün gizemlerini
Triptolemos, Polyksenos ve Diokles'e.
Bu yüce ritüellerin buyruklarına karşı gelmek, içine girip de sırlarını
ifşa etmek olanaksızdır. Tanrıçaların gözü öylesine güçlüdür ki, insanın
sesini mühürlerler.

450. *Rharos ovası*: Eleusis'in kurulu olduğu ova. İlk ekin burada ekilmiş, ilk hasat burada kaldırılmıştır.

Ne mutlu yeryüzünde yaşayan insanlardan bu gizemleri görmüş olana!
Ama erginlenmeyen ve ritüellere katılmayan kişi asla aynı akıbete
sahip olamayacak öldüğünde, o karanlık ve sisli yer altında pay alamayacak iyi şeylerden.
Bütün ritüellerini kurup yerleştirdikten sonra tanrıçalar
vardılar hemen Olympos'a, katıldılar diğer tanrıların toplantısına.
Burada, Olympos'ta yıldırım seven Zeus'un yanında yaşadı
kutsal tanrı çalar. Ne mutlu o insana ki,
tanrıçalar lütufta bulunur yeryüzünde yaşayan insanlar arasından ona!
Çünkü onlar hemen gönderirler büyük eve,
Ploutos'a,° ölümlü insanlara bolluk ve bereket veren tanrıya.
Ey mis kokulu Eleusis yurdunun sahibesi
denizle çevrelenmiş Paros'un° ve kayalık Antron'un° kraliçesi,
mevsiminde meyveler veren ve değerli armağanlar gönderen tanrıça Demeter!
Seni ve senin çok güzel kızın Persephone'yi saygıyla selamlıyorum.
Siz de bana bu şarkım için gönül zenginliği ve ün ihsan edin.
Ben, seni asla unutmayacağım tanrıçam ve öteki şarkıyı da hep hatırlayacağım.

Demeter İçin Homerik İlahi 1-381; 399-457

489. *Ploutos*: "Zengin/zenginlik." 491. *Paros*: Kyklad adalarından biri ve önemli bir Demeter kültü merkezi. 491. *Antron*: Tesalya'da bir şehir.

PERSPEKTİF 10.1

ROSSETTİ: *NAR TUTAN PROSERPİNA*

1848 yılı Karl Marx'ın *Komünist Manifesto*'suna ve İrlanda'daki milyonlarca kişinin öldüğü büyük patates kıtlığına tanıklık etmiş bir yıldır. Aynı yıl İngiltere'de bir grup genç sanatçı Ön-Raffaellocu Kardeşler grubunu (Pre-Raphaelite Broderhood) kurar. Gerçekçi resim sanatının tekniklerini kullanıyor olsalar da, zor günler yaşayan ve açlıkla boğuşan İngiltere'ye ve çağdaşları gerçekçi ressamların gündelik sıradan konuları işleyen sanat anlayışlarına sırt çevirerek ilhamlarını tarih, edebiyat ve mitolojide aramaya koyulurlar. Hedefleri geçmişe, sanatın henüz İtalyan ressam Raphael'in tekniğinin etkisiyle bozulmamış bir zamana geri dönmektir; grup, Ön-Raffaellocular adını buradan alır. En sevdikleri konular ölüm ve ölümden sonraki hayattır.

Grubun kurucularından biri, İngiltere'ye yerleşmiş İtalyan bir göçmenin oğlu olan Dante Gabriel Rossetti'dir (1828-1882). Oxford'da eğitim gören Rossetti, akıcı bir şekilde Fransızca, İtalyanca ve Almanca konuşabiliyor, bu dillerde şiirler yazabiliyor ve şiirlerini kendi çizdiği resimlerle süslüyordu. Hem şiirleri hem resimleri karamsar atmosferleri ve cinsellik yüklü güzel kadın tasvirleriyle dikkat çekmeye başladı. Ağır depresyon ve tüberkülozdan mustarip karısı intihar ettiğinde çok üzülen ve şiirlerini onunla birlikte gömen Rossetti, birkaç yıl sonra mezarı açtırmış, şiirleri çıkarttırarak yayımlamıştır!

Grubunun kasvetli karamsarlığı ve Rossetti'nin alkol ve afyon bağımlılığı nedeniyle daha kötüleşen hastalıklı aklı, *Nar Tutan Proserpina* (Greklerin Persephone'si) tablosunda (1874) açıkça görülebilir (Perspektif Resim 10.1). Talihsiz bir bakire ve ölüler ülkesinin gelini olan Proserpina'yı, burada, koyu renk duvarlı bir odada güzel

fakat melankolik bir kadın olarak görürüz. Arkasında açık duran pencereden içeri, yaşayanlar dünyasının parlak ışığı vurmaktadır. Nemli dudakları ümitsiz bir hüzünle büzülmüştür. Elinde, ölüler ülkesinin gizemli çağrısına uyduğunun bir işareti olarak bir ısırık aldığı nar vardır. Yüzünü çevreleyen kıvrımlı asma dalları, hemen yanındaki bol ışıklı pencere (ve önündeki masanın üzerinde için için yanmakta olan lamba) gibi, ölümü dengeleyen yaşam gücünü sembolize eder. Sağ üstte, duvara yapıştırılmış kağıtta Rossetti'nin İtalyanca yazdığı bir sone vardır. Çevirisi şöyledir:

Ne kadar da uzak şu duvarın üzerinde
Belli belirsiz göz kırpan ışık! Ama yine de
Beni bu kör karanlıktan alıp, yukarıdaki kapıya
Giden yolu o gösterecek. Ne kadar da uzak, ey Tartaros,

Enna tepelerindeki çiçekler, bana acı bir gelecek muştulayan
kasvetli gölgenin şu meyvesinden! Ve Ah!
Şu parlak gökyüzü ne kadar da uzak üzerimi
-ebediyen- örten karanlık örtüden.
Ve Ah! Ne kadar da uzak önümüzdeki geceler
Ardımızdaki aydınlık günlerinden.
Ne kadar da uzak şimdiki ben eskisinden! Dinliyorum boşuna
Duymak için acıyan bir yüreğin titrek bir sesle
fısıldadığını şunu kulağıma:
"Ah, zavallı Proserpina, biz bile ağlıyoruz bahtsızlığına." (♦)

Ön-Raffaellocu ressamlar, antik dönemden çok Orta Çağa ilgi duyuyorlardı ve tablolarında işledikleri konuları önce Dante'nin *İlahi Komedya*'sıyla (on dördüncü yüzyıl) karşılaştırıyorlardı. Grup çok geçmeden dağıldı, fakat çok uzak bir geçmişe ait masallara duydukları romantik ilgi, İngiliz sanatındaki önemini Birinci Dünya Savaşına dek korudu.

PERSPEKTİF RESİM 10.1 Dante Gabriel Rossetti (1828-1882), *Nar Tutan Prosperina* 1874, tuval üzerine yağlı boya. (Tate Gallery, London; Art Resource, New York)

Ara Yorum: Demeter ile Persephone Mitosu

Demeter ile Persephone mitosu Grek mitosları arasında en kafa karıştırıcı olanıdır. Anlatılan hikâye antik zamanlarda tarımla ilgili bir alegori olarak yorumlanıyor, Hades toprak, Persephone (ya da diğer adıyla Korê) ise toprağa gömülü duran tohum olarak görülüyordu. Korê'nin yer altı dünyasından çıkıp gelmesi, topraktan uzanan buğday başağının temsiliydi. Ne var ki bu alegorik yorum, Greklerin tarım deneyimleriyle örtüşmüyordu.

Şiirde Korê dünyaya döndüğünde mevsim bahardır (453. satır: "Ama kısa bir zaman sonra dalgalanmaya başladı uzun buğday başakları gelir gelmez ilkbahar...") oysa Yunanistan'da buğday tohumu toprağa sonbaharda atılır ve hemen ardından çimlenir, yağışlı kış mevsimi boyunca da büyümeye devam eder. Çimlenme hiçbir şekilde bahara denk gelmez. Bazı araştırmacıların yorumuna göre burada asıl söylenmek istenen şey tohumun, yani Korê'nin, sıcak ve kurak dört yaz ayı boyunca yer altındaki bir kutuda saklandığı ve sonbaharda ekilmek üzere tekrar gün yüzüne çıkarıldığıdır. Bu yorum Korê'nin yılın üçte birini yer altında Hades'in evinde, üçte ikisini de yeryüzünde geçirdiği inanışıyla örtüşse de, şiirde söylenenlerle ve eski toplulukların hikâyeden çıkarttıkları anlamla açık bir şekilde çelişmektedir. Bu durumda alegorik yaklaşımı bir tarafa bırakıp farklı bakış açıları aramamız muhtemelen daha iyi olacaktır.

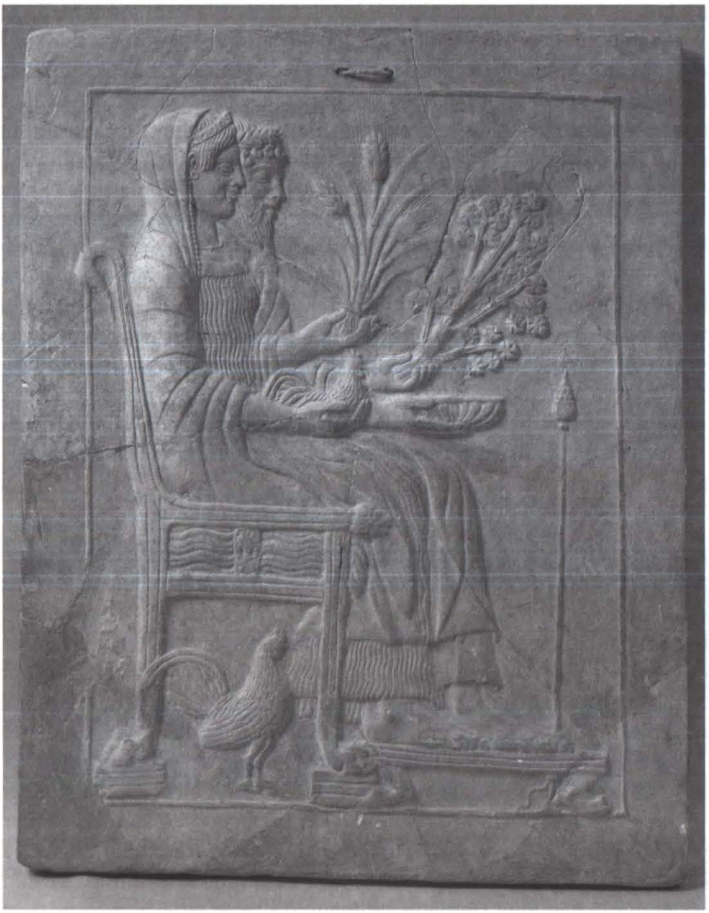
Persephone bir *parthenos*tur (bakire genç kız) ve anlatılan hikâye, bir yönüyle, Grek toplumundaki *parthenos*lar ve onların annelerinin yaşadıklarını örnekler. Persephone'nin başına gelenler, daha on dördündeyken, savaşlara gire çıka kalpleri nasır bağlamış, neredeyse hiç tanımadıkları ve babaları yaşında erkeklerle evlendirilen genç Grek kızlarının başına gelenlerle neredeyse aynıdır. Tıpkı çok sevdiği ve toplarken kaçırıldığı çiçekler (nergisler) gibi Persephone de "koparılıp koklanacak" olgunluğa erişmiştir. Bekâretin kaybı çayır çimende arkadaşlarla oynanan oyunların birden son bulmasıdır, çocukluğun ölümüdür. Grek *parthenos*ların evlenmeden hemen önce oyuncak bebeklerini Artemis'e adak olarak sunmaları belki de bu nedenledir.

Nar yediği için bir daha asla eski hâline dönemez Persephone; Grek gelinler de gerdek odalarına girerken yanlarında bir elma ya da ayva götürürlerdi. Babalar kızlarının kiminle evleneceğine kendileri karar veriyordu. Zeus bile Persephone'yi öz amcasıyla evlendirmişti; ailenin malı mülkü bölünmesin diye kızları akrabalarla evlendirmek, gerçek hayatta da sık rastlanan bir uygulamaydı. Doğum sırasında ölen kadınların sayısı fazlasıyla yüksek olduğu için pek çok Grek kadın için evlilik gerçek anlamda ölüm demekti.

Yine de Persephone'nin yazgısı, evlendikten sonra kocasının evinden bir daha çıkamayan, çocuk doğurduğunda bu sefer de annelik dünyasının görece özerk dünyasına kapanan gerçek *parthenos*ların yazgısından farklıdır. Persephone, hem içerideki hem dışarıdaki dünyada yaşar, fakat ne içeriye ne de dışarıya aittir. Ebediyen Korê, ebediyen çocuksuz ve ebediyen yarım kalacaktır.

Eski Greklerde bir kız evlenmeden önce ölürse 'Hades'e gelin gitti' denir ve mezarının başına bir düğün testisi veya vazosu konurdu. Persephone'nin yediği nar taneleri Hades'le, yani Ölüler Diyarının Kralı ile cinsel birleşmesinin

sembolüdür. Nar dıştan bakıldığında elma büyüklüğünde, kalınca kabuklu bir meyvedir fakat içi, kana benzeyen parlak kırmızı nar suyu ve çekirdeklerle doludur. Halen var olan (kan) ve ileride var olacak (çekirdekler) yaşamın sembolüdür nar. Hades Persephone'ye nar taneleri sunmuş, Persephone de bu çekirdekleri yemiş, yani içine almıştır, fakat bu çekirdekler hiçbir zaman meyve vermeyecek, yani Persephone bir daha asla tam olarak ana evine geri dönemeyecektir. Ölüm'e nikâhlıdır artık; ikisi birlikte, ölüler diyarına hükmedeceklerdir (Resim 10.2).

RESİM 10.2 Ölüler diyarının kraliçesi Persephone ile kocası Hades tahtta oturuyor; Güney İtalya'daki Locri kolonisinde bulunan bir kil tabletten, İ.Ö. 480-450 civarı. Persephone, ekin ve bereket tanrıçasının kızından bekleneceği üzere, sol elinde bir sap buğday başağı, sağ elindeyse bir horoz tutuyor. Hades'in ellerindeyse kereviz sapı ve kurban kâsesi (*phiate*) var. Tahtın önündeki lambanın üzerine tünemiş ufak tefek horozdan ve tahtın yanındaki daha irice bir başkasından yola çıkacak olursak, bu tabletin üretildiği ve Persephone kültünün oldukça güçlü olduğu güney İtalya'daki törenlerde horoz kurban edildiğini anlayabiliriz. (Museo Archeologico Nazionale, Reggio Calabria; Scala/Art Resource, New York)

Demeter'in yaşadıkları ise, kızlarını bir daha yüzlerini görmemecesine yabancı bir aileye gelin vermek zorunda kalan Grek analarının gerçek hayatta yaşadıklarına daha yakındır. Bu anaların kederi, bir bakıma, kızlarının çektiği kederden daha derindir. Resim sanatındaki pek çok örnekte Persephone, annesi Demeter'i teselli ederken gösterilir. Öte yandan, kız da pek masum sayılmaz. Mitoslarda cinsel merakları yüzünden mahvolan onca kadın örneği varken o, çiçeği kendi rızası ile almış, narı kendi rızasıyla yemiştir. Persephone'nin cinsel merakı ana kızı birbirinden ayırmıştır.

Biraz daha geniş bir perspektiften baktığımızda, Demeter herhangi bir çocuğunu herhangi bir nedenden dolayı kaybeden bir anneyi temsil etmektedir diyebiliriz, zira o dönemde çok sayıda kadın çocuğunu savaşlar ve hastalıklar yüzünden kaybediyordu. Demeter'in kaybı önce büyük bir keder ve öfke duymasına neden olur, fakat zaman geçtikçe, tıpkı gerçek hayattaki anaların yapmak zorunda olduğu gibi, 'bağrına taş basıp' hayatına devam etmesi gerektiğini kabullenir. Popüler Hristiyanlıkta, kökenleri pagan ana tanrıça kültlerine dayanan Meryem Ana da *Mater Dolorosa*, yani ölen çocuğunun ardından göz yaşı döken "yaslı ana"dır.

Demeter mitosu, dünyada ölümün kaçınılmaz varlığına, toprağın bereketi ile ölümü birbirinden ayrı tutmanın mümkün olmadığına mitolojik bir açıklama getirmeye çalışır, yani etiyolojik bir mitostur. Ölümün olmadığı, insanların sonsuza dek yaşadığı bir dünya (şairlerin imgelemi dışında) mümkün değildir, çünkü hayatın kaynağı ölümdür, ikisi birbirinden beslenir. Ölüm olmadan hayat olmaz. "İki Tanrıça," bu iki ayrı dünyanın, yani ölümle dirimin arasındaki bu yakın ilişkinin mitolojik bir imgesidir.

ELEUSİS GİZEM TÖRENLERİ

Soyun, Demeter'in sahip olduğu güç aracılığıyla sürdürülmesi -yani çoğalma/üreme- vaadi, antik dünyanın en ünlü dinsel kültlerinden biri olan **Eleusis Gizem Törenleri**nin temel taşıydı. *Demeter İçin Homerik İlahi*'nin yazıldığı İ.Ö. yedinci yüzyılda Atina büyük bir hızla büyümekteydi. İ.Ö. 600 civarında Atina'nın sınırları yakınındaki Eleusis köyünü de içine alacak kadar genişledi ve bu tarihten itibaren gizem törenleri Atina'nın mülkiyetine geçti. Zaman içinde önce bütün Grek dünyası, sonrasında da Romalılar burayı ziyarete geldi.

Eleusis'teki bu Demeter kültü üzerinden İngilizce 'ye giren *mystery* (sır/gizem) sözcüğü, Yunancadaki *mystes* sözcüğünden gelir. Tapınağa girerken, ya da kutsal ayinler sırasında gözlerini, belki ağzını da "kapatan kişi" anlamına gelen sözcüğün Latince çevirisi olan ve İngilizceye *initiate* olarak giren *initiatus* sözcüğü de "içerideki/içeri girmiş kişi" anlamındadır (burada girilen yer, kutsal ayinlerin yapıldığı Demeter tapınağıdır).*

Tapınağın Telesterion ("inisiyasyon odası") adı verilen iç kısmında olup bitenlerden dışarıda bahsetmek ölüm cezası gerektirecek kadar ağır bir suçtu; günümüzde Eleusis Gizem Törenleri üzerine çalışacak bütün araştırmacılar

* Türkçede özellikle antropoloji ve sosyoloji alanlarında kullanılan ve bir tarikata, örgüte vb. girme veya belli bir toplumsal gruba kabul edilme anlamlarında kullanılan *inisiyasyon* (erginleme) sözcüğü de buradan gelmektedir. (ÇN)

işe, tapınağın içinde neler olduğu hakkında herhangi bir bilgimiz olmadığını kabul ederek başlamak zorundadır. Elimizdeki bilginin büyük kısmı karşıt görüşlü ve güvenilmez kaynaklardan, özellikle Hristiyan Kilisesinden edindiğimiz bilgilerdir. Bununla birlikte arkeolojik bulgular ve *Demeter İçin Homerik İlahi* gibi kaynakların dikkatli bir şekilde incelenmesi sayesinde bu ayinlerde neler olduğuyla ilgili kabaca bir fikir edinebilmekteyiz.

Gizem törenlerinin, köken olarak, ekinlerin büyümesi için düzenlenen bir tarım/toprak festivaline dayandığı söylenebilir. İ.Ö. 1500'lerde, yani Erken Tunç Çağında oldukça etkin bir şekilde düzenlenmekte olduğu kesin olarak biliniyor. Eleusis'in yönetimi iki köklü ailenin elindeydi: Eumolpos'un soyundan gelen Eumolpidler ve Eumolpos'un oğlu Keryks'in ("haberci," "müjdeci") soyundan gelen Kerykesler ("haberciler," "müjdeciler"). *Homerik İlahi*'ye göre Eumolpos, gizem törenlerinin hamiliğini doğrudan Demeter'den almıştır. Bir kural olarak her zaman Eumolposlardan biri olan başrahiplere *hierophant* ("*hiera* [kutsal eşyalar] veren/aktaran") denirdi. Kerykes ailesi ise meşalecileri ve ulakları/habercileri sağlardı. Bu ailelerin üyeleri hizmetleri karşılığında, törenlere katılan "çıraklar"dan (initiates) belli bir ücret alırlardı. Ayrıca bir de Demeter rahibesi bulunurdu ve tıpkı *hierophant*lar gibi bu rahibeler de tapınakta yaşar, orayı hiçbir zaman terk edemezlerdi.

Gizem törenlerinin en önemlisi her yıl sonbaharda düzenlenirdi. Klasik Dönemde, elli beş günlüğüne ateşkes ilan edilirdi (ve genellikle de uygulanırdı) Haberciler komşu köy ve şehirleri tek tek dolaşıp insanları festivale davet ederdi. Festivalden bir gün önce Telesterion'daki kutsal eşyalar dışarı çıkarılarak, rahip ve rahibelerden oluşan bir grup tarafından gösterişli bir şekilde Atina'ya taşınırdı. Ertesi gün, sekiz gün sürecek asıl festival başlardı. İnisiyasyon törenleri kadınlar ve köleler dâhil, katiller hariç Grekçe konuşan herkese açıktı.

Bir dizi hazırlık ayininin ardından, beşinci günde büyük bir kortej oluşturulur ve kutsal eşyalarla birlikte Eleusis'e dönüş başlardı. Eleusis'e gece vakti, meşaleler, ilahiler ve dualar eşliğinde ulaşılırdı. Esas inisiyasyon törenleri takip eden iki gün içinde yapılırdı. O güne kadar oruç tutmuş olan adaylar o gün, Demeter'e sunulan (ve şiirde de adı geçen) kutsal içki *kykeon* içerlerdi. Pek çok kişi adayların uyuşturucu bir ilaç da aldıklarına inanmaktadır, fakat içine yaban fesleğeni (yarpuz) katılmış arpa birasının herhangi bir uyuşturucu etkisi bulunmamaktadır.

Adaylar, tamamen Grek mimarisine özgü bir yapı olan Telesterion'a girerdi. Son derece süslü heykellerle donatılmış tipik bir Grek tapınağı dışarıdan bakılmak için inşa edilir, kült heykeli ve şehrin hazinesi iç kısma, gözlerden uzağa yerleştirilirdi. Buna karşılık Telesterion binlerce kişiyi, sayısız sütunla desteklenen tek bir çatı altına sığdırabilecek şekilde inşa edilirdi (Resim 10.3). İçeride, merkezin biraz dışında Anaktoron denilen yapı bulunurdu. Sözcük olarak saray, kralın evi anlamlarına gelen Anaktoron, muhtemelen çok daha eski zamanlarda ayin/tören binası olarak kullanılan kulübeleri temsil eden ve uzun kenarlarından birinin sonunda tek bir kapısı olan taştan yapılma dikdörtgen bir binaydı. Kapının hemen yanında, *hierophant*ın oturması için yapılmış taştan bir oturak bulunurdu. Yapının tepesinde büyük bir ateş yanar, dumanı Telesterion'un çatısında bulunan bir delikten çıkardı.

RESİM 10.3 Eleusis körfezine bakan küçük bir tepenin güneydoğu eteğinde inşa edilmiş Telesterion. Antik şehir tepenin üzerindeydi. Duvarın kuzey ucunda görülen merdivenler Klasik Dönemde eklenmiştir. Bir zamanlar çatıya destek olan sütünlar hâlâ görülebilmektedir. Resimde yazarın durduğu yer, sadece *hierophant*ın girebildiği kutsal oda Anaktoronun bulunduğu yerdir. Bir kaynağa göre, ayinin doruk noktasındayken bu odanın içinde çok parlak bir ışık çakarmış. (Fotoğraf yazara aittir)

Orada bulunanlar, yanan ateş ve meşalelerin titrek ışığı dışında tamamen karanlıktaydı. Korkutucu şeyler gösterilir, arada bir Anaktoron'un içinde şimşek gibi ışık patlamaları olur ve kutsal eşyalar "gizem törenlerinin yapıldığı pırıltılı gecelerde Anaktoron'un dışına çıkarılırdı" (Plutarkhos, *On Progress in Virtue* 81e). Bazı araştırmacılar törenler sırasında mitosların dramatik bir şekilde yeniden canlandırıldığını düşünse de, bütün bildiklerimiz bu kadardır. *Hiera*nın, yani kutsal eşyaların orada bulunanlara gösterildiği ve bu sırada bir şeyler söylendiği/okunduğu hemen hemen kesindir, fakat bu eşyaların neler olduğunu ya da neler söylendiğini bilmiyoruz. Mitosta ana ile kızının coşkulu kavuşması anlatılır, fakat Eleusis'in asıl vermek istediği mesaj, büyük olasılıkla, kutsal Koré'nin dönüşünün uyandırdığı duyguların içinde gizlidir. Adaylara ölümsüzlük vaat edilmez, tam tersine ölümden sonra zevkli ve rahat bir var oluş vaat edilir.

Demeter İçin Homerik İlahi'de Demeter'in gizli öğretilerini aktardığı, diğer bir değişle "el verdiği" **Triptolemos**'tan çok az bahsedilir, zira Triptolemos, ancak İ.Ö. beşinci yüzyıldan sonra önemli bir figür hâline gelmiştir (Resim 10.4).

Triptolemos'un, ejderhalar tarafından çekilen bir arabayla tüm dünyayı dolaşarak insanlara ekin ekip biçmeyi öğrettiği anlatılır. Mitos, Atina sanatının en popüler konularından biriydi ve Atina'nın kültürel alandaki üstünlük iddialarının en güçlü argümanını oluşturuyordu.

Eleusis Gizem Törenlerinin herhangi bir temel doktrini yoktu. Toplu bir deneyim olarak Grekler arasında birlik duygusunu pekiştiriyordu. Bir büyü ritüeli olarak ekinlerin yeşerip büyümesini garanti altına almayı hedefliyordu. Kişisel bir deneyim olarak ise ölümden sonra mutlu bir hayat umudu veriyordu. Kültün saflığa, doğruluk ve dürüstlüğe, nezakete ve toprağa dayalı medeni hayatın üstünlüğüne önem veren oldukça yüksek bir ahlaki kimliği vardı. Akdeniz dünyasının dört bir yanından gelen binlerce kişiye umut ve iç rahatlığı veren, inancın sınırlarını çizen Eleusis Gizem Törenleri, İ.S. dördüncü yüzyılda baskılara daha fazla direnemeyip unutulup gidene kadar Grek dinî sisteminin en saygın kültü olmuştur. Buna rağmen bu kültle birlikte anılan pek çok görüş, Aziz Paulus'un aşağıdaki sözlerinde görüleceği üzere, Hristiyan düşüncesine girmeyi başarmıştır:

> Ama biri diyebilir ki, "Ölüler nasıl dirilecek? Nasıl bir bedenle gelecekler?" Ne akılsızca bir soru! Senin ektiğin tohum ölmedikçe yaşama kavuşmaz ki! Ektiğin zaman, oluşacak olan bitkinin kendisini değil, yalnız tohumunu, buğday ya da başka bir bitkinin tohumunu ekersin. ... İşte size bir sır açıklıyorum.
>
> 1 Korintliler 15.35-37, 51

RESİM 10.4 Demeter ile Persephone Triptolemos'a ekin yetiştirmesini öğretirken; Eleusis'te bulunan mermer bir rölyeften, İ.Ö. 440 civarı. Soldaki, otoritesinin sembolü olan uzun asası ve mevki sahibi kadınlara özgü ağırbaşlı giysisiyle (Dorik peplos) Demeter; sağ eliyle Triptolemos'a (orijinalinde muhtemelen altından yapılma, fakat şimdiye kaybolmuş) bir buğday tanesi veriyor. Sağdaki ise Persephone; *parthenos*lara özgü Ion tarzı bir tunik (*chiton*) ve pelerin giymiş, Triptolemos'un başının üzerine (orijinalinde muhtemelen altından yapılma, fakat şimdiye kaybolmuş) bir buğday tanesi yerleştiriyor. Öbür elindeki bir meşale. Çifte Tanrıçalar genellikle, kutlama törenleri için Atina'dan Eleusis'e giden gece alayındakilerin yaptığı gibi ellerinde meşale ile tasvir edilirdi. Meşale aynı zamanda yeniden doğuşun da sembolüdür. (National Archaelogical Museum, Athens; fotoğraf yazara aittir)

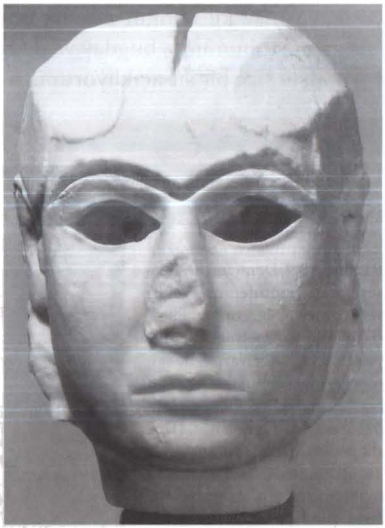
DOĞU BEREKET MİTOSLARI

Greklerdeki Demeter ile Persephone mitosunun temel motifi, antik Yakın Doğu mitoslarında da görülen bir motiftir. Mezopotamya'da bereket ve cinsel aşk konuları, pek çok halk tarafından hürmet gösterilen ve kimi yerde İnanna, kimi yerde İshtar ve kimi yerde de Astarte olarak bilinen tanrıçadan sorulurdu. Phyriglerin Kybele'si ile Mısırlıların İsis'inin de benzer güçleri vardı. Ne var ki Doğulu tanrıçalar kızlarını değil, eşlerini yitirirler.

İnanna ile Dumuzi

Tüm Mezopotamya mitosları içinde kendinden sonraki dinleri ve mitolojileri en çok etkileyeni Sümerlerin aşk ve savaş tanrıçası **İnanna** ("cennetin kraliçesi") ile âşığı, çoban tanrı **Dumuzi**'ninkidir (Resim 10.5). Hikâyenin İ.Ö. üçüncü binyılda anlatılan şekli şöyledir:

Ölüler diyarının da kraliçesi olmak mı istemiştir yoksa ölüleri diriltmek mi, bilemiyoruz, ama İnanna günlerden bir gün yer altı dünyasına inmeye karar verir. En iyi giysilerini giyer, en değerli takılarını takar ve "gidişi olan ama dönüşü olmayan" diyara doğru yola koyulur. Çok geçmeden, kız kardeşi Ereşkigal'in baştan aşağı lapis lazuli taşından yapılma tapınağına ulaşır:

RESİM 10.5 Uruk'ta bulunan ve büyük bir ihtimalle tanrıça İnanna'nın beyaz mermerden baş heykeli, İ.Ö. 3500-3000. Heykelin gövdesi muhtemelen ahşaptı, gözler deniz kabuğu ve lapis lazuli taşındandı ve saçlar ile kaşlar üzeri altınla kaplanmış ziftten yapılmıştı. Baş, ABD'nin 2003'teki Irak işgali sırasında Bağdat Müzesi'nden çalınmış, fakat daha sonra bulunarak müzeye iade edilmiştir. (Iraq Museum, Baghdad/Hirmer Fotoarchiv, Munich, Germany)

"Nöbetçi, bırak içeri gireyim! Aç kapını!
Aç kapını içeri gireyim!
Kapını açıp beni içeri almazsan,
Kapıyı kırar, sürgüsünü paramparça ederim!
Kapının çerçevesini kırar, kapı kanatlarını alaşağı ederim!
Ölüleri diriltir, yaşayanları onlara yem ederim.
Ölüler o kadar çoğalır ki yaşayanlara yer kalmaz!"
Nöbetçi sorar: "Sen de kimsin?"
"İnanna'yım ben, güneşin doğduğu diyardan."°
"Güneşin doğduğu diyardan gelen İnanna'ysan,
Hiçbir yolcunun geri dönemediği yoldan inerek,
Neden bu dönüşü olmayan ülkeye geldin?
Kalbin nasıl yol gösterdi sana?

güneşin doğduğu diyar: İnanna aynı zamanda seher yıldızı tanrıçasıdır.

İnanna nöbetçiye bir şeyler uydurur, fakat nöbetçi İnanna'yı içeri almadan önce Ereşkigal'e danışır. Ereşkigal'in yüzü kararır, dizlerini döver, dudaklarını ısırır. Sonra nöbetçiye İnanna'yı yer altı diyarının yedi kapısından geçirerek içeri almasını söyler, ama bu süreç boyunca "kadim töreler" uygulanacak, İnanna her kapıda durup üzerinden bir giysi veya takı çıkaracaktır. İlk kapıda tacını çıkarır:

"Ey nöbetçi, neden tacımı aldın?"
"Buyrun, efendim, geçin; bunlar Yeryüzünün Hanım Efendisinin töreleridir."
İkinci kapıda, küpelerini verir:
"Ey nöbetçi, neden küpelerimi aldın?"
"Buyrun, efendim, geçin; bunlar Yeryüzünün Hanım Efendisinin töreleridir."

Üçüncü kapıya geldiklerinde boynundaki boncukları çıkarıp verir; dördüncüde, yakasındaki broşu; beşincide, belindeki burç taşlarından yapılma kemeri; altıncıda, el ve ayak bileklerindeki halhalları; yedincide ise göz alıcı giysisini çıkarır. Ereşkigal'in huzuruna çıktığında anadan doğma çıplaktır. Sert bir şekilde şikâyetini dile getirir, fakat şu cevabı alır:

"Sus, İnanna! Yer altı dünyasında işler böyledir.
Yer altı dünyasının törelerini sorgulama."

İnanna'nın kılı bile kıpırdamaz; Ereşkigal'i tahttan indirir ve yerine kendisi oturur, fakat yer altı dünyasının yedi korkunç yargıcı olan Annunaki tanrıları onu ölüm cezasına çarptırır. İnanna oracıkta bir parça çürümüş ete dönüşür ve bir sopanın ucuna asılır. Aynı anda yukarıda, dünya üzerinde her türlü cinsel faaliyet durur:

Hiçbir boğa hiçbir inekle, hiçbir erkek eşek hiçbir dişi eşekle çiftleşmedi,
Hiçbir delikanlı hiçbir kızla sevişmedi sokak ortasında.
Delikanlı kendi odasında yalnız uyudu,
Kız, arkadaşlarıyla.

İnanna'nın dönmediğini gören hizmetkârı, İnanna'nın gitmeden önce tembihlediği gibi, gidip tanrılardan yardım ister. En son olarak kurnaz Enki'ye başvurur ve yardım isteği kabul edilir. Enki, tırnaklarının arasında kalmış toprak kırıntılarından iki tane gizemli, cinsiyetsiz varlık yaratır, onlara yaşam kaynağı yiyecek ve su verir ve Ereşkigal'i gördüklerinde ne yapmaları gerektiğini anlatır.

Bu gizemli varlıklar kapıların kâh sinekler gibi üzerinden uçarak, kâh kertenkeleler gibi altlarından sürünerek geçer ve sonunda Ereşkigal'in olduğu yere varırlar. Ölüler diyarının kraliçesi, vaktinden önce ölen çocuklar için yas tutmaktadır. Gizemli varlıklar kraliçenin üzüntüsünü paylaşır, onunla birlikte yas tutarlar. Bu ince davranışlarının karşılığı olarak Ereşkigal, istedikleri dileği dileyebileceklerini söyler (ki bu aceleyle verilen söz, yani "dile benden ne dilersen," halk masallarının en çok rastlanan motiflerden biridir). Varlıklar, hiç düşünmeden, bir köşede sopanın ucunda asılı duran çürük yeşil et parçasını

isterler. Ereşkigal, suları yüksek bir nehir ya da başağa dönmüş bir tarla önererek onları bu isteklerinden vazgeçirmeye çalışsa da başaramaz. Eti vermekten başka seçeneği kalmamıştır. Gizemli varlıklar Enki'nin verdiği yaşam kaynağı yiyeceği ve suyu etin üzerine dökerler ve İnanna hayata döner.

Ereşkigal İnanna'nın dünyaya geri dönmesine tek bir koşulla izin verir: kendi yerine orada kalacak birini bulacaktır ("kurban değişimi" halk masallarının en popüler motiflerinden bir başkasıdır). Ereşkigal'in ifritleri, sözünü tutup tutmadığını kontrol etmek için İnanna'nın yanından bir an olsun ayrılmayacaklardır. Onları ilk olarak hizmetkârı karşılar, fakat İnanna, hayatını kurtaran bu adamı gözden çıkaramaz. Yollarına devam ederler. Sonraki ilk iki şehirde, herkes çuval bezinden yapılma yas giysileri içinde yerlerde sürünerek İnanna'nın yasını tutmaktadır, dolayısıyla onlara da sormaya gönlü razı olmaz.

En sonunda İnanna'nın kocası Dumuzi'nin yurduna varırlar. Karısının yasını tutup üzüntüden helak olacak yerde Dumuzi, en süslü giysileri içinde tahtta oturmaktadır. İnanna ona ölümcül bir bakış fırlatır. Yanındaki iblislere dönerek bağırır: "Bunu alın!"

Dehşete kapılan Dumuzi, güneş ve adalet tanrısı, aynı zamanda İnanna'nın kardeşi, dolayısıyla kendi kayınbiraderi olan Utu'dan yardım diler (bkz. Resim 3.7). Utu'nun duruma müdahil olup Dumuzi'yi kaçırmasına rağmen iblisler Dumuzi'yi bir koyun ağılında kıstırmayı başarırlar. Birinci iblis Dumuzi'nin yanağına vurur, ikincisi bir çoban değneğiyle girişir. Diğer iblisler Dumuzi'nin başına üşüşürken tereyağı yayığına çarpıp düşürürler ve süt kabı kırılır. Dumuzi ölür. İnanna'nın gençlik aşkı Dumuzi yer altı dünyasında yaşayacaktır artık. Bununla beraber, her yıl yalnızca bir gün yer üstüne çıkabilecek ve o gün, onuruna törenler düzenlenecektir -Ninova şehrinde her yıl Dumuzi (Tammuz) ayında düzenlenen ve Dumuzi'nin bir heykelinin yıkanıp, güzel kokulu yağlarla ovulup bir katafalka konarak sergilendiği matem töreninin bu mitosla bağlantılı olduğu açıktır.

Ara Yorum: Ölüm Döşeğinde bir Tanrı ve Kutsal Evlilik

Mezopotamya sulu tarım kültüründeki inanışa göre eril dölleme gücünü temsil eden su, dişil doğurganlığı temsil eden bereketli toprağın çatlakları arasından derinlere doğru iner. Topraktan hayatın devamı demek olan ekinler yetişir ve hasat zamanı gelince biçilir, fakat toprağa düşen tohumlar daha sonra tekrar büyür. Yaşam, ölüm ve yeniden doğum döngüsü tanrıça İnanna'da vücut bulmuştur, zira İnanna hem dişi bir dirim tanrıçası olarak hayatı ve doğurganlığı hem de tahtına göz koyduğu kız kardeşi Ereşkigal (ölüm tanrıçası) nedeniyle de ölümle bağlantılıdır. İnanna'nın yer altı dünyasına inişi onun ölümü ve dünya üzerindeki bereket ve doğurganlığın sonudur. Dünyaya geri dönüşü ise yeniden diriliş, dirimin dünyaya geri dönüşüdür. Fakat yeniden dirilişin bir de bedeli vardır: her diriliş, karşılığında başka bir yaşamın sonu demektir –İnanna'nın durumunda bu bedel, kocası Dumuzi olur. İnsan kurban etme de dâhil, bütün kurban geleneklerinin altında bu mantık yatmaktadır.

Bu mitosun temelinde, erkek spermiyle kadın rahmi ile suyla toprak arasında kurulan ve Mezopotamya'nın düşünsel yaşamında çok sık karşımıza çıkan

metaforik ilişki yatmaktadır. Sperm rahmin derinliklerine sızar, su toprağın; oradan da yeni bir yaşam doğar. Pek çok kaynakta çoban Dumuzi sütle ilişkilendirilir ve bu hikâyede de iblisler tarafından öldürülürken tereyağı yayığı devrilir. Yayığın içindeki sütsü beyaz sıvı spermi, ya da toprağa sızarak tohumun yeşermesini sağlayan suyu çağrıştırır. Benzerlik bu kadarla da kalmaz: tohum suyla birleşip canlandıktan sonra su, toprağın daha da derinine sızarak akıp gider; aynı şekilde cinsel ilişkiden sonra erkek bedenindeki bütün sperm dışarı atılnuştır ve penis küçülürken rahim, içindeki yeni hayatla büyümeye başlar. İnanna topraktır: yeni bir hayata gebedir, doğurur ve içini boşaltır, sonra içinde tekrar yeni bir hayat yeşerir. Dumuzi ise bu döngü için gerekli fakat harcanabilir bir malzeme gibidir.

Mitos elbette ki kurmaca bir hikâyedir, fakat insan cinselliği ile toprağın bereketi arasında kurulan metaforik ilişki, Mezopotamya dinsel inancında oldukça önemli bir yer tutan bir ritüelde vücut bulmaktaydı. Kutsal evlilik (**hieros gamos**) töreninde kral, Dumuzi rolünü, rahibelerden biri de İnanna rolünü üstlenir ve o sene ekilen ürün bereketli olsun diye "Dumuzi" ile "İnanna" ziguratın tepesindeki tapınakta (Resim 3.6) gerçekten cinsel ilişkiye girerdi (benzer eylemlerin benzer sonuçlar doğuracağı ilkesine dayanan bu ritüele *taklit* ya da *analoji büyüsü* denmektedir). Benzer törenlere, antik Yunanistan da dâhil olmak üzere antik dünyanın her yerinde (çoğumuzun tahmin edeceği üzere Telesterionda da) rastlamaktadır. Zeus'un Hera ile İda Dağında sevistiği hikâyenin kaynağı (6. Bölüm) *hieros gamos* olabilir. Her ne kadar din ile mitos birbirinden bağımsız olarak var olabiliyorsa da, dilleri ortak olabilmektedir.

İsis ile Osiris

Mısırlıların İsis ile Osiris mitosuyla Mezopotamya topraklarından çıkan İnanna ile Dumuzi mitosu arasında bazı benzerlikler göze çarpar ve tarihsel olarak ikisi birbiriyle bağlantılıdır. Bununla birlikte Mezopotamya mitosunun kökenlerinde ekonomik pratikler yatarken, Mısırlıların mitosu oldukça eski zamanlara dayanan monarşik yapıdan ve bu monarşinin temelini oluşturan güçlü Mısır dinsel inanışlarından kaynaklanmış gibidir (Resim 10.6).

Mısır dini ilk başlarda yalnızca firavunların diniyken, daha sonra sıradan insanların da dini hâline gelmiştir. **İsis** Mısır dilinde "taht" anlamına geliyordu ve hiyeroglif yazıdaki karşılığı taht şeklindeydi. Kimi akademisyene göre İsis, aslında **Osiris**'in oturduğu tahtın kişileşmiş hâlidir.

İsis zamanla (sayıları oldukça fazla olan) diğer bütün tanrıçaları âdeta yutarak Mısır'ın en büyük tanrıçası hâline geldi. Greklere göre İsis, en azından Herodotos'un döneminden (İ.Ö. 450 civarı) itibarenki Demeter gibiydi. İsis dini Roma'da etkiliydi ve Mısır'daki üstünlüğünü İ.S. altıncı yüzyıla dek sürdürmüştür. Oğlu Horus'u emziren İsis imgesi, bugün bile dünyanın her yerindeki kiliselerde görüldüğü gibi, Hristiyanlar tarafından Bakire Meryem ve bebek İsa'yı temsilen kolayca benimsenmiştir, çünkü Horus'un babası Osiris, Horus ana rahmine düşmeden çok önce ölmüş, diğer bir deyişle Horus -tıpkı İsa peygamber gibi- babasız doğmuştur. Meryem Ana'nın mavi elbisesi, başının üzerindeki hilal ve *Stella Maris* (Denizin Yıldızı) unvanı, İsis kültünün Roma'daki uzantısından alınmadır.

Grek tarihçi Plutarkhos, İ.S. yaklaşık olarak 120'lerde, İsis ile erkek kardeşi Osiris mitosunun oldukça kapsamlı bir versiyonunu yazar (Moralia içinde, İsis ile Osiris). Mısırlılar çoğu zaman üstü kapalı göndermeler yapsalar da, bu tehlikeli hikâyeyi hiçbir zaman açıkça anlatmamışlardır. Plutarkhos'un

RESİM 10.6 İsis ile Osiris; I. Sethos tarafından Abydos'ta yaptırılan Osiris tapınağındaki bir kabartmadan; On Dokuzuncu Hanedanlık dönemi, İ.Ö. 1304-1290. Mumya gibi sarıp sarmalanmış, başında kuş tüyleri, kobralar ve koç boynuzlarından yapılma süslü bir başlık bulunan soldaki figür Osiris bir rahibin sunduğu adakları kabul ederken. Göğsünde çaprazlamasına duran çoban asası, ucu kıvrık asa ve saplı düven tanrısal erkin sembolleridir. Her iki eliyle birlikte tuttuğu uzun asa ise, *was* ("güç," "kudret") adı verilen sihirli kraliyet asasıdır. Önünde, üzerinde çiçekler ve bira duran bir adak masası var. Rahip elinde tuttuğu ve içinden dumanlar yükselen buhur kabına tütsü taneleri atıyor. Rahibin arkasında duran kişi İsis, ellerindeki özel müzik aletlerini sallayarak bu kutsal ayine eşlik ediyor. Sağ elindeki, İsis kültünün sembolik çalgılarından ve günümüzdeki tefin atası sayılabilecek *sistrum*, sol elindeki ise aslında ucunda metal bir ağırlık asılı, boncuklardan yapılmış ve kadın doğurganlığının sembolü bir kolye olan *menat*. Başında, bir akbabanın sırtında duran ve inek boynuzları ile çevrelenmiş güneş kursundan oluşan, ana tanrıçaya özgü bir başlık var. İkisinin de kraliyet sembolü kutsal engerek yılanı tacı takmış. Rahibe yakın olan hiyeroglifte "hayatın asıl sahibi kral Men-Maat-Re ("Ra'nın yıkılmaz gerçeği," yani Osiris ile özdeşleştirilen merhum kral I. Seth) için buhur yakıyorum," yazılı. İsis'in yanındaki hiyeroglifte, "o güzel yüzünün önünde elimdeki *sistrumu* sallıyorum, sonsuza dek" yazıyor. Rahibin tam üzerindeki hiyeroglifte ise, "Buhur geliyor, tanrının güzel kokusu geliyor, onun güzel kokusu sana ulaşıyor, ey her iki âlemin de efendisi, Men-Maat-Re," cümlelerini okuyoruz. (Hirmer Fotoarchiv, Munich, Almanya)

versiyonunda, Kronos'tan hamile kalan Rhea beş çocuk doğurur. Bunların arasında İsis, Osiris ve Typhoeus da vardır. (Plutarkhos Mısır tanrılarının Greklerdeki karşılıklarını kullanmıştır: gökyüzü tanrıçası Nut=Rhea; yeryüzü tanrısı Geb=Kronos; fırtına ve kargaşa tanrısı Seth=Typhoeus; büyü ve yazı tanrısı Thoth=Hermes.) Osiris, kız kardeşi İsis'e daha ana karnındayken âşık olur ve ileriki zamanda onunla evlenerek Mısır'ın kralı olur. İkisi birlikte Mısırlıları köhne ve ilkel yaşantılarından kurtarırlar. Osiris yamyamlığı yasaklayarak kanun ve kurallara dayalı bir yaşam biçimini kurar, insanlara toprağın nasıl ekilip biçileceğini, tanrılara nasıl saygı gösterileceğini gösterir; kardeşi İsis ise kadınlara yün eğirmeyi, erkeklere de evlilik hayatının üstünlüklerini öğretir. Osiris daha sonra Mısır'ın yönetimini kardeşi İsis'e bırakarak dünyayı dolaşmaya çıkar ve gittiği her yerde medeni hayatın erdemlerini anlatır.

Osiris Mısır'a geri döndüğünde, kötü kalpli Typhoeus yetmiş iki yardakçı bulur ve Osiris'i öldürmek için bir plan yapar. Bir ara, Osiris'e fark ettirmeden beden ölçülerini alır ve o ölçülere tam uyan, çok güzel bir kutu (daha doğrusu bir mumya sandukası) yaptırır. Bir ziyafet sırasında eğlenceli bir yarışma yapar: sandukayı, kim daha iyi sığarsa ona armağan edecektir. Herkes dener, ama Osiris'ten başka kimse doğru dürüst sığamaz. Osiris sandukanın içindeyken yardakçılar koşarak gelir, kapağı sıkıca kapatır ve sandukayı Nil Nehrine atarlar.

Sanduka akıntıyla birlikte denize, oradan da Byblos (Fenike) kıyılarına kadar sürüklenir. Orada, bir ılgın ağacının dibinde kıyıya vurur ve ağacın dalları anında sandukanın etrafını sarar. Fenike kralı, sarayında sütun yapılmak üzere ağacın kesilmesini ister. Sanduka, kesilen ağaç gövdesinin içinde saraya taşınır.

Acı ve ümitsizlik içinde kıvranan İsis kardeşi ve kocası Osiris'i aramadık yer bırakmaz. Yolu sonunda Byblos'a düşer, soluklanmak için bir kuyunun başında oturur (Demeter'in hikâyesiyle olan bu ve bunun gibi benzerlikler Plutarkhos'un, Grek mitosundan fazlasıyla etkilendiğini düşündürmektedir). İsis, kraliçenin hizmetkârlarından başka kimseyle konuşmaz; oturur onların saçlarını örer, üzerlerine mis kokulu bir parfüm üfler.

Bunu duyan kraliçe, küçük çocuğuna bakıcılık yapsın diye İsis'i sarayına çağırır. İsis, parmağını çocuğun ağzına sokarak emzirir. Gece olunca ise, alevler ölümlü bedenini temizlesin, ruhu ölümsüz olsun diye çocuğu ocaktaki ateşe yatırır; kendisi de bir kırlangıca dönüşür ve acı çığlıklar atarak içinde Osiris'in tabutunun olduğu sütunun etrafında dönmeye başlar.

Bir gece, kraliçe oğlunu ocaktaki ateşin içinde görünce bir çığlık atar ve büyü bozulur, oğlu ölümsüz olamayacaktır artık. İsis kendini gerçek kimliğiyle, yani bir tanrıça olarak gösterir ve içinde tabutun olduğu sütunun kendisine verilmesini ister. Tabutu Mısır'a geri götürür ve bir bataklığa saklar (Bazı kaynaklara göre tabutu açar, bir şahine dönüşür, kocasının penisinin etrafında dönerek onu canlandırır ve tohumunu alıp gider). Mehtaplı bir gece ava çıkmış olan Typhoeus tesadüfen tabutu bulur. Osiris'in cansız bedenini on dört parçaya ayırarak parçaları ülkenin dört bir yanına dağıtır.

İsis papirüsten yapılma bir kayığa binerek parçaları aramaya çıkar ve bulduğu her parça için, parçayı bulduğu yerde Osiris adına bir tapınak yaptırır. Yolculuğu sonunda on üç parça bulur; bir tek, üç farklı tür balık tarafından yenmiş olan penis eksiktir (o günden bu yana o üç tür balığın yenmesi

yasaktır). İsis, eksik parça yerine ağaç bir fallus yaptırır; pek çok Osiris tapınağında tahta fallusların tapınma nesnesi olmasının nedeni budur.

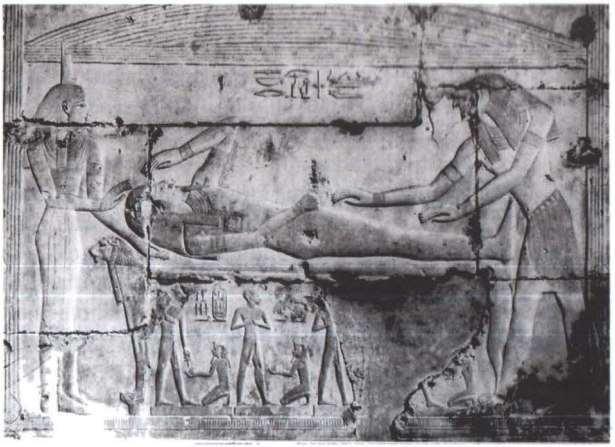
Eksik parçanın böylece tamamlanmasıyla Osiris yer altı dünyasından çıkıp gelir, İsis'ten olma oğlu şahin-tanrı Horus'u da yanına alarak Typhoeus'a karşı bir intikam savaşına tutuşur. Günler süren çarpışmaların sonunda müttefikleri Typhoeus'u tek başına bırakarak savaştan çekilir ve Horus zincire vurduğu Typhoeus'u anası İsis'e teslim eder. Ne var ki İsis, hiçbir açıklama yapmadan, Typhoeus'u serbest bırakır. Öfkeden gözü dönen Horus anasının başındaki tacı söküp aldığı gibi yere çalar. Daha sonra tanrı Hermes, bu taç yerine inek başı şeklinde bir miğfer takar İsis'in başına. Bazı yerlerde İsis'in inek başlı olarak resmedilmesinin nedeni budur.

Ölü olmasına rağmen Osiris İsis'e bir kez daha görünür ve onu hamile bırakır. Doğan çocuk, kendi parmağını emerken tasvir edilen "çocuk tanrı Horus"tur. Mısırlıların kafası şahin Horus ile çocuk Horus'un aynı tanrı olup olmadığı konusunda karışıktır; aslında bir bakıma aynıdırlar, bir bakıma değil.

Plutarkhos'un aktardığı hikâye böyle bir hikâyedir. Mısır toplumu ve dinsel inançları açısından mitosun büyük kısmı etiyolojik özellikler taşır. Osiris adına yapılmış neden bu kadar çok sayıda tapınak olduğunu ve aynı adı taşıyan -Horus- iki tanrının farklı tasvir edildiğini açıklar. Bunun yanı sıra bu mitos, Mısırlıların firavunlarını nasıl gördüğüyle ilgili de bilgiler içerir. İktidardaki her firavun İsis ile Osiris'in oğlu şahin Horus, her firavunun merhum babası da Osiris'tir. Nasıl ki Horus babası Osiris'in katledilmesinin öcünü alarak adaleti yerine getirdiyse, gerçek hayatta da firavun Mısır topraklarına adalet ve eşitlik sağlıyordu. Nasıl ki Osiris yer altı diyarından çıkıp gelerek oğlu Horus'a can verdiyse, bir firavun da, öldüğünde, kendinden sonraki firavunun (yani Horus'un) güçlü olması ve öldükten sonra tıpkı kendisi gibi yeni Osiris olmasını sağlardı. Nasıl ki Osiris İsis'in hem kardeşi hem kocası idiyse, firavunlar da kız kardeşleriyle evlenerek siyasi iktidarı tek bir ailenin içinde tutabiliyorlardı (bu uygulama, İ.Ö. 323-30 arasında hüküm sürmüş Makedon-Grek kökenli Ptolemaios hanedanlığı sırasında özellikle yaygındı).

Mısır toplumunun bu yönleriyle ilgili bilgiler edinmemizi sağlayan etiyolojik işlevinin yanı sıra İsis ile Osiris mitosu, Mısır dışındaki diğer bereket tanrıçası mitoslarında bulunan farklı ögeleri bir araya getirmiştir. Tiamat ile İnanna/İshtar/Astarte gibi İsis de zıt karakterlidir. Kocası Osiris öldüğünde ardından yas tutar, parçalara ayrılmış bedenini bir araya getirir, yeni bir fallus yapar, hatta ondan hamile bile kalır. Kocasının iktidarını yeniden kurar ve krallığın oğlu Horus'a geçmesini sağlar. Ama diğer taraftan, kocasının asıl katili ve Horus'un savaşta esir aldığı kötü kalpli Typhoeus'u serbest bırakır. Yaşama kaynaklık eden ölüm teması burada bir kez daha karşımıza çıkıyor. Osiris ölür, ama tabutunun etrafında muhteşem bir ağaç yeşerir. Öteki dünyadaki yerinden bu dünyayı gözetir ve oğlu Horus aracılığıyla toprağın ve hayatın bereketinin sürekli olmasını sağlar.

Mitosa göre Osiris önce hayattadır, sonra ölür, daha sonra İsis'in yeniden yaptığı fallusu sayesinde tekrar hayata döner (Resim 10.7). Gerçek hayatta Mısırlılar Osiris'i Nil Nehriyle özdeşleştirmişlerdir. Tıpkı Osiris'in ölüp yeniden dirilmesi gibi Nil de her yıl yükselir, etrafındaki bereketli topraklara can suyu

RESİM 10.7 Osiris'in yeniden dirilişi; Abydos'taki 1. Sethos tapınağında bulunan bir duvar kabartmasından; On Dokuzuncu Hanedanlık dönemi, İ.Ö. 1300 civarı. Kız kardeşi İsis, solda, ölü kardeşinin başını şefkatle tutuyor. Tanrı Sokar'ın (şahin başlı Horus gibi, ölülerin bir başka tanrısı) yardımıyla Osiris, bir eliyle (ağır bir şekilde tahrip edilmiş) fallusunu erekte hale getirirken, diğer elini uykudan uyanır gibi alnına götürüyor: Biraz önce ölüydü, ama şimdi dirildi. Osiris'in yattığı sekinin altındaki figürler, mumyanın iç organlarını koruyan ruhlara, yani Horus'un dört oğluna koruyucu merhemi sunan firavunu temsil ediyor. (Fotoğraf yazara aittir)

olduktan sonra çekilir ve tam bir yıl sonra yeniden yükselir. İsis'in gerçek hayattaki karşılığı, nehrin ersuyuyla döllenen bereketli topraklardır. Typhoeus ise ölülerin gömüldüğü, hiçbir yaşam formuna izin vermeyen çorak çöldür.

Kybele ile Attis

Grekler, Anadolu'nun Ege kıyılarından pek uzak olmayan iç kesimlerinde yaşayan Hint-Avrupa kökenli bir halk olan Phyriglerle uzun zamandan beri temas hâlindeydiler. Phyrigler, tanrıçaları **Kybele** ve onun genç âşığı **Attis** aracılığıyla Grek kültürü üzerinde silinmez izler bırakmıştır. Kybele temelde bir bereket tanrıçasıydı, fakat aynı zamanda hastalıkları iyileştirebilir ya da insanların başına musallat edebilir, geleceği görebilir ve seçtiği tarafları savaşta koruyabilirdi. Dağların tanrıçası, yaban yaşamın hâkimiydi. Sanat eserlerinde, başında şehir duvarlarını temsil eden ilginç bir taçla ve her iki yanında duran aslanlarla resmedilmiştir (taç Kybele'nin koruyucu rolünü, aslanlar ise yaban hayatla olan bağlantısını simgeliyordu) (Resim 10.8). İ.Ö. beşinci yüzyıla gelindiğinde Grekler Kybele'yi çoktan Demeter ya da Rhea ile özdeşleştirmişlerdi, fakat yine de ona orijinal Phyrigce adıyla hitap etmeyi sürdürdüler (ki Grekçede Sibyl sözcüğünün kadın bilici, kadın kâhin anlamında hâlâ kullanılmasının altında bu yatar). İ.Ö. üçüncü yüzyıla Romalı bir kâhin, içinde bulundukları askerî ve siyasi krizin çözümünün Kybele'de olduğunu söyler ve böylece Romalılar Kybele kültüyle tanışır. Kybele Romalılarda *Magna Mater*, yani "Büyük Ana" olur.

Kybele ile ilgili orijinal Phyrig mitosları konusunda elimizde doğrudan bir bilgi olmamasına karşın, İ.S. dördüncü yüzyılda yaşamış ve eserlerini Latince yazan Arnobius'a ait, Kybele ile sevgilisi Attis ile ilgili bir mitos vardır (*Adversus Nationes* 5.5-7). Kendisi bir Hristiyan olan Arnobius'un, anlattığı pagan mitosuna karşı düşmanca tavrı dikkat çekicidir.

Bu hikâyede Kybele, Phyrigya'da bulunan meşhur bir kayadan doğmuştur (Deukalion ile Pyrrha'nın parçalarını alarak insana dönüştürdükleri kaya, bu kayadır). Bir gün Zeus, Kybele'yi kayanın üzerinde uyurken görür ve karşı koyulmaz bir şehvete kapılır. Kybele sonuna kadar direnerek Zeus'a teslim olmaz. Zeus'un spermleri kayanın üzerine saçılır ve oradan bir oğlan çocuğu doğar. **Agdistis** adı verilen bu oğlan o kadar kuvvetli ve zalim biri olur ki karşısında kimse duramaz. Hayvani şehveti cinsiyet ayrımı yapmayan Agdistis hem kadınlara hem erkeklere musallat olur. Ne tanrılardan ne de insanlardan korkan bu zalim oğlan, yeryüzünde, gökyüzünde ve yıldızlarda kendinden daha güçlü kimsenin yaşamadığını iddia eder.

Sonunda duruma Dionysos el koyar. Agdistis'in her av sonrası serinlemek ve susuzluğunu gidermek için uğradığı bir çeşmeyi en sert şaraplarından biriyle doldurur. Agdistis su zannettiği şarabı içip sızdığında Dionysos, saç tellerinden ördüğü urganın bir ucunu Agdistis'in ayaklarına dolar, diğer ucunu da, kasıklarında oracıkta yeşerttiği sarmaşıklara bağlar. Agdistis ayılıp ayağa kalkmaya çalıştığında sıkışan saç örgüsü ve sarmaşık dalları penisini gövdesinden ayırıverir.

Yaradan fışkırıp toprağa düşen kandan, meyveleri üstünde bir nar (kimi kaynaklara göre badem) ağacı çıkar. Bu olaya şahit olan ve çok etkilenen Nana (nehir tanrısı ya da kral Sangrios'un kızıdır) ağaçtan bir meyve koparak elbisesinin içine atar ve çok geçmeden hamile kalır. Gururu ve şerefi zedelenen babası Sangrios, Nana'yı bir zindana kapatıp ölüme terk eder, fakat ana tanrıça Kybele kızı meyve ve tahıllarla besleyerek hayatta tutar. Nana, Attis adını verdiği bir oğlan çocuk doğurur.

Attis'in çok güzel bir yüzü vardır ve bu yüzden Ana Tanrıça çocuğun üzerine titrer. İğdiş edilmiş Agdistis çocuğa avcılık öğretme görevini üstlenmiştir. Attis

RESİM 10.8 Başında şehir surlarını sembolize eden bir taç ile tasvir edilmiş, tanrıların anası, ana tanrıça Kybele'nin bir büstü. Daha eski bir Grek orijinalin Roma kopyası, İ.S. ikinci yüzyıl civarı. (Museo Archeologico Nazionale, Napoli, Art Resource, New York)

evlilik yaşına geldiğinde Phyrigya kralı Midas (dokunduğunu altına çeviren ünlü kral Midas, bu Midas'tır; bkz. 11. Bölüm) kızını Attis ile baş göz etmeyi başarır. Kötü niyetliler evlilik törenini bozmasın diye de şehrin etrafına sur ördürtür.

Attis'in elinden alınmasına ve çocuğun bütün ilgisini bir kadına yöneltmesine çok öfkelenen Agdistis düğüne çağrılanları bir büyüyle delirterek, "Attis'e tapının, Ey Phyrigyalılar!" diye bağırtır. Gallus adında biri kendini o kadar kaptırır ki, kendi cinsel organlarını kesip atar. Metresinin kızı da göğüslerini keser. Attis bir ara Agdistis'in flütünü ele geçirerek kendini bir çam ağacının dibine atar. "Al bakalım, Agdistis, bizi delirtmekteki asıl maksadın buydu!" diye bağırır ve ardından kendi cinsel organlarını kökünden koparır, akan kanıyla beraber canı da bedenini terk eder.

Ana Tanrıça, Attis'in kopmuş organlarını üzüntüyle alır, yıkayıp temizler ve aynı çam ağacının altına gömer. Toprağa akan kandan, ağacın gövdesini bir çelenk gibi saran mor menekşeler çıkar. Attis'in eşi olacak genç kız o kadar üzülür ki, oğlanın ölü bedeninin göğsünü yumuşak bir yün örtüyle örter ve ardından kendini öldürür. Onun kanının toprağa değdiği yerde de mor menekşeler biter.

Kybele ikisini de aynı mezara gömer ve Agdistis ile beraber yas tutmaya başlar. Gençlerin çektiği acıların bir sembolü olarak, mezarlarının başında bir badem ağacı çıkar. Agdistis ile Kybele birlikte, Attis'i hayata döndürmesi için Zeus'a yalvarırlar, fakat çabaları boşadır. Zeus Attis'i hayata döndürmeyi reddeder, ancak bedeni çürümeyecek, saçları uzamaya devam edecek ve yalnızca küçük parmağı canlı kalacak ve sürekli kıpırdayacaktır.

Ara Yorum: Hayat Kaynağı Kan

Geçmişi çok daha eskilere dayandığı anlaşılan bu tuhaf hikâye geleneksel mitolojik unsurlarla, gerçek hayatta Kybele onuruna düzenlenen ritüellerin bir karışımıdır. Zeus'un bir kayadan can yaratması, insanın topraktan yaratılması mitosunun bir varyasyonudur. Burada kaya toprağın kendisi, yani anadır. Yalnızca Deukalion ile Pyrrha can verecekleri taşları bu kayadan almakla kalmaz, Kybele'nin kendisi de bu kayadan doğmuştur. Typhoeus gibi Agdistis de dünyanın düzenini tehdit eden canavarlardır. Fakat bu canavarın günahlarını telafi etme şekli, yani kendini iğdiş etmesi, mitosun bir bütün olarak etiyolojik işlevi ile açıklanabilir. Agdistis'in iğdiş edilmesi, Gallus ile Attis'in kendi kendilerini iğdiş etmelerine yol açar; bütün bunlar, Phyriglerde gerçekten yaşamış olan ve müritleri olduğu Magna Mater (Kybele) onuruna kendilerini iğdiş eden *Gallus* rahiplerinin bu davranışlarını yansıtmaktadır. Mitosta adı geçen Gallus bu rahiplerin isim babası olduğu gibi, yaptığı şey de onların bu eyleminin ilk örneğidir ve kendini iğdiş etme eyleminin altındaki nedeni ortaya koyar.

Bu törensel kendini iğdiş etme eylemi bize garip ve anlaşılmaz gelebilir, fakat kurban geleneğinin temelinde, tanrıların öfkesini yatıştırma amacı yattığını unutmamak gerekir. İnsanlar kendilerini tanrılara ve öfkeli ruhlara borçlu hissederler ve onların gazabına uğramamak için bir anlamda rüşvet verirler. Kurbanın değeri, uğruna çekilen acıyla doğru orantılı olarak artar. Klasik öncesi dönemde yaşamış olan Grekler de dâhil pek çok antik kültürde,

fedakârlığın en üst derecesi sayılabilecek insan kurban etme uygulamasına rastlanır. Yahuda krallarına yöneltilen suçlamalardan biri de oğullarını "ateşe atmaları" -yani onları gaddar tanrı Moloch'a kurban etmeleriydi (örneğin bkz. İncil, Krallar 21:6). Hristiyanlık bile günahlarımızın bir kefareti olarak tanrının oğlunun (yani İsa'nın) kurban edildiği inancını temel ilke olarak benimsemiştir. Zaman içinde, tanrıların öfkesini dindirmek için kurban edilen insanların yerini, Hz. İbrahim tam oğlu İshak'ı kurban edecekken Tanrı'nın bir koç göndermesi hikâyesinde bir örneğini gördüğümüz gibi, hayvanlar almıştır. Kastrasyon da buna benzer bir ikame biçimidir ve Kybele ile Attis mitosunda bu eylemin ne kadar önemli bir vazgeçiş olduğu anlaşılır.

Agdistis kendini iğdiş ettiğinde bir sperm gibi fışkırarak toprağa akan kandan yeni bir yaşam, yani nar ağacı doğar ve içi kan kırmızısı çekirdeklerle dolu nar sayesinde Nana Attis'e hamile kalır. Kan hayattır: Kadınların aybaşı kanamaları durduğunda yeni bir hayat filizlenmiş demektir. Benzer bir şekilde, Attis'in bir çam ağacının altına gömülü cinsel organlarından ağacın gövdesini saran mor menekşeler yeşerir. İçi tohum dolu kozalakları ve dik gövdesi nedeniyle çam ağacı, özellikle Grek Dionysos kültünde, erkeklik organının sembollerinden biriydi. Son olarak da Kybele, Attis ile sözlüsünün ölü bedenlerinden yeni bir ağaç yeşertir. Attis, bedenen ölü olsa da bir şeklide yaşamaya devam etmektedir. Saçları uzamaya devam eder ve serçe parmağı, tıpkı bir penis gibi, kıpırdayıp durur. Adadığı kurban tanrıçanın öfkesini yatıştırmış ve yaşamın kendini yenilemesini sağlamıştır.

Aphrodite ile Adonis

Benzer bir mitolojik hikâye bir başka Grek mitosunda da karşımıza çıkar. *Aphrodite İçin Homerik İlahi*'de Aphrodite'yi İda Dağında, Phyrig tanrıçası Kybele kılığına girerek, Ankhises'i baştan çıkarırken görmüştük (bkz. 9. Bölüm). Tanrıçanın cazibesine kapılan yabani hayvanlar yabani olduklarını unutup, Kybele'ye yaptıkları gibi Aphrodite'nin de peşinden ayrılmamışlardı. Aphrodite ile **Adonis** hikâyesinde de kan, yerden bitiveren bitkiler ve genç erkek ölümü görürüz.

Bu mitosun Doğu kökenli olduğu, daha Adonis'in adından anlaşılır. Semitik kökenli ve "tanrı," "efendi" anlamlarına gelen Adonis sözcüğü, günümüz Yahudi kültüründe, Tanrı'nın isimlerinden biri olarak Adonai (=Efendimiz) olarak geçmektedir. Ne var ki, bu hikâyenin günümüze kadar gelen hiçbir Doğu kaynağında geçmemesi ilginçtir.

Yine 9. Bölümde gördüğümüz gibi, Pygmalion ile Galatea'nın oğlu Paphos, Kinyras'ın babasıdır ve Kinyras, öz kızı Myrrha'yı hamile bırakır ve Myrrha da bir mür ağacına dönüşür. Dokuz ay sonra ağacın gövdesi yarılır ve içinden dünyalar güzeli Adonis çıkar. Adonis'in güzelliğini gören Aphrodite, oğlana vurulur ve bütün zamanını onun yanında geçirmeye başlar, fakat Adonis'in tek ilgilendiği şey, avlanmaktır (bkz. Perspektif Resim 9c). Aphrodite Adonis'i uyarır ve büyük avlar peşine düşmemesini söyler, fakat Adonis oralı olmaz. Bir gün, bir av sırasında koca bir yaban domuzu Adonis'i baldırından yaralar. Adonis kan kaybından ölür ve toprağa akan kanından kan kırmızısı gelincikler çıkar. Ovidius, hikâyeyi şöyle anlatır:

[708] Böyle uyardı onu (Venüs), sonra uçtu, kuğular arasından
Hızla uzayda. Bir direnişti ataklığı uyarıya.
Bak, izini sürerek ürkütüp çıkarmış köpekler
İninden bir domuzu; ormandan kaçmaktayken vuruldu
Kıvrık gagasıyla Cinyras oğlunun. Domuz eğik
Burnuyla çıkardı kargıyı kanlı yaradan
Saldırdı delikanlıya; titreyerek sığınak arayan,
Azgın domuzdan kaçan gence, keskin dişiyle derin
Bir yara açtı yumuşak etinde, öldürdü yığdı yere.
Daha varamamıştı Cythera kıyılarına, uzayı yaran
Oynak arabasında oturan, kuğu kanatlı tanrıça; kalkıp
Kıbrıs'tan. Uzaktan sessizce ölenin iniltisi, çevirdi
Oraya, gördü yüksekten öleni, kanında çırpınışını.
Birden atladı aşağı yırttı giysileri, yoldu saçını,
Bir çığlık yükseldi göğsünden, dövündü, küstü yazgıya
Dedi ki: bütün varlığınla yaşayacaksın, Adonis,
Yitmedin, üzüntümün bir anıtı olarak kalacaksın,
Ölümün, çektiğim acıyla her yıl yinelenen
Törenlerde, dipdiri kılacak seni gönlümüzde.
Çiçeklere dönüşecek kanın. Önceden, yalnız senin
Kadın kılığıyla, kokulu naneye [728] dönüşmen uygun
Görülmemiş mi, Persephone? Ben de Cinyras'ın oğluna
Dönüşsem kıskançlık yermez miydi beni? Bunları
Söylediğinde, fışkırdı güzel kokulu Nectar'dan kan,
Yükseldi, kabardı, saydam bir yağmur gibi ses çıkardı.
Çok sürmedi ölüm saati, giden dirimin ardından
Kızıl çiçekler yetişti toprağa dökülen kandan,
Böyledir kalın kabukla çevrili bir Kartaca
Tahılı da. Kısa sürer yaşamı bu çiçeğin,
Geniş, kolay dökülür yeller estikçe, yeğnik
Yalnız adı kalır, unutulmaz, dillerde.

Ovidius, *Dönüşümler* 10.708-739

728. *nane:* Ölüler diyarının kraliçesi Persephone, refakatçisi Mentha'nın ölü bedenini hoş kokulu bir bitkiye -naneye- dönüştürür. İngilizcede nane anlamına gelen *mint* (ve Türkçede de kullanılan *mentol*) sözcüğünün kökeni de bu bitkinin adı olan *mentha*dır.

Helenistik dönemde Aphrodite kültü Asya'dan Grek ve Roma topraklarına yayılır. Bu nedenledir ki kadınlar tohumları fazlasıyla sığ toprağa gömerler ki bir şey yeşermesin. Sonra da saçlarını yolarak güzel Adonis için ağıtlar yakarlar. Bu ritüel İncil'de şöyle anılır: "Bundan sonra beni RAB'bin Tapınağı'nın kuzeye bakan kapısının giriş bölümüne götürdü. Orada oturup Tammuz (Dumuzi=Adonis) için ağlayan kadınları gördüm. Bana, 'İnsanoğlu, bunu gördün mü? Bundan daha iğrenç şeyler de göreceksin,' dedi" (Hezekiel, 8.14-15).

PERSPEKTİF 10.2

HİLDA DOOLİTTLE "H.D.": *ADONİS*

Yirminci yüzyılın önemli şairlerinden biri, kendini Sappho ile özdeşleştiren H.D., 1961'de İsviçre'deki ölümünden önce çok kişi tarafından tanınan bir şairdi. 1886'da ABD'nin Pennsylvania eyaletinin Bethlehem kasabasında doğan Hilda Doolittle, 1911'de kısa bir ziyaret için gittiği Avrupa'da yaşamaya karar verdi. Londra'da, aralarında Ezra Pound ile T.S. Eliot'ın da olduğu "göçmen" yazarlar grubuna katıldı. Grup üyeleri mitoloji, psikanaliz ve H.D. örneğinde olduğu gibi, feminizm üzerinden yirminci yüzyıl ruhunu anlamaya çalışan modernist sanatçı ve edebiyatçılardan oluşuyordu.

Çoğunlukla modern bir ifade biçimine başvuran H.D. konu olarak mitolojik olayları tercih etmiştir. Bir araştırmacı, klasik mitoloji göndermeleri içeren tam seksen dokuz şiir başlığı sayar. Klasik dünyaya modern bir gözle bakan H.D., mitolojiyi, karakterlerinin iç dünyalarını keşfetmek ve okura ifade edebilmek için kişisel bir biçimde kullanmıştır. Bilhassa Troialı Helen'le ilgilenmiş ve *Helen Mısır'da* başlıklı, öldüğü yıl yayımlanan muhteşem bir epik şiir yazmıştır. H.D.'nin mitolojik bir konuyu işleyen bir diğer eseri de, 1916'da basılan "Adonis"tir. Bu önemli şiirde Adonis mitosu, insan olma deneyiminde sık sık karşımıza çıkan durumları yansıtmak için kullanılmıştır.

1*

Her birimiz senin gibi
bir kez öldü,
senin gibi her birimiz
geçti arasından orman yaprağı akıntısının,
çatladı ve eğildi
ve işkence gördü ve eğilmedi
kış kırağılarında,
sonra altın uçlara dönüştü yangını,
teker teker yandı,
kırılgan amber, altın yaprak pulları,
altına dönüştü ve yeniden kaynatıldı
güneşin ısısında;

her birimiz senin gibi
öldü bir kez,
her birimiz geçti ağaçlıklı patikaları
ve kış yapraklarını buldu
güneş yangınından öylesine altın rengiydiler
kapkara duruyordu yanlarında
canlı orman çiçekleri

2

Tapınağın yüzündeki altın bile
Senin önünde durduğun,
bu kadar altın değildi,
sandaletlerinin altını bile, buklelerinin arasına kakılmış

* "Adonis," H.D. -Hilda Doolittle *Bütün Şiirlerinden Seçmeler*, s. 35-36.

altınlar bile
böylesine altın değildi geçen yılın yapraklarından.
ne de bütün dövme, dökme
ve kakma altınlar

sevdiğinin yüzündeki,
alnındaki ve göğüslerindeki
bu kadar altındı:

her birimiz senin gibi
bir kez öldü,
her birimiz senin gibi
ayrıldı, senin gibi
tapınmaya ayrıldı.

Burada tanrı, her bireyin kışının ve baharının, ölümünün ve yeniden doğuşunun sembolüdür. Birinci kısımda altın, sonsuzluğu simgeler: Kuruyup ölen yaprak altına, yani hiç ölmeyen bir şeye dönüşmüştür. İkinci kısımda, altına dönen ölü yapraklar yaşayan çiçeklerden daha canlıdır. Üçüncü kısımda, doğanın bir parçası olan ölü yaprak tanrının tapınağındaki, sandaletlerindeki, saçındaki ve sevdalısı Venüs/Aphrodite'nin klasik heykellerindeki gerçek altından daha altındır/değerlidir. Şiirin son cümlesi özellikle şaşırtıcı ve etkileyicidir: Bizim de ölümlü bir doğamız vardır, fakat nasıl ki Adonis içinde sonsuz, tanrısal bir altın (öz) taşıyorsa, biz de "tapınılmayı hak ediyoruzdur."

SONUÇ

Bütün bu anlatılanların ortak noktaları bulunmakla birlikte, vurguladıkları konular değişir. Hepsinde de birisi ölmektedir. Persephone ile Demeter hikâyesi basit bir alegoriden daha fazlasıydı; ancak, hikâyenin özünde, bitkilerin (dolayısıyla insanların) yaşam döngüsü ve bu döngünün doğanın kaçınılmaz bir parçası olduğu anlatılmaktadır. Hades'in Persephone'ye sahip olması, yani Persephone'nin kurban edilmesi, besin ve hayat kaynağı olan ekinlerin her sene yeniden yeşermesi ve hasat edilmesi döngüsünün başlangıcıdır. Ölüm yaşamın bir parçasıdır, dolayısıyla ölenin ardından ağıtlar yakmak gereksiz ve anlamsızdır.

Sümerlerin çok daha eski İnanna ile Dumuzi hikâyesinde, daha sonra sıkça karşımıza çıkacak şu temanın ilk örneğiyle karşılaşırız: Bereketin/doğurganlığın yitimi, öte dünyaya doğru bir yolculuğa çıkan, yani ölen ilahî bir gücün, yani bir tanrıçanın ortadan kayboluşuyla özdeştir. Onu geri getirmenin tek yolu kurban vermek, yani önceki hayatında kocası olan erkeği öldürmektir. Hikâye, toprağın bereketini daim kılmak için neden kurban verilmesi gerektiğini bu şekilde açıklar.

Mısırlıların İsis ile Osiris mitosunda ise Osiris, ekinlerin tanrısıdır ve Dumuzi'ye benzer bir şekilde ölür ve ölümü, yeni bir yaşamın başlangıcı olur. Fakat Mısırlılardaki firavunlara ait külte göre firavun, hayattayken, İsis ile Osiris'in oğlu Horus'tur; öldüğünde Osiris olur. Resmî dogma bu şekildedir. Mitos, firavunun iktidarının sonsuz olduğunu çünkü kendi kendisini yeniden ürettiğini bu şekilde açıklamış olur.

Phyriglerin Kybele ile Attis mitosu yukarıdakiler kadar rafine değildir. Önce erkeğin spermi bir kayanın üzerine düşer, sonra buradan doğan canavarın kanı toprağa karışır ve bu karışımdan yeşeren ağacın kan kırmızısı meyveleri bir kızı hamile bırakır, doğan çocuk da evleneceği gün kendi cinsel organlarını kökünden koparıp atar! Öldüğünde de bedeni yeni bir bitkiye besin olur. Bu hikâyedeki eşitlikler şöyledir: sperm=kan=kan kırmızısı çekirdekler=çocuk=yeşeren bitki. Kan yaşamdır ve dökülen kandan yeni bir yaşam doğar; kan/kurban ilişkisinin teoriği ve pratiği bu güçlü mitolojik örüntüde bu şekilde ifadesini bulur. Gallus rahiplerinin kanlı üreme organları Ana Tanrıçanın gönlünü almıştır; bunun karşılığında o da, kaybettiği bereketini toprağa geri verir. Mitos, bu abartılı dinsel adak biçiminin bir anlamda etiyolojisidir. Aynı şekilde, Aphrodite ile Adonis mitosu da, "tanrı" (=Adonis) adına tutulan ve sığ bir kaba ekilen tohum şeklinde pratiğe aktarılmış meşhur yas törenlerinin kökenlerine ışık tutar.

Bütün bu mitoslarda Toprak Ana/Ana Tanrıça, dünyanın kalıcı bereketinin simgesidir. Kendi isteğiyle insanları mahrum etmediği sürece, her daim bereketli ve üretkendir. Buna karşılık erkek karakterler geçici ve vazgeçilebilir aktörlerdir ve varlıklarını ancak Toprak Ananın/Ana Tanrıçanın sayesinde ve aracılığıyla sürdürebilirler. Gariptir ki bu erkeklerin hiçbiri, ilişkilendirildikleri tanrıçalardan çocuk sahibi olmamıştır. Osiris, ancak öldükten sonra, öz kız kardeşi/karısı İsis'i hamile bırakır. *Kan* (yaşam sıvısı, erkek) ve *bitki* (döllenmiş toprağın ürünü) sembolleri her yerde karşımıza çıkar. Bu tema Demeter ile Persephone mitosunda açık bir şekilde işlenmemiş olsa da, Persephone'yi kan kırmızısı bir nar çekirdeği yerken görürüz. Kybele mitosunda, Agdistis'in kanından büyüyen ve çekirdeklerinden Attis'in doğduğu meyve de bir nardır.

Grek mitosunun garipliği, Yakın Doğudaki öncülleri ve paralelleri ile karşılaştırıldığında oldukça dikkat çekici bir hal alır. Yakın Doğudaki örneklerde Ana Tanrıçanın karşısında ve onu tamamlayan, daha sonra biçim değiştirmiş olarak yeniden dirilecek olan erkek bir figür vardır. Greklerde bunun yerini ana-kız ilişkisi almıştır. Bazı akademisyenler bunun nedenini mitosun kökenlerinin, üreme ile cinsel ilişki arasındaki bağlantının henüz bilinmediği çok eski bir döneme dayanıyor olmasıyla açıklamışlardır. Ne var ki, bir erkek katkısı olmadan çocuk doğurabilen ana teması, Hesiodos'un *Gaia* mitosunda da karşımıza çıkar. Hatırlayacak olursak, bu mitosta Gaia, bir erkekle birleşmeksizin Pontos/Deniz'i ve Uranos/Gökyüzü'nü, bazı başka hikâyelerde de Hera Hephaistos'u tek başına, Zeus'un katkısı olmaksızın doğuruyordu. Koşulların gerektirdiği durumlarda bu ayrıcalık, her daim ana/dişi tarafına aittir.

ÖNEMLİ İSİM VE TERİMLER

Demeter, 256
Persephone, 256
Koré, 256
Eleusis Gizem Törenleri, 272
Triptolemos, 274
İnanna, 276
Dumuzi, 276
hieros gamos, 279
İsis, 279
Osiris, 279
Kybele, 283
Attis, 283
Agdistis, 284
Adonis, 286

ANTİK KAYNAKLARDAN BAZILARI

İsis ile Osiris: Plutarkhos, *İsis ve Osiris*, Ruh ve Madde Yayıncılık. *Kybele:* Rodoslu Apollonios, 1.1092-1152; Ovidius, *Dönüşümler*, 10.102-105, 10.686-704, 14.535-555; *Homerik İlahi* 14. *Adonis*: Ovidius, *Dönüşümler*, 519-559. *Demeter ve Persephone:* Homeros, *Odysseia* 5.125-128; Hesiodos, *Theogonia* 453-506, 912-914, 969-974; Ovidius, *Dönüşümler*, 5.359-424, 5.642-661, 6.118-119, 8.738-878.

OKUMA LİSTESİ 10. BÖLÜM

Clay, Jenny Strauss, *The Politics of Olympus: Form and Meaning in the Major Homeric Hymns* (Princeton, NJ, 1989).

Foley, H. P., ed., *The Homeric Hymn to Demeter: Translation, Commentary, and Interpretive Essays* (Princeton, NJ, 1993).

Frankfort, Henri, *Kingship and the Gods, A Study of Ancient Near Eastern Religion as the Integration of Society and Nature* (Chicago, 1978; reprint of 1948 edition).

Mylonas, G. E.., *Eleusis and the Eleusinian Mysteries* (Princeton, NJ, 1961).

Richardson, N. J., ed., *The Homeric Hymn to Demeter* (Oxford, UK, 1974).

Roller, Lynn E.., *In Search of God the Mother: The Cult of Anatolian Cybele* (Berkeley, CA, 1999). Phrygia'da Mata Kubileya, Yunanistan'da Kybele ve Roma'da Magna Mater kültleri.

11. BÖLÜM

BEREKET MİTOSLARI

DİONYSOS

Bu içki dertlilerin dertlerini avutur, onu
içenleri tanrı uykuya kavuşturur,
onlara günlük üzüntülerini unutturur.
İnsanların dertlerine başka deva yoktur.
Bu tanrı, insanların tanrıları memnun etmek için içtikleri
Şarabın kendisidir, bundan ötürü saadetimizi ona borçluyuz.

EURIPIDES, *Bakkhalar* 280-286

ŞARAP TANRISI, YAŞAM gücü ve insan doğasının dürtüsel yanının sembolü olan **Dionysos** (Bakkhos olarak da bilinir) Olympos'taki diğer tanrılardan farklı bir yerde durur. Olympos'a diğerlerinden çok sonra kabul edilmiş ve bazı yazarlara göre, on iki tanrıdan biri olabilmek için Hestia'yı yerinden etmiştir.

Batı dünyasının şiirsel ve dinsel hayal gücünü Dionysos mitosu kadar etkilemiş çok az mitos vardır (Resim 11.1). Antik Grekler için Dionysos, insanlara üzüm suyunu şaraba çevirme sanatını öğreten tanrıdır. Fakat bu karmaşık ve çok yönlü Olymposlu sadece bir şarap tanrısı değildir. Mitolojik karakterinin özünde, doğadaki doğurganlığın erkek ilkesi kimliği yatar; bu yönüyle, Demeter'de vücut bulmuş dişi ilkenin (10. Bölüm) tamamlayıcı ögesidir. Bereket tanrısı olarak, yaşayan her şeyin -bitkilerin, hayvanların ve insanların- çoğalıp gelişmesi için elinden geleni yapar. Gür, bol yapraklı sarmaşığın Dionysos'un varlığına işaret ettiğine inanılırdı. Leopar kürkünden yapılma bir giysi giyer, panterler tarafından çekilen bir arabaya binerdi.

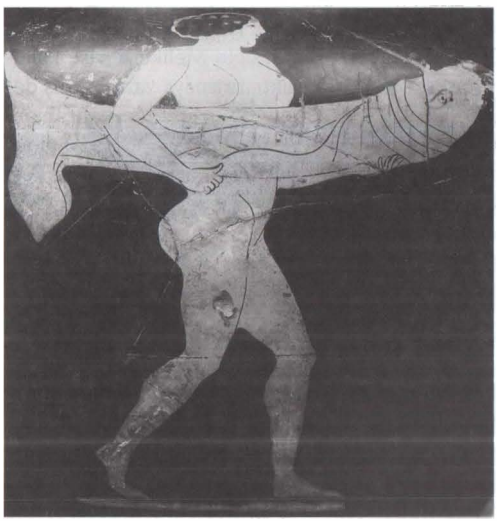
Fallus ve boğa boynuzu Dionysos'un diğer sembolleridir (Resim 11.2). Dionysos kültü sayesinde bu bereket tanrısı, insanın bilinçli benlik duygusunun ve bu duyguyla birlikte toplumsal ahlak normlarının ve mantık kurallarının

yitime uğradığı çok farklı bir yaşam deneyimini, yani deliliği de temsil eder hâle gelmiştir. Dionysos kültünün bazı özellikleri, ileriki zamanlarda ortaya çıkacak olan Hristiyanlık dininde de yaşamaya devam edecektir.

RESİM 11.1 Esrik Dionysos; Attik vazo, İ.Ö. 450 civarı. Sahip olduğu güç yüzünden gözü dönmüş tanrı, sembol hayvanlarından biri olan ve ardından çiğ çiğ yiyeceği bir keçiyi canlı canlı ikiye bölüyor. Omuzlarını örten leopar kürkü ve başını çevreleyen sarmaşıktan taç, tanrının tipik sembolleridir. (British Museum, London, ©Trustees of the British Museum/Art Resource, New York)

Dionysos'la ilgili birden fazla mitos olduğundan, resmin bütününü görebilmek için hepsini bir araya getirmek gerekir. Homeros, onun hakkında pek fazla şey söylemez. Bu aristokrat epik ozanın, sarhoş ve şehvet düşkünü bu tanrıya pek sempatiyle yaklaşmamış olması şaşırtıcı değildir. *Homerik İlahiler*'den (İ.Ö. sekizinci ila altıncı yüzyıllar) günümüze kadar gelebilen iki tanesinden biri sadece bir fragmandır (diğeri aşağıdadır). Dionysos ile ilgili en kapsamlı bilgileri tek bir eserde veren isim Apollodoros'tur; Ovidius da önemli birkaç mitostan bahseder. Bununla birlikte, elimizdeki kaynakların en ünlüsü, Euripides tarafından İ.Ö. 406 civarında, uzun Peloponez Savaşından yenik çıkmış ve moralsiz Atina'nın Spartalıların eline geçmesinden hemen önce yazılmış olan oyun *Bakkhalar*'dır.

RESİM 11.2 Muhtemelen, Atina'da bereket tanrısı ve tanrıçası Dionysos ile Demeter onuruna düzenlenen Haloa (harman) bayramı sırasında, Dionysos'un gücünü temsil eden dev bir fallus taşıyan bir *hetaira* (fahişe); şarap sulandırmak için kullanılan testi üzerinde, İ.Ö. 450 civarı. (Staatliche Museen, Berlin; Bildarchiv Preußischer Kulturbesitz/Art Resource, New York)

Bu bölümde önce Dionysos'un -doğumunu, Doğuya yaptığı yolculukları ve Grek topraklarında, özellikle Thebai'de nasıl karşılandığını

kapsayan- mitolojik biyografisini inceleyecek, sonra da bu birbiriyle çelişiyormuş gibi görünen fakat oldukça etkileyici hikâyeleri yorumlamaya, Dionysos kültünü incelemeye çalışacağız.

DİONYSOS'UN DOĞUMU VE İLK GENÇLİĞİ

Zeus, Fenike kralı Kadmos'un kızı (bkz. Tablo 18), Thebai kraliçesi **Semele**'ye âşık olur. Ölümlü bir erkek kılığına girerek Semele ile birlikte olur ve kızı hamile bırakır. Zeus'un karısı Hera kıskançlıktan deliye döner ve dağınık saçlı, yüzü kırış kırış yaşlı bir kadın kılığına girerek Semele'nin yanına koşar. İki kadın bir süre sohbet ederler. Semele Zeus ile olan ilişkisinden bahsedince Hera, adamın tanrılar tanrısı Zeus olduğunu söylemesinin onu yatağa atmak için uydurduğu bir yalan olabileceğini, belki de gerçekten sıradan bir ölümlü olduğunu söyler.

Yaşlı kadın gidince Semele'nin içine bir kurt düşer. Zeus gelince ona bir dileği olduğunu söyler. Zeus, ne isterse yapacağını söyleyerek yer altı nehri Styks üzerine yemin eder. "Hera'yla sevişirken ona nasıl görünüyorsan bana da öyle görün" der Semele. Üzülse de, sözünden dönmeyen Zeus kendini bütün haşmetiyle kıza gösterir. Semele oracıkta yanıp kavruluverir. Hermes koşup karnındaki fetüsü kurtarır ve Zeus'a teslim eder; o da, baldırını yarıp fetüsü içine yerleştirir. Aradan üç ay geçtikten sonra dikişleri açarak bebeği çıkarır: Dionysos yeniden doğmuştur. Bu nedenle Dionysos'un bir adı da "iki kere doğmuş tanrı"dır.

Hermes çocuğu alıp **İno**'ya götürür. İno, kuzey Boiotia'nın Tunç Çağındaki başkenti Orkhomenos kraliçesi, Semele'nin kız kardeşi ve kral Athamas'ın karısıdır ve diğer Grek mitoslarında da önemli roller oynamıştır (bkz. Tablo 18). Hera'nın hışmından korumak için, Hermes'in talimatı üzerine, Dionysos'a kız giysileri giydirir.

Hera bu numaraya kanmaz. İno ile Athamas'ı çıldırtır. Athamas, iki oğlundan birini, Learkhos'u, geyik yavrusu sanarak oklayıp öldürür. İno diğer kardeşi, yani Melikertes'i alır, kaynar kazana atarak canlı canlı haşlar. Ardından, aklını tamamen yitirmiş bir şekilde, kaynar kazanı kaptığı gibi Korinth Körfezine kadar koşar ve kendini denize atar. İno bir denizkızına, ölü oğlu Melikertes ise Palaimon adında küçük bir tanrıya dönüşür ve ikisi birlikte fırtınaya yakalanmış denizcilere yardım ederler (bu denizciler arasında Homeros'un efsanevi kahramanı Odysseus da vardır). O günden sonra İno'nun adı Leukothea (Ak Tanrıça) olur.

Dionysos'u daha fazla ceza görmekten kurtarmak için Zeus çocuğu bir keçi yavrusuna çevirir, Hermes de onu **Nysa'lı nemfler**e bu şekilde teslim eder (Nysa'nın bir dağ olduğunu bilmemize rağmen bu dağın Trakya'daki mi, Hindistan'daki mi yoksa Ethiopia'daki Nysa Dağı mı olduğu kesin değildir) (Resim 11.3).

DİONYSOS'UN YOLCULUKLARI

Genç Dionysos Nysa'da bağcılığı ve şarap yapım sanatını öğrenir. Hera Dionysos'u bu sefer öyle bir delilikle cezalandırır ki, genç tanrı aklını yitirmiş bir halde önce Mısır'a, oradan Suriye'ye, oradan da Küçük Asya'daki Phyrig ülkesine gider. Orada, Greklerin Rhea ile özdeşleştirdiği Phyrig Ana Tanrıçası Kybele ile tanışır. Kybele'nin müritleri, tef ve flütler eşliğinde kendilerinden geçercesine

dans ederek Dionysos'un deliliğini iyileştirirler; Kybele de ona kültünün gizli ayin ve törenlerini öğretir. Dionysos, kadın giysilerini andırdığı için Grek erkekleri tarafından utanç verici sayılan uzun giysisini de Kybele'den almıştır.

Phyriglerin ülkesinden sonra Dionysos yönünü tekrar doğuya çevirir; yeni edindiği 'müritleri' (=Dionysos alayı) peşindedir. Bu müritlerden kadın olanlara **Bakkhalar** (Bakkhos'un kadınları) denirken, aynı kökten türemiş Bakkhantes ister kadın olsun ister erkek, bütün müritler için ortak olarak kullanılır. Bakkhalara bazı yerlerde *thyad*lar (*thyades*, "vecd hâlindeki kadınlar") denirken, en sık kullanılan sıfat *maenad*lardır ("cinnet geçiren kadınlar"). *Maenad*lar ellerinde, uçlarında bir çam kozalağı veya sarmaşık yapraklarından yapılma bir 'buket' bulunan ve adına *thyrsos* denilen uzun bir asa taşırlardı (Resim 11.3'teki *thyrsos*lar oldukça stilize örneklerdir). Dionysos'un erkek takipçileri, yani *satyr*ler, her daim ereksiyon hâlindeki penisleriyle ortalıkta dolaşan, at kuyruklu ve at kulaklı yarı insan yarı hayvan yaratıklardı (bkz. Resim 11.5); keçi ayaklı olarak resmedilmeleri daha sonraki dönemlere rastlar. *Satyr*lerle

RESİM 11.3 Dionysos'un doğuşu; Güney İtalya'da bulunmuş bir vazodan, İ.Ö. 380 civarı. Dionysos'un bakıcısı, elinde uzun bir asa (*thyrsos*) bulunan İno, Zeus'un baldırından yeniden doğan Dionysos'u almak üzere uzanıyor. Elinde kutsal asasıyla (*caduceus*) Hermes, Zeus'un hemen altında, bebeği alıp Nysa perilerine teslim etmek üzere beklemekte. Resmin sağında ve solunda görünen periler Pan (Zeus'un hemen üzerinde, elinde pan flüt bulunan figür) ve satirler (sağ alttaki figür) ile sohbet halinde resmedilmişler. Zeus'un arkasında duran figürler Apollo ile (sadece yarısı görünen) Artemis. (National Archeological Museum, Taranto, Italya)

ilgili kullanılan **Silenos** kelimesi iki anlamda kullanılıyordu. Birincisi, herhangi bir yaşlı *satyr* için genel bir isimdi. İkincisi ise, sürekli uyduruk hikâyeler anlatan, fazlasıyla şişman ve çirkin bir *satyr*in adıydı. Genelde resimlerde kalın dudaklı, küçük, basık burunlu, bindiği eşeğin üzerinde dengesini zor koruyacak kadar sarhoş biri olarak tasvir edilmiştir.

Kybele gibi Dionysos da yolculuklarını panterler tarafından çekilen bir arabayla yapar. Davullar ve ziller eşliğinde yolculuk eden Dionysos ve onun peşinden ayrılmayan takipçileri Fırat Nehrini asma yaprakları ve sarmaşık dallarından yapılma bir köprü üzerinden geçer ve karşılarına çıkan engelleri birer birer aşarak doğuya, ta Hindistan'a kadar giderler. Dönüş yolunda tekrar Phyrig ülkesinde mola verirler. Orada Dionysos, konukseverliği ve cömertliği nedeniyle Gordias ile Kybele'nin oğlu kral **Midas**'ı ödüllendirmek ister ve ona bir dilek hakkı verir. Midas, dokunduğu her şeyin altın olmasını diler. Dileği gerçekleşir ve dokunduğu her şey -yiyeceği ve içeceği bile- anında altına dönüşüverir.

Ne yapacağını şaşıran Midas Dionysos'tan, bağışladığı bu kerameti geri almasını ister. Dionysos da ona gidip, Lydia'nın başkenti Sardis yakınından geçen Paktolos deresinin kaynağında yıkanmasını söyler. Derenin suları, bu lanetli armağanı alıp götürür. Suya karışan altın, dere yatağındaki kumların içine çöker ve zamanla Lydia antik dünyanın en zengin krallıklarından biri olur (Lydialılar İ.Ö. altıncı yüzyılda parayı icat edeceklerdir).

PERSPEKTİF 11.1

TİTİAN: *BAKKHOS İLE ARİADNE*

Günümüze kadar pek çok Batılı ressam Dionysos ile karısı Ariadne'yi konu alan tablolar yapmıştır. Bunların arasında Rönesans döneminde Venedik'te yaşamış İtalyan ressam Titian (1488[?]-1576) da bulunur. Titan, Bakkhos ile Ariadne tablosunda (Perspektif Resim 11.1) Catullus ile Ovidius'un anlatı çizgisine sadık kalmış ve gençliğin enerjisiyle dolu, kalçalarını gevşekçe örten bir pelerin dışında çıplak -yumuşak hatlı, "tombik" ve efemine- tanrıyı leoparların çektiği arabasından uçarcasına inerken tasvir etmiştir. Bakkhos'un ve ellerindeki zilleri, kozalak süslü değnekleri ve hayvan parçalarını sağa sola sallayarak ona eşlik eden satyrler ve maenadların şamatası o ana kadar Theseus'un gemisinin gidişini (sol omzunun ardında zar zor seçilebilir) izlemekte olan Ariadne'yi irkiltmiş, genç kız başını korkuyla onlara doğru çevirmiştir. Sağ alttaki bacaklarına yılanlar dolanmış satyrin duruşu, Rönesans döneminde Roma'da keşfedilen antik Laokoon heykelinden alınmadır (bkz. Resim 21.4). Sol üstte görülen parlak takımyıldız, Dionysos'un Ariadne'ye armağan ettiği taçtır (Corona Borealis).

Titan, mitolojiden konu seçerken İtalyan Rönesansı'nın pagan hümanizmine olan güçlü ilgisine uymuştur. Ortaçağ sanatı, inançlı bir dönemin dinî değerlerini örneklemeyi hedeflemişken Rönesans sanatı, yüzünü doğaya ve insana dönerek bireyin üzerine odaklanmıştır. Aynı zamanlara denk gelen Greko-Roman edebî geleneğinin yeniden doğuşu, özellikle Ovidius'un, *Dönüşümler* eserinde sunduğu ve sanatçılara inanılmaz bir konu seçeneği veren hâliyle mitolojiye olan ilgiyi de beraberinde getirmiştir. Titian burada, doğal bir arka plan kullanarak Ariadne'nin duygularına ve şaşkınlığına odaklanır. Tanrı-insan Dionysos, Ariadne'yi, tam da Theseus tarafından henüz terk edilmişken yeniden bulmuştur.

PERSPEKTİF RESİM 11.1 Titan (Tiziano Vecelli, 1488[?]-1576), *Bakkhos ile Ariadne*, 1520 civarı. (©National Gallery, London/Art Resource, New York)

Dionysos, Kral Minos'un kızı **Ariadne** ile evlenir. Atinalı kahramanlardan Theseus, Ariadne'yi Ege Denizinin orta yerindeki Naksos adasında bırakıp gitmiştir (bkz. 17. Bölüm); Dionysos kızı orada bulur. Ariadne, Theseus'un ufukta gözden yitmek üzere olan gemisinin ardından hüzünlü gözlerle bakmaktayken Dionysos, yanında *maenad*lar ve *satyr*lerden oluşan maiyetiyle kızın arkasından çıkagelir. Julius Sezar'ın çağdaşı Romalı şair Catullus (İ.Ö. 84-54 civarı), bu sahneyi son derece canlı tasvirlerle şöyle anlatır:

[254] Bacchalar gibi çığlıklar atıp çılgınca sallayarak başlarını,
kimileri parçaladıkları boğanın organlarını saçıyordu oraya buraya,
kimisi yılanları beline doluyordu,
kimisiyse çukur kutularla gizemli ayinler yapıyordu,
dinsizlerin boşuna dinlemek istedikleri ayinler,
260 başkalarıysa avuçlarını indire kaldıra def çalıyor
ya da yuvarlak tunç zilden ince tınılar çıkarıyordu,
bazılarıysa boğuk sesler çıkarıyordu boruları üfleyip
ölüm kokan bir ezgiyle çınlıyordu yabanıl flüt.

Catullus, *Şiir* #64 254-264

İSTENMEYEN TANRI DİONYSOS

Dionysos'la ilgili pek çok mitosta, Doğuya yaptığı yolculuklardan geri yeni bir dinle dönen tanrının hiç de hoş karşılanmadığından bahsedilir. Elimizdeki bilinen en eski kaynak olan Homeros'un *İlyada*'sına göre Hellespontos'u (Çanakkale Boğazı) geçerek Trakya'ya ulaşan Dionysos ve maiyetindekiler, Trakya kralı **Lykurgos** tarafından fena hırpalanırlar:

[130] Diyas'ın oğlu güçlü Lykurgos bile
onlarla kavgaya tutuşunca yaşamadı.
O bir gün, kutsal Nysa Dağında °
kovalamaya kalkıştı Dionysos'un sütninelerini,
sütnineler hep birden attılar değneklerini,
dayak yediler yiğit öldüren Lykurgos'un üvendiresiyle,
135 o vakit Dionysos'un ödü koptu,
denizin dalgalarına attı kendini,
Lykurgos'un homurtusundan bir titreme almıştı Dionysos'u,
Thetis de hemen çekti onu içine.
Rahat yaşayan Tanrılar kızdılar o zaman.
Kronos'un oğlu kör etti Lykurgos'u,
üstelik çok yaşamadı o,
140 ölümsüzlerden tiksindirmişti kendini.

Homeros, *İlyada* 6.130-140

131. *Nysa*: Burada, Trakya'da gösterilmektedir.

Bazı yazarlara göre ise Lykurgos delirir ve öz annesine tecavüz etmeye yeltenir. Ardından, kendi oğlunu sarmaşık olarak görür, çift ağızlı baltasını kaptığı gibi bacaklarını kökünden keser. Tanrıya karşı yapılan bu saygısız eylemler yüzünden toprak bereketini yitirir. Bir kâhin, lanetin kalkması için kralın ölmesi gerektiğini söyler. Trakyalılar kralları Lykurgos'u yakınlardaki Pangaion Dağına götürürler ve bir kazığa bağlayıp giderler. Yabani atlar Lykurgos'u canlı canlı yer.

Dionysos güneye yönelir. Boiotia ovasında bulunan ve bir zamanlar İno ile Athamas'ın yaşadığı Orkhomenos'a geldiklerinde Dionysos daha sert bir dirençle karşılaşır. Şehrin sakinleri Dionysos'u hemen kabullenir; ancak, Kral Minyas'ın üç kızı (**Minyadlar** olarak da bilinirler) bu yeni, çılgın dini seçmek yerine, her aklı başında kadın gibi, evlerinde oturup bir yandan gergef işlerken bir yandan da dağa çıkıp Bakkhalara karışan kadınları çekiştirmeyi tercih eder. Âşık *nympha*larla ilgili içli hikâyeler anlatırlar. Dionysos, genç bir kız bedenine bürünerek kız kardeşlere görünür, fakat budala kardeşler Dionysos'un uyarısına kulak asmaz.

Öfkelenen Dionysos sırasıyla aslan, boğa ve panter bedenine bürünür. Oda bir anda davul gümbürtüleri, flüt sesleri, zil çıngırtıları ve mür ağacının kokusuyla dolar. Gergefin ipleri asma dallarına dönüşür. Ortalık derin bir karanlığa gömülürken odadaki eşyalardan damla damla nektar ve süt akmaya başlar. Aniden canları insan eti çeken Minyadlar, kendi çocuklarının peşine düşerler. İçlerinden bir tanesini parçalayıp lokma lokma yer ve ardından neşe içinde dans ederek dağa, diğer Bakkhalara katılmaya giderler. Daha sonra Dionysos onları, karanlıkta yaşayan, aydınlıktan nefret eden yarasalara çevirir.

Daha da güneye ilerleyen Dionysos, kıstağı geçerek Peloponez yarımadasına ulaşır. Orada da üç kız kardeşin hışmına uğrar. Bu seferki kız kardeşler, kahraman Perseus'un büyük amcası, Argos kralı Proetus'un kızlarıdır. Proetidler, yani "Proetus'un kızları," ritüellerine katılmayı reddettikleri için Dionysos onlara öyle bir bela salar ki, kızların başlarında başlayan korkunç kaşıntı bir süre sonra bütün vücutlarını saran bir çeşit cüzzama döner. Acıdan akıllarını yitiren ve inek oldukları sanrısına kapılan kızlar Arkadia Dağlarına doğru kaçarlar. Hastalık diğer kadınlara da bulaşır ve onlar da çocuklarını öldürür, evlerini terk ederek kendilerini dağlara vururlar. En nihayetinde, efsunlardan ve şifalı bitkilerden iyi anlayan Melampos isimli birisi onları görür ve Argos Krallığının üçte ikisi karşılığında bütün kadınları iyileştirir.

DİONYSOS İLE KORSANLAR

İ.Ö. yedinci yüzyılda yazılan *Dionysos İçin Homerik İlahi*'de Dionysos'un korsanlarla yaşadığı bir olay anlatılır. Tanrı, büyük ihtimalle Anadolu kıyısı açıklarında küçük bir ada olan İkaria'da, yüksek bir kayanın üzerinde durmuş denize bakarken aşağıdan bir Etrüsk korsan gemisi geçer:

[1] Unutmayacağım, yüce Semeli'nin oğlu Dionysos'un
nasıl göründüğünü dingin denizin kıyısında bir
burnun üstünde, genç bir adamken
henüz gençliğinin baharında. Dalgalanıyordu güzel lacivert
5 saçları, güçlü omuzlarını örtmüştü erguvan renkli pelerini.
O anda sağlam kürekçi sıraları bulunan gemiden adamlar
çıktı geldiler yanına şarap renkli denizden,
Tyrsenialı korsanlardı bunlar. Kötü kader getirmişti onları buraya. Görür
görmez Dionysos'u işaret ettiler birbirlerine ve atladılar üstüne;
10 yakaladıkları gibi götürdüler onu gemiye, yürekleri sevinç içinde.
Düşündüler onun Zeus'un koruyup kolladığı krallardan birinin oğlu
olduğunu, bunun için acı veren zincirlerle istediler bağlamak onu.
Ama bağlamadı zincirler onu, söğüt dalından bukağı fırladı
ellerinden ve ayaklarından: Öylece oturdu tanrı
15 koyu mavi gözleriyle gülümseyerek. Dümenci anladı olup biteni
ve şöyle dedi dönüp arkadaşlarına:
"Ey çılgınlar! Bu getirip bağladığınız hangi
kudretli tanrıdır? En sağlam yapılmış gemi bile taşıyamaz bunu.
Bu, ya Zeus ya gümüş yaylı Apollon
20 Ya da Poseidon'dur. Çünkü ölümlü insanlara
benzemiyor, aksine benziyor Olympos'ta oturan tanrılara.
Hemen götürelim onu kara toprağa.
Sakın elinizi sürmeyin ona! Öfkelenip
harekete geçirmesin şiddetli rüzgârları, beraberinde kasırgaları."
25 Böyle konuştu dümenci. Ama şu öfkeli sözlerle azarladı kaptan onu:
"Ey divane! Sen elverişli rüzgârları gözle ve geminin yelkenini çekmeye bak,
toplayınca bütün donanımı! Adamlarımız ilgilenecekler sonra onunla.
Sanırım o gidiyor Mısır'a belki Kypros'a,
belki de Hyperborea'ya, kimbilir belki de çok daha uzaklara. Ama sonunda

söyleyecek dostlarım, sayacak bir bir mal varlığını,
kardeşlerinin kim olduğunu. Çünkü onu bize kader gönderdi."
Böyle konuştu kaptan ve direği dikip açtı yelkeni.
Rüzgâr şişirince yelkeni ortasından, tayfa yelken iskotasını diğer tarafa etti aganta. Aniden başladı tuhaf şeyler olmaya.
Hızlı giden kara gemide önce başladı akmaya
bal gibi tatlı, mis kokulu bir şarap, yayıldı ondan güzel
tanrısal kokular. Düştüler hayrete bunu gören gemiciler.
Yelkenini en tepesine kadar sarıldı
dört bir yana bir asma, sarkıyordu ondan aşağıya sayısız
salkımlar. Dolanıyordu yelkene kara bir sarmaşık üzeri
çiçeklerle dolup taşan ve çıkıyordu içinden leziz yemişler.
Bütün ıskarmozlar süslendi çelenklerle. Bunu gören
gemiciler emrettiler dümenciye,
karaya doğru çevirmesini dümeni. Dionysos göründü bir aslan kılığında gemidekilere.
Geminin başında durup kükrüyordu aslan, geminin tam ortasında
gücünü göstermek için yarattı tüyleri kabarmış bir ayı.
Hiddetle kalktı ayağa ayı, aslan üst güvertede
bakıyordu ürkütücü gözlerle. Korkuyla kaçıştı gemidekiler geminin kıç tarafına,
sardılar çevresini gün görmüş dümencinin ve
donup kaldılar şaşkınlıktan. Aslan aniden üzerine atlayıp yakaladı
kaptanı, kötü yazgılarından kaçan tayfaların
hepsi birden atladılar tanrısal denize
ve birer yunus olup çıktılar. Ama acımıştı dümenciye
Dionysos çıkardı onu denizden ve gerçek mutluluk bahşedip şöyle dedi ona:
"Müsterih ol! Sen benim gönlümü kazandın.
Ben gürültücü Dionysos'um, doğurdu beni Kadmos'un kızı
Semele, Zeus ile aşk birlikteliğinden."
Elveda sana güzel yüzlü Semele'nin oğlu! Asla olmaz
seni unutanın şarkısı tatlı.

Dionysos İçin Homerik İlahi 1-50

Bu şiirin, şarap tanrısı onuruna düzenlenen *symposium*lara ne kadar uygun olduğu hemen görülebilir. Atinalı usta ressam Exekias bu hikâyeyi, antik dünyadan kalan en ünlü eserlerden biri olan siyah figürlü bir vazo üzerinde (Resim 11.4'te görüldüğü gibi) resmetmiştir (bu resmi, denizcilerin yunuslara dönüştüğü Resim 2.13 ile karşılaştırabilirsiniz).

DİONYSOS THEBAİ'DE

Dionysos'a karşı gösterilen tepkilerin en büyüğü ve en meşhuru, doğum yeri olan Thebai'dekidir. Euripides'in *Bakkhalar* adlı oyununda Dionysos Thebai'ye yalnızca kültünü yaymak için dönmediğini anlatır. Annesinin kız kardeşleri Agave, Autonoe ve İno'dan öç almak için de dönmüştür (İno Dionysos'un bakıcısıdır ve öleli çok olmuştur, fakat hikâyenin bu versiyonunda hayattadır).

RESİM 11.4 Attik şarap kadehinin iç kısmına Eksekias tarafından çizilmiş, ve Dionysos ile korsanları gösteren desen; İ.Ö. 540 civarı. Geminin ortasında uzanmış yatan figür, tanrı Dionysos, etrafında yüzen yunuslar ise büyük ihtimalle geminin önceki mürettebatı. Seren direği, dallarının ucundan salkım salkım üzümlerin sallandığı koskoca bir asma kütüğüne dönüşmüş. Kabın içindeki şarap sallandığında yunuslar yüzüyormuş gibi görünüyordu. (Staatliche Antikerisammlungen und Glyptothek, Munich; Erich Lessing/Art Resource, New York)

Zamanında, Semele Zeus ile birlikte olduğunu söylediğinde kız kardeşler Semele'nin aslında ölümlü biriyle seviştiğini ve sonradan başına gelen felaketin nedeninin bu yalan yüzünden olduğunu öne sürmüşlerdir. Dionysos, annesine karşı yapılan bu saygısızlığın intikamını, kız kardeşleri delirterek alır.

Oyunun açılışında kız kardeşler, müritleriyle beraber Kithairon Dağında başıboş dolaşmaktadır. Dionysos'a karşı çıkma cesaretini göstermiş olan tek kişi, kargaşanın karşısında aklı ve düzeni savunan inatçı kral **Pentheos**'tur ve bu inadı, korkunç sonunu hazırlar. Euripides'in oyununda Bakkhalar iki gruba ayrılmıştır: saygısızlıkları nedeniyle delilikle cezalandırılan Thebaili kadınlar ile koroyu oluşturan ve kendi istekleriyle tanrının müridi olmuş Asyalı Bakkhalar. Oyun başladığında Dionysos yaptığı işleri ve gittiği yerleri kısaca anlatarak, annesinin lekelenmiş adını temizlemek için yaptıklarını bir bir sıralar:

[1] *Dionysos:* İşte ben, Zeus'un oğlu Dionysos, Kadmos'un kızı Semele'nin yıldırım dolu şimşekler içinde doğurduğu tanrı, Thebai toprağına dönüyorum. Tanrılığımdan soyunup insan suretine girdim; Dirke'nin° kaynaklarına, İsmenos'un° sularına geldim. İşte, sarayının önünde yıldırıma çarpılan
5 anamın mezarı; göğün alevi hâlâ üstünde, yıkık evinden hâlâ Hera'nın anama yönelik şiddeti ve öfkesinin ölümsüz tanığı olan Zeus'un canlı alevi yükseliyor. Kadmos var olsun, burasını çepeçevre kapamış, kızının kutsal toprağına ayak bastırmamış. Ben de burayı asma dallarının salkımlarla yüklü yeşil örtüsüne sarıp gizledim. Ben Lydia'nın,

3-4. *İsmenos, Dirke:* Thebai'deki nehirler.

Phyrigya'nın altın ovalarından geliyorum. İran'ın güneşten kavrulan kırlarını, Baktra'nın[11] uzun surlarını, Media'nın [11] buzlarla örtülü topraklarını, saadet diyarı Arabistan'ı, tuzlu denizin kıyılarında uzanan bütün Asya ülkesini, barbarlarla Hellenlerin karışık yaşadığı, güzel hisarlarla süslü şehirleri dolaştım. Dünya üzerinde bir tanrı gibi var olabilmek için oralarda korolarımı topladım, dinimi, ayinlerimi öğrettim, şimdi kendimi Hellenlere tanıtmak istiyordum. Hellen toprağında, Bakkhaların keskin çığlıklarıyla çınlattığını, kadınlarının çıplak vücutlarını ceylan postlarıyla sarıp ellerine *thyrsos*u, sarmaşıldı asayı verdiğim ilk şehir Thebai oldu. Çünkü burada anamın kız kardeşleri, evet, ne yazık, kendi kız kardeşleri benim Zeus'un oğlu olmadığım iftirasını attılar; güya Semele ölümlü bir insandan gebe kalmış, Kadmos'un kızının adını korumak için ortaya attığı kurnazca bir buluşla günahını Zeus'a yüklemiş, Zeus da bu yalana kızarak anamı öldürmüş. Ben de şimdi onları delirtip saraylarından kaçırttım, azgın bir ruhla dağlara düştüler, zorla benim cümbüşlerime girenlerin kisvesine büründüler. Bütün Thebai kadınlarını da ama yalnızca kadınları onlarla birlikte çılgına döndürüp dağlara sürdüm. Şimdi, fakiri zengini, hepsi yeşil çamlar altında, sarp kayalıklarda, yersiz yurtsuz yaşıyorlar. Artık bu şehir Dionysos'un sırlarına ermekte geç kaldığını anlasın. Thebaililere Zeus'un oğlunun bir tanrı olduğunu gösterip anama sürdükleri lekeyi temizleyeceğim. Kadmos tacını tahtını, kızının oğlu Pentheus'a bırakmış, Pentheus bana ayak diriyor; beni tanrı sayıp adaklarına, dualarına karıştırmıyor. Ona da, Thebaililere de bir tanrı olduğumu göstereceğim. Burada işlerimi bitirince başka toprakların insanlarına kendimi tanıtacağım. Eğer Thebaililer öfkeye kapılıp Bakkhaları silah kuvvetiyle dağlardan indirmeye kalkarlarsa Mainadların başına geçip onlarla savaşacağım (Resim 11.5) İşte ben bunun için tanrılığımı bir kenara bırakıp kendime insan sureti verdim, ölümlü bir vücut içine girdim. Haydi, Bakkhalar alayı, Lydia'nın kalesi Tmolos Dağından [11] gelen sizler, yabancı ülkelerden toplayıp kendime eş ve yoldaş ettiğim kadınlar, alın Phyrigya'dan getirdiğimiz davulları, anamız Rhea ile benim için icat edilmiş davulları, Pentheus'un sarayını dört yanından sarın; Kadmos'un şehri davul sesleriyle dolsun. Ben Kithairon'un vadilerine gidiyorum, orada Bakkhaları bulup korolarına katılacağım.

11. *Baktra, Media*: Kuzey Afganistan'daki Baktra eski Pers İmparatorluğunun bir parçasıydı. Media (Med) sözcüğü ise, burada, bütün Persler için kullanılmaktadır. 40. *Tmolos*: Lydia'da bir dağ.

İhtiyar kâhin Teresias ile Thebai'nin kurucusu yaşlı kral Kadmos'un geyik postu ve sarmaşık dallarından yapılma kostümlerle kendilerini kült törenine hazırladıkları komik bir ara oyundan sonra sahneye Pentheus girer. Kadınların evden kaçıp, önlerine çıkan erkeklerle çılgıncasına seks yapacaklarını düşünmektedir:

RESİM 11.5 *Maenad* ile Satyr. Attik şarap kadehinin içi, İ.Ö. 480 civarı. Satyr, ereksiyon halindeki penisiyle *maenad*ın peşinden koşturuyor, *maenad* ise dönmüş, elindeki *thyrsus* ile satyrin testislerini dürtüklüyor. *Maenad*ın omuzlarında leopar kürkü, başında ise sarmaşık dallarından yapılma bir taç var. Satyr ortadan basık, ucu kalkık tipik satyr burnu ve atkuyruğu şeklindeki saç örgüsüyle gösterilmiş. Satyrler *maenad*lara oldukça sık musallat olsalar da hiçbir zaman başarılı olamazlar. Cinsel olarak uyarılmış durumda olmaları, içlerinin tanrının ruhuyla dolu olmasının göstergesidir. (Staatliche Antikensammlugen und Glypthek, Munich; Erich Lessing/ Art Resource, New York)

[208] *Pentheus:* Ben burada yokken şehri garip bir bela sarmış, kadınlarımız sözde Bakkhos şenliklerini kutlamak için evlerini bırakıp gitmişler; ıssız dağlarda, korolarla, Dionysos dedikleri, benim tanımadığım yeni bir tanrıya ibadet ediyorlarmış; ortalarında testiler dolusu şarap varmış, köşelere saklanıp kendilerini erkeklerin kucağına atıyorlarmış, güya Mainadların ibadeti böyle olurmuş. Anlaşılıyor ki bu kadınlar Bakkhos'u değil Afrodit'i seviyorlar. Yakalattıklarımın hepsi elleri kolları bağlı,
215 zindanda yatıyor. Elimden kaçanlara gelince, -ki İno, anam Agaue, Akteon'un anası Autonoe de bunlar arasındaymış-, onları da dağlarda arayıp bulacağım, hayvanlar gibi yakalatıp zincire vurduracağım. Bu hayasız çılgınlıklar pek yakında sona erecektir. Yabancı bir sihirbazdan da bahsediyorlar; Lydia'dan gelmiş, güzel kokan saçları, sarı perçemleri,
220 pembe yanakları varmış, siyah gözlerinde Afrodit'in sihri parlıyormuş. Bu adam, Bakkhos ayinlerini öğretiyorum diyerek gece gündüz kadınlarla, kızlarla yatıp kalkıyormuş. Onu bir elime geçirirsem artık *thyrsos*unu yerlere vuramayacak, uzun saçlarını sallayıp gezemeyecek, çünkü kafasını bedeninden ayıracağım. Dionysos'un tanrı olduğunu
225 söyleyen de bu adammış. Dionysos, anasıyla, şu Zeus'tan gebe kaldığını ileri süren anasıyla yıldırıma çarpılıp yandıktan sonra, güya Zeus'un baldırına dikilmiş. Bütün bu rezaletlerden sonra bu yabancı, kim olursa olsun.

Teresias ile Kadmos Pentheus'u, Dionysos'un dinini kabul etmesi için ikna etmeye çalışır, fakat Pentheus'un sabrı tükenir ve bu yeni dini yaymaya çalışan yabancının tutuklanmasını emreder. Pentheus sarayına geri dönerken Teresias ile Kadmos, Bakkhaların eğlencesine katılmak üzere dağa doğru yola koyulur. Sahneye bir hizmetkâr girer; arkasında, elleri kolları bağlı Dionysos vardır.

Tutuklunun tanrı Dionysos olduğundan habersiz Pentheus sahneye geri döner ve tanrıyı sorguya çekmeye başlar. Eleştirmenler, Atina tragedyalarına özgü bu klasik sahne tekniğine *agon*, yani atışma/yarışma derler:

[451] *Pentheus:* Çözün şunun ellerini. Yabana, gerçekten senin vücudun hiç de biçimsiz değil, kandırmaya geldiğin Thebai kadınlarının hoşuna gidebilir. Saçların uzun, güreşçi değilsin herhalde, yanaklarını saran perçemlerden şehvet akıyor. Tenini beyaz tutmaya özenmişsin.
455 Güneşten kaçıp gölgelerde yaşadığı belli. Güzelliğinle Afrodit'i büyülemek niyetindesin. Ama sen bana ilkin kim olduğunu söyler misin?
Dionysos: Söylerim, hem de hiç nazlanmadan, bundan kolay ne var. Çiçekli Tmolos Dağını bilirsin elbet, adını duymuşundur, değil mi?
Pentheus: Bilirim, Sartların şehrini bir çember gibi kuşatır.
460 *Dionysos:* Ben oralıyım, vatanım Lydia'dır.
Pentheus: Hellas'a hangi tanrının ayinlerini getirdin?
Dionysos: Beni buraya Zeus'un oğlu Dionysos getirdi.
Pentheus: Sizin orada yeni tanrılar doğuran bir başka Zeus mu var?
Dionysos: Hayır, burada Semele ile birleşen Zeus'tan bahsediyorum.
465 *Pentheus:* Bu tanrı sana emirlerini gece rüyanda mı verdi, yoksa yüz yüze geldiniz mi?
Dionysos: Onu gözlerimle gördüm; bana Mysterlerini kendisi emanet etti.
Pentheus: Senin bu Mysterlerden anladığın nedir?
Dionysos: Bakkhos'un dinine girmeyenler Mysterleri öğrenemezler.
Pentheus: Bu Mysterleri kutlayanların kazancı nedir?
470 *Dionysos:* Senin Mysterleri öğrenmeye hakkın yok, ama öğrenilmeye değer şeylerdir.
Pentheus: Sen beni meraklandırmaya çalışıyorsun.
Dionysos: Bu tanrının Mysterlerinde imansızlığa karşı nefret vardır
Pentheus: Mademki bu tanrı ile yüz yüze geldin, hangi biçimi aldığını söyle
475 *Dionysos:* İstediği biçimi alır, orasına ben karışmam.
Pentheus: Yine kaçamaklı konuşuyorsun, sorduğuma cevap vermiyorsun.
Dionysos: Aptallara manalı söz manasız gelir.
Pentheus: Bu tanrıyı soktuğun ilk memleket burası mıdır?
Dionysos: Bütün yaban milletleri korolarla onun cümbüşlerine katıldılar.
480 *Pentheus:* Yunanlılardan çok daha az akıllı oldukları için.
Dionysos: Bu hususta onlar çok daha akıllı, yalnız âdetleri başka türlü.
Pentheus: Bu cümbüşleri geceleri mi kutluyorsunuz, gündüzleri mi?
Dionysos: Daha çok geceleri: Karanlık, ibadet için daha uygundur.
Pentheus: Evet, karanlık kadınları aldatıp baştan çıkarmaya daha elverişlidir.
485 *Dionysos:* Kötülük güpegündüz de yapılabilir.
Pentheus: Bu hayasız nüktelerinin cezasını göreceksin.
Dionysos: Sen de sapıtmanın, bir tanrıya saygısızlık etmenin cezasını çekeceksin.
Pentheus: Bu Bakkhos delisi pek cüretli, çok da yaman konuşuyor.
Dionysos: Sen bana cezamı söyle, bana hazırladığın işkence nedir?

Pentheus: Önce senin o kız gibi buklelerini keseceğim.
Dionysos: Saçlarıma el süremezsin, onlar tanrıya aittir.
Pentheus: O elindeki değneği de bana vereceksin.
Dionysos: Gel de al, alabilirsen; o Dionysos'un değneğidir.
Pentheus: Seni zincire vurup hapse atacağım.
Dionysos: İstediğim zaman tanrı gelir beni kurtarır.
Pentheus: Ondan yardım isterken Bakkhalar ile beraber hapiste olacaksın.
Dionysos: Şu anda o burada; bana ettiklerini görüyor.
Pentheus: Hani, nerede? Ben kimseyi görmüyorum.
Dionysos: Karşımda duruyor; ama sen imansızsın, göremezsin.
Pentheus: Yakalayın şunu! Thebai'ye de, bana da hakaret ediyor.
Dionysos: Bana dokunmayın diyorum size; doğru yolda olan benim, siz değilsiniz.
Pentheus: Yakalayın diyorum, burada emir benimdir.
Dionysos: Sen ne dediğini, ne ettiğini bilmiyorsun, kim olduğundan bile haberin yok.
Pentheus: Ben Agaue ile Ekhion'un oğlu Pentheus'um.
Dionysos: Bahtının kara olduğu adından da belli.°
Pentheus: Götürün şunu! Bu adamı atların ahırına zincirleyin, gözleri karanlıktan başka şey görmez olsun. Orada hora teper durursun.
(Görevliler Dionysos'un ellerini bağlarken Koro, tanrıya yapılan bu saygısızlığa dikkat çekmek istercesine davullara daha hızlı vurur.)
Peşine düşen kadınlara, suç ortaklarına gelince, onları ya köle diye satacağım yahut da kendi hizmetimde kullanıp onları dokuma tezgâhlarında işe koyacağım, bakalım yine ellerini gergin derilere vurup etrafı gümbürtüye boğabilecekler mi?

505. *adından belli*: Görünüşe göre Pentheus'un adının anlamı "acılı adam."

Muhafız: Dionysos'u sahneden çıkarır; tam o anda bir şimşek çakar, her yer sallanır ve saray yerle bir olur. Dionysos tekrar görünür, bağlarından kurtulmuştur. Pentheus sarayın kalıntıları arasından çıkar. Son derece öfkelidir ve sahnedeki yabancıyı, Kithairon'dan gelen haberci zannederek fırçalar. Haberci, orada gördüklerini anlatır:

Haberci: Güneş ilk ışıklarıyla toprağı ısıtmaya başlarken, otlattığım öküz sürüsüyle yüksek dağların başında düz ve kayalık bir yere varmıştım. Üç alay kadın, üç koro gördüm; birinin başında Autonoe, birinin başında Agaue, senin anan, birinin başında da İno vardı. Hepsi serilmiş uyuyordu. Kimi sırtını bir çam kütüğüne dayamış, kimi başını toprağa, meşe yapraklarının üstüne koymuş, uslu edepli yatmışlardı; hiç de senin sandığın gibi, şarapla ve kaval sesleriyle sarhoş olmuş, ıssız ormanlarda Afrodit'in peşine düşmüş değillerdi. Anan bizim öküzlerin böğürdüğünü duyar duymaz Bakkhaların ortasından ayağa kalktı, vücutlarını saran uykuyu kovmak için keskin bir çığlık kopardı. Bakkhalar derin uykularını gözlerinden sildiler; genç, ihtiyar, kız, hepsi birden, görülmedik bir düzenle fırlayıp kalktılar. Önce saçlarını

omuzlarına döktüler, çözülmüş nebridlerini bağlayıp sıkıştırdılar, sonra yanaklarını yalayan yılanları benekli postlarına kemer gibi sardılar. Bazıları kollarında taşıdıkları geyik, kurt yavrularına bembeyaz bir süt veriyordu; bunlar çocuklarını yeni doğurup bırakmış, memeleri süt dolu kadınlardı. Nihayet hepsi sarmaşık, meşe ve çiçekli saparna dallarından çelenklerini başlarına geçirdiler. İçlerinden biri *thyrsos*unu yakalayıp bir kayaya vurdu: Kayadan sabahın çiyi kadar duru bir su fışkırdı. Başka biri narteksini toprağa dokundurdu, tanrı topraktan bir şarap gözesi kaynattı. Canı isteyen de süt içiyordu, parmaklarıyla toprağı kazınca topraktan oluk oluk süt akıyordu. Sarmaşıklı *thyrsos*lardan bal damlıyordu. Ah, orada olup da bu mucizeleri göreydin, inanmadığın bu tanrıya sen de iman ederdin. Biz, öküz ve koyun çobanları, hep bir araya gelip gördüğümüz garip şeyler üzerinde konuştuk. İçimizden şehre gidip gelen ve konuşmasını bilen biri, duyduklarının etkisine kapılarak dedi ki: "Ey, yüce dağ başlarında yaşayanlar, gelin, Pentheus'un anası Agaue'nin ardına düşelim, onu Bakkhalardan ayırıp kralımızın gönlünü hoş edelim." Bu düşünceyi doğru bulduk, çalılıkların arasına saklanıp pusu kurduk. Bakkhalar vakit gelince *thyrsos*larını sallayarak ayinlerine başladılar; hep bir ağızdan "İakkhos,"[o] "Zeus'un oğlu, Bromios"[o] diye bağırdılar. O zaman dağlar taşlar Bakkhalarla bir olup coştu, vahşi hayvanlar bile cümbüşe katıldı, yer yerinden oynadı. Ansızın Agaue'nin sıçrayarak yanımdan geçtiğini gördüm, saklandığım çalılıktan fırlayıp onu yakalamak istedim. O zaman Agaue, Bakkhalara, "Hey, benim rüzgâr kanadı dişi tazılarım, erkekler bize pusu kurmuş. Gelin, gelin ardımdan, *thyrsos*larınızı sallayıp koşun!" dedi. Kendimizi güç kurtardık, kaçmasaydık Bakkhalar bizi parçalayacaklardı. Bizi tutamayınca, taze çayırlarda otlayan sürülere saldırdılar, ellerinde bıçak mıçak yoktu. Görmeliydin, Bakkhalardan biri, nazik elleriyle, memeleri süt dolu bir azgın ineği nasıl zapt ediyordu. Genç danaları parça parça ettiler. Kaburga kemikleri, tırnaklı ayaklar havada uçuşuyor, bazen çamlara takılıp kalıyor, dallardan kan damlıyordu. Bakkhalara öfkeyle saldıran azgın boğalar bir anda yere seriliyor, binlerce genç kadın eli boğaları boynuzlarından tutup sürüklüyordu. Kralımın kirpikleri şöyle bir defa açılıp kapanmadan Bakkhalar hayvanların derilerini yüzüp hepsini didik didik ettiler, sonra havalanıp giden kuş sürüleri gibi dağlardan sarmaş dolaş indiler, Asopos ırmağının kıyılarına, Thebaililere bereketli başaklar veren ovalara rüzgâr gibi atıldılar. Kithairon kayalıklarının eteklerindeki Hysia ve Erythra şehirlerine düşman orduları gibi girdiler, her şeyin altını üstüne getirdiler. Evlerden çocukları alıp kaçtılar. Omuzlarına attıkları hiçbir şey artık kara toprağa düşmüyor, tunç ve demir bile bellerini bükmüyordu. Alevler saçlarını yalıyor, fakat vücutlarını

708. *İakkhos, Bromios*: Eleusis kültünden alınma bir terim olan İakkhos ("Çığlıkların Tanrısı"), Atina'dan Eleusis'e kadar yapılan yürüyüş sırasında atılan çığlıkların kişileştirilmiş hâlidir. Bromios ("kükreyen") ise Dionysos'un lakaplarından biridir.

yakmıyordu. Nihayet şehirlerin erkekleri Bakkhaların her şeyi alıp götürdüklerini görünce öfkeyle silahlarına sarıldılar ve işte o zaman, kralım, hiç görülmedik bir sahne gördük: Demir uçlu oklar
735 Bakkhalardan bir damla kan akıtmadı, mutlaka bir tanrıdan yardım gören bu kadınlar *thyrsos*larıyla erkekleri yaraladılar ve önlerine katıp kovaladılar. Sonra geldikleri yere döndüler, tanrının onlar için yerden kaynattığı sulara koştular, orada kana bulanmış vücutlarını yıkadılar. Yılanlar, yanaklarından damlayan kanları yaladı, güneş de vücutlarını
740 kurutup parlattı. Kralım, bu tanrı kim olursa olsun, bırak bu şehre girsin, büyük bir tanrı bu. Dediklerine göre ölümlülere keder dağıtan şarabı veren oymuş. Şarap olmazsa insanlar için ne aşk kalır ne de başka bir zevk

Pentheus yine de ikna olmamıştır. Askerlerine Bakkhalara saldırmaları emrini verir, fakat Dionysos Pentheus'a bir büyü yapar ve farklı bir seçenek önerir.

[810] *Dionysos:* Dur!.. Demek sen Bakkhaları dağlarda toplanmış görmek istiyorsun.
Pentheus: Evet, istiyorum; bunun için bir yığın altın da verebilirim.
Dionysos: Böyle bir arzuya düşmene sebep ne?
Pentheus: Onları sarhoş görmek beni üzer elbet...
Dionysos Seni üzecek bir hâli görmekten zevk mi duyacaksın?
815 *Pentheus* Evet, zevk duyacağım; çamların altına sessizce gizlenip bakacağım.
Dionysos Ama ne kadar saklanırsan saklan, seni izlerinden bulurlar.
Pentheus Peki, saklanmadan giderim; hakkın var.
Dionysos Seni ben götüreyim, istersen. Hemen yola çıkacak mısın?
Pentheus Haydi, götür beni, çabuk; hiç vakit kaybetmek istemiyorum.
820 *Dionysos* Öyleyse bir yün örtüye bürün.
Pentheus Niçin? Erkeklikten çıkıp kadın mı olayım?
Dionysos Erkek olduğunu görürlerse seni öldürürler diye korkuyorum.
Pentheus Hakkın var, ben zaten senin akıllı bir adam olduğunu anlamıştım.
Dionysos Bana bu aklı Dionysos verdi.
825 *Pentheus* Dediğini yapayım, ama nasıl?
Dionysos Seni ben giydiririm. Saraya girelim.
Pentheus Nasıl bir elbise giydireceksin bana? Bir kadın elbisesi mi? Hayır, utanırım giymem.
Dionysos Mainadları görmeye can atan sen değil miydin?
Pentheus Evet, ama beni nasıl bir kılığa sokacaksın?
830 *Dionysos* Başına uzun saçlar takacağım.
Pentheus Başka ne giyeceğim?
Dionysos Ayaklarına kadar düşecek bir peplos, başına da bir mitra.
Pentheus Bu kadar mı?
Dionysos Eline bir *thyrsos* alacaksın, benekli ceylan postunu da kuşanacaksın.
835 *Pentheus* Hayır, ben kadın elbiseleri giymem.
Dionysos O halde Bakkhaları zorla savaşa sokup kan döktüreceksin.
Pentheus Bakkhaların oyuncağı olmamak için ne lazımsa yapacağım. Sence gidelim mi?
Dionysos Nasıl istersen. Ben hazırım.
Pentheus İçeride düşünürüm. Ya silahlı adamlarımla yola çıkacağım yahut da senin dediklerini yapacağım.

Pentheus ile Dionysos saraya girer. Geri döndüklerinde Pentheus'un üzerinde uzun bir giysi ve omuzlarında geyik postu vardır, sarı bir peruk takmıştır. Bir yandan da elindeki thyrsosu sallayıp durmaktadır. Bu hâliyle çok komik görünür.

[912] *Dionysos:* Gel Pentheus, sen ki görülmeyecek şeyleri görmek, gidilmeyecek yerlere gitmek arzusuyla yanıyorsun, gel, ben çağırıyorum seni, sarayının önüne çık. Çılgın Bakkhaların kılığına girmiş, ananı ve Bakkhalar alayını
915 gözetlemeye hazırlanmış olarak kendini göster. Kadmos'un kızlarından biri gibisin.
(Pentheus saraydan çıkar, üzerinde, giydiği ceylan postunu kısmen örten yün bir elbise vardır. *Elinde bir thyrsos tutar, başındaysa uzun sarı perçemli bir peruk vardır. "Yarı bilinçsizdir, Dionysos'un etkisi altındadır.)*
Pentheus: Ama ben gerçekten iki güneş ve iki Thebai görüyorum: Yedi kapılı şehirden iki tane var. Seni önümde yürüyen bir boğa gibi görüyorum. Boynuzların da çıkmış. Demek sen vahşi bir hayvandın, şimdi de bir boğa şekline girdin.
920 *Dionysos:* Senin gördüğün tanrıdır. Önceleri bize kırgındı, ama şimdi barıştı. Artık neyi görmen lazımsa görüyorsun.
Pentheus: Böyle nasılım? İno'ya, anam Agaue'ye benziyor muyum?
Dionysos: Sana bakarken sanki onları görüyorum. Ama şu perçem yerinden oynamış, onu ben mitranın altına böyle koymamıştım.
925 *Pentheus:* Odamda hora teperken, başımı ileri geri sallarken yerinden çıkmış olacak. Gel, tekrar düzelteyim: Senin nedimen de ben olayım.
(Dionysos, perçemi tekrar mitranın altına sokar.)
Pentheus: Haydi, düzelt beni; kendimi sana bırakıyorum.
Dionysos: Kuşağın gevşemiş, elbisenin kıvrımları da topuklama düzgün inmiyor.
(Pentheus bakmak için arkaya eğilir.)
Pentheus: Evet, sağ taraf öyle; ama sol taraf topuğuma kadar pek iyi düşüyor.
930 *Dionysos:* Bakkhaları söylenenin tersine, ağırbaşlı ve sakin görürsen beni dostlarının en iyisi sayacak mısın?
Pentheus: Bakkhalara daha iyi benzemek için *thyrsos*u sağ elimle mi tutayım, yoksa bu elimle mi?
Dionysos: Sağ elinle tutacaksın, ara sıra da sağ ayağınla beraber yerden
935 kaldıracaksın. Nihayet yola geldiğin için seni tebrik ederim.
Pentheus: Ben de Bakkhalar gibi Kithairon Dağını sırtımda taşıyabilir miyim?
Dionysos: İstersen o da olur; şimdiye kadar mantıksızca düşünüyordun, artık aklın başına geldi.
Pentheus: Küsküler götürecek miyiz? Yoksa dağı ellerimle tepelerinden tutup da
940 sırtıma, kollarıma mı alacağım?
Dionysos: Dikkat et de Nymphaların oturduğu mağaralar, Pan'ın kaval çaldığı köşeler yıkılmasın.
Pentheus: Hakkın var, kadınları zorbalıkla yola getirmek doğru değil, çamların arasına saklanacağım.
945 *Dionysos:* Mainadları gizli gizli seyretmeye gittiğin için sen zaten saklanacağın yere saklanacaksın.
Pentheus: Onları şimdiden, çalılıklar arasındaki yataklarında görür gibi oluyorum, hepsini birer kuş gibi ağlarıma düşürmüş gibiyim.
Dionysos: İşte bunun için gözcü olarak gidiyorsun ya. Onları elbette
950 yakalayacaksın, ama tabii onlar seni yakalamazlarsa.

Koronun şarkısından sonra sahneye bir haberci girerek, Pentheus'un ölümünü ayrıntılı ve süslü sözlerle anlatır. Dionysos ile kral *maenad*ları görmek için dışarı çıkmışlardır. Pentheus'un kadınları iyi göremediğini söylemesi üzerine Dionysos, üzerine çıkıp daha iyi görsün diye bir çam ağacını yere kadar eğmiştir. Pentheus ağaca tırmanmış, fakat Dionysos ağacı birden serbest bırakınca koca bir taş gibi gökyüzüne fırlayıvermiştir:

[1078] *Haberci:* (...) Havalarda birses, herhalde Dionysos'unsesidolaştı: "Bakkhalar, size benimle ve sizinle eğlenen adamı getirdim, ondan öcümüzü alın." Bu sözleri söyler söylemez tanrı yeri göğü kutsal bir ateşin ışığıyla doldurdu. Havada ses seda kesildi, orman bütün yapraklarını susturdu, bir tek vahşi hayvan sesi duyulmaz oldu. Bakkhalar tanrının sesini iyi seçemediler, hep birden ayağa kalktılar, öteye beriye bakındılar. Tanrı yeniden seslendi. Kadmos'un kızları, Bakkhos'un emrini açıkça anlar
1085 anlamaz birer güvercin süratiyle koşuştular: Pentheus'un anası Agaue, kız kardeşleri ve bütün Bakkhalar tanrının nefesiyle çılgına dönerek vadinin oyuğuna ve uçurumlara atıldılar. Çamın üstünde duran efendimi görünce yüksek bir kayanın üstüne çıkarak ona taş atmaya başladılar. Kimi çam dallarını, kimi *thyrsos*larını bütün
1090 kuvvetleriyle havaya fırlatıyordu, ama attıkları şeyler bir türlü Pentheus'a varamıyordu. Zavallı çok yükseklerdeki yerinde şaşkına dönmüş, hareketsiz oturuyordu. Sonunda Bakkhalar, yıldırım hızıyla kopardıkları iri meşe dallarıyla çamın köklerini söküp çıkarmaya çalıştılar, o da olmadı, bir türlü ağacı deviremiyorlardı. O zaman Agaue
1095 bağırdı: "Gayret Mainadlar, çamın gövdesine sarılıp çekin, bu vahşi hayvanı yakalayalım, tanrının sırlarını açığa vurmasına mani olalım." O zaman yüzlerce el birden çamı yakalayıp topraktan çıkardı. Pentheus oturduğu yerden çığlıklar koparark düştü, yere serildi, artık felaketin yaklaştığını anlamıştı. Anası herkesten önce üzerine atılarak kurban
1100 törenine başladı. Pentheus, bahtsız anası kendisini tanısın da öldürmesin diye başından mitrasını çıkarıp attı, Agaue'nin yanağını okşayarak, "Anacığım, benim, ben" diyordu, "oğlun Pentheus, Ekhion'un evinde doğurduğun çocuk! Bana acı anacığım; evet, bir günah işledim, ama sen oğlunu öldürme." Ağzı köpükler saçan, gözü hiçbir şey görmeyen Agaue artık ne yaptığını bilmiyordu, iradesi Bakkhos'un elindeydi,
1105 oğlunun ne söylediğini duymuyordu bile. Elleriyle Pentheus'un sol kolunu yakaladı ve ayağını zavallının böğrüne dayayarak omzundan çekti kopardı; bunu kendi kuvvetiyle değil, tanrının kuvvetiyle yapıyordu. Bir yandan da İno zavallının etini parçalıyordu. Sonra Autonoe ve bütün Bakkhalar hep birden üzerine saldırdılar. Türlü türlü
1110 bağırışmalar birbirine karışıyordu: Pentheus son nefesiyle inliyor, ötekiler azgın çığlıklar koparıyorlardı. Bakkhaların kimi bir kol, kimi ayakkabısı üstünde bir ayak alıp götürüyordu. Pentheus'un göğsü bağrı didik didik oldu. Azgın Bakkhalar kanlı elleriyle et parçalarını top gibi birbirlerine atıyorlardı. Parçalarının her biri bir tarafa gitti, bazısı sarp

kayalıklara, bazısı çam dallarına asılı kaldı. İnsan artık arasa da bulamazdı (Resim 11.6). Zavallının başını anası ellerine aldı, sonra da *thyrsos*unun ucuna bir aslan kafası gibi takarak Kithairon'un sırtlarından aşağı yollandı. Mainad dansları yapan kız kardeşlerinden ayrılan Agaue, bu kanlı avın mağrur sevinci içinde, av arkadaşı Bakkhos'a şükürler ederek, onun şerefine taşıdığı göz yaşlarıyla dolu bir ganimetle şehre doğru geliyor. Aslında tek zaferi kendi acısı olacak. O gelmeden ben buralardan gidiyorum, olacakları görmek istemiyorum. Bu dünyada yapılacak en güzel şey kendini bilmek ve tanrıları saymaktır, bana kalırsa insanlar için en akla uygun ve bilgece yol budur.

Euripides, *Bakkhalar* (Değişik yerlerden alıntılar)

Sahneye Agave girer. Elindeki *thyrsos*un ucunda Pentheus'un kellesi asılıdır. Parçalanmış bedeni, Kadmos ile hizmetkârların taşıdığı bir sedyenin üzerindedir. Agave yaptığı işi böbürlenerek anlatır ve Pentheus'un başını babasına sunar. Babası, dikkatli bir şekilde kızının kendine gelmesini sağlar. Agave, yaptığı şeyin korkunç bir şey olduğunu dehşetle fark eder. Dionysos çıkagelir ve Kadmos ile kızlarını cezalandırarak sürgüne gönderir. Bununla birlikte Kadmos ile karısı ilerleyen zamanlarda Elysium'da mutlu bir hayat süreceklerdir (bkz. 12. Bölüm).

Euripides'in *Bakkhalar*'da işlediği konu oldukça eskidir. Günümüze kadar gelememiş daha eski birkaç oyunda da aynı konunun işlendiğini biliyoruz. Euripides kendi oyununda antik Phyrig ve Trakya dinlerinin başıboş irrasyonelliği ile kendi çağdaşı Atina'nın teolojik şüpheciliğini harmanlamıştır. İlk defa ölümünden sonra, tahminen İ.Ö. 405 civarında sahnelenen oyun, Euripides'e hepi topu beş birincilik ödülünün sonuncusunu kazandırmıştır. Euripides'e

RESİM 11.6 Pentheus'un vücudunun parçalanması; Pompeii'de bir duvar resminden, İ.S. 54-79 arası. Agave (solda) oğlunun saçlarını kavramış, diğer elindeki *thyrsos*unu bir darbe daha indirmek üzere havaya kaldırmış. Diğer tarafta duran Autonoe (Pentheus'un teyzesi) kolunu kopartmaya çalışıyor. Ellerinde taşlar ve *thyrsus*larıyla diğer Thebaili kadınlar, bu mütecavize cezasını vermek için akın akın gelmekte. (Pompeii IV; Museo Archeologico Nazionale, Naples; Scala/Art Resource, New York)

bu ödülü veren jüri ile birkaç yıl sonra, dinsizliği yaydığı ve gençleri yoldan çıkardığı suçlamalarıyla Sokrates'i ölüme mahkûm edecek olan jüri arasındaki benzerlik dikkat çekicidir.

DİONYSOS'UN ÖLÜLER ÜLKESİNE YOLCULUĞU

Daha az bilinen ama en az diğerleri kadar önemli birkaç hikâyede, Dionysos'un dünya üzerindeki kariyerinin sona erişi anlatılır. Kültünü tüm Yunanistan'a ve doğuda ta Hindistan'a kadar yaymayı başaran Dionysos, Olympos'ta diğer ölümsüzlerin arasındaki yerini almaya hazırlanmaktadır. Fakat annesi Semele'yi Hades'in yer altı ülkesindeki evinde bırakmaya gönlü razı olmaz. Onu geri getirmeye karar verir.

Ne var ki, yer altı ülkesine giden yolu bilmiyordur. Argos'ta tanıştığı bir çoban, onu alıp Lerna bataklığı yakınındaki dipsiz Alkyonean gölüne kadar götürür. Gölün karanlık sularına dalan tanrı, aşağıda, yer altı dünyasına ulaşır ve Hades'i annesini serbest bırakmaya ikna eder. İkisi yukarıdaki dünyaya ulaştığında çobanın ölmüş olduğunu görürler. Dionysos bir incir dalı alır, fallus şeklinde yontar (dünyanın çeşitli yerlerinde görülen pek çok örneğin ilkidir) ve çobanın mezarı başına diker.

Olympos'a ulaştıklarında Dionysos annesinin adını Thyone ("adına kurban verilen") olarak değiştirir. Bir ölümlü olarak doğmasına rağmen Selene de oğlu gibi tanrılar katına ulaşmayı ve Olympos'ta diğer tanrıların arasına karışmayı başarmıştır.

Ara Yorum: Dionysos Mitosları

Dionysos adının kökeni biraz karışıktır. *Dio-* kısmı, *Zeus* adıyla aynı kökten türemiştir ve Hint-Avrupa kökenlidir, fakat *-nysus* kısmıyla ilgili şu ana kadar doyurucu bir açıklama yapılamamıştır. "Oğul/oğlu" anlamına geldiğini var sayarsak, Dionysos "Zeus'un oğlu" anlamına gelir. "Nysa'nın nemfleri" bahsinden yola çıkacak olursak, bilinmeyen bir yer adı da olabilir ki bu durumda Dionysos "Nysa'lı tanrı" anlamına gelecektir. Fakat *Nysos*, Dionysos için kullanılan bir başka isim de olabilir; bu seçenek -Bakkhos'un müritlerine Bakkhalar dendiği gibi- Dionysos'un müritlerine bazı yerlerde neden *Nysalar* dendiğini açıklamaktadır. Dolayısıyla "Nysa'nın nemfleri" dendiğinde kastedilen, "Dionysos'un müritleri" olmaktadır.

Anlamı ne olursa olsun, Dionysos'a atfedilen isimlerin çoğunluğu Doğu kökenlidir. Bazı akademisyenlere göre Semele'nin adı -ki Grekçe değildir- yazıtlarda adı geçen Phyrig ana tanrıçası *Zemelo*'dan gelmektedir. Bunu doğru kabul edersek, Doğulu bir tanrıça bu Grek mitosunda kocasını aldatan, hilebaz bir ölümlüye indirgenmiş, diğer bir deyişle dinî bir sembol fazlasıyla dünyevi bir figüre dönüşmüştür. Grek mitoslarında bu tür indirgemelere, yani kusursuz tanrıların kusurlu ölümlülere dönüştüğü örneklere sık rastlanır. Bunun yanı sıra, *thyrsos* sözcüğü Hititçede "şarap" anlamına gelen *tuwarsa* sözcüğü ile ilişkilendirilebilir. Hatta *Bakkhos*'un adının, Dionysos'un Lydiacadaki karşılığı olan *bakivali*'den türemiş olduğunu bile söyleyebiliriz.

Bu Doğu kökeninin izlerine Dionysos mitoslarında da rastlarız. Pek çok yerde tanrının Greklerin ülkesine Trakya üzerinden ya da daha doğudaki Phyrigya ve Lydia topraklarından, yani Ege kıyıları ile Orta Anadolu'daki Hitit ülkesinin arasında kalan engebeli topraklardan geldiği söylenir. Bu bilgiler *Semele, thyrsos* ve *Bakkhos* isimlerinin Doğu kökenleriyle ilgili söylenenlerle uyuşmaktadır. Bunların yanı sıra, Dionysos kültünün veya benzer dinî oluşumların Klasik Dönemde Trakya ve Phyrigya'da güçlü oldukları bilinen bir gerçektir.

Kısa bir süre öncesine kadar Dionysos'un Doğu kökenli olduğu, kültünün Grek topraklarına Küçük Asya'dan İ.Ö. 800 civarında geldiği düşünülüyor ve bunun kanıtı olarak Homeros'un İ.Ö. 800'lerde yazdığı epik şiirlerde Dionysos'tan pek bahsetmemiş oluşu gösteriliyordu. Ne var ki, Geç Tunç Çağından kalan (Pylos, İ.Ö. on üçüncü yüzyıl) ve geçenlerde bulunmuş Lineer-B tabletlerde Dionysos adının geçtiği görülmüştür. Dionysos'la ilgili önemli mitosların çoğu, çıkış yeri olarak, Thebai'deki Orkhomenos ve Argos ovası etrafında yoğunlaşır ve bu yerlerin hepsi de Tunç Çağının önemli merkezleridir. Homeros'un, Dionysos'un adını pek anmasa da, dokundurmalarından anladığımız kadarıyla, kültüne hiç de yabancı olmadığını görürüz. Fakat şimdilerde, Dionysos'un Greklerin çok daha eski dönemlerden beri bildiği ve tapındığı bir tanrı olduğu görüşü de kabul görmeye başladı. Dionysos kültü zaman içinde önemli değişikliklere uğramış ve yabancı kültlerin etkisi altında kalmıştır, burası tartışılmaz, fakat Dionysos'un çok daha eski bir tarihte, tarih dönemlerinin başlangıcından çok daha önce Grek topraklarında etkili olduğu da açıktır.

Bu sonuç, önemli bir yorum sorusunu gündeme getiriyor. Dionysos'un Mısır ve Hindistan'a yaptığı yolculuklar, üzüm yetiştiriciliğinin dünyaya yayılışını açıklayan etiyolojik hikâyeler, askerî başarıları ise dünyaya hükmetmeyi hedefleyen tanrının ününü pekiştiren propaganda çalışmaları olarak görülebilir. Eğer öyleyse, yani Grekler tarafından eskiden beri biliniyorduysa, Dionysos neden garip ve yabancı bir tanrı olarak tanındı? Bu soruya cevap aramadan önce, Dionysos mitoslarının genel özelliklerine ve Dionysos'un Grek dinî inanışındaki rolüne bir bakalım.

Hikâyede geçen pek çok konu, halk hikâyelerinden bildiğimiz konulardır. Örneğin, "lanete dönüşen dilek" Semele'nin Zeus'u gerçek hâliyle görmeyi, Midas'ın da dokunduğu her şeyin altına dönüşmesini istediği dileklerde karşımıza çıkar. Üvey oğlu Dionysos'u cezalandıran Hera, "kötü kalpli üvey anne" örneğidir. Proetus ile Melampos hikâyesinde de benzer bir halk hikâyesi motifini, yani "armağan olarak krallığın paylaşılmasını" görürüz: Proetus, mülkünün bir kısmını kızlarını delilikten kurtarması karşılığında Melampos'a bağışlar. Bunlar ve bunlar gibi diğer pek çok Grek mitosunda bu halk hikâyesi motifleri, anlatılanları daha ilginç ve eğlenceli hâle getirir.

Biraz daha ayrıntıya girmemiz gerekirse, Dionysos ilk başta bir bereket tanrısıydı ve belli bazı bitki ve hayvanlarla yakın bir bağı vardı. Adının geçtiği kaynakların çoğunda, bitki dünyasındaki bereketin ve bitkilerin yaşamı için son derece önemli olan nemin, onun kontrolü altında olduğu vurgulanmaktadır. Bazı yerlerde Dionysos, "ağaçların adamı" (*dendrites*) olarak da biliniyordu. Bol çekirdekli, tatlı ve bereketli meyveleri nedeniyle incir ağacıyla bu tanrı arasında yakın bir ilişki olduğuna inanılıyordu. Dionysos, onu yer altı dünyasına giden

yolu gösteren çobanın mezarı başına diktiği fallusu bir incir dalından yontmuştu. Kışın bile yeşil kalan ve Yunanlıların şarap yapımında kullandığı reçineyi salgılayan çam ağacı da Dionysos'la özdeşleştirilen ağaçlardan biridir. Bazı *thyrsos*ların ucuna bir çam kozalağı takılmasının nedeni budur.

Şarap, üzümün suyundan yapılır; gizemli, mucizevi bir değişim geçirerek lezzetli, eşsiz, tanrısal bir şeye dönüşen bir içkidir. Üzüm asması tanrının en önde gelen sembolüdür, ancak, bazı yerlerde üzüm asmasının yerini sarmaşık dalları alır. Kimi resimlerde tanrı, saçlarını çevreleyen sarmaşık dallarıyla gösterilmiş, ya da dinî törenlerde etrafı sarmaşık dallarıyla çevrili, en tepesinde de bir maske bulunan bir asa kullanılmıştır (Resim 11.7). Tıpkı Dionysos gibi sarmaşık da direngen, güçlü ve bereketlidir; ayrıca bütün kış boyunca yeşil kalır.

Hayvanlar dünyasında Dionysos'un favorileri güçleri, vahşilikleri ye da cinsel güçleri bakımından öne çıkan hayvanlardır. Babası Zeus Dionysos'u çocukken, erkekleri cinsel güçleriyle, dişileri de günlük hayatta en çok işe yarayan süt, peynir, yün, deri ve et gibi şeyleri sağlamasıyla ünlü bir hayvan olan bir keçiye çevirmiş olsa da Dionysos'un en sık kılığına girdiği hayvan boğadır. Trakya kralı Lykurgos'un Dionysos'u bir üvendireyle kovalamış olduğunu düşünürsek, bunun ancak Dionysos'un bir boğa olduğunu varsayarsak mantıklı olacağını görürüz. Euripides'in *Bakkhalar* adlı eserinde, bir çılgınlık nöbeti sırasında tanrıyı gören Pentheus onun bir boğa olduğunu zanneder. Dionysos'un müritleri kimi zaman başlarına boğa boynuzları takarlardı; bu nedenle onlara "boğa çobanları" dendiği de olmuştur.

Dionysos'un yakın olduğu hayvanların sonuncusu, kediler, özellikle de aslanlar ve panterlerdir. Dionysos gibi bu kediler de, ya da bu kediler gibi Dionysos da güzel, kıvrak, cinsel açıdan oldukça hareketli ve korkutucudur ve görsel kaynakların çoğunda birlikte resmedilmişlerdir.

Bereket tanrısı olarak bakıldığında Dionysos, Demeter ile birlikte ele alınabilir. Demeter insanlara tahılları verse de, oldukça 'kuru' ve edilgen bir kişiliğe

RESİM 11.7 Hemen önünde bir sunağın durduğu merkezî figür, uzun kumaş parçalarıyla örtülmüş ve tepesine de kilden bir Dionysos maskesi yerleştirilmiş ahşap bir sütundur. Tanrıya sunulan armağanlar, sütunun arkasındaki asma dallarına iliştirilmiştir. Kadınlar, sesinin yoğun bir esrime duygusu uyandırdığına inanılan çifte flütten (günümüzdeki obuanın atasıdır) yükselen nağmeler eşliğinde dans ediyor. (Staatliche Museen, Berlin; Bildarchiv Preußischer Kulturbesitz/Art Resource, New York)

sahiptir. Dionysos ise doğanın daha ıslak ve aktif yönünü, varlıklara hayat veren 'can suyunu' temsil eder. Su, dört elementten Dionysos'a en yakın olanıdır. Lykurgos onu denize, deniz tanrıçası Thetis'in koruyucu kollarına atar. Dionysos, annesini yer altı dünyasından kurtarıp dünyaya geri getirmek için Alkyon gölüne dalar. Etrüsk korsanlarla denizde karşılaşır ve onun hem bakıcısı hem kurbanı olan İno ölümünden sonra bir deniz tanrıçası olur. Bu 'sulu' tanrının sperm, özsu, süt ve kan gibi canlıların ıslak tarafıyla ilgili olması da bu bağlantıya uymaktadır. Arada doğrudan bir bağlantı olmasa da, şarap ile kanın renklerinin aynı oluşu, bitkileri yeşerten ve solduran, hayvanların nefes almasını, çoğalmasını ve öldürmelerini sağlayan gücü tek başına Dionysos'ta birleştiren mantık zincirinin kurulmasına yardımcı olmuştur.

Hem dirimle hem de ölümle bu kadar yakın ilişkide olması nedeniyle Dionysos da Dumuzi gibi ölümlü bir tanrıdır (bkz. 10. Bölüm). Diğer yandan, Attis ile Osiris gibi, bereket tanrıçasının eşi olarak da görülebilir. (Phyriglerin *Zemelo*'su ile karşılaştırılan) Semele'nin oğlu, Kybele'nin sadık bir müridi ve adı "çok kutsal kişi" anlamına gelen Ariadne'nin kocasıdır. Birden fazla hikâyede Dionysos'un öldüğünden ve sonra yeniden dirildiğinden bahsedilmektedir. Önce, Semele'yi de yok eden yıldırım çarpmasından ölür, sonra Zeus'un baldırından "yeniden doğar." Annesini bulmak için yer altı dünyasına ("ölüler diyarına") iner ve birlikte yukarı, yaşayanların dünyasına çıkarlar. Gidiş ve dönüş, ölüm ve yeniden diriliş Dionysos mitoslarında en sık rastlanan temalardır.

Fakat Dionysos'un Grek mitolojisinin en önemli isimlerinden biri olmasının nedeni bu değil, kendisine ve kültüne karşı girişilen sert muhalefet ve bunun üzerine Dionysos'un aldığı korkunç intikamı anlatan hikâyelerdir. Lykurgos *maenad*ları dağıtmış, Dionysos'u denize kadar kovalamış, fakat hemen ardından aklını yitirmiş ve öz oğlunun kollarını ve bacaklarını koparmıştır. Gösterdikleri direnç yüzünden Minyadlar korkunç bir şekilde cezalandırılmış, kendi çocuklarını yemişlerdir. Proetidlerin de başına benzer şeyler gelir. Dionysos'un gücünü daha ilk anda fark edemeyen Etrüsklü korsanlar delirir ve kendilerini denize atarlar. Dionysos'u hapse atmaya kalkışan kral Pentheus da aklını yitirir ve kendi felaketini kendi elleriyle hazırlar. Agave, İno ve Autonoe önce Dionysos'u reddederler, bu yüzden bir çılgınlık krizine kapılır ve Pentheus'u canlı canlı parçalarlar. Bu hikâyelerde hiç kimse, düşmanlarından öç aldığı için Dionysos'u suçlamaz. Grekler Dionysos'un düşmanlarını yok etme hakkını, bir binayı yerle bir eden yıldırımı sorguladıklarından daha fazla sorgulamamışlardır.

Cezalandırılanlar, yalnızca Dionysos'a karşı geldikleri için delirtilenler değillerdir: onu hoş karşılayıp baş tacı edenlerin arasında da sonu kötü olanlara rastlanır. Annesi Semele yanıp kül olmuştur. Bakıcısı İno delirir ve öz çocuğunu canlı canlı haşlar. Dionysos gittiği her yere felaket götürüyor gibidir. Yalnızca düşmanları değil, dostları da ya ölür, ya da aklını yitirir.

Ne var ki Dionysos paradokslarla dolu bir kişiliktir. Ölüm ve yıkım getirmenin yanı sıra, hayat ve yeniden doğuşun da kaynağıdır. İno kendini denize atar, fakat sonrasında bir deniz tanrıçasına dönüşür. Yanıp kül olmasına rağmen Semele sonunda Olympos'a çıkarak oğlunun ve diğer tanrıların arasındaki yerini alır. Dionysos'un lakapları da bu ikili kişiliğini yansıtmaktadır: Bir yandan "insanoğlunun felaketi" ve "çiğ et yiyen" iken, diğer yandan "zevklerin

tanrısı" ve "zenginlik kaynağı"dır da. Bu yönüyle doğanın kendisine benzer. Hem dirimin hem de ölümün efendisidir; insanları kaçınılmaz felaketlerine doğru sürükler, fakat hemen ardından yeni bir yaşamın yolunu açar. Delilik yalnızca bir ceza değildir, aynı zamanda tanrının müritlerine bağışladığı, insanı insan olmanın yükünden kurtaran bir lütuftur.

Her gittiği yere delilik ve yıkım götüren bu tanrının antik Grek mitoslarında "yabancı" olarak gösterilmesi tesadüf değildir. Düzeni ve dengeyi tutkuların ve dürtüselliğin üzerinde tutan akılcı ve mantıklı akla göre Dionysos iyi ve doğru olan her şeyin antitezidir. Bu yabancı varlığa karşı gösterilen direnç son derece insani, anlaşılır bir tepkidir. Dionysos'un, rasyonalizmi icat etmiş bir halkın gözünde özellikle yabancı ve daha önce bir benzeri görülmemiş, yeni bir varlık olması kaçınılmazdır. Dionysos ve kültü nerede doğmuş olursa olsun, ne kadar eskiye giderse gitsin Grekler Dionysos'u her zaman yeni ve yabancı bir tanrı olarak görmüştür. Ona karşı gösterilen direnci anlatan hikâyeler, Greklerin insan doğasının şiddet dolu, akıldışı yanına karşı gösterdikleri şüpheci tutumu, akıldışının gücünü ve hatta meşruiyetini kabullenmeye karşı gösterdikleri direnci yansıtmaktadır.

DİONYSOS KÜLTÜ

Demeter kültü gibi Dionysos kültü de kendisiyle ilgili anlatılan mitoslarda kendini gösterir. Elimizdeki kaynaklardan anladığımız kadarıyla Dionysos dini diğer tanrılara atfedilen dinlerden oldukça farklıydı. Olympos tanrılarını ölümlü insanlardan ayıran muazzam bir uçurum vardı. Bunu, Zeus ve ekibini Olympos Dağının yüksek zirvesinden dünyayı yönetirken anlatan şiirsel tasvirlerde görebiliriz. İnsanlar bu tanrıların "varlıklarından" yaptıkları -iyi ya da kötü- işler sayesinde haberdar olurlar, tanrılar, çok ender örnekler dışında, ölümlülerle asla doğrudan ilişki kurmazlardı. Fakat Dionysos bu tanrılardan farklıdır. Grekler Dionysos'un varlığını doğrudan hissedebildiklerine inanıyorlardı ve Dionysos kültünün en temel ve özellikle ön plana çıkarılan karakteristiği, bu doğrudanlıktı. Dionysos mitosları, anlatılan hikâyeleri Dionysos kültünün yansımaları olarak ele aldığımızda daha iyi anlaşılır.

Dionysos "gelen tanrıydı;" anlatılan hikâyelerde tanrının birden ortaya çıktığından ve ortalığı darmaduman ettiğinden bahsedilmektedir. Dolayısıyla müritlerinin yaşadığı yoğun duygular da, büyük ihtimalle, tanrının zuhur edişi gibi anlık ve keskin bir duygu patlaması gibiydi. Bu duyguya, "insanın içinin tanrıyla dolması" anlamına gelen *enthousiasmos* adı verilmişti (İngilizcedeki "coşku/coşkunluk" ya da "vecd hâli" anlamlarına gelen *enthusiasm* sözcüğünün kökeni budur). Böyle bir durumda olan bir müridin yaşadığı deneyime ise *ekstasis*, "bedenin dışına çıkıp kendine bakmak" deniyordu. Dionysos'un huzurunda inananlar benlik duygularından sıyrılarak kendilerinden geçer, tanrıyla yekvücut olurlardı.

Bu "vecd hâli" o kadar güçlüydü ki, böyle bir durumda olan müride de Bakkhos denirdi. Kendinden geçme, bir anlamda bütün toplumsal sınırlamalardan ve mantık kurallarından da sıyrılmak demekti. Bu nedenle Dionysos'un adlarından biri de *lysisos*, yani "kurtarıcı/özgürleştirici" idi: Tanrıyla yekvücut olma

deneyimi yaşayan, transa girmiş bir mürit günlük hayatın gam ve kasavetinden geçici bir süreliğine de olsa uzaklaşıp ilahî, kozmik bir güçle bütünleşebiliyordu.

Mitoslarda Dionysos'un *maenad*ların ve *satyr*lerin etrafından ayrılmayan kalabalık bir müritler ordusundan da anlaşılacağı üzere, çok sayıda insanın katıldığı kitlesel ayinler Dionysos kültünün en ayırt edici özelliğiydi ve Dionizyak esrime deneyimini daha da yoğunlaştırıyordu. Sürekli çalan davullar eşliğinde yapılan danslar, hiç kesilmeyen kaval sesleri ve su gibi tüketilen şarap, ayine katılanların tanrıyla bir olma deneyimini neredeyse gerçekmiş gibi yaşamalarını sağlıyordu. Bir hayvanın bedenini toplu olarak parçalamak (*sparagmos*) ve çiğ et yemek (*omophagia*) de bu sürecin bir parçasıydı.

Tarih öncesi dönemlerde bu çiğ et yeme uygulamasının, insan kurbanlar üzerinde de gerçekleştirilmiş olma ihtimali yüksektir. Her ne kadar iş yamyamlığa kadar varmamış olsa da, Pentheus'un bedeni canlı canlı parçalanmıştı. İno öz oğlunu kazanda haşlamış, Minyadlar kendi çocuklarını yemişlerdi. Mitosların, Dionysos kültünün kitlelerin ilgisini çeken yönlerini biraz fazla abartarak aktarmış olduğu tartışılmaz, zira Arkaik ve Klasik dönemlere gelindiğinde insan kurban etme ve yamyamlık insanlık dışı, iğrenç bir uygulama olarak görülmeye başlanmıştı. Bununla birlikte, Dionizyak ayinlerde çiğ et yeme uygulamasının ta Helenistik döneme kadar devam ettiğini düşünmemizi makul kılacak bilgiler de mevcuttur.

Dionysos kültü, özellikle, toplumsal sorumlulukları ailenin bütünlüğünü korumak olan kadınlara hitap ediyordu. Mitosa baktığımızda Dionysos'un etrafının kadınlarla çevrili olduğunu görüyoruz: İno, Nysa'lı nemfler, *maenad*lar, karısı Ariadne... Özellikle Nysa'lı nemfler, Dionysos'a bakıcılık yapmaları ve sonra onun sadık müritleri olmaları sebebiyle kültün sadık kadın üyelerinin tipik örnekleridir. Her ne kadar (izleyicilerin beklentilerini boşa çıkarmaktan hoşlanan) Euripides Bakkhaların iffetinden dem vursa da, rastgele cinsel ilişki bu dinin gerçek hayattaki üyeleri arasında oldukça sık rastlanan bir olguydu ve kültün belirgin bir özelliğiydi. Ailenin koruyucusu olan Hera'nın, evli kadınları baştan çıkarıp onların kocalarına, ailelerine ve topluma karşı sorumluluklarını unutturan bu ele avuca sığmaz, "zampara" tanrıya karşı çıkması hiç de şaşırtıcı değildir.

Grek ve Roma dinleri "itikat" temelli değildi ve ahlaki bir otorite olma iddiaları yoktu, fakat ilginçtir, yerel de olsa bir rahiplik sistemleri vardı ve bu rahipler zaman içinde devlet kurumlarının ayrılmaz birer parçası hâline geldi. Bu nedenle, Dionizyak kültün "taşkınlıkları" Klasik Dönemdeki dinî tören ve eğlencelerinde görülmez. Bununla birlikte, Dionysos'a tapınma, birkaç örnekte gördüğümüz üzere, politik bir tehdit unsuru bile olmuştur. Dionysos kültü Romalılarda o kadar yaygınlaşmıştı ki Kartacalılarla yaptıkları uzun ve yıkıcı savaş sırasında, kültün potansiyel politik gücünden endişe duyan bir senatör, pek çok infazın ve ağır cezaların ardından İ.Ö. 186'da kültü ciddi anlamda küçültmeyi başarmıştı.

İlk Hristiyanlar Dionysos'u kötü ruhlu bir iblis olarak görmüşlerdi. Şeytanın Hristiyanlıkta kazandığı keçi görüntüsü ve alkol ile cinselliğin yer aldığı dinî ayinlerin şeytanla/kötülükle ilişkilendirilmesi, bu arkaik dinden ve Pan kültünden miras kalmıştır (bkz. 8. Bölüm). Bununla birlikte Dionysos kültündeki tanrıyla özdeşleşme/bütünleşme nosyonu, bazı örneklerde neredeyse hiç

değişmeden devam etmiştir. İngiltere'deki Anglikan Kiliselerinde 1549'dan bu yana kullanılan *Toplu Dua Kitabı*'nda (*Book of Common Prayer*), örneğin, şöyle denmektedir:

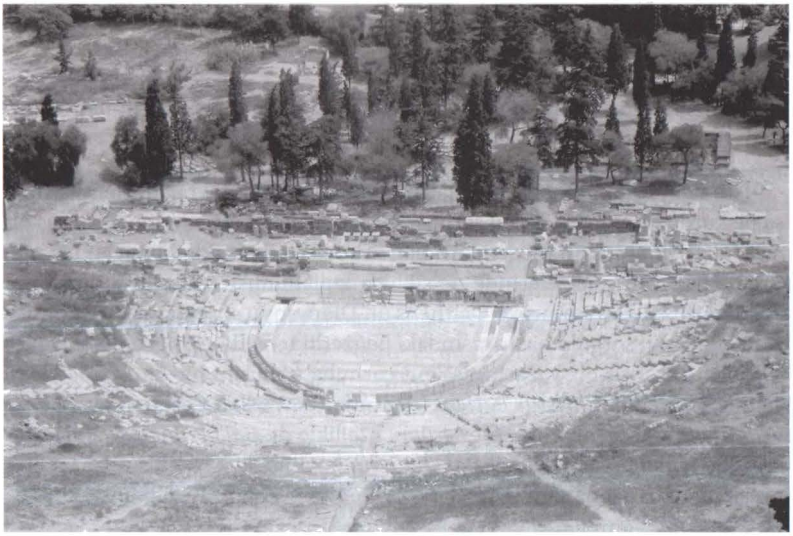
> Ya Rab! Bize sevgili oğlun İsa Mesih'in etini yeme ve kanını içmeyi nasip eyle ... ki ilelebet o bizimle, biz de onunla olabilelim.

İşin ilginç yanı, ilk Hristiyanların, öldükten sonra tekrar dirilen Nasıralı İsa ile kurdukları ilişki için bu sarhoş ve azgın pagan tanrısını model almış olmalarıdır. Dionysos'un maceralarından sahnelerin bulunduğu pagan taş mezarlar, Hristiyan cenazelerinde de sıklıkla kullanılmıştır. İ.S. on birinci veya on ikinci yüzyılda yaşamış ve Pentheus'un Dionysos'u sorgulaması ile Pontius Pilate'nin İsa'yı sorgulaması arasındaki benzerlikten etkilenmiş olduğu açıkça belli olan Bizanslı bir yazarın, İsa'nın çarmıha gerilişini bir Grek tragedyası biçiminde anlatan *Christus Patiens* (*Acı Çeken İsa*) adlı bir eseri vardır. *Christus Patiens*'in tamamı antik eserlerden, özellikle de *Bakkhalar*'dan alınan satırlardan oluşmuştur. Orijinal *Bakkhalar*'ın finalindeki kayıp kısımlar bu eser sayesinde tamamlanabilmiştir.

DRAM SANATININ TANRISI DİONYSOS

Dionysos, tiyatroyla olan ilgisi bakımından da önemli bir figürdür. Grek mitoslarının en iyi örnekleri, onun onuruna yazılıp sahnelenen tragedyalar sayesinde günümüze kadar gelebilmiştir. Tragedyalar, İ.Ö. altıncı yüzyıldan itibaren Atina'da, özellikle de Dionysia şehrinde ve bahar mevsiminin başlangıcında düzenlenen Dionysos şenliklerinde sahnelenmeye başlandı. Büyük ihtimalle ünlü tiran Pisistratos tarafından İ.Ö. altıncı yüzyılın ortalarında toparlanan Dionysia şehrinde düzenlenen bu şenliklerde üç gün boyunca, şehrin güney yamacındaki Dionysos Tiyatrosunda (Resim 11.8) her gün bir tragedya yazarının üç tragedyası ve bir hicvi (*satire*) sahnelenirdi. Hicivlerde (yani, konusunu mitolojik hikâyelerden alan alaycı komediler) *satyr*lerden oluşan bir koro bulunurdu. Şenliklerin dördüncü günü genellikle belden aşağı konuları, açık saçık şakaları ve kaba bir dil kullanımı ile oldukça popüler olan komedilere ayrılmıştı. Bütün bu faaliyetlerin masrafı, bir amme hizmeti olarak, yörenin bir zengini tarafından karşılanırdı. Grek tiyatrosundaki bazı unsurların izini Dionysos kültüne kadar sürebilsek de, yüz küsur yıldır yapılan akademik çalışmalara rağmen Dionysos dini kültü ile Atina tragedyaları arasındaki bağ bir türlü net olarak açığa çıkarılamamıştır.

Tragedyanın kökleri dinden çok edebî ve siyasi topraklarda yatar. Tragedyanın nasıl doğduğunu anlatan Aristoteles, İ.Ö. altıncı yüzyılın sonlarında yaşamış olan ve eserlerinin hiçbiri günümüze kadar gelmeyi başaramamış **Thespis** adlı birinden bahseder. Thespis, çok eskiden beri var olan koroya (yani bir grup oyuncu tarafından söylenen şarkılara ve dansa) "bir öndeyiş ve konuşmalı bölümler" eklemiştir. Bu bahsi, edebî bir tür, diğer bir değişle yeni bir hikâye anlatma yolu olarak tragedyanın tek bir kişinin icadı olduğu şeklinde okuyabiliriz.

RESİM 11.8 Atina'da, Akropolis'in güney yamacına inşa edilmiş Dionysos Tiyatrosu. Grek tragedyalarının bütün başyapıtları bu tiyatroda sahnelenmişti. At nalı şeklindeki sahne Roma döneminde, Greklerin orijinal yuvarlak "dans alanı"nın (*orchestra*) yerine yapılmıştır. Orkestranın arkasında görünen taşlar, eski sahnenin orijinal temel taşlarıdır. (Fotoğraf yazara aittir)

Tragedyanın doğuşundan önce mitoslardaki karakterler, Homeros'un anlatı tekniğinde, yani dışarıdan bakarak, üçüncü şahıs olarak anlatılırdı. Aristokratik sempozyumların standart anlatı tekniği buydu. Thespis'in getirdiği yenilik, mitolojik bir ismin karakterine bürünen bir oyuncuyu sahneye çıkartarak onu karakterin ağzından, birinci tekil şahısta konuşturmak olmuştur. Yaklaşık on iki dansçıdan oluşan koro da, özellikle dramatik anlarda, tek bir karaktermiş gibi konuşur (Resim 11.9)

PERSPEKTİF 11.2

NIETZSCHE: *TRAGEDYANIN DOĞUŞU*

Dionysos figürü, ünlü Alman yazar ve felsefeci Friedrich Nietzsche'nin (1844-1900) yazılarında, özellikle *Tragedyanın Doğuşu* adlı eserinde önemli bir yer tutar. İlk olarak 1871'de Almanca olarak yayımlanan ve tam adı *Müziğin Ruhundan Tragedyanın Doğuşu* olan eserde Nietzsche, yaşadığı dönemdeki Grek sanatı ve medeniyeti algısını kıyasıya eleştirir. Nietzsche'den önce Grek sanatı, denge ve uyumun akılcı ve heyecansız bir bileşimi olarak görülüyordu. İnsanlar Grek sanatının, sanat tarihçisi Johann Winckelmann'ın on sekizinci yüzyılda yazdığı gibi, "soylu bir sadelik ve sessiz bir ihtişam" sembolü olduğu için öğretilmesi ve canlandırılması gerektiğini düşüyorlardı. Winckelmann'a göre Apollon bu ideallerin mükemmel bir ifadesiydi. Fakat Nietzsche'nin

tragedyanın kökleri ile ilgili çözümlemeleri fikrini değiştirmesine, Greklerin yaratıcı ruhunu Apollon'un değil, vahşi, coşkun duyguları, gelenekten ve alışılmış olandan kopma arzusunu, insanın türdeşleri ve doğayla estetik olarak birleşme özlemini temsil eden Dionysos'un simgelediğini düşünmesine neden oldu.

Nietzsche, argümanına destek olarak klasik Grek tragedyalarını gösteriyordu. Grek tragedyaları yalnızca karakterler arasındaki diyaloglardan oluşmaz; olayları yorumlayan bir de koro vardır. Nietzsche'ye göre diyalog, tragedya türünün entelektüel, "Apolloncu" yönüydü. Buna karşılık, tarih olarak daha önceye giden koro üyeleri Dionysos kültüyle ilgiliydi. Aristoteles'e göre başlarda koro üyeleri, Dionysos'un sadık müritleri yarı insan yarı keçi *satyr* kılığında çıkıyorlardı sahneye. Dolayısıyla Grek tragedyası birbirine zıt güçler arasındaki gerilimin bir yansıması, "Apolloncu" ve "Dionysosçu" ilkelerin ve güçlerin bir senteziydi. Dionysosçu unsurları görmezden gelip Apolloncu unsurları vurgularsak, diyordu Nietzsche, Grek tragedyasını ve Grek kültürünün özünü yanlış anlarız.

Nietzsche, Grek kültüründeki Dionysosçu unsurları keşfinin yalnızca klasik sanat uzmanları için değil, gereğinden uzun bir zamandır rasyonalist Grek filozof Sokrates'in izinden giden entelektüellerin kontrolü altındaki modern kültürün eski dinamizmini yeniden kazanmasını arzulayan herkes için önemli bir buluş olduğunu düşünüyordu. Modern dünyanın ihtiyacı olan şey, Dionysosçu ruhun daldığı derin uykudan uyanmasıydı:

> Evet, dostlarım, inanın benimle birlikte Dionysosçu yaşama ve tragedyanın yeniden doğuşuna. Sokratesçi insanın zamanı geçti: sarmaşıktan taçlar takın başınıza, *thyrsos* kargısını alın elinize ve şaşırmayın kaplan ve panter yaltaklanarak uzandığında dizlerinizin önüne. Şimdi cesaret edin yalnızca, trajik insanlar olmaya: çünkü kurtarılacaksınız. Dionysosçu şenlik alayına Hindistan'dan Yunanistan'a dek eşlik edeceksiniz. Sıkı çarpışmalara hazırlanın, ama tanrınızın mucizesine (de) inanın!
>
> Friedrich Nietzsche,
> *Müziğin Ruhundan Tragedyanın Doğuşu*, 20. Bölüm, s. 123-124

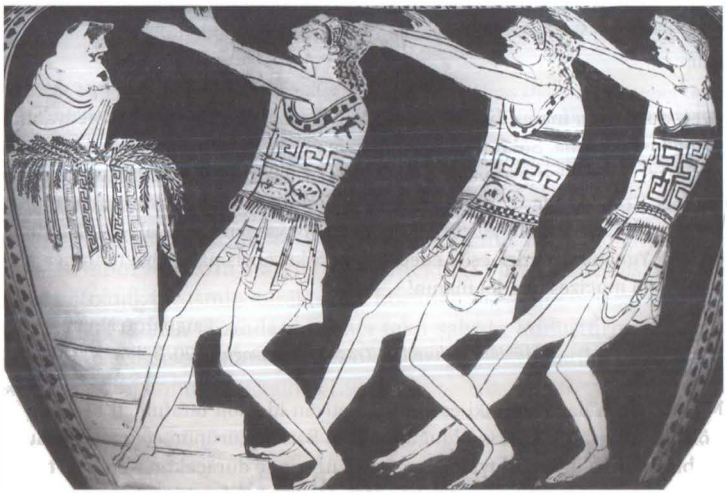
Nietzsche'nin daha sonraki eserleri, Hristiyan ideoloji tarafından beslenip yayılan "kölelik anlayışının" baskın olduğu modern Batı kültürünün çökmekte olduğu ve radikal bir reforma ihtiyaç duyulduğu görüşü üzerinde duracaktır. Kendini "tanrı Dionysos'un son müridi ve öğrencisi" ilan eden Nietzsche, *İyinin ve Kötünün Ötesinde* (1886) eserinde yeni bir yaşam enerjisine, yeni bir ruha duyulan ihtiyaçtan bahseder. Bu ruh, Grek mitolojisinin uzamsal ve geleneksel sınırlarını aşan Dionysos gibi, burjuva hayatının dar kafalı ahlak anlayışını aşmış üstün bir insanda somutlaşacaktır.

Nietzsche'nin hayatı trajik bir şekilde sona erer. Frengi hastalığına yakalanmasının ardından delirir ve ömrünün son on yılını ailesinin yanında, onların bakımı altında geçirir. Akli dengesinin iyice bozulduğu günlerde kendini, ona ilham kaynağı olmuş Dionysos'la çok daha yakından özdeşleştirir. Öyle ki, tutarsız, anlaşılması zor bir dille yazdığı bazı mektuplarını *Dionysos* adıyla imzalar.

Aristoteles Thespis'in "birinci aktörün," yani mitolojik bir karakterin yaşadığı bir kriz anını, belki de trajik bir kararını sahnede birinci şahıs diliyle seyirciye aktaran oyuncunun da mucidi olduğundan bahseder. Thespis'in

getirdiği yenilikler -ve maske kullanımı- sayesinde önemli karakterler arasındaki çatışmayı sahne üzerinde, doğrudan ve görsel olarak izleyiciye aktarmak mümkün olmuştur. Daha sonra, yine Aristoteles'e göre, Aiskhylos kadroya ikinci bir aktör ekleyerek koronun yükünü hafifletmiş, Sophokles ise sahneye üçüncü bir aktör çıkarmıştır.

Thespis bu yenilikleri, muhtemelen İ.Ö. 530 civarında, Atina tiranı Pisistratos zamanında hayata geçirmiş olmalı. Pisistratos, kendisine destek olan *demos*'un, yani Atina "halkının" gönlünü hoş tutmak için eski usul Dionizyak şenlikleri modern hâle getirerek çok daha popüler ve beğeniyle izlenen eğlenceler düzenlemişti. Eskiden tamamen vazgeçmemesinin nedeni, Dionysos'un "*demos*'un" tanrısı olmasıydı. Pisistratos'un destekleri sayesinde Thespis'in yeni teknikleri tragedyayı aristokrasinin kısıtlı çevresinden kurtarmış, onu, Dionysia şehrinin tamamına yayılan içkili eğlencelerde bütün "halkın" önünde sahnelenen bir "anlatı biçimine" dönüştürmüştür. Böylece, Aristoteles'in "eylemin taklidi" olarak tanımladığı "tragedya" sanatı doğmuştur.

RESİM 11.9 Dans eden gençlerden oluşan bir "yarım koro"; şarabı suyla karıştırmak için kullanılan bir Attik kap deseni, İ.Ö. 500-480 civarı. Canlandırılan sahne büyük ihtimalle, elimizdeki en eski eserden, yani Aiskhylos'un İ.Ö. 472 tarihli *Persler* adlı tragedyasından daha eski olan (yine Aiskhylos'un) *Gençler* adlı oyundan bir sahneyi tasvir ediyor. Aiskhylos'un "gençleri" Dionysos'un müritleridir ve hikâyede, Lykurgos'un cezası ile bir ilgileri vardır. Resimde yalın ayak dans eden gençler, kolları ileri doğru uzatılmış bir şekilde, tapınak sunağına doğru ilerliyorlar. Basamaklı sunak, Dionysos Tiyatrosunun vazgeçilmez sahne dekorlarından biriydi ve orkestra alanına yerleştirilmiş bir kaya parçasıyla temsil ediliyordu. Yüzlerinde yarım maskeler ve üzerlerinde birbirine benzer işlemeli giysiler var. Sunağın üzerine tünemiş kişi, bir "yakarıcı." (Antikenmuseum Basel und Sammlung Ludwig, Basel)

ÖNEMLİ İSİM VE TERİMLER

Dionysos, 292
Semele, 294
İno, 294
Nysa'lı nemfler, 294
Bakkhalar, 295
*maenad*lar, 295
thyrsos, 295
*satyr*ler, 295
Silenos, 296
Midas, 296
Ariadne, 297
Lykurgos, 298
Minyadlar, 298
Pantheos, 301
Thespis, 317

ANTİK KAYNAKLARDAN BAZILARI

Dionysos'un çeşitli işleriyle ilgili anlatılanlar Apollodoros'ta (3.4.2--5.3) ve Ovidius'ta (*Dönüşümler* 3.513-4.41, 4.389-419, 11.90-193.) karşımıza çıkar. Ayrıca, Aristophanes'in *Kurbağalar* adlı komedyasında komik karakterlerden biridir. Bunların dışında pek çok yerde, iyi ya da kötü, adı geçmektedir.

OKUMA LİSTESİ 11. BÖLÜM (AYRICA BKZ. 3. BÖLÜM OKUMA LİSTESİ)

Carpenter, Thomas H., and Christopher A. Faraone, eds., *Masks of Dionysus* (Ithaca, NY, 1993).

Dodds, E. R., introduction to *Euripides' Bacchae*, 2nd ed. (Oxford, UK, 1960). Dionysos dini ve mitosları ile ilgili yazılmış en iyi kısa inceleme.

———, *The Greeks and the Irrational* (Berkeley, CA, 1951; reprinted 1973). Aklın kâşifleri olan Greklerin dünyasında akıl dışının önemi üzerine klasikleşmiş bir araştırma.

Hart, Mary Louise, *The Art of Ancient Greek Theater* (exhibition catalog) (Malibu, CA, 2010). Grek tragedya ve komedilerinin klasik Grek görsel sanat eserleri üzerindeki etkilerini inceler. Aiskhylos, Sophokles ve Euripides'in tragedyaları, Aristophanes ve Menander'in komedileri pek çok ilginç resim ve heykele ilham kaynağı olmuştur. Bu eserlerin çoğu, bazı antik Grek oyunlarının varlığı ile ilgili elimizdeki tek bilgi kaynağıdır.

Pickard-Cambridge, Arthur W., *Dithyramb, Tragedy, and Comedy*, 2nd ed., ed. By T. B. L. Webster (Oxford, UK, 1962).

Winkler, John J., and Froma I. Zeitlin, eds., *Nothing to Do with Dionysos? Athenian Drama in Its Social Context* (Princeton, NJ, 1990).

12. BÖLÜM

ÖLÜM MİTOSLARI

ÖLÜLER DİYARIYLA İLİŞKİLER

Öleceksin ve bir daha sesin çıkmayacak. Kimse hatırlamayacak seni,
Gidişine üzülmeyecek kimse. Dokunmadın ki hiç Musaların çiçeklerine.
Gölgededir her daim Ölüm'ün ülkesi,
Bir hayaletin pır pır eden kanatları üzerinde
Uçup gideceksin, kara gölgeli ölülerden biri olarak.

SAPPHO, *Fragman 58*

ÖLÜM, HAYATIN TEK gerçeği ve en büyük bilinmezidir. Greklerin, hepimizin eninde sonunda yaşayacağı ölüm olgusuna ve ölülere karşı, tıpkı hepimiz gibi, karmaşık bir yaklaşımı vardı; anlattıkları hikâyelerin çoğu bu karmaşık durumu yansıtmaktadır. Yukarıda incelediğimiz bereket mitosları, temelde, ölümün anlamını ve ölümün doğadaki ve insan hayatındaki yerini irdelemektedir. Ölüm ve ölümden sonraki yaşamın tek bir algı biçimi yoktur. Grekler (örneğin Mısırlılarla neredeyse taban tabana zıt bir biçimde), mutluluğun bu dünyaya ait bir şey olduğunu düşünüyorlardı çünkü ölümden sonraki yaşamla ilgili oldukça karamsar inançları vardı. Mitolojik kahramanlarının bazıları ya tanrılar katına yükselerek ya da dünyanın kıyısında bir yerde olduğu hayal edilen bir "cennette" ölümsüzlüğe kavuşarak ölümün elinden kurtulmayı başarmıştır. Grek mitoslarında sıklıkla tekrarlanan bir tema da, Demeter ile Persephone mitosunda bir örneğini gördüğümüz üzere (bkz. 10. Bölüm), ölüler diyarına gidip geri dönmektir. Bu bölümde, ölümün ve ölülerin antik dönemde nasıl algılandığına bakacak, Homeros'un *Odysseia* ile Vergilius'un *Aeneis* eserlerindeki ölüler diyarıyla ilgili mitolojik anlatıları inceleyeceğiz.

GREKLERDE ÖLÜM KAVRAMI

Biz ölümü doğal bir süreç olarak algılarız, fakat bu düşünce oldukça yenidir. Bizim anladığımız şekliyle "doğal ölüm," doğal olarak, antik dünyada bilinmeyen bir kavramdı ve hem Greklere hem de erken dönemde yaşamış diğer halklara göre ölüm yaşamın nihai ve kaçınılmaz sonucu değildi. Ölüm, fırtına ya da vahşi bir hayvanın saldırısı gibi doğal ama kötücül bir gücün, düşman askeri gibi bir insanın veya tanrıların, hayaletlerin, büyücülerin ve rahiplerin dünyasına ait (bizim şimdi hastalık olarak adlandırdığımız) birtakım görünmeyen ve açıklanamayan güçlerin eseriydi. Çoğumuzun aksine antik Grekler, var olan her şeyin bir ruhu ve özgür iradesi olduğuna ve insanoğlunun nesnelerin bu özgür iradesinin kurbanı olduğuna inanıyorlardı. Ölümün fırtına gibi doğal bir olaydan, başka bir insandan veya vahşi bir hayvandan kaynaklandığı durumlarda bile, görünür nedenin ardında tanrısal veya kötücül bir gücün olduğunu düşünürlerdi. Homeros'un *İlyada*'sında, örneğin, tanrılar, gözde kahramanlarını destekler, onların silahlarına kendileri kumanda eder, düşmanlarını öldürmelerinde onlara yardımcı olur, hatta bazen öldürücü darbeyi bizzat kendileri indirirler. Pek çok örnekte, sıradan insanları kuşatan ve çoğu durumda kesin ölümle sonuçlanacak sayısız tehlikeyi yara bile almadan atlatan kahramanların, bir anlamda ölümsüz erkeklerin hikâyeleri anlatılmıştır.

Bütün tanrılar ölümlü insanların canını alabiliyordu, ama bunların içinde bir tanesi vardır ki, onun yeri başkadır: **Hades** (yani "görünmeyen"). Bilinen dünya düzeninin ilk günlerinde Zeus ile Poseidon dünyayı kendi aralarında paylaşmış, üçüncü kardeş Hades'in payına yer altındaki karanlık ülke ve oradaki ölüler düşmüştür. Toprağa gömülen ölüler yukarıda yaşayanlar için görünmezdir ve bu 'görünmeyenlerin' ülkesinin hâkimi Hades'tir. Hades'e ayrıca **Pluton**, yani "bereket getiren" denmesinin nedeni budur, çünkü yaşamın temeli olan minerallerin ve tarımsal zenginliklerin kaynağı yer altıdır. Romalılar Hades'in bu ikinci adını benimsemişler, Greklere benzer bir şekilde onu ayrıca, Latincede "zenginlik" anlamına gelen Dis veya Dives olarak da adlandırmışlardır. Yer altındaki dünyanın adını ise, büyük ihtimalle "sarıp sarmalayan/tutan/kuşatan yer" anlamına gelen Horkos koymuşlardır. Hades'ten çoğu yerde *Polydegmon* ("pek çokların gittiği") veya *Polyksenos* ("pek çoklarını ağırlayan") olarak da bahsedilmektedir. Nasıl ki günümüzde pek çok kişi ölüm ve ölmek sözcüklerini herkesin içinde kullanmaktan kaçınıyorsa, o dönemdeki Grekler de Hades'i, adını uluorta anmanın son derece tehlikeli olduğu bir tanrı olarak görüyorlardı.

Grek kültüründe önemli bir yere sahip rasyonel şüphecilere rağmen, o dönemdeki Greklerin çoğu, bu dünyadaki kadar iyi koşullarda olmasa da, öldükten sonra yaşamaya devam edeceklerine inanıyordu. Toprağa gömülen beden çürüyecek, yakılan beden küle dönüşecek, ama ruh, ilke olarak yaşayanlar tarafından görünmeyen ayrı bir yerde bir tür "imge" (*eidolon*) olarak varlığını sürdürecekti. Geleneksel olarak ruh, elle tutulamayan ama varlığı hissedilen ve canlıların yaşama sebebi sayılan nefesle ilişkilendiriliyordu. Bu bağlantı, Grek ve Romalıların "ruh" için seçtikleri sözcükte daha açık görülmektedir. Grekçedeki *psykhe* köken olarak "nefes" demektir, Latincedeki *anima* da Grekçedeki *anemos* ("rüzgâr") sözcüğünden gelmiştir. Benzer bir şekilde, Latincedeki *spiritus*

("ruh") sözcüğü de "nefes" anlamındadır. Sanskritçe ve İbranicedeki "rüzgâr" veya "nefes" için kullanılan sözcükler (*atma* ve *ruach*/*ruh*), insan var oluşunun özünü oluşturan o madde-dışı kavramı da karşılamaktadır.

Çok daha eski dönemlerde yaşamış diğer insanlar gibi Grekler ve Romalılar da nefes alıp vermenin, canlıyı ölüden ayıran ilk ve en önemli özellik olduğunu anlamışlardı. Canlı olduğumuz sürece -uykudayken bile- nefes alıp veririz. Bunun mantıklı bir sonucu olarak eski insanlar nefesin hareket etmek, düşünmek, hissetmek vb. gibi diğer bütün faaliyetlerimizin temeli olduğu yargısına varmışlardı. Bedenimiz bu faaliyetleri nefes aldığımız veya ruhumuz içimizde kaldığı sürece yerine getirmeye devam eder. Dolayısıyla beden, yalnızca maddi var oluşu temsil eder; ruh ise yaşadığımız sürece bedeni canlı tutan sıcak, gözle görünmez güçtür. Daha sonraları Platon ve Hristiyan teologlar tarafından çok daha rafine hâle getirilen bu tür doğal gözlemler, günümüzde bile hâlâ önemli bir ilgi konusu olmayı sürdüren derin bir felsefi tartışmaya, yani insan ile tanrısal bir yaratıcı güç arasındaki ilişki üzerindeki spekülasyonlara temel teşkil etmiştir.

Ruhun, bedeni terk ettiğinde bile havai özelliğini koruduğuna inanılır. Ölüler göze görünmeyen, elle tutulamayan, varlıkları yalnızca dolaylı etkiler yoluyla anlaşılabilen "*nefesvari* varlıklar," yani bir hayalet/ruh olarak varlıklarını sürdürürler. Dolayısıyla hayaletlere/ruhlara karşı olan korkumuzun basit bir batıl inançtan kaynaklanmadığını, tersine, ölü bedenlerle canlı bedenlerin karşılaştırılması sonucu ulaşılan mantıklı bir çıkarım olduğunu söyleyebiliriz. Dıştan bakıldığında her ikisi de aynı görünür, fakat biri nefes alıp verirken diğeri tamamen hareketsizdir. Nefesin/ruhun bedeni terk ettiği, bu rahat yuvasından ayrılmak zorunda bırakıldığı için öfkeli ve bu nedenle son derece tehlikeli bir varlık olarak dışarıdaki dünyada başıboş, muhtemelen mutsuz dolaşmakta olduğu aşikârdır.

Canlı bir bedende ruh yalnızca nefeste değil, kanda da vardır (İncil'de, insan kanını yemeyi yasaklayan ayeti hatırlayalım: "Çünkü canlılara yaşam veren kandır" -Levililer 17.14). Kan dökmenin ölümü getirmesinin nedeni budur. Bedensiz kalan ruh, Hades'in yer altındaki ülkesinde mutsuz, karanlık bir "yaşam" sürer. Özellikle uygun törenlerle uygun bir şekilde uğurlanmamış olan mutsuz ruhlar arada bir yeryüzüne çıkar ve aile bireylerinin, dostlarının ve düşmanlarının rüyalarına girerek yaşayanlara musallat olurlar (yakın birinin kaybının ardından bu tür rüyalar görmek bugün bile oldukça sık rastlanan bir olgudur). Böylelikle ölü ruhlar yaşayanlarla bağlarının kopmadığını bildirmiş, onlar üzerindeki güçlerini göstermiş olurlar.

Huzursuz ruhları yaşayanların dünyasından göndermek gerektiği, Homeros'un *İlyada*'sının son bölümlerine doğru, Akhilleus'un ölmüş arkadaşı Patroklos'u rüyasında gördüğü sahnede oldukça incelikli bir şekilde dramatize edilmiştir:

[61] Bir ara uyku gelip dağıttı yüreğinin kaygısını,
içine tatlılığını döktü, sarıverdi onu çepeçevre,
Hektor'u kovalarken rüzgârlı İlyon önünde,
Akhilleus'un parlak bedeni çok yorulmuştu.

Uyurken geldi zavallı Patroklos'un ruhu,
her şeyi benziyordu ona,
güzel gözleri, sesi, boyu bosu,
gene o rubaları giymişti sırtına.
Durdu Akhilleus'un başı ucunda, dedi ki:
"Uyuyorsun demek, Akhilleus, beni unuttun gitti.
Umursardın ben yaşarken, şimdi umursamaz oldun.
Durma, çabuk göm de, gireyim Hades kapılarından,
ruhlar var burada, göçmüşlerin belirtileri,
giremem içeriye, uzağa sürerler beni,
ırmağı geçip bir türlü karışamam aralarına,
boşuna dolanırım Hades'in geniş kapılı
evi önünde, boşuna.

Homeros, *İlyada* 23.61-74

Akhilleus arkadaşı Patroklos'un isteğini yerine getirir, cesedini görkemli bir tören ateşinde yakar.

Ruhlar her zaman tehlikeli varlıklar değildir. Kendi tarafınıza çekebilirseniz, sizi veya çıkarlarınızı korumalarını bile sağlayabilirsiniz. Hesiodos, Altın ve Gümüş ırklardan erkeklerin öldükten sonra yararlı ruhlar olduğunu anlatır. Bununla birlikte, çoğu ruhun yegâne amacı insanoğlunun başına bela açmaktır. Yeniden canlanmak, yeryüzündeki hayatlarına geri dönmek istiyorlardır ve ruhları bedenlerinden henüz ayrılmamış, yemek yemenin, sevişmenin ve sağlıklı olmanın tadını alabilen canlıları kıskanırlar. Bunlardan bazıları, Greklerde cinayete kurban giden aile üyelerinin ruhlarını temsil eden **Erinyler** gibi, yaşadıklarının acısını çıkarmak için intikam almaya yönelir.

Eski zaman geleneklerinin çoğu insanların, intikam peşindeki öfkeli ruhları uzat tutmak için yaptıkları şeylerden doğmuştur. Bunların bazıları ölünün ruhunu, hayatta kalanların ölümden bir çıkar sağlamadıklarına ikna etmek için düzenlenen ritüellerdi. Bu nedenle ölenin yaşarken kullandığı en değerli eşyaları, yani ziynet eşyaları ve silahları ölüyle birlikte gömülür ya da ayin ateşinde cesetle birlikte yakılırdı. Cenazede giyilen koyu renkli ve gösterişsiz giysiler, yas tutan kadınların saçlarını çözüp açmaları, yüzlerini veya göğüslerini tırnaklayarak kanatmaları geride kalanların da derin bir acı içinde olduğunu gösterirdi. Yaşayanları çekemeyen veya öç peşinde koşan ruhların gönülleri daha da hoş olsun diye ölü için ayrıca yaşayanlarınkine benzer özel bir ev (lahit mezar veya kaya mezarları) inşa edilirdi. Etrüskler, örneğin, ölüleri için yer altında süslü evler inşa eder, sonra da küllerini ev şeklindeki kavanozlara (*urna*) koyup gömerlerdi. Ölünün orada büyük bir kahraman ya da saygıdeğer bir aile büyüğü olarak mutlu mesut yaşayacağına inanılırdı. Kimi zaman bu ölülerin ruhları iyi niyetli insanlara *agathos daimon* ("iyi huylu ruh") denilen munis bir yılan olarak görünür, kendileri için yapılıp bırakılan ballı çörekleri yer ve mezarlarına geri dönerlerdi. Ölülere olan saygı, ölülerin ardından yakılan ağıtlar ya da yas türküleri ile veya en azından mitoslarda, öteki hayatında cinsel olarak zorda kalmasın diye mezar başında kadın köleler kurban ederek de gösterilirdi.

Greklerin, Troia prensesi Polyksene'yi Akhilleus'un mezarı başına getirip boğazını keserek kurban etmeleri bu nedenledir (bkz. Resim 21.5).

Mısırlıların meşhur piramitleri, bu ruh-kültünün abartılı bir dışavurumudur. Nefes-ruhun varlığını sürdürebilmesi için bir bedene ihtiyaç olduğuna inanan Mısırlılar önemli kişilerin cesetlerini mumyalardı (Homeros'un Grekleri bunun tam tersini yapar, ruh ile beden kesin ve net olarak birbirinden ayrılabilsin diye cesedi yakarlardı). Ceset bir şekilde yok olduysa ya da mumyalanamayacak durumdaysa, onun yerine bire bir boyutlarda taştan bir heykel yapılırdı -ki insan vücudunu bütün ayrıntılarıyla gösteren büyük boy heykellerin kökeni bu inanıştır. Eksi Grekler Mısırlıların bu geleneğini almış, ama nedenini tam olarak anlayamadıkları için bu heykelleri mezarların başına dikmişlerdir.

Ruhtan tamamen kurtulmak için ceset parçalara ayrılır ve ateşte yakılır veya büyük, ağır bir taşın altına hapsedilirdi (sonradan mezar taşlarına dönüşen lahit kapakları böyle doğmuştur). Dağ başında ölüme terkedilen bebek Oidipus'un ayakları, ruhu ayaklanıp yürüyemesin diye, birbirine dikilmiştir. Ruhların ölümden sonra aptallaştığına, dolayısıyla öbür dünyaya giderken yollarını kaybedebileceklerine ve yaşayanların başına uğursuzluk getireceğine inanılırdı. İyi ki Hermes vardı ve ölülerin ruhlarını Hades'in ülkesine götürüyordu da yaşayanlar rahat bir nefes alabiliyordu. Hermes'e ayrıca *psykhopompos* ("ruh rehberi") denmesinin nedeni budur (bkz. Resim 12.1 ve 12.4).

Ölülerin ruhları yüksek sesten korkar. Yas tutanların feryatları yalnızca ruhların gönlünü hoş tutmaya değil, onları uzak tutmaya da yarıyordu; aynı şekilde düğünlerdeki 'şamatacıların' bir amacı da, ölümle birlikte mahrum kaldıkları yaşama sevincini ve cinsel zevki çağrıştıran düğün yerine üşüşen ruhları oradan uzaklaştırmaktı. Ruhların gönlünü hoş tutmanın bir diğer yolu ise onları yılda bir defa, bir iki geceliğine yaşayanların arasına alıp serbestçe dolaşmalarına izin vermekti. Atina'da her bahar kutlanan Anthesteria bayramına ("ekinlerin yeşermesi bayramı") ruhlar da çağrılır, fakat son gün herkes bir ağızdan çığlık çığlığa, "Gidin! Geldiğiniz yere dönün, ey ölülerin ruhları! Anthesteria bayramı bitti!" diye bağırırdı. Günümüzde özellikle Hristiyan ülkelerde kutlanan Halloween (1 Kasımda kutlanan Bütün Azizler Günü'nden önceki gecedir ve o gece bütün ölülerin mezarlarından çıktığına, yaşayanların arasında dolaşarak karşılaştıkları herkesten yiyecek istediğine inanılır), böyle bir inanışın devamıdır. Bu isteklerinin geri çevrilmemesi gerekir, yoksa size zarar verebilirler (kapı kapı dolaşan çocukların sorduğu "şaka mı şeker mi?" sorusunun altında da bu yatar).

Entelektüeller çok geçmeden, ölülere karşı duyulan korkudan ve çekilen acılara bir açıklama getirme çabasından kaynaklanan nefes-ruh düşüncesini sorgulamaya başladılar. Alfabetik yazının icadıyla birlikte geleneksel inanışları kayıt altına almak ve onları yeni bir bakış açısıyla analiz etmek mümkün oldu. Pek çok Grek filozof, ruhun ölümden sonra Hades'in ülkesine gittiği ve orada bir gölge olarak yaşamaya devam ettiği inancından ciddi derecede uzaklaştı. Filozof Epikuros (İ.Ö. 341-270), bugün pek çok modern filozof tarafından paylaşılan ruhun da beden gibi sonlu bir varlık olduğu düşüncesini ortaya attı. Ne var ki, geleneksel görüş antik dönem Grek ve Roma vatandaşları arasında hâlâ oldukça fazla taraftar bulmaktaydı ve klasik mitosların en meşhurlarından birkaçının ana teması bu "sonsuz ruh" kavramına dayanır.

ODYSSEUS'UN ÖLÜLER ÜLKESİNE YOLCULUĞU

Greklerin ölülerle ilgili inançlarına ait en eski kayıtlara Homeros'un *Odysseia* eserinde rastlarız. Kahraman Odysseus, İthaka'ya dönüş yolunda bir gemi kazası sonucunda Phaiak adasında mahsur kalır. Adanın kralı tarafından onuruna verilen bir yemekte Odysseus, ölüler ülkesine yaptığı yolculuğu ve orada ölülerin ruhlarıyla yaşadığı garip olayları anlatır. Troia'yı talan ettikten sonra, denizde yolunu kaybetmiştir. Adasına kısa bir ziyarette bulunduğu cadı Kirke, eve dönüş yolculuğuna çıkmadan önce, Grek mitolojisinin en meşhur kâhinlerinden ve Euripides'in *Bakkhalar* adlı tragedyasının (bkz. 11. Bölüm) önemli karakterlerinden **Teresias**'ın ruhundan akıl danışmasını önerir.

PERSPEKTİF 12.1
VAMPİRLER

Yaygın inanışa göre hayaletler kana susamış varlıklardır ve insanların hayalet korkusu çok eskiye dayanır ve bu korkuyu gidermek neredeyse imkânsızdır. Vampir denilen, aslında ölü olan fakat yaşayanların kanını içerek geçici (veya sonsuza dek) canlanan varlığın kökeninde bu iki unsur vardır. Son yıllarda dikkat çekici bir başarı grafiği yakalayan Anne Rice'ın *Vampir Günlükleri* (*Vampire Diaries*, 1976-2003) ve özellikle Stephanie Myers'ın genç kızlara hitap eden *Alacakaranlık* serisi (*Twilight*) sayesinde bu mitolojik yaratığın ne kadar popüler ve kültürel olarak çekici olduğu bir kere daha ortaya konmuş oldu. *Alacakaranlık* 2005'te yayımlanır yayımlanmaz *New York Times*'ın "en çok satanlar" listesine girdi ve tam doksan bir hafta boyunca listede kaldı. 2008'de otuz yedi dile çevrildi ve on yedi milyondan fazla satarak o yılın en çok satan kitabı oldu. Hikâyenin kahramanı Washington'daki Forks kasabasına yeni taşınan ve orada bir vampire âşık olduktan sonra hayatı altüst olan on yedi yaşındaki "Bella" Swan'dır.

Türkçeye İngilizceden giren *vampir* sözcüğü aslında Sırpçadır ve anlamı belirsizdir. 1718'de Avusturya'nın Kuzey Sırbistan'ı işgalinin ardından Sırbistan folkloruna ait çok sayıda öge Alman edebiyatına girer. Bunlarına arasında vampir hikâyeleri de vardır. Örneklerin çoğunda vampirler, genellikle intihar ederek ölen ama sonradan canlanan "hortlaklardır." Bazı durumlarda vampirler, cesetlerini ele geçiren kötü ruhların laneti veya başka bir vampirin ısırması nedeniyle de vampir olurlar. Bu "yaşayan ölüler" intikam hırsıyla yanıp tutuşmakta ve yaşayanları kıskanmaktadırlar; bedenlerini "canlı" tutmak için yaşayanların kanına ihtiyaçları vardır.

Vampirler genellikle vücutları balon gibi şişmiş -kan içmeleri nedeniyle olsa gerek- kırmızı, mor veya kara suratlı olarak tasvir ediliyorlardı. Yattıkları tabut açıldığında sol gözlerinin açık olduğu görülüyordu; ağız ve burunlarından kan sızıyordu. Ölümden sonra dişleri, saçları ve tırnakları uzamaya devam etmiş olabiliyordu. Günümüzde vampir denince hemen aklımıza gelen pek çok özellik, daha sonraları ortaya çıkmıştır. Uzun köpek dişleri ve gün ışığına karşı aşırı hassasiyet, örneğin, on dokuzuncu yüzyılda eklenir. Pelerin ilk olarak 1920'lerdeki tiyatro ve sinema prodüksiyonlarında kullanılır.

Yeni ölmüş sevilen birinin mezardayken vampire dönüşmesini önlemek için pek çok yöntem icat edilmiştir. Cesedi baş aşağı gömmek veya göğsüne bal mumundan yapılma bir haç ve üzerine "İsa Mesih Galip Gelecektir" yazılı bir çömlek parçası koymak

etkili bir yöntemdi. Diğer yöntemler arasında diz kapaklarındaki tendonları kesmek ya da mezarın çevresine kum dökmek sayılabilir (böylece vampir kum tanelerini saymaktan kötülük yapmaya vakit bulamayacaktı!). Sürüdeki bir hayvanın ya da akrabalardan veya komşulardan birinin ölümü, ortalıkta dolaşan bir vampir olduğunu gösteriyordu.

Vampirleri uzak tutmak için haçın, tespihin veya kutsal suyun yanı sıra sarımsağın da etkili olduğuna inanılmaktadır. Vampirler kutsanmış yerlerde yürüyemez veya akarsulardan karşıya geçemezler. Aynalarda görünmezler ve bazı örneklerde, yere gölgeleri düşmez. Evin dışına asılacak bir ayna, onları uzak tutacaktır.

Bir vampiri kesin olarak öldürmenin çeşitli yolları vardır, fakat kalbine saplanacak bir kazık en basit ve etkili yöntemdir. Bazen başı gövdesinden ayrılır ve ayaklarının arasında, kalçasının altında veya vücudun geri kalanından uzakta gömülür. Geçtiğimiz yıllarda Venedik yakınlarında gün yüzüne çıkarılan on altıncı yüzyıldan kalma bir mezarlıkta arkeologlar, açık bir şekilde vampir öldürme törenini akla getiren, ağzına zorla tuğla tıkıştırılmış bir kadın iskeleti bulmuşlardır. Ölmemekte direnen inatçı vampirler için vücudu parçalara ayırdıktan sonra yakmak, kalan külleri suya karıştırıp aile üyelerine içirmek de bir çözüm yoludur.

Vampir sözcüğü görece yeni bir terim olsa da, yaşayanların kanını içen/sömüren doğaüstü yaratıklar ve bunlarla ilgili hikâyeler hemen her kültürde mevcuttur. Grek mitoslarında Hekate'nin kızı Empusa, örneğin, güzel bir kadın suretine bürünerek erkekleri baştan çıkaran, sonra da uykularında kanlarını içen tunç ayaklı bir canavardır. Benzer bir şekilde, beşikteki bebelere musallat olup kanlarını içen Lamia vardır.

On sekizinci yüzyılın başlarında Doğu Avrupa'da bir vampir çılgınlığı baş göstermiş, çoğu ölü gömülmeden önce veya mezarlar açılarak kalplerine kazık çakılmıştır. Vampir oldukları iddiasıyla idam edilen insanlar olmuştu. Bu vampir histerisi koca bir kuşak boyunca sürmüş, aralıklarla patlak veren kitlesel salgın hastalıklar yüzünden zaman zaman oldukça ciddi boyutlara ulaşmıştı. Tüberküloza vampir ısırıklarının neden olduğuna inanılmaktaydı. Ne var ki bu vampir histerisinin tamamen geçmişte kaldığını söylemek zordur: Daha 2002'de, bir Güneydoğu Afrika ülkesi olan Malawi, vampir saldırısı iddialarıyla çalkalandı. Vampir olduğu iddiasıyla bir kişi taşlanarak öldürüldü, vampirlere iş birliği yaptığı iddia edilen vali de dâhil olmak üzere dört kişi saldırıya uğradı.

Vampir edebiyatı günümüzde hiç olmadığı kadar popüler bir tür hâline geldi. Johann Wolfgang Goethe 1797'de *Die Braut von Corinth*'i ("Korinth'in Gelini"); Samuel Taylor Coleridge 1797-1800'de vampir şiiri "Christabel"i; Lord Byron da 1813'te meşhur vampir şiiri "The Giaour"u (=Gâvur) yazdı. Lord Byron'ın doktoru olan John Polidori'nin yazdığı *The Vampyre* (1819), türe, karizmatik ve sofistike vampir karakterini kazandırdı. Polidori'nin Lord Byron'ın bir öyküsünden uyarladığı bu kısa roman, on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısının en etkili vampir hikâyesi hâline geldi.

Bram Stoker'ın 1897'de yayımlanan romanı *Drakula*, modern vampir edebiyatının temelini oluşturur. 1931 yapımı, Bela Lugosi'yi meşhur yapan ve kısa sürede klasikler arasına giren film *Drakula*'da da gösterildiği gibi tatlı dilli, zarif bir beyefendi gibi görünen fakat aslında kan emici bir vampir olan Kont Drakula, istediği zaman bir yarasaya dönüşebilmektedir. Roman, içinde cinsellik, kan ve ölüm tınıları barındıran bir vampir portresi çizer ve vampirliği bulaşıcı bir hastalık gibi gösterir; bu yönüyle son derece bulaşıcı olan tüberküloz ve frenginin çok yaygın olduğu Viktoryen dönem Avrupa'sında insanların bam teline dokunur. Stoker romanına, tarihî bir kişilik olan Romen Kont III. Vlad'ın, nam-ı diğer Kazıklı Voyvoda'nın hikâyesini de dâhil etmiştir. 1456-1462 arasında hüküm süren III. Vlad'ın soyadı *Drakula*'ydı ("ejderin oğlu"). Vlad Drakula, Osmanlı Türklerine ve içerideki düşmanlarına karşı uyguladığı yaratıcı vahşi cezalarıyla ünlüydü. En çok tercih ettiği ceza biçimi, kurbanın çoğu zaman günler

boyu can çekiştiği kazığa oturtmaydı (Türkçede kendisine uygun görülen Kazıklı Voyvoda sıfatının nedeni budur. ÇN).

Vampirler film ve bilgisayar oyunu endüstrisi için de zengin bir konu olmuştur (Perspektif Resim 12.1). Drakula, Sherlock Holmes'dan sonra en çok filme konu olmuş karakterdir ve ilk çekilen filmlerin çoğu *Drakula* romanından uyarlanmış ya da romandan esinlenmiştir. Universal film şirketinin 1931'de çektiği *Drakula*, Kont Drakula'yı konu alan ilk sesli filmdir ve (1992) o güne dek en yüksek hasılat yapan vampir filmi olmuştur. *Bram Stoker's Dracula*'nın rekoru on altı yıl sonra, 2008'de, dünya çapında 513 milyon dolardan fazla hasılat getiren *Alacakaranlık* (*Twilight*) tarafından kırılacaktır.

PERSPEKTİF RESİM 12.1 1958 yapımı *The Horror of Dracula* filminin Fransızca posteri (bizde *Drakula'nın Ölümü* adıyla gösterilmiştir). Bu klasik, Bram Stoker'ın romanına oldukça yakındır. Kont Drakula'yı Christopher Lee'nin canlandırdığı film, İngiltere'de en kanlı sahneleri çıkarılarak sansürlenmiş şekilde gösterime girebilmiş, 1995'te restore edilmiştir. (*The Horror of Dracula* filminin Fransızca versiyonu için hazırlanan poster [Renkli litho baskı], Fransız Ekolü, [20. yüzyıl] Özel Koleksiyon; Roger Perrin/The Bridgeman Art Library International)

Teresias, Kadmos'un öldürdüğü canavarın toprağa gömdüğü dişinden yetişen ve Thebai kentinin kurucusu olan beş Spartoi'den ("toprağa ekilmiş adamlar") birinin soyundandır (Tablo 18). Homeros sonrası dönemde yazılanlara göre Teresias, gençliğinde, çiftleşirken gördüğü iki yılana sopasıyla vurur ve dişi olanı öldürür. Buna çok öfkelenen Hera, ceza olarak, Teresias'ı kadına çevirir. Aradan yedi yıl geçer ve Teresias (kadın olarak) yine çiftleşen iki yılan görür. Bu sefer akıllılık ederek erkek olanı öldürür ve eski cinsiyetine geri döner (Şamanların arada bir karşı cinsin kılığına girerek onlar gibi davranmaları bu mitosa kaynaklık etmiş olabilir).

Grekler, Teresias'ın geçirdiği bu dönüşümle ilgili komik bir hikâye anlatmışlardır. Zeus ile Hera, cinsel ilişkiden hangi tarafın daha çok zevk aldığıyla ilgili olarak hararetli bir şekilde tartışmaktadır. Her iki cinsiyeti de tecrübe etmiş tek insan olarak Teresias'a sorarlar. Teresias, hiç düşünmeden, cinsel zevkin onda dokuzunu kadınların aldığını, erkeklere ise onda birlik bir kısmın kaldığını söyler. Kendini haksız çıkaran bu küstah cevap karşısında fena öfkelenen Hera, Teresias'ın gözlerini kör eder. Zeus ise bu cezanın telafisi olarak ona geleceği görme becerisi ve yedi nesillik bir ömür bahşeder. Grek mitoslarında, tipik olarak, bir tanrı başka bir tanrının bir ölümlüye verdiği cezayı bozamaz ya da verilen bir kararı geri alamaz, fakat bu hikâyede de gördüğümüz gibi, cezayı telafi edecek bir ödül verebilir.

Odysseus, aradan yedi nesilden fazla bir süre geçtiği için çoktan ölmüş olan Teresias'a akıl danışmak için, dünyayı çevrelediğine inanılan efsanevi Okeanos nehrinin kıyılarına doğru yelken açar:

[9] bütün avadanlıkları yerli yerine koyduk ve oturduk,
rüzgârla dümenci yönelttiler gemiyi.
Gergin kaldı yelken deniz aşan gemide bütün gün.
Güneş batarken ve kararırken tekmil yollar
vardık sınırlarına derin akışlı Okeanos'un,
ordadır Kimmerlerin ülkesi ve kenti
15 oldum olası bol sisle ve bulutlarla örtülü,
parlak güneş onları ışınlarıyla göremez hiçbir vakit,
ne yükseldiği vakit yıldızlı göğe
ne de gökten toprağa döndüğü vakit.
Öylece serili durur bir uğursuz gece
bu zavallı ölümlülerin üstünde.
20 Varınca oraya çektik kara gemiyi,
çıkardık bütün koyunları gemiden,
yürüdük biz de Okeanos'un akıntısı boyunca,
Kirke'nin dediği yere varalım dedik.
Orda kurbanları Perimedes'le Eurylokhos tuttu,
ben de çektim kalçam boyunca sivri kılıcımı,
ve bir çukur kazdım, eni boyu bir arşın,
çukurun üstünde sunu sundum tekmil ölülere
önce ballı sütle, sonra tatlı şarapla, sonra suyla,
sonra da çukurun üstüne ak un serptim.

Öte yandan ölülerin güçsüz başlarına yalvardım yakardım
kurban edeceğime söz verdim İthake'ye döner dönmez
kısır ineklerin en iyisini konağımda
en güzel armağanlarla donanmış bir odun yığını üstünde.
Bir de koç adadım Teiresias'ın yalnız kendisine,
kapkara bir koç, sürülerimde en göze çarpan, en alımlı.
Adaklarla yakardıktan sonra ölülerin ünlü soyuna,
aldım koyunları, çukurun üstünde kestim,
kanlar aktı, tüttü kapkara, ve ruhlar üşüştü,
Erebos'tan[37] doğru, ölmüşlerin ruhları:
Gelinler, delikanlılar, çok çekmiş ihtiyarlar,
gönülleri yeni yaslı kızlar, körpecik körpecik,
ve tunç kargılar altında can vermiş savaş erleri,
tekmil silahları hâlâ kan içinde.
Çok kalabalıktılar, sürü sürü dolaşıp durdular
çukurun üstünde korkunç çığlıklar ata ata,
bir korku sarmıştı beni, sarı yeşil bir korku.
O ara döndüm yoldaşlarıma, yüreklendirdim onları,
alın, dedim, insafsız tunçla kestiğiniz şu hayvanları,
yüzün derilerini ve adamakıllı yakın,
ve yakarın güçlü Hades'e ve korku saçan Persephone'ye.
Kendim de çekip kalçamdan sivri kılıcımı,
Teiresias sorularıma karşılık verene dek
ölülerin güçsüz başlarını yaklaştırmadım kana.
Önce yoldaşım Elpenor'un ruhu çıkageldi:
Daha gömülmemişti engin yollu toprağın altına.
Kirke'nin konağında bırakmıştık bedenini,
mezarsız ve ağıtsız bırakmıştık onu orda,
başka işler çıkmış, bundan alıkoymuştu bizi.
Öyle ağlar görünce onu, acıdım yüreğimde,
ve seslendim ona, kanatlı sözlerle, dedim ki:
-Nasıl vardın bizden önce, Elpenor, karanlıklar ülkesine,
yürüye yürüye mi, yoksa kara gemiyle mi?
Böyle dedim, o da karşılık verdi inleye inleye:
-Çok kurnaz Odysseus, Laertesoğlu, tanrıların beslediği,
neden şaşırdım ben yolumu, şarap mı çok geldi,
yoksa uğursuzluk mu saldı bir tanrı üstüme?
Yatıyordum Kirke'nin damında, içim geçmişti,
ineyim derken gitmemişim büyük merdivene doğru,
atmışım kendimi dosdoğru damdan aşağı,
kırıldı boynumun boğumu, uçtu ruhum Hades'e.
Yalvarırım, burda olmayan yakınların adına,
karın adına, seni bebekken büyüten baban adına,
konağında bıraktığın biricik oğlun Telemakhos adına,
sen dönerken burdan, Hades ülkesinden, Aiaie adasına

37. *Erebos*: "Karanlık", yani ölüler diyarı.

sağlam yapılı gemin götürecek gene seni,
ne olur, unutma beni burda, efendiciğim,
beni geride böyle mezarsız, ağıtsız koma,
öfkelenmesin sana tanrılar benim yüzümden.
Yak beni silahlarımla ve daha neyim varsa hepsiyle,
kırçıl denizin kıyısında bana bir mezar yığ,
bilsin gelecek kuşaklar ne kara bahtlıyım ben,
yap bu dediklerimi ve çaktır mezarımın üstüne
sağlığımda dostlarımla birlikte çektiğim küreği.-
O böyle dedi, ben de ona karşılık verdim, dedim ki:
–Yapacağım hepsini bunların, ey bahtı kara!
İşte böyle acı acı konuşuyorduk, karşıdan karşıya,
ben bir yanda, kılıcımla bakıyordum o kana değmesin diye,
öte yanda boyuna konuşup duruyordu onun görüntüsü.
Bir de baktım, geçmiş göçmüş anamın ruhu çıkageldi,
ulu yürekli Autolykos'un° kızı Antikleia'nın ruhu,
oysa kutsal İlyon'a giderken sağ bırakmıştım onu,
görünce bir acıdım, bir yandım, bir ağladım.
ama ne kadar büyük olursa olsun benim acım,
gene bırakmadım öne geçsin, yanaşsın kana,
Teiresias sorularıma karşılık verene dek.
O zaman yaklaştı Thebaili Teiresias'ın ruhu,
elinde altın değneği vardı, tanıdı beni, dedi ki:
–Çok kurnaz Odysseus, Laertesoğlu, tanrıların beslediği
Ne diye bıraktın sanki, bahtsız adam, güneşin ışığını
niye geldin bu ölüleri, bu pis ülkeyi görmeye?
Çekil çukurun üstünden, kaldır sivri kılıcını
içeyim bu kandan bırak, ve gerçeği diyeyim sana.

Homeros, *Odysseia* 11.9-96

85. *Autoklos*: Hermes'in oğlu, meşhur bir hırsız ve dolandırıcı; Odysseus'un şeytani zekâsını ondan aldığı su götürmez.

Teresias, kanı içtikten sonra dile gelir ve Odysseus'u, onu bekleyen tehlikeler ve kaçınılmaz ölüm konusunda uyarır.

Kimmerler, Homeros'un zamanında Karadeniz'in kuzeyinde -Grekler için dünyanın öbür ucunda- gerçekten yaşamış bir halktır. Fakat Homeros, Kimmerleri mitolojik bir kavim olarak ele almış, yurtlarını da dünyanın batı ucuna, yaşayanlar ile ölüleri birbirinden ayıran Okeanos nehrinin kıyısında tasavvur etmiştir. Güneşin yüzünü hiç göstermediği bu "öte" dünya aslında bizim anladığımız anlamda "ölülerin" dünyası değil, yaşayanların ölülere yaklaşıp, onlarla iletişim kurabildikleri bir yerdir. Odysseus'un çukura döktüğü bal, süt, şarap, arpa ve kan maddi bir bedenleri olmadığı için takatleri de olmayan ruhları besleyip, konuşabilecek kadar güçlendirmek içindir. Odysseus, bu mitosta, ölülerin ruhlarını çağırıp onlara sorular soran, ağızlarından bilgi alabilen bir büyücü (nekromanser) rolündedir. Belindeki sıradan kılıç aslında hayata susamış, bedensiz ruhları taze kanın hayat veren rayihasından uzak tutabilen sihirli bir silahtır.

Odysseus'un yoldaşlarından birinin ruhu olan Elpenor (Resim 12.1) kan çukuru başına gelen ilk ruhtur. Konuşabilmek için kan içmesine gerek yoktur çünkü bedeni gerektiği gibi gömülmediği için ruhu hâlâ dışarıda, yaşayanların arasındadır.

Teresias'ın, geleceği konusunda bulunduğu kehaneti hatırlayan Odysseus Elpenor'a, annesi Antiklea'nın ruhu ile konuşmak için ne yapması gerektiğini sorar:

[141] Şurda görürüm ananın ölmüş göçmüş ruhunu,
işte kanın dolayında sessiz sedasız durur,
ama ne oğlunun yüzüne bakabilir, ne konuşur,
nasıl anlatayım, efendimiz, kendimi ona?
145 Ben böyle dedim, o da hemen karşılık verdi, dedi ki:
–Amma yaptın, bundan kolay ne var,
ölmüşlerden kimi yaklaştırırsan kana,
o gerçeği söyler sana olduğu gibi,
kimi yaklaştırmazsan, gerisin geri döner yerine-
150 Böyle dedi Teiresias'ın ruhu. girdi gene Hades'e,
açıklamıştı efendimiz bize tanrı sözlerini.

RESİM 12.1 Odysseus ile Elpenor'un ruhu; Attik vazo, İ.Ö. 460-430 civarı. Soldaki figür, yer altındaki yerinden çıkıp kan kokusuna gelen Elpenor'un ruhudur. Kurban edilen koçların postları ayağının dibinde yığılı olan Odysseus, sol elinde kılıcı, diğer elini çenesine yaslamış, düşünceli bir şekilde oturuyor. Soldaki, başında kanatlı miğferi, ayağında kanatlı çizmeler ve elinde *caduceus* ile onları izleyen figür, Hermes *psykhopompos*'tur. (Museum of Fine Arts, Boston; ©2011)

Bense olduğum yerde bekledim anam gelsin diye,
gelsin ve içsin kara kara tüten kandan.
Anam içince kanı hemen tanıdı beni
ve şu kanatlı sözleri söyledi inleye inleye:
–Nasıl geldin, çocuğum, sisli karanlıklar ülkesine, diri diri?
Yaşayan insanlar kolay kolay göremez buraları,
büyük ırmaklar var arada, korkunç akıntılar var:
Önce Okeanos var, bulamazsın bir sığ yerini,
sağlam yapılı bir gemin yoksa aşamazsın onu.

Homeros, *Odysseia*, 11.141-159

Antiklea, Odysseus'un yokluğu nedeniyle çektiği acı yüzünden öldüğünü söyler. Annesine son bir kez sarılmak isteyen Odysseus tam üç kere kollarını uzatır, ama annesinin ruhu her seferinde titrek bir gölge gibi uzaklaşır. Annesinin cevabı, o dönemde ölü yakmanın yaygın bir uygulama olduğunu gösterir (toprağa gömme Tunç Çağında yaygın bir uygulamaydı):

[210] –Neden kaçarsın, anacığım, kucaklayayım bırak seni,
sarılalım kollarımızla birbirimize, Hades'te de olsa, gel,
hıçkıra hıçkıra çıkaralım ağlamanın tadını.
Güçlü Persephone bir görüntü mü çıkardı karşıma,
daha da arttırsın diye iniltilerimi, acılarımı?
Ben böyle dedim, ossaat karşılık verdi ulu anam:
–İnsanların en kara bahtlısı, canım yavrum,
sanma ki oyun eder sana Persephoneia, Zeus'un kızı,
ölümlülerden biri öldü mü, yasadır bu,
can ayrılır ayrılmaz ak kemiklerden
kaslar artık etleri, kemikleri tutmaz olur,
yok eder onları ışıldayan ateşin zorlu gücü,
ruh uçar gider kanatlanan düş gibi.
Ama sen tezelden yönelt isteğini ışığa,
bütün bunları aklında tut iyicene,
kavuştuğunda anlatasın karına bir bir.

Homeros, *Odysseia*, 11.210-222

Ölüler diyarının kraliçesi Persephone, kandan içsinler diye başka ruhları da (önce eski dönemlerde yaşamış bir kadının ruhunu, onun ardından da Troia Savaşında ölen kahramanların ruhlarını) yukarı gönderir. Troia'dan döndüğü gece karısı Klytaimnestra tarafından öldürülen Mykenai kralı Agamemnon da oradadır ve dertlerinden yakınır. Odysseus'a kimseye, kendi sadık karısı Penelopeia'ya bile güvenmemesini söyler. Kanın başına gelen bir sonraki ruh, Akhalıların en büyüğü Akhilleus'tur ve Odysseus'a şunları söyler:

[473] –Çok kurnaz Odysseus, Laertesoğlu, tanrıların beslediği,
daha ne büyük işler tasarladın, korkunç adam, kimbilir,
475 nasıl göze alabildin Hades'e inmeyi,
burda ölüler oturur, düşünme gücünden yoksun olanlar,
işi bitmiş ölümlülerin görüntüleri.
O böyle dedi, ben de karşılık verdim, dedim ki:
–Ey Peleusoğlu Akhilleus, Akhalıların en yiğidi,
Teiresias'a geldim, bir öğüt istemeye,
480 geldim İthake'ye nasıl gideyim diye sormaya.
Çünkü Akhalıların ülkesine yaklaşamadım henüz,
ayak basamadım henüz kendi toprağıma,
dertten derde sürüklendim durdum bugüne dek.
Oysa senden mutlu adam yok, Akhilleus.
ne geçmişte vardı senden mutlu, ne gelecekte olacak:
Biz Argoslular sayardık seni sağlığında bir tanrı gibi,
485 burda, ölüler arasında da, sürdürmedesin gücünü,
hiç üzülme, tasalanma, Akhilleus, öldün diye.
Ben böyle dedim, o da hemen karşılık verdi, dedi ki:
–Ballandırma bana ölümü, şanlı Odysseus,
bütün geçmiş göçmüş ölülere kral olacağıma
el kapısında kulluk edeydim keşke,
490 varlıksız, yoksul bir çiftçinin yanında ırgat olaydım.

Homeros, *Odysseia*, 11.473-491

Akhilleus'un meşhur cevabı, Greklerin ölümden sonraki yaşamla ilgili karamsarlıklarını çok güzel özetler. Kana gelen bir sonraki ruh, Akhilleus'un zırhının kendisine verilmesini beklerken Odysseus'a verilmesi üzerine utancından kendi canına kıyan Aias'ın ruhudur. Hıncı ve kırgınlığı ölümden sonra bile geçmemiştir: Öfkesinden konuşamayan ruh, diğer ruhların arasında öylece dolaşır durur.

Bu noktada Homeros, Odysseus'un Okeanos'un kıyısında olduğunu unutmuş gibidir. Hiçbir açıklama ya da giriş yapmadan, Odysseus'u yer altına indiriverir:

[568] Tam da o sıra Minos'u gördüm, Zeus'un parlak oğlunu,
elinde altın değneği, oturmuş ölüleri yargılıyordu,
570 ölüler de onun çevresinde, kimi oturmuş, kimi ayakta,
yargıları dinliyorlardı Hades'in engin kapılı konağında.
Sonra dev Orion'a takıldı gözüm,
eskiden ıssız dağlarda öldürdüğü hayvanları
avlıyordu şimdi Asfodel° Çayırlarında,
575 elinde gene· topuzu, hiç kırılmamış tunç topuzu.

Homeros, *Odysseia*, 11.568-575

573. *Asfodel*: Yunanistan ve Güney İtalya'da yetişen, ölümle özdeşleştirilen açık renkli yabani ot türü, çiriş; bugün bile mezarların üzerine dikilmektedir.

Homeros Minos'u hakem olarak tanıtır ama ona arabulucu demek daha doğru olur. Anlaşmazlıkları var olan geleneğe göre çözer, fakat bu anlaşmazlıklar şikâyetçinin dünya üzerindeyken yaşadığı anlaşmazlıklar değil, yeni hayatında yaşadığı yeni çatışmalardır. Verdiği hükümler katı cezalar değil, öte dünyadaki topluluk düzenini korumayı hedefleyen kararlardır. Kısaca Minos, Homeros'un yaşadığı toplumdaki krallar gibidir. Giritliler adaletleriyle ünlüydüler; belki bu yüzden, daha sonraki dönemlerde anlatılanlarda Minos'un kardeşleri Rhadamanthys ile Aiakos'un da hakemlik yaptığını görüyoruz. Poseidon'un oğlu ve hayattayken yaman bir avcı olarak ün salmış olan Orion (bkz. 9. Bölüm) avcılığı ölümden sonra da sürdürüyordur. Homeros'un dünyasında yerin altındaki hayat, en azından toplumun üst kesimleri için, yerin üzerindeki hayata çok benzemektedir.

Odysseus'un anlatımına göre, tanrılara karşı gelen birkaç "kâfir" yer altındaki yeni hayatlarında sonsuza dek azap çekeceklerdir:

[582] Tantalos'u da gördüm, korkunç işkenceler çekerken:
duruyordu bir gölün içinde, ayakta,
yüksele yüksele çıkıyordu su çenesine kadar,
ama içmek için davrandı mıydı, damlasını alamıyordu suyun
585 ihtiyar adam eğiliyor, eğiliyor, eğiliyordu,
su da çekiliyor, çekiliyor, yok oluyordu emen toprakta,
ve bir çamur peyda oluyordu ayaklarının dibinde, kapkara,
ossaat bir tanrı kurutuveriyordu gölü.
Yemişler sarkıyordu başının üstünde dallı budaklı ağaçlardan,
armutlar, narlar, pırıl pırıl elmalar,
590 ballı incirler, tombul zeytinler sarkıyordu,
ama ihtiyar adam, koparayım diye ellerini uzattı mıydı,
bir yel geliyor, savuruyordu onları kara bulutlara.
Sisyphos'u gördüm, korkunç işkenceler çekerken:
Yakalamış iki avucuyla kocaman bir kayayı,
595 ve de kollarıyla bacaklarıyla dayanmıştı kayaya,
habire itiyordu onu bir tepeye doğru,
işte kaya tepeye vardı varacak, işte tamam,
ama tepeye varmasına tam bir parmak kala,
bir güç itiyordu onu tepeden gerisin geri,
aşağıya kadar yuvarlanıyordu yeniden başbelası kaya,
o da yeniden itiyordu kayayı tekmil kaslarını gere gere,
600 kopan toz toprak habire aşarken başının üstünden,
o da habire itiyordu kayayı, kan ter içinde.

Homeros, *Odysseia*, 11.582-600

Tantalos ile **Sisyphos**, tanrılara karşı şiddet göstermekten suçludurlar fakat Homeros, işledikleri suçtan çok çektikleri cezayla ilgilenir (Resim 12.2). Bir zamanlar tanrıların yakın dostu olan Tantalos, Lykaon'un Zeus'a yaptığı gibi, tanrıların gerçekten de her şeyi bilip bilmediklerini görmek ister ve bir şölen sırasında yemek olarak kendi öz oğlu Pelops'u masaya koyar. Masadaki

herkes Tantalos'un gerçek niyetini anlar, fakat Persephone'nin yasını tutmakta olan ve bu yüzden dalgın olan Demeter farkında olmadan çocuğun omuz kısmından bir ısırık alır. Tanrılar "eksikliği" tamir eder ve çocuğa fildişinden yeni bir omuz yaparlar (İngilizcedeki *tantalize* [boşuna ümitlendirmek] sözcüğünün kökeni, Tantalos'a verilen cezadan gelir). Sisyphos ise kıvrak zekâsıyla ünlüdür: Odysseus'un annesi Antiklea'yı düğün gecesi baştan çıkarmıştır ve bu durumda Odysseus'un gerçek babasıdır. Sisyphos, ayrıca, bizzat Ölümü alt etmeyi başarmış, bir defasında onu hapsetmiş, bir defasında da ikinci bir hayat yaşamak için ölüler diyarından kaçıp yeryüzüne çıkmıştır. Yer altındaki ölüler diyarına ikinci defa inen Sisyphos, o meşhur cezasını böyle almıştır.

Lanetlilerin çektiği cezalar, aslında yaşayanların bu dünyada çektiği cezaların öte dünyaya yansıtılmış hâlidir. Tantalos yemeğe ve içkiye olan doymak bilmez açlığını hiçbir zaman doyuramaz; Sisyphos'un çabaları sonsuza dek boşa çıkar. Lanetliler hemen her zaman tanrıların onurunu zedeledikleri için cezalandırılmışlardır, fakat sayıları pek fazla değildir. Sıradan insanların böyle bir cezadan korkmalarına gerek yoktu.

Odysseus'un bir sonraki işi Herakles'i gizlice takip etmek olur, fakat Herakles yalnızca bir *eidolon*dan (imge, görüntü) ibarettir (hayalet olarak tanımlanan şey de yaşayan bir insanın *eidolon*udur). Gerçek Herakles, öldükten sonra diğer tanrıların yanına, göğe yükselmiş ve orada Hebe ("gençlik") ile evlenmiştir (bkz. 15. Bölüm). Kan kokusuna gelen kahramanların dahası da vardır, fakat:

RESİM 12.2 Lanetlilerin azabı. Bir Roma evinin duvarında yer alan ve *Odysseia*'den sahneleri anlatan duvar resmi ayrıntısı, İ.Ö. 40 civarı (buradaki, Grek orijinalinin bir kopyasıdır). Resmin ortasındaki Tityus, üzerine düşecekmiş gibi duran devasa bir kayanın altında kolları ve bacakları yelpaze gibi açık bir şekilde yere bağlanmış; iki akbaba karaciğerini didiklemekte (Tityus'un suçu, Apollon ile karnında Artemis'i taşıyan hamile Leto'ya tecavüz etmeye yeltenmiş olmasıdır). Ön plandaki Danaidler dibi delik testilerle bir yalağa su doldurmaya çalışıyorlar (Homeros, düğün gecesi kocalarını öldüren bu kadınlardan bahsetmez). Sol üst köşedeki iki figürden biri sonsuza dek avlanan Orion, diğeri ise tam zirveye ulaşacakken geri yuvarlanan kayasıyla Sisyphos. (Vatican Museums Archives)

[632] Ama baktım onlardan önce başladı toplanmaya
cehennem çığlıklarıyla, ölülerin binlerce sürüsü
bir korku aldı beni birdenbire, sapsarı,
ya gönderdiyse dedim ulu Persephone, Hades'ten buraya
635 korkular saçan başını Gorgo canavarının!
Ossaat döndüm gemiye ve buyurdum yoldaşlarıma,
haydi binin çabuk, dedim, çözün palamarı.
Onlar da atladılar gemiye çabucak, oturdular sıralara.
ve indik Okeanos ırmağı boyunca, akıntıya uyup,
önceleri kürek çeke çeke,
640 ve sonra ardımızdan esen yele bırakarak.

Homeros, *Odysseia*, 11.632-640

Öldükten sonraki standart prosedürden muaf tutulmuş birkaç şanslı isim yok değildir. Bu kişilerin ölümden sonra gittikleri özel yere **Elysium**, ya da Elysian Bahçeleri deniyordu. *Odysseia*'nın 4. Kitabında, Troia'dan eve dönerken ıssız bir adada mahsur kalan Grek kahraman Menelaos, deniz tanrı Proteus'a, başına neler geleceğini sorar. Proteus şöyle cevaplar:

[561] Sana Menelaos, Zeus'un beslediği, nasip değil
at yetiştiren Argos'ta ölüp kaderini doldurmak.
ölümsüz dünyanın ucuna götürecek seni,
Elysion ovasına, sarışın Rhadamantys'in yanına,
565 öyle rahat yaşar ki insanlar orda:
Hiç kış olmaz, ne kar yağar, ne yağmur,
insanları serinletmek için yükselir Okeanos'tan
esen yelleri Zephyros'un° tatlı tatlı.
Neden mi böyle olacak bu,
sen Helene'nin kocası, Zeus'un damadısın da ondan.
570 Böyle dedi, daldı köpüklü denizin dibine.

Homeros, *Odysseia*, 4.561-570

567. *Zephyros*: Batı rüzgârı.

Homeros'un zamanında nasıl ki hiçbir sıradan insan işlediği günahlar için Tartaros'un hışmına uğramaktan korkmuyorduysa, erdemli olduğu için de Elysium Bahçelerini göreceğim diye ümitlenmezdi. Fakat Menelaos'un yeri Elysium'dur, çünkü o, Zeus ile Leda'nın kızı Helen ile evlenmiştir. Aile ilişkileri ölümden sonraki hayatta da işe yaramaktadır. Elysium'a gitmeyi hak edenler yer altına inmez, dünyanın ücra bir köşesinde mutlu mesut yaşarlar. Elysium sözcüğü, köken olarak, Grekçe öncesinde konuşulan bir Girit dilinden gelme olabilir ve büyük ihtimalle Minosluların, ticaret ortakları Mısırlılarınki gibi, mutlu bir öte dünya inancının yansımasıdır.

ORPHEUS İLE EURİDİKE

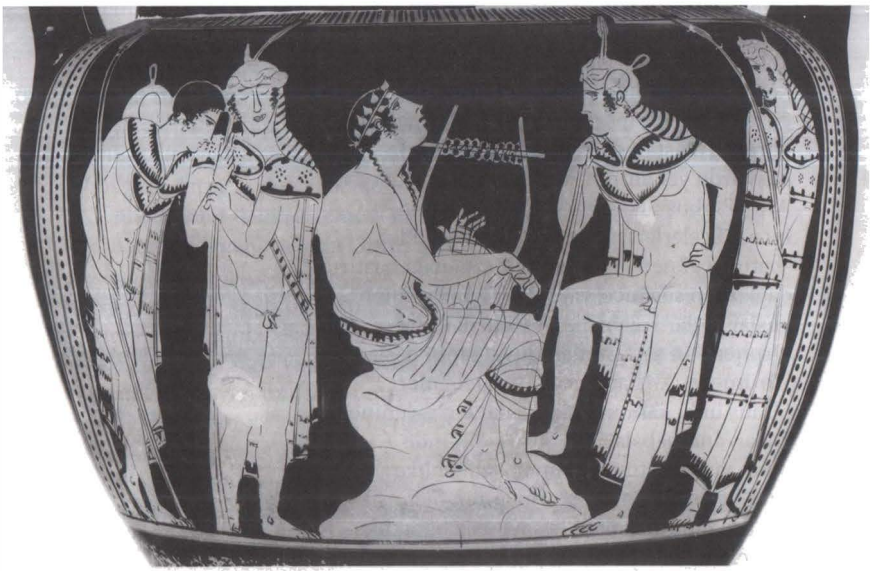
Ölüler diyarına ölmeden giden bir diğer isim, Trakya kralı Oiagros ile bir *Musa*nın oğlu **Orpheus**'tur. Orpheus, bazılarının aslında (Hermes'in değil) onun icadı olduğunu iddia ettiği lir eşliğinde söylediği güzel şarkılarla meşhurdur. Müziği

vahşi hayvanları kuzu gibi yapar, uçan kuşları havadayken durdurur, ağaçları ve taşları yerlerinden oynatır ve hepsini kendi etrafına toplar. Argonotlardandır (19. Bölüm), fakat adının geçtiği en önemli mitos, **Euridike**'ye olan trajik aşkını konu alan mitostur.

Orpheus ile Euridike'nin düğün günü, Aristaeus adlı bir arıcı Euridike'ye göz koyar ve onunla cinsel ilişkiye girmek ister. Adamın elinden kurtulmaya çalışan Euridike bir tarlaya doğru kaçar, fakat bir yılan tarafından topuğundan sokulur ve ölür. Acısından ne yapacağını şaşıran Orpheus, gidip Euridike'yi ölüler diyarından geri getirmeye karar verir. Güney Peloponez dağlarında bir mağaradan geçerek ölüler diyarına iner. Yolda karşılaştığı ruhları tatlı şarkılarıyla büyüleyerek, Hades ile Persephone'nin sarayına ulaşmayı başarır. Müziğinin güzelliğinden etkilenen ve katı kalpleri yumuşayan Hades ile Persephone Euridike'yi bırakmayı kabul eder. Yalnız bir şartları vardır: Orpheus, yukarı, dünyaya giden yolda dönüp arkasına bakmayacaktır.

Çıkış yerine yaklaşırlarken Orpheus'un içini bir endişe kaplar; Euridike gerçekten arkasında mıdır, yoksa onca yolu tek başına mı gelmiştir. Başını çevirdiği anda Euridike'nin karanlık gölgeler içinde kaybolup gittiğini görür. Geri dönüp sevdiği kadını tekrar kurtarmak ister ama Kerberos yolunu keserek geçmesine izin vermez. Bu olaydan sonra Orpheus dünyada derbeder bir şekilde dolaşmaya, lir çalıp şarkılar söylemeye başlar (Resim 12.3).

Gözü başka bir kadın görmeyen Orpheus, erkek eşcinselliğini icat etmiştir. Belki eşcinselliğini açıktan açığa yaşaması, belki Dionysos'u ciddiye alma-

RESİM 12.3 Orpheus Trakya'da; Attik vazo, İ.Ö. 440 civarı. Orpheus, bir kayanın üzerinde oturmuş lir çalıp şarkı söylerken kendilerine özgü giysiler içindeki Trakyalı savaşçılar huşu içinde onu dinliyor. (Berlin/Antikensammlung, Saatliche Museen/Johannes Laurentius/Art Resource, New York)

ması, belki de kutsal gizemlerinden kadınları dışlaması nedeniyle ana yurdu Trakya'dayken Bakkhalar tarafından parçalanarak can verir. Bakkhalar, cesedinin parçalarını Hebrus Nehrine (şimdiki Meriç) atar. Başı, denizi de aşıp da Lesbos adasına kadar gider ve öyleyken bile şarkı söyleyip kehanetlerde bulunmayı sürdürür. Sonunda, Orpheus'un bu gücünü kıskanan Apollon başa susmasını emreder.

Orpheus ile Euridike'nin hikâyesi Helenistik ve Roma dönemlerinde oldukça popülerdi. En ünlü versiyonlarından biri Vergilius'a aittir ve *Georgicalar*'da ("çiftçilik üzerine şiirler") yer alır. Euridike'ye saldıran Aristaeus, ceza olarak bütün arılarını kaybeder. Kehanetleriyle ünlü deniz tanrı Proteus'a akıl danışır. Proteus'un, Euridike'ye musallat olmanın sonuçlarıyla ilgili yaptığı açıklama, Orpheus mitosunun en meşhur versiyonu hâline gelmiştir:

[457] Karısı senden kaçarken, ırmak boyu aşağı,
görmedi yüksek otlardan, ayaklarının altında
bu kıyılarda yerleşmiş korkunç yılanı; demek
eceli gelmiş! Yaşıtı Dryad'lar korosunun
460 yükseldi çığlıkları, doldurdu tüm dorukları.
onun için göz yaşı döktü Rhodope kaleleri,
ulu Pangaia, Hebrus, Rhesus'un cenkçi ülkesi
Get soyları ve kral Acte'nin kızı Orithyia.
Issız kıyıda oturup Orpheus tek başına,
oyuk bağayla avutuyordu acı aşkını,
seni şakıyordu tatlı eşi; yalnız sanaydı,
şakıması gün doğarken, batarken yalnız sana!
Dis'in° yüksek girişi, ta Taenarus° boğazına,
korkunç karanlığıyla gölgeli koruya bile
girdi Orpheus; insanların yakarmasına karşı
yürekleri taştan da katı tüm Tanrılarına
470 başvurdu yer altının, korku saçan kralına da.
Ama Erebus ülkesinin dibinde dolaşan
ince gölgelerle, ışıktan yoksun hayaletler,
-batınca güneş ya da yağmur sağanağı bastırıp
dağlardan sürünce, yapraklar içine sığınan
kuşlar kadar kalabalıktı, sayısızdı onlar-
Orpheus'un şarkısından duygulanıp başladılar
yürümeye: Analar, kocalar ve bedenleri
ölmüş ünlü kahramanlar, oğlanlar, evlenmemiş
kızlar, ana-babalarının gözleri önünde
odun yığını üstüne konmuş delikanlılar:
kara balçıkla, Cocytos° ırmağının biçimsiz
sazları, durgun sularıyla sevimsiz bataklık
480 çevrelemişti hepsini, dokuz kat yayılarak,
Üstlerini kaplayan Styks ırmağı yer altının.

460-470. *Dis*: Hades'in Romalılardaki karşılığı. 460-470. *Taenarus*: Sparta yakınında bir burun; Avrupa'nın (Cebelitarık dışında) en güney ucudur. 470-480. *Cocytos*: "İnilti," yer altı ölüler ülkesinde başka bir nehir.

Donakaldı ayrıca yer altındaki olanca
ölüm evi: Saçlarına dolanmış gök yılanlar
Eumenid'ler donakaldı, açık kaldı üç çatal
ağzı Cerberus'un, durdu İxion'un tekeri,°
duruverdi ansızın tekeri çeviren yeller.
Dönüyordu Orpheus her tehlikeyi aşarak,
kocasına verilmişti Eurydice, gitgide
havalara çıkıyordu kocasının ardında,
(böyleydi yasası çünkü Proserpine'nın) birden
ihtiyatsız sevdalıyı bir çılgınlık kapladı,
aslında hoşgörülmesi gereken bir çılgınlık,
bağışlamayı bilselerdi eğer tanrı Man'lar!
Durdu Orpheus, tam ışığa çıkarken sevgilisi,
unutup her şeyi, yazık! Yenilip arzusuna
bakıverdi Eurydice'ye! Yok oluverdi birden
onca çabası, emeği; o taş kalpli tanrıyla
yaptığı anlaşma bozuldu gitti Orpheus'un.
Üç çatırtı duyuldu Avernus° bataklığında:
'Kim mahvetti ben mutsuzu?' diyordu Eurydice,
'Kim mahvetti seni beni Orpheus'um?' diyordu,
'Bu ne büyük gazap böyle? İşte ikinci defa,
acımasız Parca'lar çağırmakta yer altına.
Uyku bürüyor kayan gözlerimi! Sağlıkla kal!
Geniş bir karanlık sarıyor beni, götürüyor bak!
Güçsüz ellerimi uzatıyorum sana, yazık!
Senin değilim artık!' Böyle deyip Eurydice,
silindi tüm gözlerden, nasıl hafif esintiyle
dağılıverirse dumanlar karşı yöne doğru,
silindi gitti öyle: Karısının hayalini
boş yere tutmak, daha çok konuşmak isteyen
Orpheus'u bir daha göremedi artık kadın.
İzin vermedi genç adama Orcus'un kapıcısı
ikisini ayıran bataklığı geçmek için.
'Ne yapayım?' diyordu Orpheus, 'Aldılar elimden
ikinci defa eşimi, nerelere gideyim?
Nasıl ağlayayım da yumuşatayım Man'ları?
Nasıl konuşayım da, bana tanrılar acısın?
Artık yüzmektedir o, Styks kayığında buz gibi.'
Derler ki Orpheus ağlamış sızlamış tam yedi ay,
ıssız Strymon° kıyısında, yüksek kaya altında,
serin mağaralara anlatmış durmuş derdini o.
Şarkıları yüreğine dokunmuş kaplanların,
peşinden gitmiş meşeler, nasıl acımasız çiftçi,
gözleyip de kaçırınca, daha tüyü bitmemiş

480-490. *İxion'un tekeri*: İxion, sonsuza kadar lanetlenenlerdendir (aşağıya bakınız). 490-500. *Avernus*: Yer altı ölüler ülkesinin Romalardaki karşılığı. 500-510. *Strymon*: Trakya'da bir nehir.

yavrularını yuvasından, dem çekerse bülbül,
yitik yavruları için kavağın gölgesinde,
nasıl dallara konarak yanarsa bütün gece,
yaslı dem çekişiyle yinelerse şarkısını,
acı yakınmaları kaplarsa bütün yöreyi,
tıpkı öyleydi Orpheus da. Sevda, gerdek tasası,
ne umuruydu artık! Kuzeyin buzullarında
karlı Don° kıyılarında hep kırağıyla kaplı
Rhipaeus kırlarında geziyordu tek başına,
arıyordu elinden alınmış Eurydice'yi,
Dis'in boş armağanı için yanıp yakılarak.
Bu bağlılık hor görülen Cicon kadınlarının
oturdu yüreğine; Tanrılara dinsel tören
geceleyin Bacchus için cümbüş yapılırken tam,
parçalayıp genci attılar uzak tarlalara.
Mermer gibi boyundan koparılmış güzel başı,
sürüklenmekteyken döne döne burgaçlarında
İber ırmağının Oeagrus'un yurdunda° akan,
'Eurydice! Eurydice!' diye kendi sesiyle,
'Eurydice !' diyordu yine soğumuş diliyle,
'Mutsuz Eurydice!' diye çağırıyordu onu,
yankılanıyordu kıyılar ırmak boyunca
onun sesini, 'Eurydice, Eurydice!' diye."

Vergilius, *Georgicalar*, 4.457-527

515. *Don*: (Metnin orijinalinde *Skythia ovası* olarak geçer. Çevirmen burada nehrin bilinen adını kullanmayı tercih etmiş. ÇN.) Tanais, günümüzde Ukrayna'dan Karadeniz'e dökülen Don'un o dönemlerdeki adıydı. Scythia, Don nehrinin doğusunda uzanan ovadır. 520. *Oeagros'un yurdu*: Oeagros Orpheus'un babasıydı; İber/Hebrus ise Trakya'daki en büyük nehirdir (Meriç).

ORFİZM (ORPHEUSÇULUK)

İ.Ö. altıncı yüzyıldaki "teologlar" Orpheus'un, insanın kaderi ve doğa ile ilgili özel öğretilerin babası olduğunu ileri sürmeye başladılar. Eleusis Gizemleri gibi "Orfik (Orpheusçu) öğretiler" de sıradan Grekler için bir kurtuluş ümidi, ölümden sonra rahat bir hayatın garantisiydi. Bununla birlikte, Greklerin diğer dinî öğretilerinin aksine Orfik öğretiler yazılı olarak kaydedilmiş ve sonraki kuşaklara, kısmen de olsa, yazılı olarak aktarılmıştır. Arkaik ve Klasik dönemlere ait Orfik yazılardan sadece birkaç fragman günümüze kadar gelebilmiş olmasına rağmen Platon'un ve diğer yazarların yaptığı göndermeler ve Roma Dönemindeki eserler sayesinde Orfik öğreti hakkında az da olsa bilgi sahibi olabiliyoruz. Görebildiğimiz kadarıyla bu Orfik öğretiler, sonrakiler tarafından kendi öğretilerini temellendirmek ve desteklemek amacıyla kullanılmıştır. Bu sonrakiler kendi öğretilerini, Orpheus'un yer altı ölüler dünyasında öğrendiği ve sonradan Trakya'da şehir şehir dolaşarak yaymaya çalıştığı bilgilere dayandırmaktadır. Orfiklerin (Orpheusçuların) ağırlıklı olarak Hesiodos'un *Theogonia*'sını temel

alarak kendilerine özgü bir kozmogoni ("dünyanın doğuşu") ve antropogoni ("insanın doğuşu) kurmuşlardır.

Orfiklere göre başlangıçta Kronos, yani "zaman" ya da "sonu olmayan zaman" vardı. Zaman'dan, Khaos, Erebos ("karanlık") ve büyük ihtimalle atmosferin en üst katmanına karşılık gelen Aether, yani Ether/Nur doğdu. Kronos Aither'in içine bir yumurta yerleştirdi ve bu yumurtadan, bütün canlıların kendisinden türeyeceği, saf ışıktan bir bedeni ve altın kanatları olan, çift cinsiyetli Phanes ("ışıktan doğan") çıktı. Phanes'ten Nyks ("gece"), Nyks'ten de Gaia ile Uranos doğdu. Bu noktadan sonra hikâye Hesiodos'un çizgisine geri döner ve Kronos ile Zeus arasındaki çekişmeyi anlatır. Hesiodos'un sözleriyle Orfik versiyon arasında bir çelişki olmaması için olsa gerek, Orfikler, Zeus'un Phanes'i yuttuğunu ve hâlen yaşamakta olduğumuz dünyayı yeni baştan yarattığını belirtmişlerdir. Zeus'un Demeter ile ilişkisinden Persephone, Zeus ile Persephone ilişkisinden de Dionysos **Zagreus** doğar (Zagreus'un anlamı veya kökeni belirsizdir).

İ.S. 200'lerde yaşamış ve paganlardan hoşlanmadığı, saçma ve rahatsız edici bulduğu pagan inançlarını alaya almasından belli olan Aleksandrialı Clement adlı Hristiyan bir yazar, Dionysos Zagreus'un Orfik *anthropogoniaya* göre başına gelenlerle ilgili bize şu bilgileri verir:

> Dionysos'un gizemleri tamamen insanlık dışıdır. Daha küçük bir bebekken, tepeden tırnağa zırhlı Kureteler, silahlarını şangırdatarak Dionysos'un beşiğinin etrafında dans ediyorlarmış. O sırada Titanlar gizlice yanına yaklaşmayı başarmış ve saçma sapan oyuncaklarla bebeğin dikkatini dağıtıp kollarını bacaklarını koparıp atmışlar. Bu hikâyeyi * bize aktaran Orpheus şöyle der:
>
> Çemberler, fırıldaklar, kolu-bacağı oynayan
> çıngıraklı bebekler
> Güzel sesli Hesperidlerin
> altın elmaları
>
> O ritüelinizdeki diğer saçma sembolleri sıralayayım da gülün: kemik zarlar, toplar, topaçlar, elmalar, çemberler, aynalar, keçi postları.
>
> Konumuza devam edecek olursak, Athena, bebeğin hâlâ çarpmakta olan kalbini alır; Pallas * adının nedeni budur. Bu arada, Dionysos'un kolunu bacağını ayıran Titanlar, hemen bir ateş yakıp üzerine bir kazan oturtur, parçaları bu kazana atarlar. Sonra, haşlanan parçaları alıp şişlere geçirerek ateşin üzerinde kızartırlar. O sırada Zeus çıkagelir; kızaran etin kokusunu almış ve bir tanrı olarak payını almaya gelmiştir (tanrılarınız bunu en temel hakları olarak görür ya!). Titanlara şimşekleriyle saldırır ve Dionysos'un kalan parçalarını gömmesi için oğlu Apollon'a verir. Babasına karşı gelmeyi aklından bile geçiremeyen Apollon cesedin kalan parçalarını Parnassos'a * götürüp gömer.
>
> İskenderiyeli, *Protrepticus* 2.15*

* ***hikâye***: Clement, burada, Orfik bir şiirden alıntı yapıyor. ***Pallas***: Bu benzetme Pallas sözcüğünün "çarpma, vurma" anlamına geldiği varsayılarak yapılmış (oldukça uzak bir ihtimal olsa da tamamen anlamsız değildir). ***Parnassos***: Delphoi kastediliyor.

Hikâye yazı öncesi toplumlarda yaygın olarak görülen bir erinleme ritüelini akla getirmektedir: Yaşlı erkekler (Titanlar), genç bir erkeğin (Dionysos Zagreus) yanına gelir, genci sembolik olarak "öldürür" ve sonra yetişkinlerin dünyasına geri getirirler. Bazı kaynaklarda Titanların yüzlerine alçı taşı sürdüklerinden bahsedilir ki bu uygulamaya, kabilenin yaşlı erkeklerinin ölmüş atalarının ruhlarını canlandırmak için yüzlerine alçı taşı sürdüğü bazı erinleme törenlerinde de rastlanır. Fakat Orfik öğreti bağlamında ele alındığında hikâyenin amacı, insan doğasıyla ilgili bir sırrı ortaya koymaktır. Hikâyenin ilerleyen bölümlerinde Zeus insanoğlunu yıldırım çarpmış Titanların küllerinden yaratır, dolayısıyla insanın özünde kötülük vardır. Bununla birlikte, Titanlar Dionysos'un bedenini yedikleri için küllerde tanrısal bir öz de bulunur. İnsanoğlu dışarıdan Titanlar gibidir, ama özünde tanrısal bir iyilik vardır. Bu nedenle insanın bütün çabası, bu ölümsüz ruhu beden hapishanesinden kurtarıp özgürlüğüne kavuşturmak olmalıdır (ki bu düşünce, *Sôma sêma* -"Beden kabirdir"- şeklindeki Orfik sloganda özlü bir biçimde ifadesini bulmuştur).

Orfikler ayrıca *metempsykhosis*, yani ruhun yeniden doğuşuna da (reenkarnasyon) inanıyorlardı. Neredeyse aynı zamanda Kuzeybatı Hindistan'da da ortaya çıkan bu sıra dışı öğretiye göre ölülerin ruhları sonsuza kadar Hades'te kalmıyor, farklı bedenlerde yeniden hayat bulmak üzere yeryüzüne geri dönüyordu (bu inancı önce Platon benimseyecek, onu Vergilius takip edecekti). Ruhun tamamen arınıp bu yeniden doğuş döngüsünün kırılması ancak büyük çabalar, kararlılık, tok gözlülük ve Orfik aydınlanma yoluyla kazanılan bilgi sayesinde mümkün olabiliyordu. Ruhun madde hapishanesinden kurtulup özgürlüğüne kavuşması için yaşayanların, örneğin, et ve yün gibi hayvansal ürünleri ve baklagilleri (bunun nedeni tam olarak bilinmemektedir) tüketmedikleri ve cinsel ilişkiden uzak durdukları münzevi, çileci bir yaşam sürmesi gerekiyordu. Bazı büyüler, sihirli formüller de öte dünyadaki hayat için işe yarayabiliyordu. Güney İtalya'da ve Girit adasındaki kimi mezarlarda, üzerlerine Orfik öğretilerin bir yansıması olduğu düşünülen ve mezar sakininin Yerin ve Göklerin evladı olduğunu belirten yazıların işlendiği altın plakalar bulunmuştur.

Bu bağlamda ele alındığında Orpheus mitosu, ölüler diyarına gidip geri dönen genç bir adamın hikâyesinden çok öte bir anlam kazanır. Orpheus öte dünyadan, insan doğası ve insanın yazgısı ile ilgili gerçekleri yaymak üzere geri döner. Kökleri ve tam olarak ne olduğuyla ilgili bilgilerimiz net olmasa da, Orfik öğretilerin **Pythagoras**'ın (İ.Ö. 6. yy.) aynı derecede belirsiz öğretileriyle bağlantılı olduğu söylenebilir. Pythagoras deyince ilk akla gelen şey, gerçekliğin özünün sayılar, oranlar ve ölçüler arasındaki mistik ilişkide yattığını savunan felsefi önermesidir. Pythagoras ayrıca *metempsykhosis*i savunmuş, müritlerine Orfiklerinkine benzer ilkelere dayanan çileci hayatlar sürmelerini telkin etmiştir. Platon'un insan doğasıyla ilgili ikili (düalist) yaklaşımı -yani, maddi bir beden içine sıkışıp kalmış tanrısal kıvılcım- Orfik öğretiyle paralellikler gösterir ve kaynağını muhtemelen, *metempshykhosis* ve çileci bir hayatın erdemleriyle ilgili düşünceleri gibi, Orfik öğretiden alır. Orfik öğretiler Platon üzerinden Hristiyan kilisesinin ilk kurucularına aktarılır ve özellikle ruh ve ruh-beden ilişkisiyle ilgili Hristiyan öğretilerini biçimlendirir. Bizim Hristiyanlık olarak bildiğimiz inancın büyük kısmı aslında Platonik felsefe,

bir kısmı da Orfik öğretilerdir. İlk Hristiyanlar inançlarının köklerini hiçbir zaman reddetmemişler, hatta pek çok yer altı mezarının duvar resimlerinde İsa'yı Orpheus olarak tasvir etmişlerdir.

Dionysos ile Orpheus arasında yakın bir bağ olmasına, her ikisinin de Hades'e gidip gelmesine rağmen aralarında bir husumet de vardır. Orfikler, Dionysosçu inancın en önemli ritüeli olan çiğ et yeme eylemini terk ederek yerine, Zagreus'un bir Titan tarafından öldürüldüğü ilk cinayeti ön plana çıkarmışlardır. Orpheus mitosunun kimi ayrıntılarında Orpheus'un müziksel uyumun, saflığın, dürüstlüğün ve kehanetlerin şaman tanrısı Apollon'a yaklaştığını görürüz. Orpheus'un müritleri toplu bir histeri şeklinde yaşanan kendinden geçme ayinleri yaşamazlar; onların hedefi nefis terbiyesi ve bedensel zevklerden uzak bir yaşamdır. Orpheus'a kimi zaman Apollon'un oğlu dendiğini de görürüz. Orpheus son nefesini -bazı kaynaklara göre bir şafak vakti, doğan güneş ile özdeşleştirilen Apollon'a şükranlarını sunarken- Dionysos'un müritleri olan *maenad*ların elinde vermiştir.

PLATON'UN "ER" MİTOSU

Bir inanç sistemi olarak Orfizm, İ.Ö. altıncı yüzyılda dünyanın çeşitli yerlerinde yükselen muazzam bir ruhani uyanışın bir parçasıydı. Aralarında doğrudan bir bağlantı kurmak zor olsa da, günümüzde bile hâlâ etkilerini sürdüren mistik felsefeci Pythagoras, İşaya'nın da aralarında olduğu pek çok İbrani peygamber, İran'da Zerdüşt, Hindistan'da Gautama Buda ve Çin'de Konfüçyüs gibi dinî liderler ve onların inanç sistemleri neredeyse aynı zaman dilimi içinde ortaya çıkmıştır. Bu dönem, Akdeniz dünyasında dikkatlerin bireysel ahlaka yönelmeye başladığı, doğru kararlar alıp doğru adımlar atmanın gelecekteki hayatımız üzerinde nasıl etkileri olduğu sorusunun daha fazla sorulmaya başladığı bir dönemdi. Ahlak ile kast edilen, kişinin iyi olduğunu bildiği bir şey ile kötü olduğunu bildiği bir şey arasında seçim yapmasıydı. Kötülük, her ne kadar bir süre işe yarıyormuş gibi görünse de, düzgün işleyen bir ahlaki sistemde kötülük yapanlar ya bu hayatta ya da öte dünyada cezasını çektiği gibi çocukları ve hatta sonraki nesiller de bu acıdan nasibini alırdı (yani babaların günahını çocukları çekerdi). Ödül ve cezaya dayanan bu ahlaki sistem yaklaşık dört yüzyıl boyunca gelişip yerleşmiş, Platon'un (İ.Ö. 428?-347) getirdiği önemli düzenlemelerle etkisini daha uzun yıllar sürdürmüştür.

Günümüzde mitosları gerçek dışı, hayal ürünü eserler olarak görüyorsak, bunun en büyük nedeni Platon'dur. Platon, geleneksel hikâyelere o denli düşmandı ki şairleri ideal şehrinin kapısından içeri almamıştır. Bununla birlikte, bir zamanlar çok güçlü ve zengin olan fakat denizin kabaran suları altında yok olup giden bir dünyayı anlattığı "Atlantis mitosu" (Perspektif 1.1) ile yaptığı gibi, kendi görüşlerinin propagandasını yapmak için kendi mitoslarını uydurmakta bir beis görmemiştir.

Platon'un *Devlet* adlı diyaloğunda Sokrates'i adaletin tanımını yapmaya çalışırken okuruz. Adaletsizliğin ödüllendirildiğini savunan popüler görüşe karşı çıkan Sokrates, kötülüğün yalnızca bu dünyada değil, öbür dünyada da cezalandırıldığını söyler. Görüşünü kanıtlamak için **Er** ("ilkbahar," yeniden

doğuş mevsimi) adında bir adamın hikâyesini anlatır. Güney Anadolu'daki Pamphylia ("bütün ırkların yurdu," "herkesin yurdu") ülkesinden gelen Er, bir savaşta ölür, fakat on gün sonra, savaşta ölenlerin cesetleri yakılmak üzere tören ateşine konulduğunda hâlâ yaşadığı görülür.

Er, başından geçenleri şöyle anlatır: Bütün ölülerle birlikte bir çıkışı yukarı, cennete, bir diğeri de aşağı, cehenneme açılan bir yere götürülürler. Orada sorguya çekilirler ve kötülük yapanlar kötülüklerinin on katı ceza görmek üzere cehenneme, iyilik yapanlar iyiliklerinin on katı ödüllendirilmek üzere cennete gönderilir. Bin yıl boyunca cehennemde eza çektikten ya da cennette sefa sürdükten sonra, ilk geldikleri yargı yerine geri getirilirler. Burada, geri döndüklerinde nasıl bir hayat sürmek istedikleri sorulur ve onlardan bir seçim yapmaları istenir. Bir müjdeci, Lakhesis'in (üç Kader tanrıçasından -*Moira*lardan- biri, "kader dağıtan") dizlerinin arasında duran bir kaba (*Moira*lardan bir diğeri, "ip eğirici" Klotho'nun hazırladığı) kader seçeneklerini koyar ve şöyle bildirir: "Ey ruhlar, hayatınızın yeni bir dönemi başlıyor. Kimse sizin için ve sizin adınıza bir seçim yapmayacak. Karar tamamen size aittir. (Yanlış kararlarınız için) tanrıları suçlamayın. Sorumluluk yalnızca size ait olacaktır." Bunun ardından ruhlar seçimlerini yapar. Ünlü şarkıcı-şair Orpheus bir kuğu olmayı, Troia'da savaşmış çirkin suratlı savaşçı Thersites maymun olmayı, Troia'daki Greklerin kralı Agamemnon kartal olmayı seçer. Daha önceki hayatında dünyevi hırsların ne kadar aptalca olduğunu yaşayarak öğrenmiş olan Odysseus ise seçenekleri uzun uzun inceler ve sonunda, kendinden önce kimsenin seçmediği sessiz, sakin, gözlerden uzak bir hayatı seçer.

Her bir ruhun seçtiği yeni hayat, *Moira*ların üçüncüsü Atropos ("yolundan saptırılamaz") tarafından onaylanır. Ardından herkes birlikte yakıp kavuran, boğucu bir sıcaktan geçerek çorak Lethe ("unutuş") Ovasına gider. Orada, suyundan içen herkesin her şeyi unuttuğu Umursamazlık Nehrinin kıyısında mola verirler. Nehrin suyundan içerler ve her şeyi unutup derin bir uykuya dalarlar. Gece yarısı olduğunda bir gök gürültüsü işitilir ve yer sarsılır. Aniden oradaki bütün ruhlar, tıpkı kayan yıldızlar gibi, yeni hayatlarına doğru kayıp giderler. Er'e nehrin suyundan içme izni verilmemiştir, ama buna rağmen nasıl olup da eski bedenine geri döndüğünü anlayamamıştır. Gözleri aniden eski gücüne kavuşur ve kendini şafak vakti, tören ateşinin odunları üzerinde yatarken görür. Sokrates hikâyeyi şöyle bağlar:

> "İşte sevgili Glaukon, bu öykü hiçbir zaman unutulmamış, yok olmamış. [c] Unutma ki öyküyü ciddiye alırsak biz de kurtulur ve ruhumuzu kirletmeden Lethe Irmağını kolayca geçeriz. Yani, dediklerime uyar da ruhun ölümsüzlüğüne ve iyilik gibi kötülüklere de katlanabileceğine inanırsanız göğe giden yola kolayca ulaşır, adalete ve bilgeliğe hayatlarımızı kolaylıkla adayabiliriz. Böylelikle bu dünyada yaşarken, taraftarlarından ödüllerini toplayan bir şampiyon gibi [d] adilliğin ödüllerini aldığımızda hem diğer insanların hem de tanrıların sevgisini kazanırız. Böylece hem bu hayatımızda, hem de o bin yıllık yolculuğumuzda mutluluğumuzu kaybetmemiş oluruz."
>
> Platon, *Devlet*, 621 a-d

"Er mitosu" geleneksel bir mitos değil, ölümden sonraki hayat ve yer altındaki ölüler diyarı ile ilgili antik geleneksel hikâyelerin, ruhun ölümsüzlüğü ve dünyada ahlaki bir yasanın hüküm sürdüğü öğretisini yaymak amacıyla yeniden üretilmiş entelektüel ve felsefi bir versiyonudur. Platon, geleneksel mitolojik unsurları çıkarımsal amaçlar doğrultusunda kullanmak ve ahlaki bir yasanın varlığına inanmak gibi konularda Orfik pratikle aynı çizgiyi takip eder, fakat onlardan ayrıldığı nokta, ruhun yeni bir insan hayatına başlamadan önce bir arınma sürecinden geçtiğini -cennet ve cehennemin (Inferno) yanı sıra bir de *Purgatory* ("arınma yeri") aşamasının da olduğunu- öne sürmesidir. Platon'un, Orfik öğretiden büyük ölçüde yararlanan "Er mitosu" aslında bir mitos olmasa da, daha sonraki mitos yazıcılarını, çok etkilemiştir. *Aeneis* eserinin altıncı kitabında Aineias'ın yer altı dünyasına inişini bütün canlılığıyla anlatan Romalı şair Vergilius'ta bu etkileri açıkça görürüz.

Mitos dediğimiz şeyin sınırları nasıl da belirsizleşiyor, değil mi?

AINEIAS'IN YER ALTINDAKİ ÖLÜLER DİYARINA İNİŞİ

Bugün, öte dünya dendiğinde kafamızda canlanan imgelerin çoğu, Grek ve Roma mitolojisinden, dininden ve felsefesinden ögeleri harmanlayan Vergilius'un yazdıklarına dayanmaktadır.

Troia'nın dumanı tüten yıkıntılarından kaçıp kurtulan Aineias batıya doğru uzun bir yolculuğa çıkar ve orada yeni bir soy başlatır: Romalılar. Hedefine ulaşabilmesi için önce ölmüş babası Ankhises'in ruhuyla konuşması, bunun için de Napoli körfezinin kuzeyindeki Avernus Nehrinin kükürtlü sularının hemen yanı başındaki bir geçitten geçerek altındaki ölüler ülkesine gitmesi gerekmektedir (Ankhises'in Aphrodite ile ilişkisi ve Aineias'ın doğumu için bkz. 9. Bölüm). Romalılara göre Avernus sözcüğünün etimolojik anlamı "kuşsuz" demekti zira gölden yükselen pis hava, üzerinden uçarak geçen kuşları bile öldürmeye yetecek kadar zehirliydi.

Aineias'ın önce Avernus yakınında eski bir Grek kolonisi olan Kumai'ye gidip Apollon'un eski aşkı Sibyl'i bulması gerekmektedir. Vakti zamanında tanrıça Hekate Sibyl'e, yer altındaki ülkeye nasıl girileceğini öğretmiştir. Şimdi yaşlı bir kadın olan Sibyl, Aineias'a yol gösterecektir. Kutsal bir ağaçtan sihirli bir dal koparan Aineias (ki bu, kader tarafından seçildiğinin bir işaretidir), Sibyl'in peşinden Dis diyarına iner. Vergilius'un anlattıkları *Odysseia*'da anlatılanların hemen hemen aynısıdır, fakat pek çok küçük ve az sayıda büyük değişiklikler de göze çarpar.

Yerin altında yaşayan tanrılara kurbanlar sunduktan sonra Aineias ile Sibyl günün ilk ışıklarıyla birlikte yola koyulurlar. Yer altı diyarına giden yolun girişinde dalları aldatıcı rüyalarla dolu bir ağaç ve onun biraz ilerisinde bir canavar sürüsü vardır. Bu türden birkaç alegorik yaratığa Hesiodos'ta da rastlanır fakat en fazla karşımıza çıktıkları yer Roma döneminde yazılan eserlerdir. Aineias ile Sibyl'in yolculuğu sonunda onları **Akheron** ("keder") ırmağına, ölüler ülkesi Dis'in başladığı yere getirir. Geçiş ücretini ödeyebilen ölüler, zalim kayıkçı **Kharon** (Resim 12.4) tarafından hemen kabul edilir, ödeyemeyenler ise ırmağı geçmek için bir yüz yıl daha beklerdi.

[295] Burdan ayrılır yollar, Tartarus'a, Avernus'un
sularına doğru giden yol. Balçıkla kaynaşır
burası, burgaçlarda kımıl kımıl döner sular
ve bütün kumunu Cocytus ırmağına kusar.
Suları ve ırmağı korur çirkin, pis kayıkçı
taranmamış ak sakalları sarkar çenesinden,
300 gözleri alev alev çakılmış olduğu yere,
omuzlarından inmekte düğümlü, kirli örtü.
Kendi iter kayığını sopayla, kurşun renkli
yelkenini kendi ayarlar, salının, içinde
götürür cansız bedenleri; kocamış, yaşlıdır,
ama tanrıya yaraşır gibi canlı, tazedir;
dağılan kalabalık kıyıya saldırır birden,
analar, yiğitler, yaşamı son bulmuş bedeni
ulu kahramanların, gerdeğe girmemiş kızlar,
çocuklar, gözleri önünde ailelerinin
odun yığınının üstüne konmuş gençler, güzün
ilk soğuklarında, nice yaprak kopup düşerse,
ya kışın ayazı enginlerden sürüp kuşları
denizler aşırı, güneşli sıcak toprakları
310 aramaya yolladığında, ne kadar kuş göğün
burgaçlarında savrulup konarsa yeryüzüne,
o kadar çoktu sayıları. Hepsi yalvarıyor
ayakta, kayıkla önce geçebilsinler diye,
uzatıyorlar ellerini, bir istekleri var:
Karşı kıyıya geçmek. (...)

Vergilius, *Aeneis* 6.295-314

RESİM 12.4 Kharon ile Hermes *psykhopompos*; Attik vazo, İ.Ö. 380 civarı. Soldaki, kaba kumaştan bir üstlük ve takkeye benzer bir başlık giymiş Kharon, ölülerin ruhlarını taşıyan kayığın küreklerini çekerken, ortada, kanatlı miğferi ve elindeki *caduceus* ile Hermes *psykhopompos*, yeni ölmüş bir kadının ruhuna yol gösteriyor. Bu tür yağ kapları (*lekhitoi*), ölüyle birlikte gömülmek üzere özel olarak yapılırlardı. (Staatliche Antikensammlungen und Gliptothek, Munich)

Nehrin öte yakasına el uzatanlardan biri de, Aineias'ın gemilerinden birinin başdümencisi olan Palinoros'dur. Uykusuna yenilen Palinoros suya düşerek boğulur ve Homeros'un *Odysseia*'sındaki Elpenor gibi (ki Palinoros Elpenor'un karşılığıdır) o da doğru düzgün gömülmek ister. (Fakat Homeros'ta ne Kharon ne de ölülerin geçmesi gereken bir yer altı nehri vardır.) Aineias ile Sibyl, Kharon'un hafif gövdeli kayığına binerler fakat ölü olmadıkları, vücutları insan vücudu olduğu için tekne ağırlıklarına zor dayanır (Dante bu sahneyi kendi eserinde aynen kullanacaktır):

PERSPEKTİF 12.2

MICHELANGELO: *KUMAİLİ SIBYL*

En iyi kâhinlerin yaşlı kadınların arasından çıktığı inancı çok eskidir. Bu kadın Greklerde Apollon'un Delphoi'deki sözcüsü Pythia; İncil'de Kral Şaul'un (Saul) akıbetini sormak için Samuel'in ruhunu çağıran Endor Cadısı; Vergilius'un *Aeneis*'inde ise Aineias'a ölüler ülkesine giden yolu gösteren ve Roma İmparatorluğunun ilk yıllarında hâlâ yaşıyor olduğuna inanılan Kumaili Sibyl (*The Sibyl of Cumae*) olarak karşımıza çıkar. Ancak, antik dünyada sayıları onu bulacak kadar çok Sibyl vardır.

Michelangelo Buonarroti (1475-1564), İtalya'da yüz elli yıl kadar süren olağanüstü bir sanatsal ve entelektüel mayalanma döneminin sonunda yaşamış bir ressam,

PERSPEKTİF RESİM 12.2 Michelangelo Buonarroti (1475-1564), Kumaili Sibyl, duvar resmi (fresk), Sistine Şapeli, 1510 civarı. (Vatican Museums; Scala/Art Resource, New York)

heykeltıraş, mimar, mühendis ve şairdir. En ünlü resmi, Vatikan'daki Sistine Şapelindeki eseridir. Şapelin muazzam kubbesini ve duvarların üstteki üçte birlik kısımlarını süsleyen eseri dört yılda (1508-1512) tamamlayabilmiştir. İnsanoğlunun yaratılışını, düşüşünü ve kurtarılışını konu alan bu eserinde Michelangelo, kubbenin her yanına dağıttığı üç yüzden fazla figür kullanmıştır. Yan panellerde İsa Mesih'in gelişini müjdeleyen kâhinleri işlemiş ve ilginçtir, bu kahinlerin arasına, iki çıplak gencin bakışları altında bir kehanet kitabını inceleyen yaşlı ve erkek görünümlü Kumaili Sibyl'i de eklemiştir (Perspektif Resim 12.2).

Pagan motiflerinin Hristiyanlığa bu kadar yakın dâhil edilmesi, Rönesans dönemi entelektüellerinin alegorik klasik mitoloji yorumlarının bir uzantısıdır. Neoplatonik felsefi ilkelere göre (karşılaştırma için bkz. Perspektif 9) buradaki Sibyl figürü maddi bedeni, arkasındaki çıplak gençlerden birincisi insanoğlunun tanrısal gerçeklik üzerine tefekkürünü mümkün kılan entelektüel yeteneği, ikincisi ise ölümsüz ruhu temsil etmektedir. Dolayısıyla bu üç figür, Platon'un insanın manevi varlığının iştah (istekler), zekâ (irade) ve ruh olarak üç parçadan oluştuğu görüşüne uymaktadır. Michelangelo'nun çağdaşlarından biri kompozisyondaki Sibyl figürünü tam da bu açıdan yorumlamıştır. Sibyl, İsa Mesih'in gelişini gören ve bunu kehanetlerinde belirten gerçek bir kâhindir. Michelangelo'nun yaşadığı entelektüel ortamda sanatçıların işi çok zor değildi; pagan imgeleri ve konuları Papa'nın özel şapeli gibi son derece Hristiyan mekânlarda bile rahatça işleyebiliyorlardı.

[384] Sürdürüp yollarını yaklaşıyorlardı (Aineias ile Sibyl) artık
ırmağa. Styks'in sularından görünce kayıkçı
geldiklerini sakin ormandan ve yollarını
çevirdiklerini kıyıya doğru ikisinin,
ilkin şöyle çıkıştı onlara, sordu ayrıca:
"Kim olursan ol, silahınla ırmağımıza
yaklaşan kişi, nereden geliyorsun, söyle haydi!
Dur olduğun yerde, atma adımını! Burası
390 Gölgelerin, Uyku'nun ve uyku veren Gece'nin
mekânıdır. Canlı bedenlere Styks teknesiyle,
geçmek mubah değildir. Alcides'i, Theseus'u,
Prithos'u, doğmuş olsalar da tanrılardan,
yenilmez olsalar da, bu göle aldığım için
yüzüm hiç gülmedi benim! Biri kendi eliyle
zincirlere vurdu da bekçisini Tartarus'un,
sürdü kralın tahtından tiril tiril titrerken;
ötekiler yer altı tanrısı Dis'in eşine
saldırıp kaçırmayı denedi kral döşeğinden!"
Buna karşı Amphrysus'un esinli rahibesi
şöyle dedi kısaca: "Hiçbir hayınlık için
400 değil, üzülme, savaş için değil bu silahlar.
Varsın koca bekçi ulusun dursun mağarasında,
korkutsun soluk yüzlü gölgeleri! Amcasının
evinde rahat otursun afif Proserpina.
Troialı Aineias, dindarlığı, silahlarıyla

seçkin Aineias, babasını görmek için indi
Erebus'un karanlıklarına, yer altındaki.
Ama böylesine dindarlığın° hayali senin
dokunmazsa yüreğine, tanı bari şu dalı!"
-Açar giysisini, gösterir sakladığı dalı-
Yatışır öfkeyle kabaran yüreği bekçinin.
Daha fazla konuşmadı Sibylla. Charon baktı
baktı saygıdeğer armağana, kader dalına
hayran hayran; çok olmuştu o dalı görmeyeli.
Çevirip koyu renk tekneyi, yanaştı kıyıya.
Sıralarda oturan birçok gölgeyi kovarak
boşalttı güverteyi, koca Aineias'ı hemen
aldı kayığa; gıcırdadı ağırlık altında
birbirine geçmiş parçaları teknenin, sular
doldu içine yarıklardan; geçirdi sonunda
sağ salim esinli rahibeyi, yiğidi, koydu
şekilsiz balçığın, yeşil yosunların üstüne.
Üç ağızlı koca Cerberus çın çın öttürür hep
havlamalarıyla bu krallığı, karşı mağarada
oturarak koca gövdesiyle. Engereklerin
tüm boynunda dikildiğini görünce Sibylla,
balla tohumlardan yapılmış bayıltan hamuru
attı önüne. Aç olduğundan üç ağzını da
açıp kaptı atılan yemi; dev gibi sırtını
yaydı uzandı yere, kapladı geniş mağarayı.
Uyuyunca bekçi, sıvıştı Aineias girişten,
Dönüşü olmayan sulardan çabucak akıp geçti.

VERGILIUS, *Aeneis* 6.384-425

400-410. ***dindarlık***: Çevirmenin "dindarlık" olarak karşılamayı tercih ettiği sözcük bizim ilk anda aklımıza gelen dindarlıktan çok farklıdır; Latincesi *pietas* olan ve "bir kimsenin ailesine, ülkesine ve tanrılara karşı vazifeleri" anlamına gelen bir kavramdır. (ÇN.) Bu kavram, anlamını en iyi Aineias'ta bulur: Yer altındaki ölüler ülkesine Jüpiter'in emri üzerine, Roma'nın yazgısının ne olacağını babasına sormak için inmiştir.

Sibyl ile Aineias daha sonra, ölülerin farklı gruplar hâlinde ayrıldığı toplanma yerine ulaşırlar. Bu gruplardan ilki çok erken ölenler, yani yeni doğan bebekler, haksız yere suçlanıp ceza alanlar, kendini öldürenler ve aşkları uğruna canından olanlardır (bu sonuncular arasında Kartaca'nın Fenikeli kraliçesi, Aineias tarafından terk edilen Dido da vardır). Bu gruptan hemen sonra savaşta, özellikle de Troia Savaşında ölen askerler yer alır.

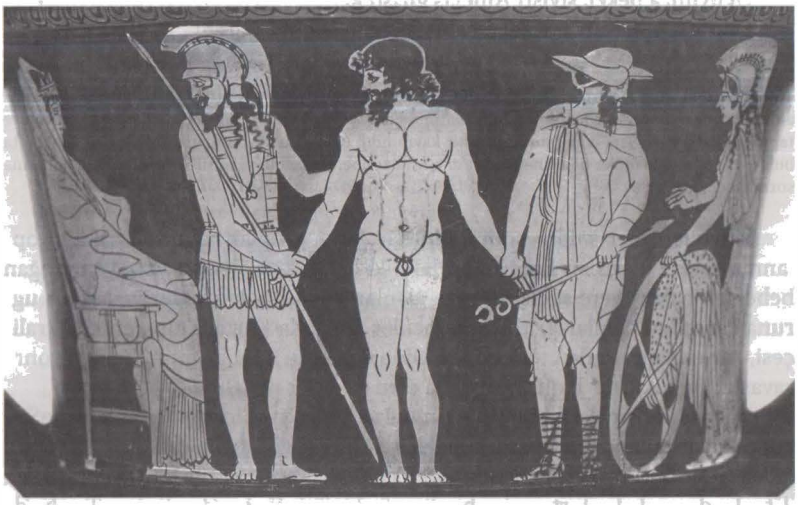
Daha sonra karşılarına bir yol ayrımı çıkar. Soldaki yol, içlerinde Tantalos ile Sisyphos'un da bulunduğu en azılı günahkârların ve ebedî acının yeri olan Tartaros'a gider. Hesiodos'un *Theogonia*'sına göre Zeus'un yıldırımıyla Tartaros'a gönderilen Titanlar da oradadır. Tartaros'un bir diğer "sakini" de **İksion**'dur. İksion, Tesalya'da küçük bir halk olan Lapithlerin kralıdır ve Hera'ya, çok garip bir biçimde de olsa, "sulanma" cüretini göstermiştir. Karısına gerçekten birinin cinsel olarak ilgi duyabileceğine inanmayan Zeus, sırf spor olsun diye, Hera'nın buluttan bir kopyasını

yapar. İksion işte bu bulutla ilişkiye girmeye çalışmış, spermleri olduğu gibi buluttan geçerek yere dökülmüştür. Sperminin toprağa değdiği yerden, daha sonra Kentaurların babası olacak Kentauros çıkar. Ceza olarak Zeus İksion'u, uçsuz bucaksız sislerinin içinde ağır ağır dönüp duran ateşten bir çembere bağlar (Resim 12.5).

Vergilius'un (veya Homeros'un) bahsetmediği ama daha sonraki kaynaklarda sıkça adı geçen günahkârlar da vardır. Bunlardan biri olan Danaidler, yani "Danaos'un kızları," kendi kocalarını öldürdükleri için koca bir yalağa dibi delik testilerle su doldurma cezasına çarptırılmışlardır (Bkz. Resim 12.2).

Vergilius'un en azılı günahkârları, Homeros'unkiler gibi, tanrılara karşı gelmiş olanlardır, fakat Homeros'un aksine Vergilius, cezalandırılan günahları ve ödüllendirilen erdemlerin ahlaki sınırlarını sıradan insanların yazgılarını da kapsayacak şekilde evrenselleştirmiştir. Platon'un aktardığı ve büyük ölçüde Vergilius'un eserine kaynaklık eden Er hikâyesinde olduğu gibi, Vergilius'un günahkârlarının çektikleri cezaya bizzat şahit olmayız. Sibyl bile onları kendi gözleriyle görmez, olanları Hekate'nin aktardıklarından öğrenir:

[608] Orada erkek kardeşlerinden
nefret edenler bulunur ömürleri boyunca;
babalarını dövenler, sonra oyun edenler
korunaklarına ve edindikleri varlığa
tek başına yumulanlar,° yakınlarına ondan
610 hiç pay ayırmayanlar -pek çoktur hem sayılarızina yaptıkları için öldürülenler, sonra
devlete karşı meşum silahlarını kullananlar,

RESİM 12.5 Ares ile Hermes İksion'u kıskıvrak yakalamış, Hera'nın huzuruna çıkarmışlar. Bu arada Athena, İksion'un ceza olarak bağlanacağı çemberi hazırlıyor. Kırmızı figürlü Attik vazo, İ.Ö. 450 civarı. (British Museum, London. © Trustees of the British Museum / Art Resource, New York)

efendisiyle yaptığı andı korumayıp bozanlar,"
hepsi hapsedilir bekler burada cezalarını.
Kimi koca bir kaya yuvarlar, kimi gerilmiş
Bir tekerleğin asılakalmış parmaklarına;
Mutsuz Theseus çakılmış yerine, öyle durur,
hep duracak da! Phlegyas'sa hepsinden mutsuz,
uyarır onları tanık tutar bir gölgelikte,
yüksek sesle: "Saygı göstermeyi öğrenin böyle,
benim örneğimde, uyarsın bu örnek sizleri:
Hor göreyim demeyin sakın ulu tanrıları."
Kimi sattı özyurdunu altına karşılık;
Zorba efendiyi oturttu devletin başına.
Öteki yasa koydu, değiştirdi yasaları
rüşvet karşılığında. Biri saldırdı kızının
yatağına, girdi yasak gerdeğine: Hepsi de
korkunç günah işledi. Suçu göze aldı, hepsi
neye göz diktilerse, geçirdiler ellerine.
Yüz tane ağzım, yüz tane dilim olsaydı başımda,
çelik gibi sesim, her türden suç biçimini,
her türden ceza adını sayabilirdim sana."

VERGILIUS, *Aeneis* 6.608-627

610. *tek başına yumulanlar*: Antik dünyada alicenaplık veya cömertlik büyük bir erdem sayılırken, cimrilik ve açgözlülük çok büyük bir zaaf olarak görülürdü. 613. *andı bozanlar*: Marcus Antonius ile Augustus arasındaki iç savaşta Augustus'a karşı saf tutanlar kastediliyor.

PERSPEKTİF 12.3

DANTE: *CEHENNEM*

Dante Alighieri (1265-1321) güçlü ve bağımsız Floransa devleti yurttaşıydı. Politik nedenlerle 1301'de yolsuzluk iddiasıyla yargılanıp mahkûm edildi ve ömrünün geri kalanını sürgünde geçirdi. Sürgündeyken, geleneksel Latin dili yerine kendi anadili olan Toskana lehçesinde şiirler yazdı. İlk modern şairlerdendir. Gerek çağdaşlarını gerek kendinden sonra gelenleri inanılmaz derecede etkileyen eserleri, modern İtalyan dilinin temeli olarak kabul edilirler. Dante'den önce Kuzey İtalya'nın resmî dili, Güney Fransa'da konuşulan Provence lehçesi olmak üzereydi.

Dante'nin en büyük eseri İlahi Komedya (*Divinia Commedia*) üç bölümden oluşur: *Cehennem* (*Inferno*), *Araf* (*Purgatorio*) ve *Cennet* (*Paradiso*). İnsan ruhunun günahtan arınmaya doğru yaptığı yolculuğun bir alegorisi olan şiir ahlak kurallarının, siyasetin, teolojinin, kozmolojinin ve felsefenin hayli karmaşık ve bilgi yüklü bir keşfidir. İlk yayımlandığı günden bugüne okuyanları canlı imgeleri, güçlü anlatımı ve güzel dili ile etkilemeyi başarmış, zor okunmasına rağmen hep popüler bir eser olmuştur.

Şiirin *Cehennem* bölümü, Romalı şairlerin aktardığı hâliyle klasik mitolojiye çok şey borçludur (Grekçe metinlerin sayısı çok az olduğu gibi, Dante Grekçe bilmiyordu). Edebî olarak kendine özellikle model aldığı yazar, Vergilius'tu ve şiirde, cehennemdeki

yolculuk boyunca Dante'ye rehberlik yapan, Vergilius'tur. Cehennem, dokuz kata bölünmüş ters bir koni şeklindedir. Her kat ayrı bir günaha ve o günaha özgü cezaya ayrılmıştır. Cehennemden geçtikten sonra, dünyanın öbür tarafındaki Araf'a çıkarlar; oradan da Dante Vergilius'u ardında bırakarak tek başına cennete yükselir. Dante'nin yer altı dünyasını anlatırken çizdiği manzaraların pek çoğu Vergilius'un tasvirlerine dayanır; Vergilius da tasvirlerini *Odysseia* ile Platon'u model alarak yazmıştır. Ters koninin en altında, yani "cehennemin dibinde," üç başlı ve üç ağızlı, efendilerine karşı günah işleyenleri sonsuza dek ağzında çiğneyen Lucifer durur. Bu günahkârların arasında Julius Sezar'ı öldüren Brutus ve Cassius ile İsa'ya ihanet eden Yahuda da vardır.

En başından beri değişmeden kalan mitolojik imge, ölülerin dünyasına ulaşabilmek için geçilmesi gereken nehirdir. Odysseus için bu nehir, dünyayı çepeçevre saran ve Odysseus'un bizzat üzerinde yol aldığı Okeanos Nehridir. Vergilius için, kayıkçı Kharon'un ölülerin ruhlarını sandalıyla karşı kıyısına geçirdiği Akheron'dur. Bir "Hristiyan" cehennemi olmasına rağmen, Dante'nin yer altı dünyasını çevreleyen nehrin adı da Akheron'dur ve Vergilius'un *Aeneis*'inde olduğu gibi burada da kayıkçı Kharon yaşayan birini karşıya geçirmek istemez. Aşağıdaki pasajda Dante, Kharon'un, etrafları lanetlilerin ruhlarıyla çevrili, nehrin kıyısında karşıya geçmeyi bekleyen Dante ile rehberi Vergilius'u gördüğü anı anlatır:

Birden bir kayıkla bize doğru
saçı sakalı ağarmış bir ihtiyar geldi,
bağırarak: "Sonunuz kötü, kötü ruhlar!" dedi.
"Ummayın sakın gökyüzünü görmeyi,
öbür yakaya, sonsuz karanlıklar, sıcaklar,
buzlar diyarına götürmeye geliyorum sizi.
Ey orada duran canlı ruh,
git bunların yanından, ölü bunların hepsi."
Gitmediğimi görünce dedi ki:
"Buradan değil, başka yoldan,
karşıya geçeceksin sen, başka limandan:
senin için daha hafif bir kayık gerekli."
"Kharon öfkelenme" diye rehberim söze girdi,
"o, her isteğini yerine getirebilenin
isteğiyle burada, başka bir şey söyleme."
Gözlerinin çevresini alev çemberleri
sarmış cehennem kayıkçısının pamuk gibi
yanakları sakinleşti bunun üzerine.
Ama bu acımasız sözleri duyunca,
o yorgun, çıplak ruhların renkleri değişti
birbirine vurdu dişleri,
Tanrı'ya, ana babalarına, insanlara,
doğdukları yere, atalarına
demediklerini bırakmadılar.
Sonra bir araya toplandılar
Tanrı korkusu bilmeyen insanları bekleyen kıyıda,
başladılar hüngür hüngür ağlaşmaya.
Kor gözlü Kharon iblisi
işmar edip hepsini yan yana getirdi,
gecikenlerin sırtına küreğini indirdi.

112 Güz gelip de,
yapraklar peş peşe dökülünce,
dalların yapraklarını yerde görmeleri gibi,
115 Âdem'in kötü çocukları çağrıya uydular,
kuşlar gibi, birer birer
kayığa atladılar.

Dante, *Cehennem* 3.82-117

Kharon'un kayığına hücum eden lanetli ruhların görüntüsünden çok etkilenen Dante düşüp bayılır ve karşı kıyıya geçene kadar ayılamaz.

Dante'nin tasviri, kadim hikâyelerin ve imgelerin tamamen yeni anlamlar üretmek amacıyla nasıl yeniden ele alındıklarına güzel bir örnektir. Sistine Şapelindeki Sibyl figürüyle Michelangelo da aynı şeyi yapmıştır (Perspektif Resim 12.2).

Homeros için büyük nehrin öte yakasındaki veya yerin altındaki öbür dünya karanlık, kasvetli ve sıkıcı bir yerdir. Bu imge, hayaletlere ve bizi bekleyen kaçınılmaz sona karşı duyduğumuz ilkel korkuya dayanır. Vergilius'a göre ise öldükten sonra gideceğimiz yer pekâlâ da neşeli bir yer olabilir, çünkü orada, ileride Roma'nın tarihî misyonunu gerçekleştirecek Romalıların yaşadığı bir Elysium vardır. Diğer yandan Dante'nin cehennemi, Tanrı'nın sevgisini kabul edip kucaklamak yerine ona bilerek sırt çevirenlerin sonsuza dek çektiği tarifsiz acılar demektir. Homeros tekinsiz ve nostaljik, Vergilius politikken Dante, ahlakidir.

Pluton'un sarayına giden kapının önünde Aineias Proserpina'ya (Persephone) sunu olarak elindeki altın dalı verir ve ardından Sibyl ile birlikte, savaşlarda ölen kahramanların -ki sayıları Homeros'un eserinde sayabildiklerimizden çok daha fazladır- ve ozanlarla bilge kişilerin ruhlarının bulunduğu Elysium'a doğru yollarına devam ederler. Evet, dikkatimizi çektiği üzere, Homeros'un yukarıdaki dünyaya ait olarak betimlediği Elysium, Vergilius'ta yer altına inmiştir. Vergilius'un tasvirleri, büyük ölçüde Platon'un yeniden doğmak üzere toplanan mitolojik ölülerle ilgili anlattıklarına dayanır:

[638] Bu arınmadan sonra, armağanı sundu yiğit
Tanrıçaya. Ulaştılar iç açıcı bir yere,
Güzel, tatlı çimenliğine mutlu ormanların,
Mutlular Mekânına. Açık hava daha yaygın,
640 burda erguvan renk bir ışıkla kaplanmış her yer.
Bu yerin kendi güneşi, kendi yıldızları var.
Bir kısmı çayırlarda eğitiyor bedenini,
yarışıyor, güreşiyor sarı kumlar üstünde.
Bir kısmı dövüyor toprağı ayaklarıyla,
koro kuruyor, şarkılar söylüyorlar; şakıyor
Trakyalı rahip de uzun giysisiyle şarkının
ezgisini usulünce, yedi ses perdesinin,
kimi zaman notaları parmaklarıyla, kimi
fildişi mızrapla vuruyor tellere. Burdadır

eski Teucer'in° kuşakları, en soylu torunlar,
daha iyi çağlarda doğmuş ulu kahramanlar,
İulus ve Assaracus, Troia'yı kuran Dardanus.
Aineias hayran olur uzaktan silahlarına,
boş arabalarına: Yere saplanmış mızraklar
dimdik duruyor, koşumlarından çözülmüş atlar
otluyor yayılıp çimene. Arabaya binmek,
silah kullanmak zevki ve pırıl pırıl koşumlu
atları otlatmak için, daha yaşıyorken
gösterdikleri özen, bırakmamış peşlerini
yer altında da. İşte gözüne çarptı yiğidin,
dört yanda çimen üstünde yemek yiyor kimisi,
neşe içinde tutturmuş şen bir Paean şakıyor,
koro hâlinde; kokulu defne fundalığından
ağaçlar içinde gürül gürül akmakta olan
Eriadnus Irmağı° işte ordan kaynaklanır.
Yurdu için savaşırken aldığı yaralar
sızlayan bir avuç genç, ömür boyu kurallara
sadık kalmış rahipler, Phoebus'a layık şiirler
yazan dindar ozanlar, yarattıkları sanatla
yaşamı süsleyen sanatçılar, iyilikleriyle
insanların anlağına adları kazınanlar,
hepsinin başını sarmış kar gibi ak kurdele.

Vergilius, *Aeneis* 6.638-663

649. *Teucer*: Troia'nın ilk kralı. Ilus, Assarakos ve Dardanos ondan sonra gelir (bkz. Tablo 20.3). Aineias bu soydan gelir ve aralarında Vergilius'un hamisi Augustus'un da bulunduğu Romalı Julius soyu (Julii), Aineias'ın oğlu İulus'tan çoğalmıştır (hemen belirtelim, Augustus aileye dışarıdan girmiştir, aralarında kan bağı yoktur). 658. *Eridanus*: Po nehri. Yer altındaki dünya yer üstündeki dünyanın bir tür kopyası olduğundan, her iki dünyadaki nehirler muhtemelen aynı kaynağı paylaşıyordu.

6. Kitabın sonunda Aineias nihayet babasının ruhuyla karşılaşır. Nasıl ki Odysseus kollarını üç defa uzatmış ama annesine dokunamamış, elleri hayaletin içinden öbür tarafa geçivermişse, Aineias da aynı şekilde ellerini babasına uzatır ve aynı şey olur. Daha sonra Ankhises oğluna, dünyaya geri dönmek üzere sıraya girmiş bekleyen büyük adamların ruhlarını gösterir ve ileride Roma'nın kudretli kahramanları olacak ruhların isimlerini tek tek sayar.

Ankhises sözlerine, şeylerin döngüselliğini vurgulayan bir evren tasviriyle başlar: Şu anda olmakta olan her şey geçmişte defalarca kere olmuştur ve gelecekte de aynen olmaya devam edecektir. 1935 yılından itibaren Amerikan dolarının üzerinde yer alan Latince özdeyiş, *"novus ordo seclorum"* (çağların yeni düzeni), Vergilius'un tarih ve zamanın döngüsel olduğu görüşünü vurgulayan bir dizesinin uyarlanmış hâlidir (*Eclogue* 4.6). İyi insanların beden hapishanesinde özünden uzaklaşıp yozlaşmış ruhları ölümün ardından yer altına iner ve (Platon'da da olduğu gibi) bin yıl sonra dünyaya tekrar gelerek yeni bir bedende yeni bir yaşam sürmek üzere arınıp temizlenirler. Bu, mitos değil felsefe, eski geleneksel mitoslardan alınan imgelerle oluşturulmuş bir felsefedir.

6. Kitabın sonunda rüyaların iki kapısı olduğunu öğreniriz: biri boynuzdan yapılmıştır ve gerçek rüyalar oradan geçerek gelir, diğeri ise fildişinden yapılmıştır ve sahte rüyaların geçtiği kapıdır. Ankhises Aineias'ı (ve beraberindeki Sibyl'i) yukarıdaki dünyaya fildişi kapıdan geçirerek gönderir. Bunun nedenini şu ana kadar açıklayabilen çıkmamıştır.

ÖNEMLİ İSİM VE TERİMLER

Hades, 323
Pluton, 323
Erinyler, 325
psykhopompos, 326
Teresias, 327
Tantalos, 336
Sisyphos, 336
Elysium, 338
Orpheus, 338
Euridike, 339
Zagreus, 343
Pythagoras, 344
Er, 345
Akheron, 347
Kharon, 347
İksion, 351

ANTİK KAYNAKLARDAN BAZILARI

Orpheus ile Euridike: Apollodoros, 1.3.2.; Rodoslu Apollonios, *Argonautika*; Ovidius, *Dönüşümler* 10.1-85, 11.1-84; Hyginus, *Poetica Astronomica* 2.7.

OKUMA LİSTESİ 12. BÖLÜM

Burkert, Walter, *Ancient Mystery Cults* (Cambridge, MA, 1987). Çeşitli pagan kültlerde, özellikle de Helenistik Dönem kültlerinde kurtuluş (ebedî cennet) vaadi üzerine yazılar.

Garland, R., *The Greek Way of Death* (Ithaca, NY, 1985).

Guthrie, W. K. C., *Orpheus and Greek Religion: A Study of the Orphic Movement* (New York, 1966).

Johnston, Sarah Iles, *Restless Dead: Encounters between the Living and the Dead in Ancient Greece* (Berkeley, CA, 1999).

Rohde, F..., *Psyche, the Cult of Souls and Belief in Immortality among Ancient Greeks*, 8th ed., trans. W. B. Hillis (Chicago, 1987; first published in German, 1925).

Vermeule, Emily, *Aspects of Death in Early Greek Art and Poetry* (Berkeley, CA, 1979).

West, M. L., *The Orphic Poems* (Oxford, UK, 1983). Orfik din ve edebiyatın varlığına ilişkin göstergelerin en modern yorumu. Akademisyenler için yazılmış olmasına karşın sıradan bir okur da tartışmaların çoğunu kolaylıkla takip edebilir.

13. BÖLÜM

GILGAMIŞ

KAHRAMANLIK MİTOSLARINA GİRİŞ

Butch Cassidy : Çocukken, büyüyünce hep bir kahraman olacağımı düşünürdüm.
The Sundance Kid : Artık çok geç.

Butch Cassidy and The Sundance Kid filminin senaryosundan;
WILLIAM GOLDMAN (1969)♦

İLAHİ MİTOSLARDA ANA karakterler tanrı ve tanrıçalarken, bu kitapta incelenen ikinci büyük mitos türü olan efsanelerde ölümlü insanların hikâyeleri anlatılır. Tanrı ve tanrıçalar arada bir görünüp ufak tefek işlere karışsa da efsaneler, özelde ölümlü kahramanların başından geçenleri, genelde ise insanlığın geçmişine ait hikâyeleri aktaran hikâyelerdir.

Günlük hayatımızda **kahraman** sözcüğünü daha çok bir filmin ya da oyunun ana karakteri veya ağaçta kalmış bir kediyi kurtaran komşumuz ya da "O benim kahramanım" örneğinde olduğu gibi rol modelimize karşı hayranlığımızı ifade etmek için kullanırız. Günümüz haberciliğinde herhangi bir savaşta bizim tarafımızda savaşan askerlerin hepsi, hele de korkunç bir şekilde yaralanmışlarsa, birer "kahramandır." Bizim için kahraman, diğerlerinden ayrılan, belli meziyetleri, kahramanlıkları veya toplumsal konumlarıyla öne çıkan kişilerdir.

Ne var ki antik Grekler için *kahraman* teriminin çok daha özel, çok daha kısıtlı bir anlamı vardı. Homeros sözcüğü "soylu" ya da "iyi bir aileye mensup," yaşayan erkek karakterler için kullanıyordu, fakat zamanla bu anlam biraz değişmiş, terim, hepsi de geçmiş zamanlarda yaşamış ve ölmüş soylu karakterler

için kullanılır olmuştur. Homeros'un savaşçısından mitosların ve dinî kültlerin nesnesine doğru değişen bu anlam kayması, epik eserlerin *kahraman*larına, yerin altında yaşayan üstün güçler olarak tapınılmaya başlandığı zaman gerçekleşmiş gibi görünmektedir.

KAHRAMANLARIN MEZARLARI

Kahramanlara tapınılan kült yerlerine *heroon* denilirdi (çoğulu *heroa*) ve ilerideki bölümlerde efsanelerini okuyacağınız kahramanların çoğunun bir *heroon*u vardı. Buralardaki mezarların üzerine tonlarca taş ve toprak yığılır (=höyük), böylece kahramanın gömülü olduğu yerin korunduğuna ve yüceltildiğine inanılırdı (Resim 13.1). Örneğin Olympia'daki *heroon* Peloa'ya, Troia'daki Apollon'a ve Roma yakınlarında bulunan Lavinium'daki ise Aineias'a adanmıştır. Kahramanın adı sonsuza kadar yaşasın, adını herkes hatırlasın diye bu tür höyükler ana yol kenarları, liman ve deniz geçiş yollarına yakın bölgeler ve kutsal alanların sınırları içi gibi göze çarpan ve işlek yerlere yapılırdı.

Klasik Dönem boyunca buralarda düzenlenen kült ayinleri ve benzer dinî etkinlikler, ziyaretçilerin ve bu kutsal mekânların bakımını yapan kişilerin kafasındaki kadim kahramanlar çağı inancını pekiştirmiştir. İ.Ö. beşinci yüzyılın başlarında Atinalı bir politikacı olan Kimon, Skyros adasında bulduğu ve Atinalı kahraman Theseus'a ait olduğunu düşündüğü dev bir iskelete ait kemiklerden bir kaçını Atina'ya, "baba ocağına" geri getirir. Ayrıca, halkın vatanseverlik duygularını canlandırmak için agoranın ortasında bir de kült merkezi yaptırır. Perslere karşı ilk zaferini İ.Ö. 334 yılında Hellespontos yakınlarındaki Granikos Nehri savaşında kazanan Büyük İskender Troia'ya bir hac ziyaretinde bulunur ve çırılçıplak soyunarak Akhilleus'un mezarının etrafında üç tur koşar. Daha son-

RESİM 13.1 Kroisos'un babası, Lydia kralı Alyattes'in (İ.Ö. 595-547 civarı) höyük mezarı. 300 metreden fazla çapı ve 69 metre yüksekliğiyle Anadolu'daki en büyük höyük mezarlardan biri olan bu höyük, Sardis yakınlarındaki kral mezarlarının bulunduğu alandadır (bkz. Harita XIII). Bu alanda yüz kadar daha höyük mezar vardır. Burayı İ.Ö. 450 yılında ziyaret eden Herodotos (1.93), höyüğün tepesinde, üzerinde höyüğün yapımı için harcanan muazzam emekten bahseden yazıların olduğu beş adet işaret görmüş ve burayı, Mısırlıların ve Babillilerinkinden sonra insanoğlunun elinden çıkma dünyadaki en büyük eser olarak nitelendirmiştir. Greklerin kahramanları için yaptıkları höyükler bu kadar büyük olmamıştır, ama hepsinin de yapılış amacı hemen hemen aynıdır. (Fotoğraf: William Aylward)

raları Troia'yı ziyaret eden yarı deli Roma imparatoru Caracalla, sırf arkadaşı Patroklus'un ölümünün ardından Akhilleus'un tuttuğu yası yeniden canlandırabilmek için en yakın arkadaşı Festus'u öldürtür. Daha sonra Akhilleus'unkine tıpatıp benzeyen bir höyük mezar yaptırır, çok sayıda hayvan kurban eder, devasa bir cenaze ateşi yaktırır ve arkadaşı için Homerik bir cenaze töreni düzenler.

Kurban ve sunu gibi Grek öncesi höyük mezarlarda uygulanan kült törenlerinin Grek topraklarında da uygulanmaya başlaması geç Demir Çağı zamanına, yani İ.Ö. 800 civarlarına rastlar. Çoğu araştırmacı antik mezarlar etrafında gelişen bu tür yenilikçi dinî uygulamaları, alfabetik yazıya aktarılan kahramanlık destanlarının daha çok insana ulaşması ve daha çok kişi tarafından ezberlenebilmesi sayesinde popüler olmaya başlayan Grek efsanelerine bağlamaktadır. Kahramanlık kültü, tanrılara adanan kültlerle benzerlikler gösterir; dikkat çekici tek fark, kahramanlık kültünde tapınım nesnesinin tanrılar değil, ölmüş kahramanların ruhları olmasıdır.

"GILGAMIŞ DESTANI"

Antik kültürlerden pek azı kahramanlık mitosları üretmiştir. Örneğin, eski Mısırlıların mitoslarında Greklerin kullandığı anlamda bir kahraman yoktur. Eski Ahit'te kahraman olarak tanımlanabilecek bir tek Callut'u (Goliath) öldüren Davut, bir de Samson sayılabilir. Hatta Romalıların kendi içlerinden çıkardıkları bir kahramanları yoktur. Buna karşılık, antik Mezopotamyalıların hikâyelerini anlattıkları ve efsanesi dünyanın en eski efsanelerinden biri olan bir kahraman vardır: büyük kral **Gılgamış**.

Günümüzde Gılgamış Destanı olarak bilinen destan, Hesiodos ile Homeros'un destanlarının aksine, yazılı bir belge olarak doğmuştur. Eser, orijin olarak, nasıl yazı yazılacağını öğrenen kâtiplerin alıştırma metnidir ve okunmak, diğer kâtipler ve kâtip olarak yetiştirilenler tarafından çalışılmak üzere üretilmiştir. Bununla birlikte Gılgamış Destanı'ndaki hikâyeler ile Grek efsaneleri arasında pek çok ortak nokta bulunmaktadır. Dolayısıyla Greklerin anlattıkları hikâyelerin kökeni, hem içerik hem de biçim olarak Mezopotamya'daki sözlü geleneğe dayanmaktadır denebilir.

Gılgamış ile Grek efsaneleri arasındaki benzerlikler tesadüf değildir. Grek efsanelerindeki pek çok unsur, köken olarak Grek değildir. Bu hikâyeler, açıkça görüldüğü üzere yazılı metinler aracılığıyla değil de iki dilli ozanlar üzerinden Doğu'dan Batı'ya geçmiş hikâyelerdir. Erken Arkaik Dönem boyunca Grek ve Semitik denizcilerin birbirleriyle evlilik yoluyla akrabalık ilişkileri kurduğunu gösteren kanıtlar, bu iki dilliliği ve Doğu hikâyelerinin Grek topraklarına nasıl ulaştığını açıklamaktadır. Bu nedenle, dikkatlerimizi Grek efsanelerine yöneltmeden önce, tipik bir "kahraman" mitosunda bulmayı beklediğimiz unsurlara kaynaklık eden Mezopotamyalı Gılgamış efsanesini incelememiz yerinde ve gerekli olacaktır.

Gılgamış bir zamanlar Sümer döneminde Uruk şehrini yönetmiş, gerçek biridir. Kil tabletlerde çivi yazısıyla tutulmuş krallar listesine göre İ.Ö. 2600'ler civarında 126 yıl yaşamıştır. Gılgamış örneği, Greklerinkiler de dâhil olmak üzere, efsanevi kahramanların hepsinin de aynı dönemde yaşamış olduğuna

güçlü bir kanıt teşkil eder. Gılgamış'ın bilinen en önemli işi Uruk etrafına ördürdüğü şehir duvarlarıdır. Hakkında sahip olduğumuz bilgiler, günümüze kadar sağlam kalmayı başarmış ve Sümerce, Akadca, Hititçe gibi farklı dil ve alfabelerde yazılmış tablet kalıntılarından öğrendiklerimizdir. İ.Ö. 612'de yerle bir olan Ninova'daki Asurbanipal kütüphanesinden kurtulan on iki adet tablette, Gılgamış'ı çağrıştıran ve binlerce yıl öncesine giden bir hikâye vardır. Pek çok bağımsız bölümden (epizot) oluşan hikâye Sin-leke-unnini adlı bir kâtip tarafından (metne imzasını attığı için adını biliyoruz), kendi içinde tutarlı bir anlatı oluşturacak şekilde bir araya getirilmiştir.

Gılgamış ile Enkidu

Metin, Gılgamış'ın kısa bir "özgeçmişi" ile başlar:

> Yerin dibindeki suyun kaynağını görenin öyküsünü dinle, yurdum!
> Dünyada her şeyi bilen adamın adını ünlendireyim: onun görmediği
> Hiçbir şey yoktur. Dünyanın bütün bilgeliklerini bilip torunlarına
> Bırakan bir adamdır. Gizleri görüp bunların perdesini yırtan bir
> Adamdır. Tufandan önce olanın haberini getirdi. Uzun yoldan gelip
> Yorgun düştü; ama gücünü yitirmedi.
> Bütün çektiklerini bir anıt taşına kazıdı.

Odysseia'nın ilk satırları Doğu'dan Batı'ya doğru aktarılan geleneği işaret edercesine, Gılgamış'ın bu açılış kısmını yankılar gibidir:

[1] Anlat bana, tanrıça, binbir düzenli yaman adamı,
kutsal Troia'yı yerle bir etmişti hani,
sonra sürünmüş durmuştu ordan oraya,
ne çok yerler görmüş, ne çok insan tanımıştı,
ne çok acı çekmişti denizlerde yüreği,
kurtarayım derken kendi canını,
5 yoldaşlarına dönüş yolunu açayım derken·

Homeros, *Odysseia*, 1-5

(Nasıl olduğu pek açık olmasa da) üçte ikisi tanrı, üçte biri ölümlü olarak tasvir edilen Gılgamış, eninde sonunda ölecektir. Uruk kralıdır, fakat fazlasıyla mağrur ve güçlüdür. Siyasi gücünü kötüye kullanır. Karşısına çıkan herkesi ezer geçer. Evlenen her bakire ile damattan önce kendisi birlikte olur (ki kralların ya da kabile reislerinin, evlenecek bakire genç kızlarla gerdek gecelerinde birlikte olma hakları vardı). Uruk halkı krallarının bu kibirli ve acımasız davranışlarına daha fazla dayanamaz ve tanrılardan yardım ister.

Tanrıların anası, ana tanrıça Aruru, bir parça kil çamur alır ve ondan Gılgamış'ın aşırılıklarını yumuşatacak bir rakip yaratır. Bir kadın gibi uzun saçlı bu ilkel insanın adı **Enkidu**'dur. Vücudu kıllarla kaplıdır ve yabanda yaşar, karacalarla birlikte koşup oynar, ot yer ve pınarlardan su içer.

Bir gün, yaban hayvanlarını avlamak için tuzaklar kuran bir avcı Enkidu'yu görür. Dehşet içinde koşarak Gılgamış'a gider ve stepte başıboş dolaşan yabani bir insanın bütün tuzaklarını bozduğunu, yakaladığı hayvanları salıverdiğini

söyler. Bunun hemen öncesinde Gılgamış bir rüya görmüş ve yakında yeni birisinin geleceğini, onunla çok yakın arkadaş olacağını öğrenmiştir.

Gılgamış, ona, avcıya dedi:
"Ey avcı, git; yanında bir hayat kadını, bir hayat kadını görür!
Yabanıl hayvanlar suvata yaklaştıklarında, kadın,
giysisini atıp şehvetini kabartsın; kırlarda onunla büyüyen
hayvanlar, onu yadsıyacaklardır."

Avcı ile fahişe iki gün boyunca su kaynağının başında bekler. Üçüncü gün Enkidu gelir. Kadın elbiselerini çıkarıp çıplak vücudunu Enkidu'ya gösterir. Enkidu tam altı gün yedi gece kadınla sevişir, sonunda doymuş bir şekilde kalkar ve yabana geri döner. Fakat artık çok değişmiştir:

Engidu, bedeni bağlanmış gibi ürperdi. Dizleri tutmadı.
Engidu zayıf düştü. Yürüyüşü eskisi gibi değildi.
Sonra aklı başına geldi; işi anladı.
Geri dönüp hayat kadınının dizlerine oturdu,
onun yüzüne bakarak sözlerine kulak verdi.

Kadın Enkidu'ya artık bir tanrı gibi olduğunu ve kendisini izlemesini söyler. Enkidu, çobanlardan ekmek yemeyi, şarap içmeyi ve giyinmeyi öğrenir. O arada bir haber gelir: Gılgamış, düğün gecesi bir bakirenin daha bekâretini bozacaktır. Enkidu ayağa fırlar ve bu tirana karşı mücadele edeceğini bildirir.

Enkidu şehre girer. Etrafına hemen bir kalabalık toplanır, gücünü övmeye ve onu Gılgamış'la karşılaştırmaya başlar. Gılgamış görünür, Enkidu karşısına çıkarak ona meydan okur. İki güçlü adam sıkı bir güreşe tutuşur. Duvarlar sarsılır, kapılar yerinden fırlar, yer yerinden oynar. Sonunda Gılgamış Enkidu'yu kaldırıp yere çalar. Birbirinin gücüne hayran kalan ve birbirlerine saygı duymaya başlayan iki rakip sonunda muhabbetle kucaklaşır ve ömür boyu sürecek bir dostluk başlar.

İki erkeğin yakın dostluğu, ileride göreceğimiz gibi, Grek kahramanlık hikâyelerinin önemli bir ögesidir.

Gılgamış ile Humbaba

Gılgamış Enkidu'ya birlikte Yaşayanların Diyarı'na gitmeyi teklif eder. Yaşayanların Diyarı'nın bir adı da Sedir Ağaçlarının Ülkesi'dir ve güneş tanrı Şamaş (Sümerlerde Utu) tarafından yönetilir. Enkidu kararsızdır; daha önce oraya gitmiş ve ormanın bekçisi **Humbaba**'dan çok korkmuştur. Gılgamış arkadaşının korkusunu ciddiye almaz: Kendileri ölse de isimleri yaşayacaktır.

Kahramanlarımız yolculuğa titizlikle hazırlanır. Yanlarına keskin kılıçlar, baltalar, ok ve yay alırlar. Yedi dağ aştıktan sonra, her yönde tam bin kilometre uzanan sedir ormanının kenarına ulaşırlar:

Ormana gözlerini dikip baktılar. Katranların yüksekliğine şaştılar.
Ormana girilen yola şaştılar. Humbaba'nın geçtiği yerde bir ayak izi vardı.
Yollar iyi bir durumdaydı. Büyük yol güzel yapılmıştı.
Onlar katran ağacı° dağını görüyor, tanrıların oturduğu yeri,

İrnina'nın yüksek tapınağını. Bu dağın önünde bir katran ağacı vardı. Bu, pek gürdü; gölgesi çok hoştu, sevinçle doluydu.
Çalılar birbirine girmişti. Büyük ormanın ağaçları da birbirine girmişti.

Katran ağacı: Sedir, Toros sediri (ÇN.)

Fakat Enkidu ormanın kapısına dokunduğu anda elleri tutmaz olur. Gılgamış, korkudan kıpırdayamayan arkadaşına yardım eder ve onu sakinleştirir. Birlikte ormana girer ve epey bir yol giderler. Gece olup uyuduklarında korkunç rüyalar görürler, çünkü Humbaba onların varlığından haberdar olmuştur.

Engidu onu eline aldı ve katranları devirdi; ama
Humbaba gürültüyü duyunca öfkelendi: "Kimdir o,
dağlarımın çocukları olan ağaçların ırzına geçen?
Kimdir o, katranı deviren?"

Güneş tanrı Şamaş Humbaba'ya saldırması için Gılgamış'ı kışkırtır, fakat Gılgamış'a aniden öyle bir uyku bastırır ki, ölü gibi olduğu yere yığılıverir. Enkidu Gılgamış'ı uyandırmaya çalışır ama başaramaz. Sonunda Gılgamış kendisi uyanır, ayağa kalkar ve zırhını kuşanır. Mücadeleyi kaybeden Humbaba, göz yaşları içinde hayatını bağışlaması için yalvarır, hatta bir arkadaşıymış gibi Gılgamış'ın elini tutar. Gılgamış kılıcıyla Humbaba'nın ensesine bir darbe indirir. Enkidu da vurur. Humbaba yere serilir, ölmüştür. Başını kesip fırtına tanrısı Enlil'e sunarlar, fakat Enlil, ormanın bekçisini öldürdükleri için onlara fena halde öfkelenir.

Yıkılan tabu ve tanrısal kısas motiflerinin Grek kahramanlık mitoslarında sürekli olarak nasıl ortaya çıktığını ileriki bölümlerde göreceğiz.

Gılgamış ile İştar

Uruk'a geri döndüklerinde Gılgamış kirli giysilerini çıkarıp atar ve uzun saçlarını taramaya koyulur. İştar (Sümerlerdeki tanrıça İnanna) Gılgamış'ın ne kadar yakışıklı olduğunu görür ve tohumlarını içine akıtırsa ona değerli armağanlar vereceğini söyler. Gılgamış bu büyük tanrıçayla dalga geçer ve aşağıda ki sözlerle hakaret eder (bu kısım, Mezopotamya edebiyatındaki en ünlü pasajlardan biridir):

Sen, soğukta ısıtmayan bir örtüsün! Sen rüzgâra ve fırtınaya engel olmayan uydurma bir kapısın! Sen, üstüne örtüleni altında ezen bir fil derisisin! Sen, içinde toplantı yapan yiğitlerin üstüne çöken bir saraysın, sen taşıyıcısının üstünde eriyen bir ziftsin! Sen, taşıyıcısının üstünde boşalan bir kırbasın! Sen taş duvarı çatlatan bir kireçsin!
Sen, düşman ülkesini çeken bir yemişsin. Giyeni sıkan bir ayakkabısın! Dostlarından hangisini sonsuz olarak sevdin? Çobanlarından hangisini sürekli olarak beğendin? Haydi sevgililerinin adlarını sayayım!
Senin gençliğinin sevgilisi olan Tammuz'a,° yıldan yıla ağıtı yazgı kıldın. Sen, renkli çoban kuşunun aşkına düştün; ama ona da vurup kanadını kırdın; şimdi o, ormanlarda "kappi"° diye bağırıp duruyor! Sen, gücü üstün olan aslanın aşkına düştün; ama sonra ona yedi ve yedi tuzak çukurları kazdın. Sen, savaşa alışkın olan atın aşkına düştün; ama sonra ona kırbaç, bizlengiç ve kamçıyı yazgı kıldın

Tammuz: Dumuzi. (ÇN.), *kappi*: "Ah, kanadım!" (ÇN.)

Gılgamış, aşk tanrıçasıyla beraber olduktan sonra acı çeken başkalarını da sayıp döker. Bunların arasında (İştar'ın) babasının bahçıvanı da vardır: ona sepet sepet hurma getirmenin karşılığını kurbağa çevrilerek almıştır! Erkeklerin cinsel olarak saldırgan kadınlara karşı duyduğu düşmanlık (ki Grek kahramanlık destanlarında oldukça sık karşımıza çıkan bir temadır) bu hikâyede net bir şekilde görülmektedir.

Öfkeden küplere binen İştar, soluğu cennetin kralı babası Anu'nun yanında alır. Babası Anu'dan, gök cennetteki boğayı gönderip Gılgamış'ı yok etmesini ister. (*İlyada*'nın 5.320-425 satırlarında da, neredeyse aynı şekilde, bir ölümlü tarafından incitilen aşk tanrıçası gök tanrısı babasından duruma müdahale etmesini ister.) İştar daha da ileri giderek, babasını tehdit eder, istediğini yapmazsa yer altındaki ölüler diyarının kapılarını açıp ruhları serbest bırakacağını söyler (İnanna ile Dumuzi hikâyesinde İnanna da aynı tehdidi savurmuştur; bkz. 10. Bölüm). Gök tanrı Anu kızının sözünü dinler ve İştar, yanında gök cennetin görenleri korkudan titreten boğasıyla birlikte Gılgamış'ın şehri Uruk'a girer.

Boğa korkunç bir şekilde böğürür; o anda yer yarılır ve önce yüz, sonra iki yüz sonra da üç yüz Uruk'lu delikanlı yarıktan içeri düşer. Boğa tekrar böğürür ve ikinci bir yarık açılır. Buraya da önce yüz, sonra iki yüz, sonra da üç yüz delikanlı düşer:

> O, üçüncü böğürtüsüyle Engidu'ya saldırdı. O,
> Engidu'yu süseceği anda, Engidu gözetleyip, birdenbire
> boynuzlarını yakaladı. Hırsından gökyüzünün
> boğasının ağzından köpükler savruldu.
> Kuyruğuyla etrafa gübresini savurdu,
> Gübre Engidu'ya çarpıp onu yere attı.

Boğanın dışkısından gözleri görmez olan Enkidu Gılgamış'ı yardıma çağırır, Gılgamış da kılıcını boğanın boynuna saplayıverir (Resim 13.2). İki kahraman boğanın kalbini çıkarıp güneş tanrı Şamaş'a sunarlar. Öfkeden kuduran İştar şehrin kulelerine çıkar. Enkidu boğanın testislerini kesip alır ve İştar'ın yüzüne atar! Fırsatı olsa, boğanın bağırsaklarını da alıp tanrıçayı kırbaçlayacaktır.

RESİM 13.2 Gılgamış cennet boğasını öldürürken; pişmiş toprak üzerine votif rölyef, İ.Ö. 2250-1900 civarı. Bu tür votifler tanrılara sunu olarak tapınaklara bırakılır ya da kötülüklerden korunmak için deve heybelerinde taşınırdı. (Musées Royaux d'Art et d'Historie, Brussels)

İki arkadaş büyük bir kutlama töreni düzenler, fakat Enkidu'nun yaptıkları tanrıları gücendirmiştir. İkisinden biri ölecektir. Enkidu korkunç rüyalar görür. Öleceğini anlamıştır. Bir rüyasında yerin altında, Greklerdeki Hades'in Evi'ne çok benzeyen bir yere gittiğini görür.

Beni elimden tutarak; karanlığın evine, Irkalla'nın oturduğu yere, içine ayak basanı bırakmayan eve, dönüşü olmayan yola, içinde oturanın ışıktan yoksun kaldığı eve, tozun besin olduğu, çamurun yemek olduğu yere, insanın kuşlar gibi tüylü giysiler taşıdığı ve karanlık yerde ışığın görünmediği eve götürdü.

Enkidu hastalanır ve on iki gün boyunca yataktan çıkmaz, sonra da ölür. Gılgamış, tekrar canlanacağı umuduyla arkadaşının cesedinin başından ayrılmaz. On ikinci gün Enkidu'nun burnundan bir kurt çıkar. Gılgamış, Enkidu için sonun çoktan gelmiş olduğunu o zaman anlar.

Ölümünde kendi sorumluluğu da bulunan bir dostunun ardından yas tutan kahraman motifi, *İlyada*'daki Akhilleus ile Patroklos hikâyesi sayesinde Grek efsanelerinin en meşhur motiflerinden birisidir.

Ölümsüzlük Arayışı

Gılgamış, bir gün kendi başına da geleceğini bildiği ölüm korkusuyla kendini yollara vurur. **Utnapiştim**'i (adının anlamı "hayatı gördü"dür ve Sümerlerde Ziusudra, Akadlarda Atrahasis ve İbranilerde Nuh olarak geçer) bulup akıl danışmaya karar verir. Utnapiştim ile karısı Büyük Tufan'dan kurtulan tek ölümlülerdir çünkü tanrılar onları denizin bir ucundan diğerine sağ salim geçirmiş, ücra bir yerde sonsuza kadar mutlu mesut bir yaşamla ödüllendirmişlerdir.

Uzun yolculuğu boyunca Gılgamış (tıpkı Samson ile Herakles gibi) geçitleri tutan korkunç aslanları öldürür ve sonunda güneşin ardından doğduğu sarp Mashu Dağına ulaşır. Dağın kapısında, bakışları insan öldüren Akrep Adamlar nöbet tutmaktadır. Gılgamış bu Akrep Adamları bir şekilde ikna eder (tabletin bu kısmı eksiktir) ve kapıdan geçmeyi başarır. Ne önü ne de arkası görünen zifirî karanlık bir tünele girer. Tam on iki fersah boyunca karanlıkta ilerledikten sonra ışık görünür ve Gılgamış, deniz kenarında, tanrıların dolaştığı bir bahçeye çıkar (muhtemelen Akdeniz'deki Fenike kıyıları kast ediliyor). Değerli taşlardan yapılma harika bitkiler vardır her yerde.

Bahçenin sakinlerinden biri, bira getirip götüren (sakiye) Siduri'dir. Siduri Gılgamış'a ölümsüzlük sevdasından vazgeçip faniliğini kabullenmesini, güzel yemekler yemesini, güzel giysiler giyip sert içkiler içmesini ve ailesini sevmesini öğütler. Önlerindeki denizin ölümcül sularını geçmeyi Şamaş dışında hiç kimse başaramamıştır. Gılgamış kararından vazgeçmez. Sahildeki ağaçlardan kendine özel kürekler yapar ve altı düz bir tekneyle denize açılır. Denizin öte yanında, Gılgamış'ın bu cahil cesaretinden rahatsız olan Utnapiştim karşısına dikilir ve ona ölümle ilgili şu söylevi çeker:

Kimse göremez ölümü, göremez kimse ölümün yüzünü.
Duyamaz kimse sesini. Acımasız ölüm, gelir alıverir canını insanın.
Ev yaparız kendimize, bir yuva kurduk deriz;
Ölünce kardeşlerimiz pay eder aralarında,
Bir gün de bu kardeşler arasında kavga çıkar.

Derken, bir gün de ırmak taşıverir.[1]
Yusufçuklar uçar su üzerinde, gözleri güneşe çevrili.
Ama, eskiden beri hiçbir şeyde kararlılık görülmez.
Uyuyan da birdir, ölen de. Ölümün biçimi çizilmez.

ırmak taşar: Yani, ölüm gelir, bütün anlaşmazlıklara son verir.

Utnapiştim her faninin kaderi olan ölümden nasıl kaçmıştır? Utnapiştim bu soruyu. Büyük Tufan hikâyesini anlatarak cevaplar. Karısıyla ikisi Enlil sayesinde kurtulmuşlardır, peki Gılgamış'a kim el uzatacaktır?

Utnapiştim, Gılgamış'ın ölümden kaçamayacağını göstermek için bir tür oyun oynamayı teklif eder. Gılgamış altı gün yedi gece boyunca -tufan bu kadar sürmüştür- uyumayacaktır. Kardeşi Uyku'yu yenemezse, Ölüm'ün kendisini nasıl yenecektir? Gılgamış işinin çok kolay olduğunu düşünür fakat daha ilk dakikada uyuyakalır ve ancak yedinci gece uyanır. Gılgamış uyumadığını iddia etse de Utnapiştim, karısının her gün pişirip yanı başına koyduğu ve her biri farklı derecede küflenmeye başlamış yedi ekmeği gösterir.

Gılgamış'ın ölümden olmasa da en azından yaşlılığın zorluklarından kaçabilmesi için hâlâ bir şansı vardır. Utnapiştim ona denizin derinliklerinde yetişen dikenli bir bitkiden bahseder. Bu bitkinin güle benzeyen çiçeği yaşlı bir adamı delikanlılık günlerine döndürebilmektedir. Gılgamış ayaklarına taş ağırlıklar bağlar, denize dalar ve bitkiyi bulur. Bitkinin dikenleri ellerini fena halde yırtsa da çiçeği koparmayı başarır. Ayağındaki ipleri keser, su yüzüne çıkar ve kıyıya yüzer. Ardından, evin yolunu tutar. Yolda, soğuk suları olan bir pınarın başında mola verir. Serinlemek için suya dalar, fakat suyun dibinde yaşayan bir yılan gelip çiçeği yer. Yılanların (deri değiştirerek) kendilerini yenileyebilmesinin nedeni budur.

Gılgamış, hiçbir zaman ölümsüz olamayacağını anlar ve oturup üzüntüsünden bir güzel ağlar. Uruk'a ulaştığında şehrin surlarına hayran hayran bakar; hayattaki gerçek başarısı bu surlardır. Başından geçenleri taş bir levhanın üzerine yazdırır (buradaki yazı referansına dikkat!), yaşlanır ve zamanı geldiğinde ölür. Muhteşem bir cenaze töreniyle gömülür. (Gılgamış Destanı'nın Türkçe tam metni için şu kitaba bakılabilir: *Gılgamış Destanı*, İş Bankası Kültür Yayınları, Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, İstanbul, 2015)

Doğa ile Kültür Arasında Kalmış Kahraman

Bu hikâyenin satır aralarında yatan derin endişeler ve karamsar düşünceler özellikle Mezopotamya'da, yani başlangıçların belirsiz ve gizemli olduğu bu tekinsiz coğrafyada gelişmiş ve etkili olmuştur. O dönemde Mısırlılar ölümden korkmuyorlardı, dolayısıyla ondan kurtulmanın çarelerini de aramıyorlardı, çünkü çoktan bulmuşlardı. Burada, gerçeği aramak için çıkılan yolculuklardan (bildiğimiz kadarıyla) ilkini görüyoruz. Batı dünyası bu hikâyeyle Greklerin *Odysseia*'sında karşılaşmıştır. *Odysseia*, aynı zamanda, biz Batılıların ya da Batı kültürüyle yetişenlerin kendi öz-imgesini, yani sürekli bir arayış içinde olan, kendi yakın çevresinden yabancı topraklara, hatta uzaya kadar sürekli bir anlam arayışı içinde olan huzursuz birey imgesini de aldığı kaynaktır. Ne var ki bu hikâyenin doğum yeri çok daha farklı bir coğrafyadır.

Gılgamış Destanı son derece karmaşık çivi yazısıyla kayıt altına alınmış en uzun ve anlaşılması en zor edebî destandır. Ana temalarından biri insanoğlunun doğal dünyası ile kültürel dünyası arasındaki zıtlık ve düşmanlıktır. Uzun saçlı, vahşi hayvanlarla birlikte dolaşıp onlarla birlikte ot yiyen Enkidu "doğa adamıdır." Bir kadınla cinsel ilişki kurduktan sonra "bilgi" sahibi olur ve doğal dünyadan kopar.

Benzer bir şekilde Âdem ile Havva da Bilgi Ağacının meyvesini yedikten sonra çıplak olduklarını görürler (yani cinselliklerinin farkına varırlar) ve cenneti (yani doğal dünyayı) terk etmek zorunda kalırlar. Ölüm döşeğindeki Enkidu, başına ne geldiyse tuzak kuran avcı ve onu "ehlileştiren" kadın yüzünden geldiğini söyler ve kültür dünyasını suçlar. Enkidu'nun pişmanlığından etkilenen ve arkadaşının yolunu izlemek isteyen Gılgamış, hayvan postuna bürünür ve dağ bayır dolaşarak gerçeği aramaya koyulur. Aradığını bulamayınca doğadan kültür dünyasına geri döner, temiz giysiler giyer ve insanın kendi kurduğu dünya ile doğa arasındaki ayrımı sembolize eden şehir duvarların içinde rahat bir yaşam sürdürür.

Arada bir ölenine rastlansa da, tanrıların en önemli özelliği sonsuza dek yaşamalarıdır. Hayatın ve eylemin anlamı üzerine düşünmekten, herkesin çamur yediği ve iyilerle kötülerin, zengin ile fakirin, krallar ile sıradan insanların eşit olduğu karanlık ve soğuk bir öte dünya beklentisinden ancak Gılgamış gibi bir ölümlü acı çekebilir. Mezopotamyalıların ölümden sonraki hayat imgesi Greklerinkine benzer. Gılgamış'ın bir kahraman olarak iç dünyasının en önemli parçasını bu karamsar gelecek algısı oluşturur ve bizim ona karşı olan ilgimizin nedenidir. Biz de doğa ile kültür arasında sıkışıp kalmışızdır ve bizim de sonumuz ölümdür.

KAHRAMANLIK MİTOSLARINDA FOLKLORİK MOTİFLER

Diğer antik dönem destanları gibi Gılgamış'ın da tarihî gerçeklerle bağlantısı vardır. Gılgamış adlı birinin gerçekten yaşadığını, Mezopotamya'da bulunan Uruk şehrinin kralı olduğunu ve adının bu şehrin kalıntıları arasında bulunan kil tabletlerde geçtiğini daha önce belirmiştik. Gerçekte asıl biri olduğuyla ya da siyasi hayatıyla ilgili hiçbir bilgimiz yoktur, fakat yaşadığı dönem içinde büyük başarılar kazanmış iyi bir yönetici olduğunu düşünebiliriz. Kendisinin ya da sevenlerinin, adının yaşamasını, (tıpkı efsanedeki Gılgamış'ın kayalara kazınmış sözcükler aracılığıyla ölümsüz olmayı arzulaması gibi) hatırasının gelecek kuşaklara aktarılmasını istedikleri rahatlıkla söylenebilir. Dolayısıyla Mezopotamya topraklarında doğan Gılgamış Destanı da, pek çok antik Grek efsaneleri gibi, gerçek yaşamında sıra dışı işler başarmış gerçek insanların adını sözcüklerde yaşatma arzusundan kaynaklanmış olabilir.

Ne var ki, sözlü geleneğin akışkan, kontrol edilemez doğası gereği bu tür hikâyelere dışarıdan, tarihî gerçeklerle veya gerçek kişilerle hiçbir ilgisi olmayan bazı unsurlar karışabilmektedir. Burada kahramanın adı aynı kalmış olsa da, hakkında anlatılanlar diğer anlatılardan, özellikle de halk hikâyelerinden alınma motiflerle doludur. Dünyanın en eski kahramanlık destanı olan Gılgamış Destanı ile Grek kahramanlık hikâyelerini karşılaştırdığımızda "kahraman mitosunun" ayırt edici özelliklerini ortaya koyan ve bu tür hikâyeleri çözümleyip daha iyi anlayabilmemizi sağlayacak şöyle bir şablon ortaya çıkmaktadır:

- Kahramanın annesi ya da babasından birinin tanrısal özellikleri olabilir (Gılgamış yarı tanrıdır).
- Kahramanın doğumunda olağanüstü ya da mucizevi bir şeyler vardır, fakat çocukluğuyla ilgili pek az şey biliriz (Gılgamış'ta bu motif tamamen eksiktir).
- Kahraman, olağanüstü şekilde kuvvetlidir ve yalnızca düşmanları için değil, dostları için de bir tehdit kaynağıdır (Gılgamış Uruk halkına kötü davranmıştır).
- Kahramanın en yakın dostu ve yoldaşı bir erkektir (Enkidu).
- Kahraman düşmanın gücü karşısında başta çaresiz kalır ve imkânsız gibi görünen işler başarmak zorunda kalır (Gılgamış Humbaba'yı öldürür).
- Kahraman bir tabuyu yıkar ve karşılığında ağır bir bedel ödemek zorunda kalır (Gılgamış ile Enkidu ormanların efendisi Humbaba'yı öldürünce tanrı Enlil fena öfkelenir).
- Kahraman son derece çekici fakat tehlikeli bir kadının cazibesine karşı koyar (İştar).
- Kahraman, arkadaşlarından birinin ölümüne neden olur (Cennetteki Boğa'yı birlikte alt ettikten hemen sonra Enkidu ölür).
- Kahraman uzun bir arayış yolculuğuna çıkar, hatta yer altındaki ölüler diyarına bile gidebilir (Gılgamış, dünyanın öbür ucundaki adada yaşayan ölümsüz Utnapiştim ile konuşabilmek için denizleri aşar).
- Kimi zaman tanrılardan, ruhlardan veya büyülü nesnelerden yardım alır (Gılgamış Utnapiştim'in yaşadığı yere gidebilmek için sihirli kürekler kullanır).
- Kahraman sonunda eve döner, işlediği suçların kefaretini öder ve sınırlarını kabullenir (Gılgamış, Uruk'u yönetmek üzere geri döner).
- Kahraman çok değerli bir şeyle ödüllendirilir (Uruk halkı Gılgamış'ı onurlandırır).
- Öldüğünde kahramana muhteşem bir cenaze töreni düzenlenir ve bazı durumlarda tanrılar katına çıkar (Gılgamış'a da güzel bir cenaze töreni düzenlenir ve adı sonsuza dek yaşar).

PERSPEKTİF 13

YÜZÜKLERİN EFENDİSİ (THE LORD OF THE RINGS) VE J. R. R. TOLKIEN'İN MODERN KAHRAMANI

Oxford Üniversitesinden *Beowulf* uzmanı J. R. R. Tolkien (1892-1973), antik mitoslarla pek çok ortak yönü bulunan ünlü *Yüzüklerin Efendisi* (*The Lord of the Rings*) üçlemesindeki Frodo Baggins karakteri ile kahraman kavramına modern bir bakış getirmiştir. İngiltere'de 1950'lerin ortalarında, ABD'de 1965'te yayımlanan *Yüzüklerin Efendisi* üçlemesi kısa zamanda kült klasikler arasına girmiş ve pek çok kişinin (haklı olarak) dünyanın köklü bir değişim içinde olduğunu düşündüğü 1960'ların son yarısında geniş bir okur kitlesi edinmiştir. Üçleme, o günden bu yana fantastik edebiyat tutkunlarının en sevdiği eserler arasında olmayı sürdürmüştür. Filme de aktarılan eser, 2001'den başlayarak birer yıl arayla gösterime girmiş ve 2004'te (*Kralın Dönüşü/Return of the King*

için) yönetmeni Peter Jackson'a on bir Akademi Ödülü kazandırmıştır. Filmler sayesinde yeni kuşaklar bu muhteşem epik eserle tanışma fırsatı bulmuştur.

Esere konu olan hikâye, Anglo-Sakson dönemi İngiltere'sine ait unsurlarla kahramanlık destanlarının karışımı hayali bir ülke olan Orta Dünya'da geçer. Yine kurmaca bir karakter olan Frodo modern, kırılgan ve biraz da utangaç bir kahramandır. Kadim kahramanların "epik" boyutlarından yoksun olduğu gibi, yaptıklarıyla böbürlenip caka satmaz. Frodo, zorlu bir görevi yüklenmek zorunda kalan zoraki bir kahramandır. Hikâyenin kötü karakteri Mordor Lordu Sauron bütün Orta Dünya'yı ele geçirmek ve kötülüğü tüm dünyaya hâkim kılmak istemektedir. Bunun için tek eksiği, yıllar önce bir nehre düşerek kaybolan "mutlak iktidar" yüzüğüdür. Frodo'nun üvey babası Bilbo Baggins yüzüğü nehre düşerken görmüş ve oradan alarak Frodo'ya emanet etmiştir. Orta Dünyayı kurtarmak için yüzüğün, ilk yapıldığı yer olan Mount Doom'a geri götürülüp orada yok edilmesi gerekmektedir. Frodo kendini bu görevi üstlenmiş olarak bulur.

Tolkien'in hikâyesinde kendimizden daha emin bir şekilde kahraman olarak nitelendirebileceğimiz karakter, yaptıkları klasik kahraman tanımına fazlasıyla uyan Eriador kolcusu ve geleceğin kralı Aragorn'dur. Ne var ki Tolkien, Shire'da arkadaşlarıyla beraber ateşin başında oturup tütün çekerek hoşça vakit geçirmekten ve huzurlu bir hayat sürmekten başka hedefi olmayan alçak gönüllü Frodo üzerinde durmayı tercih eder. Frodo'dan başka biri, örneğin Aragorn, Galadriel veya herhangi başkası yüzüğü ele geçirince, bir zamanların bilge ve ahlaklı Saruman'ı gibi hırsına yenik düşüp onu kendi arzularını gerçekleştirmek için kullanabilir.

Bununla birlikte Frodo, şu nedenlerden dolayı klasik kahraman tanımına uymaktadır:

- Yalnız değildir: Yoldaşı ve aynı zamanda hizmetkârı Samwise Gamgee ona yardım eder. Ayrıca Samwise da Ak Gandalf'ın da içinde olduğu Yüzük Kardeşliğinden yardım alır.
- Düşmanın gücü karşısında önce yenik düşer: Yaratıcısı ve efendisi Sauron'u arayan yüzüğün gücüne karşı duramaz.
- Ölüler diyarına, dünyanın kenarındaki Mordor'a doğru bir yolculuğa çıkar.
- Ona ekstra güç veren sihirli eşyaları vardır: Yüzük onu görünmez kılar; elflerin dokuduğu çok hafif bir pelerin onu soğuktan korur; elflerin yaptığı özel bir cam şişe, ona karanlıkta ışık sağlar; elflerin verdiği Lembas adlı bir yiyecek ihtiyacı olan enerjiyi verir ve Bilbo'nun, yine elflere ait çok eski kılıcı Sting onu tehlikelerden korur.
- Yolculuğunu ve görevini tamamlayınca evine geri döner. Fakat Frodo ölümlülerin dünyasından artık zevk almamaktadır ve yüzüğü yok etmede başarısız olduğu olayın her yıl dönümünde yarası ve tiksintisi azar. Sonunda, Bilbo, Gandalf ve Orta Dünya'yı terk ederek Kutsanmış Ülke'ye (Aman'a) doğru yola çıkan elflere katılır (Menelaos ile Helen de Kutsanmış Adalar'da yaşıyorlardır).

Klasik kahraman kalıbına uymayan özelliklerini ise şöyle sayabiliriz:

- Frodo alçak gönüllüdür; üstlenmek zorunda kaldığı ağır görevi yerine getirebilmek için yeterli becerilere sahip olmadığını düşünür, yeteneklerinden şüphe duyar.
- Gösterişli bir zafer peşinde değildir. Bir kahramandan beklenmeyecek kadar hafif ve cılız bir sesle "Nasıl yapacağımı bilmiyorum ama yüzüğü alıp getireceğim" dediğinde kendisi bile çok şaşırır.
- Frodo bir Hobittir (diğer erkekler onu Buçukluk -Halfling- olarak çağırır), onda ne Herakles'in ne de Perseus'un kas gücü vardır fakat onların aksine, mecbur kalmadıkça şiddetten uzak kalmayı tercih eder.

- Dünyanın kenarına yaptığı zorlu yolculuktan sonra, tam yüzüğü yanardağın içine atması gerekiyorken, vazgeçer, "bunu yapmayacağım" der ve yüzüğü kendi parmağına geçirir. Yüzük ancak, onu Frodo'nun parmağından almaya çalışan Gollum'la birlikte lavların içine düştüğünde yok olur.

Bazıları Frodo'da, sırtında kendi çarmıhı, hasmı Gollum'a acıma ve merhamet duygularıyla yaklaşan, fazlasıyla uysal bir Hristiyan kahraman modeli görür. Tolkien'in kendisi imanlı bir Katolik'ti. Üçlemeyi yazmakta olduğu 1936-1949 yılları arasında Tolkien, kendilerine "Inklings" adını veren bir yazarlar grubuyla düzenli olarak toplanıp sohbet ediyordu. Bu grubun üyeleri arasında *Narnia Günlükleri*'nin yazarı ve Tolkien'le yaptıkları sohbetler sonucunda Hristiyanlığa dönen romancı ve akademisyen C. S. Lewis de vardı. Tam da aynı dönemde İngiltere İkinci Dünya Savaşı denilen ve gökyüzünü ateşlerle dolduran, patlayan bombaların havayı titrettiği şeytani bir dönemden geçmekteydi.

İleriki bölümlerde göreceğimiz gibi bu şablondaki maddelerin çoğu antik Grek efsanelerinde sık sık tekrarlanacaktır. Kahramanın hikâyesinde elbette ki insan doğasının derin, karanlık katmanlarından bir şeyler bulunabilir, fakat şunu unutmamak gerekir ki bu motifler, başlıca amacın geçmişte yaşananlarla veya insanın gerçek doğasıyla ilgili gerçekleri anlatmak değil, merak uyandırıcı, kimi zaman ahlak dersleri veren bir "masal" anlatmak olduğu folklorun bir parçasıdır.

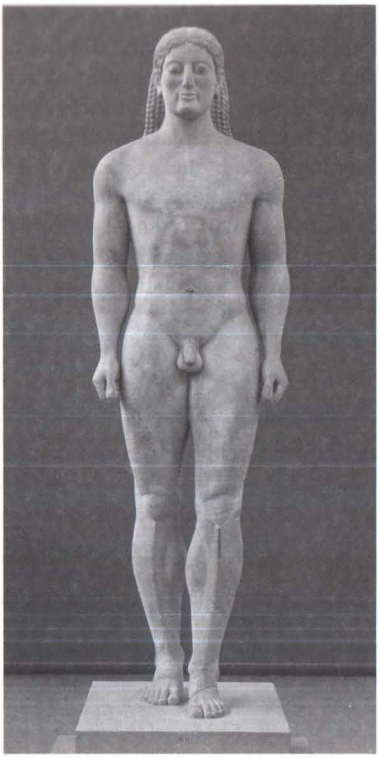
Ara Yorum: Destansı Çıplaklık / Çıplak Kahramanlar

Antik Grek sanatındaki görsel kahraman tasvirlerine baktığımızda (ki bu kitapta bolca bulunmaktadır), o dönemlerde giysi namına pek bir şey giyilmediği izlenimine kapılabiliriz. Arkaik ve Klasik dönemlerdeki görsel sanat eserlerinde erkeklerin çıplak tasvir edilmesi oldukça yaygınken kadın çıplaklığı hiç görülmez. Buna karşılık Grek Tunç Çağındaki eserlerde erkekler kapanmış, kadınlar açılmıştır. Arkaik ve Klasik dönemlerdeki kadın heykelleri bir bakıma "dekoratif" birer unsurken Tunç Çağının çıplak kadın "idollerinin" birtakım efsunlu işlevleri vardı.

Her ne kadar çarpışmada ölen bir savaşçının zırhının çıkarılması en büyük utanç kaynağı sayılsa ve Homeros'un kahramanları asla çıplak olarak savaşırken tasvir edilmemiş olsa da, sanat tarihçileri Grek sanatında yaygın olarak görülen bu erkek çıplaklığını "**destansı çıplaklık**" olarak adlandırmaktadır. Nausikaa tarafından çıplak olarak bulunan Odysseus utanır ve ağaç dallarıyla örtünmeye çalışır (bkz. Resim 22.4).

Gerçek hayatta tam tersini görsek de, Grek kahramanların çıplak olarak tasvir edilmesinin nedeniyle ilgili net bir cevabımız yoktur. Bazılarımıza göre bu, Grek atletlerin ta İ.Ö. altıncı yüzyıldan beri çıplak olarak yarışmasından kaynaklanmaktadır. İyi gelişmiş, kaslı erkek vücudunun estetik güzelliğini sergilemek olarak bakıldığında spordaki çıplaklık anlaşılabilir, fakat sanat eserlerindeki erkek çıplaklığı bundan farklı bir işlev kazanmıştır. Sanat eserlerindeki çıplak erkekler, Grek kahramanları Grek olmayanlardan, özellikle de (hemen her zaman son derece süslü giysiler içinde tasvir edilen) Perslerden kolayca ayırt etmemizi sağlar (bkz. Resim 16.10).

Çıplak Grek kahraman tasvirlerinin en ünlüleri, "genç erkek/delikanlı" anlamına gelen *houros* (çoğulu *houroi*) denilen anıtsal mermer heykellerde karşımıza çıkar. Aynı sözcüğe, bebek Zeus'un çığlıklarını bastırmak için kalkanlarını döven *Kurete*lerde ("gençler") de rastlarız (4. Bölüm). Bu tür heykeller ağırlıklı olarak İ.Ö. altıncı yüzyılda, tapınaklarda adak heykelleri ya da mezar taşı olarak yapılmışlardır (Resim 13.3). Oldukça büyük, kimi zaman devasa boyutlarda yapılan ve tek başlarına ayakta duran bu *houros*ların esin kaynağı Mısır'daki benzer anıt-heykellerdir, fakat Mısır'daki bütün örnekler giyiniktir.

RESİM 13.3 Atina yakınlarında Anavysos'ta bulunan ve bir savaşta ölen asker Kroisos'un mezar taşı olarak yapılmış bir *kouros* heykeli. Destansı çıplaklık içinde tasvir edilmiş gençleri gösteren bu tür *kouros* heykelleri, özellikle Apollon adına yapılan tapınaklarda adak heykeli olarak da kullanılmıştır. Mermer malzeme, yaklaşık 180 cm, İ.Ö. 550-525 civarı. (National Archaeological Museum, Athens; Scala/Art Resource, New York)

Grek heykellerinde çıplak kadınların (kamusal alanda) tasvir edilmesi ancak Klasik Dönemin sonlarına doğru ortaya çıkar. İlk örnek olarak bilinen ve İ.Ö. dördüncü yüzyıla tarihlenen heykel, Anadolu'nun güneybatı ucunda yer alan Knidos şehri için yapılan ve Aphrodite'ye ait bir kült heykelidir ve muhtemelen Praksiteles (İ.Ö. 400-330 civarı) adlı bir heykeltıraşa aittir (Resim 9.2; Resim 2.6'da görülen ve daha eski bir döneme ait çıplak *hetaira* heykeli özel

RESİM 13.4 Roma imparatoru Antonius Pius (İ.S. 86-161). Askeri başarılarını temsil eden general pelerini dışında çıplak olarak tasvir edilmiştir. Roma imparatorlarının portrelerinde çıplaklık, özellikle çıplak ayak, portre sahibinin tanrılara olan yakınlığının bir işaretiydi ve atalarının arasında kahramanların bulunduğunu göstermek amacı taşıyordu. Mermer malzeme, yaklaşık 180 cm, İ.S. ikinci yüzyıl. (The Art Archive/Museo Nazionale Palazzo Altemps, Rome; Gianni Dagli Orti)

bir şahıs için yapılmıştır ve hiçbir zaman kamusal alanda sergilenmemiştir). Arkaik Dönemde *houros*ların dişi karşılığı olan *kora*lar ("genç kızlar"), üzerlerinde son derece ince işlenmiş ve canlı renklere boyanmış giysilerle tasvire edilmişlerdir (Resim 2.9). İ.Ö. beşinci yüzyılın ortalarında Parthenon'a konan tanrı ve erkek heykelleri çıplakken, tanrıçaların ve Grek kadınların üzerinde uzun, dökümlü giysiler bulunmaktadır.

Grek sanatında çıplaklığın tanrıları ve Grek kahramanlarını çağrıştırması nedeniyle -Büyük İskender ve Roma imparatorları gibi- tanrılara yakın olarak gösterilmek ya da ilahî bir özellik atfedilmek istenen ölümlülerin heykelleri de çıplak olarak yapılmıştır (Resim 13.4).

ÖNEMLİ İSİM VE TERİMLER

kahraman, 358
Gılgamış, 360
Enkidu, 361
Humbaba, 362
Utnapiştim, 365
destansı çıplaklık, 370

OKUMA LİSTESİ 13. BÖLÜM

Bottéro, J., *Mesopotamia: Writing, Reasoning, and the Gods,* trans. A. Bahrani and M. Van de Mieroop (Chicago, 1992).

Dalley, Stephanie, *Myths from Mesopotamia: Creation, the Flood, Gilgamesh, and Others* (Oxford, UK, 1989). (Ayrıca bkz. Okuma Listesi 3. Bölüm)

Sandars, N. K., *The Epic of Gilgamesh* (Baltimore, MD, 1972).

West, M. L., *The East Face of Helicon: West Asiatic Elements in Greek Poetry and Myth* (Oxford, UK, 1997). Grek edebiyatının aslında Yakın Doğu edebiyatı olduğu üzerine güçlü bir tartışma.

14. BÖLÜM

PERSEUS VE ARGOS OVASI MİTOSLARI

[607] Yalnız, Abantias'ın soyundan gelen Acrisius
Çevirmiş onu Argolica° kapılarından geri,
Bir odur tanrıya karşı mızrak kullanan,
610 Odur İo'nun soyuna önem vermeyen, Danae'nin
Göğsünden doğan Persea'yla eğlenen, alay eden,
Çekmiş cezasını bir süre sonra Acrisius, tanrıya
Söven, tanrıtanımaz torununun.

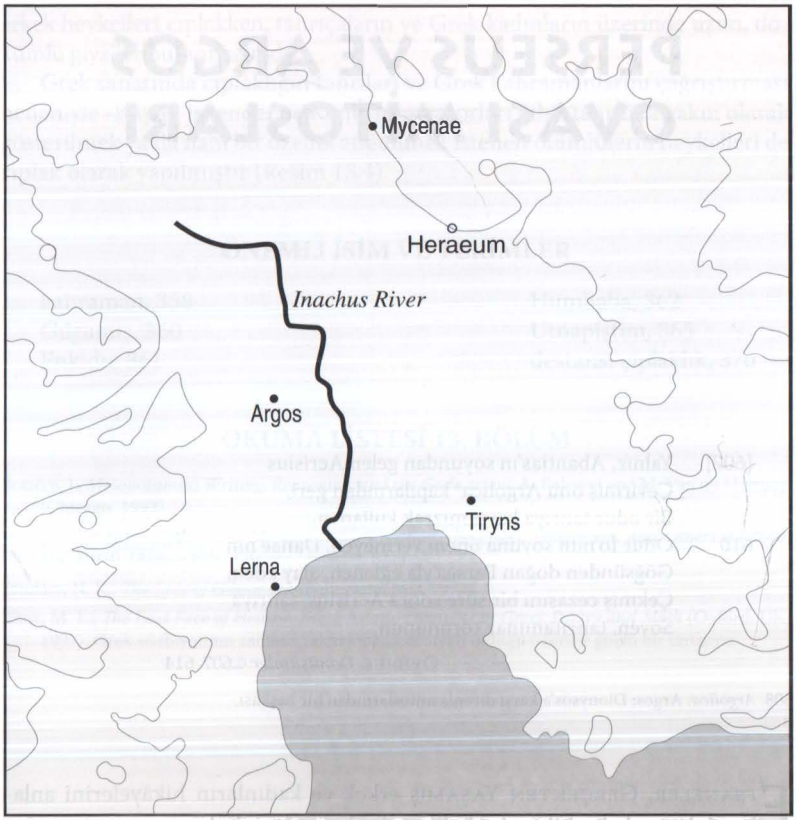
OVIDIUS, *Dönüşümler* 4.607-614

608. *Argolica*: Argos; Dionysos'a karşı direniş mitoslarından bir başkası.

EFSANELER, GERÇEKTEN YAŞAMIŞ erkek ve kadınların hikâyelerini anlatır; dolayısıyla bu hikâyeler belli ve dar bir coğrafi bölgede geçer (örneğin Gılgamış, gerçek hayatta Uruk kentinin kralıydı ve bu kentin surlarının bir kısmı bugün bile hâlâ ayaktadır). Yunanistan'da, Tunç Çağına ait kalıntılar ya da mitoslara kaynaklık eden hikâyeler bakımından **Argos ovası** kadar verimli başka bir yer yoktur (Harita IV, Argos Ovası). MYKENAİ harabeleri bugün bile Yunanistan'daki en etkileyici yerler arasındadır. Tunç Çağından kalma neredeyse tek büyük boyutlu heykel çalışması, bu harabelerin girişini süsleyen çifte aslan kabartmasıdır (Resim 14.1).

Şehrin etrafını dokuz adet konik kubbeli anıt mezar (Mykenai kralları için yer altına inşa edilmiş mezarlar) çevreler. Bu mezarların bazıları o kadar büyüktür ki, "Atreus'un Hazine Odası" denilen mezar, bin beş yüz yıl sonra Romalılar Pantheon'u inşa edene kadar dünyanın en büyük kubbesi olarak kalmıştı. On dokuzuncu yüzyılda yapılan kazılar, bu mezarlara konmuş olağanüstü kalitede ve miktarda altın objeyi gün ışığına çıkarmıştır. Tunç Çağında Mykenai oldukça kalabalık ve zengin bir siyasi merkezdi. Mitosa göre şehri

Perseus kurmuş, daha sonra Atreus ve onun ardından, Troia'ya karşı Grek ordusuna komutanlık yapan oğlu Agamemnon tarafından yönetilmiştir (20. ve 21. Bölümler).

HARİTA IV Argos Ovası

Yaklaşık on beş kilometre güneyde **TIRYNS** yer alır. Tiryns, Mykenai'den daha küçük, şaşırtıcı incelikte yontularak bir araya getirilmiş taşlardan örülme muazzam surları olan bir kaledir. Mykenai ile Tiryns arasındaki ilişki mitosta geçtiği şekliyle biraz kafa karıştırıcı olsa da (büyük ihtimalle gerçek hayatta da öyleydi), denize yakın olması nedeniyle Mykenai'ye bağlı bir liman şehri olma ihtimali yüksektir. Perseus, Mykenai'yi Tiryns'in kralıyken kurmuştur ve Perseus'un büyük torunu Herakles hayatının büyük bir kısmını Tiryns'te geçirmiştir. Mykenai ile Tiryns arasında, İnakhos Nehrinin batısında yer alan ARGOS kenti, Argos ovasının Klasik Dönemdeki en önemli yerleşim yeriydi. Tunç Çağında pek önemli bir yeri olmayan Argos, ilginç bir şekilde, mitoslarda sık sık Mykenai ile karıştırılmıştır.

RESİM 14.1 Mykenai şehir harabelerinin girişinde, Aslanlı Kapı'nın önünde poz veren Viktoryen dönem ziyaretçileri. Grek Tunç Çağından kalan neredeyse tek büyük heykeli olan aslanlar, cümle kapısının üst sövesinin üzerinde bulunan ve işlevi yapısal ağırlığın yükünü hafifletmek olan "destek üçgenine" oyulmuşlardır. İki aslanın arasındaki sütun, Girit'te bulunan sütunlarla aynı üslupta yapılmışlardır ve büyük ihtimalle *Hayat Ağacı*'nı sembolize etmektedir. Kapıdan görülen duvar, tepenin üzerine doğru yükselen iç kalenin istinat duvarına aittir. (Deutsches Archaologisches Institut, Athens)

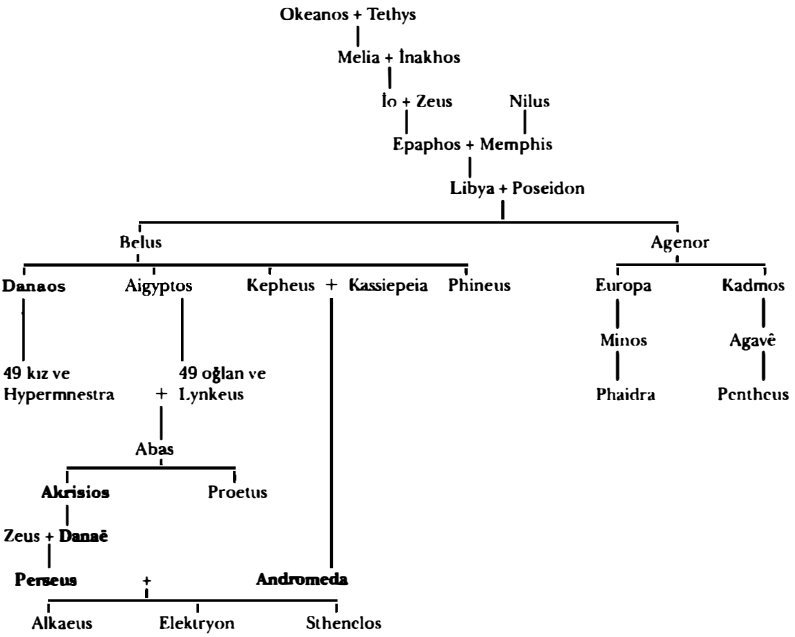
Bu bölümde Argos ovasındaki yerleşim yerlerinin kuruluşlarıyla ilgili anlatılanları ele alacak ve ünlü kahraman Perseus'tan bahsedeceğiz. Perseus'la ilgili hikâyeler halk hikâyelerine, diğer Grek kahramanların hikâyelerinden çok daha yakındır, bu da bu mitosun ne kadar eskiye dayandığının bir göstergesidir. Fakat Perseus'un hikâyesi çok daha eskiden, o daha doğmadan kuşaklar öncesinden başlar.

İO VE DÖLLERİ

İo'nun Yolculukları

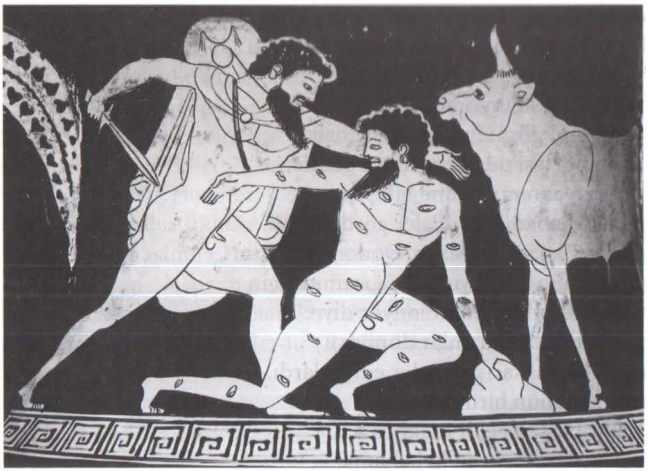
Bir dişbudak ağacı perisi olan Melia, Okeanos ile Thetis'in kızlarından (Okeanidlerden) biriydi (Tablo 14). Argos ovasını boydan boya geçen nehrin tanrısı İnakhos ile birlikte olmuş ve bu birliktelikten, ileride üç büyük hanedanlığı, Argos, Thebai ve Girit hanedanlıklarını kuracak olan iki oğlu bir kızı olmuştur.

Hikâyenin en bilinen versiyonunda Zeus, Mykenai şehri yakınlarında ve Argos ovasının en kuzey ucunda Tunç Çağından kalma kutsal bir alan üzerine yapılmış ve Yunan anakarasında Hera'ya adanmış en kutsal klasik tapınak olan HERAEUM'daki rahibelerden biri olan **İo**'ya göz koyar. Kızın etrafını kalın bir sis tabakasıyla çevreleyen Zeus, işini bu sis bulutunun içinde görür. Güneşli, pırıl pırıl bir günde anlaşılmaz bir şekilde bitiveren bu gizemli bulutu merak eden Hera, ne olup bittiğini görmek için yaklaşır. Zeus suçüstü yakalanmaktan İo'yu bir ineğe çevirerek kurtulur, ama Hera bu numarayı yutmaz -bu güzel ve gösterişli hayvanı çok beğendiğini, onu hediye olarak almak istediğini söyler Zeus'a. Başka çare düşünemeyen Zeus, ineğe çevirdiği âşığını öfkeli karısının ellerine teslim eder. Hera ineği Mykenai yakınında bir zeytinliğe götürerek ağaçlardan birine bağlar. Kızı Zeus'tan uzak tutmak için, Gaia'nın çocuklarından biri olan yüz gözlü, asla uyumayan canavar Argos'u görevlendirir.

TABLO 14 Perseus'un Soyu

Zeus da boş durmaz, İo'yu karısının hışmından korumak için hırsızların tanrısı kurnaz Hermes'i görevlendirir, fakat gizli kapaklı işlerde usta Hermes bile ilk denemesinde Argos'un gözlerinden kaçamaz çünkü canavarın yüz gözü nöbetleşe uyumaktadır. İkinci denemesinde çoban kılığına giren Hermes hafif bir sesle bir ninni okumaya başlar ve çok geçmeden canavarın açık gözleri de birer birer kapanır. Bütün gözler kapanıp canavar derin bir uykuya dalınca Hermes atılıp canavarın kafasını kesiverir. Bu nedenle Hermes'in bir adı da *Argeiphontes*'tir ("Argos'u öldüren," Resim 14.2). Hera canavar Argos'un gözlerini alıp, en sevdiği kuş olan tavus kuşunun kuyruğuna yerleştirir.

RESİM 14.2 Hermes, Argos'u öldürürken, Attik kap, İ.Ö. 490 civarı. Gezginlere özgü şapkası (*petasos*) ve pelerinini geriye atmış Hermes, vücudu gözlerle kaplı, sakallı ve çıplak bir erkek olarak tasvir edilen Argos'a öldürücü darbeyi indirmeye hazırlanıyor. Başının üzerinde "güzel kadın" (fotoğrafta görülmüyor) yazan inek (İo) onları izliyor. (Museum für Kunst und Gewerbe, Hamburg)

İo artık serbesttir, fakat Hera bu sefer de başına bir at sineği musallat eder. Sineğin tacizinden kurtulmak için kaçmaya başlayan İo önce kuzeybatıya doğru koşar -İthaka'yı çevreleyen İon Denizi adını İo'dan almıştır- oradan Pindusları geçerek MAKEDONYA'ya ulaşır. Bakar sinek hâlâ peşinde, koşmaya devam eder, TRAKYA'yı da geçerek Asya'yı Avrupa'dan ayıran boğaza ulaşır. Grekler daha sonraları bu boğaz kıyısında BYZANTİUM kolonisini kuracaklardır (bkz. Harita XIII, arka kapak içi). Koloninin adı daha sonra, İ.S. 307-337 arasında hüküm süren ilk Hristiyan imparator Constantin'in onuruna Constantinopolis olmuş, Osmanlının fethinden sonra İstanbul'a dönmüştür. Neredeyse ilk günden beri bu boğaz *Bosphoros* -"inek geçidi"- olarak bilinir.

İo, günümüzde Güney Ukrayna topraklarında kalan SKYTHİA bölgesinde dolaştıktan sonra, KARADENİZ'in doğu ucunda yükselen KAFKAS DAĞLARINA ulaşır (bkz. Harita I, ön kapak içi). Orada, doğuracağı çocuğun babasından daha büyük biri olacağı söylenen kadının adını vermediği için Zeus tarafından bir kayaya zincirlenmiş Prometheus'la karşılaşır (bkz. 5. Bölüm).

İo mitosunun elimizdeki en önemli örneği Aiskhylos'un *Zincire Vurulmuş Prometheus* (İ.Ö. 430 civarı) adlı tragedyasında karşımıza çıkar. İo Prometheus'a Zeus'un kendisini nasıl baştan çıkardığını ve karşılığında başına gelenleri anlatır, fakat Hera'nın onları suçüstü yakaladığından hiç bahsetmez:

[645] Geceler gecesi yapayalnızken odamda
Şöyle sözler duyuyordum düşlerimde:
"Ey mutlu genç kız, niçin yalnızsın
Erkeklerin en yücesi özlerken seni?
Zeus yanıp tutuşuyor senin için,
Aphrodite'nin gerdeğine girmek istiyor seninle.

Zeus'un isteğine karşı koyma sakın,
Kalk git Lerna'nın° yeşil çayırlarına,
Babanın koyun, sığır otlaklarına,
Git ki Zeus görsün orada seni,
Doysun seni görmeye Zeus'un gözü."
Ah, hep böylesi düşler gördüm geceleri,
Ve bir gün canımı dişime takıp
Söyledim babama ne düşler gördüğümü.
O zaman babam Pytho'ya, Dodona'ya,°
Adam üstüne adam yolladı öğrenmek için
Tanrılar ne istiyor ne istemiyor diye.
Ama gönderdiği adamlar dönünce
Karışık, karmakarışık sözler ediyorlardı.
Sonunda günün birinde
Anlaşılır bir söz geldi İnakhos'a,
Bu söz açıkça diyordu ki babama:
At kızını evinden, yurdundan dışarı,
Gitsin, tanrılara bir kurbanlık gibi,
Dolaşıp dursun dünyanın dört bir yanına,
Yoksa Zeus yıldırımlarıyla
Çarpıp yok edecek senin soyunu.
Apollon'dan gelen bu sözleri duyunca babam,
Kovdu beni, attı evinden dışarı.
Kendi için de, benim için de kötü bir şeydi bu,
Ama ne yapsın, Zeus'tu onu zorlayan.
Bir anda değişiverdi içim dışım,
Birden şu boynuzlar çıktı başımdan,
Keskin dişli bir sinek de ısırınca beni,
Çılgınca bir atılışla fırladım gittim
Kerkhe'nin, Lerna'nın tatlı sularına doğru.
Argos adında birini taktılar peşime.
Bu, toprağın oğlu asık suratlı çoban
Adım adım izliyordu beni.
Sayısız gözlerini dikerek üstüme.
Beklenmedik bir anda can verdi bu çoban,
Bense hep o belalı iğnenin zoruyla
Bu topraktan o toprağa koştum durdum.

Aiskhilos, *Zincire Vurulmuş Prometheus* 645-686

651. *Lerna*: Argos yakınlarında bataklık bir bölge. 657. *Dodona*: Kuzeybatı Yunanistan'da bir yer; Zeus'un burada bir tapınağı vardı.

Prometheus İo'nun yoluna devam edeceği, büyülü bir coğrafyada olağanüstü bir yolculuğa çıkacağı kehanetinde bulunur. Bir türlü sonu gelmeyen yolculuk düşüncesi İo'yu dehşete sürüklese de Prometheus içini rahatlatır: Mısır'a ulaştığında Zeus ona dokunacak ve böylece tekrar insan olacaktır. Ardından, adının anlamı "dokunulan" olan ve ileride Mısır tahtına geçecek

Epaphos'tan hamile kalacak, on üçüncü kuşaktan torunu olacak Herakles gelip kendisini (yani Prometheus'u) kurtaracaktır.

İo'nun hikâyesi yapı olarak Proitos'un kızlarının hikâyesine (11. Bölüm) benzer: Bir tanrı İo'yu ineğe çevirir, İo bu şekilde dünyayı dolaşır; bir tanrı tarafından delirtilen Proetidler birer inek oldukları sanrısına kapılıp dere tepe dolaşıp dururlar. Proetidler hikâyesinin bazı versiyonlarında kızları ineğe çeviren Dionysos değil, Hera'dır. Çoğu kişi, ineğin Hera'nın hayvanı olmasına ve Homeros'un Hera'yı sıklıkla *boopis* ("inek gözlü") olarak tanımlamasına işaret ederek İo'nun aslında Hera olduğunu düşünmüştür. Grekler İo'yu Mısırlıların İsis'i ile özdeşleştirmiştir. İsis ile İo'nun isimleri aynı kökten gelir ve Mısırlılar sıklıkla İsis'i bir inek olarak ya da inek başıyla (ya da bazen yalnızca inek boynuzlarıyla) tasvir etmişlerdir (Resim 10.6).

Danaidlerin Suçları

Epaphos Mısır kralı olur ve Memphis ile evlenir. Memphis, aynı zamanda, Eski Krallık döneminde Mısır'a başkentlik yapmış, Nil Nehri ile Nil Deltasının birleşim yerinde, şimdiki Kahire sınırları içinde kalan şehrin de adıdır. (ABD başkanlarından Andrew Jackson, Tennesse eyaletindeki Memphis şehrine, Wolf ile Mississippi nehirlerinin birleştiği yerde bulunması nedeniyle Mısır'daki şehrin adını vermiştir.) Memphis, Nilos'un kızıdır (Nehrin adı da buradan gelir). Epaphos ile Memphis'in bir kızları olur ve adını Libya koyarlar (Nil'in batısında kalan ülkenin adı da buradan gelir). Libya Poseidon'a iki oğlan doğurur: Agenor ile Belos (Agenor Europa'nın babasıdır ve Belos, Sami dilinde "tanrı/efendi" anlamına gelir). Belos, Nil nehrinin her iki tarafında uzanan muazzam genişlikteki ülkenin kralı olur ve Nilos'un başka bir kızıyla evlenir. Bu evlilikten ikiz oğulları Aigyptos ile **Danaos** doğar (bkz. Tablo 14).

Belos Aigyptos'u Afrika (yani, Nil'in doğusunda kalan toprakların) kralı, Danaos'u da Libya (yani, Nil'in batısında kalan toprakların) kralı olarak ilan eder. Aigyptos kendi krallığına kendi adını verir. Farklı eşlerden Aigyptos'un elli oğlu Danaos'un ise elli kızı (**Danaidler**) olur. Aigyptos Danaos'a oğullarını kızları ile evlendirmeyi teklif edince Danaos işkillenir ve kardeşinin, aslında kızlarının hakkı olan Libya'yı ele geçirmeye çalıştığını düşünür. Athena'nın da yardımıyla açık denizde yol alabilen ilk gemiyi inşa eder, kızlarını da alarak ata anası İo'nun topraklarına, Argos'a doğru yola çıkar. Oraya ulaştıklarında Lerna yakınlarında bir yere yerleşir ve kendini Argos kralı ilan eder.

Aigyptos'un elli oğlu peşlerinden gelerek Danaos'tan, babalarının isteğini yerine getirmesini ve kızlarını onlara vermesini ister. Bu olay Aiskhylos'un *Hypermnestra'nın Yargısı* adlı tragedyasına konu olmuştur (aslında bir üçleme olan bu eserin ikinci ve üçüncü oyunu ne yazık ki kayıptır). Başta dirense de, Danaos sonunda kardeşinin isteğini yerine getirmeye razı olur, fakat düğün günü kızlarından her birine birer hançer verir ve gece, gerdeğe girdiklerinde kocalarını öldürmelerini söyler. Ertesi sabah Hypermnestra dışında bütün kızlar kocalarının kesik başını babalarına sunar (halk masallarındaki "biri dışında herkes" motifini hatırlayalım). Hypermnestra, bekâretine dokunmadığı için kocası Lynkeus'un canını bağışlamıştır. Kesik başlar Lerna bataklığına

gömülür, cesetler için ise şehrin hemen dışında bir tören düzenlenir. Danaos, emirlerine karşı geldiği için Hypermnestra'yı hapsetse de kıyamaz ve kocası Lynkeus'la beraber olabilsin diye salıverir. Argos soyu Hypermnestra ile Lynkeus'tan çoğalacaktır.

Tahmin edilebileceği üzere bu olaydan sonra Danaos kızlarına koca bulmakta hayli zorlanacaktır. Sonunda çözümü bir atletizm yarışması düzenlemekte ve ödül olarak kızlarını vermekte bulur. Kızlarının yanında teşvik ödülü olarak da süslü kalkanlar verir!

Ara Yorum: Pınarlar ve Tehlike Kaynağı Dişi

Danaidler mitosu, birden fazla geleneğin karışımı gibidir. Bir çalışmaya göre kesik başların gömülmesi, Argos ovasının güney ucunda yer alan ve "elli başlı bataklık" olarak da adlandırılan LERNA bataklıklarının orijinini açıklamayı amaçlayan etiyolojik bir hikâyedir. Su perileri Nereidlerin sayısı da ellidir. Danaidlerin su pınarlarıyla olan yakın bağlantısı başka bir hikâyeden kaynaklanır. Danaidler geldiğinde Argos kurak ve çorak bir yerdir, çünkü yerli halk kendilerine tanrı olarak onu değil de Hera'yı seçtiği için yöre Poseidon tarafından lanetlenmiştir (aynı şekilde Atinalılar da Poseidon yerine bir tanrıçayı -Athena'yı- tercih etmişlerdi). Danaidlerden biri olan Amymone su kaynağı bulabilmek için yola koyulur. Yolda rastladığı bir *satyr* ona tecavüz etmeye kalkışır. Poseidon

RESİM 14.3 Poseidon ile Amymone, Attik yağ testisi, İ.Ö. 480 civarı. Çiftlerin birbirine kur yapmasının bir metaforu olarak görebileceğimiz bu tür kaçma-kovalamaca sahneleri beşinci yüzyıl başlarındaki Attik sanat eserlerinde sık görülen bir temadır. Poseidon'un alametifarikası olan *trident*, Akdeniz bölgesinde çok eski zamanlardan beri ton balığı avlamak için kullanılmaktaydı. Aynı sahneyi çizen diğer sanatçılar *tridenti* Amymone'nin kalçasına saplanmış olarak göstermişlerdir. Amymone, her ne kadar kaçıyormuş gibi görünse de, vücut diline baktığımızda ilişkiye onun da razı olduğunu söyleyebiliriz: Poseidon'a, gerdek gecesinde kocasının gözlerine ilk defa bakan bir gelinin bakışlarına benzer bir şekilde bakmaktadır. Gelinlerin geleneksel "yüz açma" hareketini andıracak şekilde yüzüne doğru yükselen sol eli, cinsel gerilimin doruğuna çıkıldığının bir işaretidir ki hemen ardından Amymone kaçmayı bırakıp kendini Poseidon'a teslim eder. Bu tür toprak kaplar genç gelinlere hediye olarak verilirdi. (The Metropolitan Museum of Art, New York. ©The Metropolitan Museum of Art/Art Resource, New York)

gelir, *trident*iyle (üç dişli mızrağıyla) korkutarak *satyr*ı kovalar ve Amymone'ye kendisi tecavüz eder (Resim 14.3). İşi bittiğinde *trident*ini sapladığı kayadan çekip çıkarır ve dişlerin açtığı deliklerden Lerna pınarları akmaya başlar.

Ölüler diyarını acı ve eziyet dolu bir yer olarak gören Orfik gelenekten esinlendiği aşikâr olan ve Danaidlerin dibi delik testilerle bir tekneye su doldurmaya çalışmalarını anlatan hikâye çok daha sonraki bir döneme ait olsa da, Danaidler ile tatlı su kaynakları arasındaki ilişkinin altını bir kere daha çizmektedir. Bu ilişkinin kökeni ne olursa olsun, Danaidler mitosu, zamanla, evlilik kurumu yoluyla erkeğe boyun eğmek zorunda kalan kadınların yaşadığı "öfke ve kırgınlığı", hem de gizleyip saklamadan ifade eden bir mitos hâline gelmiştir. Mitosun daha eski versiyonlarında Danaidler, işledikleri suç için cezalandırılmazlar, çünkü kocalarını öldürmekle aslında kendi insanlarını Aigyptos'un zalim oğullarının gazabından korumuşlardır.

Egypt (Mısır) ile Argos ovasında yaşayan Danalılar arasındaki mitik ilişki aslında İ.Ö. yaklaşık 1200'lere (yani, Tunç Çağına) kadar uzanan tarihî bir gerçeğe işaret ediyor olabilir. O dönemlerde tapınak duvarlarına yazılmış Mısır metinlerinde "Deniz Milletlerinden" biri olan Danunaların, yanlarında ailelerini ve eşyalarını da alarak Mısır'a geldiklerinden ve halka saldırdıklarından bahsedilir. Fakat kalıcı olamamışlar, Mısırlılar tarafından yok edilmişlerdir. Canlarını kurtarabilenler Filistin topraklarındaki Gazze'ye yerleşmiş ve adları İncil'de de geçen Dan kabilesi olarak anılmaya başlanmışlardır (dolayısıyla Filistin'in ilk sakinleri Sami ırkından değildi ve Semitik bir dil konuşmuyorlardı). Mitosa göre Danalılar Mısır'dan gelir, fakat tarihsel verilere göre aslında eski bir Grek halkıdırlar ve Mısır'ı sonradan işgal etmişlerdir. Homeros'un zamanına gelinceye kadar Danalılar ile Argoslular ve Akhalılar arasındaki fark iyice belirsizleşmiş, bu halklar birbirlerinin adlarıyla anılır olmuşlardır. Homeros'un zamanında *Helenler* olarak anılan halk, Tesalya'da küçük bir bölgede yaşayan bir avuç insan için kullanılıyordu.

PERSEUS EFSANESİ

Danae ve Altın Yağmur

Danaos ölünce Argos'un başına Lynkeus geçer. Lynkeus'un oğlu Abas'ın Akrisios ve Proitos adında ikiz oğulları olur. İkizler, tıpkı İncil'deki Yakup ile Esav gibi birbirinden öyle nefret eder ki (Tekvin 25:22), daha ana karnındayken kavgaya başlamışlardır (İsis ile Osiris de kardeşleri Seth'ten daha ana karnındayken nefret eder). Uzun süren bir taht kavgasından sonra **Akrisios** Argos'u, Proitos Tiryns'i alır. Proitos'un kızları (Proitos Kızları; delilikleri için bkz. 11. Bölüm), Akrisios'un ise **Danae** adlı bir kızı olur.

Ne var ki Akrisios erkek bir vâris istemektedir. Gidip bir kâhine danışır. Kâhin ona Danae'nin oğlunun aradığı vâris olacağını, fakat bu oğlanın onu öldüreceğini söyler. Akrisios, kehanetin gerçekleşmesini önlemek için yer altına duvarları tunçtan bir oda yaptırır ve Danae'yi oraya hapseder. Danae'ye âşık olan Zeus damlaları altından bir yağmur olarak yağar, odanın tavanından damlayarak Danae'nin rahmine girer (Resim 14.4). Perseus'un ("yok edici"?)

RESİM 14.4 Danae ve altın yağmur damlaları. Danae vücudunu yağmur damlalarına açmış. Duvarda iki testi ve bir ayna asılı (karşılaştırma için bkz. Perspektif Resim 6.1a). Kırmızı motifli çan krater, Boiotia, İ.Ö. 430 civarı. (Réunion des Musées Nationaux/Art Resource, New York)

ana rahmine düşüşü böyle olmuştur. Kahramanların ana rahmine düşüşleri ve doğumları sıra dışıdır ve çoğu, bir şekilde tanrılarla akrabadır.

Birkaç yıl sorunsuz geçer. Derken bir gün Akrisios odanın içinde bir çocuğun ağladığını duyar ve gerçeği anlar. Bununla birlikte, babanın Zeus olduğuna bir türlü inanmak istemez. Öz kızını ve torununu oracıkta öldürmek yerine tutar ağaç bir sandık yaptırır (Resim 14.5), kızını ve torununu bu sandığa koyar ve sandığı denize atar.

RESİM 14.5 Danae ile Perseus sandığa kapatılırken, Attik vazo, İ.Ö. 490 civarı. Bir marangoz sandığa delik açarken Akrisios (soldaki yarı kel figür), onu kontrol ediyor. Sandığın arkasında duran Danae, elini yalvaran bir şekilde Akrilios'a doğru kaldırmış. Sağdaki bakıcı kadının kucağındaki, bebek Perseus. Sandığın kenarına iki tane havalandırma deliği açılmış. (Photograph ©2011 Museum of Fine Arts, Boston)

İ.Ö. altıncı ve beşinci yüzyıllarda yaşamış lirik şair Simonides, azgın dalgaların arasında küçük oğlu için endişelenen Danae'nin korkularını anlatan hoş bir koral şiir (koro tarafından makamıyla okunan bir şiir türü) yazmıştır. Bu şiirden geriye aşağıdaki fragman kalmıştır:

Rüzgâr kalın duvarlı sandığı sürükler,
dalgalar oradan oraya savururken dertop oldu, oturdu.
Korkudan renk kalmamıştı göz yaşlarıyla yıkanan yanaklarında
ama yine de kol kanat gerdi, sıkı sıkı sarıldı Perseus'a.
"Tanrılar esirgesin bizi, kurtarsınlar bizi bu cehennemden," diye
mırıldanıyordu, "ama sen, benim masum, benim sıcacık,
benim gürbüz yavrum, uyu sen,
bakma etrafımızı saran çelik mavisi karanlığa
ve hapsolduğumuz tunç perçinli tahta duvarlı bu tabuta.
Üstümüzde kırılan dev dalgaların uğultusu,
bizi oradan oraya savuran rüzgâr,
hiçbir anlamı yok bunların senin için.
Sen sarın sıcacık örtüne, yasla başını bağrıma.
Paramparça olurdu yüreğim bilseydin
eğer bu fırtınanın kastettiğini canına, ve duysaydı
bebek kulakların dökülen korkunç sözleri dudaklarımdan.
Uyumana bak sen benim güzel bebeğim, uyu sen de rüzgâr,
sen de uyu sonu gelmez dertlerim.
Ey yüce Zeus, babamız, gönder üzerimize kurtuluşu!
Yalvarıyorum sana, boynum bükük, en temiz kalbimle."

Simonides, *Fragman* 38•

Fakat işler Akrisios'un planladığı gibi gitmez. Danae ile Perseus'un içinde bulunduğu sandık, Seriphos adası açıklarında Diktys ("ağ ustası") adlı bir balıkçının ağlarına takılır ve bu sayede kurtulurlar. Kykladlardan biri olan ıssız ve kurak Seriphos, denizin ortasından fırlamış dik bir kaya parçasından fazla bir şey değildir. Danae ile Perseus, balıkçı Diktys'in yanına yerleşirler ve Perseus büyüyüp delikanlılık çağına gelir. Derken, Diktys'in kardeşi ve adanın kralı **Polydektes** ("her şeyi alan" anlamındadır ve ölüm için yaygın olarak kullanılan kelimelerden biridir), Danae'ye göz koyar. Danae Polydektes'i istemez ve Perseus annesinin tarafını tutar.

Reddedilen Polydektes bir kurnazlık düşünür ve Hippodameia'ya (Pelops mitosundaki Oinomaos'un kızı, bkz. 20. Bölüm) ile evlenmek istediğini duyurur. Düğün hediyesi olarak adadaki her delikanlıdan güzel, iyi bakılmış bir at ister. Perseus'un hiç atı yoktur; onun yerine, Polydektes'in isteyeceği başka herhangi bir şeyi -Gorgon'un başlarından birini bile- getirebileceğini söyler. Annesine karşı gittikçe artan arzusunun önünde engel olan Perseus'tan kurtulmak isteyen Polydektes fırsatı kaçırmaz ve "Pekâlâ, öyle olsun," der. Kahraman düşmanını, yani alt etmek zorunda olduğu canavarını böylece bulmuş olur.

Gorgon Avcısı Perseus

O güne kadar, ölüm saçan üç **Gorgon**'dan, yani Stheno ("güçlü"), Euryale ("uzağa sıçrayabilen") ve **Medusa**'dan (muhtemelen, "geniş topraklara hükmeden" anlamındaki Euromedousa kelimesinin kısa söylenişi) herhangi biriyle karşılaşıp da hayatta kalabilen kimse yoktu. Klasik sanatta **Gorgonlar** alınlarından fırlayan kocaman domuz dişleri ve bakan herkesi taşa döndüren korkunç bakışları olan, elleri tunçtan, yılan saçlı ve altın kanatlı yaratıklar olarak tasvir edilmişlerdir. Onlara yaklaşacak birisinin yayan olması ve adımlarına dikkat etmesi gerekir, zira yaşadıkları yer dünyanın kenarıdır. Aralarında yalnızca Medusa ölümlüdür, fakat Perseus Medusa'yı öldürmeyi başarsa bile, kendini diğer iki kız kardeşin elinden kurtarması imkânsıza yakın olacaktır.

Athena Perseus'a görünür ve ona, Gorgonlarla savaşırken çok işine yarayacak talimatlar verir. Önce, Gorgonların diğer kız kardeşleri **Graia**lardan ("ak saçlı kadınlar/kocakarılar"), yardımsever perilerin yerini öğrenecektir (bkz. Tablo 4.3). Sayıları iki ya da üç olan Graialar son derece çirkin yaratıklardır (ama güzel yanakları vardır) ve Atlas'ın dünyayı omuzlarına dayadığı yere yakın bir yerde yaşarlar. Ağızlarında tek dişleri ve aralarında ortaklaşa kullandıkları, bir şey yemek ya da etrafa bir göz atmak isteyen olan hangisiyse onun aldığı bir tek gözleri vardır.

Athena'nın yardımıyla Perseus dünyanın kenarına kadar giderek Graiaların yaşadığı mağarayı bulur. Tam o sırada el değiştirmekte olan gözü kapıverir ve iyi kalpli perilerin yerini sorar. Sonra da gözü kocakarılara geri verir (bazı kaynaklara göre, sırf kötülük olsun diye yakındaki Tritonis gölüne atar).

Perseus iyi kalpli perileri bulur ve onlardan, görevini başarmak için gerekli olan birkaç şey alır: Hades'in, giyeni görünmez yapan başlığı, istediği zaman uçabilmesini sağlayan kanatlı sandaletler ve Medusa'nın kafasını koyabileceği özel bir deri torba. Bunlara ek olarak Hermes özel yapım bir çelik kılıç ile iyice cilalanmış tunç bir kalkan da verir. Son olarak periler Gorgonları nasıl bulacağını anlatırlar: Canavarlarını alt edebilmek için kahramanların yardıma ihtiyacı vardır.

Perseus, Odysseus'un ölülerin ruhlarını çağırdığı yer olan Okeanos Nehrine kadar uçarak gider. Orada Gorgonları yatmış uyurken bulur. Etraf, onlara fazla yaklaşan fanilerin taşlaşmış bedenleriyle doludur. Gorgonlarla doğrudan göz teması kurmak kesin ölüm demek olduğundan Perseus cilalı kalkanının arkasına saklanarak, Stheno ile Euryale'nin yanından sürünerek geçer ve Medusa'nın başını kesip alır (Resim 14.6). Medusa Poseidon'a hamiledir. Kafası gövdesinden ayrıldığı anda boynundan kanatlı at Pegasus fırlar (Pegasus adı, Grekçede "su pınarı" anlamına gelen pegai sözcüğünden gelir, çünkü atın toynağını vurduğu yerde hemen bir pınar doğar). Kahraman Bellerophontes Khimaira'yı öldürmeye Pegasus'un sırtında gidecek, daha sonra Pegasus gökyüzünde bir takımyıldız olacaktır. Medusa'nın yarasındaki kandan ayrıca Khrysaor (="altın kılıçlı") adlı bir dev de çıkar. Perseus kesik başı hemencecik deri torbasına atar ve kanatlı sandaletleri sayesinde oradan uçarak kaçar. O sırada uyanan Stheno ile Euryale Perseus'un peşine düşmek ister, fakat Hades'in başlığı yüzünden hiçbir şey göremezler (Resim 14.7).

RESİM 14.6 Perseus Medusa'nın başını keserken; Boiotia'da bulunmuş kabartma desenli bir amforadan, İ.Ö. yedinci yüzyıl. Taşa dönmemek için başını yana çevirmiş. Kınındaki kılıcını ve deri torbasını omzuna asmış, başında Hades'in başlığı, ayağında ise kanatlı sandaletler var. Medusa'nın başı, henüz o çok bildik Gorgon başı olmamış, fakat yine de sıradan bir kadın gibi değil, kısrak gövdeli, kurukafa suratlı bir kadın olarak tasvir edilmiş. Sahneyi, gizemli bitkiler çerçeveliyor. Medusa'nın arkasında kalan semenderin anlamı, neden orada olduğu henüz çözülmemiştir. (Musée du Louvre, Paris. © Giraudon/Art Resource, New York)

RESİM 14.7 Perseus'u kovalayan Gorgon; Attik vazo, İ.Ö. 490 civarı. Kanatlı Gorgon yılan saçları, dudaklarının arasından birer ok gibi fırlayan domuz dişleri ve ağzından sarkan kocaman diliyle korkunç görünmektedir. Vazonun öbür tarafında bulunan Perseus'un ayaklarında kanatlı sandaletler, başında sihirli başlık ve elinde kılıcı var; Medusa'nın başını koyduğu deri torba omzuna asılı. Antik dönem sanatında sıklıkla tasvir edilen Gorgon başına *gorgoneion* denirdi. (Saatliche Antikensammlungen und Glypthotek, Munich; Hirmer Fotoarchiv, Munich)

Bu arada, Perseus'un asla geri dönemeyeceğinden emin Polydektes iyice azıtmış, Danae'yi elde etmek için işi şiddete dökmeye başlamıştır. Seriphos'a geri döndüğünde Perseus, Diktys ile annesini Polydektes'ten korunmak için tapınaktaki sunağın arkasına saklanmış olarak bulur. Perseus, doğruca Polydektes ile arkadaşlarının eğlendiği yere gider ve Gorgon'un başını getirdiğini bildirir. Tabii ki kimse ona inanmaz. Perseus başını yana çevirir ve Medusa'nın başını torbasından çıkarır. Polydektes ile adamları anında taş kesilirler. Perseus Diktys'i adanın yeni hükümdarı ilan eder, iyiliksever perilere iade etmesi için sihirli eşyalarını Hermes'e verir ve Medusa'nın başını Athena'ya sunar. O günden sonra Athena ya göğüs zırhında ya da kalkanında bu simgeyi taşır.

PERSEUS İLE ANDROMEDA

Mitosa daha sonraki zamanlarda yapılan eklemeye göre Perseus Medusa'nın başını kestikten sonra doğrudan Seriphos'a dönmez, önce Aithiopia, ya da Filistin kıyılarında, bugünkü Tel Aviv kentinin yakınlarındaki Joppa'ya (bugünkü Yafa) uçar. Bölge, Aigyptos ile Danaos gibi Belos'un oğlu ve dolayısıyla Perseus'un uzaktan akrabası olan Kepheus tarafından yönetilmektedir. Yere inmek üzereyken aşağı bakan Perseus, Kepheus'un kızı **Andromeda**'yı görür. Andromeda bir kayaya zincirlenmiştir ve Perseus onu gördüğünde deniz canavarı Keto tarafından yutulmak üzeredir (burada bir yanlışlık olsa gerek, zira Kepheus'un kızı Andromeda'nın Perseus'tan tam dört kuşak önce yaşanuş olması gerekir; bkz. Tablo 14).

Andromeda, kendini beğenmiş annesi Kassiepeia yüzünden kayaya zincirlenmiştir. Kassiepeia kendisinin Nereidlerden daha güzel olduğunu söyleyerek böbürlenmiş, buna öfkelenen deniz perileri gidip Poseidon'a şikâyet etmiş ve Poseidon da korkunç bir fırtına çıkarmış ve Kassiepeia'nın üzerine deniz canavarları salmıştır. Bir kâhin çıkarak, başlarına musallat olan felaketten kurtulmanın tek yolunun kralın kızını kurban vermek olduğunu söylemiştir. Andromeda'nın zincire bağlı olmasının nedeni budur. Perseus kızı görür görmez âşık olur. Ovidius bu hikâyeyi *Dönüşümler*'de anlatır ve Sahra çölündeki sürüngenler ile denizdeki mercanların doğumunu bu hikâyeye şöyle bağlar:

[615] (...) Göklere alındı
Çoktan öteki (Bacchus), götürürken koparılmış
Yılanlı başını ünlü canavarın kanatlarında,
Yarıyordu ıslıkla gökleri hızla yükselirken
Üstünden Libya kumsallarının kanlı damlalar
Düşerdi başından Gorgoneus'un, almış onları toprak
Diriltmiş, döndürmüş türlü yılanlara. İşte bundan
620 Türemiş bu yöreyi yiyip tüketen birçok yılan.
(...)
[667] Yeniden takındı kanatlarını
Perseus ayaklarına, kuşandı eğri kılıcını, uçtu
Uçtu parlak gökte kanat çırpıp izler bırakarak.

Sayısız ulus bırakmış çevresinde, arkasında
Habeşistan ülkesini, Cephea yurdunu görmüş.
Anasının° dilinden bulmuş suçsuz Andromeda,
Acımasız Ammon'un buyruğu üzerine cezasını
Burada. Birden görmüş Abas oğlu kaskatı kayalara
Kollarından bağlanan kızı, esen yeller yavaşça
Oynatırdı saçlarını, ılık yaşlar dökülmeseydi
Gözlerinden bir mermer yontu sanırdı onu.
Düşmüş gencin içine sevgi yalımları, bilmeden
Geçmiş kendinden kapılmış bu güzelliğe,
Unutmuş gökte kanat çırpmayı bile.

670. ...*anası*: Ovidius'un versiyonuna göre Kepheus, felaketten nasıl kurtulacaklarını Mısır'ın kudretli tanrısı Ammon'un kâhinine sorar ve Ammon da ona, canavara kurban olarak Andromeda'nın verilmesi gerektiğini söyler.

PERSPEKTİF 14.1

VASARİ: *PERSEUS İLE ANDROMEDA*

Mimar, ressam ve yazar Giorgio Vasari (1511-1574), günümüzde en çok İtalya sanatının tarihini anlattığı *En İyi İtalyan Mimarlar, Ressamlar ve Heykeltıraşların Hayatı* başlıklı eseriyle tanınır. Rönesans döneminin sonlarına doğru, 1550'de yazılan kitap yalnızca sanat eserleriyle yaratıcılarını ve bunlarla ilgili anekdotları bir araya getirdiği için değil, o dönem İtalya'sındaki insanların sanatla ilgili görüşlerini içermesi açısından son derece değerli bir eserdir. Michelangelo ile Titian'ın yakın arkadaşı olan Vasari kitabı için sanatçılarla görüşüp konuşabilmek ve eserlerini incelemek amacıyla İtalya'yı baştan aşağı dolaşmıştır.

Fakat Vasari'nin kendisi de başarılı bir ressamdı. Ovidius'un yazılarına dayanarak yaptığı en iyi bilinen tablosu, Perseus'un, bir kayaya zincirli çıplak Andromeda'yı özgürlüğüne kavuşturmasını işler (Perspektif Resim 14.1). Perseus'un başında Hades'in, giyeni istediği zaman görünmez yapan miğferi, ayaklarında da uçabilmesini sağlayan kanatlı sandaletler vardır. Yerde, ayak ucunda duran, Medusa'yla göz göre gelmemek için ayna olarak kullandığı parlak cilalı tunç kalkanıdır. Sol alttaki at, Medusa'nın kesik başından fırlayıp çıkan kanatlı at Pegasus'tur. Kalkanın hemen sağındaki baş da Medusa'nın başıdır; ürpertici gücü hâlâ o kadar etkilidir ki altındaki yaprakları ve dalları taşa dönmüştür. Sağdaki deniz perileri yeni gördükleri mercan parçalarını merakla inceliyorlar. Perseus'un arkasında kalan orta bölümde, can çekişmekte olan deniz canavarı Keto'yu görürüz. Tablonun üst kısmında, soldan sağ üstte görülen güzel Rönesans şehrinin kapılarına doğru gitmekte olan insanlar, Andromeda'nın (aynı zamanda sözlüsü olan) amcası Phineus'un müritleri olsa gerek.

Vasari *Perseus ile Andromeda*'yı 1570'te, Floransa'daki muhteşem Palazzo Vecchio'yu ("eski saray"), şehrin yöneticileri olan Cosimo de' Medici ailesi için konuta dönüştürme projesi kapsamında yapar. Palazzo'nun kubbeli, küçük, özel bir odası olan ve prensin mineral koleksiyonunu tuttuğu Studiolo'yu Vasari bizzat kendisi dekore eder. Tavan, Prometheus ve onu çevreleyen dört ana element, dört mevsim ve

insanoğlunun dört ana karakterini sembolize eden resimlerle süslüdür. Duvarlardan birinde suyu temsilen mitolojiden suyla ilgili konuları işleyen tablolar vardır. *Perseus ile Andromeda* bunlar arasındadır. Vasari, bu mitolojik sahneyi seçmesinin nedenini defterinde şöyle açıklamıştır: "Yalancı tanrılar olsalar da, burada, felsefenin kavramlarını (yani buradaki örnekte dört elementi) bu isimler altında alegorik olarak gizlemiş o eski insanları taklit etmenin bir sakıncası yoktur."

Vasari bu resminde Andromeda için gerçek bir çıplak modelle çalışmıştır. Ressamların çıplak modeller kullanması, Orta Çağ boyunca hayal bile edilemeyen ve ahlaki olarak oldukça tehlikeli bir şeydi ve bu uygulama on beşinci yüzyılın başlarında yeni yeni görülmeye başladı. Yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde neredeyse standart bir uygulama hâlini almıştı. Batıda resim sanatı üzerine yazılan ilk bilimsel eser 1435'te Leon Battista Alberti tarafından kaleme alınır. Orada Alberti, akademik sanat eğitiminin temelinin çıplak insan vücudunun bilimsel olarak çalışılması olduğunu söyler. Ressamlara işe önce kemiklerle başlamalarını, sonra kasları eklemelerini ve sonunda da vücudu ten ile örtmelerini tavsiye eder. Vasari, 1460'ta Medici sarayı için *Herakles'in İşleri* tablosunu yapan Antonio Pollaiuolo'nun çıplak model çalışmalarına modern bir karakter kazandırdığını, çünkü sanatçının, "anatomilerini incelemek için pek çok kadavra kesip biçtiğini" söyler. Avrupa Orta Çağında vücudun içine bakmak, sanatta çıplaklık gibi, ahlaki nedenlerden dolayı imkânsız bir işti.

PERSPEKTİF RESİM 14.1 Giorgio Vasari (1511-1574), *Perseus ile Andromeda*, 1570. (Palazzo Vecchio, Florence; Scala/Art Resource, New York)

Perseus alçalarak, her an canavarın gelip kızlarını almasını bekleyen endişeli ana babanın yanına iner. Andromeda'yla evlenmelerine izin verirlerse kızlarını kurtarabileceğini söyler. Teklifi derhal kabul edilir; üstüne drahoma olarak ülkenin mülkiyeti de verilir. Derken canavar görünür:

[712] Orada, görünce gencin (Perseus'un) gölgesini sularda,
Bütün gücüyle atılmış gölgenin üzerine dev.
Jupiter'in kartalı geniş ovadan görünce
Boz sırtını Phoebus'a çeviren devi, tutup
Belinden kudurup çevirmesin diye başını arkaya,
Yakalar güçlü parmaklarıyla yılanın pullu
Boynunu, son hızla inerek boşluktan, sımsıkı tutmuş
720 Devin sırtından, saplamış sağ omuzuna eğri kılıcı,
İnachus oğlu° sarsılmış dev, ağır yaranın acısıyla,
Yükseliyor bulutlara, dönüyor gömülüyor sulara.
Havlayan sürü sürü köpeklerce kovalanan korkmuş,
Kudurmuş domuz gibi kaçıyor, sırtüstü dönüyor.
725 Perseus güçlü kanatlarıyla karşı durdu devin
Hızlı ısırmalarına, dalmalarına. Saplıyordu kıvrık
Bıçağını çıplak yerlerine, kabuklu yuvarlak sırtına.
Kaburgalarına, böğürlerine, bir balık kuyruğu gibi
İnce kuyruğuna. Sulara karışan köpüklü kanlar
730 Boşaldı devin ağzından. Islanıp ağırlaşmış sıçrayan
Sularla kanatları, anlamış Perseus su çeken
Kanatlarının ağırlığını, taşımanın güçlüğünü.
Bakmış suların yüzeyinden yükselip batan sivri
Kayaya. Yeniden üç dört kez sapladı sol yanına
735 Sivri, kıvrık mızrağını. Alkışlar geldi
Deniz kıyısından, sevinç çığlıkları yükselmiş
Tanrılar konağına değin. Cassiope, baba Cepheus
Benimsediler, ona evlerini kurtaran, yardımcı dediler.
Kurtulmuş bu olayın nedeni kız da bağlardan,
740 Bir andaç olmuş bu olguya. Yıkamış suyla bulaşık
Ellerini kendince: incinmesin diye kumlardan
Yılanlı başı, yerden yumuşak, yapraklar, suyun
Üzerinde yüzen otlar toplayıp sermiş yastık gibi.
Dayamış Phorcys kızı° Medusa'nın başını. Yaşam özsuyu
745 Var bu yeni kopmuş otlarda. Katı dal kesildiler
Değince korkunç başa. Dallar yapraklar katılaştı,
Birden, görülmedik. Özenmiş bu olaya deniz kızları,
Becermişler de. Bir sazla suya salmışlar çiğitlerini
Bu yeni bitkinin, ard arda. Bu niteliği bugün de
750 Korur mercanlar, katılaşır çıkınca yüze,
Taşa dönüşür, oysa çok yumuşaktır suyun içinde.

Ovidius, *Dönüşümler* 4.615-620, 667-677, 712-752

721. *İnakhos oğlu*: Perseus'a, Argos yakınlarındaki İnakhos nehrine ithafen verilen bir isim. 744. *Phorkys'in kızı*: Keto. Genelde Phorkhis/Phorcys'in kardeşi olarak bilinen Keto, burada, yine Pontos ile Gaia'dan doğma Phorkys'in kızı olarak gösterilmiştir.

Ne yazık ki Kepheus, Perseus'un önerisini kabul ederken Andromeda'nın, Kepheus'un kardeşi Phineus ile nişanlı olduğunu söylememiştir (bir canavar kızını mideye indirmek üzereyken böyle bir ayrıntı önemsiz görünmüş olsa gerek). Kepheus, Perseus'un onuruna büyük bir ziyafet verir. Phineus, arkasında koca bir orduyla şöleni basar, fakat Perseus Medusa'nın başını çıkararak Phineus ile askerlerini taşa çevirir. Bu versiyona göre Aithiopia ya da Joppa'da bir yıl kalır ve bu süre içinde Andromeda, ileride Perslerin atası olacak Perses'i doğurur. Seriphos'a, annesini kurtarmaya bundan sonra gider.

Akrisios'un Ölümü

Argos kralı dedesi Akrisios'u görmek isteyen Perseus, yanına karısı Andromeda ile annesi Danae'yi de alarak yola çıkar. Akrisius'un aklına kâhinin söyledikleri gelir ve kuzeye, Tesalya'ya kaçar. Bir gün, Perseus kendini tanıtmadan Tesalya'da bir atletizm yarışmasına katılır. Yarışma sırasında fırlattığı bir disk sert rüzgâr yüzünden yolundan sapar ve gider, saha kenarındaki seyircilerin arasında dikilmekte olan Akrisius'un ayağına düşer. Akrisius, garip bir şekilde, oracıkta ölüverir. Kehanet böylece gerçekleşmiştir: Kahramanlar, kasıtlı olarak zarar vermek istemeseler de, toplumsal hayata bir tehdit oluşturabilirler.

Dedesinin ölümüne çok üzülen yaşlı Perseus büyük bir cenaze töreni düzenler ve ardından Argos'a döner. Ölümüne neden olduğu adamın, kendi öz dedesinin ülkesine kral olmayı gururuna yediremez ve Proetus'un oğullarından biri olan Tiryns kralı Megapenthes'e gider, Argos'u ona verip karşılığında Tiryns'i almayı teklif eder. Bu arada Perseus, Argos yakınlarında Mykenai kentini kurmuş ve etrafını muhteşem surlarla çevirmiştir. Karısı Andromeda ile birlikte uzun yıllar bu şehirde yaşar. Andromeda ona bir kız ve pek çok erkek evlat doğurur. Ölümlerinin ardından Athena Perseus ile Andromeda'yı Kepheus, Kassiepeia ve deniz canavarı Keto ile birlikte gökyüzüne, yıldızların arasına yerleştirir. Diğer pek çok kahraman gibi Perseus da tehlikelerle dolu bir yolculuktan sonra baba ocağına dönüp oranın kralı olur, kendi hanedanını kurar ve adını sonsuza kadar yaşatır.

Ara Yorum: Perseus ve Halk Masalları

Perseus'un hikâyesinde yer alan bazı motiflerin öncülleri Gılgamış hikâyesinde görülebilir (13. Bölüm), fakat iki hikâye ton olarak birbirlerinden çok farklıdır. Gılgamış, boşa çıkan derin insani tutkularımızın sert, trajik bir hikâyesidir. Perseus'un başından geçenler ise, Gılgamış'ın aksine, korkunç canavarları, çirkin kocakarıları, sihirli nesneleri ve kurtarılmayı bekleyen güzel kızları ile bir çocuk masalını andırır. Ayrıca, Perseus hikâyesinin sonunda herkes sonsuza kadar mutlu yaşar. Perseus ile Medusa arasında geçen sahneyi tasvir eden en eski örneklerden biri, içine ölü bir çocuk bedeninin konduğu (Eleusis'te) büyücek bir toprak testinin üzerinde yer alır. Çocuk sanki ölümden sonra da bu hikâyeyi hatırlamaktan zevk duyacakmış gibidir.

Tüm Grek efsaneleri içinde halk masallarına en yakın olanlar sadece Danae ile Perseus'un hikâyeleridir. Perseus hikâyesinin başlangıç bölümleri Perseus'u değil, annesini anlatır ve kimi yerde **"genç kızın trajedisi"** olarak adlandırılan ve aşağıdaki ögeleri barındıran bir yapısı vardır:

- Yasaklama
- Hapsetme/Uzak tutma
- Yasağın çiğnenmesi
- Ceza veya ölüm tehdidi
- Özgürlüğe kavuşma

Bir kehanet yüzünden Danae'nin evlenmesi yasaklanır (*yasaklama*). Erkeklerden uzak tutmak için bir odaya kapatılır (*hapsetme/uzak tutma*), fakat bir şekilde hamile kalır (*yasağın çiğnenmesi*). Kötü kalpli babası Akrisius kızını ve kızının çocuğunu bir sandığa kapatıp denize atar (*ceza veya ölüm tehdidi*), ama her ikisi de Diktys tarafından sağ salim kurtarılır (özgürlüğe kavuşma).

Perseus'un kendi hikâyesi Gılgamış destanındakine benzer bir çizgide ilerlese de, yolculuk/arayış ögesi özellikle ön plana çıkarılmıştır. Yarı tanrı olan Perseus (babası Zeus'tur) oldukça sıra dışı bir şekilde ana rahmine düşer (altın yağmur). Sahip olduğu güç, kazara da olsa, ileride büyükbabası Akrisius'un ölümüne neden olacaktır. Hiçbir tabuyu yıkmamış olsa da Perseus olağanüstü zorluklarla karşılaşır ve ona yardım edecek yakın bir dostu olmadığı halde sihirli eşyalar ve tanrıların yardımıyla bu zorlukları alt eder, sonra evine geri döner, kendine iyi bir eş bulur, muhteşem bir krallık kurar ve şerefli bir neslin atası olur.

Öyle görülüyor ki kalıplaşmış anlatı biçimleri ve sürekli tekrar eden motifler sistemi olan halk hikâyeleri ile kahraman mitosu arasında pek çok ortak nokta olabilmektedir. Halk masallarını incelerken dikkatimiz, tekrar eden motifler, hikâye anlatma biçimleri üzerindedir; kahraman mitoslarında ise kahramanın yaptığı işlere yüklenen anlama dikkat ederiz. Perseus hikâyelerinde kahramanın kişiliği pek ön planda değildir. Sıra dışı işler başaran herhangi biridir. Kahramanın hiçbir iç çatışması yoktur diyebiliriz. İşin daha da ilginç yanı, Perseus'un kadınlarla, özellikle de tanrısal kadın figürüyle olan çatışması hikâyede yer almaz; oysa Gılgamış'ın ve diğer kahramanların yazgısı bu tür bir çatışmayla yakından ilgilidir. Kahraman-kadın çatışması yetişkinlere yönelik hikâyelere özgüdür, oysa Perseus bir çocuk hikâyesidir. Bildiğimiz kadarıyla hiçbir zaman epik bir şiir olarak okunmamıştır ve epik şiirler yetişkinler içindir. Canavarların öldürüldüğü bu hikâye daha ilk günden itibaren bir halk masalı olarak ağızdan ağıza aktarılmış olmalı. Ne yazık ki bu konuda elimizde ne güvenilir bir belge ne de başka bir kanıt vardır.

Medusa'nın Başı

Bütün Grek mitolojisinde en çok tartışılan olaylardan biri olan Medusa'nın başının kesilmesi, eski kaynaklarda pek yer almasa da, modern zamanlarda pek çok psikolojik yoruma konu olmuştur. Psikanalizin kurucusu Sigmund Freud garip bir yorum getirmiş ve Gorgon başının kadın, özelde annenin, cinsel organlarını sembolize ettiğini ileri sürmüştür. Freud'a göre, annesinin cinsel organını göz

ucuyla gören Perseus'ta bir kastrasyon korkusu doğar: Kendisi de annesi gibi olabilir, yani penissiz kalabilir. Ne var ki fallik sembol olan yılanlar Perseus'a, "taşa dönen" penisi konusunda güvence verir ki Freud bunu genç Perseus'un ereksiyonu olarak yorumlar.

Daha sonraki psikanalistler Freud'un tezini geliştirmiş ve mitosun, genç erkeklerin hayatlarının, antik Yunan'da olduğu gibi, anneleri tarafından kontrol altında tutulduğu bir toplumun ürünü olduğunu söylemişlerdir. Grek toplumunda ergenliğe ulaşan erkek çocuklar tamamen annelerinin kontrolünde olan koruyucu ev içi mekânı terk ederek dışarı, erkeklerin dünyasına dâhil olurlardı; mitosta da, Gorgon'un başının kesilmesi annenin erkek çocuk üzerindeki negatif gücünden kurtulmayı sembolize ediyordu. Buna karşılık annenin pozitif, koruyucu yönü Danae figürü tarafından temsil ediliyordu (mitosun psikolojik yorumlarıyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. 25. Bölüm).

PERSPEKTİF 14.2
KLASİK MİTOLOJİ VE YILDIZLAR

Kanatlanıp uçabilen ilk Grek kahraman olması nedeniyle olsa gerek, Perseus mitosunda yer alan şaşırtıcı sayıda figür-Perseus, Andromeda, Kassiepeia, Kepheus ve Keto-takımyıldızlara isimlerini vermiştir (Perspektif Resim 14.2). Büyük Alman sanatçı Albrecht Dürer'e (1471-1528) ait bu ahşap oyma baskının (gravür) üst orta kısmında bu takımyıldızları görebilirsiniz: Aries ("koç") takımyıldızının hemen sağındaki Keto (adı yazılmamıştır), hemen altında yatay şekilde uzanan ve zincire vurulmuş çıplak Andromeda'yı tehdit etmektedir. Bir elinde eğri Arap kılıcı, diğerinde Medusa'nın kesik başını tutan Perseus solda, Andromeda'nın ayak ucundadır. Perseus ile Andromeda'nın altındaki tahtında oturan Kassiepeia, onun altındaki dans ediyormuş gibi görünen çıplak, taçlı figür ise Kepheus'tur.

Eskiden insanlar zamanı ve mevsimleri izleyebilmek için gökyüzüne başvurmaya bizden daha çok ihtiyaç duyuyorlardı; özellikle geceleri, yıldızlar ve gezegenler çok daha temiz ve net görünürken. Bu ihtiyaç, insanları gece gökyüzüne bir düzen getirmeye, gökcisimlerini daha tanıdık gruplar hâlinde tanımlamaya yöneltti ve pek çoğuna mitolojiden isimler verildi. Gökyüzüne bakan biri, darmadağın bir şekilde duran, irili ufaklı sayısız ışık noktası görür; mitoloji, yıldızları anlamlı bir şekilde gruplandırmak için gerekli entelektüel bir çerçeve sağlamış, böylece yıldızların sistematik olarak incelenmelerini mümkün kılmıştır. Bu gruplar günümüzde bile hâlâ kullanılmaktadır.

Dünyada durup gökyüzüne bakan birine yıldızlar olduğu yerlerde sabit duruyormuş gibi görünür. Kadim gökbilimciler bu yıldızların, dünyanın etrafında dönen daha büyük bir kürenin iç kısmına asılı oldukları sonucuna varmışlardı. Gök kubbenin ekseninin yalnızca kuzey ucu, yani Polaris ("kutup") yıldızı bizim görüş alanımızdadır; yerinden hiç kıpırdamaz. Bununla birlikte, bütün yıldızların oldukları yerde kıpırdamadan durmadıklarını da biliyorlardı. Kadim gökbilimcilerin bildiği yedi *gezegen* (Yun. "gezgin, başıboş dolaşan kişi"), diğerlerinden farklı bir yol izliyor, birbirlerinden farklı hızlarda hareket ediyorlardı. Bu yedi gezegen -yani Güneş ve Ay da dâhil olmak üzere, Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter ve Satürn- yıl boyunca Zodyak (Yun. "hayvan gösterisi," on iki burç) adı verilen on iki takımyıldızlık bir grup içinde garip bir yol izleyerek ilerliyordu.

Dürer bu takımyıldızları haritasının dış çemberi üzerine yerleştirmiştir. Helenistik dönemden başlamak üzere gezegenler, Grek tanrılarının adıyla anılıyordu (Örneğin, Güneş=Apollon, Ay=Artemis), zira tanrıların da kendi iradeleri ve hareketlerinde bir amaç vardı. İ.Ö. sekizinci yüzyılda, Yunanistan'da değil de Mezopotamya'da ortaya çıkan astroloji, dikkatle yapılacak bir incelemenin, gezegenlerin/tanrıların etkisini yöneten kanunları kolaylıkla ortaya çıkaracağı varsayımı üzerine kuruludur. *Astroloji*, yıldızların ve onların doğru ve gerçek doğalarını ortaya çıkaran "bilim," *astronomi* ise yıldızların konumlarıyla veya düzenleriyle ilgili yapılan çalışmalardı.

Günümüzde yıldızlar için kullanılan isimlerin içinde Grekçe ve Latince olduğu kadar Arapça kökenli olanlar vardır. Dürer'in haritası Arapların gökyüzü haritasına dayanmaktadır, fakat yıldızların Arapça isimlerini değil, onların Greko-Romen mitolojik karakterlere çevrilmiş isimlerini kullanmıştır. Diğer takımyıldızlarda bağlantı bu

PERSPEKTİF RESİM 14.2 Albrecht Dürer (1471-1528), Kuzey Yarıküre Haritası, 1503, ahşap baskı. Haritanın Latince başlığında, "Kuzey göğünün Zodyak'ın on iki burcu ile birlikte görüntüsü," yazıyor. Merkezin hemen sağ altındaki eli sopalı Herkül figürü dikkat çekici. Her bir köşede ünlü bir gökbilimci yer alıyor: Kilikyalı Aratos (İ.Ö. üçüncü yüzyıl, üst sol), Mısırlı Ptolemaios (İ.Ö. ikinci yüzyıl, üst sağ), es-Sufi (İngilizler'in Asophi the Arab dediği Abdurrahman, İ.S. onuncu yüzyıl, sağ alt) ve Romalı Marcus Manilus (İ.S. birinci yüzyıl, sol alt). (Image © The Metropolitan Museum of Art/Art Resource, New York)

kadar açık ve yakın değildir. Zodyak'ta "Aries" de (=Koç burcu) vardır. Aries'in, İason ile Argonotlar hikâyesinde adı geçen Phriksos ile Helle'yi kurtaran koç olduğuna inanılır (İason'un peşine düştüğü "Altın Post" bu koçun postudur). "Taurus," Europa'yı kaçıran boğa (=Boğa burcu); "Gemini," ikiz kardeşler Kastor ile Polluks (=İkizler burcu); "Cancer," Hydra'yla dövüşürken Herakles'in ayağını ısırıp duran yengeç (=Yengeç burcu); "Leo" ise Herakles'in işlerinden ilki olan Nemea aslanıdır (=Aslan burcu).

Zodyak'taki diğer takımyıldızlar, adları mitolojik figürlerle doğrudan bağlı olmayan takımyıldızlardır: "Virgo" (=Başak), belalı Demir Döneminin sonunda dünyayı terk eden tanrıların sonuncusu Astraea'dır; "Scorpio" (=Akrep), öldüremeyeceğim hiçbir şey yoktur, diye böbürlenen avcı Orion'u öldürmesi için Toprak Ana tarafından yaratılan akreptir; "Sagittarius" ("okçu," =Yay), çok uzak bir bağlantıyla, avcılığa düşkün ve *Musa*ların ateşli bir hayranı, Krotus adındaki Kentaurdur; "Capricorn" ("keçi boynuzlu," =Oğlak), bebek Zeus'u emzirip büyüten ve ödül olarak cennete gönderilen keçi Amalthea'dır; "Aquarius" (=Kova), tanrılara içki sunan saki Ganymede'den başkası değildir. Eski dönem astrologları "Pisces" ("balıklar," =Balık burcu) için Grek kökenli olmayan bir kaynağa, Aphrodite ile özdeşleştirilen Asur kraliçesi Atargatis'e (adı bazı kaynaklarda Derceto olarak da geçer) başvurmak durumunda kalmışlardır. "Libra" ("denge," =Terazi burcu) da belli bir mitolojik modele dayanmaz, fakat Libra'nın Roma İmparatorluğu döneminde, adaleti ve hoşgörüsüyle ünlü Julius Sezar'ın ruhu olduğuna inanılmaktaydı.

Gezegenlerin Zodyak üzerindeki hareketleri oldukça yavaştı (örneğin Güneş tam döngüsünü 26.000 yılda tamamlar). Gün doğumunda doğu ufkunda görülen takımyıldız tarafından belirlenen "çağlar" kavramı buradan doğmuştur. İsa'nın doğum anında Güneş Koç burcundan Balık burcuna doğru yol almaktaydı; bu nedenle Hristiyanlıkta balığın özel bir anlamı vardır. 1960'ların sonlarında, bilgisayar çağının ilk günlerinde tüm dünyayı etkisi altına alan gençlik hareketi aynı nedenden dolayı "Kova Çağı" olarak karşılandı.

Ne var ki Gorgon'un ilk çıkış yeri Perseus mitosu olmayabilir. Gorgon'la ilgili elimizdeki en eski kayıt Homeros'tadır. Perseus mitosundan bağımsız olarak, gözleri bakanların içine dehşet saçan korkunç bir iblisten "Gorgo" olarak söz eden Homeros'a göre Agamemnon'un kalkanındaki alegorik figürlerin arasında yer alan figür bir *Gorgon*'dur:

[33] bütün gövdeyi kaplardı bu güçlü kalkan,
çevrelenmişti tunçtan on çemberle,
yirmi tane bezeği vardı ak kalaydan,
35 ortadaysa koyu göktaşından bir tane.
Korkunç suratı, acı bakışlarıyla Gorgo,
Bir taç gibi duruyordu kalkanda,
Bozgun'la Korku çevirmişti dört yanını.

Homeros, *İlyada* 11.33-37

Gorgon *Odysseia*'da, Odysseus'un yer altındaki ölüler diyarına yaptığı yolculuğu anlattığı bölümde de karşımıza çıkar:

[633] bir korku aldı beni birdenbire, sapsarı,
ya gönderdiyse dedim ulu Persephone, Hades'ten buraya
635 korkular saçan başını Gorgo canavarının!
Homeros, *Odysseia* 11.633-635

Dolayısıyla Gorgon ürpertici bakışlı bir gulyabani, Perseus mitosundan önce de var olan korkunç bir iblistir. Grek sanatında gözleri ürkütücü bir biçimde bakan, dişleri yaban domuzu dişleri ve yılan saçlı bir baş olarak resmedilen Gorgon figürünün (bkz. Resim 14.7) ilk olarak nasıl ortaya çıktığı belirsizdir. Bazıları bu ikonografiyi Doğu kültürlerindeki canavarlara ya da Mısırlıların talih tanrısı Bes'e bağlarken, diğerleri bu imgenin doğuşunu ta Tunç Çağına ve Minos'taki yılan-tanrıça kültüne kadar götürmektedir (bkz. 17. Bölüm). Her hâlükârda Gorgon başı dinsel bağlamda ve *apotropaik* ("kötülük kovucu"), yani, halk arasındaki "dinsizin hakkından imansız gelir" inanışına uygun olarak, kişiyi kem gözlere karşı koruyan bir araç olarak kullanılmıştır.

Kem göz, yani kötü niyetli kişilerin bakışının insana zarar verebileceği inancı evrenseldir ve bu korkuyla baş etmek için kullanılan *apotropaik* gözlere (=nazarlıklar) pek çok kültürde rastlanır. İngilizcedeki "fascinate" ("büyülemek, hayran bırakmak") sözcüğü daha on yedinci yüzyıla kadar "kötü gözle bakmak" anlamında kullanılıyordu. Gorgon tasvirlerine daha çok Atina şarap kupalarının iç kısımlarında rastlanır. Bu oldukça mantıklıdır, zira sarhoşluğun kişiyi büyünün kötü güçlerine karşı savunmasız kıldığına inanılıyordu. Bazı kupaların dış kısımlarında, olur da ortamda kötü niyetli biri vardır diye, kem göze çare olması amacıyla iki adet büyük göz bulunurdu (az da olsa bazı örneklerde kupanın sap kısmı erekte fallus şeklinde yapılmıştır. Böylece, şerefe kadeh kaldıran kişi düşmanlarına "orta parmak" göstermiş oluyordu!). Apotropaik Gorgon başlarına ayrıca erken dönem Grek tapınaklarında da rastlanır (Ortaçağ katedrallerinin çatılarındaki çörtenlerin de ("gargoyle") benzer bir işlevi vardır).

Bu halk hikâyesi Perseus'un, üç kötü kalpli kız kardeşten Medusa (yönetici") adlı olanını nasıl öldürdüğünü anlatır, burası su götürmez, fakat Medusa'nın nasıl göründüğü, neye benzediği pek açık anlatılmamıştır (bkz. Resim 14.6). Grek sanatçıların, kem gözleri uzak tutan *apotropaik* bir umacı şeklinde tasvir edilen Gorgon ikonografisini alıp Medusa'ya atfetmeleri çok daha sonraki dönemlere rastlar. İ.Ö. yedinci yüzyıla ait tapınak heykellerinde Gorgon'la birlikte bir atın (Pegasus) ve ufak tefek bir adamın (Khrysaor) birlikte yer alması, Gorgon'un mitosa ancak o tarihte dâhil olduğunu gösterir.

ÖNEMLİ İSİM VE TERİMLER

Argos ovası, 373
Perseus, 374
Tiryns, 374
İo, 376
Danaos, 379
Danaidler, 379
Akrisios, 381
Danae, 381
Polydektes, 383
Gorgonlar, 384
Medusa, 384
Graia, 384
Andromeda, 386
genç kızın trajedisi, 391

ANTİK KAYNAKLARDAN BAZILARI

Danaos: Apollodoros 2.14-2.21. *Perseus*: Apollodoros, 2.4; Ovidius, *Dönüşümler* 4, 5; Hyginus, *Fabulae* 63, 64, 244.

OKUMA LİSTESİ 14. BÖLÜM

Lloyd-Jones, Hugh, *Myths of the Zodiac* (London, 1978).

Marinatos, Nanno, *The Goddess and the Warrior: The Naked Goddess and Mistress of Animals in Early Greek Religion* (New York, 2000). Medusa'yı "erkeklerin hasmı ve koruyucu tanrıçası" olarak ele alan üç bölüm vardır.

Vernant, J.-P., *Mortals and Immortals: Collected Essays by Jean-Pierre Vernant*, ed. F. I. Zeitlin (Princeton, NJ, 1991). Medusa ile ilgili çok iyi iki bölüm içerir.

Woodward, Jocelyn M., *Perseus: A Study in Greek Art and Legend* (Cambridge, UK. 1937; reprinted New York, 1976).

15. BÖLÜM

HERAKLES

Tarantara! Selam olsun sana, tanrı Herakles, zarif ve muzaffer!
Şaşmaz hedefini kargılarınız, ne senin ne İolaos'un!
Selamlar olsun, Ulu Herakles, muhteşem ve muzaffer! Tarantara!

ARCHILOCHUS, *Fragman* 119♦

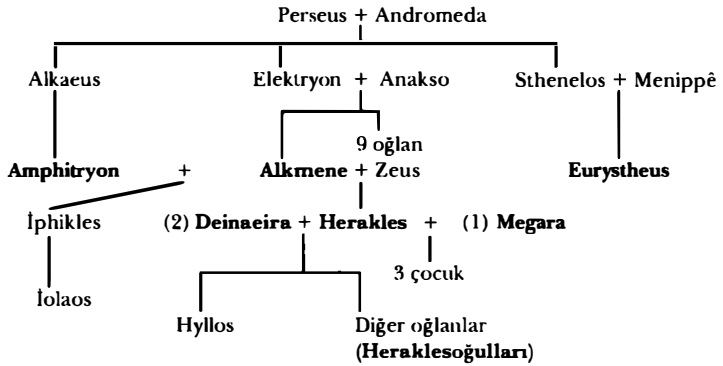
ROMALILARIN HERKÜL DEDİĞİ Herakles, Grek kahramanlarının en büyüğüdür. Gılgamış ile aralarında büyük benzerlikler vardır; hakkında anlatılan hikâyeler, Doğu'daki hikâyelere çok şey borçludur. Gılgamış gibi Herakles de son derece güçlüdür ve tuttuğunu koparır. Maceralara atılmaya, yeni deneyimler edinmeye isteklidir. Sadakat ve dostluk nedir, iyi bilir. Gılgamış'ın hikâyesinin merkezinde yer alan doğal ile kültür çatışması, Herakles'le ilgili anlatılan hikâyelerde de önemli bir rol oynar. Herakles, doğaya karşı duyduğu yakınlığı odundan yapılma ilkel bir sopa taşıyarak, ok ve yayla avlanarak (zira kalkan ve kargı o zamanın "modern" silahlarıydı) ve ele avuca sığmayan, kuralları hiçe sayan kişiliğiyle gösterir. Buna karşın, medeni dünyayı tehlikeli hayvanlardan ve insanlardan da temizlemiştir.

Herakles acı, yenilgi ve zaferlerle geçen bir ömrün ardından Olympos'a çıkar ve orada, Gılgamış'ın olmayı çok istediği, Perseus'un ise hayal bile edemeyeceği bir şekilde, bir tanrı olur. Mezarı buradadır diyen hiçbir şehir çıkmamıştır. Geçmişi İ.Ö. sekizinci yüzyıla kadar gider; bu yüzden Grek sanatındaki en eski mitolojik figürlerden biridir. Antik Dünyanın Yedi Harika'sından biri olan ve Phidias tarafından yapılan Zeus kült heykelinin bulunduğu Olympia Zeus tapınağında yer alan heykellerin ana teması, Herakles'in On İki Görevi'dir. Hikâyesi pek çok epik şiire (fakat bunlardan yalnızca biri günümüze kadar gelebilmiştir), lirik esere ve tragedyaya konu olmuştur. Hayatını başından sonuna dek doğrudan ve kesintisiz anlatan bir edebî kaynak yoktur elimizde, fakat kendisi ve işleri ile ilgili başka eserlerde yapılan pek çok gönderme sayesinde tam bir hayat öyküsü çıkarabiliyoruz. Fakat unutmamak gerekir ki bu

şekilde ortaya çıkan Herakles mitosu, pek çok parçanın bir araya getirilmesinden oluşmuş modern bir yapbozdur.

HERAKLES'İN DOĞUŞU

Herakles'in doğuşu, onun gibi büyük bir kahramana yakışır şekilde, özel olmuştur. Perseus'un oğlu Elektryon öz yeğeniyle evlenir ve bu evlilikten **Alkmene** adında bir kızları ve dokuz erkek çocukları olur (Tablo 15.1)

TABLO 15.1 Herakles'in Soyu

Elektryon'un erkek kardeşlerinden Sthenelos ile Alkaios'un da, sırasıyla, **Eurystheus** ve **Amphitryon** adlarında birer oğulları vardır. Elektryon MYKENAİ kralı olur (bkz. Bu bölümdeki Harita V), fakat çok geçmeden korsanların saldırısına uğrar ve Elektryon'un bir tanesi dışında bütün oğulları öldürülür. İntikam arzusuyla yanıp tutuşan Elektryon, krallığını ve kızı Alkmene'yi yeğeni Amphitryon'a teslim ederek saldırı hazırlıklarına başlar. Amphitryon'un, kızının namusunu koruyacağından emindir. Fakat Elektryon daha şehirden ayrılmadan bir tartışma çıkar ve o çok güvendiği yeğeni Amphitryon, Elektryon'u öldürür. Amphitryon Mykenai'den kovulur.

Yanına Alkmene'yi de alan Amphitryon kuzeye, Thebai kentine kaçar. Orada, Thebai kralı Kreon Amphitryon'u kutsayarak, öz amcasını öldürdüğü için kirlenen kanını temizler. Artık Alkmene ile evlenebilir, fakat Alkmene, babasının ölmeden önce yapmayı planladığı gibi, erkek kardeşlerinin öcünü almadan onunla yatağa girmeyi reddeder. Amphitryon, çaresiz, Kreon'un da aralarında bulunduğu müttefiklerini toplar ve korsanlara karşı bir savaşa tutuşur. Kısa süre sonra korsanları yener ve Alkmene ile sevişmenin hayalini kurarak, eve doğru yola koyulur.

Ne var ki Zeus da kendini Alkmene'nin güzelliğine kaptırmıştır. Amphitryon daha kente ulaşmadan hemen Amphitryon'un kılığına girer ve Alkmene'nin kapısını çalar. Zaferini kanıtlamak ve sözünü yerine getirdiğini göstermek için savaş ganimetlerini gösterir ve besbelli hak ettiği kocalık hakkını ister. Alkmene ile bir güzel seviştikten sonra Zeus, gerçek Amphitryon gelmeden hemen önce

sıvışır. Gerçek Amphitryon da, Alkmene'nin şaşkın bakışları önünde savaş ganimetlerini sergiler ve sözünü tuttuğunu, Alkmene'nin artık onunla sevişebileceğini söyler. Alkmene, bir kez daha, zifaf yatağının yolunu tutar.

Böylece, Alkmene'nin rahmine biri bir ölümlüden olmak üzere iki farklı tohum düşer. Zeus'un tohumundan Grek kahramanlarının en büyüğü Herakles, Amphitryon'unkinden ise yumuşak başlı İphikles doğar. Hesiodos'a atfedilen ama muhtemelen ondan daha sonra, İ.Ö. altıncı yüzyılda yaşamış meçhul bir yazara ait *Herakles'in Kalkanı* adlı bir epik eserde, bu olayı anlatan komik bir bölüm vardır:

[1] Halkının koruyucusu olmuş Elektryon'un kızı Alkmene,
Yanında yiğit Amphitryon ile birlikte yurdunu terk ederek,
Gitti Thebai'ye. Güzellikte eşsizdi, memesinde
Bir bebek emzirmiş bütün kadınlar arasında.
Yoktu Alkmene gibisi, ölümsüzlerle sevişip onlara çocuklar
Doğuran ölümlü kadınlar içinde, ne daha akıllısı ne de öngörülüsü.
Kaşı gözü öyle güzeldi ki, yarışırdı altın Aphrodite ile.
Ama yine de bir tek kocasına, başka hiçbir kadının
Olmadığı kadar bağlıydı, başkasını görmezdi gözü.
Ama heyhat, bir sığır sürüsü yüzünden kavga etmişti Amphitryon
İyi yürekli kayınbabasıyla, ve öfkesine yenik düşüp öldürmüştü onu.
Bu yüzden sürgün gitmişti, Kadmosoğullarıyla,° kalkanlı Thebaililerle
Kaynaşıp kendine bir yuva kurduğu Thebai'ye. Fakat,
Yemin etmişti Amphitryon, Taphosluların° kentini
Yakıp yıkmadan ve böylece Alkmene'nin koca yürekli kardeşlerinin öcünü
Almadan Elektryon'un ince bilekli kızı ile aynı yatağa girmemeye
Böyle kavletmişlerdi, tanrılardı şahitleri.
Korktuğu için gazabından tanrıların, vermişti kendini
Zeus'un emrettiği işi yapmaya. Atlarını mahmuzlayan, parlak kalkanlı ve
Öfkeden zor nefes alan Boiotialılar uymuştu
Amphitryon'un savaş çağrısına.
Göğüs göğüse çarpışmaktan zevk alan Lokrisliler° ve gözü pek
Phokisliler° izledi onları; hepsi uydu Alkaios'un yiğit oğluna.
Fakat ölümlülerin babası ve tanrıların tanrısının başkaydı aklındaki:
Bir oğlu olsun istiyordu hem koruyacak tanrıları
hem de ölümlüleri kollayacak
Tekmil beladan ve kötülükten. İndi bir gece vakti Olympos'tan, düşünceli.
İçi, o güzel kadın için de yanmaktaydı arzuyla, Zeus'un,
Böylece indi becerikliler beceriklisi koca tanrı, Typhoneum'a.°
Soluklandı Sphinks Tepesinde, çevirdi kırk tilkiyi kafasında.
Sonra girdi Alkmene'nin yatağına, kocasının suretine bürünüp.
Yoktu hesapta, ama gelesi tuttu Amphitryon'un aynı gece.
Tutmuştu sözünü ve sevinç içindeydi; öyle özlemişti ki karısını
ne gördü tarlalarını süren çiftçileri, ne de sürülerinin başındaki çobanları.
Hani şükreder ya talihine, korkunç bir tehlikeden
Ya da ölümcül bir hastalıktan kurtulan bir yolcu, veya hapiste çürümekten,
Amphitryon da kurtulmuştu bütün ağırlıklarından, ayak bağından,

Aşk ve neşe içinde tutmuştu evinin yolunu.
Geçirdi gecenin kalanını sevgili karısının koynunda,
Altın Aphrodite'nin armağanlarının tadını çıkardı doya doya.
Alkmene, ki hem bir tanrıyla hem de insanların en üstünüyle
Sevişmişti yedi kapılı Thebai'de, doğurdu bir batında iki oğlan
İkiz, ama benzemedi biri ötekine ne akılda, ne yürekte ne de bilekte.
En zayıfıyken biri, diğeri iyiden de iyiydi, yaman bir dövüşçü;
Herakles'ti adı,
Bileği bükülmez yiğit Herakles, Kronos'un
bulut devşiren oğlundandı tohumu.
İphikles dediler öbürüne, yaman kargı sallayan Amphitryon'du babası.
İki farklı babadan peydahlamıştı Alkmene,
iki oğlunu: biri ölümlü bir insandı,
Zeus'tu diğeri, Kronosoğlu, tanrılar tanrısı.

Pseudo-Hesiodos, *Herakles'in Kalkanı* 1-56•

12. *Kadmosoğulları*: Thebaililer. 14. *Taphoslular*: Alkmene'nin erkek kardeşlerini öldüren korsanlar; Perseus'un soyundan olduklarını iddia ediyorlardı. 22-23. *Lokrisliler... Phokisliler*: Lokris ile Phokis Boiotia'ya komşu iki bölgenin adıdır. 29. *Typhoneum*: Thebai'nin hemen dışında, Sphinks'in babası Typhon'un adına kurulmuş şehir. "Sphinks'in Tepesi" adlı yer ise, Sphinks'in Oedipus'a bilmecelerini sorduğu ve Oedipus'un doğru cevaplar vermesi üzerine tutup kendini aşağı attığı kayadır (bkz. 18. Bölüm)

Alkmene tam doğurmak üzereyken Zeus bir söz verir ve doğacak çocuğun ileride o yörenin ve çevresinin hâkimi olacağını söylemiştir. Dolayısıyla Herakles'in yazgısında tanrılar katına çıkmak vardır, fakat ne Mykenai'ye ne de Tirnys'e kral olamayacağı gibi üstüne bir de aşağılık kuzeni Eurystheus'a esir düşecektir. Zeus'un kaçamaklarından bir yenisi karşısında bir kıskançlık krizine daha kapılan Hera bir yandan Herakles'in doğumunu geciktirirken diğer yandan Menippe ile Sthenelos'un oğlu Eurystheus'un doğumunu hızlandırmaya çalışır (Sthenelos Perseus'un oğullarından biri, dolayısıyla Zeus'un torunudur). Hikâye *İlyada*'da, aptalca hareketlere karşı bir nasihat mahiyetinde şöyle anlatılır:

[91] İnsanları şaşırtan Çılgınlık° büyük kızıdır Zeus'un,
uğursuzun inceciktir ayakları, basmaz yere,
konar insanların kafalarına, bela olur,
onu bunu alır ağının içine.
Bir gün Zeus'u bile şaşırttı o,
insanlardan, Tanrılardan üstün Zeus'u,
gene de Here aldattı onu bir dümenle,
Alkmene'nin, güzel surlu Thebe'de
güçlü Herakles'i doğuracağı gün aldattı onu.
Zeus övünüp demişti tekmil tanrılara:
"Tanrılar, tanrıçalar, dinleyin beni,
ne buyuruyor yüreğim, diyeyim size,
doğum sancılarına bakan Eileithuia
bir insan salacak gün ışığına,
tekmil komşularına ° buyuracak bir insan,

benim kanımdan gelmiş olacak o, benim soyumdan."
Düzen kuran ulu Here seslendi, dedi ki:
"Sözde kalacak bu senin söylediğin.
Haydi bakalım, Olymposlu, şimdi büyük bir ant iç,
bugün bir kadının karnından düşecek çocuk,
senin kanından, senin soyundan doğacak çocuk,
geçirecek mi tekmil komşularına buyruğunu?"
Here böyle dedi, Zeus anlamadı düzeni.
büyük bir ant içti, ama sonra çok acındı.
Here fırladı ayrıldı Olympos'un doruğundan,
çabucak vardı Akhaialı Argos'a,
Perseusoğlu Sthenelos'un soylu karısı oradaydı,
Bir oğlana gebeydi kadın, yedi aylıktı,
daha günü varken gün ışığına çıkardı çocuğu.
Doğum tanrıçalarını uğraştırdı bu doğumla,
böylece geri bıraktı Alkmene'nin doğumunu.
sonra geldi Kronosoğlu Zeus'a, verdi şu haberi:
"Dinle beni, ak yıldırımlı Zeus baba,
senin yüreğine bir sözüm var,
Argoslulara kral olacak çocuk doğdu bile,
aldı Eurystheus, Perseusoğlu Sthenelos'un oğlu,
kral olmasına engel yok, senin soyundan o."
Böyle dedi, keskin bir acı düştü Zeus'un derin yüreğine
yakaladı Çılgınlık'ı parlak örtülü kafasından,
yüreği öfke içinde ant içti büyük bir yeminle,
insanlara yolunu şaşırtan Çılgınlık bir daha
ayak basmayacaktı Olympos'a, yıldızlı göklere.
Böyle deyip elinde sallaya sallaya onu
Fırlattı attı yıldızlı gökten aşağı,
O da düşüverdi insanların tarlasına.
Sonraları Zeus ona lanet okur dururdu,
Eurystheus'un verdiği işlerde sevgili oğlunun
Katlandığını gördükçe korkunç çabalara.

Homeros, *İlyada* 19.91-133

91. *Çılgınlık*: Orijinal Grekçe metinde yer alan *até* sözcüğü kabaca "bir kişinin yaptıklarının sonucunu görememesi" anlamına gelir. Kimi zaman kısaca "aptallık" veya "delilik" anlamında kullanılır (Bu nedenle olsa gerek, İngilizce metinde *Blindness* (*Körlük*) olarak geçen sözcük Türkçe çeviride Çılgınlık olarak karşılanmış. –ÇN.). 103. *tekmil komşularına*: Alkmene Thebai'de yaşıyor olsa da, Mykenai civarını kastediyor gibidir.

Ovidius hikâyeye hoş bir ayrıntı ekler. Alkmene, odasında, tam yedi gündür doğurmak için uğraşmaktadır ve yorgunluktan ölmek üzeredir. Gelip kendisini bu çileden kurtarması için ebe tanrıça Lucina'ya (Greklerdeki Eileithyia) yakarır. Lucina gelir, fakat Hera'nın tembihlediği gibi odanın dışında dizlerini sıkı sıkı bitiştirerek oturur, parmaklarını birbirine kenetler ve çocuğun doğmaması için büyülü sözcükler mırıldanarak öylece bekler. Böylece çocuğun doğumu engellenmiş olur.

Alkmene'nin acı dolu çığlıkları bütün hizmetçi kızları başına toplar. Bunların arasında akıllı ve sadık Galanthis de vardır. Doğum odasının dışında oturmuş bekleyen garip kadını gören Galanthis neler olup bittiğini hemen anlar ve birden, "Yaşasın! Alkmene'nin duaları kabul oldu! Çocuk doğdu!" diye bağırır. Şaşıran Lucina "Nasıl olur!" diye bağırarak yerinden fırlar ve böylece büyü bozulur. Herakles ve İphikles bu sayede nihayet dünyaya gelmeyi başarır. Galanthis mutlu kahkahalar atarken öfkeli Lucina onu bir gelinciğe çevirir (*galanthis*= Latincede, gelincik).

Ara Yorum: İkizler ve Kutlu Doğum

Pek çok halk ikizleri (ki istatiksel olarak her seksen doğumdan biri ikizdir) doğaüstü bir olay olarak görmüş ve onları ya öldürmüş ya da doğanın bir mucizesi olarak onlara hayranlık duymuştur. İkiz kardeşlerin mantıklı bir açıklaması, biri sıradan, ölümlü (annenin kocası), diğeri de tohumun ana karnına düştüğü anda orada bulunan görünmez, tanrısal bir baba olmak üzere iki farklı baba olduğunu düşünmek olmuştur. Grek mitolojisindeki ikizler ya çok yakın arkadaş ya da kanlı bıçaklı düşman olurlar. Perseus efsanesinde böyle dört farklı örnek vardır ve bunların ikisi Danaos ile Aigyptos; Akrisios ile Proetus) ölümüne düşman, ikisi de (Herakles ile İphikles; Kastor ile Polydeukes -Romalılarda Kastor ile Pollux olurlar) çok yakın arkadaştır.

Erkek (kadının kocası) ile tanrının aynı kadınla eşzamanlı cinsel ilişkisi olgusu çok daha eskilere, ta eski Mısır'a dayanır. Mısırlılara göre firavun aslında bir ölümlünün değil, kraliçenin koynuna kocası kılığında giren tanrı Amon'un oğludur (sonraları Amon'un yerini alan Zeus da, tıpkı Amon gibi, Amphitryon kılığına girmiştir). Bazı akademisyenler Herakles'in sıra dışı doğumunu, Mısır tapınaklarında gördüğümüz ve tanrı ile kraliçeyi cinsel ilişki hâlinde gösteren Mısır geleneğine bağlar. Kraliçe Hatşepsut'un (İ.Ö. 1490-1468) mezar anıtında, I. Tutmosis'in eşi Ahmes ile ilişkiye giren Amon rölyefi (ki bu ilişkiden Mısır'ın kadın firavunu Hatşepsut doğacaktır) ve rölyefin yanında oldukça güzel bir şiir vardır. Tanrı Amon'u kraliçenin odasına buyur eden, yazı ve büyü tanrısı Thoth'tur:

[1] Geldi yüceler yücesi,
Tanrı Amon, iki ülkenin de efendisi,
kocasının suretinde.
Dinlenirken buldular ° kadını, güzel sarayında.
Tanrının güzel kokusunu çekince içine, uyandı kadın,
ve güldü görünce efendisini.
Arzuyla yanıp tutuşuyordu tanrı, hamle etti kadına.
Kalbini kaptırmıştı kraliçeye.
Yaklaştığında kadının yanına,
gördü kadın tanrının asıl suretini.
Güzelliği doldurdu içini kadının.
Aşkı da.
Tanrının tatlı rayihası,
sardı sarayın her yanını,

4. *buldular*: Amon ile Thoth.

buhurlar ülkesi Punt'un[o] güzel kokusu.
Yüceler yücesi tanrı
İçinden geleni yaptı kadına.
Kadın da öptü onu,
zevk verdi ona bedeniyle.

Hatşepsut'un doğumunu anlatan Mısır şiiri, İ.Ö. 1460 civarı•

15. *Punt*: Muhtemelen, Somali.

Zeus ile Amphitryon'un hikâyesinin gerçekten Mısır kaynaklı olduğunu kabul edersek durum, daha eski bir kültürde önemli politik ve dinî bir alt metni olan bir hikâyeyi alıp, komik unsurları ağır basan Grek kahramanlık hikâyeleri çerçevesine oturtmanın, yani bir anlamda "değerini düşürmenin" güzel bir örneğidir. Romalı oyun yazarı Plautus'un (İ.Ö. ikinci yüzyıl) yazdığı komedi *Amphitruo*, bu potansiyeli sonuna kadar kullanmaktadır. Jüpiter (Zeus) Amphitryon, Merkür (Hermes) de onun kölesi kılığına girer. Zeus, Alkmene ile sevişmekten o kadar yoğun bir zevk alır ki gecenin süresini üç kat uzatır. Zeus içeride Alkmene ile halvet hâlindeyken, dışarıda, bir saray soytarısı gibi tasvir edilen gerçek Amphitryon kapı önündeki şamatalı ve biraz da azgın eğlence yüzünden içeri girip karısına kavuşamaz. II. Dünya Savaşının hemen öncesinde Fransız oyun yazarı Jean Giradoux bu sahneyi konu alan bir oyun yazmış ve oyununa, kadim mitoslar içindeki en popüler bu mitos üzerinde o güne kadar yazılmış dramatik versiyonlara atfen, *Amphitryon 38* adını vermiştir.

HERAKLES'İN GENÇLİK İŞLERİ

Amphitryon ikizlerden birinin kendi, diğerinin ise Zeus'un oğlu olduğunu biliyordu ama hangisinin hangisi olduğundan emin değildi. Gerçeği ancak Hera, Zeus'un oğlunu öldürmeleri için bir yılan sürüsü yolladığında öğrenebildi: bebeklerden biri ne yapacağını bilmeden öylece otururken diğeri, yılanları çıplak elleriyle tutmuş ve başlarını ezivermişti (Resim 15.1).

Herakles ile ilgili anlatılanların pek çoğu eğlenceli hikâyeler veya "Hey, duydun mu, Herakles bir gün..." türünden kaba fıkralardı. Bu hikâyelerden birinde, örneğin, kutsal sütten içip güçlü kuvvetli olsun diye Zeus'un Herakles'i Hera'nın memelerine yapıştırdığı anlatılır. Fakat Herakles süt emerken ısırır ve Hera can havliyle Herakles'i fırlatıp atar. Memeden gelmeye devam eden süt gökyüzüne yayılır ve Samanyolu• oluşur.

Bir başka örnekte Herakles'in, fiziksel olarak büyüyüp serpilir, güçlü kuvvetli bir delikanlı olurken aldığı ayrıcalıklı eğitimden bahsedilir. Güreş, okçuluk, ağır zırhlı muharebe konularında eğitim aldığı gibi, lir çalmayı da öğrenmiştir. Ne var ki, dövüş sanatlarında büyük bir hızla ustalaşmış olmasına rağmen kalın, beceriksiz parmakları lirin tellerini parçaladığı için notaları bir türlü düzgün çıkaramamaktadır. Hocası o kadar çok şikâyet eder ki bir gün Herakles dayanamaz, liri kaptığı gibi hocasının kafasına geçiriverir. Adamcağız ölür, Herakles cinayetten yargılanır, fakat olayın nefsi müdafaa olduğuna iddia eder ve haklı bulunur!

• Türkçede Samanyolu olarak bilinen galaksinin İngilizce karşılığı "*Milky Way*"dir ("Sütlü Yol," ya da "Süt Yolu." ÇN)

RESİM 15.1 Bebek Herakles yılanları boğazlarken; Pompeii'de bir fresk, İ.S. 65 civarı. Sahnenin bu Roma yorumunda bebek Herakles Hera'nın gönderdiği yılanları boğazlarken Alkmene (sağda) kaçıyor, elinde uzun bir asa tutan Amphitryon ise düşünceli bir şekilde olayı izliyor. Soldaki, elini dehşet içinde kaldırmış figür bebeklerin bakıcılarından biri; sütunun üzerinde sahneyi yukarıdan izleyen kartal ise Zeus'un, yani bebeğin gerçek babasının sembol kuşlarından biri olan kartal. (Museo Archeologico Nazionale, Naples; Wisconsin-Madison Üniversitesi Fotoğraf Arşivi)

Bu komik hikâyelerden biri vardır ki tamamı erkeklerden oluşan Grek aristokrat kulüplerinde anlatılan hikâyelere çok benzer. Müzik hocasının ölümünden sonra Amphitryon, elinin ayarını bir türlü tutturamayan oğlunu ortalık sakinleşinceye kadar gözlerden uzak kalsın, arada da sığırlara çobanlık yapsın diye Kithairon Dağına gönderir (Boiotia'nın güneydoğusu). Burada Herakles büyümeye devam eder, boyu 180 cm'ye erişir. Ok atmada, mızrak savurmada ve benzeri bütün oyunlarda oranın gençlerini yener.

On sekiz yaşına geldiğinde bir gün, komşu şehir Thespiai'nin kralı Thespius'un sürülerine musallat olan, insanlarının içine korku salan aslanı yakalayıp öldürmeye karar verir. Tam elli gün boyunca canavarın peşinde koşar. Her av seferinin ardından yorgun argın döndüğünde geceyi Thespius'un evinde geçirir. Amphitryon'un oğlunun yakışıklı, boylu poslu ve güçlü kuvvetli olduğunu gören Thespios, ondan torunları olsun ister ve her gece koynuna elli kızından birini gönderir. Herakles, yorgunluktan, her gece aynı kadınla yattığını zanneder, fakat sonunda elli kızdan elli çocuğu olur. Aynı konuda anlatılan başka bir hikâyede ise Thespios'un Herakles'i önce iyice sarhoş ettiği, sonra da elli kızını

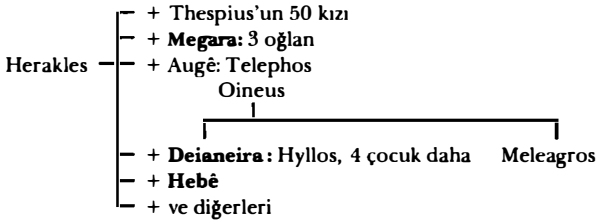
birden bir gecede, peş peşe odasına gönderdiği anlatılır. Sarhoş Herakles hepsinin de aynı kadın olduğunu sanmış ve hepsini de gebe bırakmıştır!

Sonunda aslan ölür.

EVLİLİK, CİNNET VE CİNAYET

Herakles genelde ya kaba saba bir soytarı ya da bir yatak oyunları dehasıdır, fakat önünde sonunda hep ipin ucunu kaçırır. Kahramanımızın kuvveti kriz zamanlarında, örneğin vahşi aslandan, yağmacı işgalcilerden veya korkunç ejderhadan kurtulmak gibi işlerde çok faydalıyken barış zamanlarında (tıpkı Gılgamış gibi) masumlar, hatta kendisi için tehlikeli olabilmektedir.

Amphitryon, Minos kralı Erginos'a karşı yapılan bir savaşta ölür. Thebai'nin yeni kralı Kreon, Herakles'i kendi kızı **Megara** ile evlendirir (Tablo 15.2). Herakles biraz uslanır, Megara'dan üç çocuk sahibi olur, fakat bir gün durduk yerde delirir -elbette Hera'nın bunda parmağı vardır- ve karısı ile öz çocuklarını öldürüverir. Bu olay Euripides'in *(Aklını Yitiren) Herakles* (İ.Ö. 414?) adlı tragedyasına konu olur. Aşağıda alıntılanan bölümde bir haberci, bu korkunç olayın nasıl olduğunu aktarır. Thebai tahtına talip olan bir şarlatanı tepeledikten sonra Herakles bir kurban adamaya hazırlanmaktadır, fakat birden Mykenai'ye gidip, On İki Görev'i omuzlarına yıkan korkak kral Eurystheus'u öldürmeyi hayal eder (Euripides'e göre On İki Görev, bu cinnet olayından öncedir):

TABLO 15.2 Herakles'in Karıları ve Onlardan Olan Çocukları

Güzel yüzlü çocukları Herakles'in, yerlerini aldılar,
Babası ve Megara da oradaydı. Kutsal sepet° dolaşırken sunağın çevresini
Hepimiz saygıyla eğmiş başımızı, bekliyorduk.
Tam sağ elindeki meşaleyi daldırmak üzereydi ki kutsal suya,°
Aniden durdu Alkmene oğlu, tek bir kelime bile söylemeden.
Ne olduğunu anlamayan çocukları, baktılar babalarına merakla.
Kan çanağına dönmüş gözleri döndü yuvalarında Herakles'in,
Ağzı da köpürmüştü, akıyordu salyaları sakalından aşağı;
"Baba!"° diye haykırdı, çılgın kahkahalar atarak, "yakıp her şeyi
Temizleyen kurban ateşini, kendime neden fazladan iş çıkarayım,

926. *kutsal sepet*...: Kurban törenlerinde içi arpa ve kurban bıçağının olduğu bir sepet elden ele dolaştırılırdı. 929. *kutsal su*: Ayini izleyenleri arındırmak için üzerlerine, kurban sahibinin içinde bir meşale söndürdüğü ayin yalağından alınan su serpilirdi. 933. *Baba*: Amphitryon; Euripides'in versiyonunda Amphitryon hâlâ hayattadır.

Öldürmek varken Eurystheus'u? Tek bir darbe yeter bütün
Sorunumu halletmeye. Getirirdim kellesini, koyardım buradakilerin
Arasına, sonra ellerimi yıkar, temizlerdim. Kutsal suyu döker,
Sepeti de atardım gitsin! Koşun, getirin yayımı; biriniz de getirsin
Kılıcımı! Mikene'yi yerle bir etmeye gidiyorum. Bir demir levye yeter bana,
Belki bir de kazma, Kyklopların yonttuğu taşlarını° sur duvarlarının,
Yerinden oynatmaya!" Ardından hamle etti hayalî bir savaş arabasına,
Olmayan dizginlerini kavradı ve dürttü olmayan nodulunu
Olmayan atların olmayan kalçalarına.
Ne yapacağımızı bilemedik biz tekmil hizmetkârlar -gülse miydik
Kıkır kıkır, yoksa titrese miydik korkudan? Hepimiz dudaklarımızda
Aynı sessiz soru, bakakaldık birbirimize, "şaka mı yapıyordu efendimiz,
Yoksa aklını mı yitirdi?" bu arada Herakles,
Koşturuyordu bir aşağı bir yukarı, girdiği her yerde
Bağırıyordu adamlarına: "Ulaştım sonunda, Nisus'un şehrine!"°
Ardından oturup kapının ağzına, bir yemek hazırlattı kendine.
Bir süre sessizce oturduktan sonra kaldırdı başını,
Kıstağın ağaçlı vadilerinden° geçip, düzlüğe
Varmak üzere olduğunu bildirdi. Boğuşurken tokalı
Harmanisiyle, kazandığını ilan etti savaşı. Sonra bir baktık,
Mikene'de olduğunu sanıyor.
Eurystheus'a öfkesinden dönmüş gözü.
Babası dayanamadı, tutarak oğlunun elini, yalvardı:
"Oğlum, ne oldu sana böyle?
Hangi delice bir yola çıktın? Dua ediyorum,
Öldürdüklerinin kanı, almamış olsun aklını başından."
Fakat çılgın Herakles, babasını, oğlunun canını
Bağışlaması için yalvarmaya gelmiş Eurystheus'un
Babası sandı; itti elini tiksintiyle. Çekip bir ok sadağından,
Doğrulttu Eurystheus'un oğulları sandığı kendi oğullarına.
Çil yavrusu gibi dağıldı çocukları, babalarının korkusundan;
Biri saklandı anasının eteği altına, biri sarıldı incecik bir sütuna,
Diğeri kalakaldı sunağın yanında, titreyerek yeldeki yaprak gibi.
Megara haykırdı: "Sebebi varlığısın bu canların.
Ecelleri mi olacaksın şimdi?" Ardından
Göz yaşı döktüler hep birlikte.
Fakat Herakles'in yoktu niyeti vazgeçmeye,
Düştü peşine incecik sütunun ardında
Saklanmaya çalışan oğlunun peşine. Kaçacak
Yeri kalmayınca çocuk, çaresiz, döndü babasına yüzünü.

940: *Kyklopların yonttuğu taşlar...*: Klasik Dönemde yaşayan Grekler Mykenai'nin Tunç Çağında inşa edilmiş surlarında kullanılan mükemmel traşlanmış dev taş blokları dev Kyklopların yaptığına inanırdı. 949. *Nisus'un şehri*: Thebai ile Mykenai arasında kalan Megara. Herakles, şehir ile aynı adı taşıyan karısı Megara'yı öldürmek üzere olduğundan, Euripides, kafa karışıklığına yol açmamak için şehrin adını açık açık söylemez, ama izleyenler bunun farkındadır. 952. *ağaçlı vadi*: Peleponnesus ile anakarayı birbirine bağlayan dar kıstak. Burada, Olympia'dakilere benzeyen atletizm yarışmaları düzenlenirdi.

O anda Herakles fırlattı okunu. Sırt üstü düştü çocuk,
Fışkırdı hayat veren kanı her yere. Çılgın Herakles,
Bağırdı muzaffer bir edayla: "Ey Eurystheus, yatıyor
Döllerinden biri yerde, ruhunu teslim etmek üzere.
Yeter babasının borcunun bir kısmını ödemeye."
Sonra gerdi yayını bir kere daha, sunağın yanında
Saklanmaya çalışan ikinci oğluydu hedefi.
Daha ok çıkmadan yaydan, oğlan atıldı, açtı
Kollarını babasına, ama düştü varamadan kucağına.
Can havliyle sarılıp babasının dizlerine, yakardı:
"Ah, sevgili babacığım, yalvarırım vurma beni.!
Eurystheus'un oğlu değilim ben, senin küçük oğlunum!"
Herakles, deli bakan Gorgon gözlerini devirdi sadece.
Çocuk çok yakındı, zor olmadı onun için son darbeyi indirmek.
Kaldırdı sopasını, örsünün başındaki bir demirci gibi
Ve indiriverdi çocuğun sarışın başına, kırdı tekmil kemiklerini.
İkinci de çıkınca aradan, düştü üçüncünün peşine,
Göndermek için ilk ikisinin yanına. Anlayınca Megara niyetini,
Kapıp kaçtı çocuğu, kilitledi kapıları ardından. Karşısında
Kyklopların duvarı vardı sanki, öyle saldırdı Herakles kapılara,
Çerçevelerini bile indirdi aşağı ve tek bir okla
Aldı canını hem karısının hem oğlunun.
Böylece bitirince işini, döndü Amphitryon'u öldürmeye,
Fakat hayalet gibi bir şey göründü deli bakan gözlerine
-Pallas'ın kendisiydi bu, sorguçlu miğferi ve uzun kargısıyla,
Fırlattığı koca kaya tanrıçanın, geldi çarptı Herakles'in göğsüne,
Böylece bitirdi kanlı deliliğini koca Herakles'in ve soktu onu komaya.

Euripides, *Herakles* 925-1008

Bu tür irrasyonel davranışların tasviri Euripides'in çok sevdiği bir şeydir ki bu, Atina sokaklarında çok sık duyulan ve aklı fazlasıyla yücelten tartışmaların popüler eğlence araçlarındaki dengeleyici unsuru gibiydi. Mutluluğun zirvesindeki Herakles birden aklını yitirir ve korkunç bir suç işler; insan hayatı böyle belirsiz ve dehşet dolu bir şeydir aslında. İ.Ö. 416'da Melos adası baş kaldırır ve Atina birliğinden ayrılmak istediğini bildirir. Atinalılar isyanı şiddetli bir biçimde bastırır, adada yaşayan bütün yetişkin erkekleri öldürür ve kadınlarla çocukları esir alırlar. Euripides'in oyunu, eğer çoğu kişinin düşündüğü gibi İ.Ö. 416'dan sonra sahnelendiyse, eski bir mitosu alıp henüz taze bu olayın uyandırdığı dehşeti dramatize etmek için yeniden canlandırmış olabilir.

HERAKLES'İN ON İKİ GÖREVİ

Karısını ve çocuklarını öldürdükten sonra Herakles (olayların her zamanki akışına uygun olarak) Delphoi tapınağına giderek işlediği suçun kefaretini ödemek için ne yapması gerektiğini sorar. Kâhin, Thebai'yi terk ederek baba ocağı Argos ovasına geri dönmesini söyler. Orada, kuzeni Mykenai kralı Eurystheus'un her dediğini yapacak ve onun için On İki Görevi yerine getirecektir. Herakles'in

yerine getirdiği işler için Grekçede kullanılan sözcük *athloi*'dur ve kazananına bir ödül verilen her türlü mücadele/yarışma için kullanılır (İngilizcedeki *athletics* -Türkçedeki *atletizm*- sözcüğü buradan gelir ve kelime anlamı olarak "yarışmalar" anlamına gelir). Kâhine göre Herakles'in yerine getirmesi gereken görevlerden birkaçı bizzat Ölüm'e karşı gelmeyi gerektirecek, bunun karşılığında ödülü ölümsüzlük olacaktır.

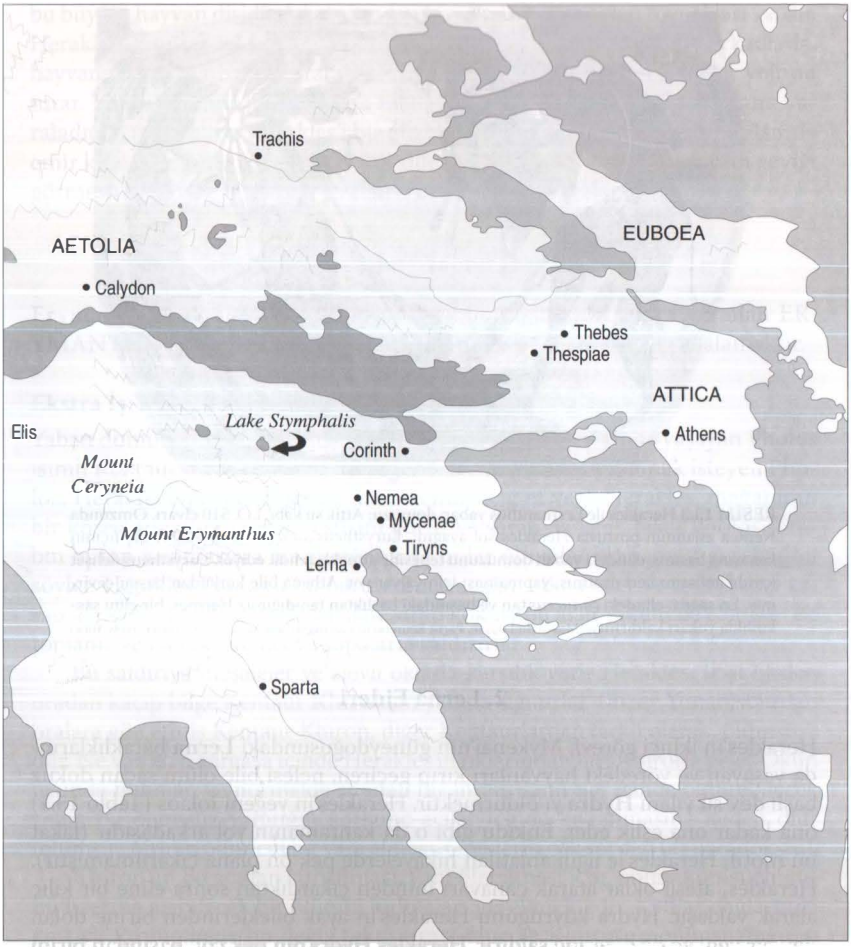
Aslında Herakles'in işleri on ikiden (bazı kaynaklara göre de ondan) fazladır. Kadim yorumcular bu işleri iki kategoriye ayırmışlardır: Çoğunu Eurystheus'un emri üzerine yaptığı On İki Görev (*athloi*) ve bazıları askerî olmak üzere çeşitli maceraları içeren On İş (*praxeis*). Daha sonraları bunların yanına, On İki Görevi yerine getirirken başından geçen maceralar sırasında yaptığı fazladan işleri kapsayan üçüncü bir kategori eklenmiştir: Ekstra İşler. Bu kitapta On İki Görev ile Ekstra İşleri birlikte ele aldıktan sonra çok bilinen İşlerden bazılarına bakacağız.

1. Nemea Aslanı

Eurystheus'un verdiği ilk görev, Mykenai'nin kuzeybatısında, **Nemea** bölgesinde (bkz. Harita V) ortalığı kırıp geçiren vahşi aslanı öldürmektir. Herakles önce ok atar, fakat bütün oklar hayvanın postundan geri sekince canavarın derisine hiçbir şeyin işlemeyeceğini anlar. Aslanı inine kadar takip eder. Orada hayvanı yakalayıp, bir güreşçi gibi, kollarını hayvanın boynuna dolar ve öyle acı bir kuvvetle sıkar ki aslanın güçlü boynu bir dal gibi kırılıverir (Resim 15.2). Derisini yüzmeyi denediğinde elindeki hiçbir silah postu kesmeyi başaramaz. Bazen güçlü olduğu kadar zeki de olabilen Herakles aslanın kendi pençelerinden birini alır ve kesilmesi imkânsız postu kırılması imkânsız bu araçla kesiverir. O günden sonra, aslanın açık ağzını bir miğfer gibi başına oturttuğu bu postu sırtından çıkarmadığı gibi (bkz. Resim 15.3 ve 15. 7) Nemea'dayken yonttuğu sopayı da yanından ayırmaz.

RESİM 15.2 Herakles ile Nemea aslanı; siyah figürlü Attik su kabı, İ.Ö. 520 civarı. Bütün Grek sanat eserleri arasında en sık rastlanan tema bu sahnedir ve elimizde sadece toprak kap olarak 500'den fazla örnek vardır. Kahraman Herakles pelerinini ve sadağını bir asma dalına asmış. Aslanın bir pençesi kahramanın omzuna sarılı. Herakles, ideal bir Grek atlet gibi çıplak olarak resmedilmiş. (Erich Lessing/Art Resource, New York)

HARİTA V Herakles'in Yunanistan'daki Maceraları

Herakles ölü aslanı Eurystheus'a getirir. Ne var ki, Herakles'le ilgili anlatılan pek çok hikâyede neredeyse âdet olan komik bir unsur burada da karşımıza çıkar ve Herakles, ödlek kralı sarayın bir köşesinde pusmuş, sağa sola emirler yağdırırken bulur. Eurystheus, Herakles'in bir daha asla şehre alınmamasını, verdiği görevlerle ilgili kararlarını Kopreus ("tezekçi") adlı bir ulakla göndereceğini, Herakles'in söyleyeceği bir şey varsa yine Kopreus'la iletmesi gerektiğini söyler. Ama bu da yetmez; kendini sağlama almak, olur da Herakles yanına yaklaşacak olursa içine girip saklanmak için koca bir tunç fıçıyı hazır tutar (Resim 15.3).

RESİM 15.3 Herakles ile Erymanthos yaban domuzu; Attik su kabı, İ.Ö. 510 civarı. Omzunda Nemea aslanının postuyla Herakles sol ayağını, Eurystheus'un içine saklandığı tunç fıçının kenarına basmış, elindeki yaban domuzunu tepesine atmakla tehdit ediyor. Eurystheus dehşet içinde kollarını ileri uzatmış, yapmaması için yalvarıyor. Athena bile korkudan başını çevirmiş. En sağda, elindeki *caduceus*'tan ve başındaki başlıktan tanıdığımız Hermes, bir elini şaşkınlıkla yukarı kaldırmış. (Musée du Louvre, Paris; Reunion des Musées Nationaux/Art Resource, New York)

2. Lerna Ejderi

Herakles'in ikinci görevi, Mykenai'nin güneydoğusundaki **Lerna** bataklıklarında yaşayan ve yöredeki hayvanları kırıp geçiren, nefesi bile ölüm saçan dokuz başlı dev su yılanı **Hydra**'yı öldürmektir. Herakles'in yeğeni İolaos (Tablo 15.1) ona kadar ona eşlik eder. Enkidu gibi o da kahramanın yol arkadaşıdır (fakat bu motif, Herakles'le ilgili anlatılan hikâyelerde pek ön plana çıkarılmamıştır). Herakles, ateşli oklar atarak canavarı ininden çıkardıktan sonra eline bir kılıç alarak yaklaşır. Hydra kuyruğunu Herakles'in ayak bileklerinden birine dolar, dev bir yengeç de diğerine saldırır. Herakles Hydra'nın pek çok başından birini her kesişinde yerine iki tane birden biter; ayrıca en ortadaki baş ölümsüzdür.

Yengeci ezip bertaraf etmiş olsa da kavganın nihai sonucu belirsizdir. İolaos eline bir meşale alıp, canavarın kesilen başından kalan yarayı yeni bir baş çıkmasına fırsat vermeden hemen dağlar. Sonunda Herakles ortadaki ölümsüz başı da keser ve bir kayanın altına gömer, sonra canavarın gövdesini yararak içindeki ölümcül irini boşaltır. Oklarının ucunu, ufak bir zerresi bile koca bir adamı öldürmeye yetecek kadar zehirli bu kara irine batırır. Bunu yapmakla aslında kendi ölümünü hazırladığından habersizdir. Ezdiği yengeç, gökyüzündeki Yengeç takımyıldızına dönüşür (bkz. Perspektif Resim 14.2).

3. Kyreneia Geyiği

Sıradaki görevi gidip **Kyreneia geyiğini** getirmektir. Kyreneia, Kuzey Peloponez'in kuzeyindeki ücra bir bölgede yer alan dağın adıdır. Artemis'in malı olan

bu büyülü hayvan dişidir, fakat altından boynuzları ve tunçtan toynakları vardır. Herakles, tam bir yıl boyunca peşinden koştuktan sonra bir gün, Arkadia'da, hayvanı oklamayı başarır. Yaralı geyiği sırtına attığı gibi Mykenai'nin yolunu tutar. Yolda Artemis ile Apollon'a rastlar. Kız kardeşinin kutsal hayvanını yaraladığı için Apollon Herakles'i bir güzel azarlar. Kahramanımız, bir anlamda emir kulu olduğunu söyleyerek özür diler. Artemis, haberci Kopreus'un geyiği görmesine izin verir, sonra Herakles geyiği serbest bırakır.

4. Erymanthos Yaban Domuzu

Erymanthos yaban domuzu, Peloponez bölgesinin ortasında yer alan ERYMANTHOS DAĞI'nda yaşar. Herakles'in görevi bu domuzu yakalamaktır.

Ekstra İş: Misafirperver Kentaur Pholos

Yaban domuzunun peşine düşen Herakles, ücra bir mağarada yaşayan Pholos isimli Kentaur'u ziyaret eder. Konuğunu en iyi şekilde ağırlamak isteyen Pholos, Herakles'e pişmiş et sunar (ama kendisi çiğ et yer). Herakles, mağaranın bir köşesinde duran şarap testisini görür ve şarap da ister, fakat Pholos şarabın bütün Kentaurlara ait olduğunu ve onlar olmadan açmaması gerektiğini söyler. Herakles Pholos'u bir sorun olmayacağına ikna eder ve testiyi açıp şarap içmeye başlarlar. Etrafa yayılan şarap kokusunu alan yakındaki Kentaurlar toplanır ve Herakles'e taş ve sopalarla saldırırlar.

Bu saldırıya meşaleler ve alevli oklarla karşılık verir Herakles. İkisi birden oradan kaçıp bilge Kentaur **Khiron**'un yanına sığınırlar. Kuzey Yunanistan'dan oralara göç etmiş Kentaur Khiron, diğer Kentaurlardan farklı olarak, ölümsüzdür. Ne var ki, o kargaşa içinde Herakles'in oklarından biri Khiron'a gelir. Okun ucunda bulunan ve normalde sıradan bir insanı saniyeler içinde öldürebilecek zehir, bu ölümsüz yaratığın korkunç acılar içinde kıvranmasına neden olur (ölümsüz birinin ölümcül bir yara alması, Greklerin çok sevdiği bir paradokstu).

Khiron'un bu acıdan kurtulması, yani ölebilmesi için, onun ölümsüzlüğünü üzerine alabilecek bir ölümlü bulmaları gerekmektedir. Kafkas dağlarında zincirli Prometheus bu değiş tokuşa razı olur ve Khiron'un ölümsüzlüğünü alır ve böylece Khiron ölür (fakat yine de tam ölmez, zira bir kuşak sonra Akhilleus'a hocalık yapacaktır!). Genelde, Prometheus'un zaten ölümsüz olduğunu düşünürüz, fakat burada aslında ölümlü olduğunu öğreniriz, ya da hikâyeler içinden çıkılamaz derecede birbirine karışmıştır. İleride Herakles'in ölümüne neden olacak Nessos adlı Kentaur da dâhil olmak üzere bütün Kentaurlar dört bir yana dağılırlar.

Ortalık yatışınca Pholos, Herakles'in oklarından birini alır ve bu kadar cılız görünen bir şeyin nasıl olup da kendisi gibi koca bir Kentaur'u devirdiğini anlamaya çalışarak incelemeye başlar. Fakat oku kazara elinden düşürür. Ok toynağına çarpıp küçük bir yara açar ve Pholos oracıkta düşer ve ölür.

Herakles sonunda domuzu saklandığı çalılıktan dışarı çıkarır, bir kar tepeciğine doğru sürer ve orada kıstırır. Hayvanı sırtladığı gibi Eurystheus'a götürür. Eurystheus onları meşhur tunç fıçısının içinde karşılar, fakat korkudan domuza elini bile süremez (bkz. Resim 15.3).

5. Augias'ın Ahırları

Helios'un oğlu **Augias** Peloponez'in kuzeybatısındaki ELİS yöresinin kralıdır. Babasından kalan oldukça büyük bir sürüsü vardır ama ahırlarını bir türlü temizlemez. Yıllarca bakımsız kalmış ahırların zemini diz boyu gübre ile kaplanmıştır. Herakles'i küçük düşürmek isteyen Eurystheus, ona bu ahırları temizleme görevini verir. Bu işi her türlü durumda yapmak zorunda olduğunu gizleyen Herakles, Augias'la bir pazarlık yapar: bütün ahırları bir günde temizlerse -ki normalde imkânsız bir iştir- sürünün onda birini alacaktır. Augias kabul eder.

Herakles, yakınlardaki bir dere yatağını değiştirerek suyu ahırların içinden geçirir ve görevi kolayca yerine getirir. Fakat bu arada Augias, Herakles'in Eurystheus'un emirlerini yerine getirdiğini, ahırları zaten temizlemek zorunda olduğunu öğrenmiştir; sürüsünün onda birini Herakles'e vermeyi reddeder. Daha sonraları Herakles, işlerden birini yerine getirmek üzere Elis'e geri döner, Augias ile oğullarını öldürür ve Olimpiyat Oyunlarını başlatır.

PERSPEKTİF 15.1

DAUMİER: *HERKÜL AUGIAS'IN AHIRINDA*

Honoré Daumier (1808-1879), Grek mitoslarını ve Roma tarihini gülünç çizgilerle anlattığı ve *Histoire ancienne* (*Antik tarih*) adını verdiği bir dizi desen çizer. Bu tür bir hiciv geleneği ta antik dönemlere kadar gitmektedir. Örneğin *İlyada*'da Hera, Artemis'in oklarını alır ve çizgi romanlardaki soytarılar gibi, Artemis'in tam kulağının üstüne bu oklarla bir şaplak indirir. Eski dönemlerde Herakles, komedilerde ve çanak çömlek resimlerinde aç gözlü, ayyaş bir serseri olarak tasvir edilmiştir. Bu resimlerden birinde Herakles'i Hesperidlerin bahçesinde, dallarında elma yerine altın şarap kadehleri (ayyaştır ya!) sallanan bir ağacın etrafında dans eden sarhoş bir *satyr* olarak görürüz. Daumier,

PERSPEKTİF RESİM 15.1 Honoré Daumier (Fransız, 1808-1879), *Herkül Augias'ın Ahırında*, 1848 civarı. (*Histoire ancienne*'de yer alan bir çizim; Wisconsin-Madison Üniversitesi Fotoğraf Arşivi)

Histoire ancienne eserinde yer alan ve Herakles'i/Herkül'ü Augias'ın ahırında gösteren bir taş baskıda (Perspektif Resim 15.1) o koca kahramanı, uzun konçlu çizmeleri ve kıytırık bir aslan postu dışında çıplak, sırtında küreği, elinde çalı süpürgesiyle bir gübre yığınının orta yerinde dikilen koca göbekli ve meyus suratlı bir köylü olarak çizmiştir. Arkadaki at, Herakles'e yeni bir iş çıkarmakla meşguldür!

Daumier, pek çok kişi tarafından zamanının en büyük toplumsal hiciv ustası olarak görülen bir karikatürist, ressam ve heykeltıraştı. Litografi olarak da bilinen taşbaskısı (yani doğrudan taş bir plakanın üzerine çizilen desenlerin kâğıda aktarılması) sanatının ilk ustalarındandı. Haftalık *La Caricature* (*Karikatür*) dergisinde düzenli olarak çiziyordu. 1832'de, Fransa kralı Louis Philippe'i (1830-1848), Rabelais'nin ünlü karakteri Gargantua olarak gösterdiği bir çalışması yüzünden altı ay hapis yattı. *Charivari* (=Curcuna) gazetesi 1835'ten başlayarak toplam dört bini bulan ve çoğunluğu gündelik köy yaşantısından sahneler işleyen taşbaskısı hicivler yayımladı.

6. Stymphalos Gölünün Kuşları

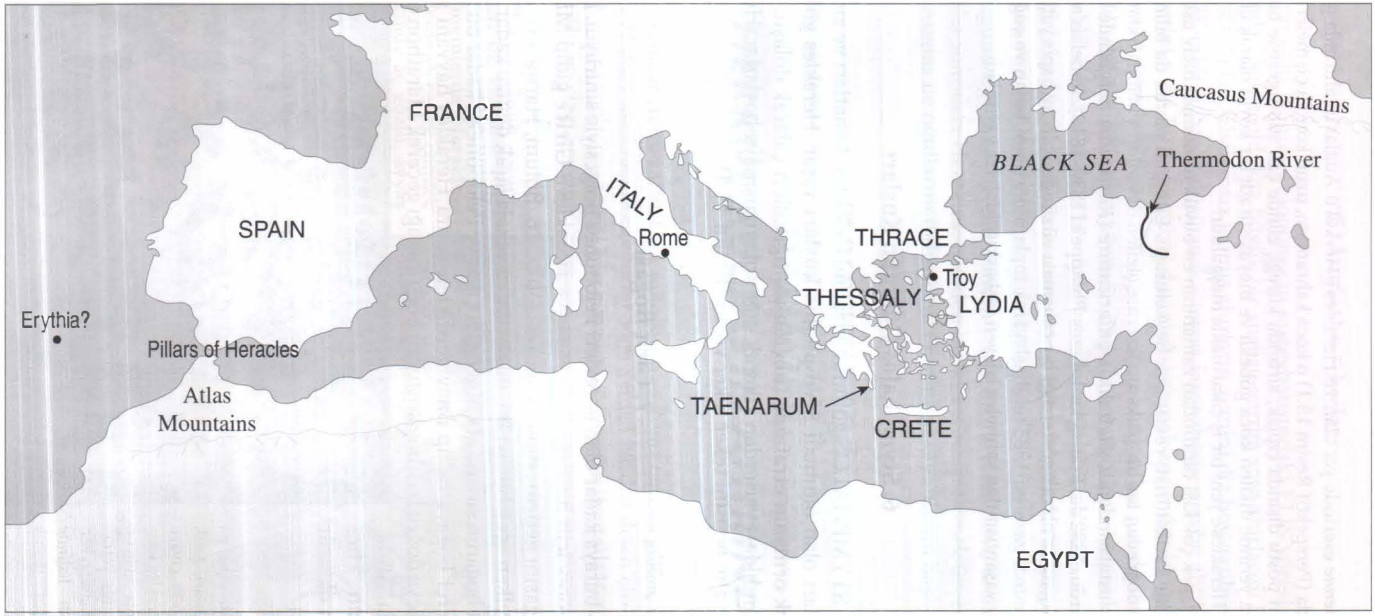
Arkadia'da, STYMPHALOS gölünün etrafında, ok atan kanatları ve zırhı bile delen gagaları olan ölümcül **Stymphalos kuşları** yaşar. Herakles gölün etrafındaki sık ormanın etrafında tunçtan yaptığı zilleri çalarak dolaşır. Ürken kuşlar saklandıkları yerlerden çıkarak sağa sola uçuşmaya başlarlar. Herakles ok ve yayını alır, hepsini teker teker vurur (Resim 15.4).

7. Girit Boğası

Herakles'in buraya kadar olan görevleri Peloponez bölgesiyle sınırlıydı. Eurystheus yeni görev için bir değişiklik yapar ve Herakles'e **Girit**'e gidip Minos'un meşhur boğasını getirmesini emrini verir (bkz. 16. Bölüm, Harita VI). Herakles Girit'e yelken açar, boğayı boynuzlarından yakalayarak denize kadar sürükler, denizde boğanın sırtına ata biner gibi çıkar ve Peloponez'e kadar bu şekilde gider. Haberci boğaya bakıp onay verdikten sonra Herakles hayvanı serbest bırakır. Kuzeye doğru başıboş koşturan boğa kıstağı geçerek Marathon ovasına ulaşır; orada, Atinalı kahraman Theseus boğayı öldürür (16. Bölüm).

RESİM 15.4 Herakles ile Stymphalos kuşları; Attik su kabı, İ.Ö. 530 civarı. Bu örnekte Herakles kuşları bir sapanla avlıyor. Bazıları vurulmuş yerde, bazıları hâlâ havadayken diğerleri kendi halinde öylece dolaşıyor. (British Museum, London; ©Trustees of the British Museum/Art Resource, New York)

HARİTA **VI Herakles'in Yunanistan Dışındaki İşleri**

8. Diomedes'in Atları

Herakles'in yeni görevi Ares'in oğlu ve kuzeyde, Trakya bölgesinde yaşayan vahşi bir kabilenin kralı **Diomedes'in atlarını** yakalayıp getirmektir. Ne var ki bu atlar sıradan at değildir, insan etiyle beslenirler.

Ekstra İş: Alkestis

7. Bölüm'de gördüğümüz gibi o güne kadar gelmiş geçmiş en büyük doktor, Apollon'un oğlu Asklepios'tur. Öyle ki, Theseus'un oğlu Hippolytos'u hayata bile döndürmüştür (ölümü için bkz. 16. Bölüm). Hippolytos'u dirilterek haddini aşan Asklepios'a çok sinirlenen Zeus, onu öldürür. Apollon da oğlunun öcünü, Zeus'un yıldırımlarını yapan Kyklopları öldürerek alır. Bunun karşılığında Zeus Apollon'u, TESALYA'da küçük bir kentin kralı olan **Admetos**'a ("boyun eğmez") bir yıl boyunca hizmet etmekle cezalandırır. Admetos Apollon'a o kadar iyi davranır ki Apollon bunun karşılığını şöyle bir iyilikle öder: Yerine ölmeyi kabul edecek birini bulabilirse Admetos ölmeyecektir. Babası dâhil, kapısını çaldığı pek çok kişi bu onuru geri çevirir. Bir tek sevgili karısı **Alkestis** kocası için canını vermeyi kabul eder (bkz. Resim 2.11).

Trakya yolundaki Herakles, Admetos'un sarayına misafir olur. Bu ziyaret, Euripides'in en meşhur tragedyalarından biri olan *Alkestis*'e de (İ.Ö. 438) konu olmuştur. Herakles saraydakilerin bir şey için yas tuttuklarını fark eder, fakat kimse, "bir komşumuzu kaybettik"ten başka bir şey söylemez. Tanımadığı biri için fazla üzülmenin gereksiz olduğuna kanaat getiren Herakles şarap ister, körkütük sarhoş olur, bağıra çağıra şarkılar söyler. Bir ara ortalıkta üzgün bir suratla dolaşan hizmetkârlardan birini bir kenara çekip, Zeus'un delişmen oğluna yaraşır şekilde, böyle asık bir suratla dolaşmaması gerektiğini, ölenle ölünmeyeceğini hayatın ve anın tadını çıkarmasını söyler. Çok geçmeden bütün sarayın aslında kraliçeleri için yas tuttuğunu öğrenir, düşüncesiz davrandığı için üzülür ve tam da ondan beklenecek şekilde, gözü kara bir iş yapar: Kraliçeyi ölümün elinden alıp geri getirecektir! Cenazenin tören için bekletildiği yere gider (sahne dışına çıkar), orada Ölüm'le (*Thanatos*) kıyasıya bir güreşe tutuşur, yener ve Alkestis'i alarak geri döner.

Hikâye, halk hikâyelerinde sık rastlanan motiflerin bir karışımıdır (Deli Dumrul efsanesini hatırlayalım). Örneğin Sümerlerin tanrıçası İnanna'nın da, ölüler diyarından geri dönebilmesi için onun yerine ölmeyi kabul edecek birini bulması gerekiyordu. Birkaç talip çıksa da İnanna kendi yerine onları göndermeye kıyamaz. Sonunda kocası Dumuzi'de karar kılar. Euripides, Alkestis'in neden kocası Admetos'un yerine ölmek istediği konusunda bir şey söylemez ve biricik aşkını kaybedeceği için kaderine küsmüş Admestos'u, oyun boyunca mızıldanarak dolaştırır. Euripides'in alışılmadık, handiyse komik oyununda hikâyenin klasik olay örgüsü, aktörlerin neyi neden yaptıkları karşısında daha ağır basmış gibidir.

Herakles sonunda Trakya'ya vardığında vakit kaybetmeden Diomedes'in atlarını yakalar. Atlar insan etiyle beslendikleri için Herakles, sahipleri Diomedes'i öldürüp önlerine atar. Haberci insan yiyen atları görür ve onay verir. Ardından serbest kalan atlar kuzeye, Olympos Dağına doğru giderler; orada, kendileri kurtlara yem olurlar.

9. Hippolyte'nin Kemeri

Theseus, Dionysos ve Akhilleus gibi Herakles de Amazonlarla savaşmıştır. Eurystheus gidip, Amazonların kraliçesi **Hippolyte'nin** ("atları terbiye eden") **büyülü kemeri**ni kızına getirmesini emreder. Yaygın olarak kadınların kalçaları üzerine taktıkları bu kemeri kadın kendisi çözerse, cinsel ilişkiye rıza gösterdiği anlamına geliyordu. Eğer erkek kemeri zorla çekip alırsa bu, tecavüz demekti. Herakles'in bu görevi, erkeklerden nefret eden Amazonların kraliçesini hedefleyen cinsel bir görevdi.

Herakles yanına birkaç yoldaş alarak, Karadeniz'in güney kıyısındaki (Kuzey Anadolu) THERMODON nehrine doğru uzun bir yolculuğa çıkar. Oraya ulaştığında Hippolyte kemerini Hermes'e vermeye seve seve razı olur (Hermes'in cazibesi bu kadar karşı konulmazdır işte!). Bunu gören Hera öfke ve kıskançlık krizine kapılır ve bir Amazon kılığına girerek diğer Amazonlara, Herakles'in kraliçelerini kaçırdığı yalanını söyler. Amazonlar saldırır. İhanete uğradığını zanneden Herakles, Hippolyte'yi boğarak öldürür, kemeri de alarak kaçar. Geri döndüğünde kemeri Eurystheus'a teslim eder.

10. Geryoneus'un Sığır Sürüsü

Herakles'in onuncu görev olarak **Geryoneus'un sürüleri**ni ele geçirmesi gerekmektedir. Geryoneus, dünyanın batı ucunda, Okeanos nehrindeki adalardan biri olan ERYTHIA adasında yaşayan ("kızıl ülke", adanın adının, gün batımıyla bir ilgisi olabilir) ve bel kısmından birbirine bağlı üç gövdesi olan bir canavardır. Geryoneus'un, Eurytion ve onun iki başlı şeytani köpeği Ortus tarafından güdülen muhteşem bir kızıl sığır sürüsü vardır.

Herakles, Kuzey Afrika'nın çöllerinden geçerek Akdeniz'in Atlantik Okyanusuna açıldığı boğaza ulaşır. Boğazın iki yakasına birer sütun diker (bugün, Fas tarafındaki Ceuta Kayası, İspanya tarafındaki ise Cebelitarık Kayası olarak anılmaktadır). O dönem Grekleri için bu kayalar kısaca HERAKLES SÜTUNLARI idi ve dünyamız ile onun ötesindeki meçhul sonsuzluğu birbirinden ayıran sınırdı.

Herakles yolda, Libya çölünde ilerlerken sıcaktan o kadar bunalır ki Helios'a -yani, güneşe- bir ok fırlatır. Herakles'in gözü karalığından hoşlanan Helios, her gece batı ufkundan doğu ufkuna doğru -muhtemelen Okeanos nehri üzerinden- yaptığı yolculuğunda bindiği altın sandalını ona verir (Resim 15.5). Bu imge, açıkça eski Mısır mitolojisinden alınmıştır (hatırlayacak olursak, güneş tanrısı Ra her günkü rutin yolculuğunu güneş kayığında yapardı). Bu sandal sayesinde Herakles Okeanos'un sularını aşarak Erythia adasına ulaşır.

Karaya çıktığında Herakles Orthos'un başlarını ezer ve çoban Eurytion'u öldürür. Sığırları sandala yüklemek üzereyken bu sefer de Geryoneus saldırır. Herakles Geryoneus'u oklayarak öldürür, sığırları sandala yükler ve bilinen dünyaya geri döner. Bugünkü İspanya'nın Atlantik kıyısında karaya çıkar, sandalı da Helios'a iade ettikten sonra sığırları İspanya ve Fransa üzerinden Yunanistan'a doğru götürmeye başlar, fakat her ne hikmetse Fransa'yı geçtikten sonra güneye, İtalya'ya döner.

RESİM 15.5 Herakles, Helios'un altın sandalında; Attik şarap kabı iç deseni, İ.Ö. 480 civarı. Yalnızca göğüs kısmı ve aslan postunun başı görünen Herakles sopasını ve yayını sıkı sıkı tutmuş, suda oynaşan balıklar ve ahtapotlar eşliğinde uçsuz bucaksız meçhule bakıyor. (Vatican Museums Photo Archive)

Ekstra İş: Kakos

Üç başlı, ağzından alevler saçan canavar **Kakos**, bir sığır sürüsü çalmış ve ileriki yüzyıllarda Roma şehrinin üzerine kurulacağı yedi tepeden biri olan Palatine tepesinde bir mağaraya saklamıştır. Herakles sığırların böğürtüsünü duyar, tepeye tırmanır, mağaranın ağzındaki kayaları fırlatıp atar, içeri girer ve Kakos'u tepeler. Roma'nın ilk günlerini özlemle yâd eden Vergilius (İ.Ö. 70-19) bu olayı *Aeneis* adlı epik eserinde ele alır. Aşağıdaki alıntıda, Roma'nın ilk sakinlerinden olan Evandros adlı biri, Aineias'a önemli bir ritüelin ilk olarak nasıl ortaya çıktığını anlatıyor:

[190] Bak önce uzaktaki
parça parça kayaya, dağın yamacında duran
şu boş eve, parçalanıp dökülmüş taşlara bak,
burası geniş, derin içerliğiyle Cacus'un
mağrasıydı, o yarı insan yarı canavar
195 vahşi yaratığın! Güneş de ışıklarını hiç
sokmazdı mağranın içine: Hep ılıktı toprak
akan kanlardan, asılırdı vahşi kapısına
çirkin kana bulanmış insan yüzleri, sapsarı!
Babası Vulcamus'tu[199] bu canavarın, ağzından

199. *Vulcamus*: Greklerin Hephaistos'u.

kusa kusa kara alevlerini onun, Cacus
sürürdü koca kitlesini. Gün oldu bize de
yardım etti zaman, sağladı dileklerimizi:
Bir tanrı geldi yardıma: En büyük öç alıcı
Tanrı çünkü, öldürüp üç bedenli Geryon'u,
geldi koca ganimetiyle, Alcides,° gururlu.
İri boğaları sürüyordu yengili tanrı,
öküzleri koyaklarda, ırmak kıyılarında.
Ne var ki çığrından çıkmış deliliği Cacus'un,
denenmedik, göze alınmadık, hiçbir cinayet,
hile, dolap koymasın diye, dört boğa çevirdi,
iri bedenli, ağıllarından tanrının, dört de
gelişmiş kısrak; düz ayak izi kalmasın diye,°
tuttu kuyruklarından, götürdü gerisin geri
mağraya: Ters yöne çevirip ayak izlerini,
sakladı onları loş kayaya; arasalar da
mağraya giden hiçbir iz bırakmamıştı ki!
Bu sırada Amphitryonoğlu tok sürüsünü
sürerken ağıla, hazırlanırken dönüş için,
başladı dağılan öküzler böğürmeye, acı
yakınmalarıyla bütün ormanı doldurmaya,
bu tepelerden ayrılmanın çığlığı idi bunlar.
Geniş mağranın altından bir inek cevap verdi
öküzlerin sesine, böğürdü o da, olanca
umudunu boşa çıkardı bekçisinin: Yandı
yüreği, alev aldı öfkeden Alcides, sonra
kaptı silahlarını, boğumlu ağır gürzünü,
uçar gibi havada, yalçın doruğuna dağın
ulaştı. Bizimkiler ilk defa gördü o zaman
Cacus'un korkusunu, afal afal bakışını,
kaçtı ordan hemen keşişleme yelinden hızlı,
vardı mağraya: Kanat takmış ayağına korku.
Hapsedince kendini, zincirleri kıraraktan,
dağ gibi kayayı salıp aşağı, babasının
yapımı, demirden zincirle asılı duran,
bu engelle güçlendirdi mağranın girişini.
İşte bak geldi Hercules, öfkeden çılgın gibi,
gözden geçiriyordu, orda mı burda mı diye,
bir çıkış yeri ve döndüre döndüre yüzünü,
gıcırdatarak dişlerini. Üç defa dolaştı
bütün Aventinus Dağını, aradı boş yere,
taştan eşikleri aşmayı; üç defa yorulup
oturakaldı koyakta. Her yanından oyulmuş

205. *Alcides*: "Alkaios'un torunu"; Herakles'in asıl adı. Alkaios, Herakles'in (ölümlü babası) Amphitryon ile anneannesi Anakso'nun babasıydı (bkz. Tablo 15.1). 212. *(sığırların) ayak izi...*: Karşılaştırma için bkz. Hermes'in Apollon'un boğalarıyla yaptığı numara (8. Bölüm).

sipsivri bir kaya dikiliyordu o mağranın
sırtında, yükseliyordu yücelere; karşıdan
çok yüksek geliyordu insana; yırtıcı kuşların
yuva yapması için uygun bir yer. Sola doğru
eğimliydi kaya, sarkıyordu ırmaktan yana.
Hercules var gücüyle dayandı karşıdan, dağdan,
sarstı derin köklerinden, söktü attı kayayı,
sonra itti onu. Koskoca esir bu itişten
gümbür gümbür gümbürdedi, kıyılar da titredi
dehşet içinde, tersine aktı ırmaklar. Ama
açılınca Cacus'un mağrası, çıktı meydana
geniş krallığı, serildi karanlık kovukları
gözler önüne. Hani bir güç toprakları nasıl
derinlerden yararsa, yer altının mekânları
çıkarsa ortaya, açılırsa soluk krallıklar,
o tanrıların nefret ettiği krallıklar, üstten
görünürse koskoca uçurum, ışıklar da
vurunca içine mağranın, nasıl kaçışırsa
ruhlar, onların hâli de tıpkı öyleydi işte.
Tepeden inme ışıkla ansızın kıstırılan,
oyuk kayaya hapsedilen Cacus, garip garip
çığlıklar atıyorken Alcides sıkıştırıyor
oklarla üstten, başvuruyor her türden silaha,
büyük dallar, koskoca taşlar atıyor üstüne.
O da hiç kaçış olmayınca artık tehlikeden,
dumanlar kustu boğazından (söylemesi korkunç!)
yayıldı dumanlar, gömdü koyu karanlıklara,
orda göz gözü görmez oldu: Dumandan bir gece
indi mağraya, karanlıkla ateş karışımı.
Alcides öfke içinde katlanamadı buna,
attı kendini baş aşağı, bir hamlede ateşe,
en çok dolandığı yere dumanın, dalga dalga,
kara sisle kaynaştığı yere koca mağranın.
Orda, karanlıkta boş yere ateş kusmaktayken,
kıstırdı Cacus'u, bağladı kördüğüm etti tüm,
çökerek üstüne sıktı boğazını, gözleri
fırladı yerinden, kuru ağzı kanla dolu.
Birden devrildi yere! Açıldı kapılar, bütün
yağma, çalınan öküzler, o yadsınan hırsızlık
serildi gökyüzüne. Biçimsiz cesedi tutup
ayaklarından, sürükleyip çıkardılar dışarı;
baka baka bir oldular o korkunç gözlerine,
yüzüne, kıllı göğsüne bu yarı vahşi hayvanın,
boğazındaki sönmüş yangın belirtilerine.

VERGILIUS, *Aeneis* 8.190-269

Bir iki macera daha yaşayan Herakles sürünün büyük kısmını Mykenai'ye ulaştırır; burada, Eurystheus bütün sürüyü Hera'ya kurban eder.

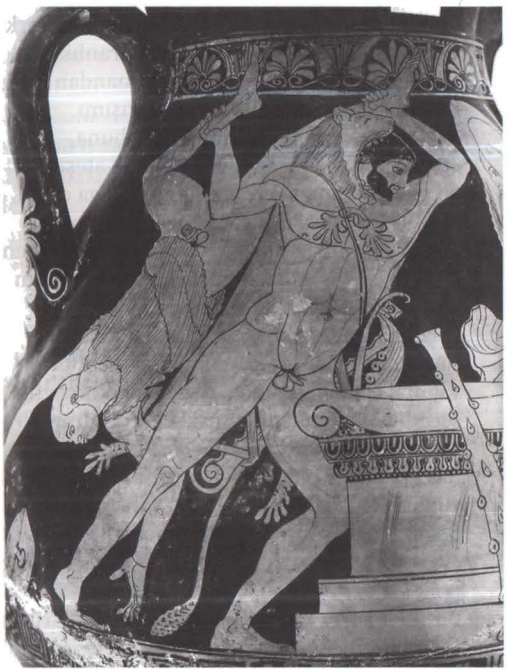
11. Hesperidlerin (Batı Kızlarının) Elmaları

Herakles'in bir sonraki görevi, **Hesperidler**in ("Batı Kızlarının"), kabuğu ve yaprakları altından sihirli bir ağaçta yetişen elmalarını getirmektir. Ağacı Zeus Hera'ya düğün hediyesi olarak vermiş, Hera da Atlas Dağının eteklerindeki bir bahçeye dikmiştir (Atlantik Okyanusunun adı da kıyıya çok yakın bu dağdan gelir). Titan Atlas'ın, Perseus'un ona Gorgon'un başını göstermesinden sonra bir dağa dönüştüğü söylense de, kuşaklar sonra Herakles'in zamanında hâlâ hayatta olduğunu görüyoruz. *Hesperid*ler ağacın meyvelerini aşırmayı pek sevdiklerinden Hera, Lagdon adında yüz başlı korkunç yılanı ağacın başına nöbetçi dikmiştir (bkz. Resim 6.5).

Herakles, (tıpkı Gorgonların nerede olduğunu bilmeyen Perseus gibi) *Hesperid*lerin bahçesinin nerede olduğunu bilmiyordur. Önce, istediği şekle bürünebilen deniz tanrısı Nereus'u bulup yakalaması gerekir. Nereus uzun süre dirense de sonunda pes eder ve Herakles'e yolu tarif eder.

Ekstra İş: Busiris

*Hesperid*lerin yurdu uzak batıdadır (adlarının "Batı Kızları" anlamına geldiğini hatırlayalım), fakat Herakles'in galiba kafası fena karışır, batıya gideceği yerde doğuya doğru yola koyulur. Mısır'a geldiğinde Poseidon ile Epaphos'un kızlarından birinin oğlu (dolayısıyla Perseus'un kuzeni) **Busiris** ile karşılaşır. Birkaç yıl önce Mısır'da kötü bir kuraklık olmuş, kâhinlerden biri krala, yabancı birini kurban ederse bolluk ve bereketin geri geleceğini söylemiştir. Kral da kurban vermeye kâhinin kendisiyle başlamış, o günden beridir de karşısına çıkan her yabancıyı kurban etmiştir. Herakles elleri ve kollarının bağlanıp sunağa kadar götürülmesine ses çıkarmaz. Çok geçmeden ufak tefek, çıtkırıldım Mısırlılardan ve onların kendini beğenmiş havalarından sıkılır, bağlarını koparıp atar, Busiris ile oğullarını yakaladığı gibi hepsini öldürüverir (Resim 15.6)

RESİM 15.6 Herakles Busiris'i öldürürken; Attik su kabı, İ.Ö. 470 civarı. Herakles, her zaman kullandığı normal sopasını sunağın kenarına dayamış, iki ayağından tuttuğu başı tıraşlı bir rahibi sopa gibi savurarak sunağın öbür tarafında saklanmış diğer rahiplerin üzerine yürüyor. (Deutsches Archaologisches Institut, Athens; Fotoğraf: Hermann Wagner)

Busiris adı, Mısır dilinde "Osiris'in Yeri" anlamına gelen ve ölüm tanrıları Osiris'e adanmış bir tapınağın adı olan *Bu-Osiris* sözcüğünün Grekçedeki bozulmuş hâlidir. Dolayısıyla Herakles'in Busiris'i öldürmesi, Ölüm'ü alt etmiş olması demektir.

Ekstra İş: Prometheus

Herakles, *Hesperid*leri ararken Prometheus'a rastlar. Prometheus hâlâ Kafkas dağlarında zincirlidir ve bir kartal her gün gelip karaciğerini yemektedir. Herakles kartalı öldürüp, Hesiodos'un aşağıda anlattığı gibi, Prometheus'u özgürlüğüne kavuşturur:

[525] Ama güzel topuklu Alkmene'nin oğlu Herakles
Öldürüp kartalı kurtardı İapetos oğlunu°
Bu insafsız işkencenin acılarından.
Olympos'un yüce tahtlı Zeus'u hoş gördü bunu
Yayılmasını istedi çünkü Toprak Ana üstünde
530 Thebai'li Herakles'in anlı şanlı adının.
Soylu oğlunu korumaktı kaygısı,
Öfkesini yendi, vazgeçti hınç duymaktan Prometheus'a
Coşkun Kronosoğlunun önünde durduğu için.

HESIODOS, *Theogonia* 525-534

526. *İapetos oğlu*: Prometheus

Herakles sonunda dünyanın batı ucuna, Atlas'ın yerküreyi omuzlarında taşıdığı yere ulaşır (bkz. Resim 15.1). Prometheus'un yapmasını tavsiye ettiği gibi Atlas'ın ağzından girer burnundan çıkar ve onu sihirli ağacın elmalarını koparmaya ikna eder. Bu iş Herakles için bile fazlasıyla tehlikelidir. Atlas, dünyayı Herakles'in omuzlarına devrederek *Hesperid*lerin bahçesine gider. Koca Titan geri döner dönmesine, fakat özgürlüğün tadını almıştır bir kere: elmaları Eurystheus'a kendisinin götüreceğini söyler; Herakles dünyayı omuzlarında taşımaya devam edecektir. Herakles kabul eder, fakat Atlas'tan dünyayı bir dakikalığına tutmasını, dünyanın muazzam ağırlığı canını fazla acıtmasın diye omuzlarına ve ensesine yastıklar koyacağını söyler. Aptal Titan elindeki elmaları yere bırakır ve dünyayı Herakles'in omuzlarından alır almaz Herakles elmaları kaptığı gibi oradan kaçar (Resim 15.7; karşılaştırma için bkz. 15.12). Elmaları Eurystheus'a teslim eder, fakat elmalar elde tutulamayacak kadar tehlikelidir; Eurystheus onları Herakles'e, Herakles Athena'ya, Athena da *Hesperid*lere geri verir.

12. Kerberos

On ikinci ve sonuncu görevinde Herakles'in ölüler ülkesine inip çok başlı bekçi köpeği **Kerberos**'u alıp getirmesi gerekmektedir. Bunun için önce Hades'in TAENARUS'taki girişine, yani, Sparta'nın yaklaşık 130 km. güneyinde, Peloponez'in en güney ucundaki mağaralara kadar gider (Orpheus da ölüler diyarına buradan inmiştir). Aşağıya doğru ilerledikçe, varlığından rahatsız olan

RESİM 15.7 İ.S. 180-192 arasında hüküm süren Roma imparatoru Commodus'un Herkül olarak tasvir edildiği heykeli. Büyük İskender'in Herakles kılığında heykelini yaptırmasından sonra gelenek haline gelen bu tür portre heykeller antik dönemin sonlarına kadar sürmüştür. İmparator-filozof Marcus Aurelius'un oğlu olan Commodus, burada, fazla gösterişli saç stili, her an küçümsemeye dönüşebilecekmiş gibi duran gülümsemesi ve başının üzerine abartılı bir gösterişle yerleştirdiği Nemean aslanı postuyla oldukça absürt görünüyor. Sopasını omzuna atmış, sol elinde Hesperidlerin elmalarını tutuyor. Gövdesinin alt kısmında, üzerinde Roma'nın sembolü çifte kartal ve Medusa başı işli bir kalkan, onların hemen altında bir kürenin üzerinde çapraz duran boynuz biçimli süslemeler ile bunların iki yanında (biri kaybolmuş) iki tanrıça figürü bulunuyor. İmparatorluğunun son yıllarında Commodus, Herakles gibi, aklını yitirir gibi olmuş ve pek çok kişiyi öldürmüş, arenaya çıkıp gladyatörlük yapmış, kendine Romalı Herkül adını koymuş ve bu portre heykel yapıldıktan çok kısa bir süre sonra boğularak öldürülmüştür. (2000 yapımlı Gladyatör filmindeki kahramana ilham kaynağı olan tarihî imparator-tiran, Commodus'tur) (Museo Capitolino, Rome; Scala/Art Resource, New York)

ruhlar sağa sola kaçışır. Yolun sonunda ölüler kralı ile kraliçesinin huzuruna çıkar, Kerberos'u alıp götürmek için izin ister. Hades, hiçbir şekilde silah kullanmaması şartıyla bu isteğini kabul eder. Herakles cehennem bekçisini gırtlağından yakalar; Kerberos yılan kuyruğuyla kendini savunmaya çalışsa da, sırtındaki koruyucu aslan postu sayesinde Herakles'e bir şey olmaz. Kıskıvrak zincirlediği ve öfkeyle hırlayıp ağzından köpükler saçan hayvanı sürükleye sürükleye Eurystheus'un önüne kadar getirip (bkz. Resim 4.4) gösterdikten sonra serbest bırakır. Zincirlerinden kurtulan köpek doğruca yer altındaki yerine geri döner.

Ara Yorum: Herakles'in İşleri

Gılgamış zorlu bir boğayı yenmiş ve gizemli Humbaba'yı yok etmiştir. Herakles de "meslek hayatına" önce hayvanları yenerek başlamış, diğer düşmanlarla sonra uğraşmıştır. Ölümsüz Utnapiştim'e akıl danışmak için uzak denizleri kateden Gılgamış ve insanları bir bakışıyla öldürebilen bir ifriti öldürmek için dünyanın ucuna kadar giden Perseus gibi Herakles de *Hesperid*lerin ülkesine, dünyanın en batı ucundaki Erythia'ya (ölülerin ülkesi) ve bekçisi Kerberos'u alıp getirmek için yer altına, gerçek ölüler diyarına yolculuk yapmıştır.

Akademisyenler ve araştırmacılar, aslında birbirinden ayrı ve düzensiz hikâyelerin on ikilik bir grup hâlinde nasıl ve ne zaman bir araya geldiğini hep merak etmişlerdir. Elimizdeki en eski kaynaklarda, belli sayıda hikâye olduğunu düşündürecek herhangi bir bilgi yoktur. Mitoslarda adı geçen önemli canavarların soy ağacını veren Hesiodos sadece Geryoneus, Hydra, (Herakles'le bağlantısını açıkça kurmasa da) Kerberos ve Nemea aslanından (bkz. Tablo 4.3) bahseder:

[287] Okeanos'un kızı Kallirhoe Khrysaor'dan°
Üç kafalı Geryon'u doğurdu.
Güçlü Herakles öldürdü bu Geryon'u
Paytak yürüyüşlü öküzlerin yanında,
Dalgaların sardığı Erytheia'da.
O gün Okeanos ötesi sisli otlakta
Öldürmüştü Herakles Orthos'u ve Erythion'u da,
Öküzlerini bekleyen köpeği ve çobanı;
Ve sürmüştü geniş alınlı öküzleri Tiryns'e
Aşıp yeniden Okeanos'un sularını.
Kallirhoe yenilmez bir ejderha da yarattı
Ne ölümlülere, ne de ölümsüzlere benzeyen.
Bir mağarada doğdu bu azgın yürekli Ekhidna.
Yarı bedeni bir genç kızdı onun,
Güzel yanakları ve gözleri fıldır fıldır,
Yarı bedeniyse koskoca bir yılandı, korkunç,
Her yanı benek benek amansız bir yılan
Yerin gizli deliklerinde kaybolan;
Mağarasında otururdu Ekhidna,
Aşağıda, oyuk bir kayanın ta dibinde,
Ölümlülerden ve ölümsüzlerden uzakta.
Tanrılar vermişti ona o ünlü yurdu,
Orada, yer altında, Arima ülkesinde,
Kapalı yaşıyordu kana susamış Ekhidna
Yaşlanmadan, ölmeden, hep genç kalarak.
Derler ki Ekhidna Typhon'la çiftleşmiş,
O fıldır fıldır gözlü bakire
Taşkın, yasa dinlemez Typhon'la çiftleşmiş,
Ve azgın yürekli çocuklara gebe kalmış:
Orthos'u dünyaya getirmiş ilkin, öküz çobanı Geryon'un köpeğini,
Sonra bir azgın canavar daha doğurmuş:
Adı dile alınmaz Kerberos'u,
Hades'in o tunç sesli, elli başlı,
O aman vermez yırtıcı köpeğini.
Hydra'yı doğurdu onlardan sonra,
Hydra o bataklıklar canavarı ki tüyler ürpertir bütün yaptıkları,
O Hydra ki ak kollu tanrıça Hera
Büyütmüştü korkunç hıncını gidermek için

287. *Khrysaor*: "Altın kılıçlı;" (Perseus'la birlikte) Medusa'nın kesik başından fışkıran kandan doğmuştur.

Güçlüler güçlüsü Herakles'e karşı.
Ama Zeus ve Amphitryon'un oğlu Herakles
Amansız kılıcıyla öldürdü onu
Savaşçı İolaos ve ganimetçi Athena'nın yardımıyla.
Khimaira'yı da doğurdu Ekhidna,
Söndürülmez ateşi üfleyen Khimaira'yı,
Korkunç ve büyük, hızlı ve güçlü,
Bir yerine üç kafalı Khimaira'yı:
Biri azgın bakışlı arslan kafası, öteki keçi, öteki yılan, ejderha kafası.
Pegasos hakkından geldi bu Khimaira'nın koca yiğit Bellerophontes'le birlikte.
Sonra Orthos köpeğine alt olup Ekhidna belalı Phix'i getirdi dünyaya,
Kadmosluların başbelası Phix'i
Ve Nemeia arslanını ki Hera, Zeus'un karısı,
Beslemişti insanları yutan Nemeia koyaklarında
Orda arslan kırıyordu halkını tanrıçanın
Ve hüküm sürüyordu Tretos ve Apesos° dağlarında,
Ama güçlü Herakles hakkından geldi onun.

Hesiodos, *Theogonia* 287-332

340. *Tretos ve Apesos*: Peloponez'in güneyindeki Nemea yakınlarında yer alan iki dağ.

On İki İş'in bir araya gelmiş en eski resmî örneğine yazılı kaynaklarda değil, İ.Ö. 470 civarında Olympia'da inşa edilmiş Zeus tapınağının ön ve arka portiko sütunlarının üzerlerine yerleştirilmiş on iki panelde (=**metop**) karşımıza çıkar (karşılaştırma için bkz. Resim 15.9). Augias'ın ahırlarının temizlenme işi, tapınağın bulunduğu şehri, yani efsanevi Augias'ın yurdu Pisa'yı onurlandırmak için olsa gerek, tapınakta on ikinci sırada verilmiştir. Bu iş, Herakles'i tehlikeli düşmanlarla karşı karşıya getiren diğer işlerden farklıdır; dolayısıyla daha önceki listelerde yer almış olma ihtimali çok zayıftır. Diğer bir değişle On İkinci İş, listeye sonradan eklenmiş olabilir. On iki tanrısal bir sayıydı ve bir derleme için çok uygundu (on iki Olymposlu, on iki Titan ve yılın on iki ayı), fakat bu durumda tamamen rastlantısal da olabilir. Tapınağın mimari yapısı gereği heykeltıraşın doldurması gereken on iki boşluk vardı ve bu heykellerin ünü, Herakles'in işlerinin on iki olarak bilinmesine ve hikâyenin bu şekilde "kanonize" olmasına neden oldu (zira bazı kaynaklar sadece on işten bahseder).

Helenistik döneme gelinceye kadar bu on iki iş birkaç örnek dışında hep aynı sıradaydı. Bu sıralamada mantıksal bir düzen de vardır. Maceralar Peloponez'de başlayıp kademe kademe Mykenai'ye kadar genişler. İlk yedi işin altısı bir insanla bir hayvanın mücadelesidir (dolayısıyla, Augias'ın ahırlarının temizliği işi buradaki düzene uymaz). Daha sonraki maceralar Herakles'i güneyde Girit'e (Girit boğası), kuzeyde Trakya'ya (Diomedes'in atları), doğuda Amazonların yurduna (Hippolyte'nin kemeri) ve batıda Erythia'ya (Geryoneus'un sığır sürüsü) götürür ve son iki işten biri cennette (*Hesperid*lerin bahçesi) diğeri de cehennemde (Kerberos) geçer. Bilerek yapıldığı açıkça belli olan böyle bir sıralama kayıp bir şiiri işaret ediyor olsa da, şiirin, Olympia'daki metoplardan önceye mi yoksa sonraya mı ait oldukları veya şairin kim olduğu veya ne zaman yazdığı konuları hakkında bir bilgimiz yoktur.

Herakles'i evinden gittikçe daha uzağa sürükleyen işleri onu, yurtlarından çok uzakta, özellikle Sicilya ve İtalya gibi batının tehlike dolu topraklarında yaşayan Greklerin kendileriyle özdeşleştirdikleri bir model hâline getirmiştir. Elimizdeki resimli Grek toprak kap örneklerinin yüzde doksanı İtalya'daki mezarlardan çıkan örneklerdir ve bunların büyük çoğunluğunda Herakles'in maceralarının resmedilmiş olması, şüphesiz, batıda yaşayan Greklerin ona ne kadar saygı ve hayranlık duyduklarını göstermektedir.

Herakles ta Atlantik Okyanusuna kadar giderek Ölüm'le bizzat yüzleşmiş ve karşılaştığı her yabancıyı kolayca alt etmiş bir kahramandı. Herakles, Grek kolonilerinde yaşayanların gözdesi, en sevdikleri idoldü; sonunda tanrılar mertebesine de ulaştı. Büyük İskender bile Herakles'in soyundan olduğunu öne sürdü. İskender'in kendi adına bastırdığı sikkelerde yer alan ve onu omuzlarında Nemea aslanı postuyla gösteren kabartmayı gören herkesin kafasında, karşısına çıkma cesareti gösteren bütün yabancıları dize getiren Herakles'in imgesi canlanıyordu.

DİĞER İŞLERİ

Verilen görevleri yerine getirip Eurystheus'a hizmet etmekten kurtulan Herakles Tiryns'e yerleşir. Hedefi, tekrar evlenmektir. EUBOİA'da bir yerde olması dışında kesin yerini bilmediğimiz Oikhalia şehrinin kralı ve Herakles'e okçuluğu öğretmiş olan Eurytos'un, güzel kızı **İole**'yi kendinden daha iyi ok atacak olan kişiye hediye olarak sunacağını duyar. Herakles derhal Oikhalia'ya gider, yarışmayı hiç zorlanmadan kazanır. Fakat Eurytos kızı İole'den vazgeçmeye niyetli değildir; kızının ve doğacak çocukların kaderinin Megara gibi olmasından endişelendiğini söyleyerek sözünden cayar.

Herakles öfke içinde şehri terk eder. Çok geçmeden Eurytos, en iyisinden on iki kısrağının kaybolmuş olduğunu fark eder. Onları Herakles'in alıp götürdüğünü düşünür, fakat Eurytos'un oğlu ve Herakles'in büyük hayranı İphitos, Herakles gibi büyük bir insanın at hırsızlığı yapacak kadar alçalamayacağını, Tiryns'e kadar gidip meseleyi onunla yüz yüze konuşacağını söyler.

Kısraklar gerçekten de Herakles'in harasındadır (ancak, atları bizzat kendisinin mi kaçırdığını yoksa başka birinden mi aldığını bilmiyoruz). Herakles İphitos'u oldukça iyi karşılar ve onu manzarayı seyretmesi için şehir surlarının tepesine çıkarır, fakat birden kendini kaybeder ve işine burnunu soktuğu için oğlanı aşağı atıverir! Herakles ikinci keredir kutsal bir toplumsal kuralı çiğnemiştir (bu seferki *xenia* olarak bilinen ve bir ev sahibinin konuğuna hiçbir şekilde zarar vermemesini emreden kuraldır).

Herakles bu yeni günahın kefaretini sormak için bir kere daha Delphoi'nin yolunu tutar. Pythia (Apollon tapınağının kâhin rahibesi), iki kere lanetli ve kanı artık iyice kirlenmiş bu adamı huzuruna bile kabul etmez. Herakles kapıları kırıp fırtına gibi tapınağa dalar, üzerinde sunak kabının olduğu kutsal sacayağını omuzladığı gibi dışarı çıkar ve "artık kendi tapınağımı kurup kendi kâhinimi tutacağım" diye bağırarak yoldan aşağı deliler gibi koşmaya başlar (Resim 15.8)! Olayı gören Apollon Olympos'tan iner ve sacayağının bir bacağını yakalar. Zeus gelip onları bir yıldırımla ayırıncaya kadar sacayağını çekiştirip dururlar.

RESİM 15.8 Delphi'nin kutsal sacayağını paylaşamayan Herakles ile Apollon; kırmızı figürlü su kabı, İ.Ö. 480 civarı. Sol taraftaki figür, göğsünü koruyan meşhur Gorgon başı süslemeli Aegis kalkanı ve sol elinde tuttuğu miğferiyle Athena. Başında aslan postu ve elinde sopasıyla Herakles, sacayağını omzuna atmış, Apollon'dan kurtulmaya çalışıyor. Başındaki defne yapraklı tacı ve elindeki yayıyla Apollon, sacayağını sıkıca tutmuş. En sağdaki, Artemis; yanından ayrılmayan geyiği Apollon ile Herakles arasında. (Musée du Louvre, Paris; Réunion des Musées Nationaux/Art Resource, New York)

Apollon Herakles'i affedip kutsamayı kabul eder, fakat şu şartları vardır: Herakles üç yıl boyunca bir kadına kölelik edecek, kazanacağı her kuruşu kan parası olarak Eurytos'a verecektir. Hermes, Herakles'i boynuna bir ip geçirerek köle pazarına götürür. LYDİA kraliçesi **Omphale** Herakles'in fiziğini çok beğenir, ondan çok iyi bir âşık olacağını düşünür ve hemen satın alır.

Takip eden üç yıl, Omphale'nin Herakles'in kendine üç beş beden büyük gelen aslan postunu sırtına geçirip ağır sopasını yerde sürüklemesi, Herakles'in de Omphale'nin uzun geceliğini giyip kırıtarak bir iki tur attıktan sonra oturup yün eğirmesi gibi boş ve basit eğlencelerle geçer.

Bir gün, eğlence olsun diye ormana giderler. Gece olup karanlık çöktüğünde bir mağaraya girerler. Çobanların ve sürülerin koruyucusu keçi tanrı Pan onları görür ve sessizce mağaraya girer; niyeti Omphale ile sevişmektir. Karanlıkta, yataktan sarkan geceliğin ucunu yakalayan Pan, kurbanının üzerine çıkıverir. Omphale ile Herakles yine birbirlerinin giysilerini giymişlerdir ve dolayısıyla geceliğin içindeki Herakles'tir. Herakles kükreyerek uyanır ve Pan'ı ensesinden tuttuğu gibi mağaranın duvarına çarpar. O günden beri Pan çıplak dolaşır!

Lydia'da geçirdiği zaman içinde Herakles Kerkopları yakalar. Kerkoplar, gelen geçeni soyan ve onlara zulmeden iki serseridir. Bir gün Herakles'i yol kenarında uyurken görür ve sessizce yanına yaklaşırlar. O sırada uyanan Herakles bu ikisini kıskıvrak yakalar, her birini uzun bir sopanın iki ucuna asar ve sopa omzunda yola koyulur (Resim 15.9). Tepetaklak asılı olmalarına rağmen iki serseri dalgalarını geçmeyi sürdürürler. Herakles'in kızgın çöller ve yaban ellerde geçirdiği uzun maceralar boyunca kavrulup kararmış kıçını gören arkadaki

serseri, "Çekilin yoldan, koca kara kıç geliyor! Koca kara kıç geliyor!" diye bağırır. Öndeki de kıkır kıkır gülerek, "Anamızın kastettiği buymuş, demek!" der. Bu iki serserinin anneleri yıllar önce onlara, "Sizi ancak kara kıçlı biri yenebilir" demiştir. Bu şakalar (dinleyicilerin olduğu kadar) Herakles'in de hoşuna gider, sesini çıkarmaz. Daha sonra Zeus Kerkopları maymuna çevirir.

RESİM 15.9 Kerkoplar; Selinus'taki (Sicilya) bir metop üzerindeki kabartma, İ.Ö. 530 civarı. Kahramanımız, belindeki kuşak dışında çıplak; aslan postu sol kolunun arkasından sarkmış. Burada çıplak cüceler olarak tasvir edilmik Kerkoplar ayakları, dizleri ve elleri bağlı bir vaziyette bir sopanın iki ucuna asılmışlar. Yüzleri öne doğru bakan figürler, o dönem sanatında pek sık görülen bir şey değildir. Önemsiz olduğu aşikâr bu hikâye, nedendir bilinmez, İ.Ö. altıncı ila dördüncü yüzyıllar arasında iki yüz yıldan fazla bir süre boyunca Korinthos, Sparta, Attika, Güney İtalya ve Sicilya'da pek çok sanat eserine konu olmuştur. (Museo Archeologico Regionale, Palermo; Wisconsin-Madison Üniversitesi Fotoğraf Arşivi)

Üç yıllık "esareti" bittiğinde Herakles Lydia'dan ayrılır, bir ordu toplar ve birkaç eski hesabı görmek üzere yola çıkar. Eski maceralarından birinde uğradığı ve kendisine çok kötü davranılan Troia ile başlar işe. Kralları Laomedon'u ve biri dışında bütün oğullarını öldürür. Podarkes isimli oğlan, savaş ganimeti olarak verilmeden önce bir hayat kurtarma şansı tanınan ablası sayesinde hayatta kalmıştır. Podarkes daha sonra kabaca "fidye ile kurtarılan" anlamına gelen Priamos adını alır. Troia Savaşı sırasında Troia'nın kralı olan Priamos, bu Priamos'tur.

HERAKLES'İN ÖLÜMÜ

Gılgamış Uruk'ta, huzur içinde ölür. Perseus'un nasıl öldüğüyle ilgili bir bilgimiz yoktur. Buna karşılık Herakles'in ölümü aşk acısı çeken bir kadının elinden ve korkunç ıstıraplı olur. Öfkesi ve acımasızlığıyla meşhur İshtar bile Gılgamış tarafından reddedildiğinde onu değil de en yakın arkadaşı Enkidu'yu öldürmüştür.

Herakles **Deianeira**'nın adını ilk defa yer altı ülkesindeyken duymuştur. Orada, Kalydon Yaban Domuzu Avı (bkz.19. Bölüm) kahramanı Meleagros'un ruhu ile karşılaşmış, ruh ona, "olur da bu cehennemden kurtulmayı başarırsan git, kız kardeşim Deianeira ile evlen" demiştir. Sıranın bu işe geldiğini düşünen Herakles kızın yaşadığı yere, Yunanistan anakarasının güneybatı ucunda yer alan AİTOLİA bölgesinin başkenti KALYDON'a doğru yola çıkar. Genelde bir boğa olarak tasvir edilen fakat arada bir farklı suretlerde da karşımıza çıkan nehir tanrı Akheloos da Deianeira'ya taliptir. Herakles Akheloos ile güreşe tutuşur. Mücadele sırasında **Akheloos**'un bir boynuzu kırılır. Sophokles'in Herakles'in düşüşünü ve ölümünü anlattığı *Trakhisli Kadınlar* tragedyasında koro, bu mücadeleyi şöyle aktarır:

RESİM 15.10 Herakles ile Akheloos'un mücadelesi; Herakles, Akheloos'un boynuzunu kırmak üzere. Attik vazo, İ.Ö. 520-510 arası. Nehir-tanrı Akheloos burada, Triton (surat, basık burunlu ve sivri kulaklı bir satyr suratı olan bir deniz yaratığı) suretinde tasvir edilmiş. Balığı çağrıştıran uzun gövde, aklımıza hemen azgın nehirlerin çalkantılı sularını getiriyor. (British Museum, London; ©Trustees of the British Museum/Art Resource, New York)

[503] Size, hangi güçlü kuvvetli
erkeklerin bu kadınla evlenmek için
505 yarıştığını, ödülü kazanmak üzere
tozlu ve kanlı yarışmalara nasıl
girdiklerini anlatacağım.

Bir yanda Oiniadai ülkesinden, uzun
boynuzlu boğa kılığında büyük bir nehir
olan Akheloos, diğer yanda Bakhos'un
ülkesi Thebai'den, ellerinde oklar ve
mızraklar taşıyan, kocaman sopasını
sallayan Zeus'un oğlu. İkisi de rüzgâr gibi
meydana koşarak, güzel bakire için
kavgaya tutuştular. Tutkulu birleşmelerin
koruyucusu Kypris, mücadeleye
hakemlik ediyordu.
Eller oklara, oklar boynuzlara
çarptı, büyük gürültü koptu.
Birbirlerine arkadan sarılıyor, yere
yıkılıyorlardı.
Kafaları çarpışıyor,
acı dolu iniltiler çıkarıyorlardı.
Dünya güzeli sevimli bakire,
yakın bir tepede oturmuş,
koynuna gireceği kavganın galibini bekliyordu.
Anlattıkları gibi aktarıyorum,
gelin kaygılı gözlerle,
kendisini anasının koynundan
yetim ceylan yavrusu gibi
koparmaya çalışmalarını izliyordu.

SOPHOKLES, *Trakhisli Kadınlar* 503-529

Herakles, yeni karısı Deianeira'yı alarak, Termopylae'nin kuzeybatısında, bir ovaya bakan sarp bir geçide kurulu TRAKHİS'e doğru yola koyulur. Trakhis kralı daha önce kendisine kucak açmış, evinde ağırlamıştır. Ama önce Evenus nehrini geçmeleri, bunun için de yolcuları bir kıyıdan ötekine geçiren Kentaur **Nessos**'a ufak bir ücret ödemeleri gerekiyordur. Herakles'in böyle bir sorunu yoktur, nehri yüzerek kolayca geçer, fakat Deianeira'yı Nessos'un geçirmesi gerekmektedir. Deianeira Nessos'un sırtına biner, ama tam nehrin ortasına geldiklerinde Nessos genç kadını taciz eder. Bunu gören Herakles, ucu zehirli oklarından biriyle Kentaur'u vurur (Resim 15.11). Yaralı Nessos zorlukla kıyıya çıkar, son nefesini vermeden önce Deianeira'nın kulağına, akan kanını ve spermlerini almasını, bunların çok güçlü bir aşk iksiri olacağını ve Herakles'e olan aşkını ölümsüz kılacağını fısıldar.

Herakles ile Deianeira sonunda Trakhis'e ulaşır ve oraya yerleşirler. Söz verdiği halde kızı İole'yi kendisine vermeyen Oikhalia kralı Eurytos'a hâlâ için için öfke duymakta olan Herakles askerlerini toplayıp kralın üzerine yürür. Şehri talan eder, Eurytos'u öldürür, kızı İole'yi alır ve zaferini kutlamak, babası Zeus'a bir kurban sunmak üzere Euboia adasında bir kamp kurar. Kurban töreninde giyeceği temiz bir gömleği yoktur; bunun için Trakhis'e bir haberci göndererek kendisine temiz bir şeyler getirmesini söyler. İole meselesini duyan Deianeira'nın aklına Nassos'un aşk iksiri gelir.

RESİM 15.11 Herakles ile Nessos; mezartaşı olarak kullanılan bir Attik vazo, İ.Ö. 610 civarı. Karısını taciz eden yaratığın cezasını vermek isteyen Herakles Kentaur'u saçından yakalamış, çenesine dokunarak aman dileyen canavarın yakarışlarına aldırmadan sol ayağını sırtına dayamış, kılıcını saplamak üzere. Herakles'in adı figürün sağ omzunun üzerinde (sağdan sola), Nessos'un (burada NETOS olarak gördüğümüz) adı ise göğsünün ön kısmında yazılı. Herakles'in üzerinde, sol kolunun altındaki kılıç kınını daha kolay taşıyabilmek için çapraz bir kuşakla (*telamon*) bağlı basit bir pelerin var. Aslan postunu giymediği gibi, sopasını da yanına almamış. Herakles'in, Kentaur'un darmadağın, bakımsız sakalıyla tezat oluşturan düzgün sakalı dikkat çekici. Amforanın fotoğrafta görünmeyen alt kısmında, Perseus'u Medusa'yı öldürürken gösteren en eski tasvirlerden biri bulunmaktadır. (National Archaeological Museum, Athens; Foto Marburg/Art Resource, New York)

Uzun yıllar önce bir canavarın verdiği
ve tunç kapta sakladığım bir armağan var.
Daha çocukken, göğsü kıllı Kentauros Nessos
can çekişirken, yaralarından akan kanı toplamıştım.
Ücret karşılığında, derin yataklı Euenos
Nehrinde, kürek ya da yelken kullanmadan,
insanları karşıya geçiriyordu.
Evlendikten sonra, babamın sarayından
ayrılırken, Herakles beni onun sırtına yüklemişti.
Tam karşıya geçerken, nehrin tam ortasında
bana uygunsuz el hareketleri yaptı.
Çığlığım üzerine Zeus'un oğlu dönerek
ciğerlerini parçalayan kanatlı bir ok attı.
Canavar can çekişirken bana seslendi:
"Yaşlı Oineas'ın° kızı, beni dinle!
Nehirden karşıya geçirdiğim son yolcu
olduğun için sana bir armağanım var.
Herakles'in Hydra'nın zehirli kanına
daldırdığı okla ölmek üzereyim.
Yaramdan akan pıhtılaşmış kanı

569. *Oineas*: Deianeira'nın babası, Kalydon kralı; adı, "şarap adam" anlamına gelir.

toplarsan, kocan ömür boyu
sana bağlı kalacak, hiçbir kadını
senden fazla sevmeyecek."
Sevgili dostlarım bu kanı uzun yıllar
boyunca evimde sakladığımı hatırladım
ve Nessos'un tavsiyelerine
uyarak bunu Herakles'in bir elbisesine sürdüm.

SOPHOKLES, *Trakhisli Kadınlar* 555-581

Deianeira gömleği haberci Likhas'a verir. Sophokles'in metninde, Herakles ile Deianeira'nın en büyük oğlu Hyllos, daha sonra olanları annesine şöyle aktarır:

[749] Öğrenmen gerekiyorsa, sana her şeyi anlatacağım
Babam, Eurytos'un ünlü şehrini fethettikten
sonra seçkin ganimetlerle geri dönüyordu.
Onunla, Euboia'nın dalgaların dövdüğü
bir sahilinde, Kenaion Burnu'ndaki
kutsal korulukta babası Zeus'a kurbanlar
sunarken karşılaştık. Çok sevindim çünkü
onu özlemiştim. Tam kurban törenine
başlıyordu ki, evden elinde armağanın
öldürücü gömlekle haberci Likhas geldi.
Babam, ona tembih ettiğin gibi gömleği
sırtına geçirdi ve başlangıç olarak
ganimetlerden on iki besili boğa kesti,
ardından kurban ettiği boğalar
yüzü buldu. Zavallı adam, güzel
giyimiyle gururlanarak huşu içinde
dua ediyordu. Ama kutsal kurbanların
kanı meşe odunlarının reçinesine karışıp
alevlenince, teninden terler boşaldı
ve gömlek bir demirci ustası tarafından
özenle çakılmış gibi bedenine yapıştı.
Kemikleri sızladı, uzuvları korkunç
bir titremeyle sarsıldı ve engerek yılanı
zehri dökülmüş gibi etleri parçalandı.
Sonra hiçbir suçu olmayan zavallı Likhas'a
seslenerek gömleği nereden getirdiğini sordu.
Bihaber bahtsız adam, armağanı
senden alıp getirdiğini söyledi.
Babam bunun üzerine, ciğerlerine vuran
keskin bir acıyla sarsılarak, adamı
aşık kemiğinden yakaladığı gibi hırsla
dalgaların ıslattığı bir kayaya savurdu.
Parçalanan kafatasından kanlara bulanmış

bembeyaz beyni aktı. Birinin öldüğünü,
diğerinin acıyla kıvrandığını gören halktan
büyük bir çığlık koptu. Korkudan kimse
Herakles'in karşısına çıkmaya cesaret edemiyordu.
Çünkü çırpınarak yere yıkılıyor, inleyerek,
çığlıklar atarak havaya zıplıyordu. Sesi Euboia
kayalıklarıyla Lokris dağlarından yankılanıyordu.
Gücü tükenince kendini yere bıraktı,
iniltilerle ağlamaya, dövünmeye,
seninle gerdeğe girdiği güne
ve hayatını mahveden Oineas ile
akrabalığına lanetler yağdırmaya başladı.
Tam o sırada, etrafını saran kesif dumanın
arasından kalabalık içinde hüngür hüngür
ağladığımı görünce yanına çağırdı.
"Yanıma gel evladım, benimle birlikte
ölmen gerekse bile, çektiğim işkenceye
sırt çevirme. Beni alıp hiç kimsenin
göremeyeceği uzak bir yere taşı.
Acıyorsan eğer, bir an önce götür beni.
Burada ölmeyeyim! " Bu emri üzerine,
babamı gemiye taşıyarak büyük zorluklarla
buraya getirdik. Korkunç acılar çekiyor,
inliyordu. Onu birazdan sağ ya da
yeni ölmüş halde göreceksin.

Sophokles, *Trakhisli Kadınlar* 749-806

Yıllar önce Zeus Herakles'e şunları söylemiştir: "Seni yaşayan hiçbir canlı öldüremez; ölümün ancak yine bir ölü tarafından olacak." Can çekişen Nessos'un, karısına "aşk iksiri" diye verdiği zehirli kanıdır Herakles'i öldüren. Yaptığı işin neye yol açtığını gören Deianeira kendini hançerler. Ölümcül acılar içinde kıvranan Herakles oğlu Hyllos'a İole'yle evlenmesini vasiyet eder, Oita Dağında büyük bir odun yığını hazırlatır ve odunların üzerine uzanır. Likhas'ın başına gelenleri kimse unutmamıştır, bu yüzden odunları ateşe vermeye hiç kimse cesaret edemez. Ta ki Philoktetes adlı bir çobanın yolu oraya düşene kadar. Minnetinin bir göstergesi ve son bir insani jest olarak Herakles Philoktetes'e ok ve yayını verir (ki bu ok ve yay ileride Troia Savaşında önemli bir rol oynayacaktır).

Alevler göğe yükselirken ateşin etrafına bir bulut iner, şimşekler çakar ve Herakles göğe -cennete- yükselir (= *apotheosis*, "tanrı katına yükselme, tanrılaşma"). Ateş sönüp korlar küle döndüğünde geriye yalnızca zırhı kalmıştır, kemiklerinden eser yoktur. Ruhu Olympos'ta, büyük bir törenle Zeus'un huzuruna çıkar, tanrıların arasındaki yerini alır ve Hebe ("gençlik") ile evlenir. Odysseus onu yer altındaki ölüler ülkesinde (=cehennemde) gördüğünü söylese de, görülen sadece bir gölge, bir hayalettir:

|601] Sonra da Herakles'in gücüne ilişti gözüm,
ama kendisi değildi bu, görüntüsüydü Herakles'in,
Şölendeydi kendisi, ölümsüz tanrılar arasında,
güzel topuklu Hebe vardı yanında,
605 büyük Zeus'un ve altın sandallı Here'nin kızı.
Ölüler uçuşuyordu çevresinde, yırtıcı kuşlar gibi, çığlık çığlığa,
oturmuştu Herakles, bir kara gece gibi,
yayını yalın tutuyordu, okunu kirişte.
korkunç gözleri aranıyor, ha attı oku ha atacak.
610 Çok korkunçtu göğsünü saran kemer ve altın okluğu,
çok güzel işlenmiş nakışlarla dolu,
parlak gözlü arslanlar, ayılar, yaban domuzları,
savaşlar, boğuşmalar, tokuşlar, boğazlaşmalar...
Bir kez yarattı mıydı bir sanatçı b u okluğu,
615 taş çatlasa bir benzerini yapamazdı bir daha..
Gözleriyle görür görmez Herakles hemen tanıdı beni,
şu kanatlı sözleri söyledi içini çeke çeke:
-Çok kurnaz Odysseus, Laertesoğlu, Zeus'un beslediği,
sen de mi o kara bahtı sürüklersin, sen de mi,
620 bir vakitler güneşin altında benim sürüklediğim gibi?
Ben Kronos'un torunu ve Zeus'un oğluyken
ne sonsuz acılar çektim gene de, bir düşün,
benden çok aşağı bir adama köle olmuştum
buyururdu bana o hiç olmayacak işler:
625 Bir ara buraya göndermişti beni o,
Kerberos köpeğini al getir, demişti,
aklınca bu onun bana yüklediği en güç işti,
ama ben köpeği alıp çıkarıverdim Hades'ten dışarı
Hermeias'la gök gözlü Athene bana kılavuzluk etmişti.-

HOMEROS, *Odysseia* 11.601-626

HERAKLESOĞULLARININ (HERAKLİDLER) DÖNÜŞÜ

Herakles ölünce Eurystheus, Herakles'in pek çok farklı kadından olan ve topluca **Heraklesoğulları** veya **Heraklid**ler olarak anılan oğullarını yok etmeye karar verir. Oğlanlar topluca Atina'ya sığınırlar. Eurystheus Atina'ya saldırsa da, Atinalılar kendilerine sığınan çocukları vermeyi reddederler. Çıkan küçük çaplı bir savaş sonunda Atinalılar galip gelir, Eurystheus'u ve beş oğlunu öldürürler. Hyllos Eurystheus'un kafasını keserek bir sopanın ucuna geçirir ve Alkmene'ye götürür; o da eline koca bir pirinç şiş alarak Eurystheus'un ölü gözlerini oyar.

Bunun ardından Heraklesoğulları Peloponez'e girer ve bölgeyi fethederler. Ne var ki, çok ağır bir veba salgını baş gösterir ve herkesi kırıp geçirir. Bir kâhinin önerisi üzerine bölgeyi terk ederek KORİNT kıstağı üzerinden ATTİKA'ya geçerler. Bir başka kâhin, "üç hasat sonra" geri dönebileceklerini söyler. Hyllos bunu "üç yıl" olarak anlar ve üç yıl bekledikten sonra Peloponez'e tekrar saldırır, fakat Mykenai'nin yeni kralı Tisamenos (Orestes'in oğlu,

Agamemnon'un torunudur) tarafından püskürtülünce çok şaşırır. Sorulduğunda kâhin, "üç hasat" ile dünyadaki ürünlerin hasadını değil, insanoğlunun üç kuşağını kastettiğini söyler. Gerçekten de Heraklesoğulları Peloponez'de, Hyllos'un torununun oğlu (dolayısıyla Herakles'in torununun torunu) Temenos zamanına kadar önemli bir zafer elde edemezler.

Klasik Dönem Grekleri Heraklesoğullarının efsanevi dönüşünün, Mykenai şehrinin (dolayısıyla Mykenai dünyasının) sonunu getiren İ.Ö. 1200'deki Dor istilası sırasında gerçekleştiğine inanırlar. Arkeologlar bununla ilgili bir bilgiye veya kanıta henüz ulaşamamışlardır. Peloponez Dorları (özellikle de Spartalılar) hep Herakles'in soyundan olduklarını iddia etmişler, onu kendi "milli" kahramanları olarak görmüşlerdir. Ne var ki Herakles hiçbir zaman ne belli bir bölgenin ne de belli bir topluluğun kahramanı olmuştur: O bütün Greklerin kahramanıdır.

Ara Yorum: Herakles Kallinikos, "*Zafer Güzeli*"

Herakles'in adının etimolojik olarak anlamı "Hera'nın şerefi" ya da "Hera'ya şan veren" gibi görünüyor, fakat bu, oldukça kafa karıştırıcı, çünkü mitoslardaki Hera Herakles'e âdeta düşman gibi davranmakta, sürekli onu cezalandırmakta. Bununla birlikte Grek Tunç Çağında, yani bu mitosun kimi bölümlerinin şekillenmeye başladığı dönemlerde Herakles adı büyük ihtimalle, tıpkı şimdinin John ya da Paul adları gibi, oldukça sık rastlanan bir isimdi ve büyük acılar çekmiş ama sonunda ödüllendirilmiş bir halk kahramanına uygun görülmüştü.

Herakles'in kökenleri ve Herakles efsanelerinin ilk olarak nerede doğduğuyla ilgili bir bilgimiz yoktur. Bazılarına göre köken, Eurystheus'a hizmet ettiği Argos ovası, kimilerine göre de doğum yeri olan Thebai'dir, fakat bu iki yer arasında bir karar vermek çok zordur. Kişi olarak karakteri oldukça karmaşıktır ve bir iki satırda özetlemek zordur. Çoğunlukla Grek kahramanlarının arketipi olarak anılsa da, Homeros'un zamanında yaşamış Grekler için çoktan modası geçmiş bir kahramandı ve kaba kuvvetin her sorunu çözdüğü çok eski günleri akla getiriyordu. Homeros'la başlayan tarihsel dönem (arada bir görülen kanlı olaylara rağmen) barışçıl bir dönemdi; Herakles'le ilgili anlatılan hikâyeler, aşırılığın ve kaba kuvvetin tehlikeleriyle ilgili birer "mesel" işlevi görüyordu ve belki de bu yüzden bu hikâyelerin çoğunda eğlenceli ögeler ağır basmaktaydı.

Herakles'in her işi birer abartı örneğidir. İşlediği suçlar korkunç suçlar, ardından ödediği kefaretler son derece alçaltıcı kefaretlerdir. Karısını, çocuklarını ve evinde konuk olarak kalan arkadaşı İphitos'u öldürmekle insanlığın en kutsal kurallarını çiğner, bunun için önce alçaltıcı bir şekilde korkak Eurystheus'un her istediğini yapmak zorunda kalır, ardından bir kadının seks kölesi olur, kadın giysileri giyer. Homeros'un üzerinde fazla durmadan bahsettiği bir olayda Herakles'in attığı bir ok Hera'yı memesinden yaralar. Yine Homeros'ta geçen bir örnekte Herakles'in, "Yer altı dünyasına açılan kapının önünde, ölülerin arasında duran" Hades'i bile okladığından bahsedilir. Ama Herakles'in bir kahraman olarak insanlara çekici gelen özü şudur: Pervasızdır, korkusuzdur, zaman zaman tam bir düzenbaz olur, başkalarının başını fena derde sokacak durumlardan paçayı kolayca sıyırmayı bilir, neredeyse bütün kuralları yıkar, gelenekleri kırar, hatta tanrılara bile saldırır. Greklerin, sonucunu düşünmeden her şeyi korkusuzca denemek isteyen (ama neredeyse her zaman bir felakete yol açan)

çocuksu hevesinin ete kemiğe bürünmüş hâlidir. Kötüleri alt etmiş, büyük günahlar işlemiş, akılsızca sevmiş, koca bir neslin babası olmuş ve bir kadının elinden utanç dolu bir ölümle karşılaşmıştır. Ama sonunda ödülünü de alır.

Elbette diğer kahramanlar da ölüme meydan okumuşlardır -Gılgamış, ölümü nasıl alt ettiğini öğrenmek için Utnapiştim'e danışır, Perseus ölüm saçan Gorgon'u öldürür, Odysseus ile Aineias yer altına, ölülerin yanına inerfakat hiçbiri bunu Herakles kadar sık ve doğrudan yapmamış ve hiçbiri sonunda ölümsüzlükle ödüllendirilmemiştir. Olympos'a çıkan Herakles Hebe ("gençlik") ile evlenir, yani sonsuza kadar genç kalır. Hayattayken ölüler diyarına inmiş, Kerberos'u alıp çıkmıştır. Dünyanın batı ucunda (güneşin her gün yeniden öldüğü yerde) suyun öte tarafında (ölümün ülkesinde) yaşayan üç gövdeli Geryoneus'la da yüz yüze gelmiş ve oradan da sağ salim dönmüştür. Herakles, Stymphalos'un etrafında havada dönüp duran ölümcül yaratıkları yok etmiştir (ölülerin ruhları genelde birer kuş olarak tasvir edilir). Busiris Mısırlıların ölüm tanrısıydı, fakat Herakles'in gücü karşısında yenik düşer. Thanatos (=Ölüm) ile güreşe tutuşur ve onu yener, Alkestis'i özgürlüğüne kavuşturur. *Hesperid*lerin bahçesindeki ebedî hayat ağacında yetişen elmalar, kısa bir süreliğine de olsa Herakles'in eline geçer. Bir kaynağa göre görünürde zararsız Kyreneia geyiğinin peşindeyken yolu bu bahçelere düşer; halk hikâyelerinde geyik, avcıyı yaşadığımız dünyadan alıp aynanın öbür yanına -rüyalar ve ölüler diyarına- götüren büyülü fakat tehlikeli bir hayvandır.

Grek kahramanları içinde en çok sevilen Herakles, bir *aleksikakos* (kötülükleri defedici) idi ve ölümünün ardından hastalıklardan, insan veya hayvan saldırılarından ve her türlü beladan kurtulmak için "çağrılan" bir tanrı olmuştur. Nasıl ki günümüzde yemin ederken Allah'ın adı veriliyorsa, kadim Greklerin yemin ederken en sık kullandığı tanrı ismi Herakles'ti. Kahramanın trajik var oluşunun mükemmel bir örneğiydi, ama aynı zamanda kadınlara ve boğazına düşkünlüğü ile pek çok komik hikâye ve oyuna da konu olmuştu (Resim 15.12). Troia'nın veya Thebai'nin surları önündeki savaşçıların aksine Herakles, başka kahramanlarla savaşmıyordu. Gılgamış, ya da İncil'in meşhur Samson'u gibiydi (ki o da bir aslan öldürmüştü ve sonu bir kadının elinden oldu): Bileğine kuvvetli, dünyanın en güçlü adamı, tehlikeli canavarları öldürerek dünyayı daha güvenli bir yer yapan bir avcı, sıradan bir halk hikâyesi karakteri.

RESİM 15.12 Farnese'li Herakles, Romalı heykeltıraş Lyssipus'un Grek aslına uygun olarak yaptığı mermer kopya, İ.Ö. dördüncü yüzyıl. Bir zamanların zarif, aristokrat duruşlu kahramanı, burada, aslan postuna sarılı sopasına tembel tembel dayanmış duran koca bir kas yığını haline gelmiş. Komedi yazarları tarafından alaya alınan sırf kastan ibaret, kaba saba Herakles, bu Herakles'tir. Arkadan bakıldığında, elinde Hesperidlerin elmalarını tuttuğunu görebilirsiniz. (Museo Archeologico Nazionale, Naples; ©Erich Lessing/Art Resource, New York)

ÖNEMLİ İSİM VE TERİMLER

Herakles, 397
Alkmene, 398
Eurystheus, 398
Amphitryon, 398
Megara, 405
Nemea aslanı, 408
Lerna, 410
Hydra, 410
Kyreneia geyiği, 410
Erymanthos yaban domuzu, 411
Khiron, 411
Augias, 412
Stymphalos kuşları, 413
Girit boğası, 413
Diomedes'in atları, 415
Admetos, 415
Alkestis, 415
Hippolyte'nin büyülü kemeri, 416
Geryoneus'un sürüleri, 416
Kakos, 417
Hesperidlerin elmaları, 420
Busiris, 420
Kerberos, 421
metop, 424
İole, 425
Omphale, 426
Kerkoplar, 426
Deianeira, 428
Akheloos, 428
Nessos, 429
Heraklesoğulları, 433

ANTİK KAYNAKLARDAN BAZILARI

Antik kaynaklarda Herakles'in adı, Euripides'in *Herakles* eserindeki deliliğinden tutun, Sophokles'in *Trakhisli Kadınlar* eserindeki ölümüne kadar sayısız kereler geçer, fakat bir tek, Sophokles'in *Philoktetes* eserinin sonunda konuyu bağlayıcı bir rolde çıkar karşımıza. Hayatı boyunca yaptıklarını toplu olarak Apollodoros'ta (2.4.8-2.7.7), Diodoros Sicilus'ta (4.9.1-4.39.4) ve Hyginus'un pek çok ilginç ayrıntıyla dolu *Fabulae*'sinde (29-36) bulabilirsiniz.

OKUMA LİSTESİ 15. BÖLÜM

Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae'deki (Zürih ve Münih, 1988 ve 1990) Herakles maddesi 4. ciltten 5. cilde kadar uzanır ve çok değerli bir kaynaktır.

Brommer, Frank, *Heracles: The Twelve Labors of the Hero in Ancient Art and Literature*, trans and enlarged by S. J. Schwarz (New Rochelle, NY, 1986).

Dale, A. M., ed., *Euripides: Alcestis* (Oxford, UK, 1954).

Galinsky, Karl, *The Heracles Theme* (New York, 1972). Herakles figürünün Antik Dönemden günümüze kadar olan gelişimini araştırır.

16. BÖLÜM

THESEUS VE ATİNA MİTOSLARI

THESEUS (*Haberciye*)
Şehrimiz tek bir adam
Tarafından yönetilmiyor: Hayır, özgür
Bir şehir bizimkisi. Her yıl yeni bir yönetici
Seçiliyor. Yok zenginlerin artık
İktidarı hak eden yoksullardan.

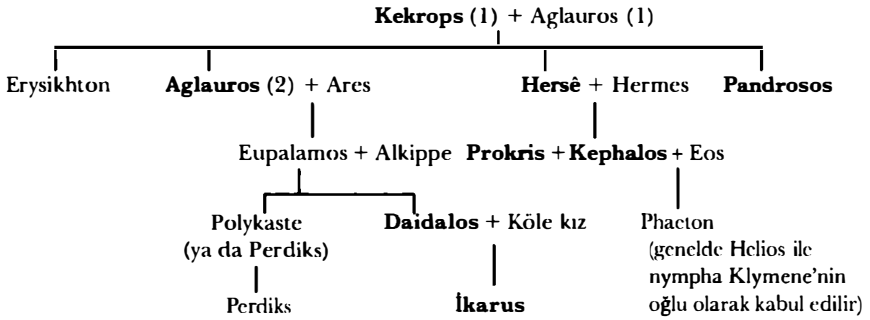
EURIPIDES, *Yakarıcılar* 405-408

KLASİK DÖNEM ATİNA'SI edebiyatta, felsefede ve sanatta önemli başarılara sahne olmuştur, fakat aynı şey şehrin efsanevi tarihçesi için söylenemez. Aynı adı taşıyan birden fazla karakter, çok farklı dönemlerde ve farklı kral soylarına mensup olarak karşımıza çıkabiliyor. Bunun bir nedeni, daha sonraki Grek mitograflarının (=mitos yazarları) boşlukları doldurma ve tutarlı soy ağaçları çıkarma çabası olabilir. Örneğin Atina'nın en büyük kahramanı **Theseus**'la ilgili efsanelere İ.Ö. altıncı ila beşinci yüzyıllar arasında, yani Atina'nın önemli bir askerî ve kültürel merkez hâline geldiği dönemlerde çok sayıda eklemeler yapıldığını biliyoruz. Bu nedenle bu bölümde önce Atina'nın ilk krallarıyla ilgili anlatılan hikâyelere bakacak, sonra Theseus'un (bir sonraki bölümde ele alacağımız Girit maceraları hariç) kahramanlık dönemini ele alacak ve sonunda da Atina'daki siyasi gündemin Atina mitoslarını nasıl biçimlendirdiğini ve onlardan nasıl yararlandığını tartışacağız.

KEKROPS, ERİKHTONİOS VE KEKROPS'UN KIZLARI

Atina'nın ilk krallarıyla ilgili anlatılanlar karmaşık olduğu gibi kimi zaman birbirleriyle çelişir. Atinalıların sahiplendikleri üç farklı köken vardır: Birincisi, **Kekrops** adlı bir ölümlüdür (bkz. Tablo 16.1). İkincisi, belli bir atalarının

olmadığı, *autokhthonos* oldukları, yani çekirgeler gibi, "oldukları yerde, kendiliğinden türemiş" olduklarıdır (kimi yüksek düzey devlet görevlileri kutlama törenlerinde saçlarına çekirge şeklinde altın tokalar takardı). Üçüncüsü ise, şehrin adını aldığı Athena'dır (Athena'nın bakire bir tanrıça olmasına rağmen). Kekrops ile *autokhthonoi* "kuramları", Kekrops'u topraktan fırlayan ve belden aşağısı yılan, yukarısı insan bir varlık olarak tasvir eden hikâyede bir araya getirilmiştir karşılaştırma için bkz. Resim 16.2). Yılan, genelde, topraktan doğuşun sembolüdür. Yine topraktan doğan Gigantlar, Grek sanatında yılan kuyruklu olarak tasvir edilirler.

TABLO 16.1 Kekrops ve Soyu

Her şeyin mükemmel olduğu kadim bir altın çağda Kekrops insanlara medeni dünyanın sanatlarını ve tek eşli evliliği getirmiştir. Onlara Zeus'a "ibadet etmeyi," (daha sonraki krallardan Erekhtheus kendi öz kızını kurban etmiş olsa da) insan kurban etmemeleri gerektiğini, şehirler inşa etmeyi ve ölülerini düzgün bir şekilde gömmeyi öğretmiştir. Onun krallığı döneminde Athena ile Poseidon şehrin hamiliği konusunda çekişiyor, Athena zeytin, Poseidon ise Akropolis'te bir tuzlu su kaynağı vaat ediyordu. Şehir halkının Athena'yı seçmesi (Resim 16.1), Atinalıların çok eskiden beri (onlara zeytin veren) kara toprağa denizden daha fazla değer verdiklerini gösteriyor. Bu tercih beşinci yüzyılın başlarına kadar devam etse de, Themistokles (İ.Ö. 524-460), yeni keşfedilen gümüş madenlerinden elde edilen gelirle büyük bir donanma inşa edilmesi konusunda Atinalıları ikna etmeyi başarır. Bu donanma İ.Ö. 480'deki Salamis savaşında Persleri püskürtecek ve Atina'nın Doğu Akdeniz'in, ya da o zamanki tüm dünyanın en büyük deniz gücü olmasını sağlayacaktır.

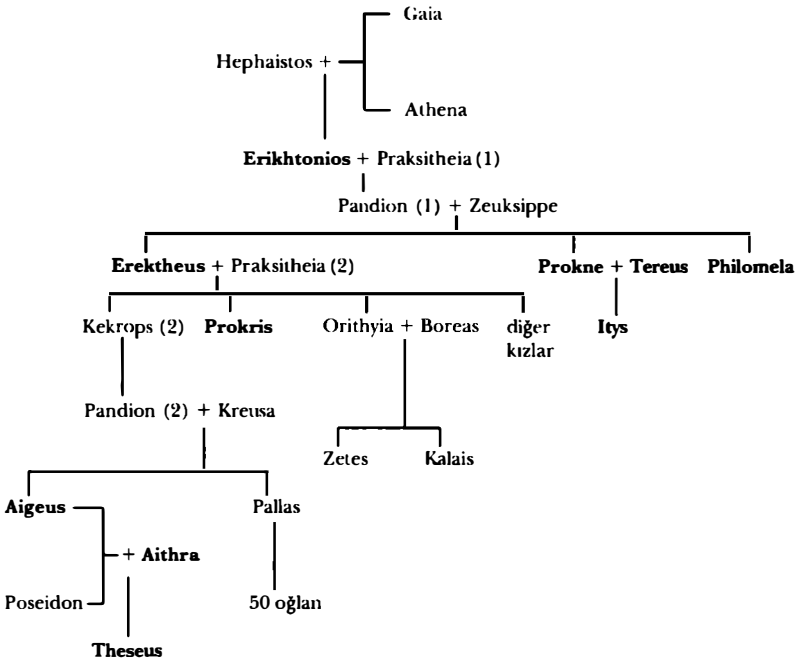
Autokhthonoi teması, Atina'nın ilk krallarından ve Kekrops'tan hemen sonra tahta çıkan **Erikhtonios**'un hikâyesinde de karşımıza çıkar (bkz. Tablo 16.2). Erikhtonios'un doğumu şöyle olmuştur: Athena, kendine yeni silahlar yapsın diye demirci Hephaistos'un dükkânına uğrar. Zina yüzünden boşandığı eski karısı Aphrodite'yi çok özleyen Hephaistos şehvete kapılır ve Athena'yı Akropolis içinde kovalamaya başlar. Sakat olmasına rağmen yetişir ve tanrıçayı yakalar, fakat başka herhangi bir şey yapamadan tanrıçanın bacağına boşalır. Athena bacağındaki spermleri bir parça yün ve yüzünde bir iğrenme

ifadesiyle temizler ve yün parçasını yere atar. Erikhtonios, işte o yün parçasının toprağa değdiği yerden doğar (dolayısıyla adının anlamı büyük ihtimalle "yün ile toprağın evladı" gibi bir şeydir; Resim 16.2)

Athena bebeği sahipsizbırakmaz, niyeti onu alıp ölümsüz yapmaktır. Onu bir sepete koyar, her ne olursa olsun içine bakmamalarını tembihleyerek sepeti Kekrops'un üç kızına -Aglauros ("parıltı"), Herse ("çiy tanesi") ve Pandrosos ("çiy kaplı")- teslim eder. Pandrosos tanrıçanın sözünü dinler, fakat Aglauros ile Herse meraklarına yenik düşer. Sepeti açtıklarında içinde gördükleri her neyse, akıllarını yitirmelerine neden olur. Kimi kaynaklara göre, kapak açılır açılmaz üzerlerine atlayan bir yılan, kimi kaynaklara göre yılan bacaklı bir bebek, kimi kaynaklara göre ise yılanlarla çevrili bir çocuk görmüşlerdir. Korkudan deliye dönen Aglauros ile Herse kendilerini Akropolis'in tepesinden aşağı atar. Athena çocuğu geri alır ve kendisi büyütür. Zamanı geldiğinde Atina'nın yeni kralı olan Erikhtonios, "annesi" Athena'nın onuruna ahşap bir heykelini yaptırarak, Pandrosos ile Aglauros'un da sunaklarının olduğu Akropolis'e diker.

RESİM 16.1 İ.Ö. 420 civarında, Peloponez savaşları sırasında inşa edilen Erekhtheion, "Erekhtheus'un Evi;" fotoğrafın sağında, uzakta görünen yapı, Parthenon. **Poseidon/** Erekhtheus adına yapılan bu küçük tapınağın solundaki portikoda bir giriş kapısı vardı **ve sağda** kalan Bakireler portikosuna birkaç basamaklık bir merdivenle iniliyordu. **Bakireler** portikosunda sütun yerine kullanılan genç **kız** heykelleri, **yani "***karyatid***ler, büyük ihtimalle, Athena'nın kutsal sepetini** taşıyan kızları (***Arrhephoroi***) **temsil ediyordu. Bir zamanlar bu tapınağın arkasında, doğu yönünde, Erekhtheus'un diktirdiği ahşap bir Athena heykelinin bulunduğuna inanılan (ve Parthenon'dan çok daha önce yapılmış) Athena sunağı bulunuyordu. Tapınağın önünde Athena'nın şehre armağan ettiği (ama modern zamanlarda dikilmiş) kutsal bir zeytin ağacı vardır. Soldaki portikonun tavanında ve zemininde, Poseidon'un üç dişli mızrağını kayaya sapladığı yeri temsilen delikler bırakılmıştır.** (Wisconsin-Madison Üniversitesi Fotoğraf Arşivi)

TABLO 16.2 Erikhtonios Soyu

Ara Yorum: Çiy Taşıyanlar Bayramı

Kekrops'un kızları hikâyesi, arka planında gerçek bir ritüeli yansıtan mitoslara güzel bir örnektir (mitoslar ve ritüellerle ilgili kuramlar için bkz. 25. Bölüm). Bu mitostaki ritüel, *Arrhephoria* ("Çiy Taşıyanlar Bayramı") adı verilen ve her yıl sonunda Akropolis'te düzenlenen bir ritüeldir. Her yıl başında iki genç kız seçilir (*Arrhephoroi*). Bu kızlar Akropolis'teki özel bir eve yerleştirilir ve bütün bir yılı, yıl sonunda Athena heykeline giydirilecek özel bir giysiyi dokuyarak geçirirler. Bayram vakti gelip gece karanlığı çöktüğünde Athena tapınağının rahibesi kızları Akropolis'in kuzey kenarındaki Aphrodite ağaçlığına gönderir. Kızlar orada başlarının üzerine birer sepet alıp, yamaç boyunca kayaya oyulmuş gizli merdivenlerden iner ve aşağı ulaştıklarında sepetleri yere bırakırlar. Sonra üzerleri örtülü ve içlerinde bir takım gizemli şeylerin bulunduğu sepetleri alarak yukarı çıkarlar (karşılaştırma için bkz. Resim 16.3).

Ritüel ve onunla ilişkili mitos, bakire kurban edilmesi motifi üzerine kuruludur ve cinsel göndermeleri oldukça açıktır. Genç kızların Aphrodite'ye adanmış ağaçlık bölgeye girişleri cinsel masumiyetin yitirilişini sembolize eder. Aynı şekilde, gece vakti "yer altına" inişleri de akla hemen Hades'in bakire Persephone'yi karısı yapmak üzere yer altına indirişini getirmektedir. Mitosta Aglauros ile Herse gerçek anlamda ölürler; fakat ritüelde kızların ölümü semboliktir: bakirelerin cinsel masumiyetlerinin sonunu işaret eder.

RESİM 16.2 Erikhtonios'un doğuşu; Attik şarap kabı, İ.Ö. 435 civarı. Başındaki tacı ve kutsal asası ile Gaia topraktan yükselir, elinde tuttuğu bebek Erikhtonios'u Athena'ya teslim ederken, solda, belden aşağısı yılan gövdeli Kekrops onları izliyor. Athena'nın arkasında duran figür, çocuğun "babası" Hephaistos; onun arkasında telaşlı adımlarla yaklaşan kişi ise Kekrops'un kızı Herse. (Antikenmuseum, Berlin; Bildarchiv Preußischer Kulturbesitz/Art Resource, New York)

Mitosta iki kız kardeş, sepetin içinde korkunç bir şey (muhtemelen yılan) gördükten sonra ölür. Yılanı fallik bir sembol olarak görebiliriz; dolayısıyla bakire kızların mitosta gerçek anlamda ölmeleri, cinsel masumiyetin sonunun -*Arrhephoria* töreninde canlandırılan ve her *parthenos*'un kadın (*gyne*) olmak için yaşamak zorunda olduğu bir yaşam tecrübesinin- eğretilemesidir. Mitostaki sepet, içinde bebek Erikhtonios formunda yeni bir hayat taşıyordur, dolayısıyla fallus, hayat kaynağıdır. Bekâretin yitimi -kız kardeşlerin ölümü- aslında yeni bir yaşamın başlayacağına işaret eder ve Kekrops'un kızlarının isimleri, karanlığın ardından açan güneşin ilk ışıklarıyla toprağın üzerinde beliren, diğer bir deyişle karanlık gökyüzünden inip yeni başlayan günü besleyen ışıltılı çiy damlalarıyla ilintilidir.

RESİM 16.3 Athena ile Erikhtonios, Attik şarap testisi, İ.Ö. 440 civarı. Erikhtonios, yılanlar tarafından korunan sepetinde güven içinde el sallarken Athena onu izliyor. (©Trustees of the British Museum/Art Resource, New York)

PROKRİS İLE KEPHALOS

Ovidius Kekrops'un kızları hikâyesini çok farklı şekilde ele alır ve ortaya, kontrolsüz cinsel tutkunun (veya şehvetin) hem masum tarafa hem de kabahatli tarafa vereceği büyük zararlardan bahseden sansasyonel bir hikâye çıkarır. Bu versiyonda kızların üçü de bebek Erikhtonios'u görür ama kimse ölmez. Yıllar sonra Merkür (=Hermes) Herse'yi bir tören sırasında görür ve âşık olur. Bir ara kızı gözden kaybeder. Merkür, Akropolis'te dolaşıp nereye gittiğini anlamaya çalışırken Aglauros yanına yaklaşır ve biraz altın karşılığında onu Herse'nin yatağına kadar götürmeyi teklif eder. Merkür rüşveti verir, fakat sepetin içine baktığı için hâlâ Aglauros'a öfkeli olan Athena kızın içine bir kıskançlık ateşi sardırır. İstediği altınları almış olmasına rağmen Aglauros sözünü tutmaz; buna çok sinirlenen Merkür Aglauros'u taşa çevirir ve Herse'yle bir şekilde birlikte olur. Bu birleşmeden hamile kalan Herse **Kephalos**'u doğurur. Adı her nedense "baş" anlamına gelen Kephalos büyüyüp ergenliğe ulaşınca (genelde Erikhtonios'un torunu olarak bilinen) Erekhtheus'un kızı **Prokris** ile evlenir. Ancak, Kephalos Prokris ile evlenmeden önce, hercai şafak tanrıçası Aurora (Greklerdeki Eos) onu alıp Suriye'ye götürür ve orada Kephalos'tan hamile kalarak Phaeton'u doğurur (ne var ki başka bir hikâyede Phaeton'u Güneş'in oğlu olarak görürüz; bkz. 4. Bölüm).

Kephalos ile Prokris'in evliliği çok iyi gitmektedir. Fakat Kephalos bu kadar şanslı olabileceğine inanamaz ve saçma sapan vehimlere kapılmaya başlar. Prokris'in aşkını sınamak için karısına kılık değiştirerek yaklaşır ve değeri gittikçe artan hediyeler vaat ederek onunla yatmak ister. Altın bir taç vaadinde Prokris dayanamaz ve kabul eder. Öfkeden gözü dönen Kephalos kendini gerçek yüzüyle gösterir; Prokris, utanç ve korku içinde kaçar ve Girit kralı Minos'un sarayına sığınır.

Prokris, orada da çapkın kralın dikkatini çeker. Fakat ne yazık ki kralın karısı Pasiphae kocasını öyle bir lanetlemiştir ki adamcağız hiçbir kadına el süremez. Lanete göre kral Minos'un penisinden sperm yerine akrepler ve çıyanlar fışkırır ve karşısındaki kadın her kimse cinsel organları bu yaratıklara yem olur. Prokris kralı bu lanetten kurtarır; Minos da minnettarlığının bir ifadesi olarak Prokris'e, kovaladığı her şeyi yakalayan büyülü tazı Laelaps ile hedefini hiç şaşmayan bir kargı armağan eder. Pasiphae'nin şerrinden korkan Prokris, kralı iyileştirdiğine pişman olur ve oğlan çocuk kılığına girerek hediyelerle birlikte Atina'ya kaçar.

Kephalos hâlâ güzel karısının ve düşüncesizce harcadığı evliliğinin yasını tutuyor olsa da, bu güzel "oğlanın" muhteşem tazısına ve mızrağına sahip olmak ister. Prokris, tazıyla mızrağı ancak Kephalos kendisiyle yatmayı kabul ederse verebileceğini söyler. Kephalos önce reddetse de, sonra kabul eder ve böylece karısını suçladığı zaafın kendisinde de olduğunu göstermiş olur. Birbirlerine derin bir aşkla bağlı karı koca böylece yeniden bir araya gelir ve bir süre boyunca mutlu ve mesut yaşarlar.

Fakat Prokris, Kephalos'un hâlâ Aurora ile görüştüğünü düşünüyordur, çünkü Kephalos her sabah şafak vakti kalkıp ava çıkmaktadır. Bir sabah Prokris kocasını takip eder. Ovidius bu hikâyeyi, biri *Dönüşümler*'de diğeri de *Aşk Sanatı*'nda (*Ars amatoria*) olmak üzere iki farklı yerde aktarır (ki aşağıdaki

alıntı bu eserdendir). *Aşk Sanatı*, karşısındakini baştan çıkarmak isteyenler için, biraz alaycı bir dille yazılmış, manzum bir tavsiyeler kitabıdır. Dedikodulara asla kulak asmayın, der Ovidius. Romalı üst sınıfın cinsel hayatını sıkı bir düzene sokmayı hedefleyen İmparator Augustus, Ovidius'un bu şiirine (ve belki de şu an bilmediğimiz başka davranışlarına) o kadar bozulur ki şairi, İ.S. 8'de Karadeniz kıyısındaki uzak ve soğuk Tomis'e sürgüne gönderir. Ovidius İ.S. 17'de, aynı yerde, kırgın ve yalnız bir şekilde ölür.

Ovidius'un Latince versiyonunda *Aurora, Aura* ("meltem") olur. *Aura* aynı zamanda bir kız ismidir ve şiirde derme çatma bir kelime oyununa da konu olur.

[685] Hemen de kanma öyle, çok incitir çünkü hemen kanmak her şeye,
iyi bir örnektir Procris bu konuda sizlere:
Mor çiçekli Hymettus° tepelerine yakın
kutsal bir pınar vardır, yemyeşil çimenlerle yumuşacıktır toprak:
bir koru oluşur yavaşça boy atan ağaçlardan; kocayemişler gölgeler çayırları,
690 rayihalar saçar biberiyeler, defneler, kara mersinler:
eksik olmaz kalın yapraklı şimşirler, gevrek ılgınlar
incecik yoncalar, yüce çamlar.
Hafif hafif esen meltemlerle, şifa sağlayan esintilerle
savrulur oraya buraya çeşit çeşit yapraklar, tepeden tırnağa titreşir otlar.
695 Öyle tatlı bir uyku getirirdi ki burası Cephalus'a; bırakıp kölelerini, köpeklerini,
seriliverirdi o genç delikanlı yorgun argın, şuracıktaki toprağa,
"dindir şu yangınlarımı" diye bir türkü tuttururdu,
"haydi es, ey deli Meltem, es şu bağrıma."
Bir gün duydu bu sözleri bir işgüzar, hemen yetiştiriverdi, haince,
700 eşinin ürkek kulağına, aklında kaldığı kadarıyla;
Procris, Meltem adını duyunca, bir rakibesi var sandı,
canı gitti âdeta, acıdan dili tutuldu bir anda;
sarardı soldu, sararıp solan geçkin yapraklar misali asmada kalan,
hasat edildiğinde salkımlar, vurur ya ilk ayaz üzerlerine,
705 ya da sapsarı ayvalar gibi, hani ağırlaşıp da dallarını eğen,
kızılcıklar gibi ya da, henüz tatları ağzımızı buran.
Canı geldiğinde geri, yırttı attı göğsünden o incecik elbisesini,
yara bere içinde bıraktı tırnaklarıyla, o masum yanaklarını;
bir an bile durmadı, dalga dalga uçuşan saçlarıyla uçup gitti yolların arasından,
710 çılgınca, aşka gelmiş bir Bacchus ereni gibi, tanrının asasıyla.
Yaklaşınca, vadide bıraktı yoldaşlarını,
usul usul adımlarla, gizlice girdi koruya, tek başına, cesurca.
Ne kuruyordun ki kafanda, böyle gizliyordun kendini, kendinden geçmişçesine
ey Procris? Nasıl bir kor düşmüştü, dellenmiş yüreğine?
715 Eminim, girerken koruya, şu Meltem kim ola ki diyordun,
o utanç dolu sahneyi kendi gözlerinle görmeyi bekliyordun.
Kâh pişmansın geldiğine, belli ki yakalamak istemiyorsun onu öyle,
kâh gurur duyuyorsun kendinle: aşkın ikilemde, yalpalıyor yüreğinde.
Ama inanmanı buyuruyor sana, bu yer, bu ad ve tanık
720 zaten akıl korktuğu şeyi hep doğru sanır.
Görünce otlara basıldığını, birinin uzandığını anladı üstüne

687. *Hymettus*: Atina yakınlarında bir dağ.

kalbi hoplayıverdi, şüphelerle kıvranan göğsünde.
Artık öğlen olmuştu, kısalmıştı gölgeler inceden inceye,
eşleşmişti artık geceyle gündüz arasındaki mesafe:
işte bak dönüyor ormana, Cephalus, Cylleneli tanrının oğlu,
pınarın sularını çarpıyor alev alev yanan yüzüne.
Heyecanlandın, ah Procris, gizleniyorsun; Cephalus uzanıyor otların üstüne
her zamanki gibi, "es, batının ılık meltemi" diyor, "haydi, es! "
Yanlış anladığını anlayınca bu adı, bir sevinç sarıyor zavallı kadını
kendine geliyor, yüzünün rengi buluyor aslını.
Doğruluyor yerinden, pürtelaş bedeni, aralıyor karşısındaki dalları
Vahşi bir hayvan kıpırdadı sanıyor oysa kocası, fırlıyor ayağa
gençliğin verdiği çeviklikle, mızrağını alıyor sağ eline.
Ne yapıyorsun, ah biçare? Bir hayvan değil o, indir mızrağı!
Eyvah, attın işte mızrağı, vurdun kadınını.
"Vah, bana!"diye haykırdı kadıncağız, "sevgilini delip geçtin ta yüreğinden:
Bu yer taşıyacak artık Cephalus'un açtığı yarayı ebediyen.
Zamansız gidiyorum ölüme, ama başka bir kadın tarafından incitilmeden:
ah toprak, çökünce üstüme, ağır gelmeyeceksin,° işte bu yüzden.
Karışıp gidiyor artık ruhum, adından şüphe duyduğum meltemlere:
mecalim kalmadı, ölüyorum; kapat gözlerimi o tutkunu olduğum elinle."
Kocası yasladı göğsüne, eşinin öleyazan bedenini, hüzünle,
derin yarasını göz yaşlarıyla yıkadı.
Öldü işte, yavaşça süzüldü ruhu hızla atan kalbinden,
kocası çaresizce içti dudaklarıyla o son soluğu.

Ovidius, *Aşk Sanatı* 3.685-746

739. *toprak...ağır gelmeyeceksin...*: Roma mezarlarında sık rastlanan ve kabaca "toprak ağır gelmesin üzerine" anlamında bir söz, genelde S.T.T.L. şeklinde kısaltılır (sit tibi terra levis).

RESİM 16.4 Prokris'in ölümü; Attik şarap karıştırma kabı, İ.Ö. 440 civarı. Genç bir oğlan gibi giyinmiş Prokris, ölmek üzere olduğunu gösterir biçimde gözleri yarı kapalı, böğrüne saplanmış mızrağı çıkarmaya çalışıyor. Ruhu (*psykhe*), insan başlı bir kuş biçiminde bedenini terk etmiş, başının üzerinden göğe yükseliyor. Solda, Laelaps'ı tasmasından tutmuş Kephalos, trajik bir jestle, elini alnına vurmuşken, Prokris'in babası Erekhtheus, ona doğru sağdan koşarak geliyor. (©Trustees of the British Museum/Art Resource, New York)

Atinalılar tarafından ömür boyu sürgüne gönderilen Kephalos Thebai'ye gider. O zamanlarda Thebaililerin başına, bir türlü yakalanamayan yabani bir tilki dadanmıştır. Çaresiz Thebaililer, başlarına daha kötü bir felaket gelmesin diye her ay, kentin ileri gelenlerinden birinin oğlunu tilkiye kurban olarak sunarlar. Aynı günlerde Kral Kreon'a vefa borcunu ödemek ve şehri tilkiden kurtarmak için Thebai'de bulunan kahraman Amphitryon (Herakles'in ölümlü babası), Minos'un Prokris'e armağan olarak verdiği tazıyı ödünç vermesi için Kephalos'a bir servet önerir. Böylece peşine düştüğü avını hiçbir zaman kaçırmayan tazı Laelaps, asla yakalanamayan tilkinin peşine düşer. Bu tipik Grek paradoksundan sıkılan Jüpiter, iki hayvanı da taşa çevirir.

PROKNE İLE TEREUS

Erikhtonios öldüğünde yerine oğlu Pandion geçer. Pandion'un **Prokne** ve **Philomela** adlarında iki kızı vardır (Erekhtheus'un kız kardeşleri). Ovidius'un versiyonunda, Atina ile Thebai savaşa tutuştuğunda Pandion, Trakya kralı ve Mars'ın (=Ares) oğlu **Tereus**'u yardıma çağırır. Kısa bir süre sonra Atina savaşı kazanır. Pandion, yardımı karşılığında minnettarlığının bir ifadesi olarak kızı Prokne'yi Tereus'a gelin olarak verir. Çok geçmeden Prokne hamile kalır ve **İtys**'i doğurur. Daha sonra olanlar, Ovidius'un *Dönüşümler*'indeki en meşhur hikâyelerden birinde şöyle anlatılır (hikâye aynı zamanda kontrolsüz cinsel tutkunun/şehvetin zararları hakkında yazılmış en çarpıcı hikâyelerden de biridir):

[424] Trakya kralı Tereus donanıp
Gelmiş yardıma, büyük ün kazanmış başarısıyla.
Varlıklı oluşundan, uyruklarından geliyordu gücü,
Büyük Gradius soyundandı, Pandion kızı Procne'yi
Vermişti ona, Juno ile Hymenaus ° onaylamamış bunu
Gratia yatağını süslememiş. Eumenid'ler geldiler,
430 Ellerinde ölü gömme ışıldakları, düzenlediler
Gelinin yatağını. Damda duran bir baykuş konmuş
Üstüne gelin odasının. Böyle birleşti Tereus'la
Procne, çocukları oldu, kutladı Trakyalılar,
Tanrılar da ululadılar onları. Kutlansın, dediler,
435 Bayraklarla donansın Tereus'un Pandion kızını
Alışı, İtys'un doğduğu günü, titan° yılda beş kez
Getirdi güzü geri. Procne tatlı sesiyle kocasına
Dedi ki: beni seviyorsan gideyim kız kardeşimin
Yanına, ya da o gelsin buraya, bir süre sonra
440 Babasının yanına dönmek üzre. Kardeşimi gösterirsen
Bana çok büyük iyilik edersin. Bir gemi indirilsin
Suya, dedi, Tereus. Yelkenler yellerle doldu
Kürekler denizi dövdü, girdi gemi Atina'nın
Pire limanına. İlkin elini sıktı kaynatasının,

429. *Hymenaus*: Düğün türkülerinin mitoslardaki kişileşmiş hali: evlilik tanrısı. 436. *titan*: Yani Hyperion (=güneş).

İçtenlikle konuştu. Bildirdi karısının isteğini,
Gelişinin nedenini. Söz verdi kısa bir süre sonra
Geri getireceğine. Süsler içinde geldi Philomela,
Alımlıydı pek de. Ormanlarda yaşayan Naiad'lara,
Dryad'lara benzediği söylenirdi hep. Onlar da
Değildi böyle süslü. İnsanı büyülüyordu güzelliği
Philomela'nın. Alevler içinde yanan kuru dallar,
Kuru otlar, ya da ocağa atılan ak başaklar
Gibi tutuştu kızı görünce Tereus. Yaktı
Gönlünü Tereus'un, bir sevişme duygusu vardı
İçinde soydan gelme, işte soyunun bu eksiklik
Sayılan yanıydı onu yakan. Kandırmak istedi
Kaçmak için, Philomela'nın sütninesini, arkadaşlarını,
Göz alıcı armağanlarla, krallığını vermekle,
Kandırmaya çalışıyordu Philomela'yı. Onu kaçırıp
Elde ettikten sonra, göze almıştı büyük bir savaşı
Bile. Dinmiyordu gönlünü tutuşturan yalımlar,
Başı bağ nedir bilmeyen sevgisi, ne varsa almış göze,
Gün geçtikçe daha kötü oluyordu, boyuna Procne'nin
İsteklerini ileri sürüyor, karısını ortaya atarak
Kendi duygularını açıklıyordu, gizlice. Sevgi ona
Öğretmiş güzel konuşmayı. Çokluk Procne söylemiş
Gibi davranır, dökerdi göz yaşlarını. Ey tanrılar
Ne çok karanlık gece varmış ölümlülerin yüreğinde.
Philomela uydu dileğine suçtan kurtarmak için
Tereus'u. Yumuşak kollarıyla babasının omuzlarını
Sıkıyor, kız kardeşinin yanına gitmek için, kendine
Karşın yakarıyordu. Tereus onu gözlüyor, bitkin
Bitkin bakıyordu. Babasını öpüşleri, kollarını
Boynuna dolayışları, bütün davranışları Tereus'u
Yakan, tutuşturan güçlü bir içkiydi şimdi.
Babası olmak geçerdi içinden gördükçe onu
Öptüğünü. Söndüremezdi onu yakan alevi bir
Baba olmak bile. Baş eğdi kızının yakarışlarına
Babası. Kız sevindi esenledi babasını. İkisi içinde
Bir mutsuzluk başlangıcıydı, bir acıydı bu.
Pek az işi kalmıştı Phoebus'un, çarpıyordu
Ayakları Olympos'un eğik yamaçlarına,
Bacchus yüce bir şölende görkemliydi, tanrılar
Deliksiz bir uykuya dalmışlar,
Trakya kralı Philomela'dan ayrı, yüreği alevler
İçinde, yüzünü, ellerini, göremediği güzelliğini
Getirip gözlerinin önüne, kıvranıyordu boyuna
Yalımlar içinde, düşe dalıyordu, uyku girmiyordu
Gözlerine, güç açmış, Pandion gitmek üzere olan

Damadının elini tutmuş, ağlayarak bir de
Arkadaş vermişti yanına. Ona dedi ki: sevgili
Damadım, kızımı sana güveniyorum, ey Tereus
Sen istedin, birlikte gidin, tanrılar adına sana
Yakarırım, bir baba sevgisiyle gözet onu.
Yaşlılığımın tadı tuzudur o, erken gönder onu.
Uzun gelecek bana sensiz günler, yeter artık
Kız kardeşinin bizden uzak olduğu, bir de sen olma,
Erken dön beni seversen kızım Philomela.
Öptü bunları söylerken kızını, göz yaşları
Akıyordu, tutup Tereus ile kızının sağ ellerini,
Sıktı avuçları arasında kızına, torununa,
Yanlarında bulunmayışın anısı olarak bir
Esenlik diledi, söylemelerini istedi. Ayrılırken
Boğazı tıkana tıkana onlardan, ürktü birden
İçinde uyanan bir önseziyle. Binmiş süslü,
Boyalı gemiye Philomela. Kürekler yarınca
Denizi, geride kaldı kıyıları karaların. İşi
Başardım, sevdiğim yanımda, diye bağırdı Tereus,
Titriyor azgın sevincinden, kendini tutamıyor,
Gözlerini ayıramıyordu kızdan. İşte böyledir
Jupiter kuşunun kıvrık pençeleri arasında
Tuttuğu, dağın doruğundaki yuvasında götürdüğü
Tavşan, kaçamaz. Sevinçle bakıyordu ona ılgarcı
Yorgun gemiciler ayrılmışlar gemiden, çıkmışlar
Kıyıya. Tereus almış Pandion kızını götürmüş
Ormanda yaşlı ağaçların altında gizli duldasına,
Korkan, titreyen, solan sararan, göz yaşları dökerek
Kız kardeşini soran kızı alıkoydu orada, içini
Açığa vurdu. Aldı boyunduruğu altına boşuna
Bağıran, yalvaran, babasını, kız kardeşini, yüce
Tanrıları yardıma çağıran kızı. Korkmuş kız,
Bir kurdun ağzından silkinip çıkan kuzu da
Güven altında göremez kendini. Bir güvercin de
Kanıyla ıslanınca kanatları böyle korkar
Kıskıvrak yakalandığı pençeden. Yoldu dağınık
Saçlarını kendine gelince genç kız, üzüntüler
İçinde yumrukladı göğsünü, uzatarak
Ellerini: barbarlıktır bu yapılan, ey acımasız
Babamın uyarmaları, acı göz yaşları, bir de
Kız kardeşimin ortağı, sen de iki kardeşin
Kocası, bana düşmanlıktır bu alçakça ceza.
Alçak seni, neden almadın canımı da, işini
Bitirmiş olurdun. Neden beni karın edinmeden
Önce öldürmedin? Şimdi öte evrene suçlu gideyim

Öyle mi? Tanrılar bu yaptığını görüyorlarsa,
Gerçekten güçleri varsa, benimle hepsi yok
Olmamışsa göreceksin cezasını bana ettiğinin,
Anlatacağım onları, utanmayı bir yana atarak
Gücüm yettiğince bütün insanlara, hepsini
Bir bir açıklayacağım olanların. Ormanlarda
Kapalı kalsam bile çığlıklarla dolduracağım
Ortalığı, tanık göstereceğim kayaları, tanrılar
Varsa göklerde duyacaklar sesimi. Büsbütün
Kızdırdı bu sözler acımasız Tereus'u, korktu
Geçti kendinden, çekti belinden kılıcını, tuttu
Kızı saçından yatırdı arkaüstü bağladı, uzattı
Boynunu Philomela, kılıcı görünce ölmeyi umarak
Geçmişti kendinden başına gelen bu yıkımla,
Babasının adını söylüyordu durmadan, bir kez
Daha çağırmak isterken var gücüyle babasının
Adını, kesip attı kökünden kılıçla Tereus
Kızın kerpetenle tuttuğu dilini. Dil düşmüş
Kara toprağa, titriyor, mırıldanıyor boyuna.
Böyle sıçrar kesilmiş yılanın kuyruğu da,
Ölürken gövdenin ardından gitmeye uğraşırken.
Bu suçtan sonra, güç inanmama karşın, Tereus'un
Epeyce becerdiği söylenir öldürdüğü kızı.
Döndü Procne'nin yanına bu kötü işten sonra,
Sordu kız kardeşini kocasını görünce Procne.
Bastı çığlığı yalandan Tereus, öldüğünü söyledi,
Göz yaşları da onayladı sözlerini. Yırttı Procne
Omuzlarından altın kıvrımlarla dalgalanan
Giyeklerini, karalar giyindi, bir anıt yaptırdı
Ölü adakları sundu ona, öldüğünü sanarak.
Bilmeden üzülüyordu kız kardeşinin yalandan
Ölümüne. Gün tanrısı, on iki burçlu yıllık
Gezisini bitirmişti. Ne yapıyordu Philomela?
Bekçi kadın önlüyordu kaçmasını, katı kayalar,
Dik duvarlar gibi çeviriyordu takıldığı yeri.
Anlatamazdı dilsiz ağzı serüvenini, acılar neler
Öğretmez kişiye. Acıdan doğar usun en yücesi,
Bir kumaş gerdi barbar kasnağına,
Ak iplikler içinde, kızıl yazılarla işledi
Başına gelen yıkımı, bitirince verdi yanaşmaya,
Kaşla gözle anlattı, hanımına götürmesini, yanaşma
İletti Procne'ye dokumayı, bilmeden içindekileri.
Acımasız tiranın karısı açtı dokumayı eliyle,
Okudu kız kardeşinin acıklı yazılarını, şaştı,
Sustu, acıdan boğuldu sesi boğazında. Dille

Anlatılmazdı bu duygu. Boşuna ağlamadı bu
Yersiz olay karşısında. Kurdu öç almayı,
Dinlemedi yasaları. Bacchus törenleriydi,
Trakya kadınlarının üç yılda bir kutladıkları.
Gece tanığıydı bu bayramların. Çınlıyordu
Bu gece Rhodop° zil sesleriyle, konağından
Çıktı kraliçe gece. Tören giyeklerini giymiş,
Elinde Bacchantların pusatı: asmalarla süslü
Başı, omzunda yeğnik kargı sarkardı solunda
Bir geyik derisi. İlerledi ormanda, önünde
Arkadaşlarının Procne. Acıdan öfkeliydi,
Gören Bacchus törenleriyle coşmuş sanırdı.
Geldi Philomela'nın kapatıldığı yere, bağırdı
"Euhoe" diye, kırıp kapıları kaçırdı kardeşini.
Bacchus işlemeli giyekler giydirdi, gizledi
Yüzünü sarmaşıklarla, götürdü sarayına. Şaşırmış,
Mutsuz. Görünce Philomela başına yıkım getiren
Uğursuz eve geldiğini ürperdi, yüzü gerildi,
Bir odaya sakladı onu Procne, giyeklerini soydu,
Açtı mutsuz kardeşinin utançlı yüzünü, kucaklamak
İstedi, kaldıramıyordu başını Philomela, yüzüne
Bakamıyordu kız kardeşinin, ortağı oldu diye.
Eğmiş başını yere, söylemek istiyordu serüveni,
Tanrıların tanıklığını, suçsuzluğunu, anlatmak
İstiyordu. Tutamadı kendini Procne daha, hıncını
Taşırdı kardeşinin göz yaşları, bağırdı: ağlamak
İş bitirmez, öç almak gerek. Kılıçla, bıçakla
Kesmek, gereken kötülüğü yapmak, kız kardeşime
Yapılanı yapmak, düşündüğüm budur. Ayrıca
Tereus'un yüce konağını yakmalı, alevler
İçinde boğmalı onu, dilini kesmek, gözünü
Oymak, erkeklik örgenini koparmak, binlerce
Yara açmak gövdesinde, suç aracını yok etmek.
Kan dökücü canım böyle çıkarmak isterim.
Daha büyük öçler almak geçer içimden.
Böyle söylerken Procne, oğlu İtys geldi
Yanına. Görünce olayı bilmeyen çocuğun
Geldiğini, kızgın gözlerle baktı ona: babana
Benziyorsun, dedi, daha konuşmadan, korkunç bir
Öç alma duygusu uyandı içinde, çocuk yaklaştı
İyice, esenledi annesini, doladı kollarını boynuna,
Çocuksu sözlerle öptü annesini. Titredi anne,
Tuttu kendini, gözleri yaşardı, kızgınlığı geçince
Sezdi gönlünde bir sevginin kımıldadığını,
Çevirdi yüzünü çocuktan kız kardeşine, dedi

585. *Rhodop*: Trakya'da, Dionysos'un olduğuna inanılan bir dağ.

İkisine bakarak: neden biri dilsiz, düşüncesini
Anlatamazken, öteki tatlı sözlerle gönül alıyor?
Biri anne derken öteki kız kardeşim olduğunu demez?
Ne biçim birinin karşısındasın ey Pandion kızı.
Alçalma bu denli, yıkımdır Tereus gibi kocaya
Acımak. Daha durmadı, Ganj kıyılarında kaplanların
Alıp kaçışı gibi meme emen geyik yavrularını
Götürdü İtys'i, konağın yanına gelince sezdi (Resim 16.5)
Durumu çocuk, uzattı kollarını, "annem annem" diye
Bağırdı, sarıldı boynuna. Procne yüzünü çevirmeden
Sapladı çektiği bıçağı böğrüne. Bir yara yetmişti
Onu öldürmeye, kılıçla kesti boynunu Philomela.
Daha, canlı görünüyordu titreyen örgenleri
Çocuğu. Kaynattı doğradığı gövdesini tunç
Kapta, kızarttı kalanı da, kanla ıslandı
Yerler. Koydu yemekleri sofraya Procne Tereus'a
Sezdirmeden. Gelenek üzere yalnızca kocasının
Bulunacağı bir sofraydı düzenlediği, yanaşmaları
Uzaklaştırdı oradan. Tereus yalnız oturdu
Atasının yüce koltuğuna, doldurdu karnına
Kendi bağırsaklarını. Gerçeği sezer gibi değildi.
Gelsin, dedi, İtys. Gizlemek istemedi Procne
Bu acımasız sevincini, açıkladı başına gelen
Yıkımı. İstediğin seninledir, dedi, çevreye
Bakındı Tereus. Oğlunu arayıp çağırınca, kızgın
Philomela, saçları dağınık, girdi içeri, attı
Babasının yüzüne İtys'in kanlı başını.
Bir kez bile böyle gönülden dilememişti sevincini
Anlatacak nitelikte konuşmayı. Korkunç çığlıklar
Kaçtı sofradan Trakya kralı yardıma çağırdı
Styks'in yılanlı tanrıçalarını. Çıkarmak istedi
Böğründen yediği korkunç yemeği, insan örgenlerini.
Ağlıyor, oğlumun yürek yakan bir mezarıyım, diyor,
Kovalıyor yalın kılıçla Pandion kızlarını,
Kanatlanmış gibiydi kızlar, kanatları vardı ya.
Ormanlara çekildi biri, biri de damlara sığındı,
Daha silinmemişti göğüslerinden bu kan döküşün
İzleri, kan izleri görülüyordu kanatlarında,
Üzülen, öç alma hıncıyla taşan Tereus da dönüştü
Bir kuşa, bir sorguç çıktı alnında, mızrak biçimi
Aldı uzayan burnu. Hüdhüd kuşu oluverdi, başı
Pusatlara büründü.

Ovidius, *Dönüşümler* 6.424-674

RESİM 16.5 Philomela ile Prokne, Prokne'nin oğlu İtys'i öldürmeye hazırlanıyorlar; Attik şarap kabı, Ovidius'tan 500 yıl kadar önce, İ.Ö. 490 civarı. Soldaki Philomela, dili kesilmiş olduğundan konuşamadığı için, el işaretleriyle anlaşıyor. Cinayet silahı olan kılıç onun belinde. Şarap kabını resimleyen sanatçının yorumunda Prokne pek ikna olmamış gibi, sanki oğlunu korumak istiyormuşçasına kendini geri çekmiş. (Musée du Louvre, Paris; ©Giraudon/Art Resource, New York)

Ovidius, kadınlardan hangisinin hangi kuşa dönüştüğünden emin değil gibidir, fakat başka pek çok kaynağa göre anne Prokne, gecenin karanlığında insanın içini dağlayan ötüşüyle, bir bülbüle, Philomela ise ötüşsüz kırlangıca dönüşmüştür. Ne var ki, Ovidius'un bu belirsiz mısrası yüzünden kafası karışan ve Philomela'nın adının şüpheli etimolojik anlamına (Philomela="türkü seven") bel bağlayan daha sonraki ozanlar Philomela'yı bülbül yapmışlardır.

Ara Yorum: Ovidius'un Edebî Mitosu

İnsanlığın en temel içgüdülerinden biri, doğa ile aramızda bir bağ kurmak, hayvanların, bitkilerin ve hatta taşın toprağın bizimkine benzer bir tür zekâya sahip olduğunu düşünmektir. dinî kültlerin pek çoğu doğadaki, insanınkine benzer güçlerle iletişime geçme -ve uzlaşma- çabasına dayanır. Böyle bir doğa algısını kuramsal olarak akıldışı bularak karşı çıkarız, fakat evinde evcil hayvan besleyenlerimizin çoğu hayvanlara eşitimiz (hatta bizden daha üstünlermiş!) gibi davranırız. *Aslan Kral*, *Bugs Bunny*, *Babar* ve benzeri çizgi film karakterlerinin bu kadar çok popüler olmaları, hayvanların bizim gibi davranıp düşünebileceklerini ne kadar kolay kabullenebildiğimizi gösterir.

Fakat Ovidius'un yaptığı, doğayı insana benzeterek açıklamak için içimizde var olan bir içgüdüye işaret eden dönüşüm hikâyeleri anlatmak değildir. Tıpkı Homeros, Hesiodos ve *Homerik İlahiler*'in ozanları gibi Ovidius da oldukça medeni ve iyi eğitimli bir ozandır. Şiirlerini, hem Grekçe hem de Latince okuyup yazabilen, Grek ve Latin edebiyatını iyi bilen üst tabaka Romalı erkek ve kadınların huzurunda yüksek sesle okunsun diye yazılı olarak üretmiştir. Ovidius eski hikâyeleri almış, Romalıların okul günlerinden aşina oldukları (ve Philomela ile Prokne'nin hayli ağdalı tiradlarında görebileceğimiz gibi) retorik ögelerle süsleyerek onlara çağdaş bir biçim vermiştir.

Dönüşümler'de Ovidius, dönüşümlerin kendilerinden çok, sonuca götüren olaylar üzerinde durur ve bunları duygu durumlarının abartılı tasvirleriyle vurgular. Alışılmadık melodramatik durumlar ve imgeler kurar (Philomela'nın dilini, otların arasında kıvranan yaralı bir yılana benzetir!). Hikâyelerinde sade, alçak gönüllü kıssalar verir. Tereus, Prokne ve Philomela hikâyesinde, örneğin, insanın kendini mantıksız, akıl dışı isteklere kaptırmaması gerektiğini söyler ki bunu bilmeyen ve katılmayan neredeyse yok gibidir. Ovidius'un ne zaman okurun beklentileriyle dalga geçtiğini, son derece etkili veya heyecan uyandırıcı tasvirlerini inandırıcı kılmak için ne zaman basit ahlak dersleri verdiğini kestirmek zordur.

Ovidius'un insanları kendi hatalarının bedelini öderler, fakat her nedense bize, bu insanlar aslında masummuş, ilahî bir kaprisin kurbanlarıymış veya bir tanrı veya tanrıça gereksiz sertlikte bir ceza vermiş gibi gelir -Aktaion, kendi köpekleri tarafından parçalanmayı hak etmiş midir gerçekten? Ovidius bir dönüşümün psikolojisini tarif ettiğinde, insan beynimiz dönüşümden önceki gibi düşünmeye ve hissetmeye devam ederken ruhumuzun bir canavar kabuğu içinde hapsolmasından duyduğumuz ıstırap üzerinde durur.

Ovidius tarzı olarak adlandırılabilecek bir grup hikâyede, daha sonra bir hayvana dönüşecek olan ölümlü bir kadınla cinsel ilişkiye giren bir tanrı (İo'nun bir ineğe dönüşmesi, örneğin) veya (Artemis'i çıplak gördüğü için bir geyiğe çevrilen Aktaion örneğinde olduğu gibi) bir tanrıyı istemeden gücendiren veya onu kızdıran bir ölümlü hikâyesi anlatılır. Prokris ile Kephalos ve Prokne ile Philomela hikâyeleri ise, Ovidius tarzı hikâyeler içinde farklı bir gruba aittir. Bu grup hikâyelerde çatışma ölümlüler ile tanrılar arasında değil, ölümlü aile üyeleri arasında yaşanır. Konu ne olursa olsun Ovidius, anlattığı hikâyenin retorik ve ahlaki özellikleri üzerinde durmaktan vazgeçmez.

Prokris ile Kephalos, birbirlerini hastalık derecesinde seven ve bu yüzden sonunda şüphe ve kuruntu nedeniyle birbirlerini mahveden âşıkların hikâyesidir ve bu hikâyeden alınacak ders, sevenlerin birbirine güvenmesi gerektiğidir. Prokne ile Philomela hikâyesinin başlarındaki dinî değerleri ve kuralları hiçe sayan davranışlar korkunç boyutlardadır, fakat buna karşılık verilen ceza da eşit derecede vahşidir ve cezayı verenler en az mütecavizler kadar çarpık ruhludur. Kuşa dönüşüm hikâyeye sonradan eklenmiş gibidir ve Ovidius'un hikâyeyi kendi genel hikâye şablonuna uydurabilmesini sağlamıştır.

Bu tür hikâyelerde tanrılar olaylara bizzat dâhil olmazlar. İnsanlar birbirlerine karşı kendi özgür iradeleriyle suç işlerler ve kendi hayatlarını kendi elleriyle mahvederler. İnsanların tutkuları kontrolsüz bir şekilde başıboş bırakıldığında kabahatlinin yanında masumlar da zarar görür. Ovidius'un Roma'sının kibar yüksek sosyetesinde eşit mülkiyet haklarına sahip olan kadınlar ve erkekler özgürce bir arada bulunabiliyorlardı ve bu erkekler ve kadınlar arasındaki aşk ilişkileri ve cinsel maceralar, ileriki yüzyılların benzer dönemlerinde olduğu gibi o günlerde de toplumun her kesiminden yakın ilgi görüyordu.

THESEUS

Theseus'un Ana Rahmine Düşüşü

Pandion ölünce yerine oğlu, Prokne ile Philomela'nın kardeşi, **Erekhtheus** kral olur. (Erekhtheus adı büyük ihtimalle Erikhtonios'tan bozmadır.) Erekhtheus

HARİTA VII Theseus'un Maceraları

evlenir ve aralarında Kekrops (ikincisi), Prokris (Kephalos ile evlenecektir) ve Oreithya (kanatlı kuzey rüzgârı Boreas ona âşık olacak ve kaçıracaktır) olduğu pek çok çocuğu olur (bkz. Tablo 16.2). Oreithya, ileride İason ile Altın Post efsanesinde rol oynayacak kanatlı savaşçılar Zetes ile Kalais'i doğurur (19. Bölüm). Demeter Eleusis'e Erekhtheus'un krallığı döneminde gelir (10. Bölüm).

Erekhtheus çok erken ölür. Onun yerine ikinci Kekrops geçer, ondan sonra da onun oğlu ikinci Pandion kral olur. İkinci Pandion Atina'dan kovulunca MEGARA'ya gider, oraya kral olur ve Kreusa adlı bir kızla evlenir. Dört oğulları olur; ikisi ünlü **Aigeus** ile Pallas'tır. İkinci Pandion ölünce oğulları Atina'ya dönerek iktidarı tekrar ele geçirirler. Aigeus, siyasi olarak Pallas ve diğer iki kardeşinden daha güçlüdür, fakat iki kere evlenmiş olmasına rağmen hiç çocuğu olmadığı için iktidarı tehdit altındadır. Elli oğlu olan Pallas, kısır olduğunu düşündüğü ağabeyi Aigeus'tan nefret eder.

Aigeus, neden bir çocuğu olmadığını sorup öğrenmek için Delphoi tapınağına gider. Oradaki kâhin, "Atinalıların başına geçene kadar sakın ola ki şarap tulumunun şişmiş ağzını açma" der. Aigeus bu laflardan hiçbir şey anlamaz ve kös kös geri döner. Yolda, Peloponez'in kuzeydoğu ucunda, Troizen adlı bir yere uğrar. Niyeti, bilgeliğiyle ün salan kral Pittheus'a akıl danışmaktır (Harita VII). Pittheus, kâhinin ne demek istediğini anında anlar: Aigeus'un gireceği ilk cinsel ilişkiden bir çocuğu olacaktır. Erekhtheus'unki ile birlikte kendi kanını taşıyacak bir çocuğun kendisine şan ve şeref getireceğini anlayan Pittheus, gece olunca kızı **Aithra**'yı Aigeus'un odasına gönderir.

Aigeus ile seviştikten sonra Aithra bir rüya görür. Rüyada kendisinden istendiği gibi bir kurban adamak üzere hemen kalkıp yakınlardaki bir adaya gider. Orada, Poseidon denizden çıkıp gelir ve Aithra ile sevişir. Theseus, aynı zamanda hem ölümlü Aigeus'un hem de ölümsüz Poseidon'un oğlu olarak böyle doğar. Bu hikâye ilhamını büyük ihtimalle Herakles'in mucizevi doğumu (15. Bölüm) hikâyesinden almıştır, zira Alkmene de aynı gecede biri ölümlü biri tanrı iki erkekle birlikte olmuştur (ancak, Theseus tek çocuktur, ikizi yoktur).

RESİM 16.6 Theseus kılıcı ve sandaletleri örten kayayı kaldırırken. Aithra oğlunun arkasında durmuş, eşyaları işaret ediyor. İ.S. birinci yüzyılın sonlarından kalma bir mermer kabartma; Roma eseri. (©Trustees of the British Museum/ Art Resource, New York)

Ertesi gün, Aithra'nın hamile kaldığını anlayan Aigeus Aithra'dan, doğacak çocuklarını babasının kim olduğunu bilmeden büyütmesini ister. Büyük bir taşın altına bir kılıç ve bir çift sandalet gizler ve Theseus büyüyüp, taşı kaldırabilecek kadar kuvvetlendiğinde kılıcı ve sandaletleri alıp Atina'ya, kendini görmeye gelmesini söyler.

Theseus'un İşleri

Theseus büyüyüp güçlü kuvvetli bir delikanlı olduğunda Aithra onu kayanın yanına götürür. Bütün kuvvetini kullanarak kayayı kaldırır ve kendisinin Kral Aigeus'un gerçek oğlu olduğunu gösteren kılıç ve sandaletleri alır (Resim 16.6). Sandaletleri ayağına geçirir, kılıcı kuşanır ve Atina'ya doğru yola koyulur. Yolcuları haraca kesen haydutlardan ve gözünü kırpmadan adam öldüren canilerden çok korkan Aithra ile Pittheus karadan değil de denizden gitmesi için Theseus'a yalvarsalar da Theseus karadan gitmekte ısrar eder. Kuzeni Herakles'e ve onun On İki İşine öykünmüş olsa gerek ki Theseus, kıyıyı takip eden yol boyunca altı zorluğun üstesinden gelir (Resim 16.7; Harita VII):

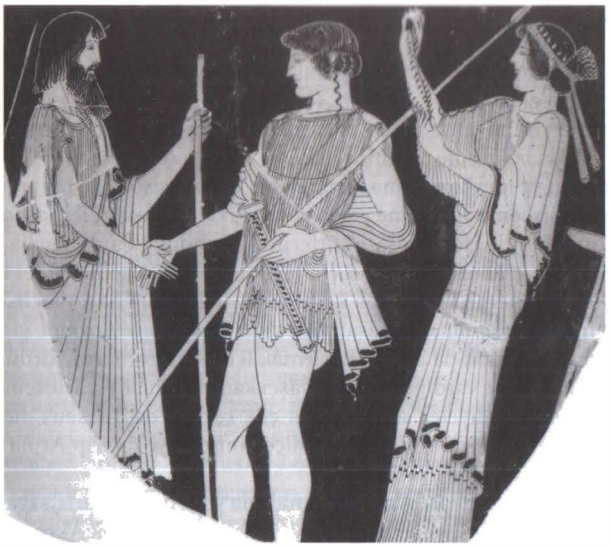
RESİM 16.7 Theseus'un işleri; kırmızı figürlü Attik şarap kabı, Vulci (İtalya) İ.Ö. 430 civarı. Merkez: Theseus, ölü Minotauros'u Labyrinthos'tan sürükleyerek çıkarırken. En üst, sağa doğru: Theseus Kerkion ile güreşiyor; Theseus çift ağızlı balta ile Prokrustes'in "boyunu düzeltiyor"; canavar kaplumbağa uçurumun dibinde beklerken Theseus, elindeki leğenle Skiron'un kafasına ölümcül darbeyi indirmek üzere; Theseus, Marathon Boğasını dize getirirken; Theseus, Sinis'in tutunduğu çam ağacını elinden bırakmak üzere; Theseus kılıcını çekmiş saldırmak üzereyken, kocakarı Phaia domuzunu korumaya çalışıyor. Sanatçı burada Periphetes ile olan macerayı kompozisyonuna almamış, onun yerine Marathon Boğasını koymuş. (©Trustees of the British Museum/Art Resource, New York)

1. Epidaurus'un kuzeyinde, "eli sopalı" olarak da bilinen Periphetes'i öldürür. Hephaistos'un oğullarından biri olan Periphetes, yakaladığı yolcuların kafasını demir sopasıyla ezmesiyle ünlüydü. Theseus bu sopayı Periphetes'in elinden alır ve adamı aynı sopayla öldürür; bu olaydan sonra sopayı kendisi taşımaya başlar.
2. Corinth kıstağında dev Sinis'i katleder. Poseidon'un oğullarından biri olan ve "çam bükücü" olarak da bilinen Sinis, yoldan geçenleri yakalayıp bir çam ağacının dallarını birlikte bükmeye zorlar, sonra dalı birden bırakıp zavallı yolcuları bir gülle gibi havaya fırlatırdı. Bazen de yan yana iki ağacı eğip uçlarını toprağa sabitler, zavallı kurbanının bir bacağını bir ağaca, diğerini de öbür ağaca bağlar, sonra ipleri keserek kurbanının gövdesini ikiye ayırırdı. Theseus Sinis'i aynı şekilde cezalandırır.
3. Kıstağın kuzeyinde, Krommyon denen bir yerde, Phaia adlı yaşlı bir kadın tarafından beslenen dev bir domuzu boğazlar.
4. Megara yakınlarında, oradan geçen yabancıları ayağını yıkamaya zorlayan ve tam eğildikleri sırada bir tekme vurarak, aşağıda bekleyen dev bir kaplumbağaya yem olsunlar diye derin bir uçurumdan aşağı uçuran serseri Skiron'u kendi yöntemiyle bertaraf eder. Theseus Skiron'u eğilip ayaklarını yıkamaya zorlar, tam eğildiği sırada tekmeyi basarak Skiron'u uçurumdan aşağı atar.
5. Eleusis yolunda karşısına çıkan ve acı kuvvetiyle ünlü güreşçi Kerkion'la güreşe tutuşur ve onu kolayca yere serer.
6. Son olarak, **Prokrustes**'i öldürür. Prokrustes'in yolun kenarında, içinde biri büyük biri küçük iki yatağı bulunan bir evi vardır ve orada konaklamak isteyen yolcu uzun boyluysa küçük yatağa, kısa boyluysa büyük yatağa yatırırdı. Simetriden hoşlanan Prokrustes, uzun boyluların bacaklarının yataktan taşan kısmını keser, kısa boyluları da gererek boylarını uzatmaya çalışırdı. Theseus Prokrustes'i aynı şekilde, yataklardan birine yatırıp boyu yatağa denk gelene kadar uğraşır.

Atina'ya Varış

Theseus Atina'ya zafer kazanmış bir komutan gibi girer, fakat Aigeus oğlunu tanıyamaz (Resim 16.8'e dikkat!). Kral Aigeus, kısırlığını büyü ve şifalı otlarla iyileştiren büyücü Medea'nın etkisi altına girmiştir (Medea için bkz. 19. Bölüm). Theseus'un kim olduğunu anlayan ve onun, doğacak kendi çocuğuna rakip olmasından korkan Medea, Aigeus'u kandırarak bu yabancı delikanlıyı, Maraton ovasında ortalığı cehenneme çeviren ve Girit'teki meşhur Minotauros'un babası olan boğanın üzerine gönderir. Bu boğa, Herakles'in, on iki görevinden birisi olarak Girit'ten getirdiği boğadır. Theseus boğanın üzerine çullanarak zapt eder, zincire vurur ve Apollon'a kurban eder (Resim 16.9; benzer şekilde, Gılgamış ile Herakles de tehlikeli boğaları alt etmişlerdir).

Theseus mitoslarının kötü kalpli kadın karakteri Medea, bu sefer başka bir yol dener ve Theseus'u zehirlemeye karar verir. Korkunç boğayı yenen bu yabancı kahramanın onuruna verilen kutlama yemeğinde Theseus tam zehirli şarap kadehini dudaklarına götürmek üzereyken, Medea ile suç ortaklığı içinde olan Aigeus, Theseus'un belinde asılı kılıcı tanır. Yerinden fırlayarak atılır ve kadehi elinden kapıp yere çalar. Foyası ortaya çıkan Medea utanç içinde

RESİM 16.8 Aigeus, Atina'nın girişinde Theseus'u karşılıyor; Attik içki kabı, İ.Ö. 475 civarı. Sağdaki kadın elindeki tacı, zaferlerinden dolayı onurlandırmak için Theseus'un başına kondurmak üzere. (Musée du Louvre, Paris; Reunion des Musées Nationaux/Art Resource, New York)

Atina'yı terk ederek Asya'daki baba ocağına döner. Orada, Medlerin (yani ileride Greklerin can düşmanı olacak Perslerin) atası Medos'u doğurur. Aigeus'un erkek kardeşi Pallas'ın elli oğlu, kralın artık yasal bir vârisi olduğunu öğrendiklerinde Theseus'u tuzağa düşürüp öldürmeye yeltenirler, fakat Theseus tuzaktan kurtulduğu gibi, elli kardeşi birden öldürür.

Theseus ile Antiope

Theseus Girit'ten döndüğünde, trajik bir unutkanlık sonucunda Atina kralı olur. Girit'e doğru yola çıkmadan önce babası Aigeus'a bir söz vermiştir: eğer Minotauros'u öldürmeyi başarmışsa, Atina limanına girerken beyaz yelken açacaktır. Eğer başaramamış, boğanın karşısında yenik düşmüşse dostları normalde siyah olan yelkene dokunmayacak, böylece babası, gemiler limana yanaşmadan gerçeği öğre-

RESİM 16.9 Theseus ile Marathon Boğası; şarap kabı içi, İ.Ö. 450 civarı. Kabın dış kısmındaki resimde Theseus, Pallas'ın elli oğlunu öldürürken tasvir edilmiştir. (Chazen Museum of Art, University of Wisconsin-Madison)

nebilecektir. Fakat zafer sarhoşu Theseus yelkenleri değiştirmeyi unutur. Aigeus yaklaşan geminin siyah yelkenini görünce öyle bir üzüntüye ve umutsuzluğa kapılır ki, tutup kendini denize atar. Krala mezar olan deniz, bugün onun adıyla anılan Ege Denizidir.

Babasının yerine tahta geçen Theseus, şehrin yönetiminde sayısız yenilikler yapar. Attika bölgesine dağılmış halkları, Grekçede *synoecism* ("birlikte yaşamak") denen ve merkezi Atina olan tek bir federal sistemde bir araya getirir. Attika birliğinin sembolü hâline gelen ve özellikle Klasik Dönemde, *demos*'un, yani "halkın" önünde Homeros'un şiirlerinin okunduğu Panathenaia bayramını başlatır ve bir gelenek hâline getirir. Halkın bir araya gelip devlet meselelerini tartıştığı ve önemli konularda kararları oyladığı bir "halk meclisi" kurar.

Fakat macera özlemi ağır basan Theseus, kraliçeleri Antiope'yi (adı kimi yerde Hippolyte olarak da geçer) kaçırmak için Amazonların yurduna doğru yelken açar. Hedefine vardığında bu savaşçı kadınlar kabilesi Theseus'u dostça karşılar ve çeşitli hediyeler sunar. Buna çok şaşırsa da Theseus, hediyelerin gemisine taşınmasına yardım eden Kraliçe Antiope'yi kaçırıp Atina'ya götürmekten de geri durmaz.

Antiope'nin kaçırılması **Amazonomakhia**'yı ("Amazonlarla savaş") başlatır. Amazonlar Attika'yı işgal eder, hızla ve kolayca ilerleyerek Akropolis eteklerine kadar gelirler. Akropolis'in kuzeybatısında kalan bir tepede kamp kurarlar ve ataları Ares'in onuruna kurbanlar keserler. Atina'nın en eski ve en ünlü mahkemesinin bulunduğu bu tepe, o günden bu yana Areopagos ("Ares'in tepesi") olarak anılır. Buranın adı aslında "lanetler tepesi" de olabilir, çünkü aynı yerde Erinyslerin de bir tapınağı bulunmaktadır. Başlangıçta biraz zorlansalar da Atinalılar sonunda Amazonları yenmeyi başarırlar. Ölen Amazonların mezarları Klasik Dönemde agoranın yakınlarında olarak gösteriliyordu.

Ara Yorum: Amazonlar

Amazonlar, Grek mitolojisinde oldukça sık karşımıza çıkan önemli figürlerdendir. Bellerophontes, Herakles, Akhilleus gibi pek çok Grek kahraman, hatta tanrı Dionysos'un bizzat kendisi onlarla savaşmıştır. Çoğu kaynakta yurtlarının Kafkas Dağlarının eteklerinde, Karadeniz ile Hazar Denizi arasında bir yerde veya Karadeniz'in kuzeyindeki İskitya bölgesinde, yani bugünkü Ukrayna'nın güneyinde kalan bozkırda olduğu yazar. Ares ile orman perisi Harmonia'dan çoğalmışlardır. Erkeklerden nefret ederler; onlara yalnızca gündelik işlerini yaptırdıkları birer köle olarak katlanabilirler.

Amazonlar, nesillerini sürdürebilmek için düzenli olarak yabancı erkeklerle bir araya gelir ve onlarla rastgele cinsel ilişkiye girerlerdi. Doğan çocuklar erkek ise genelde öldürülür, olmazsa gözleri kör edilir ve sakat bırakılırdı. Yaygın inanışa göre genç kızların sağ memeleri kesilirdi ki büyüyünce yayın kirişini daha rahat gerebilsinler, daha rahat kargı kullanabilsinler. Bu yaygın ve yanlış inanç, büyük ihtimalle Amazon sözcüğünün yanlış etimolojisinden gelmektedir: *a-* (yok, olmayan anlamında ön ek) + *mazos* (=meme, göğüs). Artemis'e tapınıyorlardı ve bazı kaynaklara göre Antik Dünyanın Yedi Harikasından biri olan muazzam Efes Artemis Tapınağı'nı onlar yapmıştır (karşılaştırma için bkz. Resim 9.3).

Grekler Amazonların gerçekten yaşayıp yaşamadıklarını hiçbir zaman sorgulamamışlardır. Tarihçi Herodotos, örneğin, (Amazon sözcüğünü kullanmasa da) İskitya bozkırında dolaşan "erkek katili" bir kadınlar kabilesinden bahseder. Ayrıca günümüz arkeologları, o bölgede, birer savaşçı gibi giyinmiş kadınlara ait mezar höyükleri bulmuşlardır. Ne var ki, gerçekte hiçbir zaman böyle bir savaşçı kadın kabilesi olmamıştır. Amazonlar, mitolojik tersine çevrim denilen olguya güzel bir örnektirler. Mitolojik tersine çevrimde toplumsal bir davranış biçiminin belirgin bir özelliği alınarak tam karşıtına dönüştürülür; Amazonlar örneğinde karşıtına dönüştürülen şey, geleneksel olarak Grek, özellikle de Atinalı, kadınlara atfedilen değerlerdir.

Daha önce gördüğümüz gibi (2. Bölüm) İ.Ö. beşinci yüzyılda yaşayan "iyi" bir Atinalı kadından ağır başlı, uysal ve iffetli olması, oğlan çocuk doğurabilmesi ve aile düzenini korumak için kendini seve seve feda edebilmesi bekleniyordu. Amazonlar ise bu ideal kadın tipinin tam tersiydi: dik başlı ve şehvet düşkünüydüler, erkekleri gördükleri yerde öldürüyor ve aile nedir bilmiyorlardı. Kadınlara biçilen rolleri tamamen reddetmişlerdi ve erkekler gibi yaşıyor, kavga ediyor, at sırtında avlanıyor, kendi kendilerini yönetiyor ve canları istediği zaman cinsel ilişkiye giriyorlardı. Çocukluk ile yetişkinlik arasında sıkışıp kalmış gibilerdi, ne birer kız çocuğuydular ne kadın, ne erkektiler ne dişi; dünyanın kıyısında bir yerde, medeniyet ile barbarlık arasında belirsiz bir bölgedeydiler.

Mitolojide Amazonlar, toplumsal olarak iyi ve doğru olarak kabul edilen bütün normlardan, yani medeni bir toplumun temellerinden sapmayı temsil ederler. Amazonlar mitosu, kadınların kahramanlık geleneğine bir tehdit olduğu motifinin oldukça rafine halidir, fakat buradaki tehdit bütün toplumadır. Amazonların sürekli bir ordu halinde olmaları ve erkek kahramanı cinselliklerıyle cezbetmeye çalışmamaları bu nedenledir. Amazonların medeni dünyaya tecavüzleri, aydınlığı boğmaya çalışan karanlık gibidir ve Grek kahramanlar, nasıl ki diğer bütün kötülüklerle mücadele etmiş ve kazanmışlarsa, Amazonları da her seferinde yenmeyi başarırlar.

Atina'da doğan Amazonamakhia mitosu, Atinalı askerlerin işgalci Persler karşısında, İ.Ö. 490'da Maraton Savaşında elde ettiği muhteşem zaferin ardından dikkat çekici şekilde canlanmıştır. Bu dönemden itibaren Grek sanat eserlerinde Amazonlar, uzun deri pantolonları ve deri başlıklarıyla Persliler gibi tasvir edilmeye başlamıştır (Resim 16.10). Theseus'un Amazonlar karşısında elde ettiği zafer, Atinalıların yalnızca Persler değil, emperyal demokrasilerine karşı çıkan herkes üzerindeki manevi ve siyasi üstünlüğünün bir sembolü ve göstergesidir. Amazonlarla yapılan savaşı tasvir eden sahneleri, Parthenon'da, Phidias'ın meşhur altın ve fildişi Athena heykelinin üzerindeki alınlıkta (friz) ve Atina agorasının hemen dışında hâlâ ayakta duran Hephaistos tapınağının alınlığında görmek mümkündür.

Theseus ile Hippolytos

Theseus'un kaçırdığı Amazon kraliçesi Antiope, **Hippolytos** adlı bir oğlan çocuk doğurur, fakat Theseus çok geçmeden yeni bir eş bulur ve Antiope'yi terk eder. Bu yeni eş, Minos'un kızı, aynı zamanda eski sevgililerinden biri olan

RESİM 16.10 Theseus, bir yoldaşıyla birlikte (muhtemelen Peirithoos), bir Amazon'un saldırısını savuştururken; Attik şarap karıştırma kabı, İ.Ö. 450 civarı. Amazon, at üzerinde ve Pers askeri gibi giyinmiş şekilde tasvir edilmiş. (Museo Etrusco Gregoriano/Photo Vatican Museums)

Ariadne'nin kız kardeşi **Phaidra**'dır (bkz. Tablo 17). Hippolytos, dedesi Troizen kralı Pittheus tarafından yetiştirilir. Büyüyüp yetişkin bir erkek olunca kendini Amazonların koruyucu tanrıçası bakire avcı Artemis'e adar. Annesinin erkeklerden nefret etmesi gibi, Hippolytos da kadınlardan nefret eder, kendi cinsel doğasını reddeder ve bütün zamanını yabanda avlanarak geçirir. Annesi Pasiphae ve kız kardeşi Ariadne gibi Phaidra da cinsel isteklerini kontrol altında tutamayan birisidir; üvey oğluna âşık olur.

Bu hikâye, Euripides'in, ilk defa İ.Ö. 428'de sahnelenen tragedyası *Hippolytos*'a konu olmuştur. Oyunun sunuş kısmında konuyu Aphrodite özetler. Sahnenin bir köşesinde kendi heykeli, diğer köşesinde de Artemis'in heykeli vardır. Theseus, Pallas'ın elli oğlunu öldürdüğü için körfezin diğer yakasındaki Troizen'de geçici olarak sürgündedir. Aphrodite'nin tiradı şehvetin ne kadar acımasız bir güç olduğu ve insanın başına felaketler getirmesi üzerinedir:

[1] Tanrıça Küpris'tir[o] adım, dünyada çok iyi,
Ayrıca göklerde de iyi kabul görürüm, ünüm yaygın.
Pontos'tan[o] dünyanın Atlantis'teki sınırına dek
Yaşayan ve Güneş'in ışığını gören kim varsa,
5 Ödüllendiririm, mutlu ederim gücüme saygı duyanı,
Ama kim bana karşı çıkmaya, beni aşağılamaya kalkarsa,
Mahvederim onu. Çünkü tanrıların da kalbi vardır
Ve insanların övgüleri sevindirir onları. Bakın,
Söylediklerimin gerçek olduğunu şimdi göreceksiniz.
10 Theseus'un bir zamanlar Amazon'dan olma oğlu,
Şu bilge kişi Pittheus'un büyütüp yetiştirdiği Hippolütos,
Memleketi Troizen'in tüm yurttaşlarına benim için,
Tanrısal güçlerin en kötüsü diye söylenti
Yaymakta, kendisi de aşkın mutluluğunu reddederek

1. *Küpris*: Aphrodite. 3. *Pontos*: Karadeniz

Hiçbir kadına dokunmaz olmuş, sonsuz bekâreti seçmiş.
Üstelik de Apollon'un kız kardeşi Zeus kızı Artemis'e
Tanrısal güçlerin en yücesi olarak tapıyor.
Ve o bakirenin yanında sürekli yeşil ormanda,
Hızlı köpeklerle av peşinde, insan-üstü havalarla,
Bu toprağın vahşi hayvancıklarını yok ediyor.
Olabilir diyelim, kıskanıyor değilim. Hem niye kıskanayım?
Ama Hippolütos'un bana yaptığı kötülüğün acısı,
Bugünden tezi yok, çıkacak! Büyük kısmı zaten
Çoktandır hazır durumda, pek zahmet gerekmeyecek!
Çünkü bir zamanlar, kutsal adakları ve gizli ayinleri°
Görmek için, Pittheus'un sarayından dışarı çıkıp,
Kral Pandion'un kenti Atina'ya gittiğinde, babasının
Soylu eşi Phaidra onu gördü ve yüreğini bir anda
Şiddetli bir aşk ateşi sardı, planım uyarınca.
Ve ülkesi Troizen'e dönmeden önce,
O ülkeyi gözetleyebilen Pallas kayalıklarında,
Uzaklardaki Hippolütos'a hasretini dindirecek
Bir de aşk kulübesi yaptırdı Phaidra.
Ama Theseus, öldürdüğü Pallasoğulları'nın
Kan lanetinden kaçarak Atina'yı terk edip
Bir yıl gönüllü sürgün olarak eşiyle birlikte
Buraya Troizen'e gelince, Phaidra göz yaşları içinde
Kendinden geçti, masum bir suskunluk ve
Aşk ateşiyle yanıp tutuşurken zavallı kadın,
Evdekilerin hiçbiri onun acısını anlayamıyordu.
Ama bu aşk böyle geçip gidemezdi elbet.
Sonunda Theseus işin aslını öğrendi.
Şimdi artık, bana karşı inat eden delikanlıyı,
Kendi öz babası lanetler içinde öldürmek isteyecek
Ve bu isteği, denizler prensi tanrı Poseidon
Yerine getirecek. Çünkü daha önce üç dilek için
"Dile benden ne dilersen" demişti oğlanın babasına.
Ve Phaidra'ya gelince, evet onuruyla ama yine de
Kaçınılmaz biçimde ölecek. Buna o kadar da
Önem vermiyorum, çünkü aksi halde bir düşman,
Bedel ödemekten kurtulacak, reva mı bu?
Ne var ki şu anda, Theseus'un oğlu Hippolütos'un
Buraya doğru yöneldiğini görüyorum,
O Theseus değil miydi, bize bu eylemin
Kaynağını hazırlayan?
Ben oğluna yer açıyorum burada ve çekiliyorum.
Arkasında, bir yığın hizmetkârları yüksek sesle
Tanrıça Artemis'e övgü şarkıları söyleyerek izliyor onu
Ah! Yazık ki, ölümün kapılarının ona açıldığının
Farkında değil; bugünün son günü olduğunun da!

Euripides, *Hippolytos* 1-57

25. *gizli ayinleri*: Eleusis Gizem Törenleri.

Hippolytos sahneye gelir ve sadakatinin bir göstergesi olarak Artemis heykelinin önüne çelenk bırakır. Onun ardından sahneye Phaidra çıkar. Aşk acısından ölmek üzeredir ve kendini öldürmeyi düşünmektedir. Phaidra'nın sütanası gerçeği ağzından almayı başarır ve derdinin asıl nedeninin üvey oğluna sevdalı olması olduğunu öğrenir. Phaidra, cinsel arzu ile bir kadının toplum içindeki saygınlığını koruması zorunluluğu arasındaki amansız savaşı lanetlemek üzere yattığı yerden kalkar:

[373] Ey Peloponez yarımadasının en uç noktasındaki Troizen'in kadınları,°
ben, yaşamı bize zehir eden şeyin nereden kaynaklandığı üstüne
Daha önce de uzun geceler boyu düşündüm ve gördüm ki,
İnsanın günaha sürüklenmesinin nedeni, insan aklı değil.
Çünkü doğru bakış ve kavrayış çok kimsede mevcut,
Ne var ki, uygulamıyor kimse.° Ya uyuşukluktan,
Ya da insanlar, yapmaları gerekene değil de
Hoşlandıklarına yöneliyor. Ayrıca yaşam bunun için öyle
Çok deneyim harcıyor ki! Toplum kendi gevezeliği adına
Bizi kullanıyor. Zorunluluk, keyif yoluyla gerginliğimizi
Alıyor. Ve ardından utanç! O da ikili: Biri erdem ki
Sahtesi, yaşamımız üstünde ağır bir yük oluyor;
Ve ikinciyle aradaki sınırlar kesin çizildiği zaman
Her ikisini aynı kelimenin ifade etmesi, sürmez elbet.
Bunları uzun süredir gördükten sonra, beni utanca
Sürükleyen ve zihnimi, çalışmasından geri kaydıran
O büyü kalktı. Artık düşünebilmemin devam etmesini de
İstiyordum. Aşk beni yaraladığında, bunu nasıl
Akıllı uslu taşırım diye düşünmeye başladım.
Böylece hemen de susup üzüntümü gizlemeye
Koyuldum. Çünkü dile egemen olmak mümkün değil
Ve bizzat kendimizde en kötü yaraları açar. İkinci
Olaraksa, çılgınlığı erdemin gücüyle yenip bastırmak vardı
Ama bu yolların hiçbiri acılarımı gidermeye yetmeyince,
Nihayet üçüncü yol kalıyordu: Ölmek, benim için, en...
(Korobaşı'nın ve İhtiyar Dadı'nın yüzlerindeki üzüntüyü fark eder)
Bana karşı çıkılmasına hiç katlanamam; en iyisi olacak.
Çünkü bana onur veren şeyin tanığı çok olsun isterim.
Ama utancım gizli kalmalı. Acım kirlenmişti, biliyordum
Ve kendimi de tanıyordum: Zayıf bir kadın olarak acımın
Karşısında öylece duruyordum. Tüm bu dünyanın
Lanetlerini üstüne çekmiş olup kendi onurunun kutsallığını
Önce bir yabancı adamla yitiren bir kadın, kendi cinsine
Getirdiği utancı, öncelikle bir soylu aileden getiriyor:

373. *Troizen'in kadınları*: Koro. 379. *uygulamıyor kimse*: Ovidius'un Medea'sı da, babasının sözünü mü dinlese yoksa İason'la beraber mi kaçsa karar vermeye çalışırken benzer sözler eder: "Bakıyorum, burada daha iyi bir yol var, ama ben tutup, daha kötüsünü seçiyorum." Medea ile İason'un hikâyesi için 19. Bölüme bakınız.

Çünkü en üsttekilerin kendilerine layık gördüklerini,
Basit halk, layık olanın ötesinde zorunluluk olarak görmekte.
Öfkem, sözcüklere sığınıp akıllı uslu görünürken, gizlice
En büyük adiliklere cüret edenleredir.
(Afrodite'nin heykeline yönelir)
Ey köpüklerden
Doğmuş efendim, bir kadın kocasının yüzüne baka baka,
Yaptığı kötü şeylerin suç ortağı olan gece, tavan ve duvarlar,
Bir anda dile gelip suçlan açık ederse diye titremiyorsa,
Böyle birinin cesaretini nasıl bulursunuz?
Benim için bu bir ölümdür, ey iyi yürekli kadınlar,
Çünkü kocama hiçbir zaman çocuklarımın onurunu
Kıracak şeyler yaptığım söylenmemeli,
Onlar, kutsanmış Atina topraklarına, alınları açık
Basmalılar; annelerinden dolayı yüzleri kızarmamalı.

Euripides, *Hippolytos* 373-423

Sütana Phaidra'nın sırrını öğrenince önce dehşete kapılır ve o da kendini öldürmeyi düşünür. Fakat sonra düşünür taşınır (bu oyunda çok sık karşımıza çıkan bir temadır bu) ve mahkemede söylev çeken Atinalı bir hatip gibi siyahı beyaza, beyazı siyaha çevirir. Mitoslardan örneklerle süslediği bu muhteşem söylevinde özetle şehvetin karşı konulmaz bir güç olduğunu, dolayısıyla direnmemek gerektiğini söyler. Tam ikna olmasa da Phaidra yine de üvey oğluna açılmaya karar verir fakat kendisi konuşmaya cesaret edemez, sütanasını gönderir. Fakat erdemli (ve kadınlardan nefret eden) Hippolytos, kendi "öz" üvey annesiyle günah dolu bir ilişki içinde olma fikrinden bile dehşete kapılır. Kadınların erkeklere duygusal ve parasal yıkımdan başka bir şey getirmediği üzerine uzun bir söylev çeker. Hesiodos gibi o da Zeus'un başka bir üreme yöntemi bulmuş olması dileğinde bulunur:

[616] Zeus, sen ne yaptın da,
kışkırtıcı belayı, bu kadın cinsini
Dünyaya, güneşin ışığına gönderdin?
Tamam, insanlığın devamı için
Bir şey gerekliydi, ama bunun bize,
Kadınlar yoluyla sağlanması hiç hoş değil,
İnsanlar, senin tapınağından çocukları
Yetiştirmek üzere, her birinin fiyatına göre
Altın, gümüş veya cevher koyarak
Altın alıp, kendi evlerinde, kadınlar olmadan,
Bir güzel serbestçe yaşarlardı.
Kadının bir yük olduğunun kanıtı: Baba,
Kendi eliyle besleyip büyüttüğü kızını,
Bir de üstüne drahoma ekleyerek,

Sırf o yük sırtından kalksın diye,
Verir birine kurtulur. Ve bu zehirli
Çiçeği alan koca, onu bahçesinde
Büyütürken, güzelliği göze hoş görünür,
O sahte mücevher için ne kadar
Giysi alsa yetmez, ne kadar süse
Para verse az gelir, ama böylece
Evin varlığı tükenmekteymiş, ne gam!
En iyisi, evde, ne iyiye, ne de kötüye
Karışamayan, zararsız biri olarak
Oturan bir yaratık. Akıllıları çekilmez aman,
Tanrı bizi, ileri bir zekâya sahip olan
Kadınlardan korusun. Afrodite'ye bağlananlar,
Onun hizmetindedir, ne var ki, buna karşı
En azından kısıtlı bir akla sahip bir kadının aptallığı
Koruyucu olur. Dadılar ile hizmetçilerin tümünü
Kovacaksın. Kadınların kapısına bekçi olarak
En iyisi, vahşi hayvanları dikeceksin,
Dil bilmez onlar. Şimdi içerideki kadın,
Hizmetçisinin dışarıda hazırladığı kötü
Numarayı tamamlamakla meşgul. Sen de
İğrenç kadın, babamın el değmemiş eşiyle
Beni birleştirmeye kalktın! Bu nedenle
Hemen kulağıma su çarpıp temizlemem
Gerek. Yooo, ben bir haydut değilim. Ayrıca,
Şunu bil ki, benim aşırı dindarlığımdır,
Seni kurtaran.

Euripides, *Hippolytos* 616-655

Phaidra bu sözleri duyar. Hippolytos'un gidip Theseus'a söylemesinden ve iffetinin lekeleneceğinden korkar ve kendisini yatak odasının tavanına asar. Göğsüne iğnelediği veda mektubunda, Hippolytos'un kendisini taciz ettiğini, bunun utancını kaldıramadığı için kendini öldürdüğünü yazar.

Bir kâhine danışmak için şehirden ayrılmış olan Theseus geri döner. Hippolytos'a, Phaidra'nın taciz iddiasının doğru olup olmadığını sorar, fakat soylu delikanlı ağzını açıp da kendini savunamaz: Sütana, Phaidra'nın teklifini sunmadan önce, söyleyeceklerinin aralarında kalması için Hippolytos'tan söz almıştır. Oğlunun sessizliğini itiraf sayan Theseus çok öfkelenir ve Poseidon'un kendisine bağışladığı üç dilek hakkından birini, oğlunu lanetlemek için kullanır ("üç dilek," halk hikâyelerinde sık rastlanılan motiflerden biridir). Hippolytos deniz kenarında arabasıyla giderken, Poseidon'un gönderdiği devasa bir boğa denizden fırlayıverir ve atları ürkütür. Hippolytos arabadan düşer, fakat ayağı atların koşumlarına takılı kalmıştır, kayaların üzerinde sürüklene sürüklene feci şekilde can verir. Bu olayın hemen ardından Artemis Theseus'a gerçeği, yani şehvet düşkünü bir kadının iftirası yüzünden öz oğlunun canına kıymış olduğunu söyler, fakat çok geçtir.

Euripides *Hippolytos* tragedyasında türe bir yenilik getirmiş, kadını duygudaşlık kurabileceğimiz, hatta anlayışla karşılayabileceğimiz bir karakter olarak sunmuştur, zira Phaidra, Aphrodite'nin Hippolytos'u mahvetmek için kurduğu kumpas içinde çaresiz bir kukladır. Euripides'in izleyicisi kötü kadının lanetlenip aşağılanmasını, iyi yürekli ve namuslu gençliğin ise yüceltilmesi beklentisi içindedir; gelenek böyledir. Fakat Euripides, bunun yerine, Phaidra'yı duyduğu arzu nedeniyle utanç içinde olan ve bu nedenle acı çeken namuslu bir kadın, Hippolytos'u ise hoşgörüsüz, kendini beğenmiş biri olarak sunmuştur.

İzleyicilerinin beklentilerini boşa çıkarmayı pek seven Euripides, eski bir hikâyenin temel varsayımlarını değiştirir. Onunki, ahlaki bir ders veren oyundur: Hayatınızı cinselliğinizi yaşamadan sürdürebileceğinizi düşünmek, ölümcül bir yanılsamadır. Hippolytos, öncülleri Amazonlar gibi, biyolojik ve toplumsal görevini yerine getirmeyi, yani evlenmeyi, cinsel ilişki kurmayı ve yeni nesiller üretmeyi reddeder. Amazonlar gibi o da Artemis'in yolundan gider. Büyük bir aymazlıkla cinsel arzularına gem vurabileceğini düşünür, fakat başaramaz; yıkılan barajın suları her şeyi silip süpürür.

PERSPEKTİF 16

BOCCACCIO: *ÜNLÜ ERKEKLERİN DÜŞÜŞÜ*

Rönesansın ateşlediği coşkuyu yaşayan bir diğer İtalyan Giovanni Boccaccio'nun (1313-1375) en önemli eseri, modern edebiyatın doğuşunda önemli bir yer tutan ve sayısız edebiyatçıyı etkilemiş bir dizi öyküden oluşan *Decameron*'dur. Boccaccio, ayrıca, Grek mitoslarını işleyen hikâyeler de yazmış, mitolojik kahramanlarını kendi zamanının düşünce ve duygularıyla konuşturarak mitoslarda bulduğu karmaşık anlamları bu hikâyelerde açıklamayı denemiştir.

Bu eserlerden biri olan *De casibus virorum illustrium*'da (Ünlü Erkeklerin Düşüşüne Dair) Boccaccio, mitoloji, tarih ve İncil'de adı geçen ünlü erkek ve kadınların mahvına yol açan kişisel felaketleri konu alan hikâyeleri bir araya getirir. Çağdaş bakışla yeniden kaleme aldığı bu hikâyelerden biri Theseus, Phaidra ve Hippolytos'un hikâyesidir. Hikâyeden herkese bir ders çıkaran Boccaccio, üvey oğluna iftira atan Phaidra'yı ve olayın içyüzünü tam anlamadan acele karar veren Hippolytos'u cezalandırır. İtalyanca, Fransızca, Almanca ve İngilizceye çevrilen *De casibus*, kısa bir içinde tüm Avrupa'da en popüler kitap oldu. Aşağıdaki görsel (Perspektif Resim 16.1), *De casibus*'un 1470 tarihli Fransızca bir el yazmasında yer alan ve Phaidra'nın kendi canına kıyışını tasvir eden bir illüstrasyondur.

Boccaccio'nun versiyonunda Phaidra önce (solda, tahtında oturan) oğlu Theseus'a iftira attığını itiraf eder ve ardından hançerini karnına saplar. Diğer saray erkânı arkada durmuş, olayı izliyordur. Ne Boccaccio'nun kendisi ne de illüstrasyonu yapan sanatçı antik dönem insanlarının kendilerinden farklı görünüp, kendilerinden farklı yerlerde yaşadıklarını kavrayabilmiştir; günümüzde bile pek çok kişi geçmişte yaşayanları, bize çok doğal görünen ideallere sahip olmadıkları için suçlayabilmektedir. Greklerin gerçekte nasıl giyindiklerine, nasıl evlerde yaşadıklarına ve günlerini nasıl geçirdiklerine dair on sekizinci yüzyıla kadar neredeyse hiçbir bilgi yoktu. Eski zaman

insanlarının kim olduklarını ve nasıl yaşadıklarını net bir şekilde görmeye ancak yirminci yüzyılda başlayabildik.

PERSPEKTİF RESİM 16.1 *Phaidra kendi canına kıyarken,* Boccaccio'nun *De casibus virorum illustrium*'undan bir illüstrasyon, 1470. (©British Library Board, Bütün Hakları Saklıdır. Harley 1766, f.39)

Ara Yorum: Bir Halk Hikâyesi: "Potiphar'ın Karısı"

Phaidra ile Hippolytos hikâyesi, "Potiphar'ın Karısı" olarak bilinen ve aile hayatını konu alan bir halk hikâyesi türünün bir çeşitlemesidir. "Potiphar'ın Karısı" adını İncil'deki Yusuf'un hikâyesinden almış olsa da kökü çok daha eskilere gider. İlk defa İ.Ö. 1250'lerden kalan bir Mısır papirüsünde, dünyanın bilinen en eski halk hikâyesi olan ve akademisyenlerin "İki Kardeşin Hikâyesi" adını verdikleri bir metinde karşımıza çıkar. Bu hikâyede tanrı Anubis'in karısı, Anubis'in yakışıklı erkek kardeşi Bata'ya âşık olur ve onu baştan çıkarmaya çalışır, fakat reddedilince üstünü başını paralayarak tecavüze uğramış gibi yapar ve Anubis'e Bata'nın kendisiyle birlikte olmak istediğini, reddedilince de onu dövdüğünü söyler.

Anubis, Beta'yı tarla dönüşü tuzağa düşürüp öldürmek amacıyla bir gölgeliğin ardına saklanır, fakat Beta durumun farkına varır ve kaçar. Hikâye burada gerçeklik giysisinden sıyrılıp, firavunun durmaksızın yenilenen yaşam

döngüsünü keşfe çıkan sembolik bir yolculuk hâlini alır. Firavunu simgeleyen Bata sürekli olarak ölür ve yeniden doğar. Bir kadının ihaneti sürekli ölümü getirir, fakat firavuna özgü yaşam gücü her seferinde tekrar tekrar ölümün üstesinden gelir. Halk hikâyesi siyasi bir mitostur.

İncil'deki görece daha yeni hikâye, Yusuf'un, Yahweh'in (Yahova) yardımıyla şeytanı nasıl yendiğine ahlaki bir açıklama getirmeye çalışan tarihî bir kaynak gibidir:

> İsmaililer Yusuf'u Mısır'a götürmüştü. Firavunun görevlisi, muhafız birliği komutanı Mısırlı Potifar onu İsmaililerden satın almıştı. RAB Yusuf'la birlikteydi ve onu başarılı kılıyordu. Yusuf Mısırlı efendisinin evinde kalıyordu. Efendisi RAB'bin Yusuf'la birlikte olduğunu, yaptığı her işte onu başarılı kıldığını gördü. Yusuf'tan hoşnut kalarak onu özel hizmetine aldı. Evinin ve sahip olduğu her şeyin sorumluluğunu ona verdi. Yusuf'u evinin ve sahip olduğu her şeyin sorumlusu atadığı andan itibaren RAB Yusuf sayesinde Potifar'ın evini kutsadı. Evini, tarlasını, kendisine ait her şeyi bereketli kıldı. Potifar sahip olduğu her şeyin sorumluluğunu Yusuf'a verdi; yediği yemek dışında hiçbir şeyle ilgilenmedi.
>
> Yusuf güzel yapılı, yakışıklıydı. Bir süre sonra efendisinin karısı ona göz koyarak, "Benimle yat" dedi. Ama Yusuf reddetti. "Ben burada olduğum için efendim evdeki hiçbir şeyle ilgilenme gereğini duymuyor" dedi, "Sahip olduğu her şeyin yönetimini bana verdi. Bu evde ben de onun kadar yetkiliyim. Senin dışında hiçbir şeyi benden esirgemedi. Sen onun karısısın. Nasıl böyle bir kötülük yapar, Tanrı'ya karşı günah işlerim?" Potifar'ın karısı her gün kendisiyle yatması ya da birlikte olması için direttiyse de, Yusuf onun isteğini kabul etmedi.
>
> Bir gün Yusuf olağan işlerini yapmak üzere eve gitti. İçerde ev halkından hiç kimse yoktu. Potifar'ın karısı Yusuf'un giysisini tutarak, "Benimle yat" dedi. Ama Yusuf giysisini onun elinde bırakıp evden dışarı kaçtı.
>
> Kadın Yusuf'un giysisini bırakıp kaçtığını görünce, uşaklarını çağırdı. "Bakın şuna!" dedi, "Kocamın getirdiği bu İbrani bizi rezil etti. Yanıma geldi, benimle yatmak istedi. Ben de bağırdım. Bağırdığımı duyunca giysisini yanımda bırakıp dışarı kaçtı."
>
> Efendisi eve gelinceye kadar Yusuf'un giysisini yanında alıkoydu. Ona da aynı şeyleri anlattı: "Buraya getirdiğin İbrani köle yanıma gelip beni aşağılamak istedi. Ama ben bağırınca giysisini yanımda bırakıp kaçtı."
>
> Karısının, "Kölen bana böyle yaptı" diyerek anlattıklarını duyunca, Yusuf'un efendisinin öfkesi tepesine çıktı. Yusuf'u yakalayıp zindana, kralın tutsaklarının bağlı olduğu yere attı.
>
> Yaratılış 39

Neyse ki Yahweh Yusuf'un yanındadır, zira Yusuf, firavunun rüyalarını yorumlayabildiği için sebest bırakılır. Bu halk hikâyesi İncil'de Yahweh'in kendi halkını koruma altına almasını yücelten dinî bir mitosa dönüşür.

Aynı halk hikâyesi, Homeros'un *İlyada*'sında, Korinthos'lu kahraman **Bellerophontes** bahsinde de karşımıza çıkar. Bellerophontes, Korinthos'ta bulunduğu sırada Kral Proteus'un kösnül karısının aşk teklifini reddedince kadın

onu kendisini cinsel olarak taciz etmekle suçlar. Kral hem arkadaşı hem de onur konuğu olan Bellerophontes'i öldüremez. Bunun yerine, bir kil tablete "bunu getireni öldürün" yazar (ki Homeros'ta yazıya yapılan tek referans budur), tableti mühürlü bir kılıfın içine koyar ve arkadaşına bunu alıp, kayınpederi Likya kralına (şimdiki Türkiye'nin güneyi) götürmesini rica eder.

Likya kralı, Bellerophontes'i sıradan insanların ölümüne neden olacak işlere sürer. İlk olarak, korkunç Khimaira'yı öldürmesini buyurur (karşılaştırma için bkz. Resim 4.5). Bellerophontes, Medusa'nın kesik başından doğmuş olan kanatlı at Pegasus'a biner ve canavarı öldürür. Ardından, Amazonlarla savaşmak gibi daha pek çok tehlikeli görevi yerine getirir ve her seferinde başarılı olur. En nihayetinde kralın kızıyla evlenir ve krallığın bir kısmı onun olur. Halk masalı burada bir kahramanlık mitosuna dönüşmüştür artık, zira gerekli bütün motifler -tehlikeli bir kadın, hain bir kral, bir canavarın alt edilmesi, zafer, evlilik ve krallık- vardır. Buna rağmen Bellerophontes'in sonu kötü olur. Pegasus'un sırtında zafer sarhoşu bir şekilde cennete doğru uçarken düşer ve ölür.

Mısırlılar, Yahudiler ve Grekler tarafından çok farklı anlamlar yüklenen bu hikâye, aslında, Gılgamış'ı baştan çıkarma planları suya düşünce Cennetin Boğasını üzerine salan ve ardından en yakın arkadaşı Enkidu'yu öldüren Mezopotamyalı İnanna/İştar/Astarte mitosunun özünü oluşturan ve erkeklerin en temel korkularından biri olan "kadının kin tutma gücüne" karşı duyulan korkunun uzantısıdır.

Theseus ile Peirithoos'un Maceraları

İksion'un oğullarından biri olan **Peirithoos**, Tesalyalı boylardan biri olan **Lapithler**in kralıydı. Theseus'un kahramanlıklarını duymuştur, fakat gerçeği bir de kendi gözleriyle görüp test etmek ister. Gecenin karanlığından yararlanarak Attika'ya gelerek Theseus'un Marathon ovasında yayılan sürülerine saldırır, ama Theseus olaya anında müdahale eder ve bu ikisi karşı karşıya gelir. Silahlarını pusatlarını kuşanıp vuruşmaya hazırlanırlar, fakat Peirithoos Theseus'un heybetinden o kadar etkilenir ki hemen özür diler ve Theseus'un gönüllü hizmetkârı olmak istediğini söyler. Theseus da Peirithoos'tan aynı derecede etkilenmiştir; ikisi birbirlerini öldürmek yerine, (Gılgamış ile Enkidu veya Herakles ile İolaos gibi) sonsuza kadar arkadaş olmaya ant içer.

Peirithoos Hippodameia adlı bir kadınla evlenir (Grek mitoslarında adı geçen birden fazla Hippodameia vardır) ve düğüne (yarı insan yarı at yaratıklar olan) **Kentaurları** da davet eder. Kentaurlar Peirithoos'la yakın akraba sayılırlar, çünkü Kentaurların atası Kentauros, Peirithoos'un babası İksios'un Hera'ya benzeterek cinsel ilişkiye girmeye çalıştığı buluta saçtığı tohumlardan doğmuştur (12. Bölüm). Medeni hayata alışık ve şaraba dayanıklı olmayan Kentaurlar, Herakles ile iyi yürekli Kentaur Pholos hikâyesinde olduğu gibi (15. Bölüm), birkaç kadeh sonra kendilerini kaybederler, gelinin üzerine çullanır ve nedimelerine tecavüz etmeye yeltenirler.

Hippodemia'yı Kentaurların elinden kurtarmaya çalışan kalabalığa Theseus da katılır. Lapithler ile Kentarular arasındaki meşhur savaş böylece başlamış olur. Amazonomakhia gibi **Kentauromakhia** da, Grek sanatında, medeniyet ile barbarlık, Grekler ile Grek olmayanlar arasındaki savaşın bir sembolü

hâline gelir. Ve yine Amazonomakhia gibi Grek tapınaklarını süsleyen heykel ve rölyeflerde yerini alır (bunların içinde Olympia'daki Zeus tapınağının batı alınlığındaki kompozisyon en ünlülerindendir; Resim 7.9).

Phaidra ile Hippodameia ölünce Theseus ile Peirithoos kendilerine yeni birer eş bulmaya karar verirler. Hem ünlü hem de tanrılara yakın oldukları için, kendilerine ancak bir Zeus kızını yakıştırırlar. Zeus ile Leda'nın kızlarından biri olan Helen'in, henüz evlenme çağında olmasa da, çok güzel bir kız olduğu gelir kulaklarına; Theseus onu seçer. İki arkadaş Sparta'ya gider. Helen'i Artemis için düzenlenen bir ayin sırasında dans ederken bulurlar ve (Hades'in Persephone'yi çayırda arkadaşlarıyla oynarken kaçırması gibi) kızı kapıp kaçırırlar. Helen cinsel ilişkiye girilemeyecek kadar küçük olduğu için Theseus kızı, annesi Aithra ile birlikte Atina'ya yakın küçük bir köyde bırakır; niyeti, büyüyüp yeterince olgunlaşana kadar kızı gözlerden uzak tutmaktır.

Sıra kendisine gelen Peirithoos da bir Zeus kızıyla, Persephone ile evlenmek istediğini söyler! Theseus, gönülsüz de olsa, arkadaşını yalnız bırakmaz ve yer altına, ölüler ülkesine birlikte inerler. Hades isteklerini sakin bir şekilde dinler ve sonra onları yemeğe davet eder. Peirithoos ile Theseus yemek masasının etrafına dizilmiş taş oturaklara oturur oturmaz etleri taşa yapışır ve ayaklarının etrafına yılanlar dolanır. Daha sonra, Herakles Kerberos'u almak için yer altına indiğinde Theseus ona "ölümü yenen kahraman" diye seslenir. Herakles Theseus'un kolundan tutarak oturduğu yerden söküp alır ama Thesus'un kaba etlerininin büyük bir bölümü taşın üstünde kalır. Atinalılar kalçalarının bu yüzden ince olduğunu söylerler (Resim 16.11). Herakles Peirithoos'u da kurtarmak ister, fakat tam o sırada bir zelzele olur ve Herakles irkilerek geri çekilir. Peirithoos oturduğu yerde kalır.

RESİM 16.11 Herakles ile Theseus Hades'in evinde; zeytinyağı testisi, İ.Ö. 475 civarı. Elinde sopası ve omzunda aslan postu ile Herakles Theseus'un elinden tutmuş, yapıştığı taş oturaktan kaldırıyor. Pelerini ve geniş kenarlıklı seyyah şapkasıyla Theseus, ayağa kalkabilmek için mızrağından güç almaya çalışıyor. (Johannes Laurenthus/Bildarchiv Preußischer Kulturbesitz/Art Resource, New York)

Theseus'un Ölümü

Theseus yeryüzüne çıktığında Atina'yı tam bir keşmekeş içinde bulur. Helen'in kardeşleri ve kendi çaplarında birer kahraman olan Dioskurlar (="Zeus'un oğulları"), yani, Kastor ile Polydeukes, yokluğunu fırsat bilip Helen'i ve onunla birlikte Theseus'un annesi Aithra'yı kaçırmışlardır (Aithra, *İlyada*'da, Helen'in kölesi olarak karşımıza çıkar ve Troia'ya beraber giderler). Bu da yetmezmiş gibi Atina'nın ilk demagogu olan Menestheus, Theseus'u tiran ilan etmiş ve tahta kendisi çıkmıştır. Aynı Menesthaus daha sonra Troia'ya karşı sefere çıkan Atina ordusuna komutanlık yapacaktır.

Theseus, Euboia'nın doğusundaki Skyros adasına sığınır, fakat beklediği konukseverliği bulamaz. Theseus'un büyüklüğünü ve kahramanlıklarını kıskanan Skyros kralı manzarayı gösterme bahanesiyle Theseus'u bir uçurumun kenarına getirir ve aşağı atar. Theseus'unki bir kahramana yakışan değil, utanç ve ihanet içinde bir ölümdür. Oğlunun kasıtsız da olsa ihanetine uğrayan baba Aigeus da aynı şekilde, kendini bir uçurumdan aşağı atarak ölmüştür.

Ara Yorum: Mitos ve Propaganda

Yunanistan'ın altın çağı olan İ.Ö. beşinci yüzyıla, yani Aiskhylos'un, Sophokles'in, Euripides'in, Perikles'in ve Parthenon'un zamanında Theseus Atina'nın ve imparatorluğun resmî kahramanıydı. Fakat çok değil, yüz yıl kadar öncesinde durum böyle değildi. Labyrinthos'taki macerası (bkz. 17. Bölüm) ve Kentaurlarla savaştaki rolü dışında adını bilen pek yoktu; bunlar hakkındaki en eski mitoslardır. Ne onun ataları olduğunu iddia eden köklü bir aile, ne de adı verilen bir şehir vardı. İ.Ö. sekizinci yüzyıla ait *İlyada* ile *Odysseia*'da adı yalnızca üç yerde, o da üstünkörü, geçer; Troia önündeki Atinalalıların komutanı da Theseus değil, Menestheus'tur. Theseus ancak İ.Ö. altıncı yüzyılda, adına düzenlenen bir festivalin ardından önem kazanmaya ve adı sanat eserlerinde geçmeye başlar. Altıncı yüzyılın sonlarına doğru adı bilinmeyen bir şair, *Theseis* (Theseus'un Türküsü) adlı -günümüze kadar gelmeyi başaramamış- bir destan yazar (burada adı geçen efsanelerin ilk örneği bu eser olsa gerek).

Theseus mitoslarının popüler oluşu, ki bunlara *Theseis* de dâhildir, Atina'nın ünlü kralı **Pisistratos**'un hamiliği sayesinde gerçekleşmiştir. Atina'yı İ.Ö. 561'den, 527'deki ölümüne kadar yöneten Pisistratos'un ardından yönetim, oğulları Hippias ve Hipparkos'a geçer. Hipparkos, İ.Ö. 514'te eşcinsellikle ilgili bir entrika sonunda öldürülünce sülale dağılmaya başlar. Pisistratos, Theseus gibi, Attika'yı Atina'nın siyasi ve kültürel önderliği altında bir araya getirmeyi başarır ve Atina'nın çıkarları için İonia'da ve pek çok Ege adasında savaşır. Theseus ile Pisistratos'un başarıları arasında sürekli olarak paralellikler kurulur, hatta *synoisizm* olarak anılan Atina birliği gibi aslında Pisistratos'a ait olan bazı başarıların Theseus'a atfedildiği de görülür. Mitos ile dönemin gerçek olayları arasında kurulan bu tür paralellikler Pisistratos'un iyiliksever ve güçlü bir lider olarak ününü pekiştirmiştir.

İ.Ö. beşinci yüzyıla gelindiğinde Atinalılar demokrasilerini Theseus sayesinde kurduklarını ileri sürmeye başlamışlardı, fakat demokrasiyi

mümkün kılan kültürel aydınlanma ve bireysel özgürlükler hareketi, İ.Ö. altıncı yüzyılda, Pisistratos'un gayret ve teşvikleriyle başlamıştır. Mitosta, Attika birliğinin onuruna düzenlenen Panathenaia oyunlarını ilk başlatan Theseus'tur, fakat gerçekte, her dört yılda bir *İlyada* ve *Odysseia*'dan pasajların okunduğu özel bir etkinlik ekleyemek gibi yenilikler getirerek bu eski bayrama yeni bir ulusal kişilik kazandıran Pisistratos'tur. Theseus, Marathon ovasında vahşi bir boğayı alt eder; Pisistratos İ.Ö. 546'da Marathon ovasında sürdüğü geçici sürgün hayatından geri döner ve iktidarı, büyük oranda bu ova halkının desteğiyle tekrar ele geçirir. Atinalı keramik ressamları arasında Theseus ile Marathon Boğası tasvirlerinin popüler olması bu zamana rastlar (Resim 16.9).

Mitostaki Theseus İ.Ö. altıncı yüzyılın en büyük ekonomik yeniliklerinden biri olan sikkeyi (metal para) icat eder, fakat gerçekte Atina'da ilk metal parayı (üzerinde, Marathon Boğasını temsilen bir boğa başı kabartması olan parayı) bastıran kişi büyük ihtimalle Pisistratos'tur. Mitostaki Theseus, Labyrinthos'tan çıkıp kurtulmayı başarır ve dönüş yolunda Delos adasına uğrar; gerçekte, Pisistratos, çok eskiden beri Apollon/Artemis kült merkezi olan bu stratejik adanın refahı için çok uğraşmıştır. Theseus, Troizen'den Atina'ya kadar uzanan kıyı şeridini hırsız ve haydutlardan temizler; Pisistratos'un oğlu Hippias Saron Körfezini korsanlardan temizler. Heykelcilik ve resim sanatında Sinis'i, Krommyon Yaban Domuzu'nu, Skiron'u ve Prokrustes'i gösteren tasvirlerin ortaya çıkışı da Hippias'ın başarılarının hemen sonrasına rastlar.

Hipparkos öldürülünce kardeşi Hippias despot bir yönetici olur ve çok geçmeden tahttan indirilir. Bu olayın ardından Theseus mitoslarının gözden düşmesi beklenirken, tam tersi olur. Eski kült merkezleri Theseus'un onuruna yenilenmeye, adı sanat eserlerinde daha sık geçmeye başlar ve Theseus, Klisthenes'in İ.Ö. 508'de kurduğu Atina demokrasisinin kahramanı oluverir. Attika tiyatrosu Theseus'un Oidipus, Adrastus, Herakles'in oğulları ve Orestes gibi hepsi de İ.Ö. beşinci yüzyıl Atina'sının can düşmanı şehirlerden gelen sığınmacılara karşı hoşgörülü ve misafirperver davranışını göklere çıkarmıştır. Mitostaki Theseus otokrasi karşısında demokrasiyi tercih eder, fakat Klisthenes'in reformlarından önce Yunanistan'da demokrasi diye bir şey yoktur. Atinalılar, geleneksel yönetim şekillerinden dramatik bir şekilde farklı olan yeni yönetim şeklini geleneksel hikâyeleri değiştirerek meşrulaştırmışlardır.

İ.Ö. 490 yılında, Miltiades komutası altındaki Atina ordusu, sayıca kendilerinden kat kat üstün Pers ordusunu Marathon ovasında bozguna uğratır. Görgü şahitleri Theseus'un ruhunun en ön safta savaşa katıldığını söylerler: Theseus, Marathon ovasında boğayı dize getirmiştir. Theseus'un Amazon kraliçesine tecavüz ettiğinden bahseden eski mitoslar (Herakles de benzer bir şey yapmıştı), Amazonların Attika'yı işgal ettiğini ve Theseus'un Amazon ordusunu yok ederek ülkeyi işgalden kurtardığını vurgulamak için referans verilmeye başlanmıştır. Theseus kadın düşkünü, başıbozuk bir maceracıdan bir anda ülkesinin ve özgürlüğün alçakgönüllü ve gözüpek bir kurtarıcısına dönüşüverir; Miltiades ise onun halefi olur.

Miltiades'in oğlu Kimon (İ.Ö. beşinci yüzyılın başları), Theseus mitoslarını siyasete biraz daha fazla bulaştırır. Babası gibi saldırgan bir komutan ve siyasetçi olan Kimon, Pers istilasının ardından toplanan Grek birliğini zaferden zafere taşır, ticarete destek olur, her savaştan daha çok köle ve Atina'yı görülmemiş derecede zenginleştiren ganimetlerle döner. Güney Ege'de korsanlık yeniden patlak verdiğinde, (aynı zamanda Theseus'un ölüm yeri olan) Skyros adasındaki korsan yuvasını dağıtırken, Theseus'un hikâyesinden yararlanır.

Bir kâhin Kimon'a Thesus'un kemiklerini bulması gerektiğini söyler; bu, tam da Marathon ovasında düşmanı Thesus'un ruhunun yardımıyla bozguna uğratan bir komutanın oğluna yakışır bir görevdir. Kimon, Skyros adasındaki bir mezarda devasa boyutta bir iskelet ve iskeletin yanında tunç bir kılıç ile kargı bulur (Kimon'un bulduğu acaba Tunç Çağına ait bir mezar mıdır?). Bunların kesinlikle Theseus'a ait olduğundan emin olan Kimon gururla döner Atina'ya. Takvime yeni bir Theseus şenliği eklenir, kemikler için agorada yeni bir tapınak inşa edilir ve duvarları Amazonomakhia ve Kentauromakhia'dan sahneleri gösteren kabartmalarla süslenir. Kimon yeni Atina'ya yeni bir zafer kazandıran yeni Theseus'tur artık.

Pers tehdidi atlatıldığında ve birbirine kerhen destek çıkan Atina birliği üyeleri Sparta'ya karşı birleşmeye başladığında mitoslar yeni bir dönüşüme daha uğrar. Theseus şimdi Atina'nın liderliği altında birleşen İonialıları temsil etmektedir (Sparta bayrağı altında bir araya gelen Dorlar da kahramanları olarak Herakles'i seçmişlerdir).

Bu türlü dönüşümler veya işlev kaymaları mitosların bir propaganda aracı olarak kullanılmasına güzel bir örnek teşkil eder. Theseus mitosları Atina siyasetinin kısa ve öz bir özetidir, sistemi sembolize eder ve onun mantıksal gerekçelerini oluşturur; Theseus gibi Atina da (ya da Atina gibi Theseus da) denizlerde hâkimiyet kurar, çapulcuları bertaraf eder ve barbarlara karşı kararlı bir şekilde direnir. Theseus sadece bir yüzyıl içinde Atina'nın resmî kahramanı oluverir, çünkü Pisistratos, Miltiades ve Kimon, son derece bilinçli bir şekilde, kendilerine model olarak Thesus'u almışlardır. Bu hedeflerini gerçekleştirebilmek için geleneksel mitosları yeniden yorumlamış, gerektiğinde yeniden yazmışlardır.

Mitosların siyasi çıkarlar doğrultusunda kullanılmasında Atinalılar başı çeker. Bu tür uygulamaları günümüz dünyasında hemen hemen her ülkede görebiliriz (Roma'daki siyasi mitoslar için bkz. 23. ve 24. Bölümler). Amerika Birleşik Devletleri'ni örnek verecek olursak, bugün, George Washington ve Abraham Lincoln gibi devlet adamlarının hayat hikâyeleri modern demokrasi için gerekli değerlerin benimsetilip pekiştirilmesi için örnek olarak gösterilmektedir, fakat bu örnekler ile bu devlet adamlarının gerçek eylemleri ve düşünceleri arasında çok az benzerlik vardır. Tarih ile mitos uzun yıllar içinde birbirinin içine öyle girmiştir ki neyin mitos, neyin tarihî gerçek olduğunu ayırt etmek artık neredeyse imkânsız hâle gelmiştir. İnsanoğlu hikâyeler (=mitoslar) uydurabilen, şimdiki ihtiyaçlarını gidermek için eski hikâyeleri gerekçe gösterebilen bir canlıdır.

ÖNEMLİ İSİM VE TERİMLER

Theseus, 437
Kekrops, 437
Erikhtonios, 438
Kephalos, 442
Prokris, 442
Prokne, 445
Philomela, 445
Tereus, 445
İtys, 445
Erekhtheus, 452
Aigeus, 454
Aithra, 454
Prokrustes, 456
Amazonomakhia, 458
Hippolytos, 459
Phaidra, 460
Bellerophontes, 467
Peirithoos, 468
Lapithler, 468
Kentaurlar, 468
Kentauromakhia, 468
Pisistratos, 470

ANTİK KAYNAKLARDAN BAZILARI

Atina idealinin ete kemiğe bürünmüş bir sembolü olan Theseus, pek çok tragedyada karşımıza, adaletin ve ezilmişlerin yılmaz savunucusu olarak çıkar. Sophokles'in *Oidipus Kolonos'ta* tragedyasında yaşlı, kör ve sürgün edilmiş Oidipus ile kızlarını, onları Thebai'ye göndermeye isteyen Kreon'un zulmüne karşı korur. Euripides'in *Yakarıcılar* tragedyasında Kreon'u, Thebai'ye Karşı Yediler'in başarısız hücumundan sonra ölülerin gömülmesi için izin vermeye ikna etmeye çalışır. Yine Euripides'in *Herakles* tragedyasında, ailesini katletmesinin ardından Herakles'le arkadaş olur. Kahramanımızın işleri, Plutarkhos'un *Paralel Yaşamlar*'ında ve Apollodoros'un "Epitome" 1 (3.15) eserinde uzun uzadıya anlatılır.

OKUMA LİSTESİ 16. BÖLÜM

Hurwit, Jeffrey M., *The Athenian Acropolis: History, Mythology, and Archaeology from the Neolithic Era to the Present* (Cambridge, UK, 1999).

Knox, Bernard M. W., "The Hippolytus of Euripides," in *Oxford Readings in Grek Tragedy*, ed. E. Segal (Oxford, UK, 2001).

Mills, Sophie, *Theseus, Tragedy and the Athenian Empire* (Oxford, UK, 1997).

Neils, Jennifer, *The Youthful Deeds of Theseus* (Rome, 1987).

Tyrrell, William Blake, *Amazons: A Study in Athenian Mythmaking* (Baltimore, MD, 1984). Amazonların, geleneksel Grek değerlerinin tersine çevrilmesiyle karakterize olduklarını öne sürer.

17. BÖLÜM

GİRİT MİTOSLARI

Girit denen bir toprak var şarap rengi denizin ortasıda
denizle çevrilidir, güzeldir ve semiz,
çok insan var içinde, sayamazsın, doksan tane de kenti.

HOMEROS, *Odysseia* 19.172-174

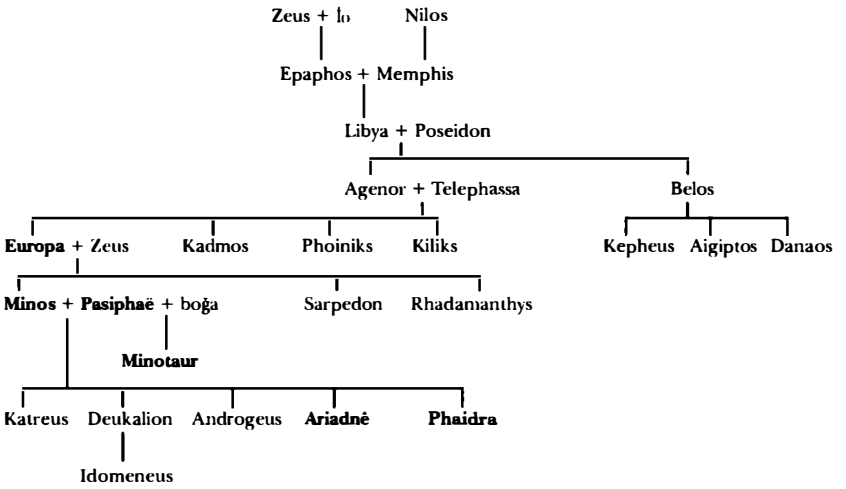
ATİNA MİTOSLARIYLA YAKINDAN ilgili olan Girit mitosları cesur erkekler, düzenbazlar, şehvet düşkünü veya kurbanı kadınlar ve korkunç canavarlarla dolu bir halk hikâyeleri külliyatı gibidir. Atina'yla ilgili olduğu kadar Atinalıların anlattığı Atina mitoslarının aksine Girit mitosları Yunanistan anakarasında (hatta büyük çoğunluğu Atina'da) yaşayan Grekler tarafından anlatılan mitoslardır. 2. Bölümden hatırlayacağımız üzere Girit toplumunun üst kademelerinde İ.Ö. 1450 yılına kadar Grek kökenli kimse yoktu. Arkeolojik bulgular, Girit'in İ.Ö. ikinci binyılda büyük bir deniz gücü olduğunu ve Girit dinsel inancında bereketin ve doğurganlığın sembolleri olan boğaların ve tanrıçaların önemli bir rol oynadığını göstermiştir.

Güçlü Girit kralları, "vakanüvisler" sınıfından aldıkları destekle, bereketli toprakların neresinde ne kadar ürün yetiştiğini denetleyebiliyor, elde edilen ürünü de toplayıp depolayabiliyordu. Her tarafı şaşırtıcı derecede gerçekçi fresklerle süslü muazzam saraylarda yaşıyorlardı. Ne var ki mitoslar bize farklı bir hikâye anlatır. Denizci bir ulus olan Girit'in zenginliği ve gücü hikâyelerde varlığını sürdürse de krallar, prensesin gönlünü fetheden gezgin bir kahraman tarafından tahtından edilen zalim ve despot bir halk hikâyesi figürüne dönüşür. Muhteşem binaları, oyunbaz bir sanatçının yarattığı zindan-labirentlere, bereket sembolü boğaları ise kendine insan kurban edilmesini isteyen yarı insan bir canavara dönüşür. Girit mitosları, mitosa dönüşen tarihe güzel bir örnektir, fakat ne yazık ki elimizde kalan gerçeğin yalnızca mitos kısmıdır. Arkeolojik bulgular yok değildir, fakat Girit'in erken dönem tarihiyle ilgili olarak elimizde neredeyse hiç bilgi yoktur.

Girit ile ilgili mitosların pek çoğu, Grek tiyatro yazarlarının eserleri sayesinde bir varlık kazanmış olsa da (Euripides ve Sophokles'in Europa ile boğayı konu alan tragedyalar yazdıklarını biliyoruz) bunların hiçbiri günümüze kadar gelmeyi başaramamıştır. Elimizdeki Girit mitosları ise Grek klasiklerini yeniden gündeme getirmeye çalışan Romalı yazarların hikâyeleridir, fakat ne yazık ki onlar da bu klasiklerin erotik, retorik ve tuhaf yönlerini ön plana çıkarmışlardır.

EUROPA İLE BOĞA

Adı Sami dillerinde "erkeklerin önderi" anlamına gelen Agenor, Zeus ile İo'nun soyundandır (Tablo 17.1). Kardeşi Belos (Sami dillerinde "efendi/tanrı," İncil'deki Baal) Mısır'a hükümdar olurken o doğu Akdeniz kıyılarına doğru bir yolculuğa çıkar. Orada, adı sonraları Fenike olarak anılacak yere yerleşir, evlenir, bir kızı ve üç oğlu olur: **Europa** (yine Sami kökenli bir isimdir ve büyük ihtimalle "karanlık" anlamına gelir) ile Kadmos, Kiliks ve Phoiniks. Zeus Europa'yı görür görmez âşık olur ve kıza, bir boğa suretinde yanaşır (Resim 17.1). Hikâyenin en ünlü versiyonu, Ovidius'un *Dönüşümler* eserinde yer alan ve Europa'nın boğanın cazibesine kapılan masum ama tamamen de isteksiz olmayan bakire olarak tasvir edildiği versiyondur (bkz. Perspektif Resim 6.2d). Seks kaçamaklarına aşina üst tabaka şehirli izleyiciye hitap eden Roma aşk şiirlerinde gelenek olduğu üzere her çapkın erkeğin, baştan çıkaracağı kadına giden yolda engelleri aşmasına yardımcı olacak birine ihtiyacı vardır. Aşağıdaki alıntı, kur yaptığı kadınla arasını yapması için Merkür/Hermes'e ricada bulunan Jupiter/Zeus'un sözleriyle açılıyor:

TABLO 17.1 Giritliler Soyu

RESİM 17.1 Europa ile boğa; Attik vazo, İ.Ö. 490 civarı. Bir tür tunik olan yarım kollu *khitonun* üzerine *himation* denilen pelerine benzer bir giysi giymiş ve kolunda güzel bilezikler, başında da *diadem* denilen taç bulunan Europa uzanmış, muhteşem boğanın boynuzuna dokunuyor. (Museo Archeologico Nazionale, Tarquinia; Scala/Ministero per i Beni e le Attivitá culturali / Art Resource, New York)

[834] Böyle cezasını verdikten sonra, dilini saygısız
Yüreğini, bırakmış Atlantiades,° adını Pallas'tan
Alan toprakları,° dönmüş göklere, dayanarak
Kanatlarının bütün gücüne, yeniden.
Çekip onu babası bir kıyıya, güç vermeden
Sevgisini söylemesine: ey buyruklarımın elçisi,
840 En çok güvendiğim oğlum, durma yeryüzüne dön
Tükenmeden hızın. Sol yanda bir ülke vardır
Annene° döner, bakarlar orada, Sidonia derler.
Oraya gitmelisin, bak dağın eteğinde otlayan
Bir alımlı sürü görürsün, git kıyıya doğru sür
845 Onu. Böyle deyince birden gördü yaylımda öküzlerin
Jüpiter'in gösterdiği kıyıya doğru yöneldiğini.
Yüce kralın kızı oynardı orada, Tyr'li kızlarla,°
Arkadaşlarıyla. Bulmak güçtür her yerde sevgiyle
Bağdaşan görkemi. Bırakmış bir baş döndürüp evreni
850 Sarsan tanrılar atası, önderi üçüzlü şimşeklerle
Donanmış ağır değneğini, atmış elinden,
Girmiş bir öküz kılığına, karışmış sürülere
Başlamış böğürmeye, güzel gövdesiyle otlar arasında
Dolaşmaya. Apaktı güney yellerinin eritemediği,
855 Yolcuların ayaklarıyla ezmediği karlar gibi.
Kabardı boynu kasları gelişti, sarkan boğutları
Kıvrımlı, boynuzlar ufak, iyi bir elden çıkmış
Gibi ışıl ışıl, elmastan parlak.
Ne gözlerinde, ne alnında korkulur bir iz,

835. *Atlantiades*: Atlas'ın torunu, Merkür. 836. *adını Pallas'tan alan topraklar*: Atina. 842. *annene*: Merkür/Hermes'in annesi Maia, Atlas'ın yedi kızından biriydi; avcı Orion bu yedi kızın yedisine de âşık olmuş ve onları tam yedi yıl boyunca, sonunda hepsi de birer güvercine dönüşene kadar kovalamıştır (Pleiad= "güvercin"). Zeus güvercine dönüşen kızları alıp gökyüzüne, Boğa takımyıldızı içinde bir yıldız grubu olarak yerleştirir (Yedi Kızkardeş/The Pleiades). 847. *Tyr*: Tyros, Fenike bölgesindeki iki önemli şehirden biridir (diğeri, Sidon).

Bir durum. Bir tatlılık gelmiş yüzüne. Şaşmış
Güzelliğine, uysallığına Agnorus'un kızı, bir
Anlam veremedi dövüşgen olmayışına, yumuşaklığına.
Vurdumduymazdı, yine de çekindi dokunamadı ona:
Sonra çiçekler verdi kar gibi ağzına. Ürperdi
Sevinçten duygulandı. Bir yandan mutluluk beklerdi,
Bir yandan da kızın ellerini öperdi. Güç tuttu kendini,
Sevincini. Oynar, sıçrardı yeşil otlar üstünde. Sürerdi
Koyu sarı otlara kar gibi böğürlerini, böyle giderirdi
Korkuyu kızın yüreğinden, elleriyle okşasın isterdi.
Sokulurdu kıza, uzatıp boynuzlarını çiçek taksın diye.
Sonunda kim olduğunu bilmeden oturmuş boğanın sırtına
Kız. Yavaş yavaş uzaklaşmış kıyıdan tanrı, karalardan,
Islatmış ayaklarını ilk gördüğü sularda. Açılmış,
Götürmüş avını engin deniz sularından öteye. Anlamış
Kaçırıldığını bakınca geriye, karalara, titremiş.
Sağ eliyle tutmuş bir boynuzunu, sol elini koymuş
Sağrısının üstüne. Oynardı esen yellerle
Olabildiğince giyeklerinin kıvrımları...
Yanaşınca Dictae kırlarına çıkıp yalancı boğa
Kılığından, tanıtmış kendini tanrı.

Ovidius, *Dönüşümler* 2.834-3.2

Agenor kızının kayıp olduğunu fark ettiğinde oğulları Kadmos, Phoiniks ve Kiliks'e gidip Europa'yı aramalarını ve onu bulmadan geri dönmemelerini söyler. Üç kardeş dünyanın dört bir yanını dolaşırlar, fakat kız kardeşlerini hiçbir yerde bulamazlar. Eve elleri boş dönmekten ve babalarının hışmından korkan kardeşlerin her biri başka bir yere gider. Phoiniks, baba ocağının yakınlarında, o günden bu yana kendi adıyla anılan Fenike'ye (Phoenicia, kabaca bugünkü Lübnan) yerleşir. Kiliks, günümüz Türkiye'sinin güneydoğusunda, Lübnan'ın kuzeybatısında kalan Kilikya'yı, Kadmos ise Orta Yunanistan'daki Thebai'yi seçer.

Bu arada Zeus ile Europa'nın üç çocuğu olmuştur: **Minos**, Sarpedon ve Rhadamantys. Karısını ve çocuklarını korusunlar diye Zeus, hiçbir avını kaçırmayan harika köpek Laelaps ile adanın etrafını her gün, günde üç kere koşarak dolaşan ve kıyıya yaklaşmaya cesaret eden gemileri koca koca taşlarla batıran tunç robot Talos'u (daha sonra İason'un hikâyesinde de önemli bir rol oynayacaktır; bkz. 19. Bölüm, Resim 19.6) Europa'nın emrine verir.

MİNOS İLE PASİPHAE

Zeus Europa'dan sıkılıp Olympos'a geri dönünce, Girit'in yerlilerinden biri olan Asterius Europa'yla evlenir ve onun üç oğluna babalık yapar. Oğlanlar büyüyünce üçü birden aynı erkeğe âşık olurlar. Bu yüzden birbirlerine düşen üç kardeş fena bir kavgaya tutuşurlar, ta ki Minos diğer ikisini saf dışı bırakıncaya kadar. Sarpedon Anadolu'nun güneybatısındaki Likya'ya, Rhadamantys ise Attika'nın kuzeybatısındaki Boiotia ovasına gider. Rhadamantys ölünce, kardeşi Minos ve (Aigina adasının kralı ve Troia kahramanı Aias'ın dedesi) Aiakos gibi, yer altındaki ölüler diyarının yargıcı olur.

Asterius öldüğünde Minos tahta kendisinin geçmesi gerektiğini iddia eder; gururla söylediğine göre, deniz tanrı Poseidon ona krallık sözü vermiştir. İddiasını kanıtlamak için Poseidon'dan denizden bir boğa çıkarmasını ister; böylece herkes haklı olduğunu görecektir. Karşılığında da boğayı onun adına kurban edecektir. Denizden gerçekten de bir boğa çıkagelir, fakat bu boğa öylesine güzeldir ki Minos hayvana kıyamaz. Boğayı kendi sürüsüne katar, onun yerine başka, sıradan bir boğa kurban eder. Böylece Minos Girit'in yeni kralı olur; ülkenin işleriyle ilgilenir, yeni yasalar çıkarır. Helios'un (güneş) kızlarından biri olan **Pasiphae** (="ışıldayan") ile evlenir ve aralarında Ariadne, Phaidra ve Prens Androgeos'un da bulunduğu pek çok çocukları olur.

Boğanın kurban edilmemesine çok öfkelenen Poseidon, karısı Pasiphae'yi boğaya körkütük âşık ederek Minos'u korkunç bir şekilde cezalandırır. Karşı koyamadığı arzusunu tatmin etmenin yollarını arayan Pasiphae, o sıralarda Girit'te yaşayan Atinalı **Daidalos**'a akıl danışır. Kekropların soyundan olan Daidalos tüm zamanların en becerikli ustası, yetkin bir mimar ve heykel tasarımcısıdır. Öğrencisi ve aynı zamanda yeğeni olan Perdiks'i Akropolis'ten aşağı attığı için Girit'e sürülmüştür (başka bir kaynağa göre Pardiks bir sülüne -Grekçede "*perdix*"- dönüşür). Perdiks'in suçu, Daidalos'a göre, balık kılçığından esinlenerek testereyi -kendinden önce- icat etmiş olmasıdır.

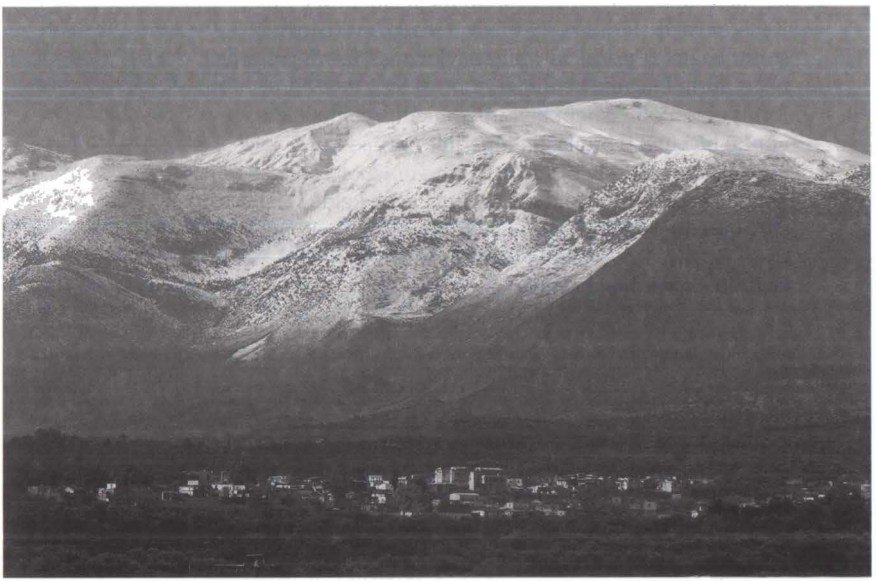
Daidalos Pasiphae için gerçeğine çok yakın, tahtadan, içi boş bir inek maketi yapar ve maketi gerçek inek derisiyle kaplar. Ayaklarının yerine monte ettiği küçük tekerlekler sayesinde maketi, meşhur boğanın otladığı otlağa kadar götürür. Pasiphae maketin içine girer. İneği gerçek zanneden boğa şehvetle yaklaşır ve maketle çiftleşir. Pasiphae bu birleşmeden hamile kalır ve boğa başlı, insan gövdeli canavar **Minotauros**'u doğurur (Resim 17.2). Ovidius, âşık erkeklere sabırlı olmalarını, ilk hareketin boğaya yaklaşan Pasiphae gibi önce kadından gelmesini beklemelerini öğütlediği Ars *matoria* (*Aşk Sanatı*) adlı eserinde Pasiphae'nin bu yüz kızartıcı tutkusunu, biraz da eğlenceli bir şekilde, şöyle aktarır:

RESİM 17.2 Pasiphae ile bebek Minotauros; Etrüsk şarap kabı iç deseni, İ.Ö. 340 civarı. Şefkatli Pasiphae, duvara asılı sepet ve ayak ucundaki kazdan anlaşıldığı üzere, kendi özel odasında tasvir edilmiş. Kendi doğurduğu bu canavara, her nedense, hayal kırıklığına uğramış gibi bakıyor. (Bibliothéque Nationale de France, Paris)

[275] Kaçamak aşk erkeğin de hoşuna gider, kadının da:
erkek rol yapmada beceriksizdir, kadın arzularını daha iyi saklar.
Kur yapma işi biz erkeklere düşmemiş olsaydı ilkin,
kadın hemen rolünü kapar, öyle bir kur yapardı ki.
Yumuşacık çayırlarda, dişisi boğaya böğürür:
280 daima kısrak kişner toynaklı aygıra. Daha uysaldır
biz erkeklerdeki şehvet, daha az hummalı,
makul bir sınırı vardır erkeğin ateşinin.
Byblis'i anımsamak yetmez mi, hani biraderine
karşı duyduğu yasak aşkla
285 yanıp tutuşan, kendini asıp günahının bedelini cesurca ödeyen kızı?
Myrrha da âşık oldu babasına, bir kız evlat için yasaktı bu oysa,
şimdi saklanıyor, hapsolmuş bir ağaç kabuğuna:
o kokulu ağaçtan akan göz yaşlarını
sürünüyoruz bizler, o damlalar korumakta hâlâ hanımının adını.
290 Bir vakitler, korularla kaplı İda'nın° gölgeli koyaklarında
beyaz bir boğa yaşardı, gururuydu sürüsünün, (Resim 17.3)
minik, kara bir işaret vardı iki boynuzunun arasında:
sadece orası lekeliydi, diğer yanları süt beyaz.
Cnosus'un,° Cydon'un° düveleri deli olurdu,
295 bir kez çıksın diye sırtlarına.
O boğanın yasak aşkı olmak öyle hoşuna gitti ki Pasiphae'nin;

290. *İda*: Aynı adı taşıyan, biri Troia yakınlarında iki dağ vardır. Burada kastedilen, Girit'teki İda Dağıdır. 294. *Cnosus*: Knossos; Girit'in kuzey kıyısının ortasında kalan, günümüzdeki Heraklion yakınlarında önemli bir şehir. 294. *Cydon:* Sydonia; adanın kuzeybatısında, şimdiki adı Chania olan bir şehir.

RESİM 17.3 Girit'in ortasında yükselen İda Dağı. (De Agostini Editore/PhotoLibrary)

kıskançlığından, o alımlı düvelere hep nefretle baktı.
Bu söylediğim çok iyi bilinir, öyle ki yüz kentli Creta bile
yalanlayamaz bunu, bütün yalancılığına rağmen.°
Derler ki boğası için taze yapraklar, körpecik otlar toplarmış elleriyle,
hiç alışık olmadığı halde.
Sürülerle birlikte dolanır, aldırmazmış kocasının gitme demelerine;
bir boğa Minos'un hakkından geldi demek.
Ne diye giyersin, ey Pasiphae, bu pahalı elbiseleri?
Senin âşığın anlamaz ki ihtişamdan.
O aynanın elinde işi ne, dağdaki sürünün böyle mi düşeceksin peşine?
Düzgün saçlarınla ne diye oynuyorsun bu kadar, ah budala?
Sen yine de inan aynaya, senin düve olmadığını söylüyor bak.
Nasıl isterdin, alnında boynuzlar çıkmasını!°
Madem Minos seni seviyor, başka âşık arama:
Kocanı aldatmak istiyorsan ille de, aldat bari bir adamla!
Demek, bir kraliçe, zifaf yatağını bırakıp ormanlara,
koyaklara gidiveriyor,
Aonialı tanrı° tarafından aşka gelen bir Baccha gibi.
Ah, kaç kez yan yan bakmış şu ineğe, şöyle demiş:
"niçin kendini beğendirmeye çalışıyor şu, benim kocama?
Baksana, adamımın önünde nasıl da oynaşıyor, yumuşacık çayırlarda:
aptal şey, kesin kendini güzel falan sanıyor."
Böyle demiş ve hemen emretmiş o koca sürüden defedilmesini o masumun
ve kemerli boyunduruğa vurulmasını,
ya da sözde bir kurbanmış gibi, zorla devrilmesini
sunağın önüne;
sevinçle almış sonra rakibesinin bağırsaklarını eline.
Kaç kez rakibelerini kesip böyle, tanrıları yatıştırmış,
sonra bağırsaklarını eline alıp haykırmış: "haydi gidin de
beğendirin kocama kendinizi!"
Kâh Europa olmak için kıvranıyor, kâh İo olmak için,
çünkü biri inekti bunların, diğeri de
bir boğanın sırtında taşınmıştı.
ama ne yaptı etti bu kadın, sonunda gebe kaldı
sürünün liderinden,
kandırıp onu akçaağaçtan yapılma bir inekle,
ve dölü ele verdi babasını

Ovidius, *Aşk Sanatı* 1.275-326

299. *yalancılığına rağmen*: Giritliler yalancılıklarıyla meşhurdular. Aziz Paulus Giritli filozof Epimenides'ten şu alıntıyı yapar (Girit Piskoposu Titus'a yazdığı mektuptan, 1.12): "Kendilerinden biri, kendi içlerinden çıkan kâhinlerden biri şöyle diyor: 'Giritliler kof, kötü yürekli yaratıklardırlar ve durmadan yalan söylerler.'" Fakat bu sözü söyleyen de bir Giritli olduğu için, söylenenler ne kadar doğrudur? Giritli yalancı paradoksu, kadim mantıkçıların çok sevdiği paradokslardandır. 309. *boynuz...*: Karısı tarafından aldatılan erkeğin boynuzlarının çıkacağına inanılırdı. 314. *Aonialı tanrı*: Dionysos. Aonia, Boiotia'da, başkenti Thebai olan bir bölge, Dionysos'un doğum yeri.

Her ne kadar karısının bu yaptığından utanç duysa da, Minos'un Minotauros'u öldürmeye eli varmaz; ne de olsa aileden biridir. İnek maketini yapan Daidalos'a, bu canavarı zaptedecek büyüklükte bir hapishane inşa etmesini

emreder. Bunun üzerine Daidalos son derece karmaşık bir **Labyrinthos** yapar, Minos da Minotauros'u bu yapının tam ortasına hapseder. İçeri giren hiç kimse dışarı çıkamayacak ve önünde sonunda içerideki canavara yem olacaktır.

MİNOS İLE SKYLLA

Ovidius'un meşhur ettiği bir başka hikâyede Minos'un oğlu, olağanüstü yetenekli atlet Androgeos, her yıl tanrıça Athena'nın doğum gününde düzenlenen Panathenaia oyunlarında yarışmak için Atina'ya gider. Atina kralı Aigeus, katıldığı her yarışmayı kazanan bu "taşralı" delikanlıya o kadar sinir olur ki Marathon ovasını kasıp kavuran vahşi boğayla dövüşmesini emreder. Hemen tahmin edebileceğimiz üzere bu boğa, Herakles'in görevlerinden birinde oraya getirdiği ve Pesiphae'yi hamile bırakan (ve ileride Theseus tarafından öldürülecek) boğanın ta kendisidir. Hayvan, Androgeos'u öldürür.

Minos, oğlunun ölüm haberini alınca derhal bir filo toplar ve Atina'ya doğru yelken açar. Yolda, Korinthos ile Atina arasında bir kıyı kasabası olan ve Aigeus'un kardeşi Nisos tarafından yönetilen Megara'yı kuşatır. Nisos, mor renkli bir saç perçemi sayesinde yenilmez birisidir. Şehrin surları üzerinde yaklaşan gemileri izleyen kızı **Skylla**, yakışıklı Minos'u uzaktan görür ve anında âşık olur. Minos'a gizli bir mesaj göndererek, Megara'yı aldığında kendisiyle evlenmeye söz verirse, babasının mor perçemini keseceğini söyler. Minos kızın teklifini kabul eder, fakat şehir düştüğünde babasına ihanet eden bu kızı aşağılayarak reddeder.

Kendisini almadan şehirden ayrılan gemiler ufukta kaybolurken Skylla'nın aşkı nefrete dönüşür. Uğruna günaha girdiği adamın alıp başını gitmesi yetmiyormuş gibi, yıkımında rol aldığı bu şehirde ihanet ettiği babasının yanında da kalamayacaktır artık. Denize atlar, Minos'un gemisinin peşinden yüzmeye başlar, yetişir ve geminin kıçına asılır. O arada bir balık kartalına (osprey, "kemik kıran" ÇN.) dönüşmüş olan Nisos, pençelerini uzatıp kızına saldırıya geçer. Skylla gerisin geri denize düşer ve adı Grekçede "makasla kesen, kırkıcı" anlamına gelen bir kuşa (*Ciris*; atmacagillerden, Türkçede *tuygun* denen bir kuşa) dönüşür ve bu şekilde kaçıp kurtulur.

THESEUS İLE AMPHİTRİTE

Megara'yı aldıktan sonra Minos dümeni Atina'ya çevirir, fakat uzun süren amansız bir kuşatmaya rağmen şehri teslim almayı başaramaz. Zeus'u yardıma çağırır. Minos'un yakarışlarını duyan tanrı şehrin üzerine veba ve açlık gönderir. Sapır sapır dökülmeye başlayan Atinalılar teslim olmaya hazırdır artık. Minos, Androgeos'un ölümünün karşılığında yedisi erkek yedisi kız on dört Atinalı gencin her dokuz yılda bir (bazı kaynaklara göre her yıl) kurban edilip Minotauros'un önüne atılmasını şart koşar. Atinalıların akıl danıştığı bir kâhin, teslim olmalarını ve bu şartı kabul etmeleri gerektiğini söyler.

Theseus Troizen'den Atina'ya gelip kurbanlık gençler arasında yer almaya gönüllü olduğunda çoktan birkaç parti kurban verilmiştir. İ.Ö. beşinci yüzyılda yaşamış şair Bakkhylides, Minos ile Theseus arasında geçen ilginç bir

çekişmeden bahseder. Girit'e dönüş yolunda gemideki Atinalı *parthenoi*lardan biri kaptan Minos'un dikkatini çeker ve Minos kıza kur yapmaya başlar. Theseus Minos'a kızdan uzak durmasını söyler ve "senin baban Zeus'sa benimki de deniz tanrısı Poseidon" diyerek böbürlenir. Minos denize bir yüzük atar ve Theseus'tan çıkarmasını ister. Theseus denize dalar ve çok geçmeden elinde bir çelenkle çıkar. Çelengi, Theseus'un tanrılar soyundan olduğunun bir kanıtı olarak Poseidon'un karısı Amphitrite vermiştir (Resim 17.4). Nedendir bilinmez, bir daha kimse yüzükten söz etmez. Atinalı Theseus söz konusu olduğunda her şey mümkündür.

RESİM 17.4 Theseus ile Amphitrite; Attik şarap kabı, İ.Ö. 500-490 civarı. Amphitrite'ın arka plandaki üç adet yunus ile temsil edilen deniz altındaki ülkesinde, Athena (ortada) tarafından korunan genç Theseus (sağda), ellerini deniz tanrıçası Amphitrite'a (solda) doğru uzatmış. Theseus'un arkasında duran yılan vücutlu, sakallı Triton suyun içinde olduğu süre boyunca "kardeşine" destek olmakta (her ikisinin de babası Poseidon olduğundan, Theseus ile Triton kardeş sayılır). Meşhur çelenk (fotoğrafta görünmüyor) Amphitrite'ın sağ elinde. (Musée du Louvre, Paris: Réunion des Musées Nationaux/Art Resource, New York)

PERSPEKTİF 17.1

RICK RIORDAN: *PERCY JACKSON*

Rick Riordan (doğ. 1964), Grek mitoslarına dayanan konuları Birleşik Devletler'de geçen bir dizi macera ve fantezi kitabından oluşan *Percy Jackson ve Olymposlular*'ın yazarıdır. Seri bu kitap yazılana kadar her türlü formatta 1.2 milyondan fazla satmış, pek çok dile çevrilmiş ve yayımlandığı her yerde ses getirmiştir. Serinin ilk kitabı olan *Şimşek Hırsızı*, 2010'da (*Percy Jackson ve Olymposlular; Şimşek Hırsızı*; http://www.

imdb.com/title/tt0814255/?ref_=nv_sr_1), ikinci kitabı *Canavarlar Denizi* ise 2013'te (*Percy Jackson ve Olymposlular; Canavarlar Denizi;* http://www.imdb.com/title/tt1854564/?ref_=tt_rec_tt) filme aktarılmıştır.

Hikayelerin baş kahramanı, adı Perseus'u çağrıştıran Percy Jackson'dır. Fakat babası Zeus değil, Theseus gibi, Poseidon'dur. Grek mitoslarındaki canavarlar, Kykloplar, Titanlar ve tanrılar gibi gerçek dışı varlıklar, romanlarda gerçektirler. Olympos, Empire State binasının efsanevi 600. katıdır. Zeus, Poseidon ve Hades'ten oluşan "Üç Büyükler"den birinin oğlu olması nedeniyle Percy sık sık canavarların saldırısına uğrar.

2005'te basılan *Şimşek Hırsızı*'nda Percy Jackson henüz on iki yaşında, disleksik ve "Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB)" olan bir yeniyetmedir. Bir okul gezisinde (aslında kılık değiştirmiş bir Furia olan) matematik öğretmeni tarafından saldırıya uğradığında, bir Grek tanrısının oğlu olduğunu anlar. Grover Underwood adında bir *satyr* olan en iyi arkadaşı onu alıp, Long Island yakınlarındaki Camp Half-Blood'a (Yarım Kanlılar Kampı) götürür. Kamp, babaları Grek tanrılarından biri olan çocuklar için kurulmuştur. Percy orada, Athena'nın kızı Annabeth Chase ile tanışır (Annabeth, Athena'nın iki harf eklenmiş anagramıdır).

Kısa bir süre sonra denizler hâkimi Poseidon Percy'yi oğlu olarak tanır. Percy, Zeus'un "master" şimşeğini (şimşek silahlarını çoğaltmak için kullanılan kalıp) çalmakla suçlanır. Tanrılar arasında çıkan savaşı durdurmak ve Minotauros tarafından yer altı ülkesinde tutulan annesini kurtarmak için Percy, Annabeth ve Grover'ın şimşeği on gün içinde Olympos Dağına geri götürmesi gerekmektedir. Amerika'yı baştan başa dolaştıkları bir serüvene atılır ve (Medusa gibi) pek çok canavarla mücadele ederler. Şimşeği, kampta tanıştığı Luke'un, Tartaros'tan geri dönmeye çalışan Lord Kronos için çaldığını öğrenirler.

Canavarlar Denizi (2006), *Titan'ın Laneti* (2007) ve *Labirent Savaşı*'nda (2008) kahramanımız fantastik maceralarına devam eder. *Son Olymposlu*'da (2009) Percy Jacson ve arkadaşları Lord Kronos'la, Titanomakhia'yı andıran bir savaşa tutuşur. Ayakta kalan son Olymposlu Hestia'dır. Percy, Olymposluların en önemlisinin Hestia olduğunu, çünkü "ümidi korumak için en iyi yerin, evin kalbi olan ocak başı olduğunu söyleyerek Pandora'nın kutusunu ona teslim eder. Sonunda Lord Kronos'u yenerler ve bütün tanrılar dünyadaki çocuklarını sahiplenir.

Seri yeni kitaplarla devam etmektedir. Serideki bütün kitaplar ergenlik dönemindeki gençlere hitap etmesine rağmen gençleri, Grek mitoslarının diliyle tanıştıran güçlü anlatı yapılarıyla dikkat çeker. Riordan'ın bu kitapları yazma nedeni, DEHB ve disleksi tanısı konan oğlunu eğlendirmekti. İkinci sınıftaki oğlu derslerden birinde Grek mitolojisiyle tanışmıştı ve babasından, gece uyumadan önce kendisine Grek mitolojisinden hikâyeler anlatmasını istemişti. Babanın anlattığı hikâyeler, zayıfları aslında kılık değiştirmiş güçlü kahramanlar olarak gösteren halk hikâyeleri gibidir. Grek mitoslarına benzememekle birlikte, onların "ne çıkarsa bahtına" denebilecek genel sürprizli tarzını ödünç alan, Grek tanrılarının gerçek oldukları düşüncesinden yola çıkmış eğlenceli hikâyelerdir -ki Grek mitoslarının değişmeden kalan rolü de budur: zamanın ruhuna uygun olarak yeniden ve yeniden anlatılabilmek.

THESEUS İLE MİNOTAUROS

Gemiler Girit'e vardığında Minos'un kızı Ariadne -Minos'a yıldırım aşkıyla vurulan Skylla (ve Gılgamış'a âşık olan İshtar) gibi- görür görmez Theseus'a vurulur. Yalnız kaldıkları bir ara kendisini oradan kurtarıp onunla evlenmeyi

kabul ederse Theseus'a Minotauros'u nasıl dize getireceğini göstermeye söz verir. Daidalos'un Ariadne'ye verdiği talimatları uygulayan Theseus bir yumak ip alır, ucunu Labyrinthos'un giriş kapısına bağlar ve girift koridorlarda ilerlerken yumağı ardı sıra çözer (İngilizcedeki *clue* sözcüğü gibi dilimizdeki "ipucu" teriminin de kökü bu hikâyeye dayanmaktadır). Theseus Minotauros'u Labyrinthos'un merkezinde, girişe en uzak noktada bir yerde bulur ve kılıcıyla öldürür (Resim 17.5), sonra ipi takip ederek çıkışı bulur. Aynı gece Ariadne'yle birlikte gemiye atlayıp şehirden kaçar ve Kyklad adalarından Naksos'ta karaya çıkarlar.

Ovidius "Ariadne Naksos'ta" hikâyesini o kadar çok sever ki biri *Heroides*'in ("ünlü kadınlar") onuncu mektubunda, biri *Aşk Sanatı*'nda (1.527-564) ve biri de *Dönüşümler*'de (8.174-192) olmak üzere üç değişik yerde aktarır. Bu hikâyeden ve onun öncesinde olanlardan bahseden bir diğer yazar da, Ovidius'tan bir kuşak önce yaşamış (İ.Ö. 84-54) ve aşk şiirleriyle ünlü Romalı ozan Catullus'tur. Aşağıdaki şiirinin asıl konusu Peleus ile Thetis (Akhilleus'un anne ve babası, bkz. 20. Bölüm) olmasına karşın Catullus şiirin yarısından fazlasını, âşıkların yeni evindeki divanın üzerindeki örtüye işlenmiş Theseus ile Ariadne'nin hikâyesini anlatmaya ayırmıştır. *Epyllion* ("küçük destan") denilen bu hikâye içindeki hikâyeler Helenistik Dönem Grek şiirinde ve o dönemi taklit eden Romalı ardıllarında çok sevilen bir teknikti.

RESİM 17.5 Theseus'un Minotauros'u öldürüşü; Attik şarap kabı, İ.Ö. 470 civarı. Theseus bir eliyle boğanın boynuzunu tutarken diğer elindeki kılıçla kafasını gövdesinden ayırıyor. Taşlar, Labyrinthos'ta olduklarına işaret ederken duvarda asılı şapka, kapalı bir yerde olduklarını gösteriyor. (Museo Archeologico Nazionale, Florence; Deutsches Archäeologisches Institut, Rome)

[76] Çünkü, derler ki, vaktiyle aman vermeyen vebanın telef ettiği
seçkin gençleri, aynı zamanda bakire kızların onurunu
Minotauros'a şölen niyetine sunarmış,
Androgeos'un öldürülmesinin cezasını çeken Cecropia kenti.

Böylesine felaketlerle sarsılırken dapdaracık surlar,
sevgili Atina kenti uğruna Theseus'in kendisi
canını feda etmek istedi,° Cecropia'nın yaşayan ölülerinin
cenazelerinin böyle Creta'ya taşınmasındansa.
Ve böylece hafif gemisiyle ışık saçarak ılık esintilerle
yüce gönüllü Minos'a, görkemli evine geldi.
Arzulu gözlerle ona bakar bakmaz kralın bakire kızı
hoş kokular saçan iffetli yatağı onu
annesinin yumuşacık kucağında beslerdi
Eurotas nehrinde yetişen mersin çiçekleri gibi,
ya da baharın esintisiyle çeşit çeşit çiçeklerin açması gibi,
alev alev yanan gözlerini ayırmadı ondan
bütün gövdesiyle ateşi emmeden derinlerine
ve en derin yerlerine kadar tümüyle tutuşmadan önce.
Yazık, ey zavallı, acımasız kalbinle çılgın tutkuları kışkırtıp
ey kutsal çocuk, insanların sevinçlerine keder katarsın,
ve sen Golgi'de ° hüküm süren, ve sen yapraklarla kaplı İdalium'da,°
hangi tufanlarla, yanıp tutuşan bu kızı tasaya boğdunuz
sarışın yabancı için iç çekerken sık sık!
Gücü kalmamış yüreğinde kaç korkuya dayandı!
Kaç kez ışıltılı altından daha solgun bir renge büründü,
yabanıl canavara karşı savaşmak isteyip de
ölümü ya da övgüye değer davranışının ödüllerini aldığında Theseus!
Tatsız olmaz yine de tanrılara boyuna küçük armağanlar söz verip
dudaklarıyla ima ederek adak adaması.
Tıpkı Taurus'un° tepesinde dalların sallanan
meşe ya da kabuğundan su sızdıran kozalaklı çam gibi
karşı konulmaz kasırganın sert rüzgârlarla sarsarak
söküp attığı (burkutulup kökten koparılır, baş aşağı düşer uzaklara
karşısına çıkanı kırıp geçirerek yayıla yayıla),
işte böyle gem vurup yere serdi yabanıl canavarı Theseus,
boynuzlarını rüzgârlara boşu boşuna çarpıp dururken.
büyük bir başarıyla döndü oradan sağ salim
başıboş ayak izlerini ince bir iplikle denetleye denetleye,
dolambaçlı dönemeçlerden çıkarken
yapının göze çarpmayan labirenti aldatmasın diye kendini.
Ama ne diye ayrılıp ilk türkümden
daha çok şey hatırlatayım ki, babasının yüzünü ardında bırakan kızı,
kız kardeşinin, sonra annesinin sarılışını
kızı için ölesiye sevinç duyan o zavallı kadını,
bunların hepsine Theseus'un aşkını yeğ tuttuğunu,

Catullus 64 76-120

82. *canını feda etmek istedi*: Catullus'un versiyonunda Theseus bütün gençleri temsil eden bir figürdür. 96. *Golgi ... İdalium*: Kıbrıs adasında şehirler. 105. *Taurus*: Toroslar; Anadolu'nun güneyinde uzanan sıradağlar. Fakat burada bir kelime oyunu da yapılmış: Latince *taurus*="boğa."

Theseus Ariadne'yi alıp, kimi zaman Dia da denilen Naksos adasına götürür. Ariadne'nin kendi babasına ihanet etmiş olmasını bir türlü affedemeyen Theseus, kızı adada bırakıp Atina'ya geri döner:

[52] Dalga dalga yankılanan Dia kıyısından bakarken
hızlı gemisiyle uzaklaşıp giden Theseus'u görür
yüreğinde gem vurulmaz öfkeler taşıyan Ariadne,
55 hatta daha yeni gördüğü şeyleri gördüğüne inanmaz
çünkü aldatıcı uykusundan uyanır uyanmaz
kendini ıssız bir kumsalda bırakılmış bir zavallı olarak görür.
Delikanlıysa suları savurur küreklerden onu unutmuş kaçıp giderken,
esip geçen fırtınalara bırakır verdiği boş sözleri.
60 Uzaklardan, yosunlardan Minos'un kızı hüzünlü gözlerle
Bacchus şenliğinde taş kesmiş bir heykel gibi ona bakar,
ne yazık ki, dev dalgalarda çalkanıp durur.
Sarı saçlı başını saran ince uzun kurdelesi yok artık,
taşımıyor göğsünü örten incecik giysisi
65 bağlı değil artık yuvarlak bir kuşakla süt dolu memeleri,
her şey kaymış bütün gövdesinden oraya buraya
tuzlu dalgalar ayaklarının önünde oynaşırken onunla:
o sırada ne kurdelesi, ne de suyun üstünde çalkanan giysisi
onun için önemliydi, bütün kalbiyle sana Theseus,
70 bütün ruhu, bütün aklıyla sana takılıydı bitik kız.

Catullus *64* 52-70

Catullus aldatılmış, aşk kurbanı Ariadne'nin yaktığı ağıtları son derece renkli bir şekilde betimler. Ariadne, son olarak da Theseus'a lanet okur; hemen ardından öleceğinden emindir. Bunun ardından Catullus, Theseus'un Atina'ya trajik dönüşünü ve Ariadne'nin Dionysos tarafından beklenmedik bir şekilde kurtarılışını anlatır (bkz. Perspektif 11.1).

Pek çok farklı kaynakta, Theseus'un Atina'ya dönmeden önce Delos adasında mola verdiğinden bahsedilir. Delos adası, Delphoi ile birlikte, Klasik Dönemin en önemli Apollon tapınma merkezlerinden biridir. Theseus orada, Ariadne'nin kendisine vermiş olduğu Aphrodite heykelini tapınağa bağışlar. Minotauros'a kurban olmaktan kurtardığı genç kız ve oğlanlarla birlikte bir çember oluşturup, Labyrinthos'un dönemeçlerini temsil eden karmaşık hareketli bir dans icra ederler. Bu dansa turna dansı denilir ve gerçek hayatta, Klasik Dönemlerde adada düzenlenen şenliklerde icra edilirdi.

PERSPEKTİF 17.2

PICASSO: *MINOTAUROMAKHIA*

Araştırmayı ve keşfetmeyi seven, çok yönlü sanatçı Pablo Picasso uzun yaşamı boyunca (1881-1973) sayısız eser üretmiş, pek çok sanatçıya esin kaynağı olmuştur. İspanya'da doğmuş olmasına rağmen hayatının büyük bir bölümünü Fransa'da geçiren

Picasso, Paris Okulu'nun öncülerindendir. Dev boyutlardaki *nü*lerinde ve canavar figürlerinde imgesel olarak Grek sanatına yaklaşan sanatçının en sevdiği konulardan biri olan Minotauros, yalnızca kendindeki değil, insanoğlundaki sanatsal üretkenliğin, hayal gücünün ve vahşi cinsel iştahın mitolojik bir sembolü olmuştur. Bir rüya sahnesini andıran ve selefi Goya'nın, *Tauromakhia* adlı bir dizi boğa güreşi konulu tablosuna atfen *Minotauromakhia* adını verdiği 1935 tarihli tablosunda (Perspektif Resim 17.2) Picasso, bilinçaltı aklın sembol üretme gücünü serbest bırakarak çok güçlü tehlike, korku, zulüm, acı, umut ve karşı koyuş imgeleri yaratmıştır.

Solda, beli peştamallı bir adam bir yandan merdivene tırmanırken bir yandan da omzunun üzerinden sahneyi izlemektedir. Onun sağındaki yarı karanlık bir odada, önlerinde güvercinler (barış sembolü) olan iki kadın, aşağıda, bir elinde çiçek demeti, diğer elinde yanan bir mum tutan küçük kıza bakmaktadırlar. Kızla Minotauros arasına karnı deşilmiş, bağırsakları dışarıda bir aygır zıplayıp girmiştir. Aygırın üzerine uzanmış yatıyormuş gibi görünen ve yaralı olduğu anlaşılan bir kadın matador vardır. Minotauros sol eliyle kadının cellat kılıcı tutan eline dokunmaktadır. İlk bakışta kılıç Minotauros'un elindeymiş ya da omzundaki bir yarayı tutuyormuş gibi görünür; aslında, sırtına yüklediği büyük bir torbanın ipini tutuyordur. Sağ elini, sanki mumun ışığından ürkmüş gibi gözüne siper etmiştir. Uzakta, Minotauros'un dizi ile aygırın kuyruğu arasında sakin, dalgasız denizde ilerleyen bir yelkenli gemi görürüz.

Minotauros kötü bir canavardır fakat gözleri pek iyi görmez; labirentten çıkış yolunu işaretlediği ipin ucunu Theseus'a uzatan Ariadne'yi akla getiren masum kızın elindeki mumun ışığından ürker. Theseus canavarı öldürmüştür, fakat burada, çarmıhtan indirilen İsa'ya benzeyen merdivendeki adam olay yerinden kaçıyordur. Barış kadınları, yüzlerinde düz, ilgisiz bir ifadeyle, sanki boğanın boynuzları tarafından karınları gerçekten deşilen atların olduğu bir boğa güreşi izliyormuşçasına bakmakta-

PERSPEKTİF RESİM 17.2 Pablo Picasso (İspanyol, 1881-1973), *Minotauromakhia*, 1935, metal oyma baskı. (Réunion des Musées Nationaux/Art Resource, New York)

dırlar aşağıda olanlara. Bu sahnedeki her şey ters ve birbirine zıttır: Matador kadın, boğa yarı insan, çocuk korkusuz, kahraman kaçmakta, barış kadınları ise karanlıkta oturmaktadır ve Minotauros'un omuzlarında ağır bir yük vardır.

Picasso'nun bu oyma baskısındaki semboller bir kabustaki bir şeylere işaret eden ama ne olduğunu açıkça söylemeyen korkutucu imgelere benzemektedir. Bunda, ressamın İspanyol geçmişinin büyük rolü vardır, boğa güreşi ritüellerini çevreleyen duyguları başarıyla canlandırmıştır. Bununla birlikte, yirminci yüzyılın başlarında önem kazanan ve bilinçli aklın ve ona hizmet eden bilimin hegemonyasını reddeden gerçeküstücülük (sürrealizm) hareketinin payı daha büyüktür. Görünen, resmin yarısıdır. Diğer yarısı katışıksız arzunun ve rafine olmamış içtepilerin karanlık, rüya benzeri dünyasıdır; her tür sanatsal esinin ve belki de hayatın kendisinin kaynağı, bu karanlık yarıdır.

Pek uygun şekilde Fransızca olarak *Minotaure* adı verilen ünlü bir sürrealist sanat dergisinin ilk sayısının kapağı (elindeki hançeri zafer dolu bir ifadeyle havaya kaldırmış Minotauros) Picasso tarafından yapılmıştı. Boğa, Picasso'nun sevdiği ve sık sık çizdiği bir imgeydi. En iyi bilinen örneği, 26 Nisan 1937'de Almanlar tarafından yoğun bir şekilde bombalanan küçük bir Bask şehri Guernica'nın anısına yaptığı *Guernica* tablosudur. Canavar (Minotauros ya da sıradan bir boğa, fark etmez) kötü olabilir, fakat aynı zamanda güçlüdür ve bu güç hayata anlam verdiği gibi sanatı da mümkün kılan güçtür. Boğa, sanatçının da sık sık belirttiği gibi, Picasso'nun bizzat kendisidir. Sanatçının biyografisi üzerine çalışanlar, *Minotauromakhia*'da gördüğümüz ve sürrealist bakış açısında, varlıklarını kabul edebildiğimiz ve resimlerini yapabildiğimiz fakat hiçbir zaman tam olarak anlayamadığımız dile getirilemez şeylerin sembolleri hâline gelmiş olsalar da, kadın figürlerin gerçekte kimler olduğunu tespit etmeyi başarmışlardır.

DAİDALOS İLE İKARUS

Theseus'un kaçışını ve öz kızının kendisine ihanet etmiş olduğunu öğrenen Minos öfkeden deliye döner. İntikam olarak, Labyrinthos'un mimarı Daidalos ile Daidalos'un Giritli bir köleden doğma oğlu **İkarus**'u Labyrinthos'a hapseder ve bütün çıkışları kapattırır. Daidalos'un suçu, önce Pasiphae'nin maket ineğini yaparak, sonra da Labyrinthos'tan çıkış için "ipucu" numarasını icat ederek felaketler zincirini başlatmış olmasıdır. Ovidius, Daidalos'un kaçış hikâyesini biri *Dönüşümler*'de, diğeri *Aşk Sanatı*'nda olmak üzere iki farklı yerde anlatır. Aşağıdaki, *Aşk Sanatı*'nda yer alan versiyondur. Ovidius burada, Daidalos'un Labyrinthos'tan kendine kanat yapıp uçarak kaçmasını, cinsel arzuyu temsil eden yaramaz, kanatlı melek Cupid'in de ele avuca sığmazlığını, onu zapt etmenin imkânsızlığını göstermek için örnek olarak vermektedir:

babamın ülkesi kabul buyursun şu benim küllerimi.
Zalim kaderim sürdü beni bu yollara,
kendi yurdumda yaşayamadım madem, bırak hiç değilse öleyim orada.
Şu babanın yakarışı bir hiçse gözünde, bari sal gitsin oğlunu:
ya da hiç acıman yoksa oğluna, o zaman kerem et babasına."
İşte bunları söyledi, ama istediği kadar konuşsun, ne bunlar
ne de başka sözler bir işe yaradı;
kral o adamı asla geri yollamadı.

Daedalus iyice anlayınca bu durumu, "işte şimdi,
şimdi, ey Daedalus" dedi o anda,
"Şimdi hünerini sergileyeceğin bir araç var elinde.
Minos hem karalara hükmediyor, hem denizlere:
ne toprak yol açar kaçışıma, ne de dalgalar.
Bir tek gökteki yol açık bize, öyleyse gökten
gitmeyi deneyeceğiz biz de.
(...)
Sıra sıra dizip tüyleri bir kanat yaptı Daedalus, kürek gibi
kullanabileceği, keten ipliklerle bağladı sonra bu incecik eserini,
en alttaki ucunu da yapıştırdı, ateşte erittiği bal mumuyla
emek ürünü bu tuhaf icat işte böyle tamamlandı en sonunda.
Işıl ışıldı yüzü oğlunun dokunurken bal mumuna, kanatlara,
hiçbir fikri yoktu, omuzlarına geçirilecek bu zırh hakkında.
"İşte bunlar yelkenlimiz" dedi babası ona, "götürecek bizi yurdumuza,
Minos'tan kaçmamızı sağlayacak alet bu işte.
Bir tek havayı kapatamadı Minos, başka her yolu kapattı da;
yapabilirsin haydi, atıl göklere şu icadımla.
Ama sakın ha bakma, ne Tegealı Bakire'ye,°
ne de -kılıç kuşanmış Orion'a, yani Bootes'in° yoldaşına:
sana verdiğim bu kanatlarla düş peşime, senin önünden gideceğim ben de:
sen yeter ki beni izle, güvende olacaksın benim önderliğimde.
Geçerken en üstteki havadan yaklaşıverirsek güneşe,
bal mumu hiç dayanamaz o ateşe:
ya da alçaktan uçarken çarparsak kanatlarımızı engin denize,
ıpıslak olur o çevik tüylerimiz, sular püskürünce.
En iyisi sen orta yoldan uç; rüzgârlara da dikkat et, oğlum,
meltemler seni nereye götürürse, ver kanatlarını esintilerine."
İşte böyle öğütler verirken, aleti ayarladı oğlunun üstüne,
gösterdi nasıl hareket edeceğini de,
tıpkı analarının uçmayı öğretmesi gibi yeni doğan yavrularına.
Sonra yapma kanatları geçirdi kendi omzuna,
bedenini dengelemeye çalıştı ürkekçe bu bilinmeyen yolculuğa.
Tam uçacakken öptü küçük oğlunu,
yanaklarından akan yaşları tutamadı, babaydı ne de olsa.
Bir tepe vardı, dağdan daha alçak, düz ovadan daha yüksek:
işte oradan attılar bedenlerini baba oğul, bu korkulu uçuşa.°
Kanatlarını çırparken bir yandan, diğer yandan da geriye, oğlununkilere bakıyordu
ama yine de Daedalus, dümdüz gidiyordu yolundan.
Bir zevk oldu bu yepyeni yol ilk başta; attı korkusunu bir yana
Icarus, cesaretlenip uçmaya kalktı daha cüretkârca.

50. *Tegealı Bakire*: Helice; orta Peloponez'de, Arkadia'nın doğusunda yer alan Tegea adlı bir kasabanın perisidir. Öldükten sonra Zeus onu, Büyük Kepçe olarak da bilinen Büyük Ayı takımyıldızına (Ursa Major) çevirir. 51. *Bootes*: Çoban takımyıldızı. Büyük Ayı'nın yakınında, ama gökyüzünün oldukça altında, ufka yakın bir yerdedir. Ayı Terbiyecisi olarak da bilinir. 68. *korkulu uçuş*: Ovidius'un versiyonunda sanki Labyrinthos'ta değillermiş gibidir.

Biri gördü onları, balık avlıyordu oltasını sallaya sallaya,
suya atmıştı ki tam, elinden kayıverdi.
Sol yanda Samos uzanıyordu (arkalarında kalmıştı Naxos, Paros
ve Claroslu° tanrının gözbebeği Delos)
sağ yanda da Lebinthos, gölgeli ormanlarıyla Calymne
ve balık taşan sığlıklarla° çepeçevre Astypalaea;
hercai gençliğine güvenen oğul, pervasızca
yol alınca yükseklere, babasından ayrıldı, tek başına.
Bağlar kaydı, bal mumu aktı, tanrıya yaklaştıkça,
tutunamadı, çırpıp durduğu kolları ipincecik havada.
Ürktü, göğün yücelerinden baktı alttaki sulara:
telaşa kapılıp o korkuyla, gözleri karardı dalga dalga.
İyice erimişti bal mumu: artık kanatsız kalan kollarını çırpıyordu,
titremeye başladı sonra, kimse yardım edemezdi artık ona.
Düşüyordu, düşerken de, "Baba, ah baba, düşüyorum! " diyordu,
birden yemyeşil sular ağzına doldu, o hâlâ konuşuyordu.

Ovidius, *Aşk Sanatı* 2.25-34, 43-92

76. *Claros*: Klaros; İonia'da, Apollon tapınağıyla ünlü bir şehir. 78. *...sığlıklar*: Samos, Naksos, Paros, Delos, Labynhos, Kalymnos ve Astypalaia Ege Denizinde bulunan ve Türkçede daha çok "On İki Adalar" olarak bilinen Ege adalarındandır.

Tuttukları yol, Girit'ten Atina'ya giden bir yolcunun pek kolay seçmeyeceği bir yoldur, fakat ozan, talihsiz oğlanın cansız bedeninin karaya vurduğu ve bu nedenle onun adıyla anılan İkarus adası ile bu adayı çevreleyen İkarus Denizini bir şekilde hikâyesine yedirme gereği hissetmiş olmalı.

İkarus'un hikâyesi, Greklerin en temel düsturunu çok güzel özetleyen ve Delphoi'deki Apollon tapınağını süsleyen "hiçbir şeyde aşırıya kaçma" özdeyişinin mitolojik bir ifadesidir. Greklerin karakteristik zayıflığı olan her şeyi abartma huylarından olsa gerek, bilgeler ve halkın önde gelenleri her fırsatta Altın Oran'ı, yani ne fazla yükselmeme ne de fazla alçalmamanın büyük bir erdem olduğunu vazederlerdi. Aristoteles, daha sonra, bu erdemi iki zıt uç arasındaki orta nokta, cesareti korkaklık ile kör cüret arasındaki orta yol olarak tanımlayacaktır. Yani İkaros babasının sözünü dinlemeli ve orta yoldan sapmamalıydı.

MİNOS'UN ÖLÜMÜ

Daidalos, oğlu İkaros'un denize düşüp boğulmasından sonra Attika'ya inme planından vazgeçer. Yönünü batıya, Sicilya'ya çevirir ve orada, Kamikos kralı **Kokalos**'un yanına sığınır. İntikam ateşiyle yanıp tutuşan Minos, Daidalos'u bulmak için aramadığı yer bırakmaz. Yanında spiral bir deniz kabuğu taşımaktadır. Konakladığı her herde, bir ip parçasını deniz kabuğunun içinden bir uçtan diğerine geçirmeyi başarana büyük bir ödül vaat edeer. Kabuğun içi tıpkı bir labirent gibi iç içe geçmiş, dolambaçlı kanallarla dolu olduğundan, kabuğu açmadan ya da kırmadan bu işi başarmak, sıradan insanlar için kesinlikle imkansızdır. Minos, bunu ancak Daidalos'un başarabileceğini biliyordur.

Sonunda yolu Kokalos'un sarayına düşer. Kokalos, bilmeceyi çözeceğini söyleyerek deniz kabuğunu alır ve Minos'a fark ettirmeden Daidalos'a gösterir.

Usta zanaatkâr Daidalos, kabuğun bir ucunu küçük bir delik açar ve deliği balla örter. Sonra bir karıncanın karnına ince bir ip bağlayıp karıncayı kabuğun içine salar. Sonunda öbür uçtaki bala ulaşan karınca, böylece ipi kabuğun içinden geçirmiş olur (çıkış yolunu bulmak için ardında bıraktığı ipi takip eden Theseus'u hatırlayalım).

Kokalos, bilmeceği çözdüğünü söyleyerek kabuğu Minos'a gösterdiği anda Minos aradığı kişiyi bulduğunu anlar. Kokalos'tan Daidalos'u kendisine teslim etmesini talep eder. Kokalos itiraz etmez, fakat önce Minos'u yemeğe davet eder. Minos yemekten önce temizlenmek için banyo yapmak ister. Kokalos'un kızları küveti kaynar suyla doldurmuşlardır; Minos haşlanarak ölür. Daidalos'un bundan sonra neler yaptığıyla veya nasıl öldüğüyle ilgili elimizde bir bilgi yoktur.

PERSPEKTİF 17.3

BRUEGHEL: *IKARUS'UN DÜŞÜŞÜ*

Flaman ressam Pieter Brueghel (1525?-1569) manzara resimlerine gündelik işleri gösteren ayrıntılar eklemeyi seviyordu. *İkarus'un Düşüşü* tablosunda (Perspektif Resim 17.3), Ovidius'un hikâyesini, denizin üzerinde havayı döven ve zar zor görülen bir çift bacağa indirgemiştir (sağ altta, geminin yakınında).

Tuvalin büyük kısmı bir balıkçıya (sağ alt), tarlasını süren bir çiftçiye ve bir çobana (orta) ayrılmıştır. Brueghel'in bu ironik yorumunda, Türkçeye kabaca "biri öldü diye saban durmaz" şeklinde çevirebileceğimiz bir özdeyişi hatırlatır gibi, kimse denize düşüp boğulan oğlanın farkında değildir.

PERSPEKTİF RESİM 17.3 Pieter Brueghel (baba) (1525?-1569), *Ikarus'un Düşüşü (Landscape with Fall of Icarus)*, yaklaşık 1554-1555, pano üzerine yağlı boya. (Musées Royauxdes Beaux-Arts, Brussels; © Scala/Art Resource, New York)

Amerikalı ünlü modern şair W. H. Auden (1907-1973), İspanya İç Savaşı sırasında (1936-1939) solcu Cumhuriyetçi Ordu saflarında bir sedye taşıyıcısıydı (Guernica şehri bu savaş sırasında bombalanmıştır; bkz. Perspektif 17.2). Orada yaşadıklarının etkisiyle, Brueghel'in bu resminin sergilendiği Belçika Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi'nden (Brüksel) bahsettiği *Musée des Beaux Arts* (*Güzel Sanatlar Müzesi*) adlı şiirini yazar. Auden şiirde, acı çekmenin sıradan doğasını şöyle dile getirmiştir:

Güzel Sanatlar Müzesi

acıyı ele alsın da kabil mi hiç yanılsın
eski zaman ustaları! öyle hakkıyla anladılar onun
insan hayatındaki yerini, nasıl olageldiğini
ha babam atıştırırken bir başkası, camı açarken yahut,
bilemedin yolunda tın tın giderken!
nasıl, yaşlılar elpençe divan, alı al moru mor beklerken
doğaüstü doğumu, hiç çocuklar olmadan olur mu
kızaklarından dudak bükermiş gibi olup bitene,
gölün üstünde al takke ver külah!
kabil mi unutsunlar
o korkunç şehadet bile uymadan edemez işin akıntısına!
taş çatlasa bir aralık olmalı, bir teklifsiz köşe
ki köpeklere kuçu kuçu densin gine ve celladın atı kaşınınca
bir ağaca sürtebilsin günahsız kıçını.

brueghel'in ikarı'nda mesela, bana mısın bile demeden nasıl
her şey sırtını çeviriyor felakete? işitmiş olmalı pekâlâ
suyun şapırtısını rençber, ümitsiz haykırışı,
"kulak asma" deyip geçti herhalde; güneşse şöyle bir rasgele
vurdu ak pembe ayaklar gömülürken yemyeşil suya;
kibarişi çıtkırıldım yelkenli merak etmesine etmiştir ya
gökten paldır küldür düşen çocuğu görünce;
acele işi vardı zahir, uzaklaştı bozmadan istifini bile.

W. H. Auden, Türkçesi: Can Yücel

Ara Yorum: Arkeoloji Işığında Girit Mitosu

İnce uzun bir coğrafyaya sahip Girit adası, güneydoğusundaki Mısır'dan doğusundaki Kıbrıs ve Fenike'ye, kuzeydoğusundaki bütün Anadolu kıyılarından kuzeyindeki Yunanistan'a, batısındaki Sicilya ve İtalya'ya dek Ege Denizindeki bütün ticaret yollarının kesişim noktasında yer alır. Uzun tarihi boyunca pek çok farklı ülkeden insanlar, beraberlerinde kendi dinlerini, geleneklerini, efsane ve mitoslarını da getirerek buraya yerleşmiştir. Çağdaş arkeolojik kazıların bize gösterdiği kadarıyla adadaki (Minoslular olarak adlandırdığımız) ilk ciddi yerleşim İ.Ö. 7000'ler kadar eskiye gitmektedir ve muhtemelen Anadolu kaynaklıdır. Bundan sonraki ikinci büyük göç hareketi İ.Ö. 3100'lerde gerçekleşir.

Tunç Çağında yaşayan Giritliler bilgileri kayıt altına almak için birkaç farklı alfabe kullanmışlardır. Bunların en eskisi (ve henüz çözülememiş olanı),

örneklerini mühürler ve ufak nesneler üzerinde gördüğümüz bir resim-yazı türüdür. Bu yazının resim karakterleri daha sonra şematize edilerek, örneklerini kil tabletler ve kimi çanak çömlek parçaları üzerinde gördüğümüz ve yine hâlâ çözülememiş olan Lineer-A yazısı geliştirilmiştir. Çözülebilmiş en ilk ve en eski yazı olan Lineer-B'yi ise, daha çok, yeni topraklar işgal eden Mykenai Grekleri, para hesapları ve mal envanterleri için kullanmışlardır.

İ.Ö. 1450'lerde meçhul bir kavim gelir ve muhteşem saraylarla birlikte tüm adayı talan eder; böylece Minoa medeniyeti çok kısa bir süre içinde yok olur. Arkeolojik bulgular bu dönemdeki dinî törenlerde insan kurban edildiğini ve çocuk yamyamlığının varlığını göstermektedir (ki böylesine kaotik bir dönemde ufuktaki felaketi önlemek için bu tür nafile çabalar normal görülebilir). Minoslular bazıları yüksek dağlık bölgelerdeki görece daha korunaklı yerlere doğru geri çekilmiş, bazıları da adayı tümden terk etmiştir. Bazı akademisyenler adadaki medeniyetin aniden yok oluşunu Thera yanardağının faaliyete geçmesine bağlasa da (Perspektif 1, Resim 1.1), ağaç gövdelerindeki halka testleri (güvenilirlikleri yüksek olmamakla beraber) volkanik hareketin İ.Ö. 1630'larda, yani İ.Ö. 1450'lere denk gelen felaketin nedeni olamayacak kadar erken bir dönemde gerçekleştiğini göstermektedir.

İ.Ö. 1450'deki yıkımın ardından sadece Knossos yeniden inşa edilir, fakat İ.Ö. 1400'deki bir yangında yeniden yok olur. Üçüncü ve sonuncu felaket ise İ.Ö. 1200'de gerçekleşir. Birinci ve ikinci felaketlerdeki büyük yangınlar, ironik bir şekilde, Lineer-B yazısıyla yazılmış binlerce Grekçe kil tabletin bozulmadan kalmasını sağlamıştır. Anladığımız kadarıyla Mykenai Grekleri İ.Ö. 1450'deki ilk felaketin ardından Knossos'u ele geçirirler. Bu konuda elimizde ayrıntılı bilgi olmadığı gibi, İ.Ö. 1400 ve 1200'deki ikinci ve üçüncü felakete de neyin sebep olduğu bilinmemektedir. İ.Ö. 1200'lerde Filistin kıyılarında, şimdiki Tel Aviv'in güneyinde kalan beş ayrı şehre yerleşen ilk Filistinliler büyük ihtimalle Girit'ten kaçan Mykenai Grekleriydi. Yakın bir zaman öncesinde ortaya çıkan ve bu halkın halen konuşulan Semitik kökenli dili İ.Ö. 600 civarında benimsediklerini gösteren bulgular, bu düşünceyi desteklemektedir. Filistin, adını bu Grek halktan almıştır.

Girit ve Girit mitosu ile ilgili düşünürken İ.Ö. 1450'lerden önceki Girit elitinin Minos kökenli olduklarını ve İ.Ö. 1450 sonrasındaki Girit'i yöneten ve büyük ihtimal adaya işgalci olarak gelen Mykenai Greklerinden soy, dil ve kültür olarak çok farklı olduklarını unutmamak gerek. Grek dili ve kültürü zaman içinde eski yerel Minos kültürünün yerini almıştır ve adada bugün bile hâlâ Grekçe konuşulmaktadır. Minos uygarlığına ait elimizde herhangi bir mitos yoktur; olanlar Girit'le ilgili Grek, özellikle de Atina mitoslarıdır. Buna rağmen eski dünyanın yenisi üzerindeki etkisi muazzamdır.

Kadim zamanlarda bile entelektüeller Girit ile ilgili anlatılan hikâyelerdeki tarihî gerçeklerle efsaneyi birbirinden ayırmaya özen gösteriyorlardı. Bu özeni şimdi de akademisyenler sürdürmektedir. İ.Ö. beşinci yüzyılda yaşamış olan Atinalı tarihçi Tukidides Peloponez Savaşı tarihine yazdığı önsözünde (1.4), mitolojik kaynaklara dayanarak, Minos Krallığının "gücünü denizdeki üstünlüğünden alan" (*talassokratik*) ilk krallık olduğunu öne sürer. Tukidides, efsaneyi tarihten ayrı tutmaya özen gösteren ve bunun için çabalayan öncülerdendir:

> Minos -yalnızca duyduklarımıza dayanarak söyleyebiliyoruz- bir donanmaya sahip bildiğimiz ilk kişidir. Ege Denizinin büyük bir kısmına egemen olmayı, Kykladlar olarak bildiğimiz adaları idaresi altına almayı ve bunların çoğunda kendi kolonilerini kurmayı başarmıştır. Bunun için ilk olarak Karyalıları ° buralardan sürmüştür. Sonra kendi oğullarını yönetici olarak atamış ve hiç kuşkusuz ganimetlerden elde ettikleri gelirleri kendi cebine aktarmak amacıyla bölgeyi korsanlardan temizlemeye çalışmıştır.

Karyalılar: Anadolu topraklarında yaşayan ve Tukidides'e göre bu adaları yöneten bir halk.

Girit mitoslarının temelindeki tarihsel gerçekleri gösterecek arkeolojik bulgular, Arthur Evans adlı bir İngiliz'in 1899'daki kazılarına kadar toprak altında gömülüydü. Alman arkeolog Heinrich Schliemann'ın Anadolu topraklarındaki Troia ve Yunanistan anakarasındaki Mykenai'deki keşiflerinden etkilenen Evans, parasını kendi cebinden ödeyerek Kuzey Girit ovasının bir kısmını satın alır. Düzlüğün ortasındaki hafif bir kabartı, altında yatan antik bir kalıntının göstergesi gibidir. Kısa bir süre sonra toprağın altından muhteşem bir saray kompleksinin kalıntıları çıkar. Antik Knossos şehrine ait bu kalıntıların tarihi İ.Ö. 1200'lerden 3100'lere kadar uzanmaktadır (Resim 17.6). Bu uygarlığa (kurucusu Minos'a ithafen) Minos adını veren Evans'ın kendisidir. Onun ardından gelen arkeologlar Knossos kazılarını iyice genişletmiş ve adanın değişik yerlerinde benzer saray kalıntılarını gün yüzüne çıkarmışlardır.

RESİM 17.6 Knossos'taki, Tunç Çağından kalma saray. Bir hayli karmaşık bir mimarisi olan eski sarayın bir kısmı Sir Artur Evans tarafından ayağa kaldırılmıştır. Fotoğrafta, Minosluların üstü altından daha kalın tipik ahşap sütunlarından biri görünüyor. Duvarda, taşların arasına yerleştirilmiş ahşap kirişler, deprem anında taşların üzerine binen şok dalgalarını emen birer yastık görevi görüyordu. Restore edilmiş kısmın arkasında, büyük ihtimalle boğa oyunu törenlerinin düzenlendiği ana meydan bulunmaktadır. (Fotoğraf yazara aittir)

Elimizdeki verilerden anladığımız kadarıyla Minoslular coşkulu, zevk düşkünü, canlı ve gerçekçi sanat eserlerinden hoşlanan, ince ve sofistike bir yaşam tarzına sahip denizci bir halktı. Saraylarından neredeyse hiçbirini surla çevirmemişlerdi; bundan, fazla düşmanları yoktu sonucunu çıkarabiliriz. Yakınlardaki Thera adasında bulunan freskolarda küçük ama sağlam gemilerden oluşan muazzam filoların ve silahlı askerlerin tasvirlerine rastlanmıştır ki bu durum, Minosluları ilk talassokratik halk olarak tanımlayan Tukidides'in görüşünü doğrular niteliktedir. 1992'de, bütün arkeoloji ve bilim dünyasını şaşırtan bir keşif gerçekleşmiş, Nil deltasında İ.Ö. 1600'lere tarihlenen Minos freskleri bulunmuş ve bu olağanüstü medeniyetin etki alanının ne kadar geniş olduğu bir kez daha görülmüştür.

Theseus ile Minotauros ve Daidalos'un işleri ile ilgili hikâyeler Atina ile yakından bağlantılıdır. Mitosların tarihî gerçeklere dayandığına inananlar bu hikâyelerde, İ.Ö. 1450'lerden önceki bir zamanlarda, yani Girit talassokrasisinin Yunanistan anakarası için ciddi bir tehdit oluşturduğu dönemlerde Atina ile Girit arasında yaşanan düşmanca rekabetin izlerini görürler. Adanın hâkimiyetini Greklere nasıl geçtiğini hâlâ net olarak bilemiyoruz ve evet, hikâye gerçek olaylarla, yani Girit ile Atina'nın birbirine düşman olmasıyla ilgili bilgiler içeriyor olabilir. Fakat elimizde bu tezi ne kanıtlayacak ne de çürütecek bilgi vardır.

Mitosun büyük bir kısmı hiç kuşkusuz daha sonraki dönemlere aittir. Sanat alanında Atina'nın İ.Ö. yaklaşık 900'lerden sonra başlayan üstünlüğünün Atinalı büyük sanatçı Daidalos hikâyelerinin popülerliğini önemli ölçüde arttırdığını ve Theseus'un başarı hikâyelerinin, İ.Ö. altıncı yüzyılın sonu ve beşinci yüzyılın başlarında, yani Ege Denizindeki egemenliğin tartışmasız bir şekilde Atina'ya geçtiği bir dönemde (bkz. 16. Bölüm) Atinalılar tarafından üretilmiş propaganda malzemesi olduğunu söylemek mümkündür. Atinalılar, denizde kurdukları egemenlik ile Minos'un imparatorluğu arasında paralellikler kurabildikleri, hele de böyle bir paralellik sayesinde, zekâ ve cesaret gerektiren bir mücadelede Theseus'un Minos'u hezimete uğrattığını gösterebildikleri için pek mutluydular.

Girit mitoslarında, muhtemel tarihî gerçeklerin yanı sıra Giritlilerin gerçek hayatta uyguladıkları bazı dinî pratikleri de görebilmekteyiz. Giritlilerin inanç sistemlerinin oldukça karmaşık olmasına karşın araştırmacılar, Giritlilerin, eli yılanlı ve çıplak memeli olarak tasvir edilen bir ana tanrıçaya tapındıklarında hemfikirler (Resim 17.7). Bu tanrıçanın adlarından birinin, "üst mertebede kutsal kişi" anlamına gelen Ariadne olduğu ve tanrıçanın efsanelerin kuşaktan kuşağa aktarılması sürecinde bir halk kahramanına dönüşmüş olduğu düşünülmekte. Bir ana tanrıça olarak sahip olduğu orijinal işlev, Kıbrıs adasındaki Ariadne Aphrodite kültünde, genç bir erkeğin yere yatıp çocuk doğuruyormuş gibi yaptığı ritüelde görülebilir. Girit kültünde boğanın önemli bir yeri vardı ve Minos sanat eserlerinin çoğunda örneklerini gördüğümüz ve oldukça tehlikeli bir oyun/ritüelde yer alıyordu (Resim 17.8). Cambazlık gerektiren ve ölüm tehlikesinin bulunduğu bu oyunun arka planında, insan-yiyen Minotauros ("Minos boğası") efsanesi ve bir ihtimal, Girit kültürünün çöküş döneminde yaygın olduğunu bildiğimiz ritüel yamyamlık olgusu olduğu düşünülebilir. Boğa, ilahî kudretin vücut bulmuş şeklidir ve Zeus'un sembol hayvanıdır (dinî ritüellerde boğa, Zeus'un adına kurban edilirdi).

RESİM 17.7 Yılanlı tanrıçanın, Knossos sarayının sınırları içindeki bir tapınağın deposunda bulunan çini heykeli, İ.Ö. 1600 civarı. Minoslu kadınların karakteristik giysisi olan ve göğsü açıkta bırakan elbisesine bakarak, heykelin bir rahibeye ait olduğu düşünülebilirse de başının üzerindeki garip kedi (muhtemelen bir leopar) figürü, ellerinde tuttuğu yılanlar ve iki yana açtığı kollar nedeniyle buradaki kadının tanrıçanın kendisi olduğu söylenebilir. (Heraklion Museum, Crete; ©Giraudon/Art Resource, New York)

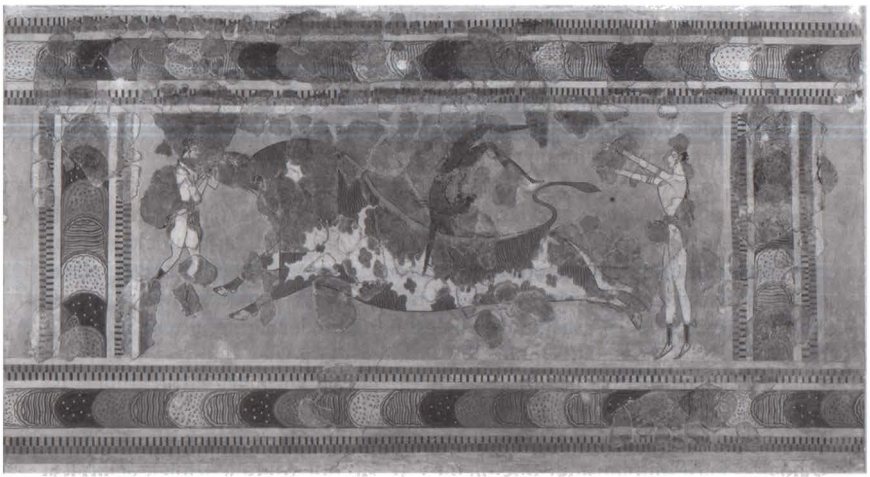
Bazı araştırmacılar da Atinalı genç kız ve erkeklerin Minotauros'a kurban verilmesi mitosunun, o dönemde Yunanistan'da hızla yayılmakta olan Yakın Doğu gelenekleriyle bağlantılı olduğunu ileri sürmekte. Bu bağlamda boğa, sıklıkla boğa şeklinde tasvir edilen ve kültü Zeus kültüyle yakından bağlantılı Semitik fırtına-tanrı **Baal**'e karşılık gelmektedir. Tunç Çağının sonlarında Girit'te Sami kökenli bir halkın yaşamış olduğunu ve adanın güney kıyısında (Kommos'ta) bir liman kasabası kurduklarını neredeyse kesin olarak biliyoruz. Eski Ahit'te, bu tür bir çocuk-kurban geleneğinin Molokh'la ilgili olduğundan bahsedilmektedir (Molokh herhangi bir tanrının adı değildir, fakat anlamı "kral" olduğu için Molokh'un tanrının bizzat kendisi olduğu düşünülebilir).

Girit dinsel sembollerinden bir diğeri çift ağızlı baltadır ve çoğu akademisyen bu baltanın Girit kült törenlerinde boğa kurban ederken kullanılan baltayı

temsil ettiğine inanmaktadır. Grek dili uzmanlarından biri çift ağızlı bu baltanın Girit dilindeki karşılığının *labrys* olduğunu ve bu nedenle Labyrintos (labirent) sözcüğünün, Atinalı gençlerin boğa-adama (Minotauros'a) kurban olarak sunuldukları yeri temsilen, "çift ağızlı balta yeri" anlamına gelebileceğini söylemiştir.

Kadınlar söz konusu olduğunda kurban edilmek yerine cinselliklerini sunmalarının bir örneğine Zeus'un boğa suretine girerek Europa'ya sahip olduğu hikâyede görmüştük; Minos dönemi Girit'inde gerçekten de uygulanmış olan bir dinî ritüel sırasında, boğa maskesi giymiş bir erkeğin, bir rahibeyle cinsel ilişkiye girdiği kısım bu hikâyeyle bağlantılı olabilir. Aynı izleği, denizden çıkıp gelen boğa ile çiftleşen Pasiphae hikâyesinde de görmek mümkündür (boğa, Minosluların özel önem verdikleri deniz tanrısı Poseidon tarafından gönderilmiştir ve bir bakıma Poseidon'un kendisidir). Genç kızlar bir zamanlar tanrılara kurban edilirdi; daha sonra "kutsal evlilik töreni" (*hieros gamos*) denilen bir dinsel tören ortaya çıktı ve genç kızlar tanrılara canları yerine, rahiplere veya krallara kızlıklarını sunmaya başladılar.

Europa ve Pasiphae hikâyeleri gerçek yaşamdaki bu tür ritüellerin bir ürünü olabilir, fakat mitosun gerçek tarihî arka planı, dikkatlerin Pasiphae'nin uygunsuz şehvetine yöneldiği Klasik Döneme gelinceye dek çoktan görünmez hale gelmişti. Ne yazık ki Klasik Dönemden kalan ve Girit soyuyla ilgili elimizde hiçbir Grek eseri yoktur, fakat mitosun temel unsurlarının komik bir kaynağı olduğunu tahmin edebiliriz. Tahtadan yapılmış koca bir inek maketinin içinde iki büklüm, boğanın gelip kendisine sahip olmasını bekleyen Pasiphae imgesi, olsa olsa pornografik veya saçma derecede gülünçtür ve Greklerin şehvet düşkünü, utanmaz kadın klişe imgesine çok uygundur.

RESİM 17.8 Knossos'ta bulunan ve "boğanın üzerinden atlama oyununu" konu alan bir duvar resmi. Sağda, beyaz eteğinden kadın olduğunu anladığımız figür, kollarını uzatmış, boğanın üzerinde takla atan genci yakalamak için beklerken soldaki kadın boğayı boynuzlarından yakalamış. Boğanın dört ayağı da havada ("uçan dörtnal" pozisyonu). Boğanın gerçeğe yakın tasviri, Girit sanatının karakteristik özelliklerinden biridir. Minotaur efsanesine kaynaklık yapma ihtimali büyük olan bu tehlikeli oyunun, Knossos sarayının ana avlusunda oynandığı düşünülmektedir. (Heraklion Museum, Crete; Marie Manzy /Art Resource, New York)

Girit saray çevresinde buna benzer yüz kızartıcı veya aşırıya kaçan cinsel maceralara sık rastlanır. Sırf arzusunu gidermek için vatanı ve ailesine ihaneti göze alan Ariadne'yi ve Pasiphae'nin kızı Phaidra'nın, üvey oğlu Hippolytos'a duyduğu yarı ensest aşkı hatırlayalım (16. Bölüm). Girit soyundan olmasa da, Megara prensesi Skylla ihanetinde kendine Minos'u örnek alır. İ.Ö. beşinci yüzyılın Atina'sında yaşayanların gözünde şehvet düşkünü, akrabalarıyla zina yapmaktan çekinmeyen, zorba ve yalancı bir Giritli klişesi oluşmuştur bile.

Hikâyenin genel kurgusu aslında bir halk hikâyesine aittir: Gezgin bir kahramanın yolu (Theseus), zalim bir kral (Minos) tarafından yönetilen garip bir yere düşer (Girit). Burada, korkunç bir canavara (Minotauros) insanlar kurban edilmektedir. Kralın kızı (Ariadne) kahramana âşık olur. Kahraman, prensesin ve becerikli bir büyücünün (Daidalos) de yardımıyla canavarı öldürür. Kahraman ile prenses birlikte kaçarlar, fakat kızın soğukkanlı ihanetini bir türlü affedemeyen kahraman onu terk eder, evine döner ve oranın kralı olur (Gılgamış da, hain karakteri nedeniyle İshtar'ı terk etmiştir). Halk hikâyelerinde ve mitoslarda rastlanan bu standart unsurların sıklığı ve çokluğu nedeniyle, efsanelerin ardında tarihî gerçekler ararken son derece dikkatli olmalıyız.

Bazı araştırmacılar, hikâyedeki bazı unsurların gerçek hayattaki ergenlikten erkekliğe geçiş törenlerine olan benzerliğini vurgulamaktadır. Hikâyede:

- Theseus uzak bir ülkeye doğru yola çıkar.
- Ölümün ve korkunç bir canavarın ellerinden kurtulur.
- Bir kadınla gönül ilişkisine girer.
- Ülkesine geri dönüşünde kral olur.

Erkekliğe geçiş törenlerinde ise şu benzer ögeler karşımıza çıkar:

- Erkekliğe adım atacak aday köyünden/kasabasından uzaklaştırılır.
- Ritüel sırasında ölüm oyunu oynanır ve genç aday, ölüler dünyasından gelen (genelde grotesk maskeler takmış yetişkin erkekler tarafından canlandırılan) iblislerle karşılaşır.
- Bir tür cinsel ilişki deneyimi yaşar.
- Aday kendi topluluğuna yetişkin bir erkek olarak döner.

Theseus, Atinalı genç adayların koruyucusudur. *Ephebes* ("yetişkinliğe adım atmak üzere olan") olarak adlandırılan on sekiz ila yirmi yaşlarındaki adaylar, çok sıkı bir dizi sınavdan geçtikten sonra bir araya gelip hep bir ağızdan Theseus'un başarılarını anarlar ve böylece tam yurttaşlık hakkını elde ederlerdi. Mitos ile gerçek hayat arasındaki böylesi benzerlikler ilginç olmakla birlikte, mitos ile ritüel arasındaki muazzam farklılığı da gözler önüne sererler: Birincisi kurmaca bir hikâyedir, kendi iç düzeni ve kuralları vardır; diğeri ise toplumsal bir davranış biçimidir.

Halk hikâyelerinde çok yaygın olan düzenbaz-mucit tipine karşılık gelen Daidalos, Girit mitolojisinde önemli bir yere sahiptir. Marangozluk araçları icat eder, Parsiphae'nin meşhur tahta inek maketini yapar, Labyrinthos'u tasarlar ve deniz kabuğunun kabuğunu açmadan içinden ip geçirir. Tutkulu sanatçıların prototipidir; sırf yeteneklerini kıskandığı için aynı zamanda öz yeğeni olan tek rakibi Perdiks'i öldürür, deniz kabuğundan ip geçirerek caka satacağım diye hayatını tehlikeye atar. Kendi eseri olan Labyrinthos'a hapsedilen Daidalos, aynı zamanda, kendi yarattığının esiri olan sanatçının sembolüdür.

Pek çoğuna göre Daidalos, Grekçede yaygın olarak kullanılan ve "ustalıkla yapılmış" anlamına gelen *daidalos* sıfatının geç dönemlerde kişileşmiş halidir; ne var ki, Knossos'ta bulunan Lineer-B tabletlerinde adına rastlanmaz. *İlyada*'da, Daidalos'un tanrılar katındaki karşılığı olan Hephaistos'un Akhilleus için yaptığı kalkan üzerindeki muhteşem bir desenden bahsedildiği yerde onun da adı geçer:

> Çok ünlü topal, kalkana bir de oyun alanı koydu,
> Bir zamanlar Daidalos'un, yaygın Knossos'ta,
> Güzel örgülü Ariadne için yaptığı alana benziyordu.
>
> HOMEROS, *İlyada* 18.590-592

Roma dönemindeki Grek yazarlar Daidalos'a, gerçekçi heykel işçiliğinin mucidi ve aralarında Tunç Çağı Sardinya'sındaki konik kulelerin ve Mısır'daki çeşitli tapınakların da olduğu pek çok ünlü yapının mimarı sıfatlarını da uygun görmüşlerdir. Erken dönem Grek heykelleri günümüzde bile zaman zaman "Daidalik" heykeller olarak anılmaktadır.

ÖNEMLİ İSİM VE TERİMLER

Europa, 475
Minos, 477
Pasiphae, 478
Daidalos, 478
Minotauros, 478
Labyrinthos, 481
Skylla, 481
İkaros, 488
Kokalos, 490

ANTİK KAYNAKLARDAN BAZILARI

Europa: Apollodoros 3.1.1-2; Homeros, *İlyada* 14.321-322; Ovidius, *Dönüşümler* 2.836-875; **Minos**: Apollodoros 3.1.1-4, 3.15.1, 3.15.7-8, "Epitome" 1.12-15; **Daidalos**: Apollodoros 3.1.4, 3.15.8, "Epitome" 1.8-15; Ovidius, *Dönüşümler* 8.183-262; **Ariadne**: Homeros, *Odysseia* 11.321-325, *İlyada* 18.590-592.

OKUMA LİSTESİ 17. BÖLÜM

Chadwick, J., *The Decipherment of Linear B*, 2nd ed. (Cambridge, UK, 1967).

Doumas, Christos G., *Thera, Pompeii of the Ancient Aegean* (London, 1983). Thera'yı yerle bir etmiş volkanik patlamayla ilgili popüler bir yazı. Pek çoklarına göre bu patlama Minos uygarlığının da sonunu getirmiştir.

MacGiljivray, Joseph Alexander, *Minotauros: Sir Arthur Evans and the Archaeology of the Minoan Myth* (New York, 2000).

Marinatos, Nanno, *Minoan Kingship and the Solar Goddess* (Chicago, 2011).

Marinatos, S., and M. Hirmer, *Crete and Mycenae* (London, 1960).

Morris, Sarah, *Daidalos and the Origins of Greek Art* (Princeton, NJ, 1992). Daidalos mitoslarının izini ve kökenlerini Yakın Doğu'daki örneklere kadar takip eden kapsamlı bir çalışma.

Nilsson, Martin P., *Minoan-Mycenaean Religion, and Its Survival in Greek Religion*, 2nd ed. (New York, 1950).

Pendlebury, J. D. S., *The Archaeology of Crete* (London, 1939; reprinted New York, 1965).

Robinson, A., *The Man Who Deciphered Linear B: The Story of Michael Ventris* (New York, 2002).

18. BÖLÜM

OİDİPUS VE THEBAİ MİTOSLARI

Ananla evlenmek tehlikesi seni ürkütmemeli;
Rüyalarında analarıyla yatakta yattıklarını gören çoktur

SOPHOKLES, *Kral Oidipus* 980-982

BOIOTIA OVASININ en büyük şehri olan Thebai, kuzeyde Balkanlardan güneye, Attika ve Peloponez'e inen ana yolun hemen yanındaki ovayı ikiye ayıran sırt üzerinde kurulmuştur (bkz. Harita II, 2. Bölüm). Hem Tunç Çağında hem de Klasik Dönemde önemli bir iktidar merkeziydi. Önem olarak Mykenai efsanelerine neredeyse denk bir dizi efsane burada geçer. Şehir, günümüze kadar beş bin yıldan fazla bir süredir kesintisiz olarak yerleşim merkezi olagelmiştir. Arkeologlar ve araştırmacıların şanssızlığına, günümüzdeki modern Thebai şehri (Thivai) antik kalıntıların tam üzerindedir ve bu yüzden herhangi bir arkeolojik çalışmayı zora sokmaktadır. Sophokles'in de dediği gibi Thebai'de "ölümlü kadınlar tanrılar doğurmuş" (Dionysos ile Herakles), erkekler ise efsanelerdeki, Troia hariç en büyük savaş olan *Thebai'ye Karşı Yediler* savaşında çarpışmıştır. En ünlü Atina tragedyalarının birkaçında bu şehir ile ilgili ve konularını günümüzde kayıp olan *Thebais* ("Thebai'nin Hikâyesi") adlı, Homeros'un yazdığı tahmin edilen bir epik şiirden alan mitoslar ve efsaneler anlatılır.

THEBAİ'NİN KURULUŞU: KADMOS İLE EJDER

Thebai'nin kuruluşunu anlatan iki farklı efsane vardır ve bu nedenle Thebai'nin Grek mitolojisinde benzersiz bir yeri vardır. Bu efsanelerden biri, bir boğanın sırtında denize açılıp dalgaların arasında kaybolan Fenike prensesi Europa'nın hikâyesiyle başlar. Babası Europa'nın Agenor, oğulları Kiliks, Phoiniks ve Kadmos'u

kız kardeşlerini aramaya gönderir ve bulmadan geri dönmemelerini söyler (17. Bölüm). Durum ümitsizdir; kardeşlerden Kiliks ile Phoiniks çok geçmeden pes eder. Geri de dönemedikleri için oldukları yere yerleşirler ve kendi isimlerini verdikleri yeni krallıklar kurarlar. Anadolu'nun güneydoğusuna yerleşen Kiliks'inki Kilikya, Akdeniz'in doğu kıyısına yerleşen Phoiniks'inki de Fenike (Phoenicia) olur.

Aramaya yalnızca Kadmos devam eder, fakat o da başarısız olur. Kâhine akıl danışmak için Delphoi'ye gider. Aldığı cevap ümitsizdir. Pythia (rahibe kâhin) ona vazgeçmesini, kız kardeşini hiçbir zaman bulamayacağını, onun yerine gövdesinde özel bir işaret bulunan bir ineği takip etmesini, inek sonunda yürüyemeyecek kadar yorulup çöktüğünde oraya bir şehir kurmasını söyler. Kadmos söyleneni yapar, ineğin peşinde Güney Boiotia'ya kadar gelir ve oradaki bir tepenin üzerinde Thebai şehrini kurar.

İneği Zeus'un (veya Athena'nın) onuruna kurban etmeye niyetlenen Kadmos, birkaç adamını kurban töreni için su getirsinler diye yakınlardaki bir pınara gönderir (pınar, Ares'in kutsal pınarlarından biridir). Geri dönmediklerini fark edince kendisi gider ve adamlarını pınarın başında koca bir ejder tarafından öldürülmüş olarak bulur. Kadmos ejderle amansız bir kavgaya tutuşur ve onu yener (Resim 18.1). Athena'nın önerisi üzerine ejderin dişini söker ve yarısını toprağa eker (Athena dişin diğer yarısını, İason efsanesinde de adı geçen Kolkhis kralı Aietes'e verir; bkz. 19. Bölüm).

RESİM 18.1 Kadmos ile ejder; Attik şarap sulandırma kabı, İ.Ö. 450 civarı. Ejderin yanında oturan figür, muhtemelen, ileride Kadmos'un karısı olacak Harmonia. Onun arkasındaki, babası Ares. Ejderin arkasında görünen bitkiler, pınar başında olduklarını gösteriyor. Kadmos, bir elinde kurban töreninde kullanacağı suyu koyacağı testiyi tutarken, diğer elindeki taşı ejdere atmaya hazırlanıyor. Onun arkasında duran figür ise Athena. (Image ©The Metropolitan Museum of Art/Art Resource, New York)

Topraktan tepeden tırnağa silahlı adamlar fışkırır. Kadmos aralarına bir iki taş atar. Saldırıya uğradıklarını zanneden "yerden bitme" adamlar korkunç bir kavgaya tutuşur ve sonunda yalnızca beşi hayatta kalır. Thebai'nin önde gelen aristokrat ailelerinin ataları, **Spartoi** (*"toprağa ekilmiş adamlar"*) denen bu beş adamdır. (Bunların, ünlü Sparta şehriyle ilgileri yoktur.) Ovidius, Kadmos'un ejderle savaşını ve yerden bitme mucize adamların hikâyesini eğlenceli bir biçimde şöyle aktarır:

[3] Yanaşınca Dictae kırlarına çıkıp yalancı boğa
Kılığından, tanıtmış kendini tanrı. Gidip aramasını
Buyurmuş Cadmus'a kızının kaçırıldığını bilmeyen
Baba. Ya kızı bul ya sürgüne git. Böyle gösterdi
Kan dökerken acıma duygusu da olduğunu.
Dolaşmış bütün evreni, aramış Cadmus, kimin elinde
Jüpiter'in hırsızlıklarını ortaya çıkarmak? Kaçmış
Yurdundan Agenor'un oğlu, sıvışmış kurtulmak için
Babasının hıncından. Yalvarıp sormuş Phoebus bilicisine
Yeryüzünün neresinde oturması gerektiğini. Phoebus demiş
Bir boğa göreceksin güneşli kırlarda, boynunda boyunduruk
İzleri bulunmayan, sapana koşulmayan, bir boğa.
Önder edin onu kendine, git ardından, bir il kur
ilk durduğu yerde, adına Boetia [o] deyiver, o ilin.
Cadmus çıkar çıkmaz Castalius oyuğundan, [o] görmüş
Sığırtmaçsız giden bir boğa, boynunda bir iz yok
Tutsak olduğunu gösteren. Gitmiş boğanın ardından,
Sürmüş izini. Övgüler dökmüş içinden Phoebus'a,
Ona yol gösterdi diye. Çok uzaklarda Cephisus
Ovaları, Panopis kırları. [o] Durdu alımlı boynuzlarla
Süslü boğa, kaldırdı göklere alnını, böğürmelerle
Sarstı ortalığı. Çevirip başını bakmış ardınca gelen
Arkadaşlarına, sonra diz çökmüş yumuşak çayıra.
Cadmus övgüler sunmuş tanrıya, öpmüş yabancı toprakları,
Sonra dönmüş esenlemiş bu bilmediği dağları, kırları.
Adaklar sunmak için Jüpiter'e, su getirin demiş, -
Bir kaynaktan, yanındakilere. Bir orman vardı
Orada balta girmemiş, ortasında otlarla ağaçlarla
Kaplı bir oyuk. Bir alçak kemer gibiydi girişinde
Birbirine bitişen taşlar. Bir kaynak çıkardı
Orada, suyu bol. Mars'ın çocuğu bir yılanın
Olduğu yerde. Altın gibi parlardı tepesi.
Gözleri kıvılcım saçardı, agularla şişmiş
Gövdesi, üç çatallı dil üç sıra dişli ağzında
Girdiğinde bu uğursuz ormana Tyre'den gelen elçiler [o]

17. *Boiotia*: "İnek ülkesi." Karşılaştırma için bkz. İo'nun Bosphoros'tan (*"inek geçidi"*) geçişi. 18. *Castalius oyuğu*: Delphi'de, rahibe kâhinin kehanette bulunduğu yerin yakınındaki ünlü bir pınar. 23. *Panopis kırları*: Delphi'nin kuzeyi. Suyunu, Parnassos Dağında doğan ve Panopis ovasını geçerek Thebai'nin kuzeyindeki bir göle dökülen Kephisos Nehrinden alır. Attika'da bir Kephisos daha vardır. 38. *Tyre'den gelen elçiler*: Fenike'nin önemli bir yerleşim merkezi olan Tyros'dan gelenler.

Adım adım, baktılar ses çıkarınca sulara atılan
Seğek uzatmış koyu mavi, uzun başını yılan,
Dışarıya doğru yattığı oyuktan. Bir de korkunç bir
Islık çıkarırdı ağzından. Kurtulmuş ellerinden seğek,
Çekilmiş gövdelerinden damar damar kan,
Şaşkınlık, korku, el ayak titrer. Büklüm büklüm oynak
Gövdesini çöreklenmiş yılan, büyük yaylar çizerek
Kıvrak sıçrayışlarla kocaman yılan kalkmış
Dikmiş gövdesinin yarıdan çoğunu yukarı, gözetler
Gibi bütün ormanı, iri gövdesi eşitti Küçükayı
Yıldızlarını ayıran yılana, öyle büyüktü.
Fenikeliler kaçmak ya da mızrakları çekip savaşmak
İsterken, önlemiş gibi onları korku, hepsi durmuş.
Kimini dolamış uzun yılan, sokmuş, kimini de öldürmüş
Agulu soluğuyla. Kısalmış yolunun doruğuna çıkan
Güneşin gölgeleri: Agenor oğlu şaşmış gecikmesine
Ayaktaşlarının, gitmiş onları izleye izleye. Sırtında
Arslan derisi giysi, elinde kıvılcım saçan kargı.
Korkusuzdu, bütün güçlülerden üstündü.
Görmüş ormana girince ölü gövdelerini.
Örtmüştü onları kocaman gövdesiyle öldüren.
Düşman, kapanmış üstlerine, yalıyordu kanlı
Diliyle korkunç yaralarını. Ya öcünüzü alırım
Ya ölüm yolunda yoldaşınız olurum, dedi, siz benim
Sözünün eri can yoldaşlarım. Sağ eliyle kaldırdı
Bunları söyledikten sonra iri bir taşı fırlattı
Kolayca. Bu taş sarsabilirdi çarpınca en yüksek
Kaleleri bile. Oysa yaralanmadı, tınmadı yılan.
Onu bir demir giyek gibi korurdu kara pulları,
Teptirdi bu vuruşu kara derisi. Karşı koyamadı
Gene de derisinin katılığı eğilen, bükülen kemikler
Arasından giren kargıya. Atılan ok girmiş yılanın
Yüreğine. Acıdan kıvranan yılan çevirmiş başını
Geriye bakmış sırtında açılan yaraya. Isırmış
Orada saplanıp kalan oku var gücüyle çıkarmak için.
Takılıp kalıyordu kemiklerine, çıkar gibi olan ok.
Acısı eklenince yaranın soya çeken öfkesine,
Şişmiş boğazının damarları, ak köpükler boşalmış
Ağzından. Hışırdatırdı dümdüz toprağı pulları,
Kara buğular çıkardı ağzından. Bulandırırdı ortalığı
Styks gibi bozardı. Sarılıyor, kocaman bir tekerlek
Oluyor, kıvrılıyor, doğruluyor, kütük gibi dikiliyor,
Kalkıyor. Bir de bakarsın yağmurlarla büyüyen
Koca bir ırmak gibi atılıyor ileri,

Çarpıyor, göğsüyle deviriyor önüne gelen ağaçları
Yıkıyor. Biraz geri çekilmiş Agenor oğlu, püskürtmüş
Arslan derisi kalkanıyla yılanın saldırışlarını,
Ağzına sokmuş kargısını da. Yaralanan yılan
Boşuna dişliyordu kaskatı mızrağı ucundan,
Kırılıyor, dökülüyor dişleri. Agulu damağından
Akan kan boyuyordu yeşil çayırları. Pek ağır
Değildi yarası, vuruldukça gerilerdi, çekerdi
Yaralanan boynunu sakınırdı. Böyle savuştururdu
Daha ağır yaralar açmasını kargının. Saplamış
Mızrağını Agenor oğlu sonunda gırtlağına, bütün
Ağırlığıyla bastırmış, sürüp dayamış onu
Bir meşe ağacına. Ağaçla mızrak arasında
Sıkışınca yılan ezilmiş ağaç basınçtan,
Çatırdamış yılanın kuyruğu. Bakarken yerde
Yatan yenik düşmanın ölüsüne savaşı kazanan Bir
ses duymuş birden, nereden geldiği bilinmeyen,
Yalnız şöyle söyleyen bir ses: Ey Agenor oğlu
Neden bakarsın bu öldürülmüş yılana? Sen de
Yılan gibi görüneceksin ° günün birinde,
Birden sararmış, solmuş, titremiş, dikilmiş saçları
Soğuk bir korkudan, inmiş, bu ara, yükseklerden
Cadmus'u koruyan Pallas, göklerden, yaklaşmış ona,
Buyurmuş toprağı sürmesini, yılanın dişlerini
Yere gömmesini. Sonradan bir boy çıkacakmış oradan.
Yerine getirmiş buyruğu Cadmus, eşmiş yeri saçmış
Açtığı derin evleklere ölümlüleri koruyacak olan
Yılanın dişlerini, gömmüş, inanılır iş değildi gördüğü,
Toprak kımıldadı, öbek öbek mızraklar çıktı evleklerden,
Başlar görünmüş birden yuvarlak, uzun tolgalı,
Sonra başları, göğüsleri kargılarla donanmış
Bir ordu, kalkanlar kuşanmış erlerden. Böyledir
Bayramlarda perdeler kalkınca tiyatrolarda. °
Önce maskeler, yüzler, ardından öteki örgenler,
Ayaklar, direkler çıkar ortaya, görünür birer birer.
Korkmuş bu yeni düşmanlardan, mızrağına davranmış
Cadmus. Davranma, dedi, toprak oğullarından biri,
Bağırdı karışma aramızdaki dövüşe. Bunları demiş
Toprak çocuğu sermiş kardeşlerinden birini yere
Kaldırıp indirdiği gibi kılıcını. Yıkılmış kendi de
Uzaktan atılan okla, çok yaşamamış onu vuran da.
O da geri vermiş aldığı soluğu, düşürmüş hepsini

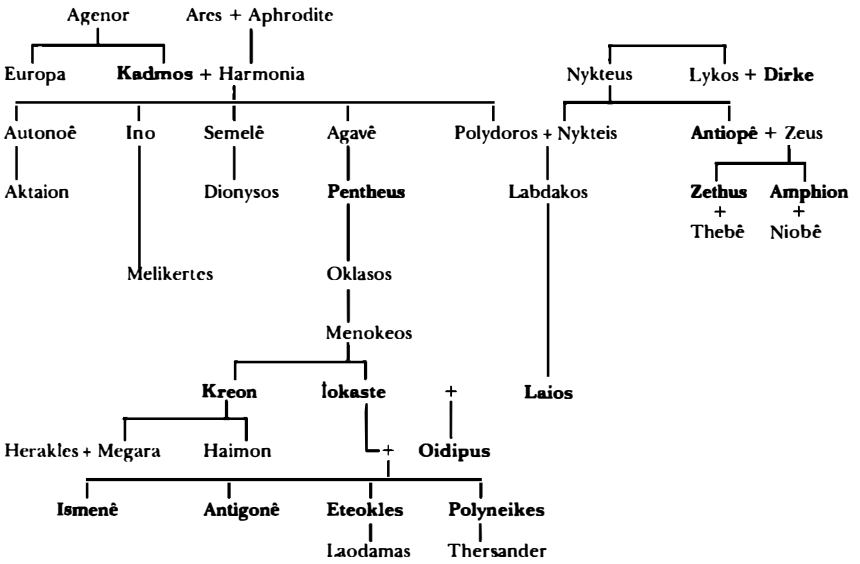
102. *...yılan gibi görüneceksin*: Kadmos'un nihai kaderi: yılana dönüşmek. 115. *perdeler kalkınca tiyatrolarda*: Grek tiyatrosunda perde yoktu. Ovidius dönemi Roma tiyatrosunda ise, rulo halinde katlanan ve oyun boyunca sahnenin ön kenarında yerde duran boyalı bir perde bulunur, oyunun sonunda perde yukarı kaldırılarak sahne kapatılırdı.

Birbirine bu hınç, kardeş kardeşi vurmuş.
Pek kısa süren bir yaşamdan sonra bu gençler
Yığılmış analarının göğsü üstüne, kan içinde
Kalmışlar, üst üste gelmişler. Kalmamış kimse
Beş kişiden başka, biri de Echion'du bunlardan,
İndirdi mızrağını tuttu sözünü Tritonis'in,
Barış, güven istedi kardeşlerinden, kendi de
Eş güven sağladı onlara. Birleşti beşi de
Sidonius'la,° Phoebus'un kurulmasını buyurdu ili.

Ovidius, *Dönüşümler* 3.3-130

133. *Sidonius*: Fenike'de bir başka şehir.

Ejderi öldürdüğü için Kadmos'a sekiz yıl boyunca Ares'e hizmet etme cezası verilir. Cezası bitip arındığında, Ares ile Aphrodite'nin yasak aşklarından doğan Harmonia ile evlenir (Tablo 18.1). Düğünleri, Grek mitolojisindeki en görkemli iki düğünden biri olur (diğeri, Akhilleus'un anne ve babası Thetis ile Peleus'un düğünüdür). Törene tanrılar da katılır, altın tahtlarda oturup genç çiftin onuruna şarkılar söylerler. Düğün hediyesi olarak Aphrodite Harmonia'ya, Hephaistos'un kendi elleriyle yaptığı bir kolye ve giyene yüksek asalet kazandıran bir elbise hediye eder. Bu hediyeler son derece güzel, fakat sonraki nesillerde sahiplerine uğursuzluk getirecek nesnelerdir. Bu evlilikten doğan çocukların hayatları kâbus gibi geçecektir: İno öz çocuklarını öldürdükten sonra kendini bir uçurumdan aşağı atar; Semele'yi yıldırım çarpar; Agave, oğlu Pentheus'un bedenini parçalar; Autonoe'nin oğlu Aktaion kendi köpekleri tarafından parçalanıp yenir.

TABLO 18.1 Kadmos Soyu

Çektikleri acılar nedeniyle erkenden yaşlanıp çöken Kadmos ile Harmonia Thebai'yi terk eder. Pindus dağlarını aşarak İllyria'ya ulaşırlar (şimdiki Arnavutluk). Kadmos orada da kral olur. İyice yaşlanıp elden ayaktan düştüklerinde ikisi de (önceden söylendiği gibi) birer yılana dönüşür ve Zeus onları sonsuza dek yaşayacakları Elysium'a (cennete) gönderir.

Amphion ile Zethos İkizleri

Kadmos tahtı bıraktıktan sonra şehri torunu Pentheus yönetmeye başlar, ancak onun ömrü de kısa bir süre sonra korkunç bir olayla son bulur (11. Bölüm). Sülalenin bundan sonraki devamı oldukça karmaşık bir hal alır. Farklı bir kaynakta Kadmos'un o güne kadar bilinmeyen bir oğlunun (Polydoros) tahta çıktığından, Nykteis ("Nykteus'un kızı") adlı bir kadınla evlendiğinden ve ölüm döşeğindeyken iktidarı kayınpederi Nykteus'a devrettiğinden bahsedilir. Bu arada Zeus, Nykteus'un diğer kızı **Antiope**'yi baştan çıkarmış ve kızı hamile bırakmıştır. Kızının iffetsizliğini kaldırmayan Nykteus, onu Thebai'den kovar. Antiope Peloponez'deki Sikyon şehrinin kralına sığınır ve onunla evlenir.

Kızının yaptıklarından duyduğu utancı bir türlü üzerinden atamayan Nykteus kardeşi Lykos'a alınlarındaki bu kara lekeyi temizlemesini buyurur ve ardından kendini öldürür. Lykos Nykteus'un buyruğunu yerine getirir ve küçük bir ordu kurarak Sikyon'a saldırır, kralı öldürür, Antiope'yi tutsak alır ve Thebai'ye geri dönmek için yola çıkar. Yolda, Kithairon Dağını geçerlerken Antiope kimselere görünmeden kaçarak bir çalının ardına gizlenir ve karnında taşıdığı ikizleri doğurur. Sonra, yeni doğmuş bebekleri orada terk ederek, amcası Lykos'un yanına döner. İkizleri bir çoban bulur, adlarını **Amphion** ve **Zethos** koyar ve kendi çocukları gibi büyütür.

Lykos Thebai'ye döndükten sonra Antiope'yi karısı Dirke'ye köle olarak verir. Kıza karşı korkunç bir öfke duyan Dirke, onu küçücük bir odaya hapsedip günbegün eziyet eder. Günlerden bir gün Antiope esaretten kurtulmayı başarır, dağlara doğru kaçar ve kaderin bir cilvesi olarak oğulları Amphion ile Zethos'un kulübesine sığınır. İkizler annelerini bir şekilde tanırlar, başına gelenleri öğrenirler, intikam almak için Dirke'nin peşine düşerler ve kadını dağlarda, esrik bir Dionysos ayininde yakalarlar (Dirke, Dionysos müritlerindendir). Kadını bir boğanın boynuzlarına bağlayıp boğayı salarlar. Yerlerde sürüklenen Dirke korkunç bir şekilde can verir. Cesedini bir su pınarına attıktan sonra gidip Lykos'u da öldürürler (Resim 18.2).

Amphion ile Zethos büyüyüp serpilirken, birbirine zıt karakterde oldukları ortaya çıkar. Zethos sığır yetiştirir, eylem adamıdır ve iş bitiricidir. Doğal olarak, bütün zamanını lir çalarak geçiren Amphion'u küçümser. Fakat iki kardeş Thebai'nin şehir surlarını inşa etmeye giriştiğinde sanatın gücü kendini gösterir: Zethos kan ter içinde koca koca kayaları sırtında taşımaya çalışırken Amphion sadece lirinin tellerini tatlı tatlı tıngırdatır; kayalar mucizevi bir şekilde havalanır ve kendi kendilerine gidip duvardaki yerlerine yerleşiverir.

İki kardeş zıt karakterlerine rağmen birbirleriyle iyi geçinmektedir; ülkeyi uyum içinde yönetirler. Zethos, şehre adını veren Thebe ile evlenir. Amphion ise, yedi oğlu ve yedi kızı Apollon ve Artemis tarafından öldürülen Tantalos'un kızı Niobe'yle evlenir (9. Bölüm).

RESİM 18.2 Lykos ile Dirke'nin ölümü; şarap sulandırma kabı, Güney İtalya, İ.Ö. 380 civarı. Burada tasvir edilen sahne büyük ihtimalle Euripides'in bir tragedyasından esinlenmiştir. Solda, Dirke'yi ölümüne sürükleyen boğa. Sağda, uçlarından birbirine bağlanmış iki ağaçla çevrelenen bir mağara girişi görünüyor. İçeride Amphion ile Zethos Lykos'u öldürmek üzereler; Antiope sağa doğru kaçıyor. Mağaranın dışında, havada asılıymış gibi görünen figür, ikizlerin görkemli geleceğinin ve Dirke'nin bir su pınarına dönüşeceği haberini getiren Hermes. Mağaranın girişindeki ağaçların üzerinde bir panter postu asılı. Dionysos'un kutsal hayvanlarından biri sayılan panter, Dirke'nin bir Bakkhante olduğuna işaret etmektedir. (Antikenmuseum, Staatliche Museen, Berlin; Bildarchiv Preußischer Kulturbesitz/Art Resource, New York)

Ara Yorum: Thebai'nin İki Kere Kuruluşu

Grek kolonilerinin pek çoğunun bir kuruluş efsanesi ve neden kuruldukları-yla ilgili birer hikâyesi vardır, fakat anakara Yunanistan'ındaki eski şehirlerde böyle bir gelenek görülmez. Durum böyleyken, Thebai'nin acaba neden iki adet kuruluş hikâyesi bulunmaktadır? Şu ana kadar bu soruya doyurucu bir karşılık verebilen çıkmamışsa da, birbirinden farklı anlatıların özensiz bir şekilde bir araya gelmiş olduğu açıktır.

Kadmos'lu hikâye, bir canavarla savaşıp onu yenmeye dayanan ve Marduk'un Tiamat'ı yendiği hikâyede (4. Bölüm) ayrıntılarını gördüğümüz kadim Yakın Doğu yaratılış mitosunun bir uyarlamasıdır. Kadmos, bir pınarın başını bekleyen korkunç bir ejderi öldürür; Marduk da Tiamat'ı, yani içinden dünyanın doğduğu ilkel kaotik suları temsil eden canavarı öldürmüştür. İ.Ö. beşinci yüzyıldan kalma bir tasvirden anladığımız kadarıyla (bkz. Resim 18.1) canavarı öldürmenin ödülü, halk hikâyelerinde neredeyse gelenek olduğu üzere, bir kadındır -yani, Harmonia. Kadmos'un, öldürdüğü canavarın dişini toprağa dikmesi de aslında bir başka Yakın Doğu motifinin, ilk insanın bitkiler gibi

topraktan fışkırdığı mitosun bir çeşitlemesidir. İlk haliyle dünyanın doğuşunu temsilen anlatan bir hikâye, zaman içinde, bir şehrin kuruluşunu anlatan bir hikâyeye dönüşmüştür. Çıkış yeri Doğu olduğundan, hikâyenin Grek topraklarına Batı'ya gelen göçmenler tarafından getirildiğini düşünmemiz mantıklı olacaktır. Çoğu kişiye göre Fenikeliler gerçekten de Tunç Çağında Thebai'de bir koloni kurmuşlar, böylece kadim Mezopotamya yaratılış mitosunu da beraberlerinde getirmişlerdir. Kadmos'un adı bu görüşü destekler gibidir: Semitik kökenli sözcük, "Doğudan gelen adam" anlamındadır.

1963'te çok şaşırtıcı bir şey olmuş, antik Thebai şehrinin kalıntıları üzerinde kurulu modern Thebai (Thivai) şehrinde bir binanın bodrumunda tam kırk iki adet Mezopotamya silindir mührü bulunmuştur ki bu, şu güne kadar bir arada bulunan en zengin silindir mühür koleksiyonudur (karşılaştırma için bkz. Resim 3.7). Bu keşif, Doğu kökenli halkların Grek topraklarına yerleştiklerini gösteren en sağlam kanıtlardan biri olmuştur. Ne var ki, mühürler Doğudaki farklı yerlerden gelmektedir ve en eskisi İ.Ö. 2500'lere en yenisi de İ.Ö. 1300'lere ait olmak üzere, farklı zamanlara aittirler. Kuvvetle muhtemeldir ki Mykenai sarayı İ.Ö. 1250 civarında yakılıp yok olduğunda biri bu mühürleri bir kutu içinde saklayıp kurtarmış, daha sonra da ganimet veya takas aracı olarak elden ele geçen mühürler günümüze kadar sağlam kalmayı başarmıştır. Thebai'deki Doğu varlığını gösteren başka bir kanıt bulunmamaktadır.

Güvenilir bir anlatıya göre Kadmos Doğudan gelirken yanında mühürlerden daha değerli bir şey getirmiştir. Greklerin *phoinikeia grammata* ("Fenike karalamaları") veya *kadmeia* ("Kadmeia şeyi") adını verdikleri bu şey, bir alfabedir. Ne var ki bu hikâye pek de güvenilir değildir, zira ünlüler için de birer sembol bulunan Grek alfabesi, Fenikelilerin hece yazısı temel alınarak İ.Ö 800'lerde geliştirilmiştir. Kadmos ise, birbiri ardına gelen soyların takibine dayanan mitolojik kronolojiye göre, Tunç Çağının ortalarında bir zamana, İ.Ö. 1600'lere denk gelmektedir. Mitografların akıl yürütmesine göre Grek alfabesinin Fenike yazısından geldiği bilinen bir gerçektir, Kadmos da Fenikelidir, dolayısıyla alfabeyi Grek topraklarına getiren Kadmos'tur.

Kadmos ile ejderin hikâyesi çok eski bir Doğu hikâyesinin uyarlamasıdır, fakat Amphion ile Zethos'unki, seçkin ikizlerin başlarına gelen felaketlerden sonra zafer ve iktidara ulaşmalarını konu alan halk hikâyelerindendir. Doğar doğmaz ölüme terk edilen ve alakasız biri tarafından bulunup büyütülen ikizler, son anda, "kötü kalpli üvey anne" Dirke öz annelerini öldürmek üzereyken gerçeği öğrenirler. Anneleri yerine, ağır bir cezayı hak eden Dirke ölür. Birbirleriyle iyi geçinseler de Amphion ile Zethos insanoğlunun iki zıt yanını temsil ederler: Zethos eylem adamıdır, Amphion düşün ve zekâ; Zethos "yapar," Amphion "konuşur." Roma'nın da bir kurucu ikiz efsanesi vardır; o ikizler de zıt karakterdedir ama Amphion ile Zethos'un aksine, birbirlerinden öldüresiye nefret ederler.

Thebai'nin biri bir yaratılış mitosu, diğeri de bir halk hikâyesi olarak neden iki kuruluş hikâyesi olduğunu açıklamamız zor. Fakat Thebaililer bu durumu, Kadmos'un *Kadmeia* adı verilen ve Akropolis'teki "yukarı şehri" kurduğunu, Amphion ile Zethos'un kurduğu şehrinse, duvarlarla çevirdikleri ve Zethos'un karısı Thebe'nin adını verdikleri aşağı şehir olduğunu söyleyerek bu iki farklı hikâyeyi tutarlı hale getirmişlerdir. Thebai'nin muazzam surlarında yedi kapı bulunur ve her biriyle ilgili sayısız efsane anlatılır.

KRAL OİDİPUS

Daha sonraki mitograflar, Polydoros ile Nykteus'un oğlu Labdakos'un Thebai'deki kargaşadan kurtulmak için Peloponez'in kuzeybatısındaki Elis'e giderek Pelops'un sarayına sığınması olayını hatırlatarak, Amphion ile Zethos hikâyesini Kadmos soyuna bağlamaya çalışmışlardır. Orada **Laios**, Pelops'un oğlu Khrysippos'a âşık olur. Oğlanı bir şekilde şehir dışında ormanlık bir yere çekmeyi başarır ve ona orada tecavüz eder. Bu korkunç suçun yanı sıra *xenia* geleneğini hiçe saydığı için Pelops Laios'u lanetler. Laios oradan kaçarak Thebai'ye geri döner. Bu arada Amphion ile Zethos ölmüş, tahtı başıboş bırakmışlardır. Thebaililer Laios'u kralları ilan eder ve onu, Spartoi (ekilen adamlar) soyundan gelen İokaste ile evlendirirler. Bir kâhinden, ölümünün kendi öz oğlunun elinden olacağını öğrenen Laios, İokaste ile cinsel ilişkiye girmekten kaçınır, ta ki bir gece körkütük sarhoş olup onunla yatağa girene dek.

O tek geceden hamile kalan İokaste bir oğlan doğurur, Laios, öldükten sonra ruhu ortalıkta dolaşmasın diye bebeğin ayaklarını demir bir çiviyle birbirine bağlatır ve Kithairon Dağına bırakmasını buyurarak bebeği bir çobana verir. Bebeğe acıyan çoban onu Korinthos'tan gelen arkadaşına, o da Korinthos kralı Polybos'a verir. Polybos'un karısı Merope'nin hiç çocuğu olmamıştır; bebeği kendi öz oğlu gibi benimser ve ona **Oidipus** ("şiş ayaklı") adını verir.

Oidipus büyüdüğünde bazı kıskanç akranları evlatlık olduğunu söyleyerek onunla alay eder. Ne Polybos ne de Merope bu konuda tek bir kelime bile etmeye yanaşmadığından, kâhinlere danışmaya Delphoi'ye gider. Pythia, sorusuna cevap vermek yerine, babasını öldüreceğini ve öz annesiyle evleneceğini söyler. Kâhinin Polybos ile Merope'yi kastettiğini düşünen Oidipus dehşete kapılır. Kaderinden kaçmak için, bir daha geri dönmemeye yemin ederek Korinthos'u terk eder ve doğuya, Thebai'ye doğru yola çıkar. Yolda bir yerde, karşı yönden hızla gelen bir araba Oidipus'a neredeyse çarpacak gibi olur. Arabanın tekerlerinden biri Oidipus'un ayağını sıyırır ve arabadaki adam uzun değneğiyle kafasına vurur. Öfkelenen Oidipus arabaya atladığı gibi sürücüyü, yolcusunu ve oradan kaçmayı başaran biri hariç bütün hizmetkârlarını öldürür.

Bir süre sonra Oidipus Thebai'ye ulaşır. Şehir tam bir kargaşa içindedir. Typhoeus'un kızlarından biri olan Sphinks yakındaki bir tepeye çöreklenmiş, Thebailileri birer birer yiyip yutmaktadır. Kurbanını öldürmeden önce bir bilmece soruyordur. Değişik kaynaklarda çok farklı versiyonlar vardır ama içlerinde en meşhuru, "sabah dört ayaklı, öğlen iki ayaklı ve akşam üç ayaklı olan şey nedir?" sorusudur. Thebaililerin bu beladan kurtulmaları, soruyu doğru cevaplamalarına bağlıdır ve ona kadar bilen kimse çıkmamıştır.

Kralları Laios, akıl danışmak için Delphoi'ye gitmiştir. Onun yokluğunda şehri yöneten kardeşi Kreon, kardeşinin yolda eşkıyalar tarafından öldürüldüğünü duyar ve soruya her kim doğru cevap verir ve şehri Sphinks belasından kurtarırsa dul kraliçeyle onun evleneceğini ve kral olacağını duyurur. Anlaşıldığı kadarıyla bu hikâyelerin ortaya çıktığı zamanlarda ölen kralların eşleri tahta geçemiyor, onunla evlenen kişi kral olabiliyordu. (Homeros'un *Odysseia*'sında Penelopeia ile evlenecek olan her kimse, Kral Odysseus'un yerini o alacaktır; bkz. 22. Bölüm)

Zeki Oidipus, cevabın "insan" (= Grekçe *anthropos*) olduğunu hemen bulur. İnsan ilk doğduğunda, yani ömrünün sabahında, dört ayağı üzerinde emekler, büyüdüğünde iki ayağı üzerindedir ve ömrünün akşamına denk gelen yaşlılık zamanında güçten düşer, beli bükülür ve bir değneğe dayanarak yürür. Doğru cevabı duyan Sphinks hayal kırıklığı ve utanç içinde kendini uçurumdan aşağı atar ve parçalanarak ölür (Resim 18.3)

RESİM 18.3 Oidipus ile Sphinks; Attik içki kabı iç deseni, İ.Ö. 490 civarı. Oidipus burada koca sakalı ve başındaki seyyahlara özgü geniş kenarlı şapkasıyla, yaşını başını almış bir adam olarak tasvir edilmiş. Yine seyyahlara özgü asasını bacakları arasına sıkıştırmış, sol elini düşünceli bir şekilde çenesine dayamış, oturuyor. Kadın başlı, kartal kanatlı bir aslan olarak tasvir edilmiş Sphinks, İon tarzı bir sütunun tepesine tünemiş, bilmecenin cevabını düşünen Oidipus'u izliyor. Günümüze kadar gelmeyi başarmış örneklerden anladığımız kadarıyla gerçek hayatta, mezar yerlerini işaretlemek için buna benzer heykeller kullanılıyordu. (Museo Etrusco Gregoriano, Vatican Museums; Scala/Art Resource, New York)

Böylece Oidipus kraliçeyle evlenir ve Thebai'ye kral olur. **Polyneikes** ve **Eteokles** adında iki oğulları, **Antigone** ve **İsmene** adında iki kızları olur. Oidipus'un hikâyesiyle ilgili elimizdeki en eski yazılı kaynak *Odysseia*'dır. Odysseus, ünlü ama ölmüş kadınların ruhları arasında Oidipus'un annesini de görür (Homeros burada ondan Epikaste olarak bahsetmektedir):

[1271] Oidipus'un anasını gördüm, güzel Epikaste'yi,
bilmeden büyük bir suç işlemiş, evlenmişti oğluyla,
Oidipus öldürmüştü babasını ve koynuna girmişti anasının,
tanrılar da açıklamıştı bunu insanlara ansızın.
1275 Oidipus yönetti gene de Kadmosoğullarını güzel Thebai'da,
amansız tanrıların buyruklarıyla acılar çeke çeke.
Epikaste'yse engin kapılı Hades'e inmişti kaygı içinde,
yüksek damından sarkıttığı kemende bağlayıp kendini,
bir sürü de bela bıraktı arkada Oidipus'a,
1280 ne kadar bela gelirse anasının öcünü alan perilerden, hepsini.

Homeros, *Odysseia* 1 1.1271-1280

Antik dünyadan günümüze kalan en önemli tragedyalardan biri olan *Kral Oidipus* (Sophokles, İ.Ö. 430'lar) bu trajik olayı son derece ayrıntılı ele aldığı gibi, orijinal hikâyeye yeni ve önemli birkaç unsur da eklemiş gibidir. Oyun

açıldığında, şehri korkunç bir hastalık kasıp kavurmaktadır. Halkının ihtiyaçlarını gözeten ve sorunu çözmek isteyen Oidipus bir kâhinden, hastalığın nedeninin *miasma* (kirli kan/kan zehirlenmesi) olduğunu öğrenir. Sphinks'le uğraşmaktan daha önce kimse kralları Laios'un katilini araştırıp bulmayı akıl edememiştir. Laios'un ruhu öfkelidir ve intikam istemektedir. Katili ortaya çıkarıp şehri salgından kurtarmak isteyen Oidipus, Thebaililere hitaben şöyle söyler:

[224] Sizlere ve bütün Kadmos evlatlarına söyleyeceklerimi dinleyin:
İçinizde Labdakos'un oğlu Laios'u öldüreni bilen varsa,
emrediyorum, söylesin; cinayeti kendisi işlemiş olsa bile korkmasın,
meydana çıkarılmasını beklemeden kendini belli etsin;
canına kıyılmayacak, cezası bu kentten sürülüp çıkarılmak olacak.
Bu cinayeti kent dışında oturan bir yabancı işlemişse,
230 onu da bilen varsa susmasın: mükâfat görür; şükranımı kazanır.
Söylemez susarsanız, içinizden biri korkuya kapılıp
arkadaşını yahut kendini ele vermek istemezse, başına
gelecekleri söyleyeyim: İktidarına sahip olduğum bu kentte
oturan insanları, kim olursa olsun, o adamla konuşmaktan,
235 onu evlerine almaktan, dualara, adaklara katılmaktan menediyorum.
Python kâhini de açıkça bildirdi; ben de emrediyorum:
Hepimizi kirleten bu murdar mahlûk bütün aile ocaklarından atılacak!
Benim için, Apollon aşkına, gözlerinizin önünde
çökmekte olan kentimiz uğruna,
240 emirlerimi yerine getirmenizi istiyorum.

Sophokles, *Kral Oidipus* 224-254

Böylece Oidipus aslında kendini lanetlemiş olur, çünkü yolda öldürdüğü adam babası, evlendiği kadın da annesidir.

Oyunun bundan sonraki kısmı, korkunç felaketlerin birbiri ardına sıralandığı ustaca işlenmiş olaylar dizisidir. Kreon'un tavsiyesi üzerine Oidipus kör kâhin Teresias'a danışır. Teresias başlarda sessiz kalmayı tercih etse de, Oidipus onu Kreon'la iş birliği yapmakla suçlayınca gerçeği ağzından kaçırır. Oidipus buna inanmak istemez; Kreon'un tiranlık peşinde olduğundan ve kendine karşı bir komplo kurduğundan şüphelenir ve Kreon'a karşı cephe alır. Fakat diğer yandan, yolda kendi yaşadıklarıyla Laios'un ölümünün -yeni öğrendiği- ayrıntıları arasındaki şaşırtıcı benzerlikler nedeniyle aklı karışmıştır.

O sıra bir haberci gelir ve Oidipus'a, 'babası' Polybos'un öldüğünü ve isterse Korinthos'a kral olabileceğini söyler. Bir yandan Polybos'un ölümüne yas tutan Oidipus, bir yandan kâhinlerin de yanılabileceğini gördüğü, yani babasını öldürmemiş olduğu için rahatlamıştır. Ama yine de, bir şekilde annesiyle evlenme ihtimalinden korktuğu için Korinthos'a geri dönmeyecektir. Fakat haberci bunun için hiç korkmamasını, zira aslında Polybos ile Merope'nin öz oğlu olmadığını söyler. İşe bakın ki haberci, Kithairon Dağında çobanlık yapan bir arkadaşından aldığı bebeği, yani Oidipus'u, kral Laios'a veren kişinin ta kendisidir! Peki, öyleyse, Oidipus kimin oğludur?

İokaste gerçeği anlar ve sahneyi terk eder. Oidipus, yoldaki katliamdan kurtulan tek kişi olan çobanı çağırır. Yine işe bakın ki bu çoban, Laios'un gidip dağa bırakması için bebeğini teslim ettiği çobanın ta kendisidir. Çoban, sırf

ölüme terk etmeye içi elvermediği için bebeği Korinthos'lu haberciye verdiğini itiraf eder. Oidipus da gerçeği görmüştür artık, endişe ve telaş içinde koşarak saraya girer. Bir haberci, kraliçenin başına geleni ve Oidipus'un kraliçeyi bulduğunda ne yaptığını şöyle aktarır:

PERSPEKTİF 18.1

GUSTAVE MOREAU: *OIDIPUS İLE SPHINKS*

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında yaşamış Romantik ressamlar Oidipus mitosuyla yakından ilgiliydiler. Kimi zaman sembolist bir ressam olarak anılan Gustave Moreau (1826-1898), burada, karanlık bir dağ başında melankolik bir atmosfer yaratmıştır (Perspektif Resim 18.1). Her ne kadar orijinal Grek hikâyesinde insan aklının, irrasyonel doğanın gizemlerini çözme gücü yüceltiliyor olsa da Moreau, kadın ile erkek arasındaki çekişmeyle daha çok ilgilenmiştir. Figürlerini Thebai şehrinin yanı başındaki dağlara taşımıştır; şehir, soldaki iki dik kaya duvarının arasından uzakta, zor da olsa seçilebilir. Resmin ön planında, altta, Sphinks'in ölümcül cazibesine dayanamayıp teslim olmuş birinin çürümekte olan el ve ayağını görürüz. Sağda bir yılan, tepesinde griffon başlarıyla süslü antik bir kupa bulunan bir sütuna dolana dolana tırmanmaktadır. Cinsel tehdidi vurgular bir şekilde arka pençelerini Oidipus'un baldırlarına dayamış Sphinks, kanatlarını çırparak kendini havada tutmakta. Belinin çevresinde oldukça yersiz ama bir o kadar da cinsel çağrışımlı bir kemer var. Güzel gözlerini Oidipus'unkilere dikmiş bakıyor, fakat kararlı bir ifadeyle sıkıca kapattığı dudakları ve ateş saçan bakışları Oidipus'un bu ayartma oyununa pabuç bırakmayacağının gösteriyor. Moreau, en tanınmış eseri olan bu resimde, tensel arzuyla sınanan ahlaki idealizmi göstermek istediğini belirtmiştir.

PERSPEKTİF RESİM 18.1 Gustave Moreau (1826-1898), *Oidipus ile Sphinks*, 1864, tuval üzerine yağlı boya. (Image © The Metropolitan Museum of Art/Art Resource, New York)

[1241] Çılgınca saraydan içeri girer girmez, iki eliyle saçlarını
yolarak yatak odasına koştu, arkasından hızla kapıları
kapadı; öleli aradan yıllar geçen Laios'u çağırıyor,
ona öz babasının kanına giren, anasından çocukları olan oğlunu
1245 hatırlatıyordu. Kocasının oğluyla yattığı, kendi çocuğundan
çocuklar doğurduğu yatağın üzerinde acı acı ağlayıp sızlıyor
dövünüyordu. Sonra nasıl öldü bilmiyorum, Oidipus
haykırarak hızla içeri girdi, kraliçenin ölümünü göremedim.
Gözlerimizi kendini kaybetmiş bir halde koşan
1250 Oidipus'tan ayıramıyorduk. Oraya buraya koşuyor, bir
kılıç istiyor, karısının, hayır karısının değil, kendisini ve
çocuklarını dünyaya getiren kadının nerede olduğunu
soruyordu. Köpüren öfkesi içinde, bir tanrı, bilmiyorum
hangi tanrı, ona kraliçeyi gösterdi, çünkü hiçbirimiz ona
1255 kraliçenin bulunduğu yeri göstermemiştik. O zaman
müthiş bir çığlık kopardı, biri ona yol gösteriyormuş gibi
çifte kanatlı kapıya atıldı; kapıyı menteşelerinden
sökercesine açtı, odaya daldı. Orada karısını asılmış
bulduk, ip hâlâ boğazını sıkıyordu. Zavallı adam bu
1260 manzara karşısında korkunç çığlıklar kopardı, karısını
havada asılı tutan ipi çözdü, zavallıcık yere düştü. İşte o
zaman tüyler ürpertici sahneler gördük: Oidipus ölünün
elbiselerinden altın iğneleri koparıp aldı, kendi gözlerine
batırdı. Gözlerinin artık felaketlerini görmeyeceğini
1265 haykırıyordu: "Karanlıkta artık bu gözler, görmeyecek,
keşke hiç görmeseydiler! Her şeye rağmen tanıyabileceğim
kimseleri artık tanımayacaklar!" diye bağırarak elleriyle
göz kapaklarını kaldırıyor iğneleri durmadan batırıp
çıkarıyordu. Kan çanağına dönen gözlerinden boşanan
1270 kanlar çenesinden akıyordu. Yüzünden sanki kan değil,
kapkara bir kan sağanağı boşanıyordu.

Sophokles, *Kral Oidipus* 1241-1279

Oidipus yüzü kan revan içinde sahneye geri döner ve onu uzağa, çok uzağa göndermelerini ister. O dönem Grek tragedyalarında gelenek olduğu üzere, Oidipus'un gözlerini kör etme anı izleyiciye gösterilmez, yalnızca anlatılır.

Ara Yorum: Gerçeğin Peşinde Acı Çeken Kahraman mı Yoksa Sadece Merakının Bir Kurbanı mı?

Ana babasının sıradan ölümlüler olmasına karşın Oidipus sıklıkla kahraman olarak anılır. Bunun mantıklı olduğunu görmek için çok uzaklara bakmamıza gerek yoktur. Doğumu sıra dışıdır, uzun bir yola çıkar, şehrini/dünyayı canavarın elinden kurtarmak için uğraşır, bir kadının ölümcül tehlikesine maruz kalır, ölümü de gizemli olur. Bununla birlikte, hikâyenin babayı öldürmek, ensest ve "olmak ile öyle görünmek" arasındaki farka odaklanan ana çizgisi Gılgamış,

Herakles ve Theseus ile ilgili hikâyelerdekinden oldukça farklıdır. Hesiodos'un anlattığı hikâyelerde kozmosun düzenleyicileri olan Kronos ile Zeus'un dünyayı kurmak için kendi babalarını devirdiklerini, dünyanın anası olan Gaia'nın ise bu sürece hem destek hem de köstek olduğunu (Typhoeus'u o doğurmuştur) çok daha önce görmüştük. Buradaki kahraman efsanesi örneğinde Oidipus'un babasını öldürmesi sadece kaosa yol açar, fakat kadın karakterin çok anlamlılığı (ya da belirsizliği) sosyal aile düzeni bağlamında temsil edilerek oldukça ilginç bir dönüşüm geçirir. Oidipus'u doğurmakla İokaste'nin koruyucu anne sevgisi, aynı zamanda oğlunun mahvına yol açan bir eylem olmuştur.

Homeros, hikâyenin en önemli kısımlarını, yani Oidipus'un babasını öldürüp annesiyle evlendiğini biliyordur, fakat kendini kör etmesiyle ilgili bir şey söylemez. Diğer yazarlara ait farklı yorumlarda da yoktur bu bilgi; dolayısıyla, bunun, Atinalıların abartılı dehşet hikâyelerine ve kanlı ayrıntılara düşkünlüğünü bilen Sohphokles'in eklediği bir ayrıntı olduğunu söyleyebiliriz. Bu şaşırtıcı ve şoke edici eylem, aynı zamanda, Oidipus'a gerçekten hür iradesiyle bir şey yapma fırsatı da vermekte, dolayısıyla, oyuna oldukça çağdaş bir özellik de katmaktadır. Homeros'un oyununda Oidipus, gerçek ortaya çıktıktan sonra krallığını sürdürür; Sophokles'in versiyonunda toplum dışına itilmiş, yersiz yurtsuz, sefil bir serseri olur.

Aristoteles'e göre Sophokles'in *Kral Oidipus*'u mükemmel tragedya örneğidir çünkü iyi bir öyküde olması gereken iki özellik, yani *anagnorisis* ("farkına varma, anlama") ve *peripeteia* ("dönüm noktası"), bu oyunda aynı yerde ve aynı anda gerçekleşir. *Anagnorisis*, daha önce kim olduğu bilinmeyen veya kılık değiştirmiş birinin kim olduğunun ortaya çıkması, *peripeteia* ise başkahramanın talihinin keskin bir şekilde iyiden kötüye döndüğü andır. Oidipus'un Laios'u kimin öldürdüğünü (yani katilin bizzat kendisi olduğunu) öğrendiği an, aynı zamanda talihinin de kötüye döndüğü andır. Bir an bilge bir kral, halkının kurtarıcısı bir kahramanken, bir an sonra en katı tabulardan birini yıkmış azılı bir suçlu hâline gelivermiştir.

Eskiden eleştirmenler Oidipus'u bir kader kurbanı, tanrıların elinde bir oyuncak olarak görüyorlardı. Korkunç kehanetten kaçmak için yaptığı her şey, aslında onu kehanetin gerçekleşmesine bir adım daha yaklaştırıyordu. Ne var ki, bir şeyi önceden bilmek yazgı kavramına aykırıdır. İsa peygamberin aziz Petrus'a, "horozlar ötmeden, beni tanıdığını tam üç kez inkâr edeceksin" demesi Petrus'un yazgısı değildi, zira Petrus farklı bir şekilde davranmayı da seçebilirdi. Aynı şekilde tanrılar Oidipus'u gerçeği öğrenmeye hiçbir şekilde zorlamazlar. Eserin gücü Oidipus'un, kendi hür iradesiyle, sonuç ne olursa olsun gerçeğin peşinde sonuna kadar gitmesinde yatar.

Oidipus zeki biridir; Sphinks'in bilmecesini çözerek şehri felaketten kurtarır. Cesur bir eylem adamıdır da; yolda kendisini cesur bir şekilde savunur ve kendisine haksız bir şekilde saldıranları öldürür. İki bin yıllık dinî inancımızın içimize işlediği ahlak normlarına göre biraz vahşi, patavatsız ve kendine aşırı güvenen biri gibi görülebilir, fakat o dönemlerde yaşamış Grekler için hiç de öyle biri değildir. Onlara göre Oidipus'un ahlaki olarak herhangi bir kusuru yoktur, sadece tanrıların isteklerine uymaya gayret eden, halkını kurtarmak isteyen biridir. Aklını ve cesaretini hizmet ettiği halkının çıkarları

doğrultusunda kullanarak gerçeği ortaya çıkarmaya çalışır. Hiç hak etmediği bir olayla -kendi felaketiyle- sonuçlanan yolu, kendi hür iradesiyle seçer.

Oidipus'la ilgili doğru görünen her şey yanlıştır aslında, her şey göründüğünün tersidir. Olmakla öyle görünmek arasındaki zıtlığın somut hâlidir. Korinthos'lu olduğunu sanır, ama Thebai'de doğmuştur. Sphinks'in bilmecesini hiç zorlanmadan çözer, fakat kendi hayatının bilmecesini çözdüğünde her şey için çok geçtir. Kralı olduğu şehrin iyi ile kötüyü ayırabilen adil yargıcıdır, fakat kendisi, yargıladığı suçlulardan daha ağır suçlar işlemiştir. Gerçekleri görür, ama kendisi kördür. Thebai'nin kurtarıcısıdır, ama onu yıkan da kendisidir. Büyük bir insandır, tanrılara yakındır ve saygın bir yöneticidir, fakat aynı zamanda insanların en aşağılığıdır, hayvandan da aşağıdır, toplum dışına itilmiştir, onu gören herkesin içine dehşet salar. Kendi çabasıyla toplumun en üst mertebesine çıkar; en dibe çökmesine neden olan da kendisidir.

Buyurun size bir bilmece: Önce dört, sonra iki, en sonunda da üç ayak üzerinde yürüyen nedir? Cevap: "İnsan." Şimdi bir bilmece daha: Bir kişi nasıl olur da hem kendi çocuklarının kardeşi hem de kendi annesinin kocası olabilir? Cevap: "Oidipus." Oidipus, bu iki bilmeceyi de çözer. İlkini çözdüğünde Thebai'yi kurtarır, ikincide kendini yok eder. Kurtarıcıdır: Sphinks'i alt eder; yok edicidir: şehri kasıp kavuran salgının nedeni kendisidir. Aslında her iki bilmecenin cevabı da aynıdır. Oidipus hep merak eden, sürekli kurcalayan, bütün bilinmeyenlerin/bilmecelerin cevabı bulununcaya kadar içi rahat etmeyen insan zekâsının vücut bulmuş örneğidir. Gerçeğin korkunç bir şey olması da, Greklerin tipik karamsarlığından gelir. Bilmece çözüldüğünde ortaya çıkan acı gerçek, mutluluğun sadece bir yanılsama olduğudur.

Grek mitoslarının gücü, Oidipus'un hikâyesi dışında hiçbir hikâyede bu kadar net bir şekilde hissedilmez. Bu kadim kültür hakkında pek az şey bilen yazarlar, Oidipus'un durumuna akılcı cevaplar bulmayı denemişlerdir (25. Bölüm). Eski mitos, (sonraki yorumlara mitos denilebileceğini var sayarsak) etrafında yeni "mitoslar" doğmasına neden olmuş, kendileri daha çok açıklama ve yorum gerektiren hikâyeler ortalığa saçılmıştır. Buna rağmen, Sophokles'in tragedyası, bu edebî şaheser, hâlâ ilk günkü gibi gizemli ve rahatsız edici olmayı sürdürmektedir.

THEBAİ'YE KARŞI YEDİLER

Oidipus'un oğulları Eteokles ile Polyneikes, iktidarı eşit olarak paylaşma konusunda anlaşırlar: şehri bir yıl biri, diğer yıl öbürü yönetecektir. Fakat ilk yılın sonunda Eteokles ("gerçek zafer") tahtı bırakmak istemez ve kardeşi Polyneikes'i ("sürekli çabalayan") şehirden uzaklaştırır. Polyneikes, yanına aile yadigârı kolyeyi ve kuşaklar önce tanrıların Harmonia'ya düğün hediyesi olarak verdikleri elbiseyi de alarak Argos'a kaçar.

Argos kralı **Adrastos** bir kâhinden, "kızlarının bir yabani domuz ve aslanla beraber koşması gerektiğini" öğrenmiştir. Bunun ne demek olduğunu anlayamamıştır, ta ki bir gece sarayın ön avlusundan gelen gürültüler duyana kadar. Gidip baktığında Polyneikes ile Tydeus'un kavga ettiğini görür. Oineus'un oğlu, Deianeira (15. Bölüm) ile Meleagros'un (19. Bölüm) üvey kardeşi olan Tydeus, cinayet işlediği için şehrinden sürülmüştür. Kavga edenlerden birinin

kalkanının üzerinde bir aslan, diğerininkinde de yaban domuzu resmi olduğunu fark eder ve kâhinin sözleri birden anlam kazanır. Kavgaya neden olan anlaşmazlığı çözer ve onları kızlarıyla evlendirir. Dahası, iktidarlarını geri almaları için Polyneikes ile Tydeus'a yardım edeceğini söyler. Önce Thebai'ye, sonra Tydeus'un şehri Kalydon'a hücum edeceklerdir.

Adrastos, komutanlarını toplayarak büyük bir sefere hazırlanmalarını söyler. Bu komutanlar arasında, aynı zamanda yetenekli bir falcı ve bilici olan **Amphiaraos** vardır. Amphiaraos, Adrastos dışında kimsenin bu seferden sağ dönemeyeceğini görür ve şiddetle karşı çıkar. Sözünü dinletememesinin nedeni ilginçtir: Adrastos ile Amphiaraos daha önce de anlaşmazlığa düşüp büyük bir kavga etmişlerdir. Barışma hediyesi olarak Adrastos, kızı **Eriphyle**'yi Amphiaraos'la evlendirmiş, ama bir dahaki anlaşmazlık durumunda son kararı kızının vermesini şart koşmuştur. Bu anlaşmadan haberi olan Polyneikes, Eriphyle'ye, patlak vermek üzere olan savaş konusunda Adrastos'un (dolayısıyla kendisinin) lehine karar verirse, Harmonia'nın kolyesini ona vereceğini söyler (Resim 18.4). Amphiaraos'un kararı kabullenmekten başka seçeneği yoktur, fakat şehirden ayrılmadan önce oğlu Alkmaion'a, göz göre göre gönderildiği ölümünün öcünü almasını söyler.

Ordu yola koyulur. Askerlere yedi komutan önderlik etmektedir: Argos'tan Adrastos, Amphiaraos, Kapaneus ve Hippomedon, Thebai'den Polyneikes, Kalydon'dan Tydeus ve Arkadia'dan Parthenopaios.

RESİM 18.4 Polyneikes, Eriphyle'ye rüşvet olarak Harmonia'nın kolyesini verirken; Attik şarap kabı, İ.Ö. 450 civarı. Asasından destek alan Polyneikes, kolyeyi kutusundan çıkarmış, Eriphyle'nin açık avcuna bırakmak üzere. Eriphyle, herhangi bir utanma duygusu olmaksızın Polyneikes'in gözlerinin içine bakıyor. Polyneikes'in beden dili, bir fahişeyle pazarlık eden genç bir erkeğinkiyle neredeyse bire bir aynı. (Musée du Louvre, Paris; Réunion des Musées Nationaux/ Art Resource, New York)

Oidipus Kolonos'ta

Ölümünden bir yıl sonra, İ.Ö. 406'da sahnelenen son tragedyasında Sophokles, Oidipus'un son günlerini anlatır. Thebai'den sürülen ve yanında kızı Antigone'den başka kimse bulunmayan Oidipus, Atina'nın yanı başında, çok güzel bir kasaba olan Kolonos'taki Erinysler (öç perileri) Korusuna girmek üzereyken Yediler ordusu Thebai'ye doğru ilerlemektedir. Kasabalıları temsil eden koro gelenlerin kim olduğunu öğrenince lanetli Oidipus'a koruyu hemen terk etmesini, yoksa güzelim yeri kirleteceğini söyler ve hemen Atina kralı Theseus'a haber uçururlar. O sırada Oidipus'un diğer kızı, Antigone'nin kız kardeşi, İsmene gelir ve kardeşleri arasındaki anlaşmazlıktan bahseder ve Delphoi'den bir kehanet geldiğini, Oidipus'un kemikleri hangi şehirdeyse o şehri kimsenin zapt edemeyeceğini söylediklerini bildirir. Bu nedenle Kreon (Eteokles'i temsilen) ile Polyneikes ortaya çıkıp Oidipus'u kaçırmaya çalışırlar fakat Theseus onlara şehri terk etmelerini söyler. Ama Oidipus tez davranır ve oğullarına lanet okuyarak haklarında ilginç bir kehanette bulunur:

[1354] (Polüneikes'e) Alçak herif! Şimdi Thebai'de
saltanat kardeşinin elinde, ama saltanat sendeyken
beni kovmadın mı? Şimdi gözlerinden akan yaşlara
neden olduğunu söylediğin elbiseleri giymeme neden olan kişi
sen değil misin? Yaşadıklarımı görüp ağlaman neye yarar?
Ama ben bu felaketlere ölene kadar katlanacağım,
1360 hem de bunları senin yaptığını düşünerek katlanacağım.
Bu şekilde yaşamama neden olan kişi sensin.
Ülkemden kovulmama neden olan da sensin.
Bugün bir serseri gibi dolaşıp başka insanların yardımıyla karnımı
doyurmama neden olan da sensin. Şu an bana yardım eden
1365 bu iki kız olmasaydı çoktan ölmüştüm. Daha uzun bir yaşam sürmemi
onlar sağlıyorlar. Yaşadıklarımı paylaşırken bir kadın gibi değil
bir erkek gibi davranıyorlar. Sizlerse benim değil
başka birinin oğullarısınız.
İşte bu nedenle tanrılar gözlerini sana doğru çevirdiler.
1370 Sözünü ettiğin ordular Thebai'ye saldırırlarsa
sonuç daha da kötü olacak.
O kenti asla yıkamayacaksın. Kent yıkılmadan önce
hem sen hem de kardeşin ölecek. Şimdi size daha önce
ettiğim lanetleri ° yanıma çağırıyorum.
1375 Kör bir baba için hissettiklerinizin yanlış olduğunu
anlayacaksınız. Kızlarımsa sizin gibi davranmadılar.
Bu nedenle istediğin kadar bir tanrıya sığın,
Zeus'un üzerindeki lanetinden kurtulamayacaksın.
Şimdi defol ve kendi kendini yok et. Sefalet içinde senin
1380 üzerine yağdırdığım lanetlere doğru koş.
Tanrılardan isteğim bir daha asla Argos'a dönememen.

1374. *daha önce ettiğim lanetleri...*: Oidipus burada, geçmişte bir kurban törenindensonra oğullarının etin en iyi parçasını kendisine vermediklerini hatırlatıyor ve bunun için onları lanetliyor (olayın bahsi, kayıp tragedya Thebais'te geçmektedir).

Umarım seni ülkeden kovan kardeşinle birbirinizi öldürürsünüz.
Evet benim lanetlerim bu şekilde.
Tartaros'un çirkin gecesini yardımıma çağırıyorum.
Babam gibi sen de oraya gömül. Eumedilere
kardeşinle aranıza giren Ares'e yalvarıyorum.
Hadi artık beni dinleyin,
Oidipus'un erkek çocuklarına hediyeler veren
Kadmoslulara aynı haberi verin.

Sophokles, *Oidipus Kolonos'ta* 1354-1396

Birbiri ardına çakan şimşekler Oidipus'a sonunun geldiğini haber verir. Kızlarıyla vedalaşır ve Theseus'un da huzurunda korunun ağaçları arasında kaybolur; Kolonos'un korusunda sonsuza kadar dolaşıp duran ve Atina'yı düşmanlarından koruyan görünmez bir hayalettir artık.

Thebai Önünde Savaş

Ordu, yedi kapılı Thebai'ye ulaşır. Her bir kapının dışında Argoslu bir kahraman hücuma, içinde de Thebaili bir kahraman savunmaya hazır, beklemektedir. *Thebai'ye Karşı Yediler* oyununda Aiskhylos, bir habercinin ağzından, Argos ordusuyla Thebaililerin karşılaşmasını şöyle anlatır:

Eteokles, Kadmos kentimizin yüce kralı,
Haberler getirdim karşı cepheden sana,
Şu gözlerim de, söyleyeceklerime tanıktır:
Yedi komutanın her biri, nasıl o kavga hırsı bürümüş
Alev saçan gözleriyle, kara bağlı kalkan üstünde
Boğayı boğazlayıp kanını ellerine sürdü,
Ares üstüne, kan içici dehşet tanrısı Enyo üstüne
Nasıl yeminler ettiler yedisi birden, kentimizi
Kadmos'u ele geçirip, surlarını yerle bir etmeye, ya da,
Kendi ölümleri pahasına tarlamızı ölümle sulamaya.
Memleketlerinde zaten Adrastos'un arabasına
Kendi elleriyle kendilerinden anılar asmışlardı atalarına
Gözleri ağlarken, dudaklarında acıdan eser yoktu.
Savaş hırsından kor olmuş kızgın katı yürekleri,
Talan keyfiyle kana susamış gibi atıyordu çünkü.
Ve şu gerçek ki, fazla zaman kalmadı artık,
Çektikleri kuraya göre her biri bir kapıya
Saldırıya geçmekteydi güruhuyla, ben gelirken.
Bu yüzden derim ki efendim, kentimizin en seçkin
Savaşçı erkeklerini, yerleştir kapıların çıkışına,
Çabuk ol, çünkü Argos'un savaşçı halkı tam teçhizat
Yaklaşmakta her dakika, tozu dumana katarak
Ve o atların ağızları, beyaz köpükler saçarak.
Sana gelince kralım, bilge bir dümenci olmayı bil
Ve savaş fırtınası ulaşmadan, gir kentin şemsiyesi altına;
Çünkü ordular dalga dalga geliyorlar işte.
Olabildiğince hızla kullan eldeki zamanı;

Aiskhylos, *Thebai'ye Karşı Yediler* 39-65

Teresias Thebaililere bildirir: Savaşı kazanabilmeleri için Kreon'un, oğlu Menoikeus'u tanrı Ares'e kurban etmesi gerekmektedir. Bunu duyan Menoikeus, şehir surlarının hemen önünde, gönüllü olarak, kendini öldürür. Thebaili kahramanlar, kimin hangi kapıyı savunacağına karar vermek için kura çeker; Eteokles'e kardeşi Polyneikes'in olduğu kapı çıkar.

Savaş başlar başlamaz Thebaililer surların içine çekilmek zorunda kalır. Kapaneus duvara bir merdiven dayayıp en üstüne kadar tırmanır; bir taraftan da, "Zeus bile gelse beni durduramaz!" diye bağırmaktadır. Tek bir bulutun bile olmadığı gökyüzünden bir yıldırım iner ve Kapaneus'u oracıkta öldürür. Hemen ardından da savaş Argosluların lehine döner. Thebaili kahraman Melanippos Tydeus'la çarpışır ama yenişemezler, ikisi de ölümcül yaralar alır. Tydeus'u seven Athena, can çekişen kahramanı hayata döndürmesi için Zeus'a yalvarır. Savaş yanlısı olduğu için Tydeus'tan nefret eden Amphiaraos, Athena'nın niyetini sezer. Çabucak Melanippos'un başını keser ve son nefesini vermek üzere olan Tydeus'un kucağına koyar. İntikam ateşiyle canlanan Tydeus, düşmanının kafatasını parçalayarak beynini çıkarır. Athena geldiğinde Tydeus'u düşmanının beynini çiğ çiğ yerken görür ve öyle iğrenir ki elindeki hayat iksirini yere çalar. Tydeus böylece ölür (fakat bkz. Resim 18.5). Savaş arabasına atladığı gibi oradan kaçar, fakat arkasından fırlatılan bir kargı tam sırtına saplanacakken, bilicileri ve kâhinleri seven Zeus araya girer; yer yarılır ve Amphiaraos'u canlı canlı yutar. Klasik Dönemlerde, kahramanın yer altındaki bir tapınaktan kehanetlerde bulunduğuna inanılıyordu.

RESİM 18.5 Tydeus, zina yaparken yakaladığı İsmene'yi öldürüyor; Korinthos su kabı, İ.Ö. 560 civarı. Kişilerin isimleri belirtilmiş. Grek sanat eserlerinde tasvir edilen bütün mitosların yazılı versiyonları elimizde yoktur, fakat burada resmedilen olay, İ.S. dördüncü yüzyılda yaşamış Sallustius adında Neoplatonik bir yazarın bir eserinde geçer. Thebai'ye Karşı Yedilerden biri olan Tydeus kılıcını çekmiş, divanın üzerinde yarı çıplak uzanmış yatan İsmene'yi öldürmek üzere. İncelediğimiz hikâyelerden bildiğimiz kadarıyla, bundan çok daha sonraları İsmene hâlâ hayattadır. Kaçışından anlayacağımız üzere, İsmene'yle birlikte iş üzerinde yakalanan kişi, Yedilere karşı savaşan Thebaili kahramanlardan biri olan Periklymenos'tur. En solda, bir at üzerinde görülen gencin adı Klytos olarak belirtilmiş olsa da, kim olduğuyla ilgili bir bilgimiz yoktur. (Musée du Louvre, Paris; Réunion des Musées Nationaux/Art Resource, New York)

Eteokles ile Polyneikes karşı karşıya gelir ve amansız bir çarpışma gerçekleşir. Sonunda, babalarının öngördüğü gibi, birbirlerini öldürürler. Bu çarpışmanın tasviri Euripides'ten gelir. Savaşla ilgileri olmayan, yalnızca o sırada oradan geçmekte olan Fenikeli kadınları temsilen Fenikeli Kadınlar korosunun ağzından olayı söyle aktarır Euripides (*Fenikeli Kadınlar*, elimizdeki en uzun Grek tragedyasıdır ve Thebai efsanesinin başından sonuna tamamını anlatır):

[1359] Kuşanıp parlak zırhlarını çıktılar
savaş meydanına, yaşlı Oidipus'un oğulları.
İki ordunun tam ortasında, tarafsız bölgede
durdular, ikisi de hazırdı becerilerini göstermek için
kargı savaşında. Dönüp yüzünü Argos'a.
"Ey hürmete layık Hera," dedi Polyneikes
1365 "Adrastus'un kızıyla evlendim ve yaşıyorum Argos'ta,
bu yüzden sana ait sayılırım. Kulak ver yakarışıma
ki öldürebileyim kardeşimi, bulayayım şu sağ elimi kanına."
Ne yüz kızartıcı bir istekti bu -öz kardeşini öldürmek!
Tutamadı koca koca askerler göz yaşlarını, kaçırdılar
1370 gözlerini birbirlerinden, bu sözler üzerine. Altın kalkanlı
Pallas'ın tapınağına dönmüştü yüzünü Eteokles,
Onun ağzından ise döküldü şu sözler:
"Ey Zeus'un sevgili kızı, tut elimden ki, bulsun
hedefini birazdan savuracağım kargını; tam göğsüne
1375 kardeşimin, delsin ciğerini. Versin canını
şehrimin canını almaya gelmiş bu adam."
Derken çınlattı ortalığı Etrüsk borazanları,
gelmişti vakti ölümüne vuruşmanın. Atıldı
iki kardeş, koştular çılgın gibi birbiri üzerine,
1380 çarpıştılar ağızları ak köpük içinde,
avına saldıran iki yaban domuzu gibi.
Önce salladılar kargılarını öfkeyle. Saklanırken
İkisi de kalkanlarının ardına, kolluyorlardı hasmının
açık vermesini. Ne zaman biri başını uzatıp
1385 bakacak olsa kalkanının üzerinden, saldırıyordu
öteki ilk kan döken olabilmek için. Fakat becerikliydi
ikisi de gizlenmede, yenişemediler kargı mücadelesinde.
Aslına bakarsanız, arkadaşlarına bir şey olacak diye endişelenen
izleyenler daha çok terlemişti çarpışanlardan.
1390 Derken bir taşa takıldı ayağı Eteokles'in.
İtekleyeyim derken taşı uzağa, açık etti baldırını.
Sanki bu anı bekliyormuş gibi saplayıverdi
Polyneikes Argos yapımı kargısını, koptu delice
Bir tezahürat Argosluların safından. Lakin,
1395 yaralansa da bacağından Eteokles, gördü kardeşinin
açığa çıkan omzunu ve dürttü kargısını etine.
Hop etti yürekleri Kadmosluların, ama
kırılınca kargının ucu, yarım kaldı sevinçleri.
Böylece silahsız kalan Eteokles, çekildi bir adım geri,

ve yerden bir taş alıp fırlattı Polyneikes'e.
Kargıya çarpan taş, böldü onu ikiye. Eşitti artık ikisi de.
Kılıçlardaydı sıra. İkisi de sıyırıp kılıçlarını,
başladılar kalkanlarını dövmeye. Bir biri vuruyordu, bir diğeri,
çınlıyordu tunca çarpan tunç sesleri. O anda geldi aklına
Eteokles'in, Tesalya'dayken öğrendiği bir numara.
Sol ayağının üzerindeyken geriye bir adım atar gibi yaptı.
Kalkanıyla korurken tüm vücudunu,
Polyneikes'in belindeydi bütün dikkati.
Sonra sağ ayağından destek alarak, atıldı tüm gücüyle ileri
Sapladı kılıcını Polyneikes'in karnına.
Çıkmasaydı bel kemiği karşısına, daha gidecekti kılıç.
Devrildi Polyneikes, kızıl köpüklü kanlar boşanıyordu ağzından.
İşte bu, dedi Eteokles, düşmanımın sonu. Ve atıp kalkanıyla kılıcını
Yere, eğildi üzerine Polyneikes'in, söküp çıkarmak için zırhını.
Emindi kazandığından, bakmadı sağına soluna,
yaptı hayatının hatasını. Ölümcül yara almış olsa da kardeşi, hâlâ
nefes alıyordu ve elindeydi hâlâ kılıcı. Acı içinde de olsa
başardı, nasıl olduysa, kaldırıp kılıcını saplamayı Eteokles'e.
İşte böyle düştü iki kardeş toprağa, yan yana,
Ve böyle paylaştılar mülkü aralarında.

EURIPIDES, *Fenikeli Kadınlar* 1359-1424

Savaşın sonunda hayatta kalan tek kişi, Adrastos'tur. Adrastos, Poseidon ile Demeter'in birleşmesinden doğan büyülü at Arion tarafından çekilen arabası sayesinde ölümden kurtulur.

SOPHOKLES'İN *ANTİGONE*'Sİ

Savaşın ardından olanlar, Sophokles'in *Kral Oidipus*'tan sonraki en ünlü tragedyası *Antigone*'nin konusudur. On dokuzuncu yüzyılın çoğu Avrupalı edebiyat eleştirmeni bu oyunu tüm zamanların en iyi edebiyat eseri olarak görüyordu. Thebai'nin yeni kralı Kreon, Polyneikes'inki de dâhil olmak üzere, şehre saldıranların cesetlerini kurda kuşa yem olsunlar diye açıkta bırakır. Her kim emrine karşı gelir de hainlerden birini gömmeye kalkışırsa, cezası ölüm olacaktır. Fakat Antigone Polyneikes'i gömmeye kararlıdır. Bu niyetini İsmene'ye açar. İsmene, kralın buyuğuna karşı gelme fikri karşısında dehşete kapılır ve Antigone'ye yardım etmeyi kesin bir dille reddeder. Antigone kendisi için öncelikli olanın ailesi ve eski gelenekler olduğunu söyler; devlete ve onun kaprisli yöneticilerine karşı görevleri çok daha sonra gelmektedir.

Dönemin demokratik sisteminde yaşayan izleyicilerin fazlasıyla aşina olduğu siyasi tiran tipini temsil eden Kreon, cesetlerden birinin üzerine bir avuç toprak serpildiğini öğrendiğinde aklına gelen ilk şey, bunun siyasi bir komplo olduğudur. Muhafizlar, suçlu olarak Antigone'yi huzuruna getirdiğinde çok şaşırır. Antigone bir *parthenos*tur, aileden biridir ve oğlu Haimon'un da nişanlısıdır. Şehrin düzenini ve kanunlarını arkaik duygusal aile bağlarından üstün gören Kreon Antigone'yi, emrettiği gibi ve hakettiği şekilde, ölüme mahkûm eder:

[441] *Kreon: (Antigone'ye)* Sen, evet, başını yere doğru eğen sen,
bu söylenenleri yaptın mı yapmadın mı?
Antigone: Evet, yaptığımı gizlemiyor, itiraf ediyorum.
Kreon: (Nöbetçiye) Sen istediğin yere gidebilirsin,
445 hiçbir suçlama kalmadı aleyhine.
(Nöbetçi gider ve Kreon tekrar Antigone'ye döner.)
Sen de anlat bakalım lafı dolandırmadan. Bilmiyor muydun
şu yaptıklarını yasaklayan buyruğumu?
Antigone: Biliyordum tabii, bilmeyen mi kaldı?
Kreon: Ve buna rağmen yasayı çiğnemeye cüret ettin!
450 *Antigone:* Evet, çünkü Zeus öyle demiyor
ve yer altı tanrılarının yanında yaşayan Dike
öyle yasalar buyurmadı insanlara.
Bir ölümlünün emirleri, tanrıların hatasız,
yazıya geçirilmemiş, değişmez yasalarından
455 önemli olamaz. O yasalar dün ya da bugün
yürürlüğe girmedi, ezelden beri vardılar
ve kimse bilmiyor nereden geldiklerini.
Hep var olduklarına göre de bir ölümlünün
emrinden korktum diye suç işleyemem
460 tanrıların nezdinde. Öleceğimi biliyorum,
nasıl bilmem? Ama senin emrinle olmasa bile
bir an önce ölmeyi kâr sayarım.
Benim gibi felaketler içinde yaşayan biri
ölünce kendini şanslı saymaz mı?
465 Böyle bir ölümle ölmek hiç acı vermez bana.
Oysa toprağa vermeden bıraksaydım
anamın ölen oğlunu, içim paralanırdı.
Başka hiçbir şey acı veremez bana.
Yaptığıma çılgınlık diyorsan eğer; kim bilir
470 belki de bir çılgındır bana çılgın diyen.
Korobaşı: Dikkafalı bu kız, en az babası kadar!
Bilmiyor felaketlerin karşısında boyun eğmeyi.
Kreon: Şunu bilmelisin ki herkesten kolay pes eder
katı insanlar. Alevlere haddinden
475 uzun süre tutulan kızgın demir
çoğu zaman çatlayıp parçalanır.
Küçücük bir dizgin, azgın küheylanı
susta durdurur ve mağrur davranamaz
başkalarının kölesi olanlar.
(Kreon maiyetine hitaben devam eder)
480 Bu kız yasalara karşı gelmeye
cüret ederken ne yaptığını iyi biliyordu,
şimdi de marifetiyle gururlanıp
eğlenerek bize hakaret ediyor.
İktidarımı hiç ceza görmeden çiğnerse böyle,
485 bana değil ona erkek denilecek.

Haimon Antigone'yi affetmesi için babasına yalvarır, fakat Kreon bunu kabul etmediği gibi Haimon'u da öldürmekle tehdit eder: *polis*in, yani şehrin yöneticisinin insanların ortak çıkarlarını gözetme ve kanun ve nizamı tesis etme sorumluluğu her şeyden önce gelmelidir. Kreon Antigone'yi yerin altındaki daracık bir hücreye diri diri gömer. Persephone gibi o da bakire ölecektir.

Teresias Kreon'a bu acımasız kararından vazgeçmesini, yoksa şehrin üstüne korkunç felaketlerin çökeceğini söyler. Gönülsüz de olsa sonunda Kreon yumuşar ve Antigone'yi serbest bırakmak için mezar-hücreye gider. Oraya vardığında Haimon'u Antigone'nin cansız bedenine sarılmış halde bulur: Antigone kendini asmıştır. Öfke ve kederden çılgına dönmüş olan Haimon kılıcını çekip babasına doğru bir hamle yapar, tutturamaz, ardından kılıcı kendi göğsüne saplayıverir. Kreon aceleyle saraya döner. Haimon'un kendisini öldürdüğünü duyan karısı da canına kıymıştır. "Çok acele ettim, aptalca davrandım. Alın götürün beni" diyerek kendini suçlar Kreon, ama sonra, "Zalim feleğin oyuncağı oldum" diyerek sorumluluğunu hafifletir.

Ara Yorum: Parthenos'un İntikamı

Sophokles'in bu görkemli tragedyası, insanoğlunun yaşadığı bütün temel çatışmaları -kadın ile erkek, yaşlı ile genç, devlet ile aile, yaşayanlar ile ölüler arasındaki çatışmayı- dile getirebilmeyi başarmıştır. Bu tür çatışmalar asla bir çözüme ulaşmaz, yalnızca çözülmeye çalışılır; bu tragedyanın karakterleri bunu bile doğru dürüst yapamaz, her şeyi ellerine yüzlerine bulaştırırlar.

Tragedya, birkaç farklı boyutta ilerler. Birincisi, politik boyuttur: İzleyiciler, kararlılığını ve haklı öfkesini sevdikleri Antigone'nin tarafını tutarken, kanunlar ve toplumun çıkarları gibi soyut konulardaki anlamsız ısrarı nedeniyle Kreon'dan nefret eder. Thebai'nin yönetim şekli öyle olmasa da, o dönemde yaşayan Atinalılar için Kreon bir tirandan farksızdır (Kanun benim!). Kreon'un tarihteki karşılığı, İ.Ö. altıncı yüzyılda yaşamış Pisistratos ile oğullarıdır. Bir kişinin kral olacak kadar güçlenmesi ve Atina *demos*'una (yetişkin erkek savaşçılar birliğine) son vermesi tehlikesi her zaman söz konusuydu. Atina'daki sivil otorite (ya da devlet), aileden daha önemli sayılır hale gelmişti, fakat toplumun temeli hâlâ aileydi ve aile bağları hâlâ çok önemliydi. Antigone'nin Kreon'un otoritesine karşı çıkan sesi, herkesin ortak isteğini dile getiren "halkın sesiydi." Özünde bir muhafazakâr olan Antigone, modern devlet otoritesinin karşısında eski, geleneksel aile değerlerini savunuyordu. Ailenin üzerine düşen görev ölülerini gömmekti, yoksa ruhu huzura kavuşamayan ölünün hayaleti ilk onların başına musallat olurdu. Sivil otoritenin hiçbir buyruğu, hiçbir kararı bunu değiştiremezdi.

Ancak, her zaman halkın sesi dinlense, toplumlar nasıl gelişebilir? Ve eğer halkın sesine kulak verilmezse, özgürlük nerede kalır? Antigone'nin öfkesi haklılığına olan inancından gelir ve bütün benzerleri gibi o da adaleti kendi elleriyle yerine getirmekten gurur duyar. Kreon ise tam tersine, aile bağlarından daha önemli ortak ekonomik ve siyasi çıkarlar etrafında birleşmiş bir topluluk tarafından desteklenen yasaları ve şehri savunur. Yalnızca Antigone'nin davranışına değil insan kurban etmeye, yamyamlığa ve bunlar gibi her

türlü insanlık dışı davranışa da dayanak oluşturan ilkel dinî inanışları küçümsemesiyle Kreon, ilerici bir karakter olarak görülebilir. Kırılgan, zayıf, kadın ve çocuk olan Antigone, Kreon'a meydan okuyarak onun temsil ettiği bütün değerlere de meydan okumuş olur. Kreon gücünü yönettiği halktan almalıdır, fakat koyduğu şahsi ve yapay kanunlar yüzünden herkesin güvenini yitirir.

İkinci boyut, Kreon'un otoritesinin dayanağı olan toplumsal kurallar, ya da gelenek (*nomos*) ile Antigone'nin davranışının dayanağı olan doğa kuralları (*physis*) arasındaki çatışma üzerinde yoğunlaşan felsefi boyuttur. Bir devletin önce kendi çıkarlarını gözetmesini söyleyen *nomos*'a ters olsa da, kardeş cenazesini gömmek *physis*'tir, yani doğaldır ve Antigone hiçbir zaman cesaretini yitirmez, zira tanrıların kendisini öte dünyada haklı çıkaracağına inancı tamdır.

Kadının kanun düzen tanımayan, özgür doğasının gücü ise metnin üçüncü boyutunu oluşturmaktadır. Kreon, Antigone ile yaşadığı çatışmayı sürekli olarak bu bağlamda dile getirir. Eyleme karar veren ve erkek üzerinde uygulayan kadın, yani Antigone'dir; erkek, yani Kreon ise eylemin hedefi veya nesnesidir. Antigone, son nefesine kadar *parthenos*'tur (*bakire*), dolayısıyla evliliğin terbiye edici, düzene uydurucu gücünden etkilenmemiştir, dolayısıyla hiçbir şey -ne kanunlar ne aile, ne ikna ne de tehdit- onun yıkıcı gücünün önüne geçemez. Tek başınadır, yanında ona destek olacak kimse yoktur ve belki de bu nedenle devleti, bir anlamda çökertir. Antigone aslında ölüme meydan okumaz, bu anlamda korkusuzdan ziyade intihara meyillidir diyebiliriz; zorba aklın, ya da mutlak mantığın temsilcisi olan Kreon'a kendisini öldürmekten başka seçenek bırakmaz. Bugün bile devletler, geleneksel inançlar yüzünden ölümü göze alan fanatikler karşısında çoğunlukla çaresiz kalmaktadır.

EPİGONLAR

Oidipus'un soyu Thebai'de birer birer yok olurken Adrastos Atina'ya kaçar ve Merhamet Tapınağına sığınır. Theseus, bütün askerlerini ve dostlarını kaybetmiş bu adama acır ve Argosluların ölülerini gömmelerine izin vermeyen Thebaililerle karşı bir sefer düzenler (şehirlerinin görkemli mitolojik köklerinden gurur duyan Atinalı politikacılar bu olayı sık sık gündeme getirecektir). Kapaneus'un karısı Evadne, kocasının cenaze töreni sırasında dayanamaz, kendini cenaze ateşinin içine atar ve canlı canlı yanarak can verir (Grek mitolojisinde buna benzer başka bir örnek yoktur).

Aradan on yıl geçer. Thebai'ye karşı ilk seferi düzenleyen yedilerin oğulları, yani **Epigonlar** (sonraki nesil, "ahfad"), yeni bir sefer düzenlerler. Eriphyle'ye yine bir rüşvet verilir (bu seferki Harmonia'nın, bir şekilde Polyneikes'in oğlu Thersander'e miras kalan elbisesidir). Eriphyle, Amphiaraos'tan olan oğlu Alkmaion'u, sefere katılması için ikna eder. Thebai'nin kralı, Eteokles'in oğlu Laodamas olmuştur. Teresias'ın uyarısı üzerine Thebaililer gece karanlığından yararlanarak şehri terk eder. Teresias yolda (nihayet!) ölür, fakat Leodamas hayatta kalmayı ve halkını İllyria'ya (şimdiki Arnavutluk civarında bir yer) kadar götürmeyi başarır. Epigonlar savaşı kazanıp şehri alırlar. On yıl önce Amphiaraos, Eriphyle'den olma oğlu Alkmaion'a, kendisini yedilerle birlikte ölüme gönderen annesini öldürmesini vasiyet etmiştir. Savaşın ardından

Alkmaion, Delphoi'den gelen kehanetten de aldığı cesaretle, babasının vasiyetini yerine getirir. Fakat öz annesini öldürdüğü ve dolayısıyla kanı kirlendiği için aklını yitirir; çok geçmeden de bir köşede kıstırılıp öldürülür.

ÖNEMLİ İSİM VE TERİMLER

Boiotia, 500
Spartoi, 502
Antiope, 506
Amphion, 506
Zethos, 506
Dirke, 506
Laios, 509
İokaste, 509
Oidipus, 509
Polyneikes, 510
Eteokles, 510
Antigone, 510
İsmene, 510
Adrastos, 515
Amphiaraos, 515
Eriphyle, 515
Epigonlar, 524

ANTİK KAYNAKLARDAN BAZILARI

Kadmos: Apollodoros 3.4.1-2, 3.5.2, 3.5.4; Herodotos 2.49, 4.147; Euripides'in *Bakkhalar* eserinde karakterlerden biridir ve *Fenikeli Kadınlar*'da sıklıkla adı geçer. *Amphion ile Zethos*: Apollodoros 3.5.6-6; Ovidius *Dönüşümler* 6.146-312. *Oidipus*: Romalı Seneca'nın yazdığı *Oidipus* günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır. Ayrıca, Euripides'in *Fenikeli Kadınlar*'ının sonunda boy gösterir; Apollodoros 3.5.7-9; Aiskhylos *Thebai'ye Karşı Yediler* 742-1084. Antigone: Aiskhylos'un *Thebai'ye Karşı Yediler*'inin (büyük ihtimalle çok daha sonra yazılan) son sahnesinde önemli bir rolü vardır; Oidipus'u konu alan Attik tragedyaların ve onları taklit eden Romalı Seneca gibi sonraki yazarların eserleri dışında neredeyse hiç bilinmez. *Thebai'ye Karşı Yediler*: Romalı Statius'un (İ.S. 45-96) uzun şiiri Thebait'in konusudur.

OKUMA LİSTESİ 18. BÖLÜM

Edmunds, Lowell, *Oedipus: The Ancient Legend and Its Later Analogues* (Baltimore, MD, 1985).

Edwards, Ruth B., *Kadmos the Phoenician: A Study in Grek Legends and the Mycenaean Age* (Amsterdam, 1979).

Knox, Bernard, *The Heroic Temper: Studies in Sophoclean Tragedy* (Berkeley, CA, 1964).

Steiner, George, *Antigones* (New York, 1981).

19. BÖLÜM

İASON VE İOLKOS İLE KALYDON MİTOSLARI

hiçbir insan gemisi varamadı öbür kayaya sağ salim,
bir gemi yaklaştı mı alır götürür denizin dalgaları
ve öldürücü bir ateşin kasırgaları alır götürür
geminin tahtalarını ve gövdelerini tayfaların.
Ama bir tanesi aşabildi bu kayayı denizde yüzen gemilerden,
dillere destan Argo gemisiydi bu da,
aştı kayayı Aietes'in ülkesinden dönerken,
dalgalar onu engin kayaların üstüne atmıştı ya, neyse,
bereket İeson'u seviyordu da Here, kurtardı gemiyi.

HOMEROS, *Odysseia* 12.66-72

YUNANİSTAN'IN EN GENİŞ ovası olan **Tesalya**, Arkaik Dönemde başlayan ve onları daha kuzeye ve denizaşırı topraklara sürükleyen koloni furyasına dek Helenlerin en kuzey uçtaki ileri karakoluydu (Harita XIII, arka kapak içi). Homeros'un Troia Savaşını anlattığı hikâyesinde Tesalya daha çok Akhilleus'un doğum yeri olarak tanınmaktadır. Bölge daha sonraları sosyal alandaki önemini yitirirken, atları ve at yetiştiricileri ile ünlenmeye başladı. Yunanistan'ın belkemiği sayılan Pindus sıradağlarının dik yamaçlarından doğan Peneus Irmağı, Tesalya ovasını katettikten sonra denize dökülür. Nehrin denize döküldüğü yer, antik keramik sanatında en sevilen manzaralardan biri olan muhteşem Tempe Vadisidir. Tesalya vadisinin güneydoğu hattında uzanan alçak dağların ardında hilal şeklinde, ormanlık ve engebeli Magnesia yarımadası tarafından çevrelenen Pagasae Körfezi yer alır. Magnesia'nın en yüksek noktası, kentaur Khiron'un uğrak yeri olan Pelion Dağıdır. Pelion'un eteklerinde tarihi Tunç Çağına kadar giden **İOLKOS** şehri yer alır (aynı yerdeki modern liman şehri Volos'un adı, İolkos'tan bozmadır). Modern Volos

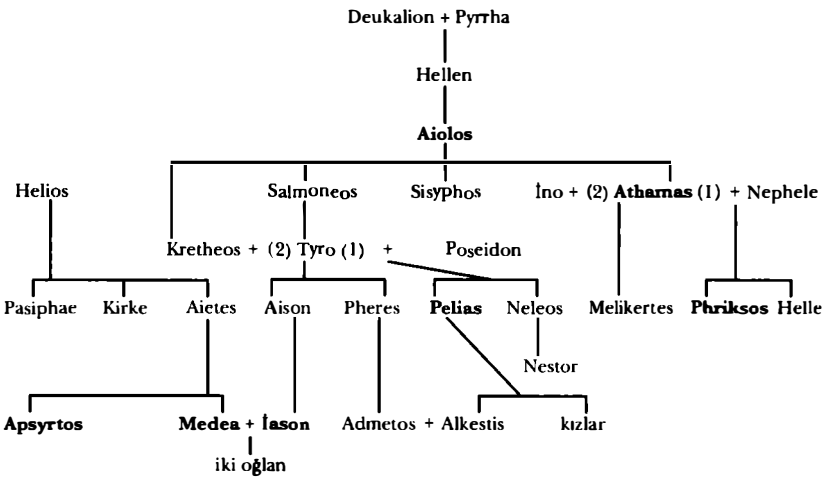
şehri antik İolkos'un neredeyse tamamını örtmesine rağmen, Mykenai dönemine ait iki saray kalıntısına ulaşılmış durumdadır.

Troia Savaşından bir kuşak önce, İason ile Argonotlar yolculuklarına İolkos'tan çıkarlar. Homeros'un İ.Ö. sekizinci yüzyılda yazdığı *Odysseia* destanı, Argonotların yolculuğundan herkesin zaten bildiği bir hikâye gibi bahseder (bölümün başındaki alıntıya bakınız). Fakat bu yolculuğu konu alan en önemli edebî metin, **Rodoslu Apollonios**'un İ.Ö. üçüncü yüzyılda yazdığı *Argo Gemicilerinin Destanı*'dır (*Argonautica*) ve günümüzde Argonotlardan bahsederken bu eserde anlatılanlar temel alınır. Helenistik dönemde pek sevilen üstü kapalı anlatılan maceralar ve dolambaçlı söylem modern okura pek çekici gelmeyebilir, fakat bütün bunlar Büyük İskender'in zaferlerinin ardından dünyanın yaşadığı entelektüel ruh halini çok güzel yansıtmaktadır. İason'un, yolculuğun ardından yaşadıkları ise, en iyi Euripides'in *Medea* adlı tragedyasında (Klasik Dönem) anlatılmıştır.

ARGO GEMİCİLERİNİN DESTANINA GİRİŞ

Phriksos, Helle ve Altın Post

İason, kuzey ve orta Yunanistan'ı mesken tutmuş Aiol (ya da Aiolosoğulları) soyuna mensuptur (Tablo 19.1). Hellen'in oğlu ve Deukalion ile Pyrrha'nın torunu olan Aiolos, Magnesia (Tesalya) kralıdır. Grek efsanelerinde rastlayabileceğiniz en şanssız isimlerden biri olan **Athamas** dâhil, yedi oğlu olur.

TABLO 19.1 Aiolos Soyu

Atamas ergenlik çağına geldiğinde güneye, Beotia'ya göçer ve Kopais Gölü'nün batı kıyısında bulunan Orkhomenos şehrine kral olur (göl, on dokuzuncu yüzyılda kuruyuncaya kadar bölgenin en belirgin coğrafik oluşumu olma

özelliğini korumuştur). Athamas'ın ilk karısı Nephele ("bulut") ona bir oğlan bir kız, iki çocuk doğurur. Oğlanın adını **Phriksos**, kızın adını **Helle** koyarlar. Bir zaman sonra Athamas Nephele'den sıkılır ve Thebaili Kadmos'un kızı (ve Dionysos'u evlat edinip bakan) İno'yu ikinci eş olarak alır (bkz. 11. Bölüm).

İno iki oğlan doğurur, fakat tahta kendi oğullarından birinin değil de Phriksos'un geçeceği düşüncesi fena halde kafasını kurcalamaya başlar. Bu nedenle üvey oğlunu bertaraf etmek için son derece çetrefilli bir komplo hazırlar. Yöre kadınlarını, tohumları ekmeden önce kavurmanın daha iyi olacağını söyleyerek kandırır. Doğal olarak o sene topraktan mahsul alamazlar ve kıtlık başgösterir. İno'nun önceden tahmin ettiği gibi Athamas Delphoi'ye elçiler göndererek akıl danışır. İno, elçilere yolda yetişir ve çeşitli rüşvetlerle, adamları Athamas'a yalan söylemeleri için ikna eder. Elçiler, Apollon'un kendilerine cevap verdiğini ve kıtlık belasından kurtulmaları için Athamas'ın ilk doğan oğlu Phriksos'u kurban etmesi gerektiğini söyleyeceklerdir. Söylerler de.

Athamas halkını kurtarmak için oğlunu kurban etmeye razı olur. Sunakta, tam bıçağı oğlunun boğazına vurmak üzereyken yanı başlarında altın postlu bir koç beliriverir (bkz. Tanrı'nın Hz. İshak yerine gönderdiği koç, Tekvin 22.13). Athamas bir kenara çekilip, oğlu Phriksos ile kızı Helle'nin koçun sırtına binip doğu ufkunda gözden kaybolmalarını izler. Yunanistan'da kimse bir daha onları göremeyecektir.

Koç, Ege'nin kuzeyi ile Propontis arasındaki dar geçidin üzerinden geçerken Helle'nin dengesi bozulur ve denize düşerek boğulur. Denize düştüğü yer, o günden itibaren **Hellespontos** ("Helle'nin denizi") olarak anılmaya başlanır. Uluslararası literatürde efsanevi Troia kralı Dardanos'a ithafen Dardanelles olarak anılan boğaz, bildiğimiz Çanakkale Boğazıdır. Propontis ise, bugün Marmara Denizi olarak anılan deniz, daha doğrusu göldür. Koç uçmaya devam eder ve sonunda Karadeniz'in doğu ucundaki **Kolkhis**'e (Gürcistan) iner. Kolkhis'i, **Aietes** adında bir tiran yönetmektedir. Aietes, Helios'un (Güneş'in) oğlu, Odysseus'u misafir eden Kirke (bkz. 22. Bölüm) ile Girit kralı Minos'un karısı Pasiphae'nin kardeşidir.

Phriksos koçu Zeus'a kurban ettikten sonra altın postunu Aietes'e armağan eder. Aietes de postu alıp Ares'e adanmış koruluktaki bir meşe ağacına asar, başına bekçi olarak da Typhoeus'un kanından doğan korkunç ejderi diker (kurban edilen hayvanların postlarının sunağın yakınlarında bir ağaca asılması yaygın bir gelenekti). Phriksos'u onurlandırmak isteyen Aietes, onu kızlarından biriyle evlendirir.

Pelias ile Aison

Athamas'ın erkek kardeşi Salmoneus'un, ileride İason'un büyükannesi olacak Tyro adında bir kızı vardır. Odysseus, Tyro'yu ilk defa, Okean Nehrinin kıyısındaki kan kuyusunda görür:

[235] İlkin gördüm soylu bir babanın kızı Tyro'yu,
doğduğunu söyledi kusursuz Salmoneus'tan
ve Aiolos'un oğlu Kretheus'a vardığını.

Ama tanrısal Enipeus Irmağını severmiş o,
en güzeliymiş Enipeus yeryüzünde akan ırmakların
onun güzel akışları boyunca gezinirmiş Tyro.
Bir gün ırmağa benzetmiş kendini Poseidon, yeri sarsan,
anaforlu ırmağın ağzında yatmış onunla,
bir köpüklü dalga yükselmiş yanlarında, dağ gibi
kapanmış üstlerine, örtmüş ikisini de,
tanrı da çözmüş kadının kuşağını, uyku dökmüş üstüne.
Bitirir bitirmez işini Poseidon tanrı
almış Tyro'nun elini eline, diller dökmüş:
"Hoşnut ol bu birleşmeye, ey kadın, hoşnut ol,
güzel çocuklar doğuracaksın, yıl geçmeden,
çocuksuz bittiği görülmüş değil sevişmesi ölümsüzlerin
sen beslersin onları, sen büyütür, sen yetiştirirsin.
Dön şimdi evine, dilini tut, kimseye verme adımı
Poseidon tanrıyım ben, yeri sarsan, bunu bir sen bil."
Böyle dedi, daldı köpüklü denizin altına.
Tyro da gebe kaldı, doğurdu Pelias'la Neleus'u
yüce Zeus'un güçlü uşakları oldu ikisi de:
Pelias sürüleriyle yaşardı engin ovalı İaolkos'ta
kardeşi Neleus da kumsal Pylos'ta yaşardı.
Kretheus'tan da çocukları oldu kadınlar kraliçesi Tyro'nun,
Aison, Pheres, arabasıyla savaşan Amythaon.

HOMEROS, *Odysseia* 11.235-259

Tyro'nun oğlu **Pelias** son derece çekilmez ve hoşgörüsüz biri olur. Tüm Tesalya'ya hükmetmeyi kafasına koyan Pelias, kardeşi Neleus'u saraydan uzaklaştırır. Peloponez'in güneybatısındaki Messenia'ya kadar giden Neleus orada Pylos soyunu kurar. Pelias, bilemediğimiz bir nedenden dolayı tahtın yasal vârisi olduğu söylenen üvey kardeşi Aison'u İolkos'un sarayına hapseder. Evlenir ve kızları olur (bunların en ünlüsü, Herakles'in ölüler diyarından geri getirdiği kuzeni Admestus'la evlenen Alkestis'tir; bkz. 15. Bölüm).

Aison'un karısı bir oğlan çocuk doğurur, fakat hayatından endişe ettikleri için bebeği, Kentaurların en zeki ve medenisi olan ve Pelion Dağının eteklerinde yaşayan **Khiron**'a gönderir, herkese de bebeğin ölü doğduğunu söylerler. Khiron çocuğa İason adını koyar, medeni hayatın inceliklerini öğretir ve genç bir delikanlı olana kadar ona bakar. Bu arada Pelias, bir kâhinden, sonunun tek sandaletli birinin elinden olacağını öğrenmiştir.

İason, yeterince büyüyüp olgunlaştığında, hakkı olduğunu düşündüğü tahtı devralmak amacıyla İolkos'a doğru yola çıkar. Şehre ulaştığında herkes Poseidon (Pelias'ın babası) adına düzenlenen bir bayram kutlamaktadır. İason yağmur sularıyla coşmuş, kıyısında yaşlı bir kadının çaresiz bir şekilde çömelmiş oturduğu bir dereye gelir. Acelesi olmasına rağmen İason kadını sırtladığı gibi karşı kıyıya geçirir, fakat kuvvetli akıntı nedeniyle sandaletinin birini suya kaptırır. Dönüp arayacak zamanı da yoktur, şehre tek sandaletiyle girer. Dereyi geçmesine yardım ettiği yaşlı kadının, kılık değiştirmiş Hera olduğunun farkında değildir.

Hera, kendisini yeterince onurlandırmadığı için nefret ettiği Pelias'ı, Kolkhis kralı Aietes'in güzel kızı Medea'yı kullanarak cezalandırmaya karar vermiştir. İason'la karşılaşması Hera'ya bir fikir verir: Saygısız Pelias'ı cezalandırmak için Medea'nın Yunanistan'da olması gerekiyordur ve bunu ancak İason gibi iyi kalpli biri becerebilir.

Pelias, pazar yerinde tek sandaletli birinin dolaştığı haberini aldığında bir kurban törenindedir. Derhal gidip yabancıya, "kontrol edebildiğin, dediğini yaptırabileceğin birinin seni öldüreceğini bilsen, ne yapardın?" diye sorar. "Kolay" der İason, "ondan gidip altın postu getirmesini isterdim." "Pekâlâ, dediğin gibi yapacağım" diye tıslar Pelias, "Haydi, düş yola!"

ARGO'NUN YOLCULUĞU

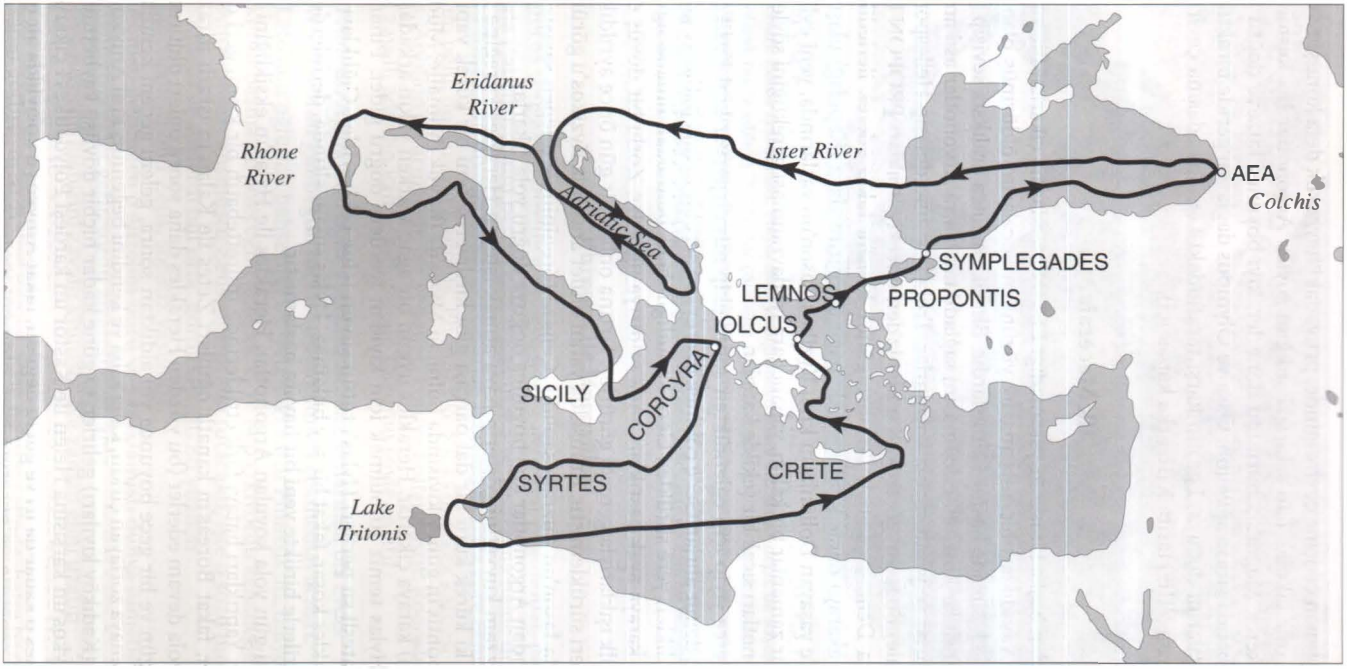
Argos, ünlü bir gemi ustasıdır (adı "hızlı" anlamına gelir ve bazı kaynaklara göre Phriksos'un oğludur). İason ondan bir gemi yapmasını isteyince, o güne kadar inşa edilmiş en büyük gemiyi, elli yolcu alabilen Argo'yu yapar. Athena geminin pruvasına, Zeus'un Dodona'daki kutsal kehanet ağacından yapılmış konuşabilen, sihirli bir heykel yerleştirir. Gemiye, onu yapan ustanın adına ithafen, **Argo** adını verirler.

Gemiyi hazır eden İason, uzakta yakında demeden, bulunabilen en iyi savaşçılardan bir ekip oluşturur (Resim 19.1). Bunların arasında Herakles; Orpheus; Dioskurlar (yani Zeus'un oğulları, Troialı Helen'in kardeşleri Kastor ile Polydeukes/Polluks); **Boreasoğulları** Zetes ile Kalais; Troialı savaş kahramanı Aias'ın babası Telamon ile Telamon'un kardeşi, Akhilleus'un babası Peleus; Deianeira'nın kardeşi, Kalydon Yaban Domuzu Avı kahramanı Meleagros (bkz. Resim 19.1); İdas ile Lynkeus kardeşler; Alkestis'in kocası, Apollon'un bir yıl kölelik ettiği Admetos; Herakles'in ahırlarını temizlediği Aigeus; dümenci Tiphys; falcı İdmon ve tabii ki Argos vardır. Son dakikada, Pelias'ın oğlu Akastos, babasına kafa tutmak istediği için mi yoksa kendisine macera aradığı için midir, bilinmez, gemi tam demir almış açılmaktayken gelir ve güverteye atlar.

Yola koyulmadan önce İdmon, kurban edilen bir hayvanın iç organlarından fal bakar ve kendisi dışında herkesin sağ salim döneceğini görür. Gemi

RESİM 19.1 Argonotların (?) bir araya gelişi; Etruria'da bulunmuş bir Atina şarap sulandırma kabı, İ.Ö. 575-550 civarı. Ortada duran Herakles, sopası ve aslan postuyla diğerlerinden kolayca ayırt edilebiliyor. Athena solda; bu ikisinin arasındaki, kalkanının kenarına dokunan figür, muhtemelen, İason. Diğer kahramanlar ya tembel tembel oturuyor, ya da zırhlarını deniyorlar. (Museé du Louvre, Paris; Réunion des Musées Nationaux/Art Resource, New York)

HARİTA VIII Argo'nun Güzergâhı

burnunu liman çıkışına çevirdiğinde, pruvadaki heykel ilk defa konuşur ve bir an evvel yola çıkmak için sabırsızlandığını söyler. Argonotlar hız kesmeden kürek çekerek Magnesia burnunu dönerler, kıyı boyunca kuzeye doğru ilerlerler ve batıda sırasıyla Pelion, Ossa ve Olympos dağlarını geride bıraktıktan sonra rotalarını doğuya, Ege'nin karşı tarafındaki Lemnos adasına çevirirler (bkz. Harita VIII; Harita XIII, arka kapak içi).

İlk Maceralar

Kadınlardan başka kimsenin yaşamadığı LEMNOS adasına çıkarlar. Bir yıl kadar önce yaşadıkları bir anlaşmazlık yüzünden kocalarını öldürmüş olan kadınlar, erkek cinsine hasret kalmışlardır. Bir yıl boyunca aralıksız sevişip yeni bir Lemnoslular kuşağının doğmasını sağladıktan sonra Argonotlar asıl amaçlarını hatırlar ve yeniden yola koyulurlar. Troia burnunu dolaşıp Hellespontos (Çanakkale) Boğazını geçerek, Karadeniz'den önceki durakları PROPONTİS'e (Marmara Denizi) çıkarlar. Bir süre güney kıyısını takip ederek ilerledikten sonra, anakaraya daracık bir kıstakla bağlı bir yarımadaya (Kapıdağ) ulaşırlar. O bölgede yaşayan Dolionların kralı Kyzikos, İason'un yaşlarında, yeni evli bir kraldır. Bir zamanlar bir kâhin, yabancılara iyi davranması gerektiğini söylediği için Argonotları sıcak bir şekilde karşılar.

Günlerce yiyip içip eğlendikten sonra ekip misafirperver kral Kyzikos'la vedalaşıp demir alırlar. Gece çökmek üzereyken sert bir fırtına patlar ve gemilerini geldikleri yere sürükler. Gece karanlığında ilk buldukları limana sığınırlar, fakat karaya ayak bastıkları anda saldırıya uğrarlar. Zorlu bir dövüş olur. Sabahın ilk ışıklarıyla gerçeği görürler: Fırtına onları bir gün önce ayrıldıkları limana geri sürüklemiştir. Kumsalda yatan ölüler arasında Kyzikos'u görürler; boğazında İason'un mızrağı saplıdır. Cenaze töreninin ve dilenen sayısız özrün ardından Argonotlar kıyı boyunca doğuya doğru yola çıkarlar.

Muazzam kuvvetini gösterip hava atmak isteyen Herakles küreğine öyle bir asılır ki kürek kuru bir dal parçası gibi kırılıverir. Yeni bir kürek yapmak için Propontis'in güney kıyısında bulunan Mysia'da (büyük ihtimalle, Mudanya limanı) karaya çıkarlar. Herakles uygun bir ağaç ararken yakın arkadaşı ve yoldaşı Hylas temiz su bulmak için kıyıdan içerilere doğru gider. Pınardan fırlayan ateşli su perileri Hylas'ı tutup suyun içine çekiverirler. Çığlıkları duyan Herakles koşar, fakat bir şey bulamaz. Hylas suyun altında, derinlerde bir yerde perilerle birlikte yeni bir hayata başlamıştır.

Ertesi gün yola koyulan Argonotlar, Herakles ile Hylas'ın eksikliğini fark etmezler. Yaptıkları hatayı fark ettiklerinde mürettebatın bir kısmı geri dönmek ister, fakat Boreas'ın kanatlı oğulları Zetes ile Kalais'in ısrarlı itirazları sonucu yola devam ederler (bu yüzden Herakles daha sonra onları öldürecektir). Bir gün ve bir gece boyunca yol aldıktan sonra, geleni geçeni kendisiyle boks yapmaya zorlayan çirkin, kaba saba ve kendini beğenmiş kral Amykos'un ülkesine (Kadıköy kıyıları) gelirler. O güne kadar hiçbir dövüşü kaybetmemiş olan Amykos'un karşısına Helen ile Kastor'un kardeşi Polydeukes'i çıkarırlar. Polydeukes o kadar da iri ve güçlü değildir, fakat Amykos'u kolaylıkla alt eder. Amykos, çenesine ve ensesine inen ölümcül darbelerden sonra cansız yere yığılır (fakat bkz. Resim 19.2).

RESİM 19.2 Kayaya bağlı Amykos; Güney İtalya'da bulunmuş bir su kabından, İ.Ö. 400 civarı. Zorba kral burada, Polydeukes yenilgisinden sonra ölü olarak değil, bir kayaya bağlı olarak tasvir edilmiş. Solda, bir çömleğin üzerine oturmuş, elinde, spordan sonra vücudu kazıyarak temizlemekte kullanılan hilal biçimli, metal bir alet tutan genç, muhtemelen Polydeukes. Öbür taraftaki genç ise Kastor olmalı. En sağdaki, kanatlı zafer tanrıçası Nike, en soldakiler ise bir *maenad* ile satyr (fakat neden orada olduklarıyla ilgili bir bilgimiz yok). (Bibliothèque Nationale de France, Paris)

Phineus ile Harpyalar

Bosporus (Boğaziçi) boyunca kuzeye doğru ilerleyen Argonotlar, başı Harpyalarla ("alıcılar," ölüm perileri; bkz. Resim 4.3 ve 19.3) fena halde dertte olan Kral Phineus'un ülkesinde karaya çıkarlar. Bazı kaynaklara göre Fenikeli Agenor'un oğlu, dolayısıyla Kadmos, Phoiniks ve Kiliks'in erkek kardeşi olan Phineus, Apollon'un armağanı bir kehaneti kötüye kullanmıştır. Rodoslu Apollonios zavallı adamın içinde bulunduğu durumu şöyle anlatır:

[179] Phineus, Agenor'un oğlu, yaşıyordu deniz kenarında bir evde
ve çekiyordu günbegün hiçbir insanoğlunun çekmediği acıları.
Leto'nun oğlunun bahşettiği bir yeteneği vardı Phineus'un, biliyordu
kimin başına ne geleceğini gelecekte, ve hep çıkıyordu kehanetleri.
Ama bir şart koşmuştu Zeus, ağzını sıkı tutacaktı, işte o sözü dinlemezdi
Phineus ve söylerdi ulu orta, gördüklerini. Bu yüzden
185 lanetlemişti onu Zeus, sonsuz yaşlılıkla.
Almıştı gözünden o güzelim nuru ve yasaklamıştı dünya nimetlerini.
nefis yiyecekler getiriyordu ziyaretçileri, ama
yiyemiyordu hiçbirini zavallı Phineus. Ne zaman elini uzatıp
bir lokma atacak olsa ağzına, ossaat iniyordu gökten iğrenç Harpyalar
190 kapıp götürüyorlardı sivri pençeleriyle ne varsa elinde, hatta bazen
açık ağzından alıyorlardı lokmasını, silip süpürüyorlardı ne varsa

yanında yöresinde. Ölmesin diye açlıktan, sürsün diye çektiği işkence
bir iki kırıntı bırakıyorlardı arada bir de olsa. Yetmiyormuş gibi
bütün bunlar, bir de iğrenç bir koku bırakırlardı, çürüyen yemeğin üstüne,
yanaşamazdı bu yüzden kimse ne konuşmaya, ne de toplamaya çöpleri.
Duyunca geldiklerini Argonotların, doğruldu yatağında Phineus.
Biliyordu bu ayak seslerinin sahiplerinin, Zeus'un muştuladığı
kurtarıcıları olduğunu, ve doyasıya yiyebileceğini
nefis yemeklerden. Acılar içinde kalktı yatağından; bir dal parçası gibi
incecik ve titrek bacakları taşıyamadığı için, sırf alışkanlık ve
kirden kalın bir kabuk bağlamış derisi sayesinde
dağılmadan duran gövdesini, dayandı asasına. Düşmemek için
tutunarak duvarlara çıktı gün ışığına, geçip avluyu attı kendini
kapı ağzındaki sandalyeye. Gözleri karardı, indi koyu bir karanlık
burgaçlar yaparak bilincine. Zangır zangır sallanırken etrafında yer,
sessizce oturdu yerinde Phineus, bekledi. Sonra, merakla etrafında
toplananlar, şaşkınlıkla izledi yaşlı adamın, acılar içinde
ağzını açıp, sese büründürmesini yüreğinin derinliklerinden
kopup gelen karanlık bir kehaneti.

Rodoslu Apollonios, *Argo Gemicilerinin Destanı* 2.179-206♦

Boreas'ın kanatlı oğulları Zetes ile Kalais'in kız kardeşleri Kleopatra, kocası biçare Phineus ile birlikte İason'a şöyle bir teklif götürürler: Zetes ile Kalais, kendilerini Harpyalardan kurtarırsa, Argo'nun tam olarak hangi rotayı takip etmesi gerektiğini göstereceklerdir. Argonotlar, bir masayı lezzetli yiyeceklerle donatarak bir tuzak kurarlar. Harpyalar geldiğinde Zetes ile Kalais kılıçlarını çekip karşılarına çıkar ve onları gökyüzüne doğru öyle bir kovalar ki ölüm perileri darmadağın olup yağmur gibi yere düşerler.

RESİM 19.3 Kör Trakya kralı Phineus, üzeri lezzetli yiyeceklerle dolu masaya uzanırken; İ.Ö. beşinci yüzyıldan kalma kırmızı figürlü bir çömlekten. Arkasında, mızrağını hazır etmiş bekleyen genç bir savaşçı duruyor. Sağdaki, Zetes ve Kalais ile Phineus'un karısı Kleopatra'nın babası, kanatlı Kuzey Rüzgârı Boreas. (Réunion des Musées Nationaux/Art Resource, New York)

Symplegad'lar (Çarpışan Kayalar)

Phineus, söz verdiği gibi, Argonotlara takip edecekleri rotayı ayrıntılarıyla anlatır. Onları özellikle **SYMPLEGAD**'lar, yani Bosporus'un Karadeniz'e açıldığı yeri tıkayan "çarpışan kayalar" konusunda uyarır. Işığın bile zor geçtiği kopkoyu bir sisin içinde yükselen bu devasa kayalar, aralarından bir şey geçmeye kalkıştığında aniden kapanıp arada kalan her şeyi un ufak ezmektedirler. Phineus Argonotlara, kayaları geçmeye kalkışmadan önce bir güvercin salmalarını söyler. Eğer güvercin öte tarafa geçmeyi başarırsa, onlar da geçebileceklerdir. Eğer geçemez de ezilirse, her şeyden vazgeçip yurtlarına geri dönmeleri en hayırlısı olacaktır.

Kayalara yeterince yaklaştıklarında, yanlarında getirdikleri güvercini salıverirler. Güvercin uçar, kayalar kapanır, fakat kuş bir adet kuyruk tüyü dışında sıyrık almadan geçitten geçmeyi başarır. Bunu gören Argonotlar var güçleriyle küreklere asılırlar. Onlar da, *Argo*'nun ana direğindeki bayrak dışında başka bir şeylerini kaybetmeden çıkmayı başarırlar.

Medea ve Altın Post

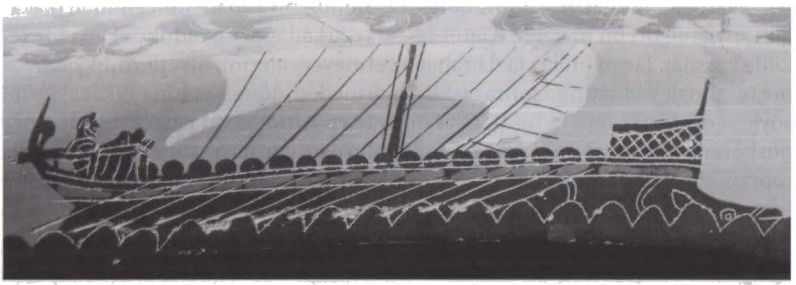
Korkudan öleyazmış olmalarına rağmen İason ve ekibi yollarına devam eder. Karadeniz'in güney kıyısı boyunca bol maceralı bir yolculuktan sonra Kolkhis ülkesine ulaşırlar ve Phasis Irmağının denize döküldüğü yerde karaya çıkarlar. Kral Aietes'in şehri AİA ("yeryüzü") orada kuruludur. İason, mürettebattan birkaç kişiyi de yanına alarak, isteklerini krala bildirmek için saraya giderler. Onları gören ilk Kolkhisli, kralın kızı büyücü **Medea** olur. Hera Aphrodite'i, Medea'yı İason'a âşık etmesi için Eros'u göndermeye razı etmiştir; İason'a deliler gibi âşık olan Medea, böylece, yabancılardan nefret eden ve altın postu vermeyi aklından bile geçirmeyen zalim babası Aietes'e karşı İason'u destekleyecektir. Bütün bunlar aslında Hera'nın Pelias'ı mahvetme planın bir parçasıdır ve Medea da bu karmaşık planın baş aktörüdür.

Vaktizamanında bir kâhin Aietes'e, sonunun bir yabancının elinden olacağını söylemiştir; bu nedenle Aietes İason ve arkadaşlarını oldukça kaba bir şekilde karşılar. İason onları fazla rahatsız etmeyeceklerini, niyetlerinin yalnızca postu almak olduğunu, sonra vakit geçirmeden dönüş yoluna çıkacaklarını söylese de Aietes onlara bir ders vermek ister. Altın postu istiyorsa, önce ateş püsküren, tunç ayaklı iki boğayı boyunduruğa vurması, sonra bu boğalarla toprağı sürerek, Kadmos'un Thebai'de öldürdüğü ejderden kalan diş parçasını toprağa dikmesi gerektiğini söyler. Ayrıca, bu dişten bitecek tepeden tırnağa silahlı savaşçıları da öldürmesi gerekecektir.

İason, kendinden istenen işlerin imkânsızlığı karşısında büyük bir umutsuzluğa kapılır. Fakat İason'a körkütük âşık olan Medea onunla gizlice buluşur ve sihirli bir merhem verir. Kılıcına, kalkanına ve tüm vücuduna süreceği bu merhem onu yenilmez yapacaktır. İason, sağ kalırsa onunla evlenmeye söz verir. Ertesi gün:

[100] Işıyan yıldızları, toplandı halk kutlu Mars
Alanında, tepelerde oturdular, kuruldu uyruklarının
Ortasında; kızıllar giymiş, fildişi değnekli kral da.

Burunlarından çıkardılar tunç ayaklı boğalar
Otları tutuşturan Vulcanus buğularını.
Bu gürültüler ancak, yakacaklarla dolmuş ocaktan
Fışkıran yalımlardan, su dökülen kırçten; gör de
Göğsünden, boğazından yalımlar kusan azgın
Boğaların gırtlaklarından duyulurdu. İşte
Burada çıktı karşılarına Aeson oğlu.
Adımını atar atmaz azgın boğalar çevirdiler
Demir boynuzlarını, korkunç yüzlerini ona.
Çatallı ayaklarıyla eştiler toprağı, tozlar,
Dumanlar böğürmelerle doldurmuş ortalığı.
Korkuya kapılmış Misyas'ın yandaşları
İason ilerledi korkusuz, yakıcı soluklara
Aldırmadan. Çok etkiliydi okunmuş otlar, okşadı
Boynunlarını, boğutlarını, ağır bir boyunduruğa
Vurdu onları. Koştu şimdiye dek sabanla
Sürülmemiş bir ovayı sürmeye, Şaşıp kalmış
Bu duruma Colchis'liler. Sürekli çığlıklarla
Argonaut'lar yüreklendirdi onu. İason tunç
Tolgadan çıkardı yılan dişlerini serpti
Sürülmemiş toprağa. Toprak yumuşattı
Önceden ağır bir ağının döküldüğü tohumları,
Yeni ürünler doğdu dişlerden. Ana karnında
Biçimlenip günü gelince doğan, ortak yaşama
Katılan bir çocuk gibi çıkmış topraktan olgun
Birer kişi olarak ekilen dişler. Şaşılacak iş,
Salladılar kendileriyle birlikte doğan pusatları,
Korkuya kapıldı Pelasglar, eğdiler başları
Sivri uçlu mızraklarını, genç Haemonia'lının

RESİM 19.4 Klasik Döneme ait tipik bir Grek gemisi; Attik şarap sulandırma kabının iç ağız deseninden, İ.Ö. 520 civarı. Kaba şarap doldurulduğunda gemi bir şarap denizinde yüzüyormuş gibi görünüyordu. Geminin, indirilip kaldırılabilen tek bir direği vardır. Önde üçgen flok yelkeni olmadığından, geminin başı rüzgâra göre çevrilemiyordu ve seyir gücünün büyük kısmı küreklerden sağlanıyordu. Burada, kalkanlarla korunan on üç sıra kürek görünüyor. Kürekçiler, geminin ortasında, üstü açık sıralarda oturarak kürek çekerlerdi. Kaptan geminin arkasında, yüksekçe bir yarım güvertede otururdu. Geminin baş kısmında uzanan hayvan şeklindeki pruva oku düşman gemilerini batırmaya da yarıyordu. (Cleveland Museum of Art, Cleveland, Ohio)

Başına fırlatılacak durumda görünce. Korkmuş onu
Güven altına alan kadın bile, bunca düşmana
Karşı yalnızca direnen gencin durumunu görünce.
Sarardı, kanı durdu, buz kesildi çöktü yere.
İşe yaramaz sanınca verdiği otları, bir türkü
Çığırdı ona yardım olsun diye, gizli güçlerine
Sığındı kanadının. Ağır bir taş attı İason
Yavıların ortasına, çevirdi üstlerine Mars'ın
Hıncını, uzaklaştırdı kendinden. Bu topraktan
Çıkan kardeşler yaralandılar karşılıklı savaşla.
Bir çatışmayla yok oldular. Achaia'lılar yeneni
Alkışladılar, el üstünde tuttular, kucakladılar.
Ey barbar kızı sen de kucaklamak isterdin yeneni,
Utancın önledi bunu, sarılacaktın ona. Dile düşme
Korkusudur sana engel. Yine bir sevinç duydun
İçinde, gizlice, büyünü, onu veren tanrıları
Esenledin. İason uyutmak istiyordu otlarla
Uyanık duran; üç çatallı, sorgucu, dişleri olan
Altın yapağıyı bekleyen Dragon denen devi.
Ölüm uykusu veren otlar serpti üstüne Medea
Dragon'un, sonra deliksiz bir uyku veren,
Fırtınalı denizleri yatıştıran, taşan ırmakları
Sindiren sözler söyledi üç kez, daldı uykuya
Uyku nedir bilmeyen gözleri, Aeson oğlunun
Yiğitlik yaptığı gömüyü geçirdi ele. Büyüklendi
Başarısından dolayı, girdi İoclos kapılarından
Üstün gelerek. Bu başarısını borçlu olduğu
Karısı ile birlikte.
Haemonia'lı analar, beli bükük babalar, adaklar
Sundular oğullarının sağ dönüşüne, yığın yığın
Günlükler eridi alevlerde, altın boynuzlu
Kurbanlar kesildi. Oysa Aeson yoktu aralarında
Bu yakarıcıların; sonu yaklaşan, yılların ağırlığı
Altında ezilen kişi.

Ovidius, *Dönüşümler* 7.100-165

Planları başarısız olsa da, Aietes'in postu vermeye niyeti yoktur. Sorunu kökten halletmek için Grekleri toptan yok etmeye karar verir. İhanetinin ortaya çıkacağını anlayan Medea İason'u alıp altın postun yanına götürür. Bir an bile gözünü kırpmayan canavarı, daha önce hazırladığı sihirli bir iksirle uyutur. Postu alır, *Argo*'ya döner ve hep birlikte nehir aşağı küreklere asılarak Karadeniz'e açılırlar (Resim 19.5).

Aietes derhal peşlerine düşer. Argo rotasını Karadeniz'in öbür ucundaki İSTROS (Tuna) Nehrinin ağzına çevirmiştir. Apollonios'un 'fantastik' coğrafyasında Tuna Nehri, Adriyatik Denizine dökülen başka bir nehirle, günümüzde İtalya ile Slovenya sınırına yakın bir yerde birleşmektedir. İstros Nehrinin girişine yaklaştıklarında Aietes filosunu ikiye ayırır ve bir yarısını Argonotları

güneyden kuşatsın diye güneye, Bosporus'a, Medea'nın kardeşi **Apsyrtos** komutasındaki diğer yarısını ise İstros boyunca batıya gönderir.

Apsyrtos ile İason ADRİYATİK'te karşı karşıya gelirler. Medea Apsyrtos'u aldatarak İason'un tuzağına düşmesini sağlar; İason Apsyrtos'u öldürür, el ve ayak parmaklarını keser, ağzını kanayan yaralardan birine dayar ve (ölünün ruhunun aklını karıştırmak için) tam üç kere ağız dolusu kan emer ve tükürür. Ardından, Rodoslu Apollonios'a göre, cesedi gömer. Daha kabul gören bir versiyona göre ise Apsyrtos küçük bir çocuktur ve Medea, peşlerindeki babasını yavaşlatmak için çocuğu kaçırıp öldürmüş, cesedini parçalara ayırmış ve parçaları teker teker nehre atmıştır (kahramanı/kahramanları kovalayan kötü adamları yanıltmak için arkada rastgele bir şeyler bırakmak, halk masallarında sık rastlanan motiflerden biridir).

Burada coğrafya daha fantastik bir hal alır ve Argonotlar kendilerini önce ERİADNOS NEHRİ'nde (PO'da, yani Kuzey İtalya'da) sonra da RHONE'da (yani Güney Fransa'da) bulurlar. Oradan, İtalya'nın batı kıyısı boyunca güneye ilerleyerek SİCİLYA'ya, ardından çizmenin burnunu dolaşarak İON denizine ve oradan da, konuksever Phaiak'ların ülkesi KERKYRA'ya ulaşırlar. Orada, Aietes'in Bosporus yoluyla gönderdiği gemilerle burun buruna gelirler. Kolkhis'liler Phaiak kralı Alkinoos'tan, eğer henüz İason'la cinsel ilişkiye girmediyse, Medea'yı

RESİM 19.5 İason'u "kusan" yılan; Attik şarap kabı iç deseni, İ.Ö. 470 civarı. Burada tasvir edilen olay, elimizdeki kaynaklarda bahsi geçmeyen bir efsaneden alınmış gibi görünmektedir. Anladığımız kadarıyla İason bir yılan tarafından yutulmuş, fakat yılanın karnından canlı olarak çıkmayı başarmıştır. Bir elinde bir baykuş, diğerinde bir kargı tutan koruyucu Athena, sağda, olayı dikkatle izliyor. Göğüs zırhındaki *gorgoneion* ile miğferindeki sphinks desenlerine dikkat. Arka plandaki ağacın dallarına asılı nesne, meşhur altın post. (Photo Vatican Museums)

kendilerine teslim etmesini isterler. İason alelacele bir düğün töreni düzenler, Medea'yı bir mağaraya götürür ve orada onunla sevişir. İstediklerini alamayan ve bu kovalamacadan bitkin düşmüş Kolkhis'liler Kerkyra'ya yerleşirler.

Libya

Argonotlar, bir kez daha yelken açıp, güneye doğru yola koyulurlar. Bir fırtına onları Libya açıklarında yosunlarla dolu bir "ölü deniz" olan SYRTIS'e sürükler. Bütün yolculuk boyunca Argo'nun başına gelen en garip olaylardan biri gerçekleşir ve koca bir dalga gemiyi kaldırıp karaya, denizden çok uzak bir yere atıverir. Denizde kürek çekmeye alışkın Argonotlar, çaresiz, gemilerini omuzlayıp yürümeye başlarlar. Kıyıdan oldukça uzak TRITONIS adında bir tuzlu su gölüne gelinceye kadar tam dokuz gün yürürler.

Argo'nun ağırlığı altında ezilmeleri yetmiyormuş gibi bir de susuzlukla baş etmeye çalışan ekip sonunda dayanamaz, rastladıkları ilk ağaçlık yerde gemiyi bırakıp, içme suyu bulma ümidiyle kendilerini ağaçların içine atar. Fakat karşılarında su yerine *Hesperid* Bahçelerini (dünyanın batı ucundaki denizlerinde değil de çölün ortasında!) bulurlar. Bahçenin sakinleri olan orman perileri, ezelden beri altın elmalarını koruyan, ama birkaç gün önce Herakles tarafından öldürülen yılan Ladon'un yasını tutmakta, sürekli göz yaşı dökmektedirler. Altın elmaları bulmak için yola düşmüş ve kendisi de eski bir Argonot olan Herakles, oraya Argonotlardan çok kısa bir süre önce ulaşmıştır (aynı hikâyeyi konu alan başka kaynaklarda Hades'in yılanı öldürmesiyle ilgili bir bilgi yoktur; bkz. 15. BÖLÜM). Argonotlar bir ekip toplayıp Herakles'in peşinden gönderir. Ekip, bir zamanlar kendilerinden biri olan bu büyük kahramana yetişir, fakat durdurup yakalamayı başaramaz.

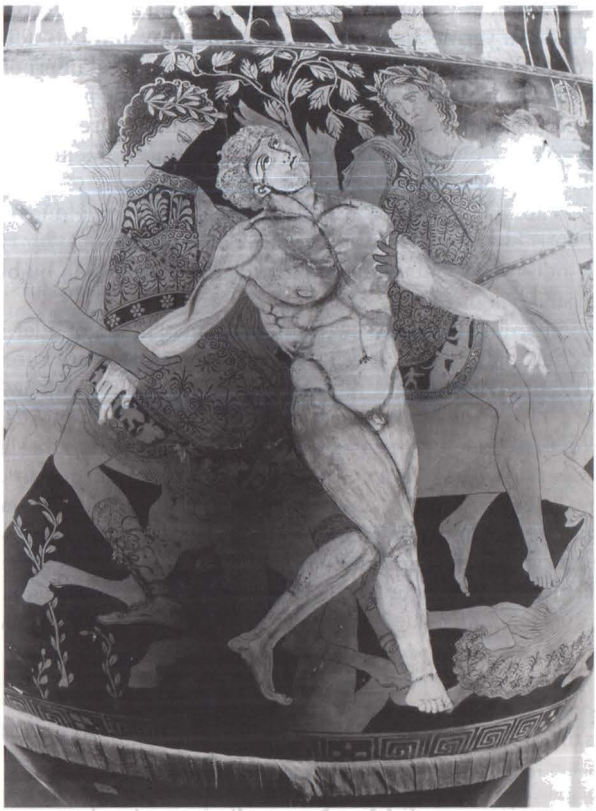
Bütün ümitlerini yitirmiş ve perişan bir halde olan Argonotlar gemilerini göle indirip, belli bir hedefleri olmaksızın, günlerce avare avare kürek çekerler. Sonunda su-tanrı Triton onlara rehberlik ederek sağ salim Akdeniz'e ulaşmalarını sağlar. Oradan kuzeye, GİRİT adasına doğru yola çıkarlar. Adanın silüeti ufukta göründüğü anda üzerlerine koca koca kayalar yağmaya başlar. Kayaları fırlatan, Zeus'un boğa kılığına girip kaçırdığı Europa'ya armağan ettiği tunç gövdeli dev **Talos**'tur. Bütün vücudu sorı tunçtan olan Talos'un yalnızca bir ayağı ettendir ve ayağının içinde, bizdeki kanın tanrılardaki karşılığı olan *ikhor* sıvısının dolaştığı tek bir damar bulunmaktadır; bu sıvı, topuğundaki bir delikten tazelenir. Talos her gün adayı çepeçevre dolaşmakta, adaya yaklaşmaya çalışan yabancılara saldırmaktadır. Medea efsunlu bakışlarıyla devi şaşalatır ve ayağı bir taşa takılan devin topuğundaki damar yırtılır. Hayat sıvısı boşalan dev dengesini yitirerek uçurumdan aşağı düşer ve ölür (Resim 19.6). Argonotlar rahatça adayı dolaşıp kuzeye, yola ilk çıktıkları Pagasitikos Körfezine yönelirler. Apollonios'un güzel olduğu kadar kafa karıştırıcı şiiri burada biter.

Ara Yorum: Yıldızı Sönen Kahraman, İason

Hazine peşinde Karadeniz'in doğu ucuna doğru yapılan bir deniz yolculuğu nosyonu, (her ne kadar elimizde arkeolojik bir bulgu olmasa da) Tunç Çağın-

da gerçekten yapılan yolculukların bir yansıması olabilir, fakat Greklerin bundan daha önce, İ.Ö. 800'lerden önce başlayan geç Demir Çağında, bu soğuk ve karanlık sulara doğru yaptıkları keşif yolculuklarından izler taşıdığı kesindir. Greklerin, İonia'daki merkezleri olan Miletos'tan başlayan ve Karadeniz kıyılarına doğru yayılan kolonileri bu tarihten sonra dikkat çekici derecede artmıştır. Doğumundan sonra kaçırılıp saklanan ve efsunlu bir hayvan tarafından büyütülen bir kahramanı, bir dizi zorlu işin üstesinden başarıyla geleceği efsunlu bir ülkeye götüren yolculuğu anlatan halk hikâyesi motifi, bu tarihsel gerçeklik içinde kendine kolayca bir yer bulmuştur. Çekilen acıların, katlanılan zorlukların sonunda alınan ödül, o ülkenin kralının kızıyla evlenmektir; ne var ki Gılgamış'a, Perseus'a, Theseus'a, Oidipus'a ve Bellerophontes'e nasip olan krallık, aşağıda göreceğimiz üzere, İason'a olmamıştır.

Hesiodos ve Homeros gibi sözlü geleneğe ait ozanların aksine Rodoslu Apollonios, bugün bizim yaptığımız gibi, yazılı ürünler vermiştir. Homeros'un "edebî stilini" bilinçli olarak taklit eden Apollonios, ilginçtir, Homeros'un şiirinin

RESİM 19.6 Talos'un ölümü; Attik şarap testisi, İ.Ö. 400 civarı. Bu versiyonda (tunç izlenimi vermek için vücudu altın sarısına boyalı) Talos, tam düşmek üzereyken, at sırtında gelen Kastor ile Polydeukes tarafından tutulmuş olarak tasvir edilmiştir. (Museo Nazionale Jatta, Ruvo; Deutsches Archäeologisches Institut, Rome)

karakteristik özelliği olan "Ayağına çabuk Akhilleus" veya "parlak miğferli Hektor" gibi betimleyici tamlamaların aslında sözlü geleneğe ait olduğunu bilmemektedir. Bu tür betimlemeler ozanların, izleyiciler karşısında canlı olarak şiirler düzmelerini kolaylaştıran tekniklerdi, fakat Apollonios ve (Vergilius, Ovidius ve Milton gibi) diğer "taklitçi" ozanlar bunları, esere epik bir heybet veren stilistik "çeşitlemeler" olarak görmüşlerdir. Homeros da Hesiodos da şiirlerini, çoğu okuması yazması olmayan askerler ve çiftçilerden oluşan bir izleyici kitlesi önünde, o anda ve sözlü olarak düzerlerdi (bu şiirlerin bazıları daha sonra, ağızdan ağıza aktarılırken epey değişmiş versiyonlar arasında en makul olanları seçilerek kayda geçirilmişlerdir); oysa Apollonios şiirlerini Grekçeyi çok iyi bilen ve edebiyattan, kadim temalara yaptığı zekice göndermeleri anlayıp değerlendirebilecek kadar iyi anlayan seçkin bir zümre için yazılı olarak üretiyordu.

Apollonios'un bu eseri İason'u aklından çok duygularının sesini dinleyen, kararsız, hatta beceriksiz bir karakter olarak sunar; bu nedenle şaşırtıcı şekilde moderndir. İason, yapması gereken şeyi duyduğunda derin bir umutsuzluğa kapılır. Canavarı alt edip altın postu ele geçirmeyi başarır, ama bu başarısının ardında Medea vardır. Görünürdeki kahraman İason'dur, fakat aslında Medea İason'dan daha cesur ve daha güçlüdür. Apollonios, yazı öncesi dönemden miras aldığı ve eserinde aynen tekrar etmesi beklenen tipik kahraman karakterini ters yüz eder, bilinçli olarak çarpıtır. Homeros, Medea gibi bütün gücünü sakınmadan kullanan bir kadın figürüne asla yer vermezdi.

Büyük usta Homeros'un Odysseus hikâyesinde anlattığı deniz yolculuğunun heyecanının Argonotların yolculuğunda olmadığı aşikârdır. Apollonios'un bize göstermeye çalıştığı, Homeros'un hikâyelerini ve hikâyelerindeki karakterleri bu denli etkileyici yapan ve o dönem toplumsal hayatında büyük önem verilen "korkusuz kahraman"dan çok, coşkuyla tasvir ettiği ayrıntılı denizcilik teknikleri ve İason'un değişken iç dünyasıdır. Apollonios'un bilgiç ve biraz da yapmacık çağdaşları, özgün romantik duyguların gün yüzüne çıkarılmasına ve bu duyguların ayrıntılı tasvirlerine bayılıyordu; Apollonios'un asıl özgünlüğü ve edebiyat dünyasına günümüze dek etkisini sürdüren katkısı, işte bu güçlü romantik ayrıntılardan gelmektedir. Kartacalı kadın kahramanı Dido'yu (23. Bölüm) Medea'dan ilham alarak yaratan Romalı ozan Vergilius, Apollonios'tan çok etkilenmiştir. Aynı şekilde Vergilius ve bu unutulmaz eseri, yalnızca daha sonraki Avrupalı ozan ve yazarlar için değil, özellikle modern sinemacılar için de bir rol modeli ve ilham kaynağı olmuştur.

ARGO'NUN EVE DÖNÜŞÜ VE SONRASI

Pelias'ın Ölümü

Kahramanlarımız dönüş yolundayken İolkos'ta kulaktan kulağa bir söylenti yayılmaya başlar: *Argo* batmış ve kurtulan olmamıştır. Pelias, gerçek bir kâhin tarafından haber verilen bir felaketten canlı kurtulan ilk insan olduğunu düşünerek çok sevinir. Hemen ardından, İason'un babası, kendisinin üvey kardeşi Aison'dan kurtulmaya karar verir. Bir kurban töreninde, Aison'un kurban edilen boğanın kanından içmesine ses çıkarmaz (kurban kanı zehirdir!). Aison'un

karısı ağıtlar yakarak saraya koşar, kralı lanetler ve bir kılıçla kendini öldürür. Ardında genç bir oğul bırakmıştır, fakat Pelias onu da öldürtür.

İason'un yolculuğu toplam dört ay sürmüştür. İason kimsenin beklemediği bir anda, hem de yanında altın postla birlikte çıkıp geldiğinde kibirli Pelias postu hediye olarak kabul eder, fakat tahtı İason'a bırakacağına dair hiçbir harekette bulunmaz. Medea Pelias'tan kurtulmaya karar verir, fakat bunun için adamın kızlarının yardımına ihtiyacı olacaktır. Kızlara, efsun gücünü kullanarak babalarını gençleştirebileceğini, gücüyle yalnızca yaşlıların bilgeliğinin baş edebileceğini söyler; bunu yapabileceğini kanıtlamak için de yaşlı bir koç alarak keser, parçalarını bir kazana atarak kaynatır (Resim 19.7). Birkaç saat sonra kazandan körpe bir kuzunun, hem de sapasağlam fırladığını gören kızlar ikna olurlar. Aynı gece babalarını yakalayıp keserler ve parçalarını Medea'ya teslim ederler. Medea aynı şekilde adamın parçalarını birkaç saat kazanda kaynatır, fakat sonunda kapağı kaldırdığında kazanın içinde koyu, yapış yapış bir haşlamadan başka bir şey olmadığını görürler. Medea, herhalde bir malzemeyi eksik koyduğunu söyleyerek özür diler.

Böylece Pelias, tıpkı kâhinin öngördüğü gibi, ölmüş ve Hera da intikamını almış olur. Ne var ki, kızların babalarını böylesine korkunç bir şekilde öldürmesi İolkislileri çok öfkelendirir. Ölü krallarının onuruna gösterişli spor oyunları düzenler ve bir kahraman olmasına aldırmadan İason'u ve yabancı sevgilisini şehirden kovarlar.

İason ile Medea Korinthos'ta

Talihsiz çiftimiz güneye, Korinthos'a gider ve oraya yerleşir. İason gemisini Poseidon'a adanmış bir tapınağa bağışlar. Birkaç yıl boyunca mutlu mesut yaşarlar

RESİM 19.7 Medea, kestiği koçun parçalarını kazanda kaynatırken; Vulci'de (İtalya) bulunan bir Attik şarap testisi, İ.Ö. 510 civarı. Medea, yaşlı kral Pelias'a kazanda kaynayan koçu gösterirken İason çömelmiş, ateşi canlandırıyor. En sağdaki figür, kralın kızlarından biri. (©The Trustees of the British Museum/Art Resource, New York)

ve Medea iki oğul doğurur. Fakat İason zamanla, sağı solu belli olmayan bu garip Karadenizli kadından sıkılır ve Korinthos kralı Kreon'un kızı Glauke ile evlilik hazırlıklarına başlar (bu Kreon'un Thebaili Kreon ile bir ilişkisi yoktur; "Kreon" sadece "kral/yönetici" demektir). Önündeki tek engel, Euripides'in katı bir şekilde tek eşli (monogam) bir toplumda yaşayan bir çiftin biten evliliklerinin ardından yaşanan trajediyi anlattığı ve pek çok açıdan oldukça modern ögeler içeren ölümsüz eseri *Medea* tragedyasına da konu olmuş bu kadındır. Oyun ilk olarak İ.Ö. 431'de, yani Korinthoslularla ittifak kuran Spartalılar ile Atinalılar arasında patlak veren Peloponez Savaşının ilk yılında sahnelenir.

Tragedya, Medea'nın İason'un yeni bir eş arayışında olduğunu öğrenmesiyle açılır. Korinthoslu kadınlar korosuna, kadına düşenin ne lanetli bir rol olduğundan yakınır:

[225] Ama başıma gelen bu beklenmedik felaket
perişan etti ruhumu. Yolumu yitirdim dostlarım,
hiçbir şeyden keyif almaz oldum ve ölmek istiyorum.
Her şeyim olan adam -bundan eminim-
erkeklerin en kötüsü çıktı. Yaşayan
230 ve düşünebilen bütün varlıklar içinde
en acınacak halde olanı biz kadınlarız.
Önce, açık arttırmaya girercesine, kendi paramızla
bir koca, bedenimize bir efendi satın alırız.
Kötülük üstüne daha da beter bir kötülüktür
235 bu yaptığımız. Aldığımız adam iyi mi, kötü mü,
tamamen şansa kalır. Boşanmak, kadının kusuru
gibi görünüp hayır diyemez hiç kocasına.
Başka bir ortamda, farklı geleneklerle karşılaşan,
erkeğine nasıl davranması gerektiğini babasının
240 evinde öğrenemeyen kadın ise kâhin olsa yeridir.
Büyük zahmetlere katlanarak bunları başarır,
kocamıza evlilik bağlarının baskısını hissettirmezsek
ne mutlu bize, başaramazsak ölsek evladır.
Oysa erkek, eşiyle birlikte yaşamaktan sıkıldı mı
245 [bir arkadaşının ya da bir yaşıtının yanına giderek]
evden dışarı çıkıp ruhunu dinlendirebilir.
Kadınlar ise tek bir kişiye yöneltmeli dikkatlerini.
Bizim, evimizde, güya tehlikelerden uzak
yaşadığımızı, oysa kendilerinin ellerinde silahlarla
250 savaştıklarını söylerler. Büyük yanlışları var!
Bir kez doğuracağıma, üç savaşta savaşmayı yeğlerdim.
Ama bu sözlerin anlamları bile senin ve benim için farklı.
Burası senin kentin, babaevin var dostların var,
yaşayabiliyorsun hayatın güzelliklerini. Oysa ben
255 yapayalnız ve vatansızım, yaban elden getirilmiş
bir ganimetmişim gibi kocam beni küçük düşürüyor.
Böylesi bir felaketten sonra sığınacak bir limanım,
bir annem, bir kardeşim ya da bir akrabam yok.
Tek bir isteğim olacak senden: Bana yaptığı

kötülükler için kocamdan [ona kızını verenden
ve onu yatağına alandan da] intikam almanın
bir yolunu bulursan, sessiz kalmanı istiyorum senden.
Kadın her zaman korku içindedir gücü yoktur
savaşmaya, bakmaya bile dayanamaz silahlara.
Ama evliliğinde ihanete uğradığını fark ederse
bulamazsın ondan vahşi kan dökücüyü.

Euripides, *Medea* 225-266

Kreon bu tekinsiz kadından haklı olarak çekinmektedir ve onu şehirden kovar. Medea, gitmeden önce işlerini yoluna koymak istediğini söyler ve bunun için bir günlük izin ister. Euripides'in fırsatçı İason'u sahneye gelir ve Medea'ya verip veriştirir:

[446] *İason:* İlk kez olmuyor, daha önce de gördüm
ne kötülüklere yol açtığını keskin öfkenin.
Burası ülken olabilir, evinde kalabilirdin
kabul etseydin eğer güçlülerin kararlarını.
Düşüncesizce söylediklerin yüzünden
sürgün edileceksin. İason
kocaların en kötüsüdür de dilediğin kadar,
umurumda değil. Ama kralın ailesine dair
söylediklerinden sonra, sadece sürgünle
kurtulduğuna şükretmelisin.
Onları yatıştırmak, burada kalmanı
sağlamak için elimden geleni yaptım,
ama sen saçmalamayı sürdürerek ağzına geleni
söyledin. İşte bu yüzdendir sürgün edilmen.
Yine de geldim yanına, içime sinmiyor dostlarımı
ortada bırakmak. Seni düşünüyorum kadın,
çocuklarla sürgünde yokluk çekmeni, beş parasız
kalmanı istemiyorum. Sürgün bir sürü zorluk
getirir beraberinde. Nefret ediyorsan da benden,
hiçbir zaman istemeyeceğim kötülüğünü.
Medea: [Tanrıların, benim ve bütün insanlığın
en büyük düşmanı] rezil ödlek
-daha sert bir ifade bulamıyorum
anlatmak için korkaklığını- geldin demek!
Cesaret değil, cüret bile değil,
bu kadar çok zarar verdiğin sevdiklerinin
gözünün içine bakabilmek.
Hayasızlıktır bu, insanlığın en kötü
hastalığı. Ama yine de iyi oldu geldiğin.
Sana hem içimi dökeceğim hem de
beni dinlerken senin ruhun kararacak.
Baştan başlayarak sayıyorum! Seninle
Argo gemisine binen Yunanlıların bildiği gibi,
toprağa ölümün tohumlarını ekmek üzere

alev nefesli boğaları sabana koşmaya
gönderildiğinde hayatını ben kurtardım.
Sayısız koluyla sardığı altın postu,
gözünü hiç kırpmadan koruyan ejderhayı
öldürerek kurtuluşunun ışığını ben yaktım.
Yuvamı, babamı terk ettim ve sağduyudan
uzaklaşıp duygulanma kapılarak
seninle İolkos taraflarına, Pelion'a geldim.
Pelias'ı -kendi kızlarına öldürterek- ölümlerin
en korkuncuyla yok edip ocağını ben söndürdüm.
Benden bunca iyilik gördükten sonra da bize ihanet ettin
aşağılık adam. Çocukların varken başka bir aşkın
peşine düştün. Onlar olmasaydı, belki de
affedebilirdim böyle bir tutkuya kapılmanı.
Yeminlerine sadakatin nerede? Tanrıların
artık hiçbir hükmü kalmadı ya da insanların
uyması için yeni yasalar mı geçerli sanıyorsun?
Görmüyor musun yeminlerinden döndüğünü?
Ah, bu sefil erkeğin sıkıca tuttuğu sağ elim,
sarıldığı dizlerim,° nasıl da kandırdı sizi,
bütün umutlarımızı boşa çıkaran o dokunuşlar!
Söylesene! Bir iyilik beklediğimden değil de
adiliğin açıkça ortaya çıksın diye,
dostunmuşsun gibi sesleniyorum sana:
Nereye gideyim şimdi? Sana yaranmak için
ihanet ettiğim vatanıma ve babama mı,
yoksa Pelias'ın zavallı kızlarına mı?
Babalarının katilini nasıl karşılasınlar!
İşte böyle! Nefret ediyor benden evdekiler
ve senin yüzünden düşman oldum üzmemem
gereken insanlara. Sen de, bütün bunlara karşılık,
beni Yunan kadınlarının en mutsuzu kıldın!
Mükemmel ve sadık geçinen bir kocanın eşi olarak
buralardan kovulacak, hiçbir dostum olmadan,
tek başıma çocuklarımla sürgüne gönderileceğim.
Taze damat için ne onur, hayatını kurtaran eşiyle
çocuklarının dilenerek dolaşması sokaklarda.
Ah Zeus! Altının sahtesini gerçeğinden
ayırmak için açık işaretler verirken bize,
kalp olanları gerçeklerinden ayırmak üzere
bir işaret koymayı neden düşünmedin
erkeklerin bedenleri üzerine?

499. *sarıldığı dizlerim*: Günümüzde, (Batı kültüründe) resmi olarak yemin ederken sağ elin havaya kaldırılması gibi, eski Yunan'da söz verirken birinin elini tutmak ya da dizlerine sarılmak, verilen sözün kutsallığını vurgulayan bir hareketti.

Koro: Korkunç ve onulmazdır dostların dostlarına
karşı duydukları öfke.
İason: Kadın, göründüğü kadarıyla, iyi bir hatip olduğunu
göstermeli ve sadece küçük bir yelken açarak
tehlikeden sıyrılan usta bir dümenci gibi,
bu çekilmez küfür sağanağından kurtulmalıyım!
Sana borçlu olduğum minneti böyle abarttıktan sonra,
tanrılarla insanlar içinden, beni o macerada
sadece Afrodit'in koruduğunu söylemeliyim.
Açıkgörüşlüsün kuşkusuz, ama beni kurtaranın
Eros'un hedefini şaşmaz okları olduğunu
itiraf etmek gelmiyor işine. Bana yararı
dokunan neler yaptıysan iyi yapmışsın,
nedenleri üzerinde duracak değilim.
Yine de, şimdi göstereceğim gibi,
beni kurtarmana rağmen, verdiklerinden
çoktur benden aldıkların. İlk olarak, barbar
bir ülkede değil, Yunan toprağında yaşıyorsun.
Adaletin ne olduğunu öğrendin ve hayatını
kaba güç değil adalet yönlendiriyor. Bilgeliğini
tanıdı bütün Yunanlılar namın aldı yürüdü.
Anılmazdı bile adın bir ucunda yaşasaydın dünyanın.
Mutluluğum duyulmayacak olduktan sonra,
ne altın isterdim evimde, ne de Orpheas'ın
sesinden tatlı olmasını sesimin. Bu şekilde
hatırlatmak istedim sana verdiklerimi,
zaten tartışmayı başlatan da sendin.
Soylu düğünüme gelince, bu konuda
bilgece, basiretli, sana ve çocuklarıma
en yararlı olacak şekilde davrandığımı
kanıtlayacağım, yeter ki sakin dur!
Sırtımda bunca çare bulunmaz felaket
taşıyarak İolkos'tan buralara geldiğimde,
kralın kızıyla evlenmekten büyük bir kısmet
çıkabilir miydi benim gibi bir sürgüne?
Kafana taktığın gibi, ne seninle yatmaktan
sıkıldım, ne başka bir kadını arzuladım,
ne de daha fazla çocuk yapmaya heveslendim.
Fazlasıyla yetiyor bana iki oğlum, şikâyetim yok.
Birinci amacım, bolluk içinde rahat bir hayat
yaşatmaktı ailemize. Yoksulları dostlarının bile
dışladığını iyi bilirim. Çocuklarımı ailemin şanına
uygun yetiştirmek, onlara yeni kardeşler vermek,
hiçbirini diğerlerinden ayırmadan kucaklamak,
soyumu bir arada tutarak mutlu bir hayat yaşamak

istiyordum. Senin başka çocuklara ihtiyacın yok,
ama ben yenilerini şimdiden, sahip olduklarıma
yararlı olsunlar diye istiyorum! Yanlış mı düşüncem?
Sen bile onaylardın beni, kıvranmasaydın
kıskançlıktan. Öyle bir hale geldiniz ki siz kadınlar
cinsel hayatınız iyiyken havalara uçuyorsunuz
mutluluktan, bozulunca da nefret ediyorsunuz
bütün güzelliklerden. Başka bir şekilde
çocuk sahibi olmalıydı insanlar
var olmamalıydı hiç kadın cinsi. Hiçbir
kötülük kalmazdı dünyada o zaman.

Euripides, *Medea* 446-575

Medea'nın intikamı muhteşem olur. İason'un yeni karısı Glauke'ye çok güzel bir elbise gönderir. Çok geçmeden bir haberci, prenses ile Kreon'un öldüğü haberini getirir:

[1133] *Medea*: Sana verilecek yanıtım varsa da dostum,
aceleye gerek yok. Önce nasıl öldüklerini anlat.
Acılar içinde kıvranarak öldüklerini
söylersen iki misli olacak sevincim.
Haberci: İki oğlunla babaları saraya gelip
gerdek odasına girdiğinde, çektiklerinize
kahrolan biz köleler çok sevindik.
Anında kulaktan kulağa yayıldı
kocanla düşmanlığını sona erdirdiğin.
Kimimiz çocukların ellerini, kimimiz de
sarışın başlarını öpüp kokladık. Ben de sevinçle
peşlerine takılarak onlarla gerdek odasına girdim.
Şimdilerde senin yerine hanımımız olan
genç gelin, çocukları görmeden önce
hayranlık ve sevgiyle bakıyordu İason'a.
Çocukların odaya girmesiyle
öyle rahatsız oldu ki, gözlerini kapatarak
diğer tarafa çevirdi apak yüzünü.
Kocası tatlı sözlerle gidermeye çalıştı
kızın öfkesiyle düşmanlığını: "Nefret etme
sevdiklerimden, öfkene hâkim ol ve yüzünü
bana çevir. Senin de dostun olsun kocanın
sevdikleri. Armağanları al ve hatırım için
babana rica et sürgün edilmesin çocuklarım."
Kız armağanları görür görmez dayanamadı
ve hak verdi kocasının her dediğine.
İason'la çocuklar daha saraydan ayrılmadan
duvağı sardı bedenine, parlak aynanın
karşısına geçerek altın tacı taktı başına.
Saçlarını tararken, aynaya yansıyan
cansız suretine gülümsedi. Sonra, tahtından
kalktı ve sarayın odalarında dolaşmaya

başladı neşeyle, bembeyaz ayaklarını zarafetle
uzatarak. Ayak parmaklarının ucunda dönerek
duvağın uçuşup dalgalanışını seyretti.
Sonra korkunç bir şey oldu gözlerimizin önünde.
Birden rengi attı, iki büklüm oldu bedeni
ve titreyen ayakları sendeleyerek, yere
yıkılmamak için zorlukla tahta tutundu.
Yaşlı kölelerden biri, kızın üzerine
Pan'ın ya da başka bir tanrının laneti
çöktü sanarak dua okumaya başladı.
Ama prensesin gözlerinin döndüğünü,
ağzından köpükler çıktığını, kanının
çekilerek teninin bembeyaz kesildiğini
görünce duası dövünmeye dönüştü.
Bildirmek için taze gelinin başına gelenleri,
bir hizmetçi kralı çağırmaya koştu,
bir başkası da yeni evlenen damadı.
Sarayda yer yerinden oynadı koşuşturmalardan.
Hızlı bir koşucunun iki yüz metreyi koştuğu
süre kadar geçmişti ki, o ana kadar gözleri
kapalı sessizce yatan bahtsız kız korkunç
çığlıklar atarak yerinden kalkmayı denedi.
Birden çifte bir felaketle çarpıldı acımasızca.
Başındaki altın taçtan, her şeyi kasıp kavuran
doymak bilmez alevler fışkırıyor
oğullarının armağanı zarif duvak da
zavallının apak tenini paralıyordu.
Alevler içinde tahtından kalktı, başındaki
ateşten kurtulmak istercesine, saçlarını
sağa sola savurarak koşmaya başladı.
Ama parlak altın yerinden oynamıyor
hareket ettikçe alevler daha da güçleniyordu.
Felaketine boyun eğerek yere yıkıldı.
Bu haliyle, babası dışında onu kimse tanıyamazdı.
Ne gözleri, ne de güzel yüzü seçilebiliyordu.
Sadece alevler içindeki başının tepesinden
kan damlıyor zehrin görünmeyen çenesiyle
çiğnenmişçesine parçalanan etleri, çam ağacından
süzülen sakız gibi akıyordu kemiklerinden.
Korkunç bir sahneydi, gördüklerimizden
ders alarak cesaret edemiyorduk ona
dokunmaya. Birden odaya dalan bahtsız babası,
olan biteni bilmeden ölü bedenin üzerine
kapandı, öpüp koklayarak onunla
konuşmaya başladı. "Zavallı kızım,

hangi tanrı layık gördü sana böyle bir sonu?
Bir ayağı çukurda olan beni öksüz kıldı sana.
Ben de ölseydim keşke yavrum seninle."
Bir süre sonra durduğunda dövünmesi,
yaşlı bedenini doğrultmak isteyince,
defne dallarına yapışmış sarmaşık gibi
bağlandı kaldı ince dokunmuş duvağa.
Bundan sonra korkunç bir mücadele başladı.
Kral dizine dayanıp kalkmaya çalıştıkça
kızı onu aşağıya çekiyor zorlayınca da
yaşlı eti sıyrılıyordu kemiklerinden. Birazdan,
son nefesini bırakarak teslim oldu bahtsız kral,
yenemedi başına gelen kötülüğü. Şimdi baba kız
yan yana uzanmış cansız yatıyorlar [görenleri
göz yaşlarına boğarak].

Euripides, *Medea* 1133-1221

Medea bu intikam oyununu "zarif" bir hareketle bitirir: iki oğlunu kendi elleriyle hançerleyerek öldürür, cesetlerini (büyükbabası Helios'un hediyesi olan) ejderlerin çektiği bir arabaya atar ve şehri öyle terk eder (Resim 19.8).

Sahneye İason girer. Dehşet içindedir:

[1323] *İason*: Benim, tanrıların ve bütün insanların herkesten çok
nefret ettiği, kadınların yüz karası canavar.
Soyumu kurutmak uğruna nasıl saplamaya
kıyabildin hançeri kendi çocuklarına?
İşlediğin bu korkunç günahtan sonra da
ne yüzle çıkıyorsun Güneş'in, Toprağın karşısına?
Ölüm ve yıkım yakanı bırakmasın. Aklım şimdi
başıma geldi, ama kendimde değildim,
babana ve yetiştiğin toprağa ihanet eden seni
vatanından alıp bir Yunan evine getirdiğimde.
Güzel Argo gemisine binmek üzere,
ocağının ° yanında öldürdüğün kardeşinin
kanını bana ödetmek istiyor tanrılar.
Böyle başladın cinayetlerine.
Benimle dünyaya getirdiğin iki çocuğu,
bir aşk ve bir evlilik yüzünden öldürdün.
Hiçbir Yunan kadını cüret edemezdi böyle
bir vahşete, ama ben onları elimin tersiyle iterek
bu nefret ve kıyımlarla dolu ilişkiyi yeğledim.
Kadınla değil, Tyrheneli Skylla'dan °
da vahşi dişi bir aslanla evlendim sanki.
Ama insanlıktan öyle çıkmışsın ki, hiçbir

1334. *ocağının*: Euripides, burada, bir kere daha Apsyrtos'un ölümüne göndermede bulunur. 1342. *Skylla*: İtalya ile Sicilya arasındaki Messina Boğazının bir yakasında pusuda bekleyen canavar (Tyrhene, Tiran denizinin Etrüsk dilindeki adı). Skylla, bir zamanlar kendi halinde, sıradan bir genç kızken tanrılardan birinin "yakın ilgisine" mazhar olur, fakat tanrıya yüz vermez. Buna çok içerleyen tanrı da, Medea'nın teyzesi Kirke'yi ikna ederek kızı, bir canavara çevirir. Hayatta kalabilmek için artık Skylla'nın boğazdan geçen gemilerdeki denizcileri yakalayıp yutması gerekiyordur (bkz. 22. Bölüm).

hakaretim işlemiyor sana. Yıkıl gözümün önünden
iğrenç canavar lanetli evlat katili.
Bana sadece kaderime ağlamak kaldı,
yeni evliliğimi kutlamak, can verip
yetiştirdiğim oğullarımın yanında olmak,
onlarla konuşmak mümkün olamadığına göre.
Medea: Bir sürü yanıtım var saydıklarına karşı söylenebilecek,
ama hepimizin babası Zeus iyi bilir sana neler
kazandırdığımı ve bunlara nasıl karşılık verdiğini.
Mümkün değildi evliliğine ihanet ettikten sonra
güzel bir hayat yaşayıp arkamdan gülmen,
mümkün değildi eşinin ve seni kızıyla evlendiren
Kral Kreon'un beni sürgün ettikten sonra
cezasız kalması. Seni hak ettiğin şekilde
cezalandırdım ya, artık bana dişi aslan ya da
Tyrheneli Skylla desen de hiç umurumda değil!

Euripides, *Medea* 1323-1360

RESİM 19.8 Medea öz oğlunu hançerlerken; Güney İtalya'da bulunan bir su testisi, İ.Ö. 330 civarı. Oğlunun saçından tutmuş, hançerini koltuk altından saplarken yüzünde hiçbir pişmanlık veya acıma ifadesi okunmuyor. Oğlan, nafile bir çabayla sağa, üzerinde Apollon'un bir heykeli yükselen sunağa doğru kaçmaya çalışıyor. (Musée du Louvre, Paris; ©Reunion des Musées Nationaux/Art Resource, New York)

Medea, ejderler tarafından çekilen arabasıyla Atina'ya kaçar; Theseus'un babası Aigeus Medea'ya söz vermiş, başına bir şey gelirse kendisini kabul edeceğini söylemiştir (bkz. 16. Bölüm; kapak resmi). Oyun bu şekilde sona erer.

İason bu felaketlerden sonra bir türlü kendine gelemez. Hayata küsmüş, hasta ve yaşlı biridir artık. Bir gün, Poseidon tapınağının yakınında, kumsalda çürümeye terk edilmiş eski gemisi ve tek dostu Argo'nun pruvasının altına oturur. Tam o sırada çürük pruva direği koparak İason'un başına düşer; İason oracıkta can verir. Tam da ruhunda fazlasıyla sıradan insan özellikleri taşıyan bir kahramana uygun bir sondur bu.

Efsaneler ve mitos dünyasının ilginç büyücüsü Medea, işlediği suçların cezasını hiçbir zaman çekmez. Atina'ya kaçtıktan bir süre sonra, yanında Aigeus'tan doğurduğu son oğlu Medos ile birlikte Kolkhis'e döner. Medus, Aietes'i öldürüp tahtı ele geçirir, topraklarını doğuya doğru genişletir ve Klasik Dönemde Greklerin can düşmanı olan Med soyunun (yani, Perslerin) atası olur. Hiçbir kaynakta bahsi geçmediği için Medea'nın nasıl öldüğünü bilmiyoruz. Hiç ölmemiş olması da muhtemeldir. Bir kaynağa göre Elysium'da (yani, cennette) Akhilleus'la evlenir.

PERSPEKTİF 19.1
SENECA'NIN *MEDEA*'SI

Medea karakteri herkese farklı şeyler ifade eder. Romalı filozof, devlet adamı ve oyun yazarı Seneca (İ.Ö. 4-İ.S. 65), *Medea* adlı tragedyasında Medea'yı, doğanın bütün güçlerini her türlü büyü ve efsunla kendi çıkarına kullanan, kana susamış bir "cadı" olarak gösterir. Euripides'in kalbi kırık kahramanı, kendini aldatan erkekten intikam almak için soğukkanlı planlar yaparken, vücudunu kendi elleriyle parçalara ayırdığı öz kardeşi Apsyrtos'un ruhu ve Furiaların hayalleri, Seneca'nın Medea'sını delirtir. Euripides, Medea'ya öz çocuklarını, sahne dışında katlettirir; Seneca'da bu işi herkesin gözü önünde, ağır ağır, her anından zevk alarak yapar. Seneca'nın İason'u, çocuklardan hiç olmazsa birini sağ bırakması için Medea'ya şöyle yalvarır:

İason: Bütün tanrılar aşkına, beraberce paylaştığımız o sürgün aşkına,
asla ihanet etmediğim zifaf yatağımız aşkına,
yalvarıyorum, oğlumu bağışla. Bir suç varsa, benim suçum:
kendimi teslim edeyim ölüme. Bu günahkâr ruhumu al benim, onun yerine.
Medea: İstemediğin, ama acı duyacağın yere, işte tam buraya sokacağım kılıcımı,
haydi git artık, vefasız, genç kızların yataklarına kapılan,
bırak çocuklarının anasını.
İason: Bir oğlumu öldürmen zaten yeterince ceza bana.
Medea: Bu el sadece bir oğlunun kanıyla doyaydı,
başka ne isterdi! İkisini öldürsem bile,
yine de yetmez bu sayı, sonsuz acımı dindirmeye.
Anneliğimde hâlâ bir sevgi kırıntısı kalmışsa gizlilerde,
bağırsaklarımı deşeceğim, çekip çıkaracağım şu demirden kılıçla.
İason: Başladığın şu işi bitir artık (başka bir şey istemiyorum),
uzatma benim şu ıstıraplarımı, hiç olmazsa bunu bağışla.
Medea: Tadını çıkar, ey acı, şu yavaş yavaş işlediğin günahın, acele etme:
gün benim günüm; elde ettiğim zamanı tepe tepe kullanıyorum.
İason: Ah, zalim kadın, benim canımı al!
Medea: Merhamet diliyorsun demek,
iyi, işte al sana merhamet. Ah, acı, sana kurban edecek
başka hiçbir şeyim yok artık. Şu yaşlı gözlerini kaldır yukarı,
ah vefasız İason. Karını tanımıyor musun?
ben hep böyle kaçarım. İşte bir yol açıldı bak gökyüzünde:
pullu boyunlarım eğmiş şu iki yılan, boyunduruğa uzatıyor.
Al artık oğullarını, babaları olarak;
bense binip arabama rüzgârlara karışacağım.
İason: Git, yüce Esir'in zirvelerinden,
göç geçtiğin yerlerde hiçbir tanrı olmadığını.

Seneca, *Medea* 1002-1027

Eğitimini gördüğü bilim ve felsefe üzerine yazılar yazan Seneca, Roma'nın en zengin adamlarından birinin oğlu olmasına rağmen kendi isteğiyle oldukça yoksul bir hayat sürüyor, ömrünü Stoacılık öğretisine uygun geçirmeye gayret ediyordu. Neron'un

başdanışmanı olarak olağanüstü ayrıcalıklara ve özel bir toplumsal konuma sahipti, fakat zamanla gözden düştü ve intihara zorlandı (ve bunu, kanı hemen pıhtılaşmasın diye sıcak su dolu küvete girerek damarlarını kesmek suretiyle gerçekleştirdi).

Seneca, konularını Grek mitolojisinden aldığı sekiz tragedya daha yazmıştır. Psikolojik olarak gerçekleşmesi imkânsız olaylar ve kanlı sahnelerle dolu bu tragedyalar sahnede izleyici karşısında canlandırılmaları amacıyla değil, büyük ihtimalle, aksiyon olmaksızın yüksek sesle okunmaları için yazılmış gibidirler. Ne var ki Rönesans döneminde, Grek tragedyaları popüler olmadan önce hepsi, özellikle üniversitelerde sahnelenmiştir. Seneca'nın oyunları çok sayıda yazar tarafından taklit edilmiştir. Örneğin Shakespeare'in *Titus Andronicus* tragedyası öyle çok sayıda ensest ilişki, kanlı sahne ve parçalanan vücutlarla doludur ki, Seneca görmüş olsaydı kendi etkisini rahatlıkla fark ederdi. Günümüzde bile hâlâ, intikam duygusuyla hareket eden karakterler ve kanlı sahnelerle dolu oyunları *Senecan* (*Seneca tarzı*) oyunlar olarak anmaktayız.

Ara Yorum: Bir Eş ve bir Büyücü Olarak Medea

Helios'un kızı Kirke (bkz. 22. Bölüm) ile yine Helios'un torunu Medea, Grek mitolojisinin en ünlü iki büyücü kadınıdır. Avrupa halk hikâyelerindeki meşhur yaşlı ve çirkin cadıların aksine, hem güzel hem de cinsel olarak son derece çekicidirler. Kirke, erkekleri birer domuza çevirmeyi sever, fakat Medea daha gerçekçi biridir ve istediklerini elde etmek, İason'u ateş püsküren canavardan korumak, altın postu koruyan yılanı uyutmak ve İolkos'ta öldürüp kazanda kaynattığı koçu diriltmek için iksirler kullanır (istese Pelias'ı da diriltebileceğini de unutmamak gerek). Glauke'yi acılar içinde öldüren giysiye emdirdiği zehri de kendisi üretir. Özünde bir büyücü -bir cadı- olsa da, geleneksel anlamda, şifacı şamanlara daha yakındır; zaten Euripides de onu egzotik şifalı otlardan iyi anlayan yabancı bir kadından daha farklı biri gibi göstermeye çalışmaz. Bir büyücü olarak sahip olduğu gücü ön plana çıkarmayarak, Euripides onu uçkuruna sahip çıkamayan, duygusuz bir kocanın kurbanı, neredeyse sıradan bir kadın gibi tasvir eder.

Elbette ki bir yabancı, bir "el kızı" olarak Medea'nın bazı zorluklarla karşılaşması anlaşılır bir şeydir; fakat unutmamalıyız ki özbeöz Atinalı kadınların durumu da Medea'nınkinden pek farklı değildi: Grek kadınlar kendi evlerinde bir yabancı gibiydiler, kocalarının aileleri tarafından kabul görmeleri, çocuk doğurmalarına bağlıydı. Çocuk doğuramaz, ya da doğurdukları çocuklar ölürse baba evine geri dönmekten başka yapacak bir şeyleri olmazdı. Medea'nın böyle bir seçeneği yoktu. Demokratik Atina'nın "erkekler kulübünden" sürekli ve süresiz olarak dışlanmış, erkeklerin dünyasından hep uzak tutulmuş kadınlar erkekler için tam bir muammaydı; işin doğrusu, erkeklerin, kadınların gerçekte ne düşündükleri, ne istedikleri, ellerine fırsat geçse erkeklere ve kurulu toplumsal düzene nasıl bir zarar verebilecekleri konusunda en ufak fikirleri yoktu.

Evliliğin amacı *parthenos*ları kontrol altında tutmak, onları "ehlileştirmekti", fakat evlilik her zaman başarılı olmuyordu. Kadınların ellerindeki yegâne araç, entrika ve cinsellikti. Euripides'in Medea'sı, yani şiddet ve kıskançlık duygularını dizginleyemeyen, ev içi bir anlaşmazlığı çözmek için öz

çocuklarını bile gözünü kırpmadan öldüren bir kadın, Atinalı erkeklerin görüp görebileceği en kötü kâbus gibiydi.

Yine de, erkekler tarafından yine erkekler için çizilmiş kadın karakterleri o dönem Atina'sında yaşayan kadınların gerçekliklerini doğru yansıttığını düşünmememiz yerinde olur. Boşanma erkekler için kolay bir şeydi, fakat kadınlar hukuki ve mali olarak koruma altına alınıyor, kadın eğer *polis*in bir üyesiyse (ki Medea değildi), drahoması geri veriliyordu. Euripides, aldatılmış bir kadının acısını abartarak, izleyicinin "gelişmiş toplumsal değerlerinin" üstünlüğüne ve haklılığına duydukları yıkılmaz inancı sorgulatır. İason Medea'yı, boşanmış ve dışlanmış olsa da, hâlâ Yunanistan'da, yani "adaletin" her şeyin üstünde olduğu bir yerde yaşadığını söyleyerek avutmaya çalışır. İzleyici böylesi bir safdillilik ve kendini beğenmişlik karşısında bıyık altından gülmekten kendini alamamış olmalı.

PERSPEKTİF 19.2
DELACROIX'NIN *MÉDÉE*'Sİ

Fransız şair Baudelaire, Romantik ressam Eugène Delacroix'nın (1798-1863) eserlerinde "korkunç olandan zevk alan bir duygunun" hâkim olduğunu söyler. Konularını genelde klasik olmayan (nonclassical) veya klasik sonrası (postclassical) dönemin, kendi yaşadığı dönemin olayları da dâhil, popüler konuları arasından seçmesine rağmen Delacroix, Klasik Döneme ait konular üzerine de çalışmıştır. Fransız oyun yazarı Pierre Corneille'in (1606-1684) *Médée* adlı Senecan tragedyasından etkilenen ressam, üç Medea tablosu yapmıştır. Aşağıdaki örnek (Perspektif Resim 19.2) ilk versiyondur. Elinde hançeriyle oturmuş Medea, iki oğlunu (pek de

PERSPEKTİF RESİM 19.2 Eugène Delacroix (1798-1863), *Medea Çocuklarını Öldürmek Üzereyken (Medea about to Kill Her Children)*, 1838, tuval üzerine yağlı boya. (Musée des Beaux Arts, Lille; © Reunion des Musées Nationaux/Art Resource, New York)

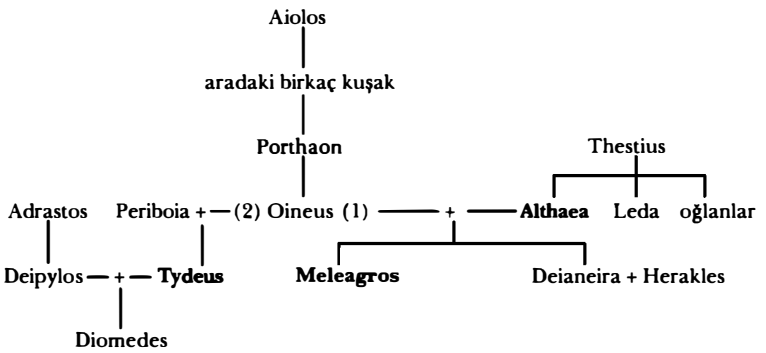
sıkı olmayan bir şekilde) tutuyordur. Çocuklarını emzirdiği göğüsleri çıplaktır. Çocuklar, annelerinin kollarından kurtulmaya çalışıyordur. Başında kraliyet tacı, kulaklarında kraliçe küpeleriyle oturan Medea, korku dolu gözlerle mağaranın girişinden dışarı, çok şeyler verdiği ve bu hale gelmesinin nedeni adama bakmaktadır.

Corneille *Médée*'yi, sahne teknolojilerinin henüz emekleme aşamasında olduğu bir dönemde yazmıştı, fakat Delacroix'nın zamanına gelinceye dek sahneleme ve ışıklandırma tekniklerinde büyük ilerleme kaydedildi; bu sayede hikâyenin tüyler ürpertici görsel ayrıntıları sahnede çok daha etkili bir biçimde canlandırılabiliyordu. Sahne önü kemeri ve bu kemere asılı açılır kapanır perde, istenilen ölçüde gerçekçi bir şekilde boyanabilen hareketli dekorları mümkün kıldı. 1800'den hemen sonra gaz lambaları kullanılmaya başlandı ve bu sayede o güne kadar görülmemiş dramatik kontrastlar yaratılabildi.

Örneğin sahnenin arkasına bir tül perde gerilebiliyor, bu tülün ardında duran bir oyuncu arkadan ışıklandırılarak gölgesi perdeye düşürülebiliyor ve böylece devasa, korkunç figürler yaratılabiliyordu. *Médée*'nin sahnelenmesinde de sahne arkası karanlık tutularak mağara efekti yaratılmış, bu karanlık arka plan önünde, sahnenin tam ortasında parlak bir ışık sütunuyla aydınlatılmış Medea'nın çocuklarını öldürme sahnesi canlandırılmıştır. Anlaşılan o ki ressam Delacroix ilhamını Euripides'in, Seneca'nın ve Corneille'in metinleri kadar, adsız sahne tasarımcıları ve teknisyenlerinden de almıştır.

KALYDON YABAN DOMUZU AVI

Argo'nun mürettebatından birkaçının adının geçtiği küçük ama iyi bilinen mitoslardan biri, Korinthos Körfezinin kuzeyinde yer alan **Aitolia** bölgesinden gelir (Harita II, 2. Bölüm). Başkenti **Kalydon** olan bölgenin, Herakles zamanındaki kralı Oineus ("şarapçı") Aiolos soyundandı ve Yunanistan topraklarında ilk şaraplık üzüm yetiştiren kişiydi. Karısı Althaia'dan (Troialı Helen'in annesi Leda'nın kız kardeşi) **Meleagros,** daha sonraki karılarından birinden de Tydeus adlarında iki oğlu olur (Tablo 19.2. Tydeus daha sonra Thebai'ye Karşı Yediler'den biri olacaktır; bkz. 18. Bölüm).

TABLO 19.2 Kalydon Soyu

Meleagros yedi günlükken üç Kader tanrıçası çıkagelir. İkisi, Meleagros'un büyüyünce yakışıklı ve cesur bir delikanlı olacağını muştular, fakat üçüncüleri ocakta yanan bir kütüğü işaret ederek, "Ocaktaki şu kütük yanıp kül olduğunda çocuk ölecek!" der. Althaia yataktan fırlar, kütüğü ocaktan alıp söndürür, bir sandığın dibine yerleştirir ve sandığı alıp sarayın gizli bir yerine saklar.

Meleagros büyüyüp yakışıklı ve cesur bir delikanlı olur ve Argonotlara katılır. Kolkhis'ten döndüğünde evlenir ve bir çocuğu olur. Bundan uzun yıllar önce Oineus, hasat zamanı yapılan kurban törenlerinde Artemis'in adını anmayı unutmuş, bu nedenle tanrıçayı fena gücendirmiştir. Artemis bunun öcünü yıllar sonra, Kalydon'un başına dev gibi bir yaban domuzunu musallat ederek alır. Domuz tarladaki ekinleri mahveder, ağaçları kökünden söker ve karşısına çıkan herkesi öldürür.

Nasıl İason uzak yakın demeden ulaşabildiği her kahramanı yardıma çağırdıysa Oineus da dört bir yana haber salıp yardım ister. Büyük bir kalabalık toplanıp, Kalydon Yaban Domuzu Avı'nı başlatır. Bu kalabalığın arasında *Argo*'da kürek çekmiş kahramanların birkaçı da vardır. Farklı kaynaklar farklı isimler saysa da, şu isimlerden neredeyse eminizdir: Meleagros'un Spartalı kuzenleri Kastor ile Polydeukes; Atinalı Theseus, Tesalya'dan Pheraili Admetos; Tesalya'dan İolkoslu İason; Lapithlerin kralı, İksion'un oğlu ve Theseus'un yakın dostu, Tesalya'dan Larissalı Peirithoos; Akhilleus'un babası, Tesalya'dan Phthialı Peleus; Herakles'in ikizi, Boiotia'dan Thebaili İphikles ve Thebai'ye karşı savaşırken ölecek olan Argoslu Amphiaraos. Aslında Kalydonlarla kanlı bıçaklı olan komşuları *Kurete*lerin yanı sıra Meleagros'un dayıları da ava katılırlar (bu *Kurete*lerin, bebek Zeus'u koruyan Giritlilerle bağlantısı yoktur; "*Kurete*" kelimesi burada "genç erkek/delikanlı" anlamındadır).

Arkadialı meşhur kadın atlet **Atalante** de ava katılanlar arasındadır. Çocuklarının hepsi oğlan olsun isteyen babası kızını doğar doğmaz ormanda ölüme terk etmiş, fakat bebek dişi bir ayı tarafından bulunarak emzirilmiş ve avcılar tarafından büyütülmüştür. Hamisi ve rol modeli Artemis gibi Atalante de avdan ve avcılıktan başka bir şeyle ilgilenmez. Kalydon Yaban Domuzu avcılarının çoğu aralarında bir kadın olmasına itiraz etmişse de (gemiciler arasında bir kadının olmasından çekinen İason'un, Atalante'yi *Argo*'ya kabul etmediğini hatırlayalım), Atalante'den hoşlanan Meleagros onun da ava katılmasını istemiştir.

Avlarının peşine düşen kahramanlar çok geçmeden domuzu sıkıştırırlar. Kahramanların bir kısmı domuzun jilet gibi keskin dişleri, bazıları da arkadaşlarının hedeflerini şaşıran kargıları nedeniyle can verir. Atalante domuza iyice yaklaşıp okunu atmayı ve hayvanı çirkin, kırmızı gözlerinden birinden vurmayı başarır. Argoslu bilici Amphiaraos da hayvanı yaralar, fakat öldürücü darbe Meleagros'tan gelir (Resim 19.9). Meleagros kendi elleriyle yüzdüğü deriyi, sözüm ona ilk kanı o döktüğü için Atalante'ye armağan eder, fakat asıl niyeti kızın koynuna girmektir. Meleagros'un dayıları zaferlerinin nişanesi ganimetin bir kadına gitmesine açık açık itiraz eder ve postu kızın elinden alırlar. Ganimeti geri almaya çalışan Meleagros, çıkan arbedede dayılarını öldürür.

Meleagros'un annesi Althaia sevgili kardeşlerinin öldüğü haberini aldığında âdeta yıkılır. Öfkesine yenik düşen kadın koşa koşa gider, gizli bir köşeye sakladığı sandığı açar, yarısı yanık ağaç kütüğünü çıkarır ve ateşe atar. Meleagros ölür.

RESİM 19.9 Kalydon Yaban Domuzu Avı; Attik şarap sulandırma kabı (ünlü François Vazosu), İ.Ö. 570 civarı. Figürlerden çoğunun yanında adları yazılıdır: (Soldan sağa) Bir okçu, onun önünde Melanion ile Atalante (beyaz tenli olan figür; yanındaki köpeğin adı Metephon ["iz süren"]). Akhilleus'un babası Peleus ile Meleagros domuzun ağzına doğru hamle yapmışlarken, tazıları Ormenos ("kovalayan") hayvanın ayaklarının altında ölü yatıyor. Yerde yatan ölü bir kahramanın yanı başında Kastor ile Polydeukes kargılarını domuzun sağrısına saplıyorlar. Diğer avcılar ve köpekleri sağdan yaklaşıyorlar. (Museo Archeologico Nazionale, Florence)

Klasik Dönem ozanlarından Bakkhylides, övgü dolu bir şiirinde bu hikâyeyi anlatır. Herakles, Kerberos'u alıp yeryüzüne çıkarmak için ölüler âlemine inmiştir. Birden, Meleagros'un ruhunu görür. Onu gerçek zanneder ve hemen okuna sarılır. Fakat sonra vazgeçer, oturup anlattığı hikâyeyi dinler:

Derler ki bir gün, yıldırımlar fırlatan
Zeus'un yenilmez oğlu, kapılar kıran °
Herakles inmiş güzel topuklu
Persephone'nin avlusuna, alıp götürmek için
lanetli Ekhidna'nın keskin dişli eniğini °
Hades'ten dışarı, dünyaya.
İnince aşağı görmüş acı çeken ruhlarını
ölümlülerin, koyunların yayıldığı yüce
İda'dan güneşte kavrulan ovaya inen rüzgârda
titreyen yapraklar misali kederle titreyerek
dolaşırken Kokytos °kıyısında.
Acılı ruhların arasında biri çekmiş dikkatini.
Yaman kargı sallayan, Portheus'un oğlunun °
Karanlık gölgesiymiş bu. Yaman yiğit,
Alkmene'nin oğlu, görünce parıltısını
zırhının karanlık gölge içinde, atmış elini yayına
ve çekmiş sadağından tunç başlı bir ok.
Niyetini anlayan Meleagros'un ruhu uçup
gelmiş, dikilmiş yiğidin önüne ve konuşmuş:
"Ey yüce Zeus'un oğlu, bastır öfkeni, sakin ol,
hemen davranma öyle silahına, çıkmasın can alan
okun yayından biz ölü ruhların üzerine.
Zarar vermez o ok bize. Korkma bizden."
Şaşırmış bu sözlere ulu Amphitryon oğlu; demiş:
"Hangi tanrılar, hangi ölümlüler bir araya gelmiş de
yaratmışlar bu adamı? Nerede doğmuş?

57. *kapılar kıran*: Herakles'in pek çok şehri yerle bir etmesi kast ediliyor. 60. *Ekhidna'nın eniği*: Kerberos. 66. *Kokytos*: Ölüler diyarında bir nehir. 67. *Portheus'un oğlu*: Meleagros; aslında Oineus'un oğlu, Portheus'un torunudur.

Kimin elinden olmuş ölümü?" (...)
Gözleri yaşaran Meleagros karşılık vermiş:
"Zor iştir yukarıda yaşayan ölümlüler için
tanrıların isteğine karşı gelmek!
Öyle olmasaydı at güden sevgili babam Oineus
Son verebilirdi gül taçlı Artemis'in gazabına
Alçak gönüllü duaları ve kurban edeceği
sayısız keçiyle, sürü sürü kara sırtlı öküzle.
Fakat, heyhat, yatışmadı öfkesi bir türlü, bakire tanrıçanın.
Musallat etti bir koca yaban domuzunu,
başıboş, Kalydon'un çayırlarına. Delibozuk
domuz, görmeyen hiçbir şeyi gözü, saldırdı
üzüm bağlarına, talan etti cümle hasadı,
deşti koyunların ve karşısına çıkma cesareti
gösteren sahiplerinin karnını. Tam altı gün
sürdü kavgamız; tam altı gün didişti
yiğitler yiğidi Grek erlerle domuz.
Sonunda tanrı, teslim etti zaferi Aitolialılara.
Gömdük domuzun vahşi öfkesine yenik düşüp
ölen yoldaşlarımızı (...) ve daha pek çoğunu,
kurban olan, Leto'nun kızı, avcı Artemis'in,
domuzu öldürdükten sonra ganimet için Kuretalarla
bizi birbirimize düşüren amansız öfkesine.
O kargaşada pek çok can aldım; dayılarım soylu
Aphares ile İphikles de vardı aralarında;
taş yürekli Ares gözetmiyor kim dost, kim akraba,
savaşın o kara kargaşasında. Kargı çıktı mı bir kere elden,
uçuyor körlemesine ve getiriyor bir tanrının boş
kaprisiyle ölümü düşmanın can evine.
Unutan bu gerçeği, Thestius'un korkusuz
ve akıllı kızı, talihsiz anam, yol veriyor ölümüme.
Oymalı işlemeli sandığından çıkarıyor Kader
Tanrıçalarının doğumumda alıp, sonu olacak oğlunun
yanıp kül olunca bu odun, dediği kütüğü
ve atıveriyor ateşe.
Ruhum uçuverdiğinde bedenimden,
Pleuron surlarının orda durmuş,
hazırlanıyordum Deipylos'un soylu oğlu
güzel vücutlu, cesur savaşçı Klymenos'un canını almaya.
Canım çekilirken yavaş yavaş, acı bir inilti
döküldü dudaklarımdan ve son nefesimde andım acıyla
ardımda bıraktığım gençliğimi."
Derler ki orada dökmüş Amphitryon'un oğlu,
korku nedir bilmez savaşçı, ilk ve son göz yaşını,
Meleagros'un başına gelenlerden duyduğu üzüntüyle.

"Nafiledir bütün sözler, boşunadır tüm çaba,
ölüm acısı çekeni teselli etmek zordur. Öyleyse
bakalım biz kendi işimize, daha gerçek meselelere.
Söyle bana, var mıdır yiğit Oineus'un evinde
Senin kadar güzel yüzlü bir bakire?
Varsa, isterim evlenmek öyle birisiyle."
Cesur Meleagros'un ruhu cevap vermiş:
"Güzel boyunlu Deianeira vardır, ardımda bıraktığım,
bilmez hiçbirini altın saçlı Aphrodite'nin işi,
erkekleri çekmek için yapılan numaraların.

Bacchylides 5.56-164*

Şiirin sonunda Herakles, yeryüzüne çıkar çıkmaz Meleagros'un kız kardeşi Deianeira ile evlenmeye karar verir. Diğer kaynaklardan öğrendiğimize göre yaptığına çok pişman olan Althaia kendini asar; Meleagros'un karısı da onu izler.

Atalante'nin macerası burada bitmez. Yurduna geri döndüğünde babası onu çevredeki gençlerden biriyle evlendirmek ister, fakat Atalante ömrünün sonuna dek bakire kalmaya kararlıdır. Sonunda babasının ısrarlarına dayanamaz, tek bir koşulla evlenmeye razı olduğunu söyler: Evleneceği erkek ondan daha hızlı koşabilmelidir. Atalante yarışı kaybeden her talibin (yani bütün taliplerin!) başını kesip bir direğe geçirir ve direkleri stadyumun kenarında sergiler. Uyguladığı yöntem, talibine avans vermek, sonra arkasından yetişip mızrağını zavallı adamın sırtına geçirivermektir. Çok geçmeden stadyumun etrafı, çürümenin çeşitli aşamalarındaki kafalarla sarılır.

Derken Melanion adında biri çıkagelir (adı, bazı yerlerde Hippomenes olarak da geçer). Aphrodite bu genci sever ve ona *Hesperid*lerin bahçesindeki ağaçtan kopardığı üç altın elma verir. Atalante diğerlerine yaptığı gibi onu da yarışa önde başlatır. Ancak, o da delikanlıyı beğenmiş olmalı ki, oğlanın dikkatini dağıtmasına izin verir. Tam arkasından yetişecekken Melanion elmalardan birini yere atar, Atalante durup elmayı alır ve yarışı böylece Melanion "kazanmış" olur. Ne var ki gençler düğüne kadar dayanamazlar. Yakınlarındaki bir Zeus sunağına gider ve kendilerinden geçercesine sevişirler (kutsal mekânların sınırları içinde cinsel ilişkiye girmek, elbette ki yasaktır). Bu suçları nedeniyle Zeus duruma uygun bir ceza düşünür ve onları birer aslana çevirir, zira Grek folklorunda aslanlar leoparlarla çiftleşebilir fakat bunu kendi aralarında yapamazlar.

Ara Yorum: Av ve Avcıyla İlgili Kahramanlık Mitosları

Kahramanlık mitoslarının karakteristik özelliklerinden ikisi, kahramanın sıra dışı doğumu ve arayıştır. Meleagros'un da doğumu sıra dışıdır ve onun arayışı, çıktığı avdır, fakat çizgi bu noktadan sonra bozulur. Kahraman, bir avcıdır ve av mitoslarının kurban ile av arasındaki benzerlik, av ile savaş arasındaki benzerlik, avcıları bekleyen tehlikeler ve avcıların toplum için oluşturduğu tehlikeler, canavarla savaş veya erginleme töreni izlekleri gibi kendine özgü özellikleri vardır.

Antik dönemde Grekler et ihtiyaçlarını, (genellikle) evcil hayvanları kurban ederek veya yaban hayvanları avlayarak karşılıyorlardı. Kurban işinin şehirlerde ve av işinin de hemen her zaman kırsalda ya da ormanda gerçekleşmesine karşın iki durumda da uyulması gereken katı kurallar vardı. Kurban eyleminin amacı tanrılarla iyi geçinmekken avın amacı et ihtiyacını karşılamak veya vahşi hayvanlardan kurtulmaktı. Avın gerçekleştiği tehlike dolu yerlerde avcı bazen av oluyordu ve akıbeti kurbanlık hayvanların akıbetine benzeyebiliyordu. Euripides, Bakkhaları avlamak için yola çıkan fakat sonra kendisi av olan ve bedeni tıpkı kurbanlık bir hayvan gibi paramparça edilen Pentheus'un hikâyesini anlattığı hikâyesinde av ile kurban arasındaki bu benzerliğin altını çizmektedir.

Kadim zamanlarda av, daha çok bir savaşa benziyordu ve benzer tehlikeler içermekteydi. Avda da savaşta da insanlar, düşmanı/avı öldürmek amacıyla bir araya gelerek düzenli birlikler oluşturur. Savaşta çok işe yarayan sosyal ve teknik beceriler -grup içi dayanışma, silah kullanma becerileri, bedensel/atletik üstünlük, vb.- avda da başarının anahtarıydı; Grek mitoslarının "asker" kahramanları aynı zamanda yetenekli ve başarılı birer avcıydı. Bununla birlikte arada önemli farklar da vardır, çünkü avda avcı avıyla uzlaşmaz ve savaşta mağlup olan tarafın aksine, avlanan hayvan avcının tabağında yemek olur. (Fakat Meleagros'un üvey kardeşi Tydeus Melanippos'un kafatasını yarıp açar ve beynini yer; bkz. 18. Bölüm).

Av, nihai olarak, toplumsal çıkarlar için yapılıyor olsa da, avcı iz sürmenin, kovalamanın ve öldürmenin hazzına kendini fazlasıyla kaptırıp, korumayı istediği toplum için kendisi bir tehlike haline gelebilir. Bu tehlike, kahramanın başına musallat olan bir hayalet gibidir. Hippolytos kendini ava öylesine kaptırır ki cinselliği, bedensel arzularını yok sayar ve bu yüzden yalnızca kendi değil, evinin ve ailesinin de yıkımına neden olur (16. Bölüm).

Yaban hayatın kendi kanunları vardır, fakat avcılar arasındaki grup ilişkileri tamamen uzlaşma ve gelenekler tarafından belirlenir. Kendi ailesinin gözüyle bakıldığında Meleagros, avladıkları domuzun postunu bir kadına -Atalante'ye- vermekle, avı bir savaşa çeviren ve hem kendisinin hem de en yakınlarının ölümüne yol açan düşüncesizce bir iş yapmış, böylece av grubunun kanunlarına karşı gelmiştir. Bir avcı olarak avını yakalayıp öldürmesi avcıyı bir kahraman yapar yapmasına, fakat bu, sınırlarda dolaşan kahramanın kendi toplumunun varlığına karşı bir tehdit unsuru olmasını engelleyemez. Herakles, şehrin göbeğindeyken bile, kontrolsüz vahşetin simgeleri olan aslan postundan ve sopasından vazgeçmez.

Bizzat Artemis tarafından öldürülen Orion ile Aktaion veya sevgili Prokris'ini öldüren Kephalos gibi "fazla başarılı" avcıların sonu genellikle kötü biter. Avdaki başarı beraberinde cinsel taşkınlıkları veya ahlaksız davranışları da beraberinde getiriyor gibidir. Ava fazlasıyla düşkün Hippolytos cinsel ilişkiyi hayatından tamamen çıkarmaya çalışır, fakat Aphrodite'yi küçümsemesi, tanrıçanın delikanlıya olan özel ilgisini bir saplantıya dönüştürür. Orion Oinopion'un kızına tecavüz eder; bununla da kalmaz, ya Artemis'in kendisine ya da perilerinden birine tecavüze yeltenir. Aktaion, Artemis çıplakken onu dikizler. Meleagros, evli olmasına rağmen, Atalante'ye âşık olur. Melanion avcı

kız Atalante'yi yarışta geçmeyi başardığında ilk yaptıkları şey, soluğu yasak bir yerde almak ve sevişmek olur; bu yüzden ikisi de birer aslana, yani avcı bir hayvana dönüşür.

Tek bir avcıyla vahşi bir hayvan arasındaki efsanevi av, ejderha ile girişilen savaşı konu alan mitosları akla getirir. Avcı-kahraman kültürün temsilcisidir; hayvan ise kültüre, hatta insanın tüm var oluşuna karşı tehdidin. Hayvanın alt edilmesi, insan hayatının normale dönmesi demektir. Gılgamış'ın Humbaba veya Cennet Boğası ile olan savaşı, Herakles'in Nemea aslanını avlaması, Theseus'un Marathon Boğasını yakalaması bu türden bir kahramanlığın, yani avcının, doğanın yarattığı bir canavara karşı tek başına, çıplak elleriyle zafer kazanmasının örnekleridir. Diğer yandan, Kalydon Yaban Domuzu avı gibi toplu avlar, toplumun erkek bireyleri arasında güçlü bağlar kurulmasını sağlayan erginleme törenlerinden izler taşır. Atalante böyle bir grubun bir parçası değildir, olamaz da; kadının grup içindeki varlığı sonu felaketle bitecek aile içi çatışmalara yol açar. Avcı grubunun lideri, kralın oğlu Meleagros'tur, çünkü ülkeyi canavarlardan kurtarmak ve tabiiyetindeki genç erkekleri avcı dayanışması yoluyla birleştirmek kralların görevi ve ayrıcalığıdır.

Hayvanları dinî törenler düzenleyerek öldürme işi, yani kurban ile yabanda kovalayarak öldürme, yani av, eski Yunanistan'da son derece önemli faaliyetlerdi. Her iki faaliyetin de büyük yararları vardı: at, yani protein ihtiyacını giderme fırsatı yarattığı gibi, insan topluluklarını yaban hayatın tehlikelerinden veya tanrıların gazabından uzak tutuyordu. Tamamen avı anlatan çok az sayıda mitos vardır, fakat insanoğlunun bu "en eski" faaliyetine ve hayvan öldürmenin uyandırabileceği başa çıkılması zor duygulara veya "ideal" insan davranışlarına gönderme yapmayan mitos neredeyse hiç yoktur.

ÖNEMLİ İSİM VE TERİMLER

Tesalya, 526
İolkos, 526
Rodoslu Apollonios, 527
İason, 527
Athamas, 527
Phriksos, 528
Helle, 528
Hellespontos, 528
Kolkhis, 528
Aietes, 528
Pelias, 529
Khiron, 529
Argo, 530
Boreasoğulları, 530
Phineus, 533
Symplegad'lar, 535
Medea, 535
Apsyrtos, 538
Talos, 539
Aitolia, 555
Kalydon, 555
Meleagros, 555
Atalante, 556

ANTİK KAYNAKLARDAN BAZILARI

Medea'nın Kolkhis'te İason'a yaptığı yardım ile İolkos ile ilgili ayrıntıları Ovidius'un *Dönüşümler*'inde bulabilirsiniz. Hygnius, *Fabulae*'sinde İason'un maceralarından kapsamlı olarak bahseder (12-14, 24-25).

OKUMA LİSTESİ 19. BÖLÜM

Bartel, Heike, and Anne Simon, eds., *Unbinding Medea: Interdisciplinary Approaches to a Classical Myth from Antiquity to the 21st Century* (London, 2010).

Beye, Charles Rowan, *Epic and Romance in the* Argonautica *of Apollonius* (Carbondale, IL, 1982).

Clauss, J., and Sara Iles Johnston, eds., *Medea: Essays on Medea in Myth, Literature, Philosophy and Art* (Princeton, NJ, 1997).

Fontenrose, Joseph, *Orion: The Myth of the Hunter and the Huntress* (Berkeley, CA, 1981). Orion, Aktaion, Kalisto, Hyppolitos ve Atalanta dâhil, Grek ve Yakın Doğu av mitoslarının karşılaştırmalı bir incelemesi.

Fowler, B. H., *Hellenistic Poetry: An Anthology* (Madison, WI, 1990).

———— , *The Hellenistic Aesthetic* (Madison, WI, 1990). Yukarıdaki antolojinin uzantısı olan bu kitap, Helenistik dönemdeki aşk, doğa, sanat ve mitos kavramlarını açıklamaya çalışıyor.

Hunter, Richard, *The* Argonautica *of Apollonius* (Cambridge, UK, 1995).

20. BÖLÜM

TROİA SAVAŞI

Atreusoğlu'nun * evine konuk oldu Paris,
Ama ev sahibinin karısını kaçırmakla,
Lekeledi ikram sofrasını,
Kaçırılan kadın, ardında, gemilere koşuşturan
mızrak ve kalkan şakırtıları ile
Halkın kargaşasını bıraktı; İlion'a ise, beraberinde
çeyiz değil, yıkım götürdü.
Atılgan bir cüretle rüzgâr gibi çıkmıştı
surlardan dışarı.

AISKHYLOS, *Agamemnon* 399-408

Atreusoğlu: Menelaos. Diğer oğul Agamemnon'dur.

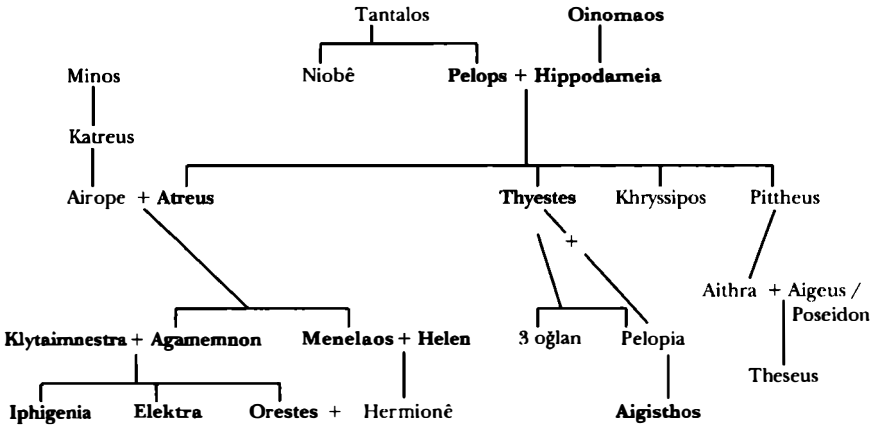
TROİA SAVAŞIYLA İLGİLİ anlatılan hikâyelerden daha iyi bilinen, daha çok okunan başka bir hikâye dizisi yoktur ve pek çok akademisyene göre bu hikâyeler gerçek bir tarihî olaya, yani Tunç Çağının önemli şehirlerinden biri olan ve Hellespontos (Çanakkale Boğazı) yakınlarında bulunan Troia kentinin İ.Ö. 1200'lerdeki yağmalanmasına dayanmaktadır (bkz. 21. Bölüm). Bununla birlikte, ozanların İ.Ö. 800'lerden itibaren anlatmaya başladıkları hikâyeler ile yüzyıllar önce olmuş gerçek tarihî olaylar arasında gerçekten bir bağlantı olup olmadığına dair elimizde somut veriler bulunmamaktadır. Gerek Homeros'un gerekse ondan sonra gelen ozanların yaktıkları türküler tarihî gerçekleri değil, bir yandan içlerinde yaşadıkları toplumun taleplerini yerine getirmeye, diğer yandan kendi arzularını tatmin etmeye çalışan herhangi birinin vermesi gereken zor kararlar ve bunların katlanılması gereken sonuçlarını anlatır. Bu bölümde, savaşa yol açan olaylar ve Homeros'un *İlyada*'da anlattığı hikâye ele alınacak; sonraki iki bölümde de Troia'nın düşmesinden ve kahramanların eve dönüşlerinden sonraki olaylar incelenecektir.

ATREUS SOYU

Troia üzerine düzenlenen sefere komuta eden krallar, Argos ovasını yöneten ve Mykenai'de veya Argos'ta yerleşik Atreus soyuna mensup krallardır (bkz. Harita IV, 14. Bölüm). Bu soyun, önceki Mykenai kralı Perseus'un soyuyla bağlantısı yoktur. Perseus soyu Herakles'in baş düşmanı Eurystheus'un ölümünden sonra tarih sahnesinden silinmiş, ardından gelen yeni soy, tanrılarla aynı sofrada yemek yiyen ve nektarlarını ve ambrosialarını çalmakla kalmayıp üstüne bir de onları yamyamlığa teşvik eden kendini beğenmiş Lydia kralı Tantalos ile başlamıştır (12. Bölüm). Tantalos'un torunları hıyanet, zina, yamyamlık, ensest, tecavüz ve cinayet gibi atalarını aratmayacak ciddiyette suçlar işlemeyi sürdürmüştür. Bu soy ile ilgili anlatılan hikâyelere göre başlarına gelen talihsizliklerin ve felaketlerin nedeni, ilk günlerde işlenen korkunç suçlar ve bu suçlar nedeniyle düşmanlarından aldıkları ahlardır.

Pelops, Oinomaos ve Hippodameia

Hikâyeye göre Tantalos bütün tanrı ve tanrıçaları ziyafete davet eder ve tanrısal yeteneklerini sınamak amacıyla öz oğlu **Pelops**'u (Tablo 20.1) kesip doğrar, pişirir ve ana yemek olarak masaya koyar. Demeter dışında bütün tanrılar etin insan eti olduğunu derhal anlar ve tabaklarındakilere dokunmaz. Demeter'in aklı, aniden ortadan kaybolan kızı Persephone'dedir; tabağındakine hiç dikkat etmez ve farkında olmadan Pelops'un omzunu mideye indirir. Zeus Hermes'i çağırır ve ondan Pelops'un parçalarını kazana geri koymasını ve biraz daha kaynatmasını ister. Hermes emri yerine getirir ve kazandan taptaze bir Pelops çıkar, fakat bir omzu eksiktir. Hephaistos fildişinden bir protez omuz yapar.

TABLO 20.1 Atreus Soyu

Aynı dönemde, Peloponez'in kuzeybatısında bulunan ve Klasik Dönemlerde Olimpiyat Oyunlarına ev sahipliği yapan Pisa şehri, Kral **Oinomaos** ta-

rafından yönetilmektedir (o günlerde şehri ziyaret eden bir turist, Pelops'un kutsal bir emanet olarak sergilenen fildişi omzunu görebiliyordu). Oinomaos öz kızı, güzeller güzeli **Hippodameia**'ya âşıktır (efsanelere konu olmuş aynı isimde başka kadınlar da bulunmaktadır). Kız, babasıyla cinsel ilişkiye girmeyi reddeder; baba da kızının başka bir erkekle evlenmesini engellemek için kazanılması imkânsız yarışmalar düzenler, kızını da ödül olarak koyar.

Taliplerin işi görünürde kolaydır: Kızı arabalarına alıp, babaya yakalanmadan kaçırmaları gerekmektedir; hatta yarışa oldukça önden başlamalarına izin verilir. Fakat Oinomaos'un arabası rüzgârın oğlu aygırlar tarafından çekilmektedir. Dolayısıyla kimse yeterince uzağa gidemez. Oinomaos kısa sürede onlara yetişir, kargısını sırtlarına saplar, kafalarını keser ve bunları sarayının kapısına asar (Atalante gibi). Hippodameia o kadar güzeldir ki, bu kaçınılmaz korkunç sona rağmen taliplerin ardı arkası kesilmez. Kelleleri kapıyı süsleyen talihsiz taliplerin sayısı çok geçmeden on ikiyi bulur.

Pelops da güzelliğini duymuştur; yarışı kazanmayı kafasına koyar. Tanrılar katındaki âşığı Poseidon'un armağanı olan yorulmak bilmez atların çektiği altın kanatlı arabasına atlar, Ege Denizini geçerek Oinomaos'un ülkesine gelir. Sırf sonucu garanti altına almak için, kralın arabacısı **Myrtilos**'a rüşvet olarak Hippodameia'nın ilk gece hakkını verir ve yarışta ona yardım etmesini sağlar. Myrtilos Oinomaos'un arabasının dingili üzerindeki tunç civatalardan bazılarını çıkarıp, yerlerine bal mumu doldurur. Yarış başlar, Oinomaos Pelops'un peşine düşer (Resim 20.1). Isınan dingil bal mumunu eritir ve çok geçmeden tekerler yerinden çıkar. Arabasından düşen Oinomaos dizginlere dolaşır ve feci bir şekilde can verir.

Pelops, Hippodameia ve Myrtilos şehri birlikte terk ederler. Yolda, deniz kenarında bir yerde mola verirler ve Pelops, çiçeği burnunda karısının susuzluğunu gidermek için su bulmaya gider. Geri döndüğünde, ödülünü bir an

RESİM 20.1 Pelops, Hippodameia ile birlikte kaçarken; su testisi, Güney İtalya, İ.Ö. 425 civarı. Oinomaos'un peşlerinden gelip gelmediğini kontrol etmek için omzunun üzerinden geriye bakarken Hippodameia sağ kolunu kaldırmış, korku dolu gözlerle ileriye doğru bakıyor. (Museo Archeologico Nazionale Firenze)

önce almaya niyetli Myrtilos'u Hippodameia'nın âdeta üzerinde bulur. Öfkeden gözü dönen Pelops Myrtilos'u tuttuğu gibi kayalardan aşağı, denize atar. Myrtilos, dalgaların arasında gözden kaybolmadan önce Pelops'u ve bütün soyunu lanetler: Ölümün eşiğindeki birinin ağzından dökülen lanet, lanetlerin en kötüsüdür, çünkü hemen her zaman gerçekleşir!

Thyestes'in Ziyafeti

Oinomaos ile Myrtilos cinayetlerinin kefaretini ödeyen Pelops Pisa'ya döner ve oranın kralı olur. Ülkeye Peloponez ("Pelops'un adası") adını verir ve pek çok oğlu olur. Pelopsoğulları adı verilen bu kardeşlerin arasında Aithra'nın babası, Theseus'un da dedesi olacak Pittheus; Oidipus'un babası Laios tarafından tecavüz edilen Khryssipos (işlediği bu günah yüzünden Pelops Laios'u lanetler; Kadmos soyunun başına musallat olan felaketler silsilesinin başlangıcı bu lanettir; 18. Bölüm); **Aigisthos**'un babası **Thyestes** ve **Menelaos** ile **Agamemnon**'un babası **Atreus** da bulunmaktadır.

Herakles'in "işkencecisi" ve Perseus soyundan gelen son Mykenai kralı Eurystheus Heraklesoğulları tarafından öldürüldüğünde bir kâhin, Mykenaililere, yeni kralları olarak Pelops'un oğullarından birini seçmeleri gerektiğini söyler. Mykenaililer Pisa'ya bir elçi gönderip Atreus'un veya Thyestes'in gelip ülkelerini yönetmesini rica ederler. Fakat hangisi olacaktır? Yaşça büyük olan Atreus en mantıklı adaydır, fakat Thyestes itiraz eder; kimin kral olacağına karar vermek için bir işaret olması gerekmektedir: hangisi altın koyunun postunu alıp getirirse, kral o olacaktır.

Yıllar önce Atreus Artemis'e, sürüsündeki en iyi koyunu ona kurban edeceğine söz vermiş, fakat sürüde altın postlu bir koyunun peyda olduğunu görünce sözünden caymış, koyunun postunu, olması gerektiği gibi, sunakta yakmak yerine kendine saklamıştır. Bundan haberdar olan tek kişi, karısı Aerope'dir (Girit kralı Minos'un kızı). Fakat Aerope, kayınbiraderi Thyestes ile yasak bir aşk yaşamaktadır ve altın postu gizlice ona vermiştir. Bundan haberi olmayan Atreus, Thyestes, altın koyun postunu kim alıp getirirse kral o olsun dediğinde hiç düşünmeden kabul eder. Gizli bir sandıkta güvende olduğunu düşündüğü altın post kardeşinden çıkınca, elbette, çok şaşırır.

Zeus'un kendi tarafını tuttuğundan ve kendisinin kral olmasını istediğinden fazlasıyla emin olan Atreus, Zeus'un ertesi sabah güneşi batıdan doğuracağını söyler. Böyle bir şeyin imkânsız olduğunu düşünen Thyestes, meydan okumayı kabul eder. Ne var ki ertesi gün güneş gerçekten de batıdan doğar ve doğudan batar! Bunu gören Thyestes mücadeleden çekilir ve tahtı kardeşi Atreus'a bırakır. Atreus kardeşini ülkeden sürer.

Bir yandan da kardeşinin nasıl olup da altın postu ele geçirdiğini merak etmektedir. Çok geçmeden, karısının sadakatsizliğini öğrenir. İntikam ateşiyle yanmaya başlayan Atreus, geçmişte olanları unutmak istediğini söyleyerek, Thyestes'i Mykenai'ye çağırır ve şerefine bir şölen düzenler. Thyestes bir odada eğlenirken, Atreus başka bir odada Thyestes'in üç küçük oğlunu öldürür, vücutlarını parçalara ayırır ve mutfaktaki ızgarada pişirdikten sonra Thyestes'e ikram eder. Thyestes yemeği çok beğenir. Yemekten sonra Atreus Thyestes'e,

yediği şeyin ne olduğunu bilip bilmediğini sorar. Ardından çocukların kafalarını ve pişirmeden sakladığı kol ve bacaklarını gösterir.

Thyestes Atreus'u ve bütün soyunu lanetleyerek şehirden kaçar. Bazılarına göre Atreus soyunun başına gelen felaketlerin asıl nedeni Myrtilos'un değil, bu lanetlerdir. Thyestes, kardeşinden intikam alabilmek için ne yapması gerektiğini öğrenmek amacıyla Delphoi tapınağına gider. Kâhin, bunun için önce öz kızı Pelopia'yı hamile bırakması gerektiğini söyler. Fakat Thyestes kızının nerede olduğunu bilmemektedir; aramak için yola çıkar. Gece vakti Sikyon yakınlarında (Kuzey Peloponez) bir dere kenarına gelir. Suyun kıyısında bir kurban şenliği vardır ve koca bir ateş yakılmıştır. Bir ara, kızlardan birinin kalkarak su almaya gittiğini görür, peşine takılır ve çalılıkların arasında bir yerde kıstırarak kızın ırzına geçer. Ne o, kızın kendi kızı Pelopia ne de kız, adamın öz babası Thyestes olduğunun farkındadır. Thyestes, ayrıca, kılıcını olay yerinde düşürdüğünün de farkında değildir.

Bu arada Atreus hain kardeşinin yakayı böyle kolay sıyırmasını içine sindirememiş, Thyestes'i aramaya başlamıştır. Yolu onu da Sikyon'a getirir ve orada, kralın kızı zannettiği Pelopia'yı görür. Kızın güzelliğine vurulur ve onu karısı olarak alır; tabii ki kızın hem yeğeni olduğunu hem de karnında öz babasının çocuğunu taşıdığını bilmiyordur. Bir süre sonra Pelopia bir oğlan doğurur; babanın kendisi olduğundan emin olan Atreus çocuğun adını Aigisthos koyar.

Yıllar geçer. Thyestes hâlâ kayıptır, fakat Atreus aramaktan vazgeçmez. Derken bir gün, Atreus'un Apollon'a akıl danışmak için Delphoi'ye gönderdiği iki büyük oğlu Agamemnon ile Menelaos'tan haber gelir. Tesadüfe bakın ki Thyestes de oradadır! O da kızını aramaktadır ve o da Apollon'a akıl danışmak istemiştir. Agamemnon ile Menelaos, Thyestes'i derdest edip Mykenai'ye getirirler.

Karısını baştan çıkaran hain kardeşiyle sonunda hesaplaşabileceği için mutlu olan Atreus artık büyümüş, koca bir delikanlı olmuş diğer "oğluna," yani Aigisthos'a, hapsedildiği yere gidip Thyestes'in işini bitirmesini buyurur. Aigisthos denileni yapar. Kılıcını çeker ve Thyestes'in kellesini uçurmaya hazırlanır. Tam o anda Thyestes heyecanla, "Bu kılıcı nereden buldun?" diye sorar. "Annem verdi" diye cevaplar Aigisthos. "Fakat bu benim kılıcım!" diye haykırır Thyestes.

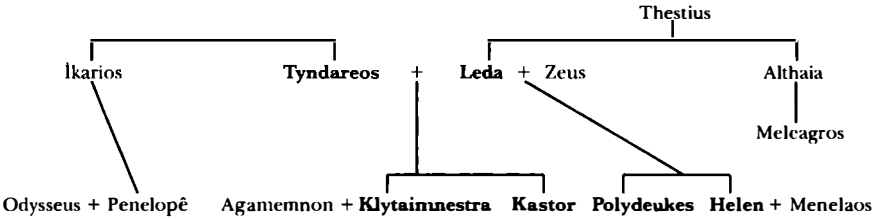
Gizlice Pelopia'yı çağırırlar. Kılıcın, bir gece vakti kendisine tecavüz eden bir adama, yani Aigisthos'un gerçek babasına ait olduğunu söyler Pelopia. Bu arada Thyestes'in hem tecavüzcüsü hem de öz babası olduğunu anlamıştır. Utancından, kılıcı kaptığı gibi kalbine saplayarak kendini öldürür. Gerçek babasının kim olduğunu böylece öğrenen Aigisthos, kana bulanmış kılıcı annesinin cansız bedeninden çekip alır ve Thyestes'i öldürdüğünün kanıtıymış gibi Atreus'a götürür. Atreus rahatlamıştır. Tanrılar adına bir kurban keser ve ellerini yıkamak için dere kenarına iner. O sırada Aigisthos arkasından sessizce yaklaşır ve Atreus'u sırtından hançerler.

İskeletini Euripides'e borçlu olan bu karmaşık, ayrıntılı ve son derece abartılı mitos, onun, kayıp tragedyalarında işlemekten zevk aldığı tipik konularının damıtılmış bir örneği gibidir. Atreus ölünce Mykenai tahtına Thyestes geçer. Atreus'un oğulları Agamemnon ile Menelaos, Sparta kralı **Tyndareos**'un yanına sığınırlar. Kardeşlerin hikâyesini dinleyince onlara hak verir ve ordusunu toplayıp Mykenai üzerine yürür. Hep birlikte Thyestes'i tahttan indirip ülkeden sürerler. Agamemnon Mykenai'nin yeni kralı olur.

TYNDAREOS SOYU

Leda ile Kuğu; Dioskurlar

Tyndareos, Meleagros'un annesi Althea'nın kız kardeşi **Leda** ile evlenmiştir (Tablo 20.2). Leda'nın dillere destan güzelliği Zeus'un bile dikkatini çeker. Kuğu kılığına girerek kızın karşısına çıkar, (kuğuların çiftleşirken yaptığı gibi) ensesinden kavrar ve onunla sevişir (Resim 20.2). Leda'nın dört çocuğu olur: **Polydeukes** (Romalıların Polluks'u) ile **Helen** Zeus'tan, dolayısıyla ölümsüz; **Kastor** ile **Klytaimnestra** ise Tyndareos'tan, dolayısıyla ölümlüdürler. Bir kaynağa göre Leda iki adet yumurta yumurtlamış, bunların birinden Zeus'un çocukları, diğerinden de Tyndareos'unkiler çıkmıştır.

TABLO 20.2 Tyndareos Soyu

Daha önce de gördüğümüz gibi Leda'nın çocuklarından -kısaca Dioskurlar (yani, Zeus'un oğulları) olarak bilinen- Kastor ile Polydeukes ayrılmaz bir ikili olur ve *Argo* mürettebatı arasında altın postu alıp getirdikten sonra, Kalydon Yaban Domuzu Avına katılırlar. Theseus güzel Helen'i kaçırdığında derhal peşine düşer, ta Atina'ya kadar gidip Theseus'un annesi Aithra (12. Bölüm) ile birlikte kardeşlerini de geri getirirler. Bir sığır yarışı sırasında kardeşi Kastor ölümcül bir yara aldığında Polydeukes, ölümsüzlüğünün yarısını kardeşine bağışlar: Bundan böyle kardeşlerden biri bir gün boyunca ölüler ülkesi Hades'teyken diğeri Olympos'ta olacak, ertesi gün yer değişeceklerdir. Popüler mitosların dışında kalan ama yine de önemli sayılabilecek çoğu mitosta önemli bir yeri olan bu kardeşlerin kökeni, bazı kaynaklara göre, atlı ikizleri anlatan çok eski bir Hint-Avrupa mitosuna kadar gitmektedir (bkz. 25. Bölüm). Romalılara göre Kastor ile Polydeukes, İ.Ö. beşinci yüzyılda yapılan çok önemli bir savaşta Romalılar yok olmanın eşiğindeyken at sırtında çıkıp gelmiş ve onları kurtarmıştır, bu nedenle Dioskurlar Romalılara göre devletinin koruyucularıdır. Fakat Grek dinî inanışında Dioskurlar, her şeyden önce, (muhtemelen Argo gemisinin mürettebatı içinde yer aldıklarından dolayı) zorda kalan denizcilerin koruyucusudurlar.

Tyndareos Yemini

Tyndareos, Klytaimnestra'yı Agamemnon ile evlendirir, fakat büyüyüp serpilen ve dünyanın en güzel kızı olup çıkan Helen ile ilgili endişeleri vardır. Yunanistan'ın en zengin ve asil gençleri, Helen'le evlenebilmek ümidiyle Tyndareos'un

sarayında toplanmışlardır. Kimler yoktur ki bu delikanlılar arasında: Leartes'in oğlu Odysseus; Thebai'ye karşı savaşan (ve Melanippos'un beynini yiyen) Tydeus'un oğlu Diomedes; Telamon'un oğlu ve çok yakında Troia Savaşının ikinci en büyük kahramanı olacak olan Aias (Romalılardaki Ajax); Poias'ın oğlu ve Herakles'in cenaze ateşini tutuşturma cesareti gösteren tek kişi olan Philoktetes; Menoitios'un oğlu, Akhilleus'un en yakın dostu (ve belki de âşığı) Patroklos; Atreus'un oğlu Menelaos ve daha pek çoğu. Kelimenin tam anlamıyla "deli kanlı" olan bu gençler, reddedildiklerini öğrendikleri an Tyndareos'a savaş açabilecek kadar hırslı ve tehlikelidirler.

Odysseus, Tyndareos'un açmazını görmüş ve batı denizlerinin ücra bir yerindeki dağlık İthaka adasından gelmesi nedeniyle Tyndareos'un gözünde fazlasıyla yoksul olduğunu ve Helen konusunda hiç şansı olmadığını da anlamıştır. Bu yüzden, doğrudan doğruya Tyndareos'un huzuruna çıkar ve yeğeni Penelopeia ile evlenmesine izin verirse onu, reddedilen taliplerin gazabından koruyacak bir çare bulacağını söyler. Odysseus'un bulduğu çözüm, sonraları **Tyndareos Yemini** olarak anılacaktır. Hesiodos, eski zamanların ünlü kadınlarını bir bir anlattığı eserinin bir bölümünde bu çözümü şöyle aktarır:

RESİM 20.2 Leda ile kuğu; Güney İtalya düğün vazosu, İ.Ö. 330 civarı. Süslü giysiler içindeki Leda (adı, başının üzerinde yazılı), kanatlarını çırparak dengede durmaya çalışan kuğuyu iki eliyle ensesinden kavramış, tutkuyla öpüyor. İri bukleli saçlarını omuzlarından aşağı salmış. Küpeleri ve her iki bileğindeki çifte burma bilezikleri dikkat çekici. Leda'nın arkasında duran (burada görünmüyor) YPNOS ("Uyku"), uzun, beyaz bir dal parçası uzatmış, cinsel ilişkinin ardından gelecek uykuyu indiriyor. (The J. Paul Getty Museum, Malibu, CA)

[78] Bütün talipleri toplayıp babası (Helen'in), bozulmaz
yeminler ettirdi şerefleri üzerine, adaklar attırdı ateşlere ve dedi ki,
"Her kim olursa olsun sonunda galip gelecek, ellerimle vereceğim
güzel kollu kızım Helen'i ona ve destek olacağım sonuna kadar."
Lakin bir şart daha koştu taliplere, bozulmaz yemine dâhil:
Olur da içlerinden biri, dayanamaz, şerefini ayaklar altına almak
pahasına zorla kaçırırsa kızını, namus borcu olacaktı diğerlerinin
bir olup düşmek peşine o hainin ve hep birlikte vermek
hak ettiği cezasını. Helen'le halvet olmak umuduyla kabul ettiler,
yeminler ederek oracıkta. Fakat sonunda kazanan Atreusoğlu,
cengaver Menelaos oldu zira çoktu ve daha değerliydi hediyeleri
diğer bütün taliplerden.
O sırada uzakta, Pelion ormanında Khiron eğitmekteydi ayağına tez,
yiğitler yiğidi Akhilleus'u. Ama henüz genç bir delikanlıydı Akhilleus
ve haberi yoktu Helen'den. Daha önce inmiş olsaydı ayağına çabuk,
yiğit Akhilleus, ağacı bol Pelion'un vadilerinden, ne savaşmayı seven
Menelaos görebilirdi Helen'in yüzünü ne de öbürküler. Ama işte,
Akhilleus'tan önce girmişti Menelaos güzel Helen'le dünya evine.

Hesiodos, *Catalogue of Women* (Merkelbach-West) 78-93*

Helen'le Menelaos'un bir kızı olur ve adını Hermione koyarlar. Fakat çok uzun zaman önce, Peleus'un düğününde baş veren bir çıban, patlamak üzeredir.

PERSPEKTİF 20.1
YEATS: "*LEDA İLE KUĞU*"

İrlanda'nın başkenti Dublin'de doğan William Butler Yeats (1865-1939), yirmi bir yaşındayken kendini edebiyata adamaya karar verir. Yaşamı boyunca, ulusal İrlanda Tiyatrosunun kurulması ve kurumsallaşması için uğraştı, fakat oyunlarından çok, bazıları modern İngiliz dilinin en güzelleri olan lirik şiirleriyle tanınır. Yeats'in eserleri, okültizme ve büyüye adanmış gizli bir dernek olan Altın Şafak'tan (Golden Dawn) çok etkilenmiştir. Şiirlerinde güncel politik olayların yanı sıra, ilk defa 1924'te yayımlanan aşağıdaki sonesinde olduğu gibi, tarihten ve kimi zaman klasik mitolojiden esinlendiği temaları da işlemiştir:

Leda ile Kuğu

Çarpışı kanatların; bir vuruş birdenbire,
Kızın üstüne gerip omuzlarına kadar
Gagasında ensesi, sarsılırken göğsünde
Karanlık kumaşların okşadığı kalçalar,
Nasıl itebilir o korkunç parmak
Beyaz tüylü zaferi rahat bacaklarından?
Nasıl duyabilir ki ya gövdesi sazlarda
O değişik yüreği yattığı yerde vuran?
Orada doğuruyor sırtının ürperişi

Yıkık duvarla birlik yıkılmış çatıları,
Ölü Agamemnon'la
Tutulmuş böylesine
Kanlarıyla havanın, kötülük bütün işi,
Hani nerde bilgisi, kuvveti ortada mı
Aldırışsız gagadan düşüvermeden önce?

W. B. Yeats, *Leda ile Kuğu*

A Vision başlıklı kitabında (1925) Yeats, Leda ile kuğunun birleşmesinin, yeni bir iki bin yıllık Zodyak Çağının başlangıcına işaret ettiğini söyler. Bu yeni çağ, İsa'nın doğumuyla başlayan ve içinde bulunduğumuz 21. yüzyılda bitmek üzere olan Balık (Pisces) çağıdır. Yeats'e göre kadın ile tanrının birleşmesi "Yunanistan'ın kuruluşunu müjdeleyen haberdir."

Yeats burada, Leda'nın dört çocuğunun doğrudan kendi rahminden değil, Zeus ve Tyndareos ile iki ayrı birleşmesinden ortaya çıkan iki ayrı yumurtadan geldiğine işaret eder. Yeats'in gözünde tarih -özellikle antik çağlar- Cazibe ile İğrenme, Aşk ile Nefret arasındaki sonsuz mücadelenin tarihidir ve bu iki güçlü duygu aynı ilahî güçten kaynaklanır. Bununla birlikte, *Leda ile Kuğu* sonesini çok daha basit bir gözle, tanrısal olanın biz ölümlülerin gözünde kavranamaz oluşunu anlatan bir metafor olarak okumak da mümkündür ve hatta tercih edilebilir.

PELEUS İLE THETİS'İN DÜĞÜNÜ

Peleus, Saron Körfezinde bulunan Aigina adasında (Harita II, 2. Bölüm) doğar. Babası Aiakos ilk geldiğinde ada, ıssız bir adadır, fakat Zeus karıncaları insana çevirir (bundan dolayı ada halkı Myrmidon, "karınca" olarak anılır) ve ada bir anlamda yerleşime açılır. Peleus ile kardeşi Telamon, üstün atletik yetenekleri nedeniyle kıskandıkları üvey kardeşleri Phokos'u öldürürler. İşledikleri bu korkunç suç nedeniyle babaları Aiakos onları yurtlarından kovar ve geri dönerlerse ölüm cezasına çarptırılacaklarını söyler. Bu zor ama doğru kararı nedeniyle olsa gerek, Rhadamanthys ve Minos ile birlikte Hades'te yargıç olur ve Platon onu "ölüler yargıcı" olarak tanımlar.

Telamon, yakınlardaki Salamis adasına kaçar ve oranın kralı olur. Orada, ileride Helen'in taliplerinden ve Troia Savaşının en büyük kahramanlarından biri olacak oğlu **Aias** doğar. Peleus ise kuzeye doğru giderek, Phthia'ya (Güney Tesalya) ulaşır.

Grek kozmogonisini incelerken Zeus'un Thetis'e gönül düşürdüğünü, kızın ırzına geçmekten ancak Titan Prometheus'un, Thetis'ten doğacak çocuğun babasından daha büyük bir adam olacağını söylemesi üzerine vazgeçtiğini görmüştük. Titan'a vefa borcunu ödemek için Zeus Herakles'in, her gün gelerek zincire vurulmuş Prometeus'un karaciğerini yiyen kartalı vurup öldürmesine izin verir. Bunun ardından da Prometeus serbest bırakılır. Bu hikâyenin Peleus'un hikâyesiyle bir bağı vardır, zira Zeus, Thetis'i Peleus'la evlendirir.

Peleus, Thetis'in geceleri nedimeleriyle birlikte gidip dans ettiği kumsalın nerede olduğunu biliyordur. Bir gece hepsinden önce gidip pusuya yatar. Tam

dans başlayacakken Thetis'in üzerine atlayıp kıskıvrak yakalar. Peleus'un bedenini sımsıkı tutan kollarından kurtulmak için Thetis ateşten ağaca, ağaçtan kuşa şekil değiştirir durur, ama sonunda yorulur ve normal haline geri döner. Direnecek gücü kalmamıştır; çaresiz, Aiakos'un oğluyla evlenmeye razı olur (Resim 20.3).

RESİM 20.3 Peleus ile Thetis'in mücadelesi; Attik şarap kabı içi, İ.Ö. 500 civarı. Diz çökmüş Peleus, kollarını Thetis'in beline dolamış, sımsıkı tutuyor. Peleus'a saldırıyormuş gibi duran aslan ve üç yılan, Thetis'in girdiği çeşitli kılığı temsil ediyor. (Antikenmuseum, Staatliche Museen, Berlin; © Foto Marburg/Art Resource, New York)

Kocasıyla sevişmemiş olduğu için Thetis'e şükran duyan Hera, armağan olarak, Pelion Dağının eteklerinde o güne kadar görülmüş en görkemli düğün törenini düzenler. Euripides, son tragedyalarından biri olan ve muhtemelen İ.Ö. 406'daki ölümünden sonra sahnelenmiş *İphygenia Aulis'te* adlı eserinin koro bölümünde bu ünlü düğünü şöyle tasvir eder:

[1036] Güzel saçlı Pieria perileri ° Pelion'a
çıktıkları zaman, Libya flütünün, rakısların dostu
olan rübabın, kamış kavalların, refakat ettiği
düğün türküsü ne güzel nağmeler çıkarıyordu.
1040 Pierisler, altın sandallarıyla yere vurarak, Thetis'le
Aiakos'un oğlunu, Kentauros Dağlarında, Pelion
Ormanlarında, tatlı şarkılarla överek, tanrıların
ziyafetine, Peleus'un düğününe geldiler. Zeus'un
yatağının tatlı zevki, Dardanos'un torunu Ganymedes,
1045 derin altın kâselerden şarap döküyor,
Nereus'un elli kızı, gümüş parıltılı kumsallıkta,
düğünü kutlamak için, halka şeklinde dönerek raks ediyordu.
Başları yeşil yapraktan çelenklerle süslü
Kentauros atlıları, çam ağaçlarına dayanarak,
1050 sürü hâlinde, tanrıların ziyafetine, Bakkhos'un
kâsesine geldiler. Şöyle bağırıyorlardı:
"Ey Nereus'un kızı! ° Pboibos'un sanatını

1036. *Pieria perileri*: Olympos Dağının yakınındaki Pieria ovası, esin perilerinin (Musaların) doğum yeridir. 1052. *Nereus'un kızı*: Thetis.

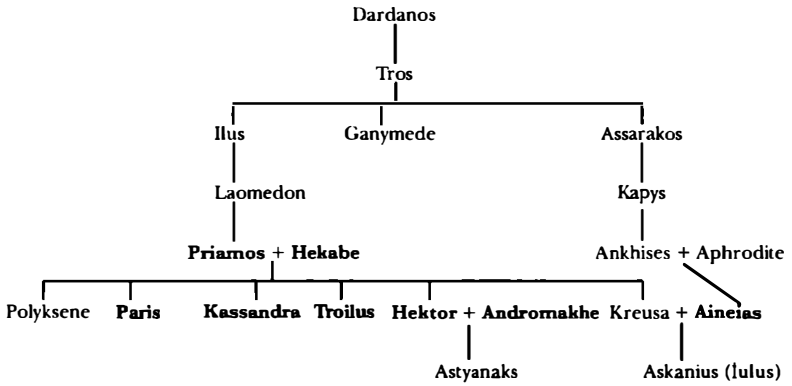
bilen tanrı sözcüsü Kheiron, doğuracağın
çocuğun Thessalia için büyük, büyük bir şeref
olacağını haber veriyor. O, Hephaistos'un yaptığı,
ve annesi Thethis'in hediye ettiği altın bir zırhla
vücudu örtülü olarak, mızraklı, kalkanlı, Myrmidonlarla °
beraber gidecek, Priamos'un ünlü topaklarını
temeline kadar yakıp yıkacak."
O zaman tanrılar, düğün türküleri arasında,
ulu soylu Nereus'un kızıyla Peleus'un düğününün
mutlu olacağını müjdelediler.

Euripides, *İphygenia Aulis'te* 1036-1079

1057. *Myrmidonlar*: Akhilleus Tesalyalı olmasına rağmen, etnik *Myrmidon* ("karınca") sıfatı Akhilleus soyunun diğer bireylerine Akhilleus üzerinden değil, babası Aiginalı Peleus üzerinden geçmiştir.

PARİS'İN SEÇİMİ

Peleus ile Thetis'in düğünlerinin tam orta yerinde Eris ("nifak, çekişme") nikâh çadırının girişinde beliriverir. Davet edilmemesine içerlemiştir (kim düğününde "nifak" ister ki!). Orta yere bir elma bırakır ve haykırır: "Tanrıçaların en güzelinedir bu elma!" (Büyük ihtimalle efsaneye Grek alfabesinin icadından sonra girmiş bir ayrıntı olarak, bazı kaynaklarda elmanın üzerinde, "en güzele" yazan bir kâğıt vardır) Kibirli Hera, Aphrodite ve Athena tek tek çıkıp, elmanın kendi hakları olduğunu iddia ederler, fakat tahmin edileceği üzere bir anlaşmaya varamazlar. Eğlencenin orta yerinde öyle bir ağız dalaşına tutuşurlar ki Zeus hepsine susmalarını emreder. Tartışmayı sonlandırmak için, Troia kralı Priamos'un oğlu, kadınların dilinden iyi anlayan Paris'i hakem tayin eder (Tablo 20.3).

TABLO 20.3 Troia Soyu

Homeros'a göre Troialılar yabancı bir dil konuşan yabancı bir halktı. Bununla birlikte, Troialılar Grek tanrılarına tapınıyor ve -her ne kadar Priamos'un pek çok karısı olsa da- Greklere çok benzer şekilde yaşıyorlardı. Homeros'un terminolojisinde istisnasız bütün Grekler *Akhalılar* (Akha bölgesinde yaşayanlar), *Argoslular* ya da *Danaosoğulları* olarak anılırlar. *Grek* adı (Latincede

Graeci), Romalıların Kuzeybatı Yunanistan'da ilk karşılaştıkları Grek kabilesinden gelir. Günümüzde bütün Grekleri içine alacak şekilde kullanılan *Hellen* sözcüğü, ancak Homeros'tan sonra literatüre girmiştir.

Priamos Laomedon'un hayatta kalan tek oğludur (diğerleri Herakles tarafından öldürülmüştü; bkz. 15. Bölüm). **Hekabe**'yle (Latincede Hecuba) evlenir; içlerinde, Troialıların en büyük savaşçısı olacak olan Hektor'un da yer aldığı sayısız çocukları olur. Hekabe, Hektor'u doğurduktan sonra tekrar gebe kaldığında bir rüya görür. Rüyasında, rahminden bebek yerine alevler fışkırıyordur. Biliciler bu rüyayı kötüye yorarlar. Bunlardan biri, doğacak çocuğun şehrin yıkımına neden olacağını söyler. Bunun üzerine Priamos çocuğun, Troia'nın hemen arkasındaki İda Dağına götürülüp terk edilmesini buyurur. Fakat çocuğu bir çoban bulur, ona Paris adını verir ve onu kendi çocuğu gibi besleyip büyütür. Kaba saba dağlılardan çok daha yakışıklı ve kat kat güçlü bir delikanlı olan Paris herkesin sürüsünü, malını koruduğu, hatta bir keresinde koca bir hırsız çetesini tek başına alt ettiği için, Aleksandros ("koruyucu") olarak da anılmaya başlar.

Troialı Paris daldığı bir öğle uykusundan irkilerek uyandığında karşısında Hermes'i bulur. Yanında üç öfkeli ve sabırsız tanrıça vardır ve Hermes ondan tanrıçalara iyi bakmasını ister (Resim 20.4). Tanrıçalar, Paris'in şaşkınlıktan fal taşı gibi açılmış gözleri önünde teker teker soyunup çıplak vücutlarını sergilemeye ve rüşvet olarak inanılmaz vaatlerde bulunmaya başlar. Hera, kendisini birinci seçerse onu dünyanın tek hâkimi yapacağını söyler; Athena parlak askerî zaferler vaat eder. Fakat en iyi teklif Aphrodite'den gelir: Birinci seçilirse, Paris dünyanın en güzel kadınına sahip olacaktır. Paris, yarışmanın en güzel tanrıçası olarak Aphrodite'yi seçer. Aphrodite söz verdiği ödül olarak Zeus ile Leda'nın kızı Helen'i sunar. Yalnız küçük bir sorun vardır: Helen zaten evlidir.

RESİM 20.4 Paris'in seçimi, Attik su testisi, İ.Ö. 470 civarı. Paris, elinde bir lirle oturmuş, karar vermeye çalışıyor; yanındaki, İda Dağında otlatmakta olduğu sürüden bir koç. Burada etine dolgun bir kadın olarak tasvir edilmiş Aphrodite (bazılarına göre, diğer elindeki asa nedeniyle, Hera), elinde Eris'in meşum elması, Paris'in önünde duruyor. Arkasındakiler, meşhur *aegis*'i ve kargısıyla Athena ile uzun, bol dökümlü bir giysiye bürünerek âdeta "tesettüre girmiş" Hera. (© Trustees of the British Museum/Art Resource, New York)

Paris ödülünü almak için dağdan inip Yunanistan'a gitmek için Troia'ya girdiğinde, onun kralın kayıp oğlu olduğunu hemen anlarlar ve bir gemiye bindirip Sparta'ya gönderirler. Menelaos *Xenia* (=konukseverlik) gereği Paris'i sıcak karşılar. Bir süre sonra Menelaos, bir cenaze törenine katılmak için Girit'e gidince Helen ile Paris'in arasında kaçınılmaz bir çekim oluşur; sarayda değerli ne bulurlarsa yanlarına alıp kaçarlar. Helen böylece ardında onunla evlenmeyi yasal olarak hak etmiş kocasını, küçük kızı Hermione'yi ve bir bakıma 'namusunu' bırakmış olur.

TROİA SAVAŞI

Aulis'te Toplanış

Menelaos Girit'ten dönüp de Paris'in *xenia* kurallarını ihlal ettiğini öğrendiğinde, öfkeden deliye döner. Adına sürülen bu kara lekeyi temizlemek için Mykenai'deki kardeşinden yardım ister. İki kardeş Tyndareos Yeminini uygulamaya sokarlar ve Helen'in bütün eski talipleri ordularını toplayıp kısa bir süre içinde Boiotia kıyısında, ince uzun Euboia adasının tam karşısında yer alan **Aulis** limanında toplanır.

Ne var ki, Tyndareos Yeminini bizzat başlatan Odysseus aralarında yoktur. Menelaos ile birkaç eski talip, Odysseus'u alıp getirmek için İthaka'ya gider. Odysseus'un oğlu Telemakhos ("uzaklarda savaşan") daha yeni doğmuştur. İyice evcimen biri olup çıkmış, rahata alışmış Odysseus'un savaşa gitmeye pek niyeti yoktur.

Elçiler İthaka'ya ulaştıklarında gördükleri manzara karşısında çok şaşırırlar. Bir meczup gibi giyinmiş Odysseus, deniz kıyısında, bir boğa ile eşeğin çektiği sabanın ardından seyirtmektedir. Naupilos'un oğlu **Palamedes** bu delilik numarasını yutmaz (zira, o da Odysseus gibi, kıvrak zekâsıyla meşhurdur; alfabeyi, zarı, sayıları ve astronomiyi icat eden odur). Bir koşu gidip bebek Telemakhos'u Penelopeia'nın kucağından alır, sabanın tam önünde, bacaklarından kuma gömer: Odysseus gerçekten deliyse, yoluna devam edecek ve çocuğu biçecek, yok eğer deli numarası yapıyorsa öz oğlunun göz göre göre ölmesine izin vermeyecektir.

Odysseus sabanı durdurur ve Aulis'e gidip diğerlerine katılır. Fakat intikamını, hem de savaş devam ederken, çok kötü alacaktır. Palamedes'in altın karşılığında Greklere ihanet etmeye hazır olduğunu ima eden bir mektup yazar ve Troialı esirlerden birinin üzerine gizlice yerleştirir. Grekler çadırında bir torba altın bulunca (bunu da Odysseus yerleştirmiştir) Palamedes taşlanarak öldürülür ve cesedi, hainlere reva görülen bir şekilde, kurda kuşa yem olsun diye gömülmeden açıkta bırakılır. (Grek alfabesini keşfeden kişi olarak bahsedilmesi nedeniyle Palamedes'in gerçek bir tarihî kişilik olma ihtimali büyüktür.)

Grekler hâlâ Aulis'teyken, kâhinleri **Kalkhas**, Peleus ile Thetis'in oğlu genç Akhilleus'un yardımı olmadan Greklerin Troia'yı asla fethedemeyeceğini söyler. Akhilleus, Helen'e talip olamayacak kadar genç olduğundan sefere katılmamıştır. Thetis (Demeter'in Demophoon'a yaptığı gibi; bkz. 10. Bölüm), ölümlü kanı temizlensin, o da kendisi gibi ölümsüz olsun diye Akhilleus'u geceleri ocaktaki ateşe yatırmaya başlar. Bir gece Peleus durumu fark eder. Thetis, öfkeyle, Akhilleus'un topuğundan tutup ateşten alır, yere çalar ve babasına, denizin derinliklerinde yaşayan Nereus'un yanına döner.

Günümüzde daha çok bilinen, fakat İ.S. birinci yüzyılda Romalı bir ozan bahsedene kadar varlığı bilinmeyen bir başka hikâyeye göre Thetis, gövdesi silah işlemez olsun diye Akhilleus'u topuğundan tutarak Styks ırmağına batırmış, fakat parmaklarının altındaki deriye su değmediği için orası korunmasız kalmıştır. (Türkçede de kullanılan ve "kişinin en zayıf noktası" anlamında kullanılan "Aşil topuğu" teriminin kökeni budur). Savaş devam ederken Apollon, Paris'in attığı bir oku Akhilleus'un topuğuna yönlendirmiş, başka türlü alt edilemez olan Akhilleus ancak bu şekilde öldürülebilmiştir.

Daha sonra Akhilleus (İason gibi), eğitimi için Pelion Dağına, Khiron'un yanına gönderilir (Resim 20.5). Orada zamanını doğayla iç içe yaşayarak, arkadaşı Patroklos ile avlanarak geçirir. Biraz büyüyüp ergenlik çağına geldiğinde annesi Thetis onu alıp, Euboia'nın doğusundaki Skyros adasına götürür (Theseus'un öldürüldüğü yer) ve onu bir kız gibi giydirerek kralın kızlarının arasına katar. Niyeti, oğlunu korumaktır; savaşın çıkması an meselesidir ve oğlunun Troia'nın rüzgârlı ovalarında ölüp gideceğinden korkmaktadır.

Kâhin Kalkhas Akhilleus'un Skyros adasında olduğunu "görür", fakat adanın tam olarak neresinde olduğunu çıkaramaz. Odysseus bir plan yapar. Diomedes ile birlikte, kadınların hoşuna giden incik boncuk ve sair ıvır zıvır satan gezgin satıcı kılığına girerek sarayın önüne gelirler ve kralın kızına he-

RESİM 20.5 Khiron ile Akhilleus; Herculaneum'da Roma dönemine ait bir duvar resmi, İ.S. 60 civarı. Bilge Kentaur, genç Akhilleus'a, Grek soylularının alametifarikası olan lir çalmayı öğretiyor. (Museo Archeologico Nazionale, Naples; Scala/Art Resource, New York)

diyeleri olduğunu söylerler. İçeri girdiklerinde hediyeleri bir masanın üzerine yayarlar, yakına bir yere de bir kılıç ve kalkan koyarlar. Kızlar incik boncuğa dalmışken sahilden, planladıkları gibi, korsan saldırısı olduğunu haber veren bir borazan sesi duyulur. "Kızlardan" biri kılıcı ve kalkanı kaptığı gibi masanın üstüne sıçrar ve "Bırakın, haklarından geleyim!" diye haykırır. "Elbette geleceksin" der Odysseus, "savaşta sana ihtiyacımız var." Akhilleus hiç düşünmeden kabul eder. Kızların arasına karışıp saklanmak, annesinin fikridir zaten.

Troia'ya Yolculuk

Nihayet bütün savaşçılar bir araya gelmiştir. Helen'in daha önce adı geçen taliplerinin yanı sıra birkaç önemli isim daha vardır aralarında: "Küçük" Aias (Oileus'un oğlu; Telamon'un oğlu olan asıl Aias, "Büyük" Aias olarak bilinir); Neleus'un oğlu, Pylos kralı Nestor (bkz. Tablo 19.1) ve Girit kralı İdomeneus. Hep birlikte gemilere doluşup Ege'ye açılırlar, fakat kimse Troia'nın nerede olduğunu bilmiyordur (bu bakımdan, Kolkhis'in nerede olduğunu bilmeden yola çıkan Argonotlara benzerler). Yolculuğun sonunda, Troia'yı çevreleyen Troas bölgesinde (Mysia) karaya çıkarlar. Onları durdurmaya çalışan yörenin kralı Telephos (Herakles'in oğullarından biridir), Akhilleus tarafından yaralanır. Oranın Troia olmadığını anlayan Grekler ne yapacaklarına karar veremez ve gerisin geri Aulis'e dönerler.

Telephos'un yarası bir türlü iyileşmez. Bir kâhinin, "yaranı ancak onu açan iyileştirebilir" demesi üzerine düşmanı Akhilleus'u aramak için Ege'yi geçerek Yunanistan'a gider. Onu Aulis'te bulur ve yarasını iyileştirmesi karşılığında onlara Troia'ya giden yolu göstereceğine söz verir. Akhilleus kâhinin "yaranı açan" sözleriyle aslında neyi kastettiğini anlar, kılıcının üzerindeki pasın bir kısmını kazıyıp yaranın üzerine koyar. Yara hemen iyileşir.

Grekler tekrar yola koyulmaya hazırdır, fakat bu sefer de bir türlü doğru rüzgârı yakalayamazlar. Bekleyiş uzadıkça askerler huzursuzlanmaya, yiyecekleri azalmaya, salgın hastalıklar tehdit etmeye başlar. Sonunda Kalkhas, bunun arkasında Artemis'in parmağı olduğunu bildirir: Bir zamanlar Agamemnon (ya da Menelaos) bir geyik avı sırasında kargısını fırlatıp, "Artemis bile bu kadar güzel atamazdı kargısını" diyerek böbürlenmiştir. Seferin ve savaşın hayrı için Agamemnon'un, kızı **İphigenia**'yı tanrıçaya kurban etmesi gerekmektedir.

Agamemnon, İphigenia'yı yanına çağırır; sözde onu Akhilleus'la evlendirmek istiyordur. Safran rengi gelinlik giysilerini giymiş, her şeyden habersiz İphygenia, ormanlık bir yere götürülür. Babası Agamemnon karşılar onu; boğazını keserek kızını kurban eder. Adını Agamemnon'un oğlu Orestes'ten alan ünlü *Oresteia* trilogyasının (=üçleme) ilki olan ve İ.Ö. 458'de sahnelenen *Agamemnon* tragedyasında Aiskhylos, Agamemnon'un yaşadığı tereddüdün ardından bu kanlı görevi nasıl kararlılıkla yerine getirdiğini söyle anlatır:

[218] Zaruretin boyunduruğuna uzatınca boynunu,
Agamemnon'un yüreğinde, imansız,
220 İnançsız, rezil bir esinti soluklandı,
Sonu gelmez ihtirasın,

Ölçüsü biçisi kalmamıştı artık.
Ölümlüleri, böylesi uğursuz çılgınlık
Besler, kanat açtırır kötülüğe,
Acının tohumunu eker. O şimdi,
Sırf kadın davası güden savaşa
Destek olsun diye, donanmaya kurban
Etmek üzere, kızının boğazlayıcısı
Olmaya bile cüret eder artık.
Henüz bakire bir kız çocuğunun,
Babasına seslenip yalvarışları, zerrece etkilemez
Savaş azgını efendileri. Duadan sonra,
Hizmetkârlara emreder baba:
Kurbanlık kızını, bezlere sarılı olarak,
Sunakta, bir keçi gibi boğazlanmak üzere
Baş aşağı yükseltsinler, kıvrılmış
Güzelim dudakları kapatılsın,
Soyunu lanetleyen sesi boğulsun!
Tıkacın baskısı altında duyulmaz olur
Kızın suçlayan çığlığı.
Safran giysisi akarak yere değer,
Bakışlarının yalvaran okları, tek tek bulur
Her bir celladı, tıpkı bir resimdeki gibi içten
Söylemek istiyordur: Hani erkekler salonunda,
Babasının görkemli sofrası başında
Şarkı söylerdi ya, o daha kız oğlan kız sesiyle
Sevgili babasının üçüncü adak sunma töreninde
Onu taçlandıran şarkıyı nasıl söylemişti!
Ötesini görmedim de, anlatmam da.
Ama, Kalkhas'ın sanatı boşa gitmedi elbet.

Aiskhylos, *Agamemnon* 218-251

Bir başka kaynağa göre Artemis, Phriksos ile Helle hikâyesine benzer bir şekilde (19. Bölüm) İphygenia'nın yerine kurban edilsin diye son dakikada dişi bir geyik gönderir. Herkes geyikle uğraşırken Artemis, İphigenia'yı alıp Karadeniz'in ücra bir köşesindeki Tauris'e (şimdiki Kırım) götürür (Resim 20.6). İphygenia orada bir Artemis rahibesi olur, fakat Taurislilerin Artemis'i, oraya yolu düşen bütün yabancıların kurban edilmesini isteyen, Greklere oldukça yabancı ve çok daha vahşi bir Artemis'tir.

Beklendiği gibi rüzgâr düzelir ve filo yeniden yola koyulur. Yolda, içme sularını tazelemek ve tanrılara kurban kesmek için bir adada mola verirler. Sunak taşının altından çıkan bir yılan **Philoktetes**'in ayağını ısırır. Yollarına devam ederler fakat Philoktetes'in yarası iyileşmediği gibi, çok daha kötü olur. Bir süre sonra yaradaki iltihaptan yükselen koku o kadar dayanılmaz bir hal alır ki arkadaşları Philoktetes'i Lemnos adasında terk edip gitmek zorunda kalırlar. Zavallı Philoktetes orada, sefil bir mağaranın girişinde yatıp kalkar ve Herakles'in hediyesi olan ok ve yayıyla avladığı kuşlarla hayatta kalır.

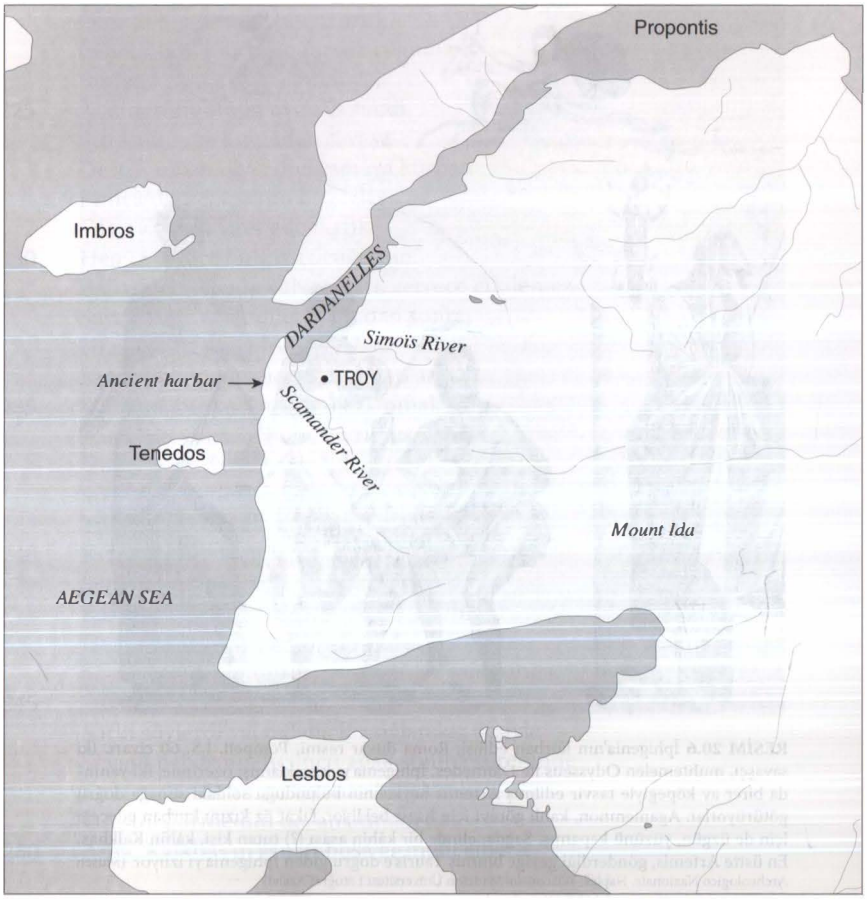

RESİM 20.6 İphigenia'nın kurban edilişi; Roma duvar resmi, Pompeii, İ.S. 60 civarı. İki savaşçı, muhtemelen Odysseus ile Diomedes, İphigenia'yı kucaklamış; üzerinde, iki yanında birer av köpeğiyle tasvir edilmiş Artemis heykelinin bulunduğu soldaki sunağa doğru götürüyorlar. Agamemnon, kanlı görevi için hazır bekliyor, fakat öz kızını kurban edeceği için de üzgün, yüzünü kapamış. Sağda, elinde bir kâhin asası (?) tutan kişi, kâhin Kalkhas. En üstte Artemis, gönderdiği geyiğe binmiş Tauris'e doğru giden İphigenia'yı izliyor. (Museo Archeologico Nazionale, Naples; Wisconsin-Madison Üniversitesi Fotoğraf Arşivi)

Grek gemileri Troas'a yanaşır, fakat bir kâhinin, "karaya ilk çıkan, ilk düşecektir toprağa" şeklinde bir kehanette bulunması üzerine kimse karaya çıkmak istemez. Nihayet Protesilaos kahramanca öne çıkıp kumsala atlar, fakat Troialı kahraman Hektor birden ortaya çıkar ve Protesilaos'u öldürür. Uzun sürecek bir savaşın ilk kurbanı böylece verilmiş olur (Harita IX).

Surlardaki Helen

Odysseus ile Menelaos, Helen'i ve beraberinde getirdiği hazineyi geri götürmek ve meseleyi daha fazla kan dökülmeden halletmek amacıyla Troia'ya giderler. Ancak çabaları boşa çıktığı gibi, neredeyse canlarından olurlar. Dolayısıyla savaş kaçınılmaz olur. Troia Savaşıyla ilgili elimizdeki en kapsamlı kaynak, Homeros'un *İlyada*'sıdır. Bütün eser her ne kadar savaşın onuncu yılında gerçekleşen tek bir olaya, Agamemnon ile Akhilleus arasındaki tartışmaya odaklanmış olsa da, daha önce olanlarla ilgili yeterli bilgi de bulunmaktadır. Bunlardan biri,

HARİTA IX Troia ve Çevresi (Troas)

savaşın birinci yılında gerçekleşen "Surlardaki Helen" olayıdır. Troialı yaşlılar, ovada devam eden savaşı daha iyi görebilmek için şehir surlarına tırmanmışlardır. Bir ara Helen de onlara katılır. Yaşlılardan biri, bir tek kadın için gereğinden fazla tehlikeye girildiğinden yakınır:

[150] Yaşlılık onları savaştan alıkoyuyordu,
ama çok iyi konuşan adamlardı,
ormanda, ağaçları dolana dolana, incecik öten
ağustosböcekleri gibi tıpkı.
Kulede böyle oturuyordu Troialı ulular.
155 Helene'nin görünce çıktığını kuleye
şu kanatlı sözleri söylediler usulcacık:
"Troialılarla Akhalıların, böyle bir kadın için
yıllardır acı çekmeleri hiç de ayıp değil.
Yüzüne bakan ölümsüz Tanrıçalara benzetir onu.

Ama gene de binse gemiye keşke gitse,
gitse de, bizi, çocuklarımıza belaya sokmasa."
Böyle dediler. Priamos seslendi, çağırdı Helene'yi;
"Buraya, yanıma gel kızım, otur şöyle,
gör bak işte, eski kocan, hısım akraban, dostların.
Bence suçlu sen değilsin. Tanrılar asıl,
onlar yığdı başıma kan ağlatan savaşı,
gel söyle bana, şu eşi görülmedik adamın adı ne?
Kim bu alımlı, iriyarı yiğit?
Boyca ondan uzun olanlar gerçi var, ama
onun gibi güzel olanı görmedi gözlerim benim,
bir krala benzer bu adam."
Tanrısal kadın Helene karşılık verdi, dedi ki:
"Senden hem korkarım, hem sayarım seni, sevgili kayınbabam.
Oğlunla buraya gelmeseydim keşke,
evimi barkımı, o nazlı büyüttüğüm kızımı,
hısım akrabamı, can yoldaşlarımı bırakmasaydım,
kara ölüme razı olaydım keşke.
Böyle olmadı ne yapalım ki,
bak eriyip gidiyorum göz yaşı döke döke.
Neyse, karşılık vereceğim sorduklarına;
Atreusoğlu gücü yaygın Agamemnon'dur bu adam,
hem iyi bir kral, hem güçlü bir cenkçi.
Bir zamanlar kaynımdı benim, ben köpek gözlünün,
ya, bir zamanlar öyleydi işte."
Böyle dedi o, ihtiyarın ağzı açık kaldı, dedi ki:
"Ey Atreusoğlu, mutlu adam, Tanrıların gözbebeği,
buyruğunda ne çok Akha delikanlısı var.
Eskiden bağlık bahçelik Phrygia'ya gitmiştim,
atları dörtnal giden bir sürü Phrygialı görmüştüm.
Otreus'un,° Tanrıya benzer Mygdon'un halkı,
ordular yayılmıştı Sangarius'un ° kıyılarına,
Amazonlar gelmişti hani, erkek gibi, işte o gün,
aralarına bir savaş ortağı almışlardı beni.
Gözleri dört dönen Akhalılar kadar kalabalık değillerdi.
Sonra Odysseus'u gördü ihtiyar, sordu:
"Şunu da söyle bana, kızım, bu kim?
Bir baş küçük Atreusoğlu Agamemnon'dan boyu,
ama omuzlarıyla göğsü geniş ondan.
Bırakmış silahlarını erleri besleyen toprağın üstüne,
erler arasında yürüyor bir koç gibi.
Sütbeyaz bir koyun sürüsü içinde gidip gelen
bol yünlü bir koça benzetiyorum ben onu."

190. *Otreus*: *Aphrodite İçin İlahi Şiir* adlı eserde Aphrodite, Otreus'un kızı olduğunu iddia eder; bkz. 9. Bölüm. 191. *Sangarius*: Anadolu'da (Küçük Asya) Phrygia topraklarından geçerek Karadeniz'e dökülen bir ırmak (Sakarya).

Zeus'un kızı Helene karşılık verdi, dedi ki:
"Çok akıllı Odysseus'tur o, Laertes'in oğlu,
kayalık İthake halkı arasında doğdu büyüdü.
Kurnazlıklar bilir çeşit çeşit,
hüneri var türlü türlü."
Akıllı Antenor [o] karşılık verdi, dedi ki:
"Ey kadın, ne de doğru söyledin bu sözü,
bir zamanlar tanrısal Odysseus buraya
senin için görüşmeye elçi gelmişti hani,
Ares'in sevdiği Menelaos da vardı yanında.
Konuk ettiydim evimde onları, ağırladıydım,
ikisi de boylu boslu, çok akıllıydılar.
Ama karışınca Troialılar arasına,
Menelaos ayakta geniş omuzlarıyla dostunu aşıyordu,
oturdukları vakit, dağ gibiydi Odysseus.
Herkes önünde, dokuyunca kafalarındakini,
gerçi Menelaos konuşuyordu rahat, tok,
az söylüyor, öz söylüyordu,
yaşça da küçüktü Odysseus'tan, ama
çok akıllı Odysseus kalkıp durunca ayakta,
yere dikiyordu gözlerini, bakıyordu öylece,
sallamadan sağa sola değneğini,
benziyordu dimdik durup ne söyleyeceğini
bilmeyen adama.
Somurtmuş bir aptal sanırdınız siz onu.
Ama göğsünden çıkarınca gür sesini,
savrulurdu sözler lapa lapa yağan kar gibi,
o zaman hiçbir insan yarışamazdı Odysseus'la.
Bizi saran onun güzelliği değildi, işte buydu."
Sonra da Aias'ı gördü ihtiyar, sordu:
"Kim o, öbür Akhalı, soylu, iriyarı yiğit,
Argosluları başıyla, geniş omuzlarıyla aşan?"
Uzun entarili tanrısal Helene karşılık verdi, dedi ki:
"Eşi görülmedik Aias'tır o, Akhalıların kalesi.
Öte yanda, Giritliler arasında işte bak,
İdomeneus durur, tanrı gibi,
Girit önderleri çevresini sarmışlar.
Ares'in sevdiği Menelaos, konuklardı onu evimizde,
Girit'ten bize geldikçe o.
Gözleri dört dönen öbür Akhalıları görüyorum şimdi,
çok iyi tanırım onları, sayabilirim adıyla sanıyla.
Bir anadan doğma iki komutan kardeşimi göremiyorum
atları iyi süren Kastor'u, iyi güreşen Polydeukes'i.
Orduyla sevimli Lakedaimon'dan gelmediler mi?

208. *Antenor*: Troialı bir soylu. Savaştan sonra İtalya'ya kaçar ve orada Padoa şehrini kurar.

Denizler aşan gemileriyle buraya geldiler de
savaşa karışmak istemiyorlar mı yoksa?
Her gün kulağıma çalınan, hani şu
250 ağır sözleri duymaktan mı korkuyorlar ne?"
Böyle dedi, bilmiyordu ki bereket fışkıran toprak
çoktan bağrına basmıştı kardeşlerini,
orda, Lakedaimon'da, sevgili baba toprağında.

HOMEROS, *İlyada* 3.150-244

Kastor ile Polydeukes'in (Dioskurların) ölümsüzlüğü paylaşmaları olayı *İlyada*'da değil, *Odysseia*'da geçer (11.300-304)

Akhilleus'un Öfkesi

Akhilleus ile Agamemnon arasındaki anlaşmazlık ve bunun sonucunda Akhilleus'un kapıldığı dizginlenemez öfkenin yol açtığı talihsiz olaylar, Homeros'un *İlyada*'sının ana konusudur. Eser, savaşın onuncu yılında, bir Apollon rahibi olan Khryseis'in, Akhilleus'un kaçırdığı kızı **Khryseis**'in ("Khryses'in kızı") kurtulmalığını vermek üzere Grek ordugâhına gelmesiyle başlar. Akhilleus Khyriseis'i bir baskın sırasında kaçırmıştır ve sonrasında yapılan ganimet paylaşımı sırasında kız, Agamemnon'a kalmıştır. Her ne kadar Grek subaylar kızın Khryses'e geri verilmesi gerektiğine karar vermiş olsalar da, Agamemnon, ganimetleri arasında bir kadının olmamasının kendisi gibi bir başkomutana yakışmayacağını söyleyerek, Khyriseis'i geri vermeye yanaşmaz. O dönemdeki kahramanlık geleneklerine göre ganimet, ya da savaş ödülü (*geras*) bir erkeğin onurunun (*timé*; sözcük anlamıyla, "değer") en önemli ve somut göstergesiydi ve bir savaşçı için onur, her şeyden önce gelirdi. Agamemnon Khryses'i kaba bir şekilde geri çevirmekle kalmaz, onu bir daha ordugâhın yakınlarında görürse öldüreceğini söyler.

Khryses döner, dalgaların gürültüyle dövdüğü sahil boyunca yürümeye başlar. Bir ara kollarını gökyüzüne kaldırıp, hami tanrısı Apollon'a yakarır, Greklere lanet okur. Apollon yakarışlarını duyar ve Greklerin çadırları üzerine veba oklarını salar. O kadar çok kişi ölür ki cenaze ateşleri gece gündüz sürekli yanar. Dokuz yılın sonunda onca çabaya ve kayba rağmen zafere bir adım bile yaklaşamamış olan Grekler, şimdi de veba yüzünden kırılmaya başlamıştır.

PERSPEKTİF 20.2
HELEN'İN GÜZELLİĞİ

Helen imgesi yüzyıllardır yüce kadın güzelliğinin, kadının erkeğe sunabileceği zevk ve tehlikelerin ve kadının ebedî varlığının sembolü olagelmiş, ünlü İngiliz şair Christopher Marlowe (1564-1593) gibi sayısız şairin tükenmez ilham kaynağı olmuştur. Marlowe otuz yaşında, oyun yazarlığı kariyerinin zirvesindeyken, (büyük ihtimalle kraliçenin başcasusunun ismarladığı bir iş yüzünden çıkan) bir meyhane kavgası sırasında

gözünden bıçaklanarak hayatını kaybeder. En ünlü eseri *Dr. Faustus*'ta dünyevi zevkler ve iktidar karşılığında ruhunu şeytana satan bir adamın hikâyesini anlatır. Kahraman, Mephistopheles'e (Şeytan), gelmiş geçmiş en güzel kadın olan Helen'le sevişmek istediğini söyler. İblislerden biri Helen suretine bürünüp karşısına çıktığında söylediği sözler, on altıncı yüzyılın sonlarında yaşamış tiyatro izleyicisinin Troia efsanesinin ayrıntılarına ne kadar hâkim olduğunu gözler önüne serer:

FAUSTUS

Binlerce geminin denize açılmasına
İlium'un göklere değen kulelerinin yanıp yıkılmasına
Demek bu yüz neden oldu!
Sevgili Helen, bir öpücükle ölümsüz kıl beni;
Dudakları ruhumu emiyor, bak, nerede uçuyor ruhum!
Haydi Helen, haydi; ruhumu geri ver bana.
Burada yaşayacağım ben; çünkü cennet bu dudaklarda.
Helen olmayan her şey de anlamsız!
Paris olacağım ben, sana olan aşkım yüzünden
Yağmalanacak Troia yerine Wittenberg. °
Çarpışacağım korkak Menelaus ile;
Tolgamın sorgucunda ° senin eşarbını taşıyacağım.
Evet, Akhilleus'u topuğundan yaralayacağım,
Ve geri döneceğim Helen'e, bir öpücük almak için.
Ah, akşam rüzgârından daha güzelsin sen,
Binlerce yıldızın güzelliğine bürünmüşsün;
Bahtsız Semele'ye göründüğünde
Alev alev yanan Jüpiter'den daha parlaksın;
Oynak Arethusa'nın ° mavi kollarındaki
Gökyüzü hükümdarından daha hoşsun.
Başka kimse değil, sadece sen olacaksın sevgilim.

Christopher Marlowe, *Dr. Faustus* 99-118

Wittenberg: Faustus'un evi. *tolgamın sorgucu*: Ortaçağ şövalyeleri, sevdiği kadının kendisine verdiği bir giysi parçasını zırhının bir yerine iliştirirdi. *Arethusa*: Marlowe burada kendisi bir mitos üretiyor: Syracuse (Sicilya) yakınlarındaki Ortygia adasında bulunan bir çeşmede yaşayan su perisi (*nympha*) Arethusa, Grek kaynaklarından bildiğimiz kadarıyla hiçbir zaman Zeus'la bir gönül ilişkisine girmemiştir.

Gotik korku hikâyeleriyle ünlü ve polisiye/gizem hikâye türünün babası sayılan Amerikalı şair ve yazar Edgar Allan Poe da (1809-1849), tanıdığı bir kadın için yazdığı ünlü "To Helen" (Helen'e) şiirinde Helen imgesini kullanmıştır:

Helen, güzelliğin
Eski Nicea yelkenlileri °
Gibidir bana, mis kokulu sularda
Tatlı tatlı, usul usul taşıyan yol yorgunu
Gezgini kıyısına memleketinin.
Özler gezmeyi ıssız denizlerde
Sümbül saçların ve Grek güzeli yüzün,
Senin bu Naias ° havalarındır beni
Getiren yuvama, Yunanistan'ın görkemine
Ve ihtişamına Roma'nın.

İşte! Orada, ışıklar içinde bir pencere nişindesin,
Nasıl da benziyorsun bir heykele!
Kutlu Topraklardan, Ah! Psykhe, °
Gelen akik lamba elinde!

EDGAR ALLAN POE, *Helen'e* •

Nicea yelkenlileri: Antik Megara'da bulunan ve adını, bir tutam mor kâkülüyle tanınan Nisus'tan alan meşhur limanı akla getirse de terim, Poe tarafından uydurulmuştur. *Naias*: Su perileri. *Psykhe*: Sözcük olarak, Yunancada "ruh" anlamına gelir. Miletos kralının kızı, "Eros'la Psykhe" (yani ayrılmaz ikili sevgi ve ruh) mitosunun kahramanıdır.

Kalkhas, veba belasından kurtulmanın tek çaresinin Khryseis'in babasına geri verilmesi olduğunu bildirir. Agamemnon köşeye sıkışmıştır. Kızı geri vereceğini, ancak, onurunu korumak için onun yerine başka bir kadın alacağını söyler. Akhilleus, ganimetten geriye ellerinde uygun bir kadın kalmadığını hatırlatır ve Troia düşene kadar beklemesi gerektiğini söyler; o zaman isterse Troia'nın bütün kadınlarını alabilecektir. Eğer elimizde boşta bir kadın kalmadıysa, ben de başka birinin kadınını alırım, diye kestirip atar Agamemnon. Hatta senin kadının **Briseis** bile olabilir, diye de ekler. Başkomutan değil midir, istediğini istediği gibi yapar. Akhilleus'u gazaba getiren sözler de bu sözlerdir:

[148] Şöyle bir yan baktı ayağıtez Akhilleus, dedi ki:
"Seni gidi edepsiz, çıkarına düşkün yürek!
Senin sözlerini bir Akha'nın nasıl kaldırır içi,
savaşa nasıl gider o, nasıl dövüşür erkekçe?
Kargı salan Troialılarla savaşa gelmiş değilim ben,
hiçbir şey yapmadılar, dokunmadılar bana onlar;
ne sığırlarımı çaldılar, ne atlarımı götürdüler,
ne de bereketli Phthie'de ° ekinlerimi çiğnediler.
Gölge veren dağlar var aramızda, uğuldayan deniz var.
Geldik buraya, utanmaz herif, senin ardından,
tek gönlün olsun diye senin, köpek suratlı,
tek Menelaos'la sen, Troialıların sırtından ün alasınız diye
Ama hiç de umurunda değil bu.
Gelmiş gözdağı veriyorsun, alasın diye payımı,
bana Akha oğulları verdiydi onu, bunca sıkıntılara karşı.
Bakımlı, zengin bir ilini Troialıların
talan ettiklerinde Akhalılar
Senin payın kadar bir pay almadım ben.
Oysa kıyasıya savaşta benim kollarım görür en büyük işi,
ama bölüşmede payın en okkalısı sana gider,
benimse savaşta canım çıkar,
küçük bir şeyle gene de hoşnut dönerim gemilerime.
Şimdi artık benim için en iyisi,
kıvrık burunlu gemilerimle Phthie'ye, eve dönmek.

155. *Phthie*: Güney Tesalya'da bir şehir, Akhilleus'un doğum yeri.

Hem onur payımdan olayım, hem burada kalayım, ha,
mal mülk sahibi edeyim diye seni?"
Erlerin kralı Agamemnon karşılık verdi, dedi ki:
"Canın öyle istiyorsa, yalvarmam, buyur git,
çok adam var benim yanımda, beni sayan,
akıllı Zeus işte en başta.
Hep kavga dövüş, savaş işin gücün,
en iğrendiğim sensin Zeus'un beslediği krallar içinde.
Çok güçlüsün, ama bil ki Tanrı verdi sana bu gücü.
Durma, gemilerinle, yoldaşlarınla git evine,
var git Myrmidonların başına geç.
Ne sen umurumdasın, ne de öfken umurumda.
Ama şunu da kafana koy iyicene:
Phoibos Apollon istiyorsa Khryseis'i ille de,
şu gemimle, yoldaşlarımla göndereceğim onu.
Ama barakandan alacağım kendim gelip
senin onur payını güzel yanaklı Briseis'i.
Senden ne güçlü olduğumu o zaman anla gör.
Korksun boy ölçüşmekten, ibret alsın
kim benimle eşit görmek isterse kendini."
Böyle dedi o, Peleusoğlu'nu bir kaygı aldı,
kıllı göğsü içinde yüreği bir o yana aktı, bir bu yana:
Sivri kılıcını baldırı boyunca kınından çeksin miydi?
Herkesi ayağa kaldırıp onu öldürsün müydü?
Yoksa öfkesini yatıştırsın mıydı, dişini sıkıp?
Canında bu iki şey bir orda bir burda kaynadı durdu.
Kocaman kılıcını kınından çıkaracakken tam
iniverdi Athene gökten aşağı
onu ak kollu Tanrıça Here göndermişti;
iki yiğidi de bir tutuyor, seviyor, koruyordu.
Durdu Peleusoğlu'nun arkasında, ayakta,
görmedi onu ordakilerden hiçbiri,
göründü yalnız Peleusoğlu'na, kavradı sarı saçlarından.
Sarsıldı Akhilleus, döndü baktı arkasına,
Pallas Athene'yi tanır tanımaz parladı gözleri.
Kanatlı sözler söyledi ona, dedi ki:
"Ne diye geldin gene, kalkanlı Zeus'un kızı?
Atreusoğlu Agamemnon'un taşkınlığını görmeye mi?
Birazdan ne olacak ben söyleyim sana:
Canıyla ödeyecek böyle caka satmayı o."
Gök gözlü Tanrıça Athene karşılık verdi, dedi ki:
"Ben seni yatıştırmak için indim gökten,
ak kollu Tanrıça Here gönderdi beni,
ikinizi de bir tutar o, sever, korur ikinizi de.
Beni dinlersen kavgayı bırak, kılıçtan çek elini,
anlat ona başına geleceği, söv say yeter.
Dinle bak, bu dediğim gerçekten olacak:
Bir gün gelecek, onun bu cakasına karşılık

üç kat değerli armağanlar verilecek sana.
Tut kendini, güven bize."
Ayağıtez Akhilleus karşılık verdi, dedi ki:
"Öfkeden içim içime sığmıyor, ama
neyleyim ki sözünüzden çıkamam.
Benim için böylesi daha iyi, tanrıçam;
Tanrılar dinlerler tanrıları dinleyeni."
Böyle dedi, ağır elini gümüş kabza üstünde tuttu.
Soktu koca kılıcını kınına, dinledi Athene'yi-
Athene de Olympos'a doğru yola çıktı,
Kalkanlı Zeus'un evine, öbür tanrılar arasına.
Peleusoğlu tutamadı öfkesini gene,
köpürdü, Atreusoğlu'na yağdırdı küfürleri:
"Seni şarap fıçısı, seni it gözlü, seni geyik yürekli seni.
erlerinle bir olup savaşa gitmek için sen
silah kuşanmadın tek bir gün,
en seçkin Akhalılarla bile yatmadın pusuya,
gücün kurudu, getirdin aklına ölümü.
Akhalıların ordusunda böyle sana kafa tutanın
onur payını almak herhal daha iyi.
Halkını kemiren bir kralsın sen,
buyruğundaki insanlar aşağılık olmasaydılar
bu küfürler son küfürlerin olurdu senin.
Bak sana diyeyim, ant içeyim bu değnek üzerine ki,
dağlarda gövdesinden kesildi alındı bu değnek,
üstünde bundan böyle ne bir dal, ne bir yaprak bitecek,
ne de bir tek çiçek açacak bundan böyle;
bir bıçak aldı götürdü yaprağını, kabuğunu.
Şimdiyse, Zeus adına hak koruyanlar,
Akhaoğulları taşırlar ellerinde onu.
İşte bir büyük ant sana bu değnek üzerine:
Bir gün gelecek, Akhaoğulları tekmil
dövünüp duracaklar Akhilleus gitti diye.
İster kız, ister kızma, geçmiş ola,
senin onlara yardımın dokunamaz,
kırılıp gidecekler Hektor'un karşısında dalga dalga,
neden saymadın diye sen de Akhalıların en iyisini
yırtın dur bakalım, kendini ye."

Homeros, *İlyada* 1.148-244

HEKTOR İLE ANDROMAKHE

Greklerle Troialılar arasındaki savaş iyice kızışmıştır. Bir ara Hektor, karısı **Andromakhe** ile oğlu **Astyanaks**'ı (="şehrin kralı") görmek için şehre döner. Ama ne yazık ki, kısa bir süre içinde savaşa geri dönmesi gerekmektedir. Homeros, bu vedalaşmayı ve Hektor'un tehlikelerle dolu, acımasız dünyasında erkek,

kadın ve çocukların rollerini, edebiyat tarihinin belki de en ünlü dizelerinde şöyle anlatır:

Kadın böyle dedi, Hektor da fırladı dışarı.
Gene o yoldan, düzgün sokaklardan gitti.
Geçti koca ili, vardı Batı Kapıları'na.
İlin dışına çıkacaktı o kapılardan.
Tam o sıra Andromakhe, armağanı bol karısı,
çıktı önüne soluk soluğa,
Yiğit yürekli Eetion'un kızıydı o,
Eetion ormanlık Plakos'un eteğinde,
Thebe'de otururdu,
hükmederdi Kilikialı [o] adamlara,
tunç tolgalı Hektor almıştı onun kızını.
Andromakhe karşıladı Hektor'u,
dadı arkasından geliyordu,
memedeki yavrucağızı taşıyordu kucağında,
Hektor'un gözbebeğiydi o,
ışıldayan yıldıza benziyordu,
Hektor, Skamandroslu [o] derdi ona,
başkaları Astyanaks, kentin kralı, derdi.
İlyon'u tek başına koruyan Hektor'du da ondan.
Hektor, baktı çocuğuna, gülümsedi,
Andromakhe yanında ağlayıp duruyordu,
tuttu kocasını elinden, diller döktü:
Ah kocacığım, bu hırs yiyecek seni,
yavruna, talihsiz karına acıma yok sende,
dul kalmama, biliyorum, az gün var,
Akhalılar üstüne saldırıp öldürecekler seni.
Sensiz kalmaktansa toprak yutsun beni daha iyi.
Benim senden başka dayanağım yok,
alıp götürdüğü zaman ölüm seni
yalnız acılar kalacak bana.
Ne babam var benim, ne ulu anam,
Kilikialıların düzenli kentini yıkıp
yüksek kapılı Thebe'yi yerle bir ettiği gün
Tanrısal Akhilleus öldürdü babamı,
Eetion'u öldürdü, ama soymadı gene de,
yüreğinde çok sayıyordu onu,
işlenmiş silahlarıyla birlikte yaktı.
Sonra bir höyük yaptı ona.
Kalkanlı Zeus'un kızları, dağ perileri,
kara ağaçlar diktiler babamın toprağına.
Erkek kardeşlerim vardı, yedi tane,
bir günde Hades'e indi yedisi de,

[390] 395 400 405 410 415 420 425 430

394. *Kilikya*: Güney Anadolu; buradaki Thebe (ya da Thebai) şehrinin Boiotia'daki (Yunanistan) Thebai ile bir ilgisi yoktur. 406. *Skamandros:* Bugünkü Küçük Menderes. (ÇN.)

çevik ayaklı Akhilleus öldürdü hepsini
paytak yürüyen sığırları, sütbeyaz koyunları yanında.
Anam ormanlık Plakos'un eteğinde kraliçeydi,
tuttu buraya getirdi onu da,
bütün malımızı da aldı getirdi.
Sonra bol kurtulmalıkla saldı onu,
o da ok saçan Artemis'in okuyla
babasının sarayında ansızın öldü. °
Sen bana bir babasın, Hektor,
ulu anamsın benim, kardaşımsın,
arkadaşısın sıcak döşeğimin.
Burda, kalede kal, acı bana,
yetim koma yavrumuzu, karını dul koma.
Şu incir ağacı önünde tut orduyu,
kente ordan kolay girer düşman,
kolay çıkılır ordan duvarlara.
Üç kez denedi orasını Akhalıların en iyileri,
iki Aias ° denedi, ünlü İdomeneus ° denedi,
Atreusoğulları, Tydeus'un yılmaz oğlu ° denedi.
Belki onlara biri söylemişti bunu,
Tanrı buyruklarını iyi bilen biri.
Kim bilir, belki de içlerine doğdu."
Oynak tolgalı Hektor karşılık verdi, dedi ki:
"Ben de düşünüyorum bunları, karıcığım,
ama savaştan çekilirsem bir korkak gibi,
Troia erkeklerinden utanırım,
bakamam uzun entarili kadınların yüzüne,
içimden de gelmez, ne yapayım;
ün kazanmak için hem babama, hem kendime,
öğrenmişim atılgan olmayı,
Troialılarla en önde dövüşmeyi öğrenmişim.
Kafama, yüreğime koymuşum ben şunu:
Elbet bir gün yok olacak kutsal İlyon,
Priamos, onun iyi kargı kullanan halkı,
O vakit ne Troialıların acısı umurumda olacak,
ne Hekabe'nin, ne Kral Priamos'un acısı,
ne de kardeşlerimin acısı umurumda olacak,
o kardeşlerim ki hem çok, hem soyludurlar,
gene de düşmana boyun eğip, girecekler toprağa.
Benim üzüntüm sensin asıl,
tunç zırhlı Akhalılardan biri alacak hür gününü,
götürecek seni göz yaşları içinde,
düşünüyorum o zaman çekeceğin acıyı,

434-435. Eski Yunanlılar şiddet veya kaza sonucu olmayan ani ve doğal ölümlerde, erkeklerin Apollon'un, kadınların ise Artemis'in okuyla vurularak öldüğüne inanıyorlardı. 449. *iki Aias (Aiantes)*: Telamon'un oğlu Aias ile Oileus'un oğlu Aias. 449. *İdomeneus*: Giritlilerin lideri. 450. *Tydeus'un yılmaz oğlu*: Diomedes.

bu yüzden arkada kalacak gözüm,
Argos'a gidip tezgâh dokuyacaksın,
gireceksin bir yabancı kadının buyruğu altına.
Su taşıyacaksın Messeis Irmağından, Hyperie Irmağı
çökecek omuzlarına kara kader,
çekeceksin bin türlü sıkıntı.
Göz yaşı dökerken görecek biri, diyecek ki:
Hektor'un karısıydı bu kadın,
Hektor, İlyon'un çevresindeki kavgada,
Troialıların en başında dövüşürdü."
İşte böyle diyecek bir gün bir adam,
yeniden tazelenecek senin acın,
seni kölelik gününden kurtaracak
böyle bir erkeğin olmadığına yanacaksın.
Köleliğe sürüklenirken çığlığını duymaktansa
dağlar gibi toprak örtsün beni daha iyi."
Ünlü Hektor, böyle dedi, uzattı oğluna ellerini.
Çocuk ağladı, iyice sokuldu güzel kuşaklı dadıya,
Sevgili babasının görünüşü onu korkutmuştu,
ürkmüştü tunç tolgadan,
tepesinde sallanan yeleden ürkmüştü.
Gülmekten katıldı sevgili babayla ulu ana.
Ünlü Hektor çıkardı başından tolgasını,
ışıldayan tolgayı bıraktı yere,
aldı oğlunu kollarına, öptü, salladı,
Zeus'a, öbür tanrılara yakardı, dedi ki:
"Ey Zeus, ey öbür tanrılar,
benim oğlumun, Troialılar arasında,
babası gibi kendini göstermesini nasip edin,
babası gibi güçlü, mert olmasını,
İlyon'da bütün gücüyle hüküm sürmesini.
Kanlı silahlarla savaştan dönerken o,
babasından çok daha üstün bu desinler,
mutlu olsun anasının yüreği."
Böyle dedi, verdi oğlunu sevgili karısının ellerine,
yaşlı gözlerle gülümsedi ana,
güzel kokulu bağrına bastı oğlunu,
kocası da baktı onlara, içi yandı.
Okşadı eliyle karısını, dedi ki:
"Zavallı karım benim, üzme canını,
günüm gelmeden kimse Hades'e atamaz beni,
ama doğduğu günden bu yana
hiçbir insan kaçamaz kaderinden,
ister korkak olsun, ister yürekli.
Hadi sen eve git, bak işlerine,

geç tezgâhına, mekiğinin başına,
hizmetçilere buyruklar ver.
Savaşla biz uğraşacağız, başta ben,
İlyon'da doğmuş büyümüş bütün erkekler."
Ünlü Hektor böyle dedi, yeleli tolgayı yerden aldı.
Sevgili karısı da yollandı eve,
dönüp dönüp geri bakıyordu,
yaşlar döküyordu tane tane.
Erleri öldüren Hektor'un düzenli evine vardı,
hizmetçiler gördü içerde bir sürü.
Hıçkırıklar uyandırdı hepsinin göğsünde.
Hektor'un evinde bütün kadınlar
yaşayan Hektor için ağladılar.
Sandılar savaştan dönemeyecek,
Akhalıların ellerinden, gücünden kurtulamayacak.

Homeros, *İlyada* 6.390-502

Akhilleus'a Gönderilen Elçiler

Zeus, Thetis'in isteğini yerine getirir ve savaşı Troialıların lehine çevirir. Bütün askerlerini kaybetmekten korkan ve yaptığına pişman olan Agamemnon, Akhilleus'u geri gelip savaşmaya ikna etmek için ona büyük bir armağan sunmaya karar verir. Danışmanlarını toplar ve Akhilleus'la uzlaşmak gerektiğini ısrarla belirten Hektor'a hitaben şu konuşmayı yapar:

[115] "Dediklerin yalan değil, ihtiyar, kusurum var,
çok ordulara bedeldir o adam,
Tanrı da çıktı ondan yana, Akhalıları etti darmadağın.
Yanılıp uyduysam yüreğimin kötü yanına,°
değerli armağanlar verir, alırım gönlünü.
Çok ünlü armağanlar sayacağım işte size:
Ateşe değmemiş yedi tane üçayak.
On külçe altın, yirmi tane pırıl pırıl leğen.
Ödül kazanmış, sağlam ayaklı on iki at;
bu ödülleri ele geçiren bir adam
ne fakir, ne de altından yoksun sayılacak.
Yedi Lesboslu kadın vereceğim, elleri her işe yatan,
Akhilleus Lesbos'u aldığında ayırmıştım kendime,
güzellikte üstündüler öbür kadınlardan.
İşte onları vereceğim ona,
Briseis kız da olacak içlerinde.
Bir büyük ant içeceğim üstüne ki,
çıkmadım yatağına o kızın,
olmadı kadınla erkek arasındaki birleşme.
Hemen onun olacak bunların hepsi.

118. *yüreğimin kötü yanı*: Körlük; Grekçesi *até*. Zeus, "döllerinden birinin Argosluların kralı olacağına" dair kehanet konusunda Hera tarafından kandırıldığında lanet olarak gökyüzünden yere indirdiği Körlük için aynı kelimeyi kullanır.

Üstelik Tanrılar nasip ederlerse bize
Priamos'un büyük ilini yağma etmeyi,
Akhalılar doyumluğu pay ederken gelsin o,
doldursun gemilerini altınla, tunçla.
Argoslu Helene'den hemen sonraki
en güzel yirmi Troialı kadını alsın kendisine.
Dönersek bir gün yeryüzünün memesi Argos'a
damadım olsun benim o.
Orestes'e denk sayacağım onu,
bolluk içinde büyüyen oğluma, gözümün bebeğine.
Üç tane kızım var sarayımda,
Khrysothemis, Laodike, İphianassa, °
ağırlık vermeden alsın istediğini,
götürsün doğru Peleus'un evine.
Üste çeyiz vereyim, hiçbir babanın vermediği.
Yedi tane de bakımlı il vereyim,
Kardamyle'yi, Enope'yi, yemyeşil Hire'yi,
kutsal Pherai'yi, engin çimenli Antheia'yı.
Güzel Aipeia'yı, bağları bol Pedasos'u, °
hepsi deniz kıyısında, kutsal Pylos'a ° yakın.
Koyunu, sığırı bol insanlar oturur orda,
verecekler Akhilleus'a bir sürü şeyler,
sayacaklar onu bir Tanrı gibi,
buyruğu altında bol vergi ödeyecekler.
İşte bu dediklerim hep olacak,
yeter ki Akhilleus bastırsın öfkesini.
Bir Hades var dünyada tek, yola gelmeyen, inadı inat,
insanlarca en kötü tanrıdır o.
Haydi baş eğsin Akhilleus, dinlesin beni,
hem ondan üstün bir kralım, hem yaşlıyım."

Homeros, *İlyada* 9.115-161

146. *İphianassa*: İphygenia'nın başka bir söylenişi olsa gerek. Buradan anladığımıza göre Homeros, Aulis'teki kurban olayını bilmiyor. 151-153. *Enope* ... *Pedasos*: Bu şehirlerin neresi olduğunu bilmiyoruz. 152. *kutsal Pylos*: Peloponez'in güneybatısında bir yer, Nestor'un krallığı.

Odysseus, büyük savaşçı Aias ve Akhilleus'un eski hocası yaşlı Phoiniks hep birlikte Akhilleus'un sahildeki çadırına gider ve Agamemnon'un teklifini aktarırlar (Resim 20.7). Akhilleus'un teklifi geri çevirmesi, hepsi için büyük sürpriz olur:

[308] "Çok akıllı Odysseus, tanrısal Laertesoğlu,
bin dereden su getirip şişirmeyin kafamı,
ne yapmak istediğimi, ne yapacağımı
söylemeliyim size dobra dobra,
Hades kapılarından tiksindiğim gibi tiksinirim
yüreği başka sözü başka adamdan.
Ben doğruyu söyleyeceğim size, içimden geleni.
Agamemnon kandıramaz bundan böyle hiç kimseyi,
değeri bilinmiyor canla başla dövüşenin,

RESİM 20.7 Akhilleus'a gönderilen elçiler; Attik kupa, İ.Ö. 480 civarı. Akhilleus (sağdan ikinci), tuniğini başının üzerine kadar çekmiş, düşünceli bir şekilde oturuyor. Odysseus ise başında *petasos*, yani seyyah şapkası ile Akhilleus'un karşısında oturmuş, savaşa geri dönmesi için ikna etmeye çalışıyor. Odysseus'un arkasındaki, Akhilleus'un hocası Phoiniks; Akhilleus'un arkasındaki ise yakın arkadaşı Patroklos. (Staatliche Antikensammlungen und Glyptothek, Munich)

bu ortada bir şey, besbelli.
Bir pay alıyor geride kalanla canını dişine takan,
bir tutuluyor korkakla yürekli.
Dişime taktım canımı, savaştım bunca yıl,
bunca acıya katlandım da ne kazandım ki.
Bir kuşcağız, yem bulayım, diye nasıl dört dönerse,
bulduğunu getirir verirse yavrularına,
geçirdim ben de kanlı savaşlarda günlerimi,
uykusuz kaldım ben de çok geceler,
elin karıları için dövüştüm durdum.
Gemilerimle gittim, insanların on iki ilini yıktım.
Bereketli Troia'nın çevresinde de yıktım on bir ili.
Oralardan ben neler, neler aldım.
Hepsini Atreusoğlu Agamemnon'a armağan ettim.
Geride, gemileri yanında beklerdi o,
azını dağıtır, çoğunu alıkordu kendine.
Onur payı verirdi krallara, yiğitlere.
El sürmedi hiçbirine, aldı yalnız benimkini,
aldı gönlümün sevdiği kadını elimden.
Koynunda yatsın varsın, alsın tadını.
Ama Argoslular ne diye dövüşsün Troialılarla?
Atreusoğlu ne diye getirdi buraya koca bir orduyu?
Güzel saçlı Helene uğruna, değil mi?
Bir Atreusoğulları mı sever karılarını?
Sever, korur karısını duygulu, akıllı her adam.
Ben de yürekten seviyorum benimkini,
kazanmışım onu ben kendi kargımla.
Agamemnon oyun oynadı bana, aldı onur payımı,

beni bir daha kandırmaya kalkmasın sakın.
Haydi Odysseus, o seninle, öbür krallarla,
gemilerden uzaklaştırmaya baksın kızgın ateşi.
Bensiz de birçok işler becermiş o,
bir duvar yapmış, derin bir hendek kazmış önüne,
kazıklar çakmış kenarlarına hendeğin.
Ama durduramıyormuş adam öldüren Hektor'un gücünü.
Ben varken Hektor çıkamadı surlardan dışarı,
gelemedi Batı Kapılarına, meşe ağacına kadar bile.
Bir gün orada beni beklemişti.
Tek başıma saldırmıştım ona,
güç halle kurtulmuştu elimden.
Tanrısal Hektor'la bir daha dövüşmek istemem.
Yarın kurbanlar keseceğim Zeus'a, bütün tanrılara,
gemilerimi iyice yükleyip denize indireceğim.
Sabah olsun da onları bi gör,
balığı bol Hellespontos'un sularında
canla başla kürek çeken erlerimi bi gör.
Yeri sarsan tanrı iyi yolculuğa erdirirse bizi,
bereketli Phthie'ye üç günde varırım,
Nelerim var benim orda, nelerim,
gelirken hepsini orda bırakmıştım.
Keşke gelmez olaymışım.
Altın götüreceğim burdan, götürdüğüm kadar,
kırmızı bakır götüreceğim,
boz demir, güzel kemerli kadınlar.
Sözünü etmiyorum onur payımın,
onu Atreusoğlu Agamemnon vermişti bana,
sonra da geri aldı hiç yoktan.
Bu dediklerimi git bir bir ona söyle,
herkesin içinde söyle de içerlesin Akhalılar.
Bilmezsin, o ne utanmaz arlanmaz adamdır,
bilmezsin, ne it oğlu ittir o,
bir gün bakarsın bir başka Argosluyu kandırmaya kalkar,
Ama bundan böyle bakamaz benim yüzüme.
Artık ona ne öğüdümle, ne işimle arka olacağım.
Çok aldattı, çok kırdı beni,
ama bir daha aptal yerine koyamayacak.
Ne hali varsa görsün, yeter ettikleri.
Onun aklını başından almış akıllı Zeus.
Armağanlarının değeri yok gözümde, kıl kadar.
Elindeki malın, ilerde kazanacaklarının
yerse on katını, yirmi katını,
Orkhomenos'a, Thebai'ye ° akan malları verse,
verse her evi hazinelerle dolu,
kapısından atlı arabalı iki yüz er geçen
yüz kapılı Mısır ilini,

388. *Thebai*: Boiotia'daki değil, Mısır'ın Geç Tunç Çağındaki başkenti Thebai.

armağanlar verse kum taneleri gibi çok,
yüreğimi kandıramaz benim o,
ödemeden bana ettiklerini.
Atreusoğlu Agamemnon'un kızını almam.
güzellikte altın Aphrodite'yi geçse,
el işlerinde gök gözlü Athene'ye denk olsa,
gene de almam onu.
Bir büyük kral bulsun, damat etsin kendisine.
Tanrılar beni korur da yurduma varırsam,
Peleus bir kız bulur bana göre,
Hellas'ta,° Phthie'de kızlar çok,
yurtlarını koruyan soylu Akha kızları,
beğendiğimi alır, sevgili karım yaparım.
Sık sık dilerdi yurdumda yiğit yüreğim:
Uygun bir kız bulayım, evleneyim, derdim,
yaşlı Peleus'un malları üstünde
çıkarayım derdim yaşamanın tadını.
Canın yerini hiçbir şey tutamaz dünyada,
ne bakımlı İlyon'un, Akhalılardan önceki zenginliği,
ne de Okçu Tanrı Apollon'un, taşlı Pytho'da,°
mermer tapınağında saklı hazineler.
Sığırları, besili koyunları yakalar getirirsin,
üçayakları, kızıl yeleli atları satın alırsın,
ama ne savaşla geri gelir, ne de parayla,
dişlerin arasından bir çıktı mı canın.
Anam, gümüş ayaklı Thetis, bana demişti:
İki ayrı kader götürecek beni ölüme;
burda kalır, savaşırsam Troia'nın çevresinde,
tükenmez bir ün var, dönüş yok.
Dönersem yurduma, sevgili baba toprağına,
ünüm olmasa da çok yaşayacağım,
ölüm öyle çabucak gelip çatmayacak.
Evlerine dönmeyi salık vereceğim herkese,
iş işten geçti, sarp İlyon'un sonu gelmez,
engin gözlü Zeus uzattı ona elini,
güven geldi düşmanların yüreğine.
Şimdi Akhalıların başlarına götürün şu haberi,
habercilerin en büyük görevi bu:
Kurtarmak için gemilerini, Akha ordusunu,
düşünüp bulsunlar bir başka yol,
boşa gitti son çare de nasıl olsa.
Ben burada, onlardan uzak, öfkemleyim.
Phoiniks dilerse burda kalır, yanımda yatar,
yarın biner gemilere, benimle yurda döner,
ama zorla değil, dilerse."

HOMEROS, *İlyada* 9.308-429

402. *Hellas*: Tesalya'da, Pythia yakınlarında bir bölge; henüz bütün Yunanistan için kullanılmaya başlanmamış. 411. *taşlı Pytho*: Delphoi.

Savaş, Akhilleus olmadan devam eder. Ama işler Grekler için daha da kötüye gider. Bir ara o kadar zor durumda kalırlar ki Akhilleus'un en yakın dostu ve çadır arkadaşı Partoklos göz yaşları içinde Akhilleus'a gider, öfkesinin pek çok silah arkadaşının ölümüne neden olduğunu söyler ve bir an önce bu inadından vazgeçmesi için yalvarır. Akhilleus yine ret cevabı verince Patroklos, en azından zırhını ödünç vermesini ister; böylece düşman, kısa bir süre için de olsa, Akhilleus'un savaşa geri döndüğünü düşünecek, bu da Hektor'un yakıp kül etmek üzere olduğu Grek donanmasını kurtaracak kadar bir zaman kazandıracaktır. Akhilleus teklifi istemeye istemeye kabul eder, fakat Patroklos'a surlara fazla yaklaşmamasını, Hektor'un en güçlü olduğu yerin orası olduğunu söyleyerek onu uyarır.

Akhilleus'un zırhını kuşanan Patroklos savaş alanına fırtına gibi dalar ve Zeus'un oğullarından biri olan Sarpedon da dâhil, sayısız düşman öldürür. Gözünü kan ve hırs bürümüştür; Akhilleus'un sözlerini unutur ve surların dibine kadar gider. Hendeği tam üç kez geçmeye çalıştıktan sonra Hektor onu bir köşeye kıstırır, öldürür, zırhını -Akhilleus'unkini- çıkarıp kendi üzerine giyer.

Hektor'un Ölümü

Kendi inatçı öfkesi yüzünden Patroklos'un canından olduğunu duyan Akhilleus, acı ve üzüntüden deliye döner. Öç almaktan başka bir şey düşünemez olur. Annesi Thetis ona, Hephaistos'un yaptığı yeni bir zırh getirir. Akhilleus ovadaki savaşçıların arasına bir iblis gibi dalar, karşısına çıkma cesareti gösteren Troialıları ot gibi biçerek ilerler. Ovanın ortasından akan Skamandros Nehri cesetlerle dolar, su neredeyse akmaz olur. Kendini korumak isteyen Skamander Akhilleus'un üzerine yürür ve kahramanı neredeyse boğar! Fakat Akhilleus nehrin öfkeli sularından kurtulur ve Troialıların üzerine yürümeye devam eder. Bütün Troialılar can havliyle geri dönüp, Troia'nın surlarının içine sığınırlar; bir tek, Batı Kapısının ağzında bekleyen Hektor kalır dışarıda. Annesi Hekabe ile babası Priamos surlara tırmanıp, içeri girmesi için yalvarırlar oğullarına.

Hektor Akhilleus'un geldiğini görünce dönüp koşmaya başlar. Surların etrafında üç tur attıktan sonra Akhilleus'un karşısına gelip dikilir. Akhilleus kargısını Hektor'un boğazına saplar (Resim 20.8). Hektor'un ses telleri zarar görmemiştir; onurlu bir şekilde gömülmek istediğini söyler. Akhilleus, isteğini yerine getirmektense, Hektor'un cesedini çiğ çiğ yemeyi tercih ettiğini belirtir. Hektor son nefesini vermeden önce, Akhilleus'un sonunun da çok yakın olduğunu bildirir.

Akhilleus Hektor'un cesedini arabasının arkasına bağlayıp, günler boyu şehrin etrafında sürükler. Patroklos'a muhteşem bir cenaze töreni düzenlenir. Akhilleus on Troialı esirin boğazını kesip tören ateşine atar, pek çok hayvan kurban eder. Ateş sönmeye yüz tuttuğunda Grekler Patroklos'un kemiklerini küllerin arasından alıp, Akhilleus'unkilere kavuşacağı güne kadar beklemek üzere bir tören kavanozuna konur.

Yüreği evlat acısıyla yanan Priamos dayanamaz, bir gece yarısı arabasına biner, surların dışına çıkar ve Hermes'in yardımıyla, Grek hatlarını görünmeden

RESİM 20.8 Akhilleus ile Hektor'un düellosu; Attik şarap sulandırma kabı, İ.Ö. 490 civarı. Akhilleus ölümcül darbeyi henüz vurmuş; Hektor geriye doğru sendeleyerek giderken yarasından kanlar fışkırmakta. Figürlerin üzerlerinde isimleri yazılı. (©Trustees of the British Museum/Art Resource, New York)

geçmeyi başarır. Akhilleus, oğlunun cesedini alabilmek için fidye öneren Priamos'u çadırının kapısında görünce çok şaşırır (Resim 20.9). Bu yaşlı, çökmüş kralın gözlerine baktığında, çok yakında o da evlatsız kalacak kendi babası Peleus'u görür:

RESİM 20.9 Hektor'un fidyesi; Attik kupa, İ.Ö. 480 civarı. Hektor'un yaralarla delik deşik ölü bedeni Akhilleus'un uzandığı divanın altında yatıyor. Priamos, solda, asasına dayanmış beklerken Akhilleus hizmetkâr çocuğa dönmüş, onlara yemek getirmesini söylüyor. Akhilleus'un yeni zırhı çadırın duvarına asılı. (Kunsthistorisches Muesum, Wien oder KHM, Wien)

[472] Yaşlı Priamos ossaat dalıverdi içeri,
Zeus'un sevdiği Akhilleus'u buldu içerde.
Bir başınaydı, dostları ötede oturmuştu,
Automedon'la Alkimos, Ares'in filizi,
didinip duruyorlardı çevresinde,
Akhilleus yemeğini yeni bitirmişti
yemiş içmiş, masası duruyordu öylece
Priamos girdi içeri kimseye görünmeden,
gitti durdu Akhilleus'un yanında,
sarıldı dizlerine, öptü ellerini,
nice oğullarının almıştı canını
o korkunç eller, o kanlı eller.
Hani bir insan vardır. Tanrı karartır gözünü,
yurdunda adam öldürdükten sonra o insan,
yaban ellerde sığınır varlıklı bir adamın evine,
girince içeri şaşakalır onu gören;
Akhilleus da Priamos'u görünce öyle şaşırdı.
Ötekiler de şaşırıp baktılar birbirlerine.
Priamos dile geldi, yakardı Akhilleus'a:
"Tanrısal Akhilleus, getir aklına babanı.
Şimdi olmalı o da benim yaşımda,
varmıştır uğursuz ihtiyarlığın eşiğine.
Belki çevresinde komşuları bugün üzer onu,
belayı savacak kimsesi yoktur yanında.
Ama duyar biç olmazsa yaşadığını senin,
gün boyunca sevinir gönlünde,
oğlum dönecek Troia'dan, göreceğim onu, der.
Oysa benim bahtım ne kadar kara,
yiğit oğullar yetiştirdim yaygın Troia'da,
ama kalmadı bana onların hiçbiri.
Geldiği gün Akhaoğulları buraya,
oğullarım vardı benim elli tane,
on dokuzu bir ana karnından doğmuştu,
ötekileri sarayın kadınları vermişti bana.
Saldırgan Ares kırdı çoğunun dizlerini.
Biri gözümün bebeğiydi, korurdu kentimi, halkımı,
yurdunu savunurken geçen gün sen öldürdün onu da,
onun için geldim Akha gemilerine, Hektor için,
değer biçilmez kurtulmalıklar getirdim sana.
Saygı göster tanrılara, Akhilleus, bana da acı,
ne olur, kendi babam getir aklına,
ben daha acınacak durumdayım ondan,
yeryüzünde hiçbir ölümlü katlanmadı
benim katlandığıma:
Oğlumu öldürenin ağzına, uzatıyorum yalvaran elini."
Yaşlı Priamos böyle dedi,

babasına ağlamak isteği uyandırdı Akhilleus'ta.
Elinden tuttu, yavaşça itti ihtiyarı.
İkisi de daldılar anılara:
Priamos yığılıp kalmıştı Akhilleus'un ayağı dibinde,
yiğit öldüren Hektor'a ağlıyordu hıçkıra hıçkıra.
Akhilleus da bir yandan babasına ağlıyordu,
bir yandan Patroklos'a ağlıyordu bağıra çığıra.
Hıçkırıklar ve çığlıklarla doldu evin içi.
Tanrısal Akhilleus doya doya ağladı,
ağlama isteği birden kesildi yüreğinde, gövdesinde,
oturduğu yerden birden kalktı,
tuttu elinden kaldırdı ihtiyarı,
acımıştı ak sakalına, ağarmış başına,
Kanatlı sözlerle seslendi ona, dedi ki:
"Talihsiz adam, ne acılar çekmiş yüreğin!
Nasıl göze aldın gemilere gelmeyi tek başına,
nasıl göze aldın benim gözüme görünmeyi?
Ben ki öldürdüm nice soylu oğullarını senin.
Demirden bir yürek varmış göğsünde.
Hadi gel, otur üstüne şu iskemlenin,
bırak uyusun bağrımızda acılar.
Ne yapalım yasımız çok büyükse,
ne çıkar yürek donduran iniltilerden!
Talihsiz ölümlülere tanrılar şu kaderi dokudu:
Yaşayacak insanlar acı içinde.
Ama ölümsüzlerin hiçbir kaygısı yok.
İki tane küp durur Zeus'un eşiğinde,
biri kötü, biri iyi bağışlarla dolu.
Zeus karıştırır bunları, sunar ölümlülere,
iyisinden de, kötüsünden de pay alır insanoğlu.
Ama yalnız kötü bağıştan pay alırsa bir adam,
yoksul olur, hor görülür,
zorlu açlıkla sürünür tanrısal toprak üstünde,
Tanrılar, insanlar dönüp de bakmaz yüzüne.
Parlak armağanlar verdi tanrılar Peleus'a
doğduğu günden ta bugüne dek,
Peleus tekmil insanları geçerdi mutlulukta,
Myrmidonların başına kral olmuştu,
ölümlüydü, ama vermişlerdi koynuna bir tanrıçayı.
Mutsuzluk payı verdi bir gün tanrı ona da,
yerine geçecek çocukları olmuyordu,
bir tek oğlu oldu, o da kısa ömürlü.
Ben de bakamıyorum ona yaşlılığında,
yurdumdan çok uzakta, Troia'dayım,
sana dert olmaya geldim, çocuklarına dert olmaya.
Bir zamanlar duyardık, ihtiyar, senin de mutlu olduğunu:
Makar'ın ili Lesbos'tan ta Phyrgia'ya,

ordan ucu bucağı yok Hellespontos'a dek
ne kadar toprak varsa, işte oralarda,
zenginliğinle, bol çocuklarınla geçermişsin herkesi.
Ama göklü tanrılar bela getirdi senin de başına,
işte na, ilinin çevresinde hep savaş, hep boğuşma.
Dayan, ihtiyar, böyle ağlayıp sızlama yüreğinde.
Durmadan oğluna yas tutmanın sonu ne?
Taş çatlasa diriltemezsin onu,
ne istersin, başına bir başka bela gelmesini mi? "

Homeros, *İlyada* 24.472-551

Akhilleus büyük bir alicenaplık gösterir ve Priamos'un, en yakın dostunu öldüren adamın babası olduğunu göz ardı ederek, Hektor'un cesedini fidyesiz geri verir. Priamos şehre geri döner. "Atları terbiye eden Hektor'u sonunda gömerler" der Homeros, *İlyada*'nın son dizesinde.

Ara Yorum: Anlatıda Olaylar Dizisinin ve Karakterin Mucidi Homeros

Troia ile ilgili anlatılan hikâyeler, Homeros'un yazının icadından hemen sonra kayıt altına alınan *İlyada* ile *Odysseia* destanları sayesinde dünyanın en meşhur hikâyeleri olmuştur. Bununla birlikte *İlyada*, Troia Savaşının öyküsünü anlatan bir destan değildir; savaşın onuncu yılında geçen birkaç haftalık tek bir olayı anlatır (Akhilleus'un Öfkesi"). Eserin sonunda Akhilleus hâlâ hayattadır ve şehir henüz düşmemiştir.

Homeros bir "olay örgüsüne," yani bir başlangıcı, bir ortası ve bir sonu olan ve iki taraf arasında geçen bir mücadeleyi konu alan bir hikâyeye ihtiyacı olduğunun farkına varmış olmalı. Olaylar dizisi, ya da olay örgüsü *İlyada*'dan daha eski bir anlatı olan *Gılgamış*'ta da vardı, fakat Homeros bu tekniği çok daha rafine bir hale getirmiştir. Kendinden sonra üretilen neredeyse bütün uzun şiir, drama, roman ve sinema eserleri Homeros'a çok şey borçludur. İyi bir olaylar dizisinde bir odak noktasına ihtiyaç vardır ve *İlyada*'nın odak noktası, öfkesine yenik düşen ve bu yüzden yalnızca düşmanlarının değil, dostlarının da mahvına neden olan ve en nihayetinde kendi yıkımını hazırlayan bir adamın fırtınalı duygularıdır.

Homeros aynı zamanda edebiyattaki karakterin de (her ne kadar kendi karakter tasviri günümüz romancılarınınkinden oldukça farklı olsa da) mucididir. Karakterlerinin iç dünyasını hiçbir zaman anlatmaz, onları doğrudan doğruya olayların orta yerine koyar; karakterler orada konuşup eylemlerde bulunurlar. Öyle bir atmosfer yaratır ki, oldukça stilize ama yine de gerçek bir dünyada yaşayan gerçek insanların başlarından geçenleri izliyormuş gibi hissederiz. Helen, erkekleri baştan çıkaran güzel bir kadındır; kendine karşı hissettiği acıma duygusu bütün erkeklere çekici gelir. Odysseus, güzel sözlerle herkesi ikna edebilen zeki bir adamdır. Agamemnon, kendi halkının çıkarına ters düşse de kendi egosunu tatmin için siyasi otoritesini kullanmaktan çekinmeyen, ağzı bozuk, kendini beğenmiş biridir. Hektor, görevi olduğu halde koruyamadığı ailesinin hazin sonunu paylaşmaya yazgılı talihsiz bir aile

babasıdır. Akhilleus, Agamemnon'un teklif ettiği (ve Athena'nın muştulamış olduğu) değerli hediyeleri reddetmekle, aslında kendi geleneksel kültürünün temellerini sorgulayan entelektüel-savaşçıdır. Onun takipçileri, geleneksel (ve "mitolojik") yöntemi bir kenara atıp insan davranışlarını ve dünyanın gidişatını belirleyen doğa kanunlarını akla dayanan bir yöntemle araştırmaya soyunan Grek felsefesinin kurucuları olurlar. Etrafındaki dünyayı ve bu dünyanın temsil ettiği her şeyi elinin tersiyle iten, kafası sonunda kendini yok edecek düşüncelerle dolu, fakat bir kez karar verdi mi sonucu ne olursa olsun sonuna kadar korkusuzca giden, yalnız bir adamdır Akhilleus. *İlyada*'nın sonunda, Priamos'a baktığında kendi babasını gördüğü final sahnesinde, geleneksel Grek yaşantısına tamamen yabancı bir kavram olan "insanların kardeşliği" fikrini keşfetmeye çok yaklaşır.

Homeros'un kişileri, yalnızca kadim Greklerin değil, bugünkü insanların bile yüreklerine dokunmayı başarabilen ideal rol modelleri oldukları kadar, birer bireydirler de.

ÖNEMLİ İSİM VE TERİMLER

Pelops, 564
Oinomaos, 564
Hippodameia, 565
Myrtilos, 565
Aigisthos, 566
Thyestes, 566
Menelaos, 566
Agamemnon, 566
Atreus, 566
Tyndareos, 567
Leda, 568
Polydeukes, 568
Helen, 568
Kastor, 568
Klytaimnestra, 568
Tyndareos Yemini, 569
Peleus, 571
Aias, 571
Hekabe, 574
Aulis, 575
Palamedes, 575
Kalkhas, 575
İphygenia, 577
Philoktetes, 578
Khryseis, 583
Briseis, 585
Andromakhe, 587
Astyanaks, 587

ANTİK KAYNAKLARDAN BAZILARI

Troia Savaşıyla ilgili hikâyeler klasik mitosların âdeta genlerine işlemiştir. Pindaros, *Olympian Odes 1* adlı eserinde Pelops mitini yeniden kurar. Romalı Seneca'nın oyunu *Thyestes*, Seneca standartlarına göre bile fazlasıyla kanlı ayrıntılarla doludur. *Homerik İlahiler*'in ikisi (17, 33) Dioskurlar üzerinedir. Savaşın mükemmel bir özetini Apollodoros'un "Epitome" adlı eserinde bulabilirsiniz (3-5)

OKUMA LİSTESİ 20. BÖLÜM

Edwards, Mark, *Homer, Poet of the* Iliad (Baltimore, MD, 1987: reprinted Ithaca, NY, 1990).

George, Margaret, *Helen of Troy* (NewYork, 2006).

Griffin, Jasper, *Homer on Life and Death* (Oxford, UK, 1980).

Latacz, J., *Troy and Homer: Toward a Solution of an Old Mystery* (Oxford, UK, 2004). Troia Savaşının arkeolojik kanıtları.

Page, Denys, *History and the Homeric* Iliad (Berkeley, CA, 1959; reprinted Berkeley, CA, 1972).

Powell, Barry B., *Homer* (Oxford, UK, 2003, 2nd ed. 2006).

————, *The War at Troy* (Philadelphia, 2006).

————, and I. Morris, eds., *A New Companion to Homer* (Leiden, 1997).

Redfield, J. M., *Nature and Culture in the* Iliad: *The Tragedy of Hector* (Durham, NC. 1993; expanded edition of first edition, Chicago, 1975). *İlyada* ile onu ortaya çıkaran toplum arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışma.

Weil, Simone: *The* Iliad: *The Poem of Force,* trans. by Mary McCarthy and often republished.

Wood, Michael, *In Search of the Trojan War* (London, 2007), Bir televizyon dizisi üzerine yazılmıştır ve mükemmel fotoğraflar vardır.

21. BÖLÜM

TROİA'NIN DÜŞÜŞÜ VE SONRASINDA OLANLAR

Ahh, ahh! Bir daha vuruldum, bir yara daha bu, ölüyorum!

AISKHYLOS, *Agamemnon* 1343

TROİA SAVAŞININ SONLARINA doğru yaşanan olayların çoğu -şehrin nasıl zapt edildiği ve Greklerin eve dönüşünde olanlar- günümüze yalnızca özetleri kalmış Çember Şiirlerinde anlatılmıştır. Bu bölümde, Homeros'un şöyle bir değinip geçtiği bu olayların en önemlileri üzerinde duracağız.

GREKLER TROİA'DA

Akhilleus'un Paylaşılamayan Emanetleri

Hektor'un ölümünün ardından Troia'ya destek yağdı. Bunların arasında bulunan Amazonların lideri Penthesilia, Akhilleus tarafından öldürüldü. Akhilleus yerde, kumların üstünde yatan genç kadını gördüğünde içinde bir acıma duygusu uyandıysa da, kadını kurtarmak için artık çok geçti (Resim 21.1). Homeros tarafından "Troia'daki Greklerin en çirkini" olarak tanımlanan Thersites adlı bir serseri, bir kadın öldürdüğü için Akhilleus'a laf eder; Akhilleus onu da öldürür.

Akhilleus, Skaia kapısı önünde çarpışırken Paris bir ok fırlatır. Ok, Apollon'un yardımıyla gider, Akhilleus'un sağ topuğuna saplanır. Akhilleus'un cesedi etrafında müthiş bir çarpışma başlar; her iki taraf da cesedi alıp kendi taraflarına götürmek istemektedir. Sonunda Aias arkadaşının cesedini omuzlar ve üzerine yağmur gibi yağan oklara aldırmadan Grek mevzilerinin gerisine taşımayı başarır. Muhteşem bir cenaze töreninin ardından Grekler Akhilleus'un cesedini yakar ve küllerini Patroklos'un küllerinin saklandığı kaba koyarlar.

Akhilleus'un zırhı ve silahları, kutsal emanetler olarak, kendinden sonraki en iyi savaşçıya verilecektir. Herkesin aklındaki isim Telamon'un oğlu Aias'tır,

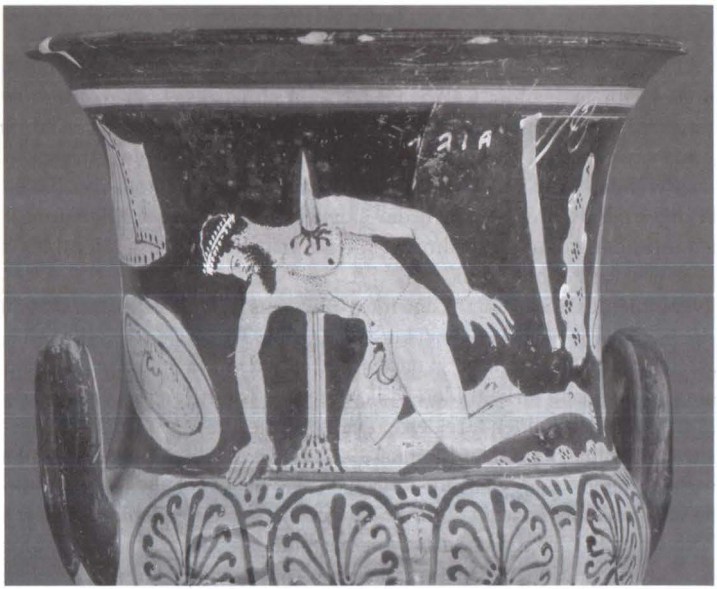

RESİM 21.1 Penthesilia'nın ölümü; Attik şarap kabı iç deseni, İ.Ö. 460 civarı. Akhilleus, kılıcını amazon kraliçesinin boynundan aşağı saplamış. Sağda bir başka Amazon'un cesedi, kabın kenarına paralel olarak yatıyor. Sanatçı, hikâyenin, Akhilleus'un Penthesilia'ya âşık olduğu versiyonunu benimsemiş olmalı ki ölümcül darbenin indiği anda ikisini göz göze gelmiş halde tasvir etmiş. (Staatliche Antikensammlungen und Glyptothek, Munich; ©Foto Marburg/Art Resource, New York)

fakat Odysseus da talip olur. Karar vermek üzere toplanmış kalabalığın önünde ikisi de birer konuşma yapar. Üstün hitabet yeteneği ve Troialı tutsakların, Odysseus'un zekâsının kendilerine Aias'ın acı kuvvetinden daha fazla zarar verdiği şeklindeki ifadeleri sayesinde emanetler Odysseus'a gider. Sophokles, elimizdeki en eski tragedyası olan Aias'ta (İ.Ö. 441'den önce yazılmıştır), Akhilleus'un emanetlerinden mahrum edilmesi üzerine acı ve öfkeden gerçek anlamda deliye dönen ve bir kriz sırasında kılıcını kaptığı gibi Menelaos, Agamemnon, Odysseus ve diğer Grek komutanlara saldıran Aias'ın hikâyesini anlatır. Aias hepsini de birer birer doğradığını zannetmektedir, fakat aklı başına geldiğinde kendini, baştan aşağı kan içinde, ölü bir koyun sürüsünün ortasında bulur. Grek komutanlar katıla katıla gülmektedir. Aias utanç içinde gider, deniz kenarındaki bir mağaraya kapanır ve kendini kılıcının üzerine atarak canına kıyar (Resim 21.2); Grek mitosları içinde tek intihar örneğidir bu intihar (Romalılarda kendini bu şekilde öldürmek gerçek hayatta oldukça yaygındı). Agamemnon önce cesedin kurda kuşa yem olsun diye açıkta bırakılmasını emretse de, sonra fikrini değiştirir ve düzgün bir cenaze töreni düzenlettirir.

Odysseus eve dönüş yolunda Tartaros'tan geçerken Aias'ın hayaletine rastlar ve gönlünü almaya çalışır:

[541] Göçmüş gitmiş ölülerin daha başka ruhları
keder içinde durup anlatıyorlardı dertlerini,
bir Telamonoğlu Aias'ın ruhu vardı yanaşmayan,
uzakta durmuş, bana yenildiğini unutamamıştı bir türlü,
545 ben kazanmıştım gemilerin yanında yapılan yarışmada
Akhilleus'un silahlarını, ulu anası Thetis'in verdiği,
ve Troialıların kızlarıyla Pallas Athene'nin bana bağışladığı.
Keşke kazanmasaydım ne olurdu böyle bir ödülü,

RESİM 21.2 Aias'ın kendi canına kıyması; Attik su testisi, İ.Ö. 480 civarı. Yalnız kahraman, göğüslüğünü ve kalkanını sol, sadağını ve savaş sopasını sağ tarafa bırakmış. Kılıcını yerde açtığı küçük bir çukura yerleştirerek bir parça toprakla sabitlemiş. Testinin üst tarafında adı yazılı. (British Museum, London; © Trustees of the British Museum/Art Resource, New York)

çünkü bu silahlar yüzünden yuttu toprak bu başı,
güzellikte ve yiğitlikte, kusursuz Akhilleus'tan sonra,
geçerdi Aias öbür Danaoları tekmil.
Bal gibi tatlı sözlerle seslendim ona, dedim ki:
- Ölmüşken de mi unutmayacaksın, Aias, Telamon'un oğlu,
o silahlar yüzünden bana olan kinini?
Bu uğursuz silahları tanrılar ortaya
Argoslulara bela olsunlar diye koymadılar mıydı:
Yitirdik seni yitirmekle biz en önemli kalemizi,
biz Akhalılar nasıl yandıysak Akhilleus'un ölümüne,
öyle ağladık senin ölümüne de, öyle yandık,
daha da dinmiş değil yüreğimizdeki acı,
ama sen bunu bizden bilme sakın,
Zeus, kargı salan Danaolara düşman kesilmişti,
o yüzden bu korkunç kadere çarptı seni.
Ne olur, buraya gel, dinle beni efendim,
dinle de, bastır ulu yüreğinin öfkesini.-
Ben böyle dedim, ama o karşılık vermedi, gitti
geçmiş göçmüş başka ölülerin ruhlarıyla, Erebos'a doğru.

HOMEROS, *Odysseia* 11.541-564

Troia Atı

Her iki tarafın da en büyük kahramanları ölmüştür, ama savaş sürmektedir ve bitecek gibi de değildir. Kalkhas, eğer şehir alınacaksa bazı koşulların yerine getirilmesi gerektiğini bildirir. Birincisi, Akhilleus'un Skyros'ta kadınların arasında yaşarken ana karnına düşen oğlu **Neoptolemos** ("genç savaşçı," diğer adıyla Pyrrhos, "kızıl saçlı") savaşa katılacak; ikincisi, Athena'nın bir elinde kargı diğer elinde öreke tuttuğu dev heykeli (Palladion, şehri koruması için Zeus tarafından gökten indirilmiştir) geri alınacak; üçüncüsü, Herakles'in efsunlu yayı savaşa dâhil olacaktır.

Neoptolemos'u Skyros'tan çağırırlar; Odysseus ile Diomedes, bazı kaynaklara göre yalnızca Odysseus, dilenci kılığında gizlice Troia'ya girerek heykeli çalar; Odysseus yanına Neoptolemos'u da alarak, Herakles'in yayını on yıl önce acımasız bir şekilde adada terk ettikleri Philoktetes'ten istemek için Lemnos adasına gider. İhanetleri yüzünden Greklerden nefret etmesine rağmen Philoktetes yayı vermeye razı olur (Sophokles bu hikâyeyi *Philoktetes* adlı eserinde ayrıntılarıyla anlatır). Asklepios'un oğullarından biri hâlâ açık olan yarayı iyileştirir, Philoktetes de savaşa katılır ve Paris'i öldürür. Ne var ki, Troia bir türlü düşmez.

Odysseus becerikli ustalardan birine tahtadan, devasa bir at yapmasını söyler. Odysseus, Menelaos, Diomedes ve Neoptolemos ile birlikte toplam elli savaşçı atın karın boşluğuna saklanır (Resim 21.3). Grekler çadırlarını yakar, gemilerine binip gidiyormuş gibi yaparlar, fakat aslında yakındaki Tenedos adasına (Bozcaada) kadar gidip adanın arkasına saklanırlar (bkz. Harita IX, 20. Bölüm). Troialılar ertesi sabah uyandıklarında çok şaşırırlar; savaş meydanı, kocaman bir tahta at dışında, bomboştur. Merak içinde dışarı çıkıp etrafı kolaçan ederler. O sırada üstü başı yara bere içinde, yorgun ve bitkin bir Grek askeri, Sinon, çalıların ardından çıkar ve Greklerin şehri alma ümitlerini yitirdiğini ve eve döndüklerini söyler. Atı, eve sağ salim dönmelerine yardımcı olsun diye Athena'ya adak olarak yapıp bırakmışlardır. Onu da kurban etmek istemişlerdir ama bir şekilde kaçmayı başarmış, çalılıkların arkasına saklanmıştır.

Odysseia'da, savaştan on yıl sonra Sparta'da geçen ve Troia Atı hikâyesini anlatan komik bir bölüm vardır. Odysseus'un oğlu Telemakhos, kayıp babasıyla ilgili bir ipucu bulabilmek amacıyla Sparta'ya gelmiştir. Şehre girdiğinde bir düğün töreninin ortasında bulur kendini. Efkârları dağılsın diye Helen Telemakhos ile Menelaos'a ilaçlı şarap içirir ve bir yandan Telemakhos'un babası Odysseus'un kahramanlıklarını överken diğer yandan savaştaki kendi rolünü de hoş göstermeye çalışan bir konuşma yapar. Menelaos bundan hiç hoşlanmamıştır; olanları bir de kendi gözünden şöyle anlatır:

[220] O sıra Zeus'un kızı Helene bir şeyler tasarladı,
bir ilaç attı içtikleri şaraba,
yası, öfkeyi dindiren bir ilaçtı bu,
tekmil acıları unutturan bir ilaçtı.
Katıldığı sağraktan şarap içen
225 göz yaşı dökmezdi bütün bir gün,
anası babası ölmüş olsa bile.

RESİM 21.3 Troia Atı; Kyklad adalarında bulunan bir erzak küpü, İ.Ö. 670 civarı. Buradaki kabartma tasvir, Grek sanatında bu mitosa yapılan en açık ve net göndermelerden biridir. Asurluların kuşatma düzeneklerinden esinlenilmiş olsa gerek, atın ayakları tekerlekli olarak gösterilmiş; gövdeye, kahramanların kafalarının görüldüğü küçük pencereler açılmış. Bu pencerelerin dördünden dışarı bir miğfer, iki kılıç ve bir kalkan uzatılmış. İçerideki askerlerden bazıları dışarı çıkmış, tam teçhizat savaşa gidiyorlar. Küpün geri kalan kısımlarında kargaşa, çocuk ölümleri ve kadınlara tecavüz sahneleri tasvir edilmiş. (Archaeological Museum, Myconos; Erich Lessing/Art Resource, New York)

Ya kardaşını ya sevgili oğlunu
gözünün önünde tunçla kesseler,
gözleriyle görse nasıl can verdiklerini,
bir damla göz yaşı dökmezdi gene de.
Böyle erdemli, iyi ilaçları vardı Zeus kızının,
Mısırlı Polydamna vermişti onları, Thon'un eşi,
bu ilaçlar Mısır'ın bereketli toprağından fışkırırdı,
birçoğu şifalıydı, birçoğu da zehirli,
hekimleri de çok bilgili, üstün hekimlerdi,
hepsi de Paian ° tanrının soyundandılar.
Helene ilkin ilacı attı, sonra şarap dolduttu sağraklara,
sonra söz aldı gene, seslendi, dedi ki:
"Menelaos, Zeus'un beslediği. Atreusoğlu,

236. *Paian*: Yani, tanrı Apollon.

ve siz, soylu yiğitlerin oğulları.
Zeus kimi zaman insana mutluluk verir,
kimi zaman da kötülük, yıkım,
iyi günü kötü günü o tutar elinde.
Rahatınıza bakın şu sarayda, yiyin için,
İyi karşılayın sözlerimi, diyeceğim dosdoğru.
Sabırlı Odysseus'un savaşları o kadar çok ki.
hepsini sayıp dökemem, anlatamam size.
Ama bu yiğit adamın başardığı bir iş var,
çile çekerken siz Akhalılar Troia ilinde,
işte bu anlatılmaya değer:
Kendi kendini döve döve,
vura vura orasına burasına,
yara bere içinde komuştu bedenini,
yırtık pırtık bir şey atmıştı sırtına,
bir uşak olup çıkıvermişti,
düşman kentinin geniş sokaklarına işte böyle girdi o,
Akha gemilerindeki Odysseus nerde, o nerdeydi,
bir dilenci sanırdı onu gören.
İşte böyle girdi Troialıların iline,
aldandı kentin bütün insanları,
bir ben tanıdım onu, anladım kim.
Bir sürü şey sordum, kurcaladım,
kurnaz kurnaz kaçamaklar yaptı,
aldım onu bir güzel yıkadım,
zeytinyağıyla ovup üstünü giydirdim,
o zaman bir kocaman ant içtim ona,
sen hızlı gemilere, barakalara varmadan önce, dedim,
buraya geldiğini söylemem Troialılara, söz.
İşte o zaman Akhalıların niyetlerini bir bir saydı döktü,
sonra keskin kılıcıyla doğradı bir sürü Troialıyı,
döndü Argosluların yanına bir hayli bilgiyle.
Öbür Troialı kadınlar ağlayıp sızlanıyordu,
ama artık seviniyordu benim yüreğim,
gönlüm şimdi dönmek istiyordu evime,
ne diye bu çılgınlıkları yapmıştım sanki, ne diye,
Aphrodite çelmişti aklımı, oralara götürmüştü beni,
götürmüştü sevgili baba toprağından uzaklara,
ayırmıştı çocuğumdan, yuvamdan, kocamdan,
ne akıldan yoksundu kocam benim,
ne de güzellikten yoksundu."
Sarışın Menelaos karşılık verdi ona, dedi ki:
"Bu dediklerin tekmil doğru, kadınım,
ben de bir sürü yiğit kişi tanıdım,
dinledim onları, öğrendim ne düşünürler,
kalmadı gezip dolaşmadığım yer,
ama görmedim hiçbir yerde böylesini,

görmedim çok çekmiş Odysseus'un yüreği gibi yürek.
Ne zor işler başardı bu güçlü adam!
En seçkinler nasıl da saklanmıştık hani
o oymalı tahtadan atın içine...
Götürmüştük biz Argoslular ölümü, yıkımı Troia'ya.
Sonra da sen geldiydin oraya, Helene,
bir tanrı getirmişti herhal seni,
Troialılara ün sağlamak isteyen bir tanrıydı bu,
arkandan tanrıya benzer Deiphobos° geliyordu,
üç kez dolandın, yokladın koca karınlı tuzağı,
Danaoların seçkinlerini adlarıyla çağırdın bir bir,
karılarının sesine benzettin sesini ayrı ayrı.
Ben, Tydeusoğlu, bir de Odysseus
oturmuş kulak veriyorduk sesine,
Tydeusoğlu'yla ben şöyle bir davranalım dedik,
ya kalkıp gelecektik yanına, ya da seslenecektik,
Odysseus durdurdu, yatıştırdı bizi.
sessiz kalakalmıştı öbür Akhaoğulları tekmil,
bir Antiklos yenemedi sana seslenmek isteğini,
ama Odysseus dayadı iki güçlü elini çenesine,
öylece tuttu, kurtardı tekmil Akhalıları.
Pallas Athene seni oradan alıp götürene dek."

HOMEROS, *Odysseia* 4.220-289

295. *Deiphobos*: Paris öldükten sonra Helen'in birlikte olduğu adam.

Poseidon rahiplerinden biri olan **Laokoon** da durumdan şüphelenmiş, atın içinde askerler olabileceğini düşünmüştür. Sinon'un da bütün Grekler gibi bir yalancı olduğunu söyler. At bir tuzak ve hemen ortadan kaldırılmalıdır, diyerek kargısını atın böğrüne doğru savurur. Tam o sırada denizden iki yılan çıkıp gelir, Laokoon ile iki oğluna saldırır ve Troialıların dehşet dolu gözleri önünde üçünü de boğar (Resim 21.4). Yılanların, tanrıların kutsal bir figüre saldırmaya cüret eden sıradan bir insana karşı duyduğu öfkeyi sembolize ettiği açıktır (aslında Laokoon'un ölüm nedeni başka bir şeydir: Karısıyla Poseidon tapınağında, yani yasak bir yerde cinsel ilişkiye girerek büyük bir günah işlemiştir ve cezasını şimdi çekiyordur).

Troia'nın Düşüşü

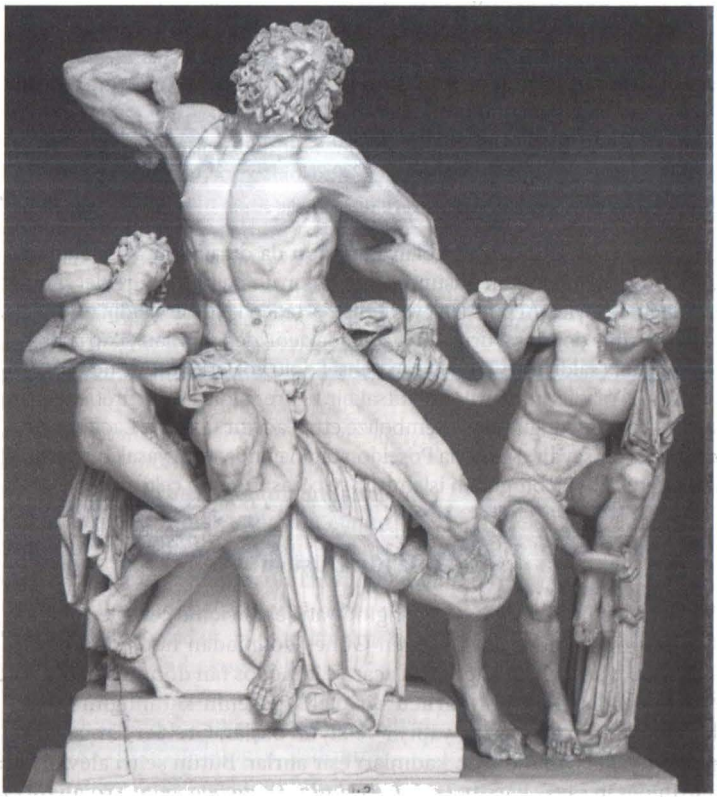
Troialılar şarkı türkü, çalgı çengi eşliğinde atı şehrin içine çekerler. Çılgın zafer kutlamaları bütün gece devam eder. Güneş doğmadan hemen önce Grekler atın içinden çıkar, şehrin kapılarını açar ve Tenedos'tan dönmüş olan arkadaşlarını içeri alırlar. Kan dondurucu bir çığlık gecenin karanlığını yırtar. Çocuklar annelerinin eteklerine yapışır ve kıyım başlar. Grekler Troialı erkekleri teker teker yakalayıp öldürür, kadınları esir alırlar. Bütün şehri alevler sarar.

Euripides'in savaş karşıtı *Troialı Kadınlar* tragedyasında, Troialı tutsaklar korosu şehrin başına gelen bu sonuncu ve en büyük felaketi anlatır. Oyun İ.Ö. 415 yılında, yani Atinalıların, Peloponez Savaşı sırasında, Melos adasındaki bütün erkekleri kılıçtan geçirip kadın ve çocukları köle olarak sattıkları

tatsız bir olayın hemen ardından sahnelenmiştir. Bu nedenle Atinalılar, *Troialı Kadınlar*'ı, kendi yaptıklarını daha iyi anlamak için özellikle dikkatli izlemiş olabilirler (oyun, Vietnam Savaşı sırasında New York'ta on yıldan fazla bir süre boyunca gösterimde kalmıştır).

[511] *Koro*: İlion üstüne bir şarkı söyle
Ey sanat tanrıçası, sitemli olsun!
Yakınarak akan göz yaşlarıyla
Söyle şarkını!
515 Bırak yükselsin sesim
Troia için, o dört ayaklı hayvanın ° beni
Nasıl yok ettiğini imleyeyim,
Surun kapısına o atı koymakla Akhalılar nasıl
Beni Argos mızraklarının tutsağı

516. *dört ayaklı hayvan*: Troia Atı.

RESİM 21.4 Laokoon'un ölümü; İ.Ö. ikinci ila birinci yüzyıllar. Kadim dünyadan günümüze kalan heykellerin en ünlülerinden biri olan bu eser (Helenistik dönem) Troialı rahip ile oğullarının yaşadığı dehşeti ve acıyı eşsiz bir ifadeyle yansıtmayı başarmıştır. (Vatican Museums; yazarın kendi fotoğraf arşivinden)

Yaptılar? Böğürtüsü göğü tutuyordu,
Pırıl pırıl altın ve tıklım tıkış silahtı at.
Görünce coşkuyla haykırdı halk
Troia surlarının yüce kayası üstünden:
"Felaketler sona erdi artık;
Haydin, alın kutsal yontuyu, dosdoğru
Varalım İlion'un evladına, Zeus'un kızına!
Hangi genç koşup gelmedi ki,
Hangi yaşlı kalabilirdi ki evde?
Şarkıların şenliği içinde kanıp gittiler
Yıkım getiren bu yalana.
Phyrigyalıların ° hepsi akın akın
Sur kapısına gittiler, Yunanlıların
Dağdaki kızılçamlardan çattığı
Gözboyayıcı Dardanos ° belasını
Hiç evlenmemiş ölümsüz
Tanrısal bakireye sunmak için.
Kenevir halatlar bağlayıp çevirdiler onu
Ve bir gemi gövdesini çeker gibi
Çekip götürdüler kentin kayalıklarında
Tanrıça Pallas Athena'nın
(*Az sonra*) Bizim kanlarımızla sulanacak tapınağına.
Derken bu sevinçle dökülen ter üstüne
Gecenin karanlığı indi. Phyrigya usulü çalınan
Lydia flütlerinin sesi çınladı;
Dans adımlarının temposu
Göklere vurdu ve kızların şarkıları
Sevinçle dolup taştı, şenliğin renkli
Parlaklığı, evlere ulaşıp sönene dek
Ve uykuya varana dek gecenin sessizliğinde.
Tam dağdan doğru tapınak önünde
Zeus kızı bakire Pallas Athena'yı
Danslarla ve şarkılarla kutluyorum ki, surlardan
Kente yayılan çığlıklar yükseldi; ölüm
Çığlığıydı bunlar, kan ve ölüm. Çocuklar
Yumuk elleriyle, annelerinin
Eteklerine sarılıyordu.
Sonra savaş, gizlendiği karanlığın
İçinden çıkıp geldi; Aynen Pallas Athena'nın
İstediği gibi başladı hemen,
Aman dileyenlerin kılıçtan geçirilmesi;
Ama dingin odalarda da
Kahraman dolu kentin başları bir bir
Düştü, Hellas kıvranırken biz
Phyrigyalılar, acı feryatlara boğulduk.

EURIPIDES, *Troialı Kadınlar* 511-567

531. *Phyrigyalılar*: Yani, Troialılar. 534. *Dardanelles*: Troialıların ilk atası (Çanakkale Boğazı'nın eski adlarından biri olan Dardanelles adını bu kraldan alır -diğeri, Hellespontos-).

Savaş boyunca yaşanan belki de en korkunç ölüm, Akhilleus'un oğlu Neoptolemos'un Zeus sunağında öldürdüğü yaşlı kral Priamos'un ölümüdür. Vergilius, *Aeneis*'in ikinci kitabında (İ.Ö. birinci yüzyıl) bu olayı en ince ayrıntısına kadar anlatır:

[506] Belki sorarsın bana Priamus'un kaderini:
Kentini alınmış, düşmüş görünce, sarayının
kapıları devrilmiş, evinin bağrında düşman,
yaşlı olduğu için nice yıldır kullanmadığı
510 takar titrek omuzlarına boş yere, zırhını,
kuşanır faydasız kılıcını sonra, yollanır
yoğun düşmanlar içine, eceline susamış!
Sarayın tam ortasında, çıplak göklere açık,
büyük bir sunak vardı, dibinde kocamış defne,
515 sunağa eğmiş dallarını, örtüyordu bütün
Ocak tanrılarını ° gölgesiyle. İşte burda
kara fırtınanın tepetaklak yere vurduğu
güvercinler gibi, Hecuba, kızları, sımsıkı
sokulmuşlar birbirlerine, sunak çevresinde,
520 boş yere; kucaklamışlar tanrı tasvirlerini.
Kral Priamus'u gençlik silahlarının içinde
görür görmez Hecuba, şöyle çıkışır eşine:
"Hangi uğursuz akla uydun da, çok mutsuz kocam,
takındın bu silahları? Nereye koşuyorsun?
525 Ne senin yardımın, ne de şu silahların bizi
koruyabilir artık, zaman öyle zaman değil!
Hector'un bile olsaydı, bizi koruyamazdı!
Gel artık şuracığa, ya bizi korur bu sunak,
ya da ölürsün bizimle!" Çekti böyle diyerek
530 yaşlı adamı yanına, kutsal yere oturttu.
Priamus'un oğullarından biri, Polites de,
kurtulup Pyrrhus'un ° kılıcından kaçıyor işte,
mızraklar, düşmanlar içinden uzun revaklarda,
dolanıyor yaralı, boş avlusunu sarayın;
535 azgın Pyrrhus peşinde, onu tepelemek için.
Tuttu tutacak derken tutar, saplar mızrağını.
Polites yakınlarının yanına kaçar zar zor,
orda, herkesin gözleri önünde yere çöker,
boşanır kanı bedeninden, uçar gider ruhu.
540 O zaman Priamus artık yarı ölü olsa da,
tutamaz kendini, zapt edemez hiç sesini,
öfkesini: "Bu suçunu, bunca küstahlığını
yanma koymasınlar senin tanrılar, dilerim,
bu işleri gözeten Adalet varsa göklerde,

516. *Ocak tanrıları*: Vergilius'un verdiği tarif Homeros dönemindeki bir saraydan çok, bir Roma evine uygundur. Ocak tanrıları (=*Penate*ler), evleri koruduğuna inanılan, Romalılara özgü ruhlardı (bkz. 23. Bölüm). 532. *Pyrrhus*: Akhilleus'un oğlu Neoptolemos.

versinler layığını, hak ettiğin ödülü!
Şu gözlerimin önünde, oğlumun ölümünü
bana seyrettirdiğin ve bir babanın yüzünü
lekelediğin için öz oğlunun cesediyle!
Yalan, yalan senin Achilles'in oğluyum demen!
O böyle davranmamıştı düşmanı Priamus'a.
Utanırdı yakaranın hakkını, güvenini
çiğnemekten. Teslim etmişti kansız cesedini
gömdüreyim diye Hector'un! Hem de sarayıma
geri göndermişti beni!" Böyle dedi ihtiyar,
fırlattı sonra cenk için faydasız mızrağını.
Kuru, tok bir ses çıkardı birden tunça çarparak
takıldı kaldı kalkanın kabartmasında mızrak.
"Öyleyse sen anlat," dedi, Pyrrhus, "var git
sen, babam Peleusoğlu'nun habercisi olarak,
anlat ona bunları, berbat işlerimi benim!
Yozdu, de, oğlun Neoptolemus, unutma sakın!
Geber şimdi!" Böyle deyip sunağın ta yanına,
sürükler titrek ihtiyarı, oluk oluk akan
kanları içinden oğlunun. Kavrar saçlarını,
sol eliyle, sağ eliyle çekip parlak kılıcı,
saplar ihtiyarın böğrüne, sapına kadar!
İşte böyle sona erdi Priamus'un kaderi,
böyle ölüm nasip etti alın yazısı ona.
Troia yangınını, Pergama'nın örenini
götürdü gözlerinde, onca ulusa vaktiyle,
onca toprağa egemen mağrur kralı Asya'nın.
Şimdi yatmaktadır kıyıda, koskoca bir gövde,
omuzdan yoksun bir baş, adsız bir beden sadece!

VERGILIUS, *Aeneis* 2.506-558

Menelaos Helen'i yatak odasında, yeni kocası Deiphobos'la birlikteyken bulur. Deiphobos'u son derece vahşi bir şekilde öldürür; tam Helen'i de öldürecekken Helen muhteşem göğüslerini açarak hayatını bağışlaması için Menelaos'a yalvarır. Menelaos bir an kararsız kaldıktan sonra, eski karısını hemen öldürmekten vazgeçer (hatta Sparta'ya birlikte döner ve uzun bir süre bir bakıma mutlu bir hayat sürerler). Diğer Aias, Oileus'un oğlu olan, Kassandra'ya Athena heykeline sarılmış bir haldeyken tecavüz eder (bkz. Resim 21.7). Bu korkunç eylem Athena'nın nicedir sönmüş gazabını yeniden ateşler ve eve dönüş yolunda Greklerin başına gelmedik bela bırakmaz.

Bu kıyımdan Troialı erkeklerin pek azı kurtulur. Bunların arasında en ünlü isim, sakat babası Ankhises'i sırtlayıp, oğlu Askanius'u elinden tutarak alevlerin içinden sağ salim surların dışına çıkaran Aineias'tır. Muzaffer Grekler tutsak aldıkları kadınları topluca şehir dışına çıkarıp, kendi aralarında paylaşırlar. Odysseus'un emri üzerine Hektor'un oğlu Astyanaks, annesi Andromakhe'nin koynundan koparılıp alınır ve surlardan aşağı atılarak öldürülür.

"Babayı öldürüp çocuğunu sağ bırakmak, aptalların işidir" diye belirtir Odysseus, alaycı bir ifadeyle. Neoptolemos, Priamos'un en küçük kızı **Polyksene**'yi, babası Akhilleus'un mezarı başına kadar getirtip orada boğazını keser ve kanını mezarın üzerine akıtır (Resim 21.5).

Ara Yorum: Troia Savaşı Gerçekten Oldu mu?

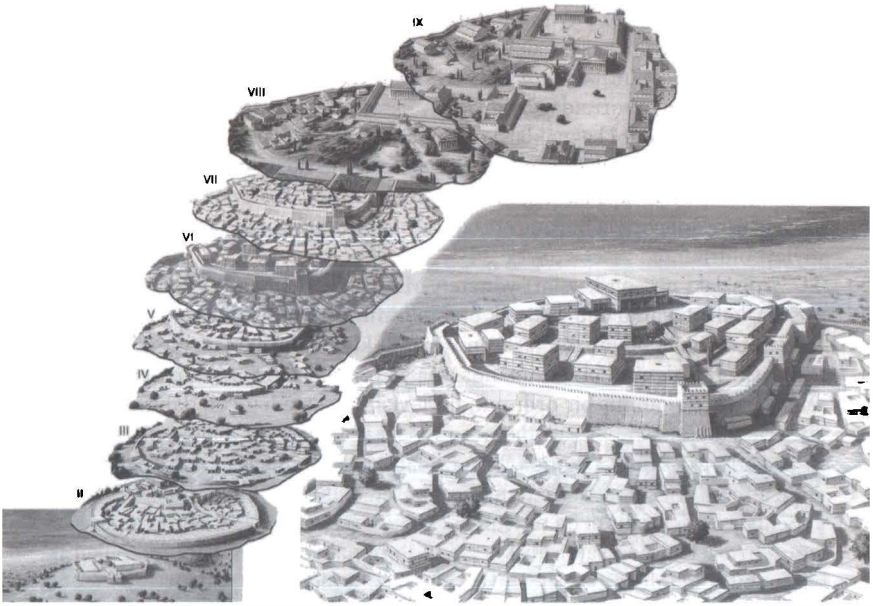
Troia, Hellespontos'un (Çanakkale Boğazı) Ege Denizine açıldığı yerde, Anadolu'yu Avrupa'ya bağlayan ana karayolu ile Karadeniz'i Akdeniz'e bağlayan deniz yolunun kesişim noktasında kurulmuştur (Harita IX, 20. Bölüm; Harita XIII, arka kapak içi). Bu boğaz, Pers kralı Serhas'tan (Kserkses / Keyhüsrev, İ.Ö. 480) Büyük İskender'e (İ.Ö. 334), ondan Winston Churchill'in felaketle sonuçlanan Çanakkale/Gelibolu Savaşına (1915) kadar tarih boyunca sayısız anlaşmazlıklara, kanlı çekişmelere sahne olmuştur. Tam anlamıyla bir medeniyetler kavşağında kurulan bu şehir, daha ilk kurulduğu dönem olan Tunç Çağında bile iki dev kuvvetin, doğuda Hititlerin batıda ise Mykenailerin arasında kalmıştı.

Troia arkeolojik alanı, hepsi bir öncekinin üzerine kurulmuş dokuz ayrı katmandan oluşur (Resim 21.6). İlk yerleşim, İ.Ö. 3000 civarında, Tunç Çağının başlangıcına rastlar. İlk yedi katman tarih öncesi dönemlere aitken, VIII. ve IX. şehirler Grek ve Roma dönemlerinde inşa edilmişlerdir. Arkeologlara göre efsanevi Troia Savaşı tarih öncesi VI. veya VII. katmanda gerçekleşmiştir.

Troia VI (İ.Ö. 1700-1250) tarih öncesi katmanların en büyüğüdür. Bu dönemde şehir üç metre kalınlığında, on metre yüksekliğinde muazzam taş surlarla çevrilir (bkz. Resim 1.2). Troia VI, İ.Ö. yaklaşık 1250'de bir depremle yerle bir olur (efsanede, depremlerden de sorumlu Poseidon'un şehre düşman oluşunun nedeni bu olabilir). Depremden kurtulanlar VII. katmanı inşa etmişlerse

RESİM 21.5 Polyksene'nin kurban edilişi; Etruria'da bulunmuş bir Grek su testisi, İ.Ö. 570 civarı. Akhilleus'un oğlu Neoptolemos kılıcını Polyksene'nin boynuna saplamış, kanını, babasının intikam ateşini söndürsün diye mezarının üzerine akıtıyor. Prensesi sıkı sıkıya tutan üç savaşçının isimleri Amphilokhos, Antiphates ve Aias (Oileus'un oğlu). Neoptolemos'un arkasındakiler Diomedes ile Nestor. En sağdaki ise Phoiniks. (British Museum, London; ©Trustees of the British Museum)

RESİM 21.6 Troia arkeolojik katmanlarının varsayımsal rekonstrüksüyonu. Homeros'un Troia'sı olma ihtimali yüksek VI. ve VII. katmanlar Geç Tunç Çağına aittir (İ.Ö. yaklaşık 1700 ila 1150 arası). Troia VIII Greklere aittir (İ.Ö. 800-133 civarı). Troia IX ise Romalılar tarafından inşa edilmiştir (İ.Ö. 133-İ.S. 500 civarı). Sağdaki temsilî resim Troia VII'yi gösteriyor. (Christoph Haussner; sanatçının izniyle)

de, İ.Ö. 1150'de, bu sefer düşman saldırıları nedeniyle bu katman da tahrip olur. Acaba Troia VII katmanının yok oluşunun nedeni efsanevi Troia Savaşı mıdır?

1870'te, başarılı ve varlıklı Alman bir iş adamı olan Heinrich Schliemann, çocukluğundan beri varlığına inandığı efsanevi Troia şehrini bulmak için araştırmalarına başlar. İlk olarak, bugün bile hâlâ Hisarlık Tepe olarak anılan yerde geniş çaplı kazılar yapar ve inanılmaz şeyler bulur. Kısa bir süre sonra dünya, bir tepeciğin derinlerinde yangınla yok olmuş bir şehrin kalıntıları ve bu kalıntılar arasında bulunan ve hemen "Priamos'un Hazinesi" olarak adlandırılan inanılmaz güzellikte altın ve gümüş süs eşyaları ve bir sürü değerli eşya haberleriyle çalkalanmaya başlar. Fakat bugün, Schliemann'ın bulduğu şehrin aslında Troia II katmanı (İ.Ö. 2500-2200 civarı) olduğunu, yani Homeros'un Troia'sı olamayacak kadar eski olduğunu biliyoruz. Bununla birlikte hazinenin bütünü ve kazı koşullarıyla ilgili şüpheler de vardır, çünkü Schliemann'ın her zaman tam olarak doğruyu söylemediği bilinen bir gerçektir.

Schliemann'ın Alman mimarı Wilhelm Dörpfeld, Troia VI katmanına ait sur duvarlarını 1890 yılında gün ışığına çıkarır ve neredeyse hiç düşünmeden bu duvarların, Homeros'un anıtlaştırdığı ve depremden sonra Troia VII sakinleri tarafından yeniden yapılan duvarlar olduğu kararına varır. 1930'da Cincinnati Üniversitesi'nden Carl W. Blegen, Troia VII katmanına ait kale duvarlarının

içinde, sanki yakında büyük bir saldırı olmasını bekleniyormuş gibi, yoğun yerleşim olduğunu ve büyük miktarlarda yiyecek depolandığını gösteren izler keşfeder. Blegen, ayrıca, depremden sonra kapanan batı kapısının hemen dışında, yıkıntı kalıntılarının arasında sapan taşları, ok uçları ve kargı başları da bulur. Sonuç raporunda şöyle yazar: "Troia VII katmanına ait kale duvarları çevresinde, edebî kaynaklarda Troia Savaşının gerçekleştiği zaman olarak belirtilen döneme denk düşen bir dönemde şehrin düşman kuvvetleri tarafından kuşatıldığını, zapt edildiğini ve yağmalandığını gösteren kuvvetli deliller mevcuttur. Dolayısıyla buranın Priamos'un ve Homeros'un Troia'sı olduğunu söyleyebiliriz."

Troia'daki en son kazıları yöneten Manfred Korfmann (2005'te vefat etmiştir), kale duvarlarının yaklaşık on bin nüfuslu ve tepenin aşağılarına doğru yayılan çok daha büyük bir yerleşim yerinin küçük bir parçası olduğunu göstermiştir. İç kalenin hemen dışında yer alan aşağı şehir, muhtemelen, savaş arabalarıyla donanmış bir ordunun ilerleyişini iç kaleden çok daha önce durdurmak amacıyla yapılmış hendek ve siper kazıklarıyla çevrilidir.

Anadolu'da Tunç Çağında yaygın olan kale planına göre inşa edilmiş olduğu anlaşılan Troia şehri, önemli bir ticaret, belki de kraliyet merkezi olması nedeniyle Tunç Çağının en önemli başkenti Hattuşaş'la, yani Hitit İmparatorluğunun başkentiyle yakın ilişkiler içinde olmalıydı. Troia'dan yola çıkarak, bugün bile önemli bir ticaret yolu olan hat üzerinden doğuya doğru giderseniz önce, paranın icat edildiği ve Herakles'in Omphalos'un tutsağı olarak günlerini geçirdiği Lydia bölgesine ulaşırdınız. Buranın da doğusunda, Dionysos'un "memleketi" olduğu öne sürülen Phrygia yer alır. Uzun Phrygia vadisi, Hititlerin İ.Ö. 1600'lerden başlayarak yüzyıllar boyunca egemen oldukları büyük bir ovaya açılır. Anadolu'yu Hititlerden bin yıl kadar sonra egemenlikleri altına alan Persler, dağlarla çevrili iç düzlükleri deniz kıyısına bağlayan bu yola, "kral yolu" adını verir. 1995'te Troia'da, üzerinde yazı bulunan ilk eser bulunur; "hiyeroglif" hece-yazı yöntemiyle Hitit diyalektlerinden birinde yazılmış bu parça, tunç bir mühürdür.

Ayrıca, Hitit arşivlerinde Troia adı, Wilusa (=İlios/İlyon) ve Taruwisa (=Troia) olarak açıkça geçer. Arşivlerdeki diğer adlar da Homerik destanların tarihî arka planı hakkında önemli bilgiler sunar. İ.Ö. 1285 civarında Hititler, "Wilusalı Aleksandru" adında biriyle bir anlaşma imzalamışlardır. Bu kişi, İlioslu Aleksandros'tan, yani Paris'ten başkası değildir. *Priam* sözcüğü Hititçede "olağanüstü cesur" anlamındadır (yani Grekçedeki "fidye ile kurtarılmış" anlamı yanlış bir etimolojiye dayanıyor olsa gerek). Yine Hitit arşivlerine göre batıda, İmparatorluğun elinin uzanamadığı topraklarda yaşayan kavimler için kullanılan *Ahhiyawa* sözcüğünün, Grekçedeki Akhaioi (Akhalılar) olduğu açıktır. Dolayısıyla, Homeros'un çizdiği politik ortam akla oldukça yatkın görünmektedir: Çanakkale Boğazı çevresindeki topraklarda yaşayan güçlü ve sağlıklı bir krallık ve Asyalı kuvvetlerle pek iyi geçinemeyen denizaşırı Mykenai Grekleri.

Fakat Homeros'un, kendinden bu kadar zaman önce gerçekleşmiş böyle bir savaştan nasıl haberi olmuş olabilir? Yazılı kaynaklardan olmadığı açıktır, zira Lineer-B yazısı tarih yazım amacıyla kullanılmıyordu ve İ.Ö. 1200'lerde çoktan unutulup gitmişti. Yaygın görüşe göre savaşın ayrıntıları, *Odysseia*'daki ozan

Demodokos'un söylediği ezgili şiirler gibi sözlü bir edebî gelenek sayesinde korunmuştur. *Homerik İlahiler*'deki kahramanlık ve sorumluluk anlayışı, İ.Ö. sekizinci yüzyıla (yani *Odysseia* ile *İlyada* destanlarının doğduğu yüzyıla) özgü özelliklerdir, fakat Homeros, dinleyicilerinin eski geleneklere, destanlarında geçen isimlere ve Troia Savaşının tarihî arka planına aşina olacak kadar iyi eğitimli bir dinleyici kitlesi olduğunun farkındaydı.

Klasik Dönemde kimse Troia Savaşının gerçekten olduğundan kuşku duymuyordu. Yunanistan'ın ortasında, Lokris denilen bir yerden gelen Küçük Aias'ın (Oileus'un oğlu) Troia'daki Athena tapınağında Kassandra'nın ırzına geçtiğinden daha önce bahsetmiştik (Resim 21.7). Klasik Dönemde yaşayan Lokrisliler her yıl, soylu ailelere mensup iki bakireyi bir gemiye bindirip, Aias'ın işlediği (mitolojik) suçun kefareti olarak, Athena tapınağını temizleyip hizmete açık tutmak için İlyon'a (bugünkü Hisarlık Tepe'ye) gönderirlerdi. Bu gelenek erken Arkaik Dönemde başlamış gibi görünse de Lokrisliler bunu ta

RESİM 21.7 Küçük Aias (Oileus'un oğlu), can havliyle Athena heykeline sarılmış Kassandra'ya saldırıyor; kırmızı figürlü bir Atina şarap kupası, İ.Ö. 430 civarı. Geleneğe uygun olarak çıplak tasvir edilmiş Aias, giysileri üzerinden sıyrılmış Kassandra'ya arkadan yaklaşıp saçlarını sağ eliyle kavramış, sol elinde at desenli bir kalkan tutuyor. (Museé du Louvre, Paris; The Art Gallery Collection, Alamy)

Troia Savaşından beri yaptıklarını iddia ediyorlardı. Persli Serhas İ.Ö. 480'de Yunanistan seferine çıktığında İlyon'da konaklamış ve Troia kalıntılarının önünde Athena'ya 1000 sığır kurban etmiştir. Büyük İskender aynı yerdeki Athena tapınağının içinde Troia Savaşından kalma bir zırh bulduğunu iddia etmiştir. Romalı bir elçiyken isyan edip Anadolu'daki ordunun komutasını ele geçiren Fimbria (Gaius Flavius), İ.Ö. 85'te İlyon'u zapt eder. Agamemnon'a on yıl boyunca direnen şehri yalnızca on bir günde ele geçirmekle böbürlenince İlyonlular, "Evet, ama bizim bir Hektor'umuz yoktu" diye cevap verirler.

AGAMEMNON'UN EVE DÖNÜŞÜ

Troia'dan dönenlerin hikâyelerini anlatan ve **Nostoi** ("eve dönüş") adı verilen ayrı bir edebî tür vardı (dilimize Fransızcadan girmiş *nostalji* -"sıla hasreti"- sözcüğünün kökeni bu sözcüktür). Elimizdeki tek eve dönüş destanı Homeros'un *Odysseia*'sı olsa da, diğer kaynaklarda bu hikâyelerden sıkça bahsedilir. Agamemnon'un Argos'a dönüşünü, Klytaimnestra tarafından öldürülüşünü ve Orestes'in intikamını Aiskhylos'un İ.Ö. 458'de yazdığı ***Oresteia*** adlı tragedya üçlemesinden öğreniriz. Üçleme, her biri kendi içinde ayrı bir hikâyeyi işleyen, fakat bir arada bir bütün oluşturan üç tragedyadan oluşur: *Agamemnon*, *Khoephoroi* ("adak sunucuları") ve *Eumenidler* ("iyi niyetliler"). Homeros *Odysseia*'da Odysseus'un eve dönüş yolunda çektiği sıkıntılardan ve döndükten sonra karşılaştığı zorluklardan bahsederken, Aiskhylos daha çok Agamemnon'un aile içi sorunları ve bunları nasıl çözdüğüyle ilgilenmiştir.

Agamemnon'un Katli

İlk tragedyanın konusu, Agamemnon'un Troia'dan döndüğü günün gecesinde karısı Klytaimnestra tarafından öldürülmesidir. Açılış sahnesinde, sarayın çatısındaki bir gözcü, denizin orta yerindeki bir işaret kulesinde yanacak ve Troia'nın düştüğü haberini verecek işaret ateşini beklemektedir. Gözcünün yaptığı açılış konuşması, sarayın üzerine çöken kasvetli havayı çok güzel özetlemektedir. Klytaimnestra, uzun zamandır Agamemnon'un kuzeni Aigisthos ile birliktedir. Beklenen ateş sonunda yanar; Troia düşmüştür. Savaş yorgunu bir haberci sahneye gelir ve muzaffer kral Agamemnon'un saraya ulaşmak üzere olduğu haberini verir. (Görüldüğü gibi olaylar arasındaki zamansal bağ Aiskhylos'u pek ilgilendirmemektedir.)

Haberci, Troia'dan çıkar çıkmaz çok kötü bir fırtınaya yakalandıklarını ve fırtınanın yol boyu bir an bile onları rahat bırakmadığını söyler (bu fırtınanın, Kassandra'ya tecavüz ettiği için Athena'nın Küçük Aias'a duyduğu öfke olduğuna inanılır).

[646] Peki belalardan şans eseri kurtulup,
Huzur içindeki vatanına ulaşmış olan ben.
Tanrıların orduyu mahveden fırtınasını anlatıp da
Nasıl su katarım pişmiş aşa?

Evet gerçi, başka zaman
Birbirinin can düşmanı olan azgın dalgayla ateş,
Talihsiz Argoslular ordusunu yok etmeye gelince
Canciğer kuzu sarması oluverdiler!
Gece yarısı o azgın deniz yükselip gemilere bindirirken
Vahşi Trakya rüzgârı da gemileri birbirine bindiriyordu.
Dalgalara kapılan her gemi, kamçı gibi esip yağan
Boranın girdabında döne döne savruluyor, karanlıklarda
Yitip gidiyordu. Bir bela kasırgasıydı fırtına.
Sonra sabahın ilk ışıklarıyla ortalık görünür olunca
Baktık ki durgun denizde çepeçevre, Yunanlıların
Cesetleriyle, dağılmış gemi parçaları yüzmekte.
Bize gelince, hiçbirimize bir şey olmadı,
Gemimize de; bir tanrıydı bizi kurtaran besbelli
Bir ölümlü değil, dümende kesin bir tanrı vardı;
Kurtarıcı tanrıça Tükhe[o] ele aldı teknemizi.

AISKHYLOS, *Agamemnon* 646-664

665. *Tükhe*: Tykhe, Okeanos'un kızlarından biri. Denizcilere iyi şans getirdiği, zor durumda olan denizcileri kurtardığına inanılırdı. (ÇN.)

Menelaos'un gemisinin akıbeti bilinmez, ama en azından Agamemnon'unki batmadan kurtulmuştur.

Agamemnon, yanında savaş ganimeti ve metresi Kassandra ile birlikte, bir savaş arabası üzerinde şehre girer. Halkı ve o sırada kendisini karşılamak üzere saraydan dışarı çıkmış karısı Klytaimnestra'yı selamlar. Klytaimnestra herkesin önünde, kocasının yokluğunda neredeyse canına kıyacak kadar çok acı çektiğini söyleyerek yakınır ve yere mor bir örtü sererek kocasını içeri davet eder. Oyun boyunca sık sık karşımıza çıkacak olan bu mor örtü, Klytaimnestra'nın kocasını tuzağa düşürüp öldüreceği kumpasın bir metaforudur (Deianeira ile Medea da hasımlarını öldürmek için dokuma kumaşlar kullanmışlardır; bkz. 15. ve 19 Bölümler). Agamemnon önce, sıradan bir ölümlünün böyle bir onura layık olmadığını söyleyerek itiraz edecek gibi olsa da, Klytaimnestra böyle gereksiz düşünceleri kafasından uzaklaştırmasını söyler. İkna olan Agamemnon sandallarını çıkarır, savaş arabasından iner ve mor örtünün üzerinden yürüyerek saraya girer.

Dışarıda, arabada kalan Kassandra Agamemnon'un ve kendisinin başına neler geleceğini anlar. Sarayın giriş kapısının üzerinde oynaşan bazı hayaller görmüştür: Bir yamyam kurban törenindenmiş gibi duran ve Thyestes'in lanetinin gerçekleşeceğini gösteren görüntülerdir bunlar. Ağzından dökülen kehanetvari sözlere elbette ki kimse inanmaz (zira Apollon Kassandra'yı lanetlemiş, kehanetlerine artık kimsenin inanmayacağını söylemiştir -ÇN):

[1214] *Kassandra*: Gerçeği söylemenin korkunç krampı içimi
Kemiriyor işte yine, sarsıp sürüklüyor beni!
Ah, bakın orada kapı önünde, sessiz, masum,
Düşlerden çıkıp gelmiş gibi iki oğlan çocuğu, sanki
Yakın dostlardan biri boğmuş da onları, elleri
Kendi etleriyle, kendi iç organlarıyla yüklü, yemeye

Sunulacak onlar, ilk tadacak olan da öz baba!
Bunu sergiliyor işte ölü çocuklar ve korkak
Bir aslan bunun hıncını alacak güya, yatağına
Yapışmış bir ev bekçisi! Yazık senin kralına
Çok yazık, benim de efendime elbet; onun kölesiyim ya,
Söylüyorum işte: O gemiler kralı, o İlion fatihi,
Bilmiyor ki, kendi riyakâr felaket dişisinin dudakları,
Kahrının selamı olarak ona hazırladığı
Gizli tezgâhı işletip, karanlık kaderi tatlı dille
Örerek başına, getirecek korkunç sonunu.

Aiskhylos, *Agamemnon* 1241-1225

Perspektif 21.2
Shakespeare: *Troilus ile Cressida*

Shakespeare'in, konusu sekiz yıl süren Troia Savaşı sırasında geçen oyunu *Troilus ile Cressida*, orijinal mitostan alınan çok sayıda karakter ve olay etrafında gelişir. Fakat daha yakından bakıldığında, oyunun ana konusunun (Troilus'un uçarı Cressida'ya olan umutsuz aşkı) orijinal mitosla pek ilgisi olmadığı görülür. Oyun, antik dönem mitoslarının Orta Çağ ve Rönesans boyunca yaptığı yolculuk sırasında ne denli yoğun değişimler geçirdiğine güzel bir örnektir.

Orta Çağda Latince konuşan Batı Avrupa'da Homeros'la ilgili birinci el bilgiler gitgide yok oldu ve Grek dili yaklaşık altı yüz yıl boyunca ortadan kayboldu. Fakat Troia Savaşı bir istisnaydı. İnsanlar hem Vergilius'un *Aeneis*'in ikinci kitabında anlattıkları hem de "Giritli Diktys" adlı birinin Troia Savaşı üzerine yazdığı Grekçe bir eserin Latince çevirisi (*Ephemeris belli Troiani*, "Troia Savaşı Günlüğü") sayesinde olaya oldukça aşinaydılar. Diktys Troia'da, Giritli komutan İdomeneus'un birliğinde savaştığını iddia etmekteydi. Dolayısıyla Homeros'tan daha yaşlıydı ve savaşa bizzat tanıklık etmişti.

Diktys denilen şahsın ve eserinin uydurma olduğunu, aslında İ.S. ikinci veya üçüncü yüzyılda yazıldığını artık biliyoruz, fakat ortaçağ alimleri tarafından orijinal olduğuna inanılıyor ve öyle kabul görüyordu. Aynı derecede ilgi gören ve sayısız sanatçıyı etkilemiş bir başka eser olan ve İlyada'da bir Hephaistos rahibi olarak adı geçen "Phyrigyalı (Yani Troialı) Dares" tarafından yazılmış *De excidio Troiae historia* da ("Troia'nın Düşüşüne Dair"), aynı şekilde, sahteydi ve büyük ihtimalle İ.S. beşinci yüzyılda yazılmıştı.

1160 civarında, Diktys ve Dares'ten fena halde etkilenmiş Benoit de Sainte-Maure adlı birisi Fransızca *Roman de Troie* ("Troia'nın Hikâyesi") adlı bir kitap yazar. Guido da Colonna adlı bir İtalyan, Benoit'nın eserinin düzyazı versiyonu olan *Historia Troiana*'yı yayımlar (1272-1278); bu eser Benoit'nınkinden daha fazla okunur çünkü o zamanın uluslararası dili olan Latincede yazılmıştır. (Perspektif Resim 21.1a'daki Troia Atı illüstrasyonunun kaynağı, Guido da Colonna'nın Benoit'nın Fransızca orijinalinden uyarladığı Latince eserin Fransızca çevirisidir!) Hikâye İngilizceye John Lydgate'in Guido da Colonna'dan aldığı *Troy Book* ("Troia Kitabı") ve William Caxton'ın, efsanenin en ünlü İngilizce versiyonu hâline gelen *Recuyell of the Historyes of Troye* (1468-1471) çevirileri aracılığıyla girer.

Mitosun Grekçe aslından sadece **Troilus**'un Priamos ile Hekabe'nin en küçük oğlu olduğunu ve Akhilleus tarafından bir su başında tuzağa düşürülerek öldürüldüğünü öğreniriz. Ne var ki Dares, Troilus'u savaş boyunca mücadele eden kahraman bir savaşçı olarak tasvir eder. Benoit de Sainte-Maure ile Guido da Colonna, Troialı Troilus ile tutsak Briseida'nın (=Briseis) birbirine âşık olduğunu fakat sadakatsiz Briseida'nın, Grek Diomedes için Troilus'u terk ettiğini anlatırlar.

Ardından Boccaccio (1313-1375) Briseida'nın adını (*De casibus*'ta) Griseida olarak değiştirir. Griseida ise İngilizcede zamanla Cressida'ya dönüşür (dolayısıyla Cressida, Agamemnon'un ganimeti Khryseis'in bozulmuş hali değildir). Boccaccio, ayrıca, adı *İlyada*'da okçulardan biri olarak geçen Pandaros'u Troilus'un hovarda arkadaşı yapar. İngiliz şair Chaucer, dünyevi aşkın kırılganlığını son derece incelikli bir üslupla anlattığı ünlü uzun şiiri *Troylus and Cryseyde*'yi (1372-1386) Boccaccio'nun versiyonuna dayanarak yazar.

Shakespeare'e (1564-1616) gelinceye dek Cressida adı güvenilmez, fettan, "ahlaksız" kadınla eş anlamlı kullanılır olmuştu. Pandaros'un adı ise en hafif tabiriyle muhabbet tellalı ile eş anlamlıydı ve Troilus, kötü bir kadına olan aşkı yüzünden acılara gark olmuş masum delikanlıydı. Shakespeare, tahminen 1602'de (*Hamlet*'ten hemen sonra) yazdığı *Troilus ile Cressida* oyununu bu temalar etrafında kurar. Cressida önce Troilus'a âşık olan, fakat sonra gönlünü daha yakışıklı ve çekici Diomedes'e kaptırarak Troilus'u hiç düşünmeden terk eden hoppa, aklı bir karış havada ve şımarık bir kızdır. Shakespeare hikâyeye fon olarak Grek tarafından Agamemnon, Aias, Ulysses (Odysseus), Nestor ve Akhilleus'u, Troialıların tarafındansa Priamos, Aineias, Hektor, Andromakhe, Paris ve Helen'i oyuna dâhil eder.

İzleyiciler ve okurlar Grek edebiyatıyla olan bağlarını uzun yıllar önce koparmış, bilinenler çoktan unutulmuş olsa da Troia Savaşı, ozanların çağdaş edebî tarzları veya dönemin sorunlarını dile getirebilmek için eskinin geleneklerini kendi dönemlerine uydurmaya çalıştığı veya onları taklit ettiği Orta Çağ ve sonrasındaki Batı Avrupa ülkelerinde izleyicileri ve okurları büyülemeyi sürdürmüştür.

Kassandra da döner, saraya girer. İçeriden acı bir çığlık yükselir: Klytaimnestra ölümcül darbeyi indirmiştir (Resim 21.8). Tepeden tırnağa kana bulanmış Klytaimnestra, yüzünde son derece mutlu bir ifadeyle kocasının ve metresinin cesetleri etrafında dolaşarak, âşığı Aigisthos'la birlikte planladıkları korkunç planın hiç de korkunç olmadığını, onları öldürmenin nasıl bir zevk verdiğini anlatır:

[1378] Bu kavgayı ben çoktan tasarlamıştım;
Zafer kazanılmıştır, yalnız biraz geç;
1380 Vurduğum yerdeyim işte, ölü düşmanlarımın önünde...
Öldürmeyi öyle yaptım ki -inkâra ne gerek-
Hiçbir kaçış, bir direnme mümkün değildi.
Bir ağ ki, hiç kaçış yok, balık yakalar gibi,
Zenginliğin o belalı, o kat kat kumaşını attım üstüne,
1385 Ve iki kez vurup sapladım; iki kez haykırdı acıyla
Sonra, uzanıp kaldı öylece.
Üçüncüyü ölüye sapladım, bir şükür selamı olarak
Öte dünyanın efendisine, göçenlerin sığınağına.
Böyle verdi son nefesini, ruhunu teslim etti,

RESİM 21.8 Agamemnon'un ölümü; Attik şarap sulandırma kabı, İ.Ö. 470 civarı. Aigisthos, tül benzeri bir kumaştan uzun bir tunik içindeki Agamemnon'u henüz hançerlemiş. Aigisthos'un arkasında, Klytaimnestra, elinde küçük bir baltayla (burada görünmüyor), onlara doğru koşuyor. Agamemnon'un arkasında duran kadın, büyük ihtimalle, Kassandra; en sağdaki ise Elektra. (Fotoğraf © 2011 Museum of Fine Arts, Boston)

Keskin bir kan parıltısı sıçrattı üstüme,
Hem de, erguvan rengi bir çiy damlası gibi;
Sevindim, Zeus'un yağmuruyla ıslanan tomurcuk
Patlayınca nasıl sevinirse.
Siz ey Argos'un en yaşlıları, dilediğiniz gibi sevinebilirsiniz siz de
Onun böyle gitmesine. Ben tüm mutluluğumla kutluyorum!
Ve bir cesede adaklar dökmek caizse,
Burası tam hakkı işte! Hatta, haktan da öte;
Öyle çok uğursuzlukla doldurmuştu ki
Bu evi... dönüşüyle kendisi boşalttı işte!

Aiskhylos, *Agamemnon* 1378-1398

Klytaimnestra, Agamemnon'un kızları İphigenia'yı kurban etmesini sebep göstererek, ihanetini ve cinayeti savunur. Aigisthos sahneye gelerek ona katılır ve oyun biter.

Orestes'in İntikamı

Üçlemenin ikinci oyunu Agamemnon'un katlinden yıllar sonra geçer. Agamemnon'un evlatlık verilen ve Delphoi yakınlarında bir yerde büyütülen oğlu **Orestes** artık genç bir erkektir. Başkâhinin emri üzerine, babasının intikamını almak için arkadaşı Pylades ile birlikte Argos'a döner. Bunun için öz annesini öldürmesi gerekecektir, fakat görev bunu gerektirir. Argos'a ulaştığında önce babasının mezarını ziyaret eder ve mezarın üzerine bir tutam saç bırakır.

Bundan bir gece önce Klytaimnestra, rüyasında, bir yılan doğurduğunu, yılanın doyasıya süt emdikten sonra memesini ısırdığını görmüştür. Rüyayı kocasının öfkeli hayaletinin musallat ettiğini düşünen Klytaimnestra, kızı **Elektra**'yı bir grup "adak sunucusu" kadınla birlikte, ruhuna içki sunmaları için Agamemnon'un mezarına gönderir (bu adak sunucusu kadınlar aynı zamanda tragedyanın korosunu da oluştururlar). Elektra da, kardeşi Orestes gibi, babalarını öldüren annesine karşı içten içe derin bir nefret duymaktadır. Orestes Elektra'ya gizlice yaklaşarak kendini tanıtır. Kafa kafaya verip Klytaimnestra'yı öldürme planı yaparlar.

Orestes, haberci kılığında saraya giderek Orestes'in (yani kendisinin) öldüğü haberini verir. Bu güzel haberi duyan Aigisthos sevinç içinde sahneye girince Orestes onu öldürür. Ardından Klytaimnestra gelir ve Aigisthos'un cansız bedeniyle birlikte gerçeği görür. Orestes kılıcını çekip görevini tamamlamak için hazırlanır. Klytaimnestra, son bir ümitle memelerini açıp, kendisine acıması için oğluna yalvarır:

[896] Yoo, hayır, bir dur bak, çocuk! Annene kıyma, bak,
Kim bilir kaç kez uykulu uykulu annenin bu memesinden
Tatlı anne sütü emmiştir dudakların?

AISKHYLOS, *Adak Sunucuları* 896-898

Orestes bir an kararsız kalır, fakat arkadaşı Pylades'in kışkırtmasıyla annesini öldürür. Sonra, yerde yatan annesinin ve âşığının cansız bedenleri başında sevinçli bir konuşma yapar:

[973] *Orestes*: Bakın işte, memleketin çifte zorbaları yatıyor burada
Babamın katili ile mülkümün savurganı! Az önce
Şanla şerefle tahtta oturmaktaydılar ve şimdi de
Kaderlerinin onları bağladığı sevgiyle birlikteler,
Sadık kaldılar bağlılık yeminlerine.
Babamı öldürmede nasıl birleştilerse, şimdi
Ölümde de birlikteler işte, bozulmadı yeminleri.
980 Ama sizler, bu vahşetin tanığı olanlar, zavallı babamı
Saran ağı görün, ellere kelepçe olmuş ayakları kıstırmış o ağı!
Açın gösterin onu şimdi genişçe, daire olun çepeçevre
Bu kahraman yakalama ağını baba da görsün isterse
Benim babam değil hayır, tepeden her şeyi gören,
985 Annem olacak tanrısızın yaptıklarını da
Görmüş olan Güneş Tanrı Helios görsün ki,
Annemin beni bu cinayete nasıl sürüklediğine
Tanıklık etsin, gün gelip yargılanacak olursam;
Çünkü Aigistos'u öldürmeme kimse karşı çıkmaz zaten
990 Evli kadınla zina yapmanın geçerli cezasıydı onunki.
Oysa bu vahşeti yapabildiği adamdan çocuğu olmuş,
Bu çocuğu aylarca karnında taşımış, önceleri en sevdiğiniz,
Şimdi ise herhalde en nefretlik gördüğünüz şu kadın
İçin ne düşünürsünüz? Bir canavar mı, bir engerek yılanı mı?
995 Hani hiç ısırmadan da yalnız dokunmasıyla öldürür insanı,
Öylesine hayasız ve adaletsiz bir yaratık?

AISKHYLOS, *Adak Sunucuları* 973-996

Ne var ki kendi kanından olanları öldüren her kim olursa olsun, aklını alarak cezalandıran **Furia'lar** (ya da öç tanrıçaları Erinys'ler), Orestes'in etrafını çevirirler. Orestes de aklını yitirir.

Orestes'in Yargılanması

Üçlemenin, koroyu Furia'ların devraldığı üçüncü tragedyası olan *Eumenidler* Delphoi'de geçen bir sahne ile açılır. Orestes, Furia'ların şerrinden kaçıp Apollon'a sığınmak amacıyla gitmiştir Delphoi'ye, zira ona annesini öldürmeyi öneren Apollon'dur. Apollon, adaletin yerini bulmasını istiyorsa Atina'ya gitmesi gerektiğini çünkü oradaki mahkemelere Athena'nın nezaret ettiğini söyler. Sahne değişir (ki bu Grek dramasında çok az rastlanan bir durumdur), Atina'dadırlar. Orestes Athena heykelinin önüne diz çöküp yakarır. Furia'lar gelir ve akrabanın dökülen kanının diyetinin, ancak daha fazla kan dökülerek alınabileceğini söylerler, fakat Orestes, Apollon'un kendisini affederek ruhunu arındırdığını iddia eder ve Athena'dan yardım ister. Furia'lar itiraz eder: Akraba kanı akıtanları cezalandırmak onların başlıca görevi ve hakkıdır ve Olympos'taki ekâbirlerin bu kadim hakka karışmaya hakları yoktur. Her iki tarafında da kendine göre haklı olduğunu gören Athena, davayı on iki Atinalıdan oluşan yargıçlar meclisine götürür. Yargıçlar meclisi davayı görmek üzere Akropolis'in altındaki Areopagos'ta ("Ares'in Tepesi") toplanır. Batı edebiyatındaki ilk mahkeme sahnesi budur.

Furia'lar mahkemeye kendi iddialarını sunar: Kadim kurallar olmazsa suçun önüne geçilemez. Agamemnon'u öldüren Klytaimnestra'yı neden cezalandırmadınız, diye sorar Orestes. Çünkü Klytaimnestra ile Agamemnon arasında kan bağı yoktu, diye cevap verir Furia'lar. Sıra Apollon'dadır. Kralların koruyucusu Zeus'u şahit gösterir. Kral Agamemnon'un ölümünün, zina yapan bir kadının ölümüyle hiçbir şekilde karşılaştırılamayacağını söyler. Ayrıca, kan bağı babadan gelir; baba tohum sahibidir, anne ise tohumun yetişmesine aracılık eden toprak. Athena'nın kendisi, çocuğun babadan geldiğine örnektir (eski bir hikâyeye getirilen ilginç, güncel bir yorumdur bu):

[657] *Apollon*: Öyleyse dinle, bir şey daha söyleyeceğim, hak hukuk
neymiş anlayacaksın!
Anne dediğin kadın, çocuğa hayat veren değildir. Anne, babanın döllediğini,
660 Koruyup besler yalnızca. Kadın kısmı, erkeğin çocuğunu, geçici bir süre
-Emanetçi gibi- taşıyandır, çocuğu yapan ise erkek kısmıdır, koç, boğa,
Her neyse. Anne, babanın hayat verdiği çocuğu, baba için,
Taşır, doğurur, o kadar. Bu söylediğimin kanıtını da hemen
Gösteriyorum: Annesi var olmayıp yalnızca babası var olan çocuk
665 Bile var. İşte örneği: Olympos tanrılarının kralı Zeus kızı Atena.
Karanlık bir karında beslenmesi bile gerekmeksizin, hiçbir tanrıçanın
Doğuramayacağı gibi büyüyüp gelişmiş, harika bir tanrıça!

Aiskhylos, *Eumenidler* 657-666

PERSPEKTİF 21.1

AVRUPA SANATINDA TROİA SAVAŞI

Troia Savaşını anlatan hikâyeler Grek sanatında çok eski zamanlardan beri önemli bir yere sahipti. Grek keramiklerindeki resimli mitolojik tasvirlerin yaklaşık dörtte biri Troia efsanesiyle ilgilidir ve bu gelenek tamamıyla geçmişte kalmış da sayılmaz. On beşinci yüzyılın sonlarına ait *Truva Atı Yükünü Boşaltıyor* başlıklı tasvirde (Fransa, Perspektif Resim 21.1a) üç Grek (büyük ihtimalle Odysseus, Menelaos ve Neoptolemus) tahta atın açık kapağında belirmiş, merdivenden inmeye hazırlanıyor.

Tahta at, üzerinde *la porte dardane* (*Dardanel Kapısı*) yazan büyük bir kapının yanındaki yıkık bir sur duvarının önünde duruyor. Hikâye, aynı çerçevede birbirini izleyen bir dizi kompozisyonla anlatılmış. Atın ilerisinde, atın içinden çıkıp şehrin kapısından ve savunma hendeğinden geçen Grekler, hemen ilerideki meydanda yanaşık

PERSPEKTİF RESİM 21.1a *Truva Atı Yükünü Boşaltıyor* (*The Trojan Horse Disgorges Its Burden*), Raoul Lefévre'in *Recueil* adlı el yazmasından, on beşinci yüzyıl sonları. (Bibliothèque Nationale de France. Paris: MS. Fr. 22552, fol. 276v)

düzen formasyonunda toplanmış; yerde, Troialıların cesetleri yatıyor. Gökyüzündeki yazıda *la ville de troie* (*Troia şehri*) yazıyor.

İlyada'nın 24. Kitabı, 25-30. satırlarında Paris'in seçiminden şöyle bir bahsedilir. Bu ünlü hikâye, "*Cypria*" (muhtemelen, "Aphrodite mitosları" anlamında) başlıklı epik şiirde, Peleus ile Thetis'in evliliği ve anlaşmazlığa yol açan Altın Elma bahsi de dahil olmak üzere etraflıca anlatılmıştır, fakat bu şiir uzun yıllar önce kaybolup gitmiş, geriye özeti dışında bir şey kalmamıştır. Alman ressam Baba Lucas Cranach'ın aynı kompozisyon üzerine farklı ayrıntılar eklediği çeşitlemeleri vardır (Perspektif Resim 21.1b). Kadın vücudunun anatomik ayrıntılarını, tanrıçalardan birini profilden, birini tam cepheden, diğerini de tam arkadan resmederek göstermiştir (ki bu kompozisyon, geleneksel Üç Güzeller kompozisyonundan gelmektedir; karşılaştırma için bkz. Resim 6.1). Ortadaki, eliyle gökyüzünü -Hera'nın hâkimi olduğu cenneti- işaret eden figür muhtemelen Juno/Hera. Sağdaki başını çevirmiş, tabloya bakanlara cesur bir şekilde bakan figür Venüs/Aphrodite olabilir. Önerisini Paris'e anlatan soldaki figür ise Minerva/Athena olmalı.

PERSPEKTİF RESİM 21.1b Baba Lucas Cranach (Alman, 1472-1553), *Paris'in Seçimi* (*The Judgment of Paris*), 1528, ahşap üzerine tempera ve yağlı boya. (Metropolitan Museum of Art, New York; Fotoğraf: Schecter Lee ©1986)

Cranach'ın sol elinde Altın Elma, sırtını ağaca vermiş oturan Paris'i kusursuz bir şekilde "ideal" Alman şövalyesidir. Arkada, başında kanatlı şapkası, bir elinde küre, diğerinde asası (=caduceus) ayakta duran figür ise Merkür/Hermes'tir. Arkadaki manzara oldukça renkli ve hayat doludur. Sağ üstteki şato, Paris'in yaşadığı şato; arkada, sislerin içindeymiş gibi görünen Ortaçağ kenti ise Troia'dır. Sol üst köşede yayını germiş, Venüs/Aphrodite'nin zaferini garantilemeye hazır Küpid/Eros'u görürüz.

İmparatorluk Roma'sının ilk günlerinde yaşamış ansiklopedi yazarı, tarihçi Yaşlı Plinius (İ.S. 23-79), Roma'daki Kolezyum'u yaptıran imparator Vespasian'ın (İ.S. 69-79) sarayındaki eserler arasında o güne kadar yapılmış en güzel sanat eserinin -Laokoon ile oğullarının ölümünü betimleyen ve yekpare mermerden oyulmuş heykelin- olduğunu aktarır. Heykel 1506'da, o zamanlar çok kalabalık olmayan Roma'nın üzüm bağlarından birinde çalışan işçiler tarafından gün yüzüne çıkarılır (bkz. Resim 21.4). bir asker olmasına rağmen sanata çok meraklı olan ve sayısız sanatçıya hamilik yapmış Papa II. Julius heykeli Vatikan'a taşıtır. Heykel, bugün bile dünyanın en önemli sanat eserleri arasında sayılmaktadır. Laokoon'un çektiği acının canlı anlatımı ve güçlü eril bedenin estetik sunumu Michelangelo gibi pek çok sanatçıyı derinden etkilemiştir. Bu muhteşem eserin çok sayıda adaptasyonu (ve elbette parodisi) bulunmakla birlikte, El Greco'nun (1541-1614) *Laokoon*'u bunların en ünlülerinden biridir (Perspektif Resim 21.1c). Asıl adı Domenikos Theotokopoulos olan Girit doğumlu El Greco (=Grek) İspanya'nın Toledo şehrine sonradan göçmüştür; lakabı bu yüzden "Grek"tir.

PERSPEKTİF RESİM 21.1c El Greco (Domenikos Theotokopoulos; İspanyol, Girit doğumlu, 1541-1614), *Laocoön*, 1610-1614, tuval üzerine yağlı boya. (National Gallery of Art, Washington, DC)

Bu tabloda, son nefesini vermek üzere olan Troialı rahip Laokoon, gözlerini elindeki yılanın dişlerine dikmiş bakıyor. Arkada, Laokoon'un sağ bacağının hemen üstünde görülen at, Troia atı. Oğullarından biri (soldaki), belini ısırmaya çalışan bir yılanı iki eliyle tutmuş, vücudundan uzaklaştırmaya çalışıyor. Uzunca bir süredir, sağdaki iki figürün Apollon ile Artemis ya da Poseidon ile Kassandra olduğu düşünülüyordu, fakat şimdilerde Âdem ile Havva da olabileceği fikri daha çok ilgi görmeye başladı (erkek olan, elindeki elmaya düşünceli bir şekilde bakıyor).

Böylece El Greko, Poseidon tapınağında karısıyla cinsel ilişkiye giren Laokoon'un bu "nefsani" günahını, Tanrı'nın emrini dinlemeyip insanoğlunun başına cinsellik belasını musallat eden Âdem ile Havva'nın günahıyla denk tutmuş olur. Arka planda yükselen Troia şehri, aslında Toledo'dur. Alevleri andıran çizgiler, orantısı bozuk yüzler, olağandışı uzunlukta bedenler ve dolgun, canlı renkler tabloya garip bir şekilde modern bir hava vermektedir. İlginçtir, El Greko'nun resimleri yirminci yüzyıla kadar pek rağbet görmemiştir.

On dokuzuncu yüzyıl edebiyatında, insanoğlunun çektiği acılara olan ilgi doruk noktasına çıkmıştı. İngiliz Kraliyet Akademisi başkanı ve Victorian dönem sanat çevrelerinin lider isimlerinden biri olan Frederic Leighton *Tutsak Andromakhe* adlı eserinde, İlyada'nın en dokunaklı sahnelerinden birini, Hektor'un bir kehanette bulunup karısı Andromakhe'nin bir gün köle olacağını ve efendisinin kuyusundan su çekeceğini söylediği sahneyi (20. Bölüm) işlemiştir (Perspektif Resim 21.1d). Leighton'ın yorumunda Andromakhe, sağdaki kuyudan su çekmekte olan Grek kadınlarının arasında yalnız ve yıkılmış durmaktadır. Sahne büyük ihtimalle, onu tutsak olarak tutan Neoptolemus'un evidir. Çoğu göz, insanda acıma hisleri uyandıran siyah yas giysileri içindeki bu boynu bükük kadına çevrilidir. Resmin alt-ortasındaki saka bile kadının yüzünü görmek için merakla eğilmiştir. Ne var ki Grek kadınları gülümsemektedir; sağ alttaki mutlu aile Homeros'un tasvir ettiği mutlu aile tablosunu -Troia'nın batı kapısındaki Hektor, Andromakhe ve bebek Astyanaks'ı- sanki yeniden canlandırmakta, ama aynı zamanda acı bir taklit olmaktadırlar, zira bu mutluluk artık çok gerilerde kalmıştır.

PERSPEKTİF RESİM 21.1d Frederic Leighton (İngiliz, 1830-1896), *Tutsak Andromakhe* (*Captive Andromache*), 1888, tuval üzerine yağlı boya. (Manchester City Art Galleries, Manchester, England)

Dolayısıyla Orestes'in Klytaimnestra'yı öldürmesi, tam anlamıyla kutsal akraba kanı dökme sayılamaz. O, babasının, kutsal asayı taşıyan kralın öcünü almak durumunda kalmış bir evlattır. Buna rağmen yargıçlar meclisinden eşit oy çıkar. Karar oyu, o güne dek hep erkek tarafını tutmuş Athena'nın oyu olur:

[734] Son olarak oy atma sırası bende.
Ve oyum, Orestes'ten yana. Çünkü
Bir anne doğurmuş değil beni, hayır, tümüyle
Babamdan olmuşum, babamın kızıyım ben ve her şeyin
Erkekçesini severim. Bu nedenle, kocasını, evin efendisini,
Öldürmüş olan kadından yana ağırlık koyamam, hayır!

AISKHYLOS, *Eumenidler* 734-739

Athena, verilen karara çok öfkelenen *Furia*'lara, Atina'nın koruyucuları olarak şehirde kalmalarını teklif ederek gönüllerini alır; fakat geri adım atarak Orestes'in affedilmesine göz yuman öç perileri artık eskisi gibi kötücül değildirler. Bu yüzden onlara artık Furia'lar (öfke perileri) değil, **Eumenidler** ("iyi niyetliler) denmeye başlanır ve Areopagos'un altında bir mağarada yaşamaya başlarlar (mağara hâlâ oradadır).

Günümüz düşüncesiyle baktığımızda Apollon'un çocuğu anneden çok babaya mal eden yaklaşımını garip bulabiliriz, fakat bu görüşün, çok eski bir tarım metaforunun insan biyolojisine uyarlanmış hali olduğunu da unutmamamız gerekir. Tohum toprağa ekilir, fakat toprağa ait değildir. Gökten (tanrılar katından) sperm misali inen yağmur, aksi halde kuruyup gidecek olan tohumu yeşertir. Benzer bir şekilde kadın da içinde tohumun yeşerdiği -ya da öldüğü- toprak gibidir, fakat çocuk -yani tohum- babadan gelir.

Bu akıl yürütme, gerçek hayatta, kararların kanıtlara göre verilmeye başlandığı İ.Ö. beşinci yüzyıl Atina'sındaki mahkemelerde çok sık kullanılıyordu. *Oresteia*'nın ilk sahnelenişinden yüz yirmi beş yıl sonra Aristoteles, üremede babanın yanı sıra annenin de rolü olup olmadığını sorgulamaya başladı. Sonuç olarak her iki cinsiyetin de katkısı olduğunu kabul etse de, cenine insan şeklini veren asıl üretici gücün babaya ait olduğu; kadının yalnızca şekilsiz malzemeyi sağladığı kanısına vardı. Kadının üremedeki gerçek genetik rolü, ancak iki yüz yıl kadar önce tam olarak anlaşılabilmiştir.

Bazı başka kaynaklara göre Orestes, Furia'ların gazabından ve cezadan kurtulup akıl sağlığına yeniden kavuştuktan sonra uzun yıllar Mykenai, Argos ve Sparta'yı huzur ve barış içinde yönetir. Menelaos ile Helen'in kızı, kuzeni Hermione ile evlenir. Hermione daha önce Akhilleus'un zalim oğlu Neoptolemos'la evlenmiştir, fakat Orestes, Delphoi'deyken Neoptolemos'u öldürür (bazı kaynaklara göre Neoptolemos'u öldürenler, Apollon rahipleridir).

Ara Yorum: Bir İlerleme Meseli Olarak Oresteia

İ.Ö. 525 yılında doğan Aiskhylos, Pisistratos ve oğullarının despot idaresinin dağılmaya başladığı günlerinde büyür. Klisthenes'in radikal demokratik reformlarını görür ve İ.Ö. 490'daki Marathon, 479'daki Salamis savaşlarında savaşır.

Önde gelen Atinalı tragedya yazarlarının en iyimseri olan Aiskhylos, genç demokrasiye sarsılmaz bir inançla bağlıdır ve bunu eserlerine yansıtmıştır. Bu inancını dile getirmek için eski bir mitosu nasıl işlediğini *Oresteia*'da görürüz.

Üç oyunda da işlenen ortak temel izleklerden biri, "Adalet nedir?" sorusudur. Yazılı olmayan kadim kabile kurallarına göre adalet demek intikam demektir. Thyestes, Atreus'un karısıyla zina yapar; bunun karşılığında Atreus ona kendi çocuklarını yedirir. Agamemnon İphigenia'yı, Klytaimnestra Agamemnon'u, Orestes de Klytaimnestra'yı öldürür. Çok eskiden beri, ölmüşlerin ruhlarının, kanlarına karşı kan (=göze göz, dişe diş) istediğine inanılmaktaydı. Furia'lar işte bu inancın vücut bulmuş sembolleridir. Fakat doğası gereği zincirleme uzayıp giden bu intikam cinayetlerinin nereye kadar gideceği, nerede son bulacağı belirsizdir. Bu kısır döngünün bir şekilde kırılması gerekir.

Oresteia üçlemesi yazıya dökülmeden bir süre önce bu ilkel kan davası konusunda ilerleme denebilecek bir olay yaşanmıştı. Delphoi'de, cinayet işlemiş birinin arınma töreni sırasında, katili ve ona temas etmiş kişileri ruhların gazabından korumak için, kesilen domuzun kanı katilin üzerine akıtılmıştı (bkz. Resim 7.5). Atina'da cinayet suçları için uygulanmaya başlanan ve Aiskhylos'un yerlere göklere sığdıramadığı kamu hukuku sistemi, Delphoi'nin sihirli arınma sistemiyle karşılaştırıldığında muazzam bir ilerlemedir (fakat Aiskhylos'un, bu ilerlemenin akıl babası olarak Apollon'u göstermiş olduğunu da unutmamak gerek). Bugün Batıda benzer bir kamu hukuku sistemi uygulanmaktadır.

Atina kamu hukukunda devlet otoritesi, ailenin hukuki yaptırım gücünü kısıtlamıştı. Devlet iradesi kendini yasalarla ifade ediyor ve bu yasalar yazıyla kayıt altına alınıyordu. Atinalı üst sınıf erkeklerin büyük çoğunluğu okuyup yazabiliyordu ve İ.Ö. 621 yılından itibaren Atina yasaları taş ya da tahta levhalar üzerine yazılmaya ve herkes okuyup tartışabilsin diye şehir meydanlarında (agora) sergilenmeye başlandı. Yazıya dökülmüş benzer bir yasa uzun zaman önce Mezopotamya'da da vardı (fakat Mısır'da hiç olmamıştır); ne var ki bu yasalar, tanrıların insanlara bahşettiği tartışılamaz, kutsal ve dokunulamaz kurallar olarak sunulmuştu. İbraniler de kanunu tanrının iradesi olarak görmekteydi. Bunun aksine, Atina'da, kanunları belirleyip onaylayanlar, sürekli olarak kontrol edip gerekli değişiklikleri yapanlar ve bu kanunları mahkemelerde bir jüri önünde tartışıp yorumlayanlar, sıradan insanlardı.

Bu kanunların kutsal bir yanı yoktu. Avukatlar da bulunmuyordu. Mahkemelik olan biri kendi kendisini temsil etmek durumundaydı. Kadınlar birer yurttaş olarak kabul edilmedikleri için bu kamu hizmetinin dışında tutuluyorlardı ve çok özel durumlar dışında mahkemelere alınmıyorlardı. Zanlının bir kadın olduğu durumlarda mahkemede onun yerine bir erkek konuşurdu. Yazılı olarak kayıt altına alınan ve yurttaş olan herkese açık mahkemelerde tartışılıp yorumlanabilen popüler Atina demokratik yasaları, ikna sanatının doğuşuna büyük katkıda bulunmuş, mantık biliminin keşfine ve modern bilimsel düşüncenin babaları sayılan Platon ile Aristoteles'in karmaşık felsefi kuramlarına giden yolu açmıştır.

Öte yandan Furia'lar geleneksel aile ve kabile düzeninin temsilcileridirler. Bu öç tanrıçaları akraba kanının neden döküldüğüyle ilgilenmiyorlardı, kanın dökülmüş olması onlar için yeterliydi. Gecenin (=Nyks) çocukları, bu kadim

intikam perileri, doğaları gereği, Olympos'un genç tanrılarıyla, yani Athena ile Apollon'a muhaliftiler. Bu öç perileriyle başa çıkamayan tanrılar onları "ehlileştirme" yoluna giderler; eskinin kötücül ruhları (Furia'lar) artık yeni düzenin destekleyicisi ve koruyucusu iyi periler (Eumenidler) olmuşlardır. Bu şekilde Atina, yani ideal *polis*, arkaik şiddet ve kahramanlık dünyasını geride bırakarak, insan zekâsının ilkel korkularının üstesinden gelebildiği, geleceğe umutla bakan bir dünya aşamasına geçmiş olur.

Aiskhylos, *Eumenidler* tragedyasında pek çok etiyolojik ayrıntıyı bir araya getirmiştir. Cinayet suçlarıyla ilgilenen bir tür mahkeme olarak tanımlayabileceğimiz Areopagos kurumunun köklerini Orestes'in yargılanmasına kadar götürür; eşit oy durumunda beraat kararı verilmesi (günümüzde bazı parlamento kararlarında hâlâ geçerlidir), Athena'nın hükmüyle başlar; (Areopagos'un altındaki mağaralarda bir zamanlar gerçekten de var olmuş) Eumenidler kültünün nasıl doğduğu böylece açıklanmış olur; Argos ile Atina arasında Klasik Dönemdeki siyasi ittifak Orestes'in, onu Furia'ların gazabından kurtaran Atina'ya karşı beslediği minnet duygusuyla açıklanır. Aiskhylos'un *Oresteia*'sı, Greklerin kadim, geleneksel hikâyeleri alıp yeniden yoğurarak onları yeni yaşantıları yansıtacak ve yeni yaşam biçimlerini destekleyecek şekle getirdikleri geleneğin güzel bir örneğidir.

ÖNEMLİ İSİM VE TERİMLER

Neoptolemos, 606
Laokoon, 609
Polyksene, 614
Nostoi, 618
Oresteia, 618
Troilus, 621
Orestes, 622
Elektra, 623
Furia'lar, 624
Eumenidler, 625

OKUMA LİSTESİ 21. BÖLÜM

Goldhill, Simon, *Aeschylus: The Oresteia* (Cambridge, UK, 1992).

Herington, J., *Aeschylus* (New Haven, CT, 1986).

Huxley, G. L., *Grek Epic Poetry: From Eumelos to Panyasis* (Cambridge, MA, 1969). Kayıp Syklik Şiirlerin, eldeki fragmanlara dayanarak yeniden kurulması.

Lebeck, Ann, *The* "Oresteia": *A Study in Language and Structure* (Cambridge, MA, 1971).

Woodford, Susan, *The Trojan War in Ancient Art* (Ithaca, NY, 1993).

Zeitlin, Froma, *Playing the Other: Essays on Gender and Society in Classical Greek Literature* (Chicago, 1996).

22. BÖLÜM

ODYSSEUS'UN EVE DÖNÜŞÜ

Homeros'un kulağı okşayan güzel dizeleri sayesinde Odysseus'un yaptığı yolculuğun hikâyesi, yolculuğun kendisinden çok daha büyük bir şey haline gelir; kanatlanıp uçan şarkısı sayesinde yalan sözler soylu bir havaya bürünür ve şiirinin gücü akıllarımızı çeler, mitosların bizi alıp götürmesine karşı koymayız.

PINDAROS, *Nemean* 7.20-23•

DAHİ OZAN HOMEROS'A, Troia'da savaşmış en ünlü savaşçılardan biri olan Odysseus'un eve dönüş yolunda karşılaştığı büyük zorlukları anlatan bir hikâye miras kalır. Odysseus, yirmi yıldan sonra nihayet evine döner fakat gördükleri karşısında hayatı alt üst olur: Oğlu Telemakhos'un hayatı tehlikededir, babası beş parasız bir düşkün gibi yaşamaktadır, bir sürü açgözlü, şehvet düşkünü, muhteris adam (karısının eski talipleri) kadını saraya kapatmış, malını mülkünü sömürmektedir. Odysseus bütün adamlarını yolculuk sırasında kaybetmiştir, dolayısıyla zekâsı ve tecrübesi dışında güvenebileceği bir şeyi kalmamıştır. Kılık değiştirerek karısının talipleri arasına karışır ve bir şölen sırasında büyük bir soğukkanlılıkla tek tek hepsini öldürür. Homeros, bu kanlı olduğu kadar muhteşem öç hikâyesinden insanoğlunun hayattan ölüme, oradan tekrar hayata doğru yaptığı bir yolculuk hikâyesi çıkarmıştır.

Eski zamanlarda *İlyada*, işlediği kasvetli temalar ve derin kişisel iç çatışmalar nedeniyle tragedyalarla karşılaştırılıyordu; *Odysseia* ise, bunun aksine, komediyle kıyaslanmaktaydı, çünkü (Homeros'un izleklerini ve sembollerini ödünç aldığı halk hikâyeleri gibi) ailenin yeniden bir araya geldiği ve gelecekle ilgili verilen sözlerin tutulduğu bir mutlu sonla bitiyordu. *Odysseia*, sanatçıların günümüzde bile hâlâ takdir ve taklit ettiği bir edebiyat zirvesi, Batı dünyasını derinden etkilemiş önemli bir mitostur.

ODYSSEUS'UN TROİA'DAN YOLA ÇIKIŞI

Kikonlar ve Lotus Yiyenler (Lotophagoi)

Şiddetli bir fırtına sırasında Odysseus'un gemisi batar. Kazadan kurtulan Odysseus, Phaiak adasına sığınır. Adanın kralı Alkinoos, Odysseus onuruna bir şölen düzenler ve bu şölen sırasında Odysseus başından geçen maceraları anlatmaya başlar. Yaklaşık yirmi yıldır evinden uzaktadır; bunun on yılını Troia'da savaşarak, üçünü denizde nereye gittiğini bilmeden başıboş dolaşarak, yedisini ise Kalypso (saklayan/saklı tanrıça) adlı gizemli bir perinin adasında geçirmiştir. Odysseus'un birinci tekil şahıs anlatımı, Homeros'un toplam 12.000 dizelik epik şiiri *Odysseia*'nın altıda birini oluşturur.

Odysseus, on iki gemilik filosuyla Troia'dan yola çıkar. İlk molasını Trakya'da, Kikonların yurdu İsmaros'ta verir ve şehri bir güzel yağmalar. Odysseus'un emirlerini dinlemeyen adamları, çaldıkları koyun ve sığırları kesip yer, şarabı da içerler. Ertesi gün Kikonlar karşı saldırıya geçerek her gemiden altışar kişiyi öldürürler (anladığımız kadarıyla her gemide elli kişilik bir mürettebat bulunmaktadır).

PERSPEKTİF 22.1

ULYSSES

Adı Greklerde Odysseus'ken Romalılarda Ulysses olan kahraman, Batı dünyasındaki ayrıcalıklı yerini oldukça uzun zamandır korumaktadır. Kendisine pek çok sıfat/görev yakıştırılmış olsa da genelde ya gerçeğin peşinde yılmadan koşan, dünyanın sırlarını çözmeye çalışan zeki bir kâşif olarak yüceltilmiş ya da aklına, yüreğinin isteklerinden daha fazla değer veren, sözüne güvenilmez, yalancı bir düzenbaz olarak lanetlenmiştir. Homeros'un Odysseus'u birinci gruptandır. Lakin Euripides ve Vergilius gibi ozanlar tarafından geliştirilip rafine edilen "anti-Odysseusçu" geleneğin başlangıcı ta Sophokles'in *Philoktetes* (İ.Ö. 409) tragedyasına kadar gider.

Romalılar kötücül Odysseus geleneğini özellikle beslemişlerdir çünkü kurucuları olarak kabul ettikleri Troialı Aineias, bir bakıma, Odysseus'un rakibidir. Dante Alighieri (1265-1321) *İlahi Komedya* (*Divine Comedy*) eserinde Roma geleneğine bağlı kalır çünkü yaşadığı dünyayı yöneten siyasi iktidarın, (mitosa göre) kökü Troia'ya dayanan Roma iktidarının mirasçısı olduğuna inanmaktadır. Dante'nin metni, Odysseus'u klasik olmayan bir dilde anlatan ilk önemli eserdir.

İlahi Komedya'nın üç bölümünden ilki olan *Cehennem*'in (*Inferno*) yirmi altıncı kantosunda Dante ve rehberi Vergilius, hilebaz avukatlara ve her türlü hainlere ayrılmış hendeğin başında durmuş aşağıda yanan ruhlara bakmaktadırlar. Cehennemin en derin ve en karanlık yerine yaklaşmışlardır; altlarındaki alevler, karanlıkta ışıldayan ateş böcekleri gibidir. Vergilius tepesi çatallı bir alev topunu göstererek içinde yananın, Troia'nın mahvına sebep olan tahta atı icat eden ve Diomedes'le birlikte şehre gizlice girip koruyucu Athena heykelini (Palladion) çalan hain Ulysses olduğunu söyler.

Ulysses, Romalıların atası olan Troialılara karşı giriştiği ve başarılı olduğu savaş hileleri yüzünden cehennemlik olmuştur, fakat Dante onu soluksuz çalışan kafası ve

gerçeği arayışı nedeniyle de lanetler çünkü bunlar, insanı sonunda felakete sürüklemekten başka işe yaramayan günahlardır. Ulysses'i yakan ateş dile gelir ve kadim zamanlarda hiç anlatılmamış bir hikâye anlatır: Aslında Odysseus, çıktığı yolculuktan sonra yolunu kaybetmiş, evine hiçbir zaman dönememiştir; Herakles Sütunları'nın (Cebelitarık Boğazının) ötesindeki denizlerde hâlâ bir şeyler arayıp durmaktadır. Ateşin sesi bir ahir zaman peygamberinin veya bir kâhinin sesi gibidir; bütün bildiklerini antik Grek kâşiflerinden öğrenmiş, Grek ve Romalıların torunları olan huzursuz Avrupalıların Afrika'nın güney ucunu dolaşarak yeni dünyalar keşfetmeye çıktığı bir dönemde keşifleri çağının habercisi gibidir. Dante Ulysses karakterini Romalı ozan Vergilius'un Ulysses'i üzerine kurmuş olsa da, bilinmeyeni keşfedebilmek için rahatı ve huzuru elinin tersiyle iten Grek Odysseus'tan da çok şey vardır.

Odysseus öncesi (pro-Odysseus) gelenek, Viktoryen dönem İngiliz ozanlarının en ünlüsü ve Dante'nin lanetlediği her şeyi yücelten Alfred, Lord Tennyson'ın (1809-1892) "Ulysses" eserinde yeniden canlanır. Şiir, İthaka'da geçer. Ulysses artık yaşlanmıştır fakat hâlâ yeni bir yolculuğa çıkmak, yeni şeyler keşfetmek niyetindedir:

> Faydası az başıboş bir kralım,
> Kendisi gibi yaşlı bir hanımla eşlenmiş,
> Bu kıpırdamayan ocağın başında, kıraç yalçın kayaların arasında
> Ölçüp biçip eşit olmayan kanunlar dağıtırım,
> İstif yapan, uyuyan ve kendini doyuran, ve benden haberi bile olmayan,
> Yabani bir ırkın üzerine.
> Yolculuk etmeden duramam: hayatı içerim
> Çökeltilerine kadar (...)
> İleri yaşın da kendi şerefi ve zahmeti vardır;
> Ölüm her şeyi kapatır: fakat sondan önce gelen bir şey var,
> Belki de hâlâ asil anlamı olan birtakım işler yapılabilir,
> Tanrılarla uğraşan adamlara uygunsuz düşmeyen.
> Işıklar kayalardan göz kırpmaya başlar:
> Uzun gün solar: yavaş ay tırmanır: derin
> İnlemeler birçok seslerle yuvarlanır. Gelin, benim dostlarım,
> Çok geç değildir henüz yeni bir dünya aramak için.
> Hamle yapın, ve iyi oturarak düzenle vurup ortadan kaldırın
> Seslenen kırışıklıklarını alnın; devam ettirmektir çünkü benim amacım
> Ölünceye kadar yelken açmayı ötesine gün batımının,
> Ve bütün batı yıldızlarının yıkandıkları yerlerin.
> Belki de körfezler bizi yıkayıp temizleyeceklerdir:
> Belki de Mutlu Adalara dokunacağız,
> Ve ünlü Aşil'i göreceğiz, tanımış olduğumuz.
> Çok şey alındı, fakat çoğu hâlâ olduğu yerde durur; ve
> Şimdi biz eski günlerde yeryüzünü ve gökyüzünü yerinden oynatmış olan
> O güç olmasak bile; Biz yine de biziz, biz;
> Hepsi aynı mizaçta bir parçadan oluşan yiğit yürekleriz,
> Zamanla ve kaderle yıpranmış, fakat iradesi kuvvetli
> Çabalamak, araştırmak, bulmak, ve teslim alınmamak için.
>
> Alfred, Lord Tennyson, "Ulysses"

Odysseus'un yirminci yüzyıldaki en ünlü yorumu olan James Joyce'un (1882-1941) *Ulysses* romanında da (1922) benzer bir olumlu yaklaşım görülür. Bu uzun (orijinali 768

sayfa) ve okunması oldukça zor romanda (ki aslında bir yergidir) Ulysses karşımıza Leopold Bloom olarak çıkar. Bir İrlanda Yahudisi olan, dolayısıyla hayatı boyunca hep "dışarlıklı" kalan Bloom, bir gazeteye ilan/reklam satarak mütevazi bir hayat sürmektedir. Kitap, Bloom'un Dublin sokaklarında dolaşarak geçirdiği bir günü anlatır. Şehrin gündelik yeknesaklığı, Homeros'un hikâyesindeki egzotik ülkelerin yerini almıştır. Romanın bir diğer karakteri Stephen Dedalus ise, Homeros'un Telemakhos'udur. Adı, ilk Hristiyan din şehidi Aziz Stefan (Ayastefanos) ile Atina'nın baş mimarı, sanatçı ve heykeltıraş Daidalos'un adının birleşimidir.

Stephen Dedalus, kafasını Hamlet ile babası arasındaki ilişkiyle bozmuş, hayattan küsmüş bir münzevidir (bu hâliyle Homeros'un, babasını bulmak için yola koyulan Telemakhos'una benzer). Homeros'un Odysseus'unun güzellikte Artemis'le eş tuttuğu Prenses Nausikaa, romanda sakat bir tezgâhtar kızdır (Gerty MacDowell); plajda güneşlenirken onu gizlice gözetleyen Bloom'a mastürbasyon malzemesi olur. Mitosun Penelopeia'sı, Leopold'un karısı Molly, Blazes Boylan (=Penelopeia talipleri) ile ateşli bir ilişki yaşamaktadır. Burada Boylan/talipler başarılı olmuş, evin hanımını baştan çıkarmayı becermiştir. Leopold'un, karısının o günkü kaçamak planından haberi vardır, fakat buluşmayı engellemenin bir yolunu bulamaz. Buna rağmen Molly, kalben gerçekten de Penelopeia gibidir; sevgili "Poldy"sine sonuna kadar sadıktır.

Hayatta kalan Grekler gemilere binip kaçmayı başarırlar, fakat Peloponez'in güney kıyılarına ulaştıklarında bir fırtınaya yakalanırlar. Şiddetli rüzgârlar onları bildiğimiz dünyadan alıp, **Lotus Yiyenler**'in gizemli yurduna sürükler. Oranın yerlileri, insanın evini ve yapacaklarını unutturan bir çiçeğin müptelasıdırlar:

[94] bizimkilerden kim yediyse lotosun bal gibi yemişini,
kendinden geçti ve dönmek istemedi bir daha gemiye.
Orda kalıp lotos yemekten başka şey düşünmediler,
akıllarını çelmişti bu yemiş, unutturmuştu sılayı.
Ama bakmadım gözlerinin yaşına, sürükledim gemiye onları,
teknede, kürekçi sıraları altına çektim, vurdum zincire.
100 Sonra buyurdum öbür sevgili yoldaşlarıma,
haydi, dedim, binin tez giden gemilere çabuk,
korktum, biri lotos yer, sılayı unutuverir diye.
Onlar da hemen bindiler ve oturdular sıralarına,
küreklere sarılıp köpürttüler kırçıl denizi.

HOMEROS, *Odysseia* 9.94-104

Polyphemos

Tekrar yelken açan Grekler **Kyklopların** yurduna ve Kyklop **Polyphemos**'un ("ünlüler ünlüsü") mağarasına varırlar. Dünyanın en ünlülerinden biri olan bu hikâye, elbette ki Homeros onu *Odysseia*'ya adapte etmeden çok önce de anlatılmakta olan bağımsız bir hikâyeydi. Elimizdeki diğer eserlerinden anladığımız kadarıyla hikâye, İ.Ö. sekizinci yüzyılda yazıya aktarılmasının ardından, sıklıkla, oldukça uzun olan ana metinden alınarak bağımsız olarak icra edilmiştir:

Engine açıldık yeniden, gene yüreğimiz acı dolu.
vardık töre bilmez, azgın Tepegözlerin iline,
onlar yalnız ölümsüz tanrılara güvenirler,
ne ekin ekerler elleriyle, ne de çift sürerler,
toprak ekilmeden, işlenmeden verir onlara her şeyi,
arpayı da, buğdayı da, asmayı da verir,
şarap sunan iri salkımları Zeus'un yağmuru şişirir.
Yoktur onların dernekleri, yasaları falan
Otururlar yüksek dağ tepelerinde, oyuk mağaralarda.
herkes kendi evini yönetir, kendi karısını, çocuğunu,
umurlarında değildir hiç kimse, başkalarına aldırmazlar.
Limanın karşısında Küçükada diye bir adacık var,
Tepegözlerin toprağına ne yakın, ne uzak.
her ver alabildiğine ağaç, orman.
sayısız yaban keçileri ürer orda.
insan ayağı hiç basmaz adacığa, ürkütülmez keçiler.
avcılar buraya avlanmak için uğramazlar.
katlanmazlar binbir derde dağ tepe dolaşıp.
Ne otlak vardır adacıkta, ne de tarla.
ekinsiz ve hasatsızdır bu toprak, görmez insan yüzü,
bu toprak sadece her gün meleyen keçileri besler.
Yoktur bu Tepegözlerin aşı boyalı gemileri,
sağlam güverteli tekneler yapacak marangozları yok,
yapsalardı, giderlerdi gemilerle insanların kentlerine,
alışveriş yaparlardı deniz yoluyla öbür insanlar gibi,
getirip götürürlerdi bir sürü mal,
onarırlardı adalarını güzel güzel yapılarla.
Kötü bir toprak değil çünkü bu toprak,
bol bol verir mevsimine göre her şeyi,
kırçıl denizin kıyısında çayırlar var sulak ve yumuşak,
hiç bozulmaz bağlar yetişebilir buralarda.
Ne de kolay işlenir bu toprak, aman ne kolay!
Ekinler yeşil yeşil uzanır, boy atar,
dolgun hasat alınır her yaz bu semiz topraktan!
Limanlık öyle koylar var ki, görmeye değer,
gemileri bağlamaya ne halat ister, ne demir, ne palamar,
çek limana gemiyi, bırak istediğin kadar,
uygun rüzgâr çıkıncaya dek bırak orda.
Bu limanın dibinde bir su akar pırıl pırıl,
bir kaynak fışkırır kayanın altından,
sarmıştır kaynağı kavak ağaçları çepeçevre,
İşte girdik bu limana, bir tanrı yol gösterdi bize,
göz gözü görmüyordu kapkara gecede.
Kalın bir sis sarmıştı gemilerimizi,
gökte ay da yoktu, kapalıydı bulutlarla,
göremedik bu yüzden adayı gözümüzle hiçbirimiz,
karaya doğru yuvarlanan koca dalgaları göremedik

sağlam güverteli gemilerimiz yanaşana kadar kıyıya.
Gemiler yanaşınca topladık tekmil yelkenleri,
sonra çıktık hepimiz karaya, orda uzandık,
uykuya dalıp bekledik tanrısal Şafağı.
Erken doğan gül parmaklı Şafak görününce,
adayı bir dolaşalım dedik ve şaşırdık kaldık:
Nymphe'ler, kalkanlı Zeus'un kızları,
kaldırıyorlar baktık dağ keçilerini,
bu bizim yoldaşlara ne de güzel şölendi!
Ossaat koştuk, aldık gemilerimizden
kıvrık yaylarımızla uzun saplı kargılarımızı,
üç sıra olduk ve kargıları fırlattık,
tanrı gönlümüze göre verdi bize,
bir av verdi, çok bol, çok bereketli,
düştü on iki gemiye dokuzar keçi,
benim gemiye de düştü tam on tane.
Bütün gün şölen yaptık, gün batıncaya dek,
et yedik doyasıya, içtik tatlı şarap,
kızıl şaraptan epeyce vardı gemilerde,
doldurmuştuk çift kulplu sağraklarımızı ağzına kadar
aldığımız zaman Kikonların kutsal kentini.
Yükselen dumanlarını görüyorduk Tepegözlerin na şuracıkta,
nerdeyse seslerini duyacaktık onların,
keçilerinin melemesini duyacaktık nerdeyse.
Derken gün battı, dört bir yanımızı karanlık sardı,
kıyıya uzanıp daldık biz de uykuya.
Erken doğan gül parmaklı Şafak görününce,
çağırdım toplantıya herkesi, söz aldım, dedim ki:
-Bursa kalın siz, can yoldaşlarım,
ben kendi gemim ve tayfalarımla gideyim bakayım,
kim bu Tepegözler, ne biçim adamlar,
yabani, kaba, doğruluk bilmez adamlar mı,
konuksever, tanrıya saygılı insanlar mı yoksa?-
Böyle dedim, bindim gemiye, haydi, dedim yoldaşlara,
siz de binin haydi, çözün palamarı.
Yerlerine oturup ıskarmozların başına geçti hepsi,
ve kürekleriyle köpük köpük dövdüler denizi.
Varacağımız yer çok yakındı, vardık az sonra:
Bir burun dikildi önümüze, baktık dibinde bir mağara,
denize açılan yüksek bir mağaraydı bu,
defne ağaçları sarmıştı tepesini.
Ağıldı burası koyun ve keçi sürülerine,
avlusu çevriliydi dikili taşlarla
ve uzun gövdeli çamlarla ve gür yapraklı meşelerle.
İnsan azmanı bir dev otururdu bu mağarada,
bir başına, herkesten uzak, sürülerini güderdi.

kimseyle görüşmez, karışmazdı başka adamlara,
tasarlardı kendi köşesinde bir sürü kötü işler.
İnsan dilini yutardı görünce bu devi,
ekmek yiyen insanlara hiç benzemezdi o.
daha çok ormanlı bir doruk gibiydi,
bir sürü doruk arasından tek başına sivrilmiş.
Karaya çıktım ve buyurdum sevgili yoldaşlarıma,
siz, dedim, durun geminin başında, bekleyin gemiyi,
ve seçtim en yiğitlerden on iki kişi.
dolu bir tulum şarapla koyuldum yola,
Maron vermişti bana o tatlı, siyah şarabı,
İsmaros'u koruyan Apollon'un ° duacısı, Euanthes'in oğlu-
Karısı ve oğluyla birlikte esirgemiş ve saymıştım onu,
çünkü yaşardı o Phoibos Apollon'un ağaçlı korusunda.
O da bana parlak armağanlar sunduydu.
Yedi talant verdiydi, iyi işlenmiş altından.
baştan başa gümüş bir sağrak verdiydi.
ve on iki testi şarap eklediydi bunlara.
tatlı su katılmamış, ° tanrısal bir içkiydi bu,
evde hiç kimse bilmezdi onun yerini, ne bir hizmetçi, ne bir uşak,
bir kendisi, bir karısı bilirdi, bir de kâhya kadın.
Bu bal gibi tatlı kırmızı şarabı içeceğin vakit
karıştır bir sağrak dolusunu yirmi ölçü suyla,
yükselir bir de bakarsın sağraktan bir tatlı koku,
öyle bir tanrısal koku yükselir ki gel de içme.
Büyük bir tulum doldurmuştum bu şaraptan.
kumanyayı da koymuştum bir deri çantaya,
itiyordu yiğit yüreğim, itiyordu durmadan beni.
git, diyordu, bu yaban adamı bul çabuk.
töre nedir, yasa nedir bilmeyen o adamı bul.
bul yalnız kaba gücüne güvenen o azmanı.
Hemen vardık mağaraya, ama bulamadık içerde onu.
semiz davarlarını götürmüştü otlağa.
Girince bakındık dört bir yanımıza, şaştık kaldık:
Kalburlar baktık ağzına dek peynirlerle dolu,
mandıralarda baktık kuzular, oğlaklar tıka basa,
yaşlarına göre, ayrı ayrı yerlere konmuşlar,
beride körpeler kapatılmış, ilk doğanlar,
ötede ortancalar, daha ötede son doğanlar.
Bütün kaplar, süt sağılan kovalar, kavatalar,
sütten, ayrandan ha taştı ha taşacaklar.
Girer girmez içeri biz, başladı yoldaşlarım yalvarmaya
alalım, dediler, peynirleri, oğlakları, kuzuları,
boşaltalım mandıraları, hızlı gemilerimize gidelim bir koşu

198. *İsmaros'u koruyan Apollon*: Kikonların yurdu İsmaros'ta tapınılan Apollon, 205. *su katılmamış*: Şarap hiçbir zaman sek içilmez, çoğunlukla bir kısım şarap iki kısım su ile sulandırılarak içilirdi.

durmayalım, binelim açılalım tuzlu engine
Ben razı olmadım, na kafa, razı olaydım keşke!
İstedim göreyim ilk peşin onu,
bakalım, dedim, ne armağanlar ° verecek konuklarına,
nerden bileyim az sonra bela olacağını bizim yoldaşlara!
Ateş yaktık olduğumuz yerde, sunu sunduk,
peynir aldık yedik ve oturduk dönmesini bekledik,
birden çıkageldi, bir kucak dolusu kuru dalla,
ateş yakacaktı pişirmek için akşam yemeğini,
bir gürültü patırtıyla attı onları mağaranın içine.
ödümüz koptu, kaçıştık en dibe hepimiz.
O ara, geniş mağaraya doğru sürdü o
semiz koyunları, sağılacak bütün dişileri,
kapıda bıraktı erkekleri bütün,
koçları, tekeleri bıraktı dışarda, avluda.
Sonra kaldırdı kocaman bir kayayı,
dikti onu mağaranın ağzına, kapattı ağzı.
öyle kocamandı, öyle kocamandı ki bu kaya.
onu yirmi iki araba bile kıpırdatamazdı,
hem de sağlam yapılı, yüksek ve dört tekerlekli.
Aşılmaz bir engelle işte böyle kapattı mağarayı o.
Sonra oturup başladı koyunları, keçileri sağmaya,
hepsini sırayla, bütün koyunları, meleyen keçileri.
Sonra da her yavruyu anasının altına kodu.
Yarısını pıhtılaştırdı ak sütün.
boşalttı örülmüş sepetlere, süzülsün diye,
öbür yarısını da kaplara doldurdu,
canı isteyince içsin diye akşam yemeğinde.
Bu işleri çabucak bitirdikten sonra ateş yaktı.
işte tam o sıra, gördü bizi ve sordu:
Kimsiniz, yabancılar, nerden geldiniz buraya?
Deniz yollarında bir iş için mi gezersiniz böyle,
yoksa başıboş mu dolaşırsınız korsanlar gibi,
el âleme kötülük mü götürürsünüz ölümü göze alıp?
– O böyle dedi, hepimizin gücü kurudu,
korku salmıştı içimize gür sesi, dev boyu,
gene de karşılık verdim ben ona, şöyle dedim:
Biz Troia'dan dönen Akhalılarız, yitirdik yolumuzu,
koca engindeki rüzgârlar attı bizi oraya,
bilinmeyen yollara düştük, dönelim derken evimize,
Zeus böyle karar vermiş olacak, ne çare!
Biz Atreusoğlu Agamemnon'un halkından olmakla övünürüz,
bugün göklere dek yükselir onun ünü,
koca kenti yıkan odur, nice halkları yenen o.
Gelmişiz şimdi de kapanırız senin dizlerine,

229. *armağanlar*: Odysseus, *xenia* icabı verilmesi gereken hediyeleri bekliyor.

dileriz konuğun olalım, öyle karşıla bizi,
konuklara yaraşır armağanlar ver bize.
Say tanrıları, kork onlardan, ey güçlü adam,
sığındık sana, yalvarırız bak işte,
konukseverdir Zeus. Korur yalvarıcıyı, konuğu.
yoldaşlık eder, buyurur, saygı gösterilsin ona der.-
Ben böyle dedim, ossaat karşılık verdi o, amansız, kaskatı:
Sen ya bir budalasın, ey yabancı,
geliyor olmalısın ya da çok uzaklardan,
kork diyorsun bana tanrılardan, say onları,
ne kalkanlı Zeus'a aldırış eder Tepegözler.
ne de öbür tanrılara aldırış eder.
çok daha güçlüyüz biz onlardan.
Benim hiç umurumda değil Zeus'un öfkesi,
İster esirgerim seni ve dostlarını, ister esirgemem.
Yaparım ben canımın istediğini, yaparım ne dilersem.
Söyle bakalım, nerde bıraktın gelirken, sağlam yapılı gemini,
burnun ucunda mı, daha beride mi, nerde?
Ossaat anladım, kandırmak isterdi beni bu adam,
bir yalan uydurup şöyle karşılık verdim ona:
Parça parça etti yeri sarsan Poseidaon benim gemimi,
çarptı şu sizin toprağınızın ucundaki kayalara,
açık denizden esen rüzgâr atmıştı bizi o burna doğru.
Bir bu adamlar kurtuldu ölümden, bir de ben.
Böyle dedim, hiç karşılık vermedi bu katı yürek,
ellerini açıp atıldı arkadaşlarımın üzerine,
yakaladı ikisini, çarptı kafalarını yere enikler gibi,
ossaat beyinleri fışkırdı, ıslattı dört bir yanı,
ayırdı onları parça parça, hazırladı yemeğini,
dağda büyümüş bir arslan gibi, hepsini yedi bitirdi,
ne barsak kodu, ne et kodu, ne de ilikli kemik.
Bizse, kaldırıp ellerimizi Zeus'a, ağladık durduk,
o tıkınırken kaldı kan içinde yüreklerimiz bizim,
ama yapamazdık hiçbir şey, çaresizdik.
Tepegöz doldurduktan sonra koca göbeğini
bol insan eti ve su katılmamış sütle,
uzandı mağarasının içinde sürülerinin arasına.
Ben de düşündüm taşındım ulu yüreğimde:
Çıkarıp kınından sivri kılıcımı, üstüne yürüsem mi,
soksam mı göğsüne, caneviyle ciğerinin birleştiği yere,
elimle şöyle bir yoklar, kolayca bulurdum orasını,
ama bir düşünce bundan alıkoydu beni:
Ölür giderdik o zaman biz de olduğumuz yerde,
mağaranın yüksek kapısında dikili iri kayayı
biz taş çatlasa ellerimizle kımıldatamazdık yerinden.
Ve böylece bekledik inleye inleye tanrısal Şafağı.
Erken doğan gül parmaklı Şafak görününce,

dev ateş yaktı ve koyuldu güzelim hayvanlarını sağmaya
hepsini sağdı sırayla ve yavruları analarının altına kodu.
Bitirdikten sonra bu işleri bir çırpıda,
yakaladı iki adamımı daha, yaptı kahvaltısını,
onları yiyip bitirince semiz davarlarını sürdü dışarıya,
kapıyı tıkayan koca kayayı çok kolay kaldırdı,
sonra hemen kodu onu gene yerine,
sanki bir okluğa kapağını takıyordu.
Ve gür sesiyle hızlı hızlı ıslık çala çala,
semiz davarlarını sürdü yaylaya doğru.
Kalakalmıştım ben orda, kurup duruyordum.
bir öç alabilsem, diyordum, bir öç, ne olur,
bir getirse, diyordum, Athene bu dileğimi yerine!
Sonunda şu karar en uygun göründü gözüme:
Bir büyük sopa vardı, mandıraların birine dayalı,
yaş yaş koparmıştı bu dalı bir zeytin ağacından,
bunu o, kuruduktan sonra taşıyacaktı.
Benzettiydik biz onu, görür görmez, bir gemi direğine,
kara gemiler vardır hani, yirmi kürekli,
aşarlar koca engini yük taşıya taşıya,
işte bu sopa da öyle göründü bizim gözümüze,
o gemilerin direği gibi kalın ve uzun.
Gittim kestim ondan bir kulaç kadar,
yontsunlar diye budaklarını, verdim arkadaşlara,
onlar düzelttiler, ben de sivrilttim ucunu,
sonra kızdırıp katılaştırdım korlu ateşte,
sonra gübrenin altına sokup sakladım iyicene,
mağarayı boydan boya kaplayan kalın gübrenin içine.
Sonra kurra çektirdim arkadaşlar arasında.
kazığı bakalım benimle birlikte kim kaldıracaktı,
dev tatlı uykudayken onu gözüne bakalım kim sokacaktı?
Kurra düştü benim de seçeceğim dört adama,
ben de katıldım onlara ve oldum beşinci.
Akşamüstü döndü otlaktan güzel yapağılı sürüleriyle,
ama o akşam semiz davarların hepsini aldı içeri,
tek bir baş bırakmadı dışarda, avluda,
ya bir kuşkuya düştü, ya da tanrı öyle buyurdu.
Gene kaldırdı kodu koca kayayı kapının önüne,
sonra oturup başladı koyunları, keçileri sağmaya,
hepsini sırayla, bütün koyunları, meleyen keçileri,
sonra da her yavruyu anasının altına kodu,
çarçabuk bitirdikten sonra bu işi,
gene aldı iki arkadaşımı ve hazır etti akşam yemeğini.
O sıra ben yaklaştım Tepegöz'ün yanına ve konuştum,
bir gerdel dolusu siyah şarabı iki elimle uzatmıştım:
– Al bu şarabı, Tepegöz, iç yediğin et üstüne,
nasıl şarabımız vardı gemimizde, bi gör bak,

bu şarabı senin için getirmiştim, sunu diye.
bize acıyasın, gönderesin diye bizi yurdumuza.
Ama sen iyice azıtmışsın, ne insaf kalmış sende, ne bir şey.
Kim gelir bundan böyle senin kapına, hangi insan?
Öyle kötü, öyle berbat ki davranışın senin!
Ben böyle konuştum, o da aldı gerdeli, dikti bütün şarabı,
tatlı şarap çok hoşuna gitmiş olacak, dedi ki:
Daha ver, ne olur, daha, hem adını söyle çabuk,
seni sevindirecek bir konukluk armağanı veririm sana,
şarap Tepegözlerin topraklarında da yetişir,
şişirir yağmuruyla Zeus iri salkımlarını asmaların,
ama bu şarap değil, nektarın, ambrosianın ta kendisi bu!
O böyle dedi, ben de hemen verdim ona kızıl şaraptan,
üç kez doldurdum, üç kez içti bitirdi deli gibi.
Şarap Tepegözün yüreğine kadar işledi baktım ki,
ossaat bal gibi sözlerle seslendim ona:
Peki, diyeyim sana Tepegöz, bana verilen adı,
ama sen de tut sözünü, ver bana armağanı.
Benim adım Kimse, beni böyle çağırır
anam, babam ve bütün arkadaşlarım.
Ben böyle dedim, hemen karşılık verdi amansız yürek:
Tekmil arkadaşlarından sonra yiyeceğim Kimse'yi,
hepsini yiyip bitireceğim, sonra onu.
Bu da konukluk armağanım ° olacak sana.
Der demez yuvarlandı düştü sırtüstü,
her şeyi yenen uyku az sonra yakaladı onu da,
kalın boynu arkaya devrilmiş, öylece yatıyordu.
Pis sarhoş; kusuyordu geğire geğire,
şarap ve insan etleri dökülüyordu boğazından.
Ben hemen aldım kazığı, soktum köz yığını içine,
bir yandan da dil döktüm, yürek verdim dostlarıma,
korkuya kapılıp sakın bırakmayın, dedim, beni yüzüstü.
Zeytin kazığa baktım, ateşte parladı parlıyor,
henüz yeşildi ama, tutuşacaktı nerdeyse
Kazığı ateşten çekmemle, onun üstüne koşmam bir oldu,
benimle birlikte atıldılar bütün arkadaşlar
bir büyük tanrı güç katmıştı herhal yüreklerine.
Kaldırıp kazığı batırdılar sivrisini gözünün tepesine,
ben de yukardan boyuna çevirdim bastıra bastıra,
nasıl bir gemi kalasında delgiyi çevirirse usta,
altına gerili kayışı kalfaları hani
bir o yana bir bu yana çekip dik tutarlar delgiyi,
o da hep aynı yeri durmadan deler,
biz de tıpkı öyle, ucu ateş gibi kazığı
sokmuştuk gözüne onun, döndürürdük habire.
Cızırdayıp tütüyordu göz kapakları ve kirpikleri

370. *konukluk armağanı*: Kyklop'un "konukseverlik" hediyesi, geleneksel uygulamanın tam bir parodisidir: Odysseus'u en son yiyecektir!

köklerine dek çatır çatır yanan göz bebeğinin içine.
Bir demirci ustası, batırdığı zaman
koca bir baltayı ya da çekici soğuk suya,
kızgın tunç [393] nasıl birden toplar da gücünü,
ıslık sesleriyle çınlatırsa ortalığı,
göz de öyle cızırdıyordu zeytin kazığın çevresinde. (Resim 22.1)
Bir canavar gibi uludu, yankılandı koca kayalar,
girecek delik aradık korkudan hepimiz.
Çekti çıkardı gözünden kana bulanmış kazığı,

393. *tunç*: Homeros bu satırları yazarken tuncun yerini demir almaktaydı; demircinin, "demir gibi güçlü ve sert olsun diye" tunç bir baltaya su vermesi bundandır. Yüzyıllar boyunca, sıcak demiri soğuk suya batırınca demirdeki bazı maddelerin suda eridiği, metalin bu nedenle sertleştiğine inanıldı (bu işlem tunçta herhangi bir değişikliğe yol açmaz).

RESİM 22.1 Polyphemos'un kör edilişi; Eleusis'te bulunan büyük bir Attik küp, İ.Ö. 670 civarı (küp, bir çocuk cenazesini gömmede kullanılmıştır). Odysseus ile arkadaşları, ucu ateşte sertleştirilmiş uzun bir dalı omuzlarının üzerine kaldırmış, Polyphemos'un gözünü çıkarmak üzereler. Hikâyenin oldukça eski bu yorumunda sanatçı, diğerlerinden ayırt edilsin diye Odysseus'u beyaza boyayarak oldukça sıra dışı bir iş yapmıştır, çünkü beyaz genellikle kadın figürler için kullanılırdı. Polyphemos'un elindeki kadeh, Odysseus'un onu ilk sarhoş edişine yapılan bir göndermedir. (Archaeological Museum, Eleusis; Erich Lessing/Art Resource, New York)

çıldırmış elleriyle fırlattı attı uzağa,
başladı haykıra haykıra komşusu Tepegözleri çağırmaya,
mağaralarda otururdu onlar, rüzgârlı tepelerde.
Duydular sesini ve koşup geldiler dört bir yandan,
dikilip mağaranın çevresine, sordular başına geleni:
Ne oldu sana böyle, Polyphemos, ne bağırırsın acı acı,
tanrısal gecenin ortasında böyle, uykusuz korsun bizi?
Ölümsüzlerden biri sürülerini mi kaçırdı ne?
Yoksa seni biri mi tepeliyor, düzenle ya da zorla?
Güçlü Polyphemos karşılık verdi mağaranın içinden:
Beni Kimse tepeliyor, dostlar, zorla değil düzenle.
Onlar da kanatlı sözlerle karşılık verdiler ona:
Sana karşı Kimse zor kullanmazsa ve yalnızsan,
büyük Zeus'tan çaresiz bir dert gelmiş olacak başına.
Ama baban Poseidaon'a yalvar yakar sen gene.
Böyle dediler ve gittiler, ben de yürekten güldüm,
adımla aldatmıştım onu, parlak bir düzen kurmuştum.
Tepegöz de inleyip kıvranarak acılar içinde,
elleriyle yoklaya yoklaya gitti, kaldırdı kayayı,
sonra uzatıp iki elini, oturdu kapının önüne,
koyunlarla birlikte bizden kim çıkarsa yakalayacaktı.
Benden böyle bir ahmaklık umuyordu aklı sıra.
Oysa ben, arayıp duruyordum en iyi yolu,
dostlarımı ve kendimi nasıl kurtaracaktım ölümden,
geçiriyordum aklımdan her çareyi, her düzeni,
düşmüştük can kaygusuna, gelmiş çatmıştı yıkımın büyüğü.
Sonunda en uygun şu yol göründü bana:
Çok besili ve gür yapağılıydı koyunların erkekleri,
iri ve güzeldiler, yünleri çalıyordu menekşe rengine,
iyi bükülmüş saplar aldım, sezdirmeden, usulcana,
üstünde Tepegöz canavarının yattığı hasırdan,
bağladım onlarla koçları üçer üçer,
adamlarımdan birini bindirdim ortadaki koça,
öbür ikisi, iki yandan giderek, saklardı onu.
Böylece üç koç taşırdı her arkadaşımı.
Ben de en güçlü koçu kestirdim koyunlar arasında,
sırtından yakaladım onu, karnının altına asıldım,
kıvır kıvır, dolgun yapağıya tutundum ellerimle,
öylece, sabırlı bir yürekle, asılı kaldım.
Koyulduk beklemeye tanrısal Şafağı,
işte böyle, içimizden içimizden, inleye inleye.
Erken doğan gül parmaklı Şafak görününce,
davarların erkekleri fırladılar otlağa doğru,
dişilerse, mandıraların çevresinde meleyip durdular,
sağılmamış memeleri sütten şiş şişti, dolu dolu.
Sahipleriyse, kıvrana kıvrana, acılar içinde,
yokluyordu önünden dümdüz geçen koyunların sırtını,

ama farkında değildi aptal, yapağılı karınlara asılanların.
Benim koç kapıya doğru en son yürüdü,
bol yapağının ve benim karışık düşüncelerimin yükü altında.
Güçlü Polyphemos onu da elledi ve şöyle dedi.
- A canım koç, ne diye en son sen çıkarsın mağaradan?
Geri kalmazdın bunlardan sen hiçbir vakit,
hepsinin önünde sen giderdin koşa koşa
çiçek açmış taze çimenleri otlamaya,
sen varırdın ilkin akan sularına ırmağın,
ilkin sen dönmek isterdin ağıla akşamleyin,
ama şimdi kalmışsın en sona sen,
efendinin gözüne mi üzülürsün yoksa?
Çıkardı benim gözümü alçak bir adam,
belalı arkadaşları da bir oldular onunla,
başımı şarapla sersemletip gözümü kör ettiler.
Adı Kimse, ama ölümden kurtulacak mı, sanmam.
Benimle birse düşüncen, bir dile gelebilsen,
bir söyleyebilsen, nerelere kaçtı öfkemden o,
çarpardı o zaman kafası eşiğe, olurdu parça parça,
yayılır giderdi dört bir yana mağaranın içinde beyni,
yüreğimdeki acı da birazcık dinerdi hiç olmazsa,
o hiçbir işe yaramaz Kimse'nin açtığı acı!
Böyle dedi, saldı koçu kapıdan dışarı.
Mağaradan ve avludan uzaklaşınca az bir şey.
önce kendimi koyverdim koçun altından,
sonra birer birer çözdüm arkadaşlarımı,
ve hemen, ince bacaklı, etli yağlı bir sürü davarı
ayırdık yollarından, sürdük gemiye kadar,
çok sevindi arkadaşlar ölümden kurtulmuş görünce bizi,
öbürleri için de ağladılar bağıra bağıra, inleye inleye,
ama şimdi ağlamanın hiç sırası değildi,
kaldırıp kaşlarımı işmar verdim hepsine,
haydi, dedim, atın gemiye şu güzel yapağılı koyunları,
açılın tuzlu engine hiç vakit geçirmeden.
Onlar da ossaat bindiler ve oturdular küreklere,
ve başladılar köpük köpük dövmeye kırçıl denizi.
Uzaklaşmıştık henüz sesimin duyulacağı yere kadar,
seslendim Tepegöz'e, çıkıştım şu sözlerle, dedim ki:
- Gördün mü, hey Tepegöz, kısmet değilmiş bak sana
güçsüz bir adamın dostlarını yemek, zorla, kıtır kıtır.
Bize ettiklerinin karşılığını bol bol al işte,
çekinmedin kendi evinde konuklarını yemekten, alçak seni,
sana Zeus'un ve öbür tanrıların verdiği bir ceza bu!
Ben böyle konuştum, o daha çok kudurdu yüreğinde,
kopardı kocaman bir kayanın tepesini,
lacivert pruvalı gemimizin önüne fırlattı attı,

baş bodoslamasını tuzla buz edecekti az daha,
düşen kaya parçası denizi etmişti allak bullak,
bir dalga gerisin geri karaya attı bizi,
baktım, gemi koca akıntıyla nerdeyse kıyıya çarpacak,
bereket aldım elime en uzun saplı kancayı,
ittim gemimizi geriye ve yüreklendirdim arkadaşları,
sarılın dedim küreklere, kurtulalım yıkımdan,
başımla buyruklar veriyordum onlara boyuna,
onlar da habire kürek çekiyorlardı yatarak öne doğru.
Açıldığımız zaman denizde bir o kadar daha,
bizim Tepegöz'e gene bir sesleneyim dedim,
arkadaşlar tatlı sözlerle tutmaya çalıştılar beni
ordan burdan hepsi başladılar yakarmaya:
Deli misin, ne diye kışkırtırsın şu yaban adamı?
Denize fırlattığı bir taşla baksana ne yaptı,
attı bizi karaya gerisin geri,
olduğumuz yerde ölüp gidecektik az daha.
Sen gene böyle bağırır çağırır, duyurursan ona sesini,
bir sivri kaya fırlatır, ulaşır buraya kadar,
kafalarımızı da tuzla buz eder, teknemizi de.
Böyle dediler, ama kandıramadılar ulu yüreğimi,
arkaya dönüp bağırdım yanan yüreğimin öfkesiyle
Ölümlü insanlardan biri. Tepegöz, sorarsa sana,
nasıl oldu da böyle kör oldu gözün,
dersin ki, Osysseus kör etti beni, kentler yıkan,
yurdu İthake'de olan Odysseus. Laertes'in oğlu.
Ben böyle dedim, o da haykırıp karşılık verdi, dedi ki:
Vay başıma gelen benim, vay başıma gelen,
demek gerçek oluyor eski bir tanrı sözü!
Buralarda bir bilici vardı çok eskiden,
Eurymosoğlu Telemos'tu adı, soylu, büyük bir adam,
tanrı sözcülüğünde ondan ustası yoktu.
Tepegözler arasında kocaldı sözcülük ede ede.
O demişti bana gerçek olacağını bir gün bütün bunların
Odysseus'un eliyle gözümün çıkarılacağını o demişti.
Ama ben başka bir adam beklediydim, yakışıklı, boylu boslu
gelecek sandıydım üstün güçlü bir adam.
Oysa şu ufak tefek, şu cılız, pis herif geldi.
İlkin şarapla sarhoş etti beni, sonra gözümü kör etti.
Gel buraya, Odysseus, konukluk armağanları vereyim sana.
Dilerim, yeri sarsan ünlü tanrı sağlasın dönüşünü,
onun oğluyum ben, övünür babam olmakla.
İsterse bir o iyi eder beni, başkası değil,
ne başka bir tanrı iyi eder, ne başka bir insan.
O böyle dedi, ben de karşılık verdim ona, dedim ki:
Canını bir alabilsem senin, yoksun bıraksam seni yaşamaktan,
bir gönderebilsem Hades'in oturduğu ülkeye ölünü!

Hiç umma, senin gözünü iyi edemez yeri sarsan.
Ben böyle konuştum, ama o kaldırmış ellerini yıldızlı göğe.
başlamıştı bile tanrı Poseidaon'a yakarmaya:
Dinle beni, toprağı sarsan Poseidaon, lacivert yeleli,
gerçekten oğlunsam ben senin, sen de babam olmakla
övünüyorsan, yerine getir dileğimi, dönmesin bir daha yurduna
bu kentler yıkan Odysseus, bu İthake'li, Laertesoğlu.
Ama kaderinde varsa, sevdiklerine ille de kavuşacaksa,
dönecekse yurduna, yüksek çatılı evine,
geç varsın ve perişan varsın oraya,
ve tekmil dostlarını yitirmiş olsun,
gitsin bir yabancı gemiyle, bulsun evini dert içinde.
Böyle yakardı o, lacivert yeleli tanrı da dinledi onu.
Ama Tepegöz bir kaya kaldırdı bu kez çok daha büyük,
salladı onu, var gücüyle fırlatıp attı,
kaya düştü lacivert pruvalı geminin arkasına,
az daha tuzla buz edecekti kıç bodoslamasında dümenin ucunu.
Üstüne yıkılan kayanın altında allak bullak oldu deniz,
dalga gerisin geri karaya doğru attı bizi.
Ama sonunda vardık biz gene adamıza,
baktık duruyor bir arada öbür sağlam yapılı gemiler,
öbür arkadaşlar gemilerin çevrelerinde oturmuşlar,
ağlaya sızlaya bekliyorlardı bizi.
Karaya çıkıp çektik kumsala gemiyi,
sonra da gittik oturduk deniz kıyısına.
Çıkardık Tepegöz'ün koyunlarını gemi ambarından, pay ettik,
içimizde hiç kimse yakınmadı eşit paydan.
Bir bana, aldığım koyundan başka
bir kuzu verdiler güzel dizlikli yoldaşlarım,
kurban ettim o kuzuyu ben, yaktım butlarını °
bütün tanrıları yöneten kara bulutlu Zeus'a,
ama tanrı kabul etmedi bu adağımı,
boyuna kurup duruyordu kafasında o:
bütün güzelim tekneler nasıl yok edilecekti,
onlarla birlikte nasıl yok edilecekti benim sadık dostlarım.

HOMEROS, *Odysseia* 9.105-555

551. *butlarını*: Grek kurban törenlerinde âdet olduğu üzere, hayvanın butları ateşte yakılır.

Aiolos, Laistrygonlar ve Kirke

Odysseus daha sonra Aiolos'un adasına gidişini anlatır. Bu **Aiolos**, İason'un atası olan Aiolos değil, günlerini altı kızı ve altı oğluyla sofra başında geçiren rüzgâr tanrı Aiolos'tur (kardeşler ayrıca birbirleriyle evlidirler). Aiolos Odysseus ile adamlarına bir ziyafet masası kurar ve *xenia* gereği, özel bir armağan sunar. Armağan, inek derisinden yapılma ve ağzı mühürlü bir torbadır. Torbanın içinde tehlikeli rüzgârlar vardır; ne kadar çaresiz kalırsa kalsın, torbayı asla açmamalıdır (halk masallarının meşhur "yasaklama" motifi).

Torbanın dışında kalan mutedil rüzgârlar sayesinde Odysseus ve adamları İthaka'ya, kıyıda ateş yakan adamları bile görebilecek kadar yaklaşırlar. Yorgunluğuna daha fazla direnemeyen Odysseus derin bir uykuya dalar dalmaz adamları arasında fısıldaşmalar başlar. Torbasında altın var herhalde, derler, kesin hepsini kendisine saklıyor, bizimle paylaşmayacak. Hırsa kapılan adamlar altın bulma ümidiyle torbanın ağzını açarlar ve olan olur. Kötü rüzgârlar serbest kalır, koca gemileri oradan oraya savurur ve Grekler kendilerini tekrar Aiolos'un adasında bulurlar. Başlarına böyle bir talihsizlik geldiğine göre kesin tanrıları çok kızdırmışlar diye düşünen Aiolos, Grekleri geri çevirir.

Sırada **Laistrygonların** adası vardır. Gemilerini yüksek kayalarla çevrili ince, uzun bir limana çekip karaya çıkarlar. Onları orada kralın kızı karşılar ve onurlarına bir şölen düzenleneceğini söyleyerek babasına götürür, fakat kral içlerinden birini yakaladığı gibi midesine indirir. Kykloplar gibi Laistrygonlar da yamyamdır!

Diğer Laistrygonlar adanın dört bir yanından koşarak gelir, limanı çevreleyen kayaların üzerine dizilir ve dev kayaları aşağıdaki gemilerin üzerine yağmur gibi yağdırırlar. Kendilerini suya atıp gemilerine doğru yüzmeye çalışan Grekleri birer balık gibi zıpkınlayıp canlı canlı, afiyetle yerler. Bütün gemiler batmış, herkes ölmüştür -bir tek Odysseus ile mürettebatı hayatta kalmayı başarır, çünkü Odysseus akıllılık edip daha en başta gemisini limanın dışında bir yere bağlamıştır.

Kalan tek gemi yoluna devam eder ve **Kirke**'nin yaşadığı Aiaie adasına gelir (Kirke, Helios'un kızı, Medea'nın babası Aietes'in de kız kardeşidir). Ada balta girmemiş ormanlarla kaplıdır ve öyle yoğun bir sis vardır ki, güneşin ne doğduğu belli olur ne de battığı. Adanın tam orta yerinden incecik bir duman yükselmektedir. Adamların yarısı keşif amacıyla adanın içlerine yönelir, Odysseus gemide kalır. Çok geçmeden adamlardan biri, Eurylokhos, korku ve dehşet içinde geri döner. Bir yandan kumaş dokurken bir yandan da çok hoş bir şarkı söyleyen güzel bir kadının evine rast gelmişlerdir. Eurylokhos bir şekilde grubun gerisinde kalmış, diğerleri oturup kadının sunduğu bir içkiden içmiştir. Sonra kadın içkisinden içen adamlara sihirli değneğiyle dokunmuş ve adamlar birer domuza dönüşmüştür (Resim 22.2).

RESİM 22.2 Kirke, Odysseus'un adamlarını efsunluyor; Attik şarap kabı, İ.Ö. 550 civarı. Baştan çıkarıcı Kirke, en ortada, çıplak bir şekilde durmuş, elindeki efsunlu içki karışımını, Odysseus'un çoktan birer hayvana dönüşmüş adamlarına sunuyor. *Odysseia*'da hepsinin domuza dönüştüğü söylense de burada hepsi başka bir hayvan olarak tasvir edilmiş -Kirke'nin hemen önündeki, örneğin, bir domuz, onun arkasındaki bir koç, onun da arkasındaki bir kurt olmuş; Kirke'nin arkasındaki figürün başı, bir yaban domuzu başı olmuş. En soldaki ise bir aslana dönüşmüş. Onun yanındaki eli kılıçlı figür, adamlarını kurtarmaya gelen Odysseus. En sağda, Eurylokhos kaçarken görülüyor. (Photograph ©2011 Museum of Fine Arts, Boston)

Odysseus sorunla bizzat ilgileneceğini söyler ve tek başına ormanın içine dalar. Bir süre sonra karşısına Hermes çıkar ve ona *moly* (ya da *malu*) denilen kara köklü, parlak beyaz çiçekli bir bitki (muhtemelen adamotu) verir. Odysseus Kirke'nin evine vardığında hayvanlar -yani, efsun altındaki adamları- etrafını çevirip sırnaşmaya başlar. İçeride Kirke'nin şarkı söylediğini duyar. Eve girip masanın başına oturur. Kirke ona içki ikram eder, fakat ardından sihirli değneğiyle dokunduğunda hiçbir şey olmaz; *moly* Odysseus'u korumuştur. Sen Odysseus olmalısın, der Kirke. Vakti zamanında bir kâhin (tıpkı başka bir kâhinin Polyphemos'a Odysseus'un geleceğini söylemesi gibi), günün birinde Odysseus'un çıkıp geleceğini ve efsunun onda işlemeyeceğini söylemiştir.

Bunun üzerine Kirke Odysseus'u yatağına davet eder, fakat Hermes'in verdiği öğüdü hatırlayan Odysseus kılıcını çekip Kirke'ye büyük bir yemin ettirir: ona hiçbir şekilde zarar vermeyecektir. Ona bu sözü verdirmeyi başaramazsan seni iğdiş eder, demiştir Hermes. Kirke andını içer ve kendilerini yatağa atarlar.

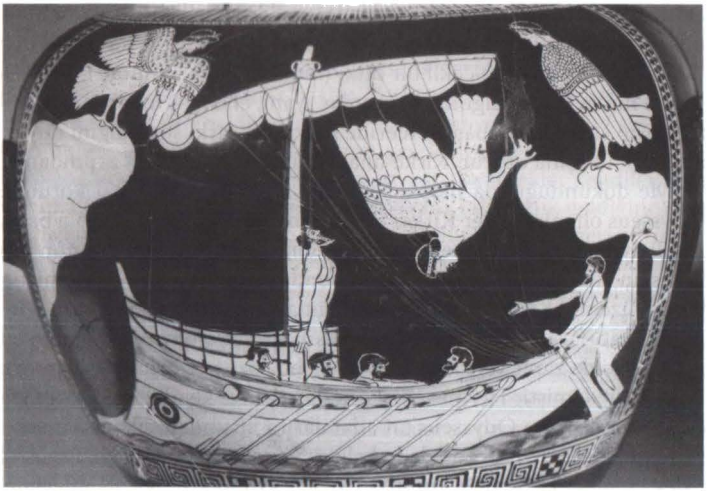
Daha sonra Kirke Odysseus'un adamlarını efsundan çıkarır ve eski hallerine döndürür. Bir yıl daha adada kalıp yer içer, günlerini zevküsefa içinde geçirirler. Sonunda adamlar komutanları Odysseus'a nihai hedeflerinin eve dönmek olduğunu hatırlatmak zorunda kalırlar. Kirke, önce Okeanos nehrinin öte yakasına geçip Teresias'ın ruhundan istediği bilgileri almaları şartıyla gitmelerine izin verir. Bunun için Sirenler ve Skylla ile Kharybdis engellerini sağ salim geçmeleri ve her ne olursa olsun Helios'un sığırlarını kesip yememeleri gerekecektir.

Sirenler, Skylla ile Kharybdis, Helios'un Sığırları ve Kalypso

Ve Okeanos nehrini geçerler. Odysseus, Teresias'ınki de dâhil pek çok ruhla konuşur (12. Bölüm). Sonra tekrar gemisine dönüp yelken açar ve efsunlu şarkılarına kimsenin karşı koyamadığı **Sirenler**in adasına gelir. Odysseus, Kirke'nin tavsiye ettiği gibi, adamlarının kulaklarını bal mumuyla tıkar -fakat kendisininkine dokunmaz- ve onlara kendisini yelken direğine bağlamalarını, Sirenlerin şarkısını duyunca bağırırsa, ipleri daha da sıkmalarını buyurur.

Sanat eserlerinde Sirenler başları ve göğüsleri kadın, gövdeleri ve kanatları kuş olarak tasvir edilmişlerdir (bu bakımdan, dış görünüşleri Mısırlıların insan ruhunu temsil eden *ba*-kuş imgesinden alınma Harpyalara benzerler; Resim 22.3). Ayaklarının altında, tatlı şarkılarına kapılıp ölümlerine giden denizcilerin çürüyen cesetleri yatar. Odysseus da şarkıyı duyar duymaz çılgına döner ve adamlarına ipleri çözmeleri için yalvarır, fakat sadık yoldaşları, gemi güvenli sulara çıkana dek düğüm üstüne düğüm atarlar.

Sirenlerden böylece kurtulduktan sonra meşhur Skylla ile Kharybdis geçidine gelirler. (İngilizcede, çözümü imkânsız sorun, açmaz, anlamında kullanılan "Skylla ile Kharybdis arasında kalmak" deyiminin kökeni bu hikâyedir). Daracık geçidin bir tarafında duran **Kharybdis**, koca denizin suyunu günde üç kez yutup yutup geri tüküren dev bir girdaptır. Öbür tarafta, sarp ve geçit vermez bir kaya duvarının altında ise hepsi de eciş bücüş on iki ayaklı, altı başlı canavar **Skylla** beklemektedir. Altı başının her birinde üç sıra diş vardır. Belden aşağısı bir mağarada gizlidir, fakat upuzun boyunları, geçide

RESİM 22.3 Odysseus ile Sirenler; Attik su testisi, İ.Ö. 450 civarı. Yelken direğine bağlı Odysseus, kulakları bal mumu ile tıkalı adamları sakin sakin kürek çekerek adanın yakınından geçerken başını kaldırmış, Sirenlerin şarkısını dinliyor. Sirenlerden ikisi kıyıdaki yüksek kayanın üzerinde durmuş onları izlerken, üçüncü bir Siren, belli ki şarkıları Odysseus üzerinde işe yaramadığı için üzgün, kendini aşağı atmış (©Trustees of the British Museum Art Resource, New York).

giren gemileri dişleri arasına alıp parçalamaya hazır, dışarıdadır. Bu Skylla'nın, Nessos'un kızı, Minos'un sevdalısı Megaralı Skylla ile bir ilgisi yoktur. Kharybdis'ten kurtuluş olmadığı için Odysseus şansını Skylla ile denemeye karar verir ve adamlarına, kayalıklara mümkün olduğunca yakın kürek çekmelerini emreder. Kendisi ise kılıcını çekip, pruvaya çıkar. Geçidin tam orta yerinde Skylla'nın başları bir kâbus gibi geminin üzerine çöreklenir ve altı gemiciyi kapıp, diğerlerinin korku dolu bakışları altında mideye indirir. Kalan kürekçiler var güçleriyle küreklere asılıp geçitten geçmeyi başarırlar.

Derken, güneş tanrı Helios'un sığırlarını otlattığı Thrinakia adasına varırlar. Ters rüzgârlar bir türlü dinmediği için bir müddet adadan ayrılamazlar. Bu arada yiyecekleri tükenir ve balık yemek zorunda kalırlar (gerçek kahramanlar kırmız et yer ve fakat Kirke Helios'un sığırlarına dokunmamalarını söylemiştir). Odysseus adanın içlerine doğru yaptığı bir keşif gezisindeyken Eurylokhos isyan eder ve böyle yaşamaktansa karnı tok ölmeyi tercih ettiğini ilan eder. Bir ağaç gölgesinde uyuyakaldığı için geciken Odysseus kampa yaklaştığında önce kızaran etin ağız sulandıran kokusunu alır, ardından ateşin üzerinde şişe geçirilmiş, cızırdayarak pişen etleri görür. Şişteki sığır eti parçaları, derin derin ah etmektedirler (tanrıların hiç de hoşnut olmadığının bir işaretidir bu). Fakat olan olmuş, yasak çiğnenmiş, tanrılar çoktan gücendirilmiştir.

Rüzgâr dönüp deniz sakinleşince tekrar yola koyulurlar, fakat öfkeli Helios'un şikâyeti üzerine Zeus geminin üzerine bir yıldırım salar. Paramparça olup batan gemiden Odysseus dışında kimse kurtulamaz. Kırık yelken direğine tutunarak sağ kalmayı başaran Odysseus gerisin geri Skylla ile Kharybdis geçidine doğru sürüklenmeye başlar. Tam Kharybdis'in anaforunda kaybolup

gitmek üzereyken, girdabın hemen kenarında yükselen kayanın üzerindeki bir incir ağacına tutunmayı başarır. Odysseus ağacın dalına tutunmuş, boşlukta sallanırken Kharybdis'in söküp aldığı yelken direği, dibinde kumlu deniz tabanının göründüğü anaforun dimdik duvarı etrafında deli gibi dönmeye başlar. Bir süre sonra Kharybdis yuttuklarını geri tükürür ve Odysseus tekrar yelken direğine atlar ve açığa, güvenli sulara doğru sürüklenir. Günler sonra Kalypso'nun adası Ogygie'de ("denizin göbeği") kıyıya vurur.

Odysseus adada yedi yıl geçirir. **Kalypso** çok güzel bir *nymph*adır. Odysseus'a âşık olur ve kendisiyle evlenmeyi kabul ederse ona sonsuz hayat bağışlayacağını söyler. Fakat Odysseus evini çok özlemiştir; her gün kumsala iner, denize bakarak sevgili karısı Penelopeia ve memleket hasretiyle göz yaşı döker. Koruyucu tanrıçası Athena, Zeus'tan, Odysseus'u çektiği bütün acılarından ve Poseidon'un acımasız cezalarından kurtarmasını rica eder. Zeus bu isteği kabul eder, Kalypso'yu sevdasından vazgeçirmek için Hermes'i gönderir. Kalypso, yüreği yansa da, kabul eder.

Ara Yorum: Tarihteki Gerçek ve Mitostaki Hayalî Yolculuk

İ.Ö. 800'lerde, Atina'nın hemen kuzeyinde uzanan Euboia adasında yaşayan Grekler küçük, üstü açık gemilerle denize açılmış, tehlikeli suları aşıp da İtalya kıyılarına kadar ulaşmayı başarmışlar ve orada ilk Grek kolonilerini kurmuşlardır. Troia'dan dönüşü anlatan belki de en meşhur hikâye olan Homeros'un *Odysseia*'sı, tahminimizce, alfabenin icadından hemen sonra ve İtalya'daki ilk kolonilerle hemen hemen aynı yıllarda, yani İ.Ö. 800 ila 750 yıllarında Euboia adasında doğmuş ve yazıya aktarılmıştır. O dönemdeki doğal hedef okur kitlesi bizzat Uzak Batı'ya doğru seyahat etmiş denizcilerdi ve Odysseus'un daha eski bir dönemde geçen maceralarında anlatılan yerler, İtalya ve civarındaki bazı gerçek coğrafi noktalarla, örneğin Kalypso'nun adası Malta ile, Polyphemos'un adası Sicilya ile, Skylla ile Kharybdis geçidi İtalya ile Sicilya adası arasındaki daracık Messina geçidi ile, Aiolos'un adası Sicilya'nın kuzeyindeki Lipari adaları ile, Sirenlerin yurdu Sorrento burnuyla ve Kirke'nin adası Napoli Körfezi'ndeki İschia adasıyla neredeyse birebir örtüşmektedir.

Homeros, muhakkak ki İtalya'ya giden pek çok denizciden yolculuk hikâyeleri dinlemişti ve büyük ihtimalle kendisi de böyle bir yolculuk yapmıştı. Bununla birlikte, *Odysseia*'da bir denizcinin seyir defteri kesinliğinde bilgiler beklemek veya metinde bahsedilen yerler ile gerçek yerler arasında bire bir bağlar kurmaya çalışmak da yersizdir. Homeros, hikâyelerini, gezgin denizcilerin ağır bastığı bir dinleyici/okur kitlesinin beğenisine uygun olarak anlatmıştır, fakat bununla birlikte manevi bir amaç etrafında ulusal bir kimlik de oluşturan sembolik bir yolculuk kurgulamıştır.

Odysseus, Kirke'nin kollarındayken olduğu gibi, zaman zaman asıl amacını unutuverir. Böyle zamanların dışında kendisi, yabancı dış dünyaya ve bu dünyanın barbarca, kimi zaman da mide bulandırıcı âdetlerine karşı mücadeleyi hedef edinmiş yalnız Grektir. Kykloplar ve Laistrygonlar yamyam olarak tasvir edilirler (ki yamyamlık, Greklerin midesini kaldıran pek çok şeyden biridir). Çoban Kykloplar ekin ekip biçmez, iş birliği nedir bilmez, tanrılara

saygı göstermez ve *xenia* kurallarına tanımazlar. İşlenmemiş şarap yapmayı bilseler de, medeni sanatlardan habersizdirler; bu bakımdan Greklerin İtalya'da, Sicilya'da ve daha batıda gerçekten karşılaşıp mücadele ettiği insanlara benzerler. Bu tür insanlar tehlikeli ama aptal insanlar olarak görülürdü ve kurnaz, kıvrak zekâlı Greklerden herhangi bir saygı görme şansları yoktu. Kyklopların yaşadığı adanın hemen yanı başında koloni yapmaya çok müsait, müthiş bereketli bir ada vardır, fakat Kyklopların dünyayı keşfe çıkabilecekleri bir gemisi yoktur, inlerine çekilip tembel tembel oturmayı tercih ederler. Grek olmayanlar (Greklerin gözünde) işte böyle insanlardır.

İTHAKA'YA DÖNÜŞ

Phaiak Prensesi Nausikaa

Kahramanımız Ogygie'deyken bir sal yapar ve denize açılır. Günlerce oradan oraya sürüklendikten sonra karşısına **Phaiakların** yurdu olan Skheria adası çıkar (Tukidides'in efsanedeki Phaiakları, İtalya rotası üzerinde yer alan Kerkyra adasına yerleştirir). Odysseus tam kıyıya yanaşacakken, Ethiopialılarla yediği yemekten dönen Poseidon onu ve salını görür. Oğlu Polyphemos'u kör ettiği için Odysseus'a hâlâ kızgın olan Poseidon aniden bir fırtına çıkararak ortalığı birbirine katar. Dev dalgalara ve şiddetli rüzgâra dayanamayan sal parçalanır ve Odysseus kendini denizde bulur.

Üç gün üç gece boyunca yüzer ve tam boğulmak üzereyken deniz-tanrıça Leukothea (yani, Dionysos'un dadısı, Athamas'ın karısı İno) tarafından kurtarılır. Dalgaların arasından çıkıp gelir, koruyucu bir güce sahip yaşmağını çıkarıp Odysseus'a verir ve göğsünün etrafına sarmasını söyler. Bir derenin denize döküldüğü yerde kıyıya çıkar. Bitkin durumdadır ve uzun süre tuzlu suda kalmaktan her tarafı yara bere içindedir; bir gölgeye çekilip derin bir uykuya dalar.

Aynı gece Phaiak kralı Alkinoos'un ergen kızı **Nausikaa** bir rüya görür. Rüyasında, Athena, Nausikaa'ya, hayırlı bir koca bulmak istiyorsa giysilerini yıkaması gerektiğini söyler. Çamaşırla ilgilenmeyen bir kadını hangi erkek beğenir ki! Nausikaa ertesi sabah babasından izin alıp, nedimeleri ve koca bir araba dolusu kirli çamaşırla birlikte deniz kıyısına iner.

Nausikaa ve arkadaşları (=*parthenoi*) yıkadıkları çamaşırları kurusun diye kıyıya serdikten sonra biraz dinlenmek, biraz da eğlenmek amacıyla top oynamaya başlarlar. Bir ara top kaçıp dereye düşer. Kızların heyecan dolu çığlıklarına uyanan Odysseus sendeleyerek kalkar. Tamamen çıplaktır, fakat kızları korkutmamak için bir dal parçası alıp önünü örter (Resim 22.4). Nausikaa dışında bütün kızlar sağa sola kaçışır. Uyku sersemi ve pejmürde bir halde olmasına rağmen Odysseus, Ankhises'in Aphrodite'ye döktüğü dillere benzer bir dille Nausikaa'nın güzelliğini övmekten de geri kalmaz (9. Bölüm):

"Yalvarırım, kraliçem sana,
ister tanrı ol, ister insan.
Yaygın göklerdeki tanrılardansan,
ulu Zeus'un kızı Artemis olmalısın,

görünüşün, boyun bosun, dipdiri bedeninle tıpkı osun.
Yeryüzündeki ölümlü insanlardansan,
üç kez mutlu derim ulu babana, ulu anana,
mutlu derim kardeşlerine üç kez,
görürler bedenini oyuna yürürken, dal gibi,
ısınır göğüslerinde yürekleri kıvançla.
Ama bilirim kim olacak hepsinden mutlu,
alıp götürecek seni evine
sana en çok ağırlık veren talipli.
Senin gibi bir insan görmedi gözlerim daha,
ne erkeklerden, ne kadınlardan.
Baktıkça bakasım geliyor sana.
Senin gibisini Delos'ta görmüştüm, Apollon tapınağında,
alabildiğine boy atmış bir hurma filizi görmüştüm.
İşte oraya da gittim bir sürü halkla,
ne dertler açtı başıma bu yolculuk, ne dertler!
Görünce onu şaşmış kalmıştı yüreğim,

RESİM 22.4 Odysseus ile Nausikaa; Attik vazo, İ.Ö. 440 civarı. Saçı çalı çırpıyla kaplı çıplak Odysseus, bir yandan bir dal parçasıyla önünü kapatmaya çalışırken diğer yandan Nausikaa'yla konuşmaya çalışıyor. Hemen önündeki, Athena. Sağdaki Nausikaa, dönüp kaçmak üzere. Bu tasvirde Odysseus'un çıplaklığı kahramanlara özgü bir çıplaklık değil, sıradan, doğal bir çıplaklık. (Erich Lessing/Art Resource, New York)

böyle bir ağaç gövdesi çıkmamıştır topraktan,
baktıkça öyle şaşıyorum sana da, ey kadın,
dizlerine kapanmaktan çok korkuyorum, çok.
Bir bilsen, öyle acılar çektim ki,
daha dün kurtulabildim şarap rengi denizden,
Ogygie adasından ayrılalı beri
tam yirmi gün sürüdüm durdum,
kasırgalarla göklere yükselen dalgalar
tam yirmi gün sürükledi beni.
Tanrı bu kıyıya attı sonunda,
burda da ne yıkımlar gelecek başıma, kimbilir,
bu belalar bitmeyecek gibime gelir,
tanrılar yeni acılar mı yığacak başıma?
Bunca dertten sonra, acı bana, kraliçem,
sen dikildin karşıma ilkin,
bu toprakta, bu kentte, tek kişi tanımam.
Göster bana kentin yolunu,
bir paçavra ver, sarınayım,
getirmişindir gelirken bez gibi bir şey.
Ne dileğin varsa, versin sana tanrılar,
bir evin olsun, bir de erkeğin,
onunla paylaşasın her şeyi,
erkekle kadının bir çatı altında
anlaşması kadar güzel, tatlı ne var,
çatlatır düşmanlarını, dostlarını sevindirir
kendileri de mutluluk içinde yaşar."

Homeros, *Odysseia* 6.148-185

Övgüler hoşuna gider Nausikaa'nın. Odysseus'tan korkulmayacağını anlar ve diğer kızları geri çağırır. Hepsi birlikte Odysseus'u bir güzel yıkayıp paklarlar. O kirin pasın altından pırıl pırıl, yakışıklı bir adam çıkar. Odysseus, yıkanan çamaşırlardan uygun olanlarını üzerine geçirir ve Nausikaa'nın peşine takılıp, görenlere dedikodu olmasın diye aralarında belli bir mesafe bırakarak şehre kadar takip eder. Kral Alkinoos'un sarayında meşhur maceralarını anlatır.

İthaka, Argos ve Eurykleia

Usta denizciler olan Phaiaklar Odysseus'u hediyeye boğarlar. Anlattığı hikâyelerin sonunda onu bir gemiye bindirip İthaka'ya kadar götürürler ve uykudayken kıyıya bırakıp dönerler. Odysseus uyandığında anayurdunda olduğuna inanamaz önce, fakat Athena gelir ve onu ikna eder. Odysseus'un ilk işi, domuz çobanı Eumaios'un kulübesine gitmek olur. Eumaios, onca sene sonra gördüğü efendisini, elbette ki tanıyamaz. Yine de, konukseverlik icabı, onu ağırlamak için elinden geleni yapar.

Odysseus'un tek oğlu **Telemakhos**, annesinin taliplerinden kurtulmak ve babasıyla ilgili bir şeyler öğrenebilmek için yurdunu terk etmiş, önce Pylos'a,

oradan da Sparta'ya (Helen'in ilaçlı içki sunduğu, Menelaos'un Troia Atı hikâyesini anlattığı yere) gitmiştir. Dönüşünde, düşmanları ona bir tuzak kurar, fakat Telemakhos, adanın arka kıyısına çıkarak bu tuzaktan kurtulur ve doğruca domuz çobanının kulübesine gider. Orada Odysseus oğluna, aslında kim olduğunu söyler, oğlu da babasına evdeki durumu anlatır. Odysseus gitti gideli eski talipleri Penelopeia'nın peşini bırakmamış, illa da içlerinden biriyle evlenmesi için kadını sıkboğaz etmektedirler. Bu arada Odysseus'un servetini yiyip bitirmiş, kadın köleleriyle yatıp kalkmış ve genç Telemakhos'u sürekli aşağılamışlardır.

Odysseus dilenci kılığına girerek sarayının yolunu tutar. Kapının hemen önünde emektar köpeği **Argos**'u, taze bir tezek öbeğinin üzerinde yayılmış yatarken bulur. Küçük bir yavruyken Odysseus'un en sevdiği köpeği olan Argos, artık ömrünün son demlerini yaşamaktadır. Yaklaşan ayak seslerini duyan köpek gözlerini açıp bakar, sahibini tanır, kulaklarını diker ve heyecandan sırt üstü düşüp ölür.

Sarayın içine girdiğinde büyük salonun gölgeleri arasında durup dikilir. **Antinoos**'un başını çektiği talipler sürüsü dilenciye hakaretler yağdırmaya başlar. Biri kafasına bir tabure, diğeri bir parça kemik fırlatır. Penelopeia'nın, Odysseus'un babası Laertes için dokumaya başladığı kefen bitmeden kimseyle evlenmeyeceğini söylediğinden bahsederek sızlanırlar. Laertes o sırada saraydan uzakta, kırlık bir yerde, yapraklardan yapılmış bir döşekte yatmaktadır ve Penelopeia her gece gizlice salona girip, gün boyu dokuduğu bezi sökebildiği kadar sökmektedir (Resim 22.5; karşılaştırmak için bkz. Perspektif Resim 22.2c). Talipler bu numarayı çok önce keşfetmişlerdir, fakat Penelopeia kendine bir koca seçmemekte ısrarlıdır.

Penelopeia, dilencinin kılık değiştirmiş kocası olduğunu anlamamıştır, fakat yine de onunla konuşmak ister. Dilenci ona kocasının hâlâ hayatta olduğunu, çok yakında eve döneceğini söyler. Penelopeia bu sözlerin hiçbirine inanmaz, fakat güzel şeyler söylediği için de minnet duyar. Yaşlı dadısı, aynı zamanda Odysseus'un sütannesi **Euryklea**'dan, dilencinin yorgun ve kirli ayaklarını yıkamasını ister.

RESİM 22.5 Penelopeia, dokuma tezgâhının önünde, derin düşüncelere dalmış otururken; Attik su kabı, İ.Ö. 440 civarı. Tezgâhtaki kefenin bir kısmı dokunmuş. Oğlu Telemakhos, elinde iki adet kargı, annesinin önünde dikilmiş, şüpheli gözlerle onu izliyor. Kefenin alt kenarına (hepsi de kanatlı) grifon, at ve insan figürleri işlenmiş. (Museo Civico, Chiusi; Wisconsin-Madison Üniversitesi Fotoğraf Arşivi)

Euryklea, kocaman bir tunç kazanı sıcak suyla doldurur. Dilencinin ayaklarını yıkarken, baldırındaki yara izini görür. Genç bir delikanlıyken bir yaban domuzu Odysseus'u tam oradan yaralamıştır. Euryklea'nın kendini tanıdığını fark eden Odysseus, zavallı kadının boğazına sarılır ve tek kelime ederse onu öldüreceğini söyler.

Penelopeia, Telemakhos ve Talipler

Athena'nın da yol göstermesiyle Penelopeia, hemen ertesi günü evleneceğini duyurur. Karar vermede yardımı olur diye bir yarışma düzenler. Her kim kocasının yıllardır bir sandıkta kapalı duran yayına kiriş germeyi ve bu yayla atılacak oku, başları bir hizada toprağa gömülü on iki baltanın sap deliğinden geçirmeyi başarırsa, onunla evlenecektir. Yay, büyük okçu Eurytos'un oğlu, Herakles'in Tiryns'in surlarından aşağı attığı İphitos'un armağanıdır.

Talipler birer birer şanslarını denerler, fakat yıllar süren lüks hayat sonucu kol güçlerini iyice yitirdikleri için hiçbiri beceremez. İçlerinden biri yayı ateşte ısıtıp yumuşatmayı bile dener. Telemakhos, dudaklarında alaycı bir gülümseme, dilenciye de bir şans vermelerini söyler. Yayı alan Odysseus, taliplerin küçümseyen bakışları altında, lirine kiriş geren bir ozanın zarafetiyle, kirişi yaya kolayca geriverir. Sonra bir ok alır, yaya yerleştirir, kirişi gerer ve oku bir hizadaki on iki delikten kolayca geçirir. Ardından:

[1] Çok akıllı Odysseus soyunuverdi çaputlarından.
sıçradı geniş eşiğe, elinde yayı, ok dolu okluğu,
ve hızlı oklarını döktü ayaklarının önüne,
sonra da seslendi taliplere, dedi ki:
5 "İşte tamam, zararsız oyun burda bitti,
kimsenin vuramadığı bir yere nişan alacağım şimdi de,
vurur muyum bakalım, Apolion dileğimi yerine getirir mi?"
Böyle dedi, acı oku yöneltti Antinoos'a doğru,
tam kaldırırken o iki kulplu altın tasını,
10 iki eliyle tutup kaldırmış, şarabını içecekti,
aklının köşesinden bile geçmiyordu öldürüleceği,
çok güçlü de olsa, tek başına bir kişi,
şölende, bunca kalabalık adının arasında çıksın,
ölüm ve kara kader saçsın, kimin aklına gelirdi ki?
15 Ona nişan aldı Odysseus okuyla, vurdu boğazından:
Temren dümdüz geçti ince boğazı, enseden çıktı.
Devrildi adam öbür yana, tas da düştü elinden,
koyu bir sel boşandı burnundan ossaat, insan kanı.
ve birdenbire çarptı ayaklarıyla masaya,
20 masada ne kadar yemek varsa döküldü yere,
tozlara bulandı ekmekler, kızarmış etler tekmil
Görünce talipler adamın yıkıldığını, başladılar çığrışmaya,
tahtlarından fırlayıp koşuştular evin içinde, dört döndüler,
bütün iyi yapılı duvarlarda aranıp durdular,

Homeros, *Odysseia* 22.1-24

PERSPEKTİF 22.3

KAVAFİS: "ITHAKA"

Grekçe, dünya üzerinde halen konuşulan dillerin içinde yazıya aktarılan en eski dildir. İlk olarak İ.Ö. 1400'den 1100'lere kadar Lineer-B ve ardından Kıbrıs'ta kullanılan ve Lineer-B ile bağlantılı bir yazı tekniği ile yazılan dil, İ.Ö. 800'lerden itibaren günümüze dek alfabetik yazıyla yazılmaktadır. Bir zamanlar dünyanın en eski yazılı metni olarak bilinen İbrani İncil'inin en eski bölümlerinin aslında İ.Ö. 500'lerde yazılmış olduğu anlaşılmıştır. Günümüzde Grekçe neredeyse tamamen modern Yunanistan'ın sınırları içinde konuşulan bir dil olsa da, kadim zamanların geleneklerini modern Grek gençleri için yeniden yorumlayan iyi ozanlar çıkmaktadır. Konstantin Kavafis (1863-1933) bu ozanlara güzel bir örnektir.

İstanbul doğumlu* Kavafis'in babası şehrin ileri gelenlerinden zengin bir tüccardı. Aile, Konstantin'in doğumundan hemen sonra Mısır'a, Büyük İskender'in kurduğu İskenderiye şehrine göç etti. Oradaki ömrünün büyük kısmını memur olarak geçiren Kavafis, E. M. Forster, T. S. Eliot, Arnold Toynbee, D. H. Lawrence ve Lawrence Durrell gibi İngiliz yazarları tanıyordu ve bu yazarları etkilemişti. Genellikle erkek erkeğe aşkı yücelten erotik şiirler yazmış olsa da "İthaka"da (1894) Odysseus'un anayurdunu, hedefi kendisi olan yolculuğun, herkesin kendi hayatındaki *Odysseia*'nın bir sembolü olarak yeniden canlandırır:

İthaka

İthaka'ya doğru yola çıktığın zaman,
dile ki uzun sürsün yolculuğun,
serüven dolu, bilgi dolu olsun.
Ne Lestrigonlardan kork,
ne Kykloplardan, ne de öfkeli Poseidon'dan.
Bunların hiçbiri çıkmaz karşına,
düşlerin yüceyse, gövdeni ve ruhunu
ince bir heyecan sarmışsa eğer.
Ne Lestrigonlara rastlarsın,
ne Kykloplara, ne azgın Poseidon'a,
onları sen kendi ruhunda taşımadıkça,
kendi ruhun onları dikmedikçe karşına.

Dile ki uzun sürsün yolun.
Nice yaz sabahları olsun,
eşsiz bir sevinç ve mutluluk içinde
önceden hiç görmediğin limanlara girdiğin!
Durup Fenike'nin çarşılarında
eşi benzeri olmayan mallar al,
sedefle mercan, abanozla kehribar,

* Yazar burada Kavafis'in İstanbul doğumlu olduğunu söylese de, ozanla ilgili neredeyse bütün kaynaklar doğum yerini İskenderiye (Mısır) olarak vermektedir. Ç.N.

ve her türlü baş döndürücü kokular;
bu baş döndürücü kokulardan al alabildiğin kadar;
nice Mısır şehirlerine uğra,
ne öğrenebilirsen öğrenmeye bak bilgelerinden.

Hiç aklından çıkarma İthaka'yı.
Oraya varmak senin başlıca yazgın.
Ama yolculuğu tez bitirmeye kalkma sakın.
Varsın yıllarca sürsün, daha iyi;
sonunda kocamış biri olarak demir at adana,
yol boyunca kazandığın bunca şeylerle zengin,
İthaka'nın sana zenginlik vermesini ummadan.
Sana bu güzel yolculuğu verdi İthaka.
O olmasa, yola hiç çıkmayacaktın.
Ama sana verecek bir şeyi yok bundan başka.

Onu yoksul buluyorsan, aldanmış sanma kendini.
Geçtiğin bunca deneyden sonra öyle bilgeleştin ki,
Artık elbet biliyorsundur ne anlama geldiğini
İthakaların.

(Çeviren: Cevat Çapan)

Talipler bunun korkunç bir hata olduğunu düşünür, fakat Odysseus onlara gerçeği söyler:

[34] Çok akıllı Odysseus yan yan baktı onlara, dedi ki:
35 "Ne sandınız, köpekler, evime bir daha dönmeyecek miydim,
Troialıların ilinden, soyup soğana çevirdiğiniz evime?
Zorbalık ettiniz, yattınız hizmetçi kadınlarımla,
bir de karıma talip oldunuz ben sağken,
hiç mi korkmadınız engin gökteki tanrılardan,
40 bir gün gelir, sizden öç alınır, bunu düşünmediniz mi?
Düşeceksiniz ölüm tuzağına şimdi hepiniz."

Homeros, *Odysseia* 22.34-41

Telemakhos, Eumaios ve bir uşağın daha yardımıyla Odysseus 108 silahsız adamı katleder (Resim 22.6). Euryklea'nın uyandırdığı Penelopeia aşağı inip, her tarafı kan ve irin kokan salona girer. Odysseus'un Troia'ya gidişinden bu yana uyuduğum en güzel uykudan uyandığını söyler. Karşısında, tepeden tırnağa taliplerin kanına bulanmış bu adamın kocası olduğuna inanmak istemez. Yine de durumdan çok memnundur ve Euryklea'ya, efendisinin eski yatağını çıkarmasını, "yabancının" dinleneceğini söyler. Karısının bu soğuk tavrı karşısında Odysseus şaşırır, çünkü karısı olarak görevi, onu kendi yatağına davet etmektir:

RESİM 22.6 Odysseus'un talipleri katledişi; Attik su kabı, İ.Ö. 440 civarı. Odysseus, yayını germiş okunu atmaya hazırlanırken iki hizmetkâr kız onu izliyor. Kabın diğer tarafındaki tasviri gösteren alttaki resimde talipler (ikisi divanın üzerinde, üçüncüsü masanın arkasına saklanmış), boş yere kendilerini savunmaya çalışıyor. En sağdaki talibin düzgün kesilmiş kaytan bıyıkları dikkat çekici. (Antikenmuseum, Berlin; Bildarchiv Preußischer Kulturssesitz/Art Resource, New York)

[166] "Olympos'ta oturanlar en katı yüreği vermişler sana.
tekmil kadınlar içinde, ey cinlerin çarptığı.
kim dayanır senden başka, hangi kadının yüreği,
baba toprağına dönen kocasından böyle uzak durmaya.
170 sürüne dilene yirmi yıl sonra dönen kocasından?
Haydi, dadı, ser döşeğini, gidip yatayım tek başıma,
bu kadının göğsünde demir var, yürek değil."
Uslu akıllı Penelopeia karşılık verdi ona, dedi ki:
"Ne kendimi üstün tutar, ne seni hor görürüm,
175 ey cinlerin çarptığı, şaşkınlığım da geçti artık,
iyi bilirim sen nasıldın ayrıldığın vakit
uzun kürekli gemilerinle İthake'den.
Haydi ser bakalım yatak odamıza, Eurykleia,
onun kendi elleriyle yaptığı sağlam döşeğini,
yerleştir yerine sağlam sediri, şilteyi de koy üstüne.
180 koy keçeleri, postları, menevişli çarşafları."
Böyle diyerek sınamak istedi kocasını,
Odysseus da, iyi şeyler düşünen karısına içerledi, dedi ki:
"Alt üst ettin, kadın, bu sözlerinle yüreğimi!
Kimdir benim yatağımı yerinden oynatan?
185 Yapamaz tanrı yardımı olmadan bu işi hiç kimse,
onu başka yere bir tanrı götürür, götürse götürse.
insan ne kadar genç ve güçlü olursa olsun
gene de kolay değil oynatmak yerinden onu,
büyük bir sır bu, çok ustaca yapılmıştır o yatak.
çünkü ben yaptıydım onu tek başıma.
190 Sık yapraklı bir zeytin ağacı vardı avlunun ortasında."

HOMEROS, *Odysseia* 23.166-190

Odysseus, kesilmiş ağaçların yerde kalan kütüğü üzerine kendine nasıl bir yatak yaptığını anlatmaya devam eder.

> Böyle dedi, kadının çözüldü dizleriyle yüreği
> doğruydu Odysseus'un verdiği kanıtlar bütün.
> Koştu Odysseus'a, gözlerinden yaşlar boşana boşana.
> doladı boynuna kollarını, ve öptü başını.
>
> Homeros, *Odysseia* 23.204-208

Sonunda anlarız ki Penelopeia Odysseus'u yalnızca denemektedir (Odysseus'un başka pek çok kişiyi denediği gibi). Sevişmek ve birbirlerine ayrı oldukları süre içinde olan biteni anlatmak üzere üst kata çıkarlar. Odysseus, güzel Kirke ve Kalypso konularını hızla geçiştirse de, her şeyi açık açık anlatır. *Odysseia*'nın yirmi üçüncü kitabı böylece sona ermiş olur. Bir sonraki ve sonuncu kitapta Odysseus babası Laertes'i görmeye gider ve öldürdüğü taliplerin akrabalarıyla kısa süren bir savaşa girer. Araya Athena girer ve destan, daha fazla kan dökülmeden, aniden biter.

Odysseus'un bundan sonra başından geçen ilginç hikâyeleri diğer kaynaklardan öğreniriz. Örneğin, bir süre sonra canı sıkılır ve tekrar anakaraya gider, Penelopeia hâlâ hayattayken başka biriyle evlenir. İthaka'ya geri döner ve son günlerini evinde geçirir. Daha önceki maceralarından birinde, Kirke'yle yaşarken ondan, Telegonos ("uzakta doğmuş") adında bir çocuğu olmuştur. Bu çocuk büyümüş, babasını aramaya koyulmuştur. Telegonos, yanında birkaç yol arkadaşıyla birlikte İthaka'ya gelir, fakat nerede olduğunun farkında değildir; karşısına çıkan bir sığır sürüsünü kovalar. Telemakhos ile artık iyice yaşlanmış Odysseus, bu yabancının üzerine yürür. Çıkan kargaşada Telegonos, Odysseus'u kargısıyla yaralar. Kargının ucuna vatoz balığının zehri sürülmüştür; Odysseus ölür ve Teresias'ın ölüler diyarından bulunduğu, Odysseus'un "denizden gelen güzel bir ölümle öleceği" kehaneti böylece gerçekleşmiş olur. Daha da ilginç başka bir hikâyeye göre Odysseus'un ölümünün ardından Telegonos Penelopeia'yla evlenir ve Telemakhos'u da yanına alarak "ailesini" Kirke'nin adasına geri götürür; Telemakhos orada her dem genç kalan cadı Kirke ile evlenir. Ne var ki Homeros'tan çok sonra popüler olan ve bir kahramana yakıştıramayacağımız bu tür tuhaf karışıklıklar Homeros'un ölümsüz destanının ruhuna çok aykırıdır.

Ara Yorum: Halk Hikâyelerindeki 'Evine Geri Dönen, Karısının ve Hayatın Sınavından Geçen Adam' Motifi ve Yeniden Doğuş Sembolleri

Bir bütün olarak bakıldığında Homeros'un *Odysseia*'sı uzun bir ayrılıktan sonra evine dönen, evini zorbaların eline geçmiş bulan ve kendi soyunu/iktidarını yeniden kurmak için onları öldüren bir kahramanın hikâyesidir. Sert, akıllı ve adalete önem veren eski kuşak düşüncesiz, ağırkanlı, nefsine düşkün ve her istediği elde etmeye alışkın genç kuşakla girdiği çatışmadan zaferle çıkar. Destan, adaletle zorbalık arasında geçen basit bir intikam hikâyesiymiş gibi görünür, çünkü genç zorbalar geleneksel mülkiyet haklarını tehdit

PERSPEKTİF 22.2

AVRUPA SANATINDA ODYSSEUS EFSANELERİ

On beşinci yüzyılda yaşamış ressam Dosso Dossi (1486-1542), Dük Alfonso d'Este'nin saray ressamıdır. Sarayın bulunduğu yer olan Ferrara, dükün en sevdiği şair Ariosto Lodovico'nun (1474-1533), klasik masalları Ortaçağ romansıyla bir araya getiren ünlü eseri *Orlando Furioso*'yu yazdığı yerdir. Ariosto'nun efsuncu kadını Homeros'un Kirke'si ile Kral Arthur efsanesinde adı geçen Morgan le Fay karışımı bir kadındır. Dosso Rossi, aşağıdaki tablosunda tasvir ettiği, erkekleri hayvana çeviren kraliçe ve efsuncuyu çizerken büyük ihtimalle aklında Ariosto'nun Alcina'sı vardı (Perspektif Resim 22.2a). Homeros'un Kirke'si, büyüsünü yaparken iksirler ve sihir çubuğu kullanır, fakat Dosso Dossi'nin efsuncu kadını, büyüsünü, gizemli bir alfabeyle yazılmış tabletten okuyarak yapar; daha henüz baktığı büyüler kitabı, açık bir şekilde, ayak ucunda durmaktadır. Etrafını çevirmiş hayvanlar -sessiz sakin duran geyik, suda balık avlayan kaşıkçı kuşu, ayakucundaki köpekler- büyük ihtimalle bir zamanlar erkekti.

Claude Lorraine (1600-1682) klasiklerin izinden giden bir ressamdı. Roma'da eğitim görmüştü ve liman manzaralarıyla ünlenmişti (Perspektif Resim 22.2b). Aşağıdaki

PERSPEKTİF RESİM 22.2a Dosso Dossi (1486-1542), ***Kirke ve Âşıkları (Circe and Her Lovers in a Landscape)***, 1525, tuval üzerine yağlı boya. (National Gallery, Washington, DC; fotoğraf: Lyle Peterzell)

anakronik tabloda Lorraine, Odysseus'un, Agamemnon'un kaçırdığı Khryseis'i babası Khrises'e geri getirişini resmetmiştir. Khrysesis, tablonun alt ortasında, yuvarlak bir sandığın (şapka kutusu?) üzerinde oturmuş, bir kayıkla limana getirilen kurbanlık ineklere bakmakta olan ufak tefek, mavi elbiseli kızdır. Başında dikilen kırmızılı adam Odysseus olmalı. Diğer üç Grek asker sırtları onlara dönük dikilmiş, sohbet ediyor. Khryseis için getirilen kurtarmalık (fidye) tablonun alt sağında, rıhtımın üzerine yığılmış, geri kalanı en sağdaki teknenin üzerinde, indirilmeyi bekliyor. Soldaki bina muhtemelen, Khryses'in baş rahibi olduğu Apollon tapınağı. Liman, gidip gelen gemiler ve teknelerle dolu. Sol altta, elinde çekiç olan bir adam rıhtımın bozulan yerlerini tamir ederken biri ayakta dikilmiş, diğeri yerde oturan iki adam zar atıyor. Bütün sahne, batmakta olan güneşin altın sarısına bulanmış.

Fransız sanatçı François Lemoyne (1688-1737) on sekizinci yüzyılın başlarında yaptığı *Penelope'nin Çalışması* adlı tablosunda, kendisiyle evlenmek isteyenleri oyalamak için önce Odysseus'un babası için dokumaya başladığı kefenlik kumaşı bitirmesi gerektiğini söyleyen, sonra da gündüz dokuduğu yerleri gece söken Penelope'nin hikâyesini konu almıştır (Perspektif 22.2c). Penelope'nin foyası sonunda meydana çıkmış, kumaşın çoktan bittiği anlaşılmıştır. Dokuma tezgâhının başında oturan Penelope, parmağıyla, hizmetçilerinin tuttuğu bitmiş kumaşı göstermektedir. Solda, başka bir hizmetçi, dokusun diye bir tepsi dolusu yün yumağı getirmiş, arkasında duran

PERSPEKTİF RESİM 22.2b Claude Lorrain (1600–1682), *Khryseis'i Babasına Geri Getiren Odysseus* (*Ulysses Returning Chryseis to Her Father*), tuval üzerine yağlı boya. (Musée du Louvre, Paris; Scala/Art Resource, New York)

bir diğeri ise, muhtemelen taliplerinden birinin gönül çalma hediyesi olarak gönderdiği halıyı tutmaktadır. Fakat bu arada Odysseus'un ufukta (sundurmanın önündeki ağacın sağ tarafında) zar zor seçilen gemisi limana yaklaşmaktadır. Tablo (ve konu) Lemoyne'a özellikle ısmarlanmıştı; Paris'te yaşayan aristokrat bir şahsa ait malikânede evin hanımına ait odayı süsleyecek, böylece ileride o odada yaşayacak ya da bulunacak olanlara evlilik yemininin ne kadar güçlü bir şey ve sadakatin ne kadar önemli olduğu hatırlatılacaktı.

J. M. W. Turner'ın (1775-1851) resimleri on dokuzuncu yüzyılın en önemli sanatsal başarıları arasında sayılır. Deniz manzaraları ve puslu kır resimleriyle tanınan Turner, rengi biçimden ayıran ilk ressamdır ve bu özelliğiyle yirminci yüzyıldaki soyut ressamların yolunu açmıştır. Burada (Perspektif Resim 22.2d), bir on sekizinci yüzyıl kalyonunun iskele direğinin yanında kırmızı bir bayrağın altında duran kızıl pelerinli Odysseus, soldaki yüksek kayanın tepesindeki Kykloplara (çok belirgin değillerdir) sayıp döküyor. Aynı kayalığın altında Kyklopların mağarası görünür; içeride büyük bir ateş yanmaktadır. Gözünü henüz kaybetmiş olan Polyphemus, Odysseus'tan öcünü alması için babası Poseidon'a yakarıyor. Kalyondakilerin bir kısmı Odysseus'u sakinleştirmeye çalışıyorlar. Diğerleri ise tehlikeden bir an evvel uzaklaşabilmek için yelkenleri açmaya çalışıyor. Geminin ana direğinde iki flama asılı. Kırmızı olanında (üstteki) Grek harfleriyle Odysseus'un adı yazılı. Buradan görülmeyen beyaz flamada ise, şehir surlarından içeri çekilmekte olan Troia atının resmi var. Geminin deniz canavarı şeklindeki pruvasından devasa bir balık oltasını andıran çapa sallanmakta.

PERSPEKTİF RESİM 22.2c François Lemoyne (1688-1737), *Penelope'nin Çalışması* (*The Work of Penelope*), 1729-1737, tuval üzerine yağlı boya. (Musée Rodin, Paris; fotoğraf: Adam Rzepka)

Pruvanın altında, deniz kızları oynaşmakta. Sağda görünen gemidekiler Odysseus'u alkışlayıp kutlamakta. Ufukta, diğer gemilerin ardında, Güneşin yükselen atları görünüyor. Turner için bu resimde önemli olan, manzara/deniz manzarası, tamamen hayal ürünü olan bir düşler ülkesinin, romantiklerin sanatsal zevklerine uygun puslu renkleridir. Çağdaşı ressam John Constable, Turner'ın tarzını, "renkli bir pusla boyalı uçuşan görüntüler" olarak tanımlar.

PERSPEKTİF RESİM 22.2d J. M. W. Turner (1775-1851), *Polyphemus'la Alay Eden Odysseus* (*Ulysses Deriding Polyphemus*), 1829, tuval üzerine yağlı boya. (National Gallery, London)

etmektedir. Taliplerin sonunu getiren şey tanrıları karşılarına almaları değil, kendi bencillikleri ve düşüncesizlikleridir.

Zeus, daha eserin başında, insanların başlarına gelen talihsizlikler için hep tanrıları suçladığını, aslında asıl sorumluların kendileri olduğunu belirterek bu ahlaki çelişkiyi güçlü bir biçimde ortaya koyar ve Aigisthos örneğini verir. Aigistos'a Klytaimnestra ile yatmaması gerektiği söylenmiştir ama o yine bildiğini okumuştur. Elbette bunun cezasını çekecektir! Benzer bir örnekte Odysseus'un adamları, Kikonların yurdunda aylak aylak oturup tehlikeli Lotus çiçeğinin tadına bakar, kötü rüzgârların tutulduğu torbayı açar ve Güneş'in sığırlarını kesip yerler.

Adalet nefis terbiyesine, hayvani güdülerimize teslim olmadan onları kontrol altında tutabilmemize dayanır. Yemek yemek güzeldir, fakat bir yiyecek tanrılar tarafından yasaklandığında (Helios'un sığırları) veya başkasının yemeği söz konusu olduğunda (İthaka), o yiyeceğin hiçbir şekilde yenmemesi gerekir. Seks zevkli bir şeydir, fakat bir kadının kocası uzaktaysa seks olmadan idare edebilmelidir. Ne var ki bu basit ahlak dersleri, bazı durumlarda, hikâyenin kendisi tarafından çürütülebilmektedir. Zeus insanların başlarına gelen belalardan kendilerinin sorumlu olduğunu söylese de, Polyphemos'un kör ettiği için Odysseus'a yapmadığını bırakmayan, Poseidon, yani bir tanrıdır (üstelik suçun büyüğü Polyphemos'tadır).

Fakat hikâyenin özü/alt yapısı, Homeros'un ona kazandırdığı ahlaki duruştan çok daha eskilere dayanır. 13. Bölümde Gılgamış destanı ile Homeros'un *Odysseia* destanının neredeyse aynı sözcüklerle başladığına dikkat çekmiştik. Her iki hikâyede de kahraman, tehlikelerle dolu bir yolculuğa çıkar, fakat sonunda evine geri döner. İkisinde de kahraman, kendi ejderini öldürür (Gılgamış'ın Humbaba'sı, Odysseus'un sayısız düşmanı vardır). Odysseus'un evini işgal eden 108 talip, masallardaki ejderin gerçek dünyaya yansımış hâlidir. Bu taliplerden hikâye boyunca pek çok kere "doymak bilmeyen açgözlüler" (Odysseus'un malını mülkünü yiyip bitirmişlerdir) ve "ırz düşmanları" (evdeki hizmetçilerle yatıp kalkmaktadırlar) olarak bahsedilir. Hatta Odysseus'un karısının da koynuna girmeyi arzulamaktadırlar.

Mitolojik ejder de, benzer bir şekilde, önüne çıkan her şeyi yer ve bir kadının ırzına tasallut eder. Ejderle savaş mitosunda canavar genelde hile yoluyla, bazen de içkili bir ziyafet sırasında oyuna getirilir ve özel bir silahla öldürülür. Odysseus da saraya kılık değiştirmiş bir şekilde girerek yemek salonundaki 108 ağızlı "canavarı" şaşırtır ve içki sofrasındalarken kimsenin geremediği özel yayıyla hepsini oklayarak öldürür. Nasıl ki ejderi alt etmeyi başaran kahraman sonunda ödül olarak prensesi alır, Odysseus da kendi karısıyla "evlenir."

Mezopotamya kozmogonik mitolojisinde ve Hesiodos'ta (bkz. 4. Bölüm) bu tür hikâyeler düzenin kaos, hayat ve ilerlemenin ölüm ve durağanlık karşısındaki zaferini anlatır. Homeros'un eserinde de kahramanımız ölümü yener. Yaratılış mitosları, destan kahramanı ve halk hikâyesi kahramanı o denli iç içe girmiştir ki, hangisi nerede, ayırt etmesi zordur. Odysseus'un düşmanları olan uyku (Odysseus, Aiolos ve Helios'un sığırları hikâyelerinin en can alıcı yerlerinde uyuyakalır), narkosis/uyuşukluk (Lotus Yiyenler), karanlık (Polyphemos'un mağarası, Kimmerlerin gölgeler içindeki yurtları) veya unutkanlık/asıl amacı unutmak (Kirke) ölümün işbirlikçileridir. Herkesin öldü dediği Odysseus, bu dünyayı öbüründen ayıran suyu aşarak Kimmerlerin yurduna geçer ve orada ölmüşlerin

gerçek ruhlarıyla konuşur ve lanetlilerin nasıl büyük acılar çektiğine şahit olur (12. Bölüm). Adı "gizleyen/örten" anlamına gelen Kalypso (yaşadığı ada da "denizin göbeği"dir) Odysseus'a sonsuz hayat vaat eder, fakat Odysseus gibi hayatı bizzat yaşayıp görme arzusuyla dolup taşan ve her şeyi sorgulayan biri için bu, sonsuz ölüm demektir: Uçsuz bucaksız suyun tam orta yerinde, ölüleri yaşayanlardan "gizleyen" Ölüm kol gezer (Hades'in anlamı "görünmeyen"dir).

Su ölümdür ve tanrısı Poseidon, Odysseus'un azılı düşmanıdır. Polyphemos ve Laistrygonlar gibi ölüm de yamyamdır; karanlık ve aç ağızlara benzeyen mezarlar yaşayanları yutup yok eder. Kyklopların karanlık mağarasında Odysseus bir "Hiç"tir, isimsiz ve kimliksizdir, hiç kimsedir, yoktur. Ölümün ejderleri/canavarlar akıl yoksunudurlar; Polyphemos, kendisine sunulan şarabı sorgulamadan içer ve sarhoş olur, Odysseus'un "Kimse" ismiyle yaptığı oyununa kanar ve ardından özel bir silahla -sivri uçlu bir sopayla- tek gözünden olur. Aynı örüntü, taliplerin katlinde de karşımıza çıkar ama orada daha gerçekçi boyuttadır. Odysseus mağaradan kaçtığında -yani karanlıktan aydınlığa, ölümden dirime geçtiğinde- adını geri kazanır ve dönüp Polyphemos'a, "Ben Odysseus'um!" diye haykırır. Talipleri öldürdükten sonra Penelopeia onu tanır ve beraberce odalarına çekilip sevişirler.

Ölümün karşısında kazanılan zafer, yeniden doğum demektir. Odysseus, "denizin karnından" çıkıp gelen bir bebek gibi karanlık sulardan geçer ve "anadan doğma" bir şekilde Phaiak kıyısına çıkar. Ana rahmini andıran çalıların karanlık gölgesine sığınır. Ardından, eserin sonunda Odysseus ile Penelopeia'yı bir araya getiren evlilik gibi bir evlilik hayali kuran *parthenos* Nausikaa onu bağrına basar. Nausikaa'nın bir "kurtarıcı," yeni bir "anne" olarak rolü, Odysseus İthaka'ya doğru yola koyulmak üzereyken ona söylediği şu sözlerde net bir şekilde görülür: "Sana bir hayat verdim, beni hiçbir zaman unutma!" (*Odysseia* 9.464)

Kozmogonik mitoslarda ilk yaratılan canlı, Tiamat veya Gaia gibi, bir dişidir ve bu dişi, evrenin düzenini tehdit eden korkunç yaratıklar doğurur; hatta bazı örneklerde düşman, dişinin kendisidir. Fakat dişinin durumu belirsizdir; bazen, Gaia'nın Kronos'la bir olup Uranos'u yenmesi ya da Rhea'nın Zeus'la bir olup Kronos'u alt etmesi gibi, kaosun canavarlarını yenmek için erkek kahramanla iş birliği yapabilir. Bu mitoslardaki dişinin belirsiz durumu *Odysseia*'ya, çok sayıda kadın karakterler olarak yansımıştır. Gerçekten de *Odysseia*'da, evine geri dönüp bozulan düzeni tekrar inşa etme çabasında Odysseus'a yardım eden veya ona köstek olmaya çalışan inanılmaz çeşitlilikte kadın karakter vardır.

Yelpazenin bir ucunda "femme fatale" kadınlar, yani Greklerin Kalypso ile Kirke'si, Mezopotamyalıların güzel ve fakat ölümcül İnanna/İshtar'ı vardır. Kalypso çok güzel bir kadındır fakat "gizler/saklar." Kirke de çok güzeldir fakat Odysseus'u iğdiş etmek, yani sembolik olarak öldürmek ister. Odysseus'un adamlarını birer domuza çevirir, diğer bir değişle, dişiye özgü karşı konulmaz cazibesini kullanarak erkeği, böğürerek pislik içinde yuvarlanan şehvet düşkünü bir hayvana dönüştürür. Dişi Skylla, erkekleri çiğnemeden yutar. Dişi Sirenler (yoldan çıkmış *Musa*lar gibi) erkeklerin kulağına "gizli bilgiler" vaat eden hoş nağmeler fısıldayarak onları yoldan çıkarıp ölümün kucağına gönderirler.

Yelpazenin diğer ucunda ise Odysseus'un hamisi Athena; iffetini ve onurunu korumayı başaran bir *parthenos*, hem Odysseus'un potansiyel eşi hem de sembolik bir anne figürü olarak sunulan Nausikaa; yirmi yıl boyunca her türlü cinsel

vaade karşı koymayı başarmış Penelopeia gibi "iyi" kadınlar bulunur. Zeus'un insanın budalalığı üzerine yaptığı uzun konuşmada Klytaimnestra'nın adı, düşüncesizce hareket eden ve bunun bedelini ağır ödeyen insanlara bir örnek olarak geçer. Eser boyunca "kötü" Klytaimnestra, açıkça olmasa da, hep "iyi" Penelopeia ile karşılaştırılır. Klytaimnestra cinsel dürtülerine yenik düşen, sadakat görevini yerine getiremeyen ve nihayetinde kocasını katleden "kötü yürekli" kadındır. Buna karşılık Penelopeia, ideal kadındır: uzun süre acı çeker, sonuna kadar sadık kalır, bütün aklını ve enerjisini evinin onurunu korumak için kullanır. Çok tehlikeli, sonu felaketle sonuçlanacak bir krizle karşı karşıya kaldığında cesurca bir karar alır ve taliplerinden biriyle evlenmeyi kabul eder, böylece (bilmeden de olsa) sonunda taliplerin katledileceği olaylara zemin hazırlar. Kocasınınki gibi onun da kıvrak bir zekâsı vardır; kocasını eski yatağını (yani evliliklerinin sarsılmazlığının sembolünü) kullanarak onu sınar. Yatağın yapıldığı zeytin ağacı ise, zinanın ve aldatmanın sarsamadığı aile hayatının sembolüdür.

Mykenai ve İthaka saraylarında geçen ve konuları farklı olsa da aynı kategorideki diğer hikâyelerde Odysseus Agamemnon'un (her ikisi de Troia'dan dönüşlerinde evlerini düşmanlar tarafından ele geçirilmiş olarak bulur), Telemakhos ise Orestes'in karşılığıdır (her ikisi de ailelerinin haklarını ve onurlarını geri kazanmak için savaşır). Bu paralel efsaneler arasındaki fark, kadın karakterlerde yatar: Penelopeia ideal kadın olduğu için Odysseus kurtulur, oysa Agamemnon hayatını bir köpek gibi doğranarak kaybeder. Hikâyedeki "kıssadan hisse"lerden biri de budur.

ÖNEMLİ İSİM VE TERİMLER

Lotus Yiyenler, 631
Kykloplar, 631
Polyphemos, 631
Aiolos, 643
Laistrygonlar, 644
Kirke, 644
Sirenler, 645
Kharybdis, 645
Skylla, 645
Kalypso, 647
Phaiaklar, 648
Nausikaa, 648
Telemakhos, 650
Argos, 651
Antinoos, 651
Eurykleia, 651

OKUMA LİSTESİ 22. BÖLÜM

Atwood, Margaret, *The Penelopiad* (Edinburgh, UK, 2005). Penelope'nin hayatına bir romancı bakışı.

Bloom, Harold, ed., *Homer's The* Odyssey (New York, 1988).

Clay, Jenny Strauss, *The Wrath of Athena* (Princeton, NJ, 1983). Tanrıçanın Odysseia'daki rolü üzerine güzel bir çalışma.

Cohen, B., ed., *The Distaff Side: Representing the Female in Homer's* Odyssey (Oxford, UK, 1995).

Finley, Moses I., *The World of Odysseus*, 2nd ed. (New York, 1978).

Louden, Bruce, *Homer's* Odyssey *and the Near East* (Cambridge, UK, 2011).

Malkin, Irad, *The Returns of Odysseus* (Berkeley, CA, 1998).

Stanford, W. B., *The Ulysses Theme* (Ann Arbor, MI, 1968). Odysseus'un Homeros'tan başlayarak tragedya yazarlarına, oradan Vergilius'a, Dante'ye, Tennyson'a, James Joyce'a ve Nikos Kazancakis'in *The Odyssey: A Modern Sequel* eserine kadar uzanan yolculuğu.

————, and J. V. Luce, *The Quest for Ulysses* (New York, 1974).

23. BÖLÜM

AİNEİAS İLE İLGİLİ EFSANELER

Yıllar sonra Assaracus torunları, gün olup
Pthia'yı, o ünlü Mycenae kentini ezecek
Boyunduruğu altında, hükmedecek yendiği
Argos'lulara; bu parlak soydan Caesar ° doğacak,
Okyanuslar olacak egemenliğinin ucu,
Ünününse yıldızlar. Büyük İulus'tan ° alacak
Soyadı İulius'u.

VERGILIUS, *Aeneis* 1.283-288

Caesar (Sezar): Muhtemelen Augustus. *Aeneis*'te onu evlatlık alan babası Julius Sezar'dan çok az bahsedilir. İulus: Aslında Julian soyunun (*gens*) adı, Vergilius'un savunduğu gibi, üç hecede okunan İulus adından türememiştir.

BURAYA KADAR PEK ÇOK Grek, birkaç tane de Yakın Doğu mitosunu sistematik bir şekilde inceledik. İçerik bakımından son derece zengin ve çeşitli bu hikâyelerde dinî sembollerin, millî efsanelerin ve halk hikayelerinin harmanlandığını gördük. Peki, daha ileriki bir zamanda farklı bir coğrafyada, farklı bir dil konuşan ve farklı bir kültüre sahip insanların Roma'sında kimi zaman doğrudan alınan, kimi zaman yeni duruma adapte edilen bu Grek hikâyelerinin nasıl bir macerası olmuştur?

Romalıların yalnızca ekonomik ve politik kurumları değil, dinsel ve toplumsal örüntüleri de Greklerinkinden oldukça farklıydı. Bu bölümün ana teması, Roma'nın kuruluş hikâyelerini anlatan ve Romalı ozan Vergilius'un *İlyada* ve *Odysseia*'dan esinlenerek yazdığı epik destan *Aeneis*'te yer alan Venüs ile Aineias ile bağlantılı hikâyeler olacaktır. Bundan sonra gelen bölümde ise daha ileriki zamanlarda anlatılan ve Mars ile Romulus'u da işin içine katan kuruluş hikâyeleri ele alınacak, oradan da Romalı kahramanlarla ilgili efsanelere geçilecektir.

Romalıların kendi mitos geleneğinde bir yaratılış hikâyesi yoktur ve 1. Bölümde tanımladığımız anlamda bir ilahî mitos kategorisinden de söz edilemez. Roma mitosları, yalnızca Roma tarihini ve Romalıları anlatan Roma efsaneleridir. Bu efsanelerde tarihî gerçeklere uyan veya doğrudan doğruya onları anlatan ögelere az da olsa rastlamak mümkündür. Günümüz standartlarıyla baktığımızda bu efsanelerin büyük kısmına mitos diyebiliyoruz, çünkü bunlar, toplumsal örgütler için destek sağlamak amacıyla üretilen propaganda araçlarıdır ve Roma iktidarını daim kılma ülküsüne önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Romalılar efsanelerinin birer propaganda aracı olduğunun, gerçeklikle doğrudan bağlantılı olmadığının farkındaydılar, fakat buna rağmen doğrulukları konusunda şüpheleri yoktu. Buna günümüzden bir örnek olarak Amerikalı eğitimcileri verebiliriz. Amerika Birleşik Devletleri müfredatında bir zamanlar yer alan bir anekdota göre George Washington bir gün bir kiraz ağacını keser. Yalan söyleyemediği için, babası ağaca ne olduğunu sorduğunda hemen suçunu itiraf eder. Gerçekte George Washington büyük ihtimalle böyle bir şey yapmamıştır, fakat burada önemli olan, olayın gerçekleşme ihtimalidir. Diğer bir deyişle, Washington gerçekten böyle bir durumda kalsaydı, mutlaka gerçeği söyleyecekti. Hikâyenin ana fikri (ya da, "hisse"si), tarihsel gerçeklerle örtüşüp örtüşmemesinden daha önemlidir. Dolayısıyla Roma mitosları, Grek mitoslarını model alan geleneksel anlatılardır fakat (Atina mitoslarında olduğu gibi) ahlaki ve politik amaçlar bunlarda daha çok ön plana çıkar.

Erken Roma dönemi hikâyelerinin Batı medeniyeti üzerinde muazzam etkileri olmuştur ve bu etki günümüzde de devam etmektedir. Ne zaman birisinden toplumun iyiliği uğruna kendi bireysel çıkarlarından feragat etmesi istense, eski Roma'da herkesten beklenen bir davranış biçimine yeniden hayat verilmiş olur. Mitosların bu işlevi hep diğerlerinden daha önemli olagelmiştir: bir kültürü o kültüre ait bireylere benimsetmek, insanları yaşadıkları dünyada neyin gerçek olup olmadığı, bireysel ve toplumsal yaşantılarında neyin önemli olup neyin olmadığı konularında eğitmek ve herkesin bir şekilde almak zorunda kaldığı zor kararlarla ilgili temel ilkeleri belirlemek.

ERKEN ROMA: MİTOS, EFSANE, TARİH

Tiber nehri kıyısındaki küçük bir şehir nasıl oldu da tarihin gördüğü en büyük imparatorluklardan birinin (ve tartışmasız en başarılısının) merkezi hâline geldi? İnsanlık tarihinin bu en olağanüstü ve eşsiz başarısı konusunda sayısız spekülasyon mevcut, fakat hepimiz Roma'nın yazgısının o dönemdeki komşularının yazgılarıyla sıkı sıkıya bağlı olduğunda hemfikiriz. Batı İtalya'nın metal cevheri yönünden zengin dağlık kıyı bölgesi, Hint-Avrupa kökenli olmayan Etrüsklerin yurduydu. Bu bölge İ.Ö. sekizinci yüzyıl civarında Grek koloniciler ve Fenikeli tüccarların istilasına uğradı. Yerli Etrüskler ile yeni gelenler arasında büyüyen madencilik ve endüstri ticaretinin bir yan ürünü olarak kültürel bir alışveriş de gerçekleşmiş, kısa bir süre içinde mitoslar ve diller birbirine karışmıştır. Grek alfabesiyle yazılmış bilinen en eski yazılı kaynaklardan biri (İ.Ö. 740 civarı), Napoli Körfezindeki İschia adasında (*Odysseia*'daki Kirke adası) bulunmuştur. Özel bir altılı daktilik ölçüyle (*dactylic hexameter*)

yazılmış bu eserde *İlyada*'da adı geçen Nestor'a ait meşhur bir kadehten bahsedilir. Buradan da, Homeros'un eserlerinin, Homeros'un üzerinden henüz bir kuşak bile geçmemişken uzak Batı'da iyi bilindiğini anlıyoruz.

İ.Ö. 500'lerde, Roma'nın kuzeyindeki Etruria bölgesindeki Pyrgi şehrinde kral, Fenike tanrıçası Astarte'ye adanmış ve Fenike hece alfabesiyle Fenike dilinde ve Grek alfabesiyle Etrüsk dilinde yazılmış altın tabletler yazdırır. Roma'nın güneyindeki Lavinium bölgesinde (ki Roma döneminde Aineias tapınımı hâkimdir), aynı dönemde ama arkaik Latince ve Grekçe karışımı bir dilde yazılmış ve Dionysos'un oğulları Kastor ile Polydeukes/Polluks'a adanmış tunç bir plaket gün ışığına çıkar. Romalıların, işgal edip kendilerine kattıkları ve kendilerininmiş gibi yeniden ürettikleri kültürel formlara, özellikle Grek ve Etrüsk kültürel formlarına karşı bu açgözlü iştahı, toprak ve doğal kaynaklara karşı doymak bilmez iştahlarıyla uyum içindedir.

Kuruluşunun ilk günlerinde Roma, özellikle Grek ve Etrüsk krallar tarafından yönetiliyordu. İ.Ö. 500'lerde toprak sahibi zengin Latin aileler (*patriciler*-"babalar," Lat. *patricius*) bir birlik oluşturarak yabancı Etrüsk monarşisine son verdiler (bir sonraki bölümde daha ayrıntılı ele alınacaktır). Yeni oluşum, kanunlar koymak ve savaş veya barış kararları almak için Senato ("ihtiyarlar meclisi") adını verdikleri bir yerde toplanmaya başladı. Bu ayrıcalıklı sınıfın, diğer bir deyişle oligarkların dışında kalan halka (yani, çoğunluğa), *pleb*ler ("sıradan insanlar," Lat. *plebeius*) adı verildi. *Pleb*ler, özellikle İ.Ö. dördüncü yüzyılda devlet yönetiminde söz sahibi olmak ve senatoda temsil edilmek için büyük mücadeleler vermiş ve bunda, kısmen de olsa başarılı olmuşlardır.

Kralların kovulmasının ardından gelen ve günümüz tarihçilerinin *cumhuriyet* dönemi olarak adlandırdıkları dönemde (*republic*, Lat. *res publica* "kamuya ait olan/halkla ilgili") yönetici *patrici*ler arasında, genellikle hileli, seçimler düzenlenmeye başladı. İmparatorluğun en parlak zamanlarında bile bu ayrıcalıklı yönetici ailelerin sayısı hiçbir zaman otuzu geçmemiştir. Cumhuriyet döneminde yönetim fiilen, yasama organı diyebileceğimiz grubun elindeyken, görece daha zayıf olan yürütme grubu, her yıl yeniden seçilen iki *konsül*den (Lat. *consul*) oluşuyordu. Konsüllerin güçleri, kısa görev süreleri ve birbirlerine karşı veto yetkileriyle kontrol altında tutuluyordu. Bir konsülün orduya komuta etme ve eski kraliyet döneminden yeni oligarklara miras kalan bir yetki olan ölüm cezası da dâhil olmak üzere kanunları uygulama yetkisi, yani *imperium*'u ("gücü") vardı. İmperium'un sembolü, *fascis* adı verilen ve sapının etrafına bir demet sopa sarılı bir baltaydı ve bu balta, bir yere gidileceği zaman konsüllerin önünden yürüyen *lictor*lar tarafından taşınırdı. Sopalar suçlulara dayak atmak, balta ise kafalarını kesmek içindi. Günümüzdeki *faşizm* (*fascism*) sözcüğü buradan gelir ve antik Roma devletini yeniden kurma iddiasıyla yola çıkan İtalyan diktatör Benito Mussolini tarafından kullanılmıştır (bkz. Perspektif 23).

Küçük, sınırlı bir toplumsal sınıfa mensup klikler tarafından kontrol altında tutulan bir yönetim sistemi kuran *patrici*ler, bunun ardından, iktidardaki tekellerini "haklı çıkaracak" bir geçmiş kurmaya, yeni efsaneler üretmeye koyuldular. İdealist, fedakâr oligarkların, çoğu monarşik ve "hantal" yabancı yapılanmalara karşı savaş verdiği bu yeni yönetim biçimi o kadar başarılı oldu ki Roma iktidarı ve zenginliği inanılmaz bir hızla yayılmaya başladı.

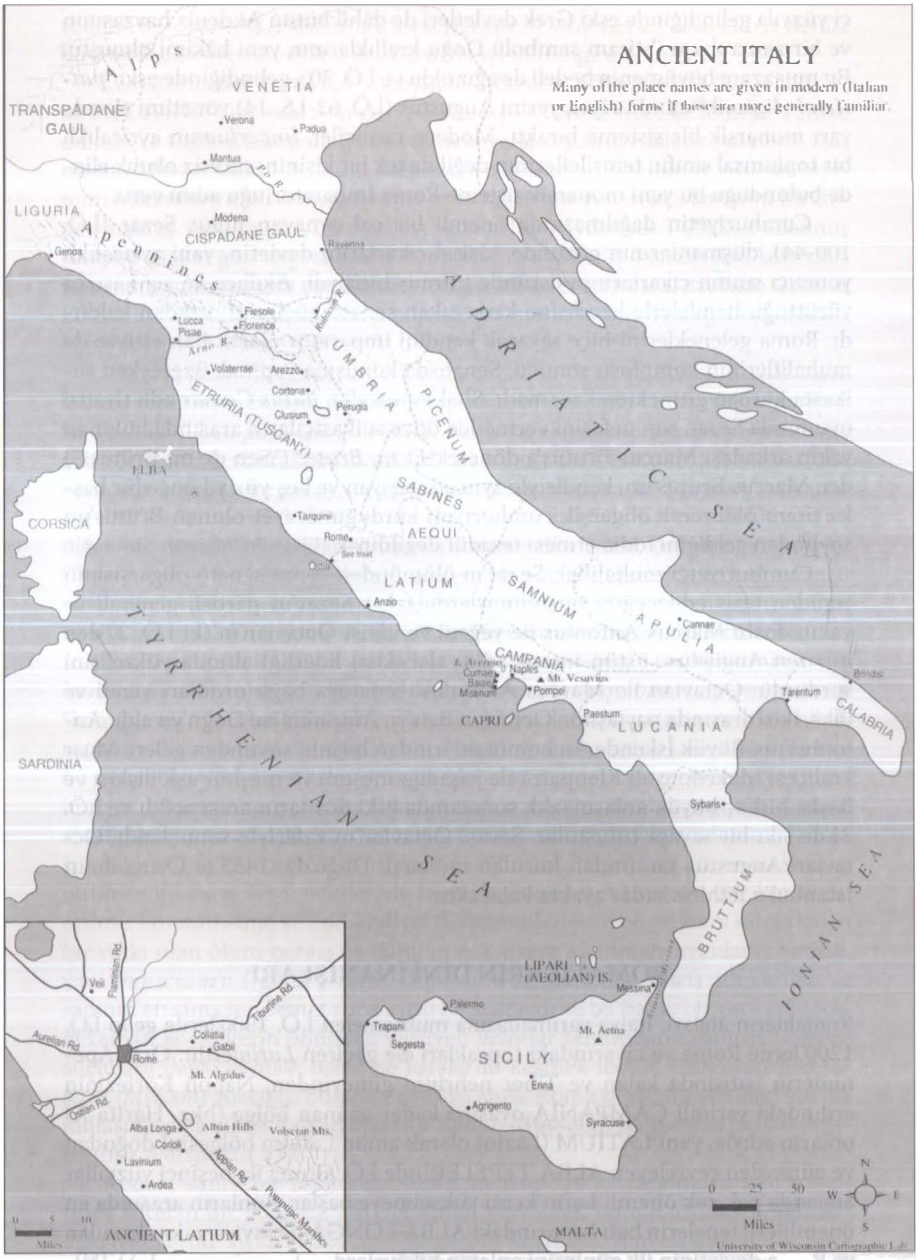
İ.Ö. üçüncü yüzyılda güçlenip yayılmaya başlayan Roma devleti, İ.Ö. birinci yüzyıla gelindiğinde eski Grek devletleri de dâhil bütün Akdeniz havzasının ve bir zamanların ihtişam sembolü Doğu krallıklarının yeni hâkimi olmuştu. Bu muazzam büyümenin bedeli de ağır oldu ve İ.Ö. 30'a gelindiğinde eski "*patricial* oligarşik" cumhuriyet, yerini Augustus (İ.Ö. 63-İ.S. 14) yönetimi altında yarı monarşik bir sisteme bıraktı. Modern tarihçiler, *imperium*un ayrıcalıklı bir toplumsal sınıfın temsilcilerinin değil de tek bir kişinin, süresiz olarak elinde bulunduğu bu yeni monarşik sisteme Roma İmparatorluğu adını verir.

Cumhuriyetin dağılmasında önemli bir rol oynayan Julius Sezar (İ.Ö. 100-44), düşmanlarının gözünde, kişisel çıkarlarını devletin, yani ayrıcalıklı yönetici sınıfın çıkarlarının üstünde tutmuş birisiydi. Akıllıca ve acımasızca yürüttüğü hamlelerle kendisine karşı çıkan senato güçlerini ortadan kaldırdı. Roma geleneklerini hiçe sayarak kendini imparator olarak ilan ettiyse de muhaliflerinin komplosu sonucu, Senato'da konuşma yapmak üzereyken suikasta kurban gitmekten kaçamadı. Shakespeare'in, *Julius Caesar* adlı tiyatro oyununda Sezar, son nefesini vermeden önce suikastçıların arasında bulunan yakın arkadaşı Marcus Brutus'a dönerek *Et tu, Brute?* ("Sen de mi Brütüs?") der. Marcus Brutus'un, kendisiyle aynı adı taşıyan ve beş yüz yıl önce bir başka tiranı öldürerek oligarşik cumhuriyeti kurduğu rivayet olunan Brutus'un soyundan geldiğini iddia etmesi tesadüf değildir.

Cumhuriyetçi muhalifler, Sezar'ın ölümünden sonra senato oligarşisinin yeniden tesis edileceğini düşünmüşlerdi, fakat Sezar'ın partisi, generali ve yakın dostu Marcus Antonius ile yeğeni ve vârisi Octavian'ın (ki İ.Ö. 27'den itibaren Augustus -üstün insan- adını alacaktır) liderliği altında yükselişini sürdürdü. Octavian ile Marcus Antonius, senatoya bağlı orduları yendi ve ülke, ikisi arasında paylaşıldı; Octavian Batı'yı, Antonius ise Doğu'yu aldı. Antonius'un, Büyük İskender'in komutanlarından birinin soyundan gelen, Mısır kraliçesi Makedonyalı Kleopatra ile yaşadığı meşum ve meşhur aşk ilişkisi ve başka birkaç büyük anlaşmazlık sonucunda eski dostların arası açıldı ve İ.Ö. 31'de sıkı bir savaşa tutuştular. Savaş, Octavian'ın zaferiyle sonuçlandı. Octavian/Augustus tarafından kurulan monarşi, Doğu'da, 1453'te Osmanlının İstanbul'u fethine kadar ayakta kalacaktır.

ROMALILARIN DİNÎ İNANIŞLARI

Romalıların ataları, İtalya yarımadasına muhtemelen İ.Ö. 1500'lerde gelip İ.Ö. 1200'lerde Roma ve civarındaki toprakları ele geçiren *Latin*lerdir. Orta Apeninlerin batısında kalan ve Tiber nehrinin güneyinden, Napoli Körfezinin ardındaki verimli CAMPANİA ovasına kadar uzanan bölge (bkz. Harita X) onların adıyla, yani LATİUM (Lazio) olarak anılır. Latium bölgesini doğudan ve güneyden çevreleyen ALBA TEPELERİnde İ.Ö. altıncı ila beşinci yüzyıllar arasında pek çok önemli Latin kenti yükselmeye başlar. Bunların arasında en önemlileri, tepelerin batı kenarındaki ALBA LONGA ile kıyıya yakın kurulan ve Roma devletinin ilk günlerini anlatan hikâyelerde sıkça adı geçen LAVİNİUM'dur. Burada yaşayan halkların dinî inanışları ve ibadetleri, Greklerinkinden oldukça farklıdır.

HARİTA X Antik Çağda İtalya

Numenler ve *Sacrificium*

1. Bölümde dinin inanç ve bu inançtan doğan eylemler bütünü, mitosların ise birer hikâye olduğunun altını çizmiştik. Din, temel olarak bir varsayımlar sistemidir; davranışlarımızın dış güçler tarafından etkilendiğini ve eylemlerimizin altında yatan temel nedenin dışımızdaki bu güçlerle iyi geçinmek olduğunu kabul eder. Din, Grek mitoslarının ayrılmaz bir parçasıydı, daha doğrusu Grek mitosları aynı zamanda Greklerin dinî metinleriydi. Roma mitosları için de benzer bir durum söz konusudur, fakat Roma mitoslarındaki "yerli" tanrı ve tanrıçaların tamamen kendilerine özgü özellikleri vardır.

Grek dininde tanrıların insanüstü güçleri vardır ve hemen hepsi ölümsüzdür, fakat bu *antropomorfik* ("insan biçimli") tanrıların insanlarla ortak bazı özellikleri de vardır. Nefislerine düşkündürler, yalan söylerler, eşlerini aldatırlar, âşık olurlar, kavga ederler, barışırlar, nefret ederler ve öç alırlar; pek çoğu sevdikleri ölümlü insanları kayırır. Buna karşılık Romalıların kendilerine ait tanrıları çeşitli özelliklerin kişileşmiş halleri gibidirler ve yetki alanları sınırlıdır; bütün yapabildikleri kendilerinden istenenleri reddetmek veya yerine getirmektir. Latincedeki *nuo* fiili "baş sallamak", dolayısıyla kabul etmek anlamına gelir; ***numenler*** ("baş sallayanlar") olarak bilinen tanrıların adı da bu sözcükten gelir. *Numenler*, hemen hemen her şekle girebilen veya önemli önemsiz akla gelebilecek her türlü işi yapabilen ruhlar veya cinlerdi (Resim 23.1).

Bu "cinlerin" ilginç bir örneği, bazı yazarların gramer olarak eril bir isim olan Robigus, bazılarının da dişil Robigo adıyla andığı *numen*dir ve bu durumdan da anlaşılacağı üzere cinsiyeti önemsizdir (ama biz Robigus diyelim). Bu *numen*in tek bir gücü vardı: tarladaki ekinleri tehdit eden bir tür mantar hastalığını çıkarmak ya da önlemek. Her yıl 25 Nisan'da düzenlenen Robigalia

RESİM 23.1 Bir nehir *numen*i; mermer heykel, İ.S. ikinci yüzyıl. Hemen hemen her şeyin kendi içinde yaşayan bir ruhu vardı. Roma orta çağına ait olduğu hemen anlaşılan buradakinin adı "Marforio" olarak belirtilmiş. İsa'nın vaftiz edilmesini konu alan çoğu Ortaçağ ve Rönesans resminde Ürdün Nehrini temsil eden bir *numen* figürü bulunur. (Musei Capitolini, Rome; fotoğraf yazara aittir)

kurban töreninde, Roma halkını temsil eden *numen* Quirinus (ki Latincedeki *co-viri*, "bir araya gelmiş" sözcüğünden türemiştir) Robigus'a yakararak ekinleri hastalıktan korumasını ister, bunun gerçekleşmesi için bir miktar şarap, güzel kokulu tütsüler, koyun bağırsağı ve pis bir yabani köpeğin iç organlarını bir tür rüşvet olarak sunardı. Bu törenin adı *sacrificium*, yani "kutsama/takdis" töreniydi (ki İngilizcede "kurban" veya "kurban etmek" anlamındaki *sacrifice* sözcüğü buradan gelir).

Sacrificium, özünde, herhangi bir şeyin manevi mülkiyetinin *numen*e devredilmesidir. Bu devir aslında bir tür sözleşmedir ve *numen*in de kendi üzerine düşen görevi yapması beklenir. Bir sözleşmenin tarafları, istedikleri şeylerin karşılığında başka bir şey vermeyi taahhüt eder *-do ut des*, "Ben sana bunu veriyorum, bunun karşılığında sen de bana şunu vereceksin." Bu tür bir anlaşma, tanrıları ahlaki/manevi sorumluluktan kurtarmıştır. Rahipler, Roma halkına sözleşmenin kendi üzerlerine düşen kısmını yerine getirmelerinde aracılık eden birer avukat haline gelmiş, sözleşmenin diğer tarafını oluşturan *numen*lerden de, doğal olarak, kendi görevini yerine getirmeleri beklenmeye başlamıştı.

*Numen*in kararı/iradesi, "önbili" yoluyla öğrenilmeye çalışılırdı (Romalılar, Etrüsk hocaları sayesinde önbili/kehanet konusunda oldukça tecrübeliydiler). Yapılacak bütün işlerde önce görünmeyen güçlerin onayı ("baş sallaması") alınırdı ve bunun için pek çok farklı yöntem vardı. Birinci Punik Savaşı sırasında (İ.Ö. 264-241) konsül Appius Claudius Pulcher, bir deniz taarruzu öncesi, ne yapacağına karar vermek için en sevdiği yöntemi dener ve gemideki kutsal tavuklara yem verir fakat tavukları fena halde deniz tutmuştur ve bir şey yiyecek halleri yoktur. Konsül talihsiz bir kararla, "yemiyorlarsa, o zaman içsinler" diyerek tavukları denize atar. Sicilya'nın kuzeybatı açıklarında Kartaca donanmasıyla savaşa tutuşan Romalıların fena bir şekilde bozguna uğramaları kimseyi şaşırtmaz. Dönüşte vatan hainliği suçlamasıyla yargılanmaya başlanan konsül, evinde ölü bulunur.

Bazen bir *numen*in işleri, birkaç alt "cin" arasında paylaştırılırdı. Kendilerine ait tapınakları veya kült yerleri olmayan bu cinler, yeri geldiği zaman "çağrılırdı." Örneğin, 19 Nisan'da ekin hasadının *numen*i Ceres ile ***Tellus Mater*** ("Toprak Ana") onuruna düzenlenen Cerealia bayramında bir rahip sırasıyla şu cinler için dualar ederdi: Birinci Pullukçu, İkinci Pullukçu, "Karıklar Arasındaki Toprağı Kabartıcı", Tohum Ekici, Son Pullukçu, Tapancı (ya da Tırmıkçı), Çapacı, Yabani Otları Temizleyici, Harmancı, "Tahılı Ambara Getirici", Ambarcı, "Tahılı Ambardan Pazara Götürücü." Daha sonraki Hristiyan din adamları bu tür "varlıklara" alaycı bir aşağılamayla yaklaşacak, ilkel pagan inançlarını rafa kaldıracaktır.

Roma *numen*lerinin çoğu sıradan, renksiz karakterler olsa da, devlet ve aile işlerinde önemli görevleri olan, dolayısıyla kamu ve ev içi yaşantısında önemli bir yere sahip ilginç *numen*ler de vardı. Bunların en tanınmışlarından biri, ilk başta köprülerin, yani sembolik olarak gidişin ve geri dönüşün, sonraları yalnızca "geçişin" *numen*i olan ve biri öne diğeri arkaya bakan iki yüzlü bir erkek olarak tasvir edilen **Janus**'tu ("kapı/geçit") (Resim 23.2).

Janus, zamanla, her şeyin başlangıcını simgeler oldu. Roma'daki Forum meydanında herhangi bir yere giriş ya da çıkış için yapılmamış, tek başına

RESİM 23.2 İki yüzlü Janus; Roma sikkesi, İ.Ö. üçüncü yüzyıl. Bir yerden başka bir yere, yeniden eskiye geçişin *numen*i olan bu varlık, Batı dillerinde bir yüzü eskiye bir yüzü yeniye bakan Ocak ayına da adını vermiştir (İng. *January*). Roma takvimleri İ.Ö. 153'ten itibaren yılın ilk ayını Ocak (*January*) olarak kabul etmeye başlamıştır. İkinci ay olan *February* (Şubat) arınma/temizlenmeye adanmıştır (Lat. *februa*). Çiftçilik işleri ve savaş, savaş tanrısı Mars'a adanmış olan Mart (İng. *March*) ayında başlardı. (Museum of Fine Arts, Boston; Photograph ©2007 Museum of Fine Arts, Boston)

yükselen ve Janus'un kendisini simgeleyen bir kapı vardı. Roma savaş hâlindeyken bu kapı açılır, barış zamanlarında kapalı tutulurdu. Janus'un kapısı, İ.Ö. 30'da İmparator Augustus nihai bir zafer kazanıp savaşa son verene kadar, iki yüz yıldan uzun bir süre boyunca açık kalmıştır. İmparatorun, "Janus'u kapattım!" diye böbürlendiği rivayet edilir. Romalılara özgü zafer takının başlangıcı bu *numen*e dayanır (bkz. Resim 24.4).

Roma Panteonundaki Grek Tanrılar

Romalı şairler, güneylerinde yaşayan Grekleri daha yakından tanımaya başladıkça, kendi renksiz, sıkıcı *numen*leri ile Greklerin antropomorfik tanrıları arasında benzerlikler kurmaya çalıştılar. Vergilius, Ovidius ve diğer ozanların Grek tanrıların karşılığı olarak belirleyip adlarını koyduğu Roma tanrıları (tam listesini kitabın sonundaki "Grek ve Roma Panteonu" kısmında bulabilirsiniz), kaynağını Roma dinsel inanç sisteminden alan ilahî varlıklardan çok, ozanların şairane hayal güçlerinin eseri "kişileştirmelerdir." Hatta bazılarının, özellikle İmparator Augustus zamanındakilerin (İ.Ö. 27-İ.S. 14) varlık nedeni, politik hesaplardır (Resim 23.3).

"Hayatına" parlak gökyüzü *numen*i olarak başlayan **Jüpiter**'in adı, etimolojik olarak Zeus ile aynıdır (bkz. 6. Bölüm). Bunun başlıca nedeni Jüpiter'in, Hint-Avrupa dilleri konuşan toplulukların paylaştığı ortak kültürel, dilsel ve etnik bir kökenden geliyor olmasıdır. Jüpiter'in farklı durumlar için farklı versiyonları vardı. Örneğin, yağmur için Jüpiter *pluvirus*, "yağmur Jüpiter." Neolitik zamanlardan kalma bir ritüel olan domuz kurban töreninde, taştan yapılma bir bıçakla kurban edilen domuz, Jüpiter *lapis*'e, "kutsal taşların Jüpiter'ine sunulurdu. Jüpiter kısa zaman içinde Roma devletinin vurucu gücünün ete kemiğe bürünmüş temsili haline geldi ve Jüpiter'in sembolü olan kartal, Roma lejyonlarının sancaklarındaki yerini aldı. Roma'daki Capitol tepesine

RESİM 23.3 "Helenleştirilmiş" Roma tanrıları; Beneventum'daki (Güney İtalya) Trajan takı üzerindeki mermer rölyeften bir ayrıntı, İ.S. 114-117. Greklere özgü antropomorfik tarzda tasvir edilmiş Jüpiter, elinde asası ve yıldırım demetiyle en önde duruyor. Sağındaki, meşhur miğferiyle, Minerva; solundaki ise, başının üzerine kadar çektiği peleriniyle bir rahibe gibi giyinmiş Juno. Jüpiter, Minerva ve Juno Capitol Üçlüsü (Capitoline Triad) olarak da bilinir. Capitol Tepesindeki (Jüpiter Optimus Maximus'a adanmış) büyük tapınak, bu üçlünün kültünün onuruna inşa edilmiştir. Üçlünün arkasındakiler, soldan sağa: elinde sopasıyla Herkül, saçlarındaki asma yapraklarıyla Bacchus, meşalesiyle Ceres ve kanatlı miğferiyle Merkür. Figürlerin sanatsal heykel formu Atina partenonundan alınmadır. (Wisconsin-Madison Üniversitesi Fotoğraf Arşivi)

muhteşem bir Jüpiter tapınağı konduruldu (ABD kongre binası Capitol adını buradan alır).

Juno ailenin bir parçası olan kadınların koruyucu *numen*iydi ve bu açıdan Hera'nın eşdeğeriydi. Ay ile yakın bir bağı vardı. Buğday *numen*i **Ceres**, Demeter'in eşdeğeriydi ve kökeni daha eski biz zamana dayanıyordu. Artemis'in Roma'daki karşılığı **Diana**; Zeus, Jüpiter, Hint gök-tanrı Dyaus ve İskandinav savaş tanrısı Tiu ile aynı Hint-Avrupa sözcük kökünü, paylaşır: *di-* ("parlak/parlayan"). Özünde büyük ihtimalle bir orman cini olan Diana, Juno gibi, kadınlar ve çocuk doğurmayla ilgili bir tanrıçaydı.

Merkür, Hermes'in direkt olarak Latinleştirilmiş halidir ve yeni adı, hangi koşullar altında Latinleştiği ile ilgili bir fikir vermektedir (*merx*, Latincede "ticaret/ticaret malı" anlamına gelir). **Vulcan** adı zaten Latince değildir. Hephaistos'un Latin karşılığı olan Vulcan, doğu Akdeniz'den Roma'ya Etruria üzerinden gelmiş olabilir. Etrüsklerin İtalya topraklarına doğudan bir yerden geldiklerinden ve Doğu kültürleriyle bağlarının olduğundan neredeyse eminiz. Vulcan, yanardağların ve yıkıcı güce sahip diğer ateş türlerinin tanrısıydı. **Neptün** aslında bir su *numen*iydi; denizle ilişkisi Poseidon'la eşleştirilmesinden sonraya rastlar. Apollon'un Latin karşılığı olan bir *numen* bulunamamıştır; belki de bu yüzden, Güney İtalya'daki Grek kolonileri ve Etruria üzerinden Latium'a gelirken adı değişmeden kalmıştır.

Greklerin Ares olarak benimsedikleri **Mars**'ın kökeni belirsizdir. Çoğunlukla vahşi kurtlarla ilişkilendirilen Mars/Ares'in bir zamanlar sürülerin koruyucusu veya çok eski bir savaş tanrısı olma ihtimali yüksektir (Roma Forumunda korunan eski bir mızrağın adı *Mars*'tı). Askerî harekâtlara başlamak için ideal bir zaman olan Mart ayına (İng. March) da adını vermiştir. Romalıların Etrüsklerden aldığı **Minerva** el sanatlarının *numen*i, dolayısıyla Greklerin Athena'sın

karşılığıydı. Şarap *numen*i Liber ("özgür"), Dionysos'un eşdeğeriydi. Romalıların eğlenceli, ama gerçeklere pek uymayan etimolojik açıklamasına göre Liber'in adı, Dionysos'un lakaplarından biri olan *luaios* ("dert ve tasadan kurtaran") sıfatının çevirisidir. Liber'in bir de kadın mevkidaşı vardı: Libera. **Faunus** ("yufka yürekli") adı ise oldukça ilginçtir ve güzel bir "hüsnü tabir" örneğidir. Adının çağrıştırdığı hoş duyguların tersine, Faunus, ıssız ormanın uyandırdığı korku ve ürperti *numen*idir ve dolayısıyla Pan'ın eşdeğeridir.

Anladığımız kadarıyla **Venüs** ilk başlarda tatlı su, özellikle su pınarlarının *numen*iymiş. Güney İtalya'daki volkanik bir yerleşim yerinde bulunan oldukça eski bir kitabede, kükürtlü su kaynağının *numen*i "Kötü Kokulu Venüs'e" yazar. Suyun, bitkiler dâhil tüm yaşam için gerekli bir madde olduğunu düşünürsek, *numen*in adının Latincede "hoş/güzel" anlamına gelen *venustus* sözcüğünden gelmiş olması mantıklıdır. İlk başta bitkilerin bereket *numen*i olan Venüs, Grek kültürünün yoğun etkisiyle, hayvan ve insan doğurganlığını da himayesi altına almıştır.

Roma'nın en iyi ozanlarından Lucretius, İ.Ö. 60'ta yazdığı *De rerum natura* (Şeylerin Doğası Üzerine) adlı felsefi şiirinin giriş bölümünde Venüs'ün bu dönüşümünü anlatır. Venüs, "karanın ve denizin üzerindeki ve havadaki bütün yürekleri, yaprak yüklü ağaçları ve kuşları, yeşil ve bereketli toprakları çoğalma, kendi soylarını devam ettirme arzusuyla dolduran" bir varlıktır, diye yazar Lucretius. Bu satırlarda hâlâ doğal bir güç, bir *numen*dir Venüs. Ancak, birkaç satır sonra, "yüreği aşkın ebedî yarasıyla kanayan Mars'ın (=Ares) kendini kollarına bıraktığı" Grek Aphrodite oluverir. Gaddar Mars'ın başı geriye düşmüştür; gözleri (Venüs'ün) gözlerinden şehvet içer, nefesi (Venüs'ün) arzu dolu dudaklarına kenetlenmiştir. Venüs, Lucretius'tan tam kırk yıl sonra, Vergilius'un *Aeneis*'inde çok daha ileri düzeyde bir "insanileşmeye" uğrar ve tam da Homeros'un şiirlerinde bahsi geçen bir Grek tanrıçanın yapacağı gibi, oğlu Aineias'ın üzerine kol kanat gerer.

Roma'daki en eski yabancı kült, **Herkül**'e aittir. Adının Latince yazılışı -Hercules- Batı Grek telaffuzunun bir yansımasıdır. Aynı şekilde, Grek Asklepios Latin Aesculapius, Persephone Proserpina ve Odysseus Ulysses olmuştur. Hades'in Roma'daki karşılığı olan Dis, Latincede "zenginlik" anlamına gelen *dives* sözcüğünün kısaltmasıdır; *dives* ise, Greklerde Hades'in örtmece isimlerinden biri olan *Pluton*'un ("zengin/zengin eden") Latince çevirisidir.

Ara Yorum: Roma Et Pazarındaki Tanrılar ve İnsanlar

Roma'daki eski Herkül kültü, Greklerin bu en önemli kahramanına duyulan evrensel ilginin ve Romalıların dışarıdan gelen yeniliklere karşı doymak bilmez iştahının göstergesidir. Herkül Roma kültürüne Aineias'tan çok daha önce girmiştir. Balık ve et satılan, Tiber nehri kıyısında kurulu eski açık hava "sığır pazarı" (Forum Boarium) civarında ona adanmış pek çok özel kült merkezi vardı (bkz. Harita XII, bir sonraki bölüm). Efsaneye göre Herkül Geryoneus'un sürüsünü Mykenai'ye geri götürürken Roma'ya uğrar ve şehri, Palatine Tepesindeki bir mağarada yaşayan gaddar sığır hırsızı Kakos'un şerrinden kurtarır (bkz. 15. Bölüm). Roma'nın ilk efsanevi yerleşimcilerinden olan ve

Aeneis'in sekizinci kitabında, şehre yeni gelen Aineias'a kucak açtığı için bol bol ve övgüyle bahsedilen Grek kral Evandros, Herkül'ü de bağrına basar (kronolojideki garipliği göz ardı edebiliriz). Daha sonra Evandros, Roma'yı Cacus belasından kurtardığı için Forum Boarium'da Herkül adına büyük bir sunak yaptırır (Ara Maxima, "sunakların en büyüğü").

Sunak, tam da Herkül'ün hoşuna gidecek şekilde, büyük kurban törenlerinin ve görkemli şölenlerin yapıldığı bir yer olarak işlevini İ.S. dördüncü yüzyıla kadar sürdürdü. Roma'daki ilk Grek kökenli atletizm yarışmaları, İ.Ö. ikinci yüzyılın başlarında bu sığır pazarında, Herkül'e adanmış başka bir tapınakta düzenlendi. Askerî geçit törenlerinde birlikler, Romalıların sembolik zafer kıyafetleri içinde tasvir edilmiş bir Herkül heykelinin önünden geçerdi. Önde gelen Romalı generallerden birkaçı, Forum Boarium'da Herkül adına tapınaklar inşa ettirdi. Bunlardan biri olan Fatih Herkül ("Hercules Victor), hâlâ ayaktadır.

Aigeus'un ahırlarını temizleyen, Girit boğasını yakalayan ve Geryoneus'un sığırlarını zapt eden ve üstelik bir de mükemmel bir atlet olan Herakles, Romalı Herkül'e dönüşürken çok yönlü bir rol model haline gelmiş; Romalı kasapların, sığır tüccarlarının, atletlerin ve muzaffer generallerin gözbebeği bir kahraman olmuştur. Yüzyıllar boyunca Roma imparatorları heykellerini yaptırırken kendilerini Herkül'ün alametifarikası olan aslan postu ve budaklı sopasıyla tasvir ettirmişler ve bu heykelleri Forum Boarium'a diktirmişlerdir (bkz. Resim 15.7).

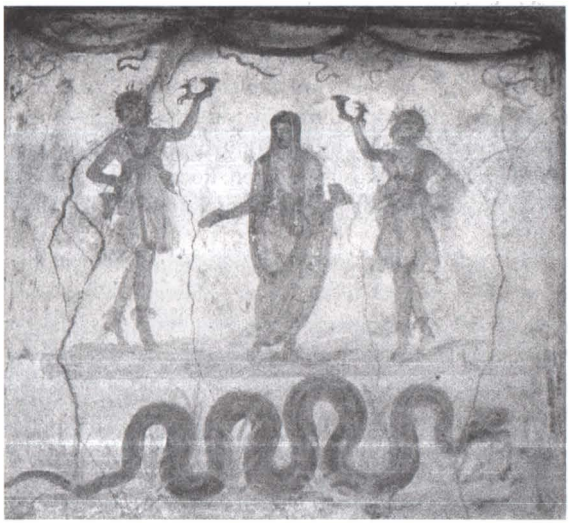
RESİM 23.4 Tiber nehrinin yaya geçilebilen geçitlerinin *numen*i Portunus adına yapılan tapınak; Forum Boarium, Roma, İ.Ö. birinci yüzyıl (daha önce, talih *numen*i Fortuna tapınağı olduğu düşünülüyordu). Tapınağın İon mimari tarzı Grek orijinli olsa da yüksek podium ve cephede göze çarpan vurgular, rahiplerin kuşların uçuşlarını (kehanet amaçlı) daha rahat gözlemleyebilmeleri için uygun mekân yaratmayı hedefleyen Etrüsk tarzına uygundur. Cephedeki merdivenler, derin portiko ve iç odanın arka ve yan duvarlarına denk gelen sütunların duvarla birleştirilmesi de Etrüsk tarzıdır. (Photo Canali Photobank, Milan)

Forumda Herkül'ün heykellerinin yanı sıra Greklerin tanrısı Apollon (o da atletlerin koruyucusuydu) ve Romalı numenler Fortuna ("talih/iyi şans") ile Portunus ("nehir geçidi") heykelleri de görmek mümkündü. Cumhuriyet döneminden kalma en iyi korunmuş Roma dinî yapılarından biri olan Portunus tapınağı (Resim 23.4), meşhur bir çiçek pazarına ev sahipliği yapıyordu. Forum Boarium, Etrüsklerden Greklere, yerli yabancı pek çok farklı inancın ve kültürün kaynaştığı çok ilginç bir yerdi. Bütün bu farklılıkların ortak hedefi, Roma'nın sosyal, ekonomik ve askerî ihtiyaçlarını karşılamaktı.

Aile ve Devlet İşlerine Bakan Tanrılar

Romalılarda aile ile ilgili tanrılar, yoğun Grek etkisine rağmen özgün Roma tanrılarıydı, çünkü Greklerde ya bu tanrıların bire bir karşılığı yoktu ya da bu özgün tanrılar Romalıların günlük hayatına o kadar derinden nüfuz etmişti ki onların yerine konabilecek başka bir tanrı bulunamamıştı. Bu özgün tanrılardan biri, Lar isimli bir koruyucu varlıktı. Lar adının Etrüsk kökenli olduğu ve ölülerin ruhu anlamına geldiğini biliyoruz. Bu varlıklar (**Larlar**) büyük ihtimalle başlangıçta verimli toprakların koruyucu ruhlarıydılar; daha sonra görev alanları genişledi ve evlerden sokaklara, hatta bütün şehre kadar her türlü yerin/mekânın koruyucu ruhu oldular (Resim 23.5).

*Lar*lara, dört tarlanın sınırının birleştiği yol kavşaklarında yapılan küçük sunaklarda ibadet ediliyordu. Her yıl bu sunaklara, muhtemelen eski zamanlardaki insan kurbanının yerini alan bir uygulama olarak, her bir aile üyesi için bir oyuncak bebek, her bir köle için ise birer yün yumağı asılıyordu. Evin içindeki eşyaları, özellikle yiyecek ve içecekleri **Penateler** koruyordu. *Penate*ler sıklıkla *Lar*lar ile karıştırılıyordu; en temel fark *Penate*lerin gezgin, belli bir mekâna ait olan *Lar*ların ise sabit olmalarıydı. *Penate*ler başlangıçta ambarların veya kilerlerin *numen*iydi (Lat. *penus*, "dolap"). Zamanla *Penate*ler Roma

RESİM 23.5 Roma Larları; Pompeii'de bulunan bir duvar resminden, İ.S. 60 civarı. Ortadaki figür, *Toga*sını (Romalılara özgü harmani) başının üzerine kadar çekmiş ve ellerini törensel bir jestle iki yana açmış ev sahibi. Yanındaki Larların biri bolluk bereket boynuzu, diğeri de bolluk bereket sepeti tutuyor. En altta, yine evin koruyucusu olduğuna inanılan ballı keki mideye indirmek üzere olan yılan, Erekhtheus'un Evinde (Akropolis, Atina) gördüğümüz şans yılanını (*agathos daimon*, "iyi huylu ruh") akla getirmekte. (House of the Vettii, Pompeii; fotoğraf yazara aittir)

devletinin refahı ile eş anlamlı olarak anılmaya başlandı. Hektor'un ruhunun, Troia yangınından kaçan Aineias'ı emanet ettiği Troialı tanrılar, devlet *Penate*leri olarak kabul gördüler. Romalılar ayrıca Roma devletini koruyan Dioskurları, yani Zeus'un oğulları Kastor ile Pollux/Polydeukes'i de *Penate*leri olarak kabul etmişlerdir.

Ailelerin dinî faaliyetlerinin merkezinde *gens* (kabaca, "sülale") ve *familia* (köleler de dâhil, "hane halkı") bulunurdu. Yurttaşlık belli bir *gens*e mensup olmak demekti ve yalnızca erkeklerle sınırlıydı. *Familia*nın başının, en azından teoride, diğer bütün *familia* üyeleri üzerinde mutlak egemenliği vardı; buna, ölümle cezalandırmak da dâhildi ve hatta isterse kendi oğlunu bile öldürebiliyordu (kayıtlara geçmiş örnekleri vardır). Ailede babaya (*paterfamilias*, "aile babası") verilmiş iktidar -"*patria potestas*"- nadiren sonuna kadar kullanılırdı, fakat yine de, özellikle köleler için, hep potansiyel bir tehditti.

Roma dininde aile ile ilgili kullanılan terimlerden biri olan *genius*, anlam değiştirerek de olsa, günümüze kadar gelmeyi başarmıştır. Bir erkeğin sahip olduğu *genius* (yani, baba olma gücü, döl sahipliği), babasından aldığı ve oğluna aktaracağı bir özellikti. Roma dünyasının bütün yurttaşları Augustus'un ve ondan sonraki imparatorların *genius*una tapınıyordu. Romalılara göre bu ilginin nesnesi imparatorların kendileri değil, sahip oldukları *genius*tu, fakat Roma'nın egemenliği altına giren halklarda bu ayrım zaman içinde kayboldu gitti ve imparatorlar birer tanrı olarak görülmeye başlandı.

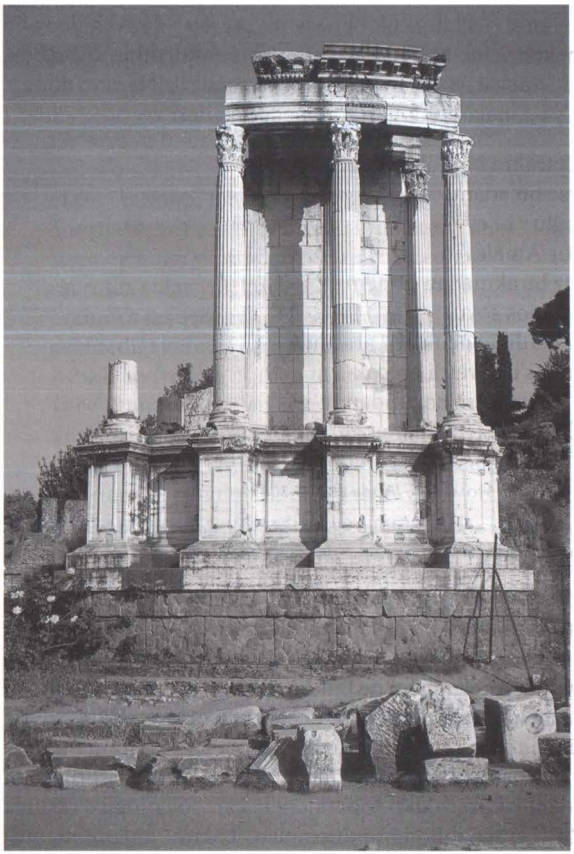
Romalılar devleti büyük ölçekli bir aile olarak görüyorlardı. Bu durum, adı etimolojik olarak Greklerin Hestia'sına karşılık gelen *numen* **Vesta** kültünde açıkça görülür. Hestia gibi Vesta da evin ve ocağın koruyucusuydu. Altı Vesta Rahibesi ona hizmet ediyordu. Bu bakire rahibeler, Roma'nın ileri gelen ailelerinin yedi yaşına gelmiş kızları arasından seçilirlerdi. Otuz yıl hizmet ettikten sonra, isterlerse evlenebiliyorlardı, fakat çoğu hayatlarına bekâr olarak devam etmeyi tercih ediyordu. Roma Forumu'ndaki yuvarlak tapınaklarında (Resim 23.6), tıpkı evlerdeki evlenmemiş kızların yaptığı gibi, yemek yaparak, ortalığı temizleyerek ve ocaktaki ateşi hep canlı tutarak devlete hizmet ediyorlardı (bu ateşin Aineias'ın Troia'dan getirdiği ateş olduğuna inanılırdı ve asla sönmemesi gerekiyordu). Vesta rahibelerinden biri cinsel ilişki sırasında yakalanırsa, yerin altındaki bir odaya hapsediliyor ve yanına yalnızca bir somun ekmek, bir testi su ve yanan bir yağ lambası konuyordu. Roma dininde en kutsal ve en saygın tanrılardan biri olmasına rağmen, Roma tarihi boyunca soyut bir *numen* olarak kalan Vesta ile ilgili pek az mitos vardır (bu açıdan da Greklerin Hestia'sına benzer).

Romalıların, devleti büyük bir aile gibi gören geleneği kendini en çok, mitoslarda ve diğer propaganda araçlarında yüceltilen **pietas** kavramında gösterir. Pietas, bireyin önce *paterfamilias*'a, sonra daha geniş ve soyut bir ölçekte devlete ve tanrılarına karşı göstermesi beklenen koşulsuz bağlılık demekti. Daha ilk günlerden itibaren önemli bir kavram haline gelen ve en büyük erdem olarak yüceltilen pietas, Roma imparatorları ve kahramanına *pius Aineias* adını veren Vergilius gibi "saray ozanları" tarafından âdeta bir unvan olarak kullanılmıştır. Aile reisinden soyut bir iktidar sembolü olan Roma devletine kadar bütün iktidar sembollerine karşı sofuca bir bağlılık göstermek ve bunun için soyut varlıklara tanrısal

özellikler atfetmek, Romalıların doğal bir eğilimiydi. Buna karşılık Greklerdeki antropomorfizm, soyut bir tanrısal varlığa körü körüne bağlanmayı zorlaştırıyordu ve Grekler biraz da bu nedenle bir ulus devlet olamadılar.

AİNEİAS EFSANELERİ

Augustus, cumhuriyetçi hükümetin şeklî yapısını koruyarak, imparatorluk rejiminde de seçkin bir akiller grubu olmayı sürdüren bir avuç eski senatörün öfkesini yatıştırmayı başardı. Ortaya attığı ve desteklediği dinî, sanatsal ve edebî proje, yeni rejimi eski cumhuriyetin devamıymış gibi göstermeyi amaçlayan oldukça propagandist bir projeydi. Gerçekte, eski cumhuriyet rejimi çoktan çökmüştü. Augustus'un kültürel programında özellikle önemli bir yere sahip yazarlardan ikisi Vergilius (İ.Ö. 70-19) ile tarihçi Livius'tu (İ.Ö. 59-İ.S. 17), fakat Augustus yönetimi altında ön plana çıkan diğer pek çok yazar, özellikle Ovidius, sıklıkla Roma'nın ilk yıllarındaki hikâyelere atıfta bulunuyor, var olan siyasi durum ile efsaneyle karışık geçmiş arasında bir bağ kurmaya çalışıyordu.

RESİM 23.6 Vesta tapınağı; İ.S. birinci yüzyıl; Roma Forumunun merkezine ve Senatonun toplandığı binaya (*regia*, "kralın evi") yakın bir yerdedir. Tapınağın içinde Roma devletini temsilen bir ateş yanardı ve asla söndürülmezdi. Grek mimarisinin tipik bir özelliği olan yuvarlak formu, büyük bir ihtimalle, Forum'un etrafını çevreleyen tepelerde bir zamanlar kurulu olan ilkel kulübelerden esinlenmedir. (Photo: John Heseltine; ©Dorling Kindersley)

Vergilius ve *Aeneis*

Vergilius son derece karışık ve etkileyici eseri *Aeneis*'te, Romalıların atası Aineias efsanesini kullanarak Greklerin, hatta Homeros'un eserleriyle yarışabilecek bir edebî belge yaratır. Vergilius, İ.Ö. 70'te, Kuzey İtalya'da Mantua yakınlarında bir yerde doğar. Kendi dizelerine bakılacak olursa, İ.Ö. 41'deki politik kargaşa ortamında çiftliğini kaybeder. Augustus'un arkadaşı ve bakanı Maecenas'ın yardımıyla sanat konseyine alınır ve oranın güvenilir bir üyesi hâline gelir.

İlk iş olarak, *Eclogalar* ve *Georgicalar* başlıklı iki şiir yazar. *Eclogalar* saf duyguları ve hayal ürünü çobanların zekice yapılmış nüktelerini konu alan zarif bir pastoral şiir, *Georgicalar* ise İtalya'nın fiziki güzelliğini ve İtalyanların "modası geçmiş" değerlerini öven, görünüşte çiftçilik üzerine yazılmış uzun bir şiirdir. Vergilius hayatının son on yılını *Aeneis* üzerine çalışarak geçirir, fakat İ.Ö. 19'da, bitiremeden ölür. Ölümünden sonra şiirinin yakılmasını vasiyet etmiş olsa da Augustus araya girer ve eseri kurtarır.

Homeros'un *İlyada*'sında Aineias, Ankhises ile Aphrodite'nin oğlu (bkz. 9. Bölüm), Hektor'un kuzenidir. Araları bozuk olsa da, Priamos'tan sonra tahta geçmeyi ümit etmektedir. Ölümlü bir babadan ve ölümsüz bir anadan doğmuş kahraman durumu pek alışıldık olmasa da, Aineias ile Akhilleus bu tür kahramanlara örnektir. Aineias Troia Savaşından sağ kurtulur. *İlyada*'da, Akhilleus Aineias'ı öldürmek üzereyken Poseidon, Artemis ile Hera'ya dönüp, bir gün gelecek, Troia'ya Aineias'ın dölleri hükmedecek, der:

[300] Haydi onu biz kurtaralım bari ölümden.
Akhilleus öldürürse bu adamı
öfkelenir Kronosoğlu ° bile,
kaderi kurtulmaktır Aineias'ın,
tohum ekmeden, iz bırakmadan ölmemeli,
305 yok olmamalı Dardanos soyu, °
ölümlü kadınların verdiği çocuklar ° arasında
Kronosoğlu Dardanos'u severdi en çok.
İğreniyordu artık Priamos'un soyundan,
güçlü Aineias kral olacak Troialılara,
310 kral olacak çocuklarının çocukları."

Homeros, *İlyada* 20.300-308

302. *Kronosoğlu*: Zeus. 305. *Dardanos soyu*: Troialılar. 306. *ölümlü kadınların çocukları*: Dardanos, Atlas kızı Elektra ile Zeus'un oğlu, Tros'un babası ve İulus'un dedesiydi.

Böylece Poseidon Aineias'ı kurtarır. Romalıların kendilerine özgü bir "köken" açıklamaları yoktur ve adları, Etrüsklerle birlikte, Grek metinlerinde İ.Ö. sekizinci yüzyıl civarında görülmeye başlar. Dolayısıyla *İlyada*'da geçen bu pasaj, hem tanrılar soyundan gelen hem de tanınmış bir soy atasına işaret ederek bu boşluğu doldurmaktadır. Augustus'tan çok önce ortaya çıkmış ve bu görüşü destekleyen bir mitos vardır. Evet, Aineias Troia için kahramanca savaşır, fakat şehir yanmaya başlayınca olabildiğince batıya, Troialı torunlarının Romalılar olarak egemenlik kuracakları topraklara kaçar. Yolculuğu sırasında Kartaca kraliçesi **Dido** (Fenike dilinde muhtemelen "bakire" anlamındadır),

onu bu amacına ulaşmaktan alıkoymaya çalışır. Fakat kaderi onu Dido'yu terk ederek yoluna devam etmeye zorlar ve bir süre sonra İtalya'ya ulaşır. Orada, Latium bölgesindeki Lavinium şehrini kurar (bkz. Harita X, küçük resim). İleride Julius Sezar ve Augustus'un da mensup olduğu Julian sülalesinin atası olarak anılacak oğlu **İulus**, Lavinium'u terk ederek Alba Longa şehrini kurar.

Yüzyıllar sonra, Aineias'ın soyundan gelen ve Alba Longa'da doğan iki kardeş, **Romulus** ile **Remus**, Roma şehrini kurarlar. Aineias, bütün Romalıların *paterfamilias*ı, Augustus'un atasıdır. Sözlü değil yazılı olarak yaratılmış *Aeneis*, dünyanın olması gerektiği gibi olduğunu göstermek için bu mitos geleneğini bilinçli olarak kullanan modern bir şiirdir. Bir hikâyeden çok daha fazlasıdır; Romalıların karşılaştıkları sorunlara ve Roma'nın o zamanki dünyanın en üstün medeniyeti olmasını sağlayan ahlaki ve siyasi çözümlere açıklık getirir.

Aeneis, Kuzey Afrika'da bir Fenike kolonisi olan Kartaca ile Roma arasında ileride kızışacak olan kanlı rekabeti, mitolojik terimlerle haber veren bir pasajla açılır. Kartaca'nın adı (Lat. Carthage) Semitik kökenli Fenike dilindeki *qart hadasht* (="yeni şehir") sözcüğünden gelir (Napoli de Grekçede *Neapolis*, yani "yeni şehir" demektir). Vergilius'a göre Kartaca'nın kuruluşu ile Troia'nın yıkılışı aynı zamana, yani İ.Ö. 1200'lere denk gelir, fakat Fenikeliler buraya aslında İ.Ö. 800 civarında, yani Greklerin batıya doğru yayılmaya başladıkları dönemde yerleşmiştir. Roma'nın koruyucusu, Aineias'ın annesi ve Julian hanedanının hamisi Venüs'ken, Kartaca'yı Juno korumaktadır:

[1] Bir savaşla yiğidi şakıyorum, o yiğit ki
kaderle sürülerek Troia kıyısından, en önde
ulaşır İtalya'ya, Lavinium sahillerine,
Tanrıların zorbalığı, acımasız İuno'nun
5 sönmez hıncı yüzünden, karalarda denizlerde,
savrulur yıllar yılı, kuruncaya dek kentini,
Latium'a taşıyıncaya dek tanrılarını,
çekmediği kalmaz savaşlardan da. Latin soyu
Alba'lı atalar, işte burdan türeyip gelir,
10 yüce Roma'nın surları işte bu çağdan kalır.
Söyle Musa, anımsat bana tüm nedenlerini,
hangi buyruğu çiğnendi, ne ağrına gitti de,
Tanrıların ecesi dolayıverdi başına
bunca felaketi, bunca çileyi, bu nur yüzlü,
15 dinine bütün adamın? Gökteki tanrıların
böylesine mi yamanmış yüreğindeki öfke?
Eski bir kent vardı, Sur'lu çiftçiler ° otururdu,
İtalya'ya karşıdan, Tiber'in ağızlarına
uzaktan bakardı, zengin, cenkte çok çetin bir kent:
20 Kartaca! Üstün tutarmış İuno onu her yere,
Samos'a bile:° Orda bulunurmuş silahları,
ordaymış arabası; izin verseymiş kaderler,

17. *Sur'lu çiftçiler*: Yani, Tyros'tan gelen Fenikeliler. 21. *Samos'ta bile*: Ege'nin doğusunda, Anadolu kıyılarına çok yakın bir ada olan Samos'ta çok eski bir Hera kültü ve Yunanistan'daki en eski tapınaklarından biri vardır (İ.Ö. sekizinci yüzyıl).

egemen yapacakmış onu tüm soylara, derler,
buymuş nice yıldır niyeti ve dileği. Ama
duymuş ki Troia kanından bir soy türemektedir.
Sur kalesini bir gün yerle bir edecektir.
Bir ulus doğacak bundan, her ülkeye egemen,
cenkte üstün bir ulus, yok edecektir Libya'yı: °
Parca'lar böyle eğirmiş kaderi. İçinde hep
bu korku, o eski savaşın anısı, gözdesi
Argos'lular için Troia önlerinde, ön safta
yaptığı o savaş! Hem öfkesinin nedenleri,
içini dağlayan dertler de silinmemiş daha;
yüreğine oturmuştur Paris'in kararı,
hor hakir oluşu güzelliğinin; o menfur soy; °
sonra Ganymedes'in kaçırılması, onurlara
boğulması: Bunları düşündükçe alev alev
yanar yüreği, uzaklaştırır Latium'dan tüm
denizlere savrulmuş Troia'lıları, Greklerden,
taş kalpli Achilles'in elinden kurtulanları.
Kederler katar önüne bunları, yıllar yılı
dolaştırır durur bütün denizlerde: Öyle güç
bu iş, Roma soyunu yaratmak, öylesine yük!"

Vergilius, *Aeneis* 1.1-33

28. *Libya*: Yani, Kuzey Afrika. Yüz yıl süren bir savaştan sonra, İ.Ö. 146'da Roma Kartaca'yı yerle bir eder. 35. *o menfur soy*: Zeus'un karısı, Troialıların atası Dardanos'un annesi peri Elektra.

Aineias ve on iki gemi dolusu mülteci yedi yıl boyunca Akdeniz'de gittikçe daha batıya doğru sürüklenir. Sicilya'nın güney ucunu dönmüşlerdir ki Juno, rüzgârlar tanrısı Aiolos'u sert bir fırtına çıkarması için ikna eder. Gemilerden bazısı fırtınada batar, fakat kalanlar Kuzey Afrika'ya ulaşırlar. Aineias'ın annesi Venüs, komşu Kartaca'nın kraliçesi Dido'nun içine bir parça tutku üflemesi için Cupid'i gönderir. Kocası Sychaeus'un hunharca katledilmesi üzerine Fenike'deki yurdu Tyros'u terk etmek zorunda kalan Dido da bir mültecidir ve ölünceye dek başka bir erkekle birlikte olmayacağına kocasının sevgili ruhu üzerine yemin etmiştir.

Yeni gelenlerin onuruna düzenlenen şölende Aineias Dido'ya ve orada bulunanlara Troia'nın nasıl düştüğünü, tahta atı, Sinon'u, Laokoon'u, Priamos'un ölümünü, Troia'dan nasıl kaçtığını, karısı Kreusa'nın karanlığa karışıp ortadan kayboluşunu anlatır. Aineias, elinde ev tanrıları *Penate*lerin olduğu bir kutu tutan yatalak babası Ankhises'i omzuna alıp, oğlu Askanius'un (=İulus) elinden tutarak karanlık sokaklara dalmış, yanan Troia'dan böylece kaçmayı başarmıştır. Verdikleri görüntü, ataerkil Roma ailesinin tipik bir sembolü gibidir (Resim 23.7).

Aineias ve kurtulmayı başaran diğerleri gemiler yapıp, açık bir şekilde Odysseus'unkileri anıştıran bir yolculuğa çıkarlar. Yolda önce TRAKYA'ya uğrarlar fakat bir hayalet onları oradan kovar (Harita XI). Trakya'dan ayrılıp kutsal DELOS adasına doğru yelken açarlar. Orada, Apollon tapınağının kahini "soy

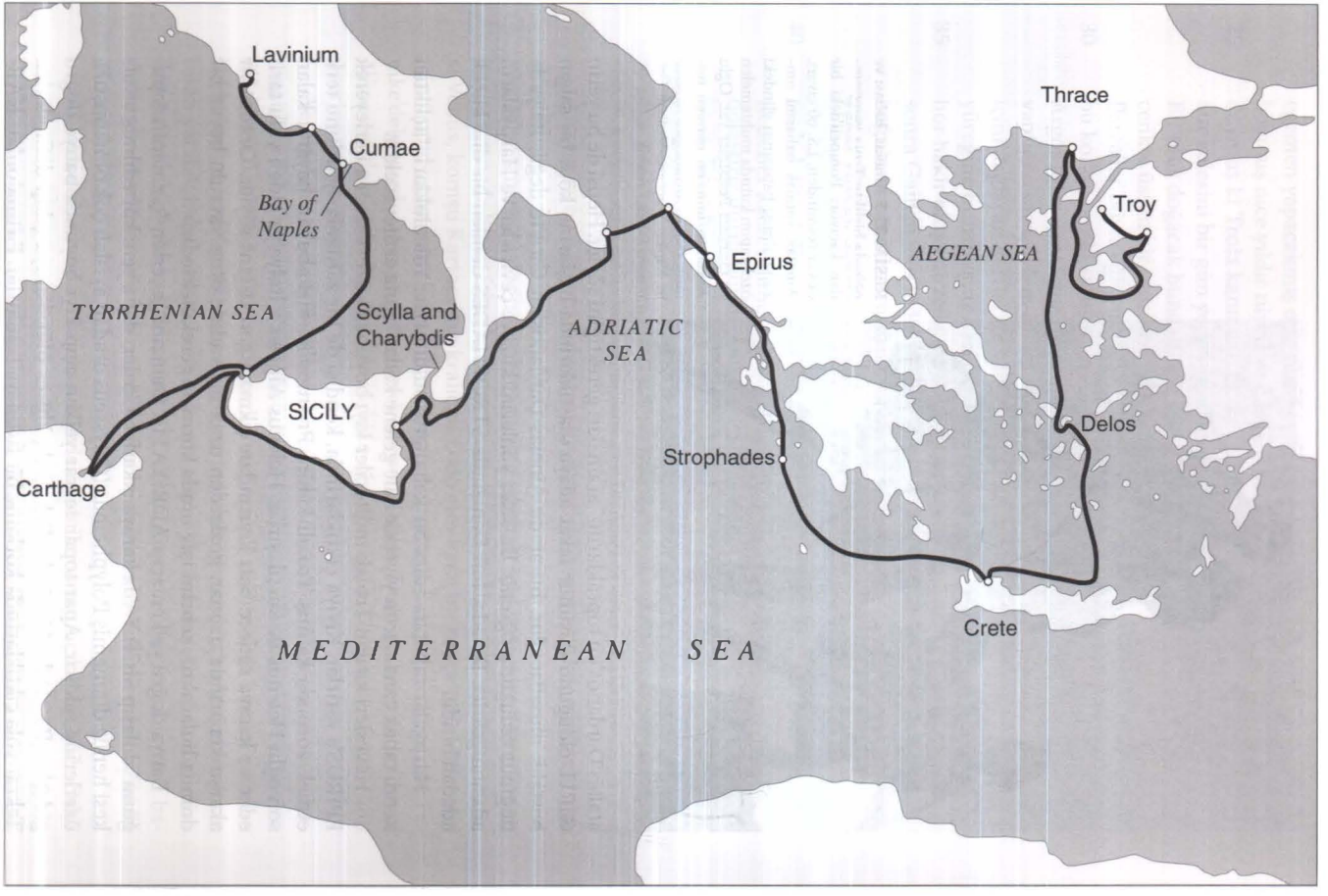
RESİM 23.7 Aineias, babası ve oğluyla birlikte Troia yangınından kaçıyor; Pompeii'deki bir duvar resminden, İ.S. 60 civarı. Aineias, yatalak babasını omzuna almış; babasının elindeki özel yapım kutuda muhtemelen ev tanrıları Penateler var. Oğlu Askanius/İulus'un elinden tutmuş. (Museo Archeologico Nazionale, Naples; Wisconsin-Madison Üniversitesi Fotoğraf Arşivi)

ataları Dardanos'un topraklarını" aramaları gerektiğini söyler. Hepsi de bu yerin GİRİT olduğunu düşünür fakat adaya ulaştıklarında başlarına kötü bir salgın hastalık musallat olur. Bu arada Aineias Dardanos'un Girit'te değil, İtalya'da doğmuş olduğunu öğrenir. Bu sefer yönlerini kuzeye çevirirler ve Harpyaların adasına gelirler. Bu ada, İon Denizinde STROPHADES denilen bir dizi küçük adadan biridir.

Harpyalar rahatsız edici bir kehanette bulunurlar: Yolculukları, "açlıktan kendi tabak çanaklarını yiyecek hale gelene kadar" sona ermeyecektir.

Hevesleri kırılan Troialı mülteciler kıyı boyunca kuzeye doğru ilerleyerek EPİRUS'a varırlar. Kıyıya çıktıklarında, kendisi de bir zamanlar yurdunu terk etmek zorunda kalmış Troialı kâhin, Priamos ile Hekabe'nin hayatta kalan son oğlu Helenus ile karşılaşırlar. Helenus Aineias'a İtalya'ya giden yolu tarif eder ve karaya sadece batı kıyısından çıkması gerektiğini söyler. Orada, bir akarsu kenarında uzanan gözlerden uzak bir vadide otuz yavrulu beyaz bir domuz bulacaktır; şehrini işte orada kurması gerekmektedir.

Batıya doğru yelken açıp ADRİYATİK Denizini geçerler, "çizmenin topuğunu" dolaşıp SİCİLYA'da karaya çıkarlar. Gözleri daha yeni kör edilmiş ve öfkesi henüz dinmemiş Polyphemus (Odysseus oradan ayrılalı çok olmamıştır), üzerlerine saldırır. Apar topar tekrar yelken açıp kıyı boyunca batıya doğru giderler. Bu arada Aineias'ın babası Ankhises ölür, karaya çıkıp defnederler. Tekrar yola çıktıklarında korkunç bir fırtınaya tutulurlar. Fırtına onları KARTACA'ya, Dido'nun sarayının önüne kadar sürükler.

Lavinium
Cumae
Bay of Naples
TYRRHENIAN SEA
Scylla and Charybdis
SICILY
Carthage
ADRIATIC SEA
Epirus
Strophades
Thrace
Troy
AEGEAN SEA
Delos
Crete
MEDITERRANEAN SEA

Vergilius'un burada Homeros'a öykündüğü açıktır; Aineias'ın, başından geçenleri uzun uzun anlattığı bölüm, Odysseus'un Alkinoos'un sarayında yolculuğunu anlattığı sahneye çok benzer. Aineias'a sırılsıklam âşık olan Dido (Cupid'in okları sağ olsun), anlattıklarını hayranlıkla dinler. Birkaç gün sonra Aineias ile (iffetli kalmaya yemin etmiş) Dido birlikte ava çıkarlar. Şiddetli bir yağmur fırtınası patlak verir ve soylu çiftimiz bir mağaraya sığınır. Kendilerini birbirlerinin kolunda bulurlar. Mağarada yaşadıkları ateşli saatlerin dedikodusu çabuk yayılır. Komşu ülkenin kralı daha önce Dido'yla evlenmek istemiş, fakat kocası Sychaeus'un ölümünden sonra iffetli kalmaya yemin etmiş Dido, bu teklifi reddetmiştir. Haberi duyduğunda gururu kırılan ve öfkelenen kral Jüpiter'e yakarır; Jüpiter de Merkür'ü göndererek, Aineias'ın Dido'yu ve Afrika'yı terk etmesi gerektiğini söyler. Aineias'ın yazgısı, yabancı bir kraliçenin koynunda keyif çatmak değil, Roma soyunu kurmaktır.

Dido, Aineias'ın yolculuk hazırlıklarına başladığını duyunca karşısına çıkıp onu suçlar:

[305] "Böyle büyük bir günahı, hain, gizleyecektin,
yurdumdan sessiz sakin sıvışacaktın öyle mi?
Nasıl umabildin bunu? Bir bağ yok mu içinde?
Şu aşkımız, vaktiyle verdiğin antlar hiç mi hiç,
engel olmadı mı sana? Ya da korkunç ölüme
310 atılmaya hazır Dido.° Karda ayazda bile,
ah taş kalpli! Hazırlıyorsun demek donanmanı,
poyrazlar arasından denize açılmak için,
için içine sığmıyor öyle mi? Yaban eller,
adsız meskenler aramasaydın, o eski Troia
315 ayakta olsaydı, dalgalı denizleri aşıp
arar mıydın Troia'nı? Ha, arar mıydın, söyle!
Kaçtığın ben miyim yoksa? Göz yaşlarım aşkına,
sağ elin, senin aşkına -mutsuz başıma artık
ne bıraktım ki!- birleşmemiz aşkına, gerdeğin
320 ilk günleri aşkına, bir iyilik yaptımsa sana,
ya da tatlı bir şey buldunsa bende, yalvarırım,
acı çöküp giden şu sarayıma! Ricalara
duyarlıysan hâlâ, vazgeç şu giriştiğin işten!
Libya halkı, Nomad zalimleri, senin yüzünden
325 nefret ediyor benden! Hep senin yüzünden sildim
yüreğimden ar duygusunu, yitirdim ünümü,
yalnız bu ün eskiden yıldızlara yükseltirdi
beni. Kimlerin eline bırakacaksın, söyle,
ölmek üzereyken, konuğum! Bana bu ad kaldı,
330 bu konuk adı madem, kocam dediğim erkekten!
Niye yaşıyorum hâlâ? Kardeşim Pygmalion
gelip surlarımı yakıp yıksın diye mi? Yoksa
Gaetul İarbas esir edip götürsün diye mi?
Bari sen kaçmadan önce, bir çocuğum olsaydı

310. *Dido*: Asıl adı Elissa'dır. Dido (=bakire), Fenike tanrıçası Astarte'nin ay tanrıçası olarak sıfatıdır.

senin kanından, bir küçük Aineias, oynardı
sarayımın avlusunda, yüzü de sana benzer
bir oğlan, hiç olmazsa kendimi arkandan
böylesine aldanmış, bırakılmış hissetmezdim!"
Böyle dedi. Aineias'ın gözleri bir noktaya
takılıp kalmıştı, tanrı uyarması yüzünden,
yenmeye çalışıyordu içindeki acıyı.
Kısaca yanıtladı sonunda: "Say dök, kraliçem,
doya doya sen, borçlu olduğum her şeyi sana,
inkâr edecek değilim! Kendimi bildikçe de,
organlarıma can verdikçe de soluğum,
seni seve seve anacağım hep. Savunmam da
kısa olacak. Sanma ki senden gizli kaçmayı
tasarlamıştım. Hem evlilik çırağılarını
hiçbir zaman vaat etmemiştim sana, antlaşma
yapmadımdı seninle! Kader kendi kararımla
düzenleme fırsatını verseydi hayatımı,
gönlümce davranmak mümkün olsaydı benim için,
önce Troia kentinde oturur, yakınlarımın
sevgili ölülerine saygı gösterirdim ben;
yüksek Priamus sarayı da ayakta kalırdı,
ellerimle onarır, yenilmişlerin uğruna,
bayındırırdım Pergama'yı ° yeniden. Şimdiyse
Gryniali ° Apollon büyük İtalya'yı benim
kurmamı buyuruyor, Likyalı kehanetler ° de
İtalya'ya ulaşmayı kısmet etmişler bana.
Benim aşkım da, yurdum da orası, İtalya'dır.
Kartaca surları, Libya kentinin görünümü,
bir Fenikeli'yken sen, tutuyorsa seni burda,
Teucer'ler sonunda Ausonia ° topraklarına
yerleşecek diye, içinin burkulması neden?
Krallık kurmak için yaban ellerde yer aramak
mubahtır bizim için de! Yeryüzünü örttükçe
nemli gölgeleriyle gece, ışıklı yıldızlar
yükseldikçe göklerde, uyarıyordu babam
Anchises, düşümde beni, endişeli hayali
kâbus gibi basıyordu. Oğlum Ascanius'u
Hesperia Krallığından, kaderlerin ona
ayırdığı topraklardan yoksun bıraktım diye,
bu sevgili varlığıma haksızlık ettim diye,

357. *Pergama*: "Kale," "müstahkem yer." Homeros'un Troia'nın sur duvarlarını tarif etmek için kullandığı sözcüktür. 358. *Gryniali (Apollon)*: Apollon'un, Troia'nın güneyindeki Mysia şehrinde bulunan tapınağından gelir. 359. *Likyalı kehanetler*: Yani, Apollon'un Delos kehanetleri: Likyalı, Apollon için çokça kullanılan bir sıfattır. 364. *Ausonia*: Latium ile Campania arasındaki sınır bölgesi; burada, tüm İtalya anlamında kullanılmış.

eziliyordu yüreğim; şimdi de tanrı habercisini
yollamış bana, İuppiter'in kendisi, tez yeller
üstünde getirdi buyruklarını, yemin ederim
ikimizin başı üstüne, gözlerimle gördüm
parlak ışıklar içinde, surlarını aşarken,
sesini de işittim kulaklarımla! Ne beni,
ne de kendi yüreğini yak yakınmalarınla.
İsteyerek gitmiyorum ben İtalya'ya..."

VERGILIUS, *Aeneis* 4.305-361

Dido kendini kaybeder ve eğer giderse canına kıyacağını söyler. Aineias şafakla birlikte yola çıkar. Bir ara dönüp baktığında kıyıda yanan ateşin kıvrıla kıvrıla göğe yükselen dumanlarını görür. Dido kendini öldürmüştür ve gördüğü duman, cenaze ateşinin dumanıdır. Son nefesini verirken Aineias'ı ve bütün soyunu lanetler; böylece, ileride Romalılar ile Kartacalılar arasında çıkacak şiddetli savaşlara mitolojik bir açıklama gelmiş olur.

Troialıları taşıyan gemiler, bu sefer Ankhises'i anma törenleri için, tekrar Sicilya'ya uğrarlar. Gittikçe uzayan yolculuktan bunalan kadınlar kazan kaldırır ve gemileri yakmaya teşebbüs ederler. Aineias, kendi kolonilerini kurabilsinler diye yanlarına yaşlı ve yola dayanamayacak kadar güçsüz düşmüş erkekleri de katarak kadınları adada bırakır. Sonra kuzeye, Napoli Körfezi'ne doğru yola devam ederler. Bu arada dümencileri Palinoros denize düşerek boğulur, zira Neptün, sağ salim karaya çıkmaları karşılığında bir can istemiştir.

Aineias, Napoli Körfezi'nin kuzey ucunda yer alan KUMAİ'de, bilici rahibe Sibyl'e akıl danışır. Büyülü ağaçtan altın bir dal koparark, Sibyl ile birlikte yer altı diyarına iner (12. Bölüm). Styks ırmağının kıyısında, hâlâ gömülmemiş Palinoros'un hayaletini görür (Odysseus da hâlâ gömülmemiş Elpenor'un hayaletini görmüştür). Kharon teknesine binmelerine izin verir ve onları karanlık sulardan geçirerek karşı kıyıya götürür. Orada Sibyl, ballı kek yedirerek Cerberus'u uyutur. Kara sevda yüzünden ölenlerin hayaletlerinin dolaştığı "yas tarlalarına" geldiklerinde Aineias Dido'nun hayaletini uzaktan seyreder (ki bu sahne, akıllara hemen Akhilleus'un Aias'ın hayaletiyle karşılaştığı sahneyi getirir; *Odysseia*, 11. Kitap):

[450] Bunların arasında Kartacalı Dido hâlâ
dönüp dolanıyordu onulmamış yarasıyla,
koskoca ormanlarda. Yanına yaklaşır yaklaşmaz,
karanlıkta tanır tanımaz soluk hayalini
Troia'lı kahraman, nasıl ilk günlerinde ayın
görürse hilalini insan, ya görürmüş gibi
olursa bulutların arasından, tıpkı öyle oldu;
Göz yaşları içinde ve sevgi dolu bir sesle:
"Ah, mutsuz Dido! Duyduğum haber doğruymuş demek!
Kılıcımla koşmuşsun ölüme acı içinde.
Ah, ne yazık! Ben sebep oldum senin ölümüne.
Ama yıldızlar ve gökteki tanrılar aşkına,
bütün kutsal varlıklar aşkına yer altındaki,

yemin ederim ki, istemeye istemeye ben,
ayrılıp gittim, kraliçem, senin kıyılarından.
Beni o zaman da güden tanrı buyruklarıydı;
nasıl şimdi şu gölgeler içinden, küf kokulu
yerlerden, kapkaranlık gecenin içinden, beni
geçmeye zorluyorsa, karşı konmaz buyrukları!
Böylesi acı vereceğini düşünemedim
bu ayrılığın. Dur şurda, kaçırma hayalini
gözlerimin önünden. Sen benden mi kaçıyorsun?
Kaderler nasip etti bana son konuşmamızı!"
Bu sözlerle Aineias hafifletmek istiyordu
acısını hain hain bakan sevgilisinin,
yaşlar boşansın istiyordu onun da gözünden.
Ama yere dikmiş gözlerini kaçırıyordu
ondan, sert çakıldı, Marpesus mermeri sanki
kaskatı, heyecan vermiyor bu sözler yüzüne.
Sonunda koptu birden, kaçıverdi düşman gibi,
gölgeli koruya: Orda eski eşi Sychaeus
devaydı derdine, yatıştırıyordu aşkını.
Yine de yıkıldı Aineias haksız felaketiyle,
göz yaşları içinde izledi hep uzun uzun,
eziliyordu yüreği yanından ayrılırken.

Vergilius, *Aeneis* 6.450-476

Aineias ile Sibyl, en azılı günahkârların cezalarını çektiği Tartaros'tan gelirler, fakat Sibyl Aineias'ın oraya girmesine izin vermez. Tartaros'tan sonra sıra, "mübarek" ruhların keyifle dolaştığı Elysium bahçelerindedir. Aineias babası Ankhises'in hayaletine sarılmaya çalışır fakat hayaletin maddi bir bedeni olmadığı için, beceremez. Yakınlarda, ruhların suyundan içtiği Lethe (="unutkanlık") Nehri vardır; Ankhises etraflarındaki ruhların kısa bir süre sonra, daha önceki bütün günahlarından arınmış bireyler olarak nasıl yeniden doğacaklarını anlatır. Ankhises Aineias'a Romulus'un, Roma'nın ilk hükümdarlarının ve bizzat Augustus'un ruhlarını gösterir. Ankhises'in Roma'nın geleceğiyle ilgili söylediği sözler, siyasi içeriği oldukça yoğun bu eserin asıl ağırlık merkezini oluşturur:

Başkaları yumuşacık biçim vererek tunca
Soluk alan heykeller yapacak, yontup mermeri
Canlı yüzler yaratacak, sanırım, senden iyi;
Savunacak davaları belki, bir pergelle
Daha iyi çizecek devinimini göklerin,
bildirecek doğuşunu tüm yıldızların! Ama
sen Romalı! Sen hükmedeceksin tüm uluslara,
unutma! Şunlar olacak sanatlarında senin:
bir düzen getirmek barışa, boyun eğmişleri
esirgemek, haddini bildirmek baş kaldıranın!"

Vergilius, *Aeneis* 6.847-853

Yeryüzüne geri döndüklerinde Aineias ve diğer mülteciler tekrar gemilere doluşup kuzeye, Tiber'in denize döküldüğü yere doğru yola çıkarlar. Bu arada, Harpyaların can sıkıcı kehaneti, kimse zarar görmeden gerçekleşir: temiz tabakları kalmayan Troialılar somun ekmekleri tabak gibi kullanır ve daha sonra bu ekmekleri de yerler.

Latium'da bölgenin kralı Latinus'la görüşürler. Kızı Lavinia, komşu Rutulia ülkesinin kralı **Turnus**'la nişanlıdır, fakat bir süre önce bir kehanette bulunulmuş ve Latinus'a, kızını yabancı biriyle evlendirmesi gerektiği söylenmiştir. Aineias kızla evlenmeyi kabul edince kalbi ve gururu kırılan Turnus kendini destekleyen savaşçıları toplayarak bir ittifak oluşturur ve dışarıdan gelen Troialılara saldırır. "Koalisyon güçleri" arasında, komşu bir klana mensup savaşçı-bakire Camilla da vardır.

Nehir tanrı Tiber Aineias'la konuşur ve onu, Yunanistan'dan gelip (ileride Roma şehrinin kurulacağı) Palatine Tepesi'ne yerleşen Grek kral Evandros ile ittifak kurmaya ikna eder. Aineias Evandros'la görüşmeye giderken yolda beyaz bir domuz ve onun etrafında koşuşturan otuz yavru görür: Helenus'un kehanetine göre Lavinium şehrini kuracağı yer burasıdır. Evandros savaşta Aineias'ı desteklemeyi kabul eder ve ulu Tarchon'un komutasındaki bir grup Etrüsk savaşçıyla da ittifak kurmayı önerir.

Bu arada Turnus, Troialıların kampını kuşatır. Çatışma sırasında Askanius, Turnus'un birinci komutanını öldürür. Kahramanca bir çarpışmanın sonunda Turnus, (bir zamanlar Büyük İskender'in de başına geldiği gibi) kamp duvarlarının içinde kıstırılır. Tek başına çok sayıda Troialıyı öldürdükten sonra nehre atlayıp kaçmayı başarır. Aineias, yanında Evandros'un oğlu Pallas'la birlikte kampa geri döner. Bir köşeye saklanmış pusuda bekleyen Turnus üzerlerine çullanır ve genç Pallas'ı öldürür.

Sonunda Aineias ile Turnus sorunu teke tek çarpışarak çözmeye karar verirler. Yenen Lavinia ile evlenecek ve Latium'un hükümdarı olacaktır. Aineias Turnus'u yaralar. Yere düşen Turnus, canını bağışlaması için yalvarır. Aineias tam merhamet gösterip, yerdeki düşmanını öldürmekten vazgeçecekken gözü, Turnus'un zafer ganimeti olarak göğsüne çaprazlama astığı Pallas'ın kemerine takılır. Kılıcını İtalyan savaşçının göğsüne öfkeyle saplar. *Aeneis* bu şekilde sona erer.

Ara Yorum: Bir Ulusun Yeniden Doğuş Destanı

Aeneis ile *İlyada* veya *Odysseia*, ilk bakışta birbirlerinin aynısı gibi görünür: her iki yazar da metindeki eylemi yönlendirmek için tanrıları kullanır, olaylar Troia Savaşı zamanında geçer, onur ve kader konularını işler, ölüm ve fiziksel şiddet örneklerini kanlı ayrıntılarıyla anlatır. *Aeneis*'in ilk yarısı, evine geri dönmeye çalışan bir kahramanın başından geçenleri anlatan *Odysseia*'ya çok benzer. İkinci yarısı ise, bir savaşın gidişatını anlatan *İlyada*'yı andırır. Vergilius'un kullandığı şiir ölçüsü, Homeros'unki gibi, altılı "daktilik" ölçüdür. Altılı daktilik ölçü Latinceye Vergilius'tan iki yüz yıl kadar önce girmiş ve onun zamanına kadar iyice benimsenmiş olsa da, bu ölçüyü hakkıyla kullanabilen ilk Romalı, Vergilius'tur. Bu üç eserin üçünde de, "ayağına çabuk Akhilleus"

veya "sofu (*pious*) Aineias" gibi kalıplaşmış sıfatların ve diğer pek çok tekniğin ortak olarak kullanıldığı görülür.

Ancak, farklılıklar çok daha fazladır. Homeros, politik bir birliğin ya da ortak servetin bulunmadığı, yazılı geleneğin olmadığı oldukça çalkantılı bir dönemde, amacı daha çok halkı eğlendirmek olan bir "ozan"dı. Öte yanda Vergilius çok iyi bir eğitim almış, yazılı Grek edebiyatı ve felsefesini neredeyse hatmetmiş ve dönemin en güçlü kişileriyle yakın ilişkiler içinde olan biriydi. Homeros, eserlerini eğlence amaçlı, dinleyicilerinin önünde bir bakıma doğaçlama yaratırdı. Elimizdeki *İlyada* ve *Odysseia* metinleri, büyük ihtimalle, sözlü olarak kuşaktan kuşağa aktarılan hikâyelerin sonradan yazıya dökülmüş versiyonlarıdır. Vergilius'un "şiiri" son derece yoğun, bilgi yüklü ve karmaşıktır; ince söz oyunlarından göndermelere kadar her şeyin nerede olacağı ince ince hesaplanmıştır ve doğrudan doğruya yazılı olarak üretilmiştir. Genellikle tek bir seferde sözlü olarak okunup bitirilen Grek destanları her seferinde farklı icra edilir, her seferinde yeni bir şeyler eklenir veya çıkarılırdı -bizim okuduğumuz Homeros eserleri, sonradan bir araya getirilmiş ve tek bir seferde icra edilmiş parçaların "toplu fotoğrafıdır." Doğrudan yazılı olarak üretilmiş *Aeneis*, Vergilius'un ölümünden on yıl sonra bile tamamlanamamıştır.

Homeros'un hikâyelerinde insanlar eylemde bulunurlar: Öfkelenirler, akıllı işler yaparlar, acımasızca öldürürler veya soylu bir şekilde ölürler. Hikâyenin anlamı eylemde (=aksiyonda) yatar; karakterler, eylemleriyle gösterdikleri kişilerdir. Fakat Vergilius'un mitosları, Theseus'la ilgili Atina mitosları gibi, birer propaganda metinleridir ve Augustus'un bu dünyada ve siyasette geldiği mevkie hakkıyla geldiğini ve Roma'nın tarihte izlediği yolun tanrıların iradesiyle çizildiğini kanıtlamayı hedefler.

Vergilius'un mitoslarındaki karakter ve olaylar çok katmanlıdır; görünenden daha farklı anlamları vardır. Vergilius'a göre Roma'nın bir doğuş mitosuna, bu büyük imparatorluğun nasıl yükseldiğini mitos diliyle anlatan bir efsaneye ihtiyacı vardır ve eserlerindeki bütün olaylar ve karakterler bu amaca hizmet eder. Palatine tepesinin eteklerinde ineklerin otladığı çok eski zamanları anlatan hikâyesi bir yandan dönemin romantik edebî zevkini tatlı tatlı kaşırken, bir yandan da Vergilius'un, Roma'nın neden dünyanın hâkimi ve Augustus'un da bu dünyanın hükümdarı olması gerektiğini, sembolik düzeyde de olsa dile getirebilmesine olanak sağlar.

PERSPEKTİF 23

AİNEİAS, AUGUSTUS VE MUSSOLİNİ

1930'larda, İtalya'nın faşist diktatörü Benito Mussolini (1883-1945) bir yıldırım harekâtıyla Akdeniz'in egemenliğini yeniden ele geçirmek için Nazi Almanyası'yla -sonu hüsranla biten- bir iş birliğine girdi (aynı işe 2000 yıl önce Roma İmparatorluğu da kalkışmış ve başarısız olmuştu). Bu çılgın planın ilham kaynağı, Roma efsaneleri ve arkeolojik bulgulardı. Mussolini'nin lakabı, Latincedeki *dux* sözcüğünden gelen *il Duce*, yani "lider" idi

(Almancadaki *führer* de aynı anlamdadır). Roma'nın kahramanlık dolu geçmişini gün yüzüne çıkarmak için arkeolojik kazılar yaptırıyor ve bunlar için her türlü yardımı sağlıyordu; çıkan eserleri büyük bir gösterişle sergiliyor ve Faşist İtalya'nın İmparatorluk Roması'nın uzantısı ve mirasçısı olduğunu gösterecek yeni anıtlar inşa ettiriyordu.

Ünlü Augustus Barış Sunağı 1930'da keşfedildiğinde kazı büyük bir hızla bitirildi ve sunak (1500'lerden beri bilinen parçaları da kullanarak) alelacele restore edilerek, Augustus mozolesinin yakınında (Campus Martius) yapılan özel bir cam binada sergilenmeye başladı (bkz. Harita XII, bir sonraki bölüm). Sunak, ortasında hayvan kurban etmek için kullanılan büyücek bir taş platform ve bunu çevreleyen mermer perde duvarlardan oluşan dikdörtgen planlı bir yapıydı ve duvarlar Atina Parthenonu'ndaki heykelleri hatırlatan yüksek kabartma tasvirlerle süslüydü. 1939'da Mussolini restorasyonu tamamlanmış sunağı, yeni imparatorluğun başlangıcını temsilen, Augustus'un doğum günü olan 23 Eylülde gösterişli bir törenle açtı.

Anladığımız kadarıyla orijinal sunağı bizzat Augustus'un kendisi tasarlamış ve yaptırmıştır. Ovidius, tarihsel olayları anlattığı *Pasti* adlı şiirinde (1.709-722) Augustus'un sunağı İ.S. dokuzda, karısı Livia'nın doğum günü olan 30 Ocak'ta açtığını yazar. O günden itibaren sunak, Augustus'un iktidara gelişiyle başlayan barış dönemini (=*Pax Augusta*, "Augustus Barışı") kutlamak için her yıl düzenlenen kutlamalara ev sahipliği yapmıştır.

Mermere oyulu figürlerin bazıları tanınmaz haldedir, fakat pek çoğunun mitolojik konuları işlediği anlaşılmaktadır. Genel tema Augustus'un askerî başarılarını, tanrılara dayanan köklerini, geniş ailesini ve mirasçılarını övmek, yeniden inşa edilecek *aetas aurea*'yı yani "altın çağı" müjdelemektir. Savaşta el konan silahlardan oluşan bir yığının tepesinde oturan *numen* Roma, zaferin ve savaşı izleyen barış dönemini temsil eder.

PERSPEKTİF RESİM 23a Aineias Penate sunağı önünde dişi bir domuz kurban etmeye hazırlanıyor. Augustus Barışı Sunağındaki bir mermer rölyeften ayrıntı, Roma İ.Ö. 13-9. (The Art Archive/Gianni Dagli Orti)

Romalıların babası Mars oğulları Romulus ile Remus'u çoban Faustulus'a emanet eder. Bir sahnede (Perspektif Resim 23a) sakallı olarak tasvir edilmiş Aineias, *Penate*lere adanmış bir tapınak sunağının önünde durmuş, dişi bir domuzu kurban etmeye hazırlanıyordur (dişi domuzun varlığı Lavinium'a işaret etse de, burada otuz domuz yavrusunu akla getirecek herhangi bir işaret bulunmamaktadır). Aineias'ın arkasındaki yarı

tahrip olmuş figür İulus/Askanius olabilir. Domuzun başında iki hizmetkâr durur. Augustus yeni bir devlet kurarak Roma'yı bu şekilde yeniden ayağa kaldırır. Nasıl ki Augustus Aineias'ın kahramanlık çağının devamı oldukları düşüncesini teşvik ettiyse Mussolini de bu sunağı gün yüzüne çıkarıp onararak, imparatorluk sevdasına ve iddiasına dayanak bulmaya çalışmıştır.

Sunaktaki figürler içinde Augustus'un kendisi de kraliyet ailesinin üyeleri arasında, başı, Aineias gibi ince bir örtüyle örtülü olarak yer almaktadır; yani Augustus yeni Aineias'tır. 1930'da, Vergilius'un iki bininci doğum yıldönümünde bu sunaktaki sahnelerin yer aldığı anma pulları bastırarak Mussolini de kendini yeni Aineias olarak göstermek istediğini açıkça ifade etmiştir. Bu pullardan birinde (Perspektif Resim 23b) büyük ihtimalle Romulus ile Remus'u emziren Tellus Mater yer almaktadır. Sahnenin orijinali, Barış Sunağının ön cephe alınlığındadır. Kabartmanın altında Vergilius'un meşhur pastoral şiirinden (Georgicalar 2.173) şu dize kazılıdır: *salve magna parens frugum, Saturnia tellus* ("Selam olsun sana ey bereketli ana, Satürn'ün yurdu" [=İtalya]). Sol tarafta *secondo millenario Virgiliano* ("Vergilius'un iki bininci doğum yıldönümünde") yazılıdır. Sağdaki yazı ise Vergilius'un Delos'tayken Troialılarla ilgili olarak aldığı öğüttür: *antiquam exquirite matrem* (seni doğuran kadim anneyi ara).

Mussolini'nin Roma'nın içinde ve çevresinde yaptırdığı anıtlar arasında, Grek ve Roma mitoslarından sahneleri içeren duvar resimleriyle süslü Foro Italico ve 1944 Roma Olimpiyat Oyunları için inşa edilen Stadio dei Marmi ("heykeller stadyumu") bulunmaktadır (1944 Olimpiyatları savaş nedeniyle iptal edilmiş olsa da stadyum 1960 Olimpiyatlarında kullanılmıştır). 1932'de yeniden ziyarete açılan zarif Mısır dikilitaşının üzerine "Mussolini Dux" yazılıdır. Roma'nın tam ortasında devasa bir forum inşa ettirip, içine de kendisini Herakles gibi gösteren tunç bir heykel dikmeyi planlayan Mussolini, bunun yerine, kendini antifaşist partizanların idam mangasının önünde bulmuş (1945), herkes görüp ibret alsın diye cesedi, metresininkiyle birlikte, bir benzin istasyonunda baş aşağı asılmıştır.

PERSPEKTİF RESİM 23b Augustus Barış Sunağında yer alan bir sahneyi gösteren İtalyan posta pulu, Romulus ile Remus'u kucağında tutan Tellus Mater, 1930. Alttaki panelde, Vergilius'un *Georgicalar* şiirinden bir alıntı var.

Yeni rejimin varlığını haklı göstermek için Vergilius'un, baştan sona bütün Roma tarihini, Augustus'un başarılarına yoğunlaşacak şekilde açıklayacak bir felsefeye ihtiyacı vardı. Eski Roma *numen*lerinin bu amaçla işe yarayacak yaptırım güçleri veya inandırıcılıkları yoktu. Vergilius'un bir "yazgı kuramı", ölümsüz güçler tarafından yapılmış ve çağlar boyu aksamadan işleyen değişmez, kaçınılmaz ve karşı çıkılamaz bir plan bulması gerekiyordu.

Aradığını, dünyayı tanrısal *logos* tarafından yönetildiğini öğreten *Stoacılık*ta buldu. *Logos*, başka dillere çevirisi çok güç de olsa, kabaca "amaç", "yapı", "akıl" ve "düzen" anlamında kullanılan bir sözcüktü. Stoacı *logos* kavramı, soyut bir kavram olmasına karşın, Yuhanna İncili'nin girişinde (1:1) karşımıza çıkan Yahudi-Hristiyan Tanrı kavramına oldukça yakındır: "Başlangıçta *Söz* (*logos*) vardı. *Söz* Tanrı'yla birlikteydi ve *Söz* Tanrı'ydı. Başlangıçta O, Tanrı'yla birlikteydi. Her şey O'nun aracılığıyla var oldu, var olan hiçbir şey O'nsuz olmadı." Metindeki "*logos*" sözcüğünün "*Söz*" olarak çevrilmesi, görüleceği üzere, yetersiz kalmıştır.

Stoa okulunu İ.Ö. 300'lerde, Kıbrıslı Zenon kurmuştur. Stoacılık, adını Zenon'un Atina'da ders verdiği sütunlu galeriden (*stoa*) alır. Oldukça karmaşık bu felsefenin özünde, insanın doğayla uyum içinde yaşaması gerektiği, çünkü doğadaki dönüşümlerin temeldeki *logos*u yansıttığı düşüncesi yatar. *Logos*un gücü tarihin her anına nüfuz etmiştir ve Roma'nın diğer uluslar üzerindeki hâkimiyetine *logos* tarafından karar verilmiştir. Roma'nın zaferi, tanrısal iradenin ölümlülerin dünyasında gerçeğe dönüşmüş hâlidir.

Vergilius'un kahramanı, ülkesine hizmet etmeyi diğer bütün yükümlülüklerinin üstünde gören bir kahramandır. Vergilius'un burada bazı politik güdülerle hareket etmiş olduğunu söyleyebiliriz, fakat Stoacı felsefe bunu kolaylaştırmıştır çünkü Stoacılara göre insanın her şeyden önce gelen bir tek görevi vardır: doğayı izlemek. Aineias *pius*tur ("inançlıdır"), görevini başka her şeyden önde tutar; yani Aineias bağımsız bir "eyleyen" değildir. Vergilius'un şiirin açılış satırlarında söylediği gibi, *fato profugus*, yani "yolu kader tarafından çizilmiş"tir.

Kader (İng. Fate) ile *logos* birbirine çok yakındır. Grekçedeki *logos* sözcüğünün *legô* ("söylemek") kökünden türemesi gibi, Latince *fatum* sözcüğü de "söylenen şey" ya da "hükmedilmiş/karar verilmiş" demektir. *Aeneis*'in dünyası, yani aslında Augustus'un hükümdarlığı altındaki Roma, karısıyla didişip duran, oğlanların ve genç hizmetçi kızların peşinden koşan zevk düşkünü bir gök-tanrı tarafından yönetilen bir yer değildir. Ankhises'in ölüler ülkesindeyken Aineias'a dediği gibi, Jüpiter bile kişiler üstü bir *logos*un/*fatum*un, yani tanrısal bir düzenin hizmetindedir.

Dido'ya olan aşkını bir tarafa bırakıp Roma'yı kurma görevini yerine getirmeyi tercih eden Aineias bize biraz kalpsiz gibi görünebilir, fakat inançlı biri, kendi özel hayatındaki bedeli ne olursa olsun, tanrısal iradeye karşı görevini yerine getirmelidir. Stoacı öğretiye göre insana mutlu olma fırsatı sunan tek seçeneği seçer ve görevini yerine getirir. Bir imparatorluk kurmak

için, devletin çıkarları kişisel çıkarlardan önce gelmelidir. Uzayan yolculuktan sıkıldıkları için Sicilya'da bırakılan kadınlar, imparatorluğa layık değillerdir. Büyük görev başlamadan önce zayıfların bertaraf edilmesi gerekir. Napoli Körfezi açıklarında güverteden denize düşüp ölen dümenci Palinoros yalnızca mürettebatın sıradan bir üyesi değil, tanrısal emre uyarak Roma'nın büyüklüğü uğruna canını feda eden soylu bir Romalıdır. Kişiler ölür gider, fakat imparatorluk yaşar.

Vergilius'un karmaşık mitosu bu nedenle imparatorluğu ilahî bir plan bağlamına oturturken, imparatorluğun kuruluşu için gerekli ahlaki özellikleri yüceltir. *Pietas*ın anlamlarından biri olan göreve bağlılık, bir hükümdarda olması gereken en önemli olumlu özelliktir. Vergilius, ayrıca bir hükümdarda olmaması gereken özellikleri de gösterir. Aineias, yedi yıl süren yolculuğu sırasında kendini, kadim zaman edebiyatında Troia'nın temsil ettiği bütün maddi cinsel aşırılıklardan arındırmıştır. Dido'nun yeni inşa ettiği muhteşem şehri elinin tersiyle iter ve ona karşı duyduğu arzuya sırt çevirir, zira bu arzu, kişisel arzularını toplumun çıkarlarının önünde tutan ve bu yüzden Troia'yı felakete sürükleyen Paris ile Helen arasındaki arzuya benzer.

Vergilius, pek çok mitolojik ve tarihî bağlantıyı Dido'da bir araya getirir. Dido, yalnızca bedensel arzusuna boyun eğen Helen'e değil, kahramanı amacından saptıran efsunlu Kirke ve Kalypso'ya da benzer. Aynı zamanda, Doğu'ya ait her şeyi, yabancı ve barbarca olanı temsil eden vahşi Medea gibidir de. Zamanının Romalı okuru Dido'ya baktığında, Marcus Antonius'u baştan çıkararak Augustus ve Roma'ya karşı kışkırtan Kleopatra'yı görebiliyordu.

Dido, zayıf inanç ve Doğu'nun bedensel zevk düşkünlüğü gibi ahlaki kusurları temsil eder. Sychaeus'a, ondan başka hiçbir erkekle beraber olmayacağına dair yemin etmiş olmasına rağmen Aineias'la sevişir. Gerçek bir Romalı kadın gibi kalp kırıklığını ve acısını aşarak hayatına devam edeceği yerde, intikam peşine düşer ve canına kıyar. Dido, aynı zamanda, ünlü komutan Hannibal'in liderliğinde (İ.Ö. 247-183) Roma'yı yok olmanın eşiğine getiren, Roma'nın can düşmanı Kartaca'nın ete kemiğe bürünmüş şeklidir.

Romalılar, kökenleri ya da kaynak kimlikleri "devletin yüce varlığı" içinde eriyip gitmiş çok sayıda farklı klan ve sülalenin bir araya gelerek oluşturduğu bir karışımdı. Vergilius'un şiirinde Latin Latinus, Etrüsk Tarchon ve Grek Evandros Roma devleti içinde bütünleşmiş halkları temsil eder. Hepsi, ortak çıkarlar doğrultusunda birlikte hareket ederler. Küstah ve tahammülsüz Turnus da Akhilleus, Büyük İskender veya Marcus Antonius gibidir. Ahlaki açıdan çok da haksız değildir; ne de olsa, Aineias gelip gönlünü çelmeden önce Lavinia ile nişanlı olan odur. Ama yine de Turnus'un bu mücadeleyi kaybetmesi gerekmektedir çünkü *logos*a, yani bir anlamda kadere karşı gelmektedir. İmparatorluğun iradesi çoğunluğun yararına olacaksa, Turnus'un temsil ettiği kişisel ve bölgesel gururun bir tarafa bırakılması gerekir.

ÖNEMLİ İSİM VE TERİMLER

numenler, 665
Janus, 666
Jüpiter, 667
Juno, 668
Ceres, 668
Diana, 668
Merkür, 668
Vulcan, 668
Neptün, 668
Mars, 668
Minerva, 668
Faunus, 669
Venüs, 669
Herkül, 669
Larlar, 671
Penateler, 671
Vesta, 672
pietas, 672
Dido, 674
İulus, 675
Romulus, 675
Remus, 675
Turnus, 683

ANTİK KAYNAKLARDAN BAZILARI

Ovidius *Dönüşümler*'inde Vergilius'unkine benzer, ama araya pek çok farklı şey alarak, bir hikâye anlatır (13.623-14.622). Aineias'ın adı Apollodoros'un "Epitome" eserinde de geçer (3.32, 3.34, 4.2, 5.21).

OKUMA LİSTESİ 23. BÖLÜM

Bloom, Harold, *Virgil: Modern Critical Views* (NewYork, 1986).

Cairns, Francis, *Virgil's Augustan Epic* (Cambridge, UK, 1989, reprinted 2007). Vergilius'un Roma'sında şiir ile politikanın karşılıklı ilişkisi.

Feeney, D. C., *The Gods in Epic: Poets and Critics of the Classical Tradition* (Oxford, UK, 1991).

Galinsky, G. Karl, *Aeneas, Sicily, and Rome* (Princeton, NJ, 1969).

Johnson, W. R., *Darkness Visible: A Study of Vergil's* Aeneid (Berkeley, CA, 1976).

Putnam, Michael C. J., *Virgil's* Aeneid: *Interpretation and Influence* (Chapel Hill, NC, 1995).

24. BÖLÜM

ERKEN DÖNEM ROMA EFSANELERİ

Şehirlerin kuruluşlarına değer katan şey, ilahî ve dünyevi olayların birbirinden ayırt edilemediği o çok eski günlere kadar giden kökleridir. Eğer geçmişlerini o kadim günlere dayandırmayı ve atalarını tanrılara kadar götürmeyi hak eden bir millet varsa, onlar Romalılardır. Askerî başarıları o kadar büyük ve görkemlidir ki, şehirlerinin kurucusunun Romulus, atalarının da Romulus'un babası Mars olduğunu ileri sürüyorlarsa, herkes bunu tartışmasız kabul etmek ve *imperium*umuza sükûnetle baş eğmek durumundadır

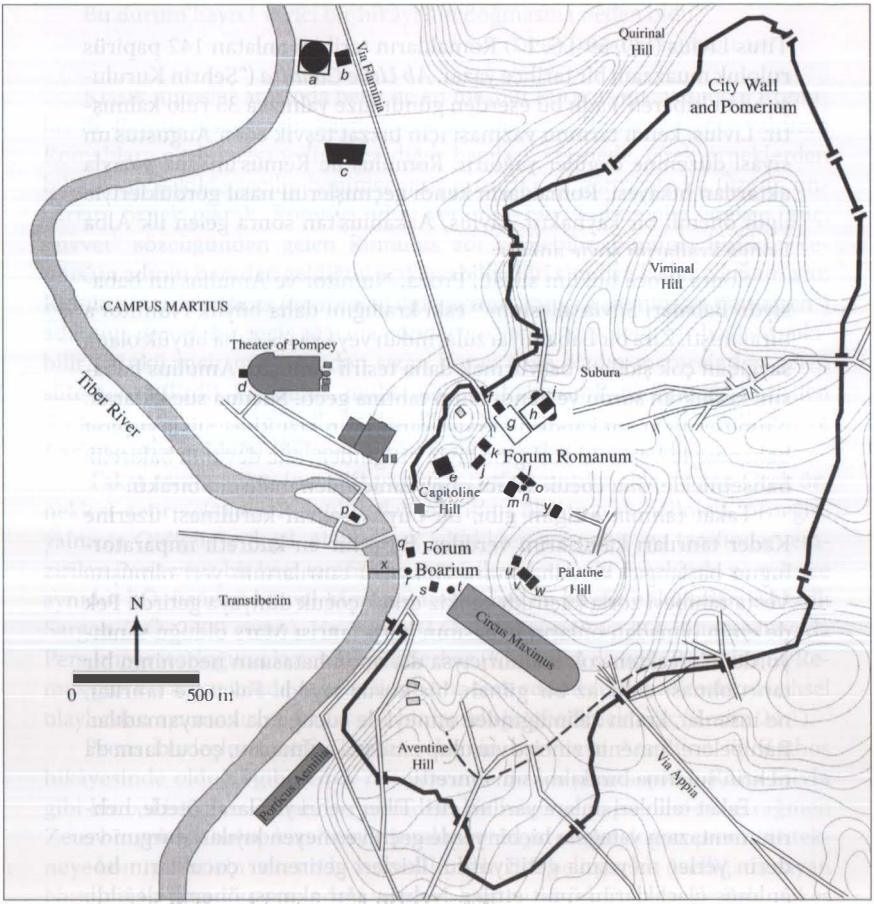
Livius, *Roma Tarihi* 1.1

Mars, Romulus ile Remus'un babası, Venüs ile birlikte Roma halkının atasıdır. Aineias'ın annesi Venüs, Augustus döneminin dünya görüşüne göre barışın kurucusu ve koruyucusuyken Mars ve onun ardından gelen kral-lar, Roma'nın askerî zaferlerinin meşru dayanakları olmuşlardır. Roma'nın ilk yıllarında askerî birliklerin talimi için kullanılan yaklaşık 250 hektarlık Campus Martius ("Mars'ın Alanı," bkz. Harita XII), Augustus döneminde pek çok farklı kuruma ev sahipliği yapmıştır (Augustus Barış Sunağı Campus Martius'taydı). Roma dinî törenlerinin en önemlisi sayılan ve birer adet domuz, koç ve boğa-nın kurban edildiği *suovetaurilia* ("domuz-koç-boğa günü") töreninde Mars'a yakarılırdı. Mars yalnızca bilinen anlamda, ordular arası savaşın değil, iç sava-şın da tanrısıydı. Augustus, büyük amcası Julius Sezar'ın suikastçılarına karşı giriştiği Philippi savaşını (Trakya) İ.Ö. 42'de zaferle sonuçlandırdığında, bunu kutlamak için forumda büyük bir tapınak yaptırmış ve Mars Ultor'a ("İnti-kamcı" Mars) adamıştır. Bunun, yani iç çatışma ve "yurttaş kanı" dökmenin mitolojide güzel bir örneği vardır. Roma topraklarında dökülen ilk Roma-lı kanı, siyasi üstünlük sağlamak için yapılacak olan binlerce savaşın ilkinde kardeşi Romulus tarafından öldürülen Remus'un kanıdır.

ROMA İMPARATORLUK EFSANELERİ

Romulus ile Remus

Romalı mitograflar, genel olarak İ.Ö. 1200'e tarihlenen Troia yangını ile İ.Ö. 753 yılında Roma'nın kuruluşuna kadar geçen 450 yıllık utanç verici boşluğu bir şekilde doldurmak zorundaydılar. Olağan hikâyeye göre Aineias, karısı Lavinia'nın

Harita XII Metinde adı geçen yerleri gösteren imparatorluk dönemi Roma haritası. *a.* Augustus Mozolesi; *b.* Augustus Barış Sunağı (Ara Pacis Augustae); *c.* Augustus Güneş Saati (Horologium Augusti); *d.* "Muzaffer" Venüs Tapınağı (Venus Vicrix); *e.* Büyük Jüpiter Tapınağı (Jupiter Optimus Maximus); *f.* Ana Venüs Tapınağı (Venus Genetrix); *g.* Sezar Meydanı ("Forum of Caesar"); *h.* Augustus Meydanı; *i.* Mars Ultor Tapınağı ("İntikamcı" Mars); *j.* Satürn Tapınağı; *k.* Concordia Tapınağı; *l.* Kutsal Julius Sezar Tapınağı; *m.* Castor ile Pollux Tapınağı; *n.* Vesta Tapınağı; *o.* Regia ("kral evi"); *p.* Aesculapius Tapınağı; *q.* Portunus Tapınağı; *r.* "Fatih" Herkül Tapınağı (Hercules Victor); *s.* Büyük Sunak (Ara Maxima); *t.* Yenilmez Herkül Tapınağı (Hercules Invictus); *u.* Büyük Ana Tapınağı (Magna Mater); *v.* Augustus Evi; *w.* Palatine Tepesi Apollon Tapınağı; *x.* Sublicius Köprüsü (Pons Sublicius); *y.* Titus Takı. (James McConnachie © Rough Guides)

adını verdiği Lavinia şehrini kurar ve üç yıl sonra bir savaşta ölür. Oğlu Askanius/İulus Latium'un güneydoğusunda, daha sonra Roma'nın kurulacağı yerin yaklaşık yirmi kilometre uzağında Alba Longa şehrini kurar (Alba Longa'nın tam olarak nerede olduğu konusunda arkeologlar arasında bir fikir birliği yoktur). Aineias'tan on iki kuşak, yani 450 yıl sonra, Romulus ile Remus doğar. Kardeşler, Tiber boyunca uzanan yedi alçak tepe üzerine Roma şehrini kurarlar. Mitograflar Aineias ve Romulus ile Remus efsanelerini böylece bir araya getirmiş olur.

Titus Livius (İ.Ö. 59-İ.S. 17) Romalıların tarihini anlatan 142 papirüs ruloluk muazzam bir tarihçe yazar. *Ab Urbe Condita* ("Şehrin Kuruluşundan İtibaren") adlı bu eserden günümüze yalnızca 35 rulo kalmıştır. Livius, kendi tarihini yazması için bizzat teşvik eden Augustus'un siyasi düzenine övgüler yağdırır. Romulus ile Remus'un düz yazıyla aktarılan hikâyesi, Romalıların kendi geçmişlerini nasıl gördükleriyle ilgili önemli bir kaynaktır. Livius, Askanius'tan sonra gelen ilk Alba Longa krallarını şöyle anlatır:

Sonra Proca hüküm sürdü, Proca, Numitor ve Amulius'un babasıydı. Babaları Silvia ailesinin * eski krallığını daha büyük Numitor'a bırakmıştı. Zira bir babanın arzularından veya yaşça daha büyük olana saygıdan çok şiddete başvurmak daha tesirli olmuştu. Amulius babasını krallıktan sürdü ve kendi onun tahtına geçti. Suçuna suç katarak, Numitor'un kızını kandırdı. Erkek kardeşinin kızı Rhea Silvia'yı şeref bahanesiyle Vesta rahibeliğine tayin ettiğinden, ona devamlı bakirelik bahşetmekle, onu çocuk sahibi olma ümidinden mahrum bıraktı.

Fakat tahmin ettiğim gibi, bu büyük şehrin kurulması üzerine Kader tanrıları kararlarını verdiler. Bu şehir en kudretli imparatorluğun başlangıcı ve daha sonra Gökyüzü tanrılarının yeri olmuştu. Vesta rahibesi zorla kaçırıldı ve ikiz erkek çocuk dünyaya getirdi. Pek de emin olmadan onların babasının harp tanrısı Mars olduğu sanılıyordu. Gerçekten çok inandırıcıysa da, onun hatasının nedeninin bir tanrı olması daha az bir günah, bir kusur sayıldı. Fakat ne tanrılar, ne insanlar, kralın zalimliğinden anneyi de çocuğu da koruyamadılar. Rahibelere, annenin zincire vurulup zindana atılmasını, çocukların da nehrin sularına bırakılmasını emretti.

Fakat talihleri onlara yardım etti. Tiber nehri yayılarak ötede, nehrin muntazam yatağına hiçbir yerde geçit vermeyen kıyıları durgun ve derin yerler meydana getiriyordu. İkizleri getirenler çocukların boğulmuş olacaklarını ümit ettiler. Nehrin ağır akması önemli değildi. Böylece onlar kralın emrini, şimdi Ruminalis incir ağacının bulunduğu yerde nehrin kuvvetle aktığı en yakın mevkiye bebekleri bırakarak, değiştirerek yerine getirmiş oldular. Ruminalis daha önceleri Romularis olarak isimlendirilirdi.

O zamanda burası vahşi ve ıssız bir yerdi. Zihinlerde kalan hikâyeye göre, içinde çocukların bulunduğu sepet bırakıldığında su yüksekti ve sepet suyun üstünde yüzmekteydi. Fakat suların çekilmesiyle nehir

Silvia ailesi: Aineias'ın torunu Aineias Silvius'un soyu.

daha sığ oldu. Etraftaki tepelerden susuzluğunu gidermek için inen bir dişi kurt, çocukların ağlaması üzerine o tarafa doğru gitti. Onları hiç incitmeden emzirdi. Kralın sürülerinin bakıcısı, kurdu onları diliyle yalarken buldu. Efsane, bu adamın adının Faustulus olduğuna işaret eder. Yine efsaneye göre, bu adam ikizleri kulübesine götürdü ve besleyip büyütmesi için karısı Larentia'ya verdi. Bir düşünüşe göre Larentia onların bakımıyla uğraştığı için, çobanlar arasında "dişi kurt" adını aldı. Bu durum hayret verici bir hikâyenin doğmasına neden oldu.

Livius, *Roma Tarihi* 1.3.10-1.4.7

Klasik mitoslar arasında belki de en meşhur kuruluş hikâyesi olan Romulus ile Remus efsanesinin kaynağı çok net değildir. Bazılarına göre yalnızca Romalılara ait bir efsanedir, ama diğer bazıları, efsanede, Grek örneklerden bilinçli bir şekilde seçilip benimsenmiş unsurlar da görmektedir. Özgün unsurlara örnek olarak, Roma'ya adını veren ve büyük ihtimalle Grekçe "güç, kuvvet" sözcüğünden gelen Romulus adı verilebilir. Bununla birlikte Remus'un adının nereden geldiğini açıklayabilen biri şimdiye kadar çıkmamıştır. Rumina inciriyle (*ficus Ruminalis*) ilgili ayrıntı, tanrıça Rumina'ya ("emziren") adanmış gerçek bir incir ağacına gönderme yapan etiyolojik bir bağlantı olabilir (çünkü incir meyvesinden sızan beyaz özsu, kadın memesinden gelen süte benzetilirdi). Faustulus, muhtemelen, Greklerin Pan'ı ile özdeşleştirilen Roma orman cini Faunus ile bağlantılıdır. Yer altı diyarıyla ilişkilendirilen ve *Lar*ların anası olduğu söylenen bir *numen*in adı da Larentia idi.

Fakat eserin anlatı (naratif) yapısıyla ilgili ayrıntılar akla hemen Grek örnekleri getirmektedir. Romulus ile Remus'un ölüme terk edilmesi, örneğin, yalnızca Oidipus'la değil, ölüme terk edildikten sonra bir ayı tarafından emzirilen Paris veya bir keçi tarafından emzirilen Zeus gibi örneklerle neredeyse aynıdır. İ.Ö. üçüncü bin yıl Mezopotamya'sının en büyük hükümdarı Akkadlı Sargon (İ.Ö. 2500 civarı), Hz. Musa (İ.Ö. 1200 civarı) ve İ.Ö. altıncı yüzyılda Pers İmparatorluğunu kuran Büyük Serhas (Kserkses) da tıpkı Romulus ile Remus gibi bir sepet içinde nehrin akıntısına terk edilmişlerdir. Mitosları tarihsel olaylardan ayırmanın ne kadar zor bir iş olduğu görülmektedir (Resim 24.1).

Prens kardeşler motifi, Thebai şehrinin kurucusu Amphion ile Zethos hikâyesinde olduğu gibi, Grek mitoslarında da karşımıza çıkar. **Rhea Silvia** gibi bir bakire olan Danae, yer altındaki bir hücreye hapsedilmesine rağmen Zeus bir yolunu bulup kızı hamile bırakmayı başarmış ve doğan çocuk bir tekneye konup denizin ortasında terk edilmiştir. Pek belirgin bir özelliği olmayan Numitor ile Amulius arasındaki rekabet, bilinçli olarak Eteokles ile Polyneikes arasındaki rekabet üzerine kurulmuş olabilir. Bu kadim motif, çok daha eski ve İncil'de de yer alan Habil ile Kabil, Yakup ile Esau ve Mısırlıların Osiris ile Seth hikâyelerinde de karşımıza çıkar. Bu unsurların, Roma'ya bir kuruluş mitosu uydurmak amacıyla ve bilinçli olarak Grek ve hatta Doğu kaynaklarından mı alındığı, yoksa bu hikâyenin paralel ama özgün bir geleneğin ürünü mü olduğu sorusuna doyurucu bir yanıt vermek zordur.

Romulus ile Remus büyüdüklerinde, (kendilerinden önceki pek çok kahraman gibi) önce hayvanları, sonra da haydutları avlayan yaman birer avcı

RESİM 24.1 Capitol kurdu; Etrüsk dönemi tunç heykel, İ.Ö. beşinci yüzyıl. Eserin orijinalinde olmayan ikizler, İ.S. on beşinci yüzyılda Floransalı bir sanatçı, büyük ihtimalle Pollaiuolo (1431-1498) tarafından eklenmiştir. Livius'a göre Rumina inciri ağacı, kurdun ikizleri emzirdiği yerde bitmiştir. Adı *ruma*, yani kadın memesi ile bağlantılı olan Rumina emzirmenin, ya da genel anlamıyla çocuk bakımının *numen*iydi. (Musei Capitolini, Rome; Wisconsin-Madison Üniversitesi Fotoğraf Arşivi)

olurlar ve ele geçirdikleri hırsızlık mallarını diğer çobanlarla paylaşırlar. Fakat bir gün haydutlar Remus'u ele geçirir ve götürüp kral Amulius'a teslim ederler. Fakat Amulius, garip bir karar verir ve Remus'u, kendisi de dâhil kimsenin sevmediği, bütün haklarından mahrum edilmiş kardeşi Numitor'a gönderir ve verilecek cezaya onun karar vermesini ister. Numitor, torununu tanır. Romulus'u da yanlarına alarak birlikte bir plan yaparlar ve kötü kalpli Amulius'u öldürürler. Livius şöyle devam eder:

> Böylece Alba Krallığı Numitor'un üzerinde kaldı. Romulus ve Remus terk edildikleri ve büyütüldükleri bölgede bir şehir kurmak arzusuyla bırakıldılar. Gerçekte Alba ve Latin halkı son derece kalabalıktı. Bunlardan başka çobanlar da vardı. Onların hepsi, kuracakları şehirle kıyaslayarak Alba'nın küçüleceğini, Lavinium'un küçüleceğini kolaylıkla ümit edebiliyorlardı.
>
> Sonra onların büyük babalarının bedduasıyla bu düşüncelere ara verildi. Kralın arzusuyla ve yeterli derecede masum bir fırsat üzerine meydana çıkan bu üzücü anlaşmazlıkla bu tasarılardan vazgeçildi. Çocuklar ikiz olduğundan, yaşları nedeniyle hangisine saygı duyulacağı konusunda ikisinin arasında bir ayırım yapılamıyordu. Bu nedenle bu yerlere hükmeden tanrılar, Augurlarla yeni şehre kimin adının verileceği ve şehir kurulduğunda kimin hüküm süreceği hususunda mutabık kaldılar. Kendilerine yapılan kehanetler nedeniyle Romulus

Palatinus'u, Remus da Aventinus'u aldı. ° İlk olarak Remus'un altı akbabanın uçuşundan bir kehanet almış olduğu rivayet edilir. Romulus da ortaya çıktığından kehanet şimdi iki kere bildirilmişti. Bu nedenle her iki kral da kendi taraflarınca selamlanmıştı. Bir taraf zaman bakımından kendine öncelik tanındığından, diğer taraf da kuşların sayısı bakımından kendinde krallık için hak buluyordu.

Sonra onlar münakaşaya başladılar. Her ikisinin birbirlerine öfke dolu hakaretleri, neticede onları kan dökmeye kadar götürdü. Oradaki karışıklıkta bir darbeyle aşağı yuvarlanan Remus öldü. Halk arasındaki şayiaya göre, Remus kardeşiyle alay ederek yeni inşa edilen surların üzerine çıkmıştı. Bu nedenle Romulus büyük bir öfke içinde onu öldürmüştü. Tehdit ederek şu sözleri de söyledi; "bundan böyle her kim benim surlarımın üzerine çıkmaya kalkışırsa öldürülecektir!" Böylece Romulus tek başına bütün hak ve yetkiyi elde etti. Kurulan şehir de kurucusunun adını aldı.

Livius, *Roma Tarihi* 1.6.3-1.7.3

Palatinus ... Aventinus: Roma'nın üzerine kurulduğu yedi tepeden ikisi; bkz. Harita XII.

Roma'nın kuruluş sürecindeki kardeş katli olayları, yani kardeşlerin iktidar uğruna birbirini öldürmeleri, bazılarınca, İ.Ö. birinci yüzyıldaki iç savaşların habercisi olarak yorumlanır. Fakat iki kardeş motifinin köklerine bakıldığında bunun, krallık ve tiranlığa karşı bir emniyet önlemi olarak tercih edilen, konsüllerin iki farklı gücü temsilen yürüttükleri yönetim şeklinin etiyolojik karşılığı olduğu söylenebilir. Son yıllarda ortaya atılan bir kurama göre Roma'yı Romulus tek başına kurmuş, Remus olaya sonradan, İ.Ö. dördüncü yüzyılda, Romulus'un temsilcisi olduğu nüfuzlu *patricil*erin iktidarına karşı uzun süre direnen plebleri (ayrıcalıklı soylu sınıf dışında kalan Roma vatandaşlarını) temsil etsin diye eklenmiştir. Roma'nın, kuruluşunu, Romulus'un Remus'u öldürüşüne dayandırması ise, ilgi çekici olduğu kadar kafa karıştırıcı bir bilmecedir.

Sabin Kadınlarının İğfali

Roma kurulmuş ve adı konmuştur, fakat şehirde etraftaki dağlardan inen kaçak köleler, haydutlar ve katillerden başka yaşayan yoktur. Eğer sayıca çoğalacaklarsa, kadınlara ihtiyaçları olacaktır. Romulus komşu köyleri dolaşıp, kendilerine eş olacak kadınlar arar, ancak kimse kızının Romalı bir haydutla evlenmesini istemiyordur. Bu yüzden Romulus bir plan yapar.

Düzenlenen büyük bir şenlik için çevre köylerden akın akın insan Roma'ya gelir. Bunların arasında yakınlardaki tepelerden birinde yaşayan **Sabinler** de vardır. Şenlik başlar başlamaz Romalılar kalabalığın içine dalıp genç Sabin kadınlarını yakalarlar. Herkes panik içinde çığlık çığlığa kaçışırken anne babalar lanetler okuyarak kızlarını kurtarmaya çalışırlar, fakat Romalıların direnişi karşısında kızlarını bırakıp gitmek zorunda kalırlar.

Kaçırılan kızlar korku içinde oldukları kadar öfkelidirler de, fakat Romulus sonunda her şeyin tatlıya bağlanacağını söyleyerek kızları sakinleştirir. Evli kadınların sahip oldukları bütün ayrıcalıklar onlara da tanınacak, doğacak

çocuklar sayesinde yeni kocalarını sevmeyi öğrenecek ve onlara daha çok bağlanacaklardır. Erkekler, bu münasebetsizliği onlara karşı duydukları tutkulu aşk nedeniyle yaptıklarını söyleyerek, tatlı diller dökerler. Kadınların "yüreğine dokunan" bu laflar, Livius'un da işaret ettiği gibi, yalnızca bir taktiktir. Kadınlar öfke ve korkularını unutuverirler.

Sabin kadınlarının Romalıların zürriyetindeki yerleri yadsınamaz, fakat bu hikâyenin ardında, çok eski geleneklerden biri olan, topluluklar arası -zorla ya da gönüllü- kadın değiş tokuşu geleneği de yatmaktadır; bu tür uygulamalara pek çok toplumda rastlanır. Klasik Dönemde bile Roma evlilik törenlerinde gelin, annesinin elinden zorla alınıyormuş gibi yapılır ve saçı, bir kargı ucu kullanılarak ikiye ayrılırdı.

Titus Tatius ile Tarpeia, Romulus'un Ölümü

Sabinlerin kralı Titus Tatius, derhal Romalılara savaş açar. Mücadele yıllarca sürer. Bir ara Sabinler, belki rüşvet vererek belki de Tarpeia'nın Titus Tatius'a âşık olması nedeniyle, ama her durumda **Tarpeia** sayesinde Capitol Tepesine ulaşmanın bir yolunu bulurlar (Skylla, Medea ve Ariadne de babalarının düşmanına âşık olmuşlardır). Tarpeia, ihanetinin karşılığı olarak, "Sabinlerin sol kollarına taktıklarından" ister. Kast ettiği, Sabin kadınların sol bileklerine taktıkları koca altın bileziklerdir. Fakat Sabinler surlardan içeri girer girmez kalkanlarını bu hain kadının üzerine yığarak ezerler, zira Sabin askerlerin sol kollarında kalkanları vardır! O günden sonra, Capitol Tepesinin bir yamacında bulunan ve hainlerin aşağı atılarak cezalandırıldıkları yüksek bir kayalık, onun adıyla anılmaya başlanır.

Sonucu kesin olarak belirleyecek savaş günü gelip çatmıştır. İki ordu karşı karşıya gelir. Çocuklu çocuksuz Sabin kadınları, bir tarafta babaları, diğer tarafta kocaları arasında canhıraş bir şekilde mekik dokuyarak, akraba kanı dökülmesin diye yalvarırlar. Savaşın anlamsızlığını ve akıl dışılığını gören taraflar silahlarını bırakır ve tek bir halk olarak birleşirler.

Romulus'un ölümü oldukça gizemli bir şekilde olur. Campus Martius'ta bir toplantıdayken birden ortalık zifirî karanlık olur. Hava tekrar aydınlandığında Romulus ortadan kaybolmuştur. Bir kaynağa göre bir hükümdar olarak sahip olduğu gücü kıskanan senatörler Romulus'u öldürmüş, vücudunu parçalara ayırmış ve parçaları togalarının altına saklamışlardır. Bir başka kaynakta da cennete yükseldiğinden bahsedilir. Her durumda Romulus sonuçta ilahlaştırılmış o günden itibaren, Roma halkının askerî ve ekonomik gücünün sembolü olan *numen* Quirinus olarak ibadet edilmeye başlanmıştır.

Ara Yorum: Roma'da Tanrı Olmak

Yalnızca Romulus'un değil, Sezar ve Augustus'tan sonra Constantine'in İ.S. 337'de Hristiyanlığı kabul etmesine kadar iktidara gelen neredeyse bütün Roma hükümdarlarının ruhu, **apotheosis**, yani "ilahlaşma, tanrı olma" yoluyla tanrılar mertebesine yükselmiştir (Resim 24.2). "Mutlak" iktidar sahibi imparator,

geleneksel tanrıların başaramadığını yapıp barış ve huzur sağlayabilir, dolayısıyla tanrılık payesini hak eder. Herkül, Dioskurlar ve Romulus, bu yükselme işinin mitoslardaki örnekleridir. Kahramanlar çoğunlukla yarı tanrılardır veya tanrılarla yakın bağları vardır (Romulus ile Remus Mars'ın, Herkül ile Dioskurlar Zeus'un oğullarıdır; Julius Sezar ile Augustus Venüs'ün soyundandır). Doğu'da, özellikle hükümdarların iktidara gelir gelmez firavun, yani Güneş'in oğlu ve şahin-tanrı Horus'un yeniden doğmuş bedeni oldukları Mısır İmparatorluğunda, dünyevi hükümdarın zaten bir şekilde tanrısal bir yönü oluyordu. Helenistik tanrılar da uzun bir zaman tanrısal statü peşindeydiler. Roma imparatoruna tapınma ilk olarak eski Helen krallıkları döneminde, Anadolu'da ortaya çıkmıştır.

Bununla birlikte, ilk başlarda, tanrılar katına yükselmiş bir imparator resmen tam bir tanrı (*deus*) sayılmıyor, *divus* (dişili *diva*; "tanrı gibi, tanrısal") olarak kabul ediliyordu. *Divus*luk mertebesine yalnızca Senato'nun oyuyla ve ancak öldükten sonra ulaşılabiliyordu. *Divus* unvanı imparatora tanrısallık kazandırsa da, Olympos tanrılarının doğaüstü güçlerini vermiyordu. İmpa-

RESİM 24.2 Antoninus Pius ile karısı Faustina'nın anısına dikilmiş bir sütun kaidesi; Roma, İ.S. 161 (sütunun kendisi kayıptır). Her iki yandan Jüpiter'in kartalları ile korunan imparator ile imparatoriçenin ilahlaşmış ruhları (en üstte) büst olarak temsil edilmiş. Antoninus Pius'un elinde kartallı imparatorluk asası var; karısı ise bir rahibe gibi giyinmiş. Çıplak, kanatlı bir erkek *numen*in sırtında cennete yükseliyorlar (melek, büyük ihtimalle *Aeternitas -eternity*/sonsuzluk; cinsel organlarını örten incir yaprağı, yenidir). *Numen* sol elinde, muhtemelen zamanın sonsuzluğunu simgeleyen, etrafına yılan dolanmış bir küre tutuyor. Sağdaki, Minerva (Athena) olarak tasvir edilmiş *numen* Roma; ayak ucunda savaşta ele geçirilmiş silahlar duruyor. Sağ alt köşede görünen kalkanının üzerinde, Romulus ile Remus'u emziren kurt motifi var. Soldaki figür ise, imparatorluk cenaze törenlerinin yapıldığı Campus Martis'in kişileştirilmiş ve kucağında dikilitaş tutan bir erkek olarak tasvir edilmiş hali. Augustus'un Mısır'dan getirdiği bu dikilitaşlardan biri, imparatorların tanrı unvanı alma törenlerinin yapıldığı, deyim yerindeyse, "muvakkithanede" (Horologium Augusti) devasa bir güneş saati ibresi olarak kullanılıyordu. (Vatican Museums, Scala/Art Resource, New York)

rator hayattayken onuruna yapılan herhangi bir kült töreni, kuramsal olarak, onun *geniusu*na ("babalık gücüne"), yani bir erkeğin içinde yaşayan ama onun ötesinde ve ondan daha büyük bir *numen* için yapılırdı. Bu şekilde Romalılar, geleneksel tanrı ve tanrıçalar panteonu ile "ilahlaşmış" hükümdarlar ailesi arasına net bir çizgi çekebilmişlerdi.

Roma dünyasında *divus*lara bu sınırlar dâhilinde tapınıldı ve hatta harcanan para ve görkem bakımından Olymposlu tanrılara adanan tapınaklarla yarışabilecek tapınaklar yapıldı. Senato, bedeninin Roma Forumu'nda törenle yakıldığı yerde Tanrısal Julius Sezar adına bir tapınak yapılmasına karar verdi. Pek çok kişi Sezar'ın *apotheosisi* sırasında gökten bir kuyruklu yıldız geçtiğini iddia etti (çağdaş edebiyatta sıklıkla bu olaya gönderme yapan çok sayıda eser vardır). Roma Forumu'nda, daha sonraki tanrı-imparatorlar adına dikilmiş tapınaklar da bulunmaktadır.

Sezar ve Augustus halktan gelen istekler karşısında temkinli davranmış ve en azından Roma şehrinde, *deus* olarak anılmayı reddetmişlerdir. Onlardan sonra gelenler, geleneklere pek bağlı ve onlar kadar alçak gönüllü değillerdi. Acımasız tiran Domitian (İ.S. 51-96) kendine *Dominus et Deus* ("Hükümdar ve Tanrı") sıfatını uygun görmüş ve Palantine tepesindeki evinin kabul salonuna Olympos tanrılarının heykellerini diktirmişti. Domitian yalnız kendini değil, bebekken ölen oğlunu da ilahlaştırmıştı. "İyi imparator" Trajan (İ.S. 53-117) kendine, Roma devletinin tanrılar katındaki başı Jüpiter Optimus Maximus'a ("iyilerin iyisi, uluların ulusu") öykünerek *Optimus* Trajan dedirtiyordu.

Augustus'un oldukça nüfuzlu karısı *diva* Livia'dan itibaren imparator eşleri de ilahlaştırılmaya başladı. Kötü şöhretli Caligula (İ.S. 12-41), aynı zamanda sevgilisi olan kız kardeşi Drusilla'ya tanrıça payesi vererek bir adım ileri gitti. İ.S. 68-69 arası yalnızca yedi ay imparator olarak kalan Galba, baba tarafından Jüpiter, anne tarafından ise Pasiphae soyundan olduğunu iddia ederek bu çılgınlığa yeni bir boyut kazandırdı. Hadrianus (İ.S. 76-138), Nil nehrinde çıkılan bir eğlence gezisinde sarhoşken suya düşüp boğulan sevgilisi Antinoos'a tanrılık payesi verir. Bunu desteklemek için, yeniden doğuş tanrısı Osiris'in de Nil'de boğulması örnek gösterilir ve imparatorluğun her yerine Antinous'un heykelleri dikilir.

Resmî *apotheosis* törenleri, zamanla, ölen imparatorun bedeni muazzam bir tören ateşi üzerinde ateşe verilirken, kafeslerde getirilen ve Jüpiter'in sembolü olan kartalların gökyüzüne salıverildiği görkemli birer sahne gösterisine dönüştü (karşılaştırma için bkz. Resim 24.2). Bununla birlikte bütün imparatorlara tanrılık payesi verilmiyordu. Caligula, Neron, Galba, Domitian ve Commodus'a (bkz. Resim 15.7) *damnatio memoriae* ("anısının lanetlenmesi") uygun görülmüş, Senato tarafından onaylanan bu uygulamayla adı geçen imparatorların adı ve resimleri koca imparatorluğun her yerinde silinmiş veya ortadan kaldırılmıştır.

Roma devletindeki imparatora tapınma kültü dinî olmaktan çok politikti. Tanrılar ile insanlar arasında arabulucu rolü üstlenen hükümdarlar, belirsiz ve tekinsiz bir dünyada düzen ve istikrar sağlayıcılarıydı ve Roma halkının, imparatorlarına tanrılık payesi verilmesine hiçbir itirazı yoktu. Uçsuz bucaksız Roma topraklarında siyasi birlik, bu kült sayesinde de mümkün olmuştur. Külte veya kült törenlerine katılım, birlik ve beraberlik göstergesi, bir anlamda "biat"

işaretiyken katılımın reddi bir hıyanet göstergesi sayılıyordu. İmparator sunağında buhur (tütsü) yakmayı bir tür putperestlik olarak gören ve bu törenlere katılmayı reddeden ilk Hristiyanlar, bu yüzden tepki çekmiş, cezalandırılmış ve hatta öldürülmüşlerdir.

Horaslar ile Curiatlar

İ.Ö. 753'te (Homeros'un dönemi) olduğu kabul edilen kuruluşundan sonra Roma yedi kral tarafından yönetildi. Bunların ilk dördü (Romulus, Numa Pompilius, Tullus Hostilius ve Ancus Marcius) Romano-Sabin, son üçü (Yaşlı Tarquin, Servius Tullius ve Mağrur Tarquin) ise Etrüsk kökenliydi. Tesadüf de olsa ortaya çıkan ilginç tabloya göre tek sayılı krallar gözü pek ve savaşçı ruhlu, çift sayılı krallar ise sanata düşkün ve barışçıl krallardı. Roma'ya özgü kahramanlık örneklerinin en ünlülerinden biri, bu krallık döneminde gerçekleşmiştir.

Romalılar, ata şehri Alba Longa ile savaştaydı. Anlaşmazlığı kökünden çözmek için üç Romalı üç de Albalı erkek kardeş arasında düello yapılması kararlaştırıldı. Romalılar adına Horas kardeşler, Albalılar adına ise Curiat kardeşler seçildi. Romalı **Horasların** ikisi çarpışmanın neredeyse ilk dakikasında öldü. Üç Curiata karşı tek başına kalan Horas dönüp kaçmaya başladı. **Curiatlar** tek kalan Horas'ın peşinden koşarken birbirlerinden ayrı düştüler. Horas aniden durup geri döndü ve en yakınındaki Curiat'ı devirdi; sonra biraz daha geri koşup ikinci Curiat'ı öldürdü. Üçüncü Curiat zaten yaralıydı, onu öldürmek üçüncü Horas için hiç de zor olmadı.

Bu ilham verici sebat hikâyesinin büyüsünü bozan tek şey, hayatta kalan Horas'ın, geri döndüğünde kız kardeşini yas içinde ağlarken bulmasıdır. Curiat kardeşlerden biriyle nişanlı olan kardeşinin, nişanlısı da olsa, düşmanın peşinden ağlamasına sinirlenen Horas, "Madem kendi kardeşlerini ve ülkeni unutuverdin, sen de sevdiğinin yanına git, o zaman! Düşmanın ardından yas tutan bütün Romalı kadınlara ölüm!" diye haykırarak kılıcını çeker ve kız kardeşinin göğsüne saplar. İşlediği cinayet yüzünden ölüm cezasına çarptırılsa da sonrasında affedilir ve yalnızca, başına bir örtü örtülerek sembolik bir boyunduruk altından sürünerek geçme cezası verilir (bu cezanın sembolik anlamı, bir başkasının iradesine -burada Roma adaletine- teslim olmaktı).

Etrüsk Hanedanı ve Günahkâr Tullia

Dördüncü kral Ancus Marcius'un kıskanç oğulları, Roma'ya Etruria'dan gelip tahtı ele geçiren beşinci kral Yaşlı Tarquin'i öldürür, fakat iktidarı geri almayı başaramazlar; tahta Servius Tullius ("köle oğlu Tullius") çıkar. Kraliyet sarayında hizmetçi olan annesi, ocağın yanında duran ve külden yapılmış fallus şeklindeki ev cininin (Lar) atlayıp ona sahip olması sonucu hamile kalmıştır. Servius Tullius henüz küçük bir çocukken bir gün, başının etrafında alevden bir hale dönmeye başlar, bu yüzden Yaşlı Tarquin'in bilici karısı Tanaquil, çocuğun ileride önemli biri olacağını anlar. Kocasının suikasta kurban gitmesinden sonra Tanaquil, çocuğu himayesi altına alır ve türlü entrikalarla tahta geçirir.

Servius Tullius Krallığı uzun bir süre ve iyi bir şekilde idare eder. İkisinin de adı Tullia olan kızları, Roma'nın beşinci kralı maktul Yaşlı Tarquin'in oğullarıyla evlenir. (Romalı kadınların kendilerine ait ilk isimleri olmazdı; *gens*lerinin adının sonuna dişil ek gelmiş halleri -Julia, Cornelia- isim yerine geçer, gerekli durumlarda sayı ya da bazı sıfatlar da kullanılırdı -Claudia Quinta, "Beşinci Claudia"; Antonia Minor, "Genç Antonia.") Servius Tullius yaşlandığında iki Tullia'dan Klytaimnestra kadar kötü kalpli olanı, ileride Roma'nın yedinci ve son kralı olacak kayınbiraderi **Mağrur Tarquin** ile ateşli bir aşk ilişkisi içine girer.

Birinci Tullia, Roma'yı birlikte yöneteceğiz diyerek kocasını ve kız kardeşi İkinci Tullia'yı öldürüp babası kral Servius Tullius'u tahttan uzaklaştırması için Tarquin'i kandırır. Çok geçmeden İkinci Tullia ölür, Tarquin'in erkek kardeşi ölür ve Birinci Tullia ile Tarquin evlenir. Bir gün (çok yakında "Gururlu" sıfatını alacak olan) Tarquin Senato binasına giderek kral tahtına oturur. Neler olduğunu merak eden yaşlı babası geldiğinden Tarquin, babasını yakasından tuttuğu gibi merdivenlerden aşağı, sokağa atar. Tam o anda Birinci Tullia arabasının içinde Forum'a girer. Livius hikâyenin bundan sonrasını şöyle anlatır:

Tullia'nın arabasını Forum'a sürdüğü ve adamların ortasında hiçbir şeyden utanmadan, kocasını Curia'dan çağırarak ilk olarak kendisinin onu kral olarak selamladığı kabul edilir. Tarquinius, ona bu kadar kalabalık yerden çekilmesini emretti. Tullia evine çekilirken, son zamanlarda Diana Mâbedi'nin bulunduğu Cyprius yolunun başında en yüksek noktaya ulaşınca, Esquilinae Tepesine ulaşmak için sürücüsüne Clivus Urbius'a gitmek üzere sağ tarafa dönmesi emredildi. Adam korkunun başlatılması için işaret verince ve atları çekerek hanımına, katledilmiş Servius'un yerde boylu boyunca uzanmış cesedini gösterdi. Yapılmış olduğu söylenilen bu cinayet, korkunç ve insanlık dışıydı. İnsanların Cinayet Caddesi olarak isimlendirdikleri bu yer, bu nedenle Tullia'nın kız kardeşinin ve kız kardeşinin kocasının ruhlarının intikamıyla çıldırdığı yer olarak zikredilir. Tullia'nın arabasını babasının cesedi üzerine sürdüğünü ve babasının kanıyla üstünü başını kirleterek ve bulaştırarak, öldürülmüş babasının kanından bir miktar bizzat kendisi ve kocasının Ocak tanrıları (*Penate*ler) için arabaya götürdüğünü söylerler.

Livius, *Roma Tarihi* 1.48.5-7

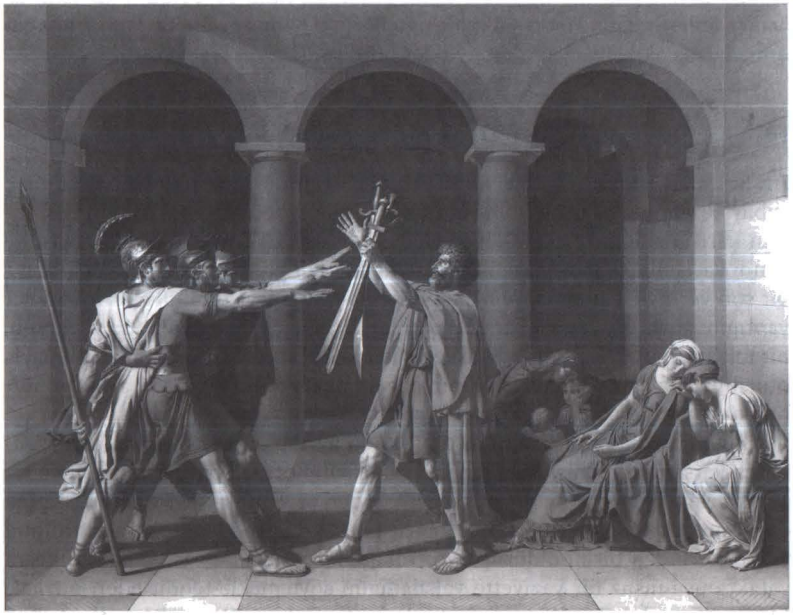
PERSPEKTİF 24.1

JACQUES-LOUIS DAVID: *HORASLARIN YEMİNİ*

On sekizinci yüzyıldan önce antik dönem sanatı ve mimarisi hakkında çok az şey biliniyordu. Yüzyılın ortalarına doğru, antik ve klasik olan her şeye duyulan genel ilginin rüzgârına kapılarak Yakın Doğu ve Yunanistan'daki antik şehir harabelerini ziyaret eden gezginlerin yazdığı birkaç kitap sayesinde bilgiler azar azar da olsa akmaya başlar. 1776 ila 1788 arasında Edward Gibbon'ın *The Decline and Fall of the Roman Empire* (*Roma İmparatorluğunun Gerileyişi ve Çöküşü*) adlı uzun ve yoğun bilgi dolu kitabı

yayımlanır (kitap hâlâ yeni baskılar yapmaktadır). 1748'de başlayan Pompeii ve Herculaneum kazılarında gerçekleştirilen heyecan verici arkeolojik keşifler, Klasik Dönem karşı beslenen hayranlığı iyice körükler ve 1755'te, antik çağ sanat tarihi disiplininin kurucusu Johann Winckelmann, *Resim ve Heykel Sanatında Grek Sanatının Taklitleri Üzerine Düşünceler* adlı eserini (Almanca olarak) yayımlar. Bu tür gelişmeler, neoklasisizm adı verilen ve on dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar canlılığını koruyan bir sanat akımına öncülük edecektir. Neoklasisizmin temel iddiası, görünen her şeyin ardında/özünde değişmeyen, ebedî bir gerçeğin bulunduğudur (bu açıdan neoklasisizm, Rönesans Yeni Platonculuğuyla aynı entelektüel temelleri paylaşmaktadır).

Bu akımın Fransa'daki öncülüğünü Jacques-Louis David (1748-1825) yapmıştır. En ünlü tablosu *Horasların Yemini* (1784), ressamın siyasi didaktizmini ve klasik geometrik forma duyduğu hayranlığı çok güzel örnekler (Perspektif Resim 24.1).

PERSPEKTİF RESİM 24.1 Jacques-Louis David (1748-1825), *Horasların Yemini* (*Oath of the Horatii*), 1784-1785, tuval üzerine yağlı boya. (Musée du Louvre, Paris; © Reunion des Musées Nationaux, France/Art Resource, New York)

Tablonun konusu, yalnızca Livius değil, Pierre Corneille'in (1606-1684) bir oyunu sayesinde de Parisli sanatseverlerin yabancısı değildi. Tabloda, üç erkek kardeşin kılıçları üzerine intikam yemini edişini görürüz. Sağ tarafa yerleştirilmiş üç kadından biri anneleri; diğeri, düşmanları Curatilerden biriyle nişanlı olan kız kardeşleri, üçüncüsü ise kardeşlerden birinin eşidir ve düşman Curati ailesindendir; dolayısıyla kadınlar derin bir acı ve üzüntü içindedir, fakat erkek kardeşler nedense onların üzüntüsüne karşı duyarsız görünmektedir. Soğuk ve katı bir mimari arka plan üzerine yerleştirilmiş figürler, antik çağ duvar kabartmalarını andırır bir şekilde ön planda gösterilmişlerdir ve her biri bir heykeli andırır. Erkeklerin, özellikle erkek kardeşlerin katı, erkeksi duruşları, sağdaki kadınların yumuşak, acı dolu duruşlarıyla tezat oluşturur. Erkekler vatanseverliğin,

kutsal görevin ve devlete bağlılığın üstün ve erkeksi özelliklerinin ete kemiğe bürünmüş haliyken kadınlar, duydukları sevgi ve acının ağırlığı altında ezilmiş gibidirler.

David'in keskin hatlı, cilalıymış gibi parlayan tabloları, ressamın içindeki Fransız Devrimine özgü sanatçı-ideoloğu açığa çıkartmaktadır. David, Robespierre'in yakın arkadaşı ve Kral XVI. Louis'yi giyotine gönderen Ulusal Konvansiyon'un üyesiydi. Nasıl ki Roma mitosları Roma İmparatorluğu için bir propaganda aracı olduysa David'in tabloları da Napolyon döneminin ideallerine örnek oluşturdu. 1785'te kamusal alanda sergilemeye başlayan tablo büyük bir çalkantıya yol açtı. O günden itibaren Avrupa sanatı gittikçe artan bir şekilde politik yönelimli olmuştur.

*Patrici*lerin, bu kadar muazzam bir gücün tek bir kişinin elinde toplanmasından nefret etmekte ne kadar haklı oldukları Mağrur Tarquin zamanında açıkça anlaşılmıştır. Herkesin korktuğu bir kral hâline gelen Tarquin, halkının omuzlarına akıl almaz ağırlıkta yükler bindirmiştir.

Lucretia ve Monarşinin Sonu

Aralarında Tarquin'in oğlu Sextus ("Altıncı") Tarquin'in de olduğu birkaç genç subay Roma yakınlarında bir yerde askerî görevdedir. Kendi aralarında, kimin karısı daha güzel ve erdemli diye konuşarak eğlenmektedirler. Hepsi de kendi karısının en güzel ve en erdemli kadın olduğunu iddia eder. Tartışmaya bir son vermek için kimseye haber vermeden Roma'ya dönüp, eşlerinin neler yaptığını görmeye karar verirler. Kadınların çoğu içki içip dedikodu yaparken, bir tek Tarquin Collatinus adlı askerin karısı **Lucretia**, kadın hizmetkârlarıyla oturmuş yün eğirmektedir. Kadının güzelliğine, erdemliliğine ve alçak gönüllülüğüne vurulan Sextus Tarquin alçakça bir plan yapar.

Birkaç gece sonra kamptan tek başına ayrılıp kadının yanına gider. Kibarca karşılanır ve misafir edilir. El ayak çekilip ortalık iyice sessizleşince kılıcını çekip Lucretia'nın yatak odasına gider ve onunla sevişmek istediğini, direnmemesini söyler. Lucretia kararlı bir şekilde reddedince Tarquin, onu ve kölelerinden birini öldürüp aynı yatağa koymakla, kocasına da bu ikisini yatakta uygunsuz bir vaziyette yakaladığını söylemekle tehdit eder; böylece ölümü utanç dolu bir ölüm olacaktır. Lucretia içi kan ağlayarak kendini teslim eder, fakat ertesi gün ailesini ve birkaç arkadaşını yanına çağırır. Arkadaşları arasında, kocasının arkadaşlarından ve Tarquinlerin kuzeni Lucius Brutus da vardır. Asıl adı Lucius Junius'tur, fakat can güvenliğini sağlamak için kendine büyük bir titizlikle yeni bir kişilik çizer, kendini kıt zekâlı bir budala gibi gösterir. Brutus ("aptal") lakabını alması bu nedenledir:

> Lucretia uğradığı bu büyük felaketten dolayı üzüntüye kapılarak, Roma'daki babasına ve Ardea'daki kocasına aynı haberi gönderdi: Bu haberde onların her birinin yanlarına güvenilir bir arkadaş almalarını ve gelmelerini istiyordu. Bunu yapmaya ve çabuk hareket etmeye mecburdular. Çünkü korkunç bir şey olmuştu. Publius Valerius'la Volesus'un oğlu Spurius Lucretius geldi. Collatinus, Lucius Iunius Brutus'u getirmişti. Karısından haber alıp Roma'ya dönerken tesadüfen karşılaşmıştı.

Lucretia'yı yatak odasında üzüntülü bir halde otururken buldular. Arkadaşlarının içeri girmesiyle gözleri yaşlarla doldu. Kocasının sorusu "her şey yolunda mı?"ya Lucretia "öyle olmaktan çok uzak" diye cevap verdi. "Bir kadın iffetini kaybederse, her şey nasıl yolunda olabilir? Collatinus, yabancı bir adamın izi senin yatağında durmaktadır. Fakat benim sadece vücudumun kutsallığı bozulmuştur. Kalbim ve ruhum tertemizdir. Ölüm benim şahidim olacaktır. Fakat senin sağ elinin ve sözlerinin verdiği güven, bu kötü ve utanç verici suçu işleyen erkeği cezasız bırakmayacaktır. Evvelki gece misafir olarak düşmanlık düşüncesiyle geri gelen, beni ve kendisini mahveden erkek Sextus Tarquinius'tur. Eğer sizler gerçek erkekseniz, onun benimle geçirdiği saatlerin ölümcül zevkine daha fazla katlanamazsınız."

Her erkek hepsi tek tek söz verdi. Onlar, onun mecbur kaldığı bu utanç verici suçun sebebini, bu kötülüğü yapana yükleyerek onun hasta ruhuna biraz olsun teselli verdiler. Onlar Lucretia'ya vücudun değil, ruhun günahlarının önemli olduğunu anlattılar. Bir şeyi yapmayı düşünmedikçe, onun kabahatinin de kendisine ait olamayacağını belirttiler. Lucretia "onun için ne gerektiğine sizler karar vereceksiniz" dedi. "Ben kendi hesabıma göre, suçsuz olmama rağmen, bu günahtan dolayı kendimi cezasız bırakmayacağım. Ne şimdi, ne de sonra Lucretia gibi iffetsiz bir kadın asla yaşamayacak." Elbisesi altına gizlediği hançerini alarak kalbine sapladı. Bıçağın saplandığı yerin üzerine yıkılarak düşerken öldü. Onun ölümünden dolayı Lucretia'nın babası ve kocası tarafından atılan çığlıklar ve feryatlar her yeri kapladı.

Livius, *Roma Tarihi* 1.58.5-12

PERSPEKTİF 24.2

REMBRANDT VE SHAKESPEARE: İKİ LUCRETIA

Rembrandt van Rijn (1606-1669) son derece üretken bir ressam ve baskı sanatçısıydı. Atölyesinden üç bini aşkın sanat eseri çıkmıştır. 1664'te Lucretia'nın (Lükres) kendini öldürmesini konu alan iki tablodan birini yapmıştır (Perspektif Resim 24.2).

Rembrandt burada, Lucretia hançeri göğsüne saplamadan hemen önceki anı seçmiştir. Lucretia'nın üzerinde, ressamın yaşadığı dönemde moda olan önü beyaz dantelli kırmızı bir elbise vardır. Önü tamamen bize dönük olsa da yüzünü utançla yana çevirmiştir. Yüzü öylesine soluktur ki daha şimdiden ölü gibi görünmektedir. Uğradığı tecavüzü daha yeni ifşa etmiş, intikam alınmasını istemiş ve hemen ardından üzerinde gizlediği hançerini çıkarmıştır. Diğer eliyle yanına yaklaşmak isteyen aile üyelerini uzakta tutmaktadır.

Rembrandt büyük ihtimalle Livius'un anlattıklarından yararlanmıştır, fakat daha akla yakın ve olası ilham kaynağı, Shakespeare'in 1594'te yayımlanan ve Avrupa çapında ses getiren 1855 dizelik *The Rape of Lucrece* (*Lükres'in İğfali*) şiiridir. Aşağıdaki pasajda Sextus (=Altıncı) Tarquin Lucretia'nın yatak odasına zorla girmiştir:

PERSPEKTİF RESİM 24.2 Rembrandt van Rijn (Hollandalı, 1606-1669), *Lucretia*, 1664, tuval üzerine yağlı boya. (National Gallery of Art, Washington, DC; © 1996 Board of Trustees)

[512] "Lükres" dedi, "bu gece varacağım senin tadına,
Direnirsen zor kullanarak elde ederim seni;
Niyet ettim, kıyacağım şu yatağında canına,
515 Bunu yapınca öldürürüm değersiz bir köleni
Ve hayatın çürürken yok etmek için şerefini,
Onu senin cesedinin kucağına atıp da ben
Yemin ederim ki öldürdüm sen onu kucaklarken.
"O zaman, hayatta kalan kocan da ansızın düşer
520 Bu rezaleti kınayan tüm insanların gözünden
Hısım akraban artık bu utançla boyun bükerler,
İsimsiz kalacak bir piç doğurmuş olman yüzünden
Ve sen sebep olup onları küçük düşürdüğünden,
Şiirlerle anacaklar dillere destan suçunu,
525 İlerde çocuk şarkıları da anlatacak bunu.
"Ama teslim olursan gizli sevgilin kalırım ben:
Açığa çıkmamış hata, olmamış eylem gibidir..."

Lucretia boyun eğer, fakat ertesi sabah yas giysilerini giyerek babasını ve kocasını çağırır:

[1716] Birden kalbi parçalanmış gibilerden iç çekince
Püskürüverdi de Tarkvin'in adını: "O, o, dedi,
Ama sonra zavallı dili dönmedi "o" deyince,
Türlü sesler çıkararak bocaladı, tökezledi,
1720 Nutku tutuldu, aksak ve eksik bir şeyler söyledi;

Şöyle konuştu: "O işte aziz lordlar, odur işte,
Beni yaralayacak şu elime yön vermiş de."
Masum göğsüne meşum bir kama saklamış, kınından
Kamayı çekip çıkarttı da ruhu, sapladı o an.

Shakespeare, *Lükres'in İğfali* 512-527, 1716-1724

Uzunca bir feryat figandan sonra askerler, bu alçakça eylemi için Tarquin'i suçlayarak, Lucretia'nın hâlâ kanayan bedenini Roma sokaklarında dolaştırırlar. Zavallı kadını bu halde gören Romalılar "alkışlarla onay verdi yargı için / Sonsuza dek sürecek olan sürgününe Tarkvin'in." (1854-1855. dizeler).

Brutus kanlı hançeri Lucretia'nın göğsünden çekip çıkarır ve Tarquinleri krallıktan sürmeye yemin eder. Halkın karşısına çıkarak olan biteni tekrar anlatır ve herkesi tirana ve çocuklarına karşı isyana çağırır. Yeni bir düzen kurulmuştur. Bundan sonra kral olmayacak; ülkeyi, iki konsül başkanlığındaki Senato yönetecektir. Yeni devlet kralların elinde oyuncak değil, *res publica*, yani kamuya ait olan, halkla ilgili olacaktır. İlk iki konsül Brutus'un kendisi ile Lucretia'nın kocası Tarquin Collatinus olur. Yaygın, ama tamamen gerçek dışı bir kronolojiye göre Mağrur Tarquin'in tahttan indirilmesi İ.Ö. 510'da, yani yaklaşık olarak Atina'da demokrasinin kurulduğu döneme denk gelir.

Ara Yorum: Etrüskler

Tarquinlerin tiranlığı, Roma'nın Etrüsklerle ilgili hafızasında önemli bir yer tutar, ancak Etruria'nın Roma medeniyetindeki kültürel izleri çok daha eskiye gider. Romalılar, şehir planlarından kült merkezleri ve kamu binalarının süsüne kadar pek çok şeyi Etrüsk geçmişine borçludur. Efsaneye göre, Capitol ve Palatine tepelerinin altındaki hastalık kaynağı bataklık araziyi kurutarak (ki buraya daha sonra Roma Forumu kurulacaktır) şehri yaşanır hale getiren ilk kişi, Yaşlı Tarquin'dir. Mağrur Tarquin, ilk Jüpiter tapınağını Capitol Tepesi üzerine yaptırır. Tapınağın Etrüsk mimarisi, Roma cumhuriyeti döneminde ileriki yüzyıllarda yapılacak olan Dioskurlar ve Satürn, Fortuna ("talih"), Concord ("uyum") ve Portunus ("köprü, geçit") *numen*leri adına olanlar da dâhil bütün tapınakların malzemesini ve görünüşünü derinden etkilemiştir (Resim 23.4). İ.S. birinci yüzyılda, yani Roma'nın Etruria'yı egemenliği altına alıp tamamen asimile edişinden üç yüz yıldan fazla bir süre geçmişken bile imparator Claudius (İ.S. 41-54) Etrüsk medeniyeti üzerine (şimdi tamamı kayıp) yirmi ciltlik bir eser yazabiliyordu.

Roma, diğer yabancı kültürleri olduğu gibi Etrüsklerin dinini de kendi çıkar ve ihtiyaçları doğrultusunda benimsemiştir. Etrüsk rahipler usta birer müneccimdi: *fulguriator* ("yıldırım-okuyan") denen bir rahip, Romulus ile Remus'un Roma'nın ilk kralının kim olacağını görmek için yaptığı gibi gökyüzüne, *haruspex* rahibi ise kurban edilen hayvanların iç organlarına bakarak kehanetlerde bulunurdu (Resim 24.3).

RESİM 24.3 Kalkhas ciğer okurken; Etrüsk işi ayna, İ.Ö. 400 civarı. Kurban edilen hayvanın masanın üzerinde duran soluk borusu ve akciğerleri dikkat çekici. Kâhinin adı Grek alfabesiyle yazılmış ve sakallı ve kanatlı olarak tasvir edilmiş (Etrüsk sanatında tanrılar, iblisler ve kâhinler bu şekilde tasvir ediliyorlardı). (Vatican Museums; Canali PhotoBank, Milan/SuperStock)

Karaciğere bakılarak yapılan kehanet sanatı (*hepatoscopy* -"karaciğer inceleme"), koyun karaciğerinin tunçtan yapılma bir modeli kullanılarak öğretiliyordu. Gerçek karaciğerdeki sinir düğümleri, ya da nodüller, modelin üzerine bire bir çiziliyor, bu nodüller evrenin bilinen bölgeleriyle eşleştiriliyor ve her bölgeye o bölgenin yönetici tanrısının isimleri yazılıyordu. Mezopotamya'da da kilden yapılmış benzer modeller bulunmuştur.

Etrüskler kendilerine Grek ve Roma panteonuna paralel bir panteon kurmuşlardı. Etrüsklerdeki *Tinia* Jüpiter, *Sethlans* Vulcan ve *Uni* de Juno'nun karşılığıydı. *Aita* Hades, *Fufluns* Bakkhos, *Aplu* ve *Artimi* Apollon ile Artemis'ti. Etrüsk dininde, özellikle ölü gömmeyle ilgili sanat eserlerinde ve cenaze törenlerinde, yer altı dünyası şeytani yaratıklarla doluydu. Etrüsklerin ölümden sonraki hayat görüşlerine uyan Kharon ile Hermes Psykhopompos doğrudan Greklerden alınmış, Greklerin *Furia*ları Etrüsklerde, Gorgon saçlı ve akbaba suratlı, kanatlı *Tuchulca* ve Vergilius'un *Aeneis*'inde karşımıza savaş ve gazap getiren Allecto olarak çıkan ölüm perisi *Vanth* gibi, korkunç melez canavarlara dönüşmüştü.

Etrüsk kahramanlarıyla ilgili elimizdeki oldukça sınırlı ve belirsiz bilgiye göre ne Grek ne de Roma kahramanlarına benziyorlardı. Akhilleus ve Theseus

gibi Grek kahramanlar Etrüsklerin yabancısı değildi; özellikle Yunanistan'dan bol miktarlarda getirtilen resimli vazolardan esinlenerek yaptıkları mezar resimlerinde bu kahramanların tasvirlerine sıkça rastlanmaktadır. Bu kitapta yer alan Grek vazolarının çoğu Etruria bölgesinde bulunan vazolardır. Eteokles ve Polyneikes gibi kahramanların ölüm anını gösteren tasvirler, Etrüsklerin tamamen Roma egemenliği altına girmeleriyle sonuçlanan dönem boyunca oldukça popüler tasvirlerdi.

Romanın durdurulamayan ilerlemesi karşısında çaresiz kalan Etrüskler, yaşadıkları krizi hafifletmek için insan kurban etme yolunu denemiş olabilirler. İ.Ö. 356 yılında, Tarquina adında bir yerleşim yerindeki meydanda üç yüz Romalı tutsak kurban edilir. Cenaze törenleri sırasında düzenlenen oyunlar sırasında Etrüskler, ölen kişinin ruhunu onurlandırmak için tutsakları öldürüyorlardı. Bir tür insan kurban töreni olan bu etkinlikler Roma gladyatör yarışmalarının da kökenini oluşturmaktadır. Tarquina'daki kıyımın ardından Roma, intikamını, 358 Etrüsk tutsak öldürerek almıştır.

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNİN KAHRAMANLARI

Geleneksel değerleri telkin etmeyi amaçlayan vatanseverlik hikâyelerinin çoğu, yeni kurulmuş devlet düzeni içinde eskilerde kalmış isimlerden bahseden hikâyelerdir.

Brutus ve Oğulları

Julius Sezar suikastının başını çeken Marcus Brutus'un atası olarak bilinen "Roma cumhuriyetinin kurucusu" **Brutus**'un kendisine ait, bağımsız bir hikâyesi vardır. Devrimden önce bir gün, kral sarayında bir yılan ortaya çıkar. Telaşa kapılan Mağrur Tarquin, ne yapılması gerektiğini sorup öğrenmeleri için iki oğlunu Delphoi tapınağına gönderir. Kardeşler, yolda canları sıkılmasın, eğlence olsun diye yanlarına "aptal" Brutus'u da alırlar.

Kâhin, damdan düşer gibi sorulan soruyu duymazdan gelir, fakat şöyle de bir şey söyler: "Anasını ilk kim öperse Roma'nın en yüksek katına o çıkacaktır." Roma'ya döner dönmez kardeşler saraya, annelerinin yanına koşar. Fakat, yalnızca aptal numarası yapan Brutus, kâhinin aslında ne demek istediğini anlamıştır. İtalya'ya ayak basar basmaz tökezleyip düşme numarası yapar ve kimseye çaktırmadan toprağı -yani herkesin gerçek anasını- öper. Tabii ki Roma'nın ilk konsüllerinden biri o olur.

Brutus'un kendi oğulları, bir nedenden dolayı, Tarquin'in sürgüne gönderilmesinden rahatsız olmuşlardır ve yeni kurulmuş cumhuriyeti yıkmak için düşmanla iş birliği yaparlar. İhanetleri ortaya çıkar; kanıtlar su götürmez derecede sağlamdır. Brutus öz oğullarını kendi elleriyle *lictor*a teslim eder ve görevi gereği, oğulları önce odunlarla dövülür, ardından da kelleleri baltayla uçurulurken gözünü kırpmadan infazı izler. Çıkan ders şudur: Roma'ya karşı suç işleyenler bunun bedelini öderler. Devlete karşı yükümlülükler yerine getirilirken duygusallığa yer yoktur. Ülkesine son nefesine kadar hizmet etmekten vazgeçmeyen Brutus, Etrüsklerle savaşırken ölür.

Köprüdeki Horatius

Mağrur Tarquin Roma'dan kaçarak kuzeye, baba ocağı Etruria'ya sığınır ve kaybettiği iktidarı geri almak için Etrüsk kralı Lars Porsenna'dan yardım ister. Porsenna muazzam bir ordu toplar, Roma'nın üzerine yürür ve şehrin kenarındaki kırlık tarım arazilerini ele geçirerek talan eder, fakat şehir merkezine girmek için önce Tiber üzerindeki tek köprü olan ahşap *Sublicus* köprüsünü geçmesi gerekiyordur (bkz. Harita XII, *x*). **Horatius** Cocles ("tek gözlü" Horatius) ile birlikte iki asker daha köprünün batı tarafında durup, arkadaşları köprünün öteki tarafındaki ayakları kesene kadar Etrüsk güçlerine karşı direnir. Horatius'un iki arkadaşı köprü yıkılıp sulara gömülmeden önce köprüyü geçmeyi başarırlar, fakat yaralı Horatius hızlı hareket edemez ve suya düşer. Ne var ki, tepeden tırnağa zırhlı olmasına rağmen her iyi Romalı gibi kahramanca davranır ve karşı kıyıya kadar yüzmeyi başarır. Horatius'un bu kahramanlığını onurlandırmak için Forum'a bir heykel dikilir. Bir grup rahip özel olarak seçilir ve köprünün tamiri için görevlendirilir. *Pontifices* ("köprü inşa edenler") adı verilen bu rahipler, daha sonra köprünün bakım ve tamir işlerini de üstlenirler.

Macius Scaevola

Etrüskler nehrin öteki yakasında kamp kurmuş beklerken Roma'nın en cesur erkeklerinden biri, Gaius Macius, düşman hattını gizlice geçmeyi başarır; amacı Etrüsk kralı Porsenna'yı öldürmektir. Kralın, yanındaki birkaç asilzadeyle oturup sohbet ettiği yere yaklaşır, fakat kralı daha önce hiç görmemiş, dolayısıyla neye benzediğini bilmeyen Macius, yanlışlıkla kralın sekreterini öldürür. Yakalanıp Porsenna'nın huzuruna çıkarıldığında kendisinin, onu öldürmeye ant içmiş üç yüz Romalının ilki olduğunu söyler. Kararlılığını kanıtlamak için sağ elini sunakta yanan ateşin üzerine tutar ve eli önce kıpkırmızı kesilene, sonra kararıp alev alana ve en sonunda kül olup ateşin içine düşene kadar çekmez. Porsenna çok etkilenmiştir. Roma'ya saldırmaktan vazgeçer, Macius'u onurlu bir şekilde Roma'ya geri gönderir. Macius, **Scaevola** ("solak/çolak") lakabını böyle almıştır.

Etrüskler böylece Roma'dan sonsuza dek kovulmuş ve cumhuriyetin temelleri sağlam bir şekilde atılmış olur.

Diğer Vatansever Kahramanlar

İ.Ö. beşinci yüzyılın başlarında, Latium'un kuzeybatısında yer alan Corioli şehrini zapt eden Gnaeus Marcius, **Coriolanus** adını almaya hak kazanır. Devlete bağlılığına ve üstün hizmetlerine rağmen, katlanılması zor kibri ve kendisinden aşağı gördüğü insanlara karşı açık nefreti nedeniyle *pleblerden* yoğun tepki görmektedir ve onların baskısıyla Roma'dan uzaklaştırılır. Öfkeye kapılan Coriolanus, Güney Latium'daki düşman Volsci şehrine gider ve oradakileri Roma'ya karşı kışkırtır ve anayurduna karşı güçlü bir saldırı başlatır. Coriolanus'un cesur ve becerikli komutası altındaki askerler karşısında Roma fazla dayanamaz, kısa sürede yıkılma noktasına gelir. Senatörler, kendi

halkına karşı insaflı olması için yalvarsalar da, dışlanmanın acısını hâlâ yoğun olarak yaşayan Coriolanus onları dinlemez. Ta ki annesi ve kucağında küçük oğullarıyla karısı askerleri yarıp, önünde diz çökerek yalvarana kadar. Onları o şekilde gören Coriolanus, askerlerine geri çekilme emri verir.

Shakespeare, 1600'lerde, bu hikâyeyi konu aldığı *Coriolanus* oyununu yazmıştır. Romalılar için Coriolanus'un karısı ve annesi, ideal Romalı kadınlara mükemmel birer örnektir ve bu yüzden onların onuruna bir tapınak inşa ederler, fakat Coriolanus haindir ve sürgüne gönderilir. Volsci'ye geri döner, fakat hayal kırıklığına uğramış Volscililer tarafından öldürülür.

İ.Ö. 450'lerde, eski konsüllerden **Cincinnatus** adlı bir soylu, Latium'daki çiftliğinde yaşamakta, kimseye muhtaç olmadan kendi yağında kavrulmaktadır. Roma bir süredir yoğun düşman saldırısı altındadır. Bir gün Roma'dan gelen bir ulak, saldırıları durdurmak için senato tarafından diktatör olarak atandığını haber verir. Diktatörlük, yalnızca olağanüstü durumlarda senato tarafından yönetimin bir tek kişiye verildiği özel bir durumdur. Haber geldiğinde tarlasını sürmekte olan Cincinnatus, *imperium*un kendisine layık gördüğü görevi yerine getirmek için sabanını olduğu gibi bırakıp Roma'ya gider, ordunun başına geçer, düşman saldırısını püskürtür, geri döndüğünde hâlâ bir karığın içinde bıraktığı gibi duran sabanını alıp tarlasını sürmeye kaldığı yerden devam eder -ve bunların hepsi yalnızca on altı gün içinde olup biter! Basit hayatın yüceliği, her daim hazır olmanın ve devlete kayıtsız şartsız hizmetin erdemi üzerine anlatılan bu ilham verici hikâye, George Washington'ın da içlerinde bulunduğu Kıta Ordusu subayları tarafından İ.S. 1783'te, Amerikan İç Savaşının hemen ardından kurulan Cincinnati Derneği'ne adını vermiştir. Dernek bugün bile hâlâ faaliyettedir ve ABD'nin Ohio eyaletindeki Cincinnati şehri, adını bu dernekten alır.

ROMA TOPLU GÖSTERİLERİ VE MİTOS

İmparatorluk Roması'nın büyük bir hızla genişlemeye başladığı dönemde, yani İ.Ö. ikinci ve birinci yüzyıllarda Romalı generaller, gerçek hayatta çoğunlukla kibirlerine yenik düşseler de, ideal erdemli askerler olarak Horatius ile Cincinnatus gibi kahramanları kendilerine model alıyorlardı. Yabancı toprakların fethi bir *virtus*, yani "erkeklik, mertlik" sayılıyordu, fakat kazanılan askerî zaferin ardından düzenlenen ve **triumph** denilen resmî geçit töreninde zaferi kimlerin kutlayabileceği hususunda katı kurallar vardı ("zafer, büyük başarı" anlamlarına gelen *triumph* kelimesi büyük ihtimalle hem biçim hem anlam olarak Etrüsk dilindeki bir sözcükten türemedir). İmparatorlara tanrı payesinin verilmesinde (*apotheosis*) olduğu gibi, hangi zaferin *triumph* sayılıp hangisinin sayılamayacağına yalnızca Senato karar verebiliyordu.

Triumph kavramının kökleri, neredeyse Roma ile yaşıt mitoslarda yatar. Livius'a göre (1.10) ilk *triumphator*, yani *triumph* törenine layık görülen ilk kişi Romulus'tur. Komşu krallardan birini öldürdükten sonra Romulus, düşmanının zırhını bir meşe ağacından kestiği direğin ucuna asmış ve direği Capitol Tepesine dikmiştir (Romalıların savaş ganimeti geleneği böyle başlar). Daha sonra buraya, Jüpiter Feretrius'a ("[ganimetleri] taşıyan" Jüpiter) adadığı ve sonraki bütün *triumphator*ların savaş ganimetlerini adayacakları bir

tapınak inşa ettirir. Pek çok *triumphator* Romulus'u örnek alır ve elde ettikleri savaş ganimetlerini yeni tapınaklar inşa ettirmek için kullanırlar.

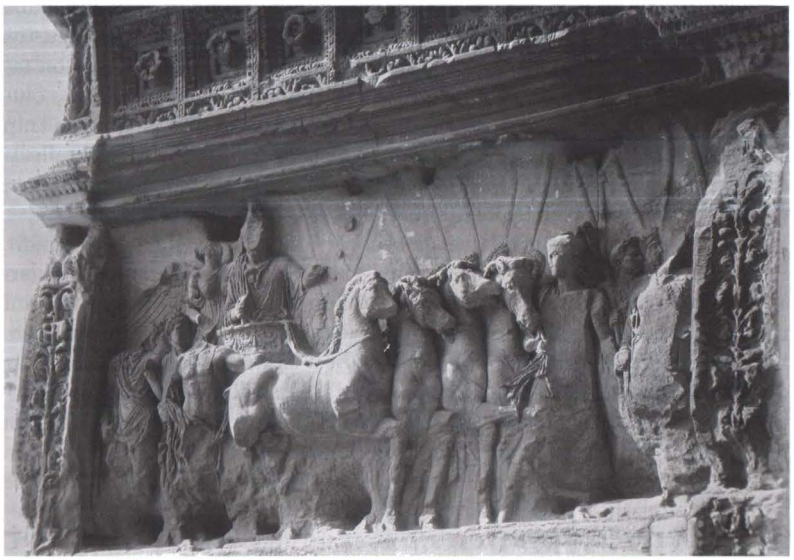
Kazanılan bir zaferin *triumph* sayılabilmesi için savaşta en az beş bin düşman askerinin ölmesi ve lejyonların, başkomutanlarını daha savaş alanındayken *triumphator* olarak ilan etmeleri gerekiyordu. Kutlamalar, birkaç gün boyunca süren ve masrafları devlet bütçesinden karşılanan ziyafetler, arenada düzenlenen özel gösteriler ve yarışmalar ile zincire vurulmuş savaş esirlerinin ve arabalara doldurulmuş ganimetlerin sokak sokak dolaştırıldığı abartılı bir geçit töreni şeklinde gerçekleşiyordu. Seferden zaferle dönen general, şehri koruyan ve Roma'nın kutsal sınırını belirleyen kapıdan (*pomerium*) geçerek şehre girmeden hemen önce, yurttaşlara karşı şiddet uygulanmayacağının bir göstergesi olarak, zırhını çıkarır ve renkli bir toga giyerdi. Bütün geçit töreni boyunca bir köle generalin arkasında durur ve zaferi yüzünden kibre kapılıp ölümlü bir insan olduğu gerçeğini unutmasın diye kulağına, "sen bir tanrı değişsin!" diye fısıldardı. Capitol Tepesindeki Jüpiter Optimus Maximus tapınağına gelindiğinde geçit töreni sona ererdi. Orada general, Jüpiter'in huzurunda, *lictor*lar tarafından taşınan bir demet *fasci*nin üzerine yerleştirilmiş bir çelenk bırakırdı. Hem generalin hem de Jüpiter kült heykelinin yüzü, bir ölümlünün hayatta ulaşabileceği en yüksek başarıyı, yani savaşta kazanılan zaferi temsilen, kırmızıya boyalı olurdu.

RESİM 24.4 Titus zafer takı; Roma, İ.S. 81. Mermer kaplı anıt, tören yolu üzerinde, Roma Forumu'nun girişine yakın bir yerdedir. Bir zamanlar takın üzerini imparatoru savaş arabası üzerinde gösteren tunç bir heykel süslüyordu. (Erich Lessing/Art Resource, New York)

İsimlerini yaşatmak isteyen generaller, tören yolu üzerinde muhteşem taklar yaptırmışlardır. Genelde incelikle yontulmuş heykellerle süslü olan bu geçitler *numen* Janus adına yapılırlardı. Bu takların belki de en ünlüsü, İmparator Domitian (İ.S. 51-96) tarafından yeni kurulan şehrin anıtlarında kardeşi Titus (İ.S. 39-81) onuruna Roma Forumu'nun yakınında yaptırılan ve ön cephesindeki yazıtta imparatoru *divus* olarak adlandıran taktır. Kemerin iç kısmındaki kabartmalar, İ.S. 71'de, Yahudilere karşı kazanılan kesin zaferin ve Yahudi tapınağının yıkılmasının ardından yapılan zafer yürüyüşünü temsil etmektedir (Resim 24.4 ve Resim 24.5).

Augustus, kendisi ve yeni imparator ailesi için toplumsal bir imge oluşturmak amacıyla görsel imgeleri geleneksel mitoslarla ustaca harmanlamıştı. İzlediği yöntemin önemli bir parçası, Augustus'u üstü kapalı bir şekilde Aineias'la kıyaslayan *Aeneis*'di. İkisi de savaş kahramanıydı, ikisi de yeni bir şehir kurmuştu ve ikisi de dünya düzeninin temeli *logos*a sadık kalarak yapılması gerekeni yapmış kişilerdi. Yöntemin diğer önemli parçası ise Roma'yı toparlayıp yeniden inşa etmekti. Popüler bir özdeyişte de belirtildiği gibi, "Tuğla bir Roma buldu, mermer bir Roma bıraktı." Şehrin anıtları için seçilen dekoratif temalar, Grek ve Roma efsanelerinin ince hesaplanmış bir karışımıydı. Burada amaç, Roma'yı Greklerin zengin kültürel mirasının haklı ve yasal vârisi olarak göstermekti. Bu süreç çok başarılı oldu ve iki milyonun üzerindeki nüfusuyla dünyanın en büyük şehri olan Roma, siyasi olduğu kadar kültürel de bir güç merkezi haline geldi (Harita XII).

RESİM 24.5 Titus zafer takının iç kısmını süsleyen mermer rölyef; Roma, İ.S. 81. Bu anıtsal zafer takı, imparatorun ölümünden sonra yapılmış olmasına rağmen, rölyefte temsil edilen geçit töreninde savaş arabasında mağrur bir şekilde duran ve arkasındaki kanatlı Nike ("zafer") tarafından taçlandırılmış imparator, hayattaymış gibi tasvir edilmiş. Arabaya koşulu atların dizginlerini tutan figür, muhtemelen tanrıça Roma; onun yanındaki yarı giyinik figür ise Roma halkının *geniusu*. Diğer alegorik figür, Senato'nun *geniusunu* temsil ediyor olabilir. (Canali PhotoBank, Milan/SuperStock)

Augustus'un yaptığı işlerden biri de, kendi adına büyük bir forum ("pazar yeri") inşa ettirmek oldu (Augustus Forumu, Harita XII, *h*). Forumun merkezine bir de tapınak yaptırıp, senato ordularına ve Julius Sezar'ın hain katillerine karşı giriştiği Philippi Savaşında kendi tarafını tutan tanrı Mars Ultor'a ("İntikamcı" Mars) adadı (Harita XII, *i*). Tapınağın iç odasında Mars, Venüs ve ilahlaştırılmış Julius Sezar heykelleri vardı. Savaşta Augustus'a zafer kazandıran "İntikamcı Mars"ın adı, mitoslarda, Romulus'un babası, Julius Sezar'ın ana atası olan Venüs'ün de âşığı olarak geçer.

Her iki yandaki sütunlu galeriler, tapınağın önündeki açık alanı çevreliyordu. Bu galerilerden birinde Aineias'ın Troia'dan kaçış sahnesini tasvir eden bir heykel vardı (bkz. Resim 23.7). Bunun dışında, Aineias'ın soyundan gelen ilk Roma krallarının heykelleri de buradaydı. Karşı taraftaki galeride ise ünlü Roma generallerinin heykelleri sergileniyordu ve bunların tam ortasında Romulus'unki vardı. Tapınağın önündeki açık alanın ortasında, Augustus'u dört at tarafından çekilen altın işlemeli savaş arabası üzerindeyken tasvir eden muhteşem bir tunç heykel vardı. Bu heykelin özelliği, eski ve yeni gelenekleri Augustus'ta birleştirmiş olmasıdır, yani Augustus burada hem yeni Aineias'tır hem de yeni Romulus. Heykelin üzerindeki yazıtta Augustus'un adı *pater patriae* ("baba yurdunun babası"), yani bütün Romalıların *paterfamilias*ı olarak geçiyordu.

Augustus'un yaşadığı ev, Vergilius'a göre Evandros'in Aineias'ı ağırladığı Palatine Tepesindeydi (İngilizcede "saray" anlamına gelen *palace* sözcüğü de buradan gelir). Bu evin hemen yakınında, "Romulus'un barakası" olduğuna inanılan ve bu nedenle kutsal sayılan derme çatma bir baraka vardı. Augustus buranın yakınına, kütüphaneler ve mermer revaklarla çevrili bir Apollon tapınağı yaptırdı (Harita XII, *w*). Bir zamanlar Apollon'un sevgilisi olan ve ölüler ülkesinde Aineias'a yol göstererek Lavinium'a ulaştıran Kumaili Sibyl'nin kitaplarını bu kütüphanelere taşıtır. Augustus'un Antonius ile Mısır kraliçesi Kleopatra'yı yendiği Actium savaşı (İ.Ö. 31) bir Apollon tapınağının hemen yanında gerçekleştiği için Apollon, Augustus için özellikle önemliydi.

Augustus'un yaptırdığı bu tapınak, Apollon'a sunulan bir tür şükran gibidir. Portikolarda sergilettiği heykeller -Danaus'un elli kızı ve onlarla evlendikleri günün gecesi öldürülen elli kardeş (Aigyptos'un oğulları)- bir Mısır kraliçesini yendiği savaşın ganimetleriyle yaptırdığı bir tapınağa içerik olarak çok uygundu. Bu savaşın bir mitos olarak yüceltilmesi, ayrıca, çirkin bir gerçeğin üzerini de örtüyordu: savaş sırasında Antonius ve komutasındaki Roma lejyonu da ölmüştü. Tapınaktaki dekoratif duvar kaplamaları, Delphoi'deki üç ayaklı tören kazanı için Herkül'e karşı giriştiği mücadele ve kız kardeşi Diana'yla bir olup Niobe'nin çocuklarını öldürmesi gibi Apollon'un gücünü yücelten mitoslardan sahnelerle bezeliydi. Bunların arasında, Minerva'nın yardımıyla Medusa'nın başını gövdesinden ayıran ve Augustus'un kaotik güçlere karşı uyguladığı haklı ve "kurtarıcı" şiddete örnek teşkil eden Perseus da vardır. Augustus döneminde yapılan diğer binalardaki rölyeflerde Sabin kadınlarının iğfali ve Tarpeia'nın cezalandırılması gibi Roma mitoslarından sahneler canlandırılmıştır.

Augustus, Campus Martius'ta kendisiyle ilgili üç anıt yaptırmıştır: kendi anıt mezarı (mausoleum), Augustus Barışı Sunağı ve Horologium Augusti olarak anılan devasa bir güneş saati (Harita XII, *a*, *b*, *c*). Güneş saatinin ibresi

(*gnomon*), İ.Ö. yedinci yüzyıla ait ve Augustus'un bizzat Mısır'dan getirttiği bir dikilitaştı (bkz. Resim 24.2, sol alt). Bu güneş saati Augustus'u, dünyayı var eden güçlerle, yani gün dönümlerini, mevsimleri ve bereketli ekinleri mümkün kılan *logos*la aynı kulvara yerleştirmiştir. Dikilitaşın gölgesi Augustus'un doğum günü olan 23 Eylülde tam Augustus Barışı Sunağının üzerine düşer. Augustus'un yakınlardaki anıt mezarı, Etrüsk medeniyetinin altın çağındaki aristokrat mezarları veya Troia ovasındaki kahraman mezarları gibi orta boy bir tepe büyüklüğünde toprak bir höyüktü.

Ara Yorum: Bugünü Koruyan Hayalî Geçmiş

Roma'nın devlet sistemi beş yüz yıl boyunca çok az değişime uğradı. Buna karşılık dışarıdaki dünya, Roma'nın en fazla 260 kilometre karelik bir alana egemen olduğu İ.Ö. altıncı yüzyıldan, yani kuruluşundan başlayarak Avrupa'nın neredeyse tamamına, Yakın Doğu'ya ve Akdeniz dünyasına egemen olduğu Julius Sezar dönemine dek geçen süre içinde inanılmaz boyutlarda ve hızda değişmişti. İnsanlık tarihi boyunca böyle küçük bir devletin bu kadar büyüyüp güçlendiği bir başka örneğe rastlamak çok zor olduğu gibi, bu kadar uzun ömürlü olanı yoktur ve olacak gibi de görünmemektedir.

Uyguladığı şiddet dehşet vericiydi fakat Roma, yoluna çıkan herkesi ve her şeyi yutan, istediğini alıp karşılığında hiçbir şey vermeyen tiran bir devlet değildi. Çoğu durumda, Roma egemenliği altında bulunmak, özgürlüğün tehlikeleri karşısında tercih edilebiliyordu. Hayatta kalmanın zor olduğu acımasız bir dünyada Roma sizi askerî olarak koruyor, birbirinizle güvenli bir şekilde haberleşmenizi ve muhteşem Roma yolları üzerinde özgürce ticaret yapmanızı sağlıyor, yazılı kanunlar sayesinde size herkesle (kuramsal olarak) eşit haklar veriyor ve dinî veya siyasi görüşleriniz nedeniyle sizi baskı altına almıyor veya cezalandırmıyordu. Herhangi bir devlet için askerî üstünlük, komşuları karşısında avantaj sağlayabilir, fakat onları fethedip, üzerlerinde kalıcı bir yönetim kurabilmek için ahlaki üstünlük gerekir. Romalıların kendi tarih anlayışlarına göre, diğerlerinin yapamadığını Romalıların yapabilmesinin (diğer bir deyişle, Roma zaferinin) nedeni, ahlaki üstünlükleridir. Bireyin kendisini toplum için feda etmesi ideali Roma mitoslarında tekrar tekrar karşımıza çıkar.

Romalılar kökenlerini, nereden geldiklerini ve bulundukları noktaya nasıl geldiklerini merak ediyorlardı fakat ilk günlere ilişkin ellerindeki kaynaklar güvenilir değildi. Sicilyalı Grek tarihçiler Romalıların köklerinin Troia'dan geldiği fikrini ortaya attılar; Batı'da yaşayan Greklerle yakın ilişkiler içine giren Romalılar bu fikri hemen memnuniyetle kabullendiler. Romalılar, belki oralarda anlatılagelmekte olan bir hikâye ile bağlantı kurarak, Troialı Aineias'ın soyundan gelen Romulus ile Remus'un Roma şehrini Aineias'tan dört yüz elli yıl sonra kurduğu fikrini benimsediler.

Ne var ki Romulus'un monarşik iktidarı bütün gücü, gittikçe büyüyen Roma devletinin ideallerine ve onun içindeki güçlü oligarşiye karşı nefret dolu olan bir tek kişinin ellerine veriyordu. Buna karşılık cumhuriyet, gücü, Roma'nın yayılışını kontrol eden ve bundan çıkar sağlayan bu küçük oligarşik sınıfın üyeleri arasında paylaştırmıştı. Bu yüzden Roma mitosları, Coriolanus

gibi başlangıçta şehre/devlete yardımcı olan fakat sonradan "krallığı hedeflediği" için sonu kötü olan kişileri örnek vererek Roma cumhuriyeti idealini destekler (Julius Sezar'ın düşmanları onu yalnızca bu hırsı için suçlamışlardır). Augustus'un ve ondan sonra gelenlerin tek kişilik iktidarlarının en çok zorlandığı nokta, *res publica* günlerinden kendi iktidarlarına kadar geçen süre içinde hiçbir şey değişmemiş gibi yapmak olmuştu. Augustus'un kendisine *rex* ("kral") değil *princeps* ("ilk yurttaş," =prens) dedirtmesinin nedeni budur, fakat çok az kişiyi kandırabilmiştir. Roma efsaneleri Roma devletinin kararlılığını ve devamlılığını sağlayan önemli bir güçtü, fakat en nihayetinde Roma da Zaman'a, yani en büyük "yok ediciye" yem olmaktan kurtulamaz.

ÖNEMLİ İSİM VE TERİMLER

Rhea Silvia, 693
Sabinler, 695
Tarpeia, 696
apotheosis, 696
Horaslar, 699
Curiatlar, 699
Mağrur Tarquin, 700
Lucretia, 702
Brutus, 707
Horatius, 708
Scaevola, 708
Coriolanus, 708
Cincinnatus, 709
triumph, 709

ANTİK KAYNAKLARDAN BAZILARI

Bu hikâyelerin başlıca kaynağı Livius olmakla beraber, Plutarkhos'un *Paralel Hayatlar* eseri Romulus'u konu edinmektedir.

OKUMA LİSTESİ 24. BÖLÜM

Beard, Mary, *The Roman Triumph* (Cambridge, MA, 2007). Bu antik törenin ihtişamı ve karanlık tarafları üzerine radikal bir çalışma.

Bremmer, J. N., and N. M. Horsfall, *Roman Myth and Mythography* (London, University of London, Institute of classical Studies, No. 52, 1987).

Gardner, Jane F., *Roman Myths* (Austin, TX. 1993).

Grant, Michael, *Roman Myths* (New York, 1986).

Livy, *The Early History of Rome*, trans. Aubrey de Sélincourt (Baltimore, MD, 1960). Roma mitosları için temel kaynak.

Pallottino, M., *A History of Earliest Italy* (Ann Arbor, MI, 1991).

Wiseman, T. P., *Remus, A Roman Myth* (Cambridge, UK, 1996).

———, *Roman Drama and Roman History* (Exeter, UK, 1998).

———, *The Myths of Rome* (Exeter, UK, 2005).

25. BÖLÜM

MİTOS YORUMLAMA TEORİLERİ

Gerçek yoktur, yorumlar vardır.

FRIEDRICH NIETZSCHE (1844-1900)

MİTOSLAR NASIL DOĞAR? Bilinmeyen bir geçmişten miras kalan, genellikle gizemli ve tuhaf sayılan bu hikâyeler ne ifade eder? Geleneksel hikâyelerin usa aykırı ve genellikle ahlak dışı sayılan içeriklerinden rahatsız olan Grek entelektüeller, antik dönemlerde bu soruları sorarak, mitosların doğasını ve anlamını kapsayan uzun teorik incelemelerin temelini atmıştır.

Kimi antik Yunanlılar geleneksel hikâyeleri tümüyle yok saymış olsa da kimileri, inandırıcı olmamalarına rağmen mitosların özünde büyük gerçekler barındırdığını gösteren detaylı teoriler geliştirmişlerdir. Bu teori geliştirme geleneği, Ortaçağ ve Rönesans dönemlerinde daha da ilerlemiştir. Modern çağda ise araştırmaya dayalı yeni alanların gelişmesi ile birlikte mitosların olgusal ve felsefi gerçekleri, odaklanılan tek nokta olmaktan çıkmıştır. Örneğin antropologlar mitosların sosyal işlevleri ile ilgilenirken psikologlar mitosların karşıladığı ve yansıttığı duygusal ihtiyaçlar hakkında teoriler geliştirmiştir. İlerleyen sayfalarda antik çağdan modern zamanlara kadar uzanan bir skalada mitosların yorumlandığı başlıca evreleri inceleyeceğiz.

GREK TEORİLERİ

Yunan alfabesinin radikal teknolojisinin de katkıda bulunduğu **akılcılık**ları ile Yunanlılar, kendi geleneklerinin bütünüyle ayırdına varan ve bunlara eleştirel gözle bakan ilk milletti. Bu sorgulama, kısmen mitosun doğası hakkında yorumda bulunmakla başlayan, daha sonra neden-sonuç ilişkisine ve gelenekten bağımsız olan -yani mitoslara özgü olan- açıklamalara yönelik bir muhakeme

sistemine dönüşen Yunan felsefesi ile yakından ilintiliydi. Yunan filozoflar, geleneksel Yunan hikâyelerinde yoğun olarak bulunan Yunan dinindeki *antropomorfik* bölümlere dayalı açıklamalara bağlılığı azaltmak istiyordu. Geleneksel hikâyeleri mantıksız, usa aykırı detayları ve ahlak dışı içerikleri sebebiyle eleştiriyorlardı. İ.Ö. altıncı yüzyılda Kolophonlu (Batı Anadolu'da bir şehir) **Ksenophanes**, tanrılar hakkındaki gözde inançların yanlış olduğunu söyleyerek, Olymposlu tanrıların ahlaki açıdan zayıf olmalarından yakınmıştır:

> Kanaatimce ölümlü insanlar tanrılarını kendi suretlerinde yaratmışlardır. Eğer öküzlerin veya atların elleri olsaydı ve biz insanlar gibi yazıp çizmek isteselerdi, öküzler tanrılarını öküz, atlar tanrılarını at olarak tasvir ederdi. Traklar tanrılarını mavi gözlü ve kızıl saçlı olarak tasvir ederken Habeşler (Ethiopialılar) kendi tanrılarının basık burunlu ve kara derili olduğunu söylemektedirler.
>
> KSENOPHANES, *Fragmanlar* 21 B 14-16 (DIELS-KRANS)•

Ayrıca:

> Bir tanrı diğer bütün tanrılardan ve insanlardan daha üstündür, fakat ne görünüşü ne de düşünceleri bize benzer.
>
> KSENOPHANES, *Fragmanlar* 21 B 23 (DIELS-KRANS)•

Homeros'tan yaklaşık iki yüz yıl sonra yaşamış olan Ksenophanes, Yunan mitolojisindeki tanrıların varlığını sorgulamış ve dolaylı olarak Yunanlıların kültürel miras olarak benimsediği geleneksel hikâyelerin gerçekliğini eleştirmiştir.

Sokrates'in arkadaşı ve İ.Ö. dördüncü yüzyılda Atina'da bir hayli etkili olmuş olan Akademi'nin kurucusu Platon ise bu hikâyelere daha ağır eleştiriler getirmiştir. Platon'a göre, Homeros'un ve diğer şairlerin mantık dışı hikâyeleri, eğitimsiz kişilere hatalı bir gerçek imgesini sundukları için yozlaştırıcı bir etkiye sahiptiler. *Devlet* adlı eserinde anlattığı ideal devlet düzeninde Platon, şairleri ve yalan dolu hikâyelerini yasaklamıştır. Öte yandan Platon, kimi önemli gerçekleri insan mantığının kavrayamayacağının da bilincindeydi. Esasen Platon felsefesinin amacı, "İdealar" ve "Fiziksel Nesneler" (Yunanca *eidos* ="biçim") olarak adlandırdığı gerçeklerin ve dünyanın değişken ve geçici görünümünün gerisinde yatan ebedî gerçeklerin varlığını ispat etmekti. Yani değerlere inanç anlamındaki *idealizm* kelimesi, görüngüler dünyasında yoktu.

Platon, geleneksel mitolojiye karşı olsa da mitos benzeri hikâyelerin bu gerçeklerin söze dökülmesi açısından uygun bir araç olduğu kanısındaydı. Bu nedenle, "Er" mitosunda olduğu gibi (bkz. 12. Bölüm) özellikle ölümden sonra ruhun akıbetine odaklanan, ayrıca varoluşun doğası ve mükemmel politik düzeni temalarını da kapsayan kendi "mitoslarını" kaleme almıştır. Deniz altında kaybolan bir ada üzerindeki güçlü ve zengin bir şehrin anlatıldığı "Atlantis efsanesi", Platon'un yarattığı bir efsanedir (Bkz. Perspektif 1.1).

Diğer Yunan filozoflar ise Platon'un sertçe eleştirdiği geleneksel mitosların dahi tarihî ya da felsefi gerçeklere dair bir öz içerebileceğini öne sürerek Platon'un fikirlerinin ötesine geçmişlerdir. Onlara göre yapılması gereken şey, mitosları yorumlayarak barındırdıkları özleri keşfetmektir. Ahlak dışı ve tuhaf içeriklerine rağmen geleneksel hikâyeler ilk seferde anlaşılmayan, daha derin anlamlar içeriyordu. Mitosların önemsenmeye değer şeyler barındırmadığını

düşünülerek yok sayılması gerekmiyordu. Yunanlılara göre bunlar, dışarıdan bir şey gibi görünüp özünde ise bambaşka olan alegorik hikâyelerdi.

Alegori, "bir şeyi farklı şekilde söyleme" ya da "aslında söylenenden başka bir şey söyleme" anlamlarına gelen Grekçe bir kelimedir. Mitosların alegorik yorumlanmasında yapılan şey, anlatılan hikâyenin başlangıçtaki düşünce çerçevesini daha kabul edilebilir başka bir çerçeveye oturtmaktır. Örneğin, Daphne'nin Apollon'un elinden kaçmak için defne ağacına dönüştürülmesi, bir namus alegorisi olarak okunabilir. Hikâyede anlatılan, Apollon'un peşine düştüğü kızın gerçekten de ağaca dönüşmüş olması değil, cinsel ilişkiden kaçınmanın, en azından bir kadın için, arzu edilebilir bir şey olabileceğidir. Alegori, "başka bir şeyle birlikte kullanılan şey" anlamındaki **sembolizm** ile yakından ilintilidir, çünkü hem alegoride hem de sembolizmde bir şey, başka bir şeye işaret eder ve başka bir şeyi akla getirir. Bu açıdan Daphne, bir bekâret sembolü olarak yorumlanabilir.

Bir hikâyedeki alegorik ya da sembolik anlam, tamamen antik yorumcunun doğru olduğuna inandığı referans sistemine dayanır, çünkü Yunan filozoflar kozmoloji, tarih ve -Daphne örneğindeki gibi- ahlak gibi alanlarda öncelikli olarak "gerçekle" ilgilenmişlerdir ve mitoslardan çıkardıkları anlamlar, bu alanlardan çıkmıştır.

Fiziksel Alegori

İ.Ö. altıncı yüzyılın sonlarında İtalya'nın güneyinde yaşamış olan Theagenes'in bu alegorik metodu ilk kullanan kişi olduğu söylenir. Eserlerinden hiçbiri günümüze ulaşmamış olsa da kendisinden sonra yaşamış olan yorumcular, tanrılar arasındaki savaşları doğal güçler arasındaki çatışmaları simgelemek için kullandığını belirtmiştir. Theagenes'in kozmolojisinde kuru, yaşa; sıcak, soğuğa karşıdır, su ateşi söndürür ve ateş suyu buharlaştırır. Theagenes'e göre bu gibi doğal zıtlıklar, Homeros'un *İlyada* destanındaki (20.54ff.) oklarla kuşanarak Poseidon'a karşı koyan Apollon hikâyesinde somut halde bulunuyordu: Apollon ateşi, Poseidon ise suyu simgeliyordu. Bu iki tanrının mitolojik çatışması, ateş ve suyun zıtlığına dair temel kozmolojik prensibin alegorik bir ifadesidir. Alegoriye başvuran diğer yazarlar da Athena'yı rasyonel düşüncenin, Ares'i akıl dışı şiddetin, Aphrodite'yi arzunun ve Hermes'i aklın simgesi haline getiren psikolojik yorumlamalarında alegoriyi kullanmışlardır.

Helenistik Dönem boyunca Stoacı filozoflar, fiziksel alegoriyi bütün mitoslarda kullanılabilecek güçlü bir araç olarak görmüşlerdir. Örneğin, Yunan yaradılış mitoslarının evrenin kökeni hakkında derin gerçekler içerdiği görüşündeydiler. İsmi "ateşli hava" olarak tanımlanan ve cinsel birleşme olmadan baba olan Uranüs'ün hadım edilme hikâyesi, evrenin asıl yaratıcı unsuru olarak yorumlanmıştır. Aynı şekilde Stoacılar, Kronos'u *chronos* (="zaman") ile özdeşleştirmiş; onun yaratılış sürecindeki rolünü, her şeyin zamanın "çocuğu" olduğu görüşlerini destekleyecek şekilde yorumlamışlardır. Buna göre, Kronos'un çocukları asırlar/çağlar, Kronos'un onları yok etmesi ise "zamanın asırları tüketmesi" olarak yorumlanmıştır. Zeus'un Kronos'u alt ettiği ve onu yer altına kapattığı hikâye ise zamanın alabildiğine geniş ama yine de sınırlı olduğu anlamına gelir.

Kronos için *chronos* kelimesinin kullanılması, Stoacıların alegoriyi desteklemek için, "kelimenin esas anlamı" olarak geçen **etimoloji** alanından nasıl faydalandıklarına bir örnektir. Onlara göre bir kelimenin ya da ismin anlamı, mitosun anlamını da açıklayabilir. Ünlü biyografi yazarı Plutarkhos (İ.S. 50-125 civarı) ise buna bir başka örnek vermiş ve Demeter ile Persephone hikâyesini ölümden sonraki yaşama dair önemli bir alegori olarak yorumlamıştır.

Plutarkhos'a göre, Demeter dünyayı, Hades dünyanın gölgesini, Persephone ise güneşin ışığını yansıtan ayı simgelemektedir. Bunu kanıtlamak için ise Persephone'nin diğer adı olan ve Yunancada hem "kız" hem de "gözbebeği" anlamlarına gelen *Korê* kelimesini kullanmıştır. Nasıl göz (*korê* ="gözbebeği") küçük imge ve nesneleri yansıtan bir ayna görevi görüyorsa ay da güneşin ışığını yansıtarak bu görevi görür. Korê (ya da gözbebeği/Persephone) aydır. Persephone'nin yer altına inmesini ve daha sonra dönmesini anlatan hikâye ise Hades'in âlemi olan dünyanın gölgesine girip çıkarken ayın büyüyüp küçülmesidir. Yani Persephone'nin inip çıktığı hikâye, insanların ölerek bedenlerini kaybetmelerinden sonra Hades'te ruh ve akıl olarak meydana gelmelerini simgelemektedir. Ancak masum kişiler, saf akıl olarak daha sonra güneşe kaçabilirler. Felsefi bir anlam eklenen Plutarkhos'un fiziksel alegorisi, bir mitosu daha derin bir gerçeğe dönüştürüyor.

Stoacıların öne sürdüğü ve ses benzerliğine dayanan etimolojiler, mitosların halen yaşamın, işitsel dilin parçası olduğu bir toplumda mantıklı sayılmış olsa gerek. Gerçekte ise faydalandıkları etimolojiler, antik dönemde dil bilimi bilinmediği için bir hayli fantastikti. Bugün ise Kronos isminin *chronos* kelimesi ile alakası olmadığını biliyoruz. Bu hatalı etimolojik kullanım ile bir elinde tırpan taşıyan, Azrail anlamındaki Zaman Baba imgesi yayılmıştır. Zira Kronos/Zaman, babasını bir tırpan ile hadım etmiştir.

Stoacı felsefeyi izleyen Romalı yazarlar da mitos yorumlamalarında Latin etimolojisini kullanmıştır. Örneğin, (Yunan mitolojisindeki Hera'ya karşılık gelen) Juno'nun kelime olarak gerçekten hava anlamına geldiğini, çünkü Yunancadaki (ve Latincedeki) hava (aêr, aura) kelimesinin tınısının *Hera* kelimesine benzediğini iddia etmişlerdir. Bunu da havanın gökyüzünün altında, ya da atmosferin üstünde bulunduğunu ve mitolojide Jüpiter ile simgelendiğini ileri sürerek desteklemişlerdir. Gökyüzünün (=Jüpiter, Juno'nun arkadaşı) hemen altında bulunan havanın (=Juno) pozisyonu, cinsel yolla Jüpiter'in Juno ile birleşmesini anlatan hikâyenin asıl anlamıdır.

Fiziksel alegoriye dayalı bu yorumlar, doğadaki güçler ile ilgili kapsamlı felsefi görüşlerin ışığı altında yazının olmadığı dönemlerdeki uzak geçmişi temel alarak kültürel bir mirası açıklamayı amaçlamıştır. Alegori kullanan yazarlar, mitosların farklı zamanlarda, farklı kültürel şartlar altında ve farklı sebeplerle doğduğunu düşünmemişlerdir (kolayca düşülebilecek bir hata). Açıklamaları, alegori kullanan yazarların geleneksel hikâyelerin saygınlığını korumasına imkân sağlamıştır. Aksi halde bu hikâyeler, olgusal hataları ve rahatsız edici ahlaki içerikleri nedeniyle kabul görmeyebilirdi. Fiziksel alegoriler, geleneksel hikâyelerin sosyal işlevini ve toplumca kabul edilmesini sağlamasının yanı sıra dünya hakkında saklı, hatta gizemli gerçekleri açıklamak açısından da felsefi olarak da saygın bir yöntemdir.

Tarihsel Alegori: Euhemerizm

Mitosların alegorik olarak yorumlanması İ.Ö. altıncı yüzyıla uzansa da Yunan mitos anlatıcı ve yorumcusu Euhemerus, İ.Ö. 300 civarında mitosların kozmolojik hakikatlerden ziyade tarihî hakikatleri temsil ettiğini öne sürerek yeni bir yaklaşım getirmiştir. Euhemerus, Hint Okyanusu'ndaki şaşılacak derecede zengin olan üç adaya yapılan yolculuğu anlattığı bir kitap yazmıştır. Euhemerus, Panchaea adındaki (Platon'un Atlantis'inden sonra kaleme alınmıştır) ana adada eski kralların hükümdarlık tarihinin anlatıldığı altın bir sütun bulduğunu söyler. İddia edilen bu tarih, Yunan mitolojisine bambaşka bir yorum getirmektedir.

Euhemerus'un hikâyesine göre ilk hükümdar, Uranüs idi. İnsan olan eşi Hestia ile birleşmesinden Titanlar ve Kronos olmuştur. Bu sütunda ayrıca Uranüs'ün halefleri olan Kronos, Zeus ve onların aileleri hakkında da bilgi bulunmaktadır. Cennetteki savaş ve Kronos'un çocuklarını doğar doğmaz annelerinin içine geri sokması, saray entrikalarının anımsanması olarak açıklanmıştır. Sütunda yazılanlara göre, hükümdarlığı boyunca Zeus, medeni hayatın sanatları hakkında dersler vererek seyahat etmiş, yamyamlık gibi ayıp sayılan dinî ibadetleri yasaklamış ve tapınaklar yaptırmıştır. Hikâyeye göre aslında Zeus, bir müddet Olympos Dağında yaşamış, uzun hayatının son döneminde ise Girit'e yerleşerek orada ölmüştür. Mezarı ise Knossos'tadır. Giritlilerin "Zeus'un mezarı" ile kast ettikleri, budur.

Euhemerus'un sütun hikâyesi kurmaca olsa da bu hikâyenin altında yatan teori gayet makuldür ve pek çok modern mitos yorumunda yer almaktadır. Tanrıların aslında üstün özelliklere sahip, öldükten sonra dahi tapılacak derecede saygı ya da korku duyulan insanlar olduklarını ileri sürerek, mitolojiyi ilk tarih çalışması olarak açıklamaya çalışmıştır. Tanrıların aslında insan olduğunu öne süren modern **euhemerizm** terimi bu kitaptan çıkmıştır.

Yunan mitoloji geleneğine ait pek çok özellik, benzer bir bağlama uygun olarak yer almıştır. Sonuç olarak, tanrılar aslında Olympos'ta yaşamış olan bir ailede yer almış ve Yunan aristokratlar gibi görünmüş ve davranmıştı. Tanrı Asklepios, eskiden gerçek bir insanoğlu ve ünlü bir hekim olduğuna işaret eden pek çok özellik taşımaktadır (ancak kimileri onun Kuzey Levantlı bir şifa tanrısı olduğu kanısındadır). Herakles gibi ilahlaştırılmış kahramanların ise gerçekten insan olduğu, yaşadığı, şehirler kurduğu ve büyük başarılar gösterdiği herkesçe kabul edilen bir görüştür.

Euhemerus'un teorisi, kendilerini tanrıların vücut bulmuş hali olarak halklarına sunan ve hanedanlarının soyağacında gerçek bölgedeki tanrılara da yer veren Mısır hükümdarlığı başta olmak üzere, Helenistik hükümdarlıklardan makul destek almıştır. Ölmüş Helenistik hükümdarlara tapınma ise üstün insanların zaman geçtikçe insan ötesi bir hal aldığına olan inancı daha da güçlendirmiştir. Mitolojinin arkasında tarih yatar.

Euhemerus'unki ile oldukça yakın olan bir başka yaklaşım ise Euhemerus'un çağdaşı Palaephatus'un yazdığı İnanılmaz Şeylere Dair (*On Incredible Things*) adlı mitoloji el kitabından günümüze kalan bir pasajda bulunmaktadır. Palaephatus'un yapmış olduğu katkı, aslında mitosların dilin yanlış anlaşılmasından kaynaklandığını izah etmek olmuştur. Palaephatus'a göre, örneğin Aktaion gerçekten geyiğe dönüştürülmemiş ve köpekleri tarafından

parçalanmamıştır. Yıkımının asıl sebebi, av köpeklerine çok para harcamış olmasıdır. Bu mitosun kaynağı ise etrafta yayılan "köpekleri zavallı Aktaion'u nasıl da tüketiyor" söylentisidir.

Aynı şekilde, Herakles'in öldürdüğü Lerna Ejderi (Hydra), aslında çok başlı bir canavar değildir. Ancak Palaephatus'un bu mitolojik yorumlaması çok daha karmaşıktır. Ona göre Lernus, Mykenaililerle savaşa giren bir Peloponez kralıydı. Mitosun aslı ise "Komutan Crabb'ın savunduğu Suşehrini ('Hydra'), inatçı muhafızlara karşı ateşi silah olarak kullanarak yok eden Komutan Herakles'in" hikâyesidir. Mitosları "dilin bir hastalığı" olarak yorumlayan kuram, İ.S. on dokuzuncu yüzyılda, Almanya doğumlu, Oxford'da eğitim vermiş olan Max Müller'in teorilerinde şaşırtıcı derecede başarılı şekilde yeniden doğacaktır (ileride bundan daha ayrıntılı bahsedilecektir).

Ahlaki Alegori

Mitosların iyi ve kötü davranışlar hakkında tavsiyeler içerdiği ya da ahlaki alegoriler içerdiği yönündeki yorumlama biçimi, fiziksel ve tarihî alegorilere nazaran daha çok kabul görmüştür. Genç kadınlara iffetlerini korumalarını salık veren Apollon ile Daphne'nin hikâyesinde bunun basit bir örneğini görmüştük. Phineus'un yiyeceklerini çalan Harpyalar, yüksek ücretleri ile genç adamları mahveden fahişelerdi. Paris'in seçimindeki tanrıçalar ise üç tür hayatı temsil eder: Hera, hayat doludur; Athena, derin düşüncelere dalmayı sever; Aphrodite şehvetlidir; Paris ise, bu üçü arasında tercih yapması gereken sıradan erkekleri temsil eder. Leda ve Kuğu'nun birleşmesi ise güç (Zeus) ile adaletsizliğin (tecavüze uğrayana Leda) birleşmesinin bir alegorisidir ve bunun sonucu da kaçınılmaz olarak skandal ve kavgayı doğurur (Helen).

PERSPEKTİF 25

APULEIUS'UN CUPID İLE PSYCHE ALEGORİSİ

Alegori, kimi zaman, okurun ya da dinleyicinin hikâyeden kendi çıkardığı bir anlamdır; örneğin Zeus/Jüpiter'in Hera/Juno ile evliliğini okuyan bir okur, burada asıl kastedilenin, yukarıdaki hava katmanının alttaki hava katmanının üzerinde uzandığını söyleyebilir. Bazı durumlarda ise alegori, hikâyeyi anlatanın düşündüğü ve bilinçli olarak kastettiği bir şeydir.

Filozof Madauralı Apuleius'un (Kuzey Afrika, İ.S. ikinci yüzyıl ortaları), Latince yazdığı ve Ovidius'un eseriyle aynı adı taşıyan *Dönüşümler* (*Metamorphoses*) başlıklı, ama çoğu kişi tarafından *Altın Eşek* olarak bilinen uzunca eserinde böyle bir hikâye yer alır. Yaşlı bir kadının, haramiler tarafından kaçırılan küçük bir kızı sakinleştirmek için anlattığı hikâye, Cupid (=Eros, "cinsel aşk") ile Psykhe ("ruh") arasındaki aşkı anlatır.

Psykhe, üç kız kardeşin en küçüğü ve en güzelidir. O kadar güzeldir ki, Venüs bile onu kıskanır. Tanrıçanın korkusuna, hiçbir erkek kıza kur yapmaya cesaret

edememektedir. Babası bir biliciye danışır; bilici ona, kızını bir gelin gibi giydirmesini, sonra da Zeus'un bile çekindiği kanatlı bir canavarın yaşadığı uçurumun başına götürüp bırakmasını söyler. Psykhe uçurumun başında yalnız kalınca bir rüzgâr kızı alıp götürür ve çok güzel bir sarayın bahçesine bırakır.

Sarayda, lezzetli yiyeceklerle donatılmış bir sofra ve hoş bir müzik onu beklemektedir, fakat kız ortalıkta kimseyi göremez. Yemekten sonra gidip yatar. Gecenin bir vakti birdenbire uyanır ve yanında başka birinin yattığını fark eder. Bu gizemli âşık yüzüne bakmamasını, yoksa kendisini bir daha asla göremeyeceğini söyler. O geceden sonra her gece gelip kızı odasında ziyaret eder, fakat kız adamı gün yüzüyle bir türlü göremez. Bu arada adam, gönülsüz de olsa, kızın kardeşlerinin gelip onu ziyaret etmesine izin verir. Kıskançlıktan deliye dönmüş kız kardeşler, adamın bilicinin bahsettiği canavar olduğunu söyleyerek Psykhe'yi kandırırlar; Psykhe, kocasını öldürmeyi kabul eder.

Psykhe bir eline bıçak, diğerine yanan bir kandil alıp odasına gider. Yatağında çok yakışıklı ve kanatlı bir genç adamın yattığını gördüğünde o kadar şaşırır ki, kandilden bir damla kızgın yağın adamın üzerine damlamasına engel olamaz. Yatağındaki yakışıklı, aşk tanrısı Cupid'dir. Can havliyle yerinden fırlayan Cupid pencereden uçup gider, bir ağacın tepesine konar ve Psykhe'ye oradan veda eder. Kız çaresiz bir şekilde koşup kardeşlerinden birine durumu anlatır ve ona, kocasının uçup gitmeden önce, aslında kardeşini daha çok beğendiğini söylediğini söyler. Kibre kapılan kız aceleyle uçurumun başına gider ve rüzgârın, kız kardeşine yaptığı gibi, onu kucaklayıp kurtaracağı ümidiyle kendini boşluğa bırakır, fakat uçurumun dibindeki kayalara çarparak feci şekilde can verir. İkinci kız kardeşin başına da aynı şey gelir.

Kızgın yağ damlasından canı çok yanan Cupid, Psykhe'yi annesinin gazabından koruyamaz. Venüs, hizmetkârları Töre, Endişe ve Hüzün ile birlikte Psykhe'ye fena eziyet eder. Önce, karışık tohumlardan küçük bir tepe yapar ve sabaha kadar tohumları ayırmasını emreder; kız, yardımına koşan karıncalar sayesinde görevi başarır. Ardından, bir nehir kenarında yaşayan adam yiyen koyunların altın postundan bir tutam getirmesi istenir; nehir kenarındaki sazlar kıza yardım eder ve dallarına takılan yünleri verirler. Daha sonra, dimdik bir uçurumun orta yerinden fışkıran pınara gidip su getirmesi gerekmektedir; bu sefer de Zeus'un kartalı imdadına yetişir. Son olarak Hades'e inip, Proserpina'nın "güzellik kreminden" bir kutu alıp getirmesi istenir (işi garantilemek için Venüs yola bir sürü tuzak yerleştirmiştir). Psykhe bütün engelleri bir şekilde aşar ve kutuyu ele geçirir. Yasak olmasına rağmen dayanamaz ve kendini güzelleştirmek ve böylece Cupid'i geri kazanmak ümidiyle kutuyu açar. Anında derin bir uykuya dalar.

Bu arada Cupid iyileşmiştir. Psykhe'yi bulur, oklarından birinin ucuyla dürterek kızı uyandırır ve Zeus'a, aşkını geri vermesi için yalvarır. Zeus isteğini kabul eder, Venüs'ün öfkesi yatıştırılır, büyük bir düğün ziyafeti verilir ve Psykhe ölümsüz olur.

Hikâyede, Külkedisi'ninkiler gibi kıskanç kız kardeşler, Rapunzel'in altınını eğiren cüce gibi imkânsız bir görevde yetişen mucizevi yardımlar gibi modern halk hikâyelerinden tanıdık gelen pek çok motif bulunmaktadır. Grimm Kardeşlerin çoğu masalında olduğu gibi bu hikâyeyi de yaşlı bir hizmetkâr kadın anlatmaktadır. Diğer yandan hikâyenin genel çerçevesi tipik bir alegoridir. Hikâyenin içinde, karakterlerin isimlerinden kolayca anlaşılan başka bir hikâye vardır: Töre, Endişe ve Hüzün tarafından çıkarılan engelleri aşmak zorunda olan Ruhun (Psykhe) Tutku (Cupid) ile birleşme arzusu.

Yorumlayanların niyeti ne olursa olsun böylesi yorumlar, tıpkı fiziksel ve tarihî alegorilerde olduğu gibi özgün hikâyenin büyüsünü yok ettikleri ve

yerine tarihî, fiziksel ya da gerçek bir örnek koydukları için mitosun korunması açısından başarısız olmaktadır. Genel olarak Platonculuk ile ilintili olan entelektüel bir akım, mitosları daha olumlu ve nazik bir biçimde ele almıştır.

Pagan dönemin son yüzyılında (İ.S. 200-500) **Yeni Platonculuk** adında bir okul, Platon'un pek çok teorisini yeniden hayata geçirip geliştirerek dönemin başlıca felsefi akımı olmuştur. Kurucuları Plato gibi Yeni Platoncular da salt hakikat ve mükemmeliyetin olduğu mekân ve zamanın limitleri dışındaki -her zaman ve her yerde aynı olan- bir daha yüksek gerçekliğin bulunabileceğine inanmıştır. Bu yüksek dünyaya beden ve hislerimizden arınmış olan aklımız ile ulaşılabileceğimizi kanısındaydılar. Bunun aksine, maddi evren, duyularla algılanan değersiz bilgiyi üretmektedir ki bu bilgi de maddi dünyadaki her şeyin sürekli değişmesinden dolayı kusurlu, en nihayetinde de yanlıştır.

Yine de bu maddi dünya, sonsuz tasarımları sembolize eden özelliklere sahip kusursuz rasyonel dünya temeline dayanılarak biçimlendirilmiştir. Bu sebeple günbatımı gibi geçici fiziksel güzellikler, sonsuz güzelliği sembolize eder. Yeni Platoncular, aynı şekilde mitosların de bizlere başka bir ahlaki dünya hakkında ipucu verdiğini belirtmektedir. Yeni Platonculuk, mitosları maddi gerçeklere indirgemeyen, aksine genelde ahlaki olan ve daha kutsal, görünmeyen, derin gerçekleri keşfetmek için bir araç olarak genişleten alegoriye daha yakındır.

İ.S. üçüncü yüzyılda Yeni Platonculuk'u kuran Plotinus, mitosları geçici olaylar biçimdeki ebedî gerçeklikler olarak görür. Plotinus,

- **Uranüs**
- **Kronos**
- **Zeus**

sıralaması ile

- **Birlik** (değişmez, bütün bölümlerde aynı olan =Uranüs)
- **Akıl** (değişmez, ama çoğul =Kronos)
- **Ruh** (çoğul ve değişim ile harekete tâbi =Zeus)

şeklindeki üç büyük gerçeklik ilkesi arasında (parantez içlerinde belirtildiği şekilde) bir ilişki olduğunu söyler.

Plotinus'un öğrencisi olan Porfirios, Homeros'un İthaka'daki mağara tasviri üzerine (*Odysseia* 13.102-112) son derece karmaşık bir yorum yapmıştır. Bu mağara, Odysseus'un uzun yolculuğundan döndükten sonra hazinesini sakladığı mağaradır ve Porfirios'a göre, maddeden meydana geldiği ve doğal olduğu için evreni temsil etmektedir. Mağaranın sakini olan su perileri, olayların zaman içindeki kesintisiz akışıdır. Perilerin alacalı bezlerini dokuduğu taş tezgâhlar ise, kemiklerin üstünü örten etler gibi, vücut bulan ruhları temsil etmektedir. Ahlaki gerçekler bellidir: Vücutlarımızın da yer aldığı maddi dünya bir yanılsamadır ve arzu edilmeye layık değildir.

Yeni Platoncular'ın bu gibi alegorilere yönelik artan ilgileri, mitosları düzeltme çabalarını ve Hristiyanlıktan doğan büyük tehlikeye karşı daha yüce gerçekleri göstermek için mitoslara değer yüklemelerini yansıtmaktadır. Sonuç olarak ise Hristiyanlık, Yeni Platonculuk'u bastırmıştır. Augustinus (İ.S. 354-430), düalist (iki zıt prensibe inanan kişi) olarak başladığı inanç hayatına Yeni Platoncu olarak devam etmiş, en sonunda ise en büyük Hristiyan teologlardan biri olmuştur.

ORTAÇAĞ VE RÖNESANS TEORİLERİ

Platoncu düşünce, Hristiyan teolojisinin ilk dönemleri üzerinde büyük etki bırakmıştır. Hem mitoslar hem de mitosları yorumlamak için bulunan çeşitli yöntemler, Hristiyan kilisesinin benimsediği kültürel mirasın birer parçası oldu. Kimi din adamları alegoriyi pagan mitoslarını benimsemenin bir yolu olarak gördüğü için kabul etmemiş olsa da, çoğu kişi özellikle anlatılan efsanelerin ahlaki açıdan destekleyici, doğrucu yönleri sebebiyle alegorik yorumlamaları pagan mitoslarını yorumlamanın makul bir yolu olarak görmüştür.

Alegorik yöntem ve bu sayede eski hikâyelerden çıkarılan ahlaki anlamlar, İncil üzerinde de kapsamlı biçimde uygulanmıştı. Örneğin, Eski Ahit'te yer alan ve bir kadın ile erkek arasındaki cinsel aşkı anlatan Süleyman'ın Ezgisi meselindeki (*Ezgiler Ezgisi*) erotik içerik, Tanrı'nın kiliseye aşkını anlatan bir alegori olarak yorumlanmıştır (aslında söz konusu şiirin kaynağı, seküler/din dışı Mısır aşk şiirleridir). Euhemerizm, Hristiyanların ve Yahudilerin daima savunduğu gibi, pagan dininin putperest bir din olduğunu kanıtlayarak "Kilise"yi haklı çıkardığı için Hristiyanlar açısından faydalı bir analiz yöntemi olmuştur.

Antik yorumlama yöntemleri kullanılmaya devam etmiş olsa da bu yöntemlerin klasik kültür ve edebiyat ile doğrudan ilişkisi özellikle Latincenin kullanıldığı Batı'da büyük oranda azalmıştır. Bu mitoslar artık gitgide önemli ve karmaşık hale gelen el kitaplarından öğreniliyordu. Bu kitapların en mühimlerinden biri ise İ.S. altıncı yüzyılda yaşayan ve Kuzey Afrikalı bir Hristiyan olan Fulgentius'a ait *Mythologies* adlı eserdi. Herhangi bir tanrı üzerine yazdıklarını okuyan bir okur, hem hikâyedeki olayları hem de alegorik yorumlama ile ahlaki dersleri kapsayan veciz bir metin ile karşılaşacaktır.

Fulgentius, daha önce de bahsi geçmiş olan Paris'in Seçimi'nin alegorik bir okumasını yapmıştır. Liber hikâyesinde (Yunan Tanrısı Dionysos'un Latincedeki karşılığıdır) Semele ve üç kız kardeşinin bozulmanın/yozlaşmanın dört evresini simgelediği bir alegori görmüştür: (1) çok fazla şarap içilmesi, (2) bunun neden olduğu kayıtsızlık, (3), şehvet ve (4) saf delilik. Bu yorumlama, alışıldık etimolojik açıklamalarda desteklenmiştir. İlk kız kardeş (ve sarhoşluğun ilk aşaması) olan *Ino*, Latince ve Yunanca "şarap" anlamına gelen *vinum* ve *oinos* kelimeleri ile ilişkilendirilmiştir. Garip bir şekilde, *Autonoë* isminin ise Yunanca "kendinden geçmiş" anlamına geldiği belirtilmiştir. *Semelê* kelimesinin ise *soma* (="beden") ve *luein* (="kurtulma") kelimelerinin bileşimi olduğu, "bedensel yasaklamalardan kurtulma" anlamına gelerek "şehvet"i temsil ettiği söylenmiştir. *Agavê* ise sadece akıl sağlığı yerinde olmayan birinin yapacağı bir şeyi yaparak oğlunun kafasını kestiği için delilik anlamına gelmektedir. Yani kişi, sarhoşluktan kaçınmalıdır.

Benzeri yorumlamalar, sonraki asırlarda da başka kitaplarda yer almış ve uzun süre Batı'daki mitosların temel kaynağını oluşturmuştur. Yorumlamalar, birkaç önemli detaydan biraz fazlasını içerebilecek olan mitosların kendilerinden daha önemli ve karmaşık bir hal almıştır. Alegori, kabul edilebilir olan ahlaki anlamlara odaklanmayı sürdürmüştür.

Ovide moralisé, *Dönüşümler*'in on beş kitabında yer alan çoğu fazlasıyla müstehcen mitosu ahlaki kalıplara uydurmaya çalışan ve Fransızca olarak

yazılmış, 1300'lerden beri pek çok değişikliğe uğramış bir Ortaçağ metnidir. Daphne'nin azgın Apollon'dan kaçarken defne ağacına dönüşmesi, defne ağacı gibi iffetin de her zaman bir nehir gibi serin kaldığını ve tomurcuklandığını ama asla meyve vermediğini anlatmak için kullanılmış bir alegoridir. Bu hikâyeyi botanik alegori (güneşin sıcaklığını temsil eden Apollon, suyu temsil eden Daphne ile birleşerek defne ağacını büyütür) ve hatta tıbbi bir alegori olarak da algılayabiliriz. Bu türden yorumlamalar, Odysseus'un Sirenler ile karşılaşmasını bir Hristiyanın hayat yolculuğunda zevk için günaha girmesine bir örnek olarak kullanılarak Hristiyan vaizler arasında daha büyük bir kitleye yayıldı (Resim 25.1).

RESİM 25. 1 Geminin direğine bağlı Odysseus; İ.Ö. dördüncü yüzyıla ait bir kaya mezarı kabartmasından. Odysseus'un yolculuk hikâyesi Hristiyan alegoriye kolayca uyum sağlamıştır. Grek kahraman, burada, yaşam denilen yolculuk boyunca Sirenlerin günaha çağrısına karşı koymayı başaran bütün inananları temsil eden çarmıhtaki İsa'dır. Teknenin üzerinde bir melek (?), yeniden diriliş borusunu üflüyor. Sirenler, kuş ayaklı kadınlar olarak tasvir edilmişler. Büyük ihtimalle lahitte gömülü Hristiyan'ın kurtuluşa ermiş ruhunu temsil eden bir *cupid* (Greklerdeki Eros) sağa doğru yönelmiş, çerçeveden çıkmak üzere. (Museo Nazionale delle Terme, Rome)

Rönesans döneminde klasik kültüre karşı ilginin artmasının nedenlerinden biri, Platonculuğa olan ilgidir. Mitosların ruhani dünyaya dair engin sembolik gerçekler taşıdığı yönündeki Platoncu görüş, Hristiyan kültürü açısından bir hayli cazipti ve bu da Hristiyanlığa ve paganlığa ait ögeleri harmanlayan daha kapsamlı alegorilere olan ilginin artmasına vesile oldu. Hristiyanların hayran olduğu Yeni Platoncuların daha önceden ortaya koyduğu argümanları yineleyen Rönesans dönemindeki klasik mitoloji öğrencileri, mitoslardaki tuhaf ve hayret uyandıran özelliklerin aslında hakikatin kesin bir belirtisi olduğu fikrini korudular. Yalnızca hakikati özenle arayanlar görünürdeki rahatsız ediciliğin altını kazarak derinlerde yatan zenginliklere erişebilirdi.

Örneğin Hesiodos'un, bir oğulun kendi babasını hadım edişinden başlayarak anlattığı Aphrodite'in doğumu tasviri müstehcen ve hatta oldukça vahşi bir anlatıdır. Hesiodos'a göre cinsel organın etrafına yayılan köpük, Aphrodite'in isminin "Köpük tanrıça" (Yunanca *aphros*="köpük") olarak ifade edilmesi yanlış bir etimolojik çözümlemedir, fakat imgenin kendisi gerçek cinsel ilişkiden alınmadır. Bu iç bulandırıcı kanlı olaylar ve koyu sıvılardan, görünüş olarak tam zıddı bir figür çıkar: hoş ve çekici bir arzu nesnesi. Fakat bu güzel

kabuğun altında kan ve köpük, yani kadının, karşı konulamaz derecede tatlı ama her daim yıkıcı tutkuyla yüklü doğası var olmayı sürdürür.

On beşinci yüzyılın önde gelen sanatçılarından olan Botticelli, aynı hikâyeden bambaşka bir ders çıkarmıştır (bkz. Perspektif Resim 9a). Botticelli, önderliğini meşhur bir Grek uzmanı olan Marsilio Ficino'nun yaptığı varsıl ve güçlü Lorenzo de' Medici'nin Platoncu Felsefe Akademisi'nin bir üyesiydi. İ.S. üçüncü ila altıncı yüzyıllar arasında baskın olan Yeni Platoncuların izinden giden Ficino'ya göre evren, en tepede Tanrı'nın birliğinin, onun altında meleklerin ve en altta da bizim maddi dünyamızın yer aldığı hiyerarşik bir küreler dizisiydi. İnsan ruhu (=Botticelli'nin Venüs'ü) doğumdan önce mükemmeldir ve meleklerin dünyasında yaşıyordur, ancak doğum esnasında karanlık maddi dünyanın pençesine düşer (Botticelli'nin resmindeki pelerin). Yaradılışın güzelliğinde gösterildiği üzere, ruh yalnızca Tanrı'nın sevgisi ile özündeki mükemmelliği yeniden kazanabilir ve kötü maddi dünyadan kurtulabilir. Güzelliğin tasavvuru ile (Botticelli'nin Venüs'ün doğuşunu tasvir ettiği o güzel resmindeki gibi) ruh, maddi dünyanın ardında yatan soyut güzelliği idrak edebilir ve bu da ruhun tanrısal doğasının onarımını sağlar. Yani sanatın felsefi bir işlevi vardır.

Doğanın sırlarını çözerek sıradan metalleri altına ya da gümüşe çevirebileceklerine inanan Ortaçağ ve Rönesans dönemi simyacıları klasik mitolojide, Grek fiziksel alegorisine yeni bir surette can veren başka türden bir hakikat buldular. Madde ile ruh arasındaki ilişki hususunda Yeni Platoncu teorileri benimseyerek gizli fiziksel süreçleri tanımlamak için alegorik mitos yorumlamaları yapmışlardır. Örneğin Hermes figürünü (=Merkür) cıva elementiyle ilgili kimyasal gerçekleri içeren hazır bir alegori olarak görmüşlerdir.

1617'de yayımlanan *Atalante Fugiens* ("Uçan Atalante") adlı simya eserinde Michael Maier, kendi ifadesiyle, "gözleriniz ve kulaklarınız resimler ve müzikle meşgulken aklınız gizli işaretlerin peşine düşsün diye" kitaptaki her metnin yanına konuyla ilgili illüstrasyonlar ve bir müzik parçası eklemiştir. Hem metin hem de illüstrasyonlar, mitolojik kaynakları simyasal alegori açısından birer hazine olarak işler (Resim 25.2). Atalante, "ele avuca sığmaz, istikrarsız" cıva elementiyle özdeşleştirilmiştir; talibi Hippomenes ise Atalante'yle başa çıkmayı başaran, yani kimyasal reaksiyonu etkileyen kükürt elementidir. Altın elmalar, kimyasal süreci geciktiren bir başka malzemedir.

Bu tür özel ezoterik metinlerin yanı sıra el kitapları da sanatçı veya yazarların temel bilgi kaynağı olmayı sürdürdü. Mitoslar, ebedî gerçeklerin dile getirildiği bir dil olmuştu ve pagan mitoslarının, Eski Ahit'e konu olan tarihî olayların saptırılmış birer versiyonu olduğu teorisi on yedinci yüzyılda güçlü bir şekilde yeniden canlandı. Akademisyenler bir araya gelip, Homeros'un eserlerindeki çoğu ayrıntının, aslında, Eski Ahit'te bahsi geçen olaylarla aynı olduklarını gösteren kanıtlar bulmaya çalıştılar. Troia kuşatması, Yeşu'nun Eriha üzerine yaptığı taarruz oldu. Odysseus'un yolculuğu, İbranilerin üç büyük atasının (yani İbrahim, İshak ve Yakup'un) yolculukları olarak okundu. Dionyssos'un büyüdüğü yer olan Nysa Dağı, *Syna* (Sina yarımadası)'nın anagramıymış gibi yorumlandı.

EMBLEMA XXXIX. *De secretis Naturæ.* 165
Oedypus Sphynge superata & trucidato Lajopatre matrem ducit in uxorem.

EPIGRAMMA XXXIX.

Sphyngem ænigmatico Thebis sermone timendam
Oedypus ad propriam torserat arte necem:
Quæ sit nume fit cui mane pedes sint bis duo, luce
Sed mediâ bini, tres ubi vesper adest.
Victor abhinc Lajum nolentem cedere cadis,
Ducit & uxorem quæ fibi mater erat. X 3 BA-

RESİM 25.2 Michael Maier'in *Atalanta Fugiens* (1617) adlı eserdeki Oidipus bahsi (ABD Kongre Kütüphanesi'nin özel izniyle). Oidipus'un hikâyesi de simyasal bir alegori olarak yorumlanmıştır. Resmin üst tarafından başlayarak soldan sağa: yılan kuyruklu sphinks Thebai şehrini kuşatıyor, Oidipus İocasta ile buluşuyor, Oidipus Laios'u öldürüyor. Ön plandaki sahne, aslında doğanın üç temel kanununun alegorisi olan üç çağ bilmecesi: yaşlı adamın (=Yaşlılık Çağı) alnındaki üçgen beden/ruh/can üçlemesinin; orta yaşlı adamın (=Olgunluk Çağı) alnındaki daire/küre ayın ve yerde emekleyen bebeğin (=Çocukluk Çağı) alnındaki kare ise dört elementin simgeleridir. Solda, yenilgiyi hazmedemeyen sphinks kendini uçurumdan aşağı atmak üzereyken görülüyor. İllüstrasyonun altındaki Latince metin kabaca şöyledir:

Thebai şehri canavarın sorduğu bilmecenin korkusuyla titrerken
Oidipus zekice bir oyunla Sphinks'i kendi silahıyla alt eder.
Canavar şöyle sormuştur: "Kim iki tane iki ayaklıyken sabahları,
Öğle vakti sadece iki ayağı olur; akşam indiğinde ise üç ayaklı olan kimdir?"
Muzaffer bir edayla gerinen Oidipus Laius'a çıkışır, "Çekil yolumdan!"
Ve öldürür onu -sonra kendini doğuran kadını alır koynuna eş diye.

AYDINLANMA DÖNEMİ TEORİLERİ

Bu tür yorumlar on sekizinci yüzyılda, **Aydınlanma** adı verilen büyük kültürel devrimin etkisiyle ağır eleştirilere maruz kaldı. Katolik kilisesi Avrupa'daki

siyasi ve toplumsal değişimlere ayak uydurmakta gecikince geleneksel olan her şey, biraz da duygusuzca yeniden gözden geçirilmeye başlandı. Mitoslar kadar geleneksel başka çok az şey olduğu için, (İncil de dâhil olmak üzere) mitolojik anlatıların otoritesi ve mitosların değerini korumada alegorinin değeri gittikçe ağırlaşan bir şekilde sorgulandı.

Ünlü Fransız oyun yazarları Pierre ve Thomas Corneille'nin yeğeni, 1657-1757 yılları arasında yaşamış Bernard Fontenelle'in 1724'te yazdığı *De l'origine des fables* (*Masalların Kökenine Dair*) adlı kitap, Fransa'da başlayarak yayılan radikal tutum değişiminde bir kilometre taşıdır. Fontenelle, Aydınlanma çağının önemli temaların çoğuna kaynak olmuş bu kitapla, mitos yorumu işine yeni ilkeler kazandırmıştır. Mitolojik metinlerde derin, ezoterik anlamlar aramak yerine mitosların, kültürel gelişimin henüz ilk günlerinde yaşamış insanların "cehaletinden" doğduğunu savunur. Fontenelle, mitosların yorumundan çok mitosların nasıl ortaya çıktığının araştırılması gerektiğini, zira mitosların vahşet ve cehalet ortamlarında geliştiğini savunmuş ve çalışmalarını bu yöne kaydırmıştır. Bazı akademisyenler "mitos" kavramının günümüzdeki hayal mahsulü bir hikâye anlamını kazanmasını veya mitosun bağımsız bir tür hâline gelişini Fontenelle'in yazılarına bağlarlar.

Fontenelle'in teorisinin kaynağı, Amerika yerlileri ve diğer yazı öncesi halklarla ilgili misyonerler veya sömürge yöneticileri tarafından aktarılan bilgilerdi. "İlkel" aklın "aydınlanmış" akıldan farklı olduğunu ve yaşadığı dönemde var olan "ilkel" kültürlerin eski Yunan kültürüne benzediğini bu bilgilere dayanarak savunmuştur. Ayrıca, Yunan mitoslarının da "ilkel" bir düşünce biçiminin ürünleri olduğunu ileri sürmüştür. İnsanlığın yabanıllıktan ("ilkel olandan") medeniyete doğru geliştiğini savunan ilerlemeci evrim düşüncesini temel alan bu yeni, radikal ve dramatik yaklaşım ileriki yüzyıllarda Batı düşüncesini şekillendiren en önemli etmen olacaktır.

Kimilerince ilk modern tarihçi olarak kabul edilen Giambattista Vico (1668-1754, İtalya), geçmişin, bu evrimsel yaklaşım ile anlaşılabileceğini savunmuştur (*Scienza nuova*, "Yeni Bilim," 1725). Ona göre tarih, toplumun ve toplumsal kurumların doğuşu ve gelişimini inceleyen bir disiplindi. (Çağdaşlarının tarihe, büyük adamların biyografileri veya Tanrı'nın iradesinin nasıl tecelli ettiğini anlatan kayıtlar olarak baktığını unutmayalım) Vico ayrıca, tarihin her biri üç aşamadan oluşan büyük döngüler olarak ilerlediğini, bu aşamaların her döngüde aynı olduğunu fakat yeni ortaya çıkan koşullar ve gelişmeler nedeniyle küçük farklar gösterebileceğini düşünüyordu.

Her döngünün ilk aşaması Tanrılar Çağıdır. Bizim içinde yaşadığımız döngüde bu çağ Büyük Tufan'ı takip eden dönemdir. Tanrılar Çağında insanların tüm uğraşı ölmeden hayatta kalmaktır. İnsanlar doğayla iç içe yaşar; onlar için doğa, gücünü acımasız bir Tanrı'nın öfke patlamaları olarak gösterir. Bu aşamanın ardından, Tanrı'nın veya tanrıların korkunç, gazap dolu varlıklar olarak görüldüğü, ilahî mitos dönemi dediğimiz aşama gelir. Bir sonraki aşama olan Kahramanlar Çağında insan doğadan ayrışmıştır. Yeni yeni yükselmekte olan toplumsal kurumlar insan özellikleri kazanmış tanrılar ve kahramanlarla bağlantılıdır ve anlatılan hikâyeler bu tanrılar ve kahramanlarla ilgilidir. "Efsaneler" bu Kahramanlar Çağının ürünüdür. Üçüncü ve (halen içinde yaşadığımız) son

aşama, sezgisel hayal gücünün yerini aklın ve mantığın aldığı İnsan Çağıdır. Felsefe bu aşamada ortaya çıkar.

Vico'nun teorisi, mitosları, her şeyi kapsayan bir düşünce tarihinin bir parçası olarak ele alan pek çok girişimin ilk örneklerindendir. Ona göre alegori, yalnızca belli mitosları açıklayabilir. Gerçekte olması gereken, diye devam eder Vico, bütün mitosları kapsayacak genel bir ilke bulmaktır. Mitoslar kültürün erken aşamalarında, yani insan zihni henüz fazlasıyla somut bir düzlemde çalışırken ortaya çıkmıştır. Orijinal haliyle az heceli ve ölçülü olan dil, bu erken kültür aşamalarında, günümüzün gerçekliği çok daha gerçekçi bir biçimde yansıtan dilinden şiirsel ve ritüel yönden çok daha güçlüydü. Bu nedenle mitos çok daha kişisel ve dramatiktir ve "akılcı" İnsan Çağında yaşayanlar için rahatsız edici derecede kafa karıştırıcıdır.

Düşünme biçimlerinin zaman içinde radikal bir şekilde değişebileceğini bilen Vico, evrimci sistemlerin doğasında var olan iki tuzağa düşmemeyi başarmıştır: Öncelikle, yazı öncesi kültürü idealize etmemiş; ikinci olarak da akılcı düşünce standartlarıyla yeterince kavramanın imkânsız olduğu eski kavrayış biçimlerinin kendi içinde ve kendi zamanının standartlarıyla ele alınması gerektiğini kabul etmiştir.

ON DOKUZUNCU VE YİRMİNCİ YÜZYIL TEORİLERİ

Romantik Teoriler

Hangi konulara vurgu yapılması gerektiğiyle ilgili pek çok farklı görüş olmasına rağmen, Aydınlanma çağından bu yana mitos çalışmalarında ya mitosları medeniyet öncesi hayatın kalıntıları olarak gören evrimci perspektif tercih edilmiş ya da mitoslar sosyal bilimlerde uygulanılan ve mitosları bizimkinden farklı düşünce biçimlerini yansıtan kaynaklar olarak gören yöntemlerle incelenmiştir. Her iki yaklaşım da birbiriyle yakın şekilde bağlantılıdır ve yarattıkları etki, mitosları kültürel bir kalıta, bir tür kutsal emanete indirgemek olmuştur. Bununla birlikte, mitosların kendi içinde geçerli ve anlaşılabilir olduklarını savunan ve Aydınlanma sürecinde tamamen yok olmamış karşı görüş, on sekizinci yüzyılın sonu ila on dokuzuncu yüzyılın başlarındaki Romantik hareket döneminde yeniden önem kazanmaya başlamıştır.

Romantizm, Aydınlanmanın çoğu kişinin kibirli üst bakış, yüzeysellik ve apaçık körlük olarak gördüğü özelliklerine karşı bir tepki hareketiydi. Aydınlanmanın kendine aşırı güvenen akılcılığına karşı çıkan romantiklere göre insan olmanın en ayırt edici özelliği, yoğun duygular, etkilerini hissettiğimiz fakat ne olduklarını tam olarak bilemediğimiz güçlerin farkında olmak, normal dışı zihin durumları ve doğa ile doğrudan, sezgisel bir yolla kurulan ilişki, yani kısaca yaşamın/deneyimin duygularla ilgili olan yönüydü. Aydınlanma çağı düşünürleri ilkel zihinsel ve duygusal durumların bir ürünü olarak gördükleri mitosu değersiz görürken romantikler, mitosları, unutulmuş gerçekleri yeniden keşfetmek için birer araç olarak değerlendirmişlerdir. Bu tür idealler kendini çoklukla şiirlerde, resim sanatında ve müzikte göstermekle birlikte felsefi teoriler de, özellikle Almanya'dakiler, mitosların ve mitoslara duyulan ihtiyacın modern dünyada da devam ettiğini savunmuşlardır.

Mitosların zamanın sınırlarını aşan gerçekler barındırdığı görüşünü savunanlardan Friedrich Creuzer (1771-1858), *Kadim Halklarda, Özellikle Greklerde Sembolizm ve Mitoloji* (*Symbolism and Mythology of the Ancient Peoples, Especially the Greeks*) adlı oldukça uzun kitabında bu konuyu işler. Creuzer, o günlerde yeni farkına varılmış olan Hint mitoslarını incelemiş ve Neoplatonik bir bakış açısıyla, bütün mitosların evrensel gerçekleri sembolize ettiği görüşüne varmıştır. Ona göre Hint dinî metinleri, mutlak gerçeği bildiren kadim vahiylerdir. Ari halklar, yani Hint-Avrupa toplulukları ana yurtlarını terk edip dünyaya yayıldıkça, bir zamanlar çok açık ve net olan o kadim gerçek, prizmadan geçen beyaz güneş ışığının kırılarak farklı renklere ayrışması gibi bütünlüğünü yitirip belirsizleşmeye, varlığını seçkin ruhban sınıfın tekelindeki anlaşılması zor sembolik formlarda sürdürmeye başlamıştır. Hint-Avrupa halklarının farklı mitolojileri, prizmadan geçen ışığın bölündüğü farklı renklerdir; her biri, Creuzer'e göre, bir zamanlar Mısır hiyeroglifleri gibi görsel sembollerle "gösterilen" ortak bir gerçeği kendi dilinde ifade eder.

Creuser'ın gözünde mitoslar, mutlak ve sınırsız bir gerçeği sınırlı bir anlatı formunda ifade etme biçimidir. Gerçek, rasyonel ve soyutken mitos dramatik ve somuttur. Örneğin, Zeus'un istese denizi ve yeryüzünü asıp sallandırabileceği altın ip (*İlyada* 8.18-19) dünyaya destek olan ilahî enerjiyi sembolize eder. Bu kozmik enerji, tahminen İ.S. birinci yüzyılda yazılmış Sanskrit klasiği *Bhagavad gita*'da ("Kutsanmışın Türküsü") geçen ve bir dizi inci tanesi olarak tasvir edilen kozmik enerjiyle aynıdır. Her iki mitolojik imge de -yani altın ip ile inci dizisi- insanoğlunun gerçekliğin doğasıyla ilgili çok eski zamanlarda edindiği o tek ve ilkel bilginin zaman içinde aldığı yeni biçimdir.

Yaratıcı ve kısmen de olsa Romantik teorilerden bir diğeri, **Johann Bachofen**'in (1815-1887) *Analık Hukuku* (*Das Mutterrecht*, 1861) adlı eserinde ortaya attığı teoridir. Bachofen Roma Hukuku eğitimi alırken bazı kadim hukuki ve toplumsal sistemlerde kadının oldukça önemli bir yeri olduğunu fark eder ve insanlığın erken dönemlerinde, kadınların doğurganlıkları sayesinde önemli bir toplumsal statüye sahip oldukları bir dönem yaşandığı sonucuna varır. İnsanlık tarihinin erken dönemlerinde yaşanan bu anaerkil dönemle ilgili bütün modern teorilerin çıkış noktası Bachofen'dir.

Bachofen'in dayanağı, büyük ölçüde, insanlığın ilk toplumsal yapılanmasıyla ilgili gizli bilgiler barındırdığına inandığı klasik mitoslardır. Yaptığı açıklamaya göre en başta yer alan avcı toplayıcı aşama kanun ve düzenin olmadığı bir aşamadır ve bunun mitolojideki karşılığı, dizginlenemez cinsel arzuyu temsil eden Aphrodite'dir. Bu aşamada kadınlar şiddet mağdurlarıdır. Demeter'in temsil ettiği daha sonraki aşamada tarıma geçilmiş ve evlilik kurumu ortaya çıkmış, annenin çevresinde yoğunlaşan toplumsal değerler barışı ve komünal dayanışmayı teşvik etmiştir. Diğer yandan kadının doğasındaki potansiyel saldırganlık/yıkıcı güç Amazonlarla ilgili mitoslarda yansıtılmıştır.

Bachofen eski "analık hukuku" düzenini övse de, Roma tarafından temsil edilen ve Apollon aşaması dediği üçüncü bir aşamadan bahseder. Bu aşamada, kadının/annenin merkezde olduğu eski ve daha ilkel hukuk düzeni gitmiş, yerine *patriyarka*nın (=babalığın), bireyin ve akılcılığın daha yüksek değerler haline geldiği bir hukuk düzeni gelmiştir. Bachofen'in, ileride Marksist teoriyi

de etkilemiş olan bu şeması, insanların daha mutlu olduğu "anaerkil" bir dünya hakkında yapılan spekülasyonlar ile eski toprak ve ay (=kadın) aşamalarından günümüz güneş (=erkek) aşamasına geçildiği ve *patriyarkal* ilkenin zaferiyle sonuçlanan evrimsel örüntüyü başarıyla harmanlamıştır.

Modern komünizmin kurucularından Friedrich Engels (1820-1895) *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* (*The Origin of the Family, Private Property and the State*, 1883) adlı kitabında Bachofen'in bakış açısını benimsemiştir. Devletin ve ailenin bugünkü durumuna evrilmesinden önce toplumu yöneten kadınlardı ve kimle isterlerse onunla cinsel ilişki kurabiliyorlardı, dolayısıyla doğan çocukların hangi babadan olduğu önemli değildi. Eserlerini Sovyet Rusya döneminde yazmış ünlü Rus halk bilimcisi Vladimir Propp (1895-1970) Oidipus'un içinde bulunduğu durumun böyle bir durum olduğunu, dolayısıyla mitosun anaerkilden ataerkil toplum düzenine geçiş sürecinin tarihsel bir yansıması olarak okunması gerektiğini söyler.

Propp'a göre Oidipus'u önce ormana, oradan da Korinthos'a götüren çobanlar, ilkel anaerkil düzende çocukların bakımını üstlenen düzen "bakıcı" aileleri temsil etmektedirler. Oidipus'un "çağdaşları", ailenin evriminden önceki dönemde görülen "kolektif"lerdir. Aydınlanma döneminde yerini erkek egemen düzene bırakan kadim bir anaerkil düzen olduğunu ileri süren öğreti komünist Çin Halk Cumhuriyeti'nde hâlâ resmî bir doktrindir.

Antropolojik Teoriler

Coğrafi keşifler çağının başlamasıyla yeni keşfedilen kültürlerden Avrupa'ya doğru akan bilgiler, mitosların entelektüel gerileme belirtileri olduğunu savunan görüşü destekliyor gibiydi ve mitoslar üzerine eğitim alan öğrenciler, klasik mitosları çözmek için "ilkel" toplumlar ve "ilkel" düşünce biçimleri kavramı üzerine pek çok formül geliştirdiler. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı boyunca çok farklı kaynaklardan gelen farklı veriler, Charles Darwin'in (1809-1882) *Türlerin Kökeni* (*The Origin of the Species*, 1859) adlı eserinde temelini attığı biyolojik evrim teorisinin de itici etkisiyle, genel bir gelişim teorisi oluşturacak şekilde bir araya getirildi. Bugün antropoloji adını verdiğimiz bilim dalı, bu tür çalışmalar sonucu doğmuştur.

Bu çalışmaların arasında hemen herkesi derinden etkilemiş olanlardan biri, İngiliz antropolog Edward Tylor'ın (1832-1917) *İlkel Kültür* (*Primitive Culture*, 1871) eserinde sunduğu, aşamalar halinde gerçekleşen evrensel kültürel evrim teorisidir. İnsanlık tarihinin ilk dönemlerini "animist" aşama olarak adlandıran Tylor, "alt seviye kabilelerin tuhaf fantezilerini ve yabanıl efsanelerini" bu bağlamda incelemiştir. Her şeyin bir ruhu olduğunu öngören animizmin doğal bir sonucu olan mitos ve din, Vico'nun da ileri sürdüğü gibi, son tahlilde, şiirsel bir dilin ürünleri değildirler. Aksine, mitos, doğal olayları açıklamayı hedefleyen fakat kaynağını korkular veya cehaletten aldığı için yanlış bir yola girmiş bilim ya da felsefedir.

Bütün insan topluluklarının geçirmek durumunda olduğu "ilkel" aşama ile ilgili başka teoriler de ortaya atılmıştır. İnsan topluluklarının evrimini açıklamayı amaçlayan model, türlerin biyolojik evrimi modelinden alınmıştır.

Dolayısıyla, yalnızca gözlerden uzak, izole coğrafyalarda var olsalar da geçmiş aşamaları bugün yaşayan toplulukların, evrim geçirmiş topluluklarla aynı zaman diliminde yaşıyor olmaları mümkündür. Avustralya'da yaşayan ve teknolojik olarak ilkel topluluklar veya Avrupalı köylülerin yaşamları ve inançları bu görüşü destekleyen örneklerdir.

Bu genel yaklaşım, İngiliz yazar Andrew Lang'ın (1844-1912) *Mitos, Edebiyat ve Din* (*Myth, Literature, and Religion*, 1887) adlı eseri sayesinde oldukça popüler olmuştur. Klasik Dönem uzmanı olarak yetişen ve döneminin önde gelen entelektüellerinden biri olan Lang çalışkan bir deneme yazarı, tarihçi, şair, spor yazarı ve eleştirmendi. Geleneksel masalları derlediği ve karısıyla beraber yayımladığı *Mavi Peri Kitabı* (*Blue Fairy Book*) gibi pek çok kitabı çocuklar arasında hâlâ popülerdir.

Evrime duyulan ilgiden derinden etkilenen Lang ilk başlarda Tylor'ın kültürel gelişim kanunlarını kabul etse de, sunduğu kanıtları daha eleştirel bir gözle inceledikçe tek bir gelişim örüntüsünün olamayacağını, farklı gelişim biçimlerinin de olması gerektiğini düşünmeye başlar. Tylor'ın öne sürdüğü gibi, mitoslar gerçekten de bilim öncesi bir zamanda dünyayı anlama çabasıdır, fakat kültürlerin ilkel aşamaları, doğal güçlerle ilgili irrasyonel teorilerin cirit attığı bir zaman olmak durumunda değildir. "Yabani" denilen insan topluluklarında ahlaki monoteizm (tek tanrıcılık) olarak tanımlanabilecek örneklerle karşılaşan Lang, bazı durumlarda monoteizmin gerçekten de animizmden ve çok tanrılı mitoslardan önce var olduğunu, animizmin monoteizmin zaman içinde bozulmuş hali olduğunu ileri sürmüştür.

Çoğu akademisyene göre mitoslar, bilimin bugün çok daha iyi yaptığı bir şeyi, yani var oluşun neden bu şekilde gerçekleştiğini açıklamayı, geçmişte el yordamıyla yapmaya çalışıyordu. Klasik akademisyen ve modern antropolojinin kurucularından biri olan **Sir James Frazer** (1854-1941), toplumsal evrim fikrinin genel düzlemde de geçerli olabileceğini kabul ediyordu. Mitosların anlamı konusunda nihai bir sonuca varabilmek için bilimsel dayanak oluşturmak amacıyla, Amerika Yerlilerinden Afrikalılara, oradan Melanezyalılara kadar dünyanın dört bir yanından büyük bir azimle veriler topladı.

Frazer'ın meşhur kitabı *Altın Dal* (*The Golden Bough*) modern dünyanın en etkileyici eserleri arasında sayılır. 1890'da iki cilt olarak yayımlanmaya başlayan eser, 1911-1915 baskısına gelindiğinde on iki cilde ulaşmıştır. Frazer bu uzun çalışmasına, Roma yakınlarında bir köy olan Aricia'da, orman tanrısı Virbius'un kutsal koruluğunu yöneten "Ormanın Kralı" anlatısını inceleyerek başlar (Virbius, Theseus'un oğlu Hippolytos'un, Asklepios tarafından yeniden diriltilmesinden sonraki adıdır). Eğer kaçak bir esir bu koruluğa gelir ve kutsal meşe ağacının altın dallarından birini koparırsa, rahip bu esirle savaşmak durumundadır. Frazer'ın kitabının adı buradan gelir (anladığımız kadarıyla Vergilius'un *Aeneis*'inde geçen ve Aineias'ın, ölüler diyarına girebilmek için yanında götürmek zorunda olduğu altın dal ile ilgisi yoktur; bkz.23. Bölüm). Kavga sonunda rahip ölürse, köle rahibin yerini alır. Virbius rahipleri hep kaçak esirlerdir ve her seferinde selefleri tarafından öldürülürler.

Frazer, altın dal hikâyesinin insanoğlunun çok eski toplumsal ve dinî bir kurumunun günümüze yansımış hali olduğu ve bu hikâyedeki Ormanın Kralı'nın,

egemenliği altındaki bölgenin bereketini sembolize ettiği tezini destekleyecek kanıtlar bulmak için dünyayı dolaşır. Zayıflayan iktidarı halkının varlığını tehdit etmeye başladığında kral öldürülmek zorundadır ve yerini genç ve hayat dolu halefi alır. Halkının varlığı sürsün diye kral ölmek zorundadır. Bir "tahıl tanesinin," ya da bereket tanrısının ete kemiğe bürünmüş karşılığı olan kralın yaşamı ve ölümü, doğanın temel "dirimselliğini" temsil eder. Attis, Adonis, Osiris ve Dionysos hikâyelerinin hepsi de bu örüntünün mitolojideki yansımalarıdır.

Frazer, bu varsayımsal "ilk" ritüelin, dünyanın her yerindeki mitoslarda ve dinî inanışlardaki yansımalarına bir açıklık getirmeye çalışır. Kralın hayatına karmaşık bir tabular sistemi hâkimdir. Bu tabulardan birini yıkacak olursa, halkına yardım edebilme becerisi zayıflayacaktır. Frazer, her dinî inanışta var olan emir ve yasaklar ile mitosta yıkılan pek çok tabunun kökeninin burada yattığını söyler. Yaşlı kralın ölmesi gerektiği için pek çok mitosta kralların ve tanrıların ölümünden bahsedilir. Frazer'a bu hikâyeler, kralın gerçekten de öldürüldüğü gerçek ritüellerden doğmuştur. Dolayısıyla mitosun kaynağı dinî ritüelle yakından bağlantılıdır. **Ritüel mitos teorisi** dediğimiz şey, budur.

Frazer'ın, mitosların gerçek hayattaki ritüellerin bir tür uzantısı olduğu görüşü, kendinden sonrakileri derinden etkiler. Evrimsel düşünceden etkilenen diğerleri gibi Ferazer da kapsamlı bir kültürel gelişim teorisi oluşturmak istiyordu. Bunun için, Tylor'ın "animizm" kavramının yerine "büyü" kavramını koydu (büyüyü, burada, ilkel halklar tarafından doğal ya da doğa dışı güçleri insanların isteklerine boyun eğdirmek amacı güden ritüellerin bir parçası olarak başvurulan "mekanik süreçler" şeklinde tanımlayabiliriz).

İnsanlar büyünün genelde işe yaramadığını fark edince, din doğdu. Büyü yoluyla doğaüstü güçleri dize getirmenin yerini yarı insan özelliklerine sahip tanrıları ikna etme aldı. Bunun devamı olarak da dinin yerini bilim aldı. Mitoslar, genelde toplumsal gelimin din aşamasıyla ilişkilendirilir, zira mitoslar insana özgü bireysel özellikleri olan güçlerin hikâyelerini anlatırken bilim ve büyü, özel bir şahsa veya şeye bağlı olmayan, "kişiler üstü" güçlerle ilgilenir.

İlerleme (İng. progress) kavramı, on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru Avrupalıların dilinden düşmeyen bir kavram olmuştu. Özellikle İngiltere'de ilerleme, daha iyiye doğru bir gelişim anlamında kullanılmaktaydı ve evrim ilkesinin özünde içkin olarak ilerleme fikri vardı. Aydınlanma dönemi boyunca mitoslar üzerine yazılar yazan diğerleri gibi Frazer da ilerlemenin her zaman iyiye doğru bir gelişme anlamına gelmeyebileceği olasılığını görmezden geliyordu. Frazer bizzat kendisi pratik alan çalışması yapmadı. Yaptığı şey, genellikle üstünkörü bir şekilde topladığı muazzam miktardaki verileri, kendi teorisine uyacak şekilde manipüle etmekti.

Yirminci yüzyıla gelindiğinde antropolojik yöntem Bronislaw Malinowski (1884-1942) ve onun *Büyü, Bilim ve Din* (*Magic, Science, and Religion*) adlı eseri sayesinde oldukça rafine hale gelmişti. Malinowski Polonya'da doğmuş, fakat meslek hayatını İngiltere'de sürdürmüştü. Fransız sosyoloji okulundan etkilenen Malinowski, kuramını, 1914-1918 arasında, Yeni Gine'nin güneybatı açığındaki takımadalarda yaşayan Trobriand yerlilerinden bizzat topladığı veriler üzerine kurmuştur. Mitosları bilim öncesi dönemin ürünü olarak gören evrimci yaklaşıma karşı çıkan Malinowski, mitosların, deyim yerindeyse birer "fetva"

olduğunu, nihai amaçlarının dünyanın neden böyle olması gerektiğini gerekçelendirmek olduğunu ileri sürmüştür. Özetle bu, **onayıcı mitos teorisi**dir.

Örneğin, herhangi bir adada yaşayan herhangi birinin, herhangi bir bölge üzerindeki mülkiyetini gerekçelendirmek veya haklı çıkarmak için -çünkü orası, atalarının topraktan fışkırdığı yerdir- bir hikâye anlatılmaya başlanmış olabilir. Malinowski'ye göre mitoslar ekonomik, politik, sosyal ve dinî gerçeklikleri gerekçelendirir ve onları meşru kılar. Mitosları varsayımsal kültürel evrim örüntülerine göre değil, insan toplulukları içindeki işlevlerine, günlük hayat içinde karşımıza çıkan problemlerle baş etmemize nasıl ve ne derece yardımcı olduklarına göre açıklamamız gerekir. Bu görüşleri nedeniyle Malinowski, bir pratiğin işlevinin, aldığı biçimi belirlediğini savunan *işlevselcilik* akımının kurucusu olarak kabul edilir.

Dil Bilimsel Teoriler

On dokuzuncu yüzyılda büyük ilerlemeler kaydetmiş Hint-Avrupa dil bilimi, zamanının önce gelen Sanskrit uzmanlarından ve Andrew Lang'ın ezelî rakibi **Max Müller** (1823-1900) tarafından geliştirilen yeni bir alegorik mitos çözümleme **yönteminin** temelini oluşturuyordu. Oxford'da ders veren, Almanya doğumlu Müller, ister tanrılarla ilgili olsun ister ölümlü kahramanlarla, hemen hemen bütün mitoslarda aydınlık ile karanlık arasında geçen bir mücadele alegorisi olduğunu gördü. Geliştirdiği yönteme, bu nedenle **güneş mitolojisi** denmektedir.

Evrimsel düşünce ve hızla gelişen bilimden etkilenen diğerleri gibi Müller'in teorisi de mitosların, ilk insanların fırtınalar veya gök cisimleri gibi önemli doğa olaylarını anlamlandırma çabası olarak görür, fakat Müller'in teorisi, güneşe atfedilen önemli rolü dil bilimsel verilerle desteklediği için özellikle etkili olmuştur.

Endymion ile Selene'nin anlaşılması zor hikâyesinde Endymion yakışıklı bir gençtir. Bir gün bir mağarada uyurken Selene ("ay") onu görür ve âşık olur. Pek çok çocukları olur. Zeus'un Endymion'a 'dile benden ne dilersen' dediği gün ilişkileri biter. Endymion, hiç yaşlanmadan sonsuza dek uyumak ister. Grekçede *endyein* sözcüğü dalmak demektir ve *Endymion* adı, başlangıçta, güneşin deniz üzerinden batışına ("dalışına") gönderme yapıyordu. Fakat *endyein* sözcüğünün bu anlamı zamanla unutuldu ve yanlış olarak bir insan ismi gibi anlaşılmaya başlandı (Endymion= "dalgıç/dalan"). Selene ile Endymion arasındaki aşkı anlatan mitolojik hikâye, bu nedenle, "Selene Endymion'u kucaklar" (yani, "Ay, Dalgıcı kucaklar") cümlesiyle başlar. İlk insanların metaforik "ilkel" dilinde bu, "güneş batıyor ve ay yükseliyor" demenin bir başka şeklidir.

Max Müller, kadim fiziksel alegori ile Palaephatus'un dilin gerçekliği çarpıttığı teorisini birleştirmiştir. Ona göre mitos bir dil hastalığı olarak doğar, yani, özellikle güneşle ilgili olguların gözleminde dilin orijinal anlamı gittikçe daha çok yanlış anlaşılır ve her seferinde yeniden yorumlanır. Müller ve onun izinden gidenler, bu şekilde, mitoslardaki kanlı ölüm sahnelerinin aslında kızıl gün batımlarına, Odysseus'un bir mağaraya hapsedilmesinin uzayıp kısalan yıla, Akhilleus'un bütün düşmanlarını yok etmesinin ise bulutların arasından

sızan muhteşem güneş ışıklarına karşılık gösterebilmişlerdir. Midas, dokunduğu her şeyi parlak yaldıza bulayan güneştir ve Phaeton'un hikâyesi, aslında, aşırı ve uzun süren sıcağın (=Phaeton'un yolculuğunun) kuraklığa yol açacağını ve bu kuraklığın bir yıldırımla (Zeus'un, Phaeton'u öldürmek için savurduğu yıldırımla) sona ereceğini anlatır.

Müller, mitoslarda geçen isimlerin zaman içindeki değişimleri için de bir teori geliştirmeye çalışmıştır. Bu süreç içinde, akıllarına gelen en makul açıklamayı, herhangi bir şekilde doğrulama ihtiyacı duymadan kesin doğrularmış gibi kabul eden selefleriyle ters düşmüştür. Bununla birlikte Müller ve takipçileri, her yerde ortak olarak güneşin var olduğunu tespit etmişlerdir. Ne var ki diğer bütün iddialı mitos teorileri gibi Müller'in teorisi de kısa süre sonra kendi kendini çürütmeye başlar. Andrew Lang, yazdığı bir makalede, Müller'in kendi yöntemini kullanarak Müller'in kendisinin de bir güneş mitosu olduğunu, aslında hiç var olmadığını son derece eğlenceli bir biçimde ispatlamıştır.

Güneş mitolojisi, modern zamanların en büyük buluşlarından birinin etkisi altında doğmuştur. Bu buluşa göre (Bask dili, Fince, Macarca ve Estonca hariç) Avrupa dillerinin tamamı ve doğuda Hindistan'a, hatta Çin'e kadar uzana coğrafyada konuşulan dillerin (Ermenice, Farsça ve Sanskritçe dâhil, Sami dilleri hariç olmak üzere) pek çoğu, proto-Hint-Avrupa adı verilen ortak bir dilden türemiştir. Buluşun sahibi olarak, 1786'da bu konuda bir konferans veren Hindistan baş hâkimi ve Kraliyet Asya Araştırmaları Enstitüsünün kurucusu Sir William Jones (1746-1794) gösterilmektedir. **Hint-Avrupa karşılaştırmalı mitoloji** yöntemini savunanlar, modern Avrupa dillerini eski Grekçe, Latince ve Sanskritçeyle karşılaştırarak var olan dillerin orijinlerini ve ortak iç yapılarını ortaya çıkarmak mümkünse, aynı yöntemle Avrupa mitoslarını da aydınlığa kavuşturmanın ve aralarındaki ortak örüntüleri ve ortak özü tespit etmenin de mümkün olduğunu savunuyorlardı.

Örneğin Romalılar, düşman kralına Romalıların ne kadar gözü kara olduğunu göstermek için kendi sağ elini gözünü kırpmadan ateşe tutarak yakan Mucius ("solak") Scaevola'nın hikâyesini anlatıyorlardı. Romalılar gibi, bir Hint-Avrupa dili konuşan Norslarda (Kuzey İskandinavlar), sağ eli, var olan düzene düşman kurt Fenris tarafından ısırılıp koparılmış savaş tanrısı Tiu'nun hikâyesi vardı. Kurt, dişlerini Tiu'nun bileğine geçirmiş koparmak üzereyken Tiu, kurdu kopmaz bir zincirle bağlar. Dolayısıyla buradan, halkının iyiliği için elini feda etmiş bir adamın hikâyesini anlatan çok eski ve ortak bir Hint-Avrupa hikâyesinin olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Bu hikâye Romalıların elinde vatandaşlık görevinin önemini vurgulayan bir vatanseverlik hikâyesine dönüşürken, düzen ile kaosun arasındaki kozmik güçlerle daha çok ilgilenen Norsların elinde geçici bir kefaret hikâyesine dönüşür (bir gün gelip Kurt Fenris zincirlerinden kurtulduğunda dünyanın sonu gelecektir).

Hint-Avrupa karşılaştırmalı mitoloji uzmanları kuşaktan kuşağa aktarım sürecinde mitosların dillere eşlik ettiğini savunurlar ve anlatılan hikâyelerde, Hint-Avrupa toplumsal geleneklerinde ortak olarak var olan tipik özellikleri yansıtan ortak bir "gramer" ya da iç yapı ararlar. Yirminci yüzyılın ortalarında Fransız filolog Georges Dumézil (1898-1986), Hint-Avrupa topluluklarında ortak olarak görülen üç kuramsal sınıfı (yani a. yöneticiler ve rahipler,

b. savaşçılar ve c. yiyecek yetiştirenler/çiftçiler) Hint-Avrupa mitoslarındaki bazı tanrılar tarafından üstlenilen rollerle ilişkilendirerek, bu yorum yöntemini iyice rafine hâle getirmiştir.

Örneğin, Paris'in Seçimi hikâyesini ele alalım. Paris'i kendi istedikleri şekilde karar vermeye ikna etmek için rüşvet olarak neden Hera siyasi iktidar, Athena askerî zafer, Aphrodite ise Helen'i vaat eder? Çünkü bu üç seçenek, Hint-Avrupa toplumundaki üç temel faaliyeti temsil etmektedir. Hera krallık otoritesini, yani yönetici sınıfı; Athena savaşçı sınıfı; beslenme ve üremenin tanrıçası Aphrodite ise yiyecek üretenleri temsil eder. Burada Aphrodite yerine Demeter'in olmasını bekleyebilirdik, zira Aphrodite'nin ilgi alanı daha çok insan cinselliği ile sınırlıdır; dahası, Aphrodite Semitik kökenli bir tanrıçadır. Ne var ki, Dumézil hikâyeyi aktarıldığı şekilde kabul etmek durumundaydı. Aslına bakılırsa, Grek mitoslarının sağladığı malzeme kuram açısından pek işe yaramıyordu.

Psikolojik Teoriler

Geçtiğimiz yüzyılda yeni ortaya çıkan çalışma alanları, yeni mitos teorilerine ilham kaynağı oldu. Sosyoloji ile antropoloji işlevselciliğe, dil bilimi Hint-Avrupa karşılaştırmalı mitoloji çalışmalarına giden yolu açtı. Psikoloji de beraberinde hem pek çok disiplin için önemli ve merkezi bir mitos -Oidipus mitosu- hem de bir dizi yeni psikolojik teori getirdi.

Antropolojik yaklaşımların yükselişe geçtiği bir zamanda **Sigmund Freud** (1856-1939) toplumsal işlevinden çok bireysel anlamına dayanan bir mitos görüşü geliştirdi. Ona göre mitos, bireydeki psikolojik güçlerin bir yan ürünüydü. Freud'un mitoslarla ilgili teorileri, rüyaları incelemeye başlamasıyla birlikte gelişti. Uykudaki bir insanın zihni, uyanık birininkinden çok farklı kurallara göre çalışır, fakat rüyalardaki sembollerle gerçek dünyada olup bitenler arasında bazı bağlar olabilir. Freud, gündelik hayattan rüyalardaki sembollere geçişi sürecinde etkili olan bazı kurallar formüle etmiştir.

Örneğin, uyanık olduğumuz zaman yaşadığımız birden fazla olayın ya da şeyin rüyada, genelde rahatsız edici duygulara neden olacak şekilde bir tek olaya ya da şeye dönüşmesine *yoğunlaşma* (*condensation*) adını vermiştir. *Yer değiştirme*, rüyadaki bir şeyin uyanıklık anında yaşadığımız oldukça farklı bir şeye, hatta bazı durumlarda tamamen zıddına karşılık gelmesidir; örneğin, düşmanlarımızı rüyada, tam olarak güvenemediğimiz bir sevgili olarak görebiliriz. Hem yoğunlaşma hem de yer değiştirme süreçleri rüya gören kişi için son derece önemli süreçlerdir, çünkü gerçek duygularımız veya düşüncelerimiz uyanıklık hâlindeki bilinç için ahlaki veya duygusal olarak son derece rahatsız edici veya ağır olabilmektedir. Her durumda duygunun kendisi gerçekte var olmaya devam ettiği için bir şekilde başa çıkılmalıdır ve zihin problemle dolaylı olarak ilgilendiğinde yaşanan stres daha az olmaktadır. Rüyalar, psikolojik gerilim semptomlarıdır; bu gerilimler nevroz adı verilen psikolojik rahatsızlıktan mustarip zihinlerin uyanıklık hallerini de olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Bireyin dünyasına ait rüyalar ile toplumsal dünyaya ait mitoslar arasında ne gibi bir ilişki vardır? Freud'a göre mitoslar, belli bir insan topluluğunun ortak rüyalarının toplamıdır. Yoğunlaşmış rüya mitosuna örnek olarak iki farklı

varlığın birbirinin içine geçerek tek vücut olduğu mitolojik Kentaurlar veya Sirenler; yer değiştirme mitosuna örnek olarak ise kadınların kasık bölgesinin anatomik olarak vücudun üst kısmına taşınmış hali olarak görebileceğimiz Medusa yüzü verilebilir.

Freud ayrıca nevrozların ve onların rüyalardaki sembolik dışavurumlarının bebeğin ilk kişisel cinsel deneyiminden kaynaklandığını da savunuyor ve ilk defa *Rüyaların Yorumu* (1900) adlı çalışmasında ortaya attığı **Oidipus kompleksi** üzerinde duruyordu. Freud yetişkin erkek psikolojisinin, çocukluk döneminde anneye duyulan cinsel yakınlık ve babaya karşı duyulan düşmanlık ve kıskançlıktan doğduğu şeklinde özetlenebilecek düşüncelerini Oidipus'un hikâyesinden yola çıkarak oluşturmuştur.

Sovyet halk bilimci Vladimir Propp'un aksine Freud, hikâyenin toplumsal tarih içindeki kökleri peşine düşmedi. Ona göre bu efsanenin köklerinde hastalarının, çocukluk döneminin bastırılmış arzuları olarak yorumladığı ensest rüyaları yatıyordu. Erkek çocuk, memesinden beslendiği ve sıcak bedeninde huzur bulduğu annesine karşı cinsel bir yakınlık duyar. Anneyle huzur veren teması engelleyen, babanın anne üzerindeki cinsel talepleridir; çocuk bu yüzden düşmanlık beslediği ve kıskandığı babayı öldürmek ister ki annesine tekrar kavuşabilsin. Freud'a göre erkek çocuğun bir yetişkin olabilmesi için önce bu tabunun, açıkça dile getirilmeyen bu arzunun üstesinden gelmesi gerekmektedir.

Dolayısıyla Oidipus mitosu insanoğlunun gördüğü ilk rüyalardan doğmuştur. Savını desteklemek adına Freud efsanenin işine yaramayan kısımlarını, özellikle de hikâyenin sonunda, ölmeden önce tanrıların Oidipus'a sahip çıktığı şeklinde okunabilecek bölümü görmezden gelmiştir. Freud ayrıca Oidipus'un bebekken ölüme terk edilmiş olmasını ve üstün zekâsını da göz ardı eder. Freud'u eleştirenler, asıl niyetinin, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında moda olduğu üzere, insan doğasını terbiye edilmemiş, ahlak dışı hayvani içgüdüler seviyesine indirerek kötülemek olduğunu ileri sürerler. Hepimiz, der Freud, Oidipus gibi, Doğanın bize bahşettiği ama ahlak anlayışımıza tamamen aykırı gerçek arzularımızın bilincinde olmadan yaşayıp gider, bir şekilde onların farkına vardığımızda ise gözlerimizi kapatıp yokmuş gibi yaparız. Gördüğümüz üzere Freud'un Oidipus'un hikâyesini bir bütün olarak anlama ve açıklama gibi bir derdi yoktu.

Freudcu yorumlama yöntemine göre ejderleri öldürüp genç kızlarla evlenen kahramanların anlatıldığı hikâyeler, Oidipus kompleksinin birer kopyasıdır zira hepsi de erkek çocukların babalarını (= ejder) öldürüp anneleriyle (= genç kız) cinsel ilişki kurma (bastırılmış) arzularını yansıtmaktadır. Kronos babası Uranos'u iğdiş eder çünkü oğullar babalarının cinsel iktidarlarını yok etmek ister ve kendi oğullarının da aynını kendilerine yapmalarından korkarlar. Mitolojik kral ve kraliçeler, ana babaları temsil ederler. Keskin silahlar erkek cinsel organlarıdır; mağaralar, odalar ve evler ise ana rahmini sembolize eder. Dolayısıyla mitoslardaki imgesel dili, cinsel ilişkinin diline, çoğunlukla da anatomik terimlerle aktarmak mümkündür.

Freud, ayrıca, bireysel psikolojik gelişimin, bütün insanlığın psikolojik tarihinin bir tekrarı olduğunu da savunuyordu. Freud'dan bir süre önce embriyologlar, "ontojeni filojeninin tekerrürüdür" (yani, bireyin gelişim süreci, bir ırkın/türün

gelişim süreciyle aynı aşamaları takip eder) şeklinde özetlenebilecek bir kavram geliştirmişlerdi. Bu, evrimsel yaklaşımın biyolojiye uyarlanmış biçimiydi. Bireyin rüyaları, türümüzün ilkel çocukluk döneminden kalma ortak rüyalar olarak görebileceğimiz mitoslarda karşımıza çıkan aynı ilkel bilinç durumunu yansıtır.

Freud'un teorisi, mitosları ilkel ve irrasyonel düşünceye bağlayan ve Aydınlanmadan beri çok popüler olmuş yaklaşımlardan bir diğeriydi. Freudcu mitos okuması, mitolojik örüntüleri ve olayları psikolojik örüntü ve olayların diline aktaran kılık değiştirmiş alegorik bir yaklaşımdı. Fakat Max Müller'e benzer ama kendinden önceki yorumculardan farklı bir şekilde Freud bir anlamdan diğerine geçişin yalnızca nasıl olduğunu değil neden olduğunu da açıklıyordu.

Freud'un meslektaşı **Carl Jung** (1875-1961) insan doğasının bilinç dışı bir parçası olduğu düşüncesi üzerine çalışmayı sürdürdü. Freud gibi Jung da bilinçaltını hem gizleyen hem de, psikiyatristlere, oraya giden yolu gösteren karmaşık bir semboller dizgesinin olduğunu kabul ediyordu. Bununla birlikte, bilinçaltının sembollerinin ağırlıklı olarak cinsel semboller olduğuna, dahası rüyalardaki sembollerin bireysel olduğuna inanmıyordu.

Jung'un teorisi bazı açılardan Doğu dini öğretilerine benzer. Ona göre bireysel bilinç hali, **kolektif bilinçdışı** adını verdiği koca bir ruhsal faaliyetler okyanusunda küçük bir körfez ya da koy gibidir. Okyanusun derinliklerinde yaşayan büyük yaratıklardan bazıları arada sırada bu körfeze girerler. Bunlar, zamandan bağımsız olarak var olan ve sık sık kendini tekrar eden imgeler, yani *arketip*lerdir; duygular dünyamızın ve mitoslarımız bu arketipler üzerine kuruludur.

Bazı arketip grupları belli bir kültürün bilincinde uzun bir süre boyunca varlığını devam ettirebilir. Jung bu tür farklı arketipleri gruplara ayırmış ve onlara Yaşlı Bilge, Toprak Ana ve Kutsal Çocuk gibi adlar vermişti. Budist meditasyonlarında bilinci belli bir noktaya odaklamak için kullanılan simetrik geometrik görsel figürleri, yani *mandala*ları, herkesin ulaşmak istediği ve mitoslara konu olan tam fiziksel bütünlük durumunun görsel sembolü olarak görüyordu. Bu açıdan bakıldığında mitosları insan hayatından ayrı düşünmek tamamen imkânsızdır. Jung'dan derin bir şekilde etkilenen Joseph Campbell'ın (1904-1987), *Bin Suratlı Kahraman* (*The Hero with a Thousand Faces*, New York, 1968) başta olmak üzere pek çok kitabında tekrar ettiği gibi, farkında olalım olmayalım, hayatlarımızda kendi mitoslarımızı yaşarız.

Jung'un bir diğer takipçisi Erich Neumann (1905-1960), Jung'un yöntemini ejderlerle savaşılan mitosları açıklamak için kullanmıştır. Neumann'a göre bu tür mitoslar, bireyin bilinç durumunun dünyanın kolektif bilinçdışından kopuşunu temsil eder. Ejder kolektif bilinçdışının sembolüyken, ejderin mideye indirmeye çalıştığı kahraman, bireysel bilinç durumunun sembolüdür. Kolektif bilinçdışının bir diğer sembolü de, mitolojide ve dinler tarihi boyunca sürekli karşımıza çıkan Büyük Ana Tanrıça, ya da "her şeyin anası" figürüdür. Bireysel bilinç durumunun ve hayatın kaynağı olmasına rağmen kendi yavrularını, kendi yarattıklarını yemekle (= yok etmekle) tehdit eder.

Bu nedenle kötü dişil güçler -Kirke veya Tiamat gibi canavarlar- erkek kahramanı tehdit ederler. Bazı örneklerde canavar (yunusu yutan balina gibi) kahramanı gerçekten de yutar, fakat bu her zaman geçici bir yenilgidir. Kahramanın en nihayetinde canavarı kesin olarak yenmesi bireysel kimliğin doğuşunu,

bireysel bilinç durumunun, tehdit kaynağı kolektif bilinçdışı karşısında kazandığı zaferi temsil etmektedir. Kahramanın ödülü ise -prenses ya da hazine- yutup yok eden kolektif bilinçdışının yenilmiş, ehlîleştirilmiş ve artık tüketen değil üreten haline getirilmiş formudur. Bu savaş mitosu, gerçekte, bireyin psikolojik yazgısının bir tarifidir.

Yapısalcı Teoriler

Mitos yorumlama teorilerinin en etkililerinden biri, Fransız antropolog **Claude Lévi-Strauss** (1908-2009) tarafından ortaya atıldığı şekliyle, **yapısalcılık**tır. Lévi-Strauss'a göre klasik bir hikâyede anlam içerik değil, içeriğin altında yatan yapısal ilişkiler aracılığıyla aktarılır. O güne kadar ortaya atılmış en akılcı ve soyut teori olan yapısalcılığa göre bir mitosun anlamı, onun en saf biçimidir.

Yapısal ilişkiler çoğu zaman o kadar belirsizdir ki yalnızca matematiksel formülleri andıran diyagramlar, tablolar ve formüller yoluyla açıklanabilirler. Dolayısıyla bir hikâyenin anlamı onun belli bir anlatılış şeklinden bağımsızdır; anlam, hikâyenin olası bütün varyantlarının toplamıdır. Kendini hiçbir şekilde geleneksel hikâyelerle sınırlandırmayan Lévi-Strauss, bir mitosun yorumlarının da o mitosun bir parçası olarak kabul edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür (ki bu yorumlara kendi analizlerini de dâhil eder).

Lévi-Strauss mitosun köklerini, "mitsel düşünce daima zıtlıkların farkında olmakla başlar ve zaman içinde gelişerek zıtlıklar arasında bir orta yol bularak ilerler" ilkesinde bulur. İnsanlar dünyayı sıcak-soğuk, acı-tatlı, çiğ-pişmiş, canlı-ölü gibi birbirinden keskin çizgilerle ayrılmış ve aşılması gereken ikilikler olarak algılar. Doğamız gereği zıtlıklara tahammülümüz olmadığı ve bu yüzden zıt kutuplar arasında "arabulucular" bulunmadığı için, farkına vardığımız çelişkileri hikâyeler anlatarak gideririz.

Örneğin kadınları hamile bırakan ama ya çocuklarının doğmasına izin vermeyen ya da doğduktan sonra onları canlı canlı yutan Uranos oğlu Kronos hikâyesi doğum ile ölüm arasındaki ezelî mücadelede bir köprü gibidir. Normalde bir araya gelmesi imkansız karşıtlıklar, hem yeni nesiller üreten (doğum) hem de onları yutan (ölüm) gücün aynı güç olduğu bir hikâye anlatılarak bir araya getirilir. Homeros'un ölüler diyarına gidip geri dönen bir adamın hikâyesini anlattığı *Odysseia* da uzlaşmaz yaşam ile ölüm zıtlarını bir araya getiren bir hikâyedir. Yaşam ile ölüm birbirinin tam zıddı olsa, yani birinin olduğu yerde diğeri olamasa da, mitoslarda ölüler ülkesine gidilip, canlı olarak geri dönülebilir. Dünyayı bu tür ikilikler olarak algılamamızın nedeni, Lévi-Strauss'a göre, beynimizin fiziksel olarak iki ayrı bölümden oluşmasından kaynaklanır (ki bilinci mümkün kılanın da bu olduğu ileri sürülür). Bu ikili yapı nedeniyle, dış dünyadaki ikiliklerle bir türlü tam ve kesin olarak baş edemeyiz -mitosların dinamik karakteri de buradan gelir.

Lévi-Strauss 1955 yılında, Oidipus mitosunun dünya çapında ses getiren yapısalcı bir yorumunu yayımlar. Metin pek açık ve kolay anlaşılır bir metin değildir, ama yine de dünyanın dört bir tarafından çok sayıda değişik yorumlar alır. Lévi-Strauss'a göre mitosun hiçbir mesajı yoktur; insanın kökenleri ile ilgili birbirine zıt iddiaları dile getirir yalnızca. Thebaililer *autokhthonos*

olduklarını, yani topraktan öylesine fışkırdıklarını iddia etmektedirler (ejder dişleri). Adı "şiş ayaklı" anlamına gelen Oidipus, topraktan öylesine fışkıran yaratıkların ayaklarında (yılan ayaklı Gigantlar gibi) bir gariplik olduğu için öyledir. Diğer yandan, diğer bütün insanlar gibi Thebaililer de bir ananın karnından doğmuşlardır; ve elbette Oidipus, annesi İokaste'nın rahminden çıkmıştır. Dolayısıyla Oidipus mitosu mantık yoluyla bir araya gelemeyecek iki zıt kutbu hikâye yoluyla birleştirir.

Lévi-Strauss'un yorumları zor anlaşılır metinlerdir; bunun bir nedeni, kullandığı dilin çetrefilli oluşudur. Oidipus mitosuyla ilgili argümanını şu şekilde özetler: "Kan bağına aşırı değer verilmesi ile yeterli değerin verilmemesi arasındaki ilişki, *autokhthoni*den kaçış çabası ile bunu başarmanın imkânsızlığı arasındaki ilişkinin aynısıdır."

Ayrıca, bir mitosun gerçek yapısına -ya da özüne- ulaşıp ulaşmadığımızı kesin olarak anlamak zordur, çünkü çoğu zaman başka seçenekler de söz konusu olmaktadır. Bir antropolog olarak Lévi-Strauss ağırlıklı olarak Güney Amerika yerlileri arasında bulunmuş, onların mitosları aracılığıyla yalnızca o insanların derin korkularını, endişelerini ve isteklerini değil, tüm insan türünün zihinsel iç mekanizmalarını da keşfetmeyi amaçlamıştır. Bunu yaparken de, insan doğasına ait sırların geleneksel masallarda yattığını ispatlamaya çalışan kadim yorumcuların geleneğini izlemiştir. Daha açık bir ifadeyle Lévi-Strauss, mitosların görünürdeki dokusunun ardında, şeylerin asıl doğasını açıklayacak soyut bir örüntü veya kurallar dizgesi bulmayı hedefleyen Yeni Platoncu programı aynen tekrar etmiştir.

Bütün kısıtlarına rağmen, Lévi-Strauss'un yapısalcı yorum yöntemi açıklayıcı/yorumlayıcı gücü oldukça yüksek bir yöntemdir, çünkü bütün mitos sistemlerini bir araya getirerek ve bunun da ötesinde, kültürün daha geniş ölçekli özellikleri ile mitos arasında bağlar kurarak, mitosların bugüne kadar gözlerden uzak kalmış yönlerini ortaya çıkarır. Lévi-Strauss'un Fransız takipçileri arasında bir grup, özellikle J.-P. Vernant (1914-2007), P. Vidal-Naquet (1930-2006) ve M. Detienne (doğ. 1935) Grek mitosları yöntemini izlemişlerdir. Claude Lévi-Strauss ile birlikte bu yazarlar **Paris mitos eleştiri okulu** olarak anılırlar.

Yöntemlerine örnek olarak, Grek panteonu üzerine yaptıkları çalışmayı verebiliriz. Alışılageldik yöntem, her tanrıyı diğerlerinden ayrı bir şekilde incelemek, kökleriyle ilgili varsayımlarda bulunmak ve mitos ve ritüellerle bağlantısıyla ilgili bir şeyler söylemektir (ki bu kitapta da benimsenen yöntem budur). Ne var ki, Vernant'a göre, nasıl ki tek bir kelimeden bir anlam çıkaramazsak, tek bir tanrıyı diğerlerinden ayrı değerlendiremeyiz; asıl yapılması gereken, bütün tanrıları mitosta bir araya getiren karmaşık ilişkiler ağı olarak tanımlayabileceğimiz "sentaksa" bakmaktır. Greklerin kavramsal evrenini ancak o zaman anlayabiliriz.

Örneğin gezgin Pausanias, Olympia'daki Zeus heykelinin kaidesinde Hestia'nın Hermes ile ilişkilendirildiğine dikkat çeker. Neden? Çünkü, diye açıklar Vernant, Hestia ile Hermes Greklerin birbirine zıt fakat aynı zamanda birbirini bütünleyen iki farklı mekân (uzam) algısının vücut bulmuş şekilleridir. Hestia sabit noktadır, evin -ve şehrin- merkezinde duran ocaktır. Hermes ise hareketi, bir durumdan başka duruma geçişi, değişimi, zıtları birleştiren bağı temsil eder.

Greklerin gündelik sosyal hayatları da aynı bölünmeyi yansıtır. Hermes'e göre Hestia neyse erkeğe göre kadın da odur. Erkek şehir şehir, ülke ülke dolaşır, iş yapar ve savaşırken kadın evdedir, bir yere hareket etmez. Dolayısıyla ne Hermes ne de Hestia birbirinden ayrı düşünülemez, çünkü onlar tek bir kavramın iki zıt kutbudur. Mekân anlamında kullandığımız *uzay* (İng. *space*) sözcüğü bizim için bu tek kavramı temsil eder, fakat dillerinde bu soyut kavramı karşılayacak sözcük bulunmayan Grekler bu durumu, Hestia ile Hermes'in farklı fakat birbirini tümleyen edimleri ile ifade etmişlerdir. (Aslında Grekçede uzay/mekân sözcüğünü üç aşağı beş yukarı karşılayan birkaç farklı sözcük vardır.)

Yapısalcı yorumlar, kültürün çok farklı yerlerinde alınan farklı şeyleri birbirine bağlayarak mitoslara şekil veren kuralların neler olduğunu görmeyi hedefler. Bu girişimin karmaşıklığı, bunun hem mümkün hem de tehlikeli bir iş olduğunu gösterir. Ufak ayrıntılar ile daha geniş çaplı örüntüler arasındaki etkileşim büyüleyici fikirlerin doğmasına önayak olur, fakat ortaya çıkanların nesnelliği ve anlamlılığı ciddi bir tartışma konusudur. İnsan düşüncesine egemen olan aynı kurallara tâbi olduğunu öne süren yapısalcı teorinin evrensel iddiaları, pratikte hemen her alana uygulanabilmekte, fakat aynı zamanda yöntemi fazla "girişimci" olmakla eleştirenlerin de işini kolaylaştırmaktadır.

Bağlamsal Yaklaşımlar

Alman klasik filolog Walter Burkert (doğ. 1931), klasik metin uzmanlarını derinden etkilemiş eseri *Grek Mitolojisi ve Ritüellerinde Yapı ve Tarih*'te (*Structure and History in Greek Mythology and Ritual*, 1979) yapısalcılığın zayıf yönünden bahseder. Burket, mitos çalışmalarında yapının önemli olduğunu ve bir hikâyenin asıl kimliğinin, metnin içindeki bir anlam (İng. *sense*) yapısı sayesinde korunduğunu kabul eder. Aralarındaki farklara rağmen hem Homeros'un Oidipus hikâyesine hem de Sophokles'inkine "Oidipus mitosudur," diyebilmemizi mümkün kılan şey bu sabit, kısmen gizli iç yapının varlığıdır. Bununla birlikte Burkert, Lévi-Strauss'un değişen kültürel ve tarihsel koşullar karşısındaki ilgisizliğine karşı çıkar, zira bu değişim, bir mitosa sürekli olarak farklı kolektif anlamlar yüklemektedir. Dolayısıyla, kültürel ve tarihî bağlam her zaman dikkate alınmalıdır.

Ritüel mitos teorisini kısmen de olsa canlandıran Burkert, mitosu biçimlendiren yapıların biyolojik ya da kültürel **eylem planlarını** yansıttığını ileri sürer. Kültürel eylem planının bir örneği, Paleolitik (Erken Taş Devri) insanın avlanma pratiklerinde görülebilir. Hayatta kalmak için avını öldürmek zorunda kalan fakat hayvanlarla yakın ilişki içinde bulunan ve onlara saygı duyan avcı, bu eyleminden duyduğu suçluluk duygusunu çeşitli törensel eylemler yoluyla hafifletmeye çalışır. Bir hayvan öldürdükten sonra kemiklerini yeniden bir araya getirerek, örneğin, hayvanı canlandırmış gibi yapar.

Bu eylem planı, av tanrıçası Artemis tarafından bir geyiğe çevrilen ve kendi köpekleri tarafından parçalanarak can veren avcı Aktaion mitosundaki ayrıntıları açıklayabilir. Hikâye, avcıların hayvan kılığına girerek avlandığı tarih öncesi ritüeli yansıtmaktadır -mitosta köpeklere insan gibi ayrı ayrı isim verilmiş olmasının nedeni de bu ritüeldir. Bu mitosun bir başka versiyonunda

köpekler Aktaion'un ölümünün ardından acı içinde ulumaktadırlar. Kentaur Khiron, Aktaion suretine girerek köpeklerin karşısına çıkar; sahiplerinin canlandığını zanneden köpekler sakinleşip susarlar. Burkert'e göre, öldürülen hayvanın/insanın suretine bürünmek, tarih öncesi dönemlerde vicdanı rahatsız avcıların avladıkları hayvanın kemiklerini gerçekten bir araya getirdiği canlandırma ritüellerinin bir yansımasıdır.

Grek mitoslarının, Paleolitik av pratiğinden gelenler de dâhil, pek çok ritüel unsuru koruduğu ve Burkert'in din ve mitos konularındaki görüşlerinin daima akıl açıcı olduğu tartışılmaz. Bununla birlikte Burkert'in, Grek kurban töreninin ve bunu yansıtan mitosların tarih öncesi av pratiğinden gelmiş olduğu tezi, Grek kurban törenlerinde neden yabani hayvanların değil de evcil hayvanların kurban edildiği sorusunu cevapsız bırakmaktadır. Tarih öncesi avcıların avlarını öldürdükleri için "suçluluk duydukları" düşüncesi de eleştiriye oldukça açıktır. Avcılar avlarına saygı duyuyorlardı, orası kesin, fakat suçluluk duygusunun genellikle toplumsal ahlak kurallarının ihlal edilmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir; hayvan öldürmek, Paleolitik insanın toplumsal ahlak kurallarını ihlal eden bir eylem değildi. Tarih öncesi avcıların öldürdükleri hayvanı canlandırma çabalarının bir nedeni, hiç kuşkusuz, öldürecek/avlayacak hayvanların neslinin tükenmemesini, büyü yoluyla, garanti altına almaktı.

Bağlamsal yaklaşım, mitosları, hikâyelerin altında yatan toplumsal cinsiyet rolleriyle ilgili gerçekliklere dikkat çekmek veya mitosların gerçeklik inşa etme yollarını göstermek için kullanan feminist eleştirmenler için de uygun gibidir. Örneğin Demeter mitosu Grek kadınlara evlilik, çocuk yetiştirme ve dinî yaşam konularında onlardan beklenen rollerin ne olduğunu açıklamak ve bu rolleri kadınların doğal görevleriymiş gibi benimsetmek için araç olarak kullanılmıştır. Elbette ki bu tür eleştiriler daima, erkekler tarafından erkekler için üretilmiş edebî metinleri temel almalıdır.

Bağlamsal yaklaşım yapısalcı, tarihsel ve karşılaştırmalı yöntemlerin görüşlerinden yararlanan ve büyük ölçüde biyoloji, dinler tarihi, dil ve antropoloji konularındaki bilgilerimize başvuran karmaşık bir yaklaşımdır.

SONUÇ

Burada ana hatlarıyla kısaca özetlemeye çalıştığımız, Grek mitoslarının yorumlanmaya çalışıldığı uzun tarihî süreçten nasıl bir sonuç çıkarmamız gerekir? Bu mitos yorumlama sistemleri, "anlamak"tan kastımız bir şeyi daha geniş ve daha bildik bir bağlama oturtmaksa, mitosları anlamamıza katkıda bulunuyor mu, ya da ne derece bulunuyor?

Yazı ve felsefe öncesi bir geçmişe ait geleneklerin tuhaflıkları karşısında kafaları karışmış antik Grek teorisyenler kendi mitoslarını, onları felsefe tarafından yaratılmış "doğru" gerçeklik modellerine uydurmaya çalışarak açıklamayı denediler. Mitoslara baktıklarında, fiziksel dünyanın felsefi bir tanımını yaparken işlerine yarayacak alegoriler ya da, euhemeristler örneğinde, insanlığın geçmişini tarihsel olarak yeniden kurmak için temel alınacak bir kaynak ya da bireylerin toplum içinde nasıl davranmaları gerektiğini gösteren

örnekler görüyorlardı. Mitosları, Hristiyanlıktan modern zamanlara geçiş sürecinde ortaya çıkan yeni gerçeklik modellerine adapte etmeye çalışan daha sonraki yöntemler de buna benzer bir yol izledi. Bu uzun modeller silsilesi içinde geldiğimiz en yetkin olmasa da en son nokta, Aydınlanmadan ve özellikle on dokuzuncu yüzyıldan bu yana düşünce dünyasını gittikçe daha yoğun bir şekilde egemenliği altına alan bilimsel modeldir. On dokuzuncu yüzyılda çıkan ve mitosları "dilin bir hastalığı" olarak gören teori, bilimsel dilbilimciler tarafından desteklenmiş olsa da, Palaephatus'un İ.Ö. 300'de önerdiği yorum yöntemine şaşırtıcı derecede benzemektedir. Modern psikolojik teoriler, özellikle Jung'un ve Lévi-Strauss'unkiler, mitoslarda ruhsal ve psikolojik gerçekliğin alegorilerini bulmaya çalışan çok daha eski yorumcuların başvurduğu yaklaşımları biraz daha rafine bir şekilde tekrar eden teorilerdir.

Bilim, düşünceleri kesin ve net bir biçimde tanımlar ve onları katı bir şekilde kontrol altında tutulan ilkelere göre ele alır; bilimsel modeli diğerleri karşısında daha güçlü kılan şey budur. Öte yandan, hümanist çalışmaların da kendine göre güçlü yanları vardır, çünkü hümanist yaklaşım, daha çok, semboller yaratabilen canlılar olarak tanımladığı insanoğlunun alternatif dünyalar yaratma becerisiyle ilgilenmektedir. Mitoslar da mitos yorumları da böyle bir alternatif dünyadır; her ikisi de aynı becerinin dışavurumudur.

Tarihsel olarak, mitos yorumları en az mitosların kendileri kadar önemlidir ve aslında onlardan çok daha geniş bir alan kaplarlar. Mitos (anlatılan hikâyenin kendisi) ile mitoloji (mitosların analizi) sözcüklerinin birbirlerinin yerine kullanılabilir olması, kasıtsız da olsa, kritik bir kafa karışıklığına işaret etmektedir. Bu karışıklığın ilk farkına varanlar, mitos yorumlarının aslında eldeki mitoslara eklenen yeni mitoslar olduğunu ileri süren yapısalcılardır. Eğer bir mitos, onu üreten toplumdaki gerilim noktalarını, değerleri ve entelektüel akımları yansıtıyorsa, o mitosun yorumu da o akımları neredeyse aynı sadakatle yansıtır. Mitos yorumlama tarihi aslında düşünce tarihinin bir izdüşümüdür. Mitos yorum tarihine baktığımızda, zaman içinde aynı kalan malzemeye karşılık sürekli bir değişim içinde olan entelektüel modeller görür ve düşünce yapılarındaki değişimi çok iyi izleyebiliriz.

Büyük mitos teorisyenleri, genellikle, şu ya da bu hikâyeyi, şu ya da bu kişiyi alır, etkileyici gözlemler yapar ve sonra çıkardıkları sonuçlar diğer bütün mitoslar için de geçerliymiş gibi konuşurlar. Fakat mitoslar birbirlerinden o kadar farklı ve bizim mitos tanımımız o kadar belirsiz ve tartışmaya açıktır ki evrensellik iddiasındaki bütün açıklamalar, öznel olmaya ve sahiplerinin teorik çıkarlarına hizmet etmeye mahkûm gibidir. Mitos yorumlama tarihi bu gerçeği doğrulayan örneklerle doludur. Grek mitoslarının kapsamı bir yandan geniş ölçekli yorumlama girişimlerine açıkken diğer yandan bu girişimleri boşa çıkarma eğilimindedir, çünkü elimizdeki örnekler her türlü amaca, her türlü bakış açısına uygun sayısız seçenek sunmaktadır. Dikkatli bir seçimle, her türlü teori belli sınırlar içinde kalan konulara şaşırtıcı netlikte ve doğrulukta açıklamalar getirebilir, bu sınırlar içinde sorunsuz çalışabilir. Ne var ki, başka mitos örneklerine uygulandığında teori, en bariz ve en anlaşılır konulara bile doyurucu açıklamalar getirmekte zorlanabilir.

Bir araya gelmiş klasik mitoslar, bağlamsal yaklaşım sayesinde daha iyi anladığımız üzere, tek bir teoriyle açıklanamayacak kadar karmaşık ve çok yönlüdür (bu kitapta genel olarak bağlamsal yaklaşımı tercih etmemizin nedeni budur). Mitosların bu kadar karmaşık olmasının bir nedeni insan bilincinin kendisinin karmaşık olmasıyken, diğer nedeni ise alfabenin mucidi olan Greklerin yazı öncesi sözlü gelenekten alfabe yazısına dayanan ve öz-eleştirel bir kültüre geçiş sürecinde oynadıkları özel roldür. Dolayısıyla Grek mitosları, insan ruhunun gelişim tarihinde özel bir durumdur. Onları anlamak için farklı yorum akımlarının mümkün kıldığı içgörülerden yararlanmamız gerekmektedir. Hiçbir analiz yönteminin klasik mitolojinin sonsuz gizemlerine tek başına ışık tutamayacağı açıktır.

ÖNEMLİ İSİM VE TERİMLER

akılcılık, 715
Ksenophanes, 716
alegori, 717
sembolizm, 717
etimoloji, 718
euhemerizm, 719
Yeni Platonculuk, 722
Aydınlanma, 726
romantizm, 728
Johann Bachofen, 729
Sir James Frazer, 731
ritüel mitos teorisi, 732
onayıcı mitos teorisi, 733
Max Müller, 733
güneş mitolojisi, 733
Hint-Avrupa karşılaştırmalı mitoloji, 734
Sigmund Freud, 735
Oidipus kompleksi, 736
Carl Jung, 737
kolektif bilinçdışı, 737
Claude Lévi-Strauss, 738
yapısalcılık, 738
Paris mitos eleştiri okulu, 739
eylem planları, 740

OKUMA LİSTESİ 25. BÖLÜM

GENEL

Bremmer, Jan, and Fritz Graf, eds., *Interpretations of Greek Mythology* (London, 1987).

Buxton, Richard, ed., *From Myth to Reason?* (Oxford, UK, 1999).

Czapo, E.., *Theories of Mythology* (Oxford, UK, 2005).

Dundes, Alan, ed., *Sacred Narrative: Readings in the Theory of Myth* (Berkeley, CA. 1984).

Edmunds, Lowell, ed., *Approaches to Greek Myth* (Baltimore, MD, 1990). Mitos ile ritüel, mitos ile tarih, Grek ve Yakın Doğu mitolojileri, Hint-Avrupa mitolojisi, folklor, yapısalcılık, psikanalitik yorum ve mitos ile Grek sanatı dâhil, modern mitos yorumlama ekolleri üzerine çalışmalar.

Kirk, G. S., *The Nature of Grek Myths* (New York, 1974). Beş temel teoriyi -doğa mitosları, etiyolojik mitoslar, onayıcı mitoslar, yaratıcı bir döneme önayak olan mitoslar ve ritüellerden doğan mitoslar- değerlendiren ve bunlara, mitosları psykhenin bir ürünü olarak gören beş teoriyi daha dâhil eden bir çalışma.

Segal, Robert A., ed., *Literary Criticism and Myth*, 6 vols. (New York, 1996).

GREK TORİLERİ

Guthrie, W. K.C., *The Greek Philosophers, from Thales to Aristotle* (New York, 1960).

Kirk, G. S., and J. E. Raven, *The Presocratic Philosophers: A Critical History with a Selection of Texts* (Cambridge, UK, 1962).

Ortaçağ ve Rönesans Teorileri

Allen, Susan Heuck, ed., et al., *Survival of the Gods: Classical Mythology in Medieval Art* (Providence, RI, 1987).

Bull, Malcolm, *The Mirror of the Gods: Classical Mythology in Renaissance Art* (London, 2005).

Bush, Douglas, *Mythology and the Renaissance Tradition in English Poetry* (Minneapolis, MN, 1932; New York, 1963).

Seznec, Jean, *The Survival of the Pagan Gods: The Mythological Tradition and Its Place in Renaissance Humanism* (New York, 1953; reprinted Princeton, NJ, 1994).

Aydınlanma Çağı Teorileri

Marsak, L. M., trans, and ed., *The Achievement of Bernard le Bovier de Fontenelle* (New York, 1970).

Romantik Teoriler

Kamenetsky, Christa, *The Brothers Grimm and Their Critics, Folktales and the Quest for Meaning* (Athens. OH, 1992).

Antropolojik Teoriler

Fontenrose, Joseph, *The Ritual Theory of Myth* (Berkeley, CA, 1966; reprinted 1971). Mitosların ritüellerden türediğini öne süren sava karşı çıkan bir çalışma.

Frazer, J. G., *The New Golden Bough,* ed. T. Gaster (New York, 1959).

Malinowski, Bronislaw, *Magic, Science, and Religion, and other Essays* (New York, 1948; reprinted Prospect Heights, Il., 1992).

Vickery, John B., *The Literary Impact of* The Golden Bough (Princeton, NJ, 1973).

Dilbilimsel Teoriler

Puhvel, Jaan, *Comparative Mythology* (Baltimore, MD, 1987; reprinted 1989).

Psikolojik Teoriler

Jung, Carl G., et al., *Man and His Symbols* (New York, 1968).

———, and K. Kerényi, *Essays on a Science of Mythology. The Myth of the Divine Child and the Mysteries of Eleusis* (Princeton, NJ, 1993). Jung'un arketipleri üzerine klasik bir çalışma.

Neumann, Erich, *The Origins and History of Consciousness,* trans. R. F. C. Hull (Princeton, NJ, 1954; reprinted 1970). Canavar/Ejderha savaşı hikâyelerini bilinçdışı arketipler açısından analiz eden, Jung'un öğrencisi tarafından yazılmış bir eser.

Yapısalcılık

Detienne, Marcel, *The Creation of Mythology,* trans. Margaret Cook (Chicago, 1986). "Paris okulundan" gelen önemli bir katkı.

Gordon, R. L., ed., *Myth, Religion and Society. Structuralist Essays by M. Detienne, L., Gernet, J.-P. Vernant and P. Vidal-Naquet* (Cambridge, UK, 1981).

Leach, Edmund, *Claude Lévi-Strauss,* rev. ed. (New York, 1974; reprinted Chicago, 1989).

Lévi-Strauss. Claude, *The Raw and the Cooked,* trans. J. and D. Weightman (Chicago, 1980). Dört ciltlik Mythologiques eserinin birinci cildi. Levi-Strauss'un yöntemine ve teorilerine giriş niteliğindedir.

Propp, V., *Morphology of the Folktale,* 2nd ed. (Austin, TX, 1968; Russian original, 1928).

Vernant, J.-P., *Myth and Society in Ancient Greece,* trans. J. Lloyd (New York, 1990).

Bağlamsal Yaklaşımlar

Burkert, Walter, *Structure and History in Greek Mythology and Ritual* (Berkeley, CA. 1979).

———, *Homo Necans: The Anthropology of Ancient Greek Sacrificial Ritual and Myth* (Berkeley, CA., 1983; German original 1972).

Buxton, R., *Imaginary Greece: The Contexts of Mythology* (Cambridge, UK, 1994). Hikâyeleri, içinden doğdukları tarım toplumu bağlamı içinde inceleyen, anlatı ile toplumsal bağlam ilişkisi üzerinde duran bir çalışma.

Dowden, Ken, *The Uses of Greek Mythology* (London, 1992).

Powell, Barry B., *A Short Introduction to Classical Myth* (New York, 2002). Bu kitabın, folklor ve sanat üzerine ekstra materyaller içeren ve daha kısa ama yoğun bir versiyonu.

REFERANS TABLOLARI

ANTİK DÜNYANIN KRONOLOJİSİ

İ.Ö. 10.000 **Neolitik Dönem** (Cilalı Taş Devri). Yerleşik düzen ve tarımın gelişmesiyle birlikte Yakın Doğu'da başlar.

İ.Ö. 4000 Sümer çivi yazısının başlangıcı, 3400 civarı

İ.Ö. 3000 **ERKEN TUNÇ ÇAĞI,** tunç metalinin işlenmesiyle birlikte Yunanistan'da başlar, 3000-2000 civarı
Sümer şehirlerinin gelişimi, Mezopotamya, 2800-2340 civarı
Minos uygarlığının gelişimi, Girit, 2500-1200 civarı
Akad İmparatorluğu, Mezopotamya, 2334-2220 civarı
Sümer uygarlığının yeniden yükselişi, 2200-2000 civarı

İ.Ö. 2000 **ORTA TUNÇ ÇAĞI,** Hint-Avrupa kökenli Greklerin Balkan yarımadasına gelişleriyle başlar, 2000-1600 civarı
Eski Babil İmparatorluğu, Mezopotamya, 2000-1550 civarı
GEÇ TUNÇ ÇAĞI (ya da **MYKENAİ DÖNEMİ**), 1600 civarı
Hitit İmparatorluğunun Anadolu'ya egemen olması, 1600-1200 civarı

İ.Ö. 1500 Fenike hece yazısının ortaya çıkışı, 1500 civarı
Troia Savaşı, 1250 civarı (?)
KARANLIK DÖNEM (ya da **DEMİR ÇAĞI**), Yunanistan'daki Myken şehirlerinin yıkılmasıyla başlar, 1200-1100 civarı

İ.Ö. 1000 Anadolu'daki ilk Grek kolonileri, 1000 civarı
Güney İtalya ve Sicilya'da Grek kolonileri, 800-600 civarı
ARKAİK DÖNEM, Grek alfabesinin icadıyla başlar, 800 civarı
Homeros'a atfedilen *İlyada* ve *Odysseia* yazılır, 800-750 civarı
Olimpiyat oyunları başlar, 776
Roma'nın kuruluşu (?), 753
Hesiodos *Theogonia*'yı yazar, 750-700 civarı
Homerik İlahiler, 700-500 civarı
Syklik (Cyclic) şairler, 650-500 civarı

Tiranlar Dönemi, 650-500 civarı
Pers Hükümdarı Büyük Serhas (Keyhüsrev) dönemi, 600-529 civarı
Ksenophanes, 570-460 civarı
Pindaros, 522-443 civarı
Roma'da Etrüsk Hanedanının devrilişi (?) ve "Roma Cumhuriyetinin" kuruluşu, 510
Klisthenes'in Atina demokrasisini kurması, 508

İ.Ö. 500 **Bakkhylides**, beşinci yüzyıl
Perslerin Yunanistan'ı işgali, Marathon savaşı, 490
Perslerin Yunanistan'ı ikinci işgali, Atina'nın tahribi; Greklerin Salamis ve Plataia zaferleri
KLASİK DÖNEM, Perslerle yapılan savaşların sona ermesiyle başlar, 480
Aiskhylos, 525-456
Sophokles, 496-406 civarı
Herodotos, 484-420 civarı
Euripides, 484-405 civarı
Sokrates, 469-399 civarı
Peloponez Savaşı, 431-404
Tukidides, 460-400 civarı

İ.Ö. 400 Eski Ahit'in *Yaratılış* (*Genesis*) babı bugünkü şeklini alır, 400 civarı
Platon, 428-347
Aristoteles, 384-322
Roma'nın Galyalılar tarafından talan edilmesi,
Büyük İskender'in babası, Makedonyalı II. Philip'in Yunanistan'ı işgali ve yerel yönetime son vermesi, 338-337
Büyük İskender'in İran'ı (Persleri) işgali; Grek kültürünün bir dünya kültürü haline gelmesi, 336-323
HELENİSTİK DÖNEM, İskender'in 323'teki ölümüyle başlar,

İ.Ö. 300 **Rodoslu Apollonios**, üçüncü yüzyıl

İ.Ö. 200 Roma ile Kartaca arasında patlak veren Punik Savaşları, 264-146
Yunanistan'ın bir Roma eyaleti olması, 146
Roma iç savaşı 88-31
Catullus, 84-54 civarı
Vergilius, 70-19
Livius, İ.Ö. 59-İ.S. 17
ROMA DÖNEMİ, Augustus'un Actium Savaşında Antonius ile Kleopatra'yı yenmesi ve Mısır'ı Roma topraklarına katmasıyla başlar, 31/30
Augustus Sezar dönemi, İ.Ö. 27-İ.S. 14
Apollodoros Kitaplığı, İ.S. birinci yüzyıl (?)
Plutarkhos, İ.S. 46-120

İ.S. 100 **Apuleius**, ikinci yüzyıl
Hyginus, ikinci yüzyıl

İ.S. 200 Konstantin, İ.S. 280?-337

İ.S. 300 Hristiyanlığa karşı hoşgörüyü kurumlaştıran Milano Fermanı, 313

İ.S. 400
ORTAÇAĞ DÖNEMİ, Batı Roma İmparatorluğunun çöküşüyle başlar, İ.S. 476

GREK VE ROMA PANTHEONU

Grekçe Adı (Roma Adı)	*Ana-Babası*	*Kökeni*	*Sorumluluk Alanı*	*Sembolü / Özellikleri*
Zeus (Jüpiter, Jove)	Kronos + Rhea	Hint-Avrupa gök-tanrı	krallık, kanun, hava	şimşek, krallık asası
Hera (Juno)	Kronos + Rhea	ana-tanrıça	evlilik, aile	tavus, asa
Demeter (Ceres)	Kronos + Rhea	buğday tanrıçası	buğday hasadı	tahıl (Persephone ile)
Poseidon (Neptün)	Kronos + Rhea	tatlı su tanrısı	su, deniz, depremler	üç dişli çatal, atlar, yunuslar
Hestia (Vesta)	Kronos + Rhea	ocak ateşi	ev içi işler	nadiren görünür
Artemis (Diana)	Zeus + Leto	bereket tanrıçası	avcılık, yabanıl hayat	yay, kısa etekli giysi, hayvanlar
Aphrodite (Venüs)	Zeus + Dione (ya da köpükten doğar)	bereket tanrıçası	insan cinselliği	çıplak, kumru/güvercin (Eros/Cupid ile)
Hermes (Merkür)	Zeus + Maia	yol işaretlerinin kişileşmiş hali	yolculuk, ticaret, yalan, hırsızlar, hitabet	kanatlı ayakkabılar, *caduceus*
Hephaistos (Vulcan)	Hera (tek başına)	ateş - ruh	metal işleri	"takke," çekiç
Apollon	Zeus + Leto	şaman tanrı	salgın hastalık, şifa, müzik, bilicilik	sakalsız, lir, yay
Ares (Mars)	Zeus + Hera	Trakyalı savaş tanrısı	savaş, şiddet	kargı, kalkan, miğfer
Athena (Minerva)	Zeus + Metis	şehir tanrıçası	uygarlık, el sanatları	miğfer, *aegis*, zırh
[Dionysos]* (Liber)	Zeus + Semele	ölen tanrı	esriklik, üzüm bağı, şarap	asma, sarmaşık, panterler, *Maenad*lar
[Pan] (Faunus)	Hermes + Arkadia	orman cini	sığırlar, çok güçlü korku	boynuzlar, toynaklar, flüt
[Herakles] (Herkül)	Zeus + Alkmene	tanrı payesi verilmiş kahraman	—	sopa, aslan postu, yay
[Asklepios] (Aesculapius)	Apollon + Koronis	tanrı payesi verilmiş kahraman (?)	tıp, ilaçlar	yılanlı asa
[Hades] (Dis)	Kronos + Rhea	yer altı dünyası	ölüler	nadiren görünür
[Persephone] (Proserpina)	Zeus + Demeter	yeni ekin, Demeter'le eş	ölüler	meşale

* Köşeli parantez içindekiler Olympos tanrılarından değildirler.

ALINTI YAPILAN ESERLER LİSTESİ

AİSKHYLOS, *Oresteia, Agamemnon, Adak Sunucular, Eumenidler*, Eski Yunan Tragedyaları 11, Çev. Yılmaz ONAY; İstanbul 2010.

CATULLUS, *Bütün Şiirleri*, Çevirenler: Çiğdem DÜRÜŞKEN, Erdal ALOVA; YKY, İstanbul, Ekim 1997.

DOOLITTLE, HILDA, "Adonis" (*Aşk Yamacındaki Ateş* içinde), Çev. Dilek DEĞERLİ, ArtShop Yayıncılık -Şiir dizisi, İstanbul 2008.

Enuma Eliş, Babil Yaratılış Destanı, Yay. Haz. Alexander HEIDEL, Çev. İsmet BİRKAN; Ayraç Yayınevi, Ankara 2000.

EURİPİDES, *Herakles*, Yunan Klasikleri 52, Çev. Lütfi AY; Maarif Matbaası, Ankara 1943.

İphigenia Aulis'te, Yunan Klasikleri 59, Çev. Lamia KERMAN; Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1945.

Troyalı Kadınlar, Eski Yunan Tragedyaları 5, Çev. Yılmaz ONAY; Mitos Boyut, İstanbul 2008.

Hippolütos, Eski Yunan Tragedyaları 16, Çev. Yılmaz ONAY; Mitos Boyut, İstanbul 2015.

Medea, Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, Çev. Ari ÇOKONA; İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, Şubat 2014.

Yakarıcılar, Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, Çev. Sema SANDALCI; İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, Nisan 2014.

HESİODOS, *Eseri ve Kaynakları: Theogonia/İşler ve Günler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları XX., Çevirenler: Sebahattin EYÜBOĞLU, Azra ERHAT; TTK Basımevi, Ankara 1977.

HOMEROS, *İlyada*, Çevirenler: Azra ERHAT, A. KADİR; Can Yayınları, İstanbul, 1984.

Odysseia, Çevirenler: Azra ERHAT, A. KADİR; Can Yayınları, İstanbul, 1988.

Homeros İlahileri (Homerik Hymnoslar), Çev. Ayşe ETİ SİNA, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.

LIVIUS, *Roma Tarihi I*, Çev. Dr. Sabahat ŞENBARK; Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1992.

MARLOWE, CHRISTOPHER, *Dr. Faustus, Bütün Oyunları*, Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi, Çev. M. Hamit ÇALIŞKAN; YKY, İstanbul, Ağustos 1996.

NIETZSCHE, FRIEDRICH, *Tragedyanın Doğuşu*, Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, Çev. Mustafa TÜZEL; İstanbul, Mayıs 2011.

OVIDIUS, *Aşk Sanatı*, Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, Çev. Çiğdem DÜRÜŞKEN; İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2010.

Dönüşümler, Çev. İsmet Zeki EYÜBOĞLU; Payel Yayınevi, İstanbul, Haziran 1994.

SENECA, *Medea*, Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, Çev. Çiğdem DÜRÜŞKEN; İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, Şubat 2015.

SHAKESPEARE, WILLIAM, *Aşk ve Anlatı Şiirleri*, Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, Çev. Talat Sait HALMAN; İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, Mayıs 2014.

SOPHOKLES, *Oidipus Kolonos'ta, Trakhisli Kadınlar*, Eski Yunan Tragedyaları 10, Çev. Furkan AKDERİN; İstanbul 2010.

Kral Oidipus, Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, Çev. Bedrettin TUNCEL; İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, Kasım 2014.

Tevrat/İncil'den alıntılar için: https://incil.info/

VERGILIUS, *Aeneis*, Bütün Eserleri II, Çev. Türkan UZEL; Ankara, Ekim 1998.

Bucolica'lar, Georgica'lar, Bütün Eserleri I, Çev. Türkan UZEL; Ankara, Ekim 1998.

YEATS, WILLIAM BUTLER, "Leda ile Kuğu (şiir)", Çev. Ülkü TAMER.

DİZİN

Admetos, Pherai kralı, karısı Alkestis burada ölmüştür, 415, 430, 530, 556

Adonis, Kinyras ile Myrrha'nın oğlu, Afrodit'in aşkı; bir yaban domuzu tarafından öldürülür, 63, 145, 236, 286-289, 732

Adrastos, Argos kralı, Thebai'ye karşı yedilerin arasında hayatta kalan tek kişi, 177, 515, 516, 518, 521, 524

Aegipan, "keçi pan", Pan'ın türevlerinden biri, Typhon ile giriştiği savaşta Zeus'u kurtarmıştır, 116, 120

aegis, "keçi derisi", Athena ve Zeus tarafından kullanılan, kenarları yılan süslemeli kalkan, 164, 250, 251, 426, 574,

Aeneis, Vergilius'un Roma'nın kuruluşunu anlattığı şiiri, İ.Ö. birinci yüzyıl sonları, 92, 323, 347, 349, 354, 417, 611, 620, 660, 669, 670, 674-676, 683-687, 706, 711, 731,

Aerope, Atreus'un karısı, Thyestes tarafından baştan çıkarılır, 566

Aether, Nyks ile Erebos'un dölü, göğün üst katı, 132, 155, 343

Afrika, 23, 35, 37, 328, 379, 416, 630, 675-679, 720,

Agamemnon, Atreus'un oğlu, Menelaos'un kardeşi, Troia önündeki Greklerin komutanı, 38, 59, 64, 83, 89, 173, 186, 196, 249, 334, 346, 374, 394, 434, 566-571, 577-583, 585-586, 591-595, 601, 604, 618-626, 659

Agave, Kadmos ile Harmonia'nın kızı, Pentheus'un annesi, 300, 310-314, 505, 723

Agdistis, Zeus'un, bir kayadan doğan vahşi oğlu, Attis'e âşıktır, Dionysos tarafından iğdiş edilir, 284-286, 290

Agenor, Kadmos ile Europa'nın Fenikeli babası, 379, 475-477, 500-504, 533

Aglauros, "parıltı", Kekrops'un kızı, yasak kutuyu açıp bakar ve kendini Akropolis tepesinden aşağı atar, 439-442

agon, "atışma/yarışma", Atina tragedyasının ögelerinden biri, 304

Ahmes (İ.Ö. on altıncı yüzyıl), Mısır firavunlarından biri, 402

Aia, "yeryüzü", Karadeniz'in doğu ucunda, İason'un Altın Post'u aramak için gittiği topraklar, 535

Aiai, ada, Kirke'nin evi. 331, 644

Aiakos, Peleus'un babası, Aigina kralı, yer altı dünyasının yargıcı, 336, 476, 571, 572

Aiantes (iki Aias), 589

Aias (Ajax), (1) Telamon'un oğlu, "büyük Aias", 254, 335, 477, 530, 569, 571, 577, 582, 589, 592, 603-605, 621, 681; (2) Oileus'un oğlu, "küçük Aias" 577, 613-618

Aietes, "toprağın adamı", Kolkhis kralı, Medea'nın babası, 501, 526, 528, 530, 535, 537, 538, 551, 644

Aigeus, Theseus'un babası, Atina krallarından biri, 195, 454, 455, 456, 457, 470, 481, 530, 551

Aigisthos, Thyestes'in oğlu, Klytaimnestra'nın âşığı, Agamemnon'un katili; Orestes tarafından öldürülür, 566, 567, 618, 621-623, 657

Aigyptos, Mısır'a (Egypt) adını veren kral, Danaos'un kardeşi, elli oğul babası, 379-381, 386, 402, 712

Ainelas, Aphrodite ile Ankhises'in oğlu, Romalıların atası, 13, 67, 92, 240, 242, 347, 361, 365, 369, 417, 430, 613, 621, 629, 660, 662, 669, 675, 677, 688, 711, 731

Aiolonlar, Grek halklarından biri, 39, 158
Aiolos, (1) Aiolonlara adını veren kral, Hellen'in oğlu, Magnesia kralı, 158, 555; (2) Homeros'un *Odysseia*'sındaki rüzgârlar kralı, 643, 647, 657, 676
Aiolosoğulları, Aiolos'un Tesalya'daki soyu, 527
Aiskhylos, Atinalı tragedya yazarı, 45, 59, 89, 90, 135, 137, 140, 142, 320, 377, 379, 470, 518, 563, 577, 603, 618-627
Aison, İason'un babası, Kretheus ileTyro'nun oğlu, 528, 529, 541,
Aithra, Theseus'un annesi, aynı gece hem Poseidon'la hem kendi kocasıyla sevişir, Dioskurlar tarafından Atina'dan kaçırılınca Helen'in kölesi olur, 454, 455, 469, 566, 568
Aitolia, Korinthos Körfezinin kuzeyinde bir bölge, 428, 555, 558
Akadlar, Mezopotamya bölgesinde yaşamış, İ.Ö. ikinci binyılın önemli Semitik halklarından, 77, 79, 365
Akastos, Pelias'ın oğlu, İolkos kralı, 530
Akhalılar, Grek halkının bir bölümü; Homeros, Troia önündeki Grekleri tanımlamak için bu sözcüğü kullanır, 37, 334, 381, 573, 616
Akheloos, Kuzeybatı Yunanistan'da nehir tanrısı; Herakles, Deianeira için bu tanrıyla güreşir, 246, 428,
Akheron, "acılı, yaslı"; yer altı dünyasında akan nehir, 347, 354
Akhilleus, Troia önündeki Greklerin en büyüğü, 13, 17, 23, 50, 94, 108, 484, 505, 526, 573, 575, 601, 603, 604, 612, 614, 625, 674, 681, 688, 706, 733; ve Agamemnon, 579; ve İskender, 46; ve Amazonlar, 416, 458; öfkesi, 83, 583-596; silahları ve zırhı, 499, 604, 605; ve Khiron, 411, 570, 576; ölümü 62; diğer isimleri, 52, 72, 541, 683; ve Hektor, 596; topuğu, 576; ve Patroklos, 324, 365, 569, 596; ve Medea, 551; ve Peleus, 138, 530, 556, 557; ve Priamos, 245, 597-600; ve Odysseus, 73, 334, 335; Skyros'ta, 576; ve Telephos, 577; ve Thetis, 63, 108, 174; mezarı, 326, 359, 614; ve Troilus, 621
Akrep Takımyıldızı, 246, 394
Akrisios (Acrisius) , Danae'nin babası; Perseus tarafından yanlışlıkla öldürülür, 26, 373, 381, 382, 390
Akropolis, Atina'da bir tepe; Parthenon burada inşa edilmiştir, 34, 55, 145, 163, 177, 249, 252, 318, 438-440, 442, 448, 478, 508, 624, 671
Aktaion, Autonoe'nin oğlu, kendi köpekleri tarafından parçalanır, 246-249, 452, 505, 560, 719, 740
Alba Longa, Aineias'ın oğlu İulus tarafından Latium'da kurulmuş şehir, 663, 675, 692, 699
alegori/alegorik, "bir şeyi farklı yoldan söylemek", 92, 101, 112, 168, 172, 202, 270, 289, 347, 350, 394, 711, 717-728, 733, 737, 741, 742
alfabe, seslere karşılık gelen yazı işaretleri, 11, 35, 40, 66, 74, 81, 82, 86, 185, 326, 360, 492, 508, 575, 647, 653, 715, 743
alınlık, Grek tapınaklarının ön ve arka taraflarında, sütunların üzerindeki üçgen alan, friz, 118, 459
Alkaios, Amphitryon'un babası, Herakles'in ölümlü dedesi, 398, 399, 418
Alkestis, Admetos'un karısı; kocasının yerine kendi canını verir, 415, 435, 529, 530;
Alkides (Alcides), Herakles'in, Alkaios'un torunu olarak anıldığı adı, 350, 418
Alkinoos, Phaiakların kralı, Odysseus'un gönlünü çelen Nausikaa'nın babası, 538, 629, 648, 650, 679
Alkmaion, Thebai'ye karşı Epigonlara komuta eden ve öz annesi Eriphyle'yi öldüren Amphiaraos'un oğlu, 516, 524,
Alkmene, Herakles'in annesi, 167, 398-405, 421, 433, 454, 557
Allecto, Furialardan biri, 706
Althaia, Meleagros'un annesi, 555, 556, 559
altılı daktilik ölçü (dactylic hexameter), Homeros'un kullandığı vezin, her mısraında altı ayak (ölçü) bulunur, 661, 683
Altın Çağ, 45, 112, 151, 159
Altın Dal (*The Golden Bough*), J. G. Frazer'ın (1890-1915), mitosları antropolojik açıdan incelediği eseri, 13, 92, 731, 744
altın dal, yer altındaki ölüler diyarına inmeden önce Aineias'ın kopardığı dal, 355, 731,
Altın Soy, 147, 149, 151, 159, 161
Amalthea, Zeus'u bebekken emziren keçi, 110, 394
Amazonlar, 42, 416, 424, 458-460, 465, 468, 471, 581, 603, 729,
Amazonomakhia, Amazonlarla savaş, 458, 468, 469, 472
ambrosia, tanrıların yediği ölümsüzlük maddesi, 103, 110, 159, 211, 241, 257, 262, 564, 638,
Amerika Yerlileri, 727, 731, 739
Amon, Zeus'un Mısır mitolojisindeki karşılığı olarak görülen tanrı, 402
Amphiaraos, bilici, Kalydon yaban domuzu avına katılır, Thebai'ye karşı yedilerden biridir, yer yarılır ve içine düşer, 516, 519, 524, 556
Amphion, Zeus ile Antiope'nin oğlu, Niobe'nin kocası, Zethos'un müzisyen kardeşi, Thebai'yi kuran ikizlerin diğeri, 244, 506, 507-509, 693
Amphitrite, Nereidlerden biri, Poseidon'un karısı, 60, 178, 481, 482
Amphitryon, Alkmene'nin kocası, 183, 398-400, 402-405, 407, 418, 424, 445, 557, 558

Amulius, iktidarı kardeşi Numitor'un elinden zorla alan ve Rhea Silvia'yı tapınağa kapatan Alba Longa kralı, 692- 694
Amykos, Poseidon'un oğlu, ünlü dövüşçü, Polydeukes tarafından öldürülür, 532-533
Amymone, Danaidlerden biri, Poseidon kendisine tecavüz eder, 380, 381
Anadolu (Anatolia, "gündoğumu"), Küçük Asya olarak da bilinir, 34, 38, 42, 81, 118, 126, 153, 184, 196, 234, 243, 252, 283, 299, 312, 346, 359, 371, 416, 477, 485, 492, 494, 501, 581, 588, 614, 616, 618, 675, 697, 716,
anagnorisis, öyküde "farkına varma, anlama", 514
Androgeos, Atina'da öldürülen Minos'un oğlu, 478, 481, 484
Andromakhe, Hektor'un karısı, Astyanaks'ın annesi; savaşın sonunda Neoptolemos tarafından tutsak edilir, 587-588, 613, 621
Andromeda, Kepheus ile Kassiepeia'nın kızı; Perseus tarafından kurtarılır, 386-390, 392
animizm, 730, 731, 732
Ankhises, Troia prensi, Aphrodite'nin sevgilisi, Aineias'ın babası, 236-242, 286, 347, 356, 357, 613, 648, 674, 676, 677, 681-682, 687
Annunaki, Sümer bereket tanrıları, yer altı dünyasına hükmederler, 277
Antenor, Troialı soylu bir bilge, 582
Anthesteria, Atina'da yeni yılın başında kutlanan "ekinlerin yeşermesi" bayramı, 326
Antigone, Oidipus'un kızı, yasalara karşı gelerek kardeşi Polyneikes'i gömer, Kreon tarafından ölüm cezasına çarptırılır, 510, 517, 521-524,
Antigone, Sophokles'in bir tragedyası, 521-524
Antiklea, Odysseus'un annesi; Odysseus yer altı dünyasında annesinin ruhuyla görüşür, 333-334, 337
Antinoos, "yanlış düşünen", Odysseus'un sarayındaki talipler sürüsünün başını çeker, 651, 652, 698
Antiope, (1) Amphion ile Zethos'un annesi, 506, 507; (2) Theseus'un ırzına geçtiği Amazon kraliçesi, 457, 458, 459
Antoninus Pius (İ.S. 86-161), Roma İmparatoru, 371, 697
antropomorfizm/antropomorfik, insan dışı varlıklara insani özellikler atfetmek, 78, 119, 181, 182, 665, 667, 668, 673, 716
Anu, Mezopotamya gök tanrısı, 80, 121-124, 126, 128, 364
aoidos, Homeros ve Hesiodos gibi isimlerin dâhil olduğu ozanlar için ("rapsottan farklı olarak) kullanılan Grekçe sözcük, 72, 73, 84, 86, 87
Aphrodite, Greklerde cinsel cazibe tanrıçası; İnanna/Astarte/İştar ile akraba, Romalı Venüs ile mevkidaştır, 57, 84, 86, 100, 102, 114, 146, 170, 172, 190, 229, 230, 255, 259, 303, 377, 394, 399, 400, 440, 460, 465, 535, 559, 560, 573, 574, 595, 608, 648, 717, 720, 724, 729, 735; ve Ares, 73, 223-227, 505, 669; ve Adonis, 286-290; ve Ankhises, 236-242, 674; kemeri, 166; doğumu, 104-106, 161, 724; ve Kypros, 231, 236, 237, 242, 495; Doğu kültürlerindeki kökleri, 77, 231; ve Erikhtonios, 438, 439; ve Hephaistos, 223, 438; ve Hermes, 205, 232; ve Pandora, 139, 144; gücü, 162, 163, 229; ve Priapos, 233; ve Sappho, 231-232; heykelleri, 234, 371, 486; *ayrıca bkz.* Eros, Venüs
Apollodoros (İ.S. ikinci yüzyıl), Grek mitosları üzerine el kitabının yazarı, 92, 115, 117, 120, 154, 293, 321, 357, 396, 436, 473, 499, 525, 601, 689
Apollon, Zeus ile Leto'nun oğlu, müzik, tıp, mantık, kehanet ve okçuluk tanrısı, 84, 86, 162, 167, 177, 202, 226, 236, 239, 244, 295, 299, 319, 337, 343, 371, 415, 456, 490, 506, 511, 530, 550, 583, 586, 607, 619, 668, 671, 680, 691, 712; ve okçuluk, 576, 595, 603, 652; ve Artemis, 244, 245, 411, 461, 471, 706; doğumu, 184, 187-189; ve hastalıklar, 181, 186, 583; ve Delos, 35, 187, 190, 486, 649, 676; ve Delphoi, 101, 110, 185, 190-195, 425, 490, 567, 595; ve Hermes, 205-218; liri, 176, 188, 191; aşkları, 196-200, 347, 717, 724; ve kehanet, 64, 155, 157, 191, 340, 378, 528, 533; ve Orestes, 21, 624-627; ve Niobe, 15, 17, 20, 244-248; ve şamanlar, 201, 345; güneş-tanrı olarak Apollon, 185, 393
Apollonios, Rodoslu (İ.Ö. üçüncü yüzyıl), *Argo Gemicilerinin Destanı*'nın (*Argonautika*) yazarı, 92, 183, 254, 291, 357, 527, 533-541
apotropaik (araç), kötülükleri kovan tılsımlı nesne, 395
Apsu, Mezopotamya kültüründe, evrenin ilk anlarında var olan suların tanrısı, 121, 122, 127, 128, 152, 153
Apsyrtos, Medea'nın erkek kardeşi, peşlerinden kovalayanları oyalamak için parçalanıp her bir parçası teker teker nehre atılır, 538, 549, 552
Apuleius, Romalı yazar, İ.S. ikinci yüzyıl, 720
Arakhne, Lydialı prenses, örgü becerisi konusunda Athena'ya kafa tutar, bir örümceğe dönüşür, 252-253
Aramca, Aram'da (Şam) konuşulan, Batı Semitik bir alfabeyle yazılan ve Yakın Doğu bürokratlar tarafından yaygın olarak kullanılan Batı Semitik dil grubundan bir diyalekt, 74
Archilochus (İ.Ö. yedinci yüzyıl), Grek lirik şiir, 397

Areopagos, Atina'da, cinayet davalarının görüldüğü bir tepe (efsanevi Orestes davası da orada görülmüştür), 458, 624, 625, 627

Ares, Grek savaş tanrısı, 73, 135-136, 153, 162, 174, 181, 182, 190, 191, 203, 223, 224-227, 230, 232, 233, 236, 251, 352, 415, 445, 458, 501, 505, 518, 519, 528, 558, 582, 598, 668, 669, 717

Argeiphontes, "Argus'u yenen/öldüren", Hermes'in adlarından biri, 203, 205, 207,213, 239, 241, 265, 376

Arges, "her yeri aydınlatan", üç Kyklop'tan biri, 101

Argo, "hızlı", Argus tarafından İason için inşa edilen ünlü gemi, 250, 526, 527, 530-552, 555, 556, 568

Argonotlar, Argo gemisinin mürettebatı; başlarında İason vardır, 339, 394, 527, 530, 532-539, 541, 556, 577

Argos (Argive), doğu Peloponez'de bir ova, 173, 312, 373, 374, 375, 376, 380, 381, 407, 434, 564,

Argos, Peloponez bölgesinde, Argos ovasında yer alan bir şehir, 56, 32, 168, 173, 177, 299, 311, 335, 338, 374, 375, 378, 379, 381, 389, 390, 401, 515, 516, 518, 520, 556, 564, 590, 618, 622, 627

Argus/Argos, "hızlı" (1) Hermes tarafından öldürülen, yüz gözlü canavar, 191, 227, 376, 377, 378; (2) Argo'yu inşa eden, 530; (3) Odysseus'un köpeği, 651

Ariadne, "çok kutsal kişi", Giritli prenses, Minos ile Pasiphae'nin kızı, Theseus'un Minotauros'u yenmesine yardım eder, 296-297, 314, 316, 460, 478, 483, 484, 486, 487, 495, 498, 499

Arion, Thebai saldırısı sırasında Adrastos'u kurtaran büyülü at, 177, 251, 521

Aristaeus, arıcı, Autone'nin kocası; Euridike'ye tecavüze yeltenir, 339-340

Aristophanes (İ.Ö. 448-380), Atinalı komedya yazarı, 45, 50, 59, 222, 321

Aristoteles (İ.Ö. 384-322), Grek filozof, 46, 69, 89, 90, 317, 319, 320, 490, 514, 652, 626

Arkadia, Orta Peloponez'de dağlık bir bölge, 39, 154, 177, 186, 203, 205, 207, 220, 299, 411, 413, 489, 516, 556

Arkaik Dönem, İ.Ö. yaklaşık 800-480 arasına karşılık gelir, 35, 39-42, 45, 48, 52, 55, 58, 64, 72, 82, 86, 87, 94, 316, 342, 360, 370, 372, 521, 526, 617

arketipler, "sık sık tekrarlanan temel modeller", 434, 737

Arnobius (İ.S. dördüncü yüzyıl), Hıristiyan mitos yorumcusu, 284

Arrhephoroi, "sepetli kızlar", Akropolis'te düzenlenen törenlerden birinde sepet taşıyan kızlar, 145, 439, 440

Artemis, Zeus ile Leto'nun kızı, yaban hayatının bakire tanrıçası, Roma mitoslarında Diana adını alır, 72, 135, 136, 163, 167, 203, 236, 237, 249, 254, 337, 411, 412, 452, 465, 458, 460-465, 469, 506, 556, 558, 566, 577-579, 631, 648, 668, 674; ve okçuluk, 84, 191, 589; ve Apollon, 15, 17, 185, 189, 190, 295, 471; doğumu, 188; ve Delos, 35, 187-189; ve avcılık/yabani hayvanlar, 71, 162, 229, 243-247, 255, 410, 434, 436, 560, 740; ve İphygenia, 64, 579; ay tanrıçası olarak Artemis, 393; ve Niobe, 15, 17, 20, 245; bakire tanrıça olarak Artemis, 55; *ayrıca bkz.* Aktaion, Delos, Diana, Niobe, Orion, Ortygia

Askanius, Aeneas'ın oğlu İulus'un diğer adı, 613, 676, 677, 680, 686, 692

Asklepios, Grek tıp tanrısı, Apollon ile Koronis'in oğlu, (= Romalı Aesculapius), 198, 200, 202, 415, 606, 719, 731, 747

Aslanlı Kapı (Mykenai), 375

Aspasia (İ.Ö. beşinci yüzyıl), Perikles'in dostu ve metresi, 59

Assarakos (Assaracus), Troia'nın ilk krallarından, 356

Asterius, Girit kralı, Europe ile evlenir ve onun Zeus'tan olan üç oğluna babalık yapar, 478

Astyanaks, "kentin kralı", Hektor ile Andromakhe'nin oğlu, Troia'nın surlarından aşağı atılır, 587, 588, 613

Asur(lar), Kuzey Mezopotamya'da yaşamış savaşçı bir Semitik halk, 79, 151, 394, 607

Asurbanipal (İ.Ö. 669-630 civarı), Asur kralı, 151, 361

Atalante, Meleagros'un âşık olduğu Arkadialı kadın atlet; bir yarışta Hippomenes (Melanion) tarafından geçilir, 556-557, 559-561, 565, 725

até, tanrıların ve ölümlü insanların aklını bulandıran "delilik, sanrı", 401

Athamas, Deukalion ile Pyrrha'nın oğlu, Nephele ve Ino'nun kocası ve Phriksos ile Helle'nin babası Tesalyalı kahraman, 294, 298, 527, 528, 648

Athena, Zeus'un kafasından doğar, savaş ve el sanatlarının bakire tanrıçası (= Romalı Minerva), 26, 32, 55, 72, 136, 140, 162, 174, 177, 181, 236-238, 249, 343, 352, 379, 384, 390, 410, 421, 424, 438-442, 459, 481-483, 501, 519, 573, 574, 601, 611, 613, 617, 618, 624, 625, 629, 647-650, 652, 656, 658, 659, 697, 717, 720, 735, 747; kalkanı, 164, 250, 386, 426; doğumu, 116-117, 119, 168, 174; baykuşu, 250, 538; ve Palladium, 606, 629; ve Poseidon, 177, 250, 379, 438; ve gemi inşası, 379, 530; bakire tanrıça olarak Athena, 163, 244, 251; ve dokuma sanatı, 139, 229, 252-253; *ayrıca bkz.* Akropolis, Areopagos, Kekrops, Erekhtheus, Erikhtonios, Parthenon, Theseus

Atina, Attika'nın en önemli şehri, 14, 16, 22, 32, 34, 37, 39, 42, 43, 45-48, 50, 52, 53, 54, 55, 58, 59, 61, 70, 86, 88-90, 95, 135, 136, 145, 158, 161, 163, 167, 177, 180, 195, 204, 218, 221, 227, 230, 235, 249, 250, 251, 252, 254, 256, 260, 272-275, 293, 297, 300, 304, 310, 317, 318, 320, 326, 359, 371, 380, 395, 407, 413, 433, 437-439, 442, 443, 445, 454-459, 461, 463, 469, 470-474, 476, 478, 481, 482, 485, 486, 490, 493, 495, 496, 497, 498, 500, 514, 517, 518, 523, 524, 530, 543, 551, 553, 554, 556, 568, 609, 610, 617, 624-627, 631, 647, 661, 668, 671, 684, 685, 687, 705, 716, 746; *ayrıca bkz.* Akropolis, Areopagos, Attika, Kekrops, Erekhtheus, Erikhtonios, Parthenon, Theseus

Atlantis, Platon'un Atlantik Okyanusu'nda olduğunu söylediği efsanevi kıta, 16, 17, 113, 345, 460, 719

Atlas, yerküreyi sırtında taşıyan Titan, İapetus ile Klymene'nin oğlu, 16, 113, 134, 203, 205, 384, 420-421, 476, 674

atom, "bölünemeyen", 45

Atrahasis, Büyük Tufan'ın Akad versiyonunda adı geçen kahraman, 152, 153, 365

Atreus, Mykenai kralı, Pelops'un oğlu, (kendi oğullarını pişirip yedirdiği) Thyestes'in kardeşi, Agamemnon ile Menelaos'un babası, 373, 374, 563, 564, 566-567, 569, 570, 581, 586-589, 593-595, 607, 626, 635

Atropos, "yolundan döndürülemez"; yazgı ipini kesip biçen Moira, 169, 346

Attika, Yunanistan'da, Atina'nın da bulunduğu bölge, 32, 37, 162, 253, 427, 458, 468, 470, 477, 490, 500, 502

Attis, Kybele'nin genç âşığı; aklını yitirir, kendini iğdiş eder ve ölür; yeniden doğuşun tanrısıdır, 265, 283-286, 290, 314, 732

Auden, W. H. (1907-1973) İngiliz asıllı Amerikalı şair, 492

Augias, Helios'un oğlu, Elis kralı; Herakles'le, ahırlarını temizlemesi için pazarlık eder, 412, 413, 424

Augustus (İ.Ö. 63-İ.S. 14), Roma'nın ilk imparatoru, Augustus olmadan önceki adı Octavian'dır, 66, 93, 151, 353, 356, 443, 660, 663, 667, 672-675, 682, 684-692, 696-698, 711-714

Aulis, Boiotia bölgesinde, Troia seferinin başladığı liman, 254, 572, 573, 575, 577

Aura, Latince "meltem, hafif rüzgâr" anlamına gelen sözcük, 443, 718

Aurora, Roma şafak tanrıçası (= Grek Eos), 247, 248, 442-443

autokhthonos(-oi), "topraktan kendiliğinden fışkırmış", Atinalılar öyle olduklarını iddia ederler, 438, 738

Autolykos, ünlü yalancı ve hırsız, Hermes'in oğlu, Antiklea'nın babası, Odysseus'un büyük babası, 219, 332

Automedon, Akhilleus'un arabacısı, 598

Autonoe, Kadmos ile Harmonia'nın kızı, Aktaion'un annesi, 248, 300, 303, 305, 309, 310, 314, 505

Aventinus, Roma'nın yedi tepesinden biri, 418, 695

Avernus, "kuşsuz", İtalya'da bir göl, yer altı dünyasının girişi olduğuna inanılır, 341, 347, 348

Baal, "tanrı, efendi", Semitik fırtına tanrısı, 475, 496

Babil, orta Fırat üzerinde kurulmuş önemli bir kent, 46, 74, 80, 81, 121122, 125, 125, 745, 748

Babil Kulesi, 80

Babilliler, 80, 127, 359

Bachofen, Johann (1815-1887), Alman tarihçi, 729, 730

Bakire Meryem (Meryem Ana), 272, 279

Bakkhalar, Dionysos'un kadın müritleri, Euripides'in bir tragedyası, 293, 295, 298, 300-303, 305-311, 313, 316, 317, 327, 340, 525, 560

Bakkhantes, "Bakkhos'un müritleri", bkz. Bakkhalar, 295, 507

Bakkhos, Dionysos'un Romalılar tarafından tercih edilen diğer adı, 295, 296, 297, 303-304, 309-312, 572, 706

Bakkhylides (İ.Ö. beşinci yüzyıl), Grek lirik şair, 88, 481, 557, 746

Balık Takımyıldızı, 394, 571, 669

Başak Takımyıldızı, 394

Baudelaire, Charles (1821-1867), Fransız şair, 554

Bellerophonthes, Pegasus'u ehlileştiren, Khimaira'yı öldüren Korinthoslu kahraman, Sisyphos'un torunu, 109, 180, 384, 424, 458, 467, 468, 540

Belos, Agenor'un kardeşi, Aigyptos ile Danaos'un babası; adının Semitik dillerdeki anlamı tanrı/efendidir, 386, 475

Bergama (Pergama), Batı Anadolu'da, Helenistik dönem krallık merkezi olan şehir, 118

Beş Soy mitosu, 147-151

Bia, "güç, şiddet", Aiskhylos'un *Kolları Bağlı Prometeus* adlı oyunundaki karakter, 134

Bizans (Byzantium), Bosphoros (İstanbul Boğazı) girişinde kurulan ve daha sonra Konstantinopolis, daha da sonra İstanbul olacak Grek kolonisi, 317, 377

Blegen, Carl (1911-1971), 1930'lu yıllarda Troia'yı kazan Amerikalı arkeolog, 615, 616

Boccaccio, Giovanni (1313-1375), İtalyan yazar, 465, 466, 621

boğa oyunu, Tunç Çağında Girit'te düzenlenen törensel bir oyun, 488, 494

Boiotia, Attika'nın kuzeyinde, Thebai'nin de yer aldığı bölge, 32, 37, 43, 191, 192, 207, 294, 298, 382, 385, 399, 400, 404, 477, 480, 501, 502, 556, 575, 588, 594
Boreas, Kuzey Rüzgârı, 168, 178, 454, 532, 534
Boreasoğulları, Boreas'ın oğulları Zetes ile Kalais, 530
Bosphoros, "inek geçidi", Marmara'yı Karadeniz'e bağlayan boğaz, İstanbul Boğazı, 377, 502
Botticelli, Sandro (1445-1510), İtalyan ressam, 725
Briareus, Hekatonkheirlerden biri, 101, 113, 174
Briseis, Akhilleus'un, Agamemnon tarafından elinden alınan savaş ganimeti kadın, 585, 586, 591, 621
Bromios, Dionysos için kullanılan adlardan biri, 306
Brontes, "gürleyen", üç Kykloptan biri, 101
Brueghel, Pieter (1525-1569), Flaman ressam, 491-492
Brutus, "aptal", (1) Lucius Junius, Roma'yı Mağrur Tarquin'in elinden kurtaran komutan, 663, 702, 707; (2) Marcus Junius (İ.Ö. 85-42), Sezar'ın yakın arkadaşlarından ve ona suikast düzenleyenlerden biri, 354, 663, 705, 707
Buda, "aydınlanmış kişi" (İ.Ö. altıncı yüzyıl), dini lider, 345
Burkert, Walter, Alman klasik dönem uzmanı (1931-), 67, 183, 357, 740, 741, 744
Busiris, Herakles'in öldürdüğü acımasız Mısır kralı, 420, 421, 435
büyü, "magic, Magi'nin sanatı", 26, 62, 78, 80, 127, 139, 258, 262, 395, 402, 411, 416, 435, 442, 456, 462, 521, 537, 553, 681
Büyük Ana Tanrıça, 255
Byron, Lord (1788-1824), İngiliz şair, 143, 328

caduceus, Hermes'in taşıdığı etrafında birbirine sarılmış iki yılan figürünün dolandığı asa, 141, 204, 218, 228, 333, 348, 410, 747
Callimakhos (İ.Ö. üçüncü yüzyıl), İskenderiyeli ozan, 92
Camilla, Aineias'a karşı cephe alan bakire Etrüsk savaşçısı, 683
Capitol Tepesi, Roma'nın üzerine kurulduğu yedi tepeden biri, Jupiter Tapınağı bu tepe üzerine kuruludur, 234, 667, 668, 694, 696, 705, 710
Casius (Silpius, Kel Dağı), Güneydoğu Anadolu'da bir dağ, 116
Cassius (İ.Ö. birinci yüzyıl), Julius Sezar'ı öldüren işbirlikçilerden, 354
Catullus (İ.Ö. 84-54), Romalı aşk şiirleri ozanı, 92, 296, 297, 484, 485, 486, 746, 748
Cebelitarık Boğazı, Akdeniz'i Atlas Okyanusu'na bağlayan boğaz, 16, 113, 340, 416, 630
Cennet Bahçesi (İrem Bağı), 16, 137
cennet boğası, İştar'ın Gılgamış ile Enkidu'nun üzerine saldığı boğa, 561, 584
Ceres, buğday ya da ekin *numen*i, Greklerdeki Demeter'in karşılığıdır, 666, 668, 747
Cincinnatus, devleti yıkımdan kurtaran Romalı diktatör, 709
Coleridge, Samuel Taylor (1772-1834), İngiliz şair ve eleştirmen, 142, 328
Collatinus, Tarquinlerdendir, Sextus Tarquin tarafından iğfal edilen Lucretia'nın kocası, 702, 703, 705
Coriolanus, "Corioli fatihi", sonradan kendi halkının düşmanı olan Romalı aristokrat, 708, 709, 713
Corneille, Pierre (1606-1684), Fransız oyun yazarı, 554, 555, 701, 727
Corona Borealis, 296
Cressida, bir Orta Çağ efsanesinde adı geçen Troilus'un âşık olduğu kadın, 620, 621
Cumhuriyet (Roma), 66, 663, 671, 746
Cupid (=Grek Eros), "arzu", cinsel cazibenin vücut bulmuş hali, 224, 230, 488, 676, 679, 720, 721, 724, 747
Curiatlar, Romalı üç şampiyon Horas tarafından alt edilen Alba Longa'lı üç kahraman, 699

Çatalhöyük, Konya'nın Çumra ilçesi yakınlarında eski bir şehir, İ.Ö. yedinci binyıl, 70, 71, 243
çivi yazısı, bkz. yazı
çok tanrılı, 80, 731

Daidalos, Pasiphae için içi boş bir boğa yapan, labirenti inşa eden ve o labirentten kaçmak için kendine ve oğlu İkaros'a birer çift kanat yapan Atinalı usta zanaatkâr, 478, 481, 484, 488, 490, 491, 495, 498, 499, 631
Danae, Akrisius'un kızı, Perseus'un annesi, 167, 373, 381-383, 390-392, 693
Danaidler, Danaos'un 50 kızı, Aigyptos'un 50 oğluyla evlendirildikleri gece kocalarını öldürürler, 146, 337, 352, 379-381
Danaosoğulları, Danaos'un dölleri, Homeros'un Grekleri tanımlamak için kullandığı sıfatlardan biri, 573
Dante Alighieri (1265-1321), İtalyan ozan, 268, 269, 349, 353-355, 629, 630, 659
Daphne, "defne", Apollon'un âşık olduğu ve sonunda bir defne ağacına dönüşen nympha, 197, 199, 717, 720, 724
Dardanelles (Hellespontos, Çanakkale Boğazı), Ege Denizini Propontis'e (Marmara Denizi) bağlayan boğaz, 298, 528, 532, 563, 611, 614, 616

Dardanos, Zeus'un oğlu, Troia'nın ilk krallarından (onun onuruna Troialılara Dardanos soyu denmiştir), 356, 528, 572, 611, 674, 676, 677
Dares, Phyrigialı (İ.S. beşinci yüzyıl?), Troia Savaşıyla ilgili bir kitabın yazarı olduğu iddia edilen yazar, 620, 621
Darwin, Charles (1809-1882), İngiliz biyolog, 730
Daumier, Honoré (1808-1879), Fransız hiciv yazarı, 412, 413
David, Jacques-Louis (1748-1825) Fransız ressam, 700-702
Deianeira, Meleagros'un kız kardeşi, kocası Herakles'i zehre batırılmış gömlekle öldürür, 428-432, 515, 559, 619
Deiphobos, Paris'in kardeşi; Paris'in ölümünün ardından Helen'le birlikte olur, 609, 613
Delacroix, Eugéne (1798-1863), Fransız ressam, 554, 555
Delos, "berrak", Kykladların ortasındaki, Apollon ile Artemis'in doğduğu küçük ada, 35, 187-190, 193, 471, 486, 490, 649, 676, 680, 686
Delphoi, Parnassos Dağının eteklerindeki Apollon tapınağı, Apollon'un Python'u öldürdüğü yer, 101, 110, 155-157, 185, 187, 190, 191, 193-197, 201, 244, 343, 349, 407, 425, 454, 486, 490, 501, 509, 517, 525, 528, 567, 595, 622, 624-626, 707, 712
Demeter, Kronos ile Rhea'nın kızı, Persephone'nin annesi, ekinlerin tanrıçası (=Romalı Ceres), 20, 78, 86, 109, 145, 161-163, 167, 177, 181, 229, 230, 251, 255-259, 261, 262-268, 270, 272-276, 279, 281, 283, 289-291, 293, 313, 315, 322, 337, 343, 545, 521, 564, 575, 718, 735, 741, 747
Demir Soyu, 150
demokrasi, 42, 43, 58, 59, 204, 218, 459, 470, 471, 626, 705, 746
Demokritos (İ.Ö. 460-380 civarı), atom kuramını ortaya atan çoğulcu filozof, 45
Demophoon, Keleos ile Metaneira'nın Demeter tarafından emzirilen oğlu, 262-264, 575
demos, "halk", 89, 320, 458, 523
Demosthenes, Atinalı hatip (İ.Ö. 384-322), 45
Detienne, Marcel (1935-), Belçikalı eleştirmen, 160, 739, 744
Deukalion, Prometheus'un oğlu, Pyrrha'nın kocası, Büyük Tufan'dan kurtulanlardır, 154, 155, 157-160, 284, 285, 527
Devler (Gigantlar), "topraktan doğanlar", Uranos'un Gaia'nın üzerine sıçrayan kanından doğarlar, 104, 111, 113, 117, 122
Devlet, Platon'un bir diyaloğu, 53, 165, 345, 346, 716
Dia, Naksos'un diğer adı, 167, 486
Diana, av tanrıçası, Greklerin Artemis'inin Romalılardaki karşılığı, 162, 188, 247, 248, 668 , 700, 712
Dido, "bakire", Kartaca'nın Fenikeli kraliçesi, Aineias'a sevdalanır, fakat terk edilince kendini öldürür, 92, 351, 674-677, 679, 681, 688
dike, adalet, Zeus'un kızlarından biri olarak kişiselleştirilmiştir (Diké), 165 522
Diktys, "ağ ustası", Polydektes'in erkek kardeşi, Danae ile Perseus'u içine hapsedildikleri tahta kutu içinde bulup kurtaran kişidir, 386, 391, 620
Diktys, Giritli (İ.S. ikinci-üçüncü yüzyıl?), *Ephemeris belli Troiani* (Troia Savaşı Günlüğü) adlı eserin yazarı olarak kabul edilir, 386, 391, 620
Dilmun, Sümerlerin cenneti, 152
Diodoros, Sicilyalı (İ.Ö. birinci yüzyıl), Grek tarihçi, 436
Diomedes, (1) Tydeus'un oğlu, Troia'da savaşan Greklerdendir, 181, 569, 576, 579, 589, 606, 614, 621, 629; (2) Ares'in oğlu, insan yiyen atları Herakles tarafından öldürülür, 415, 424
Dione, dişi "Zeus", Zeus'un eşlerinden, 84, 172, 747
Dionysos, Zeus ile Semele'nin oğlu Ariadne'nin kocası, şarap, sarhoşluk ve yaşam gücü tanrısı, 58, 59, 63, 64, 72, 78, 88, 89, 162, 167, 185, 202, 223, 230, 233, 246, 284, 286, 292-321, 339, 343, 344, 373, 379, 416, 449, 458, 480, 486, 506, 507, 616, 648, 662, 669, 723; *ayrıca bkz.* Bakkhos, İno, Liber, maenadlar, Semele, thyrsos
Dioskurlar, Zeus'un Leda'dan doğma oğulları, Kastor ile Polydeukes (=Romalı Pollux), Helen'in kardeşleri, denizcilerin koruyucuları, 470, 530, 568, 601, 697, 705
Dirke, Lykos'un karısı, Antiope'ye etmedik eziyet bırakmaz, öz yeğenleri Amphion ile Zethos tarafından öldürülür, 301, 506-508
Dis, "zenginlik", yer altı ölüler ülkesinin tanrısı (=Grek Pluton), 323, 340, 347, 350, 669
Dives, bkz. Dis, 323, 669
Dodona, Kuzeybatı Yunanistan'da bir Zeus tapınağı ve kehanet merkezi, 64, 378, 530
Dolionlar, Argonotların seyahatleri sırasında uğradıkları Kapıdağ yarımadasında (Marmara Denizi) yaşayan insanlar, 532
Doolitle, Hilda (1886-1961), Amerikalı şair, 288
Dor(lar), Grek halkının bir kolu, 38, 39, 158, 434, 472
Dorik (tarz), Grek mimarisinde, 275
Doros, Hellen'in oğlu, Dorların adını veren kahraman, 158
dönüşüm (metamorphosis), 63, 93, 94, 256, 451, 452, 669

Dörpfeld, Wilhelm (1853-1940), Heinrich Schliemann'la beraber çalışmış Alman arkeolog, 615
Dryadlar, "meşe çocukları", 340, 446
Dumézil, Georges (1898-1986), Fransız karşılaştırmalı dil bilimci, 734, 735
Dumuzi (Tammuz), Sümer bereket tanrısı, 276-279, 289, 314, 363, 364, 415
Dünyanın Yedi Harikası (Antik Dünyanın), 243, 397, 458
Dyaus Pitar, Hint-Avrupa gök tanrısı, 164, 668

Ea, Sümerli Enki'nin Akad mitolojisindeki karşılığı, akarsu tanrısı, 78, 121, 122, 123, 128, 152
Eclogalar, Vergilius'un pastoral şiirleri, 674
Efes (Ephesos), Batı Anadolu'da Artemis tapınağının da bulunduğu bir şehir, 243, 458
efsane, "legend= okunması gereken şeyler", çok eskiden yaşamış ünlü kadın ve erkeklerin hikâyeleri, 13, 15, 18, 21-23, 26, 500, 508
Ege Denizi, Yunanistan ile Küçük Asya (Anadolu) arasında kalan deniz, 16, 34, 136, 179, 297, 458, 492, 494, 495, 565
Eileithyia, "gelen (kadın)", doğum ve ebelerin tanrıçası, 174, 189, 400, 401
ejderha savaşı, 193, 657, 737, 744
Ekhidna, yarısı yılan yarısı kadın yaratık, Typhoeus'un eşi, Khimaira ve Kerberos gibi canavarların anası, 107, 423, 424, 557
Ekhion, Agave'nin kocası, Pentheus'un babası, 305, 309
Ekho, Narkissos tarafından reddedilen, Pan'ın peşinden ayrılmadığı, sonunda sadece bir sese dönüşen ve sonunda yok olup giden su perisi (nympha), 220
ekstasis, "dışarıda durmak", bedenin dışına çıkıp kendine bakmak, Dionysos kültünde geçer, 315
Elektra, Agamemnon ile Klytaimnestra'nın kızı, erkek kardeşi Orestes ile bir olup annelerini öldürür, 622, 623, 674, 676
Elektryon, Alkmene'nin babası, Mykenai kralı, 398, 399
Eleusis, Atina'nın batısında bir şehir ve Demeter ile Persephone adına gerçekleştirilen gizem törenlerinin yapıldığı tapınak, 230, 256, 258, 259, 264-268, 272-275, 291, 306, 342, 454, 456, 461, 639, 744
Elgin Mermerleri, Parthenon'dan İngiltere'ye götürülen heykeller, 250
Eliot, T.S. (1888-1965), İngiliz asıllı Amerikalı şair, 197, 288, 653
Elis, Peloponez'in kuzeybatısındaki bölge, 32, 210 412, 509
Elissa, Dido'nun asıl adı, 679
Elpenor, Odysseus'un, Kirke'nin çatısından düşerek ölen yol arkadaşı, 331, 333, 349, 681
Elysium, Elysium Bahçeleri, cennet, 310, 338, 355, 506, 551, 682
Endymion, Selene'nin aşkı, bir dilek bahşedilir ve o, sonsuza kadar uyumayı seçer, 102, 733
Enki, "toprağın efendisi", Sümer tatlısu tanrısı (Akadlardaki Ea), 78, 121, 129, 132, 152, 277, 278
Enkidu, Gılgamış'ın rakibi ve yoldaşı, 361, 362, 367, 368, 410, 428, 468
Enlil, "rüzgârın efendisi", Sümer fırtına tanrısı, 77, 124, 127, 129, 152, 153, 366, 368
enthousiasmos, "tanrının ruhuyla dolmak", Dionysos kültünde ulaşılan vecd hali, 316
Enuma eliş, "bir zamanlar gökyüzünde", Babil yaratılış efsanesi, 80, 121, 128
Eos, şafak tanrıçası (=Romalı Aurora), 84, 102, 103, 246, 257, 442
Epaphos, "dokunulan", Zeus ile İo'nun oğlu, 376, 379, 420
ephebe, 18 ile 20 yaş arası Grek gençlerin genel adı, 20, 498
Ephialtes, Termopylae'de Grekler tarafından ihanete uğrar, 44
Epidaurus, Peloponez'in kuzeydoğusunda Asklepios şifahanesinin bulunduğu bir şehir, 200, 456
Epigonlar, "sonraki nesil, ahfat", Thebai'ye karşı yedilerin oğulları, başlarında Alkmaion vardır ve seferleri başarılı olur, 524
epik, konusu kahramanların kahramanlıkları olan uzun şiir türü, 22, 80, 83, 86, 177, 221, 288, 293, 312, 359, 369, 391, 397, 399, 500, 541, 660
Epikaste, Homeros'un İokaste için kullandığı isim, 510
Epimetheus, "sonradan bilen (kıt akıllı)", Prometheus'un kardeşi, Pandora'yla evlenir, 133, 141, 144, 155, 157
epizot, "yerinde (söylenen) şarkı", Atina tragedyalarında bölüm, 361
eponymy, 158
Er mitosu, Platon'un hikâyesi, 345, 352
Erebos, "karanlık", Tartaros'ta bir bölge ya da Tartaros'un kendisi, 98, 99, 111, 264-266, 331, 340, 343, 605
Erekhtheion, Akropolis'teki Erekhtheus tapınağı, 439
Erekhtheus, Atina'nın ilk krallarından, 439, 442, 444, 452, 454
Ereşkigal, Sümer ölüler tanrıçası, 78, 184, 276-278
Erginos, Orkhomenos kralı, Herakles'in düşmanı, 192, 405
Eridanus, Kuzey İtalya'daki Po Nehriyle özdeşleştirilen mitolojik bir nehir, 356

Erikhtonios, "yün ile toprağın evladı", Atina'nın topraktan fışkırıp yetişen krallarından, Athena tarafından yetiştirilir, sıklıkla Erekhtheus ile karıştırılır, 438-442, 452
Erinyler, Furialar veya Eumenidler olarak da bilinirler, 104, 194, 325, 517, 624
Eriphyle, Adrastos'un kız kardeşi, Amphiaraos'un karısı, Alkmaion'un annesi, 516, 524
Eris, "nifak, çekişme", Peleus ile Thetis'in düğününde orta yere bir elma bırakır, 573-574
Eros, "arzu", kimi kaynağa göre Khaos'tan çıkar, kimine göre ise Ares ile Aphrodite'nin çocuğudur (=Romalı Cupid), 50, 56, 98, 118, 121, 141, 146, 224, 225, 230, 535, 724
Erymanthos, Arkadia'da bir dağ, Herakles'in peşine düştüğü Erymanthos yaban domuzu burada yaşar, 409-411
Erythia, "kızıl ülke", Atlantik Okyanusunda, Geryoneus'un yaşadığı ada, 306, 416, 422, 423, 424
Eski Ahit (Old Testament), 74, 75, 79, 81, 129, 360, 496, 723, 725, 746
Eteokles, Oidipus'un oğlu, Thebai'ye karşı yediler saldırısı sırasında kardeşi Polyneikes'i öldürür, 515, 518-521, 693
Ethiopia, Afrika'da bir bölge, 102, 178, 294,
Ethiopialılar, Poseidon ile Zeus'un zaman zaman ziyaret ettiği dünyanın en güney ucunda yaşayan kara derili halk, 102, 178, 648, 716
etimoloji(k), bir isim ya da sözcüğün kökenlerinin "doğru açıklaması", 57, 98, 99, 106, 132, 144, 230, 231, 250, 256, 347, 434, 451, 458, 616, 669, 672, 718, 723, 724
etiyolojik (mitos/hikâye), daha çok nedenlerle ilgilenen tür mitos ya da hikâyelerdir, 20, 22, 28, 133, 140, 153, 177, 198, 256, 272, 282, 285, 290, 312, 380, 627, 693, 695, 743
Etna Dağı, Sicilya'nın doğusundaki yanardağ, 20, 115, 116, 120, 130
Etrüskler, Roma'nın kuzeyindeki Etruria bölgesinde yaşayanlar, 53, 64, 66, 249, 325, 661, 668, 671, 674, 705-707
Euboia, Attika'nın doğusundaki uzun ada, Demir Çağında yoğun bir nüfus hareketi gözlenmektedir, alfabe burada icat edilmiş olabilir, 32, 34, 39, 40, 86, 180, 429, 431, 432, 470, 575, 576, 647
Euhemerus (İ.Ö. dördüncü yüzyıl), mitosların tarihsel gerçeklere dayalı olabileceğini öne sürmüştür, Euhemerizm terimi onun adından gelir, 719, 723, 741
Eumaios, Odysseus'un sadık domuz çobanı, 650, 654
Eumenidler, "iyi yürekliler" (=Furialar), Aiskhylos'un *Oresteia* tragedyasının üçüncü oyunu, 228, 254, 618, 624, 625, 627, 748
Eumolpos, Eleusis prenslerinden, 260, 267, 273
Euridike, (1) onu ölüler ülkesinden geri getirmeye çalışan Orpheus'un âşığı; (2) II. Philip'in annesi, 338-340, 357
Euripides (İ.Ö. 480-406), Atinalı tragedya yazarı, 45, 90, 254, 293, 300, 301, 310, 313, 316, 321, 327, 405-407, 415, 436, 460, 465, 470, 473, 507, 520, 525, 527, 543, 544, 549, 552-555, 560, 567, 572, 629
Europa, Agenor'un kızı, Kadmos'un kız kardeşi, boğa kılığına giren Zeus tarafından baştan çıkarılır, Minos'un annesi, 167, 192, 379, 475-477, 480, 497, 500, 539
Euryale, Gorgonlardan biri, 384
Eurylokhos, Odysseus'un adamlarından biri, 330, 644, 646
Eurystheus, Herakles'i ünlü işleri yapmaya zorlayan tiran, 108, 400, 401, 405-407, 409-412, 416, 419, 421, 422, 425, 433, 434, 564
Eurytion, Geryoneus'un sığır çobanı, Herakles tarafından öldürülür, 416, 423
Eurytos, Oikhalia kralı, İole ile İphitos'un babası ünlü okçu, 425, 426, 429, 431, 652
Evadne, Kapaneus'un karısı, kocasının cenaze töreninde kendini cenaze ateşinin içine atar, 524
Evandros, İtalya'daki Grek kral, Pallas'ın babası, Aineias'ın müttefiki, 417, 670, 683, 688, 712
Evans, Sir Arthur (1851-1941), İngiliz arkeolog, 494, 499
Evenus, Orta Yunanistan'da bir nehir, 429
Exekias (İ.Ö. altıncı yüzyıl), Atinalı usta çömlek ressamı, 300

falanks, Klasik Dönemde yaygınlaşan bir savaş düzeni, 51,
fallus, dini bir sembol olarak penis, 282, 293, 311, 395, 699
Faunus, "yufka yürekli", Roma orman *numeni* (=Grek Pan veya satyr), 220, 669, 693
Faustulus, Romulus ile Remus'u bulup yetiştiren çoban, 685, 693
Faustus, Dr., ruhunu şeytana satar, 584, 748
Fenike (Phoenicia), Doğu Akdeniz kıyıları, bugünkü Lübnan, 39, 74, 81, 82, 231, 294, 365, 475-477, 492, 500-502, 505, 508, 653, 662, 674, 675, 679, 745
Fenikeli Kadınlar, Euripides'in bir tragedyası, 520, 521, 525
Fenikeliler, "kızıl adamlar", isimlerini, toprak yüzünden kırmızıya boyanan ellerinden alan Semitik kökenli, Levant'ın kuzeyinde yaşayan denizci bir halk, 35, 231, 503, 508, 675
Fenris, kurt, Kuzey İskandinav mitolojisinde bir gün dünyanın sonunu getirecektir, 734

Ficino, Marsilio (1433-1499), Yeni Platoncu İtalyan filozof, 725
Filistin, Akdeniz'in doğu ucunun güneyinde kalan ve adını Filistinlilerden alan topraklar, 47, 74, 95, 153, 381, 386, 493
Firavun, "büyük ev", 107, 282, 402
Fontenelle, Bernard (1657-1757), Fransız yazar ve eleştirmen (Pierre Corneille'in yeğenidir), 727, 744
Frankenstein, ya da Modern Prometeus, Mary Wollstonecraft Shelley'nin ünlü romanı (1818), 142-143
Frazer, Sir James (1854-1941), İngiliz klasik dönem uzmanı, *Altın Dal*'ın (*The Golden Bough*) yazarı, 13, 92, 731, 732, 744
Freud, Sigmund (1856-1939), Alman psikolog, 391, 392, 735-737
Fulgentius (İ.S. altıncı yüzyıl), klasik mitosların alegorik okumalarını yapan Kuzey Afrikalı Hristiyan, 723

Gaia, "yeryüzü, toprak ana", Khaos'tan doğmuştur, Uranos'la birleşir ve Titanları doğurur, 84, 97-101, 103, 104, 106-108, 110, 113, 116-122, 127, 128, 144, 159, 160, 175, 194, 255, 290, 376, 389, 441, 514, 658
Galanthis, Alkmene'nin sadık hizmetçisi, bir gelinciğe dönüşür, 402
Galatea, Pygmalion'un heykel/kadın sevgilisi, 235, 286
Gallus rahipleri, Kybele'nin kendilerini iğdiş eden müritleri, 285, 290,
Ganymede, Tros'un oğlu, Zeus'un aşkı, tanrıların sakisi (içki sunan), 172, 240, 241, 394, 572, 676
Gazze, Filistin'in güneyinde bir bölge, Filistinlilerin beş şehri burada kurulmuştur, 381
geleneksel hikâye, 15, 66, 73, 92, 345, 347, 471, 627, 715, 716, 718, 738
Genesis, bkz. *Yaratılış*, 74, 746
genius, Roma dininde erkek yaratım gücü, babalık, 672, 698, 711
Georgicalar, Vergilius'un çiftçilik üzerine yazdığı şiir, 340, 342, 674, 686
geras, "ödül", bir kahramanın onurunun en önemli ve en somut göstergesi, 583
Geryoneus, Herakles tarafından öldürülen üç başlı dev, 64, 107, 416, 418, 423, 435, 436, 669, 670
Gılgamış, Mezopotamyalı kahraman, 78, 79, 360-368, 390, 391, 397, 422, 428, 456, 468, 483, 513, 540, 561, 600, 657
Gibbon, Edward (1737-1794), İngiliz Roma tarihçisi, 700
Gigantomakhia, Olymposlu tanrılar ile Gigantlar (Devler) arasındaki savaş, 117
Girit, Ege'deki en büyük ada, Zeus'un doğum yeri, 14, 16, 34, 36, 38, 39, 61, 81, 110, 119, 167, 185, 193, 227, 260, 336, 338, 344, 375, 413, 424, 437, 442, 456, 457, 474, 475, 477-480, 482, 483, 488, 490, 492-498, 528, 556, 575, 577, 582, 589, 620, 670, 677, 719, 745
Glauke, İason'un aşkı, Korinthoslu prenses, Medea tarafından öldürülür, 543, 547, 553
Gorgonlar, Phorkys ile Keto'nun, bakışları insanı taşa çeviren üç kızı, 384, 420
Goya, Francisco de (1746-1828), İspanyol ressam, 112, 487
Graialar, "ak saçlı kadınlar", hepsinin ağzında tek bir diş kalmıştır ve kendilerine ait gözleri yoktur, bir tek gözü aralarında paylaşırlar, 108, 384
Granikos Nehri, Büyük İskender'in İ.Ö. 332'de Perslerle ilk çarpıştığı yer olan Hellespontos yakınında bir nehir, 359
Grek alfabesi, İ.Ö. 800 civarında icat edilmiştir, 39, 66, 75, 81, 82, 86, 95, 508, 573, 661, 662, 706, 745
Grimm Masalları, Jacob ve Wilhelm Grimm kardeşler tarafından yazıya dökülen masallar (ilk 1812'de basılır), 24, 25, 30, 721, 744
Gümüş Soy, 148-150
güneş mitolojisi, 733, 734
Gyes, üç Hekatonkheir'den biri, 101, 113
gymnasium (gymnos=çıplak), Grek erkeklerin bir araya gelerek egzersiz yaptıkları yer, 52
gynaikeion, tipik bir Grek evinde "kadınlara mahsus oda", 53, 56, 159

Hades, "gizli, görünmeyen", yer altındaki ölüler diyarının efendisi, Kronos ile Rhea'nın oğlu, Persephone'nin kocası, 56, 98, 107, 109, 110, 114, 117, 135, 148, 150, 161-163, 165, 167, 169, 171, 173, 175, 177, 179, 180, 181, 183, 184, 190, 204, 239, 255-258, 265-267, 270, 271, 289, 311, 323-326, 331, 333-335, 338-340, 357, 365, 384, 385, 395, 421-423, 433, 434, 440, 469, 483, 510, 539, 557, 571, 588, 590, 592, 642, 658, 669, 677, 706, 718, 721, 747; *ayrıca bkz.* Dis, Pluton
Haemus Dağı, Trakya'nın kuzeyinde bir dağ (Balkan Dağları), 116
Haimon, Kreon'un oğlu, Antigone'nin nişanlısı, 521, 523
halk hikâyelerinde yasaklama motifi, bir tabunun yıkılışının felaket getirdiği motif, 643
halk hikâyesi türleri, 24-26, 466
halk hikâyesi, ne mitos ne de efsane sınıfına giren geleneksel anlatılar, 13, 18, 23-26, 29, 90, 109, 118-120, 127, 132, 133, 312, 367, 375, 391, 395, 415, 435, 464, 466, 467, 474, 483, 498, 507, 508, 540, 553, 628, 656, 657, 660, 721

Hannibal (İ.Ö. üçüncü yüzyıl, "Baal'in merhameti"), Roma'ya savaş açan Kartacalı komutan, 688
Harmonia, Kadmos'un karısı, 190, 224, 501, 505, 507, 515, 516, 524
Harpyalar, "alıcı kuşlar", Phineus'a lokma yemek yedirmeyen, sofrasına iğrenç pislikler bırakan yaratıklar, 106, 136, 533, 534, 645, 677, 720
Hatşepsut, Mısırlı kadın firavun, İ.Ö. on beşinci yüzyıl, 402
Hattuşaş, Orta Anadolu'nun kuzeyinde kurulmuş Hitit İmparatorluğunun başkenti, İ.Ö. 1200 civarında yıkılır, 38, 81, 616
hayaletler (ruhlar), 22, 62, 106, 136, 146, 159, 180, 186, 194, 201, 204, 242, 283, 285, 322, 323, 324-327, 331, 332, 334, 335, 337, 339, 340, 344, 346, 348, 354-356, 360, 364, 368, 384, 407, 419, 422, 432, 435, 510, 518, 523, 557, 560, 604, 605, 612, 623, 626, 627, 629, 658, 665, 671, 676, 681, 682, 697, 700, 722
Hebe, "gençlik", Olympos Dağında Herakles ile evlenir, 84, 174, 190, 337, 432, 433, 435
Hebrus, Trakya'da bir nehir, Meriç, 340
Hekabe, Priamos'un karısı, Troia kraliçesi, Hektor'un annesi, 64, 196, 574, 589, 596, 621, 677
Hekate, kavşakların ve cadıların tanrıçası, 118, 254, 257, 258, 267, 328, 347, 352
Hekatonkheirler, "yüz elliler", Uranos ile Gaia'nın canavar dölleri, Zeus'la birlik olup Titanlarla savaşırlar, 99, 101, 106, 110, 113, 120
Hektor, Troialı savaşçıların en büyüğü, Andromakhe'nin kocası, ölümü Akhilleus'un elinden olur, 15, 168, 245, 574, 579, 587-591, 594, 596-600, 613, 618, 621, 672, 674
Helen, Zeus ile Leda'nın kızı, Menelaos'un karısı, Paris'in aşkı, 21, 23, 59, 64, 148, 150, 165, 227, 288, 338, 369,469, 470, 530, 532, 555, 568-571, 574, 575, 577, 579-582, 584, 585, 592, 593, 600, 601, 606, 609, 613, 621, 625, 688, 735
Helenistik Dönem, İ.Ö. 323-30, Büyük İskender'in İ.Ö. 323'teki ölümü ile Roma'nın yükselişi arasında kalan Grek kültürü, 46, 47, 52, 58, 65, 92-94, 118, 169, 316, 340, 484, 527, 562, 697, 719
Helenler, Grekler (modern Yunanlar), Hellas bölgesinin (önceleri Tesalya'nın güneyi, sonraları bütün Yunan anakarası) sakinleri, 46, 65, 381, 526
Helenus, Hektor'un erkek kardeşi, Troialı kâhin, 196, 677, 683
Heliadlar, "güneşin kızları", erkek kardeşleri Phaeton'un yasını tutarken birer kavak ağacına dönüşürler, göz yaşları ise kehribar damlaları olur, 235
Helikon, Boiotia bölgesinde, Musaların Hesiodos'a göründüğü dağ, 84
Helios, güneş tanrısı, Hyperion'un oğlu, Phaeton'un babası, 19, 84, 102, 193, 207, 227, 257, 258, 416-418, 528, 549, 553, 623, 644
Helios'un sığırları, Odysseus'un adamları kesip yerler, 645, 646, 657
Hellas, "Helenlerin yurdu", 304, 595, 611
Helle, Athamas ile Nephele'nin kızı, Phriksos'un kardeşi, altın koçun sırtından denize (Hellespontos, Çanakkale Boğazı) düşer, 394, 527, 528, 578
Hellen, Pyrrha ile Deukalion'un oğlu, Helenlerin atası ve isim babası, 302, 527
Hellespontos, Ege ile Marmara denizi arasındaki boğaz, Dardanelles, Çanakkale Boğazı, 298, 359, 528, 532, 561, 563, 594, 600, 611, 614
Hemera, "gün", ilk yaratılanlardan biri, Erebos ile Nyks'in kızı, 98
Hephaistos, Grek zanaatkârların tanrısı, Zeus ile Hera'nın, veya sadece Hera'nın oğlu, hoppa Aphrodite'nin kocası (=Romalı Vulcan), 115-117, 139, 141, 159, 160, 162, 174-176, 208, 221-227, 417, 438, 441, 456, 459, 499, 505, 564, 573, 596, 620
Hera, "hanım efendi(?)", Kronos ile Rhea'nın kızı, Zeus'un kız kardeşi ve karısı (=Romalı Juno), 72, 84, 109, 161-163, 167, 169, 172, 173-175, 183, 187, 205, 224, 237, 301, 312, 330, 351, 352, 376, 379, 403, 404, 412, 419, 420, 423, 434, 468, 573, 574, 591, 674, 718, 720, 735; ve Amazonlar, 416; ve Hephaistos, 176, 221, 223, 290; ve İason, 535, 542; kıskançlık cezaları, 187-190, 220, 294, 330, 377, 400, 401, 416, 529, 530, 542; sihirli kemeri, 166; evlilik/aile hayatı, 255, 316, 668; ismi, 173; adına yapılan tapınaklar, 173, 376, 675; ve Zeus, 165, 166-168, 173, 174, 176, 279; *ayrıca bkz.* Argos, Juno
Herakles Sütunları, Grek dünyasının ucu, Cebelitarık Boğazı, 16, 630
Herakles, Zeus ile Alkmene'nin oğlu, Grek kahramanların en büyüğü, 39, 59, 64, 92, 107, 108, 136, 138, 168, 173, 192, 374, 379, 394, 397-403, 405, 433, 436, 455, 456, 458, 468, 469, 471-473, 481, 500, 514, 529-532, 539, 555-557, 559-561, 564, 566, 569, 571, 574, 578, 606, 616, 630, 652, 670, 686, 719, 720, 747; tanrı katına yükselişi, 337, 434; ve Athena, 251; doğumu, 167, 398-403; yayı ve sopası, 397; ölümü, 428-433; ve Gigantomakhia, 117; işleri, 175, 389, 407-425; deliliği, 405-407; ismi, 434; diğer işleri, 425-427; ve Prometheus, 379, 421; *ayrıca bkz.* Augias, Kakos, Kerberos, Eurystheus, Geryoneus, Hydra, Iolaos, İphikles, Megara, Omphale, Herakles Sütunları, Telephos, Tiryns,

Herakles'in Kalkanı, pseudo-Hesiodos'un bir şiiri, 399, 400
Herakles'in On İki Görevi/İşi, 397, 405, 407, 424, 455, 456
Heraklesoğulları, 38-39, 433, 434, 566
Herkül, Herakles'in Roma'da aldığı isim, 393, 397, 412, 413, 422, 669-671, 691, 697, 712, 747
Hermaphroditos, Hermes ile Aphrodite'nin oğlu Salmakis adlı bir su perisi ile birlikte olduğunda çift cinsiyetli oluverir, 232, 254
Hermes, Zeus ile Maia'nın oğlu, Apollon'un sığır sürüsünü çalan ve ölülerin ruhunu öte dünyaya götüren Grek yolculuk, üçkâğıt, ticaret ve hırsızlık tanrısı (=Romalı Merkür), 72, 86, 116, 136, 139, 140, 141, 154, 197, 219, 226, 228, 239, 251, 264, 265, 281, 282, 294, 332, 338, 352, 384, 386, 403, 416, 426, 442, 475, 476, 507, 564, 574, 596, 645, 646, 668, 706, 717, 725, 739, 740, 747; ve Aphrodite,232; ve Apollon, 205-218, 418; ve canavar Argos, 191, 205, 376-377; ve caduceus, 200, 204, 218, 295, 410; ve tüccarlar/yolcular, 203, 204; ismi, 203; psychopompos ("ruhlara yol gösteren") Hermes, 120, 204, 326, 333, 348; hilebaz Hermes, 78, 162;
Hermione, Helen ile Menelaos'un tek kızları, düğünü Telemakhos'un Sparta'yı ziyaretiyle aynı zamana denk gelir, 570, 575, 625
hermler, Hermes başlı, ereksiyon hâlinde erkekler olarak yapılan apotropaik (kötülük kovucu) sütunlar veya taşlar, 204, 233
Herodot (İ.Ö. 484-425 civarı), Grek tarihçi, 43, 45, 100, 195, 279, 3589, 459, 746
Herse, "çiy tanesi", Kekrops'un kızı, Kephalos'un annesi (Hermes'ten), Akropolis tepesinden atlayarak canına kıyar, 439-442
Hesiodos, Grek ozan, İ.Ö. sekizinci yüzyıl, *İşler ve Günler* ile *Thegonia*'nın yazarı, 39, 48, 72, 83-87, 94, 97-101, 104, 105, 107-113, 115, 117, 118, 120, 125, 128, 130-133, 135, 138, 140-144, 146, 147, 149-151, 158-161, 163, 169, 170, 174, 183, 207, 224, 230, 290, 291, 325, 342, 343, 347, 351, 360, 399, 421, 423, 451, 463, 514, 540, 541, 569, 570, 657, 724, 745
Hesperidler, "Batı'nın kızları", altın elma veren büyülü bir ağacı korumakla görevlidirler, 16, 174, 175, 343, 412, 420-422, 435, 559
Hestia, Kronos ile Rhea'nın kızı, Grek ocak ateşi tanrıçası (=Romalı Vesta), 109, 161, 162, 221, 229, 230, 236, 237, 254, 292, 483, 672, 739, 740
hetaira, "kadın arkadaş", Greklerde, para karşılığı cinsel hizmet sunan 'eskortlar', 50, 51, 371
hierophant, "kutsal (eşya) veren/aktaran", 273, 274
hieros gamos, "kutsal evlilik", doğurganlığı/bereketi arttırmak için düzenlenen törensel cinsel ilişki, 279, 290, 497
Hint-Avrupa dilleri (dil ailesi), 36-37, 66, 81, 163, 667
Hint-Avrupa halkları, 37, 42, 67, 71, 73, 119, 120, 126, 164, 179, 283, 729, 734, 745
Hint-Avrupa karşılaştırmalı mitolojisi, 734, 735
Hipparkos (İ.Ö. altıncı yüzyıl), Atinalı önder, Pisistratos'un oğlu, Hippias'ın kardeşi, 470-471
Hippias, Hipparkos'un kardeşi, Pisistratos'un oğlu, 470-471
Hippodameia, (1) Oinomaos'un kızı, Pelops'un karısı, 383, 564-566; (2) Peirithoos'un karısı, 468-469
Hippokratos (Hipokrat, İ.Ö. beşinci yüzyıl), Grek tıp adamı, 45, 46
Hippolyte, "at terbiyecisi (kadın)", Amazonların kraliçesi, Herakles tarafından öldürülür, 416, 424, 458
Hippolytos, "at terbiyecisi (erkek)", Theseus ile Antiope'nin oğlu, Phaidra'nın iftirasına uğrar, babasının laneti ile ölür, Asklepios tarafından yeniden diriltilir ve düşük rütbeli bir İtalyan tanrıya dönüşür, 254, 415, 459-466, 498, 560, 731
Hippomedon, Thebai'ye karşı yedilerden biri, 516
Hippomenes (ya da Milanion), bir koşu yarışında Atalante'yi yener, 559, 725
Hititler, Tunç Çağında İç Anadolu bölgesinde yaşamış, Hint-Avrupa kökenli savaşçı bir halk, başkentleri, Hattuşaş'tı (Çorum, Sungurlu), 38, 81, 126, 128, 130, 614, 616
Homerik İlahiler, İ.Ö. yedinci ila beşinci yüzyıllar, tanrıları yücelten ve sözlü olarak aktarılan metinler, 83, 86, 87, 102, 103, 160, 183, 187-191, 193, 203, 205, 218, 220, 236, 241, 242, 244, 254, 256, 268, 272-274, 286, 291, 293, 299, 300, 451, 601, 617, 745, 748
Homerik Problem, Homeros'un metinlerinin ilk ortaya çıkışı ile ilgili çalışmalar, 83
Homeros, *İlyada* ile *Odysseia* destanlarını yazıya aktaran ozan, İ.Ö. sekizinci yüzyıl, 15, 17, 18, 34, 37, 39, 48, 50, 52, 62, 67, 72, 73, 82-84, 86, 87, 92-95, 100, 161, 163, 164, 167-170, 173, 174, 176-179, 181-183, 187, 202, 222, 224, 227, 228, 243, 244, 252, 254, 291, 293, 298, 312, 318, 322, 323, 325-327, 330, 332, 334-336, 338, 349, 352, 355, 358, 359, 361, 370, 379, 381, 394, 395, 401, 433, 434, 451, 458, 467, 468, 474, 499, 500, 509, 510 ,514, 526, 527, 529, 540, 541, 563, 573, 574, 583, 587, 591, 592, 595, 600, 601, 603, 605, 609, 612, 615-620, 628, 629, 631, 639, 643, 647, 650, 652, 654-657, 659, 662, 669, 674, 679, 680, 683, 684, 699, 716, 717, 722, 725, 738, 745, 748; *ayrıca bkz. aoidos*, Syklik Şiirler, Troia

hoplitler, "kalkan taşıyanlar", Klasik Dönemdeki ağır silahlı Grek askerleri, 42, 51, 52
Horalar, "saatler", Mevsimler, Zeus ile Themis'in dölleri, 105, 168, 169, 190
Horaslar, Alba Longa'lı üç Curiat kardeşi düelloda yenen Romalı üç kardeş, 699, 701
Horatius Cocles, "tek gözlü Horas", Tiber Nehri üzerindeki köprüyü tek başına savunur, 708,
Horkos, "sarıp sarmalayan (yer)", Hades'in Romalılardaki karşılığı, 323
Horus, İsis ile Osiris'in dölü, 279, 282, 283, 289, 697
Hristiyan(lar), 18, 19, 60, 64, 66, 74, 87, 129, 169, 201, 220, 221, 272, 273, 275, 279, 284, 286, 293, 316, 317, 324, 326, 343, 344, 350, 354, 370, 377, 394, 631, 666, 687, 696, 699, 722-724, 742
Humbaba, Gılgamış ile Enkidu'nun öldürdüğü canavar, 362, 363, 368, 422, 657
Hyakinthos (Hyacinth), Apollon'un aşkı, bir sümbül çiçeğine (hyacinth) dönüşür, 198
Hydra, "su yılanı", Herakles'in Lerna'da öldürdüğü çok başlı yılan, 107, 394, 410, 423, 430
Hygieia, "sağlık", Asklepios'un kızı, 200
Hylas, Herakles'in aşkı, Argo yolculuğu sırasında su perileri tarafından kapılır, 532
Hyllos, Herakles ile Deianeira'nın oğlu, 431-433
Hymen, evlilik tanrısı, 445
Hymettos, Atina yakınlarında bir dağ, 235
Hyperboreoi (Hyperborealılar), "kuzey rüzgârının ötesinde yaşayan" mitolojik bir halk, 185
Hyperion, "yukarıdan giden", Titan, Helios, Selene ve Eos'un babası, 99, 102, 192, 207, 257, 258, 590

Irak, 73, 79, 276

İakkhos, törensel bir tür çığlığın kişileşmiş hali, Dionyssos'un başka bir adı, 306
İambe, Keleos ile Metaneira'nın Eleusis'teki hizmetkârı, Demeter'i güldürmeyi başarır, 262
İapetos, Titan, Prometheus, Epimethos ve Atlas'ın babası, 84, 99, 101, 132, 139, 421
İason, Aison'un oğlu, Medea'nın kocası, Argonotların lideri, 92, 250, 251, 394, 454, 462, 477, 501, 526-530, 532, 534-544, 547, 549, 551-554, 556, 561, 576, 643
İbraniler, İbrahim, İshak ve İshak'ın oğlu Yakub'un torunları, 80, 81, 153, 365, 626, 725
iç oda, Grek tapınaklarında, kült heykelinin korunduğu yer, 194, 259, 670, 712
İda Dağı, (1) Girit'te bir dağ, 479; (2) Troia yakınında başka bir dağ, 164, 166, 172, 186, 237, 279, 286, 557, 574
İdas, Lynkeus'un kardeşi, Marpessa için Apollon ile rekabete giren Argonot, 530
İdmon, Argo'daki kâhin, 530
İdomeneus, Girit kralı Minos'un torunu, Troia'da savaşır, 577, 589, 620
İkarus, babası Daidalos'un sözünü dinlemeyerek güneşe yakın uçar ve balmumu kanatları eriyince denize düşerek boğulur, 488-491
ikhor, "ölmeyen", tanrıların damarlarında dolaşan sıvı, 181, 539
ikizler, 63, 71, 402, 508
İkizler, Kastor ile Polydeukes, aynı zamanda bir takımyıldız, 402
İksion, Kentauros'un babası, Hera'ya tecavüze yeltenir, Tartaros'ta ateşten bir çembere bağlanarak cezalandırılır, 167, 351, 352, 468, 556
ilahi mitoslar, ana karakterleri tanrısal varlıklar olan mitoslar, 13, 18-21, 23, 29, 62, 79, 90, 117, 125, 661, 727
İlium (İlion), Troia'nın başka bir adı, 242, 563, 610, 611, 620
İllyria, İyon Denizinin kuzeydoğu kıyısında (Arnavutluk kıyısı, Karadağ) bir şehir, 506, 524
İlus, Tros'un babası, Troia'nın ilk krallarından biri, 356
imperium, Roma'da, savaşı idare etme ve devlet düşmanlarının cezasını infaz etme yetkisi, 662, 663, 690, 709
İmros (İmroz, İmbros, Gökçeada), kuzeydoğu Ege'de bir ada, 179
İnakhos, Argos yakınlarında bir nehir, İo'nun babası, 374, 378, 389
İnanna, Sümer bereket tanrıçası, Aphrodite ile ilişkilidir, 77, 78, 231, 276-279, 289, 363, 364, 415, 468, 658
İnferno, Dante'nin *İlahi Komedya*'sının ilk bölümü, 347, 353, 629
İno, Kadmos ile Harmonia'nın kızı, Semele'nin kız kardeşi, Dionysos'un dadısı, Athamas'ın karısı, 294, 298, 300, 305, 308, 309, 314, 316, 505, 528, 648
insan kurbanı, 61, 64, 249, 286, 316, 438, 474, 493, 523, 671, 707
İo, Argos prensesi, İnakhos Nehrinin kızı, Zeus'un aşklarından, Epaphos'un annesi, ineğe dönüşür, Hera'nın hışmına uğrar, 373, 375-379, 475, 480, 502
İokaste, Oidipus'un önce annesi sonra karısı, 509, 511, 514, 739
İolaos, Herakles'in yeğeni ve zaman zaman yol arkadaşı, 397, 410, 424, 468
İole, Eurythos'un kızı, bir okçuluk yarışmasında Herakles'in ödülü olur, 425, 429, 432
İolkos, Tesalya'da, Pagasae (şimdiki Volo) Körfezinin üst tarafında bir şehir, İason'un ana yurdu, 526, 527, 529, 541, 545, 546, 553, 561

İon (mimari) tarzı, Grek mimarisinde bir tarz, 275, 510, 670
İon, Euripides'in bir tragedyası, 254
İon, Ksuthos'un oğlu, İonialıların isim babasıdır, 158, 254
İon halkı, 158
İonia, Küçük Asya'nın (Anadolu) batı kıyıları, 35, 39, 252, 470, 490, 540
İonialılar, Grek halkının bir kolu, 39, 472
İphygenia Aulis'te, Euripides'in bir tragedyası, 254, 572, 573, 575, 577, 748
İphygenia, Agamemnon ile Klytaimnestra'nın kızı, babası tarafından Aulis'te kurban edilir (ya da Kırım'daki Tauris'e götürülür), 64, 89, 577-579, 622, 626
İphikles, Amphitryon ile Alkmene'nin oğlu, İolaos'un babası, 399, 400, 402, 556, 558
İphitos, Eurythos'un oğlu, İole'nin kardeşi, Herakles tarafından kuleden aşağı atılır, 425, 434, 652
İris, "gökkuşağı", tanrıların habercisi, 189, 264
İsa (İ.Ö. 7-İ.S. 30 civarı), 65, 66, 132, 135, 151, 200, 220, 279, 286, 317, 327, 345, 350, 354, 394, 487, 514, 571, 665, 724
İsis, Mısır tanrıçası, öldükten sonra dirilttiği Osiris'in karısı, 82, 276, 279-283, 289-291, 379, 381
İskender, Büyük, (İ.Ö. 356-323), 35, 46, 47, 49, 65, 91, 359, 372, 422, 425, 527, 614, 618, 653, 663, 683, 688,
İskenderiye, Büyük İskender'in Mısır'da kurduğu şehir, 47, 91, 92, 653
İskenderiyeli Clement (İ.S. 150-211 civarı), Hristiyan din adamı ve yazar, 343
İskenderiyeli kütüphaneciler, 92
İsmaros, Trakya'da, Odysseus'un yağmaladığı bir şehir, 629, 634
İsmene, Oidipus'un kızı, Antigone'nin kardeşi, 510, 517, 519
İsmenos Nehri, Thebai'de bir nehir, 301
İstanbul, eski adı Byzantium, sonraki adı Konstantinopolis, 31, 74, 377, 653, 663
İşler ve Günler, Hesiodos'un uzun şiiri, İ.Ö. sekizinci yüzyıl, 84, 86, 138, 140, 147, 149, 150, 160, 748
İştar, Akad bereket tanrıçası (= Sümer İnanna), 78, 80, 368
İtalya, 35, 40, 46, 65, 66, 82, 102, 105, 108, 112, 150, 194, 220, 271, 295, 335, 344, 349, 353, 387, 416, 425, 427, 455, 492, 533, 537, 538, 542, 549, 550, 569, 582, 647, 648, 661, 663, 664, 668, 669, 674, 675, 677, 680, 681, 684, 685, 707, 717, 727, 745
İthaka, Yunanistan'ın kuzeybatı kıyısı açıklarında ada, 327, 569, 575, 630, 644, 648, 650, 653, 654, 656, 657, 659, 722
İtys, Tereus ile Prokne'nin oğlu, yahnisi yapılıp kendi babasına sunulur, 445, 449-451
İulus, Aineias'ın oğlu, Askanius olarak da bilinir, Julian soyunun atasıdır, 356, 660, 674, 676

Janus, kapıların, köprülerin ve kemerli geçitlerin *numeni*, 666, 667, 711
Joppa (Yafa, Tel Aviv), Filistin kıyısında bir liman şehri, 386, 390
Jove, Jupiter'in adlarından biri, 747
Joyce, James (1882-1941), İrlandalı roman yazarı, 630, 659
Julius Sezar; bkz. Sezar, Julius
Jung, Carl (1875-1961), İsviçreli psikolog, 737, 742, 744
Juno, Grek Hera'nın Roma mitolojisindeki karşılığı, 173, 445, 668, 675, 706, 718, 747
Jüpiter, Grek Zeus'un Roma mitolojisindeki karşılığı, 183, 389, 447, 691

kadın düşmanlığı (mysogyny), 144
Kadmeia, Thebai'nin yukarı şehri, 508
Kadmos, Agenor'un oğlu, Europa'nın erkek kardeşi, Harmonia'nın kocası, Pentheus'un babası, Thebai kralı, 148, 224, 294, 300-303, 308-310, 330, 399, 400, 424, 475, 477, 500-502, 504-511, 518, 520, 525, 528, 533, 535, 566
Kafkas Dağları, Karadeniz'in doğusundaki dağlar, 134, 222, 377, 411, 421, 458
kakoi, "kötü, bet", toplumun alt tabakalarındakiler, 41, 42
Kakos, "kötü adam", ileride Roma şehrinin kurulacağı tepelerden birinde yaşayan ve Herakles tarafından öldürülen canavar, 92, 417, 435, 669
Kalais, Boreas'ın kanatlı oğlu, Zetes'in kardeşi argonot, 454, 530, 532, 534
Kaliope, "güzel sesli", epik şiirin ilham perisi, 85, 177
Kalisto, Artemis'in müritlerinden, Zeus ile ilişkisinden Arkas'ı doğurur, 562
Kalkhas, Troia önündeki Greklerin kâhini, 575-579, 585, 606, 706
Kallirhoe, Okeanidlerden biri, Geryoneus ile Ekhidna'nın annesi (babaları Khrysaor'dur), 423
Kalydon Yaban Domuzu Avı, 428, 530, 561, 568
Kalydon, Yunanistan'ın batısında, Aitolia'da, Meleagros'un da doğum yeri olan bir şehir, 428, 430, 516, 526, 527, 530
Kalypso, "gizleyen, derine gömen", Odysseus'u yedi yıl boyunca denizin ortasındaki adası Ogygie'de (denizin göbeği) tutan güzel nympha, 629, 645, 647, 656, 658, 659, 688
kan davası, 64, 626
Kapaneus, Thebai'ye karşı yedilerden biri, sur duvarına tırmanırken Zeus tarafından çarpılır, 516, 519

Karadeniz, antik dönemlerdeki adıyla Pontos, 35, 93, 134, 332, 342, 377, 416, 443, 458, 460, 528, 532, 535, 537, 539, 540, 543, 581, 614
Karanlık Dönem, İ.Ö. 1150-800 civarı, 35, 38, 39, 41, 50, 67, 82, 83
Kartaca, günümüz Tunus sınırları içinde kalan, kraliçe Dido'nun ülkesi, Roma'ya kafa tutmuş eski Fenike şehri, 92, 287, 316, 351, 541, 674-676, 680, 681, 688, 746
Kassandra, Priamos ile Hekabe'nin kızı, Klytaimnestra tarafından öldürülür, 92, 196, 617-619, 621, 622
Kassiepeia, Andromeda'nın annesi, Nereidlerden daha güzel olduğunu iddia eder, 386, 390, 392
Kastor, Tyndareos ile Leda'nın ölümlü ölümlü oğlu, ölümsüz Polydeukes'in (Pollux) kardeşi, 394, 402, 470, 530, 532, 533, 540, 556, 557, 568, 582, 583, 662, 672
katastrophe, edebî metinlerde "aşağıya düşme, aşağıya yönelme", 89
Kavafis, Konstantin (1863-1933), Yunan şair, 653
kehanet, 20, 64, 187, 189, 192, 196, 201, 213, 257, 350, 391, 530, 591, 666, 670, 695, 706
Kekrops, Atina'nın ilk ve autokhthonos kralı, 437-442, 454, 473, 478
Keldaniler, İ.Ö. yedinci ve altıncı yüzyıllarda Babil'de hüküm sürmüş Semitik bir halk, 80,81
Keleos, Eleusis kralı, Metaneira'nın kocası, 259-262, 264, 267
Kenan, Ortadoğu'da, Ürdün Nehri ile Akdeniz arasında kalan günümüz Filistin toprakları, 80, 81
Kentaurlar, belden yukarısı insan, aşağısı at olan yaratıklar, 201, 202, 352, 411, 468, 470, 473, 529, 736
Kentauromakhia, Lapithlerle Kentaurlar arasındaki savaş, 468, 472, 473
Kentauros, Kentaurların babası, İksion'un Hera'nın buluttan sureti ile ilişkiye girmesi sonucu doğar, 210, 352, 430, 468, 572
Kephalos, "baş, kafa", Herse ile Hermes'in Atinalı oğlu, Prokris ile evlenir, 442, 444, 445, 452, 454, 473, 560
Kepheus, Kassiepeia'nın kocası, Andromeda'nın babası, 386, 387, 390, 392
Kephisos, Delphoi'nin kuzeyindeki akarsu, 502
Kerberos, Ekhidna ile Typhoeus'un dölü, yer altındaki ölüler ülkesinin girişini koruyan çok başlı yaratık, 107, 108, 130, 339, 421-424, 433, 435, 436, 469, 557
Kerkion, Theseus'un öldürdüğü güreşçi haydut, 455, 456
Kerkoplar, yoldan geçenleri soyan belalı cüce ikizler, Herakles tarafından yakalanıp cezalandırılırlar, 426, 427, 436
Kerkyra, günümüzün Korfu'su, Yunanistan'ın kuzeybatı kıyısı açıklarında, Odysseia'da adı geçen Phaiaklarla özdeşleşmiş ada, 538, 539
Keto, "deniz canavarı", Pontos ile Gaia'nın dölü, Andromeda'yı tehdit eder, Perseus tarafından öldürülür, 107, 386, 387, 389, 390, 392
Khaos, "boşluk, hiçlik", var olan ilk şey, 61, 97-99, 118, 121, 128, 130, 132, 135, 136, 255, 343
Kharitler, Su Perileri, kadınsı çekiciliğin vücut bulmuş halleri, bkz. Su Perileri, 190, 237, 238, 244
Kharon, ölüler diyarının kayıkçısı, 347-349, 354, 355, 357, 681, 706
Kharybdis, adı hep Skylla ile birlikte anılan ve Messina Boğazının girişinde bulunduğuna inanılan tehlikeli girdap, 645-647, 659
Khimaira, "keçi canavar", Typhoeus ile Ekhidna'nın gövdesi aslan, kuyruğu yılan ve arkasından çıkan kafası da keçi olan dölü, Bellerophontes tarafından öldürülür, 107, 109, 130, 1180, 192, 384, 424, 468
Khiron, kahramanların akıl hocası bilge Kentaur, 200, 411, 436, 526, 529, 561, 570, 576, 741
Khoephoroi, "adak sunucuları", Aiskhylos'un *Oresteia* üçlemesinin ikinci oyunu, 618
Khrysaor, "altın kılıçlı", Medusa ile Poseidon'un oğlu, Medusa'nın kesik başından doğar, Geryoneus ile Ekhidna'nın babası, 180, 423
Khryseis, Khryses'in kızı, Troia Savaşı sırasında ganimet olarak Agamemnon'a verilir, 585, 621
Khryses, Khryseis'in babası, Agamemnon'un aşağılamasına uğrayan bir Apollon rahibi, 186
Khrysippos, Pelops'un oğlu, Laios'un tecavüzüne uğrar, 509
Kıbrıs, Aphrodite'nin vatanı, Akdeniz'in doğusundaki büyük ada, 92, 105, 227, 231, 233, 235, 485, 492, 495, 653, 687
Kırım, Karadeniz'in kuzey kıyısında, Orestes'in İphygenia ile bir araya geldiği yarımada, 578
Ki, Sümer "toprak" tanrısı, An'ın (gökyüzü) diğer yarısıdır, 78, 80, 121, 129
Kikonlar, Odysseus tarafından talan edilen Trakyalı bir halk, 629, 633, 634, 657
Kiliks, Agenor'un oğlu, Kilikya bölgesi adını ondan alır, 475, 477, 500, 501, 533
Kilikya, Güneydoğu Anadolu'da bir bölge, 116, 393, 477, 501, 588
Kimmerler, Odysseus'un ölmüşlerin gerçek ruhlarıyla konuşmak için geçtiği Okeanos Nehrinin öte yakasında yaşarlar, 330, 657
Kimon (İ.Ö. 510-450), Atinalı lider, Miltiades'in oğlu, 359, 472
Kingu, Tiamat'ın başkomutanı ve sağ kolu, Marduk tarafından öldürülür, insanlar onun kanından yaratılır, 132

Kinyras, Pygmalion ile (heykelden insana dönüşen) Galatea'nın oğlu, Adonis'in babası, kendi kızı Myrrha ile yatar, 235, 236, 286
Kirke, "şahin", Helios'un kızı, Odysseus'u bir yıl boyunca adasında eyleyen efsuncu, baştan çıkarıcı kadın, 178, 258, 327, 331, 528, 549, 553, 643, 644-647, 656, 658, 661, 688
Kithairon, Thebai'nin güneyinde, Bakkhaların başıboş dolaştığı ve Oidipus'un henüz küçük bir çocukken terk edildiği dağ, 306, 308, 310, 404, 506, 509, 511
Klasik Dönem, İ.Ö. 480-323, 13, 32, 39, 48, 49, 51, 52, 58, 59, 69, 72, 82, 94, 96, 117, 154, 169, 177, 183, 185, 189, 201, 224, 231, 249, 250, 316, 342, 370, 371, 374, 406, 458, 486, 497, 500, 519, 536, 554, 564, 617, 627, 696, 701, 731
Klisthenes (İ.Ö. altıncı/beşinci yüzyıllar), Atina demokrasisinin kurucusu (İ.Ö. 508), 471, 625
Klotho, "ip eğirici", kişinin yazgısını belirleyen Moiralardan (Kader tanrıçaları) ikincisi, 346
Klymene, Helios'un karısı, Phaeton'un annesi, 102
Klytaimnestra, Zeus ile Leda'nın kızı, Agamemnon'un karısı ve katili, Orestes'in kurbanı, 59, 196, 334, 568, 618, 619, 622-626, 657, 659, 700
Knidos, Küçük Asya'nın güneybatısında bir Grek şehri, 188, 234, 371
Knossos, Girit'te, labirenti andıran harabelerin bulunduğu önemli bir Tunç Çağı yerleşim yeri, 38, 479, 493, 494, 496, 497, 499, 719
Koeus, Leto'nun da babası olan bir Titan, 187
Kokalos, Daidalos'un sığındığı Sicilya kralı, 490, 491
Kokytos (Cokytos), "inilti", ölüler diyarında bir nehir, 340, 557
Kolkhis, Karadeniz'in doğu ucunda, İason'un Altın Post'u bulmak için gittiği bir şehir, 501, 528, 535, 538, 539, 551, 556, 561, 577
Kolonos, Atina'nın hemen batısında kalan, Furiaların yaşadığı korunun da bulunduğu yer, Oidipus burada ölür, 473, 517, 518, 748
Konfüçyüs (İ.Ö. altıncı yüzyıl), Çinli bilge dinî lider, 345,
konsüller, Roma, 662, 695, 705
Kopreus, "tezekçi", Eurystheus'un ulağı, 409, 411
Koré, "bakire genç kız", (1) Persephone'nin diğer adı, 57, 256, 274, 290; (2) arkaik dönem giysili genç kız heykeli, 55
Korinthos, Orta Yunanistan ile Peloponez'i birbirine bağlayan kıstak üzerinde yer alan bir kent, 60, 133, 231, 427, 467, 481, 509, 511, 512, 519, 542, 543, 555, 730
Koronis, Asklepios'un annesi, iffetsizliği bahanesiyle Apollon tarafından öldürülür, 198
Korybantlar, Kybele'nin müritleri, 110
Kos (Khios, İstanköy), Anadolu'nun batısında, Ege Denizinde Yunanistan'a ait, sıklıkla Homeros'un doğum yeri olarak anılan ada, 34, 65, 95, 168, 188, 222, 301, 302, 419, 423, 613
Kottos, üç Hekatonkheir'den biri, 113
kouros, (çoğulu *kouroi*), arkaik dönem çıplak erkek heykeli, 371
kozmogoni, "dünyanın yaratılış hikâyesi", 97, 98, 100, 119, 125, 126, 130, 153, 155, 343, 571, 657
kölelik, 319, 426, 530, 590
Kral Oidipus, Sophokles'in bir tragedyası, 15, 94, 500, 510, 511, 513, 514, 521, 748
Kratos, "güç", 134-136
Kreon, "yönetici", (1) Menoikeus'un oğlu, İokaste'nin kardeşi, Haimon'un babası, Thebai kralı, 398, 405, 445, 473, 509, 511, 517, 519, 521, 522-524; (2) Korinthos kralı, İason'un evlenmek istediği Glauke'nin babası, 543, 547, 550
Kretheus, İolkos kralı, Tyro'nun kocası, Aison ile Pheres'in babası, 528
Kreusa, Aineias'ın, Troia'nın alevleri içinde kaybolup giden ilk karısı, 454, 676
Krisa, Delphoi yakınlarında bir köy, 192, 193
Kroisos (İ.Ö. altıncı yüzyıl), Büyük Serhas/Kserkses komutasındaki Persler tarafından bozguna uğratılan Lydia kralı, 196, 359, 371
Krommyon, Theseus'un korkunç bir yaban domuzunu boğazladığı köy, 456, 471
Kronos, "zaman", 84, 99, 101-104, 112, 114-116, 118-120, 128, 134, 136, 147-151, 161, 169, 182, 185, 210, 211, 213-215, 225, 230, 236, 237, 245, 257, 258, 266, 267, 281, 343, 400, 401, 421, 433, 483, 514, 658, 674, 717, 718, 719, 722, 736, 747,
Kronos, Uranos ile Gaia'nın oğlu, Rhea'nın kocası, Altın Soy döneminde sürdürdüğü egemenliğe Zeus tarafından son verilir, 84, 99, 101-104, 108-112, 114-116, 118-120, 128, 134, 136, 147, 148-151, 161, 169, 182, 185, 210, 211, 213-215, 225, 230, 236, 237, 245, 257, 258, 266, 267, 281, 343, 400, 401, 421, 433, 483, 514, 658, 674, 717-719, 722, 736, 747
Kumai, İtalya'da, Napoli Körfezinin kuzeyinde kurulan en eski Grek kolonisi, Aineias'ın yer altındaki ölüler diyarına indiği yer, 347
Kumaili Sibyl, ölüler diyarına olan yolculuğu sırasında Aineias'a yol gösteren kadın kâhin, 196, 349, 350, 712
Kumarbi, Hitit mitolojisinde fırtına tanrısı Teşub'un düşmanı, Greklerdeki Kronos'a karşılık gelir, 126-128

kurban, 19, 36, 61, 62, 66, 68, 88, 124, 133, 145, 146, 152-154, 159, 164, 179, 195, 201, 243, 249, 254, 271, 278, 285, 286, 289, 309, 316, 325, 326, 331, 360, 386, 387, 405, 419, 420, 429, 431, 438, 440, 445, 454, 456, 474, 478, 481, 486, 493, 495-498, 501, 517, 519, 523, 528, 530, 541, 552, 556, 558, 559, 560, 561, 566-579, 592, 596, 606, 614, 618, 619, 622, 643, 663, 666, 667, 670, 685, 690, 699, 705, 707, 741,

Kureteler, "genç erkekler", (1) bebek Zeus'un çığlıklarını bastırmak için kalkanlarına vurarak gürültü yapanlar, 110, 119, 343, 371; (2) Kalydonların düşmanları, 556

Kutsanmışlar Adaları, 150

Külkedisi, 23, 721

Kybele, Phrygia'nın ana tanrıçası, Attis'in âşığı, 196, 243, 246, 265, 276, 283-286, 290, 291, 294-296, 314

Kykladlar, Ege Denizinde, Delos'u çevreleyen "halka" takımadalar, 16, 17, 35, 70, 72, 187, 268, 383, 484, 494, 607

Kykloplar, aralarında Odysseus'un kör ettiği Polyphemus'un da bulunduğu, Zeus'un yıldırım demetlerini döken tek gözlü, kaba saba devler, 99, 101, 106, 110, 111, 120, 178, 181, 221, 406, 407, 415, 483, 631, 638, 644, 647, 648, 653, 658

Kyllene, Arkadia'da, Hermes'in doğum yeri olan dağ, 154, 203, 205, 207, 208, 210, 213-215

Kyreneia, Peloponez bölgesinde, Herakles'in büyülü bir geyiği yakaladığı dağ, 410, 435, 436

Kythera, Peloponez'in güneyinde, kimi kaynağa göre Aphrodite'nin doğum yeri olan ada, 105, 231, 236, 240, 242

Kytheria (Kytheralı), Aphrodite'nin diğer adı, 231

Kyzikos, Propontis'in (Marmara Denizi) Asya tarafındaki kıyısında yaşayan Dolionların kralı, Argonotları sıcak bir ilgiyle karşılar, 532

Labdakos, Laios'un babası, Oidipus'un büyükbabası, 509, 511

labrys, "çift ağızlı balta", Minosluların dinî sembolü, 36, 497

Labyrinthos, "çift ağızlı baltanın evi", Minotauros'un Girit'teki labirent evi, 455, 470, 471, 481, 484, 486, 488, 489, 498

Ladon, Hesperidlerin bahçesindeki altın elma ağacını koruyan yılan, 134, 175, 539

Laelaps, Minos'un Prokris'e armağan ettiği ve avını yakalamayı her zaman başaran köpek, 442, 444, 477

Laertes, Odysseus'un babası, 582, 642, 651, 656

Laios, Labdakos'un oğlu, İokasta'nın kocası, Oidipus'un babası, bir yol kavşağında oğlu tarafından öldürülür, 509, 511, 513, 514, 566, 726

Laistrygonlar, Odysseus'un biri hariç bütün gemilerini parçalayan yamyam devler, 643, 644, 647, 658

Lakedaimon, Sparta'nın ya da çevresindeki bölgenin başka bir adı, 32, 582, 583

Lakhesis, "üleştiren, bölüştüren", eğirilen kader ipini ölçen Moira, 170, 346

Lakonia, Güney Peloponez'de, Sparta'yı çevreleyen bir bölge, 32, 37

Lang, Andrew (1844-1912), İngiliz eleştirmen, 731, 733

Laodamas, Eteokles'in oğlu, Epigonlar'ın yağmasının ardından Thebai kralı olur, 524

Laokoon, Poseidon rahibi, Troia Atına bir kargı savurur ve denizden çıkıp gelen yılanlar tarafından boğazlanır, 296, 609, 610, 676

Laomedon, Troia'nın ilk krallarından, Priamos'un babası, 574

Lapithler, Tesalya'da yaşayan ve Peirithoos önderliğinde Kentaurları alt etmeyi başaran bir halk, 468

Larissa, Tesalya'da bir şehir, 26

Larlar, Roma mitolojisinde evi ve ev yaşamını koruyan cinler, 671, 693

Latinler (Latini), Latium'un ilk sakinleri, 663

Latinus, Latium'un ilk krallarından, şehir adını ondan alır, 683

Latium, Orta İtalya, Latinlerin anayurdu, 663, 668, 675, 676, 680, 692, 708, 709

Lavinia, Aineias'ın İtalya'daki yeni karısı, 681, 688, 691, 692

Lavinium, Aineias'ın Latium'da kurduğu ve karısının adını verdiği şehir, 359, 662, 675, 683, 686, 694, 712

Leda, Tyndareus'un karısı, Helen, Klytaimnestra, Kastor ve Polydeukes'in annesi, 338, 469, 555, 568-571, 574, 720, 748

Lemnos (Limni), Kuzey Ege'de, adı hep Hephaistos ile birlikte anılan ada, 176, 223, 225-227, 532, 578, 606

Leonidas (ölümü İ.Ö. 480), Termopylae'de ölen Sparta kralı, 43, 44, 136

Lerna, Argos ovasında, Hydra'nın yaşadığı bataklık bir bölge, 311, 374, 378-381, 409, 410, 720

Lesbos (Midilli), Ege Denizinde, Troia açıklarında bir ada, 34, 39, 231, 340, 580, 591, 599

Lethe, "unutkanlık", yer altındaki ölüler diyarında bir nehir, 346, 682

Leto, Apollon ile Artemis'in annesi, 84, 167, 185, 187-191, 209, 211-213, 215, 217, 244, 245, 337, 533, 558, 747

Leukothea, "ak tanrıça", ölümlüyken adı İo olan bir deniz tanrıçası, Odysseus'a sihirli yaşmağı o verir, 294, 648

Leviathan (Livyatan), Eski Ahit'te adı geçen deniz canavarı, 129
Lévi-Strauss, Claude (1908-2009), Fransız antropolog, 744
Liber, "özgür", Greklerin Dionysos'una karşılık gelen şarap *numen*i, 669, 723, 747
Likya, Güneybatı Anadolu'da bir bölge, Troia kahramanı Glaukos'un yurdu, 106, 184, 185, 468, 477
Lipari, Sicilya'nın kuzeyindeki adalar, 647
Livius (İ.Ö. 59-İ.S. 17), Romalı tarihçi, 93, 673, 692, 694, 696, 700, 701, 703, 709, 714
logos, "söz", (1) kurmaca olmayan hikâye", 15; (2) Stoacı tanrısal akıl ilkesi, 687-688, 711, 713
Lord, Albert B. (1912-1991), Milman Parry'nin asistanı, *The Singer of Tales*'in yazarı, 95
Lotus Yiyenler, Odysseus'un mürettebatına, sıla hasretini yok eden bir çiçek yedirerek ayartırlar, 629, 631, 657
Lucifer, "ışık taşıyan", Eski Ahit'te adı geçen bir karakter, 354
Lucina, Roma mitolojisinde doğum *numen*i, 401, 402
Lucretia, Tarquinlerden biri tarafından tecavüze uğrayan iffetli Romalı bir asker karısı, 702-705
Lucretius (İ.Ö. 99-44 civarı), *De rerum natura*'nın (*Şeylerin Doğası Üzerine*) Epiküryen yazarı, 669, 702
Lydia (Lidya), Batı Anadolu'da, merkezi Sart/Sardes olan bölge, 196, 252, 296, 301-304, 312, 359, 426, 427, 564, 616
Lykaon, Arkadia'nın kurda dönüşen yamyam kralı, 154, 336
Lykos, Antiope'nin Amphion ile Zethos tarafından öldürülen amcası, 506, 507
Lykurgos, Dionysos'a karşı gelen ve atlar tarafından yenen Trakya kralı, 298, 313, 314, 320
Lynkeus, Danaidlerden Hypermnestra'nın kocası, 379, 380, 381, 530
Lysistrata, "ordu dağıtan, 'alaybozan'", Aristophanes'in aynı adlı oyunda, seks grevine giden kadın kahraman, 59

maenadlar (mainadlar), "deli kadınlar", Dionysos'un esrik kadın müritleri, 185, 297, 747
Magna Mater, Romalılarda "büyük ana" tanrıça, 283, 285, 291, 691
Magnesia, Kuzey Yunanistan'da, Pagasae Körfezi çevresinde, merkezi İolkos olan bir bölge, 526, 527, 532
Maia, "ebe", Hermes'in annesi, Yedi Kızkardeşten (Pleiades) biri, 203, 205-207, 211, 213, 215-217, 747
Maier, Michael (1568-1622), Alman doktor ve simyacı, 725, 726
Malinowski, Bronislaw (1884-1942), Polonya asıllı İngiliz antropolog, 732
Mallarmé, Stéphane (1842-1898), Fransız şair, 221
Malta, Sicilya ile Afrika arasında kalan ada, 647
Marathon, İ.Ö. 490'da Perslerin püskürtüldüğü savaşın yapıldığı Atina yakınlarındaki ova, 35, 43, 413, 455, 457, 468, 471, 472, 481, 561, 746
Marcius, Ancus, Roma'nın ilk krallarından, 699
Marcus Antonius, Romalı komutan, 353, 663, 688
Marduk, Babil fırtına tanrısı, Sümer mitolojisindeki Enlil'in karşılığı, 80, 121-125, 127, 193, 507
Marlowe, Christopher (1564-1593), İngiliz oyun yazarı, 583, 584
Marmara Denizi (= Propontis), Ege ile Karadeniz arasındaki iç deniz, 528, 532
Mars, Romalılarda savaş tanrısı, Grek Ares'in karşılığıdır, Romulus ile Remus'un babası, 224, 225, 445, 502, 535, 537, 660, 667-669, 685, 690-692, 697, 712, 747
Marsyas, pan flüt çalar, bir müzik yarışmasında Apollon tarafından yenilir, canlı canlı derisi yüzülür, 191
Marx, Karl (1818-1883), Alman siyaset kuramcısı, 268
Meconé, Kuzey Peloponez'de, Prometheus'un Zeus'u kandırdığı şehir, 133, 134, 159
Med(ler), Persler için kullanılan bir başka isim, 302, 551
Medea, kendi çocuklarını öldüren Kolkhisli büyücü kadın, Aietes'in kızı, İason'un karısı, 258, 456, 462, 527, 530, 535, 537-539, 541-544, 547, 549-555, 561, 562, 619, 644, 688, 696
Medici, Lorenzo de' (1449-1492), Floransa'nın yöneticisi, 387-388, 725
Medos, Medea ile Aigeus'un oğlu, Medlerin/Perslerin atası, 457, 551
Medusa, "geniş topraklara hükmeden", Gorgonlardan bir tanesi, Khrysaor ile Pegasus'un annesi, Perseus tarafından kellesi uçurulur, 135, 180, 384-387, 389-392, 395, 396, 423, 468, 483, 712, 736
Megapenthes, Proteus'un oğlu, Tiryns kralı, 390
Megara, (1) Herakles'in, çocuklarıyla birlikte öldürülen karısı, 405-407, 425; (2) Korinthos ile Atina arasında bir şehir, 454, 456, 481, 498, 585, 646
Melampos, ünlü bir kâhin, 299, 312
Melanion (Hippomenes), Atalante'yi bir koşu yarışmasında yenen genç, 557, 559, 560
Melanippos, Thebai'yi savunur, onu öldüren Tydeus beynini çıkarıp yer, 519, 560, 569

Meleagros, Kalydon yaban domuzunu öldüren Aitolialı kahraman, Deianeira'nın kardeşi, 428, 515, 530, 556-561, 568
Melikertes, Athamas ile İno'nun oğlu, bir kazana atılıp kaynatılır, denizcilerin koruyucusu Palaimon olur, 294
Melos, Kyklad adalarından biri, İ.Ö. 416'da Atinalılar tüm ada halkını öldürür, 407, 609
Melpomene, "şarkıcı", tragedyanın musası, 85, 177
Menander (İ.Ö. 342-291 civarı), *Yeni Komedya*'yı da yazan Atinalı komedya yazarı, 321
Menelaos, Atreus'un oğlu, Helen'in kocası, Agamemnon'un kardeşi, 21, 64, 165, 249, 338, 369, 563, 566, 567, 569, 570, 575, 577, 579, 582, 585, 604, 606-608, 613, 619, 625, 651
Menestheus, Theseus'u tahtından indirir, Troia önündeki Atinalılara komuta eder, 470
Merkür, Romalı ticaret tanrısı, Grek Hermes'in karşılığıdır, 204, 228, 403, 442, 475, 476, 668, 679, 689, 725, 747
Merope, Korinthoslu Polybos'un karısı, Oidipus'u yetiştiren kadın, 509, 511
Messenia, Peloponez'in güneybatısındaki bölge, 32, 37, 529
Messina Boğazı, Sicilya ile çizmenin ucu (İtalya) arasındaki boğaz, 549, 647
Metaneira, Keleos'un karısı, Eleusis kraliçesi, Demophoon'un annesi, 260-263
metempsykhosis, "ruhun bir bedenden diğerine geçmesi, reenkarnasyon", Orfiklerin ve Pythagorasçıların inandığı bir düşünce, 344
Metis, "akıl", Athena'ya hamileyken Zeus tarafından yutulur, 110, 116, 132, 168, 747
metoplar, Grek tapınaklarında üzerleri kabartmalı paneller, 424, 427, 436,
Mezopotamya, "iki nehir arasındaki topraklar", Dicle ve Fırat nehirleri arasında kalan bölge, 31, 42, 47, 69, 73-75, 77-81, 86, 95, 100, 106, 121, 123, 125, 127-131, 137, 151-153, 158, 181, 227, 256, 276, 278, 279, 360, 363, 366, 367, 393, 508, 626, 657, 658, 693, 706, 745
miasma, "kötü koku", kan dökülmesine eşlik eden kötü koku ve pislik, 58, 62, 67, 193, 511
Michelangelo, Buonarotti (1475-1564), İtalyan ressam ve heykeltıraş, 349, 350, 355, 387
Midas, her dokunduğu altın olan meşhur Frigya kralı, 285, 296, 312, 321, 734
Miletos, İonia'da önemli bir şehir, 39, 59, 188, 540, 585
Miller, Frank (doğ. 1967), çizer, 300 Spartalı filminin yaratıcısı, 43, 45
Miltiades, Marathon Savaşında yer almış Atinalı komutan, 471, 472
Milton, John (1608-1674), İngiliz şair, *Paradise Lost*'un (*Kayıp Cennet*) yazarı, Vergilius'tan çok etkilenmiştir, 221, 541
Minerva, Athena'nın Romalılardaki karşılığı, 249, 252, 253, 668, 689, 697, 712, 747
Minos, (1) Knossos'un (Girit) kralı, Zeus ile Europa'nın oğlu, Pasiphae'nin kocası, ölüler diyarının yargıcı, 36, 167, 297, 335, 336, 442, 445, 459, 477, 478, 480-483, 485, 486, 488-490, 494, 495, 498, 499, 528, 566, 571, 646; (2) kral Minos'un Girit'te kurduğu uygarlık, 36, 37, 38, 72, 250, 395, 405, 413, 494, 495, 496, 497, 499, 745
Minoslular, Tunç Çağında Girit'te yaşamış bir halk, 36, 338, 492-495, 497, 499
Minotauros, "Minos'un boğası", Pasiphae ile boğanın birleşmesinden doğan yarı insan yarı boğa yaratık, 455, 457, 478, 481, 484, 486-488, 495, 496, 497, 498
Minyadlar, "Minyas'ın kızları", Dionysos'a karşı gelirler ve sonunda delirirler, 298, 314, 316, 321
mitos, "söz, olay", kolektif yaşam açısından öneme sahip geleneksel hikâye, 13-15, 18, 20, 23, 25, 27-29, 72, 73, 82, 88, 90, 92-94, 117, 128, 129, 159, 250, 279, 284, 292, 293, 347, 356, 358, 381, 403, 437, 472, 474, 493, 498, 515, 551, 561, 562, 584, 661, 672, 674, 675, 684, 712, 716, 718, 719, 725, 727-730, 732-735, 737, 739-743
mitos yazarları (mitograf), 347, 437
Mnemosyne, "hafıza", Zeus'un karısı, Musaların annesi, 99, 101, 170, 213
Moiralar, "yazgılar", 169, 346
Moloch, "kral", adına insanlar kurban edilen Sami tanrısı, 286
moly, Odyseus'u Kirkelerden koruyan büyülü ot, 645
Mouseion, İskenderiye'deki (Mısır) "Musalar tapınağı", 91
Musalar, sözlü edebiyat geleneğinin kişileşmiş hâlleri, ilham perileri, 84, 85, 87, 91, 97, 170, 176, 177, 190, 205, 207, 216, 236, 244, 322, 394, 572, 658
Müller, Max (1823-1900), İngiliz asıllı Alman filolog ve oryantalist, 720, 733, 734, 737
Mykenai, Argos ovasındaki en büyük Tunç Çağı yerleşimi, Atreus soyunun ana yurdu, 21, 22, 26, 32, 37, 38, 39, 64, 72, 81, 83, 249, 334, 373-376, 390, 398, 400, 401, 405-408, 410, 411, 419, 424, 433, 434, 493, 494, 500, 508, 564, 566, 567, 575, 614, 616, 625, 659, 669, 720, 745
Mykenai Dönemi (Çağı), İ.Ö. 1600-1150 civarı, 35-39, 67, 72, 527
Myrmidonlar, "karıncalar", Akhilleus'un müritleri, 571, 573, 586, 599

Myrrha, "mür ağacı", babası Kinyras'tan Adonis'i doğurur, 236, 254, 286, 479
Myrtilos, Oinomaos'un arabacısı, Peloplardan rüşvet alır, 565-567
Mysia, Troia'yı çevreleyen Troas bölgesine verilen ad, 532, 577, 680
mystes (*mystai*), "kapalı gözlüler", kutsal gizem ayinlerini (mysterler) başlatan kişiler, 272

Naiadlar, su perileri (nymphalar), 446
Naksos, Kyklad adalarından biri, 32, 188, 297, 484, 486
Nana, Attis'in annesi, 284, 286
Napoli, "yeni şehir", Güney İtalya'daki Grek kolonisi, 66, 347, 661, 663, 675, 681
Narkissos, kendine olan aşkı yüzünden ölür, bir çiçeğe (nergis) dönüşür, 63
Naupilos, Palamedes'in babası, Odysseus'u kandırır, 575
Nausikaa, "gemi-kadın", Phaiak prensesi Alkinoos'un kızı, Odysseus'a yardım eder, 370, 648-650, 658
nektar, "ölümsüz", tanrıların içkisi, 110, 159, 187, 211, 241, 298
Neleus, Poseidon ile Tyro'nun oğlu, Nestor'un babası, Pylos krallar soyunun kurucusu, 529, 577
Nemea, Mykenai'nin batısında, Herakles'in aslanı öldürdüğü köy, 408, 409, 424
Nemesis, öç tanrıçası, 149
Neolitik, "cilalı taş devri", tarım ve taş alet kullanımı ile karakterize dönem, 35, 667, 745
Neoptolemos, "yeni savaşçı", Akhilleus'un oğlu, Pyrrhus ("kızıl") olarak da bilinir, 606, 612-614, 625, 627
Nephele, "bulut", Athamas'ın karısı, Phriksos ile Helle'nin annesi, 248, 528
Neptün, Poseidon'un Romalı karşılığı, 155, 177, 253, 668, 681, 689, 747
Nereidler, "Nereus'un kızları", deniz perileri, 108, 138, 174, 178, 182, 223, 380, 386
Nereus, Pontos ile Gaia'nın oğlu, yaşlı bilge denizci, 108, 420, 572, 573, 575
Neron (İ.S. 37-68), Roma imparatoru, 93, 197, 552, 698
Nessos, Deianeira'ya tecavüze yeltenen ve Herakles tarafından öldürülen Kentaur, 411, 429-431, 436, 646
Nestor, Troia önündeki Greklerden, Pylos kralı, 577, 592, 614, 621, 662
Neumann, Erich (1905-1960), Jungcu eleştirmen, 737
Nietzche, Friedrich (1844-1900), Alman düşünür, 318, 319, 715
Nilos, Nil Nehrinin kişileşmiş hali, 379
Ninova, Dicle Nehrinin yukarısında, Asurluların başkenti, İ.Ö. 612'de yıkılır, 278, 361
Niobe, Amphion'un karısı, kızları ve oğulları Artemis ile Apollon tarafından öldürülür, 15, 17, 20, 244-246, 506, 712
Nisos, Pandion'un oğlu, Megara kralı, Skylla'nın babası, 481
Nuh, Eski Ahit'te anılan Büyük Tufan'dan kurtulan kişi, 79, 101, 151, 153, 365
Numa Pompilus, Roma'nın ilk krallarından, 699
numen, "kafa sallayan", (çoğ. *numina*), Roma dininde görünmez güçlerden biri, 665, 666, 668, 672, 685, 696-698, 711
Numitor, Amulius'un kardeşi, Rhea Silvia'nın babası, 692-694
Nyks, "gece", Khaos'tan doğar, 61, 99, 343, 626
Nykteus, Lykos'un kardeşi, Antiope'nin babası, 506, 509
nymphalar, "genç kadınlar", doğada yaşayan periler, 59, 205, 211, 221, 239, 248, 584
Nysa, bebek Dionyssos'a kucak açan mitolojik bir yer, 294, 295, 298, 311, 316, 321, 725

Octavian, bkz. Augustus, 663
Odysseia, Homeros'un eseri, 41, 82, 83, 86, 202, 224, 227, 228, 246, 291, 322, 327, 332, 337, 338, 347, 349, 354, 361, 366, 394, 395, 433, 470, 471, 474, 499, 510, 526, 527, 529, 583, 600, 605, 606, 609, 616-618, 628, 629, 631, 643, 644, 647, 650, 652-661, 722, 738, 745
Odysseus, Laertes ile Antia'nın oğlu (ya da Sisyphos'un gayrimeşru oğlu), Penelopeia'nın kocası, 13, 72, 73, 83, 92, 101, 165, 219, 294, 337, 346, 354, 356, 370, 509, 541, 575-577, 579, 581, 582, 592-594, 600, 609, 613, 644-659, 677, 679, 681, 722, 724, 725, 733; maceraları, 628-648; yolculuğu, 35, 178; ve Tyndareus'un Yemini, 569-575; ve Polyphemus, 631-643; dönüşü, 628-635; ve Troia Atı, 606; ölüler diyarında, 327-336, 384, 432-435, 528, 604; *ayrıca bkz.* Akhilleus, Kalypso, Kirke, Eumaneus, Euryklea, Nausikaa, Penelopeia, Polyphemus, Phaiaklar,
Ogygie, Kalypso'nun adası, 647, 648, 650
Oğlak, takımyıldız, 394
Oiagros, Trakyalı nehir tanrısı, 338
Oidipus, "şiş ayak", Laios ile İokasta'nın oğlu, Polyneikes, Eteokles, İsmene'nin babası, kendi babasını öldürür ve annesiyle evlenir, 15, 17, 18, 38, 58, 94, 148, 326, 473, 500, 501, 503, 505, 507, 509-525, 540, 566, 693, 726, 730, 736, 739, 740, 743, 748

Oidipus Kolonos'ta, Sophokles'in bir tragedyası, 473,517,518, 748
Oikhalia, Tesalya'da, Eurytos'un hükmettiği şehir, 425, 429
oikos, "aile, ev hayatı", 57
Oileus, küçük Aias'ın babası, Lokris kralı, 577, 589, 613, 614, 617
Oineus, Kalydon kralı, Meleagros ile Deianeira'nın babası, 515, 555-559
Oinomaos, Pisa kralı, Hippodameia'nın babası ve âşığı, 383, 564-566
Oinopion, "şarap suratlı", Khios kralı, kızına tecavüz etmesi üzerine Orion'u kör eder, 246
Oita Dağı, Güney Tesalya'da, Herakles'in cenaze ateşinin yakıldığı dağ, 432
Okeanidler, "Okeanos'un kızları", deniz perileri, Okeanos ile Tethys'in kızları, 100, 110, 172
Okeanos, Tethys'in kocası Titan, dünyayı çevreleyen nehir, 84, 99, 100, 103, 104, 108, 114, 116, 149, 153, 207, 209, 256, 330, 332, 334, 335, 338, 354, 375, 384, 416, 423, 619, 645
olay örgüsü (plot), 14, 27, 415, 600
oligarşi(k), "azınlık yönetimi", 66, 663, 713
Olympia, Batı Peloponez'de, Olimpiyat oyunlarının doğum yeri olan Zeus tapınağı, 46, 173, 201, 202, 207, 359, 397, 406, 424, 469, 601, 739
Olympos Dağı, Kuzey Yunanistan'da, Tesalya ile Makedonya arasında bir dağ, 14, 19, 61, 85, 97, 98, 101, 104, 110, 111, 114, 115, 117-119, 135, 136, 147, 149, 154, 161-164, 168, 172, 175-177, 180, 182, 186, 187, 190, 191, 193, 203, 207, 208, 213, 216, 217, 220, 221, 223, 226, 229, 230, 255, 258, 260, 264-268, 292, 299, 311, 314, 315, 397, 401, 415, 421, 424, 425, 432, 435, 446, 477, 482, 483, 532, 568, 572, 587, 624, 627, 655, 697, 698, 716, 719, 747
omophagia, "çiğ et yemek", Dionysos ritüellerinde görülen bir eylem, 316
Omphale, Herakles'i tutsak alan Lydia kraliçesi, 426, 436
omphalos, "göbek deliği", Delphoi'nin dünyanın merkezi olduğunu gösteren oval taş, 110, 193, 194
onayıcı mitos teorisi, 733, 743
Oreithya (Orithyia), Zetes ile Kalais'in annesi Atinalı prenses, Boreas tarafından kaçırılır, 454
Oresteia, "Orestes'in hikâyesi", Aiskhylos'un tragedya üçlemesi, 577, 618, 625-627, 748
Orestes, Agamemnon ile Klytaimnestra'nın oğlu, babasının öcünü almak için öz annesini ve annesinin sevgilisi Aigisthos'u öldürür, 21, 22, 64, 194, 433, 471, 577, 592, 618, 622-627, 659
Orfik öğreti (Orfizm), Orpheus'u insanın kaderi ve doğa ile ilgili özel öğretilerin babası olduğunu ileri süren düşünce, 342-345, 347, 381
Orion, avcı, gökyüzüne çıkarak bir takımyıldıza dönüşür, 246, 254, 335-337, 394, 476, 489, 560, 562
Orkhomenos, Kuzey Boiotia'da önemli bir Tunç Çağı yerleşim yeri, 37, 192, 294, 298, 312, 527, 594
Orpheus, Apollon'un oğlu, müzisyen, karısı Eurydike'yi ölüler diyarından geri getirmeye çalışır, 201, 338-347, 357, 421
Orthos, Geryoneus'un iki başlı köpeği, 107, 416, 423, 424
Ortygia, "bıldırcın adası", adı Delos'la birlikte anılan ve Apollon ile Artemis'in doğum yeri olan ada, Helenistik dönemin köle ticareti merkezi, 187, 189, 584
Osiris, Mısır mitolojisinde yeniden doğuş tanrısı, İsis'in kocası, 82, 279-283, 289-291, 314, 381, 421, 693, 698, 732
Osmanlı İmparatorluğu, 143, 250, 328, 377, 663
Ossa, Kuzey Yunanistan'da bir dağ, 532
Othrys, Titanların Olymposlularla savaştıkları dağ, 110
Ovide moralisé (İ.S. 1290-1362), Ovidius'un mitoslarını alegorik olarak yorumlayan ve Fransızca yazılmış bir eser, 723
Ovidius (İ.Ö. 43-İ.S. 17), Romalı şair, 93, 94, 102, 130-132, 154, 155, 157, 160, 182, 183, 191, 196, 198-202, 228, 232-235, 246, 247, 249, 252, 254, 286, 287, 291, 293, 296, 321, 357, 373, 386, 387, 389, 396, 401, 442-445, 450-452, 462, 475, 477, 480, 481, 484, 488-491, 499, 502, 504, 525, 537, 561, 667, 673, 685, 689, 720

ön-Hint Avrupa, 36, 37
Ön-Raffaellocu (Kardeşler Grubu, Pre-Raphaelites), 19. yüzyılda İngiltere'de parlayan bir resim ekolü, 268

paean, Apollon için söylenen bir ilahi, 356
Pagasae Körfezi, Kuzey Yunanistan'da, Magnesia burnu tarafından çevrelenmiş körfez, 526
Paian (Paean), Apollon için kullanılan isimlerden biri, 181, 607
Paktolos Nehri, Sardis yakınlarında, Midas'ın "altın dokunuş" lanetinden kurtulmak için yıkandığı nehir, 252, 296
Palaephatus (İ.Ö. 4. yüzyıl), mitoslara akılcı bir yaklaşım getirmiştir, 719, 720, 733, 742
Palamedes, Nauplius'un oğlu, Odysseus'un akıllı düşmanı, muhtemelen Grek alfabesinin mucidi, 575, 601
Palatine Tepesi, Roma'nın yedi tepesinden biri, 417, 669, 683, 684, 691, 695, 705, 712
Paleolitik "yontma taş devri", tarım öncesi dönem, 35, 243, 740, 741

Palinoros, Aineias'ın başdümencisi, boğularak ölür, 349, 681, 688
Palladion, Troia'nın koruyucusu Athena heykeli, 606, 629
Pallas, (1) Athena'nın adlarından biri, 181, 207, 253, 254, 343, 407, 461, 476, 504, 520, 586, 604, 609, 611; (2) Aigeus'un kardeşi, 454, 457, 460; (3) Evandros'un oğlu, Aineias'ın müttefiki, 683; (4) bir Gigant, 207, 250
Pan, "arttıran, çoğaltan", ormanların ve yaban hayatın tanrısı, 203, 218-221, 228, 295, 308, 316, 426, 548, 669, 693, 747
Panathenaia festivali, her yıl Atina'da kutlanan ve *İlyada* ile *Odysseia*'dan sahnelerin canlandırıldığı festival, 46, 52, 251, 252, 254, 458, 471, 481
Pandaros, Greklerle Troialılar arasındaki ateşkesi hain bir şekilde bozan Troialı okçu, 621
Pandion, Attika kralı, Prokne, Aigeus ve Pallas'ın babası, 445-447, 450, 452, 454, 461
Pandora, "bütün tanrıların armağanı", ilk kadın, bütün kötülükleri dünyaya salar, 86, 135, 136, 140-149, 155, 159, 160, 222, 233, 483,
Pandrosos, "çiy kaplı", Kekrops'un bütün kızları arasında yasak kutuya bakmayan tek kardeş, 439
Pangaion Dağı, Trakya'da, Lykorgos'un vahşi atlar tarafından yenildiği dağ, 298, 340
Paphos, Kıbrıs'ta, Aphrodite'ye adanmış bir şehir, 213, 235, 237
papirüs, Mısır dilinde "kraliyet sarayına ait (şey)" anlamında bir sözcük, çünkü satışı kraliyet tekeli altındaydı, İngilizcedeki *paper* (kâğıt) sözcüğü buradan gelir, 40, 85, 91, 100, 281, 466, 692
Paris mitos eleştiri okulu, 739
Paris, Priamos ile Hekabe'nin oğlu, Helen'in sevgilisi, 165, 227, 574-576, 584, 603, 606, 609, 616, 621, 676, 688, 693, 720, 723, 735
Parnassos Dağı, Delphoi'nin ardında yükselen dağ, 190-192, 343, 502
Paros, Kyklad adalarından biri, 32, 268, 490
Parry, Milman (1902-1935), Amerikalı klasik dönem uzmanı, Homeros'un yazı öncesi sözlü geleneğe ait bir ozan olduğunu öne süren kuramın babası, 95
Parthenon, "Bakirenin yeri", Atina'da, Akropolis tepesine inşa edilmiş Athena tapınağı, 32, 34, 45, 145, 163, 186, 249, 250, 252, 254, 372, 439, 459, 470
Parthenopaios, Thebai'ye karşı yedilerden biri, 516
Pasiphae, "parıltılı", Helios'un kızı, Minos'un karısı, Minotauros'un annesi, 442, 460, 478-480, 488, 497, 498, 499, 528, 698
paterfamilias, "aile babası", Roma'da babanın egemenliğine dayalı aile düzeni, 672, 675, 712
Patroklos, Akhilleus'un Hektor tarafından öldürülen en yakın arkadaşı, 325, 365, 569, 576, 593, 596, 599, 603
Paulus, Aziz (?-İ.S. 65), Hristiyan kilisesinin kurucusu, Tarsuslu (Kilikya bölgesi) din adamı, 243, 275, 343, 480
pederasti, "erkek çocuklarına karşı duyulan sevgi, oğlancılık", 49, 50
Pegasus, Medusa'nın kesik boynundan doğan ve Bellerophontes'un bindiği kanatlı at, 180, 384, 387, 395, 424, 468
Peirithoos, Lapithlerin kralı, Kentaurların düşmanı, Theseus'un dostu, 167, 460, 468, 469, 473, 556
Peleus, Thetis'in kocası, Akhilleus'un babası, 484, 505, 530, 556, 557, 570-575, 592, 595, 597, 599
Pelias, Poseidon ile Tyro'nun oğlu, kardeşi Aison'u İolkos tahtından indirir, Medea tarafından öldürülür, 528-530, 535, 541, 542, 545, 553
Pelion, İolkos yakınında yüksek bir dağ, 529, 545, 570, 572, 576
Pelopia, Thyestes'in kızı, babasından hamile kalarak Aigisthos'u doğurur, 567
Peloponez, "Pelops'un adası", Yunanistan'ın güney ucunda, anakaraya Korinthos kıstağıyla bağlı bölge, 32, 37, 46, 47, 67, 90, 177, 179, 200, 205, 207, 208, 231, 293, 299, 339, 411-413, 424, 433, 434, 454, 462, 489, 500, 506, 509, 529, 564, 566, 567, 592, 720
Peloponez Savaşı (İ.Ö. 431-404), 46, 47, 67, 90, 293, 493, 543, 609, 746
Pelops, Tantalos'un oğlu, Oinomaos'u yener ve Hippodamia'yla evlenir, Atreus ile Thyestes'in babası, 336, 383, 509, 564-566, 601
Penateler, Roma mitolojisinde evi ve ev halkını koruyan cinler, sıklıkla Larlar ile karıştırılırlar, 612, 671, 672, 676, 677, 685, 689, 700
Penelopeia, "ördek", Tyndareos'un yeğeni, Odysseus'un sadık karısı, 227, 509, 569, 631, 647, 651, 654-659
Peneus, Tesalya'da bir nehir, 197, 526
Penthesilia, Troia'ya saldıran Amazon kraliçesi, Akhilleus tarafından öldürülür, 603, 604
Pentheus, Dionysos'a kafa tutan Thebai kralı, maenadlar tarafından parçalanır, 302-310, 313, 314, 316, 317, 505, 506, 560
Perdiks, "sülün", Daidalos'un yeğeni, kıskanılan zekâsı nedeniyle öldürülür, 478, 498
Perikles (İ.Ö. 495-429), Atinalı devlet adamı, 45, 53, 59, 470
peripeteia, Atina tragedyasında "dönüm noktası", 89, 514
Periphetes, Theseus tarafından öldürülen eşkıya (Korynetes, "eli sopalı" olarak da bilinir), 455, 456
Persephone, Demeter'in kızı, Hades'in karısı, Kore (= Romalı Proserpina) olarak da bilinir, 20, 56, 57, 78, 145, 230, 256, 258, 265-268, 270-272, 275, 276, 287, 289-291, 322, 331, 334, 337-339, 343, 395, 440, 469, 523, 557, 564, 669, 718, 747

Perseus, "yok edici", Zeus ile Danae'nin oğlu, Medusa'nın başını keser, Andromeda ile evlenir, Mykenai'i kurar, 26, 88, 96, 147, 167, 251, 258, 299, 369, 374-379, 381-398, 400, 402, 420, 422, 423, 428, 430, 435, 483, 540, 564, 566, 712
Persler, 35, 42-46, 74, 90, 195, 196, 201, 202, 302, 320, 359, 370, 390, 438, 457, 459, 551, 616, 746; Pers imparatorluğu, 46, 302, 693; toprakları, 46,
Persler, Aiskhylos'un konusunu herhangi bir mitostan almayan tek eseri, 90
Phaeton, "parıldayan", Helios'un oğlu, babasının arabasından düşerek ölür, 102, 442, 734
Phaiaklar, Nausikaa'nın yaşadığı Skheria adasının sakinleri, adanın adı Kerkyra adasıyla birlikte anılır, 178, 327, 538, 629, 648, 650, 658
Phaidra, "parlak", Minos'un kızı, Theseus'un karısı, Hippolytos'un üvey annesi, 460-466, 469, 478, 498
Phanes, "ışıktan doğan", Orfik düşüncede ilk yaratılan varlık, 343
Pherai, Tesalya'da Admetos'un yönettiği bir şehir, 556, 592
Pheres, Admetos'un babası, oğlu için canını vermeyi reddeder, 529
Phidias (İ.Ö. 480-430 civarı), Parthenon üzerinde çalışmış heykeltıraş, 45, 397, 459
Philip, II. (İ.Ö. 382-336), Büyük İskender'in babası, 46, 746
Philoktetes, Herakles yayını ona hediye eder, bir yılan tarafından ısırılır ve Lemnos (Limni) adasına terk edilir, Paris'i öldürür, 432, 569, 578, 601, 606, 629
Philomela, Prokne'nin kız kardeşi, Tereus tarafından tecavüz edilir, bir kırlangıca dönüşür, 445-452
Phineus, Harpyalar tarafından eziyet edilen kör kâhin, Boreasoğulları sayesinde özgürlüğüne kavuşur, 387, 390, 533, 534, 720
Phoibos, bkz. Apollon, 186, 188, 191, 192, 207, 213, 214, 216, 217, 244, 586, 634
Phoiniks, (1) Akhilleus'un hocası, 592, 593, 595, 614; (2) Fenikelilerin isim babası, 167, 475, 477, 500, 501, 533
Phokos, Peleus ile Telamon'un üvey kardeşi, 571
Pholos, Herakles'i ağırlayan Kentaur, 411, 468
Phorkys, Pontos ile Gaia'nın oğlu, Graiaların, Gorgonların ve canavar Skylla'nın babası, 389
Phriksos, Athamas ile Nephele'nin oğlu, Helle'nin kardeşi, altın postlu bir koçun sırtına binerek kaçar, 394, 527, 528, 530, 578
Phrygia, Anadolu'da, bereket dinlerinin anayurdu olan bir bölge, 238, 239, 291, 581, 616
Phthia, Güney Tesalya'da, Akhilleus'un anayurdu olan bölge, 556, 571
Picasso, Pablo (1881-1973), İspanyol ressam, 486
Pieria, Tesalya'da, Olympos Dağının yakınlarında Musaların anayurdu olan bölge, 207, 210, 572
pietas, Roma kültüründe babaya, tanrıya ve anayurda karşı koşulsuz saygı ve bağlılık, 351, 672
Pindaros (İ.Ö. 522-423 civarı), Grek ozan, 45, 87, 88, 202, 222, 601, 628, 746
Pisa, Batı Peloponez'de, Olimpiyat oyunlarının düzenlendiği yerin yakınında bir şehir, Oinomaos ile Hippodameia'nın anayurdu, 424, 564, 566
Pisistratos (İ.Ö. altıncı yüzyıl), Atina'nın tiranı, 89, 163, 317, 320, 470-473, 523, 625
Pittheus, Troizen kralı, Aigeus'un misafirperver ev sahibi, Aithra'nın babası, 454, 455, 460, 461, 566
Plataia, Güney Boiotia'da, Perslere karşı verilen savaşın geçtiği yer, 43, 44, 746
Platon (İ.Ö. 428-348), Grek filozof, 15, 16, 45, 46, 50, 53, 87, 113, 165, 324, 342, 344, 345, 347, 350, 352, 354-356, 571, 626, 716, 719, 722
Plautus (İ.Ö. 254-184 civarı), Romalı tragedya yazarı, 183, 403
Plotinus (İ.S. 204-270), Yeni Platoncu Grek filozof, 722
Plutarkhos (İ.S. 46-120 civarı), Grek yazar ve tarihçi, 201, 274, 280, 281, 282, 291, 473, 714, 718, 746
Pluton, ya da Plutos, "servet", Hades'in Romalıların tercih ettiği diğer adı, 355, 357, 669
Pnyks, Atina'da, Akropolis yakınlarındaki toplantı yeri, 34
Podarkes, Priamos'un diğer bir adı, 427
Poe, Edgar Allan (1809-1849), Amerikalı yazar, 584, 585
polis, "şehir devlet", Klasik Dönemde en sık görülen siyasi ve toplumsal organizasyon şekli, 40, 46, 48
Polluks, bkz. Polydeukes, 394, 530, 568, 662
Polybos, Oidipus'u büyütüp yetiştiren Korinthos kralı, 509, 511
Polydektes, Seriphos kralı, Diktys'in erkek kardeşi, Perseus'un çektiği acıların sebebi, 383, 386, 395
Polydeukes, Kastor, Helen ve Klytaimnestra'nın erkek kardeşi, 402, 470, 530, 532, 533, 540, 556, 557, 568, 582, 583, 601, 662, 672
Polydoros, Priamos ile Hekuba'nın oğlu, 506, 509
Polyksene, Akhilleus'un mezarı başında kurban edilen Troialı prenses, 326, 614
Polyneikes, Oidipus'un oğlu, Eteokles'in kardeşi, öldükten sonra kız kardeşi Antigone tarafından gömülür, 510, 515, 516, 519, 520, 521, 693, 707
Polyphemus, "çok ünlü", Odysseus'un kör ettiği Kyklop, 101, 178, 631, 639, 640, 641, 645, 648, 657, 358, 677
Pontos, (1) deniz, Gaia'nın dölü, 99, 100, 106, 107, 118, 393; (2) bkz. Karadeniz, 460,
Porsenna, Lars, Etrüsk kralı, Roma efsanesine göre Tarquinlerin müttefiki, 708

Poseidon, Kronos ile Rhea'nın oğlu, Greklerin deniz tanrısı, 60, 72, 84, 109, 113, 117, 135, 161, 162, 163, 174, 177-181, 183, 184, 227, 236, 251, 253, 299, 323, 379, 384, 386, 420, 478, 529, 551, 565, 609, 614, 674, 717, 747; Atina'da, 177, 380, 438, 439; ve Amphitrite, 177, 482; Poseidon ile boğa, 478, 497; ve Demeter, 177, 251, 521; yeri titreten, 84, 177, 209, 226; Poseidon ile atlar, 229; ismi, 177; ve Odysseus, 647, 648, 653, 657, 658, 668; oğulları, 336, 379, 420, 456, 529; ve Theseus, 454, 461, 464, 482-483; üç dişli çatalı, 180; ve Troia, 609, 614; *ayrıca bkz.* Atina, Zeus

Priamos, Troia kralı, Hekabe'nin kocası, Hektor ile Paris'in babası, 15, 169, 196, 245, 427, 573, 573, 574, 581, 589, 592, 596-601, 612, 614-616, 621, 674, 676, 677

Priapos, bağları ve bahçeleri koruyan ve ereksiyon halde devasa penisiyle gösterilen tanrı, 232, 233

Proetidler, "Proetus'un kızları", Dionysos'u reddederler ve delirirler, 314, 379

Proetus, Argos kralı, Proetidlerin babası, 299, 312, 390

Prokne, Philomela'nın kız kardeşi, Tereus'la evlenir, öz çocuklarını kocasına yedirir ve bir bülbüle dönüşür, 445, 451, 452, 473

Prokris, Erektheus'un kızı, kendini ileride kazara öldürecek olan Kephalos'la evlenir, 442, 445, 452, 454

Prokrustes, "geren, çekerek uzatan", Theseus tarafından öldürülür, 455, 456

Prometheus, "önceden bilen", Titan, insanoğlunu yaratan ve koruması altına alan odur, 78, 110, 116, 130-143, 150, 155, 157, 159, 160, 183, 222, 228, 377-379, 387, 411, 421, 571

Propontis, Ege Denizi ile Karadeniz arasındaki iç deniz, Marmara Denizi, 528, 532, 580

Proserpina, Persephone'nin Latinceleşmiş adı, 268, 269, 350, 355, 669, 747

protagonist, Atina tragedyalarında "baş aktör", 89, 535

Protagoras (İ.Ö. 490-420 civarı), Grek sofist filozof, 46

Proteus, kılık değiştirebilen yaşlı bir denizci kâhin, 338, 340, 467

psykhe (çoğ. *psykhai*), (1) "nefes, ruh", beden öldükten sonra yaşamaya devam eden ruh, 323, 444; (2) Cupid'in aşkı, 721

Ptolemaios, (1) (İ.Ö. 367-282), Büyük İskender'in komutanlarından, Mısır'ı işgal eder, 47; (2) Mısırlı gök bilimci (İ.Ö. ikinci yüzyıl), 393; (3) Mısır'da bir hanedanlık (İ.Ö. 323-30), 282

Punik Savaşları, İ.Ö. üçüncü ila ikinci yüzyıllarda Kartaca ile Roma arasında geçen savaşlar, 666

Purgatory (Araf), "arınma yeri", 347, 353

Pygmalion, kendi yaptığı heykele âşık olan Kıbrıslı heykeltıraş, heykel daha sonra Galatea olarak canlanır ve Kinyras'ı doğurur, 233-235, 286, 679

Pylades, Orestes'in arkadaşı, 622, 623

Pylos, Peloponez'in güneybatısında Tunç Çağına ait bir yerleşim yeri, Nestor'un krallığı, önemli arkeolojik kalıntılar bulunmuştur, 32, 37, 38, 177, 210, 214, 215, 312, 529, 577, 592, 650

Pyrrha, Deukalion'un karısı, Epimetheus'un kızı, 154-160, 284, 285, 527

Pyrrhus, "kızıl saçlı", Neoptolemaios'un diğer adı, 612, 613

Pythagoras (İ.Ö. altıncı yüzyıl), Grek filozof, 344, 345

Pythia, Delphoi'deki kadın kâhin, 193, 194, 195, 202, 349, 425, 501, 509, 595

Python, "çürüyen", Apollon'un Delphoi'de öldürdüğü yılan, kadın kâhinin adı (Pythia) bu yılandan gelir, 192-194, 202, 511

Quirinus, Roma halkını temsil eden bir *numen*, kimi zaman Mars ya da Romulus ile özdeşleştirilir, 666, 696

Remus, Roma'nın kurucusu ikiz kardeşlerden biri (diğeri Romulus), 63, 675, 686, 690-697, 705, 713, 714

res publica, "kamuya ait, kamu ile ilgili", İ.Ö. 30 öncesinde Roma'da, Augustus'un Marcus Antonius ile Kleopatra'yı geri püskürtmesinin ardından kurulan oligarşik hükümet, 66, 662, 705, 714

Rhadamantys, Minos'un kardeşi, yer altındaki ölüler diyarının yargıcı, 167, 336, 338, 477, 571

Rhea Silvia, Numitor'un, Mars tarafından hamile bırakılan kızı, Remus ile Romulus'un annesi, 692, 693

Rhea, Kronos'un karısı Titan, 101, 109, 110, 118, 119, 144, 161, 230, 237, 258, 267, 281, 283, 294, 302, 658, 747

Rhodop(e), Trakya'da, Dionysos'un olduğuna inanılan bir dağ, 340, 449

ritüel mitos teorisi, 732, 740

Robigus (Robigo), "küf", Roma'da ekin hastalığı *numen*i, 665, 666

Rodos, Küçük Asya'nın güneybatı ucuna yakın bir Ege adası, 34

Roma mitosları, 18, 27, 31, 131, 155, 188, 347, 661, 665, 686, 702, 712, 713

Romantik (teori), 142, 512, 729

Romulus, Romanın kurucusu ikiz kardeşlerden biri (diğeri Remus), 63, 660, 675, 682, 685, 686, 690, 692-697, 705, 709, 710, 712, 713

Rossetti, Dante Gabriel (1828-1882), İngiliz şair ve Ön-Rafaellocu ressam, 268, 269

Rönesans, İtalya'da başlayan kültürel canlanma dönemi, İ.S. on dördüncü ila on altıncı yüzyıllar, 93, 95, 105, 170, 296, 350, 387, 465, 553, 620, 665, 701, 715, 724, 725, 744
Rubens, Peter Paul (1577-1640), Hollandalı ressam, 170, 171
ruh, 106, 323-326, 334, 350, 428, 585, 671, 720, 725, 747

Sabinler, Latinum'un doğusunda yaşayan bir halk, 695, 696
saga, efsane anlamında kullanılan bir sözcük, 18
Salamis, Atina limanının yakınlarında, Pers donanmasının İ.Ö. 480'de yenilgiye uğratıldığı ada, 35, 43, 438, 571, 625, 746
Salmakis, Hermaphrodite'ye âşık olan *nympha*, 232
Salmoneus, Aiolos'un oğlu, 528
Sam, Nuh'un oğlu, 79
Samanyolu (Milky Way), 124, 403
Samiler, Nuh'un oğullarından "Sam'ın torunları", aralarında Asurca, Babilce, İbranice, Fenikece gibi dillerin bulunduğu ve sözcük kökleri üç sessizden oluşan gruba ait bir dili konuşan Orta Doğu halkı, 35, 37, 39, 42, 74, 79, 82, 152, 379, 381, 475, 496, 734
Samos, Ege'nin doğusunda bir ada, Sisam, 34, 173, 490, 675
Samson, Eski Ahit'te adı geçen ve Herakles'e benzetilen kahraman, 360, 365, 435
Sanskritçe, Hindistan'da konuşulan kadim bir dil, 324, 729, 733, 734
Sappho (İ.Ö. altıncı yüzyıl), Grek ozan, 57, 87, 231, 232, 254, 288, 322
Sardis (Sart), Lydia'nın başkenti, 252, 296, 304, 359
Sarpedon, (1) Minos'un erkek kardeşi, 477; (2) Bellerophontes'un Patroklos tarafından öldürülen torunu, Likya prensi, Troia'nın müttefiki, 169, 596
Satürn, Grek Kronos'un karşılığı Roma ekin tanrısı, 112, 392, 686, 691, 705
satyr(ler), Dionysos'un yarı insan yarı at müritleri, 191, 221, 223, 295, 296, 297, 303, 316, 317, 319, 380, 381, 412, 428, 483, 533
Scaevola, "solak", kararlılığını ve cesaretini kanıtlamak için sağ elini yakan Gaius Macius'un lakabı, 708, 734
Schlieman, Heinrich (1822-1890), Alman arkeolog, 83, 494, 615
Selene, ay tanrıçası, 84, 102, 207, 208, 311, 733
Selinus, Sicilya'nın güneybatısında önemli bir Grek şehri, 166, 427
sembolizm, 717, 729
Semele, Kadmos ile Harmonia'nın kızı, Zeus'un aşklarından biri, Dionysos'un annesi, yıldırım çarpması sonucu ölür, 167, 246, 248, 294, 300-302, 304, 311, 312, 314, 505, 584, 723, 747
senato, eski Roma'da "ihtiyarlar meclisi", 93, 662, 709, 712
Seneca (İ.Ö. 4-İ.S. 65), Romalı Stoacı filozof ve şair, 93, 525, 552-555, 601
Serhas (Kserkses, Keyhüsrev), Büyük (İ.Ö. 590-529), Pers İmparatorluğunun kurucusu, 42-44, 614, 618, 693, 746
Seriphos, Kyklad adalarından, Polydektes'in egemenliğindeki ada, 383, 386, 390
Servius Tullius, Roma'nın ilk krallarından, öz kızı tarafından öldürülür, 699, 700
Sextus Tarquin, Mağrur Tarquin'in, Lucretia'yı iğfal eden oğlu, 702, 703
Sezar, Julius (İ.Ö. 100-44), Romalı komutan ve siyasetçi, arkadaşları tarafından öldürülür, 66, 92, 93, 297, 354, 660, 663, 690, 691, 696-698, 707, 712, 714
Shakespeare (1564-1616), İngiliz oyun yazarı, 93, 553, 620, 621, 663, 703, 705, 709
Shelley, Mary Wollestonecraft (1797-1851), 142, 143
Shelley, Percy Bysshe (1792-1822), 142, 143
Sibyl, kadın kâhinlerden, 196, 197, 283, 347, 349-352, 355, 357, 681, 682, 712
Sicilya, 20, 40, 65, 116, 166, 207, 230, 231, 425, 427, 490, 492, 549, 584, 647, 648, 666, 676, 681, 688, 713, 745
Sidon (Sidonia veya Sidonius), Levant bölgesinde bir Fenike şehri, 476, 505
Siduri, Gılgamış Destanında adı geçen bira sakiyesi, 365
Sikyon, Kuzey Peloponez'de bir şehir, 506, 567
Silenos, şişman, çirkin ve sarhoş bir satyr, 296,
silindir mühürler, 508
Silvanus, "orman adamı", Roma mitolojisinde orman *numeni*, 220, 221
simyacılar 725
Sina, Mısır ile Arabistan arasındaki yarımada, 80, 725
Sinis, "çam bükücü", Theseus'un öldürdüğü dev, 455, 456, 471
Sinon, Troialıları tahta atı içeri almaları için ikna eden Grek, 606, 609, 676
Sintiler, Lemnos adasının efsanevi yerlileri, 176, 225, 227
Sipylos, Anadolu'da, Niobe'nin taşa döndüğü dağ, 246
Sirenler, söyledikleri güzel şarkıların denizcileri ölüme götürdüğüne inanılan yaratıklar, 106, 645-647, 658, 659, 724, 736
Sisyphos, Aiolos'un oğlu, muhtemelen Odysseus'un babası, Ölüler diyarında cezalandırılır, 13, 336, 337
Skamandros Nehri, Troia ovasından akan nehir, Küçük Menderes, 588, 596

Skheria, Phaiakların yurdu, gerçekte Korkira adası olduğu düşünülen ada, 648
Skiron, "kireçtaşı", Theseus'un öldürdüğü serseri, 455, 456, 471
Skylla, "köpek", (1) Nisos'un kızı, Minos'a âşık olur, bir deniz kuşuna dönüşür, 481, 483, 498, 696; (2) Odysseus'a saldıran çok başlı canavar, 549, 550, 645, 646, 647, 658
Skyros, Euboeia'nın batısında, Theseus'un öldüğü ada, 359, 470, 472, 576, 606
Skythia, Karadeniz'in kuzeyinde, şimdiki Ukrayna'nın doğusunda kalan bölge, 342
Sokrates (İ.Ö. 469-399), devlet tarafından ölüm cezasına çarptırılan Atinalı filozof, 15, 31, 34, 45, 201, 311, 319, 345, 346, 716
Solon (İ.Ö. 638-558), Atinalı kanun yapıcı, 16, 184
Sophokles (İ.Ö. 496-406), 15, 17, 18, 45, 90, 94, 141, 254, 255, 320, 321, 428, 429, 431, 432, 436, 473, 475, 500, 510, 511, 513, 514, 517, 518, 521-523, 604, 606, 629, 740, 746
sözlü aktarım, 17
Sparta, Güney Peloponez'de bir şehir, 32, 37, 43, 44, 135, 136, 198, 340, 409, 421, 469, 472, 502, 509, 567, 575, 606, 613, 625, 651
Spartoi, "toprağa ekilmiş adamlar", 330, 502, 509
Sphinks, Thebai'ye musallat olan bilmececi canavar,
Sthenelos, Eurystheus'un babası,
Stheno, "güçlü", üç Gorgon'dan biri,
stoacılık, doğanın kanunlarına boyun eğme öğretisine dayanan bir Grek felsefe okulu,
Styks, "nefret", ölüler diyarındaki nehir,
Stymphalos, Peloponez'de, Herakles'in Stymphalos kuşlarını öldürdüğü göl,
Su perileri (Graces), Aphrodite'nin nedimeleri, erkeklere çekici gelen kadınsı özelliklerin sembolleridirler, 170, 197, 220, 221, 246, 380, 532, 585, 722
Suriye, yukarı Fırat bölgesini çevreleyen bölge,
Süleyman'ın Ezgisi (Ezgiler Ezgisi), Eski Ahit'te geçen bir aşk şarkısı, 723
Sümerler, Güney Mezopotamya'da yaşamış bir halk,
Sykhaeus, Dido'nun ilk kocası,
Syklik (Cyclic) Şiirler, Troia Savaşı'na yol açan ve savaş sonrasında yaşanan olayları konu alan ve kuşaktan kuşağa sözlü olarak aktarılan, günümüzde tamamı kayıp şiirler, 92, 95, 627
Symplegadlar, Argonotları tehdit eden "çarpışan kayalar",
symposium, "içkili toplantı",
synoecism, "birlikte yaşamak", Attika'nın Theseus'un idaresi altında "federalleşmesi", 458
Syracuse, Doğu Sicilya'da önemli bir şehir,
Syrinks, "kamış, saz", Pan'ı reddettiği için kamış bitkisine dönüşen nympha, Pan da flütlerini ondan yapar,
Syrtis, Libya açıklarında tehlikelerle dolu bir sığlık, 539

Şamaş, Sami güneş tanrısı (Sümerlerdeki Utu), 78, 80, 362-365

tablet (yazı için), 21, 38, 64, 72, 74, 75, 79, 81, 122, 152, 177, 185, 195, 224, 233, 249, 271, 312, 360, 361, 365, 367, 468, 493, 499, 662
tabu, 363, 368, 391, 514, 732
Taenarus, Peloponez'in en güney ucu, yer altındaki ölüler diyarına inen mağaralar burada bulunur, 340, 421
Talus, Girit'in meşhur tunç robotu, 477, 539, 540
Tammuz, Astarte'nin kocası (Sümerlerdeki Dumuzi), 278, 287, 363
Tanaquil, Yaşlı Tarquin'in karısı, 699
Tantalos, öz oğlu Pelops'u tanrılara yemek olarak sunan, ölüler dünyasındaki lanetlilerden biri, eski Lydia kralı, 336, 337, 351, 357, 564
tapınak fahişeliği, 231
Tarchon, Etrüsklü komutan, 683, 688
Tarpeia, Romalı bir komutanın, Etrüsklere Capitoline Tepesi'ne giden yolu gösteren hain kızı, 696, 712
Tarquin, Mağrur, Roma'nın son kralı, 699, 700, 702, 705, 707, 708
Tarquin, Yaşlı, Etrüsk hanedanının kurucusu, 699, 700, 705
Tartaros, ölüler diyarında en azılı günahkârların eziyet gördüğü yer, fakat köken olarak Khaos'tan ilk yaratılanlardan biridir, 97-99, 104, 110-114, 120, 121, 136, 150, 174, 212, 214, 269, 338, 351, 483, 518, 604, 682
Telamon, Aiakos'un oğlu, Peleus'un üvey kardeşi, Büyük Aias'ın babası, 530, 569, 571, 577, 603-605
Telegonos, Homeros sonrası kaynaklara göre Odysseus ile Kirke'nin oğlu, 656
Telemakhos, "uzaklarda savaşan", Odysseus ile Penelopeia'nın oğlu, 331, 575, 606, 628, 631, 650, 656, 659
Telephos, Herakles'in oğullarından, Akhilleus tarafından önce yaralanır, sonra iyileştirilir, 577
Telesterion, Eleusis'teki inisiyasyon odası, 272-274, 279
Tellus Mater, "toprak ana", Roma toprak *numen*i, 666, 686
Telphusa, Boiotia'da, adını Apollon'un kurmak istediği tapınağa karşı çıkan periden alan bir pınar, 191, 193
Tempe, Tesalya'da bir vadi, 193, 526
Tenedos, Troia yakınlarında bir Ege adası, Bozcaada, 179, 186, 580, 606, 609
Tennyson, Alfred Lord (1809-1892), 630, 659
Teresias, Thebaili kör kâhin, 302, 303, 327, 330, 332, 333, 511, 519, 523, 524, 645, 656
Tereus, Trakya kralı, Prokne'nin kocası, kendi kız kardeşi Philomela'ya tecavüz eder, Hüthüt kuşuna dönüşür, 445-450, 452
Termopylae, "sıcak kapılar", İ.Ö. 480'de Leonidas ile 300 askerinin ölümüne savaştıkları yer, 43, 44, 429
Tesalya, Yunanistan'da, Olympos Dağının güneyindeki bölge, 32, 39, 110, 161, 193, 268, 351, 381, 390, 415, 521, 526, 527, 529, 556, 571, 585, 595

Teşub, Hitit fırtına tanrısı, 127-129
Tethys, Tiamat'ın devamı bir Titan, Okeanos'un karısı, Okeanidlerin annesi, 99, 100
Teucer, Troia'nın ilk kralı, 356, 680
Thales (İ.Ö. altıncı yüzyıl), Miletli filozof, 743
Theagenes (İ.Ö. altıncı yüzyıl), 717
Thebai, Boiotia bölgesinin en önemli şehri, yedi kahraman tarafından başarısız bir saldırı girişimine uğrar, onların oğulları tarafından yıkılır, 14, 15, 17, 32, 37, 38, 58, 73, 84, 107, 148, 150, 167, 177, 207, 224, 246, 247, 293, 294, 300-308, 310, 312, 330, 332, 375, 398-401, 405-407, 421, 429, 434, 435, 445, 473, 477, 480, 500, 501, 502, 506-512, 515-525, 528, 535, 543, 555, 556, 569, 588, 594, 693, 726, 738, 739
Thebais, Thebai'ye karşı yediler içinde kayıp bir parça, 500, 517
Thebe, Zethus'un Thebai'ye adını veren karısı, 506, 508
Themis, "kanun, yasa" Zeus'un ilk eşlerinden, Delphoi'nin Apollon'dan önce adandığı bir Titan, 84, 99, 101, 110, 155, 157, 168, 169, 194, 195, 238,
Themistokles (İ.Ö. 524-459 civarı), Atinalı devlet adamı, 438
Theodosius (İ.S. 347-395), Roma imparatoru, 201
theogonia, "tanrıların doğuşu", ayrıca Hesiodos'un, tanrıların nasıl doğduğunu anlattığı eseri, 84-86, 97-99, 101, 104, 105, 109-115, 128, 133, 135, 142, 144, 169, 183, 291, 342, 351, 421, 424, 745, 748
Thera, Kykladların en güney ucundaki ada (Santorini), 17, 72, 493, 495, 499
Thersites, Troia'daki Greklerin en çirkini, Akhilleus tarafından öldürülür, 346, 603
Theseis, Theseus'un Türküsü, Theseus üzerine yazılmış kayıp bir şiir, 470
Theseus, Poseidon ile Aithra'nın oğlu, Hippolytos'un babası, Minotauros'u öldüren kişi, 50, 167, 195, 296, 297, 350, 353, 359, 415, 437, 452, 454, 455-473, 481-488, 491, 495, 498, 514, 517, 518, 540, 551, 556, 568, 576, 684, 706, 731
Thespiai, Boiotia'da, elli kızı da Herakles tarafından hamile bırakılan Thespius'un şehri, 404
Thespis (İ.Ö. altıncı yüzyıl), tragedyanın babası, 317-320
Thespius, Tesalya'da bulunan Thespiai şehrinin kralı, elli kızı da Herakles tarafından hamile bırakılır, 404
Thetis, Peleus'un Nereid karısı, Akhilleus'un annesi, 63, 108, 138, 153, 174, 298, 314, 375, 484, 505, 571-573, 575, 576, 591, 596, 604
Thompson, Stith (1885-1976), halk bilimci, 29
Thrinakia, Helios'un sığır sürüsünü tuttuğu, aslında Sicilya olduğu düşünülen ada, 646
Thyestes, Aigisthos'un babası, Atreus'un kardeşi, 566, 567, 601, 619, 626
thyrsos, Dionysos müritlerinin taşıdığı fallik asa, 185, 295, 302, 303, 306-311, 319
Tiamat, *Enuma eliş*'te adı geçen canavar, 121-129, 153, 193, 282, 507, 658, 737
Tiber Nehri, İtalya'da bir nehir, 661, 663, 669, 670, 675, 683, 692, 708
Timaeus, Platon'un bir diyaloğu, 16
timé, "değer", kahramanın uğruna savaştığı onur, 583
Tiphys, Argo gemisinin dümencisi, 530
tiran(lık), tek adam yönetimi, 511
Tiryns, Argos ovasında, Herakles'le özdeşleştirilen ve Tunç Çağı dönemine ait bir şehir, 38, 374, 381, 390, 409, 423, 425, 652
Tisamenos, Orestes'in oğlu, Atreus soyunun son ferdi, 433
Titanlar, Uranos ile Gaia'nın dölleri, 99, 110, 111, 113, 132, 158, 164, 177, 343, 344, 351, 483, 719
Titanomakhia, Titanların Olymposlu tanrılara karşı savaşı, 110, 117, 136, 483
Tithonos, Priamos'un erkek kardeşi, Eos'un âşığı, ölümsüzlük bahşedilir ama her daim genç kalmaz, sonunda bir çekirgeye dönüşür, 102, 103, 241
Titian (1488-1576), İtalyan ressam, 296, 387
Titus Tatius, Romalılara karşı savaşan Sabinlerin kralı, 696
Tityus, Leto'ya saldırdığı için ölüler diyarında akbabalar tarafından işkence edilir, 190, 337
Tiu, İskandinav savaş tanrısı, 164, 668, 734
tiyatro, 91, 317, 318, 327, 471, 475, 504, 584, 663
Tmolos, Sardis'in ardında yükselen dağ, 252, 302, 304
Toplu Dua Kitabı (*Book of Common Prayer*), 317
tragedya, "keçi türküsü", Atina festivallerinde sahneye konan efsaneler, 15, 43, 45, 52, 85, 86, 88-91, 93, 95, 317, 319-321, 514, 553, 626
Trakhis, Termopylae yakınlarında, Herakles'in öldüğü bölge, 429
Trakhisli Kadınlar, Sophokles'in bir tragedyası, 44, 428, 429, 431, 432, 436, 748
Trakya, Yunanistan'ın kuzeydoğusundaki bölge, 32, 60, 116, 224, 227, 294, 298, 310, 312, 313, 338-342, 377, 415, 424, 445, 446, 449, 450, 534, 619, 676, 690
Triptolemos, insanlara ekin ekip biçmeyi öğreten Eleusis prensi, 260, 267, 274, 275
Triton, Poseidon ile Amphitrite'nin oğlu "deniz adamı", 63, 155, 178, 428, 482, 539
Tritonis, Kuzey Afrika'da, Argonotların mahsur kaldığı ada, 384, 505, 539
triumph, Roma'da askerî zafer alayı, 709, 710, 714
Troas, Dardanelles'in (Çanakkale Boğazı) girişinde, Troia'nın etrafındaki bölgeye verilen ad, 577, 579, 580
Troia, Küçük Asya'nın kuzeybatısında önemli bir şehir, 15, 21, 22, 37-39, 59, 64, 73, 83, 89, 92, 148, 150, 164, 169, 179, 181, 186, 196, 237, 241, 242, 327, 334, 334, 338, 347, 356, 359, 360, 360, 374, 427, 435, 470, 479, 494, 500, 532, 563, 564, 575-591, 593, 595-621, 628, 629, 635, 647, 654, 659, 672-683, 688, 691, 712, 713, 725

Troia Savaşı, 22, 46, 165, 196, 427, 614, 615, 620, 683
Troialı Kadınlar, Euripides'in bir tragedyası, 254, 609, 611
Troilus, Priamos'un, Akhilleus tarafından öldürülen oğlu, 620, 621
Troizen, Peloponez'in kuzeydoğu ucunda, Theseus ile özdeşleştirilen şehir, 454, 460-462, 471, 481
Tros, Dardanos'un oğlu, Troia kralı, Ganymede'nin babası, 241, 674
Tufan (Büyük), 16, 74, 79, 81, 150-154, 159, 160, 361, 365, 366, 485, 727
Tukidides (İ.Ö. 460-395 civarı), 36, 45, 46, 47, 53, 493, 494, 495, 648, 746
Tullia, Servius Tullius'un kızı, öz babasının katili olmuştur, 699, 700
Tuna Nehri, 60, 537
Tunç (Tunç) Çağı, İ.Ö. 3000-1200 civarı, 16, 21, 22, 32, 35, 36-38, 48, 50, 61, 67, 72, 73, 74, 81, 83, 126, 243, 273, 294, 312, 334, 370, 373-376, 381, 395, 406, 434, 472, 492, 494, 496, 499, 500, 508, 526, 539, 563, 594, 614-616,
Tunç (Tunç) Soyu, 150, 159
Tunus, Kuzey Afrika'da ülke, 85
Turnus, Aineias tarafından öldürülen İtalyan lider, 683, 688
Türkiye, 43, 83, 106, 115, 126, 468, 477
Tydeus, Diomedes'in babası, Thebai'de savaşır, Melanippos'un beynini yer, 515, 516, 519, 555, 560, 569, 589
Tylor, Edward (1832-1917), İngiliz antropolog, 730-732
Tyndareos, Sparta kralı, Leda'nın babası, 568, 569, 571, 575
Typhon, bkz. Typhoeus, 113-115, 120, 192, 400, 423
Typhonomakhia, Typhoeus'un Zeus'la savaşı, 115, 117
Tyro, Neleus ile Pelias'ın annesi, İason'un büyükannesi, 528, 529
Tyros, Levant bölgesinde bir Fenike şehri, 476, 502, 675, 676,

Ulysses, Odysseus'un Roma'daki adı, 621, 629-631, 659, 669
Uranos, "gökyüzü", ilk tanrılardan, Gaia'nın eşi, oğlu Kronos tarafından iğdiş edilir, 77, 97-110, 116-120, 128, 134, 159, 161, 343, 658, 736, 738
Uruk, Gılgamış'ın vatanı, Sümer şehri, 276, 360, 361, 363, 364, 366-368, 373, 428
Utnapiştim, "hayatı gördü", Gılgamış efsanesinde geçen Büyük Tufan'ın Babil versiyonundan kurtulan kişi (= Sümer Ziusudra, Akad Atrahasis, İbrani Nuh), 365, 366, 368, 422, 435
Utu, Sümer güneş tanrısı, 78, 80, 152, 278, 362

Ventris, Michael (1922-1956), Lineer-B yazısını çözen İngiliz, 67, 499
Venüs, Grek Aphrodite'nin Romalı karşılığı, 230, 234, 235, 254, 287, 660, 669, 675, 690, 691, 697, 712, 720, 721, 725, 747
veraset motifi, 127
Vergilius (İ.Ö. 70-19), Romalı ozan, 85, 92, 93, 151, 221, 254, 322, 340, 344, 347, 349, 352-356, 417, 541, 612, 620, 629, 630, 659, 660, 672, 673-675, 679, 683-689, 706, 712, 731
Vernant, J.P. (1914-2007), Fransız eleştirmen, 739, 744
Vesta Rahibeleri, 672, 692
Vesta, Grek Hestia'nın Romalı karşılığı, 230, 672, 673, 691, 692, 747
Vico, Giambattista (1668-1744), İtalyan tarihçi, 727, 728, 730
Vulcan, İtalyan ateş tanrısı, (Grek Hephaistos), 668, 706, 747

Washington, George (1732-1799), 472, 661, 709
Winckelmann, Johann (1717-1768), Alman sanat tarihçi, 318, 701
Wordsworth, William (1770-1850), İngiliz Romantik şair, 142

xenia, "konuk severlik", ev sahipleriyle konukları arasındaki ilişkileri düzenleyen gelenekler, 165, 425, 509, 575, 635, 643, 648

yamyam(lık), 64, 112, 119, 161, 281, 316, 493, 495, 523, 564, 619, 644, 647, 658, 719
yapısalcılık, 738, 743, 744
Yaratılış (Genesis), Eski Ahit'in bir babı, 75, 81, 97, 129, 132, 153, 158, 746
yasağın çiğnenmesi, 391
Yay Takımyıldızı, 394
Yazgı, *ayrıca bkz.* Moiralar, 168, 169, 170
Yazgılar Tableti, Enlil'in dünya üzerindeki iktidarını garantileyen gizemli nesne, 77, 78, 123, 124,
Yazı, bilgi aktarımı için kullanılan ve uzlaşımsal anlamları olan işaretler sistemi, 15, 25, 35, 38, 39, 40, 45, 64, 70, 74, 75, 77, 81, 83, 95, 130, 176, 185, 201, 218, 344, 360, 366, 402, 493, 541, 616, 686, 727, 728, 741, 743; alfabetik yazı, seslere dökülebilen yazı, 82, 326, 360, 653; çiviyazısı, Mezopotamya'da icat edilmiş, hece-harflere dayanan, determinatiflerin kullanıldığı ve Yakın Doğu'da yaygın olarak kullanılan yazı türü, 360, 367, 745; Lineer-A yazısı, 38, 493; Lineer-B yazısı, 21, 38, 39, 48, 67, 72, 82, 177, 185, 224, 249, 312, 493, 499, 616, 653; hece yazısı, resim-harflerin hecelere karşılık geldiği yazı şekli, 39, 81, 508, 745
Yedi Kızkardeş (Pleiades), Atlas'ın kızları, Orion peşlerini bırakmaz, sonunda birer güvercine dönüşürler, 476
Yengeç, takımyıldız, 394, 410

GREECE, THE AEGEAN SEA, AND WESTERN ASIA MINOR

MAP XIII. Greece, the Aegean Sea, and Western Asia Minor

7. baskısını (Pearson) yapan *Klasik Mitoloji*, klasik mitosların kültürel bağlamlarına açıklık getirirken, Grek ve Roma mitoslarını aralarındaki bağlantıları vurgulayarak daha ayrıntılı bir şekilde incelemektedir. Hem klasik hem günümüze ait çok sayıda görsel malzemenin yanı sıra, klasik mitoslarla ilgili en iyi antik kaynakların daha açık ve anlaşılır çevirileri de bu kapsamlı metinde yer almaktadır. Son yapılan akademik çalışmalardan yararlanan bu kitap, bir yandan Grek ve Roma mitoslarının günümüze kadar uzanan mirasını tarihsel bir perspektife oturturken diğer yandan Yakın Doğu mitoslarının etkilerini vurgulamakta ve bu yönüyle öğrenciler için değerli bir kaynak işlevi görmektedir.

7. baskıda yeni neler var?

* "God of War" bilgisayar oyunu, *300 Spartalı* filmi, Rick Riordan'ın gençlik romanı dizisi *Percy Jackson* ve vampir mitoslarıyla ilgili yeni "Perspektif" bölümleri.

* Önemli yerlerde daha iyi görsel destek sağlayan sekiz yeni harita.

* İncelenen mitosla ilgili daha fazla görsel destek sağlayan yeni fotoğraflar.

ISBN: 978-605-9521-69-7